

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
Зборник радова са IV научног скупа младих филолога Србије одржаног
12. марта 2012. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
Година IV / Књ. 1

Издавач

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

Уређивачки одбор

проф. др Милош Ковачевић
проф. др Радивоје Младеновић
проф. др Никола Рамић
проф. др Драган Бошковић
доц. др Маја Анђелковић
доц. др Часлав Николић
Јелена Петковић

Одговорни уредник

доц. др Маја Анђелковић

Рецензенти

проф. др Милош Ковачевић
проф. др Божинка Петронијевић
др Стана Ристић, научни саветник
проф. др Радивоје Младеновић
проф. др Никола Рамић
проф. др Тијана Ашић
проф. др Мирјана Мишковић Луковић
проф. др Јована Димитријевић Савић
проф. др Анђелка Пејовић
доц. др Владимир Поломац
доц. др Сања Ђуровић
доц. др Ана Јовановић

Лектура и коректура

Бојана Вељовић
Тања Танасковић

За издавача

проф. др Иван Коларић
декан ФИЛУМ-а

Технички уредници

Срђан Стевановић
Стефан Секулић

Штампа

Интерагент, Крагујевац

Тираж

150 примерака

Зборник радова са IV научног скупа младих филолога Србије,
одржаног 12. марта 2012. године
на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

**САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА
ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ**
Година IV / књ. 1

Крагујевац, 2013.

**ОБРАЋАЊЕ ПРОДЕКАНА ЗА НАУКУ
ФИЛОЛОШКО-УМЕТНИЧКОГ ФАКУЛТЕТА У КРАГУЈЕВЦУ
ПРОФ. ДР ДРАГАНА БОШКОВИЋА УЧЕСНИЦИМА
IV НАУЧНОГ СКУПА МЛАДИХ ФИЛОЛОГА СРБИЈЕ**

Поштовани председавајући научног скупа,
поштоване колегинице и колеге,
драги докторанти!

Најискреније дирнут овако великим бројем младих научника филологије, успехом овога нашег окупљања и свечаним духом овога дана, не преостаје ми у овоме моменту ништа друго него да вам усмерим пажњу на онај официјелни, али и на онај мање официјелни аспект нашег сусрета.

Официјелно или формално-академски посматрано, овај четврти по реду *НАУЧНИ СКУП МЛАДИХ ФИЛОЛОГА СРБИЈЕ (постдипломаца и доктораната)*, изникао је из Докторских студија из филологије (језик и књижевност), које је 2008. године Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу као прве оваквог типа покренуо у Републици Србији. Као један од облика научноистраживачких активности доктораната претпостављено је и учествовање на домаћим и иностраним научним скуповима. Осмишљен, дакле, као део програма Докторских студија из језика и књижевности, а на иницијативу асистената Катедре за српски језик и Колегијума за докторске студије, *ПРВИ НАУЧНИ СКУП МЛАДИХ ФИЛОЛОГА СРБИЈЕ (доктораната и постдипломаца)*, одржан пре две године, био је и први научни скуп оваквог карактера у Републици Србији. Настављајући ову, у научном смислу вредну традицију, могу да констатујем да је и следећи, други по реду, и овај трећи скуп увелико надмашио оквири програма докторских студија и наставио да живи не само као национални него и као међународни научни скуп младих филолога. Док смо га стварали, морам вам признати да смо овај скуп замишљали у много скромнијем обиму и да можда нико од нас није имао смелости да помисли да је нешто у овако великом вашем одзиву могуће. Хвала вам, поштоване колегинице и колеге, што сте нас подсетили да заправо једино на овом свету има смисла желети, стварати и живети немогуће.

А говорити о немогућем значи прећи са официјелног на неофицијелни дискурс, са протоколарне на непосреднију страну нашег окупљања. У том, мање формалном духу посматрано, поштоване колегинице и колеге, желео бих са вама да поделим само једну мисао. Желим заправо да вам само кажем: *под академским и научноистраживачким сунцем увек шражише местио за сумњу, игру и животи*. Парафразирајући наслов интервјуа једног познатог српског писца, покушавам да укажем на карактер ваше научне мисије: ако ви не удахнете живот пољу науке у којем се налазите, академском знању и образовању, они ће остати мртва слова, архивски подаци лишени смисла, извори стереотипа и заблуда, клице дискриминаторне свести. Да бисте укинули такав трагични сценарио, наука мора живи, а она то може само ако се претвори у игру, најозбиљнију и најкреативнију, онакву каква краси сваку уметност. Уметност научног мишљења и истраживачка игра састоји се од перманентне скепсе, превођења рација у живот, у схватању објективности не као једнозначног феномена него као фигуре, а да би-

сте је разиграли и да бисте дозвали до сада негледани смисао, сумњајте у ауторитете и текстове. Сумњајте, посебно, у идеологије, и не заборавите оно што нас је Михаил Бахтин научио, да је свака реч, па и она најмања, обојена идејом, дакле, идеологијом. Не делећи науку од уметности, осетићете интегралност живота и спознаје; не бежећи од сентименталности и патетике, избећићете их; не бежећи од грандилоквијенције, ћутаћете; бивајући дисциплиновани и педантни, остаћете опијени оним најсочнијим смислом који вам ваш рад може донети. Клони-те се лажних дилема као домаће-страно, локално-глобално, ми-они, старо-ново српско-европско – јер оне су срж идеолошког редукционизма и искључивости ио јер баш негде између вештачки произведних полова лежи залог нашег научног живота, књижевнотеоријских и лингвистичких авантура. Окрећите се највишим вредностима, најбољем што су српски језик, књижевност и култура дали, и нама и свету, и будите део нових читања велике историје светске књижевности и културе која је створила и обележила историју овога света и свакога од нас. Не бојте се, јер нема погрешних читања - додају вам из недавне прошлости Харолд Блум, Џефри Хартман и Жак Дерида - али се прибојавајте јефтиних трикова, дневних вредности, константних манипулација знаковима, ситних идеолошких и научноистраживачких смицалица које, нажалост, често красе и наше друштво и нашу академску средину и нас саме, и тешите се - рекох да сте нас ви на то подсетили - искуством немогућег, симболичким и научним смислом који превазилази људску ускогрудост.

Слободно тврдећи да је ФИЛУМ-ов НАУЧНИ СКУП МЛАДИХ ФИЛОЛОГА СРБИЈЕ већ постао део најквалитетније научноистраживачке традиције Универзитета у Крагујевцу и академских територија наше земље, преостаје ми да захвалим нашем Универзитету који нам је и овом приликом изашао у сусрет, Организационом одбору скупа, али и свима онима који су се ангажовали око организовања овог скупа. Преостаје ми и да верујем да су у свим учесницима скупа похрањени они дубоки плодови који припадају и нашим данима и данима који долазе, а који ће допринети да књижевнотеоријска и лингвистичка, дакле, хуманистичка херменеутика настави да живи. Желим да се никада не покајете, да вас и идуће године сусретнемо на овом месту и да наставимо да стварамо оно најбоље у нашем академском врту. Па ипак, изнад свега желим да посумњате у моје речи и овај поздравни говор. Желим вам, заправо, само један, пријатним тренуцима испуњен дан! А мени нећете замерити ако вам, као стари и убоги професор, најискреније признам да сам данас овде искључиво да бих уживао у вама, вашем знању, лепоти, истраживачком ентузијазму, научној вреви.

Срећно и хвала вам!

Проф. др Драган Бошковић

О ПРВОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА

Ево и четврти пут зборника *Савремена проучавања језика и књижевности*, који чине радови саопштени на Четвртом скупу младих филолога, који је у организацији Филолошко-уметничког факултета одржан 12. марта 2012. год. у Крагујевцу. Како и сам наслов зборника сугерише, а што потврђују и зборници са претходних трију скупова, скуп младих филолога тематски се, условно, дели на лингвистички и књижевни део. Кажемо условно, јер у великом броју радова, посебно оних стилистичких, а неретко и оних књижевнотеоријски јаче усмерених – превладава интегрални језичко-књижевни приступ, не само тематски него и методолошки.

Уже тематски гледано, лингвистички део скупа чинило је 87 реферата и саопштења, од којих је, наконведеног рецензентског поступка, њих 65 завредило да се нађе у зборнику, као вредни лингвистички приноси. Мало је скупова на којима се и поднесе, а камоли, након рецензирања, за штампу одобри чак 65 радова. Та чињеница не може а да не изазове најмање троструко задовољство. Најпре задовољство организатора што су успели окупити толико младих лингвиста, потом задовољство што су реферати окупљених млади лингвисти таквога квалитета да би највећи број могао без икакве прераде бити штампан у најпознатијим општелингвистичким и србистичким лингвистичким часописима, и треће – без сумње највеће задовољство – што филологија у Србији, из које је и било највише учесника скупа, има тако добар научни подмладак, који је далеко од „почетништва“ ако на то значење неке реч подмладак асоцира.

Врло је значајно истаћи да су лингвистички прилози дисциплинарно врло разноврсни, што ће свако ко се са зборником и само површно упозна приметити, и што је, без сумње, још једна неспорна вредност и скупа и зборника. Уопштено говорећи, јер је строгу и прецизни систематизацију тешко извести, сви за штампу одобрени радови дисциплинарно би се могли поделити у неколико категорија. Према редоследу у зборнику, прву групу чине радови који припадају области *историјско-језичких и дијалектолошких истраживања*, а њих је у овоме зборнику укупно осам; другу групу чини пет радова који се баве морфолошком и/или творбеном проблематиком; трећу групу чини чак 13 радова који осветљавају различите лексиколошке проблеме; у четврту групу сврстано је деветнаест синтаксичких и стилистичких радова, прве свега зато што највећи број оних стилистичких потпада под синтаксостилистику; пету групу чине радови који дисциплинарно репрезентују примењену лингвистику, у њеним различитим поддисциплинама, а таквих је радова у овоме зборнику шеснаест.

Много би простора заузело чак и поддисциплинарно експанаторно класификовање ових радова, а камоли осврт на различите примењене методолошке поступке у њиховој изради. Уопштено говорећи, може се рећи да овај збор-

ник одражава готово све релевантне системсколингвистичке и интердисциплинарне лингвистичке области, али и готово све модерне методолошке лингвистичке приступе најпримереније изабраним предметима истраживања. Посматрајући само из тог угла, ови радови заиста представљају врло вредне лингвистичке прилоге, за које би се, у великом броју случајева, пре могло помислити да су их писали искусни лингвисти, а не лингвисти који тек закорачују у науку, или су у науци тек одавно направили прве кораке. Зато ће овај зборник бити од користи свим филолозима, јер његови радови представљају значајан помак у разрешењу или тек постављених или често постављаних језичких питања. Из тих разлога, са подједнаким како задовољством тако и поносом и учесника и организатора, предајемо га јавности.

Крагујевац, 12. 3. 2013.

Проф. др Милош Ковачевић

САДРЖАЈ

ОБРАЂАЊЕ ПРОДЕКАНА ЗА НАУКУ
ФИЛОЛОШКО-УМЕТНИЧКОГ ФАКУЛТЕТА У КРАГУЈЕВЦУ
ПРОФ. ДР ДРАГАНА БОШКОВИЋА УЧЕСНИЦИМА
IV НАУЧНОГ СКУПА МЛАДИХ ФИЛОЛОГА СРБИЈЕ / 5

О ПРВОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА / 7

Данка Урошевић и Ивана Чанчар

О ГЛАГОЛИМА *вѣзьрѣти* И *оузьрѣти* У СТАРОСЛОВЕНСКОМ
ЈЕЗИКУ (С ОСВРТОМ НА СТАЊЕ У ГРЧКОМ ЈЕЗИКУ) / 19

Светлана Слијепчевић, Ана Сивачки

О РАЗВОЈУ ТЕРМИНА МАЈКА, ОТАЦ, СИН И КЋИ У ИНДОЕВРОПСКИМ
ЈЕЗИЦИМА
(С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА СРПСКИ И АЛБАНСКИ) / 33

Драгана Радовановић

ЈЕТРВА, СВЕКРВА У СРПСКИМ ДИЈАЛЕКТИМА / 43

Ана Савић Грујић

ОПШТИ ПАДЕЖ У ГОВОРИМА
ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКЕ ДИЈАЛЕКАТСКЕ ОБЛАСТИ / 55

Тања Милосављевић

НАЗИВИ ЗА СВИРАЛУ У СВЕТЛУ ЈЕЗИЧКЕ ИНТЕРФЕРЕНЦИЈЕ / 65

Жељко Стјефановић

НАЗИВИ ОБЈЕКАТА ЗА СМЕШТАЈ ЖИВОТИЊА У
РЕЧНИКУ СРПСКИХ ГОВОРА ВОЈВОДИНЕ / 77

Ана Тешић

АНАЛИЗА НАЗИВА МИТОЛОШКИХ БИЋА РОМАНСКОГ
ПОРЕКЛА У ГОВОРИМА ЈАДРАНСКОГ ПРИМОРЈА / 91

Владимир Вукомановић

ИНДОЕВРОПСКА ФИЛОЛОГИЈА И ЕСТЕТСКА ФОРМА ИГРЕ / 103

Данило Алексић

ПРОБЛЕМ ДИСТИНКЦИЈЕ АПСТРАКТНО-КОНКРЕТНО
И КЛАСИФИКАЦИЈА ИМЕНИЦА / 115

Даница Јерошијевић

НОВИЈЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ ТВОРБЕ РЕЧИ У
САВРЕМЕНОМ ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ / 127

Сања Рагић

СТРАНА ПРЕПОЗИТИВНА КОМПОНЕНТА Е- У
САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 139

Тијана Биберцић

ТРЕНУТНИ ГЛАГОЛИ У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 147

Киметиа Хрњак Хамидовић

ИМПЕРФЕКТИЗАЦИЈА ГЛАГОЛА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И ЊИХОВИ
ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ У ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ / 159

Ана Ранђеловић

АРХАИЗМИ И ИСТОРИЗМИ У РЕЧНИКУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА / 171

Ивана Смаилагић

СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА ОСНОВНИХ НАЗИВА ЗА
БОЈЕ У ШВЕДСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 181

Јелена Јанковић

ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА ФРАЗЕОЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА СА
ЛЕКСЕМОМ ЈЕЗИК / ЈЕЗУК У ДЕСКРИПТИВНИМ И ФРАЗЕОЛОШКИМ
РЕЧНИЦИМА СРПСКОГ И ПОЉСКОГ ЈЕЗИКА / 195

Светла Рускова Ђермановић

ОСВРТ НА УПОТРЕБУ ГЛАГОЛА РАЗУМЕТИ У СРПСКОМ
И ГЛАГОЛА РАЗБИРАМ У БУГАРСКОМ ЈЕЗИКУ / 215

Јелена Чанчар

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМИ У ПУБЛИЦИСТИЧКОМ СТИЛУ / 221

Валентијина Будинчић

О НОВИЈИМ АНГЛИЦИЗМИМА У СПОРТСКОМ ТЕРМИНОСИСТЕМУ / 229

Јованка Милошевић

ЈОШ О ГЛАГОЛИМА СА ЗНАЧЕЊЕМ УДАРАЊА У САВРЕМЕНОМ
СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА) / 241

Катарина Крстић, Соња Хорњак

ФРАЗЕОЛОГИЈА У НАСТАВИ ШПАНСКОГ ЈЕЗИКА / 249

Катарина Аксић Најшалија Живковић

ОДНОС ЛЕКСЕМА И МЕНТАЛНИХ КОНЦЕПАТА ИЗ
ПЕРСПЕКТИВЕ ТЕОРИЈЕ РЕЛЕВАНЦИЈЕ / 261

Јасмина Бучевац Нерић

ФРАЗЕОЛОШКЕ ЈЕДИНИЦЕ У КОМУНИКАТИВНОЈ
НАСТАВИ ШПАНСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА / 267

Оља Блажевић

ЛАЖ У ЈЕЗИЧКОЈ СВЕСТИ ГОВОРНИКА РУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА / 277

Аница Радосављевић, Тамара Јеврић

ПРИКАЗ КОЛОКАЦИЈСКЕ МЕТОДЕ ИЛУСТРОВАН
ПРИДЕВОМ EVIDENT / 285

Драгана Вељковић

СВРШЕНИ ГЛАГОЛСКИ ВИД И РЕФЕРЕНЦИЈАЛНО
ВРЕМЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 295

Тијана Божовић

ИМПЕРСОНАЛНОСТ И ПЕРСОНАЛНОСТ У РОМАНУ КАД СУ
ЦВЕТАЛЕ ТИКВЕ ДРАГОСЛАВА МИХАИЛОВИЋА / 309

Јелена Љ. Сјасић

ФИГУРЕ ПОНАВЉАЊА У ПЕСМИ СА СВЕТЛИМ
ПОЉУПЦЕМ НА УСНАМА / 317

Вера Бевриз Нишић

КУМУЛАЦИЈА СИНТАКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА СА
АНАФОРСКОМ КОМПОНЕНТОМ / 331

Саша М. Ђукић

СИНТАКСИЧКИ ОБЛИЦИ ЛИДА (УВОДНЕ
РЕЧЕНИЦЕ) У АГЕНЦИЈСКОЈ ВИЈЕСТИ / 335

Стефан Тодоровић

МЕЂУОДНОС ПЕРИФРАЗЕ И АНТОНОМАЗИЈЕ У
СПОРТСКИМ РУБРИКАМА ДНЕВНЕ ШТАМПЕ (НА ПРИМЕРУ
ИМЕНОВАЊА ПОЈЕДИНАЦА СПОРТИСТА) / 347

Томислав Мајић

ПРИМЕР ПРАГМАТСКЕ АНАЛИЗЕ ПОЛИТИЧКИХ СЛОГАНА / 361

Тајјана Ловре

НАЗИВИ ГЕОГРАФСКИХ ПОЈМОВА У МЕТОНИМИЈСКОМ
АГЕНСУ У МЕДИЈСКОМ ДИСКУРСУ / 369

Барбара Јовановић,

ЈЕЗИК РЕКЛАМА – КАРАКТЕРИСТИЧНЕ СТРАТЕГИЈЕ И
ТЕХНИКЕ УПОТРЕБЕ ЈЕЗИКА У РЕКЛАМАМА / 381

Соња Миловановић

СТРУКТУРНЕ И СЕМАНТИЧКЕ ОДЛИКЕ И ОСОБЕНОСТИ ПЕСМЕ
ОКЦЕ, ОКЦЕ ЗЛО НОВИЦЕ ТАДИЋА (Лингвостилистичка анализа) / 389

Тина Пошпић, Слађана Павловић

ИНТЕРАКЦИЈА ЈЕЗИКА И ДРУШТВА У ЈЕЗИКУ РЕКЛАМА / 401

Милана Додић

СИСТЕМИ ПРОШЛИХ ГЛАГОЛСКИХ ВРЕМЕНА У
СРПСКОМ И ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ / 415

Марија Глишић, Милица Милашиновић

СИСТЕМ ПРОШЛИХ ВРЕМЕНА У СРПСКОМ И ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ / 429

Јована Томић

ПОРЕЂЕЊЕ ПРОШЛИХ ВРЕМЕНА У МОРИЈАКОВОМ
РОМАНУ ТЕРЕЗА ДЕСКЕЈРУ / 443

Ања Шарић

FLOATING QUANTIFIERS IN CONTROL CLAUSES / 451

Наишалија Сивојковић

УПОТРЕБА МЕТАФОРА У КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈИ
СМРТИ У СРПСКОМ И ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ / 465

Željka Janković

LE RÔLE SÉMANTICO-STYLISTIQUE DE L'INFINITIF
DANS LES FABLES DE LA FONTAINE / 477

Кристина Драговић

КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА ПСЕУДОРЕЦИПРОЦИТЕТА
У СРПСКОМ И У НЕМАЧКОМ ЈЕЗИКУ / 485

Liljana Ivanova Tomova

ABOUT THE SYSTEM RELATIONS BETWEEN NOUNS IN ENGLISH
SUBSTANTIVE SYNTAGMA IN ATTRIBUTIVE FUNCTION / 497

Данијел Живковић

АНАЛИЗА ЈЕЗИЧКИХ ПОТРЕБА СТУДЕНАТА И
ЊИХОВА ПРИМЕНА У ДИДАКТИЦИ СТРАНИХ
ЈЕЗИКА ЗА ПОСЕБНЕ НАМЕНЕ / 509

Данка Синадиновић

МЕЂУЈЕЗИК – ОД ТЕОРИЈЕ ДО ЈЕЗИЧКЕ УЧИОНИЦЕ / 519

Јелена Јосијевић, Неда Видановић

ЗАНЕМАРИВАЊЕ КОНТЕКСТУАЛНИХ ВАРИЈАБЛИ У
СОЦИОЛИНГВИСТИЧКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА О ПРЕКИДАЊУ
САГОВОРНИКА И РОДНОЈ ДОМИНАЦИЈИ / 531

Каталин Озер

ФУНКЦИЈЕ ЈЕЗИКА И ОСЛОВЉАВАЊЕ: ЕМОТИВНА
ФУНКЦИЈА ПРОМЕНЕ МОДУСА / 539

Ана Пејровић

КИНЕСКО-ЕНГЛЕСКИ КОНТАКТИ: КИНЕСКИ ПИЦИН И
СОЦИОЛИНГВИСТИЧКА СИТУАЦИЈА У ХОНГКОНГУ / 547

Маја Ситанојевић Гоцић

О ПРЕВОЂЕЊУ ПРАВНЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ / 555

Mirjana Matović

ЈЕЗИЧКА IDEOLOGIЈА I ПОРОУЛАРНИ NARODNI ZVUK
-SLUČAJ SRBIЈE DEVEDESETIH GODINA XX VEKA- / 569

Александра Б. Шуваковић

ШКОЛСКЕ ГРАМАТИКЕ ИТАЛИЈАНСКОГ ЈЕЗИКА / 579

Снежана Зечевић

КРЕАТИВНО ПИСАЊЕ ЗА ПОЧЕТНИКЕ ЕНГЛЕСКОГ
ЈЕЗИКА (УЗРАСТ 9-10 ГОДИНА) / 591

Миљана К. Стојковић

ЗНАЧАЈ И МОГУЋНОСТ УВОЂЕЊА ДРУШТВЕНИХ
МРЕЖА У УЧЕЊУ СТРАНОГ ЈЕЗИКА / 603

Тина Пошић¹

СТАВОВИ И ПРЕФЕРЕНЦИЈЕ УЧЕНИКА И УЧЕНИЦА СРЕДЊЕ ШКОЛЕ
ПРЕМА ГРАМАТИЧКОМ РОДУ И РОДНОЈ НЕЈЕДНАКОСТИ / 611

Марија Копривица Лелићанин

ПРОБЛЕМ РАСЛОЈАВАЊА ИТАЛИЈАНСКОГ ЈЕЗИКА
У ГРАМАТИЦИ ЛУКЕ СЕРИЈАНИЈА / 621

Слађана Луковић

СТАВОВИ СТУДЕНТКИЊА И СТУДЕНАТА ПРЕМА
ПРИМЕНИ РОДНО ОСЕТЉИВОГ ЈЕЗИКА / 631

Миле Сајчић

СТРАТЕГИЈЕ УЧЕЊА СТРАНОГ ЈЕЗИКА / 641

Маиа Петровић

УПОТРЕБА РОДНО СЕНЗИТИВНОГ ЈЕЗИКА У МЕДИЈИМА / 651

Тјана Дабјић, Радомила Сузић, Ивана Ћирковић Миладиновић

АКУЛТУРАЦИЈА И INTEGRISANI RAD SA ODREĐENOM DISCIPLINOM
U ENGLJESKOM JEZIKU ZA POSEBNE NAMENE / 661

Маршин Хенцелман

РАЗВОЈ РУСИНСКОГ ЈЕЗИКА ОД 1945. ГОДИНЕ ДО ДАНАС / 669

Катјарина Радојковић Илић

АУТЕНТИЧНИ ДИДАКТИЧКИ МАТЕРИЈАЛ У НАСТАВИ
СТРАНОГ ЈЕЗИКА: ЗАДОВОЉСТВО ИЛИ ПОТРЕБА? / 677

Јулијана Вулејић

ФЕНОМЕНИ ЈЕЗИЧКОГ КОНТАКТА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ
БИЛИНГВАЛНИХ СТУДЕНАТА ГЕРМАНИСТИКЕ / 685

АУТОРИ / 699

**ИСТОРИЈСКО-ЈЕЗИЧКА И
ДИЈАЛЕКТОЛОШКА
ПРОУЧАВАЊА**

Данка Урошевић и Ивана Чанчар¹
Нови Сад

О ГЛАГОЛИМА ВЪЗЪРѢТН И ОҪЪРѢТН У СТАРΟΣЛОВЕНСКОМ ЈЕЗИКУ (С ОСВРТОМ НА СТАЊЕ У ГРЧКОМ ЈЕЗИКУ)²

У раду се испитују семантичке и синтаксичке карактеристике старословенских глагола вѡзѡрѡтн и оѡзѡрѡтн с освртом на стање у грчком оригиналу. Сагледавају се релације између семантичких реализација датих глагола, контекста у којем се остварују и допуна/додатака (њихове семантике и морфосинтаксичких карактеристика), те се на тај начин утврђују основне семантичке дистинкције које се успостављају између вѡзѡрѡтн и оѡзѡрѡтн као и средства којима се оне маркирају. Анализа ексцерпираних грађа показала је да се базична разлика између глагола вѡзѡрѡтн и оѡзѡрѡтн заснива на опозицији *иниѡенционалности* + ~ *иниѡенционалности* -, односно *акѡив* ~ *инакѡив* (вѡзѡрѡтн 'погледати' ~ оѡзѡрѡтн 'угледати'). Међутим, у грчком тексту *Новог завета*, када су у питању корелати глагола вѡзѡрѡтн и оѡзѡрѡтн, семантичка обележја *иниѡенционалности* (+/-) и *акѡивности* (+/-) немају увек дистинктивну функцију.

Кључне речи: историјска семантика, старословенски језик, вѡзѡрѡтн, оѡзѡрѡтн

1. Увод

1.1. Предмет овог рада јесу семантичке и синтаксичке карактеристике старословенских глагола вѡзѡрѡтн и оѡзѡрѡтн, уз осврт на стање у грчком језику.³ Циљ је да се сагледају релације између семантичких реализација датих глагола, контекста у којем се остварују и допуна/додатака (њихове семантике и морфосинтаксичких карактеристика), те да се на тај начин утврде основне семантичке дистинкције које се успостављају између вѡзѡрѡтн и оѡзѡрѡтн као и средства којима се оне маркирају.

1.2. Истраживање је ограничено на текст четворојеванђеља, а спроведено је на корпусу *Маријиног јеванђеља* (Јагић 1960),⁴ за које се претпоставља да је

1 dankamejl@yahoo.com

2 Овај рад настао је у оквиру курса *Историјска семантика и лексикологија* на докторским студијама *Језика и књижевности* на Филозофском факултету у Новом Саду под менторством проф. др Јасмине Грковић Мејдор, а уједно представља и део рада у оквиру пројеката *Дијалектјолошка истраживања српског језичког просјора* (148022) и *Обрада старог српског писаног наслеђа и израда Речника црквенословенског језика српске редакције* (178030), које финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

3 У раду на грчком тексту помоћ нам је пружила колегиница Јелена Рудовић, којој се овом приликом топло захваљујемо.

4 У испитивању је коришћен електронски корпус *Маријиног јеванђеља* (<http://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/slav/aksl/marianus/maria.htm>) формиран на основу критичког издања рукописа које је приредио Ватрослав Јагић. Веродостојност примера проверена је у штампаној верзији Јагићевог издања (1960). Иначе, у овом споменику забележен је извештан број народних црта, од којих је за нашу проблематику релевантна промена vx- > ou-, у примерима ouosen\| и ouor\q sa (Јагић 1960: 425), својствена пре свега штокавским говорима, али и чакавским далматинским го-

најсаобразније изворном словенском преводу четворојеванђеља (Алексејев *et al* 2005: 4). С обзиром на архаичност архипредлошка, ово испитивање би нам могло верно осликати стање блиско канонском старословенском језику ћирилметодијевске епохе.

2. Старословенски глагол зърѣти и префикси оу- и вѣ-

2.1. Глагол зърѣти има праиндоевропско исходиште (< *ǵher- 'сијати, светлукати' [Покорни 1959: 441]) и у старословенском језику његово основно значење је 'гледати', при чему је перцепијент активан (Грковић-Мејџор 2008: 65, 68; в. и Благова *et al* 1994: 242).⁵ Дакле, он спада у групу агентивних глагола визуелне перцепције.⁶

2.2. Праиндоевропског порекла је и глаголски префикс оу- (< *au), чија је примарна семантика аблативна (Копечни 1973: 261). Петар Скок (1973: 533) истиче да у примерима типа *убиѣиши, умиѣиши, убоѣ *и-* значи 'одстрањење'. Овим префиксом могло се исказати и значење блиско префиксу *ѣри-* као и каузативно значење, а њиме се уједно градио и перфективни вид глагола (Копечни 1973: 261).

2.3. Глаголски префикс вѣ- доводи се у везу са са прасловенским *on-, редукованим ступњем префикса *on-/o-, који је у превојном односу са индоевропским *en 'у' (Безлај *et al* 2005: 271; уп. Копечни 1973: 275). Семантика префикса вх- у консултованим етимолошким речницима (Копечни 1973; Фасмер 2¹⁹⁸⁶; Безлај *et al* 2005) не анализира се. Једино Петар Скок (1973: 533), посматрајући, међутим, заједно префиксе оу- и вѣ-, истиче да они могу означавати „pravas kretanja glagolske radnje prema nutrinji“ (*ући*), што је својствено префиксу вѣ-, као и „vršenje glagolske radnje na mjestu“ (*убијаѣиши*). Поред тога, напомиње да могу служити просто као творбено средство перфективизације глагола (*ѣући – уѣући*).

2.4. И на послетку, долазимо до глагола вѣзърѣти и оузърѣти. Поставља се питање каква је семантичка конфигурација префикса вх-, односно оу- и глагола зърѣти у старословенском језику. Да ли је примарно значење префикса оставило трага у глаголима? Да ли нам морфосинтаксичке и семантичке карактеристике њихових допуна/додатака могу открити њихову семантичку природу? Да ли је и за њих релевантна активност субјекта својствена глаголу зърѣти? У следећим одељцима видећемо какве нам одговоре на ова питања пружа *Маријино јеванђеље*.

ворима и низу говора данашње Бугарске и Македоније (Младеновић 2003: 13–16, 18). Приликом довођења у везу глагола vxzqruti и ouzqruti с еквивалентним у грчком језику, послужио је такође електронски корпус грчког текста *Новоѣ завѣѣа* (<http://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/grie/gnt/gnt.htm>), а исправност примера утврђена је у штампаном издању Нестле, Аланд 1962.

5 Услед губљења полугласника у слабом положају, што је потврђено у старословенским текстовима, овај глагол је постао хомонимичан са 'зрети (сазревати)', те се почео губити из лексичког система. Стога ни семантика ћирилметодијевског зърѣти није била блиска каснијим преписивачима и редакторима (Грковић-Мејџор 2008: 67, нап. 14). Из истог разлога хомонимични су постали глаголи оузърѣти и оузърѣти, а на штокавском подручју, у појединим чакавским, бугарским и македонским говорима (в. нап. 2) формално се изједначавају и глаголи вѣзърѣти и оузърѣти. Стога је у одређеном контексту (најпогоднији је био случај апсолутне реализације датих глагола) настајао хомонимијски конфликт. Све то је, између осталог, вероватно условило потискивање и датих изведеница из лексичког система одговарајућих језика, те омогућило експанзију глаголских лексема с кореном *злѣг-* (пс. <*zled-, пие. <*zhlend(h)- 'сијати, (по)гледати' [*zhel- 'сијати, светлукати'] [Покорни 1959: 429, 431]).

6 Субјекатски аргумент агентивног глагола визуелне перцепције својом опажајном активношћу управља свесно и вољно (Марковић 2011: 36).

3. Старословенски глаголи *оузърѣти* и *възърѣти*

3.1. *Глагол* *оузърѣти* (48x). Овај глагол је перфективног вида и најчешће има значење 'видети', 'угледати', тј. 'примити светлосне утиске и информације чулом вида', што подразумева и формирање менталне слике објекта перцепције, при чему је перципијент неагентиван и могао би се окарактерисати као експеријенсер. Дакле, реч је о неинтенционалној радњи, тј. аутоматском процесу⁷. Стога *оузърѣти* спада у групу експеријенталних (неинтенционалних) глагола визуелне перцепције.⁸ Као преводни еквиваленти глагола *оузърѣти* у овој семантичкој реализацији јављају се грчки глаголи *βλέπω*, *διαβλέπω*, *ἐμβλέπω*, *ἑεόμαι*, *ἑεωρέω*, те *ὁράω* (*εἶδον*).⁹ У својству допуне глагола *оузърѣти* реализује се именица (1a, 1б), именичка заменица (2a, 2б) или делимично или потпуно супстантивирана придевска реч у беспредлошком акузативу (3).¹⁰ Објекат при том може бити без детерминатора (1a, 2a) или са детерминатором (1б, 2б, 3) у форми придевске речи (придева, придевске заменице, редног броја, партиципа, односно партиципске фразе) или (предлошко-)падежне конструкције, а понекад је истовремено детерминисан и конгруентним и инконгруентним атрибутом или аPOSITивом. Слична је ситуација и у грчком тексту, с тим што су лексеме хебрејског порекла индеклинабилне и врло често се у грчком језику реализује посесивни генитив на месту посесивног придева у старословенском. Осим тога, акузатив јединине је у старословенском језику готово доследно синкретизован с генитивом уколико је реч о аниматним, тј. персоналним појмовима. Погледајмо примере:¹¹

- (1a) *оузърѣвъ* же *иса* *из* далече · тече и поклони са Мр 5: 6
кал *идѡν* τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ μακρόθεν ἔδραμεν καὶ προσεκύνησεν,
- (1б) аще *оубо* *оузърите* *сѡна* *чловѣскааго* *въсходаща* *идеже* *бѣ* *прѣжде* Јв 6: 62
ἐὰν οὖν θεωροῖτε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα ὄλου ἦν τὸ πρότερον,
- (2a) *оузърѣвъ* же *иж* *исъ* *пригласи* и *рече* *еи* Лк 13: 12
идѡν δὲ αὐτὴν ὁ Ἰησοῦς προσεφώνησεν καὶ εἶπεν αὐτῇ,
- (2б) *тоу* *бждетъ* *плачь* и *скръжетъ* *зжбомъ* · *егда* *оузърите* *авраама* и *исака* и

7 Аутоматски процеси се одвијају „а) без намере да се обаве, б) њих нисмо свесни и в) они захтевају минимално когнитивно ангажовање“ (Костић 22010: 96).

8 Експеријентални глаголи визуелне перцепције означавају успешно реализовано опажање и могу се сматрати резултативним глаголима. Експеријенсер не опажа својом вољном активношћу, њему се опажање једноставно „дешава“ (в. о томе у Марковић 2011: 36, 56), што није у потпуности сагласно са ванјезичком стварношћу. Наиме, истраживања опажања показују да перципијент никада није пасивни регистратор чулних надражаја (в. детаљније у Огњеновић 32011: 200–204).

9 Грчки глаголи у *Новом завету* и раној хришћанској литератури исцрпно су обрађени у Бауер *et al* ²1979, те се овде њихова значења детаљније не испитују.

10 Слично стање је уочено и у појединим српкословенским (нпр. *Зърѣвъ* же *его* *содѡа* f. 153v/18 [Богдановић 1976] и хрватским црквенословенским текстовима (Михаљевић 2011: 191, 192). У црквенословенским текстовима хрватске редакције објекат перцепције може бити детерминисан и инфинитивом или сентенцијалном формом, а позицију објекта попуњава и реченица (Михаљевић 2011: 189, 190, 195, 198), при чему може доћи до преласка глагола у домен менталне перцепције.

11 Због ограниченог простора излагања наводи се минималан број примера.

иѣкова · і

вѣса пророки вѣ цѣрствии бѣгии · вы же изгонимы вонъ · Лк 13: 28

ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, ὅταν ὑψεσθε Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ πάντας τοὺς προφῆτας ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ, ὑμᾶς δὲ ἐκβαλλομένους ἔξω,

- (3) такожде и вы · [егда] [оузь]рите вѣсѣ си · вѣ[дите] [ѣко] [близѣ] [ест]ѣ при двѣре[хѣ] ·

Μτ 24: 33 οὕτως καὶ ὑμεῖς, ὅταν ἴδητε πάντα ταῦτα, γινώσχετε ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἐπὶ θύρας.

Уочавамо да се у наведеним примерима лексемама у функцији објекта дено-тирају ентитети и ситуације који се могу визуелно перципирати. Стиче се утисак да у овој семантичкој реализацији у великом броју примера дати глагол реферирше о изненадној визуелној перцепцији објекта, тј. о врло брзој, тренутној, перцепцији објекта који се изненада појавио у визуелном пољу перципијента и који пре тога није био визуелно перципиран. У појединим примерима ради се о опажању објекта који се налази на извесној удаљености од примаоца визуелних утисака, на шта указује прилошка одредба нз *далече*,¹² или шири контекст.

Ваља скренути пажњу на то да се у примерима типа (3) меша, или боље рећи сједињује и конкретна и метафоризована употреба датог глагола, а то је из разлога што се просентенцијализатором (в. Ивић 32008: 182) у функцији објекта упућује на читаву ситуацију или више ситуација (исказаних у претходном тексту) које укључују и физичку и менталну перцепцију на основу физичке, тј. искуство, доживљај.¹³

У следећем примеру могло би се говорити и о значењу 'добити способност (јасне) визуелне перцепције, тј. моћи видети (јасно)', будући да је реч о слепом човеку који је прогледао (уп. Бауер *et al* 21979: 254):

- (4) по томъ же пакы възложи рѣцѣ на очи его · і сѣтвори и прозърѣти · і оутвори са и

оузьрѣ вѣса свѣтъло · Мр 8: 25

εἶτα πάλιν ἐπέθηκεν τὰς χεῖρας ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, καὶ διέβλεψεν, καὶ ἀλεκταέστη, καὶ ἐνέβλεπεν τηλαυγῶς ἅπαντα.

У усамљеној потврди дати глагол је забележен као преводни еквивалент грчког *ἐμβλέπω* у значењу (према Бауер *et al* 21979: 254) 'погледати', што је својствено глаголу *възърѣти* (!):¹⁴

12 Уз дати глагол, иначе, најчешће се реализују спацијалне и темпоралне одредбе.

13 Тако у наведеном примеру под (3) Исус предсказује догађаје на основу којих ће његови ученици знати да је близу свршетак света и његов долазак, те говори, између осталог, да ће бити земљотреса по разним местима, убистава, помрачења сунца и др., али казује и да ће охладнети љубав многих као и да ће ученици видети „гносубу опустоштења“. На све ове ситуације односи се деиктичка заменица. Општа придевска заменица *вѣсѣ* указује на то да није реч о упућивању на само један догађај. Могло би се помислити да нема елемената метафоризованог значења у семени глагола перцепције, јер се након њега реализује и примарно глагол когниције. Међутим, у питању је извођење закључка на основу визуелне перцепције и перцептуалног знања, тачније искуства.

14 У Бауер *et al* 21979: 254 наводе се агентивна значења глагола *ἐμβλέπω* и дискутабилно апсолутно 'моћи видети'.

- (5) *и оузьрѣ* иса граджшта · гла се агнецъ бжии · Јв 1 : 36
καὶ ἐμβλέψας τῷ Ἰησοῦ περιπατοῦντι λέγει, Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ.

Како ово објаснити? Морамо признати да контекст дозвољава и интерпретацију датог глагола као 'угледати', будући да је реч о објекту перцепције који пре тога није био у видном пољу перципијента.¹⁵ Међутим, у грчком тексту објекат је у дативу, што се, колико испитивана грађа показује, једино може срести код агентивних глагола визуелне перцепције. Да ли је овде можда реч о глаголу *възърѣти* у којем је, под утицајем дијалекатске базе преписивача, *въ-* прешло у *оу-*, што је потврђено у испитиваном тексту? С друге стране, то би онда би једини случај реализације беспредлошког акузатива уз глагол *възърѣти*, будући да се он, уколико није апсолутно употребљен, увек реализује с предлогом *на*. Ипак, непрефигирана форма *зърѣти* потврђена је и са акузативом без предлога (Грковић Мејдор 2008: 66). Имајући у виду преводилачко умеће Солунске браће и с обзиром на то да су и префикс *въ-* и глагол *зърѣти*, но и глагол *оузърѣти*, били по свој прилици књишки за преписивача, који је дагу реченицу могао интерпретирати на два начина, врло лако је могло доћи до употребе *оузърѣти* уместо *възърѣти*. На даљим је истраживањима да потврде или оспоре изнесену претпоставку.

У два примера објекат није експлициран:

- (6) *и събываеѣт са имъ пророчѣсто исаино глѣжше'е слоухомъ оуслышите и не имате разумѣти · и зъраше оузьрите* и не имате видѣти · Мт 13:14
καὶ ἀναπληροῦνται αὐτοῖς ἡ προφητεῖα Ἠσαίου ἢ λέγουσα, Ἀκοῆ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ μὴ ἴδητε,
отлъстѣ бо срѣце людеи сихъ · и оушима тажѣко слышаша · и очи свои съмѣжиша · еда когда оузьратъ очима · и оушима оуслышатъ · и срѣцемъ разумѣжтъ · и обрататъ са и исцѣлжъ ѣа · Мт 13:15
ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὤσιν βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμυσαν· μήποτε ἴδωσιν τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τοῖς ὤσιν ἀκούσωσιν καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσιν καὶ ἐπιστρέψωσιν, καὶ ἴασωμαι αὐτούς.

У првом примеру дати глагол се јавља у вези са још једним глаголом визуелне перцепције као превод грчког *βλέπον βλέπω* 'видети отворених очију' (Бауер *et al* 1979: 143), а у другом примеру са лексемом којом се денотира орган чула вида као преводни еквивалент грчког *ἰδεῖν τοῖς ὀφθαλμοῖς* 'видети својим очима' (Бауер *et al* 1979: 220).¹⁶ Глаголом *оузърѣти* у овим примерима реферише се о визуелној перцепцији која је у извесном смислу уопштена, генерализована, објекат није конкретизован, индивидуализован.

15 У многим преводима *Новоѣ завета* употребљава се примарно експеријенталан глагол визуелне перцепције. На пример: срп. И *видјевши* Исуса гдје иде, рече: гле, јагње Божије., рус. И, *увидев* идућег Иисуса, казао: вот Агнец Божий. (<http://www.pouke.org/svetopismo/biblija.php?lang=ijekav&lang2=ru-ski&book=43&search=>) итд.

16 У литератури је запажено да својеврсна дупликација семантичких садржаја или заједничких сема у лексичком контексту може бити сигнал секундарне семантичке реализације или експресивне реализације једне лексеме (Гортан Премк 1997: 50–51; в. и Еванс, Вилкинс 2000: 565). Можда је дупликација један од разлога изостављања лексема у функцији објекта.

Регистрован је и један пример у којем се дати глагол у старословенским реченицама (Баурова *et al* 1995: 622; Благова *et al* 1994: 731) интерпретира као 'побринути се, постарати се', а грчки еквивалент је *διαβλέπω*:

(7) лицемѣре · 'изъми прѣвѣ брѣвѣно из очесе твоего · 'и тогда оузѣриши изати сжчець из очесе брата твоего · Мт 7:5

ύποκριτά, ἔκβαλε πρῶτον ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σοῦ τὴν δοκὸν, καὶ τότε διαβλέψεις ἔκβαλεῖν τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου.

Међутим, дати глагол може се интерпретирати и као 'моћи видети (јасно), тј. добити способност (јасне) визуелне перцепције' (уп. Баур *et al* 1979: 181), при чему је реч о фигуративној употреби (уп. на другом месту: 'и тгда прозѣри[ри]ши изати сжчець иже естъ вѣ очесе брат[р]а твоего · Лк 6: 42), будући да је читава реченица употребљена фигуративно (в. Гортан Премк 1997: 111–112). Запажамо да се уз дати глагол, употребљен у футурском презенту, и његов грчки корелат, који се налази у футуру индикатива, реализује инфинитивна допуна.

Метафоризацијом глагол прелази у домен менталне перцепције и реализује се са значењем 'схватити, разумети', односно 'искусити, доживети'.¹⁷ Као грчки корелат датог глагола у овом значењу јавља се искључиво *ὄραω*:

(8a) да видаше видатъ и не оузѣратъ · 'и слышаште слышатъ · 'и не разоумѣважтъ · Мр 4: 12

ἵνα βλέποντες βλέπωσιν καὶ μὴ ἴδωσιν, καὶ ἀκούοντες ἀκούωσιν καὶ μὴ συνῶσιν,

(8b) Егда же оузѣрите мрѣзость запоустѣниѣ · реченжж данииломъ прѣкмъ · Мт 24: 15

Ὅταν οὖν ἴδῃτε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τὸ ρηθὲν διὰ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, приджтъ дѣние егда вѣжделѣате единого дѣнии сѣна члѣвскааго видѣти · 'и не оузѣрите · Лк 17: 22

Ἐλεύσονται ἡμέραι ὅτε ἐπιθυμήσετε μίαν τῶν ἡμερῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἰδεῖν καὶ οὐκ ὄψεσθε.

Примећујемо да у првом примеру (8a) допуна изостаје у оба језика, будући да је реч о генералној менталној перцепцији, а наведена интерпретацију омогућава реченични контекст. Нарочито је индикативна употреба глагола менталне перцепције (*разоумѣвати*) након глагола аудитивне (*слышати*) као и појава још једног глагола визуелне перцепције (*видѣти*) у конкретном значењу. Допуна изостаје и у примеру Лк 17: 22, јер је у претходној реченици исказана. У осталим примерима у функцији објекта реализује се апстрактна именица у акузативу, детерминисана придевом или другом именицом у генитиву.

У једном примеру у функцији објекта налази се супстантивирани пока-зна заменица са придевом у компаративу којом се упућује на ситуацију која не може бити визуелно перципирана, а реч је о спознаји на основу онога што је перципијент чуо (!):

¹⁷ У 20, 83% свих забележених примера датог глагола реч је о метафоризованом значењу.

- (9) зане рѣхъ ти ѣко видѣхъ та подь смоковъницеиѣ вѣроуеши · больша сихъ оузъриши · Јв 1 : 51,
 Ὅτι εἶπὸν σοὶ ὅτι εἶδὼν σε ὑποκάτω τῆς συκῆς πιστεύεις; μεῖζω τούτων ὄψη.

У метафоризованом значењу 'побринути се', или можда тачније (у нашем контексту), 'бити одговоран, одговарати (за нешто)' забележен је два пута, без допуне и у футурском презенту, а преводни корелат је грчки глагол ὀράω у индикативу футура, такође без допуне. У питању је латинизам (Бауерова *et al* 1995: 622; в. и Бауер *et al* 2019: 578):

- (10) гл̄а · с̄ггр̄ѣшихъ прѣдавъ крѣвѣ не повинънж · они же рѣша что естъ намъ ты оузъриши · Мт 27: 4
 λέγων, Ἦμαρτον παραδοὺς αἷμα ἀθῶνον. οἱ δὲ εἶπαν, Τί πρὸς ἡμᾶς; σὺ ὄψη.

3.2. *Глагол* вѣзърѣти (22x). И глагол вѣзърѣти је перфективног вида. Међутим, није семантички продуктиван као глагол оузърѣти. У испитиваном корпусу реализује се по правилу у значењу 'погледати', тј. 'усмерити поглед, ка некоме или нечему', што значи да перцепијент има активну улогу. Дакле, у питању је контролисана пажња,¹⁸ те овај глагол можемо сврстати у агентивне (интенционалне) глаголе, тренутне, визуелне перцепције. У грчком тексту са овом семантичком вредношћу реализују се глаголи ἀναβλέπω, ἀτενίζω, βλέπω, ἐμβλέπω, ὀράω (εἶδον), те περιβλέπω. Уз глагол вѣзърѣти најчешће се реализује акузатив именице (који је у сингулару изједначен с генитивом у категорији аниматности) (11) или личне заменице (12) с предлогом на.¹⁹ Предлошком везом усмереност погледа бива посебно истакнута. Именице увек денотирају конкретне појмове и могу бити детерминисане придевом или придевском заменицом, док се уз личну заменицу не реализује никаква одредба, изузев једног примера у којем се уз плуралски облик личне заменице трећег лица налази општа придевска заменица. Уз грчке корелате забележен је акузатив са предлогом εἰς (уз глаголе ἀναβλέπω, ἐμβλέπω) или без предлога (уз глаголе βλέπω, ὀράω, περιβλέπω), те беспредлошки датив (уз глаголе ἀτενίζω, ἐμβλέπω), док је у погледу адноминалних детерминатора ситуација слична стању у старословенском тексту:²⁰

- (11) азъ же гл̄нж вамъ · ѣко вьсѣкъ иже вѣзърите на женж съ похотиѣж · юже любви сзѣтвори съ нежъ вь ср̄дци своемъ · Мт 5: 28
 ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτὴν ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ,
вѣзърите на птица нбскыа · ѣко не сѣжѣтъ ни жьнѣжтъ · ни събиражѣтъ вь житеиѣж Мт 6: 26²¹

18 Контролисана пажња захтева „свесно ментално ангажовање“, односно „усмерену менталну активност која укључује вољне процесе о којима постоји пуна свест“ (Костић 2010: 95).

19 Иста конструкција јавља се и у појединим текстовима српске (нпр. Н вѣзрите зде на истинѣ ф. 146v/8–9 [Богдановић 1976]) и хрватске редакције старословенског језика, с тим што се у хрватским текстовима реализује и беспредлошки акузатив, те акузатив с предлогом къ или въ (Михалевић 2011: 188). Последњу структуру (с предлогом въ) бележе и старословенски речници (Бауерова *et al* 1962: 296; Благова *et al* 1994: 143).

20 И овде такође објекат на који је поглед усмерен може бити исказан индеклинабилним лексемама пореклом из хебрејског језика.

21 У овом примеру реченица са ѣко може се интерпретирати и као независна реченица и као зависна реченица у функцији ситуационог детерминатора ентитета представљеног лексемом у

ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ ὅτι οὐ σπεύρουσιν οὐδὲ θερίζουσιν οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας,

- (12) възърѣвъ на на съ гнѣвомъ Мр 3: 5
 καὶ περιβλεψάμενος αὐτοὺς μετ' ὀργῆς,
 оузърѣвъши же и раба едина сѣдаштъ при свѣтѣ · и възърѣвъши на нь рече
 · і съ бѣ съ нимъ · Лк 22: 56
 ἰδοῦσα δὲ αὐτὸν παιδίσκη τις καθήμενον πρὸς τὸ φῶς καὶ ἀτενίσασα αὐτῷ
 εἶπεν, Καὶ οὗτος σὺν αὐτῷ ἦν·.

Уочавамо да се дати глагол, за разлику од глагола *οὐζυρѣти*, реализује и у императиву, док ниједном није потврђен у аористу. Неколико пута је детерминисан прилошком одредбом за начин (съ *похотнѣ*, съ *гнѣвомъ*) оријентисаном ка субјекту (в. Ивић 1995: 302).

У неким примерима, као у Лк 22: 56, перципијент, с једне стране усмерава свој поглед на објекат перцепције, а с друге стране, тиме скреће пажњу на њега другим учесницима исказане ситуације.

У другом наведеном примеру (Мт 6: 26) дати глагол означава визуелну перцепцију, али се, уколико ентитет на који је перцепција усмерена није присутан у означеној ситуацији, може интерпретирати и као 'обратити пажњу, узети нешто као пример'.

У појединим примерима (у случајевима када је поглед управљен ка небу) реч је о усмеравању погледа нагоре.

У 27, 27% свих забележених примера са овим глаголом изостаје акузатив с предлогом на. Тада се у грчком језику реализују глаголи *ἀναβλέπω*, *ἐμβλέπω*, *τε περιβλέπω*, такође апсолутно:

- (13) възърѣвъ же ӣс рече имъ · Мт 19: 26
ἐμβλέψας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς,
 і възърѣвъ ӣс гла оученикомъ своимъ · Мр 10: 23
 Καὶ περιβλεψάμενος ὁ Ἰησοῦς λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ,
 і възърѣвъши видѣша ѣко отъвалень бѣ камень Мр 16: 4
 καὶ ἀναβλέψασα θεωροῦσιν ὅτι ἀποκεκύλισται ὁ λίθος,
 і ѣ[ко] приде на мѣсто · възърѣвъ ӣс видѣ и · і рече къ нему · закѣхѣ
 потъштавъ са сълѣзи · Лк 19: 5
 καὶ ὡς ἦλθεν ἐπὶ τὸν τόπον, ἀναβλέψας ὁ Ἰησοῦς εἶπεν πρὸς αὐτόν, Ζακχαῖε,
 σπεύσας κατάβηθι.

Запажамо да је глагол увек у активном партиципу претерита. У првом примеру конструкција на + акузатив је по свој прилици испуштена, јер се објекат ка којем је поглед уперен реализује након управног глагола.

У примерима овог типа у фокус пажње се ставља само усмереност погледа (у одређеном правцу), а не објекат ка којем је поглед усмерен. У половини случајева реализације датог глагола без допуне у питању је управљање погледа у одређеном правцу након чега се одређени објекат перципира, тј. центрира у видном пољу перципијента (в. Огњеновић ³2011: 217), што је исказано глаголом *видѣти*. У главнини (четири од шест) примера глагол *възърѣти* реализује се као

акузативу.

корелат грчког глагола ἀναβλέτω у значењу 'погледати горе, навише' (в. Бауер *et al* 2019: 50), при чему је у грчком језику тај податак о усмерености погледа на горе садржан у префиксу глагола, док се у старословенском идентификује контекстуално. Тако је у примеру Лк 19: 5, јасно да је Исус погледао горе, будући да се Закхеј (објекат перцепције) налази на дивљој смокви и будући да му Исус говори да сиђе.²²

У једном примеру вџьрѣтн је еквивалент грчког περιβλέτω у значењу 'погледати око себе, осврнути се', при чему је у грчком језику спацијални оријентир идентификован префиксом перт-

Резимирајмо сада синтаксичко-семантичке разлике између испитиваних глагола уз осврт на стање у грчком језику.

4. Закључна разматрања

4.1. Уколико упоредимо оузьрѣтн и вџьрѣтн, уочићемо да су оба глагола свршеног вида и да спадају у глаголе тренутне визуелне перцепције. Међутим, између њих постоје разлике и на семантичком и на синтаксичком плану. Глагол оузьрѣтн се реализује у основном значењу 'угледати', те је његов субјекатски аргумент експеријенсер, док је значење глагола vxzqruti 'погледати', што подразумева агентивну улогу перципијента и својеврсну 'просторност' погледа. Ове разлике се најбоље виде у случају реализације оба глагола у једној реченици, као у примеру: оузьрѣвши же и раба едина сѣдаштѣ при свѣтѣ · и вџьрѣвши на нь рече · і съ бѣ съ нимъ · Лк 22: 56. Према томе, може се претпоставити да је у старословенском језику ћирилометодијевске епохе основна семантичка разлика између вџьрѣтн и оузьрѣтн била утемељена на опозицији *интѣнционалности* + ~ *интѣнционалности* -, односно *актив* ~ *инактив*. У питању су дистинкције које су у старословенском језику уочене и код основних глагола визуелне перцепције (Грковић Мејџор 2008), као и код главнине испитаних глагола аудитивне перцепције (Грковић Мејџор 2010).

4.2. Ове семантичке разлике између оузьрѣтн и вџьрѣтн одражавају се и на синтаксичком плану. У главнини примера, уз глагол оузьрѣтн реализује се беспредлошки објекат у акузативу, док се за глагол вџьрѣтн везује адлативни акузатив са предлогом на. Предлог на је по свој прилици изабран из разлога што перципијентов поглед не допире до унутрашњости ентитета (представљеног личном заменицом која упућује на персоналне појмове, властитом именицом или лексемом нѣко) ка којем је управљен, већ је крајња граница његова површина (в. Кликовац 2006: 209).

Дати глаголи се у конкретном значењу могу реализовати и апсолутно, када је реч о контекстуалној подразумеваности објекта перцепције или је у питању, углавном, незнатна модификација њиховог семантичког садржаја.

Запажамо такође да императивни облик није доступан глаголу оузьрѣтн, што изгледа није случајност. Наиме, глаголска лексема у функцији императива мора имати компоненту вољности, интенционалности (в. Ивић 1958), односно радња исказана глаголом у императивном облику требало би на неки начин да буде

22 Скреће се, ипак, пажња на то да се у старословенском језику предлог вѣ реализује и „при указаним направлениях действия (...) на поверхность чего-л.“ (Благова *et al* 1994: 126) као и „при обозначении места действия (...) на“ (Благова *et al* 1994: 126–127) и да се у словеначком језику среће са семантичком нијансом 'нагоре, увис, навише' (Копечни 1973: 272).

под контролом лица којем је дат подстицај да је изврши, што глаголу *оузърѣти* није својствено. Исто тако, овај глагол поседује и семантичку компоненту 'изненадности', што није карактеристично за глаголе у императиву.²³ Додуше, глагол *оузърѣти* се у појединим примерима јавља у футурском презенту (у множини) формално једнаком императиву као еквивалент грчког императива *футура*. Примећујемо и да се уз глагол *vxzqrty* срећу прилошке одредбе за начин које не могу бити оријентисане ка експеријенсеру (сѣ похотнѣ, сѣ гнѣвомѣ).

4.3. Разлике између испитиваних глагола огледају се и у њиховој семантичкој продуктивности. За разлику од глагола *вѣзърѣти*, глагол *оузърѣти* се може метафоризацијом транспоновати у сферу менталне перцепције, тј. когниције, и тада је његово основно значење 'схватити, разумети', односно 'искусити, доживети'. У питању је сазнање базирано на, по правилу, визуелној перцепцији манифестација одређене појаве, тј. перцептуално сазнање (в. Расл 1961: 187). То је један од универзално доступних путева метафоризације глагола визуелне перцепције, што је, ако се има у виду чињеница да је чуло вида човеков главни и најпоузданији, односно најобјективнији, извор стицања знања о свету,²⁴ сасвим разумљиво (в. Свицер 1990: 38–40).²⁵ Међутим, оно што није универзалног карактера јесте транспоноване у сферу менталне перцепције само неинтенционалног глагола, што говори о концептуализацији сазнања као неинтенционалног процеса у старом словенском свету. Ова особеност старословенског језика запажена је у досадашњим истраживањима глагола чулне перцепције (Грковић Мејџор 2008; 2010; 2011). У случају метафоризане употребе датог глагола објекат је по правилу исказан именицом апстрактне семантике или показном заменицом којом се упућује на ситуацију која захтева (и) менталну перцепцију, а сасвим ретко допуна изостаје, када једино на основну контекста знамо да је реч о метафоризованом значењу. Само по изузетку се, у случају фигуративне употребе датог глагола, реализује инфинитивна допуна. Дакле, мапирање у когнитивни домен одвија се онда када не постоји директан контакт с објектом перцепције, што је такође уочено у досадашњим испитивањима глагола чулне перцепције у старословенском језику (Грковић Мејџор 2011: 18). Управо је један пример метафоричне употребе глагола *вѣзърѣти* (Мт 6: 26) споран јер не знамо да ли је ентитет на који је визуелна перцепција усмерена присутан у исказаној ситуацији. Уколико није, онда је несумњиво реч о мисаоној усредсређености на дати ентитет, али не и о усмеравању визуелне перцепције на њега.

4.4. Блискост менталне и физичке перцепције и физиолошки је утемељена. Наиме, код менталне визуелизације активирани су слични механизми као и код опажања (Костић 2010: 206), а приликом визуелне имагинације и сањања користи се визуелни кортекс као и приликом физичке перцепције (Донсон, Лејкоф 2002: 249). Све то показује да оштрих граница међу когнитивним доменима нема, тј. да је и људском мишљењу и језику својствена фазичност (Радовановић 2009).

23 Као што данас глагол *узледаити* не можемо употребити у императиву, тако по свој прилици није могуће употребити ни глагол *оузърѣти*. Требало би ову претпоставку проверити на ширем корпусу.

24 Које чуло ће се поимати као најважнији извор информација о свету, међутим, и културолошки је условљено, односно зависи од човековог искуства (в. Еванс, Вилкинс 2000).

25 Карл Бак (1949: VII) истиче да у погледу етимологије „words for thought processes or emotions are, all theoretically and a great many demonstrably, based upon indicative physical acts or conditions“. Када су питању лексеме у појединим индоевропским језицима које се тичу емоција, слично је пре њега констатовао и Ханс Курат (према Свицер 1990: 28).

Она се нарочито испољава у примерима где анафорска заменица у функцији објекта глагола $\sigma\upsilon\zeta\upsilon\mu\epsilon\iota$ упућује на ситуацију која укључује и физичку и менталну перцепцију. Управо су то они гранични случајеви, када глагол нема нити значење А нити значење Б, већ, могли бисмо рећи, дифузно, АБ, значење.

4.5. У погледу односа испитиваних старословенских глагола према одговарајућим грчким корелатима, уочавамо да се као преводни еквиваленти глагола $\beta\lambda\acute{\epsilon}\pi\omega$, $\epsilon\mu\beta\lambda\acute{\epsilon}\pi\omega$ $\acute{\omicron}\rho\acute{\alpha}\omega$ у конкретном значењу јављају оба старословенска глагола,²⁶ што нам показује да семантичка обележја *активности* (+/-) и *интенционалности* (+/-) нису увек релевантна у систему грчких глагола визуелне перцепције. Такође примећујемо да глаголу $\sigma\upsilon\zeta\upsilon\mu\epsilon\iota$ у метафоризованом значењу увек одговара грчко $\acute{\omicron}\rho\acute{\alpha}\omega$. Грчки језик је специфичан и у погледу синтаксичких карактеристика анализираних глагола визуелне перцепције. Наиме (уколико изузмемо индеклинабилне именице и апсолутну употребу испитиваних глагола), уз глаголе еквивалентне старословенском $\sigma\upsilon\zeta\upsilon\mu\epsilon\iota$ реализује се беспредлошки акузатив, док глаголи који су корелати старословенског $\kappa\alpha\tau\alpha\sigma\tau\epsilon\iota$ могу имати беспредлошки акузатив (глаголи $\beta\lambda\acute{\epsilon}\pi\omega$, $\acute{\omicron}\rho\acute{\alpha}\omega$, $\pi\epsilon\pi\lambda\acute{\epsilon}\pi\omega$), акузатив с предлогом $\epsilon\acute{\iota}\varsigma$ (глаголи $\acute{\alpha}\nu\alpha\beta\acute{\epsilon}\lambda\pi\omega$, $\epsilon\mu\beta\lambda\acute{\epsilon}\pi\omega$) или беспредлошки датив (глаголи $\acute{\alpha}\tau\epsilon\nu\acute{\iota}\zeta\omega$, $\epsilon\mu\beta\lambda\acute{\epsilon}\pi\omega$). Последње две структуре као и старословенски акузатив с предлогом на дубинском плану исказују исто – 'ентитет на који/ка којем је је поглед управљен'. Осим тога, често се и префиксом грчког глагола ($\acute{\alpha}\nu\alpha\text{-}$, $\pi\epsilon\pi\iota\text{-}$) идентификује податак о смеру перцепијентовог погледа.

4.6. И покушајмо, на послетку, осветлити путеве семантичке конфигурације глагола $\zeta\upsilon\mu\epsilon\iota$ и префикса $\kappa\alpha\text{-}$ и $\sigma\upsilon\text{-}$. Изнесен преглед синтаксичко-семантичких разлика између $\sigma\upsilon\zeta\upsilon\mu\epsilon\iota$ и $\kappa\alpha\zeta\upsilon\mu\epsilon\iota$ указује на то да је семантика префикса $\sigma\upsilon\text{-}$ и $\kappa\alpha\text{-}$ релевантна приликом деривације датих глагола.

4.7. Префиксом $\sigma\upsilon\text{-}$ поништава се семема 'активност/интенционалност перцепијен-та' својствена глаголу $\zeta\upsilon\mu\epsilon\iota$. Њиме се указује на то да појам у акузативу заправо изазива стање перцепијента – визуелну перцепцију, односно дати префикс је показатељ експеријенталне улоге перцепијента. Као што је већ истакнуто, експеријенталном перцепијенту опажање се једноставно „дешава“, а изазивач опажања, извор визуелних утисака јесте објекат перцепције који се појављује у видном пољу експеријенсера.²⁷ Стога је примарна аблативна семантика датог

26 Двосмерна анализа би показала да ли се поред ових реализују још неки глаголи визуелне перцепције као преводни еквиваленти наведених грчких глагола. Но, познато је да се грчки глаголи $\acute{\alpha}\tau\epsilon\nu\acute{\iota}\zeta\omega$, $\beta\lambda\acute{\epsilon}\pi\omega$, $\theta\epsilon\omega\rho\acute{\epsilon}\omega$ и $\acute{\omicron}\rho\acute{\alpha}\omega$ реализују и као еквиваленти старословенског $\zeta\upsilon\mu\epsilon\iota$ ('гледати'), док се и глаголом $\nu\acute{\iota}\delta\epsilon\iota$ ('видети', 'спознати') преводе $\beta\lambda\acute{\epsilon}\pi\omega$, $\theta\epsilon\acute{\alpha}\omicron\mu\alpha\iota$, $\theta\epsilon\omega\rho\acute{\epsilon}\omega$ и $\acute{\omicron}\rho\acute{\alpha}\omega$. Глагол $\beta\lambda\acute{\epsilon}\pi\omega$ се преводи и старословенским $\mu\alpha\delta\alpha\tau\iota$ ('видети') или $\mu\alpha\sigma\tau\iota$ са ['пазити се, чувати се'] (Грковић-Мејџор 2008: 67, 68).

27 Идеална би била ситуација у којој би се уместо акузатива уз дати глагол реализовао генитив, који је потврђен уз неке експеријенталне глаголе аудитивне перцепције (Грковић-Мејџор 2010). То је древни генитив агенса који изазива одређено стање субјекта, делује на њега, тј. производи резултат – примање информација чулом слуха (в. Шмалштиг 1995). У том светлу би се онда могла посматрати и употреба префикса $\sigma\upsilon\text{-}$ у глаголу $\sigma\upsilon\zeta\upsilon\mu\epsilon\iota$. Да ли се икада уз глагол $\sigma\upsilon\zeta\upsilon\mu\epsilon\iota$ могао реализовати генитив, компаративној лингвистици остаје да утврди. Скреће се, међутим, пажња на чињеницу да је у *Маријином јеванђељу* уз глагол $\nu\acute{\iota}\delta\epsilon\iota$ регистрован објекат перцепције у генитиву (в. Лк 17: 22). Антоан Меје (1987: 159) указује на могућност реализације генитива и уз глагол $\zeta\upsilon\mu\epsilon\iota$ (!) у старословенском језику, што је регистровано и у Благова *et al* 1994: 242. Међутим, истиче да се перфективне варијанте датог глагола реализују с акузативом. Генитивне форме биле су могуће уз (ако не све, барем уз поједине) перцептивне глаголе јер их је одликовала

префикса, на којој се базира агентивна, оставила трага у семантичкој конфигурацији глагола *оузѣѣти*. Не јавља се случајно исти префикс у старословенском глаголу *оуслѣшатн* 'чути (о)' (Грковић Мејџор 2010: 39).

4.8. Префиксом *къ-*, с обзиром на свој адлативни, према томе и интенционални, потенцијал, семантички је компатибилан с глаголом *зѣѣти*, те изведеница остаје у класи агентивних, односно интенционалних глагола, а у њене синтаксичке оквице савршено се уклапа и адлативно на + А.

4.9. Ова испитивања, према томе, показују да је у семантичким истраживањима нужан интердисциплинаран приступ, те да одређене језичке појаве у једном синхронном пресеку не можемо разумети без увида у њихову дијахронију.

Извори

Јагић 1960: V. Jagić (ed.), *Codex Marianus glagoliticus*, Graz: Akademische Druck-U. Verlagsanstalt (reprint).

[Електронски корпус: <<http://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/slav/aksl/marianus/maria.htm>>18. 1. 2012]

Нестле, Аланд 1962: E. Nestle, K. Aland, *Novum testamentum Graece et Latine. Utrumque textum cum apparatu critico imprimendum curavit D. Eberhard Nestle; novis curis elaboraverunt D. Erwin Nestle et D. Kurt Aland*, Stuttgart: Württembergische Bibelanstalt.

[Електронски корпус: <<http://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/grie/gnt/gnt.htm>>18. 1. 2012]

Цитирана литература

Алексејев *et al* 2005: А. Алексеев *et al*, *Евангелие отъ Матѣфея в славянској шрадицији*, Санкт-Петербург: Санкт-петербургский государственный университет – Филологический факультет – Синодальная библиотека Московского Патриархата – Российское библиейское общество.

Бак 1949: C. Buck, *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. A Contribution to the History of Ideas*, Chicago – London: The University of Chicago Press.

Бауер *et al* 1979: W. Bauer *et al*, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature* (A translation and adaptation of the fourth revised and augmented edition of Walter Bauer's *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur* by William F. Arndt and F. Wilbur Gingrich; second edition revised and augmented by F. Wilbur Gingrich and Frederick W. Danker from Walter Bauer's fifth edition, 1958), Chicago/London: The University of Chicago Press.

Бауерова *et al* 1962: M. Bauerová *et al*, *Slovník jazyka staroslověnského, Lexicon linguae palaeoslovenicae*, 6 (*възвѣсити–въслати*), Praha: Československá Akademie věd.

Бауерова *et al* 1995: M. Bauerová *et al*, *Slovník jazyka staroslověnského, Lexicon linguae palaeoslovenicae*, 45 (*оубо–оуцинянь*), Praha: Československá Akademie věd.

Безлај *et al* 2005: F. Bezlaј *et al*, *Etimološki slovar slovenskega jezika, Četvrta knjiga, Š-Ž*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Благова *et al* 1994: Э. Благова *et al*, *Старословянский словарь (по рукописам X-XI веков)*, Москва: Русский язык.

„ниска семантичка транзитивност“, али су се оне потискивале услед развоја синтаксичке транзитивности (Грковић Мејџор 2007: 86–88).

- Богдановић 1976: Д. Богдановић, Житије Георгија Кратовца, у: Војислав Ђурић (ред.) *Зборник историје књижевности*, књ. 10, Стара српска књижевност, Београд: Српска академија наука и уметности, 203–267.
- Гортан Премк 1997: Д. Гортан Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ (Библиотека Јужнословенског филолога, н. с. књ. 14).
- Грковић Мејдор 2007: Ј. Грковић Мејдор, *Списи из историјске лингвистике*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Грковић Мејдор 2008: Ј. Грковић Мејдор, О глаголима визуалне перцепције у старословенском и грчком језику, у: Ксенија Марицки Гађански (ред.), *Европске идеје, античка цивилизација и српска култура*, Београд: Друштво за античке студије Србије – Службени гласник, 60–71.
- Грковић Мејдор 2010: Ј. Грковић Мејдор, О глаголима аудитивне перцепције у старословенском, Нови Сад: *Зборник Мајнице српске за класичне студије*, 12, Нови Сад, 37–46.
- Грковић Мејдор 2011: Ј. Grković Mejdžor, Semantika glagola čulne percepcije u staroslovenskom jeziku, Ljubljana: *Slavistična revija*, 59/1, Ljubljana, 11–20.
- Еванс, Вилкинс 2000: N. Evans, D. Wilkins, In the Mind's Ear: The Semantic Extensions of Perception Verbs in Australian Languages, *Language*, 76/3, 546–592.
- Ивић 1958: М. Ивић, *Словенски имѐрациив уз неѐацију* (посебан отисак), Радови научног друштва НР Босне и Херцеговине, год. X, Одељење историско-филолошких наука, књ. 4, Сарајево, 23–44.
- Ивић 1995: М. Ivić, *O zelenom konju: Novi lingvistički ogledi*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ивић ³2008: М. Ivić, *Lingvistički ogledi*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Кликовац ²2006: D. Klikovac, *Semantika predloga*, Beograd: Filološki fakultet.
- Копечни 1973: F. Korečny, *Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova grammatická a zájmena, sv. 1: Předložky. Koncové partikule*, Praha: Československá Akademie věd.
- Костић ²2010: А. Костић, *Когнитивна психологија*, Београд: Завод за уџбенике.
- Марковић 2011: Ж. Марковић, *Семантика и синтакса глагола визуелне перцепције у српском и словеначком језику*, Докторска дисертација одбрањена на Филозофском факултету у Новом Саду, сигн. С 22694.
- Меје 1987: А. Meillet, *Recherches sur l'emploi du génitif-accusatif en vieux-slave*, Paris: É. Bouillon.
- Михаљевић 2011: М. Mihaljevic, Dopune percepcijskih glagola u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku, Zagreb: *Suvremena lingvistika*, 37/72, Zagreb, 187–200.
- Младеновић 2003: А. Младеновић, Прилог објашњењу неких особина језика Маријинског четворојевањѐља, Нови Сад: *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*, XLVI/2, Нови Сад, 7–21.
- Огњеновић ³2011: Р. Ognjenović, *Psihologija opažanja*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Покорни 1959: J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. I band*, Bern – München: Francke Verlag.
- Радовановић 2009: М. Радовановић, *Увод у фази лингвистику*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Расл 1961: В. Raszl, *Ljudsko znanje. Njegov obim i granice*, Beograd: Nolit.
- Свето писмо са преводима и упоредним местима. <<http://www.pouke.org/svetopismo/index.php>> 18. 1. 2012.
- Свицер 1990: E. Sweetser, *From etymology to pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structures*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Скок 1973: Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Knjiga treća, poni²–Ž, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Фасмер ²1986: М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, I–IV (Перевод с немецкого и дополнения члена-корреспондента АН СССР О. Н. Трубачева), Москва: Прогресс.

Џонсон, Лејкоф 2002: М. Johnson, G. Lakoff, Why cognitive linguistics requires embodied realism, *Cognitive Linguistics*, 13/2, 245–263.

Шмалштиг 1995: W. Schmalstieg, *A Student Guide to the Genitive of Agent in the Indo-European Languages*, Journal of Indo-European Studies, Monograph Number Fourteen.

THE VERBS ВЪЗЪРѢТИ AND ОУЗЪРѢТИ IN OLD CHURCH SLAVONIAN LANGUAGE (WITH REGARD TO THEIR GREEK TEXTUAL CORRELATES)

Summary

The paper deals with the semantic and syntactic analysis of the verbs ВЪЗЪРѢТИ and ОУЗЪРѢТИ in Old Church Slavonic language with regard to their Greek textual correlates. The authors examine the correlation between the semantic realization of given verbs, the context in which they occur and their complements/adjuncts (their semantic and morphosyntactic features), therefore the basic semantic difference between them and the means of marking it. It is established that the main distinction between ВЪЗЪРѢТИ and ОУЗЪРѢТИ is based on the opposition *intentionality* + ~ *non-intentionality* – that is, *active* ~ *inactive*. However, in the Greek text, when it comes to the equivalents of ВЪЗЪРѢТИ and ОУЗЪРѢТИ, those semantic features do not always have a distinctive function.

Key words: Historical Semantics, Old Church Slavonic Language, ВЪЗЪРѢТИ, ОУЗЪРѢТИ.

Светлана Слијепчевић
Институти за српски језик САНУ, Београд¹
Ана Сивачки
Филолошки факултет, Београд

О РАЗВОЈУ ТЕРМИНА МАЈКА, ОТАЦ, СИН И КЋИ У ИНДОЕВРОПСКИМ ЈЕЗИЦИМА (С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА СРПСКИ И АЛБАНСКИ)

У раду се даје преглед, као и компаративна анализа потврда за четири термина најужег сродства *мајка, отац, син и кћи* у индоевропским језицима, с посебним освртом на српски језик с једне, и албански језик са друге стране. Циљ рада је да се покаже проблематичност у одређењу самог односа између термина мушког и женског претка у првом колону. Истовремено, на општијем плану, циљ је проверити хипотезу о постојању матријархата као примарног облика индоевропског друштва на основу одсуства неких основних патријархалних термина сродства код Балта, Словена и Албанаца и, насупротив томе, чување термина сродства по женској линији у словенским језицима. Оваква неподударност у развоју може послужити и као сведочанство неравноправног односа између мушкарца и жене у првобитном друштву

Кључне речи: термини сродства, индоевропски језици

1. Увод

1.1. Терминологија сродства је саставни део општег лексичког фонда и важан део у животу сваког народа.² Истовремено представља један од најстаријих слојева лексике (Бјелетић 1993: 3). У складу с тим је, упркос бројним проблемима који ће бити изложени у овом раду, и Бенвенистово тврђење да индоевропски термини сродства спадају у најбоље потврђене, зато што су заступљени у готово свим језицима (Бенвенист 2002: 135). Најстарији лексички слој тако чине следећи термини индоевропског порекла: *mati, sin, kći, brat, sestra, pećak, nestera*, а уз њих су ту и термини који представљају словенске модификације индоевропских термина: *otac, stric, ujak* (Бјелетић 1993: 107).

1.2. Проучавајући терминологију сродства у различитим језицима, Кребер је установио осам универзалних принципа или категорија који леже у оквиру система терминологије сродства:³

1. припадност различитим генерацијама;
2. разлика између правог и бочног сродства;
3. разлика у узрасту у оквиру исте генерације;
4. пол сродника;

1 s.slijepcevic@gmail.com; Svetlana.Slijepcevic@isj.sanu.ac.rs

2 Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

3 Кребер 1952: 176

5. пол говорника;
6. пол лица преко којег се остварује сродничка веза;
7. разлике између крвних сродника и сродника који су то постали брачном везом;
8. живот или смрт лица преко којег се остварује сродничка веза.

1.3. Често се у литератури срећу различити термини за називе сродника истог поретка. Примери које наводи Траск одговарају овом тврђењу: у баскијском мушкарац своју сестру назива *arriba*, а жена своју *ahzpa*, док сенека (домородачки северноамерички језик) разликује називе за старију сестру и млађу сестру (према Тиквица 2009: 111). Словенски језици веома су богати у погледу развијености терминологије сродства, нарочито када се посматрају у односу на остале европске језике. Можемо погледати само примере за сроднике мајчиног и очевог брата и њихових жена: на месту српских *ујак*, *ујна*, *сћриц*, *сћрина*, *шешка*, *шеча* стоје енгл. *uncle*, *aunt*, нем. *Oncel*, *Tante*, итал. *zio*, *zia*, рус. *дядя*, *тётя*. С друге стране, може се рећи да и албански, као издвојени језик у групи индоевропских, никако не заостаје у овом смислу, што се свакако (с обзиром на етимологију појединих термина) може објаснити и повезаношћу са суседним словенским језицима (посебно са српским и бугарским). Ово се огледа у постојању преводних еквивалената свих наведених српских лексема.

1.4. Говорећи о семантичким универзалијама, Улман истиче да у латинском језику није било, као у наведеним језицима, јединствене лексеме за идентификовање појма *uncle*, односно *aunt*, већ се у овом језику правила разлика између брата оца и брата мајке (*patruus* – *avunculus*), односно сестре оца и сестре мајке (*amita* – *matertera*). На крају су се сачувале само лексеме *avunculus* и *amita*, које су преко француског (*oncle*, *tante*) доспеле у енглески језик у лику *uncle* и *aunt* (Улман 1963). У српском језику се, као и у латинском, прави разлика између брата оца и брата мајке (*сћриц* – *ујак*), као и између супруге брата оца и супруге брата мајке (*сћрина* – *ујна*). Сестра оца и сестра мајке обележава се само једном лексемом (*шешка*), као и њихови супрузи (*шеча*, *шешак*). У албанском је ситуација нешто другачија, али у великој мери подсећа на српски: за брата оца (*сћриц*) постоји неколико термина: *xhaxha*, (*ungjë*, *axhë*), док за брата мајке (*ујак*) постоје само два могућа термина: *dajë*, односно *ungjë*, што се користи и за стрица и за ујака.

1.5. Као најзначајнија теорија у вези са терминима сродства издваја се Делбрикова теорија, објављена крајем XIX века: структура породице која се оцртава кроз речник својствена је патријархалном друштву заснованом на патрилинеарној филијацији (извођењу рода по мушкој линији) и оличеном у великој породици, задрузи, са једним претком око кога се групишу сви мушки потомци и њихове мање породице (Бенвенист 2002: 134). Бенвенист, међутим, наговештава проблематичност ове теорије цитирајући Херодота који каже да се Ликијци означавају метронимима: „они се називају према својим мајкама, а не по својим очевима. Ако се нека грађанка здружи с робом, за децу се узима да су добра рода. Али ако неки грађанин, ма био он први међу грађанима, има за жену странкињу или наложницу, деца им не уживају никакав углед“ (Бенвенист 2002: 136), из чега произлази да је у Ликији филијација била матрилинеарна. Новија истраживања (уп. Трубачов 1959) указују на неке нове могућности у приступу проблемима у вези с терминима сродства која се тичу жене. Мартине тврди да речник сродства репродукује извесне друштвене структуре, јер се идентификација једне језичке

јединице врши у односу на остале јединице из исте области (Мартине 1987: 241). Ми ћемо се у овом раду бавити терминима уже породице, прецима и потомцима у првом колену, односно развојем термина *ошац*, *мајка*, *син* и *кћи* у индоевропским језицима, а посебно ћемо се задржати на овим терминима на словенском тлу и у албанском језику.

1.6. Улман лексеме *ошац* и *мајка* сматра лексичким константама јер имају свој израз у сваком језику, за разлику од термина *баба*, *деда*, *браћ*, *сестра*. Лексеме *браћ* и *сестра* чине се тако фундаменталним да нам је врло тешко да замислимо језик који функционише без њих. Ипак, осврт на различите језике, показује да ови појмови нису лексичке константе ни у ком смислу. У мађарском језику није било јединствене речи са значењем *браћ* или *сестра* све до 19. века. Тамо су била (и сада постоје) два пара посебних речи које означавају однос старији брат – млађи брат (*bátya* – *öcz*) и старија сестра – млађа сестра (*néne* – *hug*). У индонезијском језику, с друге стране, постоји једна заједничка реч за означавање појмова *браћ* и *сестра*, укључујући ту и брата и сестру од тетке, ујака или стрица (*saudara*). Занимљиво је истаћи још и то да у шведском језику нема јединствене речи за *баба*, односно *деда*. Прави се језичка разлика између оца оца (*farfar*) и оца мајке (*morfar*), а аналогно томе и између мајке оца (*farmor*) и мајке мајке (*mormor*) (Улман 1963).

2. Отац, тата (назив за мушког претка у првом колену)

2.1. Истраживачи се слажу у томе да је од свих термина сродства најбоље посведочен облик за назив оца **r̥ater*: стинд. *pitar-*, јерм. *hayr*, гр. *pater*, стир. *athir*, гот. *fadar* тох. А. *pācar*, тох. В. *pācar* (Бенвенист 2002: 138). Назив за оца породице од корена **r̥ater* у анатолијском, албанском и балтословенском замењен је древним термином за оца из дечијег језика: хет. *attaš*, лув. *tatiš*, алб. *ati*, лит. *tėvas* стсл. *ошѣць* (изводи се из **atta* < **attikos*), стинд. *tatáh* од **att-/tat-* (Будимир према Станишић 2006: 23). Дакле, имамо два ие. облика за оца, али очито да нису оба облика реферисала на данашњег оца-родитеља.

2.2. Назив **r̥ater* јавља се као основни индоевропски назив. А. Валде и Ци-мерман објашњавају овај назив као лексему добијену редупликацијом из дечијег говора *ра-*, *рара*, међутим, то мишљење није убедљиво. Ендру и Меје су уздржани по питању овакве етимологије, али говоре о семантичком развоју (Трубачов 1959: 19). Трубачов наводи као новије етимолошко објашњење ове речи објашњење И. Трира, које он изводи ослањајући се на ларингалну теорију: *pater* < *ра* – *шшшшшшшшш*, *чуваши*; *ра* – *ограда*, *ограђивање*, те одавде води порекло **rotis*, *r̥ater* – *вожд*, *господин*. Међутим, Трир је испустио из вида одређене принципе ларингране теорије: нулти степен који образује безвучно *r* и ларингарно *ə* дало би *rh* у индоиранском, али то до тога није дошло, те **r̥ater* очигледно треба објашњавати као степен редукције старог коренског вокала (Трубачов 1959: 19).

2.3. За семантички развој лексеме намеће се и Мејеово мишљење: лат. *pater* не означава физичко очинство, већ има социјално значење, то је глава породице *dominus, pater familias* (Стоевска Денчова 2009; Трубачов 1959; Бенвенист 2002). Овакво гледиште потпуно се слаже са Мартинеовом теоријом по којој *pater* и низ других општеиндоевропских речи имају печат аристократизма, религиозности, апстрактности. По Мартинеу, ако упоредимо ие. *pater* и фр. *pere*, уочавамо да је дошло до померања првобитног значења (*више, највише божанство, највиша глава породице* према *ошац* у физичком, биолошком смислу), па је могуће го-

ворити о појави нове речи (Мартине 1971: 144). Бенвенист, насупрот томе, тврди да је у првобитној представи искључена веза са телесним очинством и да су то две различите представе које не зависе једна од друге и да су несводиве једна на другу (Бенвенист 2009: 139). Он, даље, каже да индоевропска расподела за *оца* одговара у целини следећем принципу: биолошки отац **atta* је једина ознака за *оца* у хетитском, готском и словенским језицима. То је *ошац хранишћел*, онај који подиже дете, а тамо где је владао **atta*, према Бенвенисту, немогуће је постојање *бога оца* (врховног божанства), што можда води ка потврди о матријархалном устројству најранијег друштва.

Ипак, нема неповезаности између значења ове две форме. У санскриту **pitara* *ошац* није се у потпуности поклапало са значењем *родител* код Веда, како говори Делбрик. Меје, међутим, изводи закључак да *pater* није значило *родител*, него нешто више (Трубачов 1959: 22).

2.4. Што се тиче одраза ие. *pater* у словенском речнику, Меје је одувек одрицао постојање ове форме у словенском лексичком фонду, и у основном и у изведеном облику. Према Мејеу, то је показатељ разилажења старе индоевропске друштвене организације у словенству и губитка аристократских показатеља из речника. Неки други лингвисти указују на могућност чувања ие. *pater* у словенском свету у изведеном облику. Финском слависти Миколи припада заслуга за етимолошко тумачење словенског **strujъ* (стриц) < ие. *patrujos*, упореди лат. *patruus*. Француски лингвиста М. Ва претпоставио је да је порекло буг. *пасторок*, *пастрок* (очух) везано за *pater* (Трубачов 1959: 24). Трубачов, износећи ову кратку историју проблема ове лексеме у словенским језицима, изричито тврди да нема непосредног рефлектовања ие. *pater* (*ошац*) у словенском лексичком фонду. Он такође каже да идеју о пореклу словенског **bat'(j)a* (уп. рус. *ба́тя*, укр. *ба́тько* у значењу *ошац* < ие. *pater*) бележи још Лавровски, али да то једноставно није поткрепљено адекватним аргументима. Собољевски говори о односу рус. *ба́тя* и ие. *pater* из другог угла, претпостављајући позајмљивање из иранског, што оповргава Фасмер. Овај облик Миклошић изводи из мађарског *batya*, а супротни став има Маценауер, који каже да је корен *bat* индоевропски, односно да мађарска реч у ствари води порекло из словенских језика. Трубачов закључује да основна значења словенског *bat(j)a* јесу *ошац* и *старији браћ*, а како се претпоставља, *ошац* је изведено од *старији браћ* (Трубачов 1959: 24).

Што се тиче назива **atta*, налазимо на кратки вокал *ă*, који се, како каже Меје, среће само у посебним експресивним формама. Ие. **atta* је преко изведенице *attikos* дало најраспрострањенији назив за оца: *оџец* (Трубачов 1959; Стоевска Денчова 2009).

2.5. Индоевропски карактер има и друга ознака за значење *ошац* у неким словенским језицима (на пример, македонском, српском, хрватском): **tata* – етимолошка веза са *atta* види се у редупликацији основе. Потпуно је могуће да је експресивност овде изражена на други начин – дужењем коренског вокала израженог експресивног дужења консонанта у **atta* (Трубачов 1959: 24). Изражавање експресивности дужењем вокала типично за словенско *tata* има корене још у старом индоевропском (Трубачов 1959: 24).

2.6. У другим ие. језицима налазимо: алб: *tatë*, (отац, деда), староинд.: *tata-s* – отац итд. Облик *tatë* у албанском језику свакако одражава словенски утицај, али један од албанских етимолога наводи да је овај облик можда настао универбацијом нарушеног одређеног вида заменице *atë* и члана *të* (Çabej: 1976, 166–167).

2.7. Највећи број истраживања полази од становишта да је ие. *tata образовано према дечијем говору. Тако се бележи и у етимолошком речнику Миклошича, Преображеног и Траутмана. Трубачов тврди да објашњавање дечијим тепањем тешко може унети јасност у изучавање историје датих речи (Трубачов 1959: 24).

2.8. На крају, овде је важно изнети и Шахматовљево тумачење. Он наводи да је стсл. *otъць* позајмљеница из келтског *otikos*, са првобитним значењем *домаћин*. По њему је првобитна, почетна форма од *otъць* нејасна, јер сматра немогућим самостални развој словенског *otъць* од од ие. *attiko-s. Трубачов, међутим, тврди да је образовање авестијског *pta < pater* јасно, али да никако не објашњава форме *tata, teta*, литав. *tevas* и др., с којима авестијска реч етимолошки није везана (Трубачов 1959: 24).

2.9. Што се тиче балтијских форми, непосредно са наведеним ие. *tata, teta* везано је и литавско *tetis* (отац) и *teta* (тетка), старопруски *thetis* (отац), један дијалекат литавског Кведарна *titis* – отац, Литавско *tevas* – отац, очигледно представља продукт разлагања групе *te-t-* и спајање са суфиксом *-va*: *tevas* (Трубачов 1959: 24). Међутим, како каже Трубачов, нема основа за овакво разлагање речи (уп. друге литавске речи за оца: *tete, tetušis*. Овде спада и назив литавске реке *Tatula*, суфикс *-ula, tat < *tāt* (Трубачов 1959: 24).

2.10. Умекшавање *tai'a*, које се остварује у само неким језицима (уп. рус. *тѣтя*, срп. *ћаћа, ћаће*) није лако објаснити. Јасно је да је у питању познија појава која се не дешава системски јер би у том случају и у руском постојало нешто типа *чача* (<*t'a'a). Ради се о несистемској палатализацији консонаната која је својствена фамилијарној и експресивној лексици балтијских и словенских језика (Трубачов 1959: 24). О томе да ова промена није доследна говори постојање неумекшаних форми у овим језицима – дијал. рус. *тѣтя*.

2.11. Трубачов говори и о томе да је стсл. *otъсь* имало првобитно кратко *o*. Пољски, украјински и доњолужички облици, за разлику од осталих словенских (рус. *отец*, чеш. *otec*, срп. *оџац*) садрже лабијализовано *o*. Његово порекло објашњава се дужењем кратког *o*. Поменуто дужење се у неким од ових језика осећа само у неким косим падежима, а одатле се могло аналошки ширити на целу парадигму (Трубачов 1959: 25).

2.12. Староруски *оџунѣка* формално је изведено од *отѣць* које је истовремено означавало и *син* и *оџац* (Трубачов каже да је ово пример елиптичног двојног броја који се понекад среће у ие. треминима средства).

2.13. Термин **pater* се широко користи у митологији и означава врховно бојанство Индоевропљана, а термин **atta* среће се у хетитском, готском и словенским језицима са значењем *биолошки оџац*, из чега следи и недоумица у вези са термином који има значење биолошки отац на оном арелау за који имамо посведочено само **pater*, али и још једна: да ли је на територији где није познат **pater* као врховни владар владао други принцип (матријархални?).

2.14. На српском говорном подручју, најшири ареал захвата термин *оџац*, континуант псл. *otъсь*, као и *тѣтя*, које је такође прасловенског порекла <**tata* (Бјелегић 1993; Трубачов 1959; Скок 1971). Бернекер у српскохрватском и бугарском *dada* (забележено у Барањи, Бачкој и Славонији) види турско порекло, а облик *babo*, који се користи у Војводини, Босни и Херцеговини и Црној Гори недвосмислено потиче од тур. *baba* у значењу *оџац* (Бјелегић 1993; Скок 1971).

2.15. У савременом албанском језику је поред претходно поменутог термина присутан такође и термин *babë*, од турског *babâ* (Çabej: 1976 (I), 46.), али само у

говорима на територији Албаније, Косова, Македоније и Црне Горе, док овог термина нема у албанским колонијама у Италији, што сведочи о томе да је млађег порекла, с обзиром на чињеницу да је већ негде у 16. веку завршено масовније насељавање територија јужне Италије након Скендербегове смрти и коначног освајања Османлија.

3. Мајка, мама (назив за женског претка у првом колену)

3.1. Најшире распрострањен облик у индоевропским језицима води порекло од ие. **mātēr*: стинд. *mātā*, лет. *māte*, стсл. *matīi*, лат. *māter*, јерм. *mayr*, стир. *máthir*, тох. А. *mācar*, стенгл. *mōdor*, ствнем. *muoter*, лит. *mótė* (жена), алб. *motër* (сестра) (Станишић 2006; Трубачов 1959; Мартине 1987; Бенвенист 2002).

3.2. Мартине каже да је реч **mātēr* вероватно означавала сваку женску особу која рађа из друштвене групе у којој влада **pāter*, што значи да између ова два термина није било паралелизма какав данас имамо (Мартине 1987: 243), односно мајка и отац нису били у вези преко детета/деце, како бисмо очекивали. Други назив за мајку је онај чији се корен јасно види у хетитском *anna*. Овај назив, наиме, образује пар са поменути *atta* (тата), уп. лат. *anna*, грч. *annís*.

3.3. Бенвенист сматра да ова два назива за мајку повлаче исту дистинкцију као и два назива за оца, дакле, један пар чине родитељи, а други пар означавају две митолошке представе *Ошац Небо* и *Мајка Земља* (како су названи у Ригведи) (Бенвенист 2002: 140).

3.4. Трубачов, међутим, износи један веома важан податак: веома распрострањен у индоевропским језицима је онај назив за мајку који се изводи од корена **nap-*, **napa-*, **ann-*, који се такође среће и као назив за оца (Трубачов 1959: 33). Тако се суштинска разлика између термина **mātēr* и **nana-* налази у томе што се овај други среће и повезује са другим терминима који означавају сродство (Трубачов наводи пример стсл. *vъn-ukъ* < **an-*). Исто то можемо видети и у следећим примерима: срп. и хрв. *nana* (баба, мама), глуж. и д.луж. *nan* (тата), укр. *nenjo* (тата); алб. *nënë* (мајка) (Стоевска Денчова 2009: 182). Међутим, иако овај термин у савременом албанском означава *мајка*, изузев у северној Албанији, где се и користи у овом значењу, у осталим деловима Албаније, па самим тим и у обе дијалекатске варијанте, он се упоредо користи са значењем *баба* или *бака* (Thomai: 2001).

3.5. Бенвенист бележи и следеће: „Анатолијска група је једино од *anna-* (лув. *anni-*) начинила термин за *мајку*, као од *atta-* (лув. *tati-*) за *оца*. Уосталом, значење је прилично неодређено: лат. *anna*, слабо посведочена реч, чини се да је означавала *дадиљу*, и не слаже се са грч. *annís* коју Хесихије глосира као *баба по мајци или оцу*“ (Бенвенист 2002: 140).

3.6. Све наведено говори у прилог тези да се значење првобитног **ann-* распршило и отишло различитим путевима сродства у различитим језицима.

3.7. Што се тиче словенских језика, Трубачов пише о томе како је историја индоевропског **mātēr* добро проучена. Он тврди да овај облик није могао да задржи акценат на крају у словенској варијанти **māter* > слов. **mátě-*. Даље се изводи **mátě-* > **mátě-*, при чему је то -ě (са циркумфлексном интонацијом) дало ĭ, односно облик **matě*. У облицима типа **matě* (рус. *matъ* и др.) може се видети скраћење краја речи, аналогно историји суфикса инфинитива *-ti*, *tъ*. Постоји хипотеза о две различите индоевропске фонетске варијанте овог назива: са циркумфлексном интонацијом **mātēr* и са акутом **mātēr*. Грчки облик, закључује

Трубачов, показује да не може бити речи о акутној интонацији и показује да је једини извор индоевропско **mātēr*, као и санскр. *mātā-*. Хипотеза о одражавању циркумфлексне разноликости у слов. **mati* (из **matě*), а у слов. **matě* акутне у савременој науци није добила опште признање и историја словенског **mati* из индоевропског **mātēr* излаже се јасно (Трубачов 1959: 33).

3.8. А. А. Шахматов претпоставља општесловенску промену **matī* у **matь* са напрегнутим редукованим гласом, одакле је и рус. *майѣ* и др. Облике чешког *māti* и сл. он објашњава касним утицајем словенског *dъci*. Размотрени развој краја речи **mati* из ие. **mātēr* постао је могућ после отпадања карактеристичног сугласника -r, које више не познају у ном. јд. ни словенски, ни балтички (слов. **mati*, лит. *mótė*) (Трубачов 1959: 31). Дакле, закључује Трубачов, други назив објашњава се редукцијом ие. **mātēr* до *майѣ*, у *matě*, упореди санскр. *mātā*, лет. *māte*, слов. *mati* итд. Од балтичких облика ове речи имамо лит. *mótė* (жена), даље *motere* – *moteris* – резултати тенденције аналошког уједначавања основа; **moteriške** има исто значење, са суфиксом припадности *-išk-*, са значењем „женска“ (упореди са чешким *ženska* „жена“). Литванска *motina* (мати) долази од истог корена, али је то релативно каснија форма, произведена не од основе на -p-, већ од крње основе (*mot-ina*) додавањем суфикса *-ina* (Трубачов 1959: 30).

3.9. Што се тиче развоја на домаћем тлу, најшири ареал захвата термин *mati* од прасловенског *mati*, а ту је такође и облик *mater* изведен од облик акузатива сингулара **materь*. Облик *matera* од прасловенског **matera* јавља се као резултат изједначавања основе номинатива и косих падежа именица женског рода са основом на -a. Веома је распрострањен и облик *majka*, од прасл. *majьka* (Бјелетић 1993; Скок 1971). Скок облик *tata* објашњава дечијом редупликацијом, што је донекле и разумљиво узимајући у обзир чињеницу да је покрет уснама карактеристичан за сисање сличан покрету усана при изговору билабијалног *m*.

4. Кћи, син (назив за женског и мушког потомка у првом колону)

4.1. Према речима А. Мартинеа речи које се реконструишу као **supu-* и **d^hug^hater*, енгл. *son* (син), *daughter* (кћи) означавале су мање специфичан однос родитеља према детету, а више однос међу особама које припадају узастопним генерацијама (Маритне 1987: 244). Термин попут лат. *filius* (другачијег корена него **supu-*) по пореклу је придев, а женски род би гласио *filia*. Овај термин би се, како пише Мартине, додавао на термине **sūnu-* и **d^hug^hater* како би се показало да се не ради о неодређеном односу једне старосне класе према другој, него о сродству (Мартине 1987: 244). Мартине лат. *filius* доводи у везу са кореном глагола *сисаѣи* **d^h-e(i)* и каже да је с овим кореном у вези и летонско *dels* и руско *дева* (Мартине 1987: 244).

4.2. За облик **supu-s* Еленка Стоевска Денчова каже да значи *од мајке рођен*, **sū-* показује материнску функцију рађања, а рађање јасно указује управо на мајку (Трубачов 1959: 50, Стоевска Денчова 2009: 57). Такође, постоји ие. **put-* (*од оца зачеѣи*) као термин који означава повезаност с оцем, односно с мушким начелом. Доминација првог термина важна је за питање одраза матријархата у терминима сродства. Трубачов о томе износи јасну аргументацију. Потврду у албанском можемо потражити у глаголу *fus* (ставити, гурнути, уметнути), који у аористу јасно указује на ову етимологију (*futa*) (Orel 1998: 106).

4.3. Овде се можемо осврнути и на једно појашњење ове проблематике коју даје Мартине. Говорећи о основној структури друштва Индоевропљана, Мар-

тине излаже низ разлога који доводе до закључка о матријархату као примарнијем облику упркос томе што, како тврди, реконструкција индоевропског доводи до патријархалног система (Мартине 1987: 243). Он се, пре свега, позива на чињеницу да друштво мора обезбедити опстанак и омогућити репродукцију врсте и преживљавање потомака, а то се везује првенствено за улогу мајке (оне која рађа). Једина особа супротног пола у коју се, према Маритинеовим речима, мајка могла поуздати да ће јој обезбедити заштиту јесте њен брат (односно ујак детета), одакле следи да је једино пуноважно сродство оно које долази од мајчине линије (Мартине 1987: 233). Успостављање патријархата настаје, према томе, тек када партнер мајке, односно отац детета реши да преузме потпуну одговорност за децу, те да тиме потисне ујака, и тек тада он постаје родитељ (Мартине 1987: 243).

4.4. Погледаћемо какве све потврде налазимо за термине које означавају *сина* и *кћер*:

**sunu-*: гот. *sunus*, јерм. *ustr* (в. *dustr*), стинд. *sūnū*, ав. *hunuš*, лит. *sūnūs*, тох. А *se*, тох В. *soy*;

**d^hug^hater*: гот. *dauhtar*, ствнем. *tochter*, стинд. *duhita*, ав. *augədar-*, тох. А. *kācar*, тох. В. *tkācer*, јерм. *dustr*, стсл. *dvšti*

Лит. *sūnūs* је веома архаично у фонетском смислу и тачно одговара почетној форми за словенско *synъ* (Трубачов 1959: 40).

4.5. Овде је важно споменути још и стисл. *burr* „син“, гот. *baur*, *barn*, стенгл. *byre*, алб. *bir* (син) из ие. **bher* – *носиџи*, *роџиџи* латински *filius*, лет. *dels* (син), стсл. *dete* из ие. **dhe(i)* – *храниџи* *грудима*, тј. *доџиџи* (Трубачов, исто), и алб. *djalë* (Орел: 1998, 46.) што доводи до закључка да оба ие. корена имају своје рефлексе у албанском. У колоквијалном албанском присутан је и облик *çin* од итал. *cionno* (пенис) (Meyer 1891: 449,450) или *ciullo* (мали) (Camarda 1964: 67), релативно новијег порекла, који је у албански језик дошао преко италијанског према овој двојници аутора, док с друге стране, La Piana наводи да је облик *qin* преузет од слов. *чeго* (La Piana 1949: 77).

4.6. Ако у стсл. *synъ* имамо стари реликт сродства са мајчинске стране, онда је у ие. **put-* представљен термин који означава сам мушки, очев почетак (у рус. дијал. **потка** „пенис код дечака“ (<*пџта). Овим се објашњава смисао постојања два различита назива за сина у индоевропским језицима (Трубачов 1959: 41).

4.7. За решење питања о релативној хронологији два неједнако раширена индоевропска назива за сина треба се присетити да стари човек дуго није имао представу о вези између полног општења и рођења. Супротно томе, веза између рођења као таквог са самим порођајем увек се прихватала. Зато је **sunus*, *од мајке рођен*, много старији и распрострањенији термин скоро у свим индоевропским језицима. **Put-*, *зачеџ од оца*, релативно каснији облик има малу распрострањеност. Овај однос је важан за питање о матријархату и његовом одражавању у терминологији сродства. Доба настанка ие. **put-* могуће да је епоха победе очинског права (Трубачов 1959: 41).

4.8. Називи за *кћи* у свим словенским језицима без изузетка воде порекло од општесловенског **ǵhkti*: стсл. *гџиџи*, струс. *дочи*, *гџчи*, *дчи*, *гџци*, *дочька*, *гџчька*, рус. *дочь*, укр. *дочка*, белор. *дачка*, пољ. *córa*, *córka*, стпољ. *дса*, каш. *cora*, *corka*, чеш. *dcega*, слов. *hči*, *hčere*, стсрп. *гџиџи*, *кџиџи*, *кџчи*, срп. *кћи*, дијал. *шћер*, буг. *гџщеря*, дијал. *шерка*, *шћеру* (облик вокатива), *кџрка*, *кџеркџи* = *щерки* (Трубачов 1959: 43).

4.9. Облик **q̥əkti* води порекло од ие. **dhughæter*, које је један од најстаријих термина сродничке везе индоевропског језика, исте основе на -*r* као и **pater*, **mater*, **suesor*. Што се албанског тиче, називи за кћи⁴ не воде порекло од једног термина: алб. *vajzë*, *varzë*, *vashë* < **varshë*, *vajë* < **varjë*, који воде порекло од непотврђеног **varë*, што представља продужетак **vëharë* < палб. **swesarā* (Orel: 1998, 493). С друге стране, у албанском се равноправно користи и термин *bijë*, односно архаичнији облик *bilë* (у јужном тоскијском дијалекту и говору Албанаца у Италији) од палб. **birilā*, настало од *bira*<*bir*. Фонетско упрошћавање групе *-*rj*- > -*j*- у овом случају своју потврду има у самој парадигми *bir* ~ мн. *bij* (Orel 1998: 25).

4.10. Карактеристика ие. назива за кћи је та да је ова реч широко распрострањена у индоевропским језицима и свуда у потпуности одговара овој општеиндоевропској фонетској форми.

4.11. Овде вреди навести и један занимљив пример који даје Трубачов: до потпуне промене значења словенског назива *кћери* долази у руским дијалектима, где *дочка* значи свиња. Можемо упоредити и са бугарским дијалектима *шћерица* (настало од речи *шћерка*) у значењима: „јалова животиња“, „жена без детета“ (Трубачов 1959: 46).

4.12. На читавој територији српског и хрватског језика јавља се континуент псл. **супь* (Скоок 1971; Бјелетић 1993), док су облици *кћер*, *шћер* и сл. облици акузатива настали аналогично с именицама женског рода на -а (погледати *машћер*) (Скоок 1971), а -ка из облика *кћерка* представља деминутивни суфикс.

5. Закључна разматрања

5.1. У овом раду дат је преглед потврда у индоевропским језицима за четири термина најужег сродства: *мајка*, *ошца*, *син* и *кћи*, уз посебан осврт на два балканска језика: српски и албански.

5.2. Показали смо проблематичност у одређењу самог односа између термина мушког и женског претка у првом колелу, као и непостојање сигурног паралелизма између термина *ошца* и *мајка*, односно *мама* и *шаша*, што би се из данашње перспективе значења ових термина могло очекивати. Ова неподударност може послужити као сведочанство неравноправног односа између мушкарца и жене у првобитном друштву, али и као један аргумент у прилогу тези о постојању матријархата као примарног облика индоевропског друштва.

Литература

Бенвенист 2002: Емил Бенвенист. *Речник индоевропских услова: љиврега, сродство, друштво, власи, право, религија*. Сремски Карловци, Нови Сад.

Бјелетић 1993: Марта Бјелетић. *Етимологија термина сродства*. Магистарски рад, обрађен на Филолошком факултету Универзитета у Београду (у штампи).

Камарда 1864: *Camarda, D. Saggio di grammatologia comparata sulla lingua albanese*, Livorno: Successore di Egisto Vignozzi.

4 Овде у обзир нису узети дијалектизми, односно нестандартне варијанте назива за кћи у албанском, већ само два најраспрострањенија облика у стандардном савременом албанском језику, с обзиром на чињеницу да поменути дијалектизми представљају позајмљенице релативно новијег датума, те стога нису значајне за расветљавање питања којим се овај рад бави.

- Кребер 1952: *Kinship and Social Structure in: The Nature of Culture*. Chicago.
- Ла Пијана 1949: La Piana, M., *Studi linguistici albanesi*: Pezzino.
- Мартине 1987: Андре Мартине. *Индоевропски језик и Индоевропљани*. Нови Сад.
- Меје 1891: Meyer, G. *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*. Straßburg: Trübner.
- Orel 1998: Orel, V., *Albanian etymological dictionary*, Brill, Leiden–Boston–Köln
- Станишић 2006: Вања Станишић. *Увод у индоевропску филологију*. Београд.
- Стоевска Денчова 2009: Еленка Стоевска Денчова. *Именување на роднински односи во македонски дијалекти од словенски и балканистички аспекти*. Скопје.
- Тиквица 2009: *О хрватској терминологији родства*, Хум, Часопис Филозофског факултета Свеучилишта у Мостару. Мостар. 106–125.
- Трубачов 1959: О. Н. Трубачев. *История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя*. Москва.
- Томај 2001: Thomai, J. *Leksiku dialektor e krahinor në shqipen e sotme*, Akademia e shkencave e RPS të Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë
- Улман 1963: Stephen Ullman. *Semantic universals. Universals of language*, ed. J.H. Greenberg, 217–262. Cambridge, Mass.: M. I. T. Press.
- Чабеј 1976: Çabej, E., *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, I–III, Akademia e shkencave e RPS të Shqipërisë, Tiranë.

ABOUT THE DEVELOPMENT OF THE TERMS MOTHER, FATHER, SON AND DAUGHTER IN INDO-EUROPEAN LANGUAGES (WITH PARTICULAR REFERENCE TO SERBIAN AND ALBANIAN)

Summary

This paper provides an overview as well as a comparative analysis of lexical units that refer to the closest kinship terms "mother", "father", "son", and "daughter" in Indo-European languages, with particular reference to Serbian on one and the Albanian language on the other side. The aim of the paper is to demonstrate various issues with regard to the very relationship between the terms used for immediate male and female ancestors. At the same time, the more general aim of the paper is to verify the hypothesis on the existence of the matriarchate as a primary form of the Indo-European society based on the absence of certain vital patriarchal kinship terms with the Balts, Slavs and Albanians and in contrast, the retention of the female kinship terms in Slavic languages.

Svetlana Slijepčević, Ana Sivacki

Драгана Радовановић¹
Београд

ЈЕТРВА, СВЕКРВА У СРПСКИМ ДИЈАЛЕКТИМА²

Будући да се општесловенске лексеме *јетрва* и *свекрва* у појединим српским говорима реализују паралелно са девокализованим *p>ro*, у раду се на основу података из литературе, грађе за Српски дијалектолошки атлас и ауторских теренских записа утврђује и картографски представља ареал облика *свекрова* и *јетрова* у српским дијалектима. Појава девокализације, иначе оскудно коментарисана, може се тумачити: (1) као русизам, (2) као аутохтона тежња да се девокализује послеакценатско вокално *p*, уз могућу асимилацију према суседном *v*, и (3) као преузимање (морфонолошко) инфикса *-ov-* из множине *свекрови* или суфикса из присвојног придева *свекров* (са аналошким ширењем на *јетрова* из истог значењског регистра).

Кључне речи: јетрова, свекрова, дијалектологија, ареал, српски говори.

1. Општесловенске лексеме *свекрва* (од прасл. **svekry*; стсл. свекрѢ, ген. свекрѣве) и *јетрва* (од прасл. **jentry*, стсл. °трѢ, ген. °трѣве) у нашим најважнијим речницима – као што су нпр. Даничићев *Рјечник из књижевних сѣларина српских*, затим Рјечник југославенске академије знаности и умјетности, Вуков *Рјечник* (прегледана су оба, из 1818. и 1852), Скоков *Етимологијски рјечник*, па и Речнику српскохрватског народног и књижевног језика САНУ (до обраде речи свекрва још није дошао, али се под *јетрва* цитира израз *биле /шукле/ се јетрве преко свекрве*) – не појављују се у фонетским ликовима са девокализованим *p>ro*. Међутим, и *јетрова* и *свекрова* налазимо у *Речнику српских љова Војводине* (Матице српске) и у *Рјечнику љова Пошкочарја* Стеве Далмације.

2. Ликове са девокализацијом ових двеју речи нису запазили наши филолози који су се бавили проучавањем језика старијих писаца и значајних историјских личности (њихове преписке и др.), као нпр.: Милована Видаковића (КАШИЋ 1968), Јакова Игњатовића (ЈЕРКОВИЋ 1972), владике Данила (МЛАДЕНОВИЋ 1973), Проте Матије Ненадовића (МЛАДЕНОВИЋ 1988), Јована Рајића (МЛАДЕНОВИЋ 1964); појаву не помиње ни Јован Јерковић у књизи *Језик и писци* (ЈЕРКОВИЋ 1991). Јован Кашић, на пример, наводи облик *свекрвѢ* у језику Милована Видаковића, поред *ѡлѢосѡровѣ* за које каже, у намени, да је исти начин писања одговарајућих речи у руском језику *осѡров*, *крову* и сл. (1968: 25).

Облици са девокализованим *p* нису прошли непримећени у нашој дијалектолошкој литератури. Најпотпунија обавештења о тим налазима до 1985. даје С. Реметић у монографији о говорима централне Шумадије (1985: 117–119), уз опаску (у намени) да појава није добила одговарајући третман у нашој историјскојезичкој и дијалектолошкој литератури, па ни у фонолошким описима ОЛА (*FONOLOŠKI OPISI srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo, 1981).

1 Институт за српски језик САНУ: saraluka@eunet.rs

2 Рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (178020), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

3. Будући да већ сада располажемо солидном сумом података на основу релевантних дијалектолошких студија и грађе за Атлас, могуће је одредити и у најкрупнијим потезима показати ареал девокализованих форми лексема *свекрва* и *јетрва* у српским дијалектима. Прецизније изгласе и целовитији укупан ареални приказ свакако ће пружити лингвогеографске карте у Атласу. Биће то и ослонац за позданија тумачења појаве.

4. У главнини говора шумадијско-војвођанског дијалекта у употреби су девокализовани облици *свекрова*, *јетрва*:

а) У говорима Баната у обема говорним зонама (кикиндској и тамешкој) забележена је употреба двојакних фонетских форми (*свекрова*, *јетрва* и *свекрва*, *јетрва*), с тим што у неким пунктовима егзистирају паралелно оба облика, а у неким само један од њих. Подударни су, или у најмању руку комплементарни, у том погледу подаци из дијалектолошке литературе, грађа за Атлас и Речник српских говора Војводине.

(1) Само девокализоване форме *свекрова*, *јетрва* има већина банатских пунктова:

Свекрова: Фаркаждин (Зрењанин), Томашевац (Зрењанин), Неузина, Бока (Сечањ), Арадац (Зрењанин), Ново Милошево (Нови Бечеј), Српска Црња (Нова Црња), Кикинда (Кикинда), Мокрин (Кикинда), Санад (Чока); у румунском Банату: Дињаш (тамишка зона) и Варјаш (кикиндска група);

Јетрва: Фаркаждин (Зрењанин), Томашевац (Зрењанин), Бока (Сечањ), Житиште (Житиште), Меленци (Зрењанин), Ново Милошево (Нови Бечеј), Кикинда, Мокрин (Кикинда), Санад (Чока), Банатско Аранђелово (Нови Кнежевац), Ђала (Нови Кнежевац) и на румунској страни Дињаш (тамишка зона), Наћфала и Варјаш (кикиндска зона).

(2) Двојство облика *свекрова/свекрва* и *јетрва/јетрва* јавља се у сразмерно знатно мањем броју насеља:

Свекрова/свекрва: Иланца, Добрица (Алибунар, тамешка група), Батања (Срби у Мађарској и у румунском Банату у Малом Бечкереку и Наћфали (кикиндска зона);

Јетрва/јетрва: Неузина (Сечањ) и Батања (Мађарска).

(3) Недевокализоване форме такође су ређе у употреби:

Свекрва: Српски Итебеј (Житиште), Банатско Аранђелово (Нови Кнежевац), Ђала (Нови Кнежевац), Шенђурац (Румунија, тамешка зона) и Деска (Мађарска);

Јетрва: Арадац (Зрењанин), Српски Итебеј (Житиште), Српска Црња (Нова Црња), Радојево (Нова Црња), Деска (Мађарска), Шенђурац (Румунија).

Изложено показује да се у банатским говорима најчешће чују девокализовани облици (*свекрова* у 12 и *јетрва* у 14 пунктова), а сразмерно су ређе у употреби двојачке форме и недевокализовани облици (*свекрва/свекрова* у 5 пунктова и *јетрва/јетрва* у 2; само *свекрва* у 5 села и само *јетрва* у 6 пунктова). Приметно је и то да се не понашају на исти начин обе лексеме. Тако су на пример испитивачи записали у Фаркаждину и Томашевцу (у тамешкој зони) и у Мокрину и Санаду (у кикиндској зони) ликове са уједначеним фонетизмом *свекрова*, *јетрва*, али у Иланци и Добрици *свекрва/свекрова*, али само *јетрва*; у Неузини код Сечња *свекрова* поред двојачког *јетрва/јетрва*, у Арацу *свекрова* поред *јетрва*.

б) Бачки говори³ познају девокализоване форме *свекрова* и *јеџрова*, чија употреба, супротно банатским приликама, ипак не преовлађује:

(1) Недевокализоване облике има највише бачких пунктова:

свекрва: Вилово (Тител), Бегеч (Нови Сад), Бођани (Бач), Деспотово (Бачка Паланка), Стапар (Сомбор), Сивац (Кула), Бајша (Бачка Топола), Мол (Ада), Ранчево (Сомбор), Риђица (Сомбор), Александрово (Суботица), Мартонош (Кањижа), Чонопља (Буњевци, Сомбор) и српски говори у околини Будимпеште Ловра и Помаз;
јеџрва: Бегеч (Нови Сад), Бођани (Бач), Деспото (Бачка Паланка), Госпођинци (Жабал), Стапар (Сомбор), Сивац (Кула), Бајша (Бачка Топола), Риђица (Сомбор), Алесандро (Суботица), Чонопља (Сомбор), Ловра и Помаз (Мађарска).

(2) Потврде девокализованих форми су сразмерно ређе:

свекрова: Светозар Милетић (Сомбор) и код бачких Буњеваца у Ђурђину (Суботица) и Бикову (Суботица);
јеџрова: Вилово (Тител), Мартонош (Кањижа), Светозар Милетић (Сомбор), Ђурђин (Буњевци, Суботица), Биково (Буњевци, Суботица).

(3) За паралелну употребу најмање је потврда:

свѣкрва/свѣкрова: Госпођинци (Жабал) и Надаљ (Србобран); *јеџрва/јеџрова*: Надаљу (Србобран) и Ранчево (Сомбор). Овима се могу додати за обе лексеме, према Речнику српских говора Војводине, Суботица и Пачир.

Из напред изложеног јасно је да је девокализација мање узела маха у бачким него у банатским говорима, у првима је само спорадична (посебно ако се издвоје буњевачки пунктови), у другима скоро правило.

в) Будући да податак за сремски говор не нуди студија Берислава Николића (уп. НИКОЛИЋ 1964) нити дијалекатски текстови из Срема Невенке Секулић (уп. СЕКУЛИЋ 1981), ексцерпирана је грађа за Српски дијалектолошки атлас (даље: Атлас). Међутим, ни у њој нису регистроване форме са девокализованим *р*. Атласом су обухваћени пунктови: Купиново (Пећинци), Добановци (Земун), Буђановци (Рума), Белегиш (Стара Пазова), Стари Сланкамен (Инђија), Крушедол (Ириг), Јазак (Ириг), Чалма (Сремска Митровица), Моровић (Шид), Привина Глава (Шид), Нештин, Буковац (Нови Сад).

У поузданост података из Срема, делом и из Бачке, можда се може сумњати пошто се облици са девокализацијом (обично паралелно са онима без девокализације) региструју у Мачви и даље према Колубари, Тамнави, Шумадији, Качеру, Подгорини и другим србијанским говорима.

г) Материјал из Мачве такође је из грађе за Атлас (код Б. Николића изостаје податак; уп. НИКОЛИЋ 1964), према којем и Мачва познаје девокализоване форме. Паралелна употреба форми *свекрва/свекрова* и *јеџрва/јеџрова* записана је у Мачванском Причиновићу (Шабац), а само *свекрва* и *јеџрва* у Црној Бари (Богатић). Анђелка Лазић у грађи за речник говора Мачве (2008) формирала је одреднице *јеџр/о/ва*, *свекр/о/ва*. Међутим, речи наводи у контексту, као илустрације употребе, само у девокализованим облицима. Можемо само нагађати да ли *о* дато у косим заградама сигнализује паралелне ликове, што је верујем извесније (значи: *јеџрва/јеџрова*, *свекрва/свекрова*), а илустрације своди на „особене“ форме, или пак девокализоване облике сматра једино аутентичним. Главни ослонац за речничку грађу А. Лазић је село Петловача.

3 Комплетан материјал преузет је из грађе за Српски атлас, пошто Иван Поповић не наводи ове лексеме (ПОПОВИЋ 1968).

д) Ни код М. Московљевића (уп. МОСКОВЉЕВИЋ 1928) нема податка о фонетизму ових двеју лексема у Поцерини, па смо упућени на грађу за Атлас из два пункта (Варна и Чокешина), где налазимо:

свекрва и у Варни (Шабац) и у Чокешини (Лозница), а паралелно *јеџрва/јеџрова* у обама пунктovima.

ђ) У Ваљевској Колубари ове се лекеме употребљавају у двојаким ликовима. Б. Николић у колубарском говору бележи *свѣкрова* (1969: 39); исто је констатовано и у мом материјалу: *свѣкрова* и *јеџрова* (РАДОВАНОВИЋ 2007: 740). У грађи за Атлас недевокализована форма *свекрва* потврђена је у Словцу (Лајковац), Бранковини (Ваљево) и Боговађи (Лајковац), а форма *јеџрва* у Бранковини и у планинској Колубари у Брежђу (Мионица).

е) Обе форме (девокализована и недевокализована) потврђене су и у Ваљевској Подгорини, према мојим налазима (уп. РАДОВАНОВИЋ 2012, одбрањена докторска дисертација у рукопису) и на основу грађе за Атлас из три пункта (и то два јатовска: Драгодола и Осладића и једног ијекавско-екавског: Сушица).

ж) Будући да са терена Посавине и Посавотамнаве немамо монографски опис, податке сам узела из грађе за Атлас⁴, према којој и на овом терену има потврда девокализованих облика:

свекрва/свекрова: Доње Црнићево (Коцељева), Бељин (Владимирци) и Мислођин (Обреновац); *свекрова*: Зукве (Коцељева) и Дражевац (Обреновац); *свекрва*: Врело и Радљево (УБ);

јеџрова: у свим поменутих тамнавским и посавотамнавским селима, осим у Мислођину, где имамо паралелну употребу *јеџрва/јеџрова*.

з) У појединим областима рудничког поддијалекта, у Качеру и таковском крају, имамо потврде само за девокализоване ликове: *јеџрова* и *свекрова*. То потврђује и грађа за Атлас из појединих пункта из околине Љига и Горњег Милановца, али и најновији речник проф. Драгољуба Петровића и Јелене Капустине (уп. ПЕТРОВИЋ и КАПУСТИНА 2011: 120, 260).

и) У Гружи Игрутин Стевовић (1969) не наводи ове лексеме, али из околине Кнића у грађи за Атлас налазимо:

свекрва: Витановац, Пајсијевић;

јеџрва: Витановац; *свекрова*: Борач, Љуљаци;

јеџрова: Пајсијевић, Борач;

јеџрва/јеџрова: Љуљаци.

ј) Двојаке форме *свекрва/свекрова* и *јеџрва/јеџрова* забележене су на простору централне Шумадије (уп. РЕМЕТИЋ 1985: 117).

к) Судаћи на основу потврда из грађе за Атлас, паралелна је употреба ових речи са оба фонетизма и у Рађевини: Липеновић (Крупањ) и Бела Црква (Крупањ).

5. На смедеревско-вршачком терену у говорима источне Шумадије познати су само недевокализовани облици *јеџрва*, *јеџрвом*, *свекрве*, *свекрвину* (Бошњаковић 2008: 137), а у околини Тополе и у југоисточном Банату⁵ сасвим су уобичајене и девокализоване форме *свекрова*, *јеџрова*: Блазнава (Топола), Долово (Панчево).

4 Упитнике у пунктovima Бељин, Врело и Радљево сама сам попунила.

5 Материјал преузет из грађе за Српски дијалектолошки атлас.

6. Прегледане су све релевантне студије са косовско-ресавског терена. У неким од њих нисам наишла на податке,⁶ а оне студије које садрже податак кажу да у овом дијалекту није забележена употреба девокализованих форми:

К-Р: *јужни њоддијалекати*: Средњи Ибар: *јѣшр̄ва, свѣкр̄ву* (БОЖОВИЋ 2008: 100); Северна Метохија: *свекр̄ве, јѣшр̄ву* (БУКУМИРИЋ: 2003: 90); *Средњи њоддијалекати*: околина Куршумлије: *свекр̄ва* (ВУКИЋЕВИЋ 1993: 15); *Северни њоддијалекати*: Доња Мутница: *свекр̄ва-ми, јѣшр̄ва* (РАКИЋ-МИЛОЈКОВИЋ 1987: 40); Батовца: *свѣкр а, јѣшр̄ ва* (БОШЊАКОВИЋ 2007: 150).

Исто потврђује и грађа за Атлас са овог терена.

7. Девокализоване облике не познају ни говори призренско-тимочког дијалекта, што показује и грађа за Атлас и прегледани описи:

П-Т⁷: *призренско-јужноморавски њоддијалекати*: Призрен: *јѣшр̄вина, свекр̄р-ва* и *2х јѣшрова* (РЕМЕТИЋ 1996: 376), Алексиначко Поморавље: *свекрва* (БОГ-ДАНОВИЋ 1987: 82), Горња Пчиња: *ешрва* (ЈУРИШИЋ 2009: 59), Црна Трава и Власина: *свекр ва* (ВУКАДИНОВИЋ 1996: 69); Гора: *со свекрва* (МЛАДЕНОВИЋ 2001: 127); *тимочко-лужнички*: Лужница: *јѣшрву* (ЂИРИЋ 1983: 28).

8. У прегледаним радовима који се односе на З-С дијалекат нисам пронашла ниједан податак у вези с праћеним формама лексема.⁸ Међутим, подаци из грађе за Атлас говоре да се на целом подручју З-С дијалекта ове лексеме појављују без девокализације.

9. У главнини херцеговачко-крајишких говора изостаје девокализација. Материјал са овог терена показује:

а) Двојство у принципу, са понекад лексикализованом дистрибуцијом (у коју понекад можемо посумњати), бележимо у појединим прелазним србијанским говорима: *свекрова/ свекрва*, али само *јѣшрова* у Доњим Недељницама (Лозница), у околини Чачка (Турица, Лучани) *јѣшрова*, али *свекрва* у околини Малог Зворника (Цулине и Радаљ) и у Драгачеву *јѣшрови*, са *свекровом* (тако и *осшрово* < острво) и сасвим ретко *јѣшрве, свекрва* (ЂУКАНОВИЋ 1995: 19–20).

б) Различити девокализовани ликови срећу се у западним говорима овог дијалекта:

(1) *јѣшрова*: Лохово (Бихаћ), Српска Јасеница (Б. Крупа), Градина (В. Кладуша), Гаћани (Приједор), Горка Слабиња (Б. Костајница), Пријаковци (Бања Лука), Слатина (Лакташи), В. Блашко (Лакташи); Жегар (Обровац), Сухопоље (Вировитица); *свекрова*: Бругт (Бенковац);

(2) у Поткозарју (Далмација 2004) *јѣшрова, јѣшровица* и *свѣкрва/свѣкрова*;

(3) *јѣшрва/јѣшрова*: Прусци (Нови Град), Добрљин (Нови Град), Г. Драгогиња (Приједор), Тавија (Б. Костајница), Срефлије (Козарска Дубица);

(4) *јѣшрова/јѣшрва*: Градина (Омарска);

(5) *јѣшрва*: Лакташи и Српска Јасеница (Б. Крупа).

(6) *свѣкрува*: Купрес (Благај), Отишић (Врлика, Сињ) и Цивљани (Врлика, Книн); *јѣшрува*: Јаворани (Кнежево), Отишић (Врлика, Сињ), Прово (Ливно).

10. На основу овог прегледа (уп. и приложеном Карту) јасно је да је девокализација вокалног *р > ро* захватила немали део шумадијско-војвођанског дијалекта, најинтензивније Банат. Занимљиво је да ареал са девокализацијом није компактан. Упадљива је, помало и неочекивана, ниска фреквенција, односно густо-

6 Попис радова узетих у обзир садржи списак извора и литература.

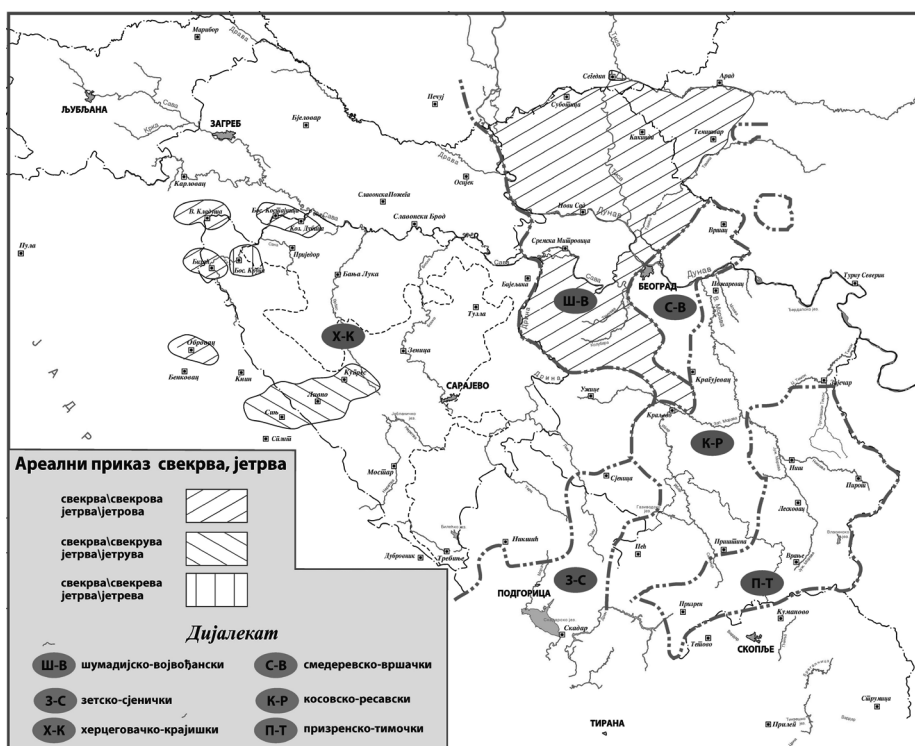
7 *Сврљешко-зајлањски*: подаци само из атласа.

8 Попис прегледаних студија в. у списку литературе.

на потврда девокализованих форми у Бачкој у односу на Банат и потпуни изостанак промене у Срему, и то у ситуацији када се ареал девокализованих облика наставља даље ка југу, захватајући остале шумадијско-војвођанске говоре на ужесрбијанској страни: Мачву, Поцерину, Рађевину, Ваљевску Подгорину, Ваљевску Колубару, Тамнаву и Посавину, Шумадију, говоре рудничког краја и Гружу.

Остали екавски говори (смедеревско-вршачки, косовско-ресавски и призренско-тимочки) не познају девокализоване облике.

Херцеговачко-крајишки говори су у том смислу подељени. У већини ових говора такође нема девокализованих облика ових двеју лексема. Облици *свекрова*, *јејџирова* јављају се у прелазним србијанским говорима овог дијалекта на граници са шумадијско-војвођанским говорима (околина Тршића, Драгачево, Ужичка Црна гора). С дуге стране, у западним говорима херцеговачко-крајишког дијалекта ове се лексеме јављају у различитим фонетским ликовима: *свекрва*, *свекрова*, *свекрева*, *свекрува*; *јејџрва*, *јејџирова*, *јејџрева*, *јејџрува*.

11. Оцртане ареале различитих фонетизама речи *свекрва* и *јејџрва*, или као сачувано старо стање или пак са извршеном девокализацијом (најчешће с променом $p > ro$), доследно или пак у двојствима, уз то идући заједно или засебно, са лексичком дистрибуцијом –мислим да можемо у целини гледано сматрати веродостојним. У појединости можемо сумњати (на пример у обим двојстава), али смо верујем добили обресе географског распореда једне готово лексикализоване језичке промене.

објашњавају судбином гласа *x*) и *заува* (изведено из историјског српског а новијег *залва*, одн. *заова*).¹²

ИЗВОРИ И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Шумадијско-војвођански дијалекати (Ш-В)

ИВИЋ, ПАВЛЕ, БОШЊАКОВИЋ, ЖАРКО, ДРАГИН, ГОРДАНА. Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта, Прва књига: Увод у фонетизам. *Српски дијалектолошки зборник XL* (1994): 1–419.

ЛАЗИЋ, АНЂЕЛКА. *Грађа за речник говора Мачве*, Културни центар, Шабац, 2008.

МОСКОВЉЕВИЋ, МИЛОШ. Акцентски систем поцерског говора. *Библиотека Јужнословенског филолога*, књ. 1 (1928): стр. VIII + 110.

НИКОЛИЋ, БЕРИСЛАВ. Сремски говор. *Српски дијалектолошки зборник XIV* (1964): 201–412.

НИКОЛИЋ, БЕРИСЛАВ. Мачвански говор. *Српски дијалектолошки зборник XVI* (1966): 179–313.

НИКОЛИЋ, БЕРИСЛАВ. Колубарски говор. *Српски дијалектолошки зборник XVIII* (1969): 1–71.

ПЕТРОВИЋ, ДРАГОЉУБ. Напомене о говору Качера. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику XLII* (1999): 383–398.

ПЕТРОВИЋ, ДРАГОЉУБ, КАПУСТИНА, ЈЕЛЕНА. Из лексике Качера, *Српски дијалектолошки зборник LVIII* (2011): 5–336.

ПОПОВИЋ, ИВАН. *Говор Госпођинаца у свейлосији бачких говора као целине*. Београд: Посебна издања САНУ CDXXV, Одељење литературе и језика књ. 21, 1968.

РАДОВАНОВИЋ, ДРАГАНА. Морфолошке особености говора средње Колубаре. *Српски дијалектолошки зборник LIII* (2006): 189–374.

РАДОВАНОВИЋ, ДРАГАНА. Вокалски систем говорс Средње Колубаре, *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику L* (2007): 733–745.

РАДОВАНОВИЋ, ДРАГАНА. Говор Ваљевске Подгорине. Одбрањена докторска дисертација у рукопису, Филозофски факултет, Нови Сад, 2012.

РЕМЕТИЋ, СЛОБОДАН. Говори централне Шумадије, *Српски дијалектолошки зборник XXXI* (1985): 1–555.

СЕКЕРЕШ, СТЕЈЕАН. Говор даљских Срба. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику VII* (1964): 141–152.

СТЕВОВИЋ, ИГРУТИН. Шумадијски говор у Грузи с освртом на акценте. *Српски дијалектолошки зборник XVIII* (1969): 401–435.

СТЕПАНОВИЋ, ПРЕДРАГ. *Говори Срба и Хрвати у Мађарској. Шикоавско наречје*. Горњи Милановац – Београд – Нови Сад, 1994.

Смедеревско-вршачки дијалекати (С-В)

БОШЊАКОВИЋ, ЖАРКО. Говори Смедеревског Подунавља. Докторска дисертација у рукопису. Нови Сад: Филозофски факултет, 2004.

ИВИЋ, ПАВЛЕ. *Место банатског херског говора међу српским дијалектима*. Завршна разматрања V, прештампано из зборника „Банатске Хере“ (1958): 326–353.

¹² На могућу везу са *заува* указао ми је проф. Никола Рамић у дискусији.

ПАВЛОВИЋ, РАДОСЛАВ. Облици дефлекције и конјугације у говору подручја Раче Крагујевачке (с посебним освртом на акценат). *Српски дијалектолошки зборник XXVIII* (1982): 7–61.

Косовско-ресавски дијалекат (К-Р)

АЛЕКСИЋ, РАДОМИР, ВУКОМАНОВИЋ, СЛАВКО. Основне особине александровачког и брусског говора. *Анали Филолошког факултета* 6 (1966): 291–319.

БАРЈАКТАРЕВИЋ, ДАНИЛО. *Косовски дијалекатски иши*. Дијалектолошка истраживања, Приштина (1977): 11–135.

БОЖОВИЋ, МАРИНКО. *Говор Ибарског Колашина*. Приштина: Нови свет. Институт за српску културу, 1998.

БОЖОВИЋ, МАРИНКО. *Говори Средњег Ибра*. Приштина–Лепосавић, 2008.

БОШЊАКОВИЋ, ЖАРКО. Из морфосинтаксе говора села Батовца (код Пожаревца), *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику LII/2* (2009): 37–56.

БУКУМИРИЋ, МИЛЕТА. Говори северне Метохије. *Српски дијалектолошки зборник I* (2003): 356.

ВУКИЋЕВИЋ, МИЛОСАВ. О говору околине Курумлије. Огледи из дијалектолошких истраживања, Приштина (1993): 7–42.

ВУКИЋЕВИЋ, МИЛОСАВ. *Говори Крагујевачке Лејенице*. Приштина, 1995.

ДРАГИН, ГОРДАНА. Говори у сливу Студенице. Докторска дисертација у рукопису. Филозофски факултет, Нови сад.

ЕЛЕЗОВИЋ, ГЛИША. Речник косовско-метохиског дијалекта. *Српски дијалектолошки зборник V/2* (1935): 1–587.

ЈОВИЋ, ДУШАН. Трстенички говор. *Српски дијалектолошки зборник XVII* (1968): 1–241.

ПЕЦО, А., МИЛАНОВИЋ, Б. Ресавски говор. *Српски дијалектолошки зборник XIX* (1968): 241–367.

РАДИЋ, ПРВОСЛАВ. Цртице о говору села Мрче у куршумлијском крају. *Српски дијалектолошки зборник XXXVI* (1990): 1–75.

РАДИЋ, ПРВОСЛАВ. *Копионички говор. Етногеографски и културолошки пристој*. Београд, Етнографски институт САНУ. Посебна издања, књ. 70, 2010.

РАКИЋ-МИЛОЈКОВИЋ, СОФИЈА. Основе морфолошког система говора Доње Мутнице. *Прилози проучавању језика 23* (1987): 75–119.

СИМИЋ, РАДОЈЕ. Левачки говор, *Српски дијалектолошки зборник XIX*, (1972): 1–619.

Призренско-шимочки дијалекат (П-Т)

БАРЈАКТАРЕВИЋ, ДАНИЛО. *Говорне особине Њилана*. Дијалектолошка истраживања, Приштина (1977): 226–300.

БАРЈАКТАРЕВИЋ, ДАНИЛО. *Прешевско-бујановачка говорна зона*. Дијалектолошка истраживања, Приштина (1977): 300–373.

БОГДАНОВИЋ, НЕДЕЉКО. Говори Бучума и Белог Потока. *Српски дијалектолошки зборник, XXV*, (1979): 1–178.

БОГДАНОВИЋ, НЕДЕЉКО. Говор Алексиначког Поморавља. *Српски дијалектолошки зборник, XXXIII* (1987): 302.

ВУКАДИНОВИЋ, ВИЛОТИЈЕ. Говор Црне Траве и Власине. *Српски дијалектолошки зборник XLII* (1996): 1–317.

ЈУРИШИЋ, МАРИНА, Говор Горње Пчиње, Гласови и Облици. Београд: Институт за српски језик САНУ, Монографије 6, 2009.

МАРКОВИЋ, ЈОРДАНА. Говор Запаља. *Српски дијалектолошки зборник XLVII* (2000): 7–307.

- МИХАЈЛОВИЋ, ЈОВАН С. *Лесковачки говор*. Лесковац, 1977.
- МЛАДЕНОВИЋ, РАДИВОЈЕ. Говор шарпланинске жупе Гора. *Српски дијалектолошки зборник XLVIII* (2001): 1–696.
- ПАВЛОВИЋ, МИЛИВОЈ. Говор Сретечке жупе. *Српски дијалектолошки зборник XVIII* (1939): 3–352.
- РЕМЕТИЋ, СЛОБОДАН. Српски призренски говори I. *Српски дијалектолошки зборник XLII* (1996): 319–614.
- СТЕВАНОВИЋ, МИХАИЛО. Ђаковачкиговор. СрпскидијалектолошкизборникXI(1950):152.
- ЋИРИЋ, ЉУБИСАВ. Говор Лужнице. *Српски дијалектолошки зборник XXIX* (1983): 7–119.
- ЋИРИЋ, ЉУБИСАВ. Говори Понишавља. *Српски дијалектолошки зборник XLVI* (1999): 7–262.
- ТОМИЋ, МИЛЕ. Говор Свиничана. *Српски дијалектолошки зборник XXX* (1984): 1–265.
- Херцеговачко-крајишки дијалекти (Х-К)*
- ВУКОВИЋ, ЈОВАН. Говор Пиве и Дробњака. *Јужнословенски филолог XVII* (1938-1939): 1–114.
- ВУШОВИЋ, ДАНИЛО. Диалекат Источне Херцеговине. *Српски дијалектолошки зборник III* (1927): 1–71.
- ДЕШИЋ, МИЛОРАД. Западнбосански ијекавски говори. *Српски дијалектолошки зборник XXI* (1976): 316+карте.
- ДРАГИЧЕВИЋ, МИЛАН. Говор личких ијекаваца. *Српски дијалектолошки зборник XXXII* (1986): 7–241.
- ЂУКАНОВИЋ, ПЕТАР. Говор Драгачева. *Српски дијалектолошки зборник XLI* (1995): 1–240.
- ЂУРОВИЋ, РАДОСАВ Ј. Прелазни говори јужне Босне и високе Херцеговине. *Српски дијалектолошки зборник XXXVIII* (1992): 9–378.
- МАРКОВИЋ, СЛАВОЉУБ. *Говор Ужичке Црне Горе*. Докторска дисертација у рукопису. Београд: Филолошки факултет, 2005.
- НИКОЛИЋ, ВИДАН. *Моравички и жорњосциуденички говори*. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика. Студије српске и словенске. Монографије, Серија IV, Број 3, 2001.
- НИКОЛИЋ, БЕРИСЛАВ. Тршићкиговор. *СрпскидијалектолошкизборникXVII*(1968):367–472.
- НИКОЛИЋ, МИРОСЛАВ. Говор Горобиља (код Ужичке Пожеге), *Српски дијалектолошки зборник XIX* (1972): 619–746.
- НИКОЛИЋ, МИРОСЛАВ. Говори србијанског Полимља. *Српски дијалектолошки зборник XXXVII* (1991): 1-549.
- ПАВЛИЦА, ДРАГАН. О говору околине Удбине. *Српски дијалектолошки зборник XXX* (1984): 357–424.
- ПЕТРОВИЋ, ДРАГОЉУБ. *Говор Баније и Кордуна*. Нови Сад-Загреб, 1978.
- ПЕТРОВИЋ, ДРАГОЉУБ. О говору Змијања. Нови Сад, 1973.
- ПИЖУРИЦА, МАТО. *Говор околине Колашина*. Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, Посебна издања, Књига 12, Одјељење умјетности, Књига 2, 1981.
- РАМИЋ, НИКОЛА. Ливањско-дувањски говорни тип. *Српски дијалектолошки зборник XLVI* (1970): 263–426.
- РЕМЕТИЋ, СЛОБОДАН. Фонетске и морфолошке карактеристике говора Срба у Кладњу и околини. *Прилози проучавању језика 6* (1970): 105–135.
- РУЖИЧИЋ, ГОЈКО. Један незапажен босански говор, *Прилози за књижевност и језик, историју и фолклор XVI* (1936): 237–254.

СТАНИЋ, МИЛИЈА. Ускочки говор I. *Српски дијалектолошки зборник XX* (1974): 1–259.
 ТЕШИЋ, МИЛОСАВ. Говор Љештанског. *Српски дијалектолошки зборник XXII* (1977): 159–328.

*

КАЅИЋ, ZORKA. Govor Konavala, *Српски дијалектолошки зборник XLI* (1995): 241–396.
 ПЕКО, ASIM. Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne (II dio: akcenat, oblici, tekstovi), *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik III* (1982): 7–261.
 ПЕКО, ASIM. Govor Podveležja. *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik IV* (1983): 209–281.

Зетско-сјенички дијалекати (З-С)

БАРЈАКТАРЕВИЋ, ДАНИЛО. Новопазарско-сјенички говори. *Српски дијалектолошки зборник XVI* (1966): 1–177.
 БОЖОВИЋ, МАРИНКО. *Говор Ибарског Колашина*: Приштина: Нови свет. Институт за српску културу, 1998.
 ВУЈОВИЋ, ЛУКА. Мрковићки дијалекат. *Српски дијалектолошки зборник XVIII* (1969): 73–401.
 ЈОВАНОВИЋ, МИОДРАГ. *Говор Пашићовића*. Универзитет Црне Горе, 2005.
 МИЛЕТИЋ, БРАНКО. Црмнички говор. *Српски дијалектолошки зборник IX* (1940): 1–663.
 ПЕТРОВИЋ, ДРАГОЉУБ. Морфолошке особине у говору Врачана. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду XVI/I* (1973): 201–233.
 ПЕШИКАН, МИТАР. Староцрногорски средњокатунски и љешански говори. *Српски дијалектолошки зборник XV* (1965): 1–294.
 ПОПОВИЋ, МОМЧИЛО, ПЕТРОВИЋ, ДРАГОЉУБ. О говору Спича. *Српски дијалектолошки зборник LVI* (2009): 1–275.
 СТИЈОВИЋ, РАДА. Говор Горњих Васојевића. *Српски дијалектолошки зборник LIV* (2007): 1–323.
 ЂУПИЋ, ДРАГО. Говор Бјелопавлића. *Српски дијалектолошки зборник XXIII* (1977): 1–226.
 ЂУПИЋ, ДРАГО. Преглед главнијих особина говора Зете, *Јужнословенски филолог XXXIII* (1977): 265–284.

*

Остала лијтература:

ВУК, Рј. *Српски рјечник истолкован њемачкијем и латинскијем ријечима. Скупио га и на свијет издао Вук Стефановић*, 1818.
 ВУК, Рј. *Српски рјечник истаумачен њемачкијем и латинскијем ријечима. Скупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић*, 1852.
 ДАЛМАЦИЈА, СТЕВО. *Рјечник љовора Пошкозарја*, Бања Лука, 2004.
 ДАНИЧИЋ, ЂУРО. *Рјечник из књижевних старина српских*, св. 1–6, 1862–1864, Београд.
 ЈЕРКОВИЋ, ЈОВАН. *Језик Јакова Игњатовића*, Нови Сад, 1972.
 ЈЕРКОВИЋ, ЈОВАН. *Језик и писци, Матица српска* : Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета, Нови Сад, 1991.
 КАШИЋ, ЈОВАН. *Језик Милована Видаковића*, Филозофски факултет, Нови Сад, 1968.
 МЛАДЕНОВИЋ, АЛЕКСАНДАР. *О народном језику Јована Рајића*, Матица српска, Нови Сад, 1964.
 МЛАДЕНОВИЋ, АЛЕКСАНДАР. *Језик владике Данила*, Матица српска, Нови Сад, 1973.

МЛАДЕНОВИЋ, АЛЕКСАНДАР. Прота Матија Ненадовић. Целокупна дела. Св. 1. Мемоари (Рукопис), Београд, 1988.

ПЕТКОВИЋ, САВА. *Речник црквенословенског језика*, Сремски Карловци, 1935.

ПЕТРОВИЋ, ДРАГОЉУБ, СНЕЖАНА, ГУДУРИЋ. *Фонологија српског језика*. Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, стр. 524, Београд, 2010.

РЕМЕТИЋ, СЛОБОДАН. О траговима црквеног језика у народним говорима : потврде именица средњег рода на -ије, *Јужнословенски филолог LIII* (1997): 75–85.

РЈАЗУ. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje JAZU, Zagreb, 1880–1976, књ. I–XXIII.

РСАНУ. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XVIII*, Београд, 1959–2010.

РСГВ. *Речник српских зговора Војводине, св. 1–10*, Матица српска, Нови Сад, 2000–2010.

*

ФО *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. – Sarajevo (Posebna izdanja ANUBiH, knj. LV. Odjeljenje društvenih nauka, knj. 9), 1981, str. VIII + 828 + karta.

СКОК, ПЕТАР. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb, 1971–1974.

ЈЕТРВА, СВЕКРВА IN SERBIAN DIALECTS

Summary

Taking into consideration that the common Slavic lexemes *jeŕpva* (*sister-in-law*) and *свекрва* (*mother-in-law*) are produced with devocalized *r*>*ro* in some Serbian speeches, this paper, based on the dialectal material, defines and presents cartographically the distribution of forms of *свекрва* (*mother-in-law*) and *jeŕпова* (*sister-in-law*) in Serbian dialects. Devocalization is explained as a blend of several aspects: firstly, as a Russianism; secondly, as an autochthonous tendency to devocalise a posttonic vocalic *r*, with possible assimilation with the adjacent *v*; and thirdly, as an acquisition (morphophonological) of the infix or suffix *-ov-* (from the plural form *свекрову* (*fathers-in-law*) or even the possessive adjective *свекров* (*father-in-law's*)).

Key words: sister-in-law, mother-in-law, dialectology, areal, Serbian speeches

Ана Савић Грујић¹*Институт за српски језик САНУ, Београд*

ОПШТИ ПАДЕЖ У ГОВОРИМА ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКЕ ДИЈАЛЕКАТСКЕ ОБЛАСТИ²

Циљ овог рада јесте да укажемо на постојање општег падежа у говорима призренско-тимочке дијалекатске зоне. Настанак и развој општег падежа (*casus obliquus generalis*) спада у широк процес аналитизма.

Детаљним прегледом најзначајнијих монографија, у којима се описује ово говорно подручје, дошли смо до закључка да се у свакој констатује постојање аналитизма у де-клинацији, тј. свођење падежа на номинатив и општи падеж, којим се уз помоћ предлога могу изразити сва падежна значења.

Кључне речи: општи падеж, аналитизам, призренско-тимочка дијалекатска зона

Увод

Целином својих одлика говори призренско-тимочке (ПТ) дијалекатске области припадају штокавском наречју, са којим имају много заједничких особина, али се од њега издвајају специфичним архаизмима и бројним иновацијама у балканистичком духу. Таквим особинама приближавају се македонским и бугарским говорима, са којима улазе у балкански језички савез. ПТ говори на тлу Косова и Метохије разбијени су ширењем албанског језика, на североистоку се осећа утицај влашких говора, а на целом подручју, где мање, где више, нарочито у појединим језичким слојевима (лексика, терминологија) сачуван је велики број турцизама. И словенски језици, македонски и бугарски, неке су особине развили пре српских говора, што је све утицало да се и у граматичком систему ПТ говора развијају особине које их удаљавају од просечног штокавског стања, нарочито када су у XIV веку потпали под турску власт.

Ови говори добро су описани у српској дијалектологији, где се проучавају више од једног века. Данас располажемо дијалектолошким и оноματοлошким монографијама, као и већим бројем дијалекатских речника, а из 136 пунктова прикупљен је и дијалектолошки материјал за *Српски дијалекатски атлас*.

У раду ћемо указати на постојање општег падежа (ОП), као једне од битних особина ПТ говора. Настанак и развој ОП (*casus obliquus generalis*) после македонских и бугарских говора шири се и на српски језик, где неке од тих особина и прелазе границе ПТ говора, ширећи се на подручје косовско-ресавског дијалекта.

1 anasavic81@gmail.com

2 Рад је настао у оквиру пројекта Дијалектолошка истраживања српског језичког простора (ЕДБ), који се у Институту за српски језик САНУ реализује под руководством академика Слободана Реметића и уз материјалну подршку Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије. Прва верзија рада је знатно већег обима. Појава општег падежа представљена је и у светлу македонских и бугарских говора, што је овом приликом, нажалост, изостављено.

На самом терену – од језика до језика, односно од дијалекта до дијалекта може се јавити неједнак степен „препокривања” једног система другим (тј. синтетичког аналитичким). То значи да се ОП негде јавља конкурентним са падежима из ранијих стања, а негде је замена већ потпуна.

Аналитизам као балканистичка појава

Говори ПТ дијалекта припадају балканском језичком савезу. Поред низа других језичких особина, они су, „као и сви остали балкански, словенски и несловенски језици, маркирани особеним инвентаром аналитизама” (Милорадовић 2007: 360). Управо ова особина издваја ПТ дијалекат у односу на „српски језик у целини, који се сматра периферним балканским језиком” (Вучковић 2009: 410).

Аналитизам је изражен понајвише у деκлинацији. „У свим индоевропским језицима уочљива је тенденција губљења синтетичке деκлинације, тј. губљења падежа као морфолошке категорије, у правцу аналитизма, тј. изражавања падежних односа путем синтагматских спојева именица и предлога” (Станишић 2006: 227).

За српске дијалекте је тешко одредити хронологију аналитичких процеса. Да би се дошло до прецизнијих података, неопходно је, поред истраживања садашњег стања у народним говорима, пратити и њихов историјски развој. Од посебног значаја било би размотрити сваки појединачни случај аналитичких иновација, које су настале по угледу на балкански језички тип, и то узимајући моделе њиховог поступног прелаза из једног народног говора у други, суседни (Милорадовић 2007: 359). По мишљењу Павла Ивића ПТ дијалекти ушли су у развојну фазу балканског језичког савеза око XV века. Према томе, особине заједничке са бугарским и македонским говорима, као и несловенским говорима, који се налазе у склопу балканског језичког савеза, настале су касније у односу на оне које су заједничке овом и осталим штокавским дијалектима (Ивић 1985: 122–123).

Језичка укрштања убрзавају промене у говорима (Ивић 1985: 123). С обзиром на то да је Балкан полилингвална средина, ради поједностављивања комуникације, чест је случај да „синтетичка морфолошка средства бивају замењена аналитичким” (Ивић 2002: 10).

Општи падеж у систему аналитичке деκлинације

У *Дијалектима источне и јужне Србије* Александар Белић, између осталог, говори да је упрощавање падежног система црта заједничка свим балканским језицима (албански, грчки, румунски, македонски дијалекти, српски и бугарски). То је комплексно питање које се не може решити само на основу једног од ових језика, „већ на основу детаљног проучавања особина свих њихових дијалеката у садашњости и прошлости” (Белић 1999б: 222). И у *Историји српског језика* Белић говори о ОП као заједничкој особини старијих штокавских говора и супротставља се ставовима бугарских лингвиста који ове говоре називају бугарским дијалектима. Он указује на чињеницу да се у говорима јужне и источне Србије дативна значења исказују конструкцијом коју чине предлог *на* и ОП, што представља утицај романског језика јер је то „опште романско *ad*” (Белић 1999а: 210). С обзиром на то да је утицај румунског језика био много већи на бугарски него на српски језик, могуће је да је српски овакве облике усвојио преко

бугарског, али и „непосредно од романских дијалеката, као и од албанског у македонском језику, који је (албански језик) и сам прожет силним романским утицајима” (Белић 1999а: 211).³

Доказ да је упрошћавање падежног система изазвано неким спољашњим утицајем А. Белић види у чињеници да се „у прилошком значењу употребљавају многи облици деκлинације за које се иначе употребљава предлог, што није било никаквог гласовног разлога да се сви зависни падежи изједначе и сведу на један и што се неки предлози (на пр. предлог *на*) употребљавају у таквом значењу какво они обично немају, не само у српском, већ ни у једном другом словенском језику” (Белић 1999б: 222).

„Ови су дијалекти образовали у многим случајевима нове категорије облика који су неки пут делимично, а неки пут и потпуно, истиснули из употребе облике који су се некада употребљавали и у овом дијалекту” (Белић 1999б: 225). Када се пажљиво размотри стање падежног система, види се да је његова главна одлика свођење свих падежа деκлинације на два: *casus rectus* и *casus obliquus generalis*, чије се различите функције исказују употребом предлога. „Насупрот различним падежним формама које су у себи носиле синтетизовано и значење саме именице и значење специфичног падежног односа, овде је ово друго значење издвојено и пренето искључиво на предлог” (Ивић 1985: 110–111).

Код неких именица се облици „падежа не разликују формално, али има јасних трагова да су се они некада разликовали” (Белић 1999б: 225). *Casus rectus* и *casus obliquus* разликују се само у једини, и то код оних именица код којих се некада разликовали номинатив и акузатив, или које су се са таквим именицама по употреби и по облику изједначиле. Такве су именице мушког рода којима се означава живо биће, као и све именице женског рода. Само један падеж, тј. формално неразликовање падежа јесте код свих именица средњег рода, код именица мушког рода којима се означава нешто неживо, као и код именица женског рода на сугласник и код оних које су се са њима временом изједначиле.

Једно од главних питања јесте у вези са тим зашто је баш акузатив постао општи зависни падеж. Речено је већ да је употреба предлога уместо самосталних падежа туђи утицај, али је остало нејасно зашто се предлози везују баш за акузативну форму. Прво се морала развити разлика између номинатива као независног падежа и општег зависног падежа. „Та се разлика могла образовати само при употреби објекта, јер је објекат по традицији морао да сачува своју стару форму зато, што се за њ није употребљавао ни у једном језику засебан предлог који би показао однос између њега и глагола од којег зависи. На тај је начин добивена,

3 У прилог оваквом ставу иде и податак који износи Светозар Георгијевић у *Етимологији имена места СР Србије*. Он се бавио другим проблемима, али смо пронашли један податак који је занимљив за наше истраживање. У Тимочкој крајини Срби земљорадници и Власи сточари били су у сталном контакту. Иако српски и румунски језици припадају различитим породицама индоевропског језика, захваљујући билингвизму Влаха, још у XIV веку комуникација међу њима била је олакшана. Наравно, они су говорили српски, али су размишљали на румунском и дословно преводили. Тако је Влах по имену Равул, преписивач црквенословенских текстова, приликом преписивања једног четворојеџанђеља направио грешку. Наизглед безначајни подаци, у лингвистичком смислу могу бити од непроцењиве вредности. Записао је следеће: „*О, мајко моја, што не могу од главицу*” (Георгијевић 1955: 12). Предлошко-падежна конструкција *од главицу* сада је уобичајена на целом ПТ говорном подручју, али у то време није била позната српском језику. Влах Равул је дословно са румунског превео *dje la kar* – *од главицу* уместо *од главобоље*. Ова грешка писара недвосмислено сведочи о томе да је подстицај за развој аналитичке деκлинације, која је захватила читаво ПТ говорно подручје, потекао из несловенских језика.

с једне стране, независна употреба номинатива за који је била везана једна форма, и, с друге, употреба акузатива као зависног падежа или друге падежне форме за зависност. Када се доцније изгубила разлика међу падежима због тога што су њихову службу били преузели различни предлози, овде је разлика остала и то као врло јасна и одређена, независни су падежи имали један облик зависни други” (Белић 1996: 226).

Стање у говорима ПТ зоне

Говори ПТ дијалекатске зоне јесу најбоље дијалекатски обрађени и за сада постоји двадесетак монографија у којима се они описују. Све монографије чији је предмет истраживања падежни систем⁴ констатују постојање ОП.⁵ Као и иначе у језику, и ОП се посматра са обличке и синтаксичке стране, указује се на задржавање старих облика и набрајају се значења падежа уз предлоге.

У Белићевом духу јесу монографије објављене до Другог светског рата (Станојевић 1911, Павловић 1939, затим Стевановић 1950, те Павловић 1970).

У намери да што боље представимо употребу падежа у говорима ПТ дијалекатске зоне, прегледали смо сваку монографију, али смо се определили да за представљање ОП искористимо систематизацију коју је извршио професор Недељко Богдановић у монографији *Говори Бучума и Белоџ Поштока*, која долази више од седам деценија после Белићевих *Дијалеката*, и прва је у низу оних дијалекатских описа који долазе као трећи талас (најпре Белић 1905, па Станојевић 1911, Павловић 1939, Стевановић 1950, Павловић 1970, па Богдановић и остали). Овом приликом своје интересовање свели смо на то у вези са којим предлозима се ОП јавља и која значења има.⁶ Навели смо само она значења која су нам се учинила најкарактеристичнијим (сви примери су из издања Богдановић 1979, тако да ћемо наводити само страницу).

ОП с предлозима.

Предлог *без* има исту функцију као и у стандардном језику – „одрицање појма с именом у општем падежу” (Богдановић 1979: 107) *поишь без џушку*.

Ретке су конструкције с предлогом *близо* као што је *близо нас*, а чешће је *близо до пошток* (107).

Конструкције са предлогом *до* су честе и могу означавати завршну границу кретања *ајмо до село*; циљ (уместо датива) *ојиди до машер*; месни однос *станајује до цркву*; начинско-количинску одредбу *дужан до џушу*; границу досезања *капа му до уши*; одмеравање границе неког времена *до свадбу има још две недеље*; околност *не мен до смејање* (све 107).

Предлог *врз* (*облкал јелече врз дреју*, 107) не постоји у стандардном језику, уместо њега употребљава се предлог *преко*.

4 Изван оваквих монографија су оне у којима се описују лексички и акценатски системи, као и терминологије, које овде и нису предмет нашег разматрања.

5 Белић 1996, 221–276; Богдановић 1979, 51–61, 103–121; Богдановић 1987, 141–161; Вукадиновић 1996, 127–143; Гмитровић 2008, 362–370; Јуришић 2009, 116–134; Марковић 2000, 113–139; Милосављевић 2009, 460–476; Младеновић 2001, 269–322; Павловић 1939, 159–171; Павловић 1970, 68–69; Реметић 1996, 447–476; Станковић 2008; Стевановић 102–109, 138–146; Ћирић 1983, 57–70; Ћирић 1999, 107–127.

6 Шири верзија овог рада бави се и другим проблемима у вези са ОП, које, нажалост, због ограничености обима рада нисмо могли представити.

Предлог *из* у вези са ОП означава потицање и порекло некога или нечега *ја сам из онуј кућу; он је из Марковићи*. Такође, користи се за означавање унутрашњих побуда *што је он све из незнање* (107).

Конструкцијама са предлогом *код* означава се место *код задружу* и циљ *ошла код Олгу* (108).

Куде се не употребљава у стандардном језику, а у овим говорима се користи за означавање места *збира сливе куде воденицу* и приближног времена *куде владне* (107).

Предлог *место* употребљава се са значењем *уместо: дојди ти место њега* (109).

За изражавање одвајања користи се предлог *од: идем од сено*. Исти предлог употребљава се за означавање почетне границе времена *од јучер га чекамо*, порекла *браћ од шешку*, узрока *паша од главу*, партитивног значења *никој од њи не дошл на свадбу*. Предлог *од* користи се уместо предлога *о: исцрљај руће од пешћир*. Уместо *о* + локатив у стандардном језику употребљава се *од* + ОП: *да ти казујем од моју мајку* (све 109–110).

Уместо предлога *око* употребљава се *окол* за означавање места: *окол бунар се не изграју деца; приближне мере окол два метрa високо* (111).

Предлог *осим* јавља се у конструкцијама за изузимање у ликовима *осим, осем, освем: осем нас сви дошли* (111).

Са месним значењем је предлог *порег: порег нас пројде и оде* (111).

У овим говорима предлог *после* има месно значење, као *иза: после овеј куће* (мн!) (111).

Предлогом *преко* означава се нешто што се налази са друге стране појма у општем падежу: *кућа ни је преко пошток*. Означава се време дешавања *он је преко лето сезонац*. Такође, може се означавати начин вршења радње *што је преко сваку меру*, као и посредништво *знам га преко браћа* (112).

За исказивање противности употребљава се предлог *прошив: он је прошив браћа дигал шужбу* (112).

Предлог *пре* се употребљава за означавање места *они су пре пошток* и времена *на пре косидбу једу старо живио* (112).

Уместо предлога *ради* у употреби је *зарад: зарад њеџ се мучимо* (112).

Предлог *иза* „Значи да се нешто налази иза појма у општем падежу или долази после њега у временском следу“ (113) *станица је иза пошток; иза празник мора да почнемо жетву*.

Међу / мецу има месно значење *пагла му зумица мецу клупе*. Употребљава се и са предлогом *по: помеђу онолко људи не мож га најдеш* (113).

Предлогом *према* означава се циљ: *све иде према њеџ* (113)

Однос два субјекта изражава се помоћу предлога *сирема: добра је била сирема дете*. Забележен је и фонетски облик *сирема* (113).

Предлог *испред* се у конструкцији са ОП користи за означавање места: *испред Сврљиџ налете камсион*, али и времена: *испред Ускрс* (113).

Узрочно значење има предлог *збоџ: ослабел збоџ болес* (114).

Уместо предлога *к*, *ка* употребљава се *кџм* за означавање правца кретања: *продужи кџм Милана* (114).

Предлог *за* има широку употребу и велики број значења, навешћемо само нека. Користи се за означавање мере времена: *за пола сати ситиза аушобус*; за означавање кретања: *дојди за славу*, за количину: *за њед па метрa*, за узрок: *ровља рове за нишша*, за означавање намене *паре за прошење* (114), такође, користи се и као предикатска допуна многим глаголима.

Предлог *уз* се користи за означавање места, у оваквим конструкцијама у савременом језику би се употребио предлог *поред*: *уз кућу, иде уз мајшер*. Употребљава се и са начинским значењем *не чеша се куче уз зрбину* (115).

Конструкције са предлогом у користе се за означавање циља кретања и места: *иде у школу, живи у Бучум*; за означавање времена: *пшеницу сејемо у јесен* (115); употребљава се и као допуна глаголима.

Професор Богдановић је издвојио следећа значења предлога *на*: исказивање радње са заузимањем горње површине *излегао на планину*; „у ситуацијама када је вода циљ и место кретања“ (116) *иде на бунар за воду*; изражавање времена радње *он дооди на лејшо*; изражавање начина *вајта на галаму*; са месним значењем *какво оној носи на главу*, за изражавање посесивности⁷ *џо је на Милана лојзе*, као и уз многе глаголе (116–117).

Предлогом *ћред* изражавају се место *ћред кајешана се мирно сћоји* и време *ћред зиму* (117).

Конструкције са предлогом *над* користе се за изражавање места *дошли над село*, стоји ми *над главу*, као и за поређење: *и над поја има пој* (117).

Предлогом низ(а) означава се место *све иде низа сћрану* (117).

Предлог *џо* има велики број значења. Основно је простирање по некој површини: *све расћурено џо собу*. Употребљава се још и као количинско-временска одредба *џо цел дћн џију*; за означавање посредништва *џоздрави га џо сесћру*; за означавање сродства *џо мајшер смо брајћа*; за означавање времена *џо кршћење неси више доодил* (117–118) и сл.

Уместо стандардног облика *кроз* у овим говорима се употребљава *ћроз(а)*, али су значења еквивалентна онима у стандардном језику: *иду ћроза село, вреви како ћроза зуби, ћроз шћри дћна долазим* (119).

Конструкцијама са предлогом *ћод* означава се место испод нечега *ћош кошуљу нема нишћиа*; време *ћод сћарос се шћешко живи*; начин живи *ћод ћирију* (119).

Предлог *за* се употребљава за изражавање намене *ћо је за моју децу*; као даљи објекат *рове си за брајћа* (119–120), као и уз многе глаголе.

Предлогом *с / сџс* означава се социјативност *не би се с другови*; поред тога има „пратилачко значење када означава оруђе којим се ради“ (120) *куса сџс ложицу*; значење начина вршења радње *иде з гољу главу*; даљи објекат *нуди ме с ручџк*.

Предлогом *ћри* означава се место у близини нечега *све се ћрићњишћиа ћри мен*. Забележена је употреба и у прилошким изразима *не увек ћри ћаметћ* (120).

Овде би се могло рећи да код предлога који иначе иду са акузативом (једнина) или акузативом / номинативном (множина) није могуће разлучити да ли се ради о акузативу / номинативу или општем падежу (који им је једнак). Аутор се, како нам се чини, приклонио ОП, јер је то у складу са тенденцијом његовог ширења и освајања свих позиција у падежном систему.

Указујемо на неке случајеве употребе ОП наспрам остатака ранијег падежног система:

7 Чини нам се да предлог *на* има најширу употребу и да је у многим случајевима његова употреба другачија у односу на савремени језик. Од велике користи нам је било предавање професорке Зузане Топољинске (о коме је и раније било речи) у вези са овим предлогом када се користи у конструкцијама за изражавање посесивности.

а) у устаљеним изразима (без све шале / фала богу миломе / да дојде само гостом); паралела: рани се *с леб*, према изр. не рани ме *лебом* комшија, ал тешко кој га нема;

б) под утицајем говора из окружења (у подручјима дуж границе са македонским и бугарским језиком: дај *на деца*, у осталим: дај *на децу*);

в) под утицајем књижевног језика у савременим условима (ОП брат *од шешику*, према. брат *од шешике*).

Изучавање ових одступања је занимљиво, али мислимо да у овом тренутку излази из оквира нашег задатка. Зато само указујемо на то.

Постојање општег падежа региструје и Слободан Реметић у монографији *Српски призренски говор I (гласови и облици)*. За разлику од осталог дела ПТ дијалекта, „именичку деklinацију у Призрену карактерише знатно ређа употреба општег падежа будући да се датив одлично држи у свим врстама и да се фреквенција генитива, па и локатива, првенствено у једнини, тешко може објашњавати утицајем са стране“ (Реметић 1996: 447). Разлог за очување падежног система аутор види у пет векова дугом заједничком животу Срба и Турака. Тако да је, пре свега, турски језик утицао на очување неких падежних облика. С обзиром на то да је степен анализма много израженији у суседним говорима, на може се говорити о њиховом утицају, као ни о утицају стандардног језика. Такође, као и на целој територији Косова и Метохије, велики је утицај и албанског језика. На основу анализираниог материјала долази се до закључка да је једино инструментал доследно замењен општим падежом. Аутор разлог томе види што турски језик не познаје овај падеж. Била нам је занимљива констатација професора Реметића да се падежни систем у Призрену одликује „борбом двеју супротних тенденција! Обе су имале своју верну потпору; анализам у словенском (српском и македонском), а синтетизам у несловенском (турском, па и арбанаском) суседству и окружењу“ (Реметић 1996: 451). „Зузана Тополињска је у раду о падежном систему призренског говора упориште нашла у влашкој структури. У више радова Р. Младеновића се добро чување флексије у метохијској и косовској котлини објашњава лингвогеографским положајем ових говора – који су у географски непрекинутом контакту са косовско-ресавским говорима”⁸

Монографија Станислава Станковића *Границе призренско-тимочких говора у власотиначком крају* била нам је од велике користи, посебно због прилога у виду табела и карата где су јасно представљени правци простирања дистинктивних обележја која су послужила за утврђивање граница ПТ говора у власотиначком крају. Према налазима аутора једна од основних разлика (а тиче се нашег истраживања) јесте постојање старог датива јединине на *-е* код именица типа *комишија, сестира* који се у сврљишко-заплањском и тимочно-лужничком говорном типу јавља паралелно са конструкцијом *на + ОП*, док у призренско-јужноморавском говорном типу овакав датив није у употреби. Иако аутор о томе не говори посебно, на основу наведених примера можемо закључити да се у власотиначким селима, која припадају сврљишко-заплањском говорном подручју, поред старог облика датива на *-е* код именица женског рода и оних које су са њима исте по облику (именице природно мушког рода на *-а*), користи и посебан облик за датив код именица мушког рода, којима се именују жива бића, али само када су у вези са заменицом:; *свирили смо му сину свадбу, Душку, Душану; нашем једному комише Штојадину два сина.*

8 Нап. рецензента.

У неколико монографија, које се баве описивањем призренско-јужноморавског говорног типа, као и у *Речнику Црне Траве* Радосава Стојановића пронашли смо множински облик деца, који у ОП, такође, гласи *деца*, уместо очекиваног *децу*: *несъм имала деца* (Јуришић 2009: 130). Аутори нису објаснили о каквој појави је реч. Отворено је питање да ли се ради о утицају македонског и бугарског језика, будући да су им наши говори суседни, или код дијалекатског говорника постоји свест о роду и броју ове именице па је тако и употребљава. Тачније, као што би рекао *село – села*, тако користи и *дете – деца*.

Закључна разматрања

Од словенских језика захваћених аналитизмом (бугарски, македонски, српски) и другим балканистичким појавама, у које спада и постојање (облички и функционално) ОП, бугарска наука сугерише да је само бугарски са пуним аналитизмом. „Днес единствено българският език сред балканските езици е *език с најпълно развиит аналитизъм в именната система* [истицање наше – А. С. Г.]. Това е основна черта на неговата граматична структура, която го противопоставя рязко на синтетизма на словянските езици със запазено архаично склонение” (Асенова 1989: 54).⁹

Дијалектолошке монографије које за предмет свога проучавања имају српске говоре југоисточне Србије, у науци познате као *говори призренско-тимочке дијалекатске области*, констатују одмакли развој аналитизма и шире обрађују функције општег падежа. У последње време појављују се и студије које за предмет свога проучавања имају представљање значења везаних и само за један падеж (разуме се, представљање управо употребом општег падежа с предлозима).¹⁰

Литература

- Асенова 1989: П. Асенова, *Балканско езиковознание, основни проблеми на балканския езиков съюз*, София.
- БЛсб 1977: *Балканский лингвистический сборник*, Академия наук СССР, Институт славяноведения и балканистики.
- Белић 1999а: А. Белић, *Историја српског језика*, Изабрана дела Александра Белића, том 4, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Белић 1999б: А. Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, Изабрана дела Александра Белића, том 9, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Богдановић 1979: Н. Богдановић, *Говори Бучума и Белог Потока*, у: *Српски дијалектолошки зборник XXV*, Београд, 1–172.
- Богдановић 1987: Н. Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*, у: *Српски дијалектолошки зборник XXXIII*, Београд, 7–307.
- Богдановић 1991: Н. Богдановић, *Лексичка дисперзија у говорима југоисточне Србије*, у: *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*. Ниш, 241–251.
- Богдановић 1992: Н. Богдановић, *Изгласе југоисточне Србије*, Ниш

9 У „складу” са схватањем бугарске лингвистике, о чему смо се осведочили у сусрету са више извора, овде се ни не спомињу македонски (са одмаклим аналитизмом), као ни српски језик (са постојањем аналитизма у регионалним оквирима, у које мање-више спадају сви говори ПТ дијалекатске зоне).

10 Такав је рад Радмиле Жугић о значењима генитива (Жугић 2010).

- Богдановић 1997: Н. Богдановић, Језичке појаве на додиру призренско-тимочког и косовско-ресавског дијалекта, у: *Дани српскога духовног преображења IV*, Деспотовац, 77–83.
- Брозовић и Ивић 1988: Д. Брозовић и П. Ивић, *Језик српскохрватски / хрватскосрпски, хрватски или српски*, Загреб: Југословенски лексикографски завод „Мирослав Крлежа“.
- Вукадиновић 1996: В. Вукадиновић, *Говор Црне Траве и Власине*, у: *Српски дијалектолошки зборник XLII*, Београд, 1–317.
- Вучковић 2009: М. Вучковић, *Савремена дијалектолошка истраживања у српској лингвистици и проблематика језика у контакту*, у: *Јужнословенски филолог LXV*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 405–423.
- Георгиев 1969: В. Георгиев, *Основни проблеми на славјанската диахронна морфологија*, Софија: Издателство на бугарската академия на науките.
- Георгијевић 1967: С. Георгијевић, *Балканолошке студије I*, Ниш.
- Гмитровић 2008: Ј. Гмитровић, *Говор села Милушинца (у Сокобањској котлини)*, у: *Српски дијалектолошки зборник LV*, Београд, 323–428.
- Демирај 1994: Ш. Демирај, *Балканска лингвистика*, Скопје: Логос-А.
- Жугић 2010: Р. Жугић, *Исказивање женићивних значења у говору Јабланичког краја (у светлу призренско-тимочких говора као целине)*, Монографије 13, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Иванова Мирчева и Харалампиев 1999: Д. Иванова Мирчева и И. Харалампиев, *Историја на бугарски језик*.
- Ивић 1985: П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика: Увод и шпокавско наречје*, Нови Сад: Матица српска.
- Ивић 2002: П. Ивић, *Балкански језички савез и лингвистичка географија*, у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLV, бр. 1–2, Нови Сад: Матица српска, 7–12.
- Јуришић 2009: М. Јуришић, *Говор Горње Пчиње: гласови и облици*, Монографије 5, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Конески 1966: Б. Конески, *Историја македонског језика*, Београд: Просвета, Скопје: Кочо Рацин. (превод са македонског Тодор Димитровски)
- Марковић 2000: Ј. Марковић, *Говор Запаља*, у: *Српски дијалектолошки зборник XLVII*, Београд, 7–307.
- Милорадовић 2003: С. Милорадовић, *Употреба падежних облика у говору Параћинског Поморавља*, Београд: Етнографски институт, Посебна издања Етнографског института, 50.
- Милорадовић 2007: С. Милорадовић, *Дијахрони и синхрони аспект аналитичких појава у српским народним говорима*, у: *Зборник Матице српске за славистику* бр. 71–72, Нови Сад: Матица српска, 357–375.
- Милосављевић 2009: Т. Милосављевић, *Говор села Присјана (Горњег и Доњег)*, у: *Српски дијалектолошки зборник LVI*, Београд, 383–556.
- Мирчев 1978: К. Мирчев, *Историјеска граматијка на бугарски језик*, Софија: Наука и изкуство.
- Михајловић 1977: Ј. С. Михајловић, *Лесковачки говор*, Лесковац: Библиотека народног музеја у Лесковцу.
- Младенов 1979: С. Младенов, *Историја на бугарски језик*, Софија: Бугарска академия на науките.
- Младеновић 2001: Р. Младеновић, *Говор шарпланинске жупе Гора*, у: *Српски дијалектолошки зборник XLVIII*, Београд, 1–606.
- Окука 2008: М. Окука, *Српски дијалекти*, Загреб: СКД Просвјета.
- Павловић 1939: М. Павловић, *Говор Сретечке Жупе*, у: *Српски дијалектолошки зборник VIII*, Београд, 1–297.

- Павловић 1970: М. Павловић, *Говор Јањева: међудијалекатски и миксоглојтски процеси*, Нови Сад: Матица српска.
- Павловић 1976: М. Павловић, Проблематика штокавских дијалеката у научном делу А. Белића, у: *Зборник радова о Александру Белићу*, Посебна издања, књ. CDXCVIII, Одељење језика и књижевности, књ. 28, Београд, 133–153.
- Петровски 2001: М. Петровски, Мешање падежа места и падежа циља – балканизам или иманентно словенски развој (на корпусу ћирилских повеља XII и XIII века), у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XLIV, бр. 1–2, Нови Сад, 117–136.
- Попов 1984: Б. Попов, Положај српскохрватског језика у балканском језичком савезу, у: *Јужнословенски филолог* XL, Београд.
- Поповић 1955: И. Поповић, *Историји српскохрватског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Реметић 1996: С. Реметић, Српски призренски говор у: *Српски дијалектолошки зборник* XLII, Београд, 319–614.
- СБЈез 1983: Славянское и балканское языкознание: проблемы языковых контактов, Москва: Академия наук СССР, Институт славяноведения и балканистики.
- Собољев 2005: А. Н. Соболев (ред), *Малый диалектологический атлас балканских языков*, München: Biblion Verlag.
- Станишић 1995: В. Станишић, *Српско-албански језички односи*, Београд.
- Станишић 2003: В. Станишић, Српско-албански језички додири и два типа фонолошких система у балканским језицима у: *Balkanica* XXXIV, Београд, 105–117.
- Станишић 2006: В. Станишић, *Увод у индоевропску филологију*, Београд: Чигоја штампа.
- Станковић 2008: С. Станковић, *Границе призренско-тимочких говора у власоштинском крају*, Монографије 5, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Станојевић 1911: М. Станојевић, Севернотимочки дијалекат, у: *Српски дијалектолошки зборник* II, Београд, 360–463.
- Стевановић 1950: М. Стевановић, Ђаковачки говор, у: *Српски дијалектолошки зборник* XI, Београд, 3–152.
- Ђирић 1983: Љ. Ђирић, Говор Лужнице, у: *Српски дијалектолошки зборник* XXIX, Београд, 1–190.
- Ђирић 1999: Љ. Ђирић, Говор Понишавља у: *Српски дијалектолошки зборник* XLIV, Београд, 7–262.

OBLIQUE CASE IN THE VERNACULARS OF PRIZREN-TIMOK DIALECT REGION

Summary

The aim of this paper is to point out the existence of the oblique case in the vernaculars of the Prizren-Timok dialect zone. The origin and development of the oblique case (*casus obliquus generalis*) comes under the extensive process of analyticity.

Each of the carefully reviewed major monographs in which this dialect region is described indicates the existence of analyticity in declination, that is, reduction of cases to the nominative and the oblique case, with which all case meanings can be expressed by using different prepositions.

Key words: oblique case, analyticity, the Prizren-Timok dialect zone.

Ana Savić Grujić

Тања Милосављевић

НАЗИВИ ЗА СВИРАЛУ У СВЕТЛУ ЈЕЗИЧКЕ ИНТЕРФЕРЕНЦИЈЕ

У светлу контактне лингвистике и језичке интерференције у раду су приказани називи за свиралу. Лексеме којима се именују народни дувачки инструменти, који су обично од дрвета, односно пастирске свирале, преузети су из материјала за лексички том *Српског дијалектолошког атласа*. Грађа која је прикупљена на читавом терену српског језичког простора показује различито порекло назива за свиралу, које је условљено преплитањем култура и народа на овом простору. У раду ћемо показати утицај суседних језика на пограничне говоре, као и продирање појединих лексема на ширу српску језичку територију, као и снажни оријентални утицај на призренско-тимочке говоре.

Кључне речи. Језичка интерференција, контактна лингвистика, називи за свиралу, српски језички простор

Из социолингвистике се педесетих и шездесетих година XX века развила нова лингвистичка дисциплина – контактна лингвистика. Ова грана језика обухвата интердисциплинарна истраживања која се тичу проучавања различитих аспеката међујезичких контаката, језичких појава и процеса који одатле проистичу, као и језичких и ванјезичких (историјских, социокултурних, антрополошких, психолошких) чинилаца који доводе до резултата језика у контакту. Те меље теорије језика у контакту поставили су амерички лингвисти Леополд, Хауген, Ванрајх и Меки. Традиционални термин *позајмљивање*¹ Вајнрајх замењује термином *интерференција*, а лингвистичку *интерференцију* дефинише као „девијацију од норме која се јавља у говору билингвних говорника као резултат њиховог познавања више од једног језика“ (Filipović 1986: 36). По Хаугену постоје три нивоа у дифузији преузетих елемената: 1) алтернативна употреба оба језика од стране билингвалних говорника (code-switching), 2) међујезичка идентификација, односно значењско или функционално поклапање елемената два језика (interference), 3) интеграција, тј. адаптација елемената у фонолошки и морфолошки систем језика примаоца (integration) (Сурдучки 1978: 6).

У делу *Теорија језика у контакту* Рудолф Филиповић уводи термине *посредног* и *непосредног позајмљивања*. *Посредно позајмљивање* заснива се на посреднику преко кога два језика долазе у контакт, а то је најчешће неки други језик. *Непосредно позајмљивање* се врши без посредника, директним контактом између говорника језика даваоца и језика примаоца (Filipović 1986: 49–51). Идући за тим, Филиповић утврђује лингвистичке нивое на којима се врши анализа језичког позајмљивања. Код посредног позајмљивања, где је предмет истраживања реч, анализа се може спровести на фонолошком, морфолошком, семантичком и лексичком нивоу, док се код непосредног позајмљивања, које обухвата целокуп-

1 Едвард Сапир у делу *Језик позајмљивање* третира као најједноставнију врсту утицаја једног језика на други, при чему дефинише и *културно позајмљивање* као процес којим се уз културни садржај преузимају и с њим повезане речи.

ни систем језика примаоца, анализа може вршити и на синтаксичком и на стилстичком нивоу.

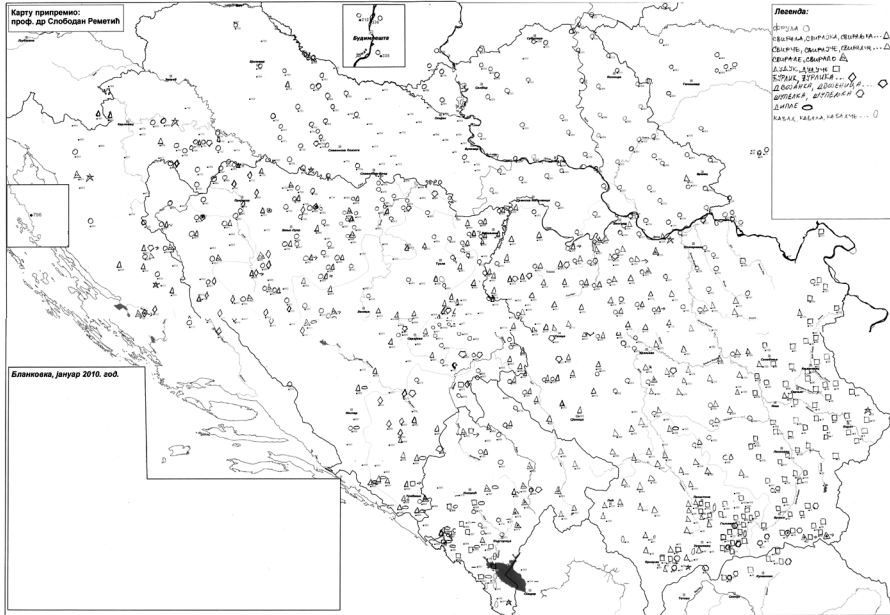
У уводном делу рада осврнули смо се укратко на теоријске основе ове релативно нове гране науке о језику. Лингвистика језичких додира или контактна лингвистика проучава језичке додире и језичке сукобе, билингвизам и мултилингвизам, а бави се и проблемима превођења и учења других језика, као и свим облицима интерференција који се појављују као резултат контакта језика и култура на свим нивоима.

Језици у контакту и језичка интерференција су комплексни феномени јер су повезани с додирима и преплитањима култура и цивилизација, тако да те релације нису само лингвистички условљене. У интерактивној зони као што је Балканско полуострво, у којој је дошло до контакта различитих нација и цивилизација, неминовно је мешање фолклорних елемената, а музика је најподложнија утицајима, променама и варијететима. Мешање народа и култура на Балкану, вишевековно сучељавање словенске и османске културе, коегзистенција словенских и несловенских народа условили су и лингвистичку интерференцију, која се најчешће испољава на лексичком нивоу, мада неретко захвата и остале нивое језичке структуре. Језичка интерференција се испољава и у пограничним областима, и остварује се у оба смера, тако да српски говори трпе утицаје албанског, бугарског, македонског, румунског и мађарског језика. Преплитања националних култура и традиција, уплив фолклорних елемената народа који су географски блиски или су њихови додире историјски условљени изазити су у домену музике. Стога ћемо као пример језичке интерференције, која је резултат вековних културних додира српског народа са блиским јужнословенским и суседним несловенским народима и контактима са оријенталном културом преко Турака, представити називе за свиралу. Укрштање народа на Балкану оставило је дубоки траг на музичко изражавање балканских народа и управо та комплексност чини традиционалну балканску музику аутентичном. Преношењем и преплитањем музичких садржаја усвајају се и размењују и речи које га прате, тако да називе за свиралу, као традиционални инструмент пастира, можемо сагледати не само у контексту језичке већ и дијалекатске интерференције.

Посматрајући називе за свиралу на тлу српског језичког простора², најјача интерференција се, по правилу, остварује на периферији. Етимологија назива за аерофоне инструменте сачињене од дрвета показује разноликост порекла лексема којима се именују мале свирале, па је тако у централном делу српског дијалекатског простора заступљена лексема словенског порекла *свирала* (са већим бројем фонетских и морфолошких варијанти), а са њом паралелно егзистира балканизам грчког порекла *фрула*, који је доминантан у северним и источним крајевима (у румунским пунктовима јавља се у лику *флуер*), док је оријентални утицај најизразитији у призренско-тимочкој зони, где преовлађују турцизми. Оријентални дрвени дувачки инструменти користе се у традиционалној музици балканских народа (код Бугара, Македонаца, Албанаца, на југу Србије и на Косову и Метохији), па се и називи за те инструменте могу посматрати у контексту балканског језичког савеза. Овде је значајна интерференција са суседним говорима: призренско-тимочких са западнобугарским говорима, јер се у оба дијалекта јавља само лексема *дудук*, која се користи и у македонским говорима. Из маке-

2 Рад се заснива на картографисаном језичком материјалу који се односи на називе за *фрулу*, *свиралу*, а за потребе првог тома *Српског дијалектолошког атласа*.

донских говора преузета је лексема *шуйељка*, која је забележена на крајњем југу Србије и Косова и Метохије. Оријентализам *кавал* јавља се око Скадарског језера, у јужном делу Црногорског приморја и појасу Шар-планине, што се може тумачити албанским утицајем на ове говоре. Идући према северу приобалног подручја заступљен је балкански грцизам *дуйле*. Исто значење има и лексема *двојанка* (са више фонетских и морфолошких варијанти), забележена у западној Србији и источној Босни. У западним крајевима (западна Босна, Хрватска) јавља се лексема преузета из италијанског језика (*ћурлик*).

Карта свирала, фрула³

Лексеме којима се именују свирале картографисане су и у *Општокарпатском дијалектолошком атласу*, где су српски говори заступљени са осам пунктова: Штаваљ, Севце, Шипачина, Долово, Стрмостен, Првонек, Топли Дол, Калетинац и два на територији Црне Горе: Борје и Косор. Пункт Кабаш презентује албански говор. На Карти 10 овог атласа представљена је лексема *фрула*, која осим основног значења – пастирска свирала (пиштаљка, велика пастирска свирала) означава и бутну кост код људи и животиња, а има и пренесено значење – шепртља. На Карти 12 представљен је назив за мали дувачки инструмент (ду-дочку).

Општи назив за народни дувачки инструмент је **свирала**. Овом лексемом именују се исти или слични пастирски инструменти: *фрула*, *дудук*, *гајде* (РМС књ. V: 694). Под називом *свирала* дрвени инструмент који су користили углавном чобани распрострањен је у централном делу српског језичког простора, на

3 У раду је коришћена радна верзија карте на којој је представљена дијалекатска слика назива за свиралу на српском језичком простору. Карта је рађена за потребе првог тома *Српског дијалектолошког атласа*.

истоку до границе са призренско-тимочким говорима, на северу до Саве и Дунава, на југу до Зете и простире се даље према западу.⁴ Лексема *свирала* словенског је порекла. Од глаголске основе *свир-* добијен је велики број мотивисаних лексема: *свираја*, *свирајка*, *свираља*, *свираљка*, *свирка*, *свирока*, *своројка*, *свирула*. Додавањем суфикса *-че* и *-ица* изведени су деминутиви: *свиралче*, *свираљче*, *свирајче*, *свиралица*, *свирулка*.

Фонетски ликови *свираја* и *свираља* заступљени су на територији Косова и Метохије, с тим што су се облици *свираја/свирајка/свирајче* раширили према северу и има их у косовско-ресавским говорима, док се варијанта *свираља/свираљка/свираљче* јавља у појасу између Косова и Метохије и Црне Горе.⁵ Дијалекатском интерференцијом *свирала* је ушла и у призренско-тимочку зону, где се јавља у више ликова: *свирка* у тимочким говорима, у синонимном односу са лексемама *свирала*, *фрула* *дудук* и у значењу „сваки дувачки инструмент“ (Динић, 2008: 746); *свирајка* у лесковачком говору (Митровић, 1984: 351), *свираљка* и деминутив *свираљче* у говору јабланичког краја (Жугић, 2005: 350), *свирајка / свираљка, свирајче / свираљче* у Црној Трави (Стојановић, 2010: 840). У *Речнику пиротског говора* Новице Живковића срећемо облике *свиркало* и *свиркалице* (мн. *свиркалицеија*) са значењем „пиштаљка“, при чему није прецизирано да ли се ради о музичком инструменту (Живковић, 1987: 142), док код Стојановића налазимо лексеми *свиркало* и њој синонимну *свирче*, које су у семантичкој вези са лексемом *пискало* којом се именује „свирала од стабљике ражи“.

Свирала се из централне Србије даље ширила према северу, тако да су у *Речнику српских говора Војводине* са значењем „једноставан, ручно израђен дувачки инструмент, најчешће од врбове гранчице“ забележене, поред *свирајка, свираљка*, и варијанте *свирула, свирулка*, које не налазимо у другим српским говорима (РСГВ, 8: 84, 85).

У говорима у Црној Гори јављају се ликови: *свираја* (СТИЈОВИЋ, 1990: 201), *свирала* (ЂУПИЋ, 1997: 433; ВУЈИЧИЋ, 1995: 109), деминутив *свиралица* (ЂУПИЋ, 1997: 433) и облик *свирало*. Плуралска форма *свирале* осим у северном делу Црне Горе јавља се на подручју Крајине, на прелазу између Хрватске и Босне. Деминутивни облик *свијарица*, који је регистрован у Црној Гори, Скок тумачи укрштањем цинцарске речи *fliara* (< ngr. флоуџера) и наше *свирала* (Skok, I: 533). У *Општемкартајском дијалектолошком атласу* мали дувачки инструмент се у српским говорима на Косову именује лексемама *свирала* и *свирајка* (у призренско-тимочким је *дудук*), а у Црној Гори облицима *свирале* и *свирајица*.

Фонетски ликови и морфолошки облици лексеме *свирала* могу се посматрати у контексту дијалекатске интерференције, јер се са извора миграцијама разносе у друга говорна подручја или се простиру у пограничним дијалекатским или говорним зонама. Језичка интерференција остварена је, како Скок наводи, утицајем српског на румунски језик, тако што је према српском *свираји* у румунском настао ономаатопејски глагол на *-ajo > -ăi: sfîrîi = sfîrai* (Skok, I: 533).

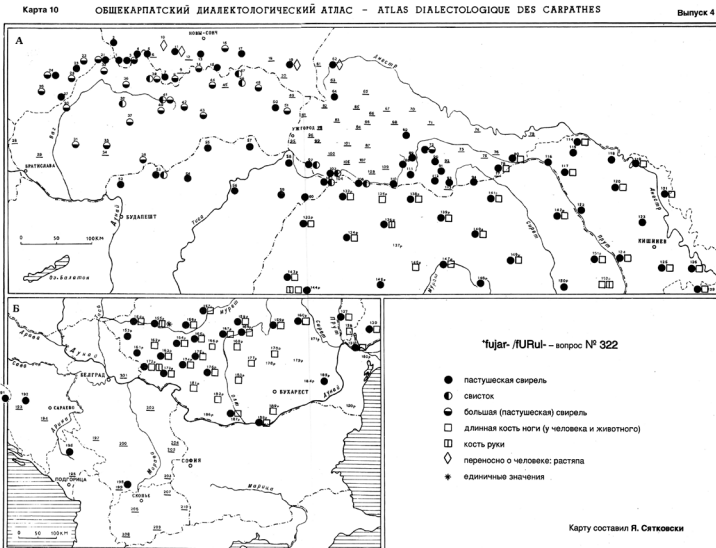
Најзаступљенији народни дувачки инструмент у балканско-карпатској области јесте **фрула**. Фрула се прави од дрвета, има обично шест отвора за прсте и прорез који се прислања на усне.

4 Овакво стање показује радна верзија карте за први том *Српског дијалектолошког атласа*, рађена на лексичком материјалу прикупљеном у 800 српских пунктова.

5 У *Речнику косовско-метохијском дијалекта* Глише Елезовића заступљена је једино лексема *свирајка*. В. Елезовић, 1998, стр. 209.

У Речнику Матице српске стоји да је *фрула* мађаризам. У српски језик лексема *фрула* дошла је преко мађарског, па се у војвођанским говорима овом лексемом именује „дувачки народни инструмент, најчешће од дрвета“ (РСГВ 9: 198). Она је продрла даље у готово све српске говоре (изузев у подручја источне и јужне Србије), али се најчешће употребљава паралелно са семантички блиским лексемама⁶. У Скоковом етимолошком речнику налазимо да мађарско *furulya* потиче из румунског језика. Од румунског *fluer* метатезом *er < re* добијено је *flure*, при чему је *-e* било идентификовано наставком за номинатив и акузатив множине. Стари множински облик *флууре* одржао се у српским говорима у Румунији, где се иначе чува облик *флура*. Даљом метатезом *л-р > р-л* добијено је *frule*. Сингулар *фрула* створен је према *свирала*: *свирале*, са којом иде у исту семантичку категорију. Именица којом се означава онај који свира фрулу – *фрулаш* поклапа се са истом у румунском језику – *flueraş* (Skok I: 533).

Језичка интерференција овде се остварује између румунског, мађарског и српског језика, мада је лексема *фрула* грчког порекла и распрострањена је међу словенским језицима, а преко румунског доспела је у арапски. Карта 10 у *Општекарпатском дијалектолошком атласу* показује распрострањеност назива за пастирску свиралу (**fujar-* / *furul*) и под тим називом она је забележена у мађарским, румунским, пољским, чешким и словачким говорима, такође у Босни и Херцеговини и Црној Гори, где се јавља у лику *врџула*. У призренско-тимочким говорима бележи се одсуство реалије, као и у јужнобанатском говору (Долово) и косовско-ресавским говорима (Штаваљ, Шипачина, Стрмостен). У албанском говору (Кабаш) у употреби је реч *ful*.

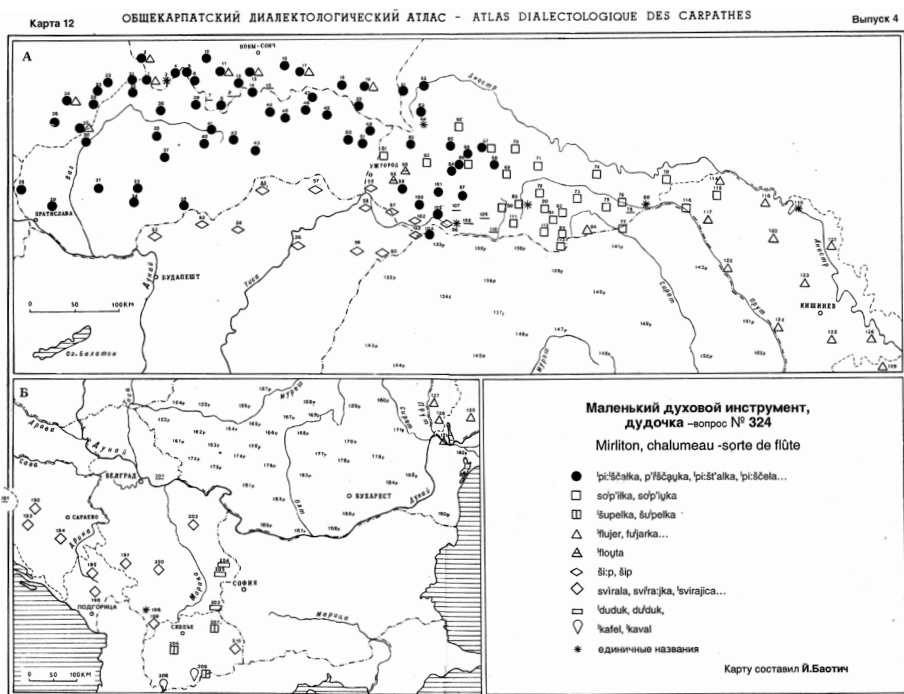
Општекарпатски дијалектолошки атлас, Карта 10

6 У мачванском говору, на пример, у употреби су и *фрула*, и *свирала*, и *дудук*. В. Лазић (2009), стр. 84, 277, 335.

Синонимима *свирала* и *фрула* придружује се лексема *дудук*. У значењу „мала пастирска свирала“ реч је балтословенска, свесловенска и прасловенска оноματοпеја. Са том прастаром оноματοпејом укрстио се балкански турцизам *дудук* (тур. *düdük*). Овај инструмент су на Балкан донели Турци, па је распрострањен у југоисточној Србији, на Косову и Метохији, северозападној Бугарској и северној Македонији. Балкански дудук се разликује од јерменског и турског по томе што има шест рупа и писак и је налик фрули. Међутим, иако свирала није идентична са аутохтоним оријенталном, задржан је аутентичан назив мађу свим балканским народима. Лексема *дудук*, којом се именује дрвена свирала, заступљена је у призренско-тимочким говорима (Митровић 1984: 97; Живковић 1987, 34; Жућић 2005: 79; Јовановић 2004: 390; Динић 2008, 162; Стојановић 2010: 200), а паралелно са њом се користе и деминутивне форме *дудуче* и *дудученце*. На крајњем југоистоку, уз границу са Бугарском, у употреби је искључиво деминутивни облик *дудуче*, што је свакако утицај бугарског језика.

Осим у југоисточним српским говорима, лексема *дудук* се у истом значењу јавља и говору Мачве (Лазич 2007: 84) и у војвођанским говорима где означава „свиралу без писка“, али јој је основно значење „гвоздени оков“, „грлић“ (РСГВ 2: 281), док на Косову и Метохији ова лексема постоји, али се њоме не означава никаква свирала (Елезовић, 1998: 158). У основном значењу „дрвени дувачки инструмент“ налазимо је још у говору Загарача (Ђупић 1997: 86).

Општекарпатски дијалектолошки атлас, Карта 12

Језичком интерференцијом можемо објаснити појаву лексеме **шупељка** на крајњем југу Србије и Косова и Метохије. Шупељка је традиционални македонски дувачки инструмент, сличан кавалу али мањих димензија. Очигледно је назив овог пастирског инструмента мотивисан изгледом самог инструмента који се састоји од цеви потпуно издубљене, шупље, и отворене на оба краја. Не треба занемарити прасловенски корен **sop-*, који може бити у основи ове лексеме, па да се отуда са ономотопејским суфиксом *-oši* јавља код Бугара у значењу „дрвена труба“. Са наставком *-êľь > ela* јављају се у старословенском и руском *сойель* : *сойеле*, у бугарском *сойелка*, у украјинском *sopilka*, као називи за мали дувачки инструмент. Лик *сойилка* бележи и Вук у икавским крајевима. Глас *s* настао је од индоевропског палатала *k* у индоевропском ономотопејском корену *kops-*, који се налази још у санскриту са значењем „глас, звук“ (Skok III: 306).

Лексема *шупељка* забележена је само у речницима јужне Србије, па је налазимо у *Речнику џовора јуџа Србије*, *Речнику лесковачког џовора*, *Речнику џовора јаблиничког краја* и у *Црношћравском речнику*. Готово у свим наведеним речницима дефинисана је као дрвена чобанска свирала, једино је у *Црношћравском речнику* одређена као „глинена свирала“ (Стојановић 2010: 1058). Под утицајем македонског језика јавља се и у лику *шупелка* (депалатизација гласа *љ*) у околини Врања (Крива Феја, пункт број 1 у *Српском дијалектолошком атласу*), а у самом Врању забележен је деминутивни облик *шупељче* (мн. *шупељчики*). Северозападно од Врања, у пункту Власе, ова лексема је са ликом *шупељћа* (*к* иза палатала *а* испред *а* прелази у *ћ*, што је одлика тимочко-лужничких говора).

Шупељка

Арбанашким утицајем тумачимо фреквентност лексеме **кавал** на крајњем југу Црногорског приобаља и у области Скадарског језера, као и на југу Косова. У јужне делове Балкана кавал су донели пастири са планине Таурус у јужној Турској. Са инструментом, који је отворен са обе стране, има једанаест рупа и производи мек звук, балкански народи усвојили су и аутентичан назив – тур. *kaval*. Лексема *кавал* јавља се и у облику *кавала* и са метатезом *калава* у Црној Гори, а на Косову поред *кавал* забележене су фонетске варијанте *кафал*, *кафол*, *кафалче*, што се може тумачити албанским утицајем. Интересентно је да се облик *кавала* среће и у тимочком говору, а дефинисан је као „врста дуге свирале (до 1,5 м) коју су користили граничари и чобани (Динић 2008: 317). У *Речнику шимочког џовора* налазимо и синтагматски назив *меден кавал* у значењу „бакарна свирала“.

Кавал

Народни дувачки инструмент са две цеви именован је лексемом **двојнице**. Састављене су од свирале – јединке, исте дужине, у једном комаду дрвета, па отуда и назив од **dvojna* (Skok I: 465). Рупице за свирање су распоређене тако да се на једној цеви налазе четири, а на другој три. При свирању се дува истовремено у обе цеви, па је свирка двогласна. Јављају се на читавом јужнословенском простору, осим Словеније и Црне Горе. Међутим, лексема *двојнице* са семантичким садржајем „дрвена свирала са двије цијеви“ забележена је у *Рјечнику говора Прошћења (код Мојковца)* (Вујичић 1995: 32), тако да је овај североисточни црногорски говор усвојио *двојнице* под утицајем суседних српских говора.

Материјал прикупљен за *Српски дијалектолошки атлас* показује да се лексема *двојнице* употребљава паралелно са лексемом *свирала* на подручју западне Србије и источне Босне. Забележена је и у облику сингулара – *двојница*. Облик *двојнице/двоенице/двенице*, настао је од **dvojen*, спорадично се јавља са обе стране Дрине, а Скок томе додаје и област Пиве и Дробњака. Скокову тврдњу поткрепљују примери из лексичког корпуса Пиве (село Безује), где налазимо одреднице *двоенице* и *двојенице* – „дувачки инструмент са двије цијеви и два писка“ (Гаговић 2004: 47). Картографисани лексички материјал показује да се на крајњем југоистоку Србије, у пограничју са Бугарском и Македонијом, јављају облици *двојанка* и *двојанке*, што можемо сматрати утицајем бугарског језика, где је двоцевна свирала именована овом лексемом. Међутим, речници са овог говорног подручја не потврду постојања ове лексеме.

С друге стране, интерференција је остварена утицајем српских говора на румунске, па се као позајмљеница у румунском језику јавља *dvoină* којом се именује румунски народни инструмент и меланхолична песма, а која је, даље, преко румунског језика дошла у мађарски језик (мађ. *dana*) (Skok I: 465).

Назив *двојнице* може бити и преведеница балканског грцизма **дипле** (нгр. *дџла*, извор је грч. *придев дџлоос*) (Skok I: 464). Лексема *дџиле* фреквентна је у северном делу Црногорског приобаља и западно до Требиња. У говору Загарача *дџиле* су „музички инструмент са мијехом“ (Ђупић,

Двојнице

1997: 77). Стари плуралски облик *диџли* је редак (забележен на граници са Хрватском), али је, тврди Скок, из хрватско-српског доспео у словеначки и румунски.

Занимљиво је да се облик *диџла* јавља у *Тимочком дијалекатском речнику*, али као синоним за лексему *гајдуница*, која примарно означава „део на гајдама у коме се налази писак“, док је секундарна семантика ове лексеме „свирала начињена од зовиног дрвета са писком“ (Динић 2008: 93).

На западној територији српског језичког простора користи се и назив **ћурлик**, са облицима: *ћурлика*, *ћурлике*, *ћурлић*, *ћурликала*, *ћурликалица*. У Вуковом Рјечнику налазимо да је *ћурлик* „чобанска свирала од једне цијеви звана због тога и самица“. Ова лексема припада истој семантичкој категорији као *свирала* и *фрула*, а тако је и дефинисана у *Речнику Матице српске* (РМС VI: 369). Основно значење ове речи је „глас свирале“, а друго значење је „глас неких птица“. Из семантичке везе са називом за птицу, Скок изводи етимологију ове речи: од ономатопејског глагола *ћурликаџи*, који је у хрватском језику настао од романског *chiurlo* (чурлин „птица“), са променом гласа *ч* у *ћ*. Са хрватског подручја ушао је у географски блиске српске говоре. У лику *ћурлика* и са значењем „сеоска свирала“ забележена је у *Рјечнику говора Појкозарја* (Далмација 2004: 310).

Назив *ћурлик* Даничић изједначава са називом за инструмент оријенталног порекла *зурну* (тур. *zurna* = *zurna* = *surla*). Даничићеву тврдњу оповргавају потоња етимолошка истраживања (Скок, Шкаљић). **Зурна / зурла / зурла** је аерофони инструмент персијско-турског порекла, а заступљен је на Косову и Метохији и у Македонији. Састоји се од две дрвене цеви са левкастим проширењем, рупицама за свирање и писком. Обично се користе у пару. У *Речнику косовско-метохијског дијалекта* Елезовић дефинише *зурлу* као цигански инструмент за свирање (Елезовић I: 213), а слично одређење налазимо и у Вуковом *Рјечнику*. С обзиром на то да је инструмент усвојен преко Турака и назив је преузет из турске музичке терминологије (тур. нар. *zurna* „свирала од пет цеви“, арап. *zurrah*). Ова лексема је регистрована у више варијанти у словенским језицима; буг. *зурна?* / *зурни?чка* / *сурла?*, хрв. *су?рла* / *шу?рна*, рус. *зурна?* / *сурна?*. У српским говорима на Космету и у Босни јавља се варијанта *зурла*. У српском призренском говору је са иницијалним *с*:- *сурла* (Чемерићић), као и у албанском језику (*surla*). У лесковачком говору *зурла* је семантички изједначена са кларинетом (Митровић 1984: 137). Вероватно је преко словенских језика допрла и до Румуније, где се јавља са ликом *surlă*.

Зурле

Преко назива за свиралу покушали смо да укажемо на неминовност међусобног утицаја суседних језика и говора, као и на чињеницу да прихватањем одређеног културног садржаја из друге културе у језик примаоца улази читав лексички слој који га прати. Културна и језичка интерференција у највећој мери се остварују у пограничним подручјима, што је случај и са дијалекатском интерференцијом, која је најизразитија на граници два дијалекта или два говорна типа. Миграцијама становништва, као и социјалнокултурном условљеношћу, поједине лексеме се преносе из једних говорних зона у друге, па се тако шире читавим језичким простором, интегришу се у лексички фонд језика и осећају се као домаће (у случају лексеме *фрула*).

Иако се *фрула* сматра традиционалним српским инструментом, у централном делу српског говорног подручја она се именује лексемом *свирала* и њеним варијететима, а за пастирску свиралу са две цеви користи се, такође, домаћа реч *двојнице*. Периферни српски говори, међутим, трпе утицаје са стране: у Војводини доминира утицај мађарског језика (*фрула*), призренско-тимочки бугарског, македонског и турског (*дудуче*, *дудук*, *шуйелка*, *кавал*, *зурле*, *двојанка*), зетско-сјенички оријенталног, арбанашког и романског (*кавал*, *дигле*, *ћурлик*). Обострана интерференција остварена је са румунским језиком (*флура/флуре*, *дигли*, *dvoină*).

Картографисани лексички материјал показује издвојене ареале у којима је доминантан уплив несловенских елемената. Лексеме преузете из других језика egzистирају у изворном облику (*дудук*, *кавал*, *шуйелка*) или су фонетски и морфолошки модификоване (*фрула*, *зурле*, *ћурлик*, *шуйелка*), односно прилагођене одређеном идиому језика примаоца.

Укрштање народа и култура резултира укрштањем и мешањем језичких елемената, које се не испољава само на лексичком нивоу, већ на свим плановима језичке културе. Језик чува и презентује трагове сложених културно-историјских и социјално-антрополошких контаката на српском језичком подручју, и шире, на простору Балкана. Називи за свиралу на српској дијалекатској територији осликавају те односе и представљају резултат вековне коегзистенције Срба са другим народима, што је допринело богаћењу фолклорног садржаја, а самим тим и лексичког фонда.

Трудили смо се да овим радом, између осталог, покажемо узајамну везу између дијалектологије и контактне лингвистике, јер обе лингвистичке гране баве се појавама индукованим језичким додирима. Један од важних задатака дијалектологије је проучавање малих етнојезичких заједница на српском језичком простору, као и српских говора ван граница Србије. Истраживања говора мањина од посебног су значаја за контактну лингвистику. За дијалектолошка истраживања значајна је интерференција са генетски сродним језицима, али и са несловенским језицима (пре свега албанским, турским, румунским и мађарским), а сагледавање језичких појава у светлу таквих интерференција отворило би нове путеве овој науци о језику и свакако проширило досадашња сазнања. Преглед савремених дијалектолошких истраживања у контексту проблематике језика у контакту налазимо у раду Марије Вучковић, која указује да „релевантност дијалектолошких проучавања српског језика за контактну лингвистику проистиче, између осталог, из специфичног положаја српског језика и његових дијалеката у оквиру балканског језичког савеза“ (Вучковић 2009: 410).

Литература

- (Алановић 2005) М. Алановић, О неким аспектима српско-румунског језичког трансфера, *Српско-румунске везе и прожимања на културолошком плану*, Темишвар, 2005, 13–19.
- (Богдановић 2006) Недељко Богдановић, *Влахоромански елементи у говорима источне Србије*, PFSXIV, 2006, 19–26.
- (Богдановић 2008) Недељко Богдановић, Дијалекти у светлу друштвених промена, *Српски језик у(кон)тексту*, Крагујевац, 2008, 307–311.
- (Божовић 2009) М. Божовић, *Неке заједничке појаве у српском, албанском и турском језику на Косову и Метохији*, ГСЈ, књ 9, 2009, 37–46.

- (Vučković 2008) Marija Vučković, *Kontaktna lingvistika u Srbiji: terenska istraživanja*, Međunarodna konferencija *Serbian Linguistics: Setting the Agenda*, 11–13. decembar 2008, Berlin.
- (Вучковић 2009) Марија Вучковић, *Савремена дијалектолошка истраживања српској лингвистици и проблематика језика у контакту*, Јужнословенски филолог, бр. 65, 2009, стр. 405–423.
- (Вујичић 1995) Милош Вујичић, *Рјечник говора Проићења (код Мојковца)*, ЦАНУ, Подгорица, 1995.
- (Далмација, 2004) Стево Далмација, *Рјечник говора Пошкочарја*, Глас српски, Бања Лука, 2004.
- (Гаговић 2004) Светозар Гаговић, *Из лексике Пиве (село Безује)*, СДЗБ 51, Београд, 2004, 1–313.
- (Динић 1988) Јакша Динић, *Речник тимочког говора*, СДЗБ 34, Београд, 1988.
- (Динић 2008) Јакша Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Институт за српски језик САНУ, Монографије 4, Београд, 2008.
- (Драгин 2006) Г. Драгин, *Балканизми у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта на територији СЦГ и Румуније*, PFS XIV, 2006, 49–58.
- (Елезовић 1998) Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохијског дијалекта*, I, II, Приштина, 1998.
- (Живковић 1987) Новица Живковић, *Речник пиротског говора*, Пирот, 1987.
- (Жугић 2005) Радмила Жугић, *Речник говора јабланичког краја*, СДЗБ LI, Београд, 2005.
- (Златановић 1998) Момчило Златановић, *Речник говора јужне Србије*, Врање, 1998.
- (Златановић 2011) Момчило Златановић, *Речник говора југа Србије*, Врање, 2011.
- (Ивић 2002) Павле Ивић, *Балкански језички савез и лингвистичка географија*, ЗМСФЛ XLV/1–2, 2002, 7–12.
- (Јовановић 2004) Властимир Јовановић, *Речник села Каменице код Ниша*, СДЗБ, LI, Београд, 2004.
- (Лазих 2008) Анђелка Лазих, *Грађа за речник говора Мачве*, Шабац, 2008.
- (Милорадовић 2005) Софија Милорадовић, *Дијалектолошка и етнолингвистичка истраживања српске мањине*, Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи, Београд, 2005, 299–314.
- (Митровић 1984) Брана Митровић, *Речник лесковачког говора*, Лесковац, 1984.
- (ОКДА) *Ойшечарпайтский дијалектолошки атилас*, выпуск 4, Львів, 1993.
- (Пецо 1987) Асим Пецо, *Језички контакти и језички системи*, Јужнословенски филолог, XLIII, 1987, стр. 57–64.
- (Радан 2007) М. Н. Радан, *Ушницај страних и савременог српског / хрватског језика на карашевске говоре*, Српски језик и друштвена кретања, Крагујевац, 2007, 251–262.
- (Реметић 2000) Слободан Реметић, *Призренско-јужноморавски дијалекат у светлу македонског ушницаја*, XXVI научна дискусија на XXXII међународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 2000, 87–103.
- (Реметић 2004) мСлободан Реметић, *Српски народни говори Косова и Метохије у светлу међујезичке и међудијалекатске интерференције*, ЈФ LX, 2004, 113–123.
- (РСГВ) *Речник српских говора Војводине*, 1–9, ред. Д. Петровић, Матица српска – Тиски цвет, Нови Сад, 2000–2009.
- (РСАНУ) *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, САНУ – ИСЈ, 1959–2006, књ. I – XVII.
- (РМС) *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Матица српска, Нови Сад, 1967–1976.

(Skok I, II, III, IV) Petar Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, JAZU, 1971–1974, knj. I–IV.

(Соболев 1989) А. Н. Соболев, *Сербохорватска дијалектологија и изучение историје балканославјанских језиков*, ЗМФЛ XXXII/2, 1989, 215–224.

(Станић 1990/91) М. Станић, *Ускочки речник*, Научна књига, I–II, Београд, 1990/91.

(СТИЈОВИЋ 1990) Рада Стијовић, *Из лексике Васојевића*, СДЗБ, књ. 36, Београд, 1990.

(Сурдучки 1978) М. Сурдучки, *Српскохрватски и енглески у контакту*, Матица српска, Нови Сад, 1978.

(Ђупић 1997) Д. Ђупић, Ж. Ђупић, *Речник говора Заграча*, СДЗБ XLIV, Београд, 1997.

(Filipović 1986) Rudolf Filipović, *Teorija jezika u kontaktu*, Školska knjiga, JAZU, Zagreb, 1986.

THE NAMES FOR THE SHEPHERD'S FLUTE IN THE CONTEXT OF LANGUAGE INTERFERENCE

Summary

The names for the shepherd's flute are used as an example of language interference, which is a result of cultural connections of Serbian people with close South Slavic nations and the neighboring non Slavic nations as well as the connections with oriental cultures over the Turks. The work is based on the cartographic language material which refers to the names *for shepherd's flute, pipe (frula, svirala)* and which was done for the first volume of *Srpski dijalektoloski atlas*.

Etimology of names for aerophoned instruments made of wood shows the variety of lexem origin which name small pipes so in the center of Serbian dialectal are there is a lexem of Slavic origin *svirala (pipe)* (with large number of phonetic and morphological options: *свираја, свирајка, свираља, свираљка, свирка, свирока, своројка, свиралче, свираљче, свирајче и свиралица*) and there is the parallel existence of Balcanism of Greek origin *фрула*, which came into Serbian language over Hungarian an which is dominant in northern and eastern areas (in Romanian areas it is like *fluer*). In Prizren_Timok speaking zone there is interference with neighbouring dialects: westbulgarian (in both dialects *дудук / дудуче*) in the East and Macedonian in the South (*шупелка*), while the oriental influence is obvious in Kosovo and Metohija and in the southern part of Montenegro (mostly the lexem *кавал*). Approaching the north of the coastal area ther is mostly Balcan-Greek word *гипле*.. The lexem двојанка has the same meaning (with multiple phonetic and morphological options), noted in western Serbia and eastern Bosnia. In western areas (wstern Bosnia and Croatia) there's alexem taken from Italian language (*хурлик*).

Key words: language interference, contact linguistics, names for the pipe, Serbian language area.

Tanja Milosavljevic

Жељко Степановић¹
Београд

НАЗИВИ ОБЈЕКАТА ЗА СМЕШТАЈ ЖИВОТИЊА У РЕЧНИКУ СРПСКИХ ГОВОРА ВОЈВОДИНЕ²

У раду су анализирани називи објеката за смештај животиња. Ексерциран је *Речник српских говора Војводине*. Циљ рада била је анализа структуре и провера статуса изабране лексике у савременом српском језику. На основу теорије семантичких поља називи су распоређени у 4 таква поља: објекти за смештај крупне стоке, објекти за смештај ситне стоке, објекти за смештај птица и објекти за смештај пчела. Поред лексичко-семантичке анализе, урађене су творбена (и на синхронијском и на дијахронијском плану) и етимолошка анализа.

Кључне речи: семантика, етимологија, творба речи, дијалектологија, Војводина

Увод

Лексика српског језика која се односи на кућу и покућство била је у више наврата истраживана. На првом месту је свакако монографија *Терминологија куће и покућства у Војводини* Г. Вуковић, чији је материјал у великој мери укључен у *Речник српских говора Војводине*. Затим, ту је и докторска дисертације Д. Црњак *Терминологија куће и покућства у Лијевчу пољу и Жуји*.

Ти радови, у којим је примењена теорија семантичких поља³ (Толстој 1997: 44–100), послужили су као методолошка основа за анализу ексерцираног материјала.

Речник српских говора Војводине састоји се из 10 свезака које су излазиле у периоду од 2000. до 2010. године. Није конципиран као диференцијалан речник, при чему је, према Д. Петровићу (1982: 196–197), свака реч схваћена као дијалекатска увек када се среће као интегралан елемент одређеног дијалекатског лексичког система без обзира на то какав је њен однос према стандардном језику (РСГВ 2000–2010 1: 11).

Речнички чланак се састоји из, леме⁴, њених основних граматичких података, њеног примарног значења, а уколико их има, и секундарних, затим примера, скраћеница⁵ за географско место где се појављује, као и извора. Дати су сви акцентски ликови који су посведочени. Примери су такође акцентовани.

1 zhelhko@gmail.com

2 Овај чланак је настао као резултат рада на пројекту бр. 178007 „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*“, који у целини финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

3 Семантичко поље – целокупност језичких јединица, обједињених заједничким садржајем, и које изражавају концептуалну, предметну или функционалну сличност означених појава (ЛЕС 1990: 380 s.v. *поље*).

4 Реч или израз у речнику која се описује (Симеон 1969: 757 s.v. *лема*).

5 Разрешења скраћеница за пунктове где се јављају дате лексеме налазе се на почетку сваке свеске.

С обзиром на то да се ради о речнику који обухвата и лексику с руралног подручја, могло се очекивати да ће бити забележен знатан број лексема које се односе на пољопривреду, у овом случају – смештајне објекте за животиње. Намера је била проверити структуру и статус изабране лексике у савременом српском језику, с обзиром на старину пољопривредне делатности, с једне стране, и убразан развој села који носи промене, с друге стране, а све то у оквиру једног дијалекатског система (шумадијско-војвођански и смедеревско-вршачки дијалекат).

Екскерпирани лексеме односе се на објекте⁶ као целине. Изузетак чине објекти који служе за смештај пчела где се неке врсте кошница могу посматрати као засебни објекти или као делови веће целине – *пчелињака* – који је у том случају посматран као целина.

Прикупљених 125 лексема распоређено је у 28 семема⁷.

Наведена лексика ће бити сагледана кроз лексичко-семантичку, творбenu и етимолошку анализу. Осим тога, биће издвојени називи који се ређе употребљавају.

У лексичко-семантичкој анализи биће извршена подела назива према семантичким пољима, при којој ће за сваку семему бити наведени називи који се односе на њу. У другом делу ове анализе указаће се на мотивацију датих назива.

Творбена анализа ће ићи до крајње мотивационе речи, при чему ће сви сложени афикси бити рашчлањени.

При етимолошкој анализи позајмљеница указиваће се пре свега на непосредни етимон. Код словенске лексике анализа ће изостати, с обзиром на углавном прозирну етимологију.

На крају рада дат је регистар свих лексема с акценатским варијантама⁸.

Лексичко-семантичка анализа

Издвојена су 4 семантичка поља: ‘објекти за смештај крупне стоке’, ‘објекти за смештај ситне стоке’, ‘објекти за смештај живине (птица)’ и ‘објекти за смештај пчела’.

1. објекти за смештај крупне стоке

1.1. објекти опште намене за смештај крупне стоке

1.1.1. ‘зграда у којој се држе коњи и краве’: *кошара, сџаја, шајера, шџала, шџалица, шџалоџ*

1.2. објекти за смештај волова и крава

1.2.1. ‘штала за волове и краве’: *воларица*

1.2.2. ‘стаја (обично ван села) за бикове’: *бикара, бикарница*

1.3. објекти за смештај коња

1.3.1. ‘штала за коње’: *коњушница*

1.3.2. ‘штала за ждрепце’: *ждрейчара*

1.3.3. ‘место за одгајивање коња’: *аргела, ергела, ѓарийа*

1.4. остали објекти за смештај крупне стоке

6 Под објектом сматрамо било какву затворену (нпр. *шџала*) или отворену (нпр. *џор*) целину која у овом случају служи за смештај животиња.

7 При чему је „лексема – звуковни омотач речи, а семема њен садржај“ (Толстој 1997: 46).

8 Неколико лексема нема забележен акценат, или уопште или само за то значење.

- 1.4.1. 'ограђено место где се држе коњи или волови': *заграда*
 1.4.2. 'ограђен простор, обично с настрешницом, за крупну стоку': *корлаи, корлаиш*

2. објекти за смештај ситне стоке

2.1. објекти за смештај оваца

2.1.1. 'ограђен отворен простор за овце у пољу': *еведра, леса* (об. мн. *лесе*), *лейва* (об. мн. *лейве*), *обор, околац, перђала, плейер, пришвор, салаш, шачке* (мн.), *шор, шорина*

2.1.2. 'ниска стаја покривена сламом или кукурузовином где се држе овце': *бивак, еведра, еведрина, испронга, корлак, корлаи, корлаиш, кошара, наслам, наслон, настрешница, обор, овчар, овчара, овчарник, овчарница, овчињак, пајаша, плож, салаш, шор, шајера, шуја, шура*

2.2. објекти за смештај јагањаца

2.2.1. 'затворена и покривена просторија у којој се држе јагањци': *закључ, јаганчар, јагањчара, кошара*

2.3. објекти за смештај коза

2.3.1. 'стаја за козе': *козара*

2.4. објекти за смештај свиња

2.4.1. 'просторија за свиње, обично зидана и покривена': *калацка, кочак, кочања, кочин, кочина, кочиница, кочиња, обор, окол, свињак, свињара, свињац*

2.4.2. 'ограђен непокривен простор испред свињаца': *дворац, корлаи, корлаиш, обор, оборчић, околац, оиколац, салаш*

3. објекти за смештај живине (птица)

3.1. објекти опште намене за смештај живине

3.1.1. 'ограђен и покривен простор за живину': *живинарник, живињар, живињарник, кейрец, кокошар, кокошарник, кокошињак, кокошињац, кочарац, кочињар, кошара, кошињац, лаџија, шаванац, ћумез*

3.2. објекти за смештај пилића

3.2.1. 'просторија за смештај пилића': *пилићарник*

3.3. објекти за смештај патака

3.3.1. 'кавез у којем се одгајају патке': *пачињак*

3.4. објекти за смештај голубова

3.4.1. 'кућица (обично дрвена) или какво друго место подешено за голубове': *голубарник, голубињак, голубињар, голубињарник, голубњак, голубњар*

3.4.2. 'дрвена кућица за голубове': *гавез*

3.5. објекти специјалне намене

3.5.1. 'кавез од прућа у којем се држе пилићи да им врапци не једу храну': *враићара*

4. објекти који служе за смештај пчела

- 4.1. 'општи називи кошева (кошница) за држање пчела': *касла, кошница, кошњица*
- 4.2. специјални називи кошева за држање пчела
 - 4.2.1. 'дрвена кошница': *сандучара*
 - 4.2.2. 'кошница плетена од рогоза': *роџозара, роџозина, саћура, саћурица*
 - 4.2.3. 'кошница исплетена од прућа': *баћара, вршка, вршкар, вршчара, корџа, кориара, кориџа, кошара, кошарка, кошарица, илешара, илешуша*
 - 4.2.4. 'кошница плетена од сламе': *сџрнка, џрмкара, џрнка, џрнкара*
 - 4.2.5. 'кошница с покретним саћем': *ђерзонка, џерзунка*
 - 4.2.6. 'кошница за скупљање ројева': *ројевњача, ројница, ројњача*
- 4.3. остали објекти за смештај пчела
 - 4.3.1. 'место где су смештени кошеви (кошнице) с пчелама': *кованлук, конвалук, џчелара, џчеларник, џчеларница, џчелињак, уљаник, уљарник, челара, челињак*

Неке лексеме припадају различитим семантичким пољима, с обзиром на њихову вишезначност. Тако су код лексема *обор* и *џор* забележена и примарна и секундарна значења која се односе на различите реалије где се примарно значење једне лексеме поклапа са секундарним значењем друге (и обратно).

Мотивација назива

Највећу групу чине лексеме мотивисане називима животиња којима су ти објекти намењени: *бик* > *бикара, бикарница*; *во* > *воларица*; *врабац* > *врајчара*⁹; *голуб* > *голубарник, голубињак, голубињар, голубињарник, голубњак, голубњар; ждрбцац* > *ждрейчара; јагањац* > *јаганчар, јагањчара; коза* > *козара; кокош* > *кокошар, кокошарник, кокошињак, кокошињац, кошињац; коњ* > *коњушница; овца* > *овчар, овчара, овчарник, овчарница, овчињак; џаче* > *џачињак; џиле* > *џилићарник; џчела* > *џчелара, џчеларник, џчеларница, џчелињак, челара, челињак; свиња* > *свињак, свињара, свињац*. Општом ознаком *живина* мотивисани су следећи називи: *живинарник, живињар, живињарник*. Позајмљенице чије се мотивационе речи односе директно или индиректно на животиње јесу: *арџела, ерџела*¹⁰, [*тур. hergele* 'стадо магараци или коња који се узгајају' (Шкаљић 1979: 328 s.v. *hergela*; Скок 1971–1974 1: 494 s.v. *ergela*)], *џарџа* [*џарџи* 'коњ, кљусе' (Скок 1971–1974 2: 609 s.v. *parip*)].

Материјалом од којег су начињени објекти мотивисани су следећи називи: *слама* > *наслам; роџоз* > *роџозара, роџозина; сџрн(ка)* 'слама, сламка' > *сџрнка* (Недељков 2009: 62; Скок 1971–1974 3: 347 s.v. *strn*). Лексеме *џрмкара, џрнка, џрнкара* мотивисане су ознаком *џрн* (биљка) (Скок 1971–1974 3: 504 s.v. *trn*).

Изгледом објекта мотивисани су следећи називи: (сужен) *врх* > *вршка, вршкар, вршчара; корџа* > *корџа, кориара, кориџа; сџреча* > *насџреџница, сандук* > *сандучара*, „...пошто се прије сасвим *наслањао* на земљу и сам кров...“ > *наслон* (РСА 1959–14: 410 s.v. *наслан*¹).

9 У овом случају, мотивација је заснована на основу назива животиње која не сме да буде присутна у датом објекту.

10 Уп. и примарно значење лексеме *ерџела* у овим говорима 'већи број коња' (РСГВ 2000–2010 3: 27).

Начином прављења мотивисани су називи: *илеишење* > *илеишара*, *илеишер*, *илеишуша*.

Функцијом и наменом објекта мотивисани су следећи називи: *ограђивање* > *заграда*, *окол*, *околац*, *оиколац*, *пришвор*; *скупивање ројева* > *ројевача*, *ројница*, *ројњача*.

Локацијом објекта мотивисани су називи: „...кад су ишле *горе* да спавају“ > *шаванац* (РСГВ 2000–2010 9: 15)

Остали називи немају специфичну мотивацију или она није транспарентна на синхронијском плану.

Највише изведеница има од мотивационих речи *голуб*, *пчела* – 6, *овца*, *кокош* – 5 итд.

Основа од које је начињено највише изведеница јесте *кош* – 10.

Творбена анализа

Творбена анализа обухватила је суфиксалну и префиксално-суфиксалну анализу. У ексцерпираним материјалу није било лексема које би омогућиле само префиксалну анализу. Нпр. лексема *пришвор*, и поред префикса на првом месту, није настала префиксацијом већ суфиксацијом глаголске творбене основе *пришвор*-. С обзиром на то да су све ексцерпирани лексемице, и сви префикси и суфикси су именички.

1. суфиксална творба

1.1. -а

-а: *арзела*, *ерзела*, *заграда* (девербал од *заградити*), *калацка*, *сађура*, *шћала*, *шуйа*¹¹

1.2. -ак

-ак: *кочак* (< **котъсь*¹² + -*јак*) (Скок 1971–1974 2: 168 s.v. *кот*¹), *свињак*

-ињак, сложени суфикс из придевског -ињ(и) и -ак (Клајн 2003: 37): *голубињак*, *кокошињак*, *овчињак* (извршена палатализација¹³), *пачињак*, *пчелињак*, *челињак*

-њак, Клајн наводи примере с овим суфиксом (2003: 35) такође под надређеним суфиксом -ак, али с нешто другачијим значењем – за стаишта појединих животиња (*рибњак* итд.): *голубњак*

1.3. -ања

-ања, Клајн наводи овај суфикс као непродуктиван (2003: 41): *кочања*

1.4. -ар

-ар, могућа палатализација завршног консонанта основе на коју се додаје (Клајн 2003:41-47), (-*јар*) (Скок 1971–1974 1: 51 s.v. -*ār*²): *јаганчар*, *кокошар*, *овчар*

-ињар, ни Клајн ни Скок не наводе овај сложени суфикс већ само његове елементе одвојено; у *Образном речнику српскога језика* забележена је лексема *кокошињар* (Николић 2000: 1172) али не и у РСГВ; сложени суфикс из -ињ(и) и -ар: *голубињар*, *живињар*, *кочињар*

-њар, ни Клајн ни Скок не наводе овај суфикс: *голубњар*

11 Овде вероватно и *касла*, *лација*, *перђала*, *шајера* и *шура*.

12 Од исте основе **котъсь* такође *кочања*, *кочарац*, *кочин*, *кочина*, *кочиница*, *кочиња*, *кочињар*; код свих примера извршена је палатализација.

13 Под палатализацијом ће се подразумевати свако умекшавање консонанта.

1.5. **-ара**

-ара, могућа палатализација последњег консонанта основе на коју се додаје (Клајн 2003: 110-111), (*-jāra*) (Скок 1971-1974 1: 51 s.v. *-ār²*): *бикара*, *врайчара*, *вршчара* (највероватније мотивациона реч *вршка* у којој је већ извршена суфиксација, суфиксом *-ька* на основу *врх-*), *жрдейчара*, *јагањчара*, *козара*, *корйара*, *кошара*, *овчара*, *илейшара* (на глаголску основу придодат суфикс), *ичелара*, *роџозара*, *сандучара*, *свињара*, *челара* **-кара**, ни Клајн ни Скок не наводе овај сложени суфикс; у *Обрашном речнику српскога језика* наведено је неколико лексема с овим суфиксом (*вршкара* итд.) (Николић 2000: 170), сложени суфикс из деминутивног *-ка* (< *-ька* / *-ька*) и *-ара*: *вршкара* (извршена палатализација), *шрмкара*, *шрнкара*

1.6. **-(а)иц**

-(а)иц, веома продуктиван суфикс (Клајн 2003: 51-54; Скок 1971-1974 1: 4-5 s.v. *-(а)с*): *дворац*, *околац* (< прасл. **okolъ* 'тор') (Скок 1971-1974 2: 127 s.v. *kolo*), *ојколац* (мотивациона реч девербал *ојкол*), *свињац*, *шаванац* **-ар(а)иц**, сложени суфикс из *-ар* (*-jār*) (Скок 1971-1974 1: 51 s.v. *-ār²*) и *-(а)иц*: *кочарац* **-ињ(а)иц**, сложени суфикс из придевског *-ињи* и *-(а)иц*: *кокошињац* (Клајн 2003: 60), *кошињац* (хаплоглогијом од *кокошињац*)

1.7. **-ача**

-њача, сложени суфикс (*-ьп* и *-јаџа*) (Скок 1971-1974 2: 529 s.v. *-пјаџа*): *ројњача* **-евњача**, овакав сложени суфикс не наводе ни Клајн ни Скок: *ројевњача*

1.8. **-ер**

-ер, суфикс у овом случају придодат на глаголску основу (Клајн 2003: 228): *плејшер*

1.9. **-ик**

-аник, више о овом суфиксу код Клајна (2003: 86-87); сложени суфикс из придевског *-(а)н* < *-ьп* (Скок 1971-1974 1: 36 s.v. *-(а)п*) и *-ик*: *уљаник* **-арник**, Клајн само наводи овај суфикс под надређеним *-ник* а Скок под суфиксом *-ар*, ниједан не објашњавајући његову структуру (Клајн 2003: 162; Скок 1971-1974 1: 51 s.v. *-ār²*); сложени суфикс из *-ар*, *-(а)н* и *-ик*: *џолубарник*, *живинарник* (мотивациона реч *живина* у којој је већ извршена суфиксација, *-ина*), *кокошарник*, *овчарник* (извршена палатализација), *пилићарник*, *ичеларник*, *уљарник* **-ињарник**, ни Клајн ни Скок не наводе овакав сложени суфикс; у *Обрашном речнику српскога језика* забележена је лексема *кокошињарник* (Николић 2000: 919) али не и у РСГВ; сложени суфикс из *-ињ(и)*, *-ар*, *-(а)н* и *-ик*: *џолубињарник*, *живињарник*

1.10. **-ин**

-ин, Клајн не наводи овај суфикс у овој функцији (2003: 91, 94): *кочин*

1.11. **-ина**

-ина, аугментативни суфикс (Клајн 2003: 101): *еведрина*, *кочина* (извршена палатализација), *роџозина*, *шорина* **-иња**, варијанта суфикса *-ина*: *кочиња*

1.12. **-ић**

-чић, сложени деминутивни суфикс (Клајн 2003: 110-111): *оборчић*

1.13. **-ица**

-ица, деминутивни суфикс (Клајн 2003:115): *корпица, саћурица, штипалица*
-иница, сложени суфикс из аугментативног *-ин(а)* и деминутивног *-ица*, другачије значење од *-иница*, нпр. у *хоџиница* и осталим примерима које Клајн наводи (2003: 122–123): *кочиница*

-арица, сложени суфикс из *-ар* и деминутивног *-ица* (Клајн 2003: 121; Скок 1971–1974 1: 50-51 s.v. *-ār²*): *воларица, кошарица*

-арница (Клајн 2003:164-165): *бикарница, овчарница, пчеларница*

-ница, сложени суфикс из *-(а)н/-ни* (*-(а)н < -ън*) и *-ица* (Клајн 2003: 162): *кошница, ројница*

-њица, варијанта претходног суфикса: *кошњица*

-ушница, Клајн не објашњава структуру овог суфикса (2003:16), а Скок га наводи под надређеним *-ница* (1971–1974 2: 515 s.v. *-nica*); сложени суфикс из *-ух, -(а)н* (*< -ън* извршена палатализација) и *-ица*: *коњушница*

1.14. **-ка**

-ка (*< -ька / -џка*), деминутивни суфикс (Клајн 2003: 131): *вршка* (извршена палатализација), *ђерзонка, ђерзунка, сирнка, шачке* (*< *tak-*) (Скок 1971–1974 3: 429 s.v. *tači*, извршена палатализација), *шрнка*

-арка: *кошарка*

1.15. **-лук**:

-лук, суфикс турског порекла (Клајн 2003: 152–145): *кованлук, конвалук*

1.16. **-уша**:

-уша (Клајн 2003: 198), суфикс додат на глаголску основу: *илеџуша*

1.17. **-џ**

-џ: *закључ* (девербал од *закључаџи*), *наслон* (девербал од *наслониџи*), *илоџ* (девербал од *илесиџи*), *приџвор* (девербал од *приџвориџи*)

2. префиксално-суфиксална творба

2.1. комбинације префикса **на-**:

са сложеним суфиксом **-ница** из *-(а)н* (*< -ън*, извршена палатализација) и *-ица* (Скок 1971–1974 2: 515 s.v. *-nica*): *настиреџница*

с нутлим суфиксом **-џ**: *наслам*

Најпродуктивнији су следећи суфикси: *-ара* – 15 изведеница, *-арник* – 7 изведеница и *-ињак* – 6 изведеница. Непродуктивни суфикси, од којих је начињен само по један назив, јесу: *-аник, -ања, -ар(а)ц, -арка, -евњача, -ер, -ин, -иница, -иња, -њак, -њар, -њача, -њица, -уша, -ушница, -чић*. Већина назива је покривена мањим бројем продуктивних суфикса док су преостали називи покривени већим бројем непродуктивних суфикса. *Обрајни речник српскога језика* потврђује наведене продуктивне суфиксе. Суфикси *-евњача, -њар, -њица, -ушница* нису продуктивни ни према анализираном материјалу ни према *Обрајном речнику српског језика*, док преостали непродуктивни суфикси из анализираног материјала имају остварену продуктивност, али често у другом значењу или другој функцији.

Етимолошка анализа

При етимолошкој анализи издвојене су две групе лексема – домаћи словенски облици и позајмљенице. Етимологија домаћих словенских назива углавном

је прозирна и већ наведена у првом делу рада у одељку о мотивацији назива. Стога ће овом приликом изостати њихова етимолошка анализа. Позајмљенице су разврстане према језику из којег потичу. *Касла*,¹⁴ *лација*, *перђала*, *шајера*¹⁵ и *шура* су без разрешене етимологије у овом тренутку.

Хунгаризми

Истџронџа је позајмљеница из мађарског *esztrenga*, а у даљој линији је еквивалент лексеме *стџруџа*¹⁶ (< рум. *strungă* ‘тор за мужу’) (ЕВУ 1993 2: 340 s.v. *esztrenga*; уп. Скок 1971–1974 3: 348–349 s.v. *struga*).

Корлаи (и варијанте *корлак*, *корлаи*) је позајмљеница из мађарског *korlát* ‘ограда’ (Скок 1971–1974 2: 157 s.v. *korlat*; Хадрович 1985: 324–325 s.v. *korlat*).

Лексема *салаи* је преузета из мађ. *szállás* ‘конак, преноћиште’ (Скок 1971–1974 3: 194 s.v. *salaš*; Хадрович 1985: 445 s.v. *salaš*).

Сађура и *сађурица* су речи мађарског порекла, из мађ. *szatyor* ‘торба’ (Скок 1971–1974 3: 183 s.v. *sàcura*; Хадрович 1985: 443 s.v. *sačer, saćur, saćura*).

Кетџреџ (< мађ. *ketrec* ‘кавез’ < слч. *koterec* ‘посебан простор за стоку’) (ЕВУ 1993 3: 745 s.v. *ketrec*), *калаџка* (< мађ. *kalitka* ‘кавез’ < **klětъka*, **klětъka* ‘хелија, мала соба’) (ЕВУ 1993 3: 670 s.v. *kalitka*) и *џајаџа* (< мађ. *rajta* ‘кућица у винограду, амбар’) (ЕВУ 1993 5: 1097 s.v. *rajta*) јесу повратне словенске позајмљенице из мађарског.

Германизми

Корџа (и изведенице *корџара*, *корџица*) има немачко, у крајњој линији латинско порекло, нем. *Korb* ‘котарица’ < лат. *corbis* ‘котарица од врбе’ (Скок 1971–1974 2: 158–159 s.v. *kórpa*).

Летџа је настала из крајњег ствнем. *latta* ‘летва’ (Скок 1971–1974 2: 290–291 s.v. *letva*; Шневајс 1960: 4).

Шџала је преузета из нем. *Stall* ‘стаја’ (Скок 1971–1974 3: 411 s.v. *štala*; Шневајс 1960: 6). *Шџалица* је деминутив од *шџала* настао након преузимања дате лексеме.

Шуџа је настала од нем. *Schuppe* ‘једносратна грађевина без предњег зида’ (Скок 1971–1974 3: 411 s.v. *šura*; Шневајс 1960: 6).

Бивак је вероватно позајмљен посредством немачког *Biwak* ‘ноћни логор под ведрим небом’ из фр. *bivouac* ‘привремени војнички логор при покрету трупа’ (ЕРСЈ 2008: 223).

Турцизми

Ерџела (и *арџела*) се изводи од тур. *hergele* ‘стадо магаради или коња’ из крајњег перс. *hār* ‘магарац’ и *gālā* ‘стадо’ (Скок 1971–1974 1: 494 s.v. *ergèla*).

14 Могуће романско порекло. Уп. ит. *casella* ‘фиока, зидарска направа од дасака’ (Скок 1971–1974 2: 43 s.v. *carsa*; РСА 1959–9: 316 s.v. *casela / casela*) и ит. *casella* арх. ‘кошница’ (Цингарели 1970: 290).

15 За лексему *шајер* ‘сенара’ Д. Црњак наводи немачко порекло без прецизирања етимона (2006: 177).

16 Крајња етимологија је нејасна (Тиктин 1989: 537 s.v. *strungă*). *Стџруџа* није узета у обзир јер је у РСГВ означена као део тора.

Кованлук (и варијанта *конвалук*) је преузет од тур. *kovanlık* ‘пчелињак’ (Скоп 1971–1974 2: 171 s.v. *kovàndžija*; Шкаљић 1979: 417 s.v. *kovanluk*).

Сандучара је изведеница од турске позајмљенице *сандук* (< тур. *sandık*), крајњег арапског порекла (Скоп 1971–1974 3: 200 s.v. *sànduk*).

Таванац је изведеница од турцизма *таван* (< тур. *tavan* ‘таван’) (Скоп 1971–1974 3: 411 s.v. *tàvan*).

Ћумез је пореклом од тур. *kümes* ‘кокошарник’ (Скоп 1971–1974 1: 364 s.v. *ćúmez*).

Остале позајмљенице

За лексему *еведра* (и *еведрина*) Скоп наводи мађ. *heveder* ‘појас’ и грч. *εφέδρα* ‘опкољење града’, али се не задовољава понуђеним решењима (1971–1974 1: 498 s.v. *èvedra*).

*Парипа*¹⁷, према Скоку, вероватно потиче из срлат. *parhippus*, у крајњој линији из грчког *πάριππος* (1971–1974 2: 609 s.v. *parip*).

Назив *шћало̄* је настао укрштањем лексема *шћала* и *брло̄* (Скоп 1971–1974 3: 411 s.v. *štala*).

Ђерзонка (и *ђерзунка*) је добила назив по проналазачу Ђерзону¹⁸ (РСА 1959– 5: 89).

Слабо распрострањени називи

Велики број назива забележен је само у једном или два пункта. Код неких назива само је једно од значења забележено у једном или два пункта, док су остала потврђена у већем броју пунктова.

Називи *голубињарник*, *голубњак*, *ђерзунка*, *касла*, *кочарац*, *кочин*, *кочиница*, *кочиња*, *кочињар*, *пајашиа*, *перђала*, *илош* ‘ниска стаја за овце’, *ичеларница*, *иџрнкара*, *уљарник*, *челара* забележени су сваки у једном пункту у Банату.

Баишара ‘кошница’, *кеиџрец*, *корџара*, *кошарка*, *саћурица*, *свињак* забележени су сваки у два пункта у Банату.

Бивак ‘ниска стаја за овце’, *воларица*, *враишара*, *вршчара*, *ђерзонка*, *ждреишара*, *заграда*, *закључ*, *козара*, *корлак*, *корлај* (за сва три наведена значења), *корџица*, *кошињац*, *лација*, *овчарница*, *иришвор*, *ичелара*, *рогозина* забележени су сваки у једном пункту у Бачкој.

Кошињица је забележена у два пункта у Бачкој.

Дворац ‘обор’, *еведрина*, *живињар*, *кокошар*, *кошара* ‘јаганчар’, *свињара*, *шачке* (мн.), *иџрнкара*, *ћумез* забележени су сваки у једном пункту у Срему.

Називи *оборчић*, *рогозара*, *сиџрка* забележени су у једном пункту у Банату и једном у Бачкој.

Овчара и *таванац* су забележени у једном пункту у Срему и једном у Бачкој.

Лексема *ѓавез* забележена је у два пункта у румунском делу Баната.

Називи *исџронга*, *калацка*, *окол* забележени су сваки у једном пункту у Мађарској.

Лексеме *јагањчара*, *конвалук* нису убициране.

17 Уп. и *парип* ‘коњ’ (РСГВ 2000–2010 6: 138) и *парипа* ‘коњ за јахање, пастув’ (ЕБУ 1993 5: 1119 s.v. *paripa*)

18 Johan Dzierzon, *Wikipedia* < http://en.wikipedia.org/wiki/Johann_Dzierzon > 20.6.2012.

Код слабо распрострањених назива може се издвојити неколико група. Највећу групу чине изведенице или варијанте опште распрострањеног назива. Тако, на пример, с једне стране, имамо распрострањене називе – *голубињак, живинарник, кокошињац, корлаш, кошница, овчарник, ичеларник*, а с друге стране, слабо распрострањене – *голубињарник, живињар, кокошар, корлак, кошњица, овчарница, ичелара*.

Код једне групе објекта, нераспрострањеност специјализованих назива може се објаснити чешћом употребом неспецијализованих објеката, а самим тим и општијих назива. Тако с једне стране имамо специјализоване називе *вола-рица, ждрейчара*, а с друге опште називе *стаја* или *штала* у којој се могу држати и волови и коњи (ждрепци).

Ограниченост употребе лексема, *џавез, исџронџа, калацка* повезана је с изолованошћу пунктова у којима се говори српски језик у Румунији и Мађарској.

Закључци

Највише лексема одговара семема 'ниска стаја покривена сламом или куку-розовином где се држе овце' – 23, затим семемама 'ограђен и покривен простор за живину' – 15, 'кошница исплетена од прућа' – 12 итд.

Свега осам лексема има развијено два или више значања: *кошара* – 5¹⁹, *корлаш, корлай, обор, салаш* – 3; *еведра, околац, шор* – 2. Од позајмљеница то су *салаш, корлаш* (с варијантом *корлай*) и *еведра*, а од словенских *кошара, обор, околац* и *шор*.

Лексеме које имају неко друго примарно значење у овим говорима, које се не односи на смештајне објекте за животиње, јесу: *врайчара, дворац, ергела, заграда, кешрец, козара, кошара, лација, леса, лејва, наслон, насџрешица, овчар, плешер, илош, пришвор, роғозара, роғозина, салаш, сађура, шачке* (мн.).

Код лексеме *кошара*, сва су значења, која се односе на објекте за смештај животиња, секундарна.

У речнику су као деминутиви означене 3 лексеме – *кочиница, оборчић, шталица*. Неки називи, и поред деминутивне или аугментативне форме, нису означени као деминутиви – *сађурица, корјица*, или аугментативи – *кочина*. Код неких је у језику изгубљен осећај деминутивности – *вршка*. *Торина* и *шталица* поред свог аугментативног и деминутивног значења забележене су и као неутралне ознаке.

Творбена анализа је извршена на синхронизмом плану уз неопходан дијахронизмом осврт без којег се неке гласовне промене не би могле разјаснити (палатализација у *коњушица* итд.). Често је крајњи суфикс већ додаван на изведеницу која је носилац значења из анализиране семантичке групе или сродне њој, нпр. *бикар(а) > бикарница, вршка > вршкар, (ждребе >) ждребац > ждрейчара, (коњ >) коњух > коњушица*.

Код девербала префикси нису рашчлањавани јер таква анализа није релевантна за дату групу лексема.

Најбројнији су називи словенског порекла. Они и чине основни лексички слој ексцерпираних лексике. Од позајмљеница најбројнији су хунгаризми, турцизми и германизми, што је у складу с геокултуролошком позицијом ових говора, као и целокупном позицијом српског језика.

19 У самом РСГВ има их дваест.

Слабо распрострањени називи и непродуктивни суфикси условљени су постојањем општијих и распрострањенијих назива и продуктивнијих суфикса који су узели примат у језичком систему ових говора.

За бољи увид у статус ових лексема у српском језику потребно је сагледати их у ширем контексту сродних семантичких група (нпр. осталих пољопривредних смештајних објеката), уз неопходно упоређивање с осталим дијалектима српског језика.

Регистар:

1. аргела / аргела	38. кокошар
2. батара / батара	39. кокошарник / кокошарник
3. бивак	40. кокошињак / кокошињак / ко-
кошињак
4. бикара	41. кокошињац / кокошињац
5. бикарница	42. конвалук
6. воларица	43. коњушница
7. врапчара	44. корлак
8. вршка / вршка	45. корлап
9. вршкара / вршкара	46. корлат
10. вршчара	47. корпа / корпа
11. гавез / гавез	48. корпара
12. голубарник / голубарник	49. корпица
13. голубињак / голубињак / голу-
бињак / голубињак	50. котарица
14. голубињар / голубињар	51. кочак
15. голубињарник	52. кочања
16. голубњак	53. кочарац
17. голубњар / голубњар	54. кочин
18. дворац	55. кочина
19. ђерзонка	56. кочиница
20. ђерзунка	57. кочиња
21. еведра / еведра	58. кочињар
22. еведрина	59. кошара / кошара / кошара
23. ергела	60. кошарка
24. ждрепчара	61. кошињац
25. живинарник / живинарник /
живинарник	62. кошница
26. живињар	63. кошњица
27. живињарник	64. лација
28. заграда	65. лесе (множина)
29. закључ	66. летве (множина)
30. истронга	67. наслам
31. јаганчар / јаганчар	68. наслон
32. јагањчара	69. настрешница / настрешница
33. калацка	70. обор / обор
34. касла	71. оборчић / оборчић
35. кетреџ / кетреџ	72. овчар
36. кованлук	73. овчара
37. козара	74. овчарник
	75. овчарница

76. овчињак / овчињак	101. саћура
77. окол	102. саћурица / саћурица
78. околац	103. свињак
79. опколац	104. свињара
80. пајата	105. свињац
81. парипа	106. стаја
82. пачињак / пачињак	107. стрнка
83. перђала	108. таванац
84. пилићарник	109. тачке (множина)
85. плетара / плетара	110. тор / тор
86. плетер	111. торина / торина
87. плетуша	112. трмкара
88. плот	113. трнка / трнка
89. притвор	114. трнкара
90. пчелара	115. ћумез
91. пчеларник / пчеларник	116. уљаник / уљаник
92. пчеларница	117. уљарник
93. пчелињак / пчелињак / пчелињак / пчелињак	118. челара
94. рогозара	119. челињак / челињак / челињак / челињак
95. рогозина	120. шајера
96. ројевњача	121. штала
97. ројница	122. шталица
98. ројњача	123. шталог
99. салаш / салаш / салаш	124. шупа
100. сандучара	125. шура / шура

Литература

Вуковић 1988: Г. Вуковић, *Терминологија куће и покућства у Војводини*, Нови Сад: Филозофски факултет – Институт за јужнословенске језике.

ЕРСЈ 2008: *Етимолошки речник српског језика*, св. 3, Београд: Институт за српски језик Српске академије наука и уметности.

ЕВУ 1993: *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*, Lieferung 1-6, Budapest: Akadémiai Kiadó.

Клајн 2003: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, други део, Суфиксација и конверзија, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Матица српска – Институт за српски језик САНУ.

ЛЕС 1990: *Лингвистический енциклопедический словарь*, Москва: Институт языкознания АН СССР – „Советская энциклопедия“.

Московљевић²1990: М. Московљевић, *Речник савременог српскохрватског књижевног језика с језичким саветником*, Београд: Аполон.

Недељков 2009: Љ. Недељков, *Архаична пчеларска лексика у Војводини*, Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.

Николић 2000: М. Николић, *Обраћни речник српскога језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Матица српска – Палчић.

Петровић 1982: Д. Петровић, *Проблеми и изгледи српскохрватске дијалекатске лексикографије*, у: *Лексикографија и лексикологија*, Београд – Нови Сад: Институт за српскохр-

- ватски језик САНУ – Институт за јужнословенске Филозофског факултета у Новом Саду – Матица српска – Филолошки факултет у Београду.
- РСА 1959– : *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, до 2010. изашло 18 томова, Београд: Институт за српски језик Српске академије наука и уметности.
- РСГВ 2000–2010: *Речник српских говора војводине*, св. 1–10, Нови Сад: Матица српска.
- РСЈ 2007: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Симеон 1969: R. Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I A-O, Zagreb: Matica hrvatska.
- Скок 1971–1974: P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, t. 1–4, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Тиктин ²1989: Н. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron, Band 3, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Толстој 1997: Н. И. Толстой, *Избранные труды по 1 – Славнская лексикология и семасиология*. Москва: Языки русской культуры.
- Хадровић 1985: L. Hadrovics, *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Köln – Wien: Böhlau Verlag.
- Цингарели ¹⁰1970: N. Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, Bologna: Zanichelli.
- Црњак 2006: Д. Црњак, *Терминологија куће и покућства у Лијевању пољу и Жуји*, Бања Лука: Филозофски факултет.
- Шкаљић ⁴1979: А. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost.
- Шневајс 1960: E. Schneeweis, *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in Kulturgeschichtlicher Sicht*, Berlin: Walter de Gruyter & Co.

ZUR BENENNUNG VON TIRENUNTERKÜNFTEN IN REČNIK SRPSKIH GOVORA VOJVODINE

Zusammenfassung

In diesem Beitrag werden die Namen der Unterkünfte von Tieren analysiert. *Rečnik srpskih govora Vojvodine* wurde dafür herangezogen. Das Ziel des Beitrags besteht in der Analyse der Struktur sowie der Nachprüfung des Status der Lexik in der serbischen Gegenwartssprache. Auf der Basis der Theorie über die semantischen Felder werden die Namen der Tierbehausungen in vier Bereiche eingeteilt: 1. Unterkünfte von Großvieh, 2. von Kleinvieh, 3. von Vögeln und 4. von Bienen. Neben einer lexikalisch-semantischen Analyse werden auch etymologische Aspekte betrachtet, sowie diachronische und synchronische Wortbildungsprozesse untersucht.

Schlüsselwörter: Semantik, Etymologie, Wortbildungsprozesse, Dialektologie, Vojvodina

Željko Stepanović

Ана Тешић¹
Београд

АНАЛИЗА НАЗИВА МИТОЛОШКИХ БИЋА РОМАНСКОГ ПОРЕКЛА У ГОВОРИМА ЈАДРАНСКОГ ПРИМОРЈА²

У раду се анализирају називи митолошких бића романског порекла посведочени у говорима Јадранског приморја. Екцерпирани су дијалекатски речници који обрађују приморске говоре. На основу прегледаних речника и одговарајуће литературе дошло се до следећих назива: *ширига*, *ширигун*, *широлига*, *фурлешо*, *лорко*, *мацаруо/мацић* и *шинџилин*. Уз сваки назив дате су дијалекатске потврде и етимолошко тумачење на основу етимолошких речника српског (српскохрватског) и италијанског језика. Извршена је фонетска, творбена и семантичка анализа. Ради бољег разумевања дате проблематике, изнет је кратак опис ових представника ниже митологије. Циљ рада је да се сакупе постојећи облици назива митолошких бића романског порекла на Приморју, да се изврши њихова анализа и омогуће даља истраживања романског елемента у јужнословенској народној демонологији.

Кључне речи: митолошка бића, фонетска анализа, творбени потенцијал, семантички помак, етимологија

1. Увод

Словенска веровања у митолошка бића очувала су се у великој мери до данашњих дана. На територији јужнословенских језика и даље су у живој употреби термини попут *аждаје*, *але*, *акреја*, *бабароге*, *виле*, *вештџице*, *усуда*, претежно код становника руралних средина. Такође, у народним предањима опстале су и приче о начинима на које се човек ових демона може ослободити или их учинити безопасним (нпр. стављање ексера у уста *ширигунима* и њихово сахрањивање лицем надоле)³.

У овом раду фокусираћемо се на називе митолошких бића романског порекла посведочених у говорима Јадранског приморја⁴. Њихов број није велик уколико се упореди са називима бића словенског порекла (ради се о њих 7). Циљ рада је да се изврши фонетска, творбена и семантичка анализа датих назива. Дакле, у овом раду указаћемо на фонетске промене до којих је дошло у постојећим дијалекатским потврдама, видећемо колики је творбени потенцијал анализираних лексема и испитаћемо могуће семантичке помаке. Такође, за сваки од назива изнеће се и одговарајуће етимолошко тумачење на основу етимолошких речника српског (српскохрватског) и италијанског језика. Поред лингвистичких података, ради бољег разумевања проблематике, даћемо и кратак опис ових представ-

1 tesicana@gmail.com

2 Овај чланак је настао као резултат рада на пројекту бр. 178007 „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*“, који у целини финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

3 Уп. Виншћак 2005: 225.

4 Под термином Јадранско приморје подразумевамо појас од Црне Горе до Истре.

ника ниже митологије (тј. народне демонологије) који укључује њихов изглед и удео у животима становника Јадранског приморја. Настојаћемо да овим радом изнесемо што прегледнији опис романских митолошких бића у јужнословенској митологији Приморја, као и да укажемо на језичке црте њихових назива.

2. О митолошким бићима романског порекла на Јадранском приморју

Народна демонологија врло је распрострањена и у савремено доба, иако треба напоменути да веровања тог типа постоје готово искључиво ван градских средина. Међутим, сва митолошка бића нису једнако заступљена. Нека, попут *вештиице*, *бабароге* или *вампира* и данас постоје у народним предањима, док нека друга (попут, рецимо, *шинџилина* или *маџића*) нису нашла свој пут до шире популације. Порекло ових бића може утицати на њихову популарност – тако ће словенски демони бити заступљенији на ширем подручју него романски.

Као што је већ напоменуто, број митолошких бића романског порекла на тлу Балкана је невелик и веровања везана за њих претежно се могу наћи у приморским областима и залеђу. Управо је Приморје имало највише контаката са романским народима и језицима, пре свега са Италијанима и италијанским језиком (иако би прецизније било говорити о утицају не италијанског књижевног језика, већ о утицају венецијанског/млетачког и(ли) тршћанског/фурланског дијалекта).

Нека од ових митолошких бића већ су описана у литератури⁵, али до сада нису на једном месту била пописана сва романска бића (и различите дијалекатске варијанте њихових назива) на подручју читавог Приморја. Занимљиво је напоменути да већина романских митолошких бића посведочених на Приморју и даље постоји у народним веровањима становника Апенинског полуострва⁶.

Прегледајући дијалекатске речнике који обрађују говоре Приморја, као и одговарајућу литературу, нашли смо називе следећих митолошких бића романског порекла – *шџириџа*, *шџириџун*, *шџиролиџа*, *фурлеџо*, *лорко*, *маџаруо/маџић* и *шинџилин*⁷. Ових седам назива митолошких бића подељено је у три групе. Критеријуми поделе су екстралингвистички, а сама подела је ту пре свега ради лакшег сналажења и боље прегледности анализираних материјала. Имајући то у виду, групе су одређене на основу неких од главних критеријума којима се воде фолклористи при ближем одређивању митолошких бића, а то су најпре време и место појављивања ових представника ниже митологије, као и њихово дејство на свакодневни живот људи⁸. У првој групи налазе се *шџириџа*, *шџириџун* и *шџиролиџа*, у другој *фурлеџо* и *лорко*, док трећу групу чине *маџаруо/маџић* и *шинџилин*.

2.1. Штрига, штригун и штролига

Шџириџа, *шџириџун* и *шџиролиџа* чине једну целину јер се сва три представника ниже митологије повезују у народним веровањима са вештичарењем, гатањем и прорицањем судбине, као и са разбијањем чини и клетви. *Шџириџа* и *шџириџун*

5 Лоџица 1995; Липовец Чеброн 2002; Виншћак 2005.

6 Подаци преузети 25.6.2011. године са интернет енциклопедије <http://it.wikipedia.org>

7 Различите гласовне варијанте назива биће дате у оквиру описа језичких црта сваког појединачног назива.

8 Још неки од критеријума били би начини борбе против ових бића или њихово порекло.

су, према предањима, готово увек недобронамерни и приказују се као зли демони, док се *широлиге* боре против чини и магија.

2.1.1. Ширига

Ширига је вероватно најраспрострањеније биће ниже митологије романског порекла у словенском свету. Назив *ширига* налазимо од простора бивше Југославије до Пољске и Русије. Ова лексема, како читамо код Мошињског, има велики број варијанти у словенским језицима. Овде ћемо навести називе забележене код Западних Словена, који би се налазили на крајњој западној граници простирања ове речи у словенским језицима – *striha* у словачком и *strzyga* у пољском језику (Мошињски 1967 2: 647).

Ширига се сврстава у категорију „знајућих“ људи, односно људи који имају неко „надзнање“ (СМ 2001: 592). Карактеристичног је изгледа – често има демонска обележја у виду репа или рогова, седа је и хрома, обично грбавог носа. *Ширига* може бацати урок на људе и најчешће напада слабе и немоћне (Виншћак 2005: 227). Места окупљања *ширигама* су, према казивању старијих, текуће воде и раскршћа (l.c. 224).

Лексема *ширига* има много фонетских варијанти које варирају у зависности од подручја. Једна од најраспрострањенијих фонетских појава које срећемо код лексема романског порекла на Јадрану засигурно је уметнути назал. Други назив за ову фонетску промену јесте ринизам. Назал *-н-* најчешће се јавља испред дентала и палатала⁹, али може се наћи и испред других гласова. У случају лексема *ширига* уметнут је испред велара. Тако је у потврди са Вргаде – *ширинга* (Јуришић 1973: 211). У неким говорима паралелно функционишу назализована и неназализована варијанта. У брачким говорима налазимо тако обе варијанте – *ширинџа*¹⁰/*шириџа*¹¹ и *ширига*¹², као и у *говору Виса* (Роки 1997: 516) – *стириџа* и *стиригна*¹³. *Појврде без назала уочене су у говору Будве и Пашировића* – *шириџа*¹⁴ (Липовац Радуловић 1997: 293), *ЈИ Боке* – *ширига* (Липовац Радуловић 1981: 340), *СЗ Боке* – *ширига* (Мусић 1972: 253), *Дубровника* – *ширига* (Бојанић, Тривунац 2002: 454), *Цреса* – *ширига* (Хаутзагерс 1985: 371), *Орбанића у Истри* – *ширига* (Калзбек 1998: 564), као и у *говору Бакарца и Шкрљева* – *ширига* (Туррина, Шепић 1977: 197). Друга фонетска промена уочена код ових лексема јесте прелаз *с* у *ш*. Овај прелаз у спрези је са изговором старог млетачког *с* као *ш* и везује се за млетачки период примања романских посуђеница (Мусић 1972: 92). Једина потврда у којој није дошло до прелаза нађена је у *говору Виса* – *стириџа/стиригна*. У свим осталим говорима Приморја забележен је облик са *ш*, нпр. у *ЈИ Боки* – *ширига* (Липовац Радуловић 1981: 340).

Етимологија назива *ширига* је позната. Реч је италијанског порекла, с тим што неки речници као етимон наводе лексему *strega* из књижевног италијанског (Липовац Радуловић 1981: 340; Јуришић 1973: 211), док други наводе облик *striga* из тршћанског дијалекта (Роки 1997: 516) или *striga* из млетачког (Мусић 1972: 253). На основу фонетског склопа и историјских чинилаца, највероватније је овај

9 Уп. Мусић 1972: 96.

10 Вуковић 2001: 361.

11 Шимуновић 2006: 575.

12 *ibid.*

13 Назал је у овој лексеми уметнут после велара.

14 Весна Липовац-Радуловић није акцентовала одреднице у овом речнику.

назив у наше крајеве дошао из млетачког¹⁵. Сама италијанска реч води порекло од латинског *striga(m)*¹⁶, народне варијанте произашле из *strix, strigis* у значењу „ноћна птица, ћук“ (ДЕЛИ 1979–1988: 1285)¹⁷.

Лексема *штрига* интересантна је по питању деривације и семантике. Развила је већу породицу речи, која укључује именице и глаголе. Сви глаголи носе исто значење „опчинити, зачарати, бацити враџбине“ – *заштригаџи*, *уштригаџи* у говору ЈИ Боке (Липовац Радуловић 1981: 380, 368), *уштригаџи* у говору Будве и Паштровића (Липовац Радуловић 1997: 314), *штригонати* и *заштригонати* у Истри (Калзбек 1998: 564), као и радни глаголски придев – *за-штригала* у говору Цреса (Хаутзагерс 1985: 371). Реч *штрига* такође гради и именице – нпр. *штринџурина* са пејоративним значењем (Јуришић 1973: 211). Овде можемо уврстити и лексеме попут *штригарија* (Мусић 1972: 253), *штригарија* (Турина, Шепић 1977: 197) и *штриџарија* (Шимуновић 2006: 575) у значењу „чаролија, враголија“. Етимон је исти за све три именице – итал. *stregheria*.

Код назива *штрига* уочили смо неке очекиване семантичке помаке. Основно значење „вештица, чаробница“ прећи ће у „зла жена“ у говору ЈИ Боке (Липовац Радуловић 1981: 340) или у „ружна, неуредна жена“ и „оштро и зло женско чељаде“ у брачким говорима (Шимуновић 2006: 575), што је сасвим у складу са народном представом *штриге* као злокобног магијског симбола који доноси несрећу: Како ти га је кацала, штрига једна брезобразна. (Липовац Радуловић 1981: 340) – Немој бит штрига, урел се. (Шимуновић 2006: 575).

2.1.2. Штриџун

Штриџун у народним веровањима има сличне карактеристике као *штрига* – поседује натприродне моћи и у највећем броју случајева користи их да нанесе зло људима. Према народним предањима, *штриџуни* се рађају у црној постељици и са репом. Најчешће се појављују у току ноћи, а места окупљања су им раскршћа путева. Постоје и веровања да *штриџуни* људима пију крв (Виншћак 2005: 226). Народ Истре имао је различите начине борбе против *штриџуна*: „[...] људи су носили криж, стављали огледалце испод јастука.“ (ibid.). Такође су забијали ножеве у улазна врата или користили разне врсте амајлија (ibid.).

Именица *штриџун* нема велики број гласовних варијанти попут именице *штрига*. Од фонетских промена уочен је ринизам. Потврда са уметнутим назалом *-н-* јавља се у говору Селаца на Брачу – *штринџун* (Вуковић 2001: 361). У говору Вргаде (Јуришић 1973: 210), потом Цреса (Хаутзагерс 1985: 371) и Брача (Шимуновић 2006: 575) паралелно стоје назализована и неназализована варијанта – *штриџун* и *штриџун*. Дијалекатске потврде без назала посведочене су у говору ЈИ Боке – *штриџун* (Липовац Радуловић 1981: 340), Бакарца и Шкрљева – *штриџун* (Турина, Шепић 1977: 197), Орбанића у Истри – *штриџон* (Калзбек 1998: 564), као и у другим говорима Истре – *штриџо/штриџон* (Виншћак 2005: 228-229).

15 Поред лексема које се сматрају далматско-романским лексичким остацима, романизми на Приморју су у највећем броју случајева млетачког порекла, уз мањи број лексема које воде порекло од књижевног италијанског језика.

16 Наведен је облик у акузативу, а разлог лежи у чињеници да је прелаз именица из латинског у романске језике вршен управо преко облика акузатива једине, уз ретке изузетке када се користио номинатив једине.

17 Можемо упоредити значење изворног етимона *strix, strigis* „ноћна птица“ са словенским веровањем да вештича душа често ноћу „[...] лети у облику лептира и штети људима“ (СМ 2001: 77).

Етимон назива *шириџун* је италијански облик *stregone*, тј. његова млетачка варијанта *strigone* у значењу „мушка особа која се бави вештичарењем“ (ДЕЛИ 1979–1988: 1285). Облици *stregone/strigone*, опет, имају исто порекло као и италијанска *strega*, односно њени су деривати. Пошто су у питању говори Јадранског приморја, вероватнији етимон је млетачки облик.

Назив *шириџун* развио је минималну деривацију, те смо нашли само једну изведеницу – придев *шириџунски* у говору Вргаде (Јуришић 1973: 210).

Семантички помак готово је идентичан ономе код лексеме *шириџа* – пошто *шириџун* представља негативно биће, самим тим он може означавати и „злу особу“ у говору ЈИ Боке: Јутрос сам прво средла онога штригуна и цијели дан ми је п’ошо пер тресо (Липовац-Радуловић 1981: 340).

2.1.3. Ширологиџа

О *ширологиџама* се у народним предањима Истре говори као о врачарама, женама које могу скидати уроке (Орлић 1986: 6), с тим што оне некад могу учинити и зло, односно некога зачарати (ibid.). Поступак скидања урока је једноставан – баци се жар у благосиљану воду, те, уколико потоне, у питању је заиста урок или клетва, а ако жар остане да плута на води, проблеми појединца немају везе са *шириџама* и *шириџунима* (Орлић 1986: 6). Овакво виђење *ширологиџе* карактеристично је за читаво Приморје.

Код дијалекатских потврда назива *ширологиџа* уочене су две фонетске промене – прелаз *с* у *ш* и обезвучавање велара *џ* у свој безвучни парњак *к*. Облици код којих није дошло до прелаза *с* у *ш* посведочени су само у говору Дубровника – *стиролиџ* и *стиролиџа* (Бојанић, Тривунац 2002: 381) и Виса – *стиролиџа* (Роки 1997: 517). У осталим приморским говорима забезелен је облик са *ш*, нпр. у цреским говорима – *шиџолика/шиџолико* (Хаутзагерс 1985: 371). Друга уочена промена јесте обезвучавање велара *џ* у безвучно *к*. Овај тип обезвучавања чест је код алоглотских лексема романског порекла (Мусић 1972: 91). Међутим, једини облик овог назива код којег је до обезвучавања дошло потврђен је у цреским говорима – *шиџолика/шиџолико* (Хаутзагерс 1985: 371). У другим говорима Приморја забележени су облици са *-џ-*, рецимо у брачким говорима – *ширологиџа* (Шимуновић 2006: 575).

У наше крајеве назив *ширологиџа* стигао је преко млетачког *stroleg(o)* и(ли) фурланског *strolig*, варијанти књижевног италијанског облика *astrologo* у значењу „гаталац“. Имајући у виду да су називи *шириџа* и *шириџун* највероватније млетачког порекла, исто можемо тврдити и за назив *ширологиџа*. Све поменуте именице воде порекло од латинског *astrologo* (Скок 1971–1974 1: 67)¹⁸.

Назив *ширологиџа* веома је творбено продуктиван. Деривационо гнездо чине глаголи, придеви и једна именица у говору Виса – *стиролиџоњи* „прорицање по звездама“ (Роки 1997: 517). Придеви су забележени у говору Селаца на Брачу – *широлиџан* „прорицан по звездама“ (Вуковић 2001: 361), *широлиџан* „паметан, бистар“ (Калзбек 1998: 564), као и у говору Виса – *стиролиџон* „паметан“ (Роки 1997: 517). Глаголи носе исто основно значење „прорицати будућност, гатати“ – *широлеџаи* у говору ЈИ Боке (Липовац Радуловић 1981: 341), *широлиџаи* у говору Вргаде (Јуришић 1973: 211), *широликаи* и *широликује* у цреским говорима (Хаутзагерс 1985: 371), *широлиџаи* и *широлиџави* у говору Селаца на

18 Уп. ЕРСЈ 2003–: 230–231, s.v. астролог.

Брачу (Вуковић 2001: 361), *широлигаџи*, *широлигаџи* и *широлигаџаџи* у осталим брачким говорима (Шимуновић 2006: 575), *широлигаџи* и *широлигаџевати* у говору Орбанића (Калзбек 1998: 564), *широлигаџи* у сплитском говору (Радишић 2003: 61), *широлигаџи* у дубровачком (Бојанић, Тривунац 2002: 381) и *широлигаџи* у говору Виса (Роки 1997: 517).

Занимљиво је питање семантике ове именице и њених деривата. Основно значење назива *широлига* је „гатара, врачара“, а глагола *широлигаџи* „прорицати будућност, гатати“. Међутим, поред основног значења глагола, у неким говорима уочили смо помак на „мозгати, ломити главу“ и „очима брзо окретати“. У говору Вргаде присутна су оба ова значења, док у брачким говорима, потом сплитском и дубровачком постоји само секундарно значење „мозгати, ломити главу“. Када је у питању именица *широлига*, њоме се такође означава „особа који воли филозофирати“ (у говору Сплита), али у пејоративном значењу. Дакле, можемо закључити да је семантички помак са „прорицати будућност, гатати“ на „мозгати, ломити главу“ очекиван, а да имамо интересантан помак на „очима брзо окретати“ само у говору Вргаде.

2.2. Фурлето и лорко

Митолошка бића романског порекла *фурлеџо* и *лорко* у овом раду чине једну целину, јер су у питању ноћни демони који у највећем броју случајева чине нажао људима.

2.2.1. Фурлеџо

Фурлеџо спада у ред митолошких бића која се јављају ноћу. Познат је на читавом простору Апенинског полуострва, али и шире (све до нордијских земаља)¹⁹. У Италији се *фурлеџо* (*folletto*) приказује као мало, окретно, гротескно биће које често воли да прави штету људима – узнемирава стоку, квари сељацима пољопривредне алатке и машине, мрси косу женама. Овај демон везан је за људе, те најчешће обитава у њиховој близини, док му друго станиште може бити шума. На Приморју, назив *фурлеџо* посведочен је искључиво на Црногорском приморју.

У ЈИ Боки ово митолошко биће назива се *фулеџо* и *фурлеџо* (Липовац Радуловић 1981: 97). На основу примера у речнику говора ЈИ Боке види се да *фурлеџо* у Боки живи близу људи, односно у овом случају у подруму: У Прчањ ми зборимо да фулето живи у шифит, а баба Коризма у комин. (*ibid.*). У Будви и Паштровићима назив је исти, а из следећег примера се види да га користе за плашење деце: Будите добри, ако не, доће крампус и фурлето, тако су ћецу у Будву прије препадали. (Липовац Радуловић 1997: 92). Питање којим би се ваљало позабавити у будућности јесте појава консонанта *p* у облику *фурлеџо*, јер у директном етимону, италијанском облику *folletto* овог консонанта нема. Такође, ова сугласничка промена, према нашим сазнањима, није до сада забележена код алоглотских лексема романског порекла у говорима Приморја.

Назив *фурлеџо* је на наше Приморје дошао са друге стране Јадрана, те и његово порекло тражимо у називу италијанског демона *folletto*. Италијанско митолошко биће свој назив дугује придеву *folle* у значењу „неразуман, луд“, чији је

¹⁹ Податак преузет 25.6.2011. год. са интернет енциклопедије <http://it.wikipedia.org/wiki/Folletto>

етимон латинско *fōlle(m)* са првобитним значењем „кожна торба, лопта“ које је потом путем метафоре прешло у „празна глава“ (ДЕЛИ 1979–1988: 446).

У Црној Гори *фурлеџо* у народним веровањима данас означава не толико шумског или кућног демона колико „страшило, вукодлака, смешно обучену особу“ у говору ЈИ Боке (Липовац Радуловић 1981: 97) или само „страшило“ у говору Будве и Паштровића (Липовац Радуловић 1997: 92).

2.2.2. Лорко

Веровања везана за митолошко биће *лорко* посведочена су у Црној Гори, Хрватској и Словенији. О њему у овим крајевима круже разна предања, али оно што их сва повезује јесте да *лорко* у највећем броју случајева наноси зло људима, односно поиграва се са њима. *Лорко* се најчешће приказује у виду магарета (или мазге) које ноћу стоји на путу чекајући пролазнике и „[...] жели да узјаше на њ; ако не, сам се подвуче под човјека, а тада нарасте као највећи бријег и занесе човека камогод па га ту остави.“ (Стојковић 1934: 226). Сматра се да *лорко* настаје из смећа, те често оставља смрад за собом, а доказ за то је у његовом другом називу – *смеџињак* (Лозица 1995: 16).

Назив *лорко* има много варијанти посведочених у говорима Приморја са различитим фонетским (и морфолошким) променама. Најуочљивија промена је очување италијанског члана (*l'*) у облику *лорко* – ит. *lorco* > сх. *лорко*). Ова појава честа је у процесу позајмљивања речи на Приморју (уп. ит. *l'umbrella* > сх. *лумбрела* (Мусић 1972: 184)). Облици са очуваним чланом посведочени су у говору ЈИ Боке – *лорко/лурко/лорко* (Липовац Радуловић 1981: 195), СЗ Боке – *лорџо/лорко* (Мусић 1972: 183), Дубровника – *лорко* (Бојанић, Тривунац 2002: 210) и Коначала – *лорко/лорко* (Кашић 1995: 349). У говору Будве и Паштровића забележени су облици и са чланом и без њега – *лорко/орко* (Липовац Радуловић 1997: 172). Дијалекатске потврде назива *лорко* у којима се италијански члан није очувао потврђене су у неким говорима Хрватског приморја – *орбо, орво, орхо, оркул* (Лозица 1995: 12); *орсо* (Стојковић 1934: 226). Обезвучавање велара *ʒ* у безвучни парњак *к* потврђено је само у говору СЗ Боке – *лорко*, где постоје такође и облик са *-ʒ-* – *лорџо* (Мусић 1972: 183), али је такође уочен и прелаз *к* у *х* у лексемама *орхо* и *орхо марин* (Лозица 1995: 12). Забележени су и хибридни облици *мањињорџо, мањиморџо, манинорџо* и *манинорсо* (*ibid.*).

Лексема *лорко* директна је позајмљеница (<ит. *lorco*). Италијански етимон води порекло од учене латинске речи *Orsci(m)* претпостављеног значења „пребивалиште мртвих“, чија етимологија није разјашњена, али постоје претпоставке да је етрурског порекла (ДЕЛИ 1979–1988: 840).

Од деривата лексеме *лорко* нашли смо само глагол *лоркаџи* у говору Дубровника у значењу „ходати и забављати се ноћу са друштвом“ (Бојанић, Тривунац 2002: 209).

Лексема *лорко* није развила богату полисемију. Код глагола *лоркаџи* дошло је до семантичког помака, јер се развило значење „ходати и забављати се ноћу са друштвом“: Ова данашња младос по сву ноћ лорка, а по дану спава. – А паса поноћа, почме лоркање кроз улице. (Бојанић, Тривунац 2002: 209). Овај семантички помак везујемо за народно веровање да је *лорко* ноћни демон који изводи разне несташлуке и поиграва се са људима. Други минимални помак у значењу уочен је у неким говорима Црногорског приморја – у Црној Гори назив *лорко* означава страшило (Липовац Радуловић 1997: 172), док, са друге стране, у говори-

ма Хрватског приморја претежно има значење ноћног демона. Такође, у Шкаљарима, делу Котора, именица *лорко* може имати значење „мјесто где се сакупљају духови“ (Липовац Радуловић 1981: 195).

2.3. Мацаруо/мацић и тинтилин

Мацаруо/мацић и *тинтилин* су, према народним веровањима, демони *некршћенци*, односно демони настали од умрле и(ли) некрштене деце. „Веровања о некрштенцима позната су код свих словенских народа, али су најизразитије заступљена код Јужних Словена“ (СМ 2001: 376). У јужнословенским веровањима разликујемо две зоне – континенталну и приморску. *Мацаруо/мацић* и *тинтилин*, као демони романског порекла, везани су за Приморје и неке граничне континенталне крајеве, те стога припадају приморској зони (Раденковић 2004: 203). У континенталну зону убраја се крај „[...] између реке Мораве на западу и Старе планине на истоку, а на југу се пружа до словенско-грчке границе“ (ibid.). Главна разлика између *некршћенца* континенталне и приморске зоне је у изгледу – у унутрашњости су најчешће приказани у облику птице, док су на Приморју у облику детета са црвеном капом (СМ 2001: 377).

2.3.1. Мацаруо/мацић

Податке о *мацарулу* налазимо још у Вуковом Рјечнику. Он га описује као духа умрле деце који „[...] у гробу оживи и из гроба кашто излази и малу дјецу мучи и дави“ (Вук 1852: 490). Ова митолошка бића излазе ноћу, обично у лику малог детета са црвеном капицом и често са свећом на глави. Међутим, на Брачу и у Пољицама указују се као „[...] огањ, пламен који скаче“ (Лозица 1995: 21). *Мацићи/мацарули*, према народним предањима, могу настати и из јајета које се чува испод пазуха или ако се роде као десето мушко дете исте мајке (l.c. 20). Уколико чине нажао, ради се о мањим несташлуцима – гризу руке и ноге ономе ко ноћу излази напоље или одводе стоку даље од имања (ibid.).

Назив *мацаруо/мацић* има мноштво дијалекатских варијанти у говорима Приморја. У говорима Боке посведочени су облици *мацарул/мацаруо/мацируо* (Вук 1852: 490). У говору Брусја на Хвару (Дулчићи 1985: 525), Комиже на Вису (Мардешкић-Центин 1997: 290) и осталих говора Виса (Роки 1997: 275), потом у говору Селаца на Брачу (Вуковић 2001: 199), као и у већини других брачких говора (Шимуновић 2006: 274) јављају се облици *мацић/мацић*. У говору Суматина на Брачу постоје облици *мачић* и *мацић* (Новаковић 1994: 125). Поред наведених дијалекатских облика, постоје и варијанте назива *мацаруо/мацић* које су последица укрштања са српскохрватским придевом *мали* – *малик*, *малецић*, *малицић*, *маличић*, *малић*, *маличац*, *малишац*, *мализаз*, *маљак*, *маљик*, *маслак* (СМ 2001: 378). Такође, јављају се и хибридни облици овог назива – *мацмалић*, *масвалић*, *мамалић* (ibid.). Када су у питању хибридни облици, Петар Скок упућује на први део италијанских сложеница *mazzamurello* и *mazzamureddu* – *mazza-* (Скок 1971–1974 2: 344–345). Два управо поменута италијанска облика неки су од назива за митолошка бића у покрајинама Марке и Мађерата (*mazzamurello*), као и на Сицилији (*mazzamureddu*)²⁰.

20 Подаци преузети 25.6.2011. год. са интернет енциклопедије <http://it.wikipedia.org/wiki/Mazzamurello>

Скок назив *маџић* изводи од италијанске речи деминутивног значења *massar(i)ol > maisaloro* „породични дух“, изведенице од средњелатинског поименог придева *massarius* < лат. *massa* „посед“. Лексема *massar(i)ol* у себи садржи комбинацију двају деминутивних наставака – *-ariol* (< лат. *-arius*) и *-olus* (Скок 1971–1974 2: 344–345).

Уочени су и неки деривати лексеме *маџић*. Нађен је један аугментатив у говору Селаца на Брачу – *маџићина*, који означава „дух умрлог, а некрштеног детета“, али има и фигуративно значење „дух, утвара“: види сан маџићину! (Вуковић 2001: 199). Назив *маџић* је у говорима Брача постао антропоним, те налазимо презиме *Маџић*, женски облик *Маџићиница* и присвојни придев *Маџићини* – „надимак је једне обитељи Трутанић, а због претка који се је ноћу подједнако добро сналазио као и дању“ (Вуковић 2001: 199). Најзад, у говору Сплита *мачичима* се означавају „зли патуљци“ (Радишић 2003: 36).

2.3.2. Тинџилин

Назив *тинџилин* карактеристичан је за Боку, Дубровник и Пељешац. Према народним предањима, ово митолошко биће указује се као дете са црвеном капицом „[...] које се могло намамити на уштипке“ (Раденковић 2004: 203). Веома је блиско *маџарулу/маџићу*, ако се узме у обзир њихово порекло и место деловања. Попут *маџића*, и *тинџилин* се може излећи из јајета које се чува испод пазуха (*ibid.*). Оба бића често се везују за новац, те своје господару могу донети богатство (Лозица 1995: 20). Главна разлика између *маџића* и *тинџилина* је у времену и облику појављивања – *тинџилин* се најчешће указује око поднева и готово увек у лику дечака са црвеном капицом, док су *маџићи* ноћна бића која могу узимати и друге облике (пламена, магарца, итд.) (l.c. 25).

Поред облика *тинџилин*, јављају се и облици *тинџилин*, *тинџилинић*, *тинџио* (СМ 2001: 530). Варијанте *тинџилинић* и *тинџио* представљају хипокористичне облике, док је у облику *тинџилин* дошло до испадања назала *-н*²¹. У *говору Дубровника њосведочени су облици тинџилин и тинџио* (Бојанић, Тривунац 2002: 390). Међутим, аутори не дају прецизну дефиницију, већ само напомињу да се ради о живом бићу, које може бити у облику птице или човека, уз примере: Дјецу се забавља с пјесмицом: „Сједи тинто на граници у црвеној кабаници; више ваља кабаница него тинто и граница!!“ (*ibid.*).

Назив *тинџилин* могао би бити далматско-романски лексички остатак италијанског облика *tentennino* којим се означавао ђаво. Облик *tentennino* био би заправо деминутив са латинским суфиксом *-inus* од глагола *tintinare* у значењу „звонити звоном“ (Скок 1971–1974 3: 471). У савременом италијанском, назив *tentennino* изашао је из употребе и сматра се архаизмом. Митолошко биће истог или сличног назива као приморски *тинџилин* није данас познато у народним веровањима Италије.

3. Закључак

У овом раду покушали смо да изнесемо најважније карактеристике митолошких бића романског порекла на Јадранском приморју, као и да извршимо

21 Могуће је да је до испадања дошло због потребе упрошћавања сугласничке групе *-нић-*. У говорима Јадрана забележена је ова појава, али она није толико честа у свим приморским говорима (уп. Мусић 1972: 96).

анализу њихових назива. У оквиру фонетске анализе базирали смо се на фонетским променама које су се јавиле у оквиру ових назива и њихових дијалекатских потврда. Анализом се такође обрадио и творбени потенцијал датих назива, као и механизми деривације који се у том процесу користе. Испитали су се и могући семантички помаци, а посебна пажња придала се значењима која су се развила секундарно у приморским говорима. Користили смо се дијалекатским речницима и другом релевантном литературом да бисмо добили комплетан регистар свих посведочених назива митолошких бића који су на наше просторе доспели претежно са Апенинског полуострва. Није необично да су у питању демони познати у народним веровањима Италије, јер је управо са том медитеранском земљом приморско становништво имало најживљу трговинску и културну размену.

Неки од ових припадника ниже митологије и даље су присутни у причама и обичајима становника руралних подручја обе стране Јадрана, па и шире (то је случај са италијанским *mazzaturello*-ом или бокељским *лорком*). У поређењу са словенским *вештицима* и *вамџирима*, већина митолошких бића романског порекла није допрла до шире популације нити ушла у књижевност простора бивше Југославије.

Њихово несловенско порекло може бити заслужно за то што ове лексеме (осим лексема *шџириџа* и *шџиролиџа*) нису развиле значајнија деривациона гнезда нити већи број значења. У највећем броју случајева ради се о деминутивима, аугментативима или пејоративима, као и о глаголима који означавају радњу. Када је у питању семантика, већина семантичких помака је очекивана. Сиромашна деривација заправо сведочи о слабој уклопљености ових лексема у српскохрватски лексички систем.

Литература и извори

- Бојанић, Тривунац 2002: М. Бојанић, Р. Тривунац, Рјечник дубровачког говора, *СДЗб*, 49.
- Виншћак 2005: Т. Vinšćak, О štrigama, štrigunima i krsnicima u Istri, Zagreb: *Studia ethnologica Croatica*, 17, Zagreb, 221-235.
- Вук 1852: В. Стефановић Караџић, *Српски рјечник*, Београд: Просвета.
- Вуковић 2001: С. Vuković, *Ričnik selaškega govora. Rječnik dijalekta Selaca na otoku Braču*, Split: Laus.
- ДЕЛИ 1979–1988: М. Cortelazzo, Р. Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana* 1–5, Bologna: Zanichelli.
- Дулчићи 1985: Ј. Dulčić, Р. Dulčić, Рјечник брушкoга говора, *HDZb*, 7, 371–747.
- ЕРСЈ 2003–: А. Лома и др, *Етимолошки речник српског језика*, Београд: Институт за српски језик Српске академије наука и уметности.
- Јуришић 1973: В. Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade*, II. dio Rječnik, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Калзбек 1998: Ј. Kalsbeek, *The Čakavian Dialect of Orbanići near Žminj in Istria* (= Studies in Slavic and General Linguistics 25), Amsterdam/Atlanta: Rodopi.
- Кашић 1995: З. Kašić, *Govor Konavala*, *СДЗб*, 41, 241–396.
- Липовац Радуловић 1981: В. Lipovac Radulović, *Romanizmi u Crnoj Gori, jugoistočni dio Boke Kotorske*, Cetinje/Titograd: Obod/Pobjeda.

- Липовац Радуловић 1997: V. Lipovac Radulović, *Romanizmi u Crnoj Gori. Budva i Paštrovići*, Novi Sad: MBM–plus.
- Липовец Чеброн 2002: U. Lipovec Čebtron, *Mitološka bitja v Slovenski Istri*, Koper: *Brazde s trtnina*, 7, Koper, 62–70.
- Лозица 1995: I. Lozica, *Dva demoni: orko i macić*, Zagreb: *Narodna umjetnost*, 32, sv. 2, Zagreb, 11–63.
- Мардешић Центин 1997: P. Mardešić Centin, *Rječnik komiškog govora*, *HDZb*, 4, 265–321.
- Мошињски 1967: K. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian* 1–2, Warszawa: Książka i Wiedza.
- Муслић 1972: S. Musić, *Romanizmi u severo-zapadnoj Boki Kotorskoj*, Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta.
- Новаковић 1994: P. Novaković, *Sumartinski rječnik*, Split: *Čakavska rič*, 2, Split, 105–145.
- Орлић 1986: D. Orlić, *Štorice od štrig i štrigun*, Pula: Istarska naklada.
- Раденковић 2004: Љ. Раденковић, *Названия демонов, ведущие происхождение от детей, умерших до крещения у славян*, Beograd: *Balkanica*, 34, Beograd, 203–223.
- Радишић 2003: T. Radišić, *Ričnik splitskog govora*, Split: Columna.
- Роки 1997: A. Roki-Fortunato, *Libar Viškiga Jazika*, Toronto: Libar Publishing.
- СДЗБ 1905–: *Српски дијалектолошки зборник*, Beograd: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик.
- Скок 1971–1974: P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1–4, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- СМ 2001: С. Толстој, Љ. Раденковић (редактори), *Словенска митологија: енциклопедијски речник*, Beograd: Zeptr Book World.
- Стојковић 1934: M. Stojković, *Orko*, Zagreb: *Narodna starina*, 29, Zagreb, 226–227.
- Турина, Шепић 1977: Z. Turina, A. Šepić, *Rječnik čakavskih izraza. Područje Bakarca i Škrvljeva*, Rijeka: Riječko književno i naučno društvo.
- Хаутзагерс 1985: H. P. Houtzagers, *The Čakavian dialect of Orlec on the Island of Cres*, Amsterdam: Rodopi.
- ХДЗБ 1956–: *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Шимуновић 2006: P. Šimunović, *Rječnik bračkih čakavskih govora*, Zagreb: Brevijar.

ANALYSE DES NOMS DES CRÉATURES MYTHOLOGIQUES, D'ORIGINE ROMANE, DANS LES LANGAGES DE LA CÔTE ADRIATIQUE

Résumé

Cette étude traite les noms des créatures mythologiques d'origine romane présents dans les langages de la Côte adriatique. Le corpus est tiré des dictionnaires dialectaux qui traitent les langages de la Côte adriatique. En examinant la littérature correspondante, nous avons trouvé les noms suivants: *štriga*, *štrigun*, *štroli-ga*, *furleto*, *orko*, *macaruo/macić* et *tintilin*. Pour chaque nom nous avons présenté les justifications dialectales et aussi l'interprétation étimologique basée sur les dictionnaires étimologiques du serbe (serbo-croate) et italien. Les noms sont d'abord analysés aux différents niveaux linguistiques – phonologique, morphologique et sémantique. Pour mieux comprendre le sujet de l'étude, nous avons donné une brève description des créatures mythologiques. L'objectif de l'étude est de recueillir toutes les formes existantes des noms en question, de les analyser et ainsi, de permettre le développement des futures recherches sur l'élément roman dans la démonologie des Slaves de Sud.

Mots-clés: créatures mythologiques, analyse phonologique, potentiel formatif, changement sémantique, étymologie

Владимир Вукомановић¹
Београд

ИНДОЕВРОПСКА ФИЛОЛОГИЈА И ЕСТЕТСКА ФОРМА ИГРЕ

У светлу хјумовски интониране Кантове теорије сазнања, текст указује на игралачку природу индоевропске филологије, као и (лингвистичке) науке уопште. Будући да се одређене метафизичке поставке у индоевропској филологији подразумевају, те да она себе утемељује у смислу нпр. могућношћу објективног досезања знања, а да та поставка у овим оквирима није одржива, посебна пажња биће посвећена метафизичким последицама њеног друкчијег сагледања. Ако је икако могућно са сигурношћу ближе одредити смисао (индоевропске) филологије, онда би то одређење упућивало на чињеницу да смисао не може бити у достизању ма каквог конкретног објективног знања, већ само у креативнијем испољењу људске суштине.

Кључне речи: индоевропска филологија, естетика, методологија, Кант, теорије игре

1. Када се наука разуме као „систем општих и апстрактних ставова изграђених на темељу конкретног искуства о стварности“ (Новаковић 1994: 42), тј. као „логички уређен систем објашњења појава“ у једној њеној области, подразумева се да је циљ научне делатности у сазнању истине те стварности. Таква претпоставка подржана је од стране индуктивистички оријентисаних методолога, који додају да наука „располаже критеријумом или критеријумима за процену вање да ли је један резултат истраживања објективно истинит или не“ (Новаковић 1994: 46). Тако је као полазиште у истраживања ма које научне дисциплине, па и (индоевропске) филологије, уписана теза о могућности досезања објективног сазнања, које карактеришу унутрашња конзистентност и компетентнима доступна проверљивост научних резултата, тј. могућност да се коришћеним методом дође до једнаких закључака до којих се у одређеном истраживању дошло. Овакав став пак има консеквенце (или узроке) у томе што је, како сугерише Новаковић (1994: 12), у основ сваког научног метода уграђена онтолошка претпоставка о „структурисаности спољашње стварности, о постојању извесног реда у њој који се може сазнати, што онда оправдава или чини смисленим наше трагање за научним законима, наше постављање одређених научних теорија“. У свом *Уводу у ошћу методологију* аутор упућује на то да без улажења у детаљније гносеолошко испитивање научно мишљење подразумева да „стварност постоји независно од субјекта који покушава да проникне у њене законитости (...), да она има смисла сама по себи, независно од човекове праксе као свестраног узајамног деловања објекта и субјекта; или пак о томе да увек треба трагати за најједноставнијим крајњим елементом у стварима“ (Новаковић 1994: 12). Сам научни метод у овим оквирима узима се као „рационална, критичка метода, која развија сумњу до крајњих допуштених граница“, при чему треба разликовати један такав *метод* од *обичног скептицизма* – иако се, наиме, у науци начелно „ништа не изузима од могућности да се доведе у сумњу“ будући да је „традиција свесног и намерног излагања својих ставова критичкој дискусији“ њој инхерентна, Новаковић (1994:

1 vukomanovicv@yahoo.com

18) напомиње да „сама одлука да се у све сумња није делотворна и не омогућује напредовање“.

Мора се признати, ипак, да није лако оцртати крајњу границу до које се сумња може сматрати конструктивном, при чему она, таква, доприноси научном развоју, као што није лако ни повући црту између критичког става неопходног у бављењу науком и „обичног“ скептицизма; није једнозначно одређено колико доступна проверљивост може да говори о близини истине или колико је кохерентност једног научног мишљења залог његове исправности, посебно ако се узме у обзир Поперов став да „кохерентност не пружа никакав критеријум за истинитост – једноставно због тога што чак и они системи за које се може доказати да нису противречни могу у ствари да буду погрешни“ (уп. Новаковић 1994: 52), а што се посебно јасним указује у примерима ревизибилности објективне истинитости и релативности на коју наводи постојање двеју или више супарничких научних теорија где су обе или све поткрепљене извесним бројем аргумената.

Није пак случајно што је у неким од наведених фрагмената присутан појам смисла – могућност досезања објективног знања чини, како Новаковић пише, *смисленим* наше трагање за научним законима, док, с друге стране, научно мишљење подразумева постојање објективног смисла постојања света (а тако и научника у том свету). Априорно се, стога, одбацује сваки радикални релативизам, који би упориште имао у субјективистички оријентисаним теоријама сазнања. Но засигурно није лако, некмоли мирно могуће одбацити једну субјективистичку теорију сазнања као што је она Имануела Канта само стога што бисмо онда остали без смисла. Иако питања „извора и порекла, природе и граница људског сазнања, односа сазнања према предмету, односа опажања и сазнања, утицаја језика на сазнање или теорија истине, на пример, не спадају у подручје непосредног интересовања методологије науке“ (Новаковић 1994: 11–12), чини нам се да није уопште могућно спокојно веровати у онакав смисао после *Критиике чистиог ума* – чини нам се да она тражи управо покушај преосмишљења смисла и могућности његовог продубљивања.

2. Као што је познато, Кант дели људску свест на три сегмента – чулност, разум и ум, где се на нивоу чулности уз помоћ њених априорних форми дешава синтеза осета у опажај, на нивоу разума (уз помоћ његових априорних форми) синтеза опажаја у спознају, док ум покушава да прескочи степеницу искуства, стално тежећи трансцедентном и скачући на мета-ниво, запетљавајући се у неразрешиве антиномије. Кантов „коперникански обрт“, даље, подразумева да се не креће више субјект око предмета спознаје покушавајући да га сазна онаквог какав јесте по себи, већ да се објект креће око субјекта и нуди му се у спознаји онако како субјект може да га прими, а заправо увек као објекат „по себи“ остајући ван његовог дохвата. Судови ие. филологије, као и људски судови уопште, стога углавном нису у кантовском смислу аналитични („судови у којима се веза предиката са субјектом замишља на основу идентитета“, они који „предикатом не додају појму субјекта ништа“; субјект је у овом контексту археолошко-језичка чињеница), већ синтетички – они у којима се веза између субјекта и предиката „замишља без идентитета“, тј. где се првом додаје „предикат који у њему није био замишљен и који се никаквим његовим рашчлававањем не би могао изнаћи“, они који ширење спознаје омогућавају уз помоћ априорних форми чулности и разума (уп. Кант 1970: 44–47).

Синтетичност судова ие. филологије показује пример тумачења односа два тохарска језика. Како наводи Станишић (2006: 47), аргумент етно-језичког јединства источнотохарског и западнотохарског у једној фази развоја ове науке био је залог истинитости тврдње да су они постојали као део једног пратохарског језика у одређеном временском периоду, те да су њихове разлике дијалекатске природе, тј. да су се напоредо, у исто време, развијали на различитим просторним координатама. Међутим, услед разлика које су толике да се не могу сматрати дијалекатским, данас више присталица има теза о две културно-историјске фазе општетохарског језика (што подразумева да један претходи другом у времену), јер је на свим језичким нивоима „уочљива архаичност источнотохарског“. У сукобљености двеју научних „истина“, победила је друга, која (убедљивије од прве) аргументује смену два језичка ентитета у времену. Приметићемо пак да су и први и други закључак изведени уз помоћ успостављања релације каузалитета: постојала је (погрешна?) претпоставка да су два тохарска језика дијалекти једног истог општетохарског језика због чињенички потврђеног сазнања да је нпр. палатализација свеобухватна одлика која повезује тохарске језике; постоји претпоставка да је реч о две фазе општетохарског језика због уочљиве архаичности источнотохарског на свим језичким нивоима. Овај нам пример, уз то што указује на чињеницу да је „утврђивање условљености и узрочних веза међу појавама основа научног објашњења“ (Новаковић 1994: 11), говори и о крхкости таквих закључака, будући да у оквирима ие. филологије некада није лако дефинисати место језичке чињенице у просторно-временском координатном систему, па ни разлучити да ли је реч нпр. о две епохе развоја једног језика или просторној коезистенцији два језичка ентитета.

Разлика између констатовања одређене језичке чињенице и закључка о њеном месту у језичком систему или језичком процесу који се одвија(о), разлика је између непосредног увида у језички артефакт и посред(ова)ног увида у стање језика и језичка кретања који нису праћени једнаком сигурношћу. Парафразирајући Канта, можемо рећи да свест филолога запљускује хаос неповезаних језичких чињеница које он покушава да осмисли улогом априорних форми. Већ смештањем језичке чињенице у одређени простор и одређено време – синтезом осета у опажај – извршено је нужно „насиље“ над њом, јер време и простор нису „емпирички појмови“ који би били „апстраховани из спољашњих искустава“, већ је спољашње искуство једино могуће помоћу представа времена и простора, што води закључку да „форма свих појава може бити дата у свести пре свих стварних опажаја, то јест а priori, и како она као чист опажај у коме се морају одредити сви предмети може садржати принципе њихових односа пре сваког искуства“ (Кант 1970: 67). Смештање у одређени временско-просторни контекст тако је (само) наше, једнако као што је наш (људски) и временско-просторни координатни систем, као што је наше и успостављање узрочно-последичних веза међу њима, где се активира категорија каузалитета, којом разум, уз помоћ и других категорија, врши синтезу опажаја у спознају (уп. Кант 1970: 184–210). Другим речима, ако се до краја следе претпоставке Кантове (ипак) субјективистички засноване теорије сазнања, унутар које је свака веза представа која „не може да буде дата помоћу објекта, већ само субјект може да је успостави“ (уп. Новаковић 1994: 179), ни узрочно-последични односи нису својства објекта који се проучава, на шта је упућивао још Дејвид Хјум (уп. Новаковић 1994: 162–168), већ форма коју наша свест утискује у објект који

сазнаје.² Тако, претварајући две појаве у времену у след појава које повезује каузалитет, филолог ствара нпр. „истину језичког процеса“, при чему мора бити свестан да је та истина увек, у начелу макар и најмањим делом – субјективна. Ако је истина увек макар и тим малим делом субјективна, онда се више не може говорити о достизању објективне истине, а тиме ие. филологија, лингвистика и наука уопште губе свој смисао утемељен у њој. То, ипак, не мора значити да су оне бесмислене, већ да смисао треба потражити на другој страни.

3. Управо поменута субјективност, која даље омогућава постојање више различитих а контрадикторних хипотеза, утемељује једну од најбитнијих особености ие. филологије, која је присутна и у њеној историји – полемичност.³ Ту је полемичност Јохан Хојзинга видео као једну од форми игара надмудривања. Аутор *Homo ludens* сматра да се она „не може дијелити од агона“ (Хојзинга 1992: 143), који је Буркхарт тумачио као *spiritus movens* грчке културе. Хојзинга одлази даље од Буркхарта тврдећи да је творац целокупне људске културе и цивилизације управо његов *homo ludens* (никако не *homo sapiens* или *homo faber*) и закључује да се елементи игре могу наћи у свим сегментима културног живота – од права и рата, преко песништва и филозофије до уметности, те предлаже да се формула „култура из игре“ допуни формулом „култура као игра“ (Хојзинга 1992: 47). Како је и наука део културе, и она у себи садржи елементе игре, а да ли се Хојзингина дефиниција игре може у потпуности применити и на ие. филологију покушаћемо да утврдимо.

Насупрот Витгенштајну (1986: 31–32), који верује да међу играма постоје само „породичне сличности“ а не и њихов заједнички именилац, Хојзинга тврди да се игра ипак може јасно дефинисати. По његовом мишљењу, игра је одређена „слободним дјеловањем за које осјећамо да 'није тако замишљено' и да је изван обичног живота те да и успркос тому може играча потпуно заокупити, уз које није везан никакав материјални пробитак а нити се њиме стјече икаква корист, које протјече у властитом и одређеном времену и простору, које се одвија по одређеним правилима и оживотворује друштвене везе, а оно само радо се обавија тајном или се преоблачењем издваја од обичног свијета као нешто засебно“ (Хојзинга 1992: 19). Ако се изузму (тек неке) појединости које са собом доноси институционализација ие. филологије као науке која се предаје на универзитетима или се реферати с темама из ове области излажу на организованим научним скуповима – прецизније, ако се изузме „профит“ који предавач остварује у виду новчаног дохотка, а који, у извесном смислу, његову научну делатност чини делом свакодневног живота – готово се сви сегменти Хојзингине дефиниције дају применити на њу.⁴ Она јесте слободна акција остварена слободном вољом

2 Кант је, дакако, покушао да превазиђе Хјумов емпиријски заснован скептицизам, но то се превазилажење и тако може видети заправо једино као „корак назад“ (уп. Новаковић 1994: 181).

3 Полемичност је, наравно, и услов и узрок куновски схваћене научне револуције, тј. смене научних парадигми (уп. Кун 1974).

4 Притом, сам Хојзинга каже како се семантички једва могу „разлучити подручја појмова *награда*, *добитак* и *плата*“. Плата је у случају индоевропеисте пре институционализована награда, него права „надокнада за рад“ (Хојзинга 1992: 51). Није, како би се на први поглед могло учинити, лако просудити да ли је активност ие. филолога издвојена од свакодневног живота или не. То, наине, зависи од схватања „свакодневног живота“, али и од перспективе из које се његово бављење филологијом посматра. Верујемо да се ниједан индоевропеиста не бави овом науком због профита, који његову делатност своди на ниво свакодневне делатности, већ управо због дражи коју доноси само откривање, што би подразумевало издвајање из свакодневице и симболични улазак у „свој“ свет.

истраживача, који увек може да каже „ја више не играм“; она јесте способна да га потпуно „обузме“; она се одвија у (вољом истраживача) намерно ограниченом времену и простору; опет, истина је и да се осталим људима, који у авантури ие. филологије не учествују и за које је стога отворена могућност да постану „рушиоци игре“ уколико довољно инсистирају на апсурдности и конвенционалности њених правила (могућност коју, можда, ми у овом раду актуализујемо), ови научници указују као људи које окружује „аура научне посебности“, која подразумева и њихову изузетност у односу на остали свет, можда и нарочито онда када воде не лако разумљиве полемике (што би били „односи између група“ које Хојзинга помиње). У епохи великих новина агонални принцип у ие. филологији – као и у ма којој игри – знатно истиче у први план појединце који освајају нова подручја, а пре и после тога остали се сабирају у торе присталица и противника. У игри се увек боримо или играмо „за“ нешто, каже даље холандски теоретичар, а прво за шта се спретношћу и знањем (понекад и лукавством) боримо је победа, коју најчешће прате част, углед и уважавање, па се и те Хојзингине речи веома лако могу применити и на ие. филологију.

4. Када је реч о форми игре, незаобилазна је и студија Рожеа Кајое *Игре и људи*, која се у одређеним поставкама разликује од Хојзингине, али која нама може послужити да допунимо поглед на индоевропеистику као на својеврсну игру. Кајоа дели све игре у четири подгрупе: *agon* (игре као такмичење), *alea* (лат. *игра коцкама*; означава и наклоност судбине), *mimicry* (игре прерушавања) и *ilinx* (игре заноса, „вртоглавице“) (Кајоа 1979: 40–41). Агон се јавља као „борба у којој су вештачки створени једнаки изгледи да би се противници срели у идеалним условима, за које се сматра да тријумфу победника могу да пруже прецизну и неопозиву вредност“ (Кајоа 1979: 42). Агонални удео у ие. филологији види се у томе што су међу филолозима створени једнаки изгледи за „победу“ тако да ниједан индоевропеиста није ни на који начин дисквалификован као играч и има отворену могућност да у полемици дође до ње, да би она пак истакла његову вредност и донела му признање да је од другог вештији. И у њеним оквирима, као и у оквирима агоналних игара, потенцирају се рад и стрпљење, квалификација и професионална вредност. Неједнакост, ако је има, пропорционална је интелектуалној „снази“ учесника у такмичењу – но, такмичење зато и јесте ту: да два тумача језичких чињеница, или више њих, одмере интелектуалне снаге.

У филологији, међутим, учествује и једна врста неравноправности која је изнад агона и која релативизује сразмеру између уложеног труда и постигнутог учинка. Наиме, простор у коме се победа догађа ограничен је „усудом“ места и времена рођења, неком врстом *alee* (тј. наклоности судбине). Како у класификацији игара у категорију *alee* спадају оне игре које се темеље „на одлуци која не зависи од играча и на коју он не може да има никакав утицај и где се, према томе, много мање ради о добитку у игри са противником а више у игри са судбином“ (Кајоа 1979: 45), тако у односу на избор података којима „судбина“ допушта приступ, као и на правац усмерења интуиције приликом тражења аналогја и веза које се могу успоставити, а које истраживач може тражити на потпуно погрешној страни – филолог мора бити пасиван: то превазилази снагу његових способности, вештина и интелигенције. Чињенице које су узете као доказни материјал увек су само део свеукупног чињеничног материјала који је могао бити промотрен, а сигурност у то да је њихово повезивање извршено на одговарајући начин такође није могућа. Тако нпр. први случај илуструје чињеница да је већ поменуто откриће најстаријег и најраније записаног ие.

језика – хетитског – развејало многе „чињенично поткрепљене заблуде“, а да како и ту да је санскрит најближи прајезику. У светлу тог открића, Лејн је могао, како бележи Станишић (2006: 10), да оцени Бругманову реконструкцију као „величанствену мешавину грчког и санскрита с додацима из других језика“, а та се констатација може разумети и као понешто иронична дисквалификација постигнућа ранијег класика ие. лингвистике. Тако, чак и кад не жели, индоевропеиста уласком у игру прихвата и да у једном делу његове победе (или пораза) учествује „прст судбине“, што, наравно, не пориче захтев да у највећој мери рачуна на себе и своје способности. Потпуно препуштање, које би значило потпуно одустајање од преданости истраживању литературе и читање само онога што само дође под руку, водило би губитку ауторитета истраживача, а веома вероватно и релевантности података – која, додуше, ни овако није загарантована.

У оквирима „проширене“ теорије игара, Кајоа ће рећи како принципи четири врсте игара нису неспојиви и како се често преплићу. Осим забрањених и случајних повезивања, он ће упутити на основна – најчешћа и најлогичнија – где се с једне стране налазе *agon* и *alea*, а с друге *mimicry* и *ilinx*. Заједнички именилац који у највећој мери омогућава прво повезивање је *правило*, док друго омогућава сличност по критеријима *распојасаности* и *импровизације* (Кајоа 1979: 55–60). Кајоа истиче, између осталог, чињеницу да су правила неодвојива од игре чим она стекне „институционално понашање“ и да је тек она претварају у плодан елемент културе, насупрот исконској слободи (*paidia*), потреби за опуштањем и давањем маха машти. Моћ импровизације удружује се са жељом за „необавезном тешкоћом“, за коју француски теоретичар предлаже назив *ludus* – тим удружењем настаје „цивилизаторска игра“ (Кајоа 1979: 55). У оквирима ие. филологије правила се не могу, макар на први поглед, узети као „необавезна тешкоћа“, будући да су изведена на основу одређеног броја примера који се сматрају доказним материјалом и чије поштовање, стога, представља обавезу како би се у игри уопште учествовало. Међутим, како је материјал на основу кога се утврђује неки „закон“ увек ограничен – у одређеним случајевима и веома оскудан – и како је успостављање свих правила у великој мери ствар конвенције, на шта упућује обарање једног броја закона и уопште начелна могућност да закони буду оборени на основу бољег и потпунијег увида у материјал и сл., то се и они могу, ако не изједначити, а оно приближити „необавезној тешкоћи“. Није понекад лако утврдити где је граница до које досеже правило, а одакле почиње разуздана игра правилом неомеђених аргументација, односно, који су то оквири унутар којих се може тражити решење. Праоблик неке речи често се реконструише на основу заједничког семантичког имениоца, но сличност два значења процењује се најчешће субјективно, уз покушај доказа метонимијским и метафоричким прелазима, што показује флексибилност метода. Јасно – облик речи је морао да се мења кроз време и није могуће друкчије ни приступити овом проблему, али сам метод у себи крије несигурност претпоставке. С друге стране, постоји и флексибилност акустичког заједничког имениоца, кога регулишу гласовни закони, али и мера те флексибилности уме каткада да буде сумњива. Није тако лако, када се узму у обзир особине фонема које учествују у следећим алтернацијама, објаснити како долази до трансформације **du*, **ku* > *rk*, *sk* у јерменском језику или до префиксалне алтернације **ia* | **za*, коју Трубачов види у апелативу *jaiaq* („северна или хладовита страна“) као обличкој и дијалекатској варијанти старословенској и општесловенској речи *zaiagъ* (в. Станишић 2006: 55, 70). Ако пак постоји немогућност да се одређени „процес“ објасни материјалним

путем, посеже се за аналогијом. Међутим, постоје и границе до које је аналогија прихватљива,⁵ али и те су границе такође флексибилне и зависе од (интер) субјективне процене убедљивости аргумената којима је она поткрепљена.

Оскудност језичког материјала, коју смо поменули, уме да буде велики проблем у оквиру ие. филолошких истраживања, будући да је језички материјал једини (колико је могуће) непосредни извор закључака. Тако је, када је реч о палеобалканским језицима, јасно само то да они припадају ие. групи језика, али је немогуће утврдити њихов карактер и генетске везе. Међутим, није могуће ни одустати од покушаја одгонетања, и једног, и другог, због њиховог огромног значаја за реконструкцију три уникатна језика (албанског, грчког и јерменског), као и за реконструкцију њихових дијалекатских односа. Прави пример куда претерана преданост теорији може да одведе налазимо у незаобилазном говору о Илирима и илирском језику. Наиме, десетих година 20. века владала је теорија панилиризма по којој су сви нејасни топоними и речи индоевропског карактера од Балтика до Балкана и од Пиринејског острва до Украјине (!) сврставани у претпостављени илирски „староевропски“ супстрат. Ипак, непостојање писаних споменика, као и ма каквих поузданих језичких података о том готово непознатом ие. језику, учинило је да већ шездесетих година ова теорија буде убедљиво критикована. Данас је у науци прихваћено мишљење Волфганга П. Шмида, који је тврдио да је староевропски супстрат још нерашчлањени прајезик северне групе Индоевропљана, у којој још није било Протобалта, Протогермана и Протокелта, стога што управо с овим језицима илирски ономастички знаци показују највише сличности (уп. Станишић 2006: 66–67).

Да некада нису потребни само јачи аргументи, већ да у прихватању одређене хипотезе учествује и ауторитет који поседује истраживач, говори случај Антоана Мејеа, који је утицао на промену у оцени најстарије поделе ие. дијалеката на кентумске и сатемске.⁶ Насупрот подели на источне и западне ие. дијалекте, Меје је, по Станишићевим речима, „у великој мери *наметнуо*“ (Станишић 2006: 188; уп. Меје: 50, 228–229; курзив В. В.) поделу на (иновативни) центар и (архаичну) периферију, при чему су, по њему, палатовелари иновација карактеристична само за средишњу групу језика. Овакви критеријуми прихватања и процењивања одређене хипотезе несумњиво утиру пут инструментализацији знања, која је једна врста интелектуалне агресије, а таква агресија може се довести у везу с изопачавањем агоналног принципа о коме говори Кајоа. Изопачавање настаје онда када престане признавање судије и пресуде, при чему се подразумева да судија поштује принцип правичности, а где би се та правичност у филолошкој науци заснивала на рационалној процени валидности аргумената (уп. и Хојзинга 1992: 184). Методолози науке наглашавају да утицај спољних

5 Тако нпр. теза Георгијева да је албански језик у основи дако-мизијски с одређеним илирским компонентама не делује баш уверљиво стога што је релативизују членице да је етнојезичко разликовање дачког и трачког језика такође само хипотеза и да су из дачког језика позната само имена десетак биљака и неколико антропонима и топонима (Станишић 2006: 89).

6 Класични облик теорије о три реда велара (задњонепчаних гласова) дао је Бругман, а тај облик се састоји у трипартитној подели на обичне веларе (k, g, g^h), лабиовеларе (k^w, g^w, g^{wh}) и палатовеларе (k, g, g^h); лабиовелари, за разлику од обичних, поседују „уснени“ елемент у артикулацији, док су палатовелари „умекшани“ велари; симбол /^h/ означава аспированост гласа, тј. чујан дах који прати његову артикулацију. Палатализовани ред велара реконструисан је на основу фрикативних (шумних) сугласника у источној (сатем) групи ие. језика (индо-иранским и балтословенским језицима, као и у јерменском и албанском), а према њима стоје обични велари у западној (кентум) групи (у грчком језику и италским, германским и келтским језицима).

чинилица, под којим подразумевају и „утицај друштвене идеологије и општих циљева и планова развоја друштва на научно истраживање“, може да буде негативан „уколико утиче на смањење објективности научног истраживања или га на силу усмерава у оним правцима који нису у складу са унутрашњом логиком развоја сазнања у одређеној науци“ (Новаковић 1994: 21). То је већ у своје време увиђао Фридрих Шилер говорећи да „нема ничег уобичајенијег од тога да се обе, наука и уметност, клањају духу доба и да стваралачки укусу добија закон од укуса пресуђивања“ (Шилер 2008: 198). Потенцијална инструментализација може се, у оквирима филологије као игре, посматрати као варање, будући да варалица није онај „који се супротставља правилима“, већ се „гради као да судјелује у игри и привидно још увијек признаје њен зачарани круг“ (Хојзинга 1992: 18). Инструментализација знања ни у овој лингвистичкој дисциплини није безопасна, иако се у њој термин „иновација“ користи често за нешто што се десило пре више од две хиљаде година, и може бити пример изопаченог израза тежње за надмоћи, која се лако сједињује са смислом за игру. О инструментализацији сведоче политичко-идеолошке (зло)употребе хипотеза о прапостојбини или пореклу народа, које се темеље на језичким чињеницама, а које и данас имају снагу да подстакну масе на међунационалну мржњу, или да произведу претензије на „предачке“ територије, или пак савезништва „по братству“, премда је таква врста савезништва давно ишчезла из дневнополитичког живота. Нама занимљивим примером из прошлости указује се покушај Михала Литвануса да у првом компаративистичком делу које се бави генетским везама балтских језика (*De moribus Tartarorum, Litvanorum et Moschorum*, 1615) језички докаже латинско порекло Литванаца, а тај је „латински мит“ у средњем веку служио литванској аристократији као *идеолошка пројивџежа* „сарматском миту“ пољске шљахте (Станишић 2006: 120).

5. Сличности између филологије и игре упућују нас на то да би њихов смисао могао бити истоветан, а смисао игре је у тексту *О естетском васпићању човека* још у 19. веку покушао да дефинише Шилер. Његова се концепција темељи на тези о два супротстављена а фундаментална закона човекове чулно-умне природе. Један тражи апсолутну *реалност*, тј. то да се све што је просто форма све сти доведе до појаве, док други тражи апсолутну *формалност*, тј. да се формира све што је спољашње. „Чулни нагон жели *да буде* одређен, он жели да прими свој објект; формативни нагон жели да *сам* одређује, он жели да произведе свој објект“ (Шилер 2008: 214–215). Предмет чулног нагона је *животи* у најширем значењу, као „свеколико материјално бивство и свеколика непосредна садашњост у чулима“, а предмет формативног нагона је *обличје*, где су тим појмом обухваћена сва формална својства ствари и њихова одношења на мисаоне снаге. Синтезу ова два нагона представља нагон за игру, који ће „форму унети у материју и реалност у форму“, који тежи да „прима онако како би сам производио и да производи онако како чуло намерава да прима“ (Шилер 2008: 215), а чији је предмет *живо обличје*, којим Шилер означава сва естетска својства појава тј. *лејошу*. При том, лепота се не претеже на цело подручје живог, нити се укључује само у њега – мермерни блок, иако јесте и остаје безивотан, захваљујући архитекци и вајару може постати живо обличје, док човек, колико год био жив и имао обличје, није оно само због тога.

Највиши идеал лепоте тражи се у „*равношежи* реалности и форме“, која увек остаје само идеја и коју стварност никад не може да оствари. Наличје те равнотеже су екстремне вредности нагона: они који се слепо предају *осећању* „не могу dospети до *јојма* о лепоти, јер у тоталу чулног утиска не разликују ништа поје-

диначно“, док они који се руководе искључиво разумом, „никад не могу доћи до појма о *лейпши*, јер (...) њима дух и материја остају вечито раздвојени“. Другим речима „[п]рви хоће да лепоту замишљају онаквом како она дејствује; ови други хоће да њено дејствовање покажу онаквим каквом се она замишља. Дакле, и једни и други нужно промашују истину, јер – први – са својом ограниченом способношћу мишљења хоће да се такмиче са бесконачном природом; други, јер бесконачну природу хоће да ограниче по својим законима мишљења“ (Шилер 2008: 224–225). Притом, душа је у расположењу „у којем су *истовремено* делатни чулност и ум, у којем је она и физички и морално делатна, а није на то принуђена“ (Шилер 2008: 231) и то расположење немачки естетичар дефинише као *слободно* расположење, а стање реалне и активне свести назива *естетским*.

Лако је оцртати паралелу у ие. филологији: чулни нагон би желео језик као такав, његову реалност без посредовања свести и њених категори(заци)ја, оно што он *објективно* јесте; формативни нагон би да га до краја уклопи у свој шаблон, тј. преведе у форму чија би суштина била разумски схватљива и логички објашњива. С једне стране су, дакле, чињенице језика, с друге су метод, формула или систем који постоје као форме у нашој свести. Нагон за игром, покушавајући да достигне малочас поменути равнотежу, обликује границу до које пуштамо на вољу својој форми, односно језичком материјалу који „запљускује“ свест. Индо-европски филолог даје живо обличје језику, спајајући живо (човечанско) и неживо (материју језика), како језик добија лепоту (коју би филолози назвали научном истином), а човек показује своју величанственост у слободи обликовања.

Међутим, као да жели да нам одузме свако утемељење у смисаоности, Шилер у једном тренутку простодушно признаје да је у естетском осећању човек – нула. Додаје, ипак, да је тако само уколико смо закупљени једним појединачним резултатом и уколико у обзир узимамо недостатак сваке посебне детерминације у њему, који можемо схватити у контексту нашег разматрања као било које конкретно и сигурно, „објективно“ сазнање. Нема објективног сазнања у игри науке и сва упорност методолога да нас убеди да она почива на тежњи ка објективном сазнању стварности, те како у досезању те објективности она добија свој смисао, уместо да нам да упориште, чини да га изгубимо, јер „[у] тежњи да разумемо објективност свог поимања света, откривамо да је та објективна слика условљена у мањој или већој мери нашом позицијом са које меримо, сагледавамо или тумачимо свет“, а то се показало и у објективном мерењу у коме не постоји потпуна, већ само приближна тачност (Јовановић 2011: 44). Ако је тако у егзактним наукама, јасно је да је објективност у хуманистичким немогућа, те су потпуно у праву они који проглашавају то што је лепо и расположење које нас захвата у игри сасвим неважним и неплодотворним с обзиром на сазнање и убеђење – лепота не спроводи никакву појединачну, ни интелектуалну, ни моралну сврху, нити налази икакву јединствену истину.

Шилеровом „естетском културом“ остаје, међутим, још сасвим неодређена лична вредност неког човека, или његово достојанство, уколико оно може да зависи једино од њега самог, те њоме није постигнуто ништа друго осим што му је тада природно омогућено да од себе самог учини шта год хоће, тј. ништа осим тога што му је потпуно враћена слобода да буде то што треба да буде. По Шилеру, „човек треба с лепотом само *да се игра* и треба само *с лейпшом* да се игра. (...) човек се игра само тамо где је он у пуном значењу те речи човек, и *он је цели човек само тамо где се игра*“ (Шилер 2008: 218–219). Одрицање могућности објективне истине тако ипак није и крај смисла науке, филологије и(ли) игре,

иако може да буде његов руб, стога што јесте крај науке каквом је обично, беконовски, замишљамо. Чињеница да управо игра (процес играња) показује човека у чистоти и интегритету, па иако се на естетско расположење душе у игри индоевропске филологије мора гледати као на нулу чим се пажња усмери на одређеност и сигурност њених резултата, чини да ту игру ваља сматрати и за стање највише реалности кад се обрати пажња на одсутност свих граница и збир снага које у томе заједнички делају (уп. Шилер 2008: 234).

Показујући слободу бића обликовањем онога што нема форме, (ие.) филолог побеђује страх пред аморфним вером у надмоћност над сваким ужасом природе, па и природе самог језичког феномена, а та се надмоћност манифестује у могућности да је обликује како жели и та је лепота живог обличја лепота кроз коју спознаје лепоту у себи. Важно је, притом, да је за овакво становиште и овакав смисао неопходна креативност метода у коме ће унутрашња форма истраживача, а не (само) форма конвенцијом успостављена међу научницима, доћи до изражаја. Стога што се из ове перспективе само истраживање показује важнијим од резултата истраживања, смисао је могућан тек уз преиспитивање методологије: тек када истраживање у себе укључи такав чин у коме ће нагласак бити стављен на оно што један индивидуални дух опажа, као и на критички осврт на методолошке пропусте у прошлости, смисао може бити ту.

Литература

- Витгенштајн 1986: L. Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, Oxford: Basil Blackwell Ltd.
 Јовановић 2011: Б. Јовановић, *Играње с нишавилом*, Београд: Службени гласник.
 Кајоа 1979: R. Kajoa, *Igre i ljudi: maska i zanos*, Beograd: Nolit.
 Кант 1970: I. Kant, *Kritika čistoga uma*, Beograd: Kultura.
 Кун 1974: T. S. Kun, *Struktura naučnih revolucija*, Beograd: Nolit.
 Меје 1965: A. Meje, *Uvod u uporedno proučavanje indoevropskih jezika*, Beograd: Naučna knjiga.
 Новаковић 1994: С. Новаковић, *Увод у општи методологију и историја методолошке мисли*, Београд: Филозофски факултет.
 Станишић 2006: В. Станишић, *Увод у индоевропску филологију*, Београд: Чигоја штампа.
 Хојзинга 1992: J. Huizinga, *Homo ludens*, Zagreb: Naprijed.
 Шилер 2008: Ф. Шилер, *Познији филозофско-естетички сјиси*, Сремски Карловци – Нови Сад: ИК Зорана Стојановића.

INDO-EUROPEAN LINGUISTICS AND AESTHETIC FORM OF GAME

Summary

Relying upon the fundamental concepts of Kant's theory of knowledge, author points to the gaming character of IE. linguistics, as the (linguistic) science generally. Existence of certain metaphysical claims that are imposed in IE. linguistics and by which it founds itself (for example, possibility of reaching of objective knowledge) is not longer sustainable in this condition, so the special attention is devoted to the metaphysical aftereffects of this, different view at the nature of (linguistic) science and its goal. If something can be said about its purport, it is the following: its purport surely cannot be reaching of some concrete, objective noetic target, but to be a reacher expression of creative human essence.

Key words: Indo-European linguistics, aesthetics, methodology, Kant, game theories.

Vladimir Vukomanović

**МОРФОЛОШКА И ТВОРБЕНА
ПРОУЧАВАЊА**

Данило Алексић¹
Београд

ПРОБЛЕМ ДИСТИНКЦИЈЕ АПСТРАКТНО–КОНКРЕТНО И КЛАСИФИКАЦИЈА ИМЕНИЦА

У раду се наводе, преиспитују и допуњавају граматички критеријуми по којима се именице деле на апстрактне и конкретне. Потрага за темељима ове дихотомије креће од граматика савременог српског језика, прелази у домене историје филозофије и историје лингвистике и окончава се релевантним искуствима филозофије двадесетог века. Као највећа слабост традиционалног граматичког приступа показује се теза да је небројивост основна одлика апстрактних именица. Потенцијалне предности модификованог приступа представљене су кроз анализу множине апстрактних именица изведених суфиксом *-ост*.

Кључне речи: апстрактне именице, апстрактно, конкретно

1. И у европској и у српској лингвистици, подела именица на апстрактне и конкретне је, бар у неком свом виду, рано посведочена: уводи је већ *Грамашичка вештина*² (*Tékhnē grammatikē*) александријског граматичара Дионисија Трачанина, настала око 100. године пре н. е. (в. Робинс ³1990: 34; уп. Ивић ⁹2001: 25), односно *Србска синтакса* Ђуре Даничића из 1858. (в. Маретић 1932: 25, 28; исто у Симеон 1969: 98). Сличности између ових дела има још. И у једном и у другом, граница између апстрактног и конкретног се заправо не повлачи унутар света језика, него у свету ванјезичких феномена. Као називе за именоване појаве и Трачанин и Даничић³ користе дескриптивне термине несродне с онима које ће користити њихови каснији настављачи⁴. Најзад, заједничко им је то што су тек наредне генерације научника и формулисале дотад имплицитне критеријуме за дистинкцију о којој је реч.

Стојан Новаковић у *Српској синтакси за ниже гимназије и реалке Кнежевине Србије* из 1870. године апстрактне именице убраја међу оне „које је обичај говорити само у једнини“ (21870: 10–11), док се на апстрактна и конкретна експлицитно деле једино значења предлога (в. 38–39, 43). Упутство пак за разликовање „мислених“ и „стварних“ именица наћи ћемо у *Српској грамашици*, објављеној 1894. године. „Све се именице“, каже Новаковић, „могу поделити на *стварне* и *мислене*. *Сиварне* значе лица, животиње или предмете који се могу познати чу-

1 daniloaleksic87@gmail.com

2 Превод је Белићев (1998: 114).

3 С једним изузетком, на који упућује Маретић (1932: 33): „Кое самоставне речи не значе само глаголску радњу, него осим њ јоште што (н. п. да ко свршуе ту радњу), оне по овоме другомъ значено, кое е яче одъ првога (еръ ние онако **абстрактно**), имаю уза се другий падежъ по припадано (...)“ (Даничић 1858: 52. Подвукао Д. А.). Термин *умно* употребљен је у Синтакси три, а *шјелесно* два пута (Маретић 1932: 28), оба на другачији начин (в. пример у следећој напомени).

4 Несродни (1) значењски (уп. *о̑ца/пра̑ца* [body/act; в. Лидл, Скот 1996] одн. *шјелесне/умне ствари* са *abstractus/concretus* [одвучен / настао срastaњем, „саизрастао“]) и (2) синтаксички (уп. „noun: a part of speech [...] signifying a concrete or abstract entity“ [Трачанин према Робинс ³1990: 39], одн. „примери [речи] у којима се ово [просторно] значењ преноси на радњу, на станъ и на друге ствари умне“ [Даничић 1858: 473] са *конкретне/стварне именице*).

лима вида или пипања, као што су: *човек, жена, град, пишица, сено, дрво, камен, вода, кућа, сò*, итд. *Мислене* су (...) оне које именују какву радњу, бивање, стање, особину или каквоћу, и које се, по том, као предмети само умом замишљају, нпр.: *певање, гледање, сан, сиромаштво, богајство, лепоћа, обиље, оскудица, милина, младост, задовољство, висина, слава*, итд.“ (Новаковић ¹1894: 10–11).

Између *Српске граматике* и *Савременог српскохрватског језика* у овом делу граматике није начињен велик помак. Стевановић каже да апстрактне именице означавају „нешто нестварно, неопипљиво“, што „се (...) не може опипати, него се само осећа и замишља“. Осим овим путем, корпус апстрактних именица у српском језику одређује се и по семантичким групама: њега чине (а) „називи (...) појединих осећања и расположења“, (б) називи „особина“ и (в) називи „радњи“. На крају, каже се да се ове три врсте појава „замишљају као јединствене и недељиве“, што се језички манифестује тако што се именице о којима је реч „у правом своме значењу не употребљавају у множини“ (Стевановић ⁵1986: 187). Овакав опис срећемо у већини наших граматика из XX и XXI века. Станојчић и Поповић у *Граматици српског језика* (в. ¹¹2008: 79) дају иста одређења као Стевановић, с тим што не издвајају семантичке подгрупе. У *Gramatici hrvatskoga ili srpskog jezika* критеријуми за разликовање апстрактних и конкретних именица подразумевају, али се у оквиру „ono[g] što je nestvarno (...)“, што само pomišljamo као stvarno“ издвајају „imena za duševne pojave“, „imena za osobine (svojstva)“ и „imena za duševni i tjelesni rad“ (Брабец *et al.* ²1954: 33), а апстрактне именице се наводе као *singularia tantum*, уз напомену да се „ipak (...) neke od njih koriste i u množini“ (²1954: 38). Стевановић каже да „стварне именице“ значе предмете који постоје у „материјалном свету (свету ствари)“ а „мислене“ оне „који постоје само у нашем мишљењу“ (1960: 90) и, даље, „да само заједничке именице имају и облике једнине и облике множине“ (1960: 93), али у продужетку коментарише само „особене“, збирне и градивне именице, док међу примерима за апстрактне именице налазимо *пoклич*. Напокон, према *Gramatici srpskog jezika za strance*, „квалификативне (апстрактне) именице“ „označavaju neku osobinu, osećanje – neki apstraktni pojam“ и „obično [se] upotrebljavaju u jednini, ali ako se želi istaći razlika u vrsti onoga što se imenuje kvalifikativnom imenicom, moguće ju je kazati u množini“. За такву употребу дат је следећи пример: „*Majka voli na jedan način, a žena na drugi – te ljubavi su različite*“ (Мразовић, Вукадиновић ²2009: 230). Апстрактне именице се не разматрају као *singularia tantum*⁵ (в. 237–238).

2. Опипљивост је основно мерило поделе и у *Gramatici hrvatskoga književnog jezika* из 1990. године, с тим што су у „неопипљиво“ уз „особине, осјећаје, стања, физичке и душевне моћи, радње“ убројане и „природне и друштвене појаве“, као што су „*зòра*“, „*олуја*“, „*пòрез*“ и „*јèзик* (нпр. *francuski*)“ (Барић *et al.* ²1990: 64). Ту се наводи и реч „*рòјам*“, а од именица које се обично користе у једнини помињу се само збирне и градивне (²1990: 65). И ове корекције традиционалног приступа дају повода размишљању, али је нама сада занимљивији коментар аутора о граници између апстрактних и конкретних именица. Наиме, признаје се да та граница није одређена, јер се неке именице могу сматрати и апстрактним и конкретним: такве су, према овој граматици, именице које значе „*posebno organizirane zajednice*“ (попут друштва, народа, племена), пошто су оне „*skupovi nečeg opipljivog*“, док се,

5 Овде треба поменути и једну старију књигу, *Извод из српске граматике* (Бошковић 1863), где се као примери именица које означавају „ствари у памети“ наводе и „закон“, „понедељник“, „мај“ и „пролеће“.

међутим, „ono što one znače ne može орипати (iako se članovi skupa mogu)“ (1990: 64–65). Ова напомена привлачи нашу пажњу зато што је у њој добро описан један од проблема дистинкције апстрактно–конкретно о којима данас расправљају филозофи.

2.1. Гидеон Роузен, професор филозофије на Универзитету Принстон, о односу апстрактног и конкретног говори у Енциклопедији филозофије универзитета Стенфорд (The Stanford Encyclopedia of Philosophy) под одредницом *Abstract Objects* (Роузен 2012). Он креће од запажања да та подела у савременој филозофији има необичан статус: сматра се да је она од фундаменталног значаја за метафизику и епистемологију и може се навести мноштво парадигматских примера за обе класе, али још увек није објашњено како треба повући границу између њих. Како се каже даље, могли бисмо се задовољити ставом да је посредни интуитивна дистинкција, али је онда не бисмо смели ни за шта користити, јер не бисмо знали шта, ако ишта, зависи од ње.

Део о историји питања доноси занимљиве податке. Чињеница да се ово питање тиче филозофије не би нас зачудила ако знамо најпре то да сама подела ентитета на апстрактне и конкретне по свему судећи из ње и потиче: први значајни европски мислиоци који су се бавили лингвистиком били су Платон, Аристотел и стоици (Робинс ³1990: 17–20), а прва теорија „апстрактних термина“ у историји филозофије јесте Платонова теорија идеја (Примијеро 2007: 191). Међутим, Роузен тврди да данашња дистинкција апстрактно–конкретно важну улогу у филозофији добија тек у XX веку, да се први пут јавља у XVII веку, а да је пре тога срећемо само у повременим наговештајима. Тако се може рећи да је илуструју чувене Платонове форме (ιδεες) у односу са предметима из материјалног света⁶, али оне, како истиче Роузен, представљају метафизички узрок ових, док се данас сматра да су апстрактни објекти каузално инертни. Нас на исту помисао наводе Аристотелове универзалије (τα καθόλου) ако их поставимо наспрам конкретних предмета којима су оне егземплификоване (и „у којима“, за разлику од Платонових форми, оне једино и егзистирају). Додуше, у одговарајућим списима је тешко наћи и засебан термин за речи које означавају универзалије, с могућим изузетком Аристотеловог израза τα εν αφαιρεσει λεγομενα, тј. (једински) „објекат који је производ (неког метода) апстракције“ (в. Примијеро 2007: 192); према кратком истраживању спроведеном за потребе овог рада, најраније потврде саме поделе термина на „апстрактне“ и „конкретне“ налазимо много касније – у *Ars Generalis Ultima (Ars magna)* мајорканског филозофа, логичара и мисионара Рајмунда Лула (каталонски Ramon Llull, лат. Raimundus Lullus) из 1305. (VII, 2; X, 2), односно у *Summa totius logiceae* енглеског схоластика Вилијема Окамског, изdatoј око 1323. године (в. поглавље „de diuisione nominum per concretum & abstractum“, I, 5). Ипак, Роузен се на ова три аутора не осврће, него само констатује да се ова подела у почетку тичала речи или термина; „оригинална“ дистинкција апстрактно–конкретно, каже се даље, припада традиционалној граматичкој, која разликује конкретну именицу (*sic*) бело (*white*) од апстрактне именице белина (*whiteness*) без изјашњавања о метафизичким одликама онога што оне означавају. Граматичке референце нису дате.

6 Платон о својој „теорији апстракције“ говори у појединим параграфима *Федона* (100a–101e), *Теајетета* (201d–202c) и *Државе* (476a, 596a), те у целом *Софистику* (Примијеро 2007: 191). В. такође *Парменид* (131b).

Роузен затим тврди да је у XVII веку та и таква дистинкција пренета у филозофију. Мислилац о ком је реч био је Џон Лок. Енглески емпириста је у *Ogledu o ljudskom razumu* писао о апстрактним идејама које настају из конкретних изостављањем дистинктивних детаља и које – Лок је изричит – „ne pripadaju realnom postojanju stvari, već su to izumi i tvorevine razuma“ (1962: 451). За њега нпр. идеја троугла представља „opšti trougao“ који „ne sme da bude ni kos, ni pravougaon, ni istostran, ni istokračan, ni raznostran, nego sve to i ujedno nijedno od toga“ (1962: 657). Овим наводима треба додати само да, осим о апстрактним и конкретним идејама, Лок у *Ogledu* ипак посебно говори о апстрактним и конкретним терминима (1962: 521–523). Слично аналитичким филозофима XX века, он скреће пажњу на „обични“ језик да би расветлио проблем: вештачки деривати, примери нестандартних употреба и разлике у свакодневној употреби између апстрактних и конкретних израза послужили су му да изложи природу идеја (како ју је он видео). На пример, Лок примећује да „proste ideje“, односно, слично њима, и „ideje modusa“ и „ideje odnosa“, увек имају и „konkretna“ и „apstraktna imena“ („slatkoća – sladak“, односно „pravda – pravedan“ и „jednakost – jednak“), док идеје о супстанцама скоро никад немају апстрактни назив, осим ретких књишких кованица, које нису ушле у општи речник (*aurietas, metallietas*), и закључује да то „bar nagoveštava priznanje svih ljudi da oni nemaju ideja o realnim suštinama supstancija“ (1962: 523). У сваком случају, Беркли и Хјум су, додаје Роузен, Локово виђење апстрактних идеја одбацили⁷. Овде ћемо опет скренути пажњу на поменуто дело Вилијема Окамског; он тамо заступа став да постоје само појединачни (конкретни) ентитети, док се универзалије проглашавају концептима који своју општост дугују не онтолошким, него семантичким одликама (Паначо 1999: 65). Окамски због тога прави разлику између апстрактних односно конкретних ентитета и апстрактних односно конкретних термина (што се не може поуздано тврдити о Аристотелу и Лулу), а претпостављене апстрактне објекте своди на појединачне квалитете и супстанце, тј. појаве доступне чулима.

2.2. У међувремену, граматичари су дистинкцију апстрактно–конкретно чували за свој рачун и на свој начин. Маретић за термин *ајсттракцијан* каже да га „нијесу наћинили римски граматичи, него филолози новјијих времена“ (1932: 19). Први је податак моје досадашње истраживање потврдило⁸. Према Робинсу, римска лингвистика се углавном своди на примену грчке мисли, грчких контроверзи и грчких категорија на латински језик (1990: 55); заиста, када у римским граматикама потражимо одељке о именицама, тамо где Трачанин пише *σβμα* и *πρᾶγμα*, Римљани најчешће имају *corpus* и *res*. Међутим, из времена када је настала *Грамаћичка вешћина* немамо сачуван ниједан сличан спис, док су нам римски епигони оставили обиље грађе, у којој осим различитих парафраза Трачанина и других грчких узора (нама доступних и изгубљених) срећемо и стидљиве покушаје елаборације. Пресек свих тих верзија могао би се описати овако:

7 Беркли критикује Локову теорију апстракција у уводу својој *Расправи о ирнципима људског сазнања*. О Локовој идеји троугла он тамо не жели ни да расправља, већ само позива читаоца да провери да ли заиста има и може имати идеју која одговара датом опису (в. Беркли 1710, увод, 13).

8 Коришћени су текстови са интернет презентације „Corpus Grammaticorum Latinorum“ (<http://html2.linguist.jussieu.fr:8080/CGI/index.jsp>). Циљ овог пројекта је да истраживачима учини лакше доступним латинске граматичке приручнике настале између II и VII века н. е., а данас га воде Валерија Ломанто, професор историје латинског језика на Универзитету у Торину, и њен некадашњи ученик Алесандро Гарсеа, професор латинског језика и књижевности на Универзитету у Тулузу.

именице су класа речи чија је главна одлика да „појединачно“ или „заједнички“ (*proprie/communiter*) именују материјалне и нематеријалне, тј. телесне и бестелесне ствари (*res corporalia / res incorporalia*), као што су земља, лађа, море и сл. (*terra nauis mare et cetera talia*), за које налазимо да имају „тело“ (*quae corpus habere reperiantur*), односно побожност, правда, бол итд. (*pietas iustitia dolor et cetera talia*), које су иматеријалне, „како сматрају граматичари“ (*quae sunt incorporalia, ut grammatici putant*). Другим речима, *nomina corporalia*, како су назване у једном спису, означавају ствари које можемо видети и додирнути, као што су земља и камен (*sunt nomina corporalia, quae uidemus et tangimus, ut terra lapis* [у овој се формулацији именица и означени предмет узимају уједно]), а *nomina incorporalia* – ствари које не можемо, као што су достојанство и елоквиција (*sunt [nomina] incorporalia, quae nec uidemus nec tangimus; нпр. dignitas et eloquentia*), него их само носимо „у души“, тј. у уму (*sed tantumdem in animo geritur*). У ренесансној граматици кастиљанског језика, дакле у 1492. години нове ере, именице су још увек дефинисане идентично као у *Грамаиичкој вештини*, само са другим примерима: „Nombre es una de las diez partes de la oración que (...) significa **cuervo o cosa**; digo cuervo como 'hombre', 'piedra', 'árbol'; digo cosa como 'dios', 'ánima', 'gramática“ (Небриха 1492: III, 2. Подвукао Д. А.). 1818. године, Вилијем Кобет у својој граматици енглеског језика апстрактне именице („[...] *Nouns, that express what we can neither see, nor hear, nor touch. For example: Conscience, Vanity, Vice, Sobriety, Steadiness, Valour; and a great number of others*“ [1818: 38]) користи да би дефинисао именице као врсту речи, али нигде не користи термин *апстрактна именица*. Напоследку, Јесперсен у *Philosophy of Grammar* цитира неколико књига из XIX века у којима се апстрактне именице и називају апстрактним, али најстарија од њих је из 1876. године (в. Јесперсен 1992: 133 и даље), што се слаже са другом Маретићевом констатацијом, бар што се тиче лингвистике.

3. Пратећи Роузена најзад стижемо у XX век, али опет без континуитета: овај аутор нове филозофске полемике изводи из коначног распада картезијанске бинарне дистинкције између материјалног и менталног, а први сигнал тог процеса види код Готлоба Фрегеа. Наиме, Фреге 1884. године проглашава „треће царство“, које није ни ментално ни материјално. Своју књигу *Die Grundlagen der Arithmetik (The Foundations of Arithmetic)* он почиње питањем шта је у ствари природан број. Постојећи одговори, филозофски и математички, не задовољавају га из различитих разлога, од којих су главни (а) када би бројеви били искључиво менталне представе, могло би се говорити о броју 17 особе А, броју 17 особе Б итд., док бројеви ипак имају објективно важење, и (б) када би бројеви били материјални објекти, закони аритметике би имали статус емпиријских генерализација, а то би нас доводило у неугодан положај кад бисмо рачунали с великим бројевима, пошто би захтевало да и за њих користимо рачуналку. Оваквим системом елиминације, наставља Роузен, Фреге долази до идеје да бројеви нису ни једно ни друго, него од оба света независни објекти; то је требало да помогне у решавању одговарајућих проблема филозофије и математике, коју овај филозоф сматра да затиче без дефиниције једног од својих основних појмова. У недостатку бољег термина, становници претпостављеног трећег царства, који би се могли описати као објективни (нементални) натчулни ентитети (*objective supersensible entities*), касније су названи апстрактним објектима. Јасно је да је ова подела замишљена као подела у свету ствари, тј. да се више не инсистира на одсуству метафизичких импликација. Фрегеова хипотеза представља нову контроверзу која скреће пажњу на проблем апстрактног,

што у погледу онтолошког статуса, што по питању начина за идентификовање апстрактних објеката. Према Роузену, у литератури се помињу четири начина да направимо ту разлику, и сваком од њих се могу начинити различити приговори. Говорећи о тим критеријумима, не морамо се приклонити ни реализму ни номинализму, тј. не морамо веровати да се апстрактни објекти одликују (барем) истим редом егзистенције као материјални предмети; уосталом, у овом се смислу не опредељује ни Роузен.

3.1. „Пут негације“ („the Way of Negation⁹“), састоји се у следећем: апстрактни објекти су они објекти којима недостају одлике парадигматских конкретних ствари. Према Розеновим речима, скоро свака експлицитна карактеризација у литератури служи се овим критеријумом (а ми знамо да тако није само у филозофији).

3.1.1. Као што смо видели, Фреге је сматрао да апстрактни објекти не могу бити чулни („опипљиви“) и, са чиме се традиционална граматика не би одмах сложила, ментални. Управо тај део је предмет спора у филозофији: није утврђено да ли су апстрактни објекти нементални (non-mental) и шта тачно чини њихову нементалност, тј. „независност од ума“. На пример, столица је зависна од ума у смислу да не би постојала да је није направило умно биће, али је очигледно да она није апстрактан објекат. Зато се прибегава следећој формулацији: ментални су они објекти који, по самој својој природи, постоје у датом тренутку као објект или садржај менталног процеса или стања у том тренутку, док би столице и столови, како каже Роузен, преживеле „уништење ствари које мисле“. Ипак, ни ово не отклања све проблеме. Наиме, „мереолошка фузија¹⁰“ очигледно менталних ентитета, нпр. љубичасте резидуалне слике коју је Роузен имао у одређеном моменту и читаочеве главобоље, скуп који је и сâм ментални ентитет, није нужно садржај неког менталног процеса. И ова препрека се може заобићи корекцијом критеријума, али остаје аналогон проблема скупа из *Gramatike hrvatskoga književnog jezika* (Барић *et al.* 1990: 65). Проблеми се умножавају кад обратимо пажњу нпр. на „апстрактне артефакте“, попут књижевних дела и њихових јунака, који су апстрактни али зависе од ума више него столица, или на субатомске честице, које су чулно неопазиве и независне од ума, али опет нису апстрактне. Роузен овде као критеријум разматра да ли се ради о физичком објекту, тј. објекту који „постоји у материјалном свету“ (како се изразио Стевовић), али упозорава да би тај одговор донео ново питање, наизглед лако – како утврдити шта физичке објекте чини физичким.

На први поглед, Фреге и Стевановић не говоре о истим појмовима. За нашег граматичара, осећања и расположења су „нешто нестварно“, а независност од менталних стања као да их протерује из домена апстрактног. Међутим, ситуација вероватно није тако једноставна: једно је нпр. радост неке особе у датом тренутку, а друго појам тог психичког стања, док би, према неким, засебна могућност био и врсни назив његове конкретне реализације („kind of trope“, в. Молтман 2004). Појам радости не би нестао када одједном нико на свету не би био радостан, или када из неког разлога нико не би мислио на тај појам. Према

9 „Пут негације“, „пут примера“, „пут конфлације“ и „пут апстракције“ су изрази које Роузен преузима од филозофа Дејвида Луиса. Луис пут негације не назива „the Way of Negation“, него „the Negative Way“ (в. Луис 1986: 81–86).

10 Мереологија је теорија односа између дела и целине. Појам мереолошке фузије је предмет извесних спорова, али у овом контексту довољно је рећи да је то скуп неких ствари и/или делова неких ствари. Кратак преглед дефиниција и проблема тог појма даје Ховда (2009).

томе, може се претпоставити да је он нементалан, мада се тиче менталних процеса.

3.1.2. Роузен као стандардне амандмане овог проблематичног критеријума наводи каузалну неефикасност (causal inefficacy) и непросторност (non-spatiality), заједно са невременитошћу. Чини се да ова мерила ситуацију чине јаснијом. Заиста, бесмислено је поставити питање где се налази косинусна функција или када је почела да важи Питагорина теорема. Међутим, има апстрактних објеката који са простором и временом имају занимљивији однос. Један од њих је игра шах. Шах се сматра апстрактним појмом и за њега се може рећи да је на описани начин независан од простора и времена, али је природније рећи да је измишљен у одређено време на одређеном месту, да је у VII веку стигао из Индије у Персију, да је током времена трпео одређене измене итд. него да је постојао одувек и „на истом месту“ као косинусна функција. Ову тешкоћу можемо избећи ако шаху признамо одређену просторно-временску одредљивост и додамо да конкретне ствари у простору и времену постоје на дистинктиван начин, пошто нема смисла питати колико простора у овом тренутку заузима игра шах. Скупови конкретних објеката и овде представљају изазов, пошто се скупови сматрају апстрактним објектима, док би њихови чланови у овом случају били спациотемпорално одређени; Роузен мисли да те скупове зато треба прогласити посредно одредљивим у простору и времену, тј. одредљивим преко својих конкретних „урелемената“ (чланова који нису скупови). На крају, постављено је и питање да ли су делови самог простора и самог времена апстрактни или конкретни, али Роузен сматра да је то питање „вербално“.

3.1.3. Према критеријуму каузалне неефикасности, апстрактни објекти, за разлику од конкретних, били они физички или ментални, не могу изазвати никакав догађај: „бројеви, функције и остало не чине да се ишта деси“. И овде треба дефинисати статус поменутог типа скупова. Ако Петар и Милош заједно померте равнотежу неког предмета, нпр. теразија, тај догађај су по Роузеновом мишљењу изазвали они, а не скуп чији су њих двојица чланови, пошто се не може одредити какав је тачно тај скуп – да ли су његови чланови само Петар и Милош, или молекули који чине Петра и Милоша, или се ради о некој још сложенијој конструкцији. Већи проблем представља онај који доноси сама каузалност. Роузен своди израз „камен је узроковао разбијање прозора“ на „догађај у којем учествује камен је узроковао разбијање прозора“ (пошто сам камен не може бити узрок тога, сем у неком изведеном смислу), и пита се шта значи рећи да објекат „учествује у догађају“. Могуће је замислити сценарио разговора у ком на аналоган начин „учествује“ Питагорина теорема. Због тога је неопходно утврдити дистинктиван начин на који конкретни ентитети „учествују у каузалном следу“¹¹.

3.2. „Пут примера“, каже Роузен, представља набрајање парадигматских случајева апстрактних односно конкретних ентитета у нади да ће се некако појавити осећај за њихово разликовање. Ако је дистинкција апстрактно–конкретно примитивна и недоступна анализи, ово би могао бити једини начин да се она дефинише. С друге стране, овај приступ доводи у питање филозофски значај те поделе, а она се сматра битном зато што апстрактни објекти као класа у домену епистемологије односно филозофије језика пред нас постављају нарочите проб-

¹¹ Роузен не цитира трећу варијанту Луисовог пута негације, наиме тезу да апстрактни објекти никад нису неразлучиви (indiscernible; в. Луис 1986: 83).

леме. Ако су ти проблеми реални, за њих мора постојати објашњење, а тешко је поверовати да је њихов узрок само примитивна апстрактност тих појмова.

3.3. Роузен даље извештава да је „пут конфлације“ назив за поистовећивање разлике апстрактно–конкретно са неком метафизичком дихотомијом коју познајемо одраније, као скупови – појединачни елементи или универзалије–партикуларије. Међутим, каже се да савремени филозофи ретко прибегавају том поступку¹².

3.4. И Луис и Роузен мисле да је главна алтернатива путу негације пут апстраховања. Према Луису, апстрактни објекти (он их зове „апстрактни ентитети“) настају одузимањем посебности (*specificity*) конкретним објектима; он сматра да је ово историјски и етимолошки исправно тумачење апстрактних објеката, али да оно нипошто није доминантно у савременој филозофији. Роузен пак ово одузимање посматра као психолошки процес који може послужити као основа за критеријум тако што ће се претпоставити да према апстракцијом добијеним идејама постоје одговарајући објекти. На рачун његове повезаности са једном застарелом филозофијом ума, међутим, он овај приступ у овој форми одмах и одбацује, те представља његову нову верзију која је изведена из Фрегеове анализе релације идентитета (в. 1953: §63 и даље). Док је Фреге релацију паралелности (*alb*) сводио на релацију идентичности и добијао нов и апстрактан појам (*правац* линије *a* = *правац* линије *b*), неки аутори дефинишу апстрактне објекте као оне објекте за које важе одговарајући „функционални изрази“, нпр. „број F-ова = број G-ова ако и само ако има исто онолико F-ова колико има G-ова“. Роузен мисли да у некој развијенијој варијанти овај приступ обећава, иако тек треба да одговори на неке озбиљне примедбе.

4. Граматичару ће многи од изнесених података бити инспиративни, али најпре ће се запитати може ли им директно прићи. Главна питања су (а) на који начин је историја филозофије релевантна за лингвистику када је реч о нашој дистинкцији и (б) да ли филозофски апстрактни објекти обухватају и ентитете које означавају апстрактне именице или су пак ужа група, унутар њих. Историја филозофије нам показује да је подела ентитета на апстрактне и конкретне врло стара и да одувек ствара филозофске проблеме, и, што је најважније, подупиру Роузенов став да вероватно нема смисла питати које објашњење одговара њеној „правој“ варијанти. Наиме, Роузен мисли да је у филозофији погрешно трагати за јединственим и прецизним значењем техничких термина који су уведени путем примера и без експлицитне дефиниције и теоријске разраде (нпр. *идеализам*, *сујистијанца*), јер се у таквим случајевима још нисмо ни договорили како их треба разумети. У таквој ситуацији, право решење је оно које нам омогућава да повучемо јасну линију између стандардних примера, и тих решења може бити више, а неке од њих нам нуди историја. Теже је одговорити на питање да ли је појам апстрактног објекта коекстензиван с појмом ентитета који именује апстрактна именица. Према Луису (1986: 84–86), апстракције уопште би вероватно биле шири појам од апстрактних објеката, али се чини да су апстракције како их он види шири појам и од ентитета које именују апстрактне именице. Луис пита зашто из конкретних ствари не можемо апстраховати и екстринзичне одлике попут презимена, просторно-временских координата или улога које оне иг-

12 Луис није само описао овај начин разликовања апстрактних и конкретних ентитета него је такође доказивао да он противречи путу негације у свакој од његових варијанти (1986: 83–84). С проблемима које наводи Луис Роузен се обрачунао у одељку о путу негације.

рају у некој теорији. Пошто није сигуран да се апстракције могу свести на универзалије (и тропе, тј. њихове конкретне реализације), Луис изражава сумњу да су оне „вербалне фикције“, тј. да када говоримо нпр. о „економском човеку“ не говоримо о новом објекту који је резултат апстракције, него „на апстрактан начин“, изостављајући неке њихове одлике, говоримо о обичним људима¹³. Фридерике Молтман (2004: 1) сматра да реч која означава особину, нпр. *мудрост*, може означавати и апстрактни објекат (појам мудрости) и његове конкретне реализације (Петрова мудрост) и врсни назив конкретних реализација, ком се, за разлику од особине као апстрактног објекта, може приписати предикат (уп. *Мудрост је рејка* са *Појам мудрости је редак*). Идући за овом анализом, можда бисмо могли доћи до доказа да све праве апстрактне именице означавају појмове који испуњавају услове да буду апстрактни објекти. Какав год био одговор, чини се да математички појмови, уобичајени примери за апстрактне објекте, представљају прототипичне представнике апстрактних појмова ма колико широко схваћених, те да их стога у виду морају имати и лингвисти.

5. Као што смо видели, код филозофа се могу наћи све особине апстрактних именица (или објеката) које обично наводе граматичари – осим једне. Небројивост је била драгоцен критеријум јер представља формалну одлику, што нам омогућава да у грађи повучемо јасну границу, али изгледа да се често сукобљава са другим граматичким критеријумима за ову поделу именица. То се добро види ако се анализирају теоријски конструкти попут фонеме. За разлику од фона, фонема није материјални објекат, каузално је инертна, просторно-временски неодређива (осим на начин особен за апстрактне објекте), а појам о њој стичемо апстракцијом. Једино што нас спречава да именицу *фонема* прогласимо апстрактном јесте њена потпуна бројивост: можемо рећи нпр. да српски језик има тридесет фонема, од којих свака има утврђена дистинктивна обележја и јасно се разликује од других. По томе је фонема иста као књига, лопта, мачка и ма који други типичан конкретни ентитет, али је то не чини ишта доступнијом снимању и спектрографији. Ово је случај не само са стручним терминима него и са апстрактном лексиком из свакодневног језика (*идеја*, *концепт*, *мисао*, *систем* итд.). С друге стране, *песак* је небројива именица, али се ипак не сматра апстрактном.

Конфлација апстрактности и небројивости не изненађује ако апстрактност тумачимо као неодређеност: говорећи о множини апстрактних именица, Стевановић каже да се апстрактни објекти понекад „вежу за нешто одређено, стварно“ (1986: 187), а не разматра питање како се неодређеност (која се манифестује небројивошћу) може изједначавати са апстрактношћу када је песак једнако стваран као булдожер. Може се бранити и гледиште да је треба задржати, тим пре што, у одсуству јединствене и обухватне теорије о којем сведочи Роузен, граматика има право на формулисање онаких мерила каква одговарају њеним налагама и потребама. Међутим, исто као у филозофији, поставља се питање чему би онда дистинкција апстрактно–конкретно у ствари служила – како бисмо је могли употребити као методичко средство или као упориште у научном истраживању, што илуструје проучавање множине апстрактних именица изведених суфиксом *-ост*.

6. Према традиционалној граматички, именице типа *духовитости* јесу апстрактне именице и сврставају се у *singularia tantum*, а као бројиве се употребља-

13 Те и сличне вербалне фикције би могле бити у надлежности граматичара.

вају само када значе нешто конкретно: за примере као *политички некоректне духовитости* кажемо да више не означавају особину, него досетке. Именице попут *драгоцености* и *знаменитости* више се и не опажају као називи особина и сматрају се потпуно конкретизованим. Међутим, изгледа да се и изведенице на *-ости*, класични примери апстрактних именица, могу представити као изазов традиционалном поимању дистинкције апстрактно–конкретно.

Наиме, срећу се необични примери попут [особе] *обмотане најгором од свих литерарности, обрачун (...) с власитијим разбарушеностима које су га дошле сиушавале, све разгранатости нашег политичког, друштвеног и привредног живота, ту је искористио своје надарености за сљепокарење и подметанье* итд¹⁴. Ако се држимо суда да апстрактне именице својом множином означавају само конкретне предмете, код ових и других примера биће нам незгодно да одредимо конкретни предмет о ком је реч. Овде нема тако очигледне промене значења као код именице *знаменитости*, која најчешће означава чувене грађевине, локалитете и предмете, или *глулости*, која може означавати глупу изјаву или поступак. Изгледа да је у анализи оваквих примера природније поћи за раније наведеном интерпретацијом из *Грамашке српског језика за сџранце* и рећи нпр. да у наведеном контексту *литерарности* значи „врсте литерарности“. Неки тип литерарности је зацело „одређенији“ од литерарности уопште, али да ли га то чини и „стварним“?

У корист традиционалног приступа може се навести могућност да су ови и слични примери стилске грешке, тј. да би смисао реченице остао исти и када би уместо јединине била употребљена множина, како средином прошлог века тврди Логан (1941: 170 и даље). Такав би могао бити пример „*ио ойсежу људских сџрадања и жрџава, а и далекосежностима џосъедица*“, где је множински облик, како се чини, одабран по инерцији или из жеље за ефектом¹⁵. Можда, онда, све употребе попут *литерарности, разбарушености* треба прогласити стилски маркираним, тј. оказионализмима. Међутим, овај језички ресурс се може искористити и тако да се неопходна информација пренесе на економичнији начин, што подржава еволуција примера као што су *драгоцености* и *знаменитости*, који су данас неутрални. Такође, да према том закључку задржимо извесне резерве, барем за сад (јер се ипак не ради о истом типу именице), приморава нас поменути пример из *Грамашке српског језика за сџранце* („те две [врсте] љубави су различите“, в. горе).

Озбиљнији приговор би се могао извести из података које представља Фридерике Молтман. Како смо видели, она разликује особине као апстрактне објекте, њихове конкретне реализације (тропе), који се сматрају конкретним предметима, и врсне називе тих конкретних реализација, „универзалије чије су инстанце манифестације конкретних одлика, али које немају статус објекта“ (2004: 1–2), тј. „семантичке вредности“ којима се могу приписати одлике (2004: 1). Мо-

14 Грађу су чиниле изведенице на *-ости* ексцерпирание из Обратног речника српскога језика, чији су множински облици затим тражени у Електронском корпусу српског језика и помоћу интернет претраживача Гугл. Примери који су по мом језичком осећању неуобичајени (нпр. *ајџировитости, изолучености*) нису укључени у претрагу. Уколико су били занимљиви, у обзир су узимани и примери са хрватских и босанских сајтова.

15 Моје истраживање се није проширило и на књижевне текстове, али је извесно да су питања о којима је реч занимљива и из стилистичког аспекта. На пример, Момчило Настасијевић један циклус својих *Седам лирских кругова* назива *Глухоше*, па се опредељивање за множину ове именице може анализирати и као пожељан стилски поступак.

жемо рећи да у нашим примерима нема промене значења као код именице *знаменијосиј*, али из ове анализе – ако је тачна – следи да промена значења није ни неопходна да би изведеница на *-осиј* означавала конкретан објекат: множински облици би били тропи или, у најбољем случају, неке подврсте тропа, о којима Ф. Молтман и не говори. Снага овог приговора, међутим, зависи од опсега појмова *ајсџиракџина именица* и *ајсџиракџиан објектај*, о чему смо већ расправљали. Другим речима, ни Молтманова не тврди да су апстрактни објекти, који су у ствари онтолошке категорије, једини ентитети који се уопште могу и назвати апстрактним, тако да бисмо и називе претпостављених „врста́ тропа́“ (и њихових подврста?) могли убројати у апстрактне именице.

7. У покушају да расветлим ову граматичку поделу, скренуо сам пажњу на могуће решење једног проблема које наговештавају неке граматике (Барић *et al.* ²1990, Мразовић, Вукадиновић ²2009), али и наишао на мноштво већих. Надам се да се они неће показати као препреке, него да ће инспирисати даља теоријска и историјска истраживања и шире и прецизније анализе грађе.

Литература

- Барић *et al.* ²1990: Е. Barić, М. Lončarić, D. Malić, S. Pavešić, М. Peti, V. Zečević, М. Znika, *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Белић 1998: А. Белић, *Опшћа лингвистика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Беркли 1710: Berkeley, G. *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge*. <<http://www.gutenberg.org/files/4723/4723-h/4723-h.htm>>. 20. 6. 2012.
- Брабец *et al.* ²1954: I. Brabec, М. Hraste, S. Živković, *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Даничић 1858: Ђ. Даничић, *Србска синтакса. Део 1*, Београд: Државна штампарија.
- Ивић ⁹2001: М. Ivić, *Pravci u lingvistici. 1*, Београд: Čigoja štampa.
- Јесперсен 1992: Jespersen, O. *The Philosophy of Grammar*. <<http://books.google.rs/books?id=1J SIGwoVhcwC&ei=4JGRUljhFMfuUNHggZgE>>. 20. 6. 2012.
- Кобет 1818: Cobbet, W. *A Grammar of the English Language*. <http://books.google.rs/books?id=8xR1wNa_a0wC>. 20. 6. 2012.
- Лидл, Скот 1996: H. G. Liddell, R. Scott, *A Greek-English Lexicon*, Oxford: Clarendon Press.
- Логан 1941: Logan, C. T. The Plural of Uncountables. *American Speech*, Oct., 1941. JSTOR. 20. 6. 2012.
- Лок 1962: Dž. Lok, *Ogled o ljudskom razumu. 2*, Београд: Kultura.
- Луис 1986: D. K. Lewis, *On the Plurality of Worlds*. Oxford: Blackwell.
- Лул 1305: Lull, R. *Ars Generalis Ultima*. <<http://lullianarts.net/Ars-Magna/contents.html>>. 10. 6. 2012.
- Маретић 1932: Т. Maretić, Pregled srpskohrvatske gramatičke terminologije XVII, XVIII i XIX vijeka, *Rad JAZU*, 243, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 13–90.
- Молтман 2004: Moltmann, F. Properties and Kinds of Tropes: New Linguistic Facts and Old Philosophical Insights. *Mind (New Series)*, Jan., 2004. JSTOR. 20. 6. 2012.
- Мразовић, Вукадиновић ²2009: P. Mrazović, Z. Vukadinović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci; Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Небриха 1492: Nebrija, A. De. *Gramática de la lengua castellana*. <<http://www.antoniodenebrija.org/indice.html>>. 20. 6. 2012.

- Новаковић ²1870: С. Новаковић, *Српска синтакса : за ниже гимназије и реалке Кнежевине Србије*, Београд: Државна штампарија.
- Новаковић ¹1894: С. Новаковић, *Српска граматика*, Београд: Државна штампарија.
- Окамски 1323: Ockham Anglicus, Guilelmus. *Summa totius logiceae*. <<http://books.google.rs/books?id=IC08AAAAcAAJ>>. 6. 6. 2012.
- Паначо 1999: Panaccio, C. *Semantics and Mental Language*, u: P. V. Spade [ed.], *The Cambridge Companion to Ockham*. 53–75. <<http://books.google.rs/books?id=soawvEGmA8wC>>. 20. 6. 2012.
- Примијеро 2007: Primiero, G. On Building Abstract Terms in Type Systems. *The Logica Yearbook 2006, 2007*. Academia.edu. 7. 6. 2012.
- Робинс ³1990: R. H. Robins, *A Short History of Linguistics*, New York: Longman.
- Роузен 2012: Rosen, G. Abstract Objects. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2012 Edition)*. 7. 6. 2012.
- Симеон 1969: R. Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Станојчић, Поповић ¹¹2008: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Граматика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић ⁵1986: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. 1*, Београд: Научна књига.
- Стевовић 1960: И. Стевовић, *Функционална граматика српскохрватског језика*, Београд: Завод за издавање уџбеника Народне Републике Србије.
- Фреге ²1953: Frege, G. *The Foundations of Arithmetic*. <<https://www.google.com/search?q=site%3Awww.naturalthinker.net+frege&qfront=frege>>. 6. 6. 2012.
- Ховда 2009: Hovda, P. What is Classical Mereology?. *Journal of Philosophical Logic*, 2009. SpringerLink. 20. 6. 2012.

THE PROBLEM OF THE DISTINCTION ABSTRACT–CONCRETE AND CLASSIFICATION OF NOUNS

Summary

The paper lists, reassesses, and supplements the grammatical criteria for the division of nouns into abstract and concrete. The search for the foundations of this dichotomy is guided by grammars of Serbian language, research in the fields of history of philosophy and history of linguistics, and, finally, by the relevant experience of the 20th century philosophy. It is shown that the greatest weakness of the traditional grammatical approach is the thesis that uncountability is the basic trait of abstract nouns. Potential advantages of a modified approach are presented through the analysis of the plural forms of abstract nouns derived with the suffix *-ost*.

Keywords: abstract nouns, abstract, concrete

Даница Јеротијевић¹

Кражујевац

НОВИЈЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ ТВОРБЕ РЕЧИ У САВРЕМЕНОМ ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

Рад има за циљ анализу новијих тенденција творбе речи у савременом енглеском језику. Након теоријског увода у коме се разматра историјат проблема творбе речи у енглеском језику, у раду се дискутује о примерима из корпуса сачињеног од лексема које су ушле у најновије издање речника савременог енглеског језика *Oxford English Dictionary*. Може се рећи да су суфиксација, композиција и конверзија у савременом енглеском језику високо продуктивни модели творбе речи, али да такође има примера регресивне деривације, редупликације и скраћивања. Велики значај треба придати све развијенијем моделу акронимије која нарочито узима маха у комуникацији на интернету. Префиксације, с друге стране, има у јако мало примера, што потврђује закључке до којих се дошло у обимнијим истраживањима модела творбе у савременом енглеском језику.

Кључне речи: динамика језика, творбени модели, савремени енглески језик

1. Увод

Са индустријско-технолошким и културним развојем и променама у оквиру једне заједнице развија се и мења њен језик, а самим тим и потреба за именовањем нових садржаја или редефинисањем постојећих назива. Што је већа употребна вредност одређене речи, односно што је већи број људи користи, утолико пре ће дата реч постати званична лексичка јединица. Нарочито у 20. и 21. веку постојеће речи нису довољне да би се њима именовао огроман број не само техничких изума већ и других концепата из друштвених и културних животних сфера, тако да језик одликују сталне промене и динамика развоја. Уколико одређена говорна заједница жели да означи нови садржај, она то може учинити на више начина: бирајући неки од постојећих творбених модела или њиховом комбинацијом, проширивањем структуре семема у оквиру постојеће лексеме или адаптирањем речи из страног језика.

Циљ нашег рада јесте анализа творбених модела заступљених у појединим неологизмима који су у ушли у последње издање *Oxford English Dictionary*, званичног речника савременог енглеског језика.

Након теоријског увода у коме се даје преглед историјата проблема којим ћемо се бавити, у раду је представљена анализа творбених модела чији су резултат примери из корпуса. Уз објашњења значења, даје се и појашњење друштвено-културних околности у којима се сматра да је поменута реч, тј. лексема, настала.

1 E-mail: danicajerotijevic@gmail.com

2. Лексема, okazaionalizam, neologizam

На почетку и за наставак рада значајно је да још једном направимо разлику између лексеме и okazaionalizma. Лексема представља апстрактну, семантичку јединицу речника, синтаксички је самостална и именује одређени појам (Kristal 1985: 140), а најчешће има више семема, сем у случају изоморфије. За лексему важе особине језичког знака по Сосиру, арбитарност, подруштвљеност, репетитивност и структуралност.

У разликовању лексеме и okazaionalizma кључну улогу има процес лексикализације, односно да ли је одређена морфолошко-синтаксичка структура постала јединица речника. Процес лексикализације okazaionalizma, иако могу бити веома учестали и повољни за изражавање значења, зависи од ванјезичких фактора, а највише од потребе одређене говорне заједнице да новим термином именује неки садржај (Petronijević 1994: 475).

С обзиром да okazaionalizam нема ниједно обележје језичког знака, на сцену, приликом одређивања смисла, ступа појединачно тумачење. Свако понаособ тумачи шта која реч значи и шта је говорник хтео да каже. Говорници okazaionalizam препознају интуитивно, било у говорном или писаном језику (Kristal 1985: 219). Занимљиво је да се и okazaionalizam и лексема могу подједнако наћи у оквиру фразеологизма.

У речницима и граматикама неологизам се обично дефинише као новонастала лексичка јединица или постојећа јединица која је добила ново значење (Newmark 2004: 8–13). Међутим, поставља се питање како нешто што је већ лексичка јединица може бити новонастало, стога Кристал сматра да су неологизми заправо лексичке јединице које су настале од okazaionalizma које је одређена говорна заједница прихватила услед недостатка формалног израза за нови садржај или услед промене одређене семеме постојеће лексеме (Crystal 2003: 315). Неологизме треба разликовати од тзв. *hapax legomena*, који се појављују само једном у датом корпусу, али се за њих сматра да су индикатори морфолошке продуктивности јер број поменутог типа речи у оквиру одређене морфолошке категорије одговара броју неологизма те исте категорије (Plag, Dalton-Puffer & Vaayen 1999: 215).

3. Продуктивност

Иако прате одређена правила система, модели грађења речи подложни су променама током времена у смислу да ће се неки модел у датом тренутку чешће користити у грађењу нових речи него неки други. Током времена суфикси који врше исту функцију међусобно се надмећу, да би један у датом тренутку узео примат над другим и обрнуто. Тако је данас, на пример, фреквентнији суфикс – *ness* (нпр. *ecofriendliness* – осећање пријатељства према живојој околини) за грађење именица у енглеском језику него некада знатно присутнији *-th* (нпр. *depth* – дубина, *length* – дужина) (Plag 2004: 1-3). Промене у оквиру творбених модела на дијахронијској равни мере се продуктивношћу, која се дефинише бројем нових речи насталих одређеним творбеним моделом (Baier 2001: 211). Стога се за одређена правила творбе која су чешће на снази при грађењу нових речи може рећи да су продуктивнија од других. Иако је предмет бројних проучавања, феномен морфолошке продуктивности и даље изазива полемику међу

лингвистима (Pustynnikov, Schneider–Wiejowski 2009: 3). Једно од важних питања јесте да ли је продуктивност феномен квантитативне или квалитативне природе.

Ароноф сматра да треба развити метод којим ће се избројати све могуће речи које могу настати одређеним моделом творбе, а не само из одређеног текста као узорка (Aronoff 1976). Бајен ће пак у својим истраживањима покушати да израчуна вероватноћу проналажења нових речи које су настале одређеним моделом творбе али управо у датом тексту који је узет као пример анализе (Ваауен 1992). Ипак, као најпоузданији начин одређивања продуктивности Плег види рачунање броја неологизама, што се може применити и на различите временске периоде и тако утврдити дијахронијске промене у продуктивности. Као проблем се, међутим, јавља непостојање утврђеног начина да се са прецизношћу одреди тачан број неологизама у једном временском периоду, па се најчешће прибегава историјским речницима (Plag 2004: 7), али питање је колико је у некој земљи развијена лексикографска делатност.

Проблему продуктивности приступано је и са синхронијског и са дијахронијског аспекта у многим истраживањима, али неки аутори сматрају да треба обе перспективе узети у обзир како би се сагледао развој продуктивности, тј. динамика промена у оквиру одређеног творбеног модела (Cowie et al., 2002: 418).

4. Класификација творбених модела са освртом на историјски развој

На самом почетку ваља напоменути да се у енглеској литератури творба речи подводи под морфологију, а не под лексиколошке процесе, наиме, постоји подела на флективну и деривациону морфологију (Blevins 2006). С обзиром да се рад фокусира на моделе настанка нових речи, занемарићемо флективну морфологију и усредсредити се превасходно на лексичку, тј. творбу речи или дериватологију.

Као два основна творбена модела наводе се деривација, тј. грађење речи афиксацијом, при чему настају изведенице, и композиција, којом настају сложене речи (Baueer 1983: 33). Међутим, поред ових основних наводе се и други модели које ћемо у наставку покушати да објаснимо осврћући се на динамику њиховог развоја и заступљеност током историјског развоја. Представићемо моделе творбе у модерном и укратко их упоредити са процесима продуктивним у староенглеском (с. 5–12. век), средњоенглеском (с. 12–15. век) и раном модерном енглеском језику (с. 1470–1650).

4.1. Деривација (*Derivation*)

Деривација се састоји из додавања афикса (префикса, инфикса или суфикса) на творбену основу градећи тако нове речи (Crystal 2003: 132), при чему се врста речи може променити или остати иста. Префиксацијом се врста речи најчешће не мења, док су суфикси ти који мењају првобитну врсту речи, али има примера у којима префикси могу променити врсту речи, нпр. од енглеских именица *slave* (роб) или *danger* (опасност) могу се направити глаголи додавањем префикса *en-* који је настао од немачког префикса *ge-*, *enslave* (заробити), *endanger* (угрозити, довести у опасну ситуацију), мада је поменути префикс мање продуктиван у модерном енглеском у односу на раније периоде.

У староенглеском деривација је била високо заступљена, као и у другим германским језицима, а неки од најпродуктивнијих префикса и суфикса заступљени

су и данас: префикси *mis-*, *ofer-* (*over-*), *un-*, суфикси *-ful*, *-ig* (*-y*), *-isc* (*-ish*), *-dōm* (*-dom*), *-hād* (*-hood*), *-nes* (*-ness*), *-scipe* (*-ship*). Може се уочити да је углавном дошло до промена на фонолошком плану, док је, рецимо, занимљив случај суфикса за грађење прилога *-e* и *-lice* за које данас постоји само суфикс *-ly* или нулти суфикс (нпр. *hearde-fiercely*-снажно). На средњоенглески је велики утицај извршио француски језик и управо из овог периода долазе неки данас продуктивни префикси: *de-*, *dis-*, *in-*, *non-*, суфикс *-able*, и од 17. века мање продуктиван суфикс *-esse* (Lehmann, Mugdan 2004: 1678). Данас су у употреби бројни префикси различитог порекла од којих су неки лексикализовани, као нпр. *ante-*, *in-*, *dis-*, *re-* *uīūg*.

4.2 Композиција (*Compounding*)

Комбиновањем две или више творбених основа настају сложене речи или сложенице (Crystal 2003: 92). Композиција је била јако заступљена и у староенглеском и средњоенглеском периоду. За староенглески је карактеристична појава тзв. *кенинга* (*kenning*), сложеница које се могу разумети једино метафорички и које су типичне за староенглеску поезију (нпр. *bānhūs* што значи *шело*, буквално *кућа костију*, настало од *bān*-bone- кост и *hūs*-house-кућа), док је у средњоенглеском и у овом процесу снажан француски утицај (Lehmann, Mugdan 2004: 1678).

Композиција је честа у синтетичким језицима, а у модерном енглеском сложенице имају следеће карактеристике: граматички и семантички понашају се као просте речи, флективни наставци могу доћи само на крају сложенице, при чему је друга именица њен основ, и могу се писати одвојено (*flower pot* – саксија), спојено (*flowerpot*) или са цртицом (*flower-pot*).

Семантички посматрано, сложенице могу бити ендоцентричне (састоје се од управног члана и модификатора, нпр. *doghouse* – кућица за псе, главна је друга реч у сложеници), егзоцентричне (сложенице где нема јасно израженог управног члана, нпр. *paleface* – бледолики), копулативне (збир значења морфема, нпр. *bittersweet* – *слаћко-горак*) и апозиционе (различити описи за истог референта, нпр. *singer-songwriter* – *певач-шекстиописцац*) (Wagner 2010).

4.3. Превођење, конверзија или деривација нултим суфиксом (*Functional Shift, Conversion, Zero-derivation*)

Превођење представља модел транспозиције постојеће речи из једне врсте речи у другу без формалних промена (Lehmann, Mugdan 2004: 1709), тако да, стриктно говорећи, није модел настајања нових речи. У староенглеском се јавља и то најчешће при претварању глагола у именице и обрнуто. Присутно је и у средњоенглеском, мада је овај период најпознатији по развоју неких модела о којима смо говорили или ће о њима бити речи касније. У раном модерном енглеском у поменути модел биће унесене неке новине. Данас је превођење такође јако продуктивно, нпр. од именице *water* (вода) настао је глагол *water* (заливати).

Претходно наведени модели опстају од староенглеског до данас, док се наредни појављују тек од средњоенглеског периода.

4.4. Скраћивање (*Clipping*)

Овим моделом творбе нове речи настају скраћивањем појединих делова речи, било почетног, завршног, или оба дела (Berg 2011: 1–3). Такође се бележи

први пут у средњоенглеском периоду, али тек у модерном језику постаје много продуктивнији модел. Новонастала реч се не мора користити у истом контексту као већ постојећа, а често има и неформалну конотацију, нпр. *examination* (било која врста испитивања), и од тога настала реч *exam* (испити у академском смислу), тј. нпр. *showbusiness* (шоубизнис), и од њега настали неформалнији израз *showbiz*.

4.5. Сливенице (*Blending*)

Сливање је модел скраћивања при коме настају нове речи комбинацијом делова двеју речи, најчешће почетка једне и краја друге (Godby et al., 1982), нпр. *newscast* (емитовање вести) = *news* + *broadcast*. Настаје у средњоенглеском периоду, све је чешће у раном модерном енглеском, да би данас постало јако учестали модел (Lehmann, Mugdan 2004: 1679).

Посебан облик скраћивања представља акронимија.

4.6. Акронимија (*Acronymy*) – Акроними и иницијализми

Поменути модел бележи се тек од Првог светског рата (Lehmann, Mugdan 2004: 1679) и данас постаје све продуктивнији. Акроними могу бити сачињени од почетних слова других речи, када се називају *иницијализми*, или делова синтагми (Bugarski 2009:172), и могу се поделити на оне који се изговарају као целина (нпр. *radar* - *radio detecting and ranging - radar*) и оне код којих се изговарају појединачна слова (нпр. *C.O.D.* - *cash on delivery* - *новац по присећу*). За даље проучавање акронимије чини се важно подвући јасну разлику између поменутих иницијализама и акронима сачињених од делова синтагми, као и оних који се изговарају као целина и оних код којих се слова појединачно артикулишу, а никако их подвести под један те исти модел.

4.7. Редупликација (*Reduplication*)

Редупликација се појављује тек крајем 18. и почетком 19. века, а заживеће тек у савременом добу. Представља посебну врсту композиције. Модел редупликације састоји се из понављања дела или целе коренске или везане морфеме (Bugarski 2009: 172).

4.8. Регресивна деривација (*Back-formation*)

Модел губљења афикса са већ постојеће речи при чему настаје нова реч, назива се *регресивном деривацијом* (Quirk et al. 1985), нпр. глаголи настали од именица *to enthuse* (испуњити ентузијазмом) од *enthusiasm*, *to swindle* (преварити) од *swindler* (преварант), *to televise* (злагање телевизију) од *television* (телевизија).

4.9. Смишљање речи² (*Word Coinage*)

Смишљање речи се у литератури налази као термин за речи измишљене *ad hoc* намерно или случајно у одређене сврхе, а које се не могу објаснити неким

2 Наш превод.

већ постојећим творбеним моделом, дакле реч је о околионализмима, нпр. *nerd* (*шћребер*), *blurb* (*кратак садржај књиже на корицама*).

5. Најновије тенденције у моделима творбе у савременом енглеском језику

Тешко је уопштено утврдити који модели творбе највише доприносе стварању нових речи у савременом енглеском језику, али се може рећи да постоје неке универзалне тенденције, нпр. да је суфиксација још увек најпродуктивнији модел (Szymanek 2005: 431). Сматра се да је модел суфиксације додатно ојачан учесталом употребом *конфикса* (везане морфеме латинског и грчког порекла које не постоје самостално већ само у комбинацији са другим морфемама, нпр. *hyper-*, *electro-*, *macro-* на почетку речи, уместо префикса германског порекла (изузев *in-* који је још увек високо продуктиван, многи се полако губе) (Bauer 2003). Интересантно је поменути и лексикализацију афикса, нпр. суфикс *-ism* је постао именица *ism* (*There are so many isms in the world. – Има толико изама у свећу.*) са значењем *систем убеђења*, или префикс *mega-* је постао придев *mega* (*He is so mega. – Он је шако мега.*), са значењем *сјајан, крућан, важан* (Adams 2001: 60).

Композиција је такође продуктивна, и то најчешће ендосентричног типа (нпр. *cellphone* – *мобилни телефон*), претпоставља се због тога што приликом стварања сложеница нема тако снажних граматичких рестрикција као код префиксације или суфиксације. Такође су нарочито учестале тзв. неокласичне сложенице, настале од поменутих *конфикса* и неке слободне морфеме (нпр. *electro-jazz*, *bio-terrorism*) (Dent 2003: 43). Примећује се све чешћа употреба тзв. *срасћања*, које се ретко бележи у речницима, јер је производ спонтане креације говорника, дакле реч је о околионализмима (нпр. *a slept-all-day look* – *преспавао сам-цео-дан поглед*) (Szymanek 2005: 433). Што се конверзије тиче, дати модел је и даље високопродуктиван и среће се често у новинским чланцима, белетристици и свакодневном говору, али је чврсто повезан са контекстом, јер је значење новонастале речи тешко предвидиво ван синтаксичког и прагматичког контекста у коме је настала (нпр. *doorstep* – *кућни праћ*, као именица, *to doorstep* – *прећу кућни праћ, закорачићу у кућу*, као глагол) (Green 1991: 78). Регресивна деривација је присутна у савременом енглеском језику и то нарочито код сложених глагола који настају од именичких облика који означавају радњу губљењем суфикса *-ing* (*to air-condition*, настало од *airconditioning*). Неки аутори тврде да овакви примери не настају регресивном деривацијом већ композицијом, међутим други су у истраживањима показали да је већа вероватноћа да је у питању први модел (Adams 2001: 100–101). Сливање је нарочито карактеристично за језик медија, али и за новије техничке термине (*affluence* (*имућство*, *богачство*) + *influenza* (*грип*) = *affluenza*). Сливањем је највећи број речи у енглески језик ушао тридесетих година 20. века, али се дати тренд наставља и данас (Szymanek 2005: 434). Скраћивање и акронимија су нарочито учестали од деведесетих година 20. века и све више добијају на значају, скраћивање у неформалном (нпр. *fro-yo* настало од *frozen yoghurt* – *ледени јогурћ*), а акронимија у нешто формалнијим контекстима, у овом случају иницијализам (нпр. *GPS* – *Global Positioning System* – *глобални систем за позиционирање*) (Szymanek 2005: 435).

6. Анализа примера

Узимајући у обзир Флајшерев став да је основна јединица творбе заправо реч као производ модела творбе, а основна јединица дескрипције тип творбе (Petronijević 1994: 474), у анализи ћемо се пре свега концентрисати на опис одређеног творбеног модела чији је резултат одређени оказационализам или лексема коју анализирамо. Послужићемо се претходно представљеном класификацијом постојећих процеса и покушати да их опримеримо и проширимо за додатна појашњења проистекла из новијих тенденција у језику. Предмет наше анализе јесу поједини примери из корпуса састављеног од неологизама у енглеском језику у последњих десетак година који су нам се учинили занимљивим, а који су ушли у састав последњег издања Оксфордског речника³. Покушаћемо да објаснимо моделе којима су дати примери настали, с тим што ћемо напоменути да су најчешће у питању комбинације више различитих модела.

У нашем корпусу приметили смо да је суфиксација и даље најпродуктивнији модел, док се префиксација јавља само у неколико случаја и то углавном са конфликтом латинског или грчког порекла.

1) *Heteronormative* (*adj*) (*hetero-* + *normative*), као придев који значи *да је брак између жене и мушкарца једино исправан*, настао је префиксацијом од суфикса грчког порекла *hetero-* и постојећег придева *normative*, а затим је од њега суфиксацијом настала именица *heteronormativity* (*n*) уз помоћ суфикса *-ty* за грађење апстрактних именица од придева са значењем стања или осећање⁴. Како тема хомосексуалних бракова постаје све популарнија, дати термин је добио негативну конотацију тиме што се њиме наглашава да су једино хетеросексуални бракови исправни.

(1) **Heteronormative** TV Shows only portraying heterosexuality and the assumption that every character is heterosexual.⁵ (**Хетеронормативне** ТВ емисије приказују само хетеросексуалне односе и претпостављају да је сваки лик хетеросексуалног опредељења.)

2) *Gnasher* (*n*) (*gnash* + *-er*), *онај који шкрџуће зубима*, или *зуб који шкрџуће*, лексема настала суфиксацијом уз помоћ суфикса *-er* који означава *вршиоца радње* на глагол *gnash*.

A wrinkly old witch with enormous **gnashers**.

(Изборана стара вештица са огромним **шкргутавцима**.)

3) *Singledom* (*n*) (*single* + *-dom*), именица која значи *стање када сће сами, шј. нисте у вези или браку*, настала од придева *single* суфиксацијом уз помоћ суфикса *-dom* за грађење апстрактних именица који означава *стање*.

(3) Ay, that one girl can't be happy with her **singledom**; I mean she hasn't been on a date in 3 years!

(Хеј, немогуће да је та девојка срећна што **је сама**; хоћу да кажем да није 3 године изашла ни са ким.)

3 Пошто најновије издање Оксфордског речника још увек није доступно у књижарама и библиотекама у Србији, у анализи смо се послужили електронском верзијом са интернета. Објашњења значења примера (1–19) преузета су са следеће адресе <http://www.oed.com>.

4 Порекло и значење префикса и суфикса у овом примеру и у наставку рада утврђено је на основу онлајн етимолошког речника на следећој адреси <http://www.etymonline.com>.

5 Овај и наредни примери (1–23) преузети су са интернет адресе <http://www.urbandictionary.com>.

4) Routineness (n) (routine + -ness), именица која значи *стање када нешто радиш рутински*, настала од именице routine и суфикса -ness за грађење именица који означава *стање или особину*. До сада је у речнику постојала само именица routine (*рутина*).

(4) One shouldn't mix **routineness** with experience.

(Не треба мешати **рутинско одрађивање посла** и искуство.)

5) Royalness (n) (royal + -ness), још једна именица која сведочи о продуктивности суфикса -ness у савременом енглеском језику, а означава *стање када се неко осећа као краљ или краљевски*. Настала је суфиксацијом, додавањем поменутог суфикса -ness на придев royal. Такође је до сада постојала само именица royalty са значењем *краљевски стањус или моћ, шј. краљевска лоза, племенство*.

(5) I wanna bring **royalness** to my life.

(Желим да се **осетим као краљ** у свом животу.)

6) Smack-talk (v) настало је регресивном деривацијом од smack-talking (n, adj), а значи *увредљива, нишодаштвавајућа шала*. Само smack-talking (n, adj) настало је композицијом *smack* (*ударити шамар*) и *talking* (*причаћти*), најпре као именица, а затим конверзијом настаје придев, што је чест случај у енглеском језику. Такође постоји и именица *smack-talk* настале конверзијом од претходно поменутог глагола.

(6) Dude, you shouldn't try **smack talk**.

(Брате, ни не покушавај да **збијаш увредљиве шале**.)

7) Couch surf (v) на сличан начин је регресивном деривацијом од именице couch surfing (n), настале опет композицијом именице *couch* и *surfing*, а значи *проводишћи време спавајући на нечијем каучу уместио да се уселиш*.

(7) My boy from college just got a job and a place in Manhattan, and I'm **couch surfin'**.

(Мој дечко са факултета је управо добио посао и стан на Менхетну, а ја се **убацила**.)

Слично се може објаснити и пример ego-surf (v) настао регресивном деривацијом од ego-surfing (n), а значи *поштрага за својим именом на интернету*.

8) Party-crashing (adj) (party-crashing + Ø) придев настао конверзијом од именице party-crashing (party + crashing) настале композицијом, а означава *особину када неко нејозван ујадне на журку*.

(8) I don't like Tommy, what a **party-crashing** guy!

(Не волим Томија, стално **незван упада на журке!**)

9) Meep (v) (meep + Ø) глагол конверзијом настао од узвика који се чује када се звучним сигналом цензурише псовка на телевизији, а као глагол може да значи *прекриши звуком псовку, уместио псовке начинити шај звук*.

(9) I poked Tom in the stomach, and he **meeped**.

(Боцнуо сам Тома у стомак и он је **мипнуо**.)

10) Roulette (v) (roulette + Ø) глагол настао конверзијом од именице roulette (*рулетш*), а значи *израти рулетш, ризиковатиш*.

(10) I know you like to **roulette** but it's too risky this time.

(Знам да волиш да **ризикујеш**, али превише је ризикантно овај пут.)

11) La la land (n) (la la + land) настало редупликацијом иницијализма за Лос Анђелес (Los Angeles – L.A.), и речи *land* (земља), а користи се за *неког ко лебди, изван је реалности, маиши*. Занимљиво је да се слова у иницијализму за Лос Анђелес читају појединачно, а у склопу овог израза представљају једну изговорну целину.

(11) Man, that dude is in la la land. He's totally quixotic!
(Човече, тај дечко лебди у облацима. Потпуно је пометен!)

12) Fnarr fnarr (adj), придев настао редупликацијом од ономотопеје смеха из популарне серије, а користи се да означи *жрубе и простије сексуалне инсинуације*.

(12) That remark was so **fnarr fnarr!**
(Та опсаска је тако **фнар фнар!**)

13) Rap (v) настало конверзијом од именице *rap*, која настаје скраћивањем од *rapparazzo*, а значи *радиши посао папараца, шајно фотиографисаши*.

(13) Have you been **rapped?**
(Да ли те је **ухватио папарац?**)

14) Non-dom (n) настало скраћивањем од придева non-domicile (adj) што значи *неодомаћен, тј. особа која борави у некој земљи али нелегално*.

(14) **Non-doms** must pay another 20000 pounds!
(**Придошлице** морају да плате још 20000 фунти!)

6.1. Акроними и иницијализми

У последње издање Оксфордског речника ушли су акроними и иницијализми неформалног типа, карактеристични за интернет комуникацију. Међутим, речник открива да је датих акронима било спорадично још раније, али да су тек са експанзијом интернета постали фреквентнији у употреби.

15) OMG – *Oh my God* – *о мој Боже*, у речник је ушао као узвик, именица и придев у значењу *зајрејашћења, изненађења*.

Занимљиво је да се први пут јавља 1917. године у личном писму:

(15) I hear that a new order of Knighthood is on the tapis—O.M.G. (Oh! My God!)—Shower it on the Admiralty!

J. A. F. Fisher *Let.* 9 Sept. in *Memories* (1919) v. 78

(Чујем да је нови ред Витештва на тапету – **О.М.Б.** – обрушите се на Адмирале!)

16) LOL – *Laughing out loud* – као узвик и именица, у значењу *гласно се смејаши*. За дати пример је занимљиво да се јавља као иницијализам још шездесетих година 20. века али у значењу *малена сшара дама, Little old lady*.

(16) Someone who cracks a joke might get an 'LOL' in response—for 'Laughing Out Loud'. 1993 *San Diego Union-Tribune* 14 Feb. d2/3

(Неко ко исприча виц може очекивати да добије 'ГСС' за узврат – што значи 'гласно се смејати'.)

17) FYI – *For your information* – као придев и именица, у значењу *за Вашу/швоју информацију*. Сматра се да потиче из меморандума 1941. године.

(17) 'FYI' titles this new program for the Mutual network. The letters mean 'For Your Information'-a series detailing how the United States is combating sabotage and espionage. *Washington Post* 27 Apr. 5/3

'ЗВИ' је наслов новог програма Заједничке мреже. Почетна слова значе 'за Вашу информацију' – серија са детаљима о томе како се Сједињене државе боре против саботаже и шпијунаже.

18) *Wags* као именица најчешће у множини, настао је као акроним за *wives and girlfriends*, дакле означава девојке и жене заједно, први пут се појављује 2002. године.

(18) While their menfolk sweated during training sessions, the Wags' biggest dilemma was whether to baste their backs or their legs in SPF25 sunscreen... *Sunday Tel.* 19 May 2002 16/3

(Док су се мужеви знојили на тренинзима, највећа дилема њихових Жедеа била је да ли да намажу леђа и ноге кремом са заштитним фактором...)

Поред поменутих ту су и следећи иницијализми формалнијег карактера:

19) *RSA - Rivest, Shamir and Adleman*, иницијализам који означава алгоритам настао од имена људи који су измислили дати алгоритам.

Иницијализама који још увек нису постали део речника има много и настају готово свакодневно. Неки од њих су:

20) *BTД - Bored to Death* – *сморен до смртии*

(20) It's not his fault, Bob suffers from **BTД**.

(Није он крив, Боб пати од СДС-а.)

21) *CRAT - Can't Remember a Thing* – *не могу ничеџ да се сећим*

(21) I have **CRAT** today, please remind me when the deadline is.

(Данас имам **НМНДСС**, молим те подсети ме кад је рок.)

22) *ЕОМ - End of Message* – *крај поруке*

(22) I have to go now! **ЕОМ**.

(Морам да идем! **КП**.)

23) *HWGA - Here We Go Again* – *идемо Јово-нано*

(23) **HWGA**: I posted 4 photos on Facebook in the album "2011 Spring".

(**ИЈН**: Поставио сам 4 фотографије на фејсбук у албум "Пролеће 2011.")

7. Закључак

Након увода у коме су истакнуте најважније теоријске поставке од којих смо кренули у раду, представљена је анализа примера из корпуса сачињеног од неологизама који су унети у најновије издање Оксфордског речника енглеског језика. У одабраним примерима пре свега смо се концентрисали на моделе творбе којима су настали.

Може се рећи да су суфиксација, композиција и конверзија у савременом енглеском језику високопродуктивни модели творбе речи, али да такође има примера регресивне деривације, редупликације и скраћивања. Велики значај треба придати све развијенијем моделу акронимије која нарочито узима маха у комуникацији на интернету. Префиксације, с друге стране, има у јако мало примера. Наш корпус није био довољно велик да би се са нешто већом сигурношћу утврдила продуктивност појединих творбених модела, али су примери потврдили претходно наведене претпоставке лингвиста до којих се дошло у обимнијим истаживањима.

У будућим студијама било би корисно испитати друштвено-политичке околности у којима су настале неке од анализираних лексема и речи, јер је познавање контекста нужно за ваљану интерпретацију значења, као и за утврђивање модела творбе.

Са развојем науке, технологије и друштва уопште, развијају се и нови видови комуникације, тако да се језик неумитно мења, али управо су те непрестане промене, наравно уз повећање броја говорника, оно што један језик чува од изумирања.

Литература

- Адамс 1973: Adams, Valérie, *An introduction to English word-formation*, London: Longman.
- Адамс 2001: Adams, Valérie, *Comp/lex Words in English*, Harlow: Longman.
- Ароноф 1976: Aronoff, M., *Word formation in generative grammar*, Cambridge: MIT Press.
- Баајен 1992: Baayen, H. On frequency, transparency, and productivity, *Yearbook of Morphology*, Dordrecht-Boston- London: Kluwer, 181–208.
- Бауер 1983: Bauer, Laurie, *English Word Formation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Бауер 2001: Bauer, Laurie, *Morphological Productivity*, Cambridge Studies in Linguistics, 95, Cambridge: Cambridge University Press.
- Бауер 2003: Bauer, Laurie, English Prefixation – A Typological Shift?, *Acta Linguistica Hungarica*, 50, 33–40.
- Берг 2011: Berg, Thomas, The Clipping of Common and Proper Nouns, *Word Structure*. Volume 4, 1–19.
- Блевинс 2006: Blevins, J., English inflection and derivation, in Aarts/MacMahon (eds.) *The Handbook of English Linguistics*. Blackwell, 507–536.
- Бугарски 2009: Bugariski, Ranko, *Uvod u opštu lingvistiku*, Beograd: Čigoja Štampa.
- Кауи, Далтон-Пафер 2002: Cowie, C., Dalton-Puffer, C., Diachronic word-formation over time: Theoretical and methodological considerations, in Días Vera, Javier, *A Changing World of Words. Studies in English Historical Lexicography, Lexicology and Semantics*, Rodopi, 410–437.
- Кристал 2003: Crystal, David, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Fifth Edition, Cornwall: Blackwell Publishing.
- Дент 2003: Dent, Susie, *The Language Report*, Oxford: Oxford University Press.
- Годби, Волис, Џоли 1982: Godby, Carol Jean, Rex Wallace, and Cathy Jolley, *Language Files: Materials for an Introduction to Language and Linguistics*, Ohio State University Press.
- Грин 1991: Green, Jonathon, *Neologisms. New Words since 1960*, London: Bloomsbury Publishing.
- Кристал 1985: Kristal, Dejvid, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, preveli Hlebec, Boris i Klajn, Ivan, Beograd: Nolit.
- Лехман, Магдан 2004: Lehmann, Christian, Mugdan, Joachim, *Morphologie*, Berlin: Walter de Gruyter.
- Њумарк 2004: Newmark, Peter, Non-Literary in the Light of Literary Translation, *The Journal of Specialized Translation*, Issue 1.
- Online Etymology Dictionary*, <http://www.etymonline.com>, консултовано 15.4.2011.
- Oxford English Dictionary*, <http://www.oed.com>, консултовано 10.4.2011.
- Петронијевић 1994: Petronijević, Božinka, “Neke novine u nauci o tvorbi reči”, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, Novi Sad: Matica srpska, 469–479.

Петронијевић 2000: Petronijevic, Bozinka. *Deutsche -i/-o-Derivate. Neue Tendenzen in der Wortbildung des Deutschen*. Beograd: Naučna knjiga.

Плаг 2003: Plag, Ingo, *Word-Formation in English*, Cambridge: Cambridge University Press.

Плаг 2004: Plag, Ingo, "Productivity", *Encyclopedia of Language and Linguistics* 2nd Ed., Elsevier.

Плаг, Далто-Пафер, Баајен 1999: Plag, Ingo, Dalton-Puffer, Christiane and Baayen, Harald, "Morphological Productivity across Speech and Writing", *English Language and Linguistics* 312, pp. 209–228

Пустилников 2009: Pustynnikov, Olga, Schneider-Wiejowski, Karina, "Measuring Morphological Productivity", *Issues in quantitative linguistics: 1–9*. Lüdenscheid: RAM.

Кверк, Гринбаум, Лич, Свартвик 1985: Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., and Svartvik, J. *A comprehensive grammar of the English language*. London: Longman.

Шиманек 2005: Szymanek, Bogdan, "The Latest Trends in English Word-Formation", in Štekauer, Pavol, Lieber, Rochelle, *Handbook of Word-Formation*, The Netherlands: Springer, 429–448.

Urban Dictionary, <http://www.urbandictionary.com>, консултовано 25. 4. 2011.

Веґнер 2010: Wagner, Martina, "Word Formation Processes: How new Words develop in the English Language", *LING* 301 Lexical Semantics, Winter Term.

THE LATEST TRENDS OF WORD FORMATION IN CONTEMPORARY ENGLISH

Summary

The paper investigates the latest trends of word formation in contemporary English. After a brief introduction into the history of word formation processes in English, the paper presents the conducted analysis of the examples from the corpus. The data were obtained from the latest edition of the *Oxford English Dictionary*. It may be suggested that the most productive processes of word formation are derivation, compounding and conversion, yet back-formation, reduplication and clipping should not be disregarded either. The paper likewise underscores the increasing influence of acronymy especially in internet communication. Prefixation remains rare, which confirms the hypotheses derived from more exhaustive research on word formation in contemporary English.

Keywords: word formation, language dynamics, contemporary English

Сања Радић¹*Београд*

СТРАНА ПРЕПОЗИТИВНА КОМПОНЕНТА *Е*- У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ²

Предмет овог рада је творба речи са страном препозитивном компонентом *е*- (нпр. *е-кујовина*, *е-банкарство*, *е-књижица*), проблем творбеног статуса и термилошког одређења таквих твореница, као и различите правописне недоумице у вези с њима. Циљ нам је, пре свега, да опишемо овакве језичке формације на основу одређеног корпуса, да покушамо да одредимо домене њихове употребе и фреквентности, као и да покажемо њихове семантичко-стилске и функционалне улоге у језику. Корпус чине примери претежно из публицистичког стила (дневна штампа, недељници, стручни часописи), али и бројни примери потврђени на различитим интернет страницама.

Кључне речи: творба речи, творенице, страна препозитивна компонента *е*-

1. Услови настанка *е*-препозиције

Крај 20. и почетак 21. века обележени су процесом глобализације који за хвата све области човековог живота. Језик, као основно средство комуникације међу људима, није могао остати изван оваквих токова. „Глобализациони процеси довели су у језику до активирања *шенгенције* ка *интернационализацији*, што је довело до хипертрофије страних језичких елемената у словенским (и другим) језицима“ (Ђорић 2008: 117). Тако долази и до ширења и устаљивања различитих страних елемената у препозитивном делу сложених номинативних формација (нпр. *био-*, *блиц-*, *видео-*, *е-*, *мини-*, *нео-* и сл.).

Када говоримо о језичком динамизму, треба поменути да је на ширење творбеног модела са препозицијом *е-*, у оквиру процеса глобализације, вероватно паралелно утицао и развој информационалних технологија, али и интернет као средство модерне комуникације. У савременом добу постоји велика потреба за комуникацијом преко интернета у свим областима живота. Тако се, на пример, јављају и различите интернет странице одређених образовних установа (као што је ЕТШ Михајло Пупин у Новом Саду или Техничка школа у Апатину) које нуде и *школске лекције* у електронској форми (назване *е-лекцијама*), али и омогућавају увид у *електронски дневник* ученичких оцена (*е-дневник*).

Потреба за економичношћу у језику такође може бити један од фактора за ширење оваквих језичких формација. Наиме, ради се о потреби за именовањем мноштва новостворених ентитета и односа, тј. за издвајањем бројних нових пој-

1 sanjar_51@yahoo.com

2 Овај рад је настао у оквиру лингвистичког пројекта 178006 („Српски језик и његови ресурси: теорија, опис и примене“, Филолошки факултет у Београду, руководилац: проф. др Божо Ђорић), на коме учествујем као стипендиста Министарства за науку и просвету Републике Србије. Почетна форма овог прилога представљала је презентацију мог самосталног истраживачког рада на докторским студијама. Она је рађена на предмету Творба речи у теорији и пракси, под руководством проф. др Боже Ђорића.

мова у интернет технологији и многим другим сферама савременог живота (би знис, банкарство, администација, здравство, образовање и др.). Међу тим новим појмовима вероватно су најфреквентнији они са придевом *елекџронски* као са ставним делом придевских синтагми (*елекџронско послованье*), који се данас све чешће бележи у скраћеном, гј. у *e-* виду (*e-послованье*).

2. Експанзија страних препозитивних елемената у језичким формацијама и фазе развитка

Лексичке иновације са страном препозитивном компонентом *e-* у српски језик су најпре дошле из енглеског говорног подручја. С. Колковска (2010: 207) бележи да се такав модел у бугарском језику појавио крајем осамдесетих година, такође преко енглеског језика (прва употреба творенице *e-mail* је у бугарском језику регистрована 1982. године), али да се за кратко време препозитивно *e-* издвојило као самостална компонента и почело да се везује за широк круг нових основа. Слична је ситуација и у српском језику. Такве творенице су у прво време имале у оба своја саставна дела стране елементе, са сачуваном графичком и правописом изворног језика (*e-mail*, *e-government*, *e-Belgrade*). Временом се почињу јављати у другом делу и домаће, или одомаћене стране речи и тако настају хибридне творевине типа *e-новине*, *e-поштица*, *e-трговина*, *e-шераија*, *e-систем*, *e-криминал*. Експанзију твореница са препозитивном компонентом *e-* показују и бројни примери у којима се она јавља чак и код властитих именица (*e-Србија*, *e-Европа*, *e-Војводина*), као и архаизама (*e-гућан*) и жаргонских речи (*e-швалер*, *e-мување*). Њихова експанзија је нужно везана и за савремене услове живота, у којима се интернет и електронска комуникација, као и све остало што уз њих долази, појављују као нова потреба без које се у савременом добу не може.

3. Проблем термилошког одређења и творбеног статуса препозитивне компоненте

У вези са оваквим твореницама јавља се проблем њиховог творбеног статуса, а затим и проблем термилошког одређења. Наиме, међу истраживачима нема јединственог става око тога којим творбеним начином настају творенице са страном препозитивном компонентом, па се у литератури срећу различита одређења: абривијација, композиција, композиција + абривијација, префиксоидна деривација и сл. (Ђорић 2008: 124). Формације са страном препозитивном компонентом *e-* К. Вашакова назива сложеницама (према Ђорић 2008: 122). Наиме, формације са страним препозитивним компонентама она дели на префиксалне деривате и сложенице. Префиксалне деривате одликују компоненте као што су *a-*, *анти-*, *архи-*, *експира-*, *хиџер-* и сл., а сложенице дели у две групе. У првој групи су оне чија оба члана живе и као самосталне речи, а у другој су сложенице са првим несамосталним чланом. Даље, у првој групи Вашакова разликује структуре са пуном страном препозитивном компонентом (нпр. *бизнис-*, *мини-*, *техно-*, *видео-*) и структуре са скраћеном формом препозитивне компоненте (*гастро-*, *глобал-*, *еко-*, *e-* и сл.). Запажамо, ипак, да само *e-* препозитивна компонента подразумева радикално „скраћивање“, толико да се у њој изван контекста (изван твореница типа *e-послованье*) не може подразумевати мотивно ‘електро-’, ‘електронски’ или сл. (в. т. 4).

Тешкоће настају и при дефинисању статуса препозитивних компоненти. Неки научници такве компоненте називају аналитима који се јављају као „лексема са широким граматичким могућностима и лексема које функционишу само као индеклинабилни детерминатори“ (Ђорић 2008: 121). Ова друга група лексема функционише само као детерминатор и то су најчешће скраћене форме придева и именица. У литератури се срећу различита именована препозитивних компоненти: унификси, аналити (аналитички придеви), везане компоненте, полупрефикси, префиксоиди итд. „У сербокroatистици се за препозитивне компоненте које не долазе самостално, већ само у саставу сложенице, користио назив *везана лексичка морфема*“ (Ђорић 2008: 123). И. Клајн сматра да тај назив потиче отуда што такви форманти, које он назива префиксоидима, носе значење целих речи и по томе су упоредиви са именичким основама, а различити од префикса (Клајн 2002: 144). Међутим, и код овог аутора је јасно да подела није једноставна јер се одређени форманти укључују и међу стране префиксе, али и међу префиксоиде (као што су *макро*, *микро* и сл.).

4. Семантичка вредност препозитивне компоненте *e-*: ‘електронски’ или ‘интернет’?

Према Речнику српског језика (2011), као и према Великом речнику страних речи и израза (2008) лексема *електронски* је придев „који се односи на електроне и електронику“. Са таквим смислом придева *електронски* могу се разумети творенице као што су *e-цигарете*, *e-пушење*, *здравствене e-књижице* и сл. Међутим, међу потврђеним примерима преовладавају секундарна значења придева *електронски*, односно, нови смисао *e-* компоненте: ‘оно што функционише преко интернета’ (*e-трговина*, *e-бизнис*, *e-банкарство*, *e-сарадња*), или ‘оно што живи у форми видљивој само на рачунару’ (*e-књига*, *e-документи*, *e-лектира*, *e-лекција*).

Ексерцирани примери, тако, показују да се препозитивна компонента *e-* употребљава у следећим значењима: ‘електронски’ (*e-пословање* / *електронско пословање*, *e-цигарета* / *електронска цигарета*), ‘интернет’ (*e-криминал* / *интернет криминал*, *e-продаја* / *интернет продаја*), али и ‘онлајн, тј. „на вези“’ (*e-купиовина* / *онлајн купиовина*, *e-продавница* / *онлајн продавница*). Некада се ова значења употребљавају као синонимна (*e-пословање* → *електронско пословање*, *интернет пословање*, *онлајн пословање*), али се некада и разликују (*електронске књиге онлајн*). Примери типа *e-цигарета*, што је цигарета која подразумева фиктивно (не стварно, већ симулирано) пушење, указују на то да је препозитивна компонента *e-* превасходно попримила вредност: ‘све што живи у свету нове технологије и комуникације’.

5. Језичка економија и стилске особености твореница са страном препозицијом *e-*

Један од узрока за настанак и бујање страних препозитивних компоненти у савременом српском језику може се подвести и под језичку економију, тј. појаву да се информације преносе у што једноставнијем и језгровитијем виду. Тако се и вишечлани појмови настоје исказати краћим конструкцијама. Што се тиче стране препозитивне компоненте *e-*, запажа се да се у насловима текстова чешће јављају краћи облици, односно творенице са страним препозитивним *e-* (нпр. *e-књижице* у једном наслову недељника *Време*), док се у основном делу текста

често срећу и пуни облици назива (у даљем тексту поменутог недељника искључиво *електронске здравствене књижице*). Такође, што је исказ више званичан, ређа је употреба твореница са страним препозитивним *e-*, док је у мање формалном тексту њихова употреба учесталија. Стога је најфреквентија употреба оваквих твореница у журналистичком стилу, а посебно на различитим интернет страницама и форумима.

У одређеном броју примера запажа се и стилска улога твореница са *e-* препозицијом, када језички материјал пружа двосмислен начин тумачења. Нпр. у тексту часописа Свет компјутера, под насловом „Е-живот у Србији“, у коме се говори о недовољно развијеној електронској и интернет технологији код нас, јасна је порука аутора текста који је као поднаслов ставио „e-Србија, међу шљивама...“. Стилски су маркиране и поједине реченице у тексту једног гласника који говори о оснивању тзв. *e-цркве* („Данас, на дан 1.032 eСвета, направљена је организација Православна eЦрква“).

6. Правописни аспекти

Употреба твореница са страном препозицијом *e-* за сада остаје изван правописних регула. Правописом из 2011. године није регулисано ни писање најфреквентнијег примера *и-мејл*. Наиме, у Правопису постоји одредница *e-mail*, али се њоме само упућује на одредницу *имејл* која је, међутим, као таква изостављена. У Речнику српског језика предлаже се састављено писање (*имејл*) (РСЈ: 2011), а у Великом речнику страних речи и израза писање са цртицом (*и-мејл*) (Клајн, Шипка: 2008). И у осталим потврдама твореница са страном препозицијом *e-*, сакупљена грађа показује неуједначен систем писања.

Овде бисмо тако могли издвојити следеће правописне моделе:

1. Одвојено писање: *e пошловање, e банкарство*.
2. Писање са цртицом: *e-шрговина, e-банкарство, e-илаћање, e-апоштека, e-криминал, e-комуникација* (али и *e-Управа, e-Услуга, e-Школа, e-Дневник*).
3. Спојено писање:
 - а) *ешрговина, ељубав*
 - б) *еУправа, еКујовина, еБракови, еАнкетиа*

7. Закључак

Творбени модели са страном препозицијом *e-* показују велику продуктивност у савременом српском језику, везујући се како за стране, тако за домаће основе. Поред одређене стилске функције, овакве творенице имају и функцију економичности у језику, што вероватно доприноси њиховој фреквентности. За разлику од усмене комуникације, где су ови примери ретки, њихова употреба у писаном језику је учесталија. Правописна решења у вези са употребом оваквих твореница за сада нису уједначена. Многи међу потврђеним примерима (нпр. *e-животи, eСвети, e-Србија, e-црква / eЦрква, e-бракови, ељубав, e-мушкарац, e-наставник*) недвосмислено показују да је препозитивна компонента *e-* постала обележје за оно што живи у паралелном свету, битно различитом од света реалности који нам је доскора био познат као једини свет и једина реалност. Све указује на то да би се тај елемент могао посматрати као зачетак посебне, у језичком систему потпуно нове афиксалне јединице. По свој прилици, имамо посла са творбено-граматичким средством чија је једина функција да спецификује сферу

употребе појмова који се развијају управо у тој сфери (*e-mail*), односно, да редефинише појмове из прве (праве или старе) реалности (*e-свети*, *e-тврђовина*, *e-комуникација*).

Речник и корпус:³

e-apoteka (www.e-apoteka.rs)

e-bankarstvo (<http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/173380/Neophodnost-ebankarstva>)

e-banking, eBanking (<http://www.vesti.rs/Ekonomija/Istrazivanje-portala-eBanking-u-Srbiji-iz-ugla-banaka-traznja-postoji-ali-je-nedovoljno-iskoriscena-3.html>), ebanking (<http://www.itdogadjaji.com/2011/02/05/e-banking-i-e-trgovina-u-srbiji/>)

e-belgrade (www.e-belgrade.net)

e-biznis (<http://www.biznisnovine.com/cms/item/stories/sr.html?view=story&id=22380§ionId=13>), eBiznis (<http://www.erepublik.com/en/article/ebiznis-ii-deo-kupovina-kompanije-1044584/1/20>)

eBrakovi (<http://www.erepublik.com/en/article/ebrakovi-1025167/1/20>)

e-cigareta (<http://www.e-cigareta.org/>)

eCrkva (<http://www.sk.rs/2003/12/skin05.html>)

e-dnevnik (http://www.danas.rs/dodaci/vikend/plave_strane/veliki_brat_ili_sansa_za_ucenje_iskrenosti.45.html?news_id=212823), eDnevnik (http://www.smart.edu.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=93&Itemid=72), E dnevnik (http://www.enastavnik.com/index.php?option=com_content&view=article&id=220:e-dnevnik-odeljenskog-staresine&catid=34:besplatni-programi&Itemid=67)

e-dućan (www.e-ducun.com)

eEnglez (http://www.b92.net/tehnopolis/vesti.php?yyyy=2011&mm=10&nav_id=550523)

e-Evropa (<http://www.sk.rs/2011/03/skin02.html>)

e-government (<http://www.danas.rs/konferencije.122.html>)

e-građani (http://www.b92.net/tehnopolis/vesti.php?yyyy=2011&mm=10&nav_id=550523)

eHrvat (http://www.b92.net/tehnopolis/vesti.php?yyyy=2011&mm=10&nav_id=550523)

e-igrice (www.e-igrice.com)

e-iskaznica (<http://www.voxtv.hr/vijesti/e-iskaznice-vec-u-primjeni>)

e-knjižice (<http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1029353>)

e-komunikacija (<http://www.pil-vb.net/kursevi/pocetak-kursa-e-komunikacija-i-e-saradnja-u-okviru-skolskog-e-sistema-za-podrsku-nastavi-i-skolskim-procesima/>), eKomunikacija (<http://www.biznisvodac.net/info/region-svet/3506-memorandum-o-razumevanju-u-oblasti-ekomunikacija-izmedju-srbije-i-makedonije>)

e-Kosovo (<http://www.blic.rs/IT/283156/Referendum-u-toku-eKosovo-na-korak-od-nezavisnosti>), eKosovo, E Kosovo (<http://www.b92.net/tehnopolis/vesti>)

3 Корпус је сакупљан у периоду од јануара до марта 2012. године. Примери су у већини забележени у латиници, па су у представљеном корпусу уједначени у том писму. Уз главну одредницу дајем и забележене правописне варијанте.

php?yyyy=2011&mm=10&nav_id=550523)

e-kriminal (http://www.telekomunikacije.rs/arhiva_brojeva/treci_broj/ranko_jerkovic_borba_protiv_visokotehnoloskog_kriminaliteta_u_srbiji_161.html)

e-kupovina (<http://www.naslovi.net/2010-09-11/seebiz/e-kupovinom-srbija-moze-da-ustedi-600-miliona-evra-godisnje/1972912>), eKupovina (<http://www.infogo.biz/labels/ekupovina2.html>)

e-lekcije (www.tehnicka-apatin.edu.rs)

e-lektire (<http://lektire.skole.hr/naslovnica>), eLektire (<http://elektire.net/>)

e-lista (<http://www.antikvarne-knjige.com/elektronskeknjige/>)

eljubav (<http://www.eljubav.com/>), eLjubav (<http://www.eljubav.net/>)

e-muvanje (<http://www.e-muvanje.com/>)

e-muškarac (<http://www.e-muskarac.com/>)

e-nastavnik (<http://www.slideshare.net/Nastavnici/icteachers-jasmina-jerkovi-enastavnik-euenik-za-sve>), enastavnik (<http://www.enastavnik.com/>)

e-novine (<http://www.e-novine.com/>), eNovine (<http://www.enovine.info/>)

e-nekretnine (<http://www.e-nekretnine.rs/>), eNekretnine (<http://www.enekretnine.com/>)

e-osiguranje (<http://brankopavlovic.rs/e-osiguranje.pdf>)

eParticipacija (<http://www.euprava.gov.rs/eParticipacija?alphabet=lat>)

e-plaćanje (<http://www.e-placanje.com/>)

e-poslovanje, ePoslovanje (<http://www.etrgovina.org/>)

e-potpis (<http://dev.mtid.gov.rs/e-drustvo/e-potpis/ukratko.38.html>), ePotpis (<http://www.euprava.gov.rs/vesti/epotpis?alphabet=lat>)

e-prodaja (<http://www.e-prodaja.rs>)

e-prodavnica (<http://www.elitesecurity.org/t65444-4>)

e-razvoj (<http://www.erazvoj.com/>)

e-region (<http://www.dunavskastrategija.rs/sr/index.php?v=148>)

e-republika, eRepublika (<http://www.blic.rs/IT/283666/Kosovo-za-dlaku-ostalo-u-eSrbiji>)

e-saradnja (<http://www.dunavskastrategija.rs/sr/index.php?v=148>)

e-Serbia (<http://e-serbia.net/webdizajn>)

e-sistem (<http://www.pil-vb.net/kursevi/pocetak-kursa-e-komunikacija-i-e-saradnja-u-okviru-skolskog-e-sistema-za-podrsku-nastavi-i-skolskim-procesima/>)

e-Srbija (<http://www.sk.rs/2011/03/skin02.html>), eSrbija (<http://www.blic.rs/IT/283666/Kosovo-za-dlaku-ostalo-u-eSrbiji>)

eSrbini (http://www.b92.net/tehnopolis/vesti.php?yyyy=2011&mm=10&nav_id=550523)

e-studije (<http://www.e-studije.com/>)

e-studiranje (http://www.doba.rs/e-studij_poslovanje/e_studiranje/e-studiranje/virtualno_okolje)

e-stvari (<http://www.sk.rs/2011/03/skin02.html>)

e-svet (<http://www.sk.rs/2011/03/skin02.html>), eSvet (<http://www.erepublik.com/en/article/-1-1518280/1/20>)

e-škola (www.tehnicka-apatin.edu.rs)

e-švaleracija (<http://www.infostud.com/diskusije/viewtopic.php?f=5&t=4935&start=15>)

eŠvaleri (<http://www.erepublik.com/en/article/ebrakovi-1025167/1/20>)

e-terapija (<http://forum.krstarica.com/showthread.php/119284-e-Terapija>)

e-trgovina (<http://www.itdogadjaji.com/2011/02/05/e-banking-i-e-trgovina-u-srbiji/>)

e-učenik (<http://www.slideshare.net/Nastavnici/icteachers-jasmina-jerkovi-enastavnik-euenik-za-sve>)

e-usluga (http://www.its.edu.rs/ITS-e-usluge_972), eUsluge
(http://www.euprava.gov.rs/eusluge/opis_usluge?generatedServiceId=208&alpha bet=lat)

e-Vojvodina (http://www.vojvodina.gov.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=240&Itemid=1&month=5&year=2011)

eŽene (<http://www.erepublik.com/en/article/ebrakovi-1025167/1/20>)

e-život (<http://www.sk.rs/2011/03/skin02.html>)

Литература

Клајн 2002: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, први део: Слагање и префиксација*, Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ, Матица српска, Београд –Нови Сад, 2002.

Клајн, Шипка 2008: И. Клајн и М. Шипка, *Велики речник стираних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2008.

Колковска 2010: С. Колковска, „Лексикални неологизми в българския език с първи съставки е-, м-“, *Слово и словесност, Сборник в чест на доц. д-р Юлия Балцова*, ИК 'Емас', София, 2010.

РСЈ: *Правони српског језика* (Пешикан М., Јерковић Ј., Пижурица М.), Матица српска, Нови Сад, 2010.

РСЈ: *Речник српског језика* (редиговао и уредио Мирослав Николић), Матица српска, Нови Сад, 2011.

Ђорић 2008: Б. Ђорић, *Творба именица у српском језику*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2008.

THE FOREIGN PREPOSITIONAL ELEMENT -E IN CONTEMPORARY SERBIAN

Summary

The topic of this paper includes word formation by means of the foreign prepositional component *e-* (e.g. *e-shopping*, *e-banking*, *e-book*, etc.), the question of the word-formational status of such complex words and their terminological definition, as well as certain orthographic dilemmas regarding their spelling. It is our primary aim to describe such linguistic formations based on the corpus compiled, to attempt defining the domains of their use and frequency, and to demonstrate their semantic-stylistic and functional aspects in language. The corpus consists of examples mostly representative of the journalistic register (dailies, weeklies and professional journals), but also of numerous examples confirmed on diverse web pages.

Key words: word formation, complex words, innovations, foreign prepositional component *e-*.

Sanja Radić

Тијана Биберџић¹
Крађујевац

ТРЕНУТНИ ГЛАГОЛИ У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У овом раду се упоређују тренутни глаголи у српском и енглеском језику на основу тренутних глагола који су пронађени у енглеском и српском корпусу. Тренутни глаголи се у српском језику помињу као врста глагола свршеног глаголског вида, док се у енглеском помињу у оквиру глаголског типа под динамичним глаголима. Глаголски вид је граматичка категорија, подразумева говорничково виђење глаголске ситуације, а глаголски тип је лексичка категорија, односи се на начин реализације глаголске ситуације. Глаголски вид ствара потешкоће приликом упоређивања конкретних језика и приликом покушаја да се формулишу поставке које би важиле за већи број језика. У раду ће бити описани тренутни глаголи у српском и енглеском језику, затим њихове разлике као и то како су их различити аутори дефинисали. С обзиром на то да се тренутни глаголи са енглеског могу превести српским тренутно-свршеним, почетно-свршеним и завршно-свршеним глаголима, уочићемо који од њих ће бити са, а који без префикса.

Кључне речи: Глаголски вид, глаголски тип, тренутни глаголи

Увод

Енглески и српски показују извесне разлике када се ради о глаголском виду и типу и тренутним глаголима као подврсти глагола свршеног глаголског вида односно подврсти динамичног типа глаголске ситуације. У овом раду се упоређују тренутни глаголи у српском и енглеском језику на основу 57 тренутних глагола који су пронађени у реченицама енглеског и српског корпуса. Корпус се састоји од енглеских глагола и њихових српских еквивалената. Енглески корпус је састављен на основу глагола из савременог романа *Harry Potter and the Deathly Hallows* који је написала Џ. К. Роулинг (J. K. Rowling 2007) а затим су пронађени српски еквиваленти у преводу Дубравке Петровић истоименог романа. Коришћена је читава књига али су глаголи селектовани да би се избегло понављање.

Тренутни глаголи у енглеском језику

Није лако одредити разлику између глаголског вида (граматике) и типа глаголске ситуације (лексике), али англистичка литература добро илуструје разлике које постоје у одређивању ова два појма (Новаков 2005: 23). Л. Бринтон (Бринтон 2000) одређује глаголски вид као граматичку категорију која подразумева говорничково виђење глаголске ситуације, па ситуација може бити завршена (што би био перфективни аспект, где спада претерит) или у току, односно незавршена (што би био имперфективни аспект где спадају прогресивни облици) (Бринтон 2000: 115). Тип глаголске ситуације одређује као лексичку категорију која се односи на природу глаголске ситуације односно указује на то да ли је ситуација динамична или стативна, динамични глаголи се даље могу поделити на тренут-

1 tijana.biberdzic@hotmail.com

не (punctual) и трајне (durative). Инхерентни аспект, односно тип глаголске ситуације, повезан је са глаголским аспектом и интерагује са њиме (Бринтон 2000: 146). У зависности од инхерентне природе ситуације коју изражава лексичко значење глагола, у суштини да ли је тренутни или трајни, прогресивни и перфекатски облици могу да означавају различите ситуације, односно активности, стања, остварења, које се изражавају трајним глаголима, и достигнућа или тренутност које се изражавају тренутним глаголима (Комри 1976). Промена вида одређеног израза не мења тип ситуације израза. Тако су и *she was running* и *she ran* активности, прва је имперфективна, док је друга перфективна. Лексички аспект се не може променити, док се граматички аспект може мењати према вољи говорника. Тип глаголске ситуације одражава објективне разлике у природи глаголске ситуације, а глаголски вид је субјективан избор говорника.

На аспект глагола утиче његово инхерентно значење (да ли је глагол динамични или стативни) и контекст реченице. Р. Ђорђевић у оквиру динамичних глагола поред трајних и тренутних које издваја Комри помиње и следећа аспекатска значења: ингресивно, терминативно и учестало (Ђорђевић 2007 :436). Трајни глаголи се јављају у прогресивним облицима и имплицирају трајање радње; тренутни, ингресивни и терминативни представљају радњу као целину; итеративни се употребљавају у значењу опште истине (Ђорђевић 2007:440). Трајни означавају дешавања, активности, процесе и остварења. Тренутни глаголи немају трајање и они означавају тренутне догађаје или поступке и транзитивне / пролазне догађаје или поступке. Тренутни догађаји у прогресивној форми имплицирају понављање:

- a) A muscle **was jumping** in Lupin's jaw. (77)
- b) *Lupin-у су мишићи вилице само њоскакивали.* (54)

Тренутни поступци

- a) The other members of Dumbledore's Army **were nodding**, some enthusiastically, other solemnly (580)
- b) *Остали чланови Dumbledore-ове армије су климали, неки ентузијастично, неки озбиљно.* (406)

Транзитивни догађаји немају велико трајање:

- a) ...I'd be ever so grateful if you'd change the sheets for Monsieur and Madame Delacour, you know they're **arriving** at eleven tomorrow morning." (93)
- b) *...а шеби бих, Hermione-а,била бескрајно захвална да простириш кревети за monsieurа и madame Delacour. Као што знаш, **голазе** сушра ујутро у једанаести.* (65)

Транзитивни поступци у прогресивним облицима су антиципаторни, односно односе се на период који води ка промени стања:

- a) He **stopped walking**, leaned against a wall, and tried to decide what to do. (248)
- b) *Зауставио се и наслонио на зид да покуша смислити свој следећи пошез.* (174)

Ингресивни/ почетни глаголи казују почетак радње

- a) He therefore hurried behind her desk and **began pulling** open drawers. (251)
- b) *Брзо је пришао њезину радном столу и почео отварајти ладице.* (176)

док терминативни/завршни глаголи казују последњи стадијум радње:

- a) Harry **lost** any **sense** of where they were.(55)
- b) *Harry је пошћуно иззубио осећај за простор.* (38)

Повезивање глаголског вида са трајањем Комри (Комри 1976) сматра прогресивним. Глаголски вид он везује за представљање ситуације као целовитости односно структуре. Перфективност указује на ситуацију као целину, без разликовања одвојених фаза; док имперфективност придаје кључни значај структури. Тврдње да перфективни облици указују на ситуације које кратко трају, док имперфективни указују на дуго трајање лако је оповргнути каже Комри (Комри 1976: 16). Перфективни описују ситуације које морају да трају одређени део времена. Тако да он поставља питање постојања тренутних глагола који трају баш један тренутак уз тврдњу да се тренутност односи на ситуацију која нема трајање, која се дешава у тренутку и нема трајање ни најкраћег периода, изузев у ретким случајевима као у реченици *John reached the summit of the mountain* (Комри 1976: 43). Он категорију вида дефинише као граматикализован израз сагледавања реализације глаголске ситуације у њеној целовитости или нецеловитости. Глаголски вид треба схватити као могућност различитог представљања или посматрања привремене доследности ситуације (Комри 1976: 3).

Дакле у енглеском језику се јављају следеће видске опозиције, прогресивни/ непрогресивни и перфекатски / неперфекатски облик. Прогресивни облик казује активност која је у току и која се сагледава као структура, а непрогресивни облик сагледава ситуацију као целину (Новаков 2005: 36). Имперфективни вид се јавља у прогресивном облику, а перфективни вид у непрогресивном облику. Тренутни глаголи се генерално јављају у непрогресивном облику, а када се јаве у прогресивном облику они означавају понављање тренутног сегмента који траје (Новаков 2005: 113).

- a) The wizards **were both scratching** their heads.(529)
- b) *Оба чаробњака збуњено су се чешала по глави.* (270)

Тренутне ситуације могу се срести у прогресивном облику и без импликације понављања када се прогресивни облик користи да означи припрему за реализацију тренутне ситуације (Новаков 2005:114) где се такође неутрализује перфективност:

- a) "Is it my imagination," shouted Ron after a considerable stretch of silence, "or **are we losing height**?" (546)
- b) *"Јер се то мени само чини," викне Рон након подуже тишине, "или зүбимо на висини?"*(383)

Неки глаголи не дозвољавају прогресив. Не може се рећи..before he was realizing that...veћ ...before he realized that.. као у следећем примеру:

- a) It was several moments before he **realized** that Ron and Hermione were at his side. (85)
- b) *Тек је након неколико секунди схватио да уз њега стоје Рон и Хермионе-а.* (60)

Када је реч о типу глаголске ситуације, који представља начин реализације глаголске ситуације, ту се разликују активности, стања, остварења, достигнућа и тренутност, што се може одредити помоћу присуства односно одсуства стивности, трајања и циља (Новаков 2005: 26). Присуство стивности указује на одсуство развоја и процеса; присуство трајања показује да ситуација траје одређено време; а одсуство трајања означава тренутне ситуације. Активности су глаголске ситуације које подразумевају процес, не теже циљу, стања не подразумевају процес, означавају само трајање ситуације, остварења и достигнућа теже циљу с тим што су достигнућа тренутне ситуације, а остварења трају извесно време (Новаков 2005: 15). Тренутност такође означава тренутне ситуације. Дакле, тренутни глаголи означавају тренутне ситуације које се завршавају чим започну и означавају достигнућа или тренутност (Новаков 2005:27).

Тренутни глаголи у српском језику

Треба нешто рећи и о томе како су тренутни глаголи дефинисани у српским граматикама. У сербокроастичкој литератури глаголски вид се помиње као битна карактеристика глагола. Према глаголском виду глаголи се у граматикама Ж. Станојчића (Станојчић 1992), И. Клајна (Клајн 2005) и М. Стевановића (Стевановић 1986) деле на имперфективне (несвршене) и перфективне (свршене). Станојчић несвршене глаголе, који означавају радњу, стање или збивање неограниченог трајања, дели на трајне (дуративне) који значе да се радња или стање, дуже или краће, непрекидно врши (*шећкајући, јесући, сумњајући, имајући*) и учестале (итеративне) који значе да се радња или стање више пута понавља (*куцкајући, јављајући се, прибојавајући се*). Код свршених глагола који означавају радњу, стање или збивање, чије је трајање ограничено на један свршени тренутак, Станојчић издваја неколико видских ликова: тренутно-свршене који означавају радњу која се цела изврши у једном тренутку (*куцнувши, лупивши, шрећнувши, пасти, лупивши, сесивши*), почетно-свршене (*поштражиши, зайлакавши, проговоривши*), завршно-свршене (*поивши, прочишћавши, доћи, изгорели, искористивши*) и неодређено-свршене (*загрисавши, посвиравши, полежаши, поплакавши*) (Станојчић 1992: 97).

Клајн слично дефинише несвршене глаголе као глаголе који исказују радњу која траје извесно време без ограничења у прошлости, садашњости или будућности. Уз то, готово сви се могу употребити и као итеративни ако исказују радњу која се више пута понавља. У малом броју случајева постоји глагол само са итеративним значењем (Клајн 2005: 105). Код свршених, који исказују завршену радњу, поред тренутно-свршених, почетно-свршених и завршно-свршених, Клајн издваја још две подврсте свршеног лика као што су ингресивни или интензивни глаголи, које Станојчић назива неодређено-свршеним, који показују да је радња трајала извесно време (*поживели, заиграјући се, улежавши се, поштрајајући, поразговарајући*) и сативни глаголи за радњу која је доведена до крајњих граница, до засићености (*најесући се, наиграјући се, намучивши се, наспавајући се*).

Стевановић, такође, дефинише свршене и несвршене према томе да ли означавају процесе неограниченог односно ограниченог трајања. Тај тренутак

радње што га означавају свршени глаголи може бити тренутак у коме се цела једна радња изврши (тренутно-свршени глаголи), то може бити и тренутак почетка радње (почетно-свршени глаголи), свршетак радње (завршно-свршени глаголски лик). Блиски су почетно-свршеним ингресивни глаголи, који значе отпочети једну радњу и мање или више заћи у њено вршење нпр. *загристии*, *засећи*, *загледати се*, *развијати се*, *узбунити се*, па затим и 'преко мере заћи у њено вршење', нпр. *зайити се*, *заседећи*, *залумјовати* – називају се и свршено-продужним или неодређено-свршеним. Овим глаголима се означава свршеност једног тренутка радње, али тај тренутак није ни први ни последњи нити било који одређени тренутак радње (Стевановић 1986: 537). Стевановић издваја неколико типова глагола завршно-свршеног лика. Одређени број ових глагола (они код којих су префикси изгубили своја посебна значења: *погинути*, *изгорети*, *изгубити*, *пројасити*) у ствари значе свршени тренутак радње у коме се цела она изврши у томе тренутку па и нема разлике између њих и тренутно-свршених глагола (Стевановић 1986: 538).

Насупрот оваквој основи за поделу глагола Грубор (Грубор 1953) констатује да се перфективним глаголима свих значењских ликова осим изузетних (тренутних и завршно-свршених с префиксима избледелог значења) не може спорити и извесно краће или дуже трајање вршења радње (Стевановић 1986: 532). Као и Комри, Грубор сматра да перфективни вид не треба повезивати с краткоћом, а имперфективни с трајањем. Најпре прави разлику између развојних односно еволутивних глагола (где током радње долази до одређених промена) и глагола стања или стативних глагола (где се неко/нешто налази у одређеној ситуацији). Перфективни развојни глаголи значе потпуну извршеност радње или бивања од почетка до краја; целе радње или одређене количине (Грубор 1953: 8). Перфективни вид стативних глагола указује на окончање временског тока у коме траје одређено стање. Развојни имперфективни глаголи значе радњу или бивање у развоју док перфективни, као што смо рекли, значе одређену количину радње или бивања извршену, а имперфективни стативни глаголи показују стање у коме се неко/нешто налази (Грубор 1953: 10). Само узгред помиње тип глаголске ситуације као начин реализације радње. Сачинио је поделу српских глагола по видским значењима. По количини извршености перфективних глагола он издваја чак 11 типова: пантивне (који означавају радњу која је извршена сва од почетка до краја или било који њен одређени део: *саградио (кућу) сву*, *сагради шрећину куће(сву трећину)*); тотивне обухватне (који означавају радњу која је извршена потпуно: *испече*) и тотивне сепаратне (који означавају извршеност било ког самосталног дела имперфективног глагола: *жукну*); инкоативне (означавају да је извршен почетак радње: *зајева*); финитивне (означавају да је извршен последњи део: *догради*); деминутивне (означавају извршену радњу која је краћа од обичне: *позвижда*); аугментативне (означавају извршену радњу која је већа од нормалне, претерана: *препуче*); мајоративне (означавају да је неко претежнију количину радње извршио него неко други (или лепше, боље извршио): *нашпева је*); интензивне (означавају да се радња развила до врхунца *распева се*); сативне (означавају да је извршено онолико радње колико је рада доста субјекту: *накопали се*); супститутивне (означавају извршену радњу до кога било стадијума у будућности: *ако успишеш*); слепе глаголе (означавају глаголе чија извршеност зависи од прикривених ствари: *улови*) (Грубор 1953: 12). По врсти радње Грубор још издваја креативне (означавају да из радње нешто настаје: *сагради кућу*

); трансформативне (означавају да се радњом нешто мења: *узора њиву*); мотивне (означавају да неко или нешто радњом мења место: *дође*) (Грубор 1953: 13).

Док је у енглеском глаголски вид јасно граматикализован у глаголској фрази (постоје опозиције прогресивни/непрогресивни и перфекатски/неперфекатски облик), у српском су видска значења обележена већ на лексичком нивоу, односно сваки глагол је или перфективан или имперфективан, а у енглеском говорник у складу са типом глаголске ситуације бира видски облик (Новаков 2005: 24). Говорници у српском немају јединствен метод за формирање перфективних глагола од имперфективних или обрнуто. Перфективни глаголи се најчешће формирају помоћу префикса, путем промена у корену речи или коришћењем сасвим другачијег корена. Ипак треба имати на уму да глагол није нужно перфективан уколико има префикс. У српском се јављају глаголи као што су *пастии*, *пагаији*, заједнички им је корен и основно значење али им је вид различит. У енглеском језику *fall* има значење које у српском имају два по облику различита глагола, а тек се из реченичне ситуације, контекста, одређује да ли је глагол употребљен као свршен или несвршен (Стевановић 1986: 528). Већина глагола формира стриктне парове једног перфективног и једног имперфективног глагола са генерално истим значењем. Мада има доста двовидских глагола и у српском језику који могу бити употребљени и као имперфективни и као перфективни, односно чији се глаголски вид по морфолошким знацима не може одредити јер су истог облика у оба вида. У контексту је међутим увек могуће утврдити да ли је неки глагол свршен или несвршен.

Анализа корпуса

Када се упореде тренутни глаголи из енглеског језика са преводним еквивалентима у српском језику може се приметити да се тренутни глаголи из енглеског језика могу превести српским почетно-свршеним, затим завршно-свршеним, али ипак у великој већини тренутно-свршеним што је уочено на посматраном корпусу. Тако се енглески глаголи *tap*, *nod*, *jab*, *blink* и *whisper* преводе српским тренутно-свршеним *куцнуџи*, *климнуџи*, *луџиџи*, *џреџнуџи* и *џаџнуџи*. *Tap*, *nod*, *jab*, *blink* и *whisper* су основни глаголи и *луџиџи* док *куцнуџи*, *климнуџи*, *џреџнуџи* и *џаџнуџи* садрже инфикс *-ну*.

- a) They raced up the stone steps, and Harry **tapped** the front door once with his wand.(169)
b) Уз камене *стџубе* *поџели* су се *џрчеџим* *кораком*. *Harry је џџаџиџем* *куцнуо* *по* *улазним* *враџима*. (120)
- a) He **nodded**, but seemed unable to say anything else. (77)
b) *Климнуо је*, но *чинио* се *да* *оџеџи* *није* у *џџаџу* *џроџовориџи*. (54)
- a) Ron **jabbed** a finger at a copy of the Daily Prophet dared ten days previously.(231)
b) *Роџ* *луџи* *џрџџом* *по* *десеџи* *дана* *џџаром* *издаџу* *Дневноџ* *џророка*. (161)
- a) The eye **blinked** and was gone. (466)
b) *Око је џреџнуло* и *несџало*. (327)
- a) "I think somebody's been in here," Hermione **whispered**, pointing toward it. (170) b) "*Мислим да је овдје неџко био*", *џаџне* *Hermione-а*, *показуџуџи* *џџалак*. (120)

Затим основни енглески глаголи *stab, kick, hit, jump, streak, skid, smack* и фразни *jump off* који означавају достигнућа такође се преводе српским тренутно-свршеним еквивалентима *забијати, ударити, иљуснути, ипргнути се, шмугнути, оклизнути се, ударити, скочити* где су *забијати, ударити, скочити* основни; а *иљуснути, ипргнути се, шмугнути* садрже инфикс *-ну*. *Оклизнути се* садржи префикс *о-* и то није тренутно-свршени већ завршно-свршени глагол.

- If Doge had looked horrified before this, it was nothing to how he looked now. Muriel might have **stabbed** him. (156)
b) Ако је Doge дошао изгледао зжрожено, сад се чинило да му је Muriel **забила** нож у леђа. (111)
- a) Lupin **kicked** aside the chair he had overturned. (213)
b) Лупин ножом **удару** срушени столица. (149)
- a) Bellatrix **hit** him across the face: the blow echoed around the room. (462)
b) Bellatrix га **иљусне**; ударац је одјекнуо у свим кућовима просторије. (324)
- a) Both of them **jumped** as the door opened, and Mr. Weasley, Kingsley, and Bill walked in. (90)
b) Обоје **су се ипргнули** кад су се отворила врата, а у кућу су ушли Џосифин Веасли, Кингсли и Бил. (63)
- a) Crookshanks **streaked** under the bed, hissing indignantly; Ron **jumped off** the bed, **skidded** on a discarded Chocolate Frog wrapper, and **smacked** his head on the opposite wall; (106)
b) Кривоња је **шмугнуо** под кревет, љутишио сикћући; Рон је **скочио** с кревета, **оклизнуо се** на одбачени омотић чоколадних жаба и **ударуо** главом о супротни зид. (75)

Примери који следе су такође илустрација превода енглеских тренутних глагола српским тренутно-свршеним. Основни глаголи са значењем достигнућа *crack, die, pay, give* и *fall* имају следеће српске еквиваленте *пући, умрети, дати, подвалити, пасти*, који су такође основни глаголи.

- a) His voice **cracked** with the strain. (362)
b) Глас му је **пукао**. (252)
- a) The evidence is that she **died** several months ago. (439)
b) Све указује на то да је **умрла** прије неколико месеци. (307)
- a) -then they would consider it rented by the one who **had paid** the money. (517)
b) онда га они **сматрају** унајмљеним од особе која је за њ **дала** новац. (363)
- a) We switch them, and **give** him the fake.”(507)
b) **Замјенимо** их и њему **подвалимо** лажни.”(355)
- a) A log **fell** in the fire. (175)
b) У ватру је **пала** цјепаница. (124)

У енглеском се често користе фразни глаголи да се нагласи интензитет окончања тренутне ситуације као што су *knock out, jump out, leap up, throw into, fall off, fall away, break off*, који се на српски преводе глаголима *избићи, бацити се, скочити, бацити, пасти, ушутити се*. *Избићи, бацити (се)* као и раније поменути глаголи *пасти* и *скочити* су основни док *ушутити се* има префикс и то је завршно-свршени.

- a) Then a powerful blow from the tail to his midriff **knocked** the breath **out** of him. (340)
b) *Снажан ударац реиа у шрбух Harry-ју је избио зрак из плућа.* (237)
- a) Malfoy **jumped out** of range of Hermione's second Stunning Spell. (631)
b) *Malfoy се бацио с пушта Hermione-ине друже чаролије омамљивања.* (442)
- a) He **leapt up** from the plinth and tore back the way he had come, now in pursuit of his one last hope. (613)
b) *Скочио је с постоља и одјурио у истиом смјеру из којеј је дошао, слиједећи трај своје посљедње наде.* (429)
- a) Then he **threw** the rest of the newspaper **into** the rubbish pile and turned to face the room. (21)
b) *Остатак новина бацио је на хрпу намијењену смећу те се окренуо да погледа собу.* (16)
- a) Malfoy **fell off** the broom and lay facedown, gasping, coughing, and retching. (634)
b) *Malfoy је пао с метле и остао лежати лицем према поду, хватајући дах, кашљући, повраћајући на сухо* (444)
- a) The severed ropes **fell away**. (166)
b) *Пререзани конопци пали су на под.* (118)
- a) Harry **broke off**. He had just **noticed** the woman who had entered the room behind Nagrid. (65)
b) *Harry је ушутио. Тек је сад приметио жену која је у историју ушла иза Nagrid-а.* (45)

Из наведених примера види се да се у енглеском за тренутне ситуације које означавају тренутност или достигнуће углавном користе основни глаголи и фразни глаголи, док су српски еквиваленти тренутно-свршени основни глаголи или глаголи са инфиксом *-ну*, који се често користи да се нагласи тренутност. Насупрот томе тамо где се тренутни енглески глаголи преводе почетно-свршеним српским еквивалентима увек се јављају глаголи са префиксима. Основни енглески тренутни глаголи *knock, wail, scratch* и фразни *wake up, burst into* и *run ahead* преводе се српским почетно-свршеним глаголима који имају префиксе *покуцаати, зајаукаати, почешати, пробудити се, проговорити* и *пошрчати*.

- a) She **knocked** once, and in the silence, it sounded to Harry like a cannon blast. (587)
b) *Покучала је само једанпут, но Harry-ју је шај звук због пошутине тишине одјекнуо попут шоповске палбе.* (410)
- a) "Oh, Kreacher!" **wailed** Hermione, who was crying. (196)
b) "O, Kreacher-y!" **зајаукала је** уилакана Hermione-а. (138)

- a) Ron **scratched** his chin thoughtfully with the end of his wand. (390)
b) *Рон замишљено њочеше браду вршком шпатајиха.* (272)
- a) "We **woke up** and didn't know where you were!" (183)
b) "*Пробудили смо се и нисмо знали гдје си!*" (128)
- a) Then he **burst into speech**. (564)
b) *А онда је њроговорио.* (395)
- a) The Patronuses **ran** sleekly **ahead**, filling the spiral staircase with silvery light, as Professor McGonagall, Harry, and Luna hurried back down.(596)
b) *Патронуси су елегантно њошрчали испред њих, обасјавајући завојисте стубе сребрнстим свјетлом.* (417)

Тренутни глаголи који се преводе завршно-свршеним српским еквивалентима такође имају префиксе. Пронађен је велики број примера где се енглески тренутни глаголи преводе српским завршно-свршеним као што су глаголи *steal* – *украсти*, *name* – *назвати*, *fall* – *погодити*, *crumple* – *срушити се*, *hit* – *погодити*, *lose* – *изгубити*, *scupper* – *пројасити*, *seize* – *искористити*, *die* – *умрети*, *close* – *затворити* и фразни *jump into* – *ускочити*. Глаголи попут *изгубити* и *пројасити* се могу сврстати и у тренутно-свршене јер су њихови префикси изгубили своја посебна значења, ови глаголи значе свршени тренутак радње у коме се цела она извршу у томе тренутку.

- a) "I **stole** the wand from its last master's tomb! (742)
b) *Украо сам њај шпатајих из гроба његова претходног господара!* (521)
- a) We've **named** him Ted, after Dora's father!" (514)
b) *Назвали смо га Ted, њо Тонскином шати!*" (360)
- a) Then, with a bright white flash and a crack, a crystal ball **fell** on top of his head, and he **crumpled** to the ground and did not move. (646)
b) *.. али ушсо се проломио нов прасак, праћен бљеском бијеле свјетлости, а Greyback-ову је главу њогодила кристална кугла. Срушио се на њод и више се није мицао.* (452)
- a) He saw a body fly past him and knew he **had hit** one of them, but he heard a bang and saw sparks from the engine; the motorbike spiraled through the air, completely out of control (61)
b) *По шилу које је пролетјело мимо њих знао је да је једног њогодио, но њада је зачуо прасак и видио да изнад мотора фрцају искре* (42)
- a) "You **lost** your authority when you **lost** your wand, Lucius! (460)
b) "*Изгубио си сва права кад си изгубио шпатајих, Lucius-e!*" (322)
- a) "Well, that's that plan **scuppered**,"(49)
b) "*Ушс, њројаде нам план.*" (33)
- a) Then Umbridge raised her voice to address Mrs. Cattermole, and Harry **seized** his chance. (260)
b) *Umbridge-ова је њодишла глас да се обрати господару Cattermole, шпато је Harry одмах искористио.* (182)
- a) You have guessed, I know, why the Cloak was in my possession on the night your parents **died**. (714)

b) *Знам да сте поодили зашто је Плашић био код мене оне ноћи кад су вам погинули родитељи.* (502)

- a) Albus **jumped into** the carriage and Ginny **closed** the door behind him. (759)
- b) *Albus је ускочио у вагон и Ginny је затворила врата за њим.* (531)

Енглески фразни глаголи такође могу имати српске завршно-свршене еквиваленте: *fall open* – објесити се, *fall out* – испастити, *take out* – извадити, подићи, *pull out* – извући, *find out* – открићити, *burn away* – изгорети. Изгорети се као и раније поменути изгорети и проићити може сматрати и тренутно-свршеним глаголом. *Turn* се употребљава уз именску фразу да означи тренутне ситуације као у примеру (55) *to turn pink* односно поцрвенећити.

- a) Harry's mouth **fell open**. (582)
- b) *Harry-ју се вилица објесила од зајрепаштења.* (407)
- a) A dead mouse **fell out** and rolled dismally across the floor. (190)
- b) *На под је испуо мршви миш, невесело се открићавши низ кухињски под.* (134)
- a) Here he **took out** the stone that had the power to recall the dead, and he turned it thrice in his hand. (409)
- b) *Тамо извади камен који је имао моћ да мршве врати у животи и притићи га преврне у руци.* (286)
- a) "Yes, I **took out** all my Building Society savings before I came to the Burrow.(165)
- b) *"Да, подигла сам сав новац са своје стамбене штедне пре доласка у Јазбину.* (117)
- a) Bill walked over to the sideboard and **pulled out** a bottle of firewhisky and some glasses.(79)
- b) *Bill је притио битирини и извадио боцу фламенвиксија пре неколико чаша.*(55)
- a) He **pulled out** Hagrid's purse and **took out** the fake Horcrux, the substitute locket in which Regulus had placed the note to Voldemort.(199)
- b) *Извукао је Hagrid-ови врећуцу и из ње извадио лажни хоркрукс,замјенски медаљон у којему је Regulus оставио поруку за Voldemort-а.*(140)
- a) The charm that detects magical activity around under-seventeens, the way the Ministry **finds out** about underage magic! (47)
- b) *"То је чаролија која открива магијску активност у близини особа млађих од седамнаест година, иако Министарство дознаје кад неки малољетник користи магију!"(32)*
- a) Ron hopped on the spot, part of his shoe **burned away** by contact with the hot metal.(538)
- b) *Ron је сад скакао уоколо на једној ноzi јер му је дио ципеле изгорио у додиру с усијаним металом.* (378)
- a) Hermione **turned pink**.(212)
- b) *Hermione-а је поцрвнела.*(147)

Када се трајни адвербијали попут (*for ten minutes*) користе у комбинацији са тренутним глаголима, глаголи добијају итеративну интерпретацију. Дакле глаголи који су типично тренутни могу означавати и понављање уколико то захтева контекст и бити преведени на српски учесталим глаголима.

- а) For ten minutes or so Ron **tapped** and muttered. Hermione turned the pages of her book, and Harry continued to practice with the blackthorn wand. (393)
 б) *Сљедећих десет минута Рон је куцкао и зунђао, Хермионе-а је листала књижу, а Хари је и даље вјежбао чарање шпатајићем од шрњине.* (274)
- а) "I think he's really looking forward to it—well, it's hard to tell, because all he can do is moan and drool—but he **nods** a lot when you mention it. (99)
 б) *"Мислим да једва чека- иако не могу бити сасвим сигуран у то, јер он једино зна завијати и слинићи- али здушно клима главом кад год му то споменем.* (70)

Закључак

У српском језику се глаголи пре свега деле према глаголском виду на свршене и несвршене, затим се у оквиру свршених издвајају различити ликови, почетно-свршени, тренутно-свршени и завршно-свршени. У енглеском је битнија подела на стативне и динамичне, па се у динамичне између осталог убрајају и тренутни глаголи који означавају тренутност или достигнуће. Тренутни глаголи изражавају радњу која се изврши одмах као целина и у српском и у енглеском језику. У посматраном корпусу енглески тренутни глаголи без префикса преводе се српским глаголима без префикса уколико се ради о тренутно-свршеним, док су почетно-свршени и завршно-свршени српски глаголи увек са префиксима.

Литература

- Бринтон 2000: L. Brinton, *The Structure of Modern English*, Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- Грубор 1953: Ђ. Грубор, *Аспектна значења*, Загреб: ЈАЗУ.
- Ђорђевић 2007: R. Đorđević, *Gramatika engleskog jezika*, Beograd: Čigoja štampa.
- Клајн 2005: I. Klajn, *Gramatika srpskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Комри 1976: B. Comrie, *Aspect*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Новаков 2005: P. Novakov, *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku*, Novi Sad: Futura publikacije.
- Роулинг 2007: J. K. Rowling, *Harry Potter and the Deathly Hallows*, London: Bloomsbury.
- Роулинг 2007: J. K. Rowling, *Harry Potter i darovi smrti*, Zagreb: Algoritam.
- Станојчић, Поповић 1992: Ж. Станојчић и Љ. Поповић, *Грамађика српскога језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1986: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, Београд: Научна књига.

PUNCTUAL VERBS IN ENGLISH AND SERBIAN LANGUAGE

Summary

The paper compares punctual verbs in English and Serbian language considering the English and Serbian corpus. Punctual verbs in Serbian language are explained to be the type of perfective verbal aspect while in English they are considered to be the dynamic type of lexical aspect. Verbal aspect is a grammatical category and it can be defined as the view taken of the event and the lexical aspect is a lexical category and it represents the kind of action. The verbal aspect causes difficulties when comparing different languages and when trying to formulate the rules that would be applicable for greater number of languages. This paper describes punctual verbs in English and in Serbian language, as well as their differences and their definition by different authors. Considering the examined corpus the differences are noticed concerning the fact the English punctual verbs are translated in Serbian by momentary, initial and final phase perfective verbs so we will notice which one of these will be translated with prefixes and which one without prefixes.

Keywords: Verbal aspect, lexical aspect, punctual verbs

Кимета Хрњак Хамидовић¹
Државни универзитет у Новом Пазару

ИМПЕРФЕКТИЗАЦИЈА ГЛАГОЛА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И ЊИХОВИ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ У ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се посебна пажња посвећује превођењу српских имперфективизованих глагола на енглески језик. Српски део корпуса састоји се од имперфективизованих глагола које бележи *Обратни речник српског језика* (Николић 2000), док енглески део корпуса чине њихови преводни еквиваленти састављени помоћу савремених двојезичних и једнојезичних речника. Пре анализе примера из корпуса, проблем је теоријски постављен у светлу глаголских система оба горе наведена језика. На основу анализе примера, изведен је закључак да конструкције које преовлађују при превођењу тих глагола на енглески језик укључују: основне и модификоване прогресивне и непрогресивне конструкције, фразне глаголе и глаголске фразе, као и описно превођење када не постоје одговарајући преводни еквиваленти.

Кључне речи: имперфектизација глагола, српски језик, енглески језик, превођење

Увод

У раду се посебна пажња посвећује имперфективизованим глаголима у српском језику, њиховом месту и улози у савременом српском језику у супротности са облицима за глаголски вид у енглеском језику. С обзиром на то да ова категорија постоји у оба језика, постоје предуслови за њихово упоређивање и контрастирање.

Српски део корпуса састоји се од имперфективизованих глагола насталих, с једне стране, искључиво суфиксацијом и, с друге стране, и префиксацијом и суфиксацијом. У корпус су ушли глаголи који се завршавају на *-вати*, *-јати*, *-кајати* и *-рајати* забележени у *Обратном речнику српског језика*, као и поједини глаголи из Речника Српских Видских Парова (*A Dictionary of Serbian Aspectual Pairs*), који је доступан на интернету.²

Табела 1: Структура корпуса

Завршетак	број глагола
-вати	572
-рати	158
-јати	123

1 Контакт подаци: ninahrnjak@hotmail.com

2 У корпус нису ушли имперфективизовани глаголи са деминутивним суфиксом, глаголи са два вида, нити случајеви секундарне имперфективизованих.

-кати	78
Укупно	931

Енглески део корпуса чине преводни еквиваленти српских имперфективизованих глагола са префиксима и суфиксима (инфиксима), при чијем су превођењу коришћени савремени двојезични и једнојезични речници.

Пре него што се почне са постављањем проблема и анализом примера, треба напоменути да су наведени примери дати ван контекста те тако добијени резултати никако нису апсолутни већ представљају само неке од могућих начина превођења горе поменутих глагола.

Имперфективизација глагола у српском језику

Имперфективизација представља претварање перфективних глагола у имперфективне, додавањем одређених суфикса (инфикса) на инфинитивну основу перфективних глагола. Према Хамонду (Hammond 2005), постоји седам начина имперфективизовање глагола у српском језику, те су у даљој анализи глаголи из корпуса сврстани према тој подели у седам група, уз постојање подгрупа ради боље прегледности.

Инфикс *-и-*

Перф. ДОЗВАТИ САБРАТИ
Имперф. ДОЗИВАТИ САБИРАТИ

а) Промена самогласника и у а

Перф. ЛУПИТИ СЛОМИТИ
Имперф. ЛУПАТИ СЛАМАТИ

б) ³Промена самогласника о у а

Перф. СТВОРИТИ ОБНОВИТИ
Имперф. СТВРАТИ ОБНАВЉАТИ

Додавање суфикса *-ва* на инфинитивну основу перфективног глагола:

Перф. ДАТИ САЗРЕТИ
Имперф. ДАВАТИ САЗРЕВАТИ

⁴Додавање суфикса *-ава* на инфинитивну основу перфективног глагола:

Перф. УПРОСТИТИ ОГОЛИТИ

3 У овим случајевима, следећи тврди коренски сугласници прелазе у меке:

Т Ћ	СТ ШТ	В ВЉ	Д Ђ	З Ж
-----	-------	------	-----	-----

4 Код овакве творбе глагола, испред суфикса *-ава* долази до промене тврдих у меке сугласнике:

Б БЉ	Н НЉ	СН ШЊ	СТ ШТ	Т Ћ	Д Ђ	Л Љ
М МЉ	П ПЉ	СЛ ШЉ	В ВЉ	ЗН ЖЊ	С Ш	З Ж

Ако се перфективни глагол завршава на *-аши*, тада не долази до поменутих промена сугласника.

Имперф. УПРОШЉАВАТИ ОГОЉАВАТИ

⁵Додавање суфикса -ива на инфинитивну основу перфективног глагола:

Перф. ЗБУНИТИ ЗАХВАЛИТИ
Имперф. ЗБУЊИВАТИ ЗАХВАЉИВАТИ

Додавање суфикса -ја на инфинитивну основу перфективног глагола:

Перф. РАСТАТИ ПОСТАТИ
Имперф. РАСТАЈАТИ ПОСТАЈАТИ

Имперфективни глаголи који се завршавају на *-аћи* или *-ићи*, док се перфективни глаголи, од којих су они изведени, завршавају на *-ећи*, *-сти* или *-ћи*. У овом случају, облици перфективних глагола могу имати основу која се завршава на неки од следећих сугласника: М, Н, Т, Д, К или Х. Као што се из доле наведених примера може закључити, ови сугласници нестају у инфинитиву перфективних глагола, али се појављују у презенту перфективних и имперфективних облика, као и у инфинитиву имперфективних глагола.

Перф. ПАСТИ ПАДНЕМ
Имперф. ПАДАТИ ПАДАМ

Глаголски систем енглеског језика

Глаголски систем енглеског језика састоји се од више простих и сложених глаголских облика. Некада су граматике све те облике описивале као времена – tenses, што се показало као погрешно. Под глаголским временом (tense) подразумева се „the correspondence between the form of the verb and our concept of time” (Quirk 1976: 40), односно, подударност између глаголског облика и нашег поимања времена. С друге стране, аспект (aspect) се дефинише као „the manner in which the verbal action is experienced and regarded (for example as completed or in progress)” (Quirk 1976: 40), односно, као начин на који се радња доживљава и посматра. Постоји и трећа категорија у глаголском систему енглеског језика, а то је начин (mood), којим се изражава степен сигурности, вероватноће или неопходности.

Новије граматике слажу се да, за разлику од српског језика, у енглеском језику постоје два времена (tenses): садашње (present) и прошло (past), као и два аспекта (aspects), прогресивни (progressive) и перфективни (perfective). Такав однос глаголских облика може се представити на следећи начин:

	SIMPLE		COMPLEX	
		<i>progressive</i>		
<i>present</i>	write	am writing	<i>present</i>	
		was writing	<i>past</i>	

5 Код овакве творбе глагола, испред суфикса *-ива* следећи тврди сугласници прелазе у меке:

Т Ћ	Д Ђ	Л Љ	М МЉ	П ПЉ	СЛ ШЉ	В ВЉ
ЗН ЖЊ	С Ш	З Ж	СТ ШЋ	ЗД ЖД	Ф ФЉ	

		<i>perfective</i>	
		have written	<i>(present) perfect</i>
<i>past</i>	wrote	had written	<i>past (or plu-) perfect</i>
		<i>perfect progressive</i>	
		have been writing	<i>(present) perfect</i>
		had been writing	<i>past (or plu-) perfect</i>

извор: (Quirk 1976: 41)

Погледајмо следеће реченице:

1) He reads a book.	3) He read a book.
2) He is reading a book.	4) He was reading a book.

Наведени облици глагола *read* – **reads / is reading**, с једне и **read / was reading** с друге стране јесу у временској опозицији, али се исто тако може рећи да се налазе и у видској опозицији. Наравно, таква тврђења се могу извести *искључиво из контекста* и никако нису апсолутна. Прва опозиција тиче се опозиције неодређености времена у односу на привременост. Тако имамо да реченица под 1) означава неку особину, карактеристику, док реченица под 2) означава радњу у тренутку говора. Такође, реченица 1) може означавати неку уобичајену радњу, док друга означава одређену ограниченост у времену.

Друга опозиција тиче се свршености, односно несвршености радње, тако да у примеру 3) знамо да је књига прочитана, док у примеру 4) знамо да је радња била у току, али немамо податак о томе да ли се и завршила.

Међутим, проблем настаје када и непрогресивни облик може да значи трајање одређене ситуације, па тако имамо:

- 5) He read all evening.

Дакле, намеће се закључак да у енглеском језику сам облик глагола не може увек да покаже његову свршеност, односно несвршеност, већ се то исказује контекстом или пак додатним средствима, на која ће се посебно обратити пажња приликом превођења имперфектизованих глагола у српском језику на енглески језик.

Енглески еквиваленти српских имперфектизованих глагола

У претходном излагању констатовали смо да је главна разлика између глаголског вида у српском и енглеском језику та што се глаголски вид у српском језику означава унутар глагола, помоћу префикса, суфикса и инфикса, док се енглески језик, као аналитички језик, служи неким другим средствима за исказивање глаголског вида. Приликом превођења српских имперфектизација глагола на енглески језик јављају се одређене потешкоће. Оне су резултат чињенице да у српском језику глаголи могу да имају додатна значења која се у енглеском језику морају покривати додатном прилошком одредбом или се пак морају превести описно. Због тога енглески преводни еквиваленти морају обухватити ако не све, онда скоро све нијансе значења српског глагола.

Као што смо показали у поглављу 2., имперфектизација глагола у српском језику врши се помоћу суфикса (инфикса), што није случај са енглеским језиком.

У енглеском језику се за глаголски вид, поред прогресивног и непрогресивног облика, често везују тзв. катенативне конструкције⁶, тј. структуре типа:

KEEP + Vinf.+ING, ех. He **kept asking** silly questions.

Сходно томе, у енглески корпус улазе:

- основне прогресивне конструкције BE + Vinf. + ING,
- модификоване прогресивне конструкције – BE + Vinf. + ING + REPEATEDLY / MANY TIMES / OFTEN / ONE BY ONE итд.
- непрогресивни облици глагола,
- фразни глаголи у прогресивном и непрогресивном облику BE / KEEP + Vinf + ING + PREPOSITION; Vinf + PREPOSITION,
- катенативне конструкције – KEEP + Vinf.+ING,
- глаголске фразе у прогресивном облику, као и
- описно превођење, у случају када не постоје одговарајући преводни еквиваленти.

3.1. Превођење глагола са инфиксом -и-:

Имперфективни глаголи настали уметањем инфикса -и- преводе се прогресивним обликом лексичког глагола или прогресивним обликом фразног глагола, уз могући додаток модификатора, као у примерима:

(1)

- а) позивати – be inviting / be calling
- б) прозивати – be calling out (names) one by one
- в) сабирати – be adding / summing up

3.2. а) Превођење глагола са променом самогласника и у а

Код ове врсте глагола, уобичајен превод јесте помоћу прогресивног облика лексичког глагола и додатка модификатора у виду прилошке одредбе за начин, као у примерима:

(2)

- а) лупати – be pounding / throbbing / clapping ...
- б) схватати – be realizing (slowly or quickly) / be beginning to realize

Ова два примера могу се различито протумачити, тако да је контекст тај који ће нас навести на правилан превод ових глагола. Глагол *лупати* носи у себи додатно значење стварања буке, што делује иритирајуће на човека. Такође, енглески језик, за разлику од српског језика, има различите глаголе за различите врсте лупања, а који ће од њих бити употребљен у датој реченици искључиво зависи од контекста. С друге стране, глагол *схватати* може да значи „временом увидети; схватати корак по корак“, дакле, неки дужи процес, или пак неки бржи процес схватања и разумевања ствари.

⁶ „... структуре с лексичким глаголима иза којих као допуна следи глагол у безличном глаголском облику“, (Новаков 2005: 88).

3.2. б) Превођење глагола са променом самогласника о у а:

Као и у случају 3. 2. а), и овде се превод врши помоћу прогресивног и непрогресивног облика лексичког глагола и одговарајуће одредбе за начин:

(3)

1. а) стварати – be creating / create
2. б) обнављати – be reconstructing, be revising (the lectures)

3.3. Превођење глагола са суфиксом -ва

1. Суфикс -ва, као један од најпродуктивнијих суфикса у процесу имперфектизације, означава неко понављање, уз краће или дуже паузе. Стога, приликом превођења на енглески језик обично су у употреби два модификатора и то:

(4)

- а) доливати – keep pouring some **more many** times
- б) докувати – be cooking **more many** times

2. Код неких глагола, тај суфикс не значи понављање, него процес неодређеног трајања, па тако имамо:

(5)

- а) сазревати – be maturing / be ripening

3. Глагол *разумевајући* је специфичан по томе што његов директни преводни еквивалент у енглеском језику не постоји у прогресивном облику. Због тога се превод овог глагола добија помоћу прогресивног облика глагола *begin* и инфинитива глагола *understand*.

(6)

- а) разумевати – be beginning to understand / realize

4. Постоји и група глагола са суфиксом -ва која се преводи помоћу конструкције KEEP + Vinf.+ING + PREPOSITION

(7)

- а) одбацивати – keep throwing away
- б) нагомилавати – keep piling up

3.4. Превођење глагола са суфиксом -ива

1. Већина имперфективних глагола настала на овај начин преводи се прогресивним обликом глагола, а понекад је потребно додати и модификатор како би се приближило значење тог глагола.

(8)

- а) описивати – be describing (often)
- б) захваљивати – be thanking many times
- в) убеђивати – be convincing

2. Иако је познато да имперфективни глаголи означавају одређено трајање радње, они се не преводу у свим случајевима глаголом у прогресивном облику, јер је модификатор за учесталост довољан као у следећем примеру:

(9)

- а) записивати – write down many times

3. Превод оваквих глагола може се врши конструкцијом KEEP + Vinf.+ING + PREPOSITION

(10)

- а) поскакивати – keep jumping up and down
- б) пребацивати – keep throwing over

3.5. Превођење глагола са суфиксом –ава

1. Већина имперфективних глагола настала на овај начин преводи се прогресивним обликом глагола, а понекад је потребно додати и модификатор како би се приближило значење тог глагола. Глагол под в) је могуће превести и описно, што је чешћа употреба у свакодневном говору.

(11)

- а) решавати – be solving
- б) кажњавати – be punishing often
- в) упрошћавати – be making things easier, be simplifying (repeatedly)

2. Превод појединих глагола врши се помоћу прогресивних облика фразних глагола, уз напомену да у примеру 12 б) семантика глагола подразумева неодређен процес трајања непријатне ситуације.

(12)

- а) лишавати – be depriving off
- б) преживљавати – be living through

3.6. Превођење глагола са суфиксом –ја

1. Већина имперфективних глагола настала на овај начин преводи се прогресивним обликом лексичког глагола, као на пример:

(13)

- а) постајати – be becoming / be getting

Овај глагол увек подразумева неку промену, углавном током одређеног временског периода.

- б) одбијати – keep refusing

2. Такође, неки глаголи који уз префикс имају и суфикс превод се парафразирањем, односно, описно, а понекад се могу додати и модификатори да означе понављање:

(14)

- а) засмејавати – be making somebody laugh

3. Постоји и група глагола који означавају процес који је у току, а који се превод фразним глаголима у прогресивном облику:

(15)

- а) понестајати – be running short of
- б) завијати – be wrapping up

3.7. Превођење имперфективних глагола који се завршавају на -ати или -ити, док се перфективни глаголи, од којих су они изведени, завршавају на -ети, -сти или -ћи.

Ова група глагола најчешће се преводи конструкцијом са глаголом *keep* иза које следи фразни глагол у прогресивном облику, што илуструју прва четири примера, или глаголском фразом у прогресивном облику, што се види из последњег примера:

(16)

- а) падати – keep falling down
- б) дизати – keep lifting up
- в) избегавати – keep avoiding
- г) одгризати – keep biting off
- д) навикавати – be getting used to

Закључак

Главна разлика између српског и енглеског језика лежи у организацији саме грађе језика, па тако српски језик спада у групу синтетичких језика, док енглески спада у групу аналитичких језика. Стога је потпуно логично, што се у раду и показало кроз примере, да се српски језик више служи флексијом, односно наставцима (префикси, суфикси и инфикси) у извођењу речи, док је у енглеском језику заступљено описно превођење и коришћење лексема.

На основу глагола из корпуса увидели смо да се превод српских имперфективизованих глагола најчешће врши помоћу прогресивних и непрогресивних облика лексичког глагола, затим фразних глагола, катенативних конструкција, док је мањи број глагола који се преводу глаголском фразом у прогресивном облику или путем описивања глаголске ситуације. Ипак, још једном треба напоменути да ниједан од горе поменутих предлога превођења имперфективизованих глагола није апсолутан и да је искључиво контекст тај који одређује када се која од поменутих конструкција може и треба употребити у датим околностима.

Литература

- Бенсон 1977: М. Benson, *Srpskohrvatsko-engljeski rečnik*, Београд: Prosveta.
- Дрвделић 1978: М. Drvodelić, *Hrvatsko ili srpsko engljeski rječnik*, 4. Izdanje, Загреб: Школска Књига.
- Хамонд 2005: L. Hammond, *Serbian: An Essential Grammar*, USA: Routledge.
- Лонгман 1995: *Longman Dictionary of Contemporary English*, Great Britain, Clays Ltd, Suffolk.
- Николић 2000: М. Николић, *Обраћни речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Новаков 2005: Р. Novakov, *Glagolski Vid i Tip Glagolske Situacije u Engljeskom i Srpskom Jeziku*, Novi Sad: Futura Publikacije.
- Оксфорд 1933: *The Oxford English Dictionary*, Oxford: Clarendon Press.

Кверк, Гринбаум 1976: R. Quirk, S. Greenbaum, *A University Grammar of English*, London: Longman.

A Dictionary of Serbian Aspectual Pairs, <<https://coral.uchicago.edu:8443/display/aspectualpairs/Home>>. 24. 1. 2012.

IMPERFECTIVIZATION OF SERBIAN VERBS AND THEIR ENGLISH EQUIVALENTS

Summary

This paper investigates means of translating Serbian imperfectivized verbs into English. Serbian corpus comprises imperfectivized verbs found in *Reverse dictionary of Serbian language* written by Miroslav Nikolic, while English corpus comprises their translational equivalents made by the use of contemporary bilingual and monolingual dictionaries. Before analyzing the examples, the problem is presented in the light of verbal systems of both languages. On the basis of the analysis, it can be concluded that the prevalent structures during the translation from Serbian to English include: basic and modified progressive and non-progressive structures, phrasal verbs and verb phrases, as well as description of the situation in the cases where there are no translational equivalents.

Key words: imperfectivization, Serbian language, English language, translation process

**ЛЕКСИКОЛОШКА
ПРОУЧАВАЊА**

Ана Ранђеловић¹
Београд

АРХАИЗМИ И ИСТОРИЗМИ У РЕЧНИКУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА²

У раду ће бити представљени неки проблеми у вези са архаизмима и историзмима. Као извор за ово истраживање узет је једнотомни *Речник српскога језика*, објављен у издању Матице српске. Рад пружа преглед и класификацију ових речи у *Речнику српскога језика* према следећим параметрима: према семантичком критеријуму, према пореклу, као и према врсти речи. Циљ рада је да се утврди разлика између архаизама и историзама, односно да се на основу прегледа и класификације овог слоја лексике допуни наведени предмет истраживања у односу на досадашњу литературу.

Кључне речи: архаизам, историзам, дескриптивни речник, застарела лексика

1.1.0. Термин и појам *архаизам* јавља се у великом броју радова наших лингвиста и налазимо га као лексикографску одредницу у различитим типовима речника³.

1.1.1. У *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva* Рикард Симеон одређује архаизмиме, у најширем смислу, као лексеме које се разликују од савремених речи по томе што представљају све старинске изразе, граматичке облике, идиоме и конструкције – сва језичка средства која су се употребљавала у прошлим раздобљима језичког развоја. Према Р. Симеону, термин архаизам:

„označuje sve starinske riječi, oblike itd. koji se i dandanas upotrebljavaju, a među kojima se razlikuju: a) takve koje se nisu nikad prestale upotrebljavati, ali se više ne upotrebljavaju općenito, jer ih sve više potiskuju njihove suvremene zamjene; b) koje su već potpuno bile izašle iz upotrebe, ali si ih pisci preuzeli iz starih knjiga te su se ponovo uvele u širu, a neke od njih i u opću upotrebu, bilo u svojem ili pak u više ili manje promijenjenom značenju; c) često se shvaća pod arhaizmom zastarjela riječ, oblik itd. koji pripada razdoblju starijemu od onoga u kojem se još uvijek upotrebljavaju i koji se osjećaju kao loši, neobični i nesuvremeni i današnjem književnom jeziku (npr. *lih, sveudilj, iole*); ali ima ih i takvih koji se zbog svoje izražajnosti upotrebljavaju u djelima dobrih suvremenih pisaca kao dobre riječi paralelno sa svojim suvremenim sinonimima, npr. *pozni – kasni* i sl.“ (Симеон 1969: 104–105).

1 Ana.Randjelovic@isj.sanu.ac.rs

2 Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

3 У *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности (у даљем тексту РСАНУ) друго значење одреднице *архаизам* има помало штуром и неодређеном дефиницију: **архаизам**, -зма м (фр. archaïsme) 2. грам. *реч или облик који су изишли из обичне употребе, који су застарели*. И *Речник српскохрватског књижевног језика* Матице српске (у даљем тексту РСМ) пружа слично одређење, али с другачијом етимологијом: **архаизам**, -зма м грч. 1. грам. *застарела реч, облик или израз*. Најновији, једнотомни *Речник српскога језика* Матице српске (у даљем тексту РСЈ) нуди исту дефиницију из Матициног шестотомног речника, с том разликом што се уместо квалификатора *грам.* употребљава квалификатор *лингв.*: **архаизам**, -зма м грч. 1. лингв. *застарела реч, облик или израз*.

1.1.2. Обрадом архаизама у Речнику САНУ бавила се М. Радовић Тешић (1982). Она под архаизмима подразумева речи које су припадале неком прошлом раздобљу, али су данас потиснуте из активне употребе, па се њихова спорадична појава у неким стиливима савременог језика оцењује као архаична и стилски обележена (Радовић Тешић 1982: 257).

1.2.1. Српски дескриптивни речници неће много помоћи ни у вези са значењем појма историзам. Сва три описна речника српскога језика (РСАНУ, РМС и РСЈ) под одредницом *историзам* имају дефиницију која се односи само на методолошки правац у историјској науци.

1.2.2. Код Р. Симеона налазимо овај термин у фонетској варијанти – *хисторизам*. Он хисторизме прво помиње под одредницом *архаизам* када говори о функцији архаизама у књижевности, наглашавајући да се у истој функцији употребљавају:

„... čak i posve mrtve riječi i izrazi, *historizmi*: oživljujući njih pisac oživljava i uskrsva drevnu starinu, dajući joj obilježje autentičnosti, njezine posebnosti, te ona ustaje pred nama kao živa u svojem historijskom koloritu, bliza zbog svoje istinitosti“ (Симеон 1969: 257).

Овде Р. Симеон не дефинише историзме, већ објашњава једну од њихових стилских функција у језику. Под посебном одредницом *historizam* даје следећу дефиницију, која не одговара значењу које овај термин данас има у лингвистици:

„Historijski termin ili izraz ili element; zastarjele riječi koje su označavale realije ne izgubljene, već takve koje se samo nazivaju drugačije“ (Симеон 1969: 482).

2.0. Предмет овога рада представљају архаизми и историзми. Као извор за ово истраживање узет је једнотомни *Речник српскога језика*, објављен 2007. године у издању Матице српске. Пошто РСЈ представља речник савременог језика, што заправо значи да би требало да осликава најновије лексичко стање нашег језика, било је интересантно утврдити у којој мери су у њему заступљени и на који начин обрађени архаизми и историзми. Испоставило се да грађа није мала, да у речнику постоји знатан број одредница са квалификаторима *арх.* и *ист.* Оне ће у овом раду бити класификоване према следећим критеријумима: према семантичком, према пореклу и према врсти речи којој припадају. Имајући у виду да класификација архаизама и историзама у досадашњој литератури није разматрана, сматрамо да је она неопходна за њихово лакше препознавање и издвајање у посебан лексички слој.

2.1. У првом делу рада покушаћемо да утврдимо разлику између архаизама и историзама, односно да на основу досадашњих закључака о овом слоју лексике укажемо на прихватљива термилошка решења и дефинисања самих појмова који означавају *архаизам* и *историзам*, као и на одређивање њиховог статуса у језику. У другом делу рада бавићемо се разврставањем маркираних лексема према наведеним критеријумима. Завршни део чине закључци у вези с критеријумима за квалификовање неке речи као архаизма или историзма у *Речнику српскога језика*, као и запажање о недовољној истражености ове проблематике.

3.0. Због чињенице да се лексика у језику најбрже мења, лексикографи, посебно у савременој дескриптивној лексикографији, имају великих тешкоћа у идентификовању њене хронолошке и функционалне раслојености.

3.1. Ако се има у виду да се у дефиницијама појам *архаизам* дефинише као „застарела реч или облик...“; поставља се питање да ли се појмови *застарела реч* и *архаизам* односе на исти тип лексике и зашто онда у речницима срећемо два различита квалификатора – *заст.* и *арх.* М. Радовић Тешић објашњава да се у лексиколошкој теорији прави разлика између застарелих речи и архаизама само утолико што архаизам јесте застарела реч, али није свака застарела реч архаизам (Радовић Тешић 1982: 261). Ово би значило да је архаизам ужи појам од застареле речи. Која је заправо разлика? Из објашњења које ауторка даје, може се извести закључак да термин *застарела реч* подразумева реч употребљавану у прошлости, мање или више познату савременим говорницима, а замењену другим синонимним речима које се данас у активној употреби (Радовић Тешић 1982: 261).

С друге стране, архаизми јесу речи које припадају ранијим епохама, али се оне употребљавају у савременом језику с обавезном стилском обојеношћу. На пример, турцизам *ђумрук* је застарела реч за говорника српског језика јер је у активној употреби реч *царина*, али лексема *ђумрукана* код Иве Андрића има несумњиву стилску функцију обележавања колорита епохе (Радовић Тешић 1982: 261). С обзиром на ово, јасан је закључак који М. Радовић Тешић даје – квалификатор *арх.* би требало да има стилско обележје, а квалификатор *заст.* само нормативно.

Међутим, у лексикографској пракси проблем представља препознавање архаичности одређене лексеме. У вези са истакнутим проблемом, ауторка наводи следеће критеријуме: место речи са одговарајућим значењем у номинационом систему књижевног и народног језика, првобитна распрострањеност и време које је реч провела у саставу активне лексике савременог језика, (не)постојање јасне и непосредне везе са сродним речима (Радовић Тешић 1982: 257).

Питање је може ли се при изради дескриптивног речника доследно држати овако захтевних критеријума, што је вероватно и разлог недоследне и несистемске обраде лексике овог типа у РСАНУ, па и у *Речнику српскога језика*.

3.2. Што се тиче историзама, они се у оквиру застарелог лексичког фонда јасно издвајају својим специфичним карактером. „Историзми су речи које означавају појмове који више не постоје, а припадали су одређеној историјској епоси, те у језику служе као номинативно средство за именовање данас непостојећих појмова, предмета, ствари итд. и срећу се пре свега у научно-историјској литератури и у књижевним делима чија је радња везана за неку историјску епоху“ (Радовић Тешић 1982: 258).

Суштинска разлика у односу на *архаизам* је у томе да се *историзам* односи на појмове који више не постоје. Зато историзми немају синониме. Проблем може да представља временска дистанца – колико давно је реалија означена као историзам нестала из света који нас окружује, односно да ли се историзмом може сматрати реч која је савременом говорнику позната и која је била у широкој употреби, али је сама реалија, коју та реч означава, изашла из употребе иако се задржала у свести савремених носилаца језика, као нпр. реч *пејџер*. Из тог разлога неке речи због ширине употребе у релативно кратком временском периоду или због субјективне процене лексикографа у речнику могу да остану без квалификатора *ист.*

4.0. Могућа решења за утврђивање статуса архаизама и историзама понудио је Александар Милановић у својим радовима *Стиаишус њојма и штермина лексички архаизам у србистиици* (Милановић 2006) и *Стиаишус њојма и штермина истйоризам у србистиици* (Милановић 2007).

4.1. Иако се термин и појам *архаизам* у сербокроатистици јавља у многим лингвистичким радовима и може се наћи као лексикографска одредница у ра-зличитим типовима речника, запажа се да у нашој литератури заправо не постоји већи број радова који је посвећен овој теми. Ово запажање потврђује и списак литературе коју А. Милановић наводи у наведеним радовима (Милановић 2006: 305; Милановић 2007: 99).

4.1.1. А. Милановић се прво бави критеријумима за одређивање лексичких архаизама у савременом српском језику. Он истиче да језичко осећање лексикографа никако не сме бити једини критеријум, што је чест случај у пракси. Позданији и објективнији критеријум може да буде фреквенција употребе поједине лексеме у електронском корпусу савременог српског језика, као и додатна грађа сакупљена екскерпцијом дела различитих функционалних стилова (Милановић 2006: 294–295). 4.2. У вези са историзмима, А. Милановић наводи проблем полисемичности самог термина *историзам* (можемо га наћи и у другим наукама) и поставља питање колико дуго реч мора бити ван употребе да би се сматрала историзмом (Милановић 2007: 94). Крајем 20. века у српском језику се нпр. употребљавају позајмљенице *вокмен* и *пејџер*, а већ почетком 21. века оне практично више нису у употреби. Стиче се утисак да би се оне по различитим критеријумима истовремено могле сврстати и у неологизме и у архаизме. Према аутору, лексема може добити статус историзма ако су и њена секундарна значења застарела као и њено основно значење и да су притом непозната савременим говорницима, али не и у области књижевног стваралаштва (Милановић 2007: 96).

4.3. И поред предложених критеријума, питање је колико се реално може очекивати да они буду примењени у дескриптивној лексикографији. Реалније је претпоставити могућност њихове примене и даље разраде у изради специјализованог речника архаизама и историзама у српском језику, где би се овом слоју лексике посветила пуна пажња и критеријално издвајање из општег лексичког система.

5.0. У Предговору РСЈ, и поред опште напомене да уз многе одреднице поред граматичких стоје и друге квалификације, као на пример о пореклу речи из страних језика или о припадности одређеној сфери употребе, архаизми и историзми нису поменути.⁴ У списку техничких скраћеница, који следи после Предговора, налазе се квалификатори *арх.* – архаизам, архаично и *ист.* – историја, историјски.

5.1. Тако је у *Речнику српскога језика* забележен 101 *архаизам* и пет пута већи број *историзама* – њих 504.

5.1.1. У вези са лексемама означеним квалификатором *арх.* треба истаћи неколико ствари. Лексеме попут: *војевати*, *блаженопочивши*, *благовести*, *џоспа*,

4 Квалификатора *заст.* на списку нема, док га у речничкој грађи можемо наћи поред шест одредница. У питању су лексеме: *Арнауџин*, *Арнауџка* (*Арнауџкиња*), *водостаница*, *главња*, *запануџи* и *научан*, при чему је лексема *научан* квалификована са *донекле заст.*, а застарелост се односи на секундарна значења лексеме: **2. а.** школован, образован, учен; **б.** стручан, квалификован, способан за нешто.

Ако потражимо исте речи у РМС, поред њих нећемо наћи квалификатор *заст.*, па чак ни квалификатор *арх.* Када знамо да је шестотомни речник израђиван од 1967. до 1976. године, а да је РСЈ објављен 30 односно 40 година касније, можемо закључити да су ове речи у тренутку скупљања грађе биле у широкој употреби како у језику књижевности, тако и у свакодневној комуникацији, па их аутори вишетомног речника нису квалификовали као застареле речи. Међутим, лексикографи који су радили на једнотомном речнику сматрали су да су се ове речи изгубиле из употребе, те су их означили као застареле.

дажд, *нишчи*, *певанија*, *поклисар*, *совјет*, *целовајти*, *цесар*, *цесарски*, *чарни*, *чувство*, *нумера*, *кир*, *ефенди* и сл. у свести већине говорника српског језика препознају се као речи које су се некад користиле на основу тога што се оне употребљавају у језику књижевних дела, како старијих, тако и савремених, што их чини стилски маркираним.

Код неких лексема квалификатор *арх.* стоји само испред секундарних значења. Нпр. код лексеме *лешо* (2. значење: 'година'), код лексеме *магистар* (3. значење: 'учитељ, професор'), код лексеме *приличан* (2. значење: 'одговарајући по неким потребама или по неким начелима, прописима'), код лексеме *слово* (2. значење: 'реч') или код лексеме *црnilo* (3. значење: 'мастило, тинта'). Ове лексеме су познате говорницима српског језика и у употреби су у свакодневној комуникацији, али с другачијим примарним значењем. Наведена секундарна значења су стилски обојена и у широкој су употреби у језику књижевности. Овакав тип архаизама назива се семантичким архаизима (Радовић Тешић 1982: 258).

У РСЈ лексеме лексеме *банак*, *калкан*, *кашана*, *качак*, *нудиља*, *паишњача*, *домаја*, *повла*, *сајнија*, *сајник* и *ћорда* у данас неактуелним значењима маркиране су као архаизми, иако бисмо, на основу сопственог утиска и језичке компетенције, могли поставити питање колико су оне заступљене у функционалним стиловима за које је карактеристична употреба архаизама, као што су књижевноуметнички, разговорни и публицистички стил.

У овом речнику квалификатори *арх.* и *ист.* могу се наћи и код израза који су обрађени иза значења неке лексеме. Према М. Радовић Тешић у питању су *фразеолошки архаизми*, код којих би се квалификатор о застарелости давао у случајевима када садрже застарелу реч као компоненту израза, а ређе када је израз као целина семантички застарео (Радовић Тешић 1982: 260). Међутим, јединице који се у РСЈ јављају са квалификаторима *арх.* и *ист.* представљају *вишечлане лексичке јединице*.⁵

5.1.2. Као што је већ наведено, број историзама у РСЈ је много већи од броја архаизама. Зашто је то тако?

У речничкој грађи као историзми маркиране су речи које припадају нашој блиској прошлости попут: *Југославија*, *Чехословачка*, затим много речи које су везане за период Другог светског рата, као и за нашу послератну историју: *Гестџајо*, *холокауст*, *домобран*, *дражиноваци*, *комесар*, *Комиттерна*, *Коминформ*, *информбиро*, *партизан*, *пионир*, *равногорац*, *радићевац*, *усташа*, *фронтиш*, *четник* и сл. На основу овога може се закључити да критеријум, по којем би историзам требало да означава појмове који су давно нестали, није испуњен. Многе од наведених лексема из РСЈ данас можемо често срести у књижевно-уметничком, али и у новинарском стилу, у новијим историографским списима, па и у свакодневној комуникацији.

Неке лексеме квалификоване као историзми у свом изворном значењу припадају далекој прошлости, али су у савременом језику развиле секундарна значења, која су део опште лексике и требало би да се третирају као примарна. Такве су следеће лексеме: *баханалије*, *канцелар*, *панцир*, *панџур*, *оклој*, *синдикализам*,

5 У фразеологији разликујемо неколико типова оваквих јединица: фразеологизме, терминолошке јединице и устаљене фразе (Драгићевић 2010: 40). РСЈ бележи само две вишечлане лексичке јединице које имају ознаку архаичности: *бити бој* и *милошћива госпођа*. Притом, саме лексеме *бој* и *госпођа* нису архаичне. Квалификатором *ист.* у РСЈ означене су многе вишечлане лексичке јединице, о чему ће бити речи приликом анализе историзама.

*широшарина*⁶, *харамбаша* и сл. У вези са овим, поставља се питање да ли су историзми лексеме чија су сва значења застарела и непозната носиоцима језика.

За разлику од наведених примера, неке лексеме имају квалификатор *ист.* само у секундарним значењима. Обично су то лексеме у широкој употреби у савременом језику, али у оном значењу које је у РСЈ дато као примарно. Тако је у РСЈ, са квалификатором *ист.*, као четврто значење лексеме *филозофија* издвојено 'наставак гимназије (данашњи трећи и четврти разред гимназије)'. Лексема *цариник* углавном се везује за службеника који ради на граничном прелазу неке земље, док је некад давно цариник означавао особу која је скупљала римски порез у Јудеји. Слично је и са лексемом *шестиица*, која је означавала стари аустријски новац у Хрватској, или са лексемом *шрећина*, чије је друго значење означено као историзмо: 'трећи део приноса: 'трећи део приноса који је кмет давао аги на име пореза'. Такве су још и лексеме *војник*, *војвода*, *бећар*, *браћи*, *грађанин*, *деда*, *дим*, *деветина*, *дишних*, *десетар*, *кајетан*, *клада*, *кврџа*, *клубаш*, *корњача*, *маџнаш*, *начелник*, *рецензија*, *рубрика*, *сениор*, *самостјалац*, *слободњак*, *убран*, *хор*, *цензура*, *четвртина*, *шљивар* и сл.

Ако бисмо се овде држали критеријума да сва значења (и примарна и секундарна) неке речи морају бити застарела да би та реч добила квалификатор *ист.*, остали бисмо ускраћени за мноштво драгоцених значења. А онда када лексикографи већ унесу значења у речник, поред њих се мора ставити квалификатор *ист.* који ће нас упутити на то да оно што је реч некад значила у сазнању савремених говорника више не постоји. Као што постоје семантички архаизми, могло би се рећи да постоје и *семантички историзми*: речи чије је једно од значења застарело и односи се на нестале појмове / реалије.

Већ је поменуто да се у *Речнику српскога језика* јавља велики број вишечланих лексичких јединица које имају квалификатор *ист.* Такве су нпр.: *болесник на Босфору*, *бела гарда*, *црвена гарда*, *чаршијски ѓрош*, *министарство спољних дела*, *гвоздена завеса*, *камено доба*, *црне кошуље*, *црвене кошуље*, *данак у крви*, *дворска будала*, *велики мајстор*, *Вартоломејска ноћ*, *покрећ оштора*, *појас невиности*, *Сецесионистички рат*, *Црвено барјаче*, *Црна рука*, *Велика школа* и сл. Речи под којима су дате наведене јединице – *болесник*, *гарда*, *ѓрош*, *дело*, *завеса*, *камен*, *кошуља*, *крв*, *мајстор*, *ноћ*, *оштор*, *појас*, *сецесионистички*, *барјаче*, *рука*, *школа* – као ни остале речи у склопу израза, нису означене као историзми. У највећем броју случајева ови изрази имају синтагматску конструкцију, а означавају појмове из прошлости: називе ратова, историјских догађаја, политичких организација, државних установа, школа и сл. Јављају се и они изрази у којима је једна реч већ сама по себи историзам, као нпр.: *Бановина Хрватска*, *јавни бележник*, *Златна була*, *велики везир*, *Војна крајина*.

6.0. Архаизме и историзме из *Речника српскога језика* можемо класификовати на основу неколико критеријума:

- према значењској категорији којој припадају (семантички критеријум),
- према томе којој врсти речи припадају и
- према томе да ли су домаће рећи или речи страног порекла.

6.1.1. Према томе шта означавају, архаизми се могу разврстати у следеће семантичке групе:

1. Предмети (*десетар*, *калкан*, *капалоџ*, *ћорда*, *црнело*, ...);

6 Ова реч је данас у честој употреби када се односи на раскрсницу у Београду, на потезу улице Булевар ослобођења и дела града – Бањице.

2. **Титуле, звања и дужности** (*врховник, ефенди, кашана, маџистар, одвејник, ...*);
3. **Апстрактни појмови** (*безбожје, блаґојокојни, блаґовести, велеумље, хий, ...*);
4. **Место обављања одређених активности** (*банак, шрџ*);
5. **Војне јединице, удружења, савези, законодавна тела** (*сајнија, совјети*).

6.1.2. Будући да је број историзама у РСЈ пет пута већи од броја архаизама, њихове семантичке групе су бројније:

1. Предмети

- а) оруђе и оружје (*аркебуза, буздован, димискија, хелебарда, џефердар, ...*);
- б) различите справе (*балиста, кашапулић, клада, кврґа*);
- в) врсте бродова (*клипер, фрегајта, шајка*);
- г) делови ратне опреме (*оклој, панцир, паињача*);
- д) врсте капâ (*чака, хрвајка*);
- ђ) новац (*асира, гвинеја, марјаш, филир, шкуда, ...*);
- е) други предмети (*була, дијтих, рабош, челенка, цилић, ...*).

2. Титуле, звања, дужности, занимања и сл.

- а) титуле, звања и дужности (*беґлербеґ, велможа, јањичар, сизерен, харамбаша, ...*);
- б) занимања (*бурлак, виноточа, дијак, псалтирац, шуцкор, ...*);
- в) припадници различитих покрета, политичких странака и секти (*боґумил, ґарибалдијевац, зеленокадраш, усшавобранишети, франковац, ...*).

3. Војно-административне области и управно-територијалне јединице (*беґлербеґлук, ејархија, жујанија, курија, санџак, ...*).

4. Врсте пореза (*гларварина, данак, димарина, шрошарина, харач, ...*).

5. Врсте поседа (*лено, феуд, чиилук*).

6. Војне јединице (*армада, башибозук, леґија, реґименти, ценшурџија, ...*).

7. Уметнички, друштвени, религиозни и политички покрети/учења/ правци (*аријанизам, ґаликанизам, филантропизам, хуманизам, Црна рука, ...*).

8. Имена историјских држава/области и имена њихових становника (*Аустроугарска, Германија, Југославија, Рашка, Чехословачка; Илџир, Лајтин, Османлија, Ошман*).

9. Врсте владарских повеља и наредби

(*Злајна була, бурунџија, ґрбовница, инштердикти, хрисовуља, ...*).

10. Удружења, савези, законодавна тела

(*гилда, цех, ґерузија, директоријум, Информбиро, Јереза, диван, дума, клан, колхоз, конвенџи, осовина, полишбиро, порџа, сенат*).

11. Облици владавине (*олигархија, диктатура, тријумвират, синџорија*).

12. Врсте школа (*лицеј, филозофија, Велика школа*).

13. Врсте песама (*кларналица, химна, царевка*).

14. Друштвено-историјске појаве

(*инквизиција, раскол, романизација, холокауст, шпалџир, ...*).

15. Место обављања одређених активности

(*подијум, пришанеј, пророчиште, форум, чардак, ...*).

16. Апстрактни појмови

(*домаја, повлај, поднеџи, полацманџи се, чувство, ...*).

6.1.3. Овако широка лепеза значењских група у оквиру историзама указује на богато историјско наслеђе. Посебно треба истаћи да њихова употреба у савременом језику није функционално-стилски ограничена и не везује се само за историографска дела и уџбенике.

6.2.1. Више од половине архаизама чине именице (57). То су: *врховник*, *даворија*, *нудиља*, *сајшник*, *ћорда* и др. За именицама по заступљености следе глаголи – укупно 21 лексема (*војевајши*, *прикучиши*, *сајети*, ...), те придеви – њих 14 (*бладопокојни*, *велеуман*, *цесарски*, ...) и једна заменица (*њеѓов*, у секундарном значењу 'који припада мужу, супругу'); затим неколико прилога (*нејправо*, у значењу 'бесправно, противзаконито', *јодобно*, у значењу 'попут'), предлога (*међ*, *сврху*, *суйрош*), па чак и једна речца односно узвик (*ну*). Две непроменљиве речи (*ефенди*, *кир*) имају квалификатор *арх*. Обе значе *господин* и користе се као титула уз лична имена.

6.2.2. Историзми су, очекивано, углавном именице (496), од којих је забележено двадесетак властитих именица чије се значење односи на некад постојеће државе или области: *Аустроугарска*, *Византија*, *Германија*, *Југославија*, *Млеци*, *Чехословачка* итд., или на неке друге појмове: политичке или војне организације: *Вермахт*, *Гестапо*, имена становника некадашњих држава: *Илир*, *Лајтин*, *Османлија*, *Ошман*, или на реку *Рубикон*. Глагола означених квалификатором *ист* има свега четири, што је логично с обзиром на чињеницу да глаголи означавају радњу, стање или збивања, те је ређа појава да они означавају активности које су се некад вршиле, а данас се не врше. У речничкој грађи у питању су глаголи изведени од именица које су саме историзми: *укмешиши се* и *кмешовати*, настали од именице *кмет*. Глаголи *јомазати* ('ритуално мажући светим уљем увести владара и власт') и *јројети* ('причврстити на крст, пропети') у секундарном значењу односе се на радње које су се обављале при одређеним религијским обредима. РСЈ бележи и три придева означена квалификатором *ист*: *велможни*, *високопоштовани*, *вишешки*.

6.3.1. Међу архаизмима забележеним у РСЈ свега је 16 речи страног порекла. Највећи број је из латинског језика (*јурџички*, *маџистар*, *нумера*, *прејарандија*), затим следе грчки (*кашалоџ*, *кир*, *јоклисар*), руски (*нишчи*, *саизволеши*, *совјети*), турски (*калкан*, *ћорда*), немачки (*јолацманиши се*) и мађарски језик (*кашана*).

6.3.2. Од укупно 503 историзма, скоро половина су речи страног порекла (239 речи). Највећи број ових позајмљеница потиче из латинског језика – њих 67 (*император*, *легија*, *јлебејац*, ...), затим из турског – 61 лексема (*вилајети*, *муслим*, *харамбаша*, ...), грчког – 34 лексеме (*дијак*, *перјер*, *хрисовуља*, ...), немачког – 16 речи (*џрош*, *јанцир*, *шпалир*, ...), француског – 13 речи (*буржоазија*, *џарда*, *сизерен*, ...), руског (*бољшевик*, *књаз*, *козак*, ...), италијанског – 11 лексема (*дужд*, *форинша*, *цекин*, ...), мађарског – 6 лексема (*биров*, *јандур*, *филир*, ...) и енглеског језика – 4 лексеме (*џвинеја*, *доминион*, *клан*, ...), шпански – 2 речи (*армада*, *конквистадор*) и пољски – 2 речи (*хешман*, *шљахша*). По један пример забележен је из следећих језика: монголски (*ћорда*), хинду (*јарија*), хебрејски (*фарисеј*) и старогермански (*феуг*). Неколико лексема има двојако порекло – три су из латинског и грчког (*мајријархаш*, *медиокрашија*, *прошоношар*), а две из француског и немачког (*аркебуза*, *мускетар*).

Сасвим је очекивано да је велики број позајмљеница управо из турског језика ако имамо у виду пет векова турске владавине на нашим просторима. Зато се и највећи број турцизама односи на турске титуле, звања и занимања, на војно-административне јединице, као и на различите врсте пореза које је српски народ

плаћао у турском ропству. С друге стране, највећи број речи из латинског језика, а и приличан број грецизама сведочи о припадности Србије европској цивилизацији, чија су колевка били Стара Грчка и Рим.

7. Треба још рећи да су у *Речнику српскога језика* готово увек изостављени квалификатори *ист.* и *арх.* код оних речи које су системски изведене од неке друге речи обележене овим квалификаторима. Нпр. лексема *аустроугарски* нема квалификатор *ист.*, док је лексема *Аустроугарска* означена као историзам. Такав је случај и са лексемама: *бановица*, *бански*, *банство*, *баница* изведеним од *бан*, или *бератлијски* од *берат*, *бољшевички* од *бољшевик*, *валијски* од *валија*, *везировати*, *везировица*, *везирски* од *везир* и сл.

8. На основу изложеног, може се закључити да архаизми и историзми чине важан слој лексике српског језика и да су незаобилазни инвентар сваког једнојезичног речника. С обзиром на то да су критеријуми за одређивање и класификацију архаизама и историзама прилично захтевни, не може се очекивати да буду у потпуности испуњени при њиховој обради у дескриптивним речницима.

У *Речнику српскога језика* архаизми и историзми, као уосталом и остали слојеви лексике, обрађени су у складу са ограничењима која су проистицала из саме концепције израде једнотомног речника и актуелности одабране лексике са становишта савременог стања укупног лексичког фонда књижевног / стандардног језика. Питање обима у критеријалном избору архаизама и историзама данас би се могло лакше решити коришћењем постојећих електронских корпуса, на основу којих се може утврдити фреквенција употребе овог типа лексике и њихов однос према актуелној немаркираној лексици.

С друге стране, код историзама треба водити рачуна о појави њихових нових, савремених значења чији би развој и учесталост у савременом језику лексикографи могли лакше да прате преко електронског корпуса и да их на адекватан начин обрађују издвајајући под истом одредницом њихово историјско значење у односу на новоизведена значења актуелна у савременом језику.

Најбоље решење за обраду овог типа лексике била би израда специјализованог речника на основу детаљне и критеријалне провере њеног статуса у лексикону савременог српског језика.

Литература

- Драгићевић 2010: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Милановић 2006: А. Милановић, Статус појма и термина *лексички архаизам* у србистици, *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане*, 35/1, 293–305.
- Милановић 2007: А. Милановић, Статус појма и термина *истџоризам* у србистици, *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане*, 35/3, 87–99.
- Радовић Тешић 1982: М. Радовић Тешић, Архаизми и њихова обрада у Речнику САНУ, у: *Лексикологија и лексикографија*, Београд – Нови Сад: САНУ – Институт за српскохрватски језик – Матица српска – Филолошки факултет, 257–262.
- РМС 1967–1976: *Речник српскохрватског књижевног језика*, т. I–VI, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.
- РСАНУ 1959: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, т. I, Београд: САНУ.
- РСЈ 2007: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Симеон 1969: R. Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Станојчић–Поповић¹¹2008: Живојин Станојчић и Љубомор Поповић, *Грамаџика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

THE ARCHAISMS AND THE HISTORISMS IN THE DICTIONARY OF THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

The subject of this paper are the archaisms and historisms. The material has been excerpted from the single-volume Dictionary of the Serbian Language, published by *Matica srpska*. The work lays down a precise distinction between archaisms and historisms. Based on what has been mentioned in the literature to date about this particular part of lexicon, the most systematic and practical approach to this problem has been developed, in terms of terminology solutions, followed by defining the term itself (obsolete word, archaism, historism), determining their status within the language, as well as setting out means of their classification.

Key words: archaism, historism, descriptive dictionary, obsolete words

Ana Randelović

Ивана Смаилагић¹

Београд

СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА ОСНОВНИХ НАЗИВА ЗА БОЈЕ У ШВЕДСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Циљ овог рада је испитивање семантичког потенцијала придевских лексема у значењу основних назива за боје у савременом шведском и савременом српском језику (пре свега оних са полисемичном структуром), одређених према параметрима Берлина и Кеја (Berlin & Kay). Нагласак је на анализи метафоре и метонимије, пре свега из когнитивно-лингвистичке перспективе, пошавши од корпуса ексцерпираног из једнојезичних речника у та два језика. Упоредивањем денотационог опсега лексема и значења основних назива за боје показало се да што су називи за боје заступљенији (дуже) у језику, то им је денотациони опсег шири, тј. више одступају од прототипичне боје коју би требало да означавају. Секундарна значења су испитивана у контексту и груписана према принципу метафоризације. Испоставило се да је најпродуктивнији и најсложенији систем онај који се добија у односу лексема које означавају црну и белу боју у оба језика.

Кључне речи: назив за боју, денотациони опсег, полисемија, метафора, метонимија

Увод

У овом раду смо упоредно анализирали семантичка поља назива за боје у савременом шведском и српском језику, пошавши од придевских лексема које означавају боје и типичних фразеологизама у чији састав улазе дати називи за боју, а на корпусу речника оба језика. Грађа коју смо користили ексцерпирана је првенствено из *Речника српскохрватскога књижевног језика* (у даљем тексту РМС), за српско језик, и *Nationalencyklopedins ordbok* (у даљем тексту NEO), за шведски језик.

Циљ овог рада јесте испитивање семантичког потенцијала придевских лексема у значењу основних назива за боје у шведском и српском језику (пре свега оних са полисемичном структуром), те у ком односу те лексеме стоје у та два језика. У раду ћемо, пре свега, указати на основне аспекте значења и на потенцијалне потешкоће у разумевању које би могле да настану из значењских разлика. Основни нагласак је на семантичкој анализи, односно семантичким трансформацијама, наиме метафори и метонимији.

Одабир грађе

Како је у овом раду реч о лингвистичкој анализи, неопходно је разликовати термине *боја* и *назив за боју*. Термин *боја* се односи на ванјезичке ентитете, односно електромагнетно зрачење (сунчеву светлост) различитих таласних дужина које, када се одбија од тела, око региструје као различите боје, док термин *назив за боју* користимо као еквивалент енглеског термина *color term*, тј. користимо га за лексему којом означавамо боју онако како се концептуализује

1 ivana.smailagic@fil.bg.ac.rs

у одређеном језику, односно језичкој заједници. Под утицајем науке о бојама и са технолошким развојем, повећавала се потреба за именовањем нових нијанси и боја, посебно индустријски произведених, те се умножавао и број назива за боју. У циљу што ефикаснијег ситематизовања грађе, као критеријум за њен одабир следили смо исте принципе које су поставили Берлин и Кеј (Berlin & Kay) у свом истраживању основних назива за боје у око сто језика света, први пут објављеном 1969. године у књизи под називом *Basic Color Terms. Their Universality and Evolution*, једном од најутицајнијих радова када је реч о истраживању назива за боје. На почетку свог истраживања они су дефинисали параметре које је назив за боју морао да задовољи да би ушао у обзир у истраживању као *основни* назив за дату боју. Овде ћемо навести четири главна (в. Berlin & Kay 1991: 6):

1. Назив за боју мора да буде моноксемичан, односно, да се његово значење не може предвидети из значења његових делова.
2. Значење датог назива за боју не сме да улази у значење било ког другог назива за боју.
3. Његова примена не сме да буде ограничена на уску класу објеката.
4. Назив за боју мора бити психолошки релевантан за информанта.

На основу ових параметара, Берлин и Кеј су закључили да постоји 11 основних назива за боју, а то су (редом) називи који означавају следеће боје: белу, црну, црвену, зелену, жуту, плаву, браон, љубичасту, розе, наранџасту и сиву. Овде нећемо улазити дубље у детаље њиховог истраживања, већ желимо само да истакнемо да су они закључили да наведени распоред назива за боје није насумичан, доведши га у везу са степеном еволутивне развијености језика, што одговара степену индустријске развијености културе народа о чијем је језику реч. Најнижем ступњу развоја у језику одговара заступљеност назива само за црну и белу боју. Како укључујемо сваки следећи од понуђених назива за боју, подразумева се да су претходно укључени и сви називи који претходе датом називу у низу, што значи да, ако језик има назив за сиву боју, подразумева се да има и остале називе који се односе на основне боје које су навели Берлин и Кеј (1991: 2–3). Берлиновим и Кејовим основним називима за боје, стога, у облику придевских лексема, којима смо се првенствено и бавили у анализи, јер су семантички продуктивније, у савременом српском језику одговарају: *бео, црн, црвен, зелен, жути, плав, браон, љубичасти, розе, наранџасти и сив*, а у савременом шведском језику: *vit, svart, röd, grön, gul, blå, brun, violett, rosa, orange* и *grå*.

Овде смо дужни да дамо неколико објашњења која се тичу нашег одабира придевских лексема, пошто се могу уочити два главна проблема:

1. Лексеме *љубичасти/violett, розе* (чак и *ружичасти/rosa* и *наранџасти/orange* не задовољавају први параметар Берлина и Кеја, јер је очигледна њихова веза са називима биљака. Међутим, с обзиром на то да задовољавају остале важне параметре, мислимо да је оправдано да их сматрамо једним од основних назива за боју, посебно јер се у свакодневном говору изгубила психолошка веза ових лексема са биљкама.

2. РМС тумачи лексеме *браон* и *розе* као немачке варваризме, и упућује, уместо њих, на лексеме *мрк* и *смеђ*, односно *ружичасти*. Одлучили смо да у ова два случаја одступимо од речника, јер сматрамо да лексеме *мрк, смеђ* и *ружичасти*, имају ограничени колокациони потенцијал, те се не могу узети као основни називи за боју. Наиме, код лексеме *браон*, РМС не наводи дефиницију, већ упућује на лексеме *мрк* и *смеђ*. Лексема *мрк*, према РМС, означава не сасвим од-

ређену загаситу, тамну боју, заправо *шамно*, те стога сматрамо да не одговара као основни назив за боју. Иако речничка дефиниција лексеме *смеђ* упућује на боју кестена, сматрамо да је она хипоним лексеме *браон*, јер је углавном колокационо ограничена на боју косе и очију². Узимајући колокабилност као критеријум, сматрамо да се и лексема *ружичаст* може искључити из ове анализе.

Примарна значења назива за боје у шведском и српском језику и њихов денотациони распон

Примарна значења

Под примарним значењем подразумеваћемо *директни смисао* који лексема има, онако како га је дефинисао Ладислав Згуста (1991: 64): „[...] директни смисао је смисао из којег се други смислови могу, у семантичкој анализи, извести, под претпоставком да су они карактерисани неком додатном конотацијом, или смислом који је фигуративан“. То је значење које се у речнику наводи прво.

Под денотацијом подразумеваћемо оно што је Твртко Прћић, парафразирајући Лајонса (Lyons), дефинисао као „однос између лексеме и извесне класе ванјезичких ентитета – људи, предмета, места, особина, процеса и активности изван језичког система“ (Прћић 1997: 55), а та класа ванјезичких ентитета јесте денотат.

За разлику од научне категоризације боја и њихових дефиниција какве срећемо у науци о бојама, а који спадају у научно знање, у језику се боје дефинишу према боји (предмета) коју најчешће срећемо у искуству. У речницима се за дефинисање примарног значења придевске лексеме која означава назив за боју обично користи формула „А има боју Б“, где је А придевска лексема, а Б предмет или појава у ванјезичкој стварности који се најчешће асоцијативно везују за одређену боју. То је дефиниција тзв. остензивног типа – њоме се само показује, али не и објашњава. Она боја на коју се указује у тим дефиницијама јесте прототипични представник дате боје на коју се лексема односи.

Примарно значење	
Придевска лексема у значењу основног назива за боју	Главна асоцијација у ванјезичкој стварности
<i>бео</i>	боја снега, млека и сл.
<i>vit</i>	боја чистог снега
<i>црн</i>	боја угљена или чађи
<i>svart</i>	боја која личи на чађ
<i>црвен</i>	боја крви
<i>röd</i>	боја која личи на свежу крв
<i>зелен</i>	боја лишћа, траве
<i>grön</i>	боја свеже траве

2 Кажемо: *смеђа коса*, *смеђе очи* (од чега синегдохом „део за целину“ добијамо: *смеђа особа*), али: *браон цемтер*, јер „иста се боја истом речју не може исказивати и као људско разликовно обележје и као инхерентна особина предмета“ (Ивић 1995: 11). Слично важи и за лексеме *плав* (у значењу „жут“, нпр. *плага коса*) наспрам *плав* (у значењу „плав“, нпр. *плавне панталоне*) и лексеме *риђ* (нпр. *риђа коса*) наспрам *црвен* (уп. *црвени бицикл*: **риђи бицикл*) (в. Ивић 1995: 1–21).

<i>жути</i>	боја воска, лимуна, цвета маслачка, љутића, сумпора, злата
<i>gul</i>	боја жуманцета
<i>йлав</i>	боја ведрога неба
<i>blå</i>	боја ведрога неба или мора
<i>браон</i>	боја кестена ¹
<i>brun</i>	боја папрењака
<i>љубичаст</i>	боја љубичице
<i>violet</i>	(асоцијација није наведена у речнику)
<i>розе</i>	(асоцијација није наведена у речнику)
<i>rosa</i>	(асоцијација није наведена у речнику)
<i>наранџаст</i>	боја наранџе
<i>orange</i>	
<i>civ</i>	боја пепела
<i>grå</i>	боја облачног неба

Ако упоредимо дефиниције из РМС и НЕО, видећемо да, у случају лексема које означавају белу, црну, црвену и зелену боју, НЕО нуди прецизније дефиниције³, док у случају лексема *розе*, *violet* и *rosa* изостају асоцијације у ванјезичкој стварности у оба речника (уместо њих стоје непрецизни описи мешавине боја). У случају лексеме *жути*, РМС наводи низ предмета различитих жутих нијанси, те је неодређено која од њих је заправо прототипична. Занимљиво је да се у РМС наводи и боја злата, која, посматрано ванјезички, укључује и секундарну карактеристику предмета, сјај, који суштински не спада у карактеристику боје, али се често са њом меша, што се пројектује и на језик, те се, у крајњој инстанци огледа у лексеми *златиан* у значењу сјајне жуте боје (*златина рибица*, *златококс*), а што није страна ни шведском језику (*guld fisk*, *guld-hårig*/ *guldlockig*). Што се тиче шведске лексеме *brun*, прототип браон боје коју НЕО наводи је боја *папрењака* (врста колача, кекса карактеристичног за шведску културу), који је нешто светлије нијансе браонкасто-црвенкасте боје. Проблем са оваквом дефиницијом је што је културно условљена, односно, корисник речника би морао да зна шта је то папрењак да би могао да разуме објашњење, што би некоме ко учи шведски језик као страни представљало тешкоћу при учењу употребе дате лексеме у шведском језику, јер препознавање прототипичног денотата на који се лексема *brun* односи, онемогућава кориснику да дату лесему примени у одговарајућем контексту⁴.

Денотациони опсег

Под денотационим опсегом, односно денотационим распоном, подразумеваћемо распон денотације примарног значења лексеме који се може јавити у

3 Овде, пре свега, мислимо на потребу за консеквентношћу речничких дефиниција. Наиме, уколико се, на пример, у дефиницији лексеме *ружичаст* не упућује на одговарајући прототипични ентитет, већ се наводи само синоним (*румен*, *руменкаст*), без додатних објашњења, корисник с правом може претпоставити да обе лексеме (*и ружичаст и румен*, *руменкаст*) имају исти колорациони опсег, односно да се уместо *ружичаста хаљина* може рећи **румена хаљина*.

4 Уп. термин *прагматичко познавање лексеме*, *pragmatisk kunnskap* код А. Голден (2003: 58).

контексту. Притом, нисмо имали претензију да у раду напишемо све примере, тако да ти опсежи остају отворени за допуњавање.

Као што ћемо видети, у контексту (сложеницама и колокацијама) се испољава шири денотациони распон од оног дефинисаног примарним значењем. Њиховим упоређивањем стичемо увид у то на шта се све заправо у ванјезичкој стварности (спољњем свету) дата лексема може односити.

Денотациони опсег	Бео	Vit
бело	бели лук	<i>vitlök, vithårig</i>
светложуто	бела шрешиња, бело вино, бела чоколада	<i>vitvin, vit choklad</i>
беличастобраон	бели бибер, бела кафа	<i>vitpeppar</i>
жућкастобраон	бели хлеб	<i>vitt bröd</i>
светлозелено	бели бор, бели граб, бела шопиола, бело грожђе, бели куџус	<i>vitkål</i>
Денотациони опсег	Црн	Svart
сивкастоцрно	црна овца	<i>svart får</i>
тамносиво	црни облаци	<i>svarta moln</i>
тамнобраон	црни бибер, црна чоколада, црна кафа, црни орао, црни мрави	<i>svartpeppar, svart choklad, svart kaffe, svartmyra</i>
светлобраон	црни хлеб, црно брашно	(пример није наведен у речнику)
жућкастобраон	црни лук	(пример није наведен у речнику)
(тамно)зелено	црна шопиола, црни бор, црни граб	<i>svartpoppel, svarttall</i>
тамноплаво	црна рибизла, црно грожђе	<i>svarta vinbär</i>
тамноцрвено	црно вино	(пример није наведен у речнику)
Денотациони опсег	Црвен	Röd
црвено	црвене рибизле, црвена пајрика	<i>röd rubin, röda vinbär</i>
тамноцрвено	(пример није наведен у речнику)	<i>rödvin, rödbeta</i>
црвенкастољубичасто	црвени лук, црвени куџус	<i>rödlök, rödkål</i>
светлољубичасто	црвена дешелина	<i>rödkläver</i>
жућкасторозе	црвени кромпир	<i>röd potatis</i>
жућкастонаранцасто	(пример није наведен у речнику)	<i>rödblond</i>
црвенкастонаранцасто	црвенокос	<i>rödhårig, rödräv</i>
браонкастонаранцасто	црвени мрав	<i>rödmyra</i>
Денотациони опсег	Жут	Gul
жуто	жути лимун	<i>äggula</i>
жућкастобраон	жуто лишће	<i>gul lök</i>
светлобраон	жути ђесак	<i>torrt gult gräs</i>
Денотациони опсег	Плав	Blå
плаво	плави камен, плавоок	<i>blå druvor, blåbär, blåögd</i>
тамнољубичасто	плави паплицан	(пример није наведен у речнику)
жуто ²	плава коса	(пример није наведен у речнику)

Лексеме које означавају зелену, браон, љубичасту, розе, наранџасту и сиву боју не шире своје денотационе опсеге. Ако упоредимо основна значења придевских лексема у значењу назива за боју датих у табели, видимо да најшири денотациони опсег имају оне које означавају белу, црну и црвену боју. Што даље идемо на Берлиновој и Кејовој лествици (од беле и црне ка сивој) мања су одступања од прототипичне боје коју дата лексема означава, све до провиднијих лексема, какве су оне које означавају љубичасту, розе и наранџасту боју. Као што можемо да видимо, има поклапања са Берлиновом и Кејовом поделом, у том смислу што лексеме које означавају три боје које су универзалне у природи (црна и бела као ноћ и дан, затим црвена као крв), као најчвршће укореењене у језику, имају најшири денотациони опсег: боје предмета и појава људима важних у свакодневном животу су се „равнале” према тим базичним бојама. Можемо да закључимо: што су називи за боје заступљенији (дуже) у језику, то им је денотациони опсег шири, тј. више одступају од прототипичне боје коју би требало да означавају. Самим тим, ствара се предуслов за развој и ширење полисемије њихових значења.

Упоредивањем колокацијских парова у оквиру исте класе денотата, код којих је разлика маркирана називом за боју, у српском језику можемо приметити тенденцију спајања таквих колокацијских парова у антонимске парове (по принципу црно – бело), док се у шведском језику то ређе јавља:

<i>црни и бели хлеб</i>	<i>vitt och mörkt bröd</i> (дословно: „бели и тамни хлеб“)
<i>црни и бели лук</i>	<i>gul lök och vitlök</i> (дословно: „жути лук и бели лук“)
<i>црно и бело вино</i>	<i>vit vin och rödvin</i> (дословно: „бело вино и црвено вино“)
<i>црна и бела кафа</i>	<i>svart kaffe och kaffe med mjölk</i> (дословно: „црна кафа и кафа с млеком“)
<i>црно и бело грожђе</i>	<i>blå och gröna druvor</i> (дословно: „плаво и зелено грожђе“)
<i>црна и бела топола</i>	<i>svartpoppel och vit poppel</i> (дословно: „црна и бела топола“)

Секундарне семантичке реализације основних назива за боју

У овом делу рада ћемо испитивати путеве семантичких преноса који су довели до проширења основних значења придевских лексема у значењу основних назива за боју. Моносемичне лексеме нећемо, дакле, даље анализирати. Због велике разуђености у нијансама значења, где би свака група значења могла да буде предмет посебне студије, овде ћемо указати само на основне развојне путеве значења полисемичних лексема.

3.1. Бело, црно, сиво

Развој значења лексеме *бео/vit* се може испратити на следећи начин: конкретна боја предмета (белина) се синегдохом („целина за део”) преноси на значење „светао” (као особина оног што је бело), а затим метафором „бело је сјајно” (изразито одступа од околине) преноси на значење „сјајан”.

Са лексемом *црн/svart* имамо сличан случај, али у обрнутом смеру: конкретна боја предмета (црнило) се синегдохом („део за целину”) преноси на значење „тамно”. У средишту је нагласак на промени општег утиска светлине од одевања, до промене боје коже запрљањем, са негативним конотативним набојем (*оцрни-ти образ* = изгубити част, поштење (РМС) – за разлику од онога ко је *свећао, чаштан*).

Иако се у примарном значењу бела и црна боја односе на конкретну боју предмета, сматрамо да је доминантно значење (оно које је најпродуктивније), оно које проистиче из односа „светао – таман”. Психолошки посматрано, „генетски претходи утисак светлости боје, а затим и тона. Први утисак када отворимо очи јесте ’видим, дакле, светло је’, без обзира на боју осветљења“ (Трстењак 1987: 34). Бела и црна као боја се концептуализују кроз однос светлог и тамног, односно смену дана и ноћи, сјаја дана и црнила мрака. Смена дана и ноћи је непроменљива константа од постанка људи, она условљава ритам стања будности и сна већине живих бића. Дању је све видљиво, јасно, мањи је ризик од незгода, што се лако повезује се са светлином и сигурношћу, оним што је позитивно, за разлику од ноћи, када је мрачно, смањена видљивост, уколико се упутимо негде без осветљења, чак и ризикантно, пошто је ризик од повреда већи. Лако се, путем непосредног искуства, повезује са страхом и „нечастивим” силама, оним што је негативно. Из датог континуума контраста дана и ноћи метафорички израста поимање светлог и тамног, у крајњој инстанци сведене на бело и црно као крајњих тачака опозита. На тај начин добијамо основу за односе лексема *бело* и *црно* као дијаметралног антонимијског пара, према супротности смера кретања (фигуративно схваћено), на замишљеној оси у супротним смеровима (Прћић 1997: 102). Осим тога, та супротност се може накнадно концептуализовати по вертикалној оси, где имамо: оно што је доле, тамно, лоше (земља која вуче својом гравитацијом) насупрот оног што је горе, светло, добро (небо, које је недостижно), уобличено у сложеним оријентационим метафорама: БЕЛО ЈЕ ГОРЕ и ЦРНО ЈЕ ДОЛЕ. На који год од ова два начина (дан и ноћ или вертикална оса) да се дати контраст обликовао, метафорички замишљена линија која повезује најсветлији део дана (бело) и најтамнији део ноћи (црно) као две тачке увек је присутна. Та два опозита су толико укорењена у значењу датих лексема, да би било готово немогуће разумети их, а да се нема на уму да је већина секундарних значења проистекла управо из тог контраста. Тако имамо, на пример, контраст по светлини: *бели бор* и *црни бор* (метонимија по принципу целина за део, према светлини коре дрвета); *бело вино* и *црно вино* (метафорички контраст према најсветлијој и најтамнијој боји у оквиру исте класе – вина), затим контраст добро – лоше: *бела маџија* и *црна маџија*.

Ако и даље имамо на уму концепт црно-беле скале, у том оквиру, на средини пута између црног и белог се остварује значење лексема *сив* као оног „који се ничим не истиче, не примећује, сиромашан садржином, безбојан, неодређен, безизражајан” (РМС), на пример: *сива свакодневица* (шв. *den grå vardagen*). У том смислу, *сиво* се метафорички схвата као оно што се налази на пола пута (СИВО ЈЕ СРЕДИНА), ни тамо ни овamo, у равнотежи између два екстрема, које не заузима никакав став, што се семантички испољава као безизражајност, неупадљивост.

Дакле, можемо да закључимо да се у основи налази сложена, метафорички и семантички продуктивна, вишеслојна концептуална метафора, боље речено, систем: ЦРНО-БЕЛО ЈЕ СКАЛА, где су црно и бело метафорички схваћени као полови или екстремности те скале, а сиво средишња тачка између њих. Функција таквог устројства је доношење суда, оцењивање. Полови скале тако могу бити подељени по:

а) светлини (БЕЛО ЈЕ СВЕТЛО, наспрам ЦРНО ЈЕ ТАМНО) где није у питању однос беле и црне боје, већ однос најсветлије и најтамније нијансе, на пример: *бели бор* – *црни бор*, *бели лук* – *црни лук*, *бело вино* – *црно вино*;

б) сјају (БЕЛО ЈЕ СЈАЈНО, наспрам ЦРНО ЈЕ БЕЗ СЈАЈА), на пример: *бела муња, црна земља*;

в) доброту (БЕЛО ЈЕ ДОБРО, наспрам ЦРНО ЈЕ ЛОШЕ/ЗЛО), на пример: *бела магија* (шв. *vit magi*; призивају се „небеске” силе при врачању) – *црна магија* (шв. *svart magi*; призивају се „нечастиве” силе при врачању, с циљем да се коме напакости);

г) оптимизму (БЕЛО ЈЕ ОПТИМИСТИЧНО, наспрам ЦРНО ЈЕ ПЕСИМИСТИЧНО), на пример: *беле мисли – црне мисли*;

д) лепоти (БЕЛО ЈЕ ЛЕПО, наспрам ЦРНО ЈЕ РУЖНО), на пример: *бело или црно* = лепо или ружно (РМС);

ђ) поштењу (БЕЛО ЈЕ ПОШТЕНО, наспрам ЦРНО ЈЕ НЕПОШТЕНО), на пример: *бела венчаница* (у шв. *den vita bruden* (дословно: „бела невеста“)), *оцрнителин образ*, и сл.

Наведени атрибути полова се преклапају по вертикалној линији, тако да имамо да је оно што је сјајно, истовремено је и оптимистично, светло, добро, лепо и поштено, док оно што је тамно, истовремено бива и лоше, зло, песимистично, ружно и непоштено. Тако имамо случајеве контраста у којима су полови замењени другим лексемама у истом значењу, на пример: *осветилин образ* (одбранили или очувати част) наспрам *оцрнителин образ* или чак и *укаљанин образ* (изгубити част, понети се непоштено). У овом случају се *бело* имплицитно концептуализује као „чисто”, а *црно* као „прљаво, нечисто”.

Атрибути полова стоје у односу међусобне искључивости: или – или, на пример: *ништи црни ништи бели* = ништа не говори (РМС), *не рећи ни црно ни бело* = оћутати, не изјаснити се (РМС). С обзиром на то, готово увек је присутна тенденција асоцирања у опозитне парове лексема *црн/svart* и *бело/vit*. То се остварује или експлицитно, или имплицитно. Када је у питању имплицитно асоцирање, обично се придевом маркира да је у питању нека посебна врста нечега што иначе обично није маркирано. Тако имамо, на пример: *бела лаж* = *vit lögn* (оправдана, опростива лаж, наспрам *лаж/lögn*, која се иначе сматра лошом), *црни хумор* = *svart humor* (заједљив, саркастичан хумор, наспрам *хумор/humor* који има намеру да увесели, орасположи), *бела куџа* (негативан природни прираштај, који чини да се у перспективи број становника смањује, наспрам *куџа*, болест која односи велики број живота, чинећи да се број становника смањује; по аналогији са *црна смрт*); *црна овца* = (*familjens svarta får* (онај који по нечему одступа од других/од групе, наспрам *овца/får*, животиња за коју је карактеристично да следи стадо).

Можемо да кажемо да се значења шведских лексема *svart* и *vit* у великој мери поклапају са значењима лексема *црн* и *бело*. Међутим, треба додати да шведска лексема *vit* у свом значењу има још и *шрезан*, у смислу „бити чист (од алкохола)”, мада може да се, слично као у српском, употреби у значењу „бити чист (од дроге)”, с тим што у српском има карактер сленга, те су разлике стилске. Значење настаје метафоричким преношењем лексема *vit* и значењу „бити чист, невин”, са специјализованим значењем. Супротно томе, у српском језику „бело” се везује за стање пијанства, што може потенцијално да представља неспоразум у комуникацији. Док у српском имамо изразе *ни беле не види* и *видети беле мишеве* у значењу „бити пијан”, у шведском се у том значењу јавља израз *se skära elefanter* (дословно: „видети ружичасте слонове”). Поред тога, лексема *vit* може да има још једно значење, наиме „отровна хемикалија”, у еуфемистичком облику супстанти-

визирани лексема *vitt*: *Hon blandade lite vitt i hans kaffe*. (NEO) = Умешала је мало „белог” у његову кафу.

У српском језику, у сленгу, такође може да се употреби лексема *бело*, али је мотивисано према боји, и односи се на врсту дроге, односно кокаин. Са овим смо додирнули сегмент значења лексема *бео* који има негативну конотацију. Примери за то су: *бела куџа*; *бели свети* (= далеки, непознати крајеви). Поред тога, РМС у значењу лексема *бео* наводи и „празан, брисан од цензуре (у листовима, новинама, књигама)”. Кроз ове примере се провлачи својство белог као невидљивог, што се обликује и у значење белог као страха од непознатог, а што даље даје негативну конотацију лексема *бео*.

Када је реч о сивој боји, основа значења се концептуализује према аналогiji са дугим кишним данима, када је све сиво и људи излазе из кућа само ако морају, углавном сами проводећи време у ишчекивању да се време пролепша. Значење се метафорички преноси са представе сивог неба (безбојна целина која се протеже по небу докле поглед сеже) на свакодневни живот у колотечини (безбојно, монотono, које се ничим не истиче): *сива свакодневица* (шв. *den grå vardagen*), *den grå massan* (= светиња, дословно: „сива маса“), *den grå anonymiteten* (дословно: „сива анонимност“), *en liten grå kontorist* (= безначајни чиновник, дословно: „мали сиви чиновник“). Ако кренемо од концептуалне метафоре ЦРНО-БЕЛО ЈЕ СКАЛА, било би за очекивати да лексема *сиво/grå* има позитивно значење, у смислу „златне средине”, с обзиром да се налази на средини између два екстрема (црног и белог као антонимског пара). Међутим, сиво има искључиво негативну конотацију управо зато што није ни „црно” ни „бело”, ни „дан” ни „ноћ”, односно, његов положај није јасан, на неки начин је заклоњен од погледа. То се може видети из израза: *ни беле ни црне* (*ни бело ни црно*) (= ни лепо ни ружно, ниједне речи (РМС); ни повољно ни неповољно, ни да ни не); *сива еминенција* = *grå eminens* (веома утицајна личност која својом привидном повученошћу скрива своју делатност). Дакле, основна конотација сивог јесте *замућеност*. Заклоњеност од погледа особи у том положају омогућава, између осталог, да ради мутне, сумњиве послове, односно да ради (делом) нелегално: *(ekonomisk) gråzon* = *зона сиве економије*; *grå arbetskraft* (= радници којима није плаћено социјално осигурање). У сличном значењу („потпуно нелегално”) се јавља и лексема *црн/svart*: *радиџи на црно* = *jobba svart* (радити незаконито, при чему није плаћен порез); *црна берза* = *svarta börser*; *svartbygge* = „дивља градња” (незаконита градња, градња ван прописа).

3.2. Црно-бело и груђе боје

Црно-бела скала носи још једно значење, метафорички схваћена као скуп екстрема окупљених око полова, и у томе се супротстављајући хроматским бојама: *allt är inte svart eller vitt* (NEO) = није све добро или лоше (дословно: „није све црно или бело“); треба покушати видети ствари из више угла; *färglös* (NEO) = који нема много боје; незанимљив; онај коме недостаје живости и изражајности: *en färglös och ointressant person* (= безизражајна (дословно: „безбојна“) и незанимљива особа); *färgstark* (NEO) = који има јарке боје (живописан, сликовит, маркантан; пун живота и покрета): *en färgstark personlighet* (= разноврсна личност; дословно: „разнобојна личност“).

Однос црно-белог и обојеног у језику се може дефинисати кроз однос активно – пасивно: однос црно – бело одражава пасивност, чему је супротставље-

но обојено, које одражава активност. Том значењу је блиска идеја о утицају боје на виђење стварности ВИЂЕЊЕ ЈЕ РАЗМИШЉАЊЕ, при чему се за ахроматске боје везује искључивост: *гледати кроз црне наочари* (РМС) = *se allt i svart* (NEO) = гледати само лоше стране живота, бити песимист(а); *se allt i svartvitt* (NEO) = имати ограничен поглед на ствари (дословно: „видети све црно-бело“).

Са друге стране, у случају хроматских боја можемо да разликујемо:

а) посматрање кроз наочаре (што нас удаљава од праве слике стварности): *све му је ружичасто/гледа кроз ружичасте наочаре* (RMS) = *han ser allt i rosenrött* (NEO) = он је оптимиста; *se något genom/med färgade glasögon* (NEO) = посматрати нешто кроз ружичасте наочаре, видети ствари једнострано/бољим него што јесу/улепшано (дословно: „посматрати нешто кроз обојене наочаре“);

б) посматрање голим оком (једино што даје праву слику ствари), на пример: *видети ствари у правом светлу/правим бојама* (РМС).

Међутим, превише боја (шаренило) може имати и негативну конотацију, да буде збуњујуће: *гледају (зијају) као шеле у шарена врати/сјајају као шеле пред шареним вратима* (= бленути (РМС)). Док црно-бела комбинација конотира јасноћу, као у примеру: *(дају) црно на бело* (РМС) = *svart på vitt* (NEO) (= јасно, где нема двоумљења, са доказима), боје у смислу *фарбе*, средства за бојење, упућују на лажност, на прикривање правог стања, на оно што је негативно⁵. Ту видимо паралелу са значењем „посматрати кроз наочаре”, где физичка препрека омета право сагледавање ствари. Тако имамо следеће примере за концептуалну метафору ШАРЕНО ЈЕ ЛАЖНО:

бити премазан свим бојама (РМС) = бити лукав, препреден; *se något genom färgade glasögon* (NEO) = *посматрати нешто кроз ружичасте наочаре*; *bekänna färg* (NEO) = показати се у правом светлу, отворено показати намере (дословно: „признати боје“)

hålla färgen (NEO) = наставити се претварати, „играти улогу”, „не скидати маску с лица” (дословно: „задржати боје“); *шарена лажа/лаж* (РМС) (= шаљ.) измишљена ствар, ништа; *шарена реч* (РМС) = непристојна реч – еуфемизам да се прикрије табуисано (непристојне речи).

3.3. Боје као маркери промене

У шведском и српском језику се лексеме у значењу боја употребљавају и да изразе промену. Можемо да издвојимо две посебно продуктивне области на које се примењују: осећања и проток времена.

Када су у питању осећања, имамо метафору ПРОМЕНА БОЈЕ (ЛИЦА) ЈЕ ПРОМЕНА РАСПОЛОЖЕЊА, која носи негативан конотативан набој, јер се маркирају промене у односу на уобичајену боју, најчешће лица, изазване непријатним (изненадним) осећањем. У РМС под „мењати боју лица” налазимо „изразом показати непријатно осећање, поцрвенети, побледети, помодрети од страха, стида, беса и сл.” Тако имамо примере у чијој основи је синегдоха „целина за део”, где се боја односи на боју лица (поцрвенети = поцрвенети у лицу): *grå som ett spöke* (дословно: „сив као дух”; еквиваленти у српском би били: *блед као крија, бео као креч*), *varga vit av ilska* (дословно: „побелети од беса”), *grön/blek/gul av avund* (дословно: „зелен/блед/жут од зависти”; приближан еквивалент у српском би био *позеленети од муке*), *поцрвенети од стида*. Осим боје лица, промена

5 Уп. и колоквијално: *фарбаши* (кога) = обмањивати, лагати (кога).

расположења се може одразити и на боју очију или косе: *se rött* (дословно: „видети црвено”; бити љут), *vara rödgråten* (= имати црвене очи од плакања), *det är så att man bli gråhårig* = „то је да човек поседи“ (од шока, стреса, муке). Примери су многобројни, а од боја су најчешће заступљене: изразито црвена, бела, зелена и плава – према сличности са стварном појавном бојом у датим приликама. Углавном их карактерише сликовито и хиперболизирано представљање.

Осим расположења, бојама може бити маркирана и промена боје коже, такође са негативном конотацијом⁶: *slå någon gul och blå* (= испребијати некога тако да му изађу модрице, „оплавити” некога). Ипак, најфреквентију употребу боја у том смислу налазимо у називима разних болести, попут: *vita fingrar* (поремећај у циркулацији који се испољава тако што прсти беле и трну), *црни црпиши* (шв. *mjältbrand*; према чиру који се јавља на кожи), *röda hund* (рубеоле, „црвенка”; испољава се у виду црвенкастих чирева на кожи) и сл. Ту се синегдохом по принципу „део за целину” један симптом болести, онај који се упадљиво испољава на кожи, односно боја која је при манифестацији датог симптома доминантна, користи да означи болест (или да је маркира као део назива).

Када је у питању маркирање протока времена, оно се концептуализује по принципу: ПРОМЕНА БОЈЕ ЈЕ ПРОТОК ВРЕМЕНА, и то испоњено:

кроз природу: *лишће жути* (шв. *löven gulnar*) = долази јесен (завршава се један годишњи циклус; образовање значења је засновано на непосредном искуству, полазећи од имплицитно подразумеваног зеленила лишћа у пролеће, када зеленило у природи почиње да буја, све до јесени, када лишће жути и опада);

кроз људе: *беле године* (= старост); *беле плесии* (= бити сед, старити), *i någons gröna ungdom* (приближни еквивалент у српском језику би био: у *цвешу* (нечије) *младости*).

Однос зелен (млад) – бео/сед (стар) подразумева сложен линеарни концепт протока времена, од младости (рођења) до старости (пропадања и смрти) као две тачке на временској скали, који се образује по принципу: ЗЕЛЕНО ЈЕ МЛАДО и БЕЛО ЈЕ СТАРО. У позадини овог схватања лежи и концептуална метафора ПРОТОК ВРЕМЕНА ЈЕ РАЗВОЈ. Синегдоха у којој део служи да означи целину (белина седе косе која означава особу која такву косу има) се метафорички преноси да означи стару особу (коса природно мења боју, седи како човек стари), а затим и да означи искусну особу, пуну животног искуства, која се, услед тога схвата и као мудра. Са друге стране, имамо младу особу, за коју је живот тек почео, у успону снаге, али истовремено и неискусну. Значење лексеме *зелен/grön* се у овом смислу образује метафорички, за шта је М. Ивић (2001: 7–13) дала потанко објашњење, чије ћемо делове овде изнети у кратким цртама. Наиме, црвено и зелено као боје у природи стоје у извесном односу аналогје: црвено је боја крви (од животног значаја за људе и животињски свет), док је зелено боја хлорофила, који је од животног значаја за биљни свет. Дакле, оно што је хлорофил за биљке, то је крв за људе. Биљка у пуној снази је пуна сока, свежа, а биљка зелене боје (посебно када је реч о њеним плодовима) је често и незрела за јело (млада). Млади људи су, уопште узев, пуни снаге, те није тешко успоставити метафоричку везу између биљака и људи: за младу особу се тако везује атрибут „зелен” у значењу

6 Једина неутрална промена боје коже која се маркира у српском језику је означена лексемом *поцрнети* (променити боју коже као последица сунчања). Њен еквивалент у шведском језику би био *bli brun*. За лексему *brun* се у том смислу везује значење „здрав”: *brun och frisk* (дословно: „поцрнео и здрав”).

„(животно) неискусан”, „онај који нема потребна знања” (Ивић 2001: 7–8). На сличан начин, метафорички се млада особа схвата као младунче животиње, па се у српском језику неискуство још може изразити и лексемом *жуић* (*бијић жуић око кљуна, бијић жуићокљунац*; шведски еквивалент би био: (*vara*) *gröngöling* (дословно: „(бити) зелена жуна“).

Осим маркирања временске промене, називи за боје улазе и у изразе за означавање одређеног тренутка у времену: у *ио бела дана* (усред дана, у подне; шведски: *mitt på ljusa dagen*); *på* (*två/fem*) *röda tomanger, i rödaste rappet* (= одмах).

3.4. Боја као одевни предмет

У посебну групу значења лексема у значењу назива за боје спадају она настала метонимијским путем, специјализована за класификацију људи према боји одеће коју носе. Тако, у свакодневном животу се служимо синегдохом „део за целину” да бојом (као важним социјалним и културолошким својством одеће) означимо одећу (у целини или њене преовлађујуће делове исте боје) коју носимо: *Он је у белом.* (= он носи белу одећу). То се посебно одражава на неку врсту униформе коју људи носе: спортски дрес, свештеничку одору, војничку униформу или било какво друго одевно обележје, по коме људи могу да се групишу. Тако имамо примере: *црно-бели* = играчи или навијачи „Партизана” (према црно-белој боји дреса); *црни калуђер* = калуђер обучен у црно одело (РМС); *blåstrumpa* = (дословно: „плава чарапа“) припадница раног феминистичког покрета, чије су припаднице носиле плаве чарапе; *brunskjorta* = нациста (према боји униформе); *црнокошуша* = *svartskjorta* (фашиста; према боји униформе); *плав илем* = *blå hjälm* (војник Уједињених нација; према боји шлема као дела униформе).

Као што можемо да видимо, иако се семантичка трансформација обавља по истом шаблону, ове називе карактерише изразита културолошка конвенционалност, иако су многи од њих интернационализовани. То значи да њихово значење није условљено семантички, те се они морају учити напамет, као део ванјезичке културе. У томе се они приближавају сигналима, који се налазе у сфери функционалне употребе боја, од којих су се неки својим значењем усталили у језику, на пример: *гаиши некоме/гобииши зелено свећило* = *ge/få grönt ljus* (одобрити нешто); *бела засијава* = *vit flagga* (знак примирја); *гаиши (гобииши) црвени/жуићи картион* = *ge (få) rött/gul kort* (бити упозорен пред искључење (у фудбалу); бити опомнут, укорен).

3.5. Боја као израз политичке обојености

И РМС и NEO наводе значења боја која се везују за припадност политичкој страни или идеологији. Иако се у шведском и српском језику људи класификују према политичкој припадности према боји (синегдохом „део за целину” боја која симболише политичку партију означава припаднике те партије), подела је заснована на интернационалној конвенцији, и историјско-политичког је карактера. Тако имамо: *црвен* = *röd* (крајња левица, комунистички, социјалистички, револуционаран); *бео* = *vit* (контрареволуционар, противник комунистичке револуције, реакционаран (*kampen mellan de röda och de vita* = борба између црвених и белих); *бела гарда* = контрареволуционарна војска у Октобарској револуцији); „зелени” = (*miljöpartiet*) *de gröna* = покрет или партија у којој су централна питања о животној средини; *brun* – нацистички (према NEO, користи се у разговорном стилу у шведском језику); *blå* – конзервативан (само у шведском језику).

Осим овакве поделе по интернационалној политичкој скали, имамо и посебну поделу унутар специфичних културно-историјских прилика у свакој земљи понаособ (Србије и Шведске). Међутим, тиме смо већ изашли из семантичких оквира овог рада.

Закључак

У целини узев, нема великих одступања у значењу семантичких поља назива за боје у шведском и српском језику који би правили неспоразум у основној комуникацији, изузев оних нијанси значења које смо издвојили током анализе. Називи за боје се живо користе у оба језика за описивање свакодневних појава, често врло сликовито, са сложенем метафоризацијом. Метафоричке представе уз помоћ боја су, са једне стране, дубоко укорене у језику кроз називе за боје, а са друге, управо због тога што граде системе метафора, снажно међусобно испреплетане у сопственом систему, да их је тешко изоловати и посматрати изван контекста других елемената тог система. Посебну тешкоћу при анализи може да представља чињеница да је честа функција назива за боје да модификују значење других лексема, чиме је њихово значење додатно релативизирано – не само што га треба посматрати у оквиру семантичког поља назива за боје, већ треба направити пресек и са значењем и положајем у семантичком пољу и других лексема у чији састав улазе.

Литература и извори

- Берлин и Кеј 1991: Berlin, B., Kay, P. *Basic Color Terms. Their Universality and Evolution*. <http://books.google.rs/books?id=sGDxruwl9OkC&printsec=frontcover&dq=basic+color+terms&hl=en&sa=X&ei=drbIT-zlHYb54QSA6sgb&redir_esc=y#v=onepage&q=basic%20color%20terms&f=false>. 24.1.2012.
- Голден 2003: A. Golden, *Ordforråd, ordbruk og ordlæring i et andrespråksperspektiv*, Oslo: Gyldendal akademisk.
- Згуста 1991: L. Zgusta, *Priručnik leksikografije*, Sarajevo: Svjetlost.
- Ивић 1995: M. Ivić, *O zelenom konju*, Beograd: Slovoграф.
- Ивић 2001: M. Ivić, O metaforičnim ekstenzijama назива боја, Београд: *Кодови словенских култура*, 6, 7–13.
- NEO 2004: *Nationalencyclopédins ordbok*, Göteborg: Göteborgs universitet & Högans: Bokförlaget Bra Böcker AB.
- Прћић 1997: Т. Прчић, *Semantika i pragmatika reči*, Sremski Karlovc i Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- РСМ (1967–1976): *Речник српскохрватскога књижевног језика I–VI*, Нови Сад: Матица српска (I–III и Загреб: Матица хрватска).
- Тејлор 1991: J. R. Taylor, *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*, Oxford: Clarendon Press.
- Трстењак 1987: А. Трстењак, *Џовек и боје*, Beograd: Nolit.

SEMANTIC ANALYSIS OF BASIC COLOR TERMS IN SWEDISH AND SERBIAN

Summary

The aim of this paper was to analyze semantic potential of adjectival lexems which refer to basic color terms in contemporary Swedish and contemporary Serbian language (first of all those with polysemic structure), according to parameters established by Berlin and Kay. The main accent was on the analysis of metaphor and metonymy, first of all from cognitive-linguistic point of view, starting with linguistic material taken from monolingual dictionaries in those two languages. It proved that the most productive and complex system was created by the lexems which refer to the colors black and white.

Key words: color term, denotational range, polysemy, metaphor, metonymy

Јелена Јанковић¹

Београд

ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА ФРАЗЕОЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА СА ЛЕКСЕМОМ *ЈЕЗИК* / *JEZYK* У ДЕСКРИПТИВНИМ И ФРАЗЕОЛОШКИМ РЕЧНИЦИМА СРПСКОГ И ПОЉСКОГ ЈЕЗИКА²

У раду су анализиране фразеолошке јединице са лексемом *језик* / *język*, ексцерпиране из 14 дескриптивних и фразеолошких речника српског и пољског језика. Задатак овога рада јесте да се контрастивном анализом фразеолошких јединица са лексемом *језик* / *język* истакну сличности и разлике у њиховој лексикографској обради у наведеним речницима. При анализи, у фокусу пажње је опис саставних делова одредница. Прво је описан изглед самих одредница *језик* / *język* у речницима, затим изложени су критеријуми по којима се одређивало место обраде фразеолошких јединица у речницима и на крају представљено је како су те фразеолошке јединице обрађене у речницима.

Кључне речи: фразеологија, фразеолошка јединица, лексикографска обрада, српски језик, пољски језик

1. Увод

Корпус овога рада представљају фразеолошке јединице³ (даље у раду ФЈ) са лексемом *језик* / *język*. Ексцерпирано је укупно 655 ФЈ, од тога је 112 термилошког карактера, тј. вишечланих термина, који имају посебно место у фразеологији (Станојчић / Поповић 1994: 177–178).⁴ Податак о њиховом бројчаном стању у речницима наведен је у одељку 2.1. и у табели 1, на крају рада.

1 enanikolic11@yahoo.com

2 Овај чланак је настао као резултат рада на пројекту бр. 178007 „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*“, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

3 У српској научној литератури у употреби су различити основни фразеолошки појмови (термини), као што су: фразеологизми, фразеолошке јединице, фразеолошки или устаљени обрти, фраземи, идиоми или идиоматски изрази, фразе, изрази итд., а то је зато што „бројни примјери из рјечника других језика показују колико је у пракси понекад тешко доћи до јединственог става о одређеном фразеологизму“ (Дешић 1984: 53, 59). У пољским речницима користе се термини: *wyrażenie*, *zwrot* и *fraza* (Дорошевски 1958: XXXVII), *związek frazeologiczny* (Бањко 2000: XVII) итд. В. напомене 8, 10, 12–18 и 21–25. С обзиром на то да су аутори ексцерпираних српских и пољских речника различито идентификовали и дефинисали те јединствене језичке јединице, у овоме раду одлучили смо се да користимо један заједнички термин: фразеолошке јединице. Њих третирамо као „устаљене језичке јединице састављене од најмање две речи које имају јединствено значење“ (Станојчић / Поповић 1994: 175; Драгићевић 2007: 24; Поповић 1980: 48–49.).

4 А. Менац термине убраја у фразеологизме, док М. Поповић не сматра термине фразеологизми-ма „jer ne čine jezgru konfiguracije zajedno s obaveznim kolokatima [...] i jer ih govornik obavezno upotrebljava“ (Менац 1978: 220, Поповић 1980: 49). Аутори речника пољског језика користе термине: *termin dwuwyzowowy* – вишечлани термини у наукама и струкама и *związki o charakterze terminów* – вишечлани термини из свакодневног живота (Шимчак 2002: X), међутим они, такође, имају посебно место у фразеологији и аутори различито их тумаче.

У раду се контрастивном анализом ФЈ са лексемом *језик / język* истичу сличности и разлике у њиховој лексикографској обради у дескриптивним и фразеолошким речницима српског и пољског језика. На сличан начин је Дешић (1984) поредио *фразеологизме* у речницима српскохрватског језика и закључио да је нашао доста примера „који потврђују различита схватања“ и да се разлике испољавају у пракси у наведеним речницима (1984: 65).

Анализа је извршена на грађи која је ексцерпирана из 14 једнотомних и вишетомних речника српског и пољског језика.⁵ Коришћена су три дескриптивна речника српског језика: *Речник српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (даље у раду РСМ), *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (РСАНУ) и најновији *Речник српскога језика* (РСЈ). Затим два фразеолошка једнотомника: *Фразеолошки рјечник хрватскога или српскога језика* (Матешић) и *Мали српски фразеолошки речник* (Оташевић).

Изабрана су четири дескриптивна речника пољског језика:

а) *Słownik języka polskiego* (Дорошевски) је један од најпознатијих описних речника пољског језика који се састоји од 11 томова (десет томова речника и једанаести том као допуна) и који садржи око 135 хиљада лексема из периода крај XVIII – половина XX века.

б) Двотомни речник под називом *Inny słownik języka polskiego* (Бањко) „другачији“ је (што се види и по називу) и разликује се од осталих дотад објављених описних речника. Поседује око 100 хиљада јединица лексичког система („jednostka leksykalna“⁶), а од тога око 2 хиљаде нових, нерегистрованих лексема у односу на друге описне речнике („hasel powych, nieobecnych w innych dużych słownikach PWN“, Бањко 2000: XVI).

в) Тротомни речник *Słownik języka polskiego* (Шимчак) доживео је бројна поновљена и прерађена издања (прво 1978–1981) и садржи око 100 хиљада значења („znaczen“), око 80 хиљада лексема („hasel“) и око 25 хиљада ФЈ („związki wyrazowe“, Шимчак 2002: V).

в) Једнотомни, најновији речник *Słownik języka polskiego* (СЈП) наследник је „Малог речника пољског језика“ (*Mały słownik języka polskiego, pod redakcją Stanisława Skorupki*), који је имао бројна дорађена издања и садржи преко 40 хиљада лексема.

Изабрано је пет фразеолошких речника пољског језика:

а) Аутор двотомног фразеолошког речника *Słownik frazeologiczny języka polskiego* (Скорупка) желео је да прикаже јавности све постојеће облике алтернативних варијанти које се појављују у пољском језику (око 80 хиљада ФЈ). Наглаسيо је, такође, да циљ овога речника није тај да корисник пронађе тражену ФЈ под одређеном одредницом, већ да корисник чита одредницу у целини.⁷

б) Једнотомни, тзв. помоћни, приручни фразеолошки речник *Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego* (Бомба/Ѓамска/Либерек) је, по речима ауто-

5 Да напоменемо да смо приликом истраживања и ексцерпције приметили диспропорцију по броју лексикографских остварења, посебно у фразеологији. Због ограниченог обима рада нису увршћени бројни описни и фразеолошки речници, посебно пољског језика.

6 У речнику објашњена је на следећи начин: „jednostką leksykalną jest każde znaczenie zamieszczonego w tym słowniku wyrazu i każde znaczenie zamieszczonego w nim wyrażenia“ (Бањко 2000: XVI).

7 До 1977. год., године изласка из штампе фразеолошког речника Скорупке, ФЈ су регистроване у дескриптивним и двојезичним речницима (од којих најбогатији регистар даје поменути речник Дорошевског) и један фразеолошки речник: *Słownik frazeologiczny* од Красновољског (А. Krasnowolski), 1898. г. (о томе више у Скорупка 1988).

ра, намењен широј јавности и садржи велики број цитата и илустративних примера (из 800 књижевних дела и преко 180 дневне или периодичне штампе из целе Пољске), али на уштрб мањег броја ФЈ и њихових значења. У односу на фразеолошки речник Скорупке, у овом речнику објављене су нове ФЈ, затим регистрована су нова значења постојећих ФЈ и забележени су нови измењени облици алтернативних варијанти.

б) Две године касније објављен је једнотомник *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny* (Бомба/Либерек) који се састоји од око 4 хиљаде ФЈ и око 15 хиљада потврда и илустративних примера из преко 1150 књижевних дела и 230 дневне и периодичне штампе из периода 1968–2000. год.

в) Једнотомни „велики“ фразеолошки речник *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego* (Милднер-Њеџковски) садржи око 200 хиљада ФЈ, распоређених у око 38 хиљада одредница, а на крају речника налази се индекс лексема, уз које су наведене одреднице, тзв. гнезда, у којима се оне могу наћи.

г) Једнотомни, најновији речник *Słownik frazeologiczny języka polskiego* (Подлавска/Швјонтек Бжежињска) састављен је с едукативном намером, с циљем да укаже на правилну употребу ФЈ у пољском језику. Ауторке су забележиле ФЈ не само из писаних извора, већ и из медија, тј. радија и телевизије, а прикупљену грађу, како ону савремену тако и ону застарелу, опскрбиле су са бројним етимолошким подацима, што углавном изостаје у дотадашњим фразеолошким речницима. На крају речника налази се индекс ФЈ, подељен по областима.

2. Лексикографска обрада у речницима

Упутства у вези са лексикографском обрадом ФЈ налазимо у предговорима и уводима коришћених речника. Међутим, речници су различити по обиму, по захвату и по циљевима. Посебно су различите технике обраде. Због тога смо у раду покушали да представимо и опишемо прво изглед самих одредница *језик / język*, затим на ком месту су ФЈ са лексемом *језик / język* обрађене и на крају како су те ФЈ обрађене у речницима.

2.1. Сада ћемо представити одреднице *језик / język* у речницима.

2.1.1. У РСМС ФЈ су дате у новој алинеји са ознаком *Изр.*⁸, после обраде главне речи *језик* (1967: 14). Одредница *језик* има 14 семантичких реализација, које су распоређене у 4 тачке (ibid. 591–592). ФЈ има укупно 45 (од тога 4 вишечланих термина) и распоређене су по азбучном реду.⁹

2.1.2. У РСАНУ, на крају обраде главне речи *језик*, након ознаке *Изр.* у засебном пасусу поређане су прво синтагме (синтагматски изрази), а затим (фразеолошки) изрази¹⁰ (ради „веће прегледности“, 1959: СХП). Изрази су поређани

8 У РСМС користи се термин *фразеолошки израз* или само *израз* у *Предговору*, који је дефинисан у одредници *израз* као „реч, фраза, скуп речи којима се што изриче“.

9 Приметили смо да након ФЈ *увући језик*, наведене су следеће ФЈ: *вешти на језику, владајући (неким стараним) језиком, заплитивајући језиком, завезати језик коме, зли (пакосни, погани) језици, живи језици*, али нисмо утврдили из ког разлога су они издвојени, јер у предговору није објашњен такав поступак.

10 У РСАНУ аутори разликују изразе и синтагме. Израз је дефинисан у одредници *израз* као „реч, скуп речи којима се нешто исказује, изражава; устаљени спој речи, идиом, фраза“. Синтагме су сложени називи састављени од две-три речи, обично од придева и именице, и зато су у речнику стављани испред израза. У Упутству стоји да су синтагматски изрази „спојеви речи у којима

азбучним редом, према првом слову прве речи у изразу (Упутства чл. 106). Тако у одредници *језик* (1973: 701–706), после 21 семантичке реализације, које су распоређене у 7 тачака, прво се налазе (увек у новој алинеји) лингвистички и ботанички синтагматски изрази, затим два синтагматска израза везана за значење „средство споразумевања“¹¹ а након тога следе (фразеолошки) изрази. Укупно је наведено 88 ФЈ, од којих је 36 синтагми. На крају су дате народне пословице.

2.1.3. У РСЈ одредница *језик* има 14 семантичких реализација, које су распоређене у 5 тачака (507). ФЈ¹² су распоређене по азбучном реду, после тачке (•) на крају обраде главне речи. Укупно их има 39, међу којима се налазе вишечлани термини (12), нпр. ботанички, лингвистички итд.

2.1.4. У пољском језику, у речнику Дорошевског, одредница *język* има 8 семантичких реализација, које су распоређене у 4 тачке (1961: 421–425). У оквиру сваке тачке наведене су следећим редом: прво „*wyrażenia*“ (синтагме), затим „*zwroty*“ (изрази) и на крају „*frazy*“ (ФЈ, фразе, идиоми).¹³ Забележено је у одредници *język* укупно 38 ФЈ (од тога 7 вишечланих термина). ФЈ могу се наћи одмах после граматичке квалификације лексеме *język* (када нема дефиниције) или после дефиниције (када нема примера) или после примера (када су део примера) или посебно, у новој алинеји, после ознаке \diamond *fraz* или после ознаке \diamond *przen* (где су смештени они са пренесеним значењем). Нису наведени абecedним редом, већ су разврстани по значењима и одвојени су троуглом (Δ) (1958: XXXVII–XXXVIII).

2.1.5. У речнику Бањка, одредница *język* има 7 семантичких реализација, које су распоређене у 7 тачака (2000: 576). Свака тачка има подтачке: 1.1, 1.2 итд. у којима су наведена значења поређана по фреквенцији употребе или тако да кориснику буде олакшана употреба речника (ibid. XI, XIX). ФЈ се третирају као лексичке јединице¹⁴ и обрађене су, након свих значења лексеме *język* (од 1. до 5. тачке), у посебним тачкама 6 и 7, а подељени су по стилистичким вредностима (под тачком 7 налазе се жаргонски изрази). ФЈ нису наведене абecedним редом, већ су нумерисане подтачкама и груписане по значењу, тако да на првом месту наведене су оне које се односе на жива бића, затим оне које се односе на предмете,

једна једна реч или цео израз има умерено или промењено значење, односно такви спојеви који сами по себи имају неки нарочити смисао, говоре се у нарочитим приликама, те се могу објаснити и другим речима“ (чл. 105).

- 11 Синтагме су у РСАНУ поређане „по изразитости, дајући предност онима које су уобичајеније, односно оним редом како иду нијансе у дефиницији, ако их има више“ (Упутства чл. 104).
- 12 У Предговору РСЈ користе се термини: *израз* или *фраза*, за које се сматра да представљају „специфичност сваког језика“ и да их није лако превести на други језик (10).
- 13 Дорошевски детаљно дефинише и описује ФЈ, као и начин њихове обраде у *Uwogu* (1958: XXXVI–XXXIX). Тако „*wyrażenia*“ су „*połączenia wyrazów, w których skład wchodzi: hasło + przymiotnik, hasło + rzeczownik, rzeczownik + hasło w przypadku zależnym, hasło jako część wyrażenia przymiotkowego, „zwroty” су „połączenia składające się z czasownika + hasło w charakterze dopełnienia lub okolicznika”, а „frazy” су „zdania, w których hasło jest podmiotem” (ibid. XXXVII).*
- 14 Бањко је у предговору свога речника дао свој одговор на питања шта јесте, а шта није ФЈ („*związek frazeologiczny*“)? Одговор је следећи: „*związek frazeologiczny* to takie wyrażenie, którego znaczenie nie jest sumą znaczeń jego składników“. Међутим, по њему, неке ФЈ се могу различито тумачити. Тако на пример, синтагма *овсене пахуљице* (пољ. *płatki owsiane*) има значење које је свима познато, тако да са становишта слушаоца она није ФЈ. Али Бањко објашњава да, са тачке говорника, исто значење се не постиже синтагмом *пахуљице* (*og*) *овса* и сл., већ искључиво са овим редоследом *овсене пахуљице*. То се не дешава код свих синтагми, као што је *зелена трава* (пољ. *zielona trawa*). Зато је Бањко у свом речнику заузео став слушаоца, па су због тог угла гледања многе ФЈ у овом речнику другачије третиране (2000: XVII).

радњу и стање итд. На крају одреднице, налазе се ФЈ које се упућују на друге одреднице. Забележено је укупно 28 ФЈ, од тога 2 вишечлана термина (*język martwy, język żywy*).

2.1.6. У речнику Шимчака одредница *język* има 6 семантичких реализација, које су распоређене у 6 тачака (2002: 792). Забележено је укупно 23 ФЈ и 7 вишечланих термина.¹⁵ Свака ФЈ обележена је знаком (◇) и само прва у одредници са скраћеницом *fraz.*, а вишечлани термини само са знаком (Δ) (*ibid.* X–XI, XXXI). ФЈ су наведене после примера или после дефиниције или после вишечланих термина, у оквиру сваке тачке, али не абecedним редом (*ibid.* XI).

2.1.7. У СЈП одредница *język* има 4 семантичке реализације, које су распоређене у 4 тачке (295). Забележено је укупно 13 ФЈ и 5 вишечланих термина.¹⁶ Све ФЈ су распоређене по тачкама значења лексеме *język* и нису сложене абecedним редом. Свака ФЈ је обележена знаком (Δ), само прва у одредници са скраћеницом *fraz.*, док вишечлани термини нису обележени, већ су наведени после дефиниције, а испред ФЈ.

2.1.8. Матешић је у свом речнику забележио у одредници *język* укупно 139 ФЈ¹⁷ (216–222). ФЈ су унесене абecedним редом. „Svaki je frazem naveden onoliko puta koliko članova sadrži, osim članova koji su po svome osnovnom značenju prijedlozi i veznici. Obrada i tumačenje frazema slijedi samo pod jednom natuknicom“ (VII). Тако на пример ФЈ *развезати* (*одвезати*, *дрешити*, *одрешити* и сл.) *język* је наведена у речнику под одредницом *język* укупно 4 пута, са сваким чланом, тј. у овом случају глаголом, на свом месту у абecedном реду.

2.1.9. Оташевић је у свом речнику забележио у одредници *język* укупно 15 ФЈ¹⁸ који су унесени азбучним редом (300–302).¹⁹

2.1.10. У фразеолошком речнику аутора Скорупке, у одредници *język* ФЈ су распоређене по значењима те лексеме, који су обележени већом, црном тачком (●) (1977: 311–312). Забележено је укупно 59 ФЈ, које су обележене бројевима. Аутор је објаснио да је одредница уређена у зависности од њене величине и унутрашњег састава.²⁰ У именичким одредницама уведена је подела ФЈ (по врсти фра-

15 Шимчак региструје у свом речнику ФЈ („związek frazeologiczny“) и вишечлане термине („termin dwuwyrzadowy“, „związki wyrazowe o charakterze terminów“, в. 2002: X–XI), али их не дефинише.

16 У СЈП региструје „związki frazeologiczne“ и „terminy dwuwyrzadowe“, без дефинисања (VII).

17 Матешић користи термин *фразем* који дефинише на следећи начин: „Frazemi su jedinice jezika značenijskoga karaktera koje se kao cjelina reproduciraju u govornom aktu, raspoložuci pri tome najmanje dvjema punoznačnim (autosemantičkim) riječima, od kojih barem jedna upućuje na semantičku pretvorbu, jedinice koje, zbog sposobnosti uklapanja u kontekst, poput svake druge riječi, mogu vršiti sintaktičku funkciju u rečenici“ (VI). Тако дефинисан, *фразем* се одликује особинама као што су: 1. „reproduciranje“ (појављује се у готовом облику, са чврстом везом међу речима, која је настала дугом употребом), 2. „formalno ustrojstvo“ (састоји се од две пунозначне речи, које су нераздвојиве), 3. „idiomaticnost“ (његово значење није скуп значења његових чланова, већ се код једног или више члана изменила семантика) и 4. „uklapanje u kontekst“ (тј. није реченица, већ се у реченици појављује као њен прости члан). Сходно томе, Матешић разликује фраземе и пословице, крилатице, цитате „a djelomice i takozvane situativne izreke i termini“, који имају чврсте везе међу речима, али су реченичног карактера (*ibid.*).

18 Оташевић користи у свом речнику термин *фразеологизам* или *идиом*, без додатног објашњења шта он под тим подразумева (5).

19 Оташевић је додао у предговору: „Фразеологизми с појединим речима обрађени су веома исцрпно, док је у другим случајевима прибегавано селекцији“ (5).

20 „Układ hasła słownikowego zależy jest od wielkości hasła i od jego struktury wewnętrznej, tzn. od liczby znaczeń ogólnych i specjalnych, od zróżnicowania frazeologicznego i od kategorii gramatycznej wyrazu hasłowego.“ (Скорупка 1977: 10).

зеолошке везе) на: *wyrażenia* (синтагме), *zwroty* (изрази) и *frazy* (идиоми),²¹ с тим што велике, обимне одреднице имају нешаблонски састав, прилагођен фразеолошкој структури. Тако у одредници *język* прво су наведене синтагме и термини, изрази и идиоми прозирног значења, а потом пренесеног значења. На крају наведене су пословице. Свака груписана подцелина је уређена абecedним редом. Лексема *język* има укупно два забележена значења. Под првим значењем „organ anatomiczny“ („анатомски орган“) забележено је 10 ФЈ, од којих је већина синтагматског типа прозирног значења, нпр. *czzerwony, biały, obłożony język, pokazać komu język* итд. Под другим значењем „mowa, styl, zdolność mówienia“ („говор, средство споразумевања“) забележено је 49 ФЈ (ту су наведени и вишечлани термини).

2.1.11. У фразеолошком речнику Бомбе, Ђамске и Либерека, одредница *język* има 13 ФЈ,²² које су наведене абecedним редом и обележене бројевима (185–189).

2.1.12. У фразеолошком речнику Бомбе и Либерека, одредница *język* има 20 ФЈ²³ (заједно са једним вишечланим термином), које су наведене абecedним редом и обележене бројевима (249–254).

2.1.13. Код Милднера Њецковског, одредница *język* има 105 ФЈ (од тога 36 вишечланих термина),²⁴ које су наведене абecedним редом и обележене бројевима (282–285).

2.1.14. У речнику Подлавске и Швјонтек Бжежињске забележено је 18 ФЈ (од тога 2 вишечлана термина),²⁵ које су наведене абecedним редом (147–148).

2.2. Пажњу ћемо посветити питањима: на којем месту односно под којом је одредницом у речнику обрађена једна ФЈ и колико пута је уврћена у описни или фразеолошки речник. Питање места обраде ФЈ у речницима лексикографи решавају на различите начине (в. табелу 1), пре свега због нестабилне структуре ФЈ и најразличитијих унутрашњих семантичких односа и због постојања варијантних облика, како међу српским, тако и међу пољским ФЈ. Одабрани критеријуми омогућују што већу употребну вредност речника и имају за циљ да унете ФЈ у речницима буду што мање гомилане, без понављања, и да за кориснике језички материјал буде „употребљив“. Забележили смо два начина обраде, први по формалном (формалистичком) критеријуму, који је проистекао из азбучног реда одредница у речнику и други по лексичко-граматичкој класификацији ФЈ према врстама речи.

2.2.1. По првом начину обраде свака ФЈ се „уноси онолико пута колико има значењских компонената у основној фразеолошкој структури, тј. *јод сваком*

21 „Wyrażenie to zespół co najmniej dwu wyrazów stanowiących całość syntaktyczną i mających charakter nominalny (imienny)“, „Zwrot to zespół wyrazów powiązanych składniowo, w którym człon podstawowy ma charakter werbalny“ и „Fraza to zespół wyrazowy złożony z członów nominalnych i werbalnych, mający postać zdania“ (Скорупка 1977: 6–7).

22 Аутори понављају поделу коју је извршио Скорупка (*wyrażenia, zwroty, frazy*) и на исти начин их дефинишу (Бомба/Ђамска/Либек 11).

23 Бомба и Либек, такође, понављају Скорупкину поделу (7–8).

24 Милднер Њецковски у свом предговору детаљно описује све дотадашње поделе ФЈ у пољској научној литератури, тако да је издвојио своју функционалну (речничку) класификацију (*frazjeologiczny otwarte, zamknięte i formalne*), затим типолошку поделу на основу синтаксичке функције, коју је извршио Левицки 1983.г. (Andrzej Maria Lewicki) (*frazy, zwroty, wyrażenia rzeczownikowe, wyrażenia określające, wskaźniki frazeologiczne*, а по начину функционисања значења подељени су на: *idiomy, związki idiomatyczne i frazemy, połączenia frazeologiczne*) и трећу формално-семантичку поделу коју је извршио Скорупка 1967.г. (15–20).

25 Подлавска и Швјонтек-Бжежињска навеле су Скорупкину и Левицкину поделу (в. 8–11).

компонентом“ (Мршевић 1982: 141). Тада у речнику нема упућеница, али зато се ФЈ понављају. Тај начин обраде забележили смо у 7 речника: РСЈ; Дорошевски, Шимчак, СЈП; Оташевић (али не доследно); Скорупка; Милднер Њецковски.

а) У РСЈ изрази су наведени „уз одговарајућу одредницу“ (9), па тако сви изрази са лексемом *језик* обрађени су у одредници *језик*, без упућивања на другу одредницу. Тако на пример ФЈ *брусити*, *оштристи* *језик* „не умети одговорити правовремено“ је наведена под **језик**, а под **брусити**: *брусити* *језик* (*зубе*) „заједљиво и оштро говорити“, док под **оштристи** није наведена.

б) Код Дорошевског, постоје два начина обраде: 1. када је стабилна фразеолошка веза међу лексемама и ако је тешко утврдити који је надређени или подређени члан, онда је ФЈ обрађена под сваким чланом који улази у њен састав; и 2. када је нестабилна структура ФЈ, тако да постоје варијанте и њени чланови се могу мењати, онда је наведена под оном лексемом која нема замену (1958: XXXVI–XXXVII). Тако ФЈ *ugryźć, ukąsić się w język* „zamilknać w porę, nie powiedzieć“ (срп. *ујестити се, ујрсити се за језик*) наведен је у одредницама *język, ugryźć* и *ukąsić*, без упућивања и сваки пут са другачијим значењем, међутим само у одредници *język* ФЈ је дата са обе варијанте, док у одредницама *ugryźć* и *ukąsić* дати су појединачни облици (под *ugryźć: ugryźć się w język* (daw. w wargę) „powstrzymać się od powiedzenia czego“, 1967: 502, а под *ukąsić: ukąsić się w język* „powstrzymać się od powiedzenia czego; zamilknać“, *ibid.* 516).

в) Шимчак, не објашњава колико пута је једна ФЈ наведена у речнику, а приметили смо да нема упућивања на другу одредницу. На пример, ФЈ *mieć długi język* „być gadatliwym, nie umieć zachować tajemnicę“ наведена је под под **język** и **długi** („nie umieć zachować tajemnicę, być skłonnym do paplania, plotkowania“), али не и под **mieć**.

г) У СЈП, такође, нема упућивања на другу одредницу (и није описан начин обраде у предговору). Међутим, приметили смо да једна ФЈ наведена је на неколико места, али са другачијим дефиницијама, нпр. *trzymać język za zębami* наведена је у одредницама: **trzymać** („zachowywać tajemnicę, nie rozgłaszać czegoś; też: nie odyzwać się, milczeć“), **język** („milczeć, dochowywać tajemnicę“) и **ząb** („nie rozpowiadać czegoś“).

д) Код Оташевића „Фразеологизми се наводе и дефинишу уз све именице, придеве, прилоге, глаголе и бројеве које садрже.“ (5). Тако су фразеологизми са лексемом *језик* наведени на неколико места, са истим дефиницијама, међутим не доследно, нпр. ФЈ *без глаке на језику* наведена је под одредницама *глака* и *језик*, али није под *без*, или *имати* (*носити*) *шајну њог језиком* наведена је под *имати*, *носити*, *шајна* и *језик*, али није обрађена у одредници *њог* (иако, у речнику постоје одреднице *без* и *њог*).

ђ) Скорупка једну ФЈ наводи и дефинишу уз све именице, глаголе, придеве које садржи, без упућивања (Скорупка 1977: 8–9). Забележили смо, на пример, под одредницом **język** ФЈ *zapomnieć, nie mieć języka w gębie* „nie móc wymówić ani słowa; nie odpowiedzieć“ (срп. „не бити у стању изговорити ни речи; ништа не одговорити“), као и под одредницом **zapominać, zapomnieć**: *zapomnieć języka, jakiegoś języka* „tracić biegłość w (jakimś) języku, przestawać nim mówić, władać“ (срп. „губити лакоћу говора неког језика, престаяти говорити неки језик“), под одредницом **gęba**: *zapomnieć języka w gębie* „nie umieć odpowiedzieć, stracić rezon, zmieszać się“ (срп. „не умети одговорити, збунити се“), међутим нисмо забележили под одредницом **mieć**.

е) Милднер Њецковски је сваку ФЈ обрадио на једном месту, међутим уз помоћ индекса, који је на крају речника, лако се налази пут до одреднице у којој се налази тражена ФЈ.

2.2.2. По другом начину, обрада ФЈ са свим варијантним облицима и потврдом њеног значења врши се на једном месту, а у осталим одредницама упућује се на централно место обраде тзв. упућеницама („odsylacze“). Прилоком такве врсте обраде примењује се лексичко-граматичка класификација ФЈ према врстама речи и формалним критеријумом даје се предност на пример именицама, глаголима итд. У преосталих 7 речника забележили смо такав начин обраде, с ти што у појединим речницима аутори код тих ФЈ са упућеницама не дају значења и примере (РМС, РСАНУ; Бањко; Матешки; Подлавска/Швјонтек-Бжежињска), док се у другим речницима значења и примери понављају (Бомба/Ћамска/Либерек, Бомба/Либерек).

а) У РМС фразеолошки изрази су се доносили обично „уз ону реч која је носилац значења“ (1967: 14). Приметили смо да су два израза упућена на друге одреднице: *језик за зубе под зуб* (изр.) и *немајти длаке на језику под длака*.

б) У РСАНУ синтагме су навођене и тумачене, по правилу, уз именицу (која је носилац значења), „сем у случајевима када се уз именице налазе такви придеви који се у говору слободно, тј. у другим везама, и не употребљавају, тако да они са именицом чине нераздвојну целину“ (1959: СХП, ХХПХ). Изрази су навођени „код главне речи која је носилац значења. У случају колебања која је реч главна изрази су давани (са објашњењем и примерима) код прве од главнијих по азбучном реду, а код друге су само спомињани“ (1959: СХП). У Упутствима РСАНУ је објашњено: „Изрази синтагматског типа [...] дају се, по правилу, код именице, а изрази реченичног (фразеолошког) типа код оне речи која се у њима може сматрати тежишном или, ако је више равноправних тежишних речи, код прве по азбучном реду.“ (чл. 105). Међутим, с правом је примећено да „при варирању израза често је немогућно тачно одредити која је тежишна реч, код које треба дати израз“, а и читалац неће увек знати где треба да тражи израз, па зато „код других важнијих речи, осим оне која је изабрана за тежишну, треба споменути израз, али са упућивањем на ону одредницу под којом је он обрађен“ (чл. 108, в. још чл. 109–112). Изрази са лексемом *језик*, који се упућују на друге одреднице су: *без длаке на језику* (*говоријти* и сл.), *длаке* (*длаку*) *на језику немајти* под **длака**, *брусијти језик* и *оштријти језик* под **брусити** и *држајти језик за зубима, иза зуба, језик за зубе и језик себи* под **зуб**¹.

в) Бањко је у свом речнику ФЈ обрађивао на једном месту, док је у другим одредницама упућивао на централно место, а одређивање тог места вршио је на основу својих критеријума, као што су: 1. критеријум најјаче мотивације (ФЈ је обрађена под оном лексемом која, као њен саставни члан, највише мотивише њено значење, посебно када испољава метафоричку употребу, нпр. *ктоś ma długi język* обрађена је под **język**), 2. критеријум заједничког описа (ФЈ је обрађена под оном лексемом која нема своју замену, нпр. *język się komuś płacze, kołowaciele, staje kolkiem* под **język**) и 3. критеријум категоризације (ФЈ је обрађена под оном лексемом која нема пренесеног значења или која нема експресивну вредност, нпр. *wywiesić język* под **wywiesić**) (2000: ХХVIII–ХХПХ). Бањко је ФЈ са упућеницама смештао на крају одредница (ibid. XIV–XV), нпр. изрази: *mieć niewyparzony język* под **niewyparzony**, *wywiesić język* под **wywiesić** или синтагме, најчешће именичке: *język ezorowy* под **ezorowy**, *pyreć na języku* под **pyreć**, и испред њих се у речнику налази знак (•).

г) Матеших је одређивао „*natuknicu*“ по правилима, нпр. „*Ako frazem sadrži imenicu, obrada je pod pjezinom natuknicom, a ako ih ima više, obrada je pod prvom od njih*“ (VII). Тако су ФЈ са лексемом *језик* упућене на друге одреднице: *без длаке на језику и немају длаке на језику под длака, бију јачи на перу него на језику под перо, бију (играју) кому на врху језика под врх, бију кому на вршку језика под вршак, грише кому душа на језику и душа је кому на језику под душа, имају (носију) шајну под језиком под тајна, исћерају кому ријеч на језик под ријеч, јунак на језику под јунак, не држају узла на језику под узао, није мају кому језик исћерала под мати, није кога ичела за језик ујела под пчела и шече кому мед с језика под мед. Док код „*frazema poredbenog tipa (npr. s riječcom »као«)* обрада *natuknice* према наведеним правилима за абедирање сlijеди под ријечју што долази *poslije poredbenog znaka*“ (Матеших VIII), нпр. *имају језик као крава под крава и језик кому леју (иде) као по лоју под лој.**

д) У речнику Бомбе/Ћамске/Либерек свака ФЈ је наведена, по правилу, онолико пута колико има значењских компонената у основној фразеолошкој структури (15–16). Када ФЈ има неколико варијантних облика, она је са свим варијантама обрађена на једном централном месту, док у осталим одредницама налазе се упућенице и у њима обрађене су само оне варијанте које припадају датој одредници, без укрштеног упућивања (15–17), тако, на пример у одредници *język* ФЈ *mieć niewyparzony język* наведена је са дефиницијом и примерима и упућује се на *gęba 2 (mieć niewyparzoną gębę, mieć niewyparzony język)*, где је наведена целокупна обрада те ФЈ са сви варијантама.

ђ) У речнику Бомбе/Либерек ФЈ су на исти начин обрађене (в. детаљнији опис 9–10), па тако ФЈ *latać, biegać z wywieszonym językiem* наведена је под одредницом *język* и упућује се на *wywieszony*, где је обрађена целокупна ФЈ са варијантом *latać, biegać z wywieszonym językiem, jęzorem*. На тај начин обрађене су и друге ФЈ: *mieć niewyparzony język* под *język*, а *mieć niewyparzony język, mieć niewyparzoną gębę, buzię* под *niewyparzony*; *mleć językiem* под *język*, а *mleć językiem, jęzorem, ozorem* под *mleć*.

е) Подлавска и Швјонтек-Бжежињска одлучиле су да сваку ФЈ наведу на једном месту, без понављања, а код осталих, необрађених ФЈ наводиле су само упућенице (27). У одредници *język* нисмо наишли на такав случај. Треба напоменути и то да су ауторке класификацију ФЈ вршиле тако што су акценат стављале на именице и придеве, а веома ретко на глаголе. Зато се у речнику не могу наћи одреднице као што су *brać, wziąć, latać, biegać, gonić* итд., па тако су ФЈ *brać/wziąć kogoś na języki* и *latać/biegać/gonić z wywieszonym językiem* обрађене само под одредницом *język*.

2.3. ФЈ у речницима наведене су на различите начине (в. табелу 2). Зато ћемо покушати да опишемо како су ФЈ наведене у коришћеним речницима, на тај начин што ћемо описати делове одредница у речницима.

2.3.1. Технички гледано, ФЈ могу бити наведене: **а)** масним словима (6): РСАНУ; Матеших, Оташевић; Бомба/Ћамска/Либерек, Бомба/Либерек, Милднер-Њецковски; **б)** ситним штампаним словима (5): РСЈ; Дорошевски, Шимчак, СЈП; Скорупка; **в)** ситним словима, док су масним обележени обавезни чланови ФЈ (2): Бањко;²⁶ Подлавска/Швјонтек-Бжежињска; **г)** спационирано (1): РСМ.

2.3.2. Лексема *језик / język* је наведена на следеће начине: **а)** у целини (9): Дорошевски, Бањко, Шимчак; Матеших, Оташевић; Бомба/Ћамска/Либерек, Бом-

26 Бањко је наводио ФЈ заједно са дефиницијама и тако створио описне дефиниције (в. 2.2.4.).

ба/Либерек, Милднер Њецковски, Подлавска/Швјонтек Бжежињска; **б**) замењена је тилдом (3): РМС, РСАНУ, РСЈ;²⁷ **в**) скраћеницом *j*. (1): СЈП; **г**) подебљаном скраћеницом *j*. (1): Скорупка.

2.3.3. Што се тиче обележавања прозодијских обележја, у српском само је код Матешиха обележен акценат и по потреби квантитет, док се у речницима пољског језика не обележава акценат, јер је експираторан.

2.3.4. Бројне су ФЈ са више варијантних облика (алтернативних варијанти), које садрже лексеме истог или различитог семантичког поља и обично су то синоними, који могу или не морају мењати значење ФЈ, нпр. у значењу „распричати се“: срп. *rozwezaitii* (*odwezaitii*, *grzešiiiii*, *odrešiiiii* и сл.) *język* – пољ. *rozwiązały się* (*rozwiązuwały się*, *rozwiązują się*) *języki* или „брбљати“: пољ. *chlapać językiem / jezorem / ozorem* итд. У речницима наведене су на следећи начин: **а**) раздвојене зарезом (8): РМС, РСАНУ, РСЈ;²⁸ Дорошевски, Шимчак, СЈП; Скорупка,²⁹ Бомба/Либерек; **б**) одвојене облим заградама (7): РМС, РСАНУ, РСЈ; Матеших, Оташевић; Бомба/Ћамска/Либерек, Милднер Њецковски; **в**) раздвојене косом цртом (1): Подлавска/Швјонтек-Бжежињска. Да додамо да су понегде наведене са скраћеницама и сл., и гр., у пољ. *itp.* (6): РСАНУ; Дорошевски, Бањко, Шимчак; Матеших; Скорупка.

2.3.5. Синонимни облици ретко су у речницима наведени заједно, а када јесу, онда их аутори спајају: **а**) тачком и зарезом: Скорупка (нпр. *rozpuścić j. (jak bicz dziadowski), puścić wodze, folgować językowi; mleć, pytlować, szermować, trzeptać językiem* „брбљати“) и **б**) зарезом или квалификатором, понекад и у облим заградама: Дорошевски.

2.3.6. Необавезни делови ФЈ представљају оне лексеме које могу бити изостављене, тј. поједини делови ФЈ могу бити факултативне природе (Деших 1984: 59). На пример у значењу „глатко и течно говори“: срп. *język mu leży (као по доју)* – пољ. *język lata jak łopata*; „брбљати“: срп. *prужајііііі, пружитііііі (пужііііііііі, пужііііііііі) język* – пољ. *rozpuścić język (jak bicz dziadowski)*; „оговарати кога“: срп. *разноситііііі, разнејііііі кога на (бабље) језике / по језицима* – пољ. (*obnosić, roznosić*) *kogoś na językach* или *strzepić (sobie) język (po próżnicy, darmo)* „брбљати; оговарати“ итд. У појединим речницима необавезни делови ФЈ или нису наведени или су наведени посебно као синонимни облици, а у одређеним речницима су издвојени на следећи начин: **а**) у облим заградама (5): РМС, РСАНУ; Скорупка; Бомба/Ћамска/Либерек, Бомба/Либерек; **б**) у угластим заградама (2): Матеших; Милднер Њецковски.

2.3.7. Видски парњаци глагола наведени су тако што је прво наведен несвршени, а затим свршени вид, а раздвојени су: **а**) зарезом (4): РСАНУ; Дорошевски; Бомба/Ћамска/Либерек, Бомба/Либерек; **б**) косом цртом (2): Оташевић; Подлавска/Швјонтек-Бжежињска; **в**) облим заградама (1): Скорупка; **г**) наведени су са квалификаторима *ipf.*, *pf.* (1): Матеших. У осталим речницима нису наведени.

27 Да напоменемо да се тилдом замењује „реч-одредница“ у синтагмама које су „више-мање устаљене или сасвим обичне“, али са ограничењима, па тако „тилда може да замени само први падеж јединице (именице, заменице, броја)“ (Упутства чл. 104).

28 У тим речницима варијанте су наведене двојачко, тако у РСАНУ одвојене су зарезом или заградама, нпр. *зла (погана) језика бијіііі, зао (поган) језик имајіііі*; у РМС одвајају се зарезом (*ујестіііі се, узристіііі се за језик*), а понекад заградама код лексема са истом осномом, вероватно ради уштеде простора (*имајіііі дуз(ачак) језик*); у РСЈ исто, нпр. *брусііііі, оштіііііі језик и бијіііі везан(оз)а језика*.

29 Понекад и у угластим заградама, када је Скорупка назначио да је ФЈ ређе у употреби.

2.3.8. Када се глагол нађе у личном глаголском облику као конкретна контекстуална реализација (в. Николић 1975: 10–11), он се изражава реакцијом. Тако у речницима забележене су ФЈ у којима се остварује синтаксичка веза зависног типа (јер су то скупине двеју или више самосталних речи), тако да је у њима може бити реакција глаголског типа (то су ФЈ синтагматског глаголско-именичког структурног типа, нпр.: срп. *гржаићи језик за зубима (иза зуба)* – пољ. *trzymać język za zębami* итд.) и придевског типа (нпр. срп. *зао (јоџан, неоџран и сл.) језик* – пољ. *ostrzy, niepowściągliwy, zły, złośliwy* итр. *język* итд.). Реакција представља ознаку повезивања ФЈ у контекст, али не сматра се њеним чврстим чланом иако је њен саставни део (Дешић 1984: 56; Матешић IX). У речницима реакција се изражава: **а)** (не)одређеном заменицом, нпр. *сврби (не)коџа језик* (9): Дорошевски, Бањко, Шимчак, СЈП; Матешић; Скорупка, Бомба/Ђамска/Либерек, Бомба/Либерек, Подлавска/Швјонтек Бжежињска; **б)** заменицом у угластој загради (1): Оташевић; **в)** заменицом у наводницима (1): Милднер Њецковски; **г)** описно, попут примера, нпр. *сврби за језик* (1): РСМС; **д)** комбиновано, и заменицом и описно (2): РСАНУ, РСЈ.

2.3.9. ФЈ са лексемом *језик / język* могу се посматрати с аспекта припадања различитим језичким стиловима, јер је фразеологија обележена природом језичког слоја и раслојава се зависно од функционалног стила. Стилистичке и употребне вредности ФЈ у речницима су означене квалификаторима (в. табелу 1). ФЈ које нису маркиране, оне припадају општем лексичком фонду. У речнику Бомбе/Ђамске/Либерек нису употребљени квалификатори, а у СЈП, код Матешића³⁰ и Оташевића нисмо забележили ниједан, иако је наведено да се употребљавају квалификатори.

2.3.9.1. У речницима обележени су квалификаторима ФЈ које припадају научним стиловима или струкама и то су најчешће вишечлани термини. У РСАНУ са квалификаторима: *лингв.* уз лингвистичке вишечлане термине (нпр. *живи, мртви, књижевни језик*) и *бои.* за ботаничке термине (*волошки, вучји, змијски, свекрвин језик* итд.³¹), у РСЈ са *бои.*; код Шимчака са *geogr(aficzny).* уз географски термин *język rutowski*; код Милднер Њецковског са: *wojsk(owy).* (*браћ, хвутаћ, достоваћ, лараћ* *języka*), *med(yczny).* (*браћ соћ под језик* итд.) и *jęz(ykowy).* (нпр. *język pisany* итд.) и код Подлавске/Швјонтек Бжежињске са: *milit(arny).* (нпр. *zasięgnać języka*).

2.3.9.2. Књижевно-уметнички стил обележен је код Милднер Њецковског са: *liter(acki).* (нпр. *chropowaty język*), *książk(owy).* (*giętki język* итд.) и *szt(uka).* (*język artystyczny* итд.) и код Подлавске/Швјонтек Бжежињске са: *bibl(ijny).* (*cięty/ostry język*) и *liter(acki).* (*ezorowy język*).

2.3.9.3. Публицистички стил обележен је код Милднер Њецковског са квалификатором *dzien(nikarski).* (*być na językach* „бити популарна особа, о којој се много прича у медијима“).

2.3.9.4. Пословни стил обележен је квалификатором *oficj(alne).* код Милднер Њецковског (*znać jakiś język (w mowie, w mowie i piśmie, czynnie, biernie, dobrze, słabo, źle)*).

2.3.9.5. Жаргонизми су обележени само у речницима пољског језика³² и то квалификатором *pot(ocznie).* код Дорошевског (нпр. *dostać się na język, na języki*),

30 Матешић не користи квалификаторе, али означава ФЈ које имају ироничну употребу.

31 У пољском језику нисмо забележили ниједан ботанички назив са лексемом *język*.

32 У речницима српског језика нису издвојени квалификаторима.

Бомбе/Либерек (*latać, biegać z wywieszonym językiem, jęzorem* итд.), а код Бањка су наведени пуним називом, а не скраћеницом, и груписани су под једном тачком (бр. 7) у одредници. Разговорном стилу припадају ФЈ са квалификатором *posp(olity)*. (*odmien(ny)* / *nieodmien(ny)*.) код Милднер Њецковског, нпр. *mieć coś na (końcu języka, języku)*.

2.3.9.6. ФЈ, које су маркиране у погледу ширине употребе, обележене су у појединим речницима. ФЈ конотативног значења, која пружају додатне информације и која с експресивне стране могу бити позитивно или негативно обојена, обележена су код РМС: *шаљ*. за синтагму *макаронски језик шаљивог карактера* и Милднер Њецковског: *obelż(ywy)*. (нпр. *chlapać (językiem, jęzorem, ozorem)*), *żart(obliwie)*. (нпр. *łapać kogoś za język*). ФЈ пренесеног значења посебно су обележена са квалификатором *przen(ośnie)*. код Дорошевског, нпр. *czerwone języki ognia lizały już strzechę*. У пољском језику обележене су ФЈ које су нискофреквентне, тј. које су ређе у употреби са квалификаторима *rzadziej* или *rzad(ko)*. код Дорошевског и Скорупке, нпр. *trzymać język na iwięzi, wodzy, smyczy, uździe; paść, pójść na język, na języki*. Такође, у речницима пољског језика (Дорошевски; Скорупка, Милднер Њецковски) обележени су архаизми и застареле ФЈ са квалификаторима *przestarz(ałe)*. или *daw(niej)*., нпр. *folgować językowi*.

2.3.10. Семантичке идентификације су у облику лексикографске дефиниције, такође, наведене на различите начине. Нису све ФЈ дефинисане, тако Скорупка термине и синтагме прозирног значења није наводио са значењем, а Бањко је у свом речнику дефиниције спајао са ФЈ, јер је желео да уклопи ФЈ у жив говор (в. табелу 2.).

2.3.10.1. Дефиниције су наведене на следећи начин: **а)** наводницима (7): Дорошевски, Шимчак, СЈП; Скорупка, Бомба/Ћамска/Либерек, Бомба/Либерек, Подлавска/Швјонтек-Бжежињска; **б)** курзивом (4): РМС, РСАНУ, РСЈ; Матеших; **в)** ситним штампаним словима (2): Оташевић; Милднер Њецковски.

2.3.10.2. Када једна ФЈ има више значења,³³ она су одвојена: **а)** бројевима (5): РМС, РСАНУ, РСЈ; Матеших, Оташевић; **б)** абецедним словима (5): Дорошевски, Шимчак, СЈП; Скорупка, Бомба/Либерек, **в)** симболом – црном тачком (1): Милднер-Њецковски.

2.3.11. Потврде и илустративни примери уз ФЈ, који сведоче о њеном функционисању, наведени су у следећим речницима (11): РСАНУ; Дорошевски, Бањко, Шимчак, СЈП; Матеших; Скорупка, Бомба/Ћамска/Либерек, Бомба/Либерек, Милднер-Њецковски, Подлавска/Швјонтек Бжежињска; а нису наведени у (3): РМС, РСЈ; Оташевић.

2.3.12. Податак о етимологији ФЈ изостаје у речницима. Код Бањка, Бомбе/Ћамске/Либерек и Бомбе/Либерек порекло ФЈ се помиње у предговору речника, нпр. Бањко каже да даје етимологију само код оних ФЈ, када ће помоћи кориснику да запамти њено значење или њену употребу, међутим ниједној ФЈ са лексемом *język* није објашњено порекло. Само код Подлавске/Швјонтек-Бжежињске дате су три напомене у вези са њиховом етимологијом: *trzymać/utrzymać język za zębami* (појављује се већ у XVII веку; срп. *држати језик за зубима*), *ezorowy język* (из књижевности, по античком писцу Езопу; срп. *езојов језик*) и *cięty/ostry język* (из Библије, Псалм 64, 4: *Oni ostrzą jak miecz swe języki, a gorzkie słowa kerują jak strzały*; срп. *имају оштар језик*).

33 Бањко, Бомба/Ћамска/Либерек и Подлавска/Швјонтек-Бжежињска нису забележили такве ФЈ.

2.3.13. Додатне информације у одредницама дате су код Бањка, Бомбе/Либерека и Подлавске/Швјонтек-Бжежињске (в. табелу 2). У Бањковом описном речнику, где је свака ФЈ пропраћена граматичком и синтаксичком квалификацијом, које су обележене скраћеницама, нпр. „6.5 Mówimy, że język się komuś płacze, kołowacieje lub staje kołkiem, jeśli osoba ta ma trudności z mówieniem, np. ze strachu lub zmęczenia“ наведене су следеће скраћенице: „FCZ NW NDK-DK [C] > popłatać, skołowacieć, stanąć“, тј. FCZ = forma czasownikowa, (глаголска синтагма), NW = niewłaściwy (неправи глагол), NDK-DK = niedokonany-dokonany (несвршени и свршени глагол) и [C] = celownik (датив). Код Бомбе/Либерека на крају обраде ФЈ налази се податак у облику формуле о правилној лексичкој колокативности (*schemat łączliwości leksykalnej*). Код Подлавске/Швјонтек-Бжежињске свака ФЈ је обележена скраћеницом, којом се означава да ли је израз (*zwrot*) или именичка синтага (*wyr(arzenie). rzecz(ownikowe).*).

3. Завршне напомене

3.1. Велики број ексцерпираних ФЈ са лексемом *језик / język* у оба језика указује на чињеницу да је именска компонента веома продуктивна.³⁴ Ексцерпиране ФЈ из српског и пољског језика показују велику подударност, што је, између осталог, и резултат заједничког порекла лексеме *језик / język* (од псл. *ęzyкъ*, в. СП 6: 110–113 s.v. *ęzyкъ (języкъ)*). Посматрајући са семантичког становишта, велики број ФЈ са лексемом *језик / język* мотивисана су функцијом *језика* као говорног органа и тада изражавају појам „говорити“ – „ћутати“, односно изражавају појмовна значења, као што су: „бити брбљив, причљив“ (срп. *дуџ, дуџачак језик имаџи*, *дуџа, дуџачка језика биџи* – пољ. *mieć (za) długi język* итд.), „оговарати“ (срп. *биџи на језику (некоме)* – пољ. *być na językach / być wystawionym, parażonym na języki / dostać się, parażyć się na języki* / арх. *dać, wydać kogo*, ретко *paść, rójść na języki, na (ludzkie) języki* итд.), „заједљиво и оштро говорити“ (срп. *ошиџиџи језик* – пољ. *ostrzyć sobie język* на kogo итд.), „ћутати“ (срп. *дрџаџи језик за зубима, иза зуба* – пољ. *trzymać język za zębami* итд.), „бити у подсвести (некоме); не моћи се тренутно сетити нечега што се иначе добро зна“ (срп. *на врх, на врху језика биџи (сџајаџи, играџи) (некоме)* – пољ. *mieć coś na języku, na końcu języka* итд.), „наводити некога да каже оно што иначе не би желео да каже“ (срп. *за језик (џо) вуџи, џоџеџнуџи* и сл. (*некоџа*) – пољ. *rosiągnąć, rościągnąć kogo za język* итд.) итд. Бројна су, такође, значења ФЈ, која су мотивисана значењем *језика* као средством споразумевања, нпр. у значењу „споразуме(ва)ти се, сложити се, slagати се, договорити се, договарати се“ (срп. *имаџи заједнички језик (с неким) / наџи, налазиџи заједнички језик* – пољ. *mówić (wspólnym, jednym, tym samym) językiem / mieć, znajdować, znaleźć z kim wspólny język*), „слабо, с муком говорити; тешко изговарати речи страног језика“ (срп. *ломиџи језик* – пољ. *łamać język* итд. и ту спадају синтагме типа: срп. *езоџов(ски) језик* – пољ. *egzowu język*) итд.

У овоме раду презентовали смо лексикографску обраду ФЈ са лексемом *језик / język* у укупно 14 дескриптивних и фразеолошких речника српског и пољског језика. Лексикографска обрада у речницима је методолошки условљена „конвенцијама усложеним за сваки конкретни речник посебно“ (Гортан Премк 1980: 113). Из тог разлога речници су по начину обраде разнолики, а наш задатак је био да

34 То закључује и у раду И. Црњак, у коме је приказала сликовитост и богатство ФЈ са компонентама, које су везане за поједине делове тела човека и унутрашње органе (Црњак 2002: 144–150).

опишемо њихове сличности и разлике. Анализирани речници се разликују по бројним техничким детаљима, али и по целокупној структури речника. А под структуром речника у теорији лексикографије „подразумева се научна реализација одређеног типа речника заснована на његовим реалним карактеристикама“ (Гортан Премк 1980: 107). Најуочљивије су разлике између дескриптивних и фразеолошких речника. У дескриптивним речницима врши се опис целокупне лексичке грађе језика, док у фразеолошким речницима обрађује се један њен део. Почетком друге половине XX века објављивани су речници, који су имали за циљ да забележе све постојеће лексеме и изразе (РСАНУ; Дорошевски; Скорупка). Како у савременој лексикографији постоји потреба да се стално економише са простором, у неким речницима се због уштеде простора не наводе потврде (нпр. у описним речницима: РМС, РСЈ, Шимчак и СЈП и у „малом“ фразеолошком речнику Оташевића). Међутим, илустративни примери су веома значајни, јер читаоцима указују на контекст у ком се користе ФЈ и које су њене семантичке могућности. Такође, издвајамо описни речник Бањка, који се разликује од осталих по изгледу одредница, по навођењу дефиниција итд., јер је аутор користио педагошке речнике, као узор по коме је креирао изглед свога речника. Новији фразеолошки речници у свом саставу имају индекс (Милднер Њецковски, Подлавска/Швјонтек Бжежињска), који врши функцију својеврсног речника синонимних изрза и који је од изузетне користи за корисника. Фразеолошки речници требало би, такође, да поседују историјско-етимолошке напомене (као код Подлавске/Швјонтек Бжежињске), јер „на основу података о пореклу фразеологизма могла би се стећи тачнија слика о националном фразеолошком корпусу“ (Мршевић Радовић 2002: 241).

Без обзира на структуру речника, крајњи циљ сваког речника јесте да број речи односно изрза приближно одговара целокупном лексичком богатству датог језика, а „богатство лексичког фонда зависи од богатства прикупљене грађе“ (Гортан-Премк 1980: 107). Изрази „čvrsto vezane strukture“ било ког језика „на специфичан начин одражавају и илустрирају тип мишљења, однос према стварности, повјесне reminiscencije, vezu s okolnim svijetom i još mnogo toga“ (Менац 1978: 219). У ФЈ са лексемом *језик / języк*, ексцерпираних из речника, огледа се стварност и богатство српског и пољског језика.

Табела 1

I Укупан број наведених ФЈ и у заградама од тога број вишечланог термина (синтагми); II Питање места обраде, да ли су уз ФЈ наведене упућенице? III Да ли су употребљени квалификатори? IV Да ли су наведени илустративни примери? V Да ли су наведени подаци о пореклу?

Речници			I	II	III	IV	V
дескриптивни	српског	РМС (1967)	45 (4)	+	+	-	-
		РСАНУ (1973)	88 (36)	+	+	+	-
		РСЈ (2007)	39 (12) ¹	-	+	-	-
	пољског	Дорошевски (1961)	38 (7)	-	+	+	-
		Бањко (2000)	24 (2)	+	+	+	-
		Шимчак (2002)	30 (7)	-	+	-	-
		СЈП (2010)	18 (5)	-	+	-	-
фразеолошки	српског	Матешић (1982)	139 ²	+	- ³	+	-
		Оташевић (2007)	15	-	+	-	-
	пољског	Скорупка (1977)	59	-	+	+	-
		Бомба/Ѓамска/Либерек (2000)	13	+	-	+	-
		Бомба/Либерек (2002)	20 (1)	+	+	+	-
		Милднер Њецковски (2003)	105 (36)	-	+	+	-
		Подлавска/Швјонтек-Бжежињска (2009)	18 (2)	+	+	+	+

Табела 2 Приказана је једна ФЈ у свим коришћеним речницима као пример

<p>РМС (1967) држати ~ за зубима (иза зуба), на узици, у топлу а) <i>пазиши на своје речи</i>; б) <i>шушети, ћушати, уздржавати се од говора</i>;</p>
<p>РСАНУ (1971) држати језик за зубима, иза зуба в. <i>зуб¹ изр.</i> <i>зуб¹ изр. држати језик за зубима, иза зуба не говориши ником ништа, ћушати.</i> — Само морате бити паметни и држати језик за зубима (Бен. 5, 73). Мора да си шарао и бушкао и сигурно нијеси могао да држиш језик иза зуба, па су те зато овамо довели? (Лал. 1, 135).</p>
<p>РСЈ (2007) држати ~ за зубима (иза зуба) <i>не говориши, ћушати, не одавати шајну о нечему.</i></p>
<p>Дорошевски (1961) Δ Trzymać język za zębami (rzadziej: trzymać język na uwięzi, wodzy, smyczy, uździe) »milczeć, nie odzywać się niepotrzebnie, dochować tajemnicy«: Powierzyłbym ci niejedną tajemnicę, ale nie wiem, czy potrafisz trzymać język za zębami? Kłos. <i>Wiosna</i> 7. Wolarze nie trzymali także języka na uwięzi i nic nie zostawiali na potem, cokolwiek mieli do powiedzenia, jeno sypali wszystko jak popadło. Grusz. <i>An. Żak</i>. 41. Tsss! – syknął stary ostrzegająco (...) Czuj, bracie, i język na uździe trzymaj. Gomul. <i>Mieszczka</i> 82. Miejże więc język na smyczy, a nie mów drugi raz tego, co nie do rzeczy. Kaczk. <i>Anunc. I</i>, 308. Trzymano przy nim na wodzy (...) język; ale za to pozwalano mu gadać o bliźnim, co mu ślina do gęby przyniosła. Korz. <i>J. Spek</i>. 77.</p>
<p>Бањко (2000) 7.8 Mówimy, że ktoś trzyma język za zębami, jeśli dochowuje tajemnicy lub milczy. <i>Potrafisz trzymać język za zębami?</i> FCZ NDK-DK > utrzymać</p>
<p>Шимчак (2002) ◇ Trzymać język za zębami «milczeć, nie odzywać się niepotrzebnie, dochowywać tajemnicy»</p>
<p>СЈП (2010) Δ Trzymać j. za zębami «milczeć, dochowywać tajemnicy»</p>

Матешин (1982)

držati ipf. jezik za zubima (iza zuba) šutjeti.

Kako ne znam držati jezik za zubima, začas su svi doznali da se u honorarne učitelje spremam. – Raos. 1.

Kad je posrijedi ideologija, bolje je držati jezik za zubima. – Kušan. J./Kušan I 1.

... Joja drži jezik za zubima, Joju su prebili, razumiješ li ... Krleža 12.

Švejk, životinjo jedna, sto mu gromova, držite jezik za zubima! – Jonke 1., Građa.

Budite pametni i držite jezik iza zuba. – Red.

Mora da si šarao i buškao i sigurno nijesi mogao da držiš jezik iza zuba, pa su te zato ovamo doveli? – Lalić 1, Građa.

Оташевић (2007)

држати језик за зубима (иза зуба) ћутати; суздржавати се од говорења (из страха, опреза и сл.), пазити на своје речи.

Скорупка (1977)

42. Trzymać j. za zębami [rzadziej: na wodzy, na uwięzi, na smyczy, na uździe] *«nie odzywać się niepotrzebnie; dochować tajemnicy»*: Trzymano przy nim na wodzy [...] język; ale za to pozwolono mu gadać o bliźnim, co mu ślina do gęby przyniosła. *Korz. J. spek. 77.*

Бомба/Ћамска/Либерек (2000)

8. trzymać język za zębami «milczeć, nie odzywać się niepotrzebnie, dochować tajemnicy»: Tymczasem zjawił się Prusak. Powiedział, że za chwilę przyniosą jedzenie. Będą pierogi, piwo i sporo mięsa. Trzeba się dobrze najeść, bo droga przed nimi daleka. Zapowiedział też karczmarzowi w imieniu księcia, by trzymał język za zębami, jeśliby kto o nich pytał. Ma milczeć. *Terlecki, Drabina Jakubowa 103.* Interesuje mnie tylko to, kim jest teraz. A tobie radzę, abyś trzymał język za zębami. *Terlecki, Romans 136.* Sądzę, że po doświadczeniach ostatnich lat Polacy nie nauczyli się trzymać języka za zębami, jest to pozytywne osiągnięcie, świadczące o wzroście poczucia suwerenności, godności osobistej i pewności siebie. *P 1985/9/16.* Znam również przypadki, gdy piłkarz nerwowy, pobudliwy, nie umie trzymać języka za zębami, ale grający fair, nie wytrzyma, gdy przeciwnik ciągle go fauluje i wybuchnie wtedy jakimś niestosownym odezwaniami się. *Wiad 1979/8/11.* Marioli zwierzałam się często, a ona trzymała język za zębami, lecz pewnego dnia powiedziała jej, że poznałam bardzo przystojnego chłopca. *EP 1976/65/8.*

<p>Бомба/Либерек (2002)</p> <p>15. trzymać język za zębami «milczeć, nie odzywać się niepotrzebnie; pilnować się, by czegoś nie wygadac, nie zdradzić, dochować tajemnicy»: Zobaczmy, pomyslimy – mruzczał w zamyśleniu. – W każdym razie radzę trzymać język za zębami. Nic nikomu. Cicho sza. Jak będę kogoś potrzebował, wezwę. <i>Ratjczak, Obcowanie</i> 154. Więcej nic mu nie powiedziałam. – A mogłaś? – Tak, coś by się dało jeszcze powiedzieć. – mówiła z uśmiechem. – Ale wolałam trzymać język za zębami. <i>Hen, Afrodyta</i> 174. Tymczasem zjawił się Prusak. Powiedział, że za chwilę przyniosą jedzenie. (...) Zapowiedział też karczmarzowi w imieniu księcia, by trzymał język za zębami, jeśliby kto o nich pytał. Ma milczeć. <i>Terlecki, Drabina Jakubowa</i> 103.</p> <p>kto + trzyma język za zębami</p>
<p>Милднер Њецковски (2003)</p> <p>95. trzymać język za zębami • nie wyjawiać tajemnicy; też: nie odpowiadać na zbyt docieklive pytania: <i>Masz trzymać język za zębami, żeby mama się o tym nie dowiedziała. Jak będziesz trzymała język za zębami, to nic ci nie zrobią.</i></p>
<p>Подлавска/Швјонтек-Бжежињска (2009)</p> <p>trzymać/utrzymać język za zębami – ‘milczeć, nie wypowiadać się’; zwrot, liter. –występuje już w XVII w.; <i>Że jest cnota nad cnotami/trzymać język za zębami.</i> – НМ; <i>Ta kobieta powinna też przejść szkolenie, jak zachowywać się publicznie, co należy rozumieć jako umiejętność trzymania języka za zębami.</i> – SE; <i>Albo niech przedstawi dowody, albo niech trzyma język za zębami.</i> – Radio Zet; <i>Jakoś nie udaje się utrzymać języka za zębami. Nawet jeśli przyjaciel powierzył mu tajemnicę, nie udało się zatrzymać jej dla siebie.</i> – „Victor J”; EL.</p>

Литература и извори

Бањко: *Inny słownik języka polskiego*, A–Ō, reaktor naczelny Mirosław Bańko, Warszawa: PWN, 2000.

Бомба/Ѓамска/Либерек: S. Bąba, G. Dziamska, J. Liberek, *Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa: PWN, 2000.

Бомба/Либерек: S. Bąba, J. Liberek, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa: PWN, 2002.

Гортан Премк 1980: Д. Гортан-Премк, О граматичкој информацији и семантичкој идентификацији у великом описном речнику, *Наш језик*, XXIV/3, 107–114.

Дешић 1984: М. Дешић, Критеријуми за одређивање фразеологизама у рјечницима савременог српскохрватског језика, *Лексикографија и лексикологија*, зборник радова, Нови Сад– Београд: Матица српска, Одељење за књижевност и језик, Институт за српскохрватски језик, 53–65.

Дорошевски: *Słownik języka polskiego*, redaktor naczelny Witold Doroszewski, zastępca redaktora naczelnego Stanisław Skorupka, tom I–XI, Warszawa: Polska Akademia Nauk, 1958–1969.

Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.

Матешић: J. Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: IRO „Školska knjiga“, 1982.

- Менац 1978: А. Менац, Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije, *Filologija*, 8, Zagreb, 219–226.
- Милднер Њецковски: Р. Müldner Nieckowski, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa: Świat Książki, 2003.
- Мршевић 1982: Д. Мршевић, О критеријима који одређују место обраде фразеологизама у речнику, *Лексикографија и лексикологија*. Зборник реферата, Београд–Нови Сад, 141–148.
- Мршевић Радовић 2002: Д. Мршевић Радовић, Актуална питања српске фразеографије, Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе – Међународни научни скуп о лексикографији и лексикологији, Нови Сад: САНУ, 233–242.
- Николић 1975: Б. М. Николић, Основни типови фразеолошких обрта у савременом српскохрватском језику, *Наш језик*, књига XXI, св. 1–2, Београд, 7–13.
- Оташевић: Ђ. Оташевић, *Мали српски фразеолошки речник*, Београд: Алма, 2007.
- Подлавска/Швјонтек Бжежињска: D. Podlawska, M. Świątek-Brzezińska, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa - Bielsko-Biala: Park Edukacja, 2009.
- Поповић 1980: М. Поповић, О фразему и замјенљивости његових елемената, *Iz frazeološke problematike*, Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta, 47–55.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, 1–6, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, 1–18, Београд: Српска академија наука и уметности, 1959–2010.
- РСЈ: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- СЈП: *Słownik języka polskiego*, Warszawa: PWN, 2010.
- Скорупка: *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, A–P, redaktor naczelny Stanisław Skorupka, Warszawa: Wiedza powszechna, 1977.
- Скорупка 1988: S. Skorupka, Pojmowanie frazeologii w historii leksykografii polskiej, *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, IV, Wydawnictwo PAN.
- СП 6: *Słownik prasłowiański*, pod red. F. Sławskiego, Wrocław etc. 1991.
- Станојчић / Поповић 1994: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Грамађица српскога језика*, Треће, прерађено издање, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Упутства: Упутства за обраду РСАНУ, за интерну употребу, Институт за српски језик, Београд.
- Црњак 2002: И. Црњак, Прилог лексичко-семантичкој анализи фразеологизама за квалификацију човека, *Прилози проучавању језика*, 33, Београд, 133–153.
- Шимчак: *Słownik języka polskiego*, A–K, redaktor naukowy prof. Mieczysław Szymczak, Warszawa: PWN, 2002.

LEXICOGRAPHIC PROCESSING OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH LEXEMES ЈЕЗИК / JEZYK IN DESCRIPTIVE AND PHRASEOLOGICAL DICTIONARIES OF SERBIAN AND POLISH LANGUAGE

Summary

This paper analyzes the phraseological units with lexemes *језик / jezyk*. The corpus was excerpted from 14 descriptive and phraseological dictionaries of Serbian and Polish languages. The aim of this paper is to point out similarities and differences in the lexicographic processing of phraseological units in these dictionaries. In the analysis, our aim is to describe component parts of selected entries and lexicographic tools for the modeling of these phraseological units. Finally the paper presents two tables.

Key words: phraseology, phraseological units, lexicographic processing, Serbian, Polish language

Светла Рускова Ђермановић¹
Пловдив (Бугарска)

ОСВРТ НА УПОТРЕБУ ГЛАГОЛА *РАЗУМЕТИ* У СРПСКОМ И ГЛАГОЛА *РАЗБИРАМ* У БУГАРСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се анализира проблем еквивалентности глагола *разумети* у српском језику и *разбирам* у бугарском језику. Поређење та два глагола врши се на грађи коју чине примери прикупљани на часовима конверзације и превода са студентима на Филолошком факултету у Пловдиву у току две године, као и примери цитирани из њихових писмених и семинарских радова. Управо поређењем примера наведених у раду, покушали смо да уопштиме грешке које се јављају код студената, што би било корисно за праксу приликом изучавања српског језика као страног.

Кључне речи: глагол, српски, бугарски, полисемија, семантичка анализа

У овом раду анализира се проблем српског језика као страног у словенском окружењу – тачније, проблем еквивалентности глагола *разумети* у српском језику и *разбирам* у бугарском језику.

Чињеница да су бугарски и српски језик сродни језици у јужнословенској језичкој групи, те да међу њима има много сличности не чини их лакшим за изучавање од осталих језика који нису у тесној вези, јер управо сличности које потичу из сродности два језика отежавају бугарским студентима да коректно говоре српски.

Приликом усвајања лексичког система одређеног сродног језика, код студената настаје проблем у вези са међујезичком хомонимијом или паронимијом (тзв. «лажни пријатељи»), који се најчешће јавља као резултат асиметрије полисемантичких лексичких структура. У практичном раду са студентима овај проблем може се описати као проширена заблуда – чим су две лексеме сличне, њима се обележавају једнаки предмети или појмови.

Под утицајем матерњег језика настаје велики број семантичких грешака. У овом раду упоредићемо глагол *разумети* у српском језику и одговарајући глагол *разбирам* у бугарском језику. Обележићемо само нека основна теоријска стања везана за полисемантичност та два глагола у оба словенска језика.

Примери представљени у овом раду прикупљани су током две године практичних часова конверзације и превода са студентима виших година студија, а неки од њих узети су из писмених и семинарских радова, међутим немају за циљ да буду основа теоретских закључака.

Глагол *разумети* у српском језику и њему еквивалентан глагол *разбирам* у бугарском језику припадају групи префигираних полисемантичких глагола без потпуне идентичности између изведених значења. У принципу, полисемија је раширена лексичка појава у природним језицима и одувек заокупља пажњу лингвиста. Она представља способност лексеме да истовремено има неколико значења, тј. да садржи у себи неколико међусобно повезаних лексичко-семантичких

1 svetlaruskova@gmail.com

варијанти (ЛСВ) у зависности од различитих случајева употребе, као и да чува сва значења у једном језику. Настаје у ширем контексту који има велику улогу у актуализацији значења полисемичних лексема па се контекстом и изражава.

У бугарском језику један део лексема одређују се као полисемичне (Бояджиев 2011:81), а глаголи се одликују најфлексибилнијом семантичком структуром.

Да бисмо направили овакво поређење глагола *разумети* и *разбирам*, потребно је најпре да се послужимо изворима који нам пружају информацију о њиховом значењу.

Глагол *разбирам*² у бугарском језику има следећа значења:

разбирам, разбираш, *несв.* и **разбера**, *св.*

1. *Какво/коџо.* Разјасњавам си, проумјавам смисла, значението на нешто. *Разбирам филма. Разбирам урока. Разбирам џо.*
2. Отгатвам, досещам се, предугаждам. *Разбрах какво ме чака.*
3. *Разџ.* *Оџи какво.* Притежавам познания, опит, вкус. *Разбирам оџи книги.*
4. *Коџо.* Съчувствам на някого, осмислям поведението му. *Разбирам џо.*
5. Владея, знаја.
6. *Разџ.* Усещам, долавам. *Нјама да разбереш коџа ти е изваден зџбџџ.*
разбирам се/разбера се
7. *Разџ.* Съобразявам се с препорџки, не упорствам излишно.
8. Спогаждам се с някого, не се карам. *Разбирам се добре с него.*
9. Уговарям се с някого. *Разбрахме се, че џе се чуем доџџлишџелно.* • **Разбира се.** То се знае.

Значења глагола *разумети*³ у српском језику јесу следећа:

1. *схваџиџиџи, схваџиџиџи смисао, значење, садржај чеџа; џојмиџиџи, џоимаџиџи, џроникнуџиџи, џрониџаџиџи у неџиџо:* ~ поруку, ~ филм, ~ излагање, ~ песму, ~ музику.
2. *несвр.* **а.** *моџи џраџиџиџи, џоимаџиџи неџиџи језик; џвор:* ~ енглески. **б.** *Биџи веџиџи у неџему, знаџиџи:* ~ свој посао.
3. *схваџиџиџи, схваџиџиџи неџиџе жеље, намере, моџив, уочаваџиџи џихову оџравданостџи.* – Муж је не разуме. Нико га не разуме.
4. *да(ва)џиџи некоме одређено значење, џодразуме(ва)џиџи.* – Под новом лириком разумео је лирику од Бранка наовамо. ~ **се 1.** *несвр.* (у чему, у што) *џознаваџиџи џиџо, разабираџиџи се, биџиџи веџиџи у чему:* ~ у посао. **2.** *свр.* и *несвр.* *схваџиџиџи, схваџиџиџи један друџоџ; имаџиџи усклађене односе с неџим.* – Доста је да једно друго погледа па да се разумеју. • **да се разумемо да сџвари јасно џосџавимо, одредимо. џо себи се разуме сасвим је јасно, зна се.** **разуме се** *кад се исџиџиче лоџичностџи неке џврдње, да не џтреба очеџиваџиџи друџкиџе; наравно.*

Семантичко поље глагола *разбирам* у бугарском језику знатно је шире у односу на семантичке вредности глагола *разумети* у српском језику. У целини, основно значење оба глагола или њихова заједничка сема јесте *схваџиџиџи смисао нечеџа*, али упоредо са тиме појављује се и низ других значења.

2 Буров С., Бонджолова В., Илиева М., Пехливанова П. Съвременен гџковрн речник на бџлгарския език с приложения, 2000.

3 РМС: Речник срџскоџ језика, 2007.

Примери: **Разбрах** какво каза.
али **Разбрах**, че *тшой* ме лъже.

Разумела сам *тшѝа* је рекао.,
Схвѝшила сам да ме он лаже.

Примери јасно показују да глаголу *разбирам* у бугарском језику могу да одговарају и други глаголи у српском језику тј. упоредо са основним значењем глагола *разбирам/разумеѝи*, у овом случају, у српском језику појављује се и глагол *схвѝшиѝи*.

Проблем настаје управо због тога што студенти приликом превођења користе еквивалент бугарског глагола у српском језику, тј. глагол *разумеѝи*, који је најсличнији бугарском глаголу, не водећи при томе рачуна да ова два глагола нису увек сасвим еквивалентни:

Разумела сам да ме он лаже.
На време сам **разумела** да је он *пшкварена* особа.

Лука **не разбра** как *тше* винаѝи *ѝо* лъжаѝи.
Лука **није разумео** како *ѝа* они увек *пшваре*.

Управо ова полисемија проузрокује проблеме приликом превођења, и ово је један од ‘лажних пријатеља преводиоца’⁴, а асиметрија између полисемичних структура глагола у оба језика рађа и методички проблем – слични проблеми у говору оних који изучавају језик, везани за асиметрију код полисемије у једном језику, веома тешко се превазилазе.

Ако *знаехѝе* добре срѝбски језик, *всичко ѝяхѝе* да **разберешѝе**.
Када *бисѝе* добро знали срѝски језик, *све бисѝе* **разумели**.

али,

Когаѝо **разбрах**, че *сѝм сѝрешила*, *реших* да се извиня.
Када сам **схвѝшила** да сам *пшѝрешила*, *одлучила* сам да се извиним

или

Когаѝо се *сѝбудих*, **разбрах**, че *всичко тшова* беше само *един* кошмар.
Када сам се *пшбудила*, **схвѝшила сам** да је све *тш* била *једна* ноћна мора.
Разбра, че *изѝуби* *най-добрия* си *пшрияшел*.
Схвѝшио је да је *изѝубио* своѝ *најбољеѝ* *пшријаѝеља*.
С *времетш* **разбрах**, че *всичко е* *напшразно*.
Временом **сам схвѝшила** да је све *тш* било *узалуд*.
Разбра, че *оше* *мноѝо* *друѝи* *бяха* *пшрошѝив* *неѝо*.
Схвѝшио је да су *још* *мноѝи* *друѝи* *били* *пшрошѝив* *њеѝа*.

4 В Българска лексикология на Т. Бояджиев се използва терминът “фалшиви приятели”

Уместо погрешног превода студената:

*Када сам се пробудила, разумела сам да је све што била једна ноћна мора.
Разумео је да је изгубио свој најбоље пријатеља.
Временом сам разумела да је све било узалуд.
Разумео је да су још многи други били проишав њега.*

У наведеним примерима реч је о буквалном преводу са матерњег језика на језик који се учи. До ових грешака које су последица буквалног превода долази, како у почетним фазама учења, тако и на вишим годинама студија. Студентима је потребно доста времена како би се ослободили утицаја матерњег језика и „тек у каснијим фазама тешкоће овакве врсте се превазилазе и преводи се смисаоно“ (Бечева 2006: 599).

Други, исто тако фреквентан глагол, који одговара глаголу *разбирам*, у српском језику јесте глагол *сазнајти*. Овај глагол могао би се на бугарски језик превести глаголом *разбирам*, али и глаголом *осъзнавам*, али ми се нећемо овом приликом задржавати на његовој семантици јер то није предмет овог рада.

У наредних неколико примера показује се разноврсност оба словенска језика, која код студената ствара дилему у вези са избором одговарајућег глагола.

*На време **разбрах**, че штој е лош човек.
На време **сам размела** да је он покварена особа., уместо
На време **сам сазнала** да је он покварена особа.*

*Штом изминаха две години оти сватибаџа, Марија **разбра** какво всъщност е живоџџи.
Чим је прошло две године од њиховоџ венчања, Марија **је разумела** шџа је у ствари живоџ., уместо
Чим је прошло две године од њиховоџ венчања, Марија **је сазнала** шџа је у ствари живоџ.*

или

*Неџоваџа майка **разбра** всичко за нас и нашиџе проблеми.
Неџова мајка **је разумела** све о нама и нашим проблемима., уместо исправне варијанте
Неџова мајка **је сазнала** све о нама и нашим проблемима.*

Посебан лексикографски и лексиколошки проблем представљају фразеологизми у којима се јављају ови глаголи, али то је већ тема којој треба да се посвети више пажње у посебном раду.

*Шце му дам **да се разбере**.
Зайамџиџе он мене.
Разбира џи свиња оти кладенчова вода.
Зна џи свиња шџа је диња.*

Проблем учења српског језика као страног који је узет за тему овог рада, није једнако изражен приликом писменог и усменог изражавања студената. Како смо нагласили, језички материјал је ексцерпиран на основу семинарских радова студената, али један део материјала прикупљен је током часова говорних вежби на којима се студенти изражавају усмено. Приликом усменог изражавања ова врста грешака среће се чешће јер студенти немају довољно времена да пронађу одговарајућа језичка средства помоћу којих могу прецизно да се изразе. Ситуација је нешто другачија код писменог изражавања – студенти имају довољно времена да размисле о преводу дате реченице, да констатују литературу – речнике и сл. како би изабрали и у лексичко-семантичком смислу најпрецизнији глагол.

У складу са до сада споменути, можемо да закључимо да је избор једног од више глагола у српском језику, који одговарају глаголу *разбирам* у бугарском језику, реалан проблем за оне који уче језик и то је свакако интересантна за неко наредно опширније истраживање.

Треба рећи да се код студената често јавља проблем психолошке природе (Сааведра 2006: 298–299) да мисле да знају језик, ако га добро разумеју, читају или с лакоћом пишу. Један од главних разлога ове појаве је, као што смо већ споменули, утицај матерњег језика који је близак језику који се учи. Упркос томе што су напредовали са изучавањем лексичко-семантичке структуре српског језика, слични пропусти примећују се и код најуспешнијих студената те код студената са већим искуством. Дакле, пожељно би било да се у будућности израђује што више речника и стручних радова који би анализирали проблем асиметрије међу сродним језицима

Литература:

- Бояджијев 2002: Тодор Бояджијев, *Българска лексикологија*, 2006.
- Бечева 2006: Ничка Бечева, *Вредни ли сѝе? Теорията и практиката на превода в обучението по србски език.*, Научни трудове на Пловдивски универзитет „Паисий Хилендарски“, том 44, книга 1, с.б.а, Филологија. Пловдив, 2006.
- Буров 2000: Стојан Буров, Валентина Бонджолова, Мариа Илиева, Пенка Пехливанова, *Съвременен български речник на българския език с приложения*, 2000.,
- РМС: *Речник српскога језика*, 2007.
- Сааведра 2007: Димка Сааведра, *Настава српског језика као страног за говорнике словенског језика аналитичког типа.*, Српски као страни језик у теорији и пракси. Филолошки факултет, Београд, 2007.

A REVIEW OF THE USE OF VERBS *RAZUMETI* (UNDERSTAND) IN SERBIAN AND *RAZBIRAM* (UNDERSTAND) IN BULGARIAN LANGUAGE

Summary

The paper analyzes the problem of equivalence of the verb “*razumeti*” in Serbian language, and “*razbiram*” in Bulgarian language. Comparison of these two verbs, done with the material collected during two years of practical conversations and translations with students of final grades at the Faculty of Philology in Plovdiv, and cited examples of their written papers. Just by comparing these examples to work, we tried to generalize the mistakes that occur in students, which would be useful for practice in the study of Serbian as a foreign language.

Јелена Чанчар¹
Нови Саг

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМИ У ПУБЛИЦИСТИЧКОМ СТИЛУ

Предмет датог истраживања јесте уочавање интернационализама и њихове творбене структуре на корпусу дневног листа „Влиц“. Овај корпус је врло погодан јер осликава стање савременог српског језика и тенденције у његовој употреби. Циљ рада јесте да се укаже на степен присуства интернационализама у публицистичком стилу, као и на то како су они прилагођени морфолошком систему српског језика. Ексерцирани интернационализми ће се најпре класификовати према језику из ког потичу, а затим ће се анализирати с обзиром на творбени поступак којим су настали. Творбеном анализом сваког интернационализма могу се извући и закључци о степену продуктивности творбених поступака. Степен продуктивности ће бити приказан схематски и процентуално у циљу боље прегледности.

Кључне речи: интернационализам, суфиксација, префиксација, конверзија, композиција

1. Увод

У послератном периоду српски стандардни језик остао је отворен према лексичким утицајима са стране. Турцизми више нису актуелни, а германизми се повлаче. Позајмљенице из руског језика увек су биле важан и редован извор богаћења српског књижевног језика, али су због међујезичке сродности прилагођаване или превођене, тако да се данас углавном и не осећају као туђе. Француски и италијански језик дали су минимални допринос укупном инвентару нових позајмљеница. Англицизми продиру све бржим темпом. Фреквентни су у области спорта, забаве, моде и технике (Радовановић и сарадници 1996: 42–45).

Интернационализми латинског и грчког порекла, претежно у области науке, технике, политике и културе, сада као и раније чине једну од најважнијих струја позајмљеница у српском језику. За њих је карактеристично да у више језика имају исто основно значење и у својој основи исти израз. С обзиром на то да потичу из грчког и латинског језика, називају се још и европеизмима.

Треба истаћи да није у питању „најезда“ или „поплава страних речи“ него недовољна стваралачка моћ домаћег речника. Позајмљују се речи које треба да именују предмете и појаве за које не постоје одговарајући називи.

2. Класификација

Према језику из ког су преузети, разликујемо:

1. грчке интернационализме: *политика, политичар, политичка, геополитичар, ортопедија, демократија, демократски, кристеријум, анализа, аналитичар, цркса, дијалоџ, аушо, економија, економски, техника,*

¹ jelenacancar88@gmail.com

технички, аеродром, (онколоџија)², онколошки, технолоџија, технолошки, килограм, мейропола, аџаџија, ауџизам, (еколоџија), еколошки, (биолоџија), биолошки, микробиолошки, (фоџографисаџи), фоџографија, фоџографисан, анџолоџија, џедаџоџ, академик, академија, (симфонија), симфонијски, (аџмосфера), аџмосферски, џсихоџераџеуџи, џсихоџераџеуџикиња, џсихолоџија, џсихолоџ, џсихијаџаџар, биографија, еџилоџ, хо-моџфобија, дијаџностџификован, хиџодермички, еџика, еџилеџија, (музика), музички, иџџорија;

2. латинске интернационализме: *џрофесор, џрофесорка, (џрофесија), џрофесионално, џрофесионални, кулминираџи, сусџензија, либерализаџија, либерал, џриорџиџеџи, минисџар, минисџарка, минисџарсџџво, финансије, финансијско, финансираџи, коруџија, анџикоруџијски, коруџиџиван, дирекџина, индирекџино, дирекџино, каџаџиџеџи, релеванџина, индусџрија, наџија, наџионалан, џранснаџионалан, инџтернаџионализаџија, инџтернаџионалаџ, наџионалиџта, ауџџориџиџеџи, дисџрибуџија, дисџрибуџџер, ориџинал, иденџификаџија, иденџификован, неидентџификован, (медиџина), медиџинар, медиџински, екџтремисџи, делеџаџија, конкретџно, деџенџија, вирџуелно, квалиџџеџи, квалиџџеџан, неквалиџџеџан, комџоненџија, џросџериџеџи, иницијаџџор, иницијаџџива, џенденџија, (маниџулисаџи), маниџулаџиџиван, акумулаџџор, еџзисџенџија, џекџџи, коопераџија, коорџинаџџор, коалиџија, инфрасџрукџџура, манифесџаџија, (лаборатџорија), лабораторијско, радиоакџиван, сусџџанџа, (докуменџи), докуменџаџија, конкуренџија, конкуренџиски, иденџиџџеџи, инџтервенџија, адекватџно, унікаџџан, (хуманизам), хуманиџџички, конџруенџносџи, конџлиџџан, конџрукџиван, социјаџизаџија, ресоџијаџизаџија, социјаџан, адаџџаџија, имуниџџеџи, визуелно, (облиџаџија), облиџаџиони, аџфирмисаџи се, (елиминаџија), елиминаџиона, евиденџиџрана, џрансџланиџаџија, џџџенџијаџна, демонџтраџија, демонџтранџи, џрансџаренџносџи, инџџеџрисаџи, дезинџџеџрисаџи, аџликаџија, аџлицираџи, глобалан, муџџидисџџиплинаран*
3. интернационализме у чијем се саставу налазе и грчка и латинска основа, као и они чије се порекло може пратити и у латинском и у грчком језику: *џолицџија, џолицџијско, механизам, милиџрам, ауџџомобил, ауџџо-индусџрија, џелевизџија, социолоџ, хомосексуализам, канџероџен, радиоџџераџија и џаленаџи.*

С обзиром на то да ли су интернационализми у целости преузети из одређеног класичног језика или је пак дошло до комбиновања основа из истог или различитих језика, разликују се директне позајмљенице и неокласичне сложенице³.

Директне позајмљенице јесу речи које су у целости преузете из одређеног језика, док су конституенти неокласичних сложеница основе речи из истог или различитих језика. Директне позајмљенице из грчког потврђене у корпусу јесу: *демократија* (грч. *demokratia*), *анџолоџија* (грч. *anthologia*) и *еџилеџија* (грч. *epilepsia*). Директне позајмљенице из латинског су: *џрофесор* (лат. *professor* јавни учитељ), *џолицџија* (лат. *politia*), *индусџрија* (лат. *industria*), *иниџијаџџор* (лат.

2 Речи које су наведене у загради представљају мотивну реч речи које следе. Оне не чине корпус и зато су наведене на тај начин.

3 Термини *директне позајмљенице* и *неокласичне сложенице* преузети су од Олге Мишеске Томић (1996:69).

initiator), *иницијатива* (нлат. *initiativa*), *тенденција* (нлат. *tendentia*), *аккумулятор* (лат. *accumulator* гомилач, нагомилавач), *министар* (лат. *minister*), *егзистенција* (лат. *existentia*) и *конкуренија* (нлат. *concurrentia*).

Неокласичне сложенице у којима су оба конституента грчког порекла јесу: *аеродром* (грч. *aeg, dromos* путања), *атмосферски* (грч. *atmos, sphaira*), *биолошки* (грч. *bios, logos*), *геополитичар* (грч. *ge* земља, *politikos*), *еколошки* (грч. *oikos, logia*), *економија* (грч. *oikos* кућа, *nomos* закон), *економски* (грч. *oikos* кућа, *nomos* закон), *онколошки* (грч. *onkos* маса, телесина, *logia* наука), *педагог* (грч. *orthos, pals*, ген. *paidos*), *ортопедија* (грч. *orthos, pals*, ген. *paidos* дете), *психотерапеут* (грч. *psyche, therapeutes*), *психијатар* (грч. *psyche, iatros* лекар), *психологија* (грч. *psyche, logia*), *психотерапеутиња* (грч. *psyche, therapeutes*), *технологија* (грч. *techne, logos*), *фотографија* (грч. *phos, graphia*), *фотографисан* (грч. *phos, graphia*) и *хомофобија* (грч. *phobos* страх, *homos*). Неокласичне сложенице у којима су оба конституента латинског порекла су: *инфраструктура* (лат. *infra* под, испод, ниже, *structura* од *struere* склапати, слагати) и *радиоактиван* (нлат. *radium, activus* делатан). Неокласичне сложенице у којима је један конституент грчког, а други латинског порекла јесу: *аутомобил* (грч. *autos*, лат. *mobilis* покретан, покретљив), *телевизија* (грч. *tele* на даљину, лат. *visio* виђење, гледање), *хомосексуализам* (грч. *homos*, лат. *sexualis*), *радиотерапија* (нлат. *radium*, грч. *therapea* лечење), *каницероген* (лат. *cancer*, грч. *genos* род) и *милиграм* (лат. *mille*, грч. *gramma*).

3. Морфолошка адаптација

Класични суфикси *-os*, *-is*, *-on*, *-us* и *-ит* губили су се приликом адаптације класичне речи у српском језику. Реч је добијала суфикс који је својствен српском језику. Уколико је у питању именица женског рода, као супститут за класични суфикс појављује се *-а*, док се код именица мушког рода ти наставци замењују нултом морфемом. Примери за именице женског рода јесу: *политика* (грч. *polis* град, држава, *politikos* грађански, државнички од *polltes* грађанин, државни грађанин), *анализа* (грч. *analysis*), *пракса* (грч. *praxis* радња, дело), *техника* (грч. *techne* вештина, механичка спретност; вичност, уметност; *technikos* уметносни, уметнички; вештачки, занатлијски) и *метропола* (грч. *metropolis*), а примери за именице мушког рода су: *дијалог* (грч. *dialogos*), *аеродром* (грч. *aeg, dromos* путања), *аутомобил* (грч. *autos*, лат. *mobilis* покретан, покретљив), *конфликт* (лат. *conflictus* сукоб, судар), *уникат* (лат. *unicatum*), *текст* (лат. *texere* ткати, плести, *textus* ткање, плетиво; приказивање, садржај), *психијатар* (грч. *psyche, iatros* лекар), *епилог* (грч. *epilogos*), *оригинал* (лат. *origo* порекло, искон, *originalis* првобитни, исконски), *медицинар* (нлат. *medicinaris*), *педагог* (грч. *pais, paidos* дете, дечак, аго водим, *paidagogos* који води дечаке), *академик* (грч. *akademikes*) и *либерал* (лат. *liberalis*).

У грчкој или латинској речи вокалу /a/ може претходити /i/, па тада долази до морфонолошке промене, појаве интервокалног ј: /i/ + /a/ = /ija/. Примери: *демократија* грчки *demos, krates*, владам, *kratos*, владавина, власт, *demokratia*), *полиција* (грч. *politela* државна управа; устав; држава, лат. *politia*), *финансија* (лат. *finis* нлат. *financia*), *ауто-индустрија* (грч. *auto*, лат. *industria*), *економија* (грч. *oikonomia, oikos* кућа, *nomos* закон), *тенденција* (нлат. *tendentia*), *егзистенција* (лат. *existentia*), *конкуренија* (нлат. *concurrentia*), *фотографија* (грч. *phos, graphia*), *антологија* (грч. *anthologia*), *психологија* (грч. *psyche, logia*), *биографија*

(грч. *biographia*), *академија* (грч. *аKademia* од особног имена *AKademos*), *еpileпсија* (грч. *epileptano*, *epilepsia*) и *историја* (грч. *historia*).

Чести су и примери који се завршавају вокалом /o/ које се супституише вокалом /a/, па долази до поменуте промене: /i/ + /o/ > /i/ + /a/ = /ija/. Примери за поменуту морфонолошку промену су: *суспензија* (нлат. *suspensio*), *корупција* (лат. *corruptio*), *дистрибуција* (лат. *distributio*), *идентификација* (нлат. *identificatio*), *делегација* (лат. *delegatio*), *кооперација* (нлат. *cooperatio*), *интервенција* (лат. *interventio*), *коалиција* (лат. *coalitio*), *нација* (лат. *nasci* родити се, *natio*), *манifestација* (лат. *manifestatio*), *телевизија* (грч. *tele* на даљину, лат. *visio* виђење, гледање), *социјализација* (лат. *socialisatio*), *ресочијализација* (лат. *re*, поново, опет, *socialisatio*), *адаптијација* (лат. *adaptatio*), *постпродукција* (лат. *post*, *productio*), *трансплантација* (нлат. *transplantatio*), *апликација* (лат. *applicatio*), *рехабилитација* (нлат. *rehabilitatio*) и *демонстрација* (лат. *demonstratio*).

4. Творбени поступци

Ексцерпирани интернационализми биће класификовани с обзиром на творбени поступак којим су се прилагодили систему стандардног српског језика.

4.1. Суфиксација

Суфиксација представља најпродуктивнији творбени процес. Највећи број интернационализама настао је на тај начин. Додавањем суфикса настају придеви, именице и глаголи.

Придеви се најчешће граде додавањем суфикса *-ски* на основу грчке или латинске речи. Примери потврђени у корпусу су: *полицијски*, *финансијски*, *антикорупцијски*, *економски*, *медицински*, *лабораторијски*, *симфонијски*, *аџи-мосферски* и *улићадесничарски*. Приликом додавања суфикса на основу долази до одређених морфонолошких алтернација. Алтернација делује на суфикс *-ски* стварајући његове аломорфе *-шки* и *-чки* (Клајн 2002–2003:11). Забележени примери су: *политички*, *технички*, *онколошки*, *технолошки*, *еколошки*, *биолошки*, *антиамерички*, *проамерички*, *хуманистички*, *хиподермички*, *музички*.

Другу групу чине придеви: *коруптиван*, *директан*, *индиректан*, *релевантан*, *националан*, *неидентификован*, *виртуелан*, *квалитетан*, *неквалитетан*, *манипулативан*, *радиоактиван*, *уникалан*, *конструктиван*, *социјалан*, *интенцијалан*, *мултидисциплинаран* и *глобалан*. За мушки род додаје се суфикс *-ан(и)*. На тај начин они су се уклопили у систем српског језика. Само у 2 примера забележен је суфикс *-они*: *облигациони* и *елиминациони*, а у једном наставак *-ен*: *канцерован*.

Именице које припадају семантичко-деривационим категоријама *nomina professionis* и *nomina agentis* настају суфиксацијом. Продуктивни суфикс је *-ар*. Његовим додавањем на основе које су се завршавале консонантом /k/ долазило је до морфонолошке промене у српском језику: *политик* + *-ар* = *политичар*, *геополитик* + *-ар* = *геополитичар*, *аналитик* + *-ар* = *аналитичар* и *техник* + *-ар* = *техничар*. Уколико не постоје услови за поменуту промену, до ње неће долазити. То се може видети на примеру *медицинар*.

Поједини интернационализми грађени су помоћу суфиксоида *-лоџ* и *-исти*. Суфиксоиди јесу везане морфеме сличне суфиксима, али су задржали значење из страног језика: *-исти* (присталица и припадник учења, праваца, идеологије):

националист^и, екстремист^и и -лог (назив за стручњаке): *дефектолог*, *психолог*, *социолог*.

Најмањи број примера пронађен је са суфиксима -ац (*интернационалац*), -ер (*дистрибуџер*) и -ор (*координатор*).

Када је у питању обележавање разлике у полу, познато под називом *именичка моција*, Божо Ђорић разликује два типа моције. С обзиром на то да ли мотивна реч улази цела у састав мотивисане или долази до њеног скраћивања, разликује интегралну и суплетивну моцију (Ђорић 1982:125,137). Ексерциране лексеме примери су интегралне моције. Именица мушког рода послужила је као мотивна реч за грађење именице женског рода. Забележени су следећи примери: професор + -ка= *професорка*, министар + -ка= *министарка* и психотерапеут + -киња= *психотерапеуткиња*.

Ексерцирано је свега 3 примера са класичним суфиксом -изам (покрет, назив болести): *аутизам*, *хуманизам* и *антисемитизам*.

Додавањем суфикса -а на основу грчке или латинске речи именице прилазе именицама женског рода. Примери су: *политика*, *анализа*, *пракса*, *техника*, *метропола*, *суспензија*, *коруџија*, *дистрибуџија*, *идентификација*, *делегација*, *кооперација*, *интервенција*, *коалиција*, *нација*, *манифестација*, *телевизија*, *социјализација*, *ресоцијализација*, *адаптација*, *постпродукција*, *транслатација*, *апликација*, *рехабилитација* и *демонстрација*. Оне су се, дакле, додавањем суфикса -а прилагодили систему српског језика.

Следећи интернационализми настали су додавањем нулте морфеме: *дијалог* (грч. dialogos), *аеродром* (грч. aeg, dromos путања), *аутомобил* (грч. autos, лат. mobilis покретан, покретљив), *конфликт* (лат. conflictus сукоб, судар), *уникал* (лат. unicum), *тексти* (лат. texere ткати, плести, textus ткање, плетиво; приказивање, садржај), *психијатар* (грч. psyche, iatros лекар), *епилог* (грч. epilogos), *ориџинал* (лат. origo порекло, искон, origina-lis првобитни, исконски), *медицинар* (нлат. medicinarius), *педагог* (грч. pais, paidos дете, дечак, ago водим, paidagogos који води дечак), *академик* (грч. akademikes) и *либерал* (лат. liberalis). Класични суфикси замењени су нултом морфемом.

Глаголи настају додавањем одговарајућег суфикса и граматичког наставка за инфинитив -*ти*. Најчешћи суфикси су: -*ира* и -*иса*. Примери: *кулминирати*, *финансирати*, *идентификовати*, *афирмисати се*, *аплицирати*, *интегрисати* и *дезинтегрисати*.

4.2. Префиксација⁴

Поред суфиксације, префиксација представља такође продуктиван творбени процес. Велики број интернационализама настао је на тај начин. Префиксоид се додаје на реч која се суфиксацијом прилагодила систему српског језика. Примери таквог творбеног процеса су: *интернационализација*, *интернационалац*, *геополитичар*, *антикоруџијски*, *микробиолошки*, *антисемитизам*, *антиамеричка*, *ресоцијализација*, *постпродукција*, *хијодермички*, *мултидисциплинаран* и *утирадесничарски*.

Префиксоиди се додају и на основу и основни облик речи. Таквих примера је мање: *микрофирма*, *милиграм*, *килограм* и *реиздање*.

⁴ Клајн префиксацију наводи као посебан творбени процес. Није у саставу слагања, како се до тада сматрало (Клајн 2002–2003).

Постоји свега 3 примера у којима је префикс из српског језика, а реч из класичних језика. Примери су: *најдиректније* (суперлатив прилога), *неидентификован* и *неквалификаван*. Само један интернационализам грађен је помоћу француског префикса и класичне речи: *дезинтегрисати*.

4.3. Конверзија

Посебан творбени процес представља конверзија. Речи из једне врсте прелазе у другу врсту речи не мењајући облик. Ексерцирани примери јесу прилози, који су пореклом придеви средњег рода. С обзиром на то да се тим творбеним процесом добијају прилози, он се назива адвербијализација. Забележени примери су⁵:

адекватно: Уколико се дете понаша *адекватно* и труди се да буде конструктивно, труд треба похвалити...

конкретно: По свему судећи, нико неће сносити последице вандализма у Кнежевом арсеналу, јер нико *конкретно* није ни задужен за његово чување.

индиректно: јер постоје јасне индикације да је 36000 столица набављено *индиректно*...

директно: У то време камере су *директно* преносиле реконструкцију насеља уништених у пожарима, како би се доказало да се новац намењен обнови за њу и троши...

визуелно: Бебе у раздобљу од четири до шест година разлику у језицима уочавају *визуелно*, без присутности звука.

професионално: Андрија Виријевић је један од Вршчана који је запослење потражио у Београду јер није био сигуран да ће у родном граду моћи *професионално* да напредује.

најдиректније (суперлатив): „Блиц“ је такође добио и писмо Пјера Мирела, директора у Директорату за проширење Европске комисије, у којем се *најдиректније* каже да предложене измене не одговарају изазовима реформи јавних набавки.

4.4. Композиција

Велики број интернационализама настао је композицијом односно слагањем речи. Композиција јесте творба речи помоћу срастања двеју или више посебних речи, односно њихових творбених основа (Станојчић, Поповић 1994:125).

Могу се слагати речи из истог језика. Интернационализми који су настали слагањем речи из грчког језика јесу: *аеродром*, *ајмосферски*, *биолошки*, *геополитичар*, *демократија*, *демократски*, *еколошки*, *економија*, *економски*, *онколошки*, *педагог*, *ортопедија*, *психотерапеут*, *психијатар*, *психологија*, *психотерапеутика*, *технологија*, *фотографија*, *фотографисан*, *хомофобија*. Ово су истовремено и неокласичне сложенице чија су оба конституента грчког порекла. Интернационализми који су настали слагањем речи из латинског језика јесу: *инфраструктура* и *радиоактиван*. Ово су истовремено и неокласичне сложенице чија су оба конституента латинског порекла.

Интернационализми који су настали слагањем речи или основа из различитих језика јесу: *аутомобил*, *аушо-индустрија*, *канцероген*, *радиотерапија*, *шеле-*

⁵ С обзиром на то да придев у средњем роду и прилог имају исти облик, наведен је и контекст како би се јасно видело прилошко значење.

визија и хомосексуализам. Један конституент је латинског, а други грчког порекла. „Комбиновање грчких и латинских основа је могуће зато што „комбинатори“ нису били изворни говорници ниједног од ова два језика (који су у време комбиновања већ одавно били мртви)“ (Мишеска Томић 1996:69).

5. Закључак

Најмањи број интернационализама припада директним позајмљеницама, свега 13 од укупно 158. Остали су се прилагодили српском језику, било кроз морфолошку адаптацију, било кроз различите творбене процесе. Они чине саставни део лексичког фонда српског језика и не осећају се као позајмљенице.

Највећи број интернационализама настао је суфиксацијом, 103 од 158. Додавањем српског или страног суфикса на класичну реч могу настати речи које припадају истој врсти речи, али се мења њихова семантичка класа. А могу настати и речи које припадају другој врсти речи. Најчешће од именица настају придеви и глаголи.

Композицијом је настало 28 интернационализама. Највећи број примера јесте из грчког. Комбинују се две основе из грчког језика. Ексерцирано је 20 таквих примера. Присутно је и комбиновање основа из латинског (2), као и основа из латинског и грчког (6), али у мањој мери.

Префиксацијом је настало 20 интернационализама. У готово свим примерима префиксоид се додаје на реч или њену основу. У само 3 примера српски префикс се додаје на класичне речи. Префиксацијом се мења семантика речи, али речи не прелазе из једне врсте речи у другу.⁶

Конверзија је најмање продуктиван процес. Постоји неколико различитих типова. У овом раду заступљен је само један: адвербијализација. Ексерцирано је свега 7 примера.

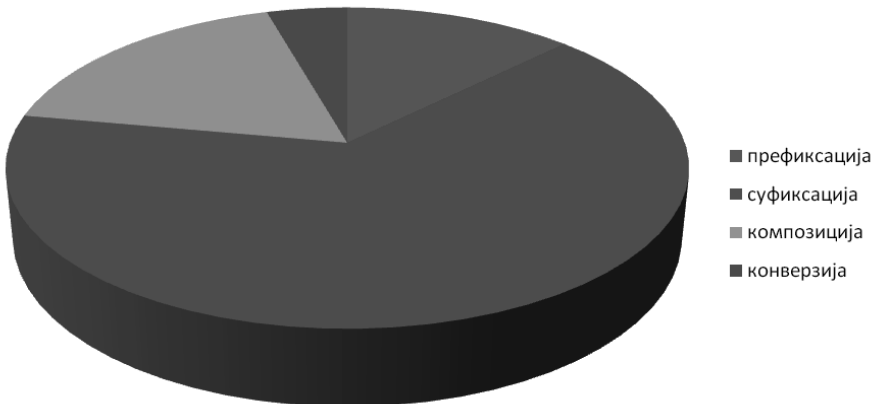

Схема број 1

⁶ Поједини интернационализми настали су слагањем или префиксацијом, а затим добили одговарајући суфикс. Они су наведени у оквиру оба творбена поступка.

Наведена схема показује степен продуктивности творбених поступака. Јасно се види да је суфиксација најпродуктивнија, а конверзија најмање продуктиван творбени поступак. Уколико би се ови подаци процентуално изразили, добили би се следећи резултати: суфиксација 65.18 %, префиксација 12.65%, слагање 17.72%, а конверзија 4.43%.

С обзиром на то да је из само једног примерка дневних новина ексцерпиран велик број интернационализама, може се закључити да су они врло фреквентни у публицистичком стилу. Њихова семантика је јасна људима различитих година и професија, те се углавном не доживљавају као речи страног порекла. Морфолошком адаптацијом и различитим творбеним процесима прилагодили су се систему српског стандардног језика и постали његов саставни део.

Литература

- Вујаклија 1980: М. Вујаклија, *Лексикон стираних речи и израза*, Београд, Просвета.
- Клајн 2002–2003: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику I–II*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.
- Мирнић 2007: К. Мирнић, *Internacionalizmi jezika politike u novinskim tekstovima na nemačkom i srpskom jeziku*, Srpski jezik u (kon)tekstu, Zbornik radova sa naučnog skupa održanog na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu 26. i 27. oktobra
- Мишеска Томић, 1996: О. Мишеска Томић, *Интернационализи у српском руху*, О лексичким позајмљеницама, Београд–Суботица
- Радовановић и др., 1996: М. Радовановић и др., *Српски језик на крају века*, Институт за српски језик САНУ, Београд, Службени гласник
- Станојчић, Поповић, 1994: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Грамађица српског језика, Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ђорић 1982: Б. Ђорић, *Моционски суфикси у српском језику*, Београд, Филолошки факултет.

INTERNATIONALISMS IN THE PUBLICISTIC STYLE

Summary

This paper deals with the identification of internationalisms and their formative structure in the opus of the daily newspaper "Blic". This opus is very suitable because it reflects the state in modern Serbian. The goal of this paper is to point out the level of internationalisms in the publicistic style, and also how they adapt to the morphological system of Serbian language. Firstly, internationalisms are classified according to the language from which they originate and then they are analyzed considering the formative process. The formational analysis of each internationalism shows the level of productivity of formative processes. It is presented schematically and with the percentages, in order to achieve better clarity.

Key words: internationalism, suffixation, prefixation, conversion, composition

Валентина Будинчић¹
Бања Лука

О НОВИЈИМ АНГЛИЦИЗМИМА У СПОРТСКОМ ТЕРМИНОСИСТЕМУ

У последње вријеме, истовремено са глобалним порастом популарности неких екстремних и појавом неких нових спортова повећава се и број спортских англицизама у српском језику. Окосницу рада представља анализа једног дијела терминологије поменутих спортова. Циљ рада јесте утврдити у каквим се све облицима појављују новији англицизми у спортском терминосистему и да ли је њихова употреба оправдана. Установили смо да у српском језику постоји значајан број нових спортских англицизама, да је њихова употреба веома разнолика и да међу овим англицизмима постоје примјери како оправдане тако и неоправдане употребе. Закључили смо да је актуелно језичко стање у спортском терминосистему веома сложено и да постоји потреба да се озбиљније приступи језичкој стандардизацији у овој области.

Кључне ријечи: англицизми, спортска терминологија, екстремни спортови

1. Увод

Опште је познато да данас у српски језик у великом броју продиру енглески термини у свим областима. У нашем раду бавићемо се овим питањем у оквиру спортске терминологије и то анализирајући најновије утицаје енглеског језика на спортски терминосистем у српском језику. Енглески као интернационални језик и спорт као веома значајна глобална друштвена активност са својим широким и сложеним дјеловањем стварају медијум у коме се утицај енглеског језика на српски испољава веома снажно. То значи да, с обзиром на природу спорта и језика и њихове међусобне утицаје, спортска терминологија у српском језику представља једну од језичких области која веома репрезентативно и егзактно приказује не само утицај енглеског језика на српски језик у спорту, већ и утицај енглеског језика на српски у цјелини.

У овом раду анализираћемо спортске англицизме у оквиру екстремних и неких других модерних спортова чија популарност у последње вријеме све више расте, а са њима у језик улазе и нови англицизми. Како је ријеч о спортовима који још увијек нису познати широј јавности у истој мјери као што су то, на примјер, фудбал, кошарка или тенис, ни њихова терминологија није позната колико терминологија поменутих спортова. Медијска заступљеност ових спортова такође се разликује у корист општепознатих спортова. Ипак, чињеница је да новији спортови (са свом својом терминологијом) јесу присутни. Тренутно су највише заступљени на интернет сајтовима који се баве промоцијом екстремних спортова, на спортским телевизијским каналима који преносе одређене спортске догађаје овог типа, брошурама које рекламирају неке спортске догађаје, у спорт-

1 vvalentinab@yahoo.com

ским енциклопедијама, рјечницима. Чини се да вријеме њихове још веће експанзије тек долази, а како ће се то одразити на језик остаје да се види.

2. Нове лексеме у језику

Веома је велики број људи у свијету који су на различите начине, посредно или непосредно, укључени у спорт. Ова чињеница, између осталог, и чини спорт глобалном појавом, а утиче и на то да језик који се у спорту користи све више почиње да тежи термилошкој унификацији.

Несумњиво је да се културне и друштвене промјене одражавају и на језик и то највише на лексику одређеног језика. Када у језику не постоји одговарајућа ријеч за одређени појам тада се почињу употребљавати стране ријечи. Иако би се неки нови појмови могли изразити описним обликом, у нашем језику чешће се користи страни облик ријечи. На примјер, чешће се користи *банџи џампинг* него описни облик *скакање са еластичним конојцем*. У овом случају, англицизам је економичнији него описни облик, што представља један од важнијих разлога за његову чешћу употребу.

Стварање нових лексема у језику је сложен процес. У литератури се могу наћи различита објашњења за ову појаву. Нека од њих ћемо навести у наставку.

Према Прћићу (1997: 71), свака нова лексема у језику пролази кроз три фазе, а то су *лексемизација*, *консолидација* и *идиоматизација*. *Лексемизација* је дијелом мотивисана потребом или жељом говорника да у датом тренутку у одређеном контексту именује неку ванјезичку појаву. У оваквим условима појава нове лексеме може бити осмишљена појава, а дешава се и то да лексема буде употребљена само у датој ситуацији да би се задовољила тренутна потреба. Када нека лексема на овакав начин уђе у језик, слједећа фаза кроз коју она пролази, по Прћићу (1997: 71), јесте фаза *консолидације*, која представља прихватање дате лексеме унутар одређене језичке заједнице. До прихватања лексеме долази усљед њене честе употребе. Посљедња фаза кроз коју пролази нека полиморфемска лексема, како наводи исти аутор (1997: 71), јесте *идиоматизација*. У овој фази лексема поприма нека нова својства која нису предвидљива постојећим творбеним правилима, а рашчлањивост и прозирност су смањени. На овај начин лексема постаје дио постојећег лексикона датог језика и назива се устаљеном лексемом.

Процес стварања нових лексема у језику Бауер (1983: 42) објашњава на сличан начин. Он сматра да када се нека ријеч први пут појави у језику, било као позајмљеница (a loan), калк (a calque) или тренутна формација (a nonce formation) говорници су свјесни њене новине. Према истом аутору (Бауер 1983: 45) одређени облик престаје бити тренутна формација када говорници који је користе почну бити свјесни да су дати облик већ чули. Друштво тако прихвата одређени термин, долази до његове асимилације и почиње се употребљавати на исти начин као и друге лексеме тога језика. Говорник и слушалац заборављају зашто одређена ријеч има управо онај облик који има и почињу је посматрати као одговарајућу ознаку за неки појам. Ово је фаза *институализације*. У тренутку када се одређени облик почне сматрати обликом који се не може даље анализирати, стварају се услови да дође до звуковних и семантичких промјена тога облика и тада се губи очигледна веза са језиком из кога потиче. У тој посљедњој фази, лексема добија неки облик који не би имала да је настала примјеном продуктивних правила. Ова фаза назива се фаза *лексикализације*. Бауер напомиње да термин *лексикализација* није једини термин којим се у литератури означава поме-

нута појава. Као примјер, Бауер наводи Лајонса (Lyons 1977: 547) који као еквиваленте термину лексикализација користи термине *фосилизација* (fossilization) и *петрификација* (petrification). „Чини се да Лајонс користи термин ‘петрификација’ за институализацију сложеница, док је ‘институализација’ резервисана за изведенице. ‘Фосилизација’ је онда лексикализација примјењена на сложенице²” (Бауер 1983: 50). Бауер, међутим, сматра да није оправдано правити овакву терминолошку разлику између сложеница и изведеница пошто се у процесу преласка неке тренутне формације ка немотивисаној лексеми и сложенице и изведенице понашају на исти начин. Бауер (1983: 50) уводи термин *established* (прихваћен термин) који обједињује термине институализација и лексикализација.

Према Филиповићу (1986: 45) у основи језичког преузимања налазе се двије језичке операције, а то су *сујстџиџуџија* и *импортџиџија*. Процес језичког преузимања почиње преласком *модела* из језика даваоца у језик прималаца. Послије завршене адаптације модела, он се интегрише у тај језик и нови облик се назива *рејлика*. Приликом преласка модела у реплику преузете стране лексема пролазе кроз *примарну* и *секундарну адаптацију*. *Примарне промјене* (Филиповић 1986: 193) су несталне и одражавају контакте двају језика од тренутка када одређена лексема прелази из енглеског језика у српски па све док се у потпуности не интегрише. Преузимање основног облика ријечи јесте преузимање ријечи у њеном основном облику који се прилагођава српској промјени облика и српском изговору. За разлику од примарне адаптације, *секундарна адаптација* (Филиповић 1986: 55) је стална и непромјенљива и представља сва она прилагођавања лексема морфолошком систему језика у који лексема улази. Ове (секундарне) промјене се односе на префиксацију и суфиксацију.

Морфолошку адаптацију енглеских лексема слично дефинише и Сурдучки (1978: 267). Он полази од тога да није неопходно одвајати лексичко позајмљивање од граматичког, па сходно томе, под *морфолошком адаптацијом* подразумјева прилагођавање како лексичких тако и граматичких морфема енглеског језика импортираних у српски. Исти аутор наводи два аспекта морфолошке адаптације, а то су деривација и флексија. Деривација се састоји од примарне адаптације, секундарне деривације и секундарног формирања композита. Примарна адаптација подразумјева адаптацију лексема које су директне реплике енглеског модела. Секундарна деривација представља творбу свих изведеница од већ усвојених и примарно адаптираних лексема. Адаптација и формирање сложених ријечи представља трећи дио деривације.

Супституција на фонолошком нивоу према Филиповићу (1986: 68) назива се *трансфонемизација*. Приликом овог процеса долази до замјене фонолошких елемената језика даваоца елементима језика примаоца. Ако се прилагођавање модела врши на основу ортографије модела, формирање фонолошког облика преузете ријечи слиједити ће ортографију модела. Овакво формирање фонолошког облика јавља се у језицима код којих сваки ортографски елемент има свој стални изговор. Према поменутом аутору постоје три типа трансфонемизације: *пошџуна*, *дјелимична* и *слободна*. *Трансморфемизација* представља адаптацију лексема на морфолошком нивоу и Филиповић је дијели на *нушџу*, *компромисну* и *пошџуну трансморфемизацију*. Нулта трансморфемизација јавља се када је модел преузет од стране језика примаоца као слободан морфем без ве-

2 “Lyons seems to be using ‘petrification’ for the institutionalization of compounds, whereas ‘institutionalization’ is reserved for derivatives. ‘Fossilisation’ is then lexicalization applied to compounds.”

заног морфема и не долази до морфолошке адаптације основног облика. Такав морфем, након што је претходно прошао кроз фонолошку адаптацију, несметано постаје дио језичког система језика примаоца. Компромисна трансморфемизација је други степен адаптације на морфолошком нивоу. Приликом ове адаптације преузета лексема задржава везани морфем који је фонолошки адаптиран, али није у складу са морфолошким системом језика примаоца. Пошто се на овај начин облик модела само дјелимично адаптира овај тип адаптације називамо компромисном трансморфемизацијом. У неким случајевима у језику долази до даље адаптације оваквих облика, а у неким случајевима ови везани морфеми се задржавају и сматрају се иновацијама у језику примаоцу. Најчешћи примјери су компромисне реплике са везаним морфемама *-er* и *-инг*. Управо ове везане морфеме у значајној мјери су присутне у облицима новијих англицизама у спортском терминосистему, о чему ће више ријечи бити у наставку. Потпуна трансморфемизација представља трећи тип адаптације на морфолошком нивоу. Ова адаптација представља адаптацију везаног морфема, који је у току компромисне трансморфемизације остао неадаптиран.

Овдје ћемо поменути *сирове англицизме*, јер се значајан број лексема које ће бити описане у наставку јавља у овом облику. Прћић (2005: 122–123) сматра да сирове англицизме представљају облици који су „интегрисани у систем српског језика, само на семантичком и прагматичком плану, тек делимично на морфосинтаксичком и фонолошком (пошто није сасвим јасно да ли се изговарају у енглеском оригиналу, или прилагођено српском језику, или неком енглеско-српском мешавином”). Ортографски су потпуно неприлагођени.

Из свега наведеног се види да је прилагођавање страних лексема сложен процес кроз који пролазе све стране лексеме, које из различитих разлога, под различитим околностима улазе у језик. У тренутку када страна лексема по први пут улази у језик говорници су свјесни њене новине, али усљед честе употребе, таква лексема постаје општерприхваћена и говорници је почињу користити као облик који представља језичку ознаку за одређени појам. Тада долази до прилагођавања лексеме и она се почиње користити на потпуно исти начин као и остале лексеме у језику. Појављивање лексеме у изворном енглеском облику, односно у облику сировог англицизма, представља прву фазу кроз коју нова лексема пролази на свом путу ка потпуној интеграцији у српском језику.

3. Анализа новијих спортских англицизама

У наставку ћемо анализирати одређени број лексема, које представљају новије англицизме у спортском терминосистему. Циљ ове анализе јесте да се прикаже тренутно лексичко стање у терминосистему неких модерних спортова, а које је настало као последица експанзије модерних спортова и англоглобализације.

Под термином *новији англицизми* подразумеваћемо англицизме који се у последње вријеме користе у српском језику у оквиру одређених екстремних и неких модерних спортова. Анализа ће обухватити како називе спортова, тако и ужу стручну терминологију ових спортова коју смо нашли у нашем корпусу. Све термине ћемо анализирати кроз њихово прилагођавање на фонолошком и морфолошком нивоу.

3.1. Анализа грађе:

- **банџиџамџинџ/банџиџамџи** (од енглеског облика *bungee jumping/ bungee jump*) односно **скакање са еластичним конојцем**

Фонолошко прилагођавање извршено је на основу изговора модела. Видимо да се назив овога спорта појављује у три различита облика: англицизам са везаним морфемом *-инџ*, англицизам без морфема *-инџ* и преведени облик. Облик *скакање са еластичним конојцем* представља накнадно преведени облик англицизма и стилски је обиљежен у односу на англицизам *банџиџамџинџ*. Пошто је англицизам краћи, његова употреба је економичнија од употребе преведеног облика.

- **флај-фишинџ** (од енглеског облика *fly fishing*) односно **мушичарење као врста спортовог риболова, пецање**

Приликом фонолошког прилагођавања дошло је до слободне трансфонемизације. Задржан је везани морфем *-инџ*. Овај спорт се у нашем језику јавља и у облику *мушичарење* који је био у употреби и прије појаве облика *флај-фишинџ*. Због тога закључујемо да није оправдана употреба облика англицизма, пошто означава исти појам за који у српском језику већ постоји термин.

- **хенџлајдинџ** (од енглеског облика *hang gliding*) односно **еџибиционо леијење или змајарење**

Приликом фонолошке адаптације ове лексеме дошло је до дјелимичне трансфонемизације модела. Задржан је везани морфем *-инџ*. Видимо да се назив овога спорта јавља и у преведеном облику.

- **јахџинџ** (од енглеског облика *yachting*)

Прилагођавање ове лексеме извршено је на основу ортографије модела, при чему је слово *у* у реплици прешло у сугласник *ј*. Задржан је везани морфем *-инџ*.

- **карџинџ** (од енглеског облика *karting*) односно **шрке малих шркачких аутомобила без каросерије**

Овај облик прилагођен је на основу ортографије модела, при чему је задржан и везани морфем *-инџ*. У овом случају англицизам је економичнији у односу на описни облик назива истог спорта.

- **оријентџиринџ** (од енглеског облика *orienteering*)

Прилагођавање ове лексеме на фонолошком нивоу извршено је по принципу слободне трансфонемизације. Задржан је везани морфем *-инџ*.

- **параџлајдинџ** (од енглеског облика *paragliding*) односно **леијење на змају**

Прилагођавање ове лексеме извршено је на основу изговора модела, при чему је задржан везани морфем *-инџ*. Назив овога спорта се јавља у облику англицизма и у преведеном облику, при чему је облик англицизма краћи, па самим тим и економичнији.

- **powerlifting³** (од енглеског облика *powerlifting*) односно **дисциплина снаге**

Овај термин се у спортској стручној литератури појављује у оригиналном енглеском облику и у преведеном облику *дисциплина снаге*. Закључујемо да се у

3 *Powerlifting* је спорт који се састоји „од подизања и умиривања што је могуће веће тежине, у три различите врсте дизања” (Спортови, визуелна енциклопедија 2007: 72).

случају употребе оригиналног енглеског облика ради о примјеру лексеме у облику сировог англицизма.

- **рафтинг** (од енглеског облика *rafting*) односно **силаварење дивљим водама**

Прилагођавање ове лексеме извршено је на основу ортографије модела, при чему је задржан везани морфем *-инг*. Поред употребе у облику англицизма, назив овог спорта јавља се и у преведеном облику. Облик англицизма је краћи, па самим тим и економичнији од преведеног облика.

- **скајдајвинг** (од енглеског облика *skydiving*) односно **акробашика у ваздуху**

Прилагођавање ове лексеме извршено је према изговору модела, при чему су дифтонзи */ai/* замијењени двочланом групом *aj*, а везани морфем *-инг* је задржан. Осим употребе у облику англицизма, назив ове дисциплине јавља се и у преведеном облику.

- **скајсурфинг** (од енглеског облика *skysurfing*) односно **акробашика у ваздуху са даском причвршћеном за стійала**

Прилагођавање ове лексеме извршено је дјелимично на основу изговора, а дјелимично на основу ортографије модела. Задржан је везани морфем *-инг*. Назив овог спорта јавља се у описном облику и у облику англицизма. Употреба назива овога спорта у облику англицизма је економичнија од употребе описног облика.

- **скејтборд (инг)/скејшинг** (од енглеског облика *skateboard(ing)/skating*)

Фонолошко прилагођавање ове лексеме извршено је по принципу слободне трансфонемизације модела. Као што можемо видјети, назив овога спорта јавља се у три облика, од којих су два задржала везани морфем *-инг*, док код једног облика то није случај. Именица **скејшер** која представља реплику енглеског модела *skater*, прошла је кроз компромисну трансморфемизацију. Задржан је везани морфем *-ер*.

- **скубадајвинг** (од енглеског облика *scuba diving*) односно **роњење под водом с апаратом за кисеоник**

Прилагођавање ове лексеме на фонолошком нивоу извршено је на основу изговора модела. Задржан је везани морфем *-инг*. Употреба назива овога спорта у облику англицизма економичнија је од употребе описног (преведеног) облика који се такође јавља да означи назив овога спорта.

- **сурфинг** (од енглеског облика *surfing*) односно **јахање на таласима**

Прилагођавање ове лексеме извршено је на основу ортографије модела. Задржан је везани морфем *-инг*. Ова именица се јавља и у облику **сурф**, односно **серф** код Вујаклије (1996/97). Од основе **сурф** помоћу именичког творбеног форманта *-(ов)ање* гради се још једна именица **сурфовање**, односно **сурфање**, а од исте основе помоћу глаголског творбеног форманта *-(ов)аши* глагол **сурфоваши**, односно **сурфаши**. Поред употребе у облику англицизма назив овога спора се користи и у преведеном облику **јахање на таласима**.

- **bowling** (од енглеског облика *bowling*) односно **куглање**

У српском језику, ова лексема јавља се у изворном енглеском облику, што значи да представља примјер употребе сировог англицизам. Лексема *bowling* представља примјер потпуно неоправданог увођења енглеске лексеме у српски

језик. Иако у српском језику постоји лексема *куџлање*, која се већ дуго користи, без оправданог разлога појављује се енглески облик *bowling*, који означава исти концепт, па тако има и исто лексичко значење као лексема *куџлање*. Овај облик ушао јеу наш језик, вјероватно из разлога што постоји увјерење да одаје утисак 'модерног' и страног, па је самим тим пожељнији у односу на устаљени термин *куџлање*. У контексту рекламирања овога спорта међу младима, ово може имати значајну улогу.

У наставку ћемо дати нешто детаљнију анализу терминологије два модерна спорта, *сноубординг-а* и *БМХ-а*, који у оквиру своје терминологије имају велики број англицизама. Они изузетно репрезентативно приказују снажан утицај енглеске спортске терминологије на српски језик у данашње вријеме.

- **сноубординг/сноуборд** (од енглеског облика *snowboarding*)

Фонолошко прилагођавање ове лексеме извршено је по принципу слободне трансфонемизације. Именица *сноубордер*, која представља прилагођени облик енглеске именице *snowboarder*, прошла је кроз компромисну трансморфемизацију. Задржан је везани морфем *-ер*.

Сноуборд⁴ има четири дисциплине: *фри-стајл*, алпске дисциплине, *фри-рајд* и *крос*. Неки од трикова које сноубордери изводе у ваздуху су: *метход ер (method air)*, *коркскру (corkscrew)*, *мекџвист (Mc Twist)*. У фри-стајлу, односно „акробатском сноуборду” такмичари изводе акробатске фигуре, односно трикове уз музику док се спуштају унутар снијезних рампи као што је *халф-пајп*. Такмичари који учествују у велеслалому називају се *goofy* (онај који иде десном ногом напријед) и *regular* (онај који иде лијевом ногом напријед) *бордери*. Називи техника које се користе приликом вожње слалома су *заокрећ с леђа (backside turn)* и *заокрећ с приједга (frontside turn)*. Називи појединих дијелова стазе која се користи за такмичење у кросу су: *ролер*, *шејбл-шоу* (скок преко равне површине), *кикер* (скок на правцу), *вуйс* (скакаоница), *бенк* (насип под нагибом).

Све поменуте лексеме навели смо у истим ортографским облицима у којима се појављују у корпусу. Већина наведених термина, засигурно је највећим дијелом неразумљива широј публици, јер поред тога што су у питању англицизми, ради се о стручним терминима.

Према облицима у којима се јављају, све наведене лексеме можемо подијелити у пет група:

- лексеме које се наводе у ортографски прилагођеном облику, без енглеског облика и без превода на српски: *фри-стајл*, *фри-рајд*,
- лексеме које уз ортографски прилагођен облик поред себе имају оригинални енглески облик: *метход ер (method air)*, *коркскру (corkscrew)*,
- лексеме које су употријебљене тако да поред ортографски прилагођеног облика имају наведен превод на српски језик: *кикер* (скок на правцу), *вуйс* (скакаоница),
- изрази који су употријебљени у облику српске синтагме, уз навођење енглеског израза за исти појам: *заокрећ с леђа (backside turn)* и *заокрећ с приједга (frontside turn)*,
- лексеме које су употријебљене у оригиналном енглеском облику са појашњењем у загради: *goofy* (онај који иде десном ногом напријед).

4 Примјери и објашњења у вези са сноубордом преузети су из *Спортови Визуелна енциклопедија*, 2007, 205–206.

• **БМХ⁵** односно **бициклистички моџокрос**

Облик БМХ је скраћени облик од енглеског назива *bicycle motocross*.

У оквиру терминологије овог спорта у нашем корпусу пронашли смо бројне англицизме. Неки од њих представљају називе дисциплина у овом спорту, а неки називе препрека које такмичари морају прећи приликом такмичења у неким дисциплинама. Све термине у наставку ћемо навести у истим ортографским облицима у којим се појављују у нашем корпусу.

Наиме, слободан стил у оквиру БМХ-а обухвата три дисциплине, а то су **флејтленд** (*вожња на равном*), **стириџ** (*улична вожња*) и **халф-пајџ** (*вожња у полуцеви*), а препреке које такмичари треба да пређу када се такмиче у дисциплини **стириџ БМХ** су: **сјајн**, **вол рајд прелаз**, **фан бокс**, **хип**, **бокс џамп**.

Као што се може видјети из наведених примјера, неке лексеме појављују се како у облику англицизма тако и у преведеном облику, који смо навели у заграда (**флејтленд** (*вожња на равном*)), док се неке појављују само у облику англицизма (**сјајн**). Свим лексемама заједничко је то што представљају облике који су ортографски прилагођени српском језику. У оквиру терминологије овога спорта нема примјера изворног енглеског писања.

3.2. Резултативне анализе

Анализом једног дијела новијих англицизама у спортском терминосистему уочили смо да ови англицизми посједују сљедеће особине:

1. Значајан број назива спортова задржао је енглески везани морфем *-инџ* (*оријентиринџ*, *флај-фишинџ*, *банџи џампинџ*), што значи да су ови називи спортова на морфолошком нивоу прошли кроз компромисну трансморфемизацију.

2. Код појединих су спортова називи спортиста задржали енглески везани морфем *-ер* (*бордер*, *параглајдер*, *скејџер*), што значи да су и они на морфолошком нивоу прошли кроз компромисну трансморфемизацију.

3. Један број новијих англицизама представља *сирове англицизме*, односно лексеме које се јављају у оригиналном енглеском облику (*goofy*, *powerlifting*).

4. Постоје примјери истовремене употребе англицизма и преведеног облика (на примјер, *банџиџампинџ* наспрам *скакање са еластичним конојцем*), а у неким од оваквих случајева стилски је обиљежен преведени облик, а не англицизам⁶.

5. Постоје примјери употребе англицизама у ситуацијама када за то нема оправданог разлога. Такав је случај код употребе ортографски неприлагођеног облика **bowling**, који представља накнадно преведени облик лексеме **куџлање**, као и код употребе ортографски прилагођеног облика **флај-фишинџ**, наспрам српског облика **мушшичарење**. Оба облика представљају примјере неоправдане употребе енглеских лексема, јер у српском језику већ постоје лексеме које означавају помнуте спортове, тако да нема стварне потребе за увођењем ових облика.

6. Анализирајући терминологију која се јавља у оквиру **сноуборда** видјели смо да је употреба англицизама веома разнолика. Закључили смо да постоји пет различитих група термина у којима се ови облици јављају. Због њихове новине и

5 Примјери и објашњења у вези са БМХ-ом преузети су из *Спортови Визуелна енциклопедија*, 2007, 49–51.

6 О оваквим англицизмима види опширније у Прћић 2005: 147.

потребе да се јасно пренесе значење, код великог броја ових термина заједно се употребљавају два различита облика и то у следећим варијантама:

- оригинални енглески облик и англицизам (*method air* и *метод ер*)
- англицизам и облик преведен на српски (*кикер* и *скок на љавцу*)
- српска синтагма, односно превод на српски језик и оригинални енглески облик (*заокрећ сјријед* и *frontside turn*)
- оригинални енглески облик и појашњење (*goofy* и *онај који иде десном ногом напријед*).

Овако шаролика употреба англицизама у спортском терминосистему, резултат је убрзаног пораста популарности неких спортова и немогућности да се за све појмове који са њима долазе употријеби нека српска ријеч. Тренутно језичко стање у спортском терминосистему одаје утисак несређеног стања и указује на потребу да се на овом питању треба озбиљније радити.

4. Оправданост употребе спортских англицизама

Спортски терминосистем област је у којој се утицај енглеског језика на српски испољава веома снажно. Као и у свим другим областима и у области спортске терминологије постоји оправдана и неоправдана употреба англицизама.

Према Прћићу (2005: 134), увођење нових лексема у језик оправдано је када доприноси краткоћи, односно економичности језика, и када се новом лексемом означава потпуно нови појам који до тада није постојао у систему српског језика. У складу са тим можемо закључити да је у највећем броју случајевима прихватање (и прилагођавање) енглеских спортских термина о којима смо говорили оправдано. На примјер, такви су: *скајдајвинг*, *сноубординг*, *сурфинг*, *фан бокс*, *хип*, *сиајн*. Ови облици, осим што означавају нове концепте, па је њихово постојање у српском језику оправдано, представљају и краће, односно економичније облике у односу на називе ових појмова изражене описним обликом. То је још један разлог који оправдава њихову употребу.

Као примјер ситуације у којој интензивно у српски језик могу улазити англицизми, јер су краћи и економичнији у односу на превод на српски језик, можемо узети телевизијски пренос неког такмичења у *сноуборду*, гдје спортски новинар има задатак да коментарише поменути догађај, између осталог помињући покрете које изводе такмичари и називе препрека. Коришћење описних облика за сваки покрет (трик) одузимало би превише времена (на примјер, описни облик *скок на љавцу* наспрам англицизма *кикер* или описни облик *насиј њод на љибом* наспрам англицизма *бенк*) и зато је практично немогуће користити описне облике у оваквој ситуацији. Сасвим је јасно да је у оваквој ситуацији коришћење англицизама умјесто описних облика једино могуће, јер је језичка економичност у овом случају веома важна.

Осим у оквиру новијих спортова, новији англицизми се појављују и у оквиру терминологије осталих спортова, уколико се у тим спортовима усљед неких измјена појави неки нови појам. Најједноставнији начин да се попуни језичка 'празнина' јесте употреба нових лексема, односно англицизама. На примјер, одскора је у тениску терминологију уведен термин *hawk-eye*. Како је овај термин још увијек релативно нов, није се усталио јединствен облик његове употребе. Јавља се у преведеном облику 'око соколово' и у прилагођеном облику 'хоук ај'. У

питању је израз за нову компјутерску технику која се користи како у тенису тако и у неким другим спортовима.

Постоје случајеви када се неки англицизми, који су већ у значајној мјери прихваћени у српском језику, накнадно преводе. Ово помиње Прћић (2005: 147) када описује синонимске односе и говори о стилској обиљежености синонима. Он каже да у случају када „англицизам стоји насупрот *накнадно* преведеној ријечи којом се изражава исти садржај” англицизам представља необиљежени члан синонимског скупа. Прћић наводи и два примјера из спортске терминологије, а то су *бичволеј* насупрот *одбојка на пијеску* и *банџиџампинг* насупрот *скакање са еластичним конойцем*. У ову групу необиљежених англицизама могли бисмо уврстити и још неке лексеми из нашег корпуса, на примјер *скајдајвинг* насупрот *акробатика у ваздуху*, *рафшинг* насупрот *силаварење дивљим водама*, *сурфинг* насупрот *јахање на шаласима*.

Уз све претходно наведене разлоге који оправдавају увођење англицизама у спортски терминосистем у српском језику, треба имати у виду глобални карактер спорта и чињеницу да употреба англицизама у спортском терминосистему доприноси терминолошкој унификацији унутар спортског регистра.

Ипак, поред примјера оправдане употребе англицизама које смо претходно навели постоје и примјери неоправдане употребе. О оваквој употреби ради се када се у српски језик уводе англицизми да означе концепт за који у српском језику већ постоји одговарајућа ријеч. Такав је случај, на примјер, код употребе назива *bowling* и *флај-џуинџ*, умјесто српских лексема *куглање* и *мушчарење*. Разлог за овакву употребу крије се, вјероватно, у настојању да се коришћењем ових термина ода утисак припадања модерном и пожељном англоглобалистичком друштву.

5. Закључак

Због снажног утицаја енглеског језика на српски у последње вријеме истраживање англицизама у лингвистичким круговима веома је актуелно. У овом раду бавили смо се питањем англицизама из угла спортске терминологије. Првенствено смо анализирали англицизме у оквиру терминологије новијих спортова, од којих већина припада екстремним спортовима који данас доживљавају пораст популарности и са собом доносе нове англицизме у језик. Анализа одабране спортске терминологије имала је за циљ да да пресјек лексичког стања у оквиру терминологије новијих спортова. Показало се да постоји значајан број новијих спортских англицизама у оквиру спортског терминосистема и да се сви они јављају у више различитих облика. Сирови англицизми, односно оригинални енглески облици који се користе у оквиру српског језика, чине значајан број новијих спортских англицизама. Употреба нових спортских термина у оригиналном енглеском облику резултат је непостојања одговарајуће језичке ознаке у српском језику за појам који се по први пут уводи у употребу и представља једну од почетних фаза кроз коју нове лексеми пролазе на свом путу до потпуне интеграције у српски језик.

У раду смо говорили и о оправданости увођења енглеских термина у спортски терминосистем и закључили да у значајном броју случајева увођење англицизама јесте оправдано, али да постоје и примјери неоправдане употребе. Наиме, у српском језику неријетко постоји истинска потреба за увођењем нових лексема у спортски терминосистем, а она се првенствено јавља када се ради о

појави нових појмова који у српском језику немају одговарајућу језичку ознаку, као и када су англицизми краћи и економичнији од облика преведеног на српски језик. Веома битна чињеница која, такође, оправдава увођења неких англицизама у спортски терминосистем јесте потреба за термилошком унификацијом спортског регистра, што представља једну од посљедица глобалног карактера спорта. Међутим, није свака употреба англицизама у спортском терминосистему оправдана. У нашем корпусу нашли смо и примјере неоправдане употребе. Таква је, на примјер, употреба облика *bowling* и *флај-фишинг*.

Сви резултати до којих смо дошли у нашем истраживању, показују да је у оквиру спортског терминосистема у српском језику присутна веома разноврсна употреба спортских термина преузетих из енглеског језика. Тренутно стање указује на то да се треба озбиљније радити на језичкој стандардизацији у овој области.

Извори:

- Стабс 2009: R. Stubbs, *The Sports Book*, second edition, DK
 Спортови – визуелна енциклопедија 2007: *Sportovi – vizuelna enciklopedija*, Beograd: Kreativni centar (QA International, Canada, 2007).
 Примјери за корпус преузети са интернета:
www.extremeserbia.info. јануар – фебруар 2012.
www.flyfishing-pliva.com. јануар – фебруар 2012.
www.nolimit.co.rs. јануар – фебруар 2012.
www.sportske.net. јануар – фебруар 2012.

Литература

- Бауер 1983: L. Bauer, *English Word-Formation*, Cambridge: Cambridge University Press.
 Белић 1950: А. Belić, *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*, Beograd: Prosveta.
 Будинчић 2010: V. Budinčić, *Engleska terminologija u sportu (magistarski rad)*, Banja Luka: Filološki fakultet.
 Вујаклија 1996/97: М. Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Београд: Просвета.
 Мићуновић 2002: Љ. Мићуновић, *Речник страних речи и израза*, Београд: Алтера.
 Пешикан и др. 2010: М. Пешика и др., *Правопис српског језика*, Нови Сад: Матица Српска.
 Прћић 1997: Т. Prčić, *Semantika i pragmatika reči*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
 Прћић 2005: Т. Prčić, *Engleski u srpskom*, Novi Sad: Zmaj.
 Спортови – визуелна енциклопедија 2007, *Sportovi – vizuelna enciklopedija*, Beograd: Kreativni centar (QA International, Canada, 2007).
 Стабс 2009: R. Stubbs, *The Sports Book*, second edition: DK.
 Сурдучки 1978: М. Surdučki, *Srpskohrvatski i engleski u kontaktu: Rečnik i morfološka analiza engleskih pozajmljenica u standardnom srpskohrvatskom jeziku i jeziku Srba i Hrvata iseljenika u Kanadi*, Novi Sad: Matica srpska.
 Филиповић 1986: R. Filipović, *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičkih dodira*, Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga.
 Хлебџ 2010: Б. Хлебџ, *Енциклопедијски српско енглески речник*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

ON THE NEW ANGLICISMS IN THE SPORTS TERMS' SYSTEM

Summary

In recent years, simultaneously with the global increase of popularity of some extreme sports and appearance of some new sports, the number of sports anglicisms has been increasing in the Serbian language. The core of the paper is the analysis of one part of the terminology of the mentioned sports. The aim of the paper is to establish the forms in which new anglicisms in sports terms' system in Serbian appear and whether their use is justified or not. It has been discovered that there is the significant number of new anglicisms in Serbian, that their use is various and that there are the examples of both justified and unjustified use of these sports anglicisms. It has been concluded that the present situation in sports terms' system is very complex and that there is the need for more serious language standardization in this field.

Key words: anglicisms, sports terminology, extreme sports

Јованка Милошевић¹
Институт за српски језик САНУ Београд

ЈОШ О ГЛАГОЛИМА СА ЗНАЧЕЊЕМ УДАРАЊА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (ЛЕКСИЧКО- СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА)²

У раду се, ослањајући се на резултате претходне анализе полисемичних глагола са примарним значењем 'ударати уопште', разматрају начини извођења њихових секундарних значења 'кретати се', 'производити, одавати звук', 'говорити' и 'уносити храну или пиће у организам'.

Кључне речи: глаголи ударања, полисемија, семе, примарно и секундарно значење, српски језик

1. У овом раду, надовезујући се на наше претходно разматрање полисемије³ глагола са примарним значењем ударања које се може одредити као 'ударати уопште' (исп. Милошевић 2012: 153–164), разматраће се семантичка деривација у развијању њихове полисемне структуре на основу диференцијалних сема продуктивних у реализацији одређених секундарних значења, и покушаће се одговорити на питање може ли се говорити о системности у њиховој семантичкој деривацији.⁴

1.1. Наше претходно, опште разматрање глагола са примарним значењем 'ударати уопште', засновано на компоненцијалној анализи и теорији семантичких улога, доноси неколико закључака: 1) из семантичке структуре типичног глагола *ударити*⁵, *издвајају се архисема 'додирнути'*⁶, *диференцијалне семе које се изводе на основу семантичких улога – агенса (обично биће⁷), објекта (обично предмет или биће), средства (компактни предмет или део тела) и модификације, као и диференцијалне семе 'покрети', 'сила' (одређена, јака или слаба) и 'звук'; 2) агенс, објекат и средство обавезни су учесници ситуације означене глаголом *ударити*, која се може одредити као 'А удара В Х-ом'; 3) архисема 'додирнути' заједничка је свим глаголима ове семантике, а разлике у њиховом значењу заснивају се на неједнаком хијерархијском статусу диференцијалних сема; 4) разма-*

1 Jovanka.Milosevic@isj.sanu.ac.rs

2 Рад је урађен у оквиру пројекта 178009 Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

3 Полисемија (вишезначности) се у литератури углавном одређује као својство лексеме да има више значења, која се налазе у одређеном односу (исп. Герартс 2010: 8; Горган Премк 1997: 38; Драгићевић 2007: 129; Згуста 1991: 63; Круз 2000: 114; Прћић 1997: 25; Рајмер 2010: 161; Тејлор 1995: 99–100, 430; Шипка 2006: 40).

4 У преходном раду разматрана је само реализација секундарног значења 'деформисати, модификовати објекат ударањем'.

5 Мисли се на његово примарно значење.

6 'Додирнути' представља и један од семантичких примитива (в. Герартс 2010: 128).

7 Када је присутна сема 'биће', може се говорити и о семама 'људско' или 'животињско'.

тране глаголе могуће је на основу хијерархијског статуса диференцијалних сема 'сила', 'звук' и 'средство' класификовати у три групе (Милошевић 2012: 153–164).

Такође, показано је да је у реализацији секундарног значења 'деформисати, модификовати објекат ударањем', којим ови глаголи остају у лексичко-семантичкој групи (ЛСГ) глагола ударања, продуктивна сема 'сила', која је доминантна у примарној семантичкој реализацији већине разматраних глагола. Наведено значење изводи се по моделу заснованом на метонимији 'деловати на неки објекат силом – деформисати, модификовати објекат тим деловањем', а на основу уједначености његовог извођења закључено је да та деривација припада типу регуларне полисемије (Милошевић 2012: 157–160).

1.2. Циљ истраживања у овом раду је да се утврди које су диференцијалне семе продуктивне у реализацији још неких секундарних значења разматраних глагола на основу којих се они сврставају у друге ЛСГ.

2. Неки глаголи из грађе као секундарно реализују и значење 'кретати се', на основу којег се сврставају у ЛСГ глагола кретања.

Реч је о глаголима: *бити¹*, *шејсти*, *ударити*; *џрунути*, *млайти*; *луџити¹*; *баитинаити*, *копитинаити*, *ногаитити* и др.

2.1. Реализацију овог, неутралног или маркираног⁸, секундарног значења потврђују речничке дефиниције и примери њихове употребе преузети из РСАНУ и РМС,⁹ од којих се овде наводе само неке:

багинати несвр. **І. 3.** *ићи насумце и с великим најором, замарати се, ломити се.* – Ми ти сишли с правога пута, те цијелу ноћ *баитинај* преко некаквије' урвина и провалија (Банија, Ворк.).

бити¹ несвр. **ІІ. ~ се 3.** *пошугаити се, луџити.* – Да се *бијем* и пребијам | Од немла до недрага, | Као вода о брегове (НП Вук 1, 139). И он, онако благ, онако добар, – он сад лута шумом ... *бије се* од грма до грма (Весел. 6, 106).

лупати несвр. **І. 7.** нераспр. *ићи ударајући се о нешто, ломити се.* – Немој ми ти бега погубити, већ држ му ти ископај очи, отправи га у гору зелену, нека *луја* од јеле до јеле (НП Марј. Л. 1, 126).

ІІ. ~ се 3. *пошугаити се, луџити, скиџити, ломити се.* – Толико је познато, да ... није хтео учити, да се *лујао* овамо и онамо, док није оматорио (Игњ. Ј. 9, 271).

млатити несвр. **І. 9.** (морем, необ. море, по кршу и сл.) *пошугаити се, ломити се по нечем.* – Служи се св. миса ... за ... сина, или супруга, који Бог зна гдје морем *млаше* (Кум. 7, 4). Је, брате, трудно и тежаку *млайти* по овом кршу и путнику дерати ове кланце, ако није ... чврсти ногу (Пољица, Иван. Ф., ЗНЖ 8, 190).

ІІ. ~ се 2. разг. **а.** *моџити се, врзмаити се, вући се, скиџити се, шугарити.* – *Млайти* се негде по свету, па дошао натраг и започео да ми прича (Доман. 6, 206).

тепсти¹⁰ несвр. **ІІ. ~ се 1.** *скиџити, луџити, пошугаити се.* – Час се *шејао* по великим градовима, час се враћао (Ковачић, РМС).

8 Исп. Ристић 2004: 121–132.

9 Значења су у раду наведена онако како су забележена у речницима – под одређеном тачком, и са неким од тамо наведених примера, с тим да у оквиру дефиниције није навођено одређивање оног значења које је семантички блиско наведеном, а које не улази у наше разматрање, нити су у обзир узимани примери који потврђују такво значење. Такође, уз глаголе су наведени и квалификатори употребљени у речницима.

10 Примарно значење глагола *шејсти* у РМС одређене је као 'бити, тући, ударати', и није квалификовано као маркирано.

ударити свр. **І. 9. а.** *кренутии, поћи, управиити ход у неком правцу.* – Оставише се пута, па *удариише* преко њива и ливада (Весел., РМС). *Удари* напријед журним кораком (Мул., РМС).

2.2. Анализа показује да је у реализацији наведених значења, уз сему 'покрет', продуктивна сема 'сила'. Она је доминантна у примарном значењу већине разматраних глагола – они припадају првој групи, изведеној на основу семе 'сила' (средња, прототипична или изражена) (*биити; удариити, млаиити*), затим следе глаголи из треће групе, изведене на основу семе 'средство' (*баитинаити*), а забележени су чак и они из друге групе, формиране према семи 'звук' (*луиити*) (исп. Милошевић 2012: 154–156).

Компоненцијалном анализом из семантичке структуре наведених глагола, поред архисеме 'кретање'¹¹, могу се издвојити диференцијална сема 'сила', сема настале на основу семантичке валентности глагола – 'агенс' (биће¹²) и 'средство'¹³, сема 'простор'¹⁴ и потенцијалне семе 'напор' и 'трајање'.

2.3. Ситуација означена овим глаголима може се одредити као – 'А се креће по Х-у (из Y-а у Z)', где је обавезан учесник агенс, који је увек биће, углавном човек.¹⁵

3. Једно од секундарних значења које реализују разматрани глаголи јесте и значење 'производити, одавати звук', на основу којег се они сврставају у ЛСГ глагола са општим значењем звучача.¹⁶

Реч је о глаголима: *биити*¹, *зврцаити, шући, удариити; зрунуити, дернуити; бубнуити, бубњаити, забубњаити, добоваити, залуцаити, зашући, звоцаити, звоцнуити, куцаити, куцнуити, лупаити, лупкараити, лупкаити, шреснуити* и др.

3.1. Продуктивност оваквог типа извођења наведеног секундарног, неутралног или маркираног, значења показују речничке дефиниције и примери њихове употребе преузети из РСАНУ и РМС:

бити¹ несвр. **І. 4. а.** *производиити звук на неком инструментиу, свирати (у неки инструменти).* – Херцеговац *бије* у тамбуру, и пева (Мил. М. Ђ. 33, 17).

б. *производиити звук неким ваииреним оружјем, пуцаити.* – Док је то трајало, појало се у певницама, и војници *бише* из пушака (Бршљан 1885, 59).

в. *одаваити из себе звук, пуцаити, шрештаити, отикуцаваити, звонити и сл.* – Топи *бију* за неђељу дана, | Ђе се цару родила ђевојка (НП Вук 1, 470). Бубњи *бију*, а свирале свире (НП Вук 4, 169).

8. а. *куцаити (о срцу, жилама и сл.).* – Срце *бије*, суза трепти | Испод дугих трепавица (Јакш. Ђ. 2, 117).

¹¹ 'Кретање', тј. 'кретати се' представља један од семантичких примитива (исп. Герартс 2010: 128).

¹² В. фусногу бр. 5.

¹³ У неким глаголима лексикализовано је средство (*ногатаити, коиити* и др.).

¹⁴ Код неких глагола присутна је и сема 'директивност'.

¹⁵ За разматране глаголе могло би се рећи да у лексичкој бази FrameNet-а (пројекат чији је задатак израда лексичке базе енглеског језика, који је заснован на теорији семантике фрејмова Ч. Филмора) припадају фрејму (оквиру) **self motion** (самокретање) (The **Self mover**, a living being, moves under its own direction along a **Path**) ([https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frame/Self_motion.xml?banner=\(15.8.2012\)](https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frame/Self_motion.xml?banner=(15.8.2012))). Исп. и Левин 1993: 263–267.

¹⁶ Е. Падучева, бавећи се глаголима звучача, уочава групу глагола који у примарном значењу имају хијерархијски истакнуту сему 'деструкција' (какви су и глаголи ударања), коју у извођењу секундарног значења потискује сема 'звук', чиме се они сврставају у групу глагола са значењем звучача (исп. Падучева 1998: 235).

грунути свр. трен. **І. 2.** *произвесџи снажан глас, звук а. громко пући (о ваишеном оружју, експлозивима и сл.).* – Кад сам улазио у двориште ... груну од Зворника топ (Чол. 3, 28).

в. снажно зазвонити, забрујати. – Грунуше звона и сви становници даваше снажно знаке опште радости (Поп. Ђ. 8, 85). На цркви грунуше звона на јутрење (Лаз. Л. 1, 89).

куцати несвр. **І. 2. б.** *ударајући о жице или дирке изводити мелодију на каквом инструментиу, свирајући; звучати (о музичком инструментиу).* – Пошто му је шаргија давније у руци – куцао је на њој боље од Салиха (Косор 3, 93). Пуцају прангије с брегова, циличу и куцају сазови и тамбуре (Симић Н. 2, 29).

3. а. стиварити, производити лују, клейети, лупајати, клейати. – Доброш куца до бијела дана (НП, РЈА).

б. одавати јасне, продорне звуке, звонити (о звону и сл. направи). – Звоно куца: ко за чим, ко за чим! (НПосл Вук). Каукцић је цитатима из неке огромне књијурине доказивао да ... муслиман не смије живјети у вароши у којој звоно куца (Андрић 10, 419).

в. оглашавајући се звуком изазваним ударањем клајна или сл. механизма (о саиу). – Будилникъ куца, клепало око цркве лупа (Груј. Н. 3, 141). Нек саг куца, тебе срце пуца! (НП Вук 6, 74).

4. а. бијати, пулсирати; при узбуђењу јаче преиерити, пући (о срцу, о билу). – Мени је испод јоргана куцало срце, као да неко бије чекићем у грудима (Лаз. Л. 1, 86).

лупати¹ несвр. **І. 1. в.** *ударањем (у бубањ, шаламбас и сл.) производити звуке.* – Заповедићу Танасију Милошевићу да лупа у добош (Мил. М. Ђ. 29, 29).

2. производити, одавати јаке звуке. – Он узме бубњеве и таламбасе и остале којекаке справе што лупају (НП Вук 2, 106). Лупала [су] звона и пуцале прангије (Лаз. Л. 1, 109).

8. снажно и убрзано куцајући, бијати (о срцу). – Срце јој лупаше као у преплашене кошуте (Весел. 5, 18).

тући несвр. **І. 8. а.** *производити звукове, тонове ударајући у какав музички инструменти.* — Цигани туку у цимбале (Каш. 2, РМС).

б. производити равномерне шумове, ударити (о машини у раду). – Чуло се само велико срце брода како туче у морској дубини (Дуч. Ј., РМС).

г. испуштајући звукове у равномерним, ритмичким размацама, избијајући ударце (о часовнику). – Само је однекле ... тукао часовник ... так-тики-тики-так (Марк. М. 2, РМС).

9. ударити, куцајући у кратким и ритмичким куцајима, пулсирати (о срцу, крвошоку). – Гласно му тукло срце у полутами (Горан, РМС).

ударити свр. **І. 14. а.** *додиром, приликом или ударом произвесџи звук на каквом инструментиу, на каквој направи.* – Запевала [је] баш ону песму коју је Шаца малочас ударио у тамбуру (Срем., РМС).

3.2. У реализацији наведених значења продуктивна је сема 'звук'. Она је, као што је и очекивано, доминантна у примарном значењу већине наведених глагола – они углавном припадају другој групи, изведеној на основу семе 'звук' (*куцајући, лупајући, иреснујући*), а није незнатан ни број глагола из прве групе, са доминантном семом 'сила' (средња, прототипична или изражена) (*бијати, ударити; грунути*).

Анализом значења ових глагола утврђено је да они поред архисеме 'производити звук' (са смислом узроковања), и диференцијалних сема које настају на

основу њихове семантичке валентности – 'агенса' (биће или предмет)¹⁷, 'објекта' (предмет или биће) и 'средства' (компактни предмет или део тела), деле и диференцијалне семе 'покрет', 'додирнути' и 'сила'.

3.3. Разматраним глаголима означава се ситуација 1) 'А (ударањем и сл. X-ом по В) изазива да В произведе, емитује (одаје) С', односно ситуација 2) 'А производи, емитује (одаје) С'¹⁸, у којима су обавезни учесници агенс и објекат.

4. Затим, глаголи са примарним значењем 'ударати уопште' као секундарно реализују и значење говорења, којим се укључују у ЛСГ глагола са општим значењем комуникације.

То су: *шејсти*; *грунути*, *дернути*, *млавити*, *млайти*, *млаитнути*, *одаламити*, *одрайти*; *бубаити*¹, *бубнути*, *зайући*, *звоцати*, *звоцнути*, *клоцати*, *лупаити*, *лупаити*¹, *лупејати*, *лупити*, *шреснути*; *кроснати* и др.

4.1. Овде се наводе само неке дефиниције значења и примери употребе презети из поменутих речника који потврђују реализацију овог секундарног значења, које може бити неутрално или маркирано¹⁹:

бубати несвр. **І. 6.** **фиг. а.** *говорићи глупо, бесмислено, лупејати, шрабуњаити, шрујаити*. – Ако имаш и колико стида и поштења, не можеш свашта бубаити и клопотати (Дом 1900, 161). *Не бубај* којешта! (Макс. Ј. 1).

б. говорићи гласно и набусити. – „Нисмо, не, луде гљиве јели”, бубаше крамар даље (Шен. А. 12, 102).

бубнути свр. **І. 6. а.** *рећи шито глупо, бесмислено, неумесно, насумце*. – Тако и сада може нешто бубнути, а неће приметити да је то неразмишљено и глупо (Кост. Т., БК 1911, 521).

б. рећи шито изненада, неочекивано. – А ми смо час прије попили ... – Оку ракије препеченице! – бубне Гаврило (Шим. 7, 77).

грунути свр. трен. **І. 2. б.** *јакo узвикнути, грнути*. – Лажеш ... *груну* Трипко, а на скупу настаде алак и смијех (Пав. 4, 9).

лупати несвр. **І. 9.** *говорићи (глупости, бесмислице), лупејати, шрабуњаити*. – Шта ти је те *лупаш* којешта?! (Глиш. 2, 33). Он је осећао како *лупа* којешта, кад год с њом почне разговарати (Весел. 16, 75).

лупетати несвр. **2.** *говорићи бесмислице, којештарије, лупаити, блебетиати*. – Надмећу се у којекаквим сировим бесмислицама, *лупејају* којешта (Шуб. 2, 26). Уживам ... кад људи тако *лупејају* на квадрат (Вин. 2, 9).

лупити свр. **І. 5.** *рећи нешто непромишљено, неумесно, глупо, бубнути, извалиити*. – Увек би по нешто *лупила*, и ако је нико питао није (Срем. 8, 27).

кроснати несвр. **2.** **фиг. брбљати, наклајати** (Павлин., РЈА).

17 Термин агенс овде се користи и када није реч о живом бићу (исп. Милошевић 2012: 157, напомена 27).

18 Разматрани глаголи могли би се прецизније одредити као глаголи изазивања произвођења звука и глаголи произвођења звука, што за наше истраживање није било релевантно. Тако би у FrameNet-у они припадали фрејмовима (оквирима) – 1) **cause to make noise** (изазвати произвођење звука) (An Agent manipulates a **Sound_maker** or a **Cause** causes the **Sound_maker** to emit a sound) and 2) **make noise** (производити звук) (A physical entity, construed as a point-**Sound_source**, emits a **Sound**) (https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frame/Cause_to_make_noise.xml?banner=; https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frame/Make_noise.xml?banner= (15.8.2012)). Исп. и Левин 1993: 234–236.

19 Наведени глаголи углавном су маркирани, мада то није увек означено у речницима. Конотативним семама износи се негативан став говорника према ономе што говори, прича и сл. саговорник, јер га оцењује као бесмислено, бесдржајно, безвредно и сл. (што се види по дефиницијама у којима се наводи 'говорити бесмислице'). Исп. и Ристић 2004: 125.

млатити несвр. **I. 8.** (језиком или без допуне) разг. *зговори́ти мно́го и којеши́а, брбља́ти, блебета́ти, луйе́шати*. – И што је било радова, то су више или мање празне „студије” ... у којима се *млати́ло* свачега доста (С. Зан. 1889, 32). Ти би цијели дан *млати́о* језиком као и твој дјед (Павич. 2, 35).

одаламити свр. **2.** фиг. *оши́ро, зрубо реагова́ти, одзговори́ти, одврати́ти, одбрусити*. – „Не би’ се ја удала за никог ко није чиновник, па макар до гроба остала удовица!” – *одалами* ти она мени (Ђос. Д. 1, 469).

треснути свр. **5.** фиг. *иззговори́ти, рећи, обично у једном даху, све шти́о се зна, шти́о се има на уму (обично нешти́о нејпријатно), истиресити, скресати*. – Петро-није [је] *штиреснуо* Васи да је муфљуз и билмез (Срем., РМС).

4.2. Реализација овог значења могућа је захваљујући семи ’звук’, која је код већине наведених глагола доминантна диференцијална сема у њиховом примарном значењу. Наиме, као што је и очекивано, највећи број глагола који реализују ово секундарно значење припада другој групи, изведеној на основу семе ’звук’ (*бубати, луйати, штреснути*), следе они из прве групе, изведене према семи ’сила’, и то најчешће израженији степен силе (*зрунути, млати́ти*), а незнатан је број глагола из треће групе – изведене на основу семе ’средство’ (*кроснати*).

Анализом се из семантичке стуктуре ових глагола издваја архисема ’производити гласовну поруку’, и диференцијалне семе ’агенс’ (биће, увек људско), ’објекат’ и ’средство’; као и ’покрет’, ’интензитет’ и ’начин’, односно ’садржај’.

4.3. Наведеним глаголима означава се ситуација ’А производи поруку С коју упућује В’²⁰, где су обавезни агенс и објекат.

5. И за крај као секундарно значење које реализују разматрани глаголи издваја се значење ’уносити храну или пиће у организам’, на основу којег се они сврставају у ЛСГ глагола са значењем ингестије.

То су: *нашрескати, наударати, ударити, ждрокати, лемати, млавити, намакљати, бубати* и др.

5.1. Потврда за реализацију значења ’уносити храну у организам’ и ’уносити пиће у организам’, која су стилски или регионално обележена, налази се у дефиницијама и примерима употребе ових глагола у РСАНУ и РМС:

бубати¹ несвр. **I. 7.** покр. *мно́го јести́ не бирају́ћи јела, ждера́ти* (Крагујевац, Радој. Вл.).

ждрокати²¹ несвр. покр. **2.** в. *ждера́ти (I, 1 а)*²². – Не једе него *ждрока* (ЦГ, Шоћ). (Ускоци, Станић Мил.).

лемати несвр. **I. 2.** покр. *мно́го, неумерено пи́ти*. – Они [сељаци] о празницима седе по крчмама и *лемају* ракиштину! (Цицварић, БД 1921, 76/1).

млавити несвр. **I. 5.** *прождрљиво, халапљиво јести, шамани́ти (храну)*. – А ты торте и паштете | *Млавиши* баш до едне клете (СНЛ 1844, 193). Ви станујете на првим бојевима ... ви *млавише* гушчиће и пилиће; ви се преждирете (Рак. Мита 15, 12). (Змај 4).

натрескати свр. **II. ~ се 2.** експр. *ојити се, најити се*. – Једанпут се *нашрескао* он нека добра бермета, па већ три дана прошло; а он никако да дође к себи

20 Исп. фрејм **Communication** (комуникација) у FrameNet-у (A **Communicator** conveys a **Message** to an **Addressee**) ([https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frame/Communication.xml?banner=\(15.8.2012\)](https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frame/Communication.xml?banner=(15.8.2012))). Исп. и Левин 1993: 202–212.

21 У РСАНУ примарно значење глагола *ждрокати* одређено је као ’снажно ударати (обично песницама)’.

22 У РСАНУ наведено значење глагола *ждера́ти* одређено је као ’много, халапљиво, прождрљиво јести’.

(Змај 1866, 99). Одмах видим шта је, да *су се* сви они прописно *најпрескали* (Вин. 2, 50).

наударати свр. **II.** ~ **се 2.** **фиг. а.** *најјести се преко мере, набокајти се.* – Дочепавши се једва да се један пут наједе, кидише себи те *се наудара* оних масних јела (НПР Босна, 78). Баш *сам се наударала* резанаца (Винковци, Павичић С., РЈА).

б. *најијести се преко мере, најдгерајти се.* – А сад *се наударај* шпире, да смрдиш на 20 корака (Оток, Јурић Б., ЗНЖ 23, 297).

ударити сврш. **I. 8.** (с глаголском или именичком допуном) **в.** (у нешто, по нечему) *расположено, с айейишом јести или ијити.* – *Ударисмо* неки по сиру и луку, а неки по пршуту (Кол., РМС).

5.2. У извођењу овог значења, поред семе 'покрет', као продуктивна показала се сема 'сила'. Наведени глаголи у примарном значењу припадају првој групи, добијеној према семи 'сила' (прототипична или изражена, јака) (*ударити; лемајти, млавити*).

Компоненцијалном анализом из семантичке структуре наведених глагола издваја се архисема 'разлагати и потискивати у желудац', те семе 'агенс' (увек биће, обично људско), 'објекат' (храна) и 'средство' (делови организма – вилица, језик и ждрелни мишићи), односно сема начина 'брзо' и квантитета 'много', те сема 'звук'; односно архисема 'разлагати и потискивати у желудац', и семе 'агенс' увек биће, обично људско), 'објекат' (течност) и 'средство' (делови организма – вилица, језик и ждрелни мишићи), односно сема квантитета 'много' и сема 'звук'.

Такође, потребно је напоменути да у семантичкој структури глагола који реализују значење 'уносити храну у организам' важно место заузимају семе 'звук', сема начина 'брзо' и сема квантитета 'много', те да њихово значење није 'уопште јести', него нешто специфичније – 'халапљиво јести'²³, док у семантичкој структури глагола који реализују значење 'уносити пиће у организам' важно место заузимају сема 'звук' и сема квантитета 'много', захваљујући којима и они улазе у слој експресивне лексике – њихово значење није 'уопште пити', него 'неумерено пити'.

5.3. Ови глаголи означавају ситуацију 'А конзумира, ингестира (једе/пије) В'²⁴, где су учесници агенс и објекат.

6. Да закључимо. У раду су разматрани полисемични глаголи са примарним значењем 'ударати уопште', са фокусом на глаголима који као секундарно реализују значења 'кретати се', 'производити, одавати звук', 'говорити' и 'уносити храну или пиће у организам'. Анализа је показала да је у извођењу значења 'кретати се' и 'уносити храну или пиће у организам', уз сему 'покрет', продуктивна сема 'сила', која је доминантна у примарној семантичкој реализацији већине глагола који реализују та значења; те да је у извођењу значења 'производити, одавати звук' и 'говорити' продуктивна сема 'звук', као доминантна у примарној семантичкој реализацији већине глагола који као секундарна реализују наведена значења. На основу уједначености извођења може се говорити о системности у семантичкој деривацији глагола са примарним значењем 'ударати уопште', што је значајно за њихову доследну и системску лексикографску обраду.

23 Тај процес одликује се брзином и обично је праћен звуком.

24 Исп. фрејм **Ingestion** (ингестија) у FrameNet-у (**An Ingestor** consumes food or drink (**Ingestibles**), which entails putting the **Ingestibles** in the mouth for delivery to the digestive system) ([https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frame/Ingestion.xml?banner=\(15.8.2012.\)](https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frame/Ingestion.xml?banner=(15.8.2012.))). Исп. и Левин 1993: 213–217.

Литература²⁵

- Герартс 2010: D. Geeraerts, *Theories of Lexical Semantics*, New York: Oxford University Press Inc.
- Гортан Премк 1997: Д. Гортан Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Драгићевић 2007: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Згуста 1991: L. Zgusta, *Priručnik leksikografije*, Sarajevo: Svjetlost, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Круз 2000: A. D. Cruse, *Meaning in Language, An Introduction to Semantics and Pragmatics*, New York: Oxford University Press.
- Левин 1993: B. Levin, *English Verb Classes and Alternations*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Милошевић 2012: Ј. Милошевић, „Глаголи са значењем ударања у савременом српском језику (лексичко-семантичка анализа)”, у М. Ковачевић и др. (ур.), *Савремена проучавања језика и књижевности III/1*, Крагујевац: ФИЛУМ, 153–164.
- Падучева 1998: E. Paducheva, „Paradigms of Semantic Derivation for Russian Verbs of Sounding”, *Papers submitted to the Eight EURALEX International Congress on Lexicography in Liege*, EURALEX, Belgium, 231–238.
- Прћић 1997: Т. Прћић, *Semantika i pragmatika reči*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Рајмер 2010: N. Riemer, *Introducing Semantics*, New York: Cambridge University Press.
- Ристић 2004: С. Ристић, *Експресивна лексика у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- РСМ: *Речник српскохрватског књижевног језика*, Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 1959–2010.
- Тејлор ²1995: J. R. Taylor, *Linguistic categorisation, Prototypes in Linguistic Theory*, New York: Oxford University Press.
- FrameNet: <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/>
- Шипка ²2006: D. Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad: Matica srpska.

MORE ON VERBS OF HITTING IN CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE (LEXICAL AND SEMANTIC ANALYSIS)

Summary

In this paper we discuss a semantic derivation of verbs of hitting. Based on the results of previous analysis of polysemic verbs with the primary meaning 'hitting in general', we analyse ways of deriving their secondary meanings 'to move', 'to produce, emit sound', 'to say' and 'to ingest'.

Keywords: verbs of hitting, polysemy, semes, primary and secondary meaning, Serbian language

²⁵ Исп. и списак литературе у Милошевић 2012.

Катарина Крстић¹, Соња Хорњак
Филолошки факултет у Београду

ФРАЗЕОЛОГИЈА У НАСТАВИ ШПАНСКОГ ЈЕЗИКА

Фразеолошке јединице неопходне су приликом развоја комуникативне компетенције на страном језику, оне чине основу многих комуникативних функција и њихово непознавање може бити узрок неспоразума у комуникацији. Врло често оне представљају одраз културних особености земље чији се језик учи, па стога усвајање ових јединица доприниси и развоју интеркултурне компетенције ученика. У овом раду поред утврђивања важности фразеологије у настави и адекватног методичког приступа за њену обраду, покушаћемо и да одговоримо на следећа питања: На којим нивоима учења би требало увести фразеолошке јединице? Колико студенти шпанског као изборног језика познају фразеолошке јединице? Да ли студенти могу да претпоставе значење фразеолошке јединице која нема еквивалента у српском језику? Који су извори знања студената? У том циљу спровеле смо истраживање са студентима шпанског као изборног језика на Филолошком факултету у Београду и у раду ћемо представити добијене резултате. Будући да је ово први рад уопштеог карактера који настоји да утврди проблеме наставе и открије адекватан приступ обраде фразеолошких јединица на часовима, надамо се да ће послужити као основ за будућа контрастивна истраживања у нашој земљи о фразеологији у настави шпанског језика.

Кључне речи: фразеолошке јединице, шпански језик, методе у настави, контрастивна анализа

1. Увод

Одредиле смо се за тему фразеологије у настави шпанског језика будући да, упркос великом броју радова објављених последњих година на ову тему, фразеологија и даље није представљена у учионици са истом систематичношћу као што се приступа обради лексике или граматике. Устаљени и идиоматски изрази неопходни су приликом развоја комуникативне компетенције на страном језику, чине основу многих комуникативних функција и њихово непознавање може довести до неспоразума у комуникацији или неразумевања поруке, независно од нивоа познавања вокабулара и формалних аспеката страног језика (Фернандес Прието 2004: 349). Врло често они представљају одраз културних особености земље чији се језик учи, па стога усвајање ових фразеолошких јединица доприниси и развоју интеркултурне компетенције ученика. Оне могу настати на основу неког историјског догађаја, географског појма, дела из књижевности, а врло често представљају и однос који неки народ има према другим народима, животињама, породици, религији... Путем фразеолошких јединица припадници једне културе говоре о начину на који они схватају и доживљавају свет око себе, они их примењују интуитивно у говору, често уз одговарајуће знаке невербалне комуникације. Будући да се оне учестало користе, како у писаном тако и у говорном језику, неопходно је да ученици шпанског језика науче и њихову форму и значење, као и ситуациони контекст у коме би била адекватна њихова употреба.

1 kacakrstic@hotmail.com

Овим радом претендујемо да укажемо на место које фразеолошке јединице заузимају у настави шпанског језика, адекватне дидактичке приступе за њихову обраду и степен знања кога студенти имају о њима на почетним нивоима, тачније, након једне односно две године учења шпанског језика. У том циљу спровеле смо истраживање међу студентима шпанског као изборног страног језика на Филолошком факултету у Београду, које ће бити детаљно представљено у наставку овог рада. Имајући у виду мали број радова у нашој земљи посвећених проблематици обраде фразеолошких јединица у настави, настојимо да на уопштен начин представимо наведену тему, у нади да ће закључци до којих будемо дошли указати на потребу и послужити као основ будућим контрастивним истраживањима.

2. Класификација фразеолошких јединица

Када говоримо о фразеологији у настави, на првом месту морамо образложити шта подразумевамо под термином фразеолошке јединице. У овом раду навешћемо дефиницију коју сматрамо најкомплетнијом, а коју је дала Корпас Пастор. Према овој ауторки, фразеолошке јединице као предмет изучавања фразеологије представљају лексичке јединице формиране од две или више речи на нижем плану које функционишу као саставни део реченице, унутар које имају исте функције као именица, глагол, прилог, предлог итд, док се виши план ситуира на нивоу сложене реченице. Наведене јединице карактеришу велика учесталост у употреби, устаљеност елемената који их сачињавају, идиоматичност (јединствено значење) и потенцијалне варијације (Корпас Пастор 2001: 26).

Корпас Пастор предлаже класификацију фразеолошких јединица и оне које одговарају нивоу реченице или тврдње (виши план) дели на паремије (*paremias*) и устаљене фразе (*fórmulas rutinarias*), док у изразе који самостално не сачињавају реченице (нижи план) убраја колокације (*colocaciones*) и фраземе (*locuciones*).

У зависности од типа наставе и нивоа знања ученика, све наведене фразеолошке јединице (паремије, устаљене фразе, колокације и фраземе) могу постати предмет изучавања у оквиру наставе страних језика. Пенадес Мартинес истиче да се познавање паремија обично повезује са усвајањем културолошких аспеката језика, познавање везничких фразема је неопходно приликом организације дискурса, док је познавање устаљених фраза повезано са компетенцијом која регулише употребу језика у друштвеном контексту (Пенадес Мартинес 1999: 53).

3. Фразеолошке јединице у настави шпанског језика: дидактички приступи

У савременој дидактици постоје мишљења да би се фразеолошке јединице требало увести у наставу тек на вишим нивоима знања, што се може уочити и у многим дидактичким материјалима за средњи и виши ниво (Руис Гуриљо 2000: 259–275, Гарсија Муруаис 1998: 363–368). Међутим поједини аутори (Фернандес Прието 2004: 352, Наваро 2003: 102, Гомес Молина 2000: 111–134, Формент 1998: 339–347), са којима се и ми слажемо, истичу да је потребно започети са учењем фразеолошких јединица већ од почетног нивоа, како би се ученик постепено навикавао да их препозна и користи, имајући у виду да представљају незаобилазни елемент у комуникацији. Основни критеријуми за адекватни одабир фразе-

олошких јединица по нивоима знања су учесталост њихове употребе, синтаксичка структура и семантичка и прагматичка вредност (Наваро 2003: 103).

У циљу развијања комуникативне компетенције ученика фразеолошке јединице је неопходно у плановима и програмима страног језика представити интегрисане са осталим аспектима језика. Одређени традиционални приступи ограничавали су се, запостављајући комуникативне потребе ученика, на представљање листа израза који нису били организовани према неком специфичном критеријуму, где се очекивало од ученика да их, уз много труда, меморишу. Последњих година сусрећемо се са све већим бројем дидактичких приступа, који настоје да систематично представе фразеолошке јединице у настави а од којих се издвајају когнитивни, морфосинтаксички и прагматички (Наваро 2003: 103).

Према когнитивном приступу фразеологизми се у настави могу груписати према лексичким породицама (најчешће делови тела, боје, животиње, бројеви...), око неке кључне речи која представља саставни део сваког од предвиђених израза, као на пример:

el pelo (“коса”): *ni un pelo* („ништа”), *no tener pelos en la lengua* („немати длане на језику”), *caerse el pelo a alguien* („сносити казну по заслуги”), *tomar el pelo* („вући за нос”), *ponerse a alguien el pelo de punta* („најежити се”), *venir al pelo* („ићи као подмазан”).

Други вид груписања може се остварити путем асоцијација семантичког карактера, као на пример:

Loco („луд”): *no tener cabeza*, *estar como un cencerro*, *estar como una cabra*, *tener cabeza de chorlito*, *estar sonado*, *estar tocado del ala*.

Морфосинтаксички приступ настоји да фразеолошке јединице представи у настави у складу са њиховим структуралним особеностима. Од ученика се тражи морфолошка класификација, имајући у виду службу коју врше у реченици, као на пример: заменица (*todo hijo de vecino-*, „било која особа”), прилог (*de higos a brevas-*, „с времена на време”, *de la ceca a la meca-* „трчати с краја на крај”), придев (*mujer de rompe y rasga-* „особа склона противљењу и вређању”, *duro de pelar-* „особа која се тешко може у нешто убедити”) итд. (Наваро 2003: 105).

Трећи приступ, са прагматичког становишта, инсистира на потреби да се у ученицима представе оне фразеолошке јединице које омогућавају друштвену интеракцију, са нагласком на контекстуализацији, конотацијама и примени различитих регистара. Пејовић (2009) предлаже израду речника који не би био традиционално организован од израза ка објашњењу значења, већ управо супротно, од значења ка изразу. Ако бисмо овај предлог за израду речника применили на представљање фразеолошких јединица у настави, успели бисмо да ученицима укажемо на сличности и разлике одређених израза, њихове синонеме и антониме, нијансе у значењу и употреби. Ученик који би фразеолошке јединице усвајао на овакав начин, умео би да између израза који су синоними или имају приближно исто значење изабере онај који је најприкладнији у одређеној комуникативној ситуацији (Пејовић 2009:441). Вежбања на часу би требало организовати управо путем креирања различитих комуникативних ситуација и тестирања ученикове способности да на њих реагује употребом одговарајућег израза.

Сматрамо да наведеним приступима треба прићи и контрастивно поређењем фразеолошких јединица у матерњем и страном језику. Поређењем фразеолошких јединица ученик би не само позитивно утицао на развој личне комуникативне компетенције, већ би такође и размишљао о комуникативном процесу који се остварује и у матерњем и у страном језику, фактор који би без сва-

ке сумње утицао на појачавање мотивације приликом њиховог усвајања. Такође имао би прилику и да на тај начин развија интеркултурну компетенцију путем спознаје карактеристика своје културе и толеранције у прихватању различитости у страниј.

Имајући у виду сличности и разлике које постоје у српском и шпанском језику и култури фразеолошке изразе је могуће за потребе контрастивних проучавања класификовати у три групе (Суарес Куадрос 2006: 119).

1. Еквивалентне фразеолошке јединице
2. Аналогне фразеолошке јединице
3. Фразеолошке јединице без одговарајућег еквивалента

Еквивалентне фразеолошке јединице даље се могу поделити на апсолутне и непотпуне. **Апсолутне** су оне које карактерише идентична организациона структура као и употреба речи идентичних по значењу и у српском и у шпанском језику. Тако ћемо и у српском и у шпанском језику рећи за некога ко има добро памћење да има слоновско памћење (*Tener memoria de elefante*), да смо када гарантујемо за некога спремни да ставимо руку у ватру за њега (*Poner la mano en el fuego por alguien*), да особа која увек каже све што мисли нема длаке на језику (*No tener pelos en la lengua*), а када се неко упушта у нешто што може имати озбиљне последице кажемо да се игра са ватром (*Jugar con fuego*). Навешћемо још неке примере: *no tener pelos en la lengua* („немати длаке на језику“), *derramar lágrimas de cocodrilo* („лити крокодилске сузе“), *ser de sangre azul* („бити плаве крви“), *armarse hasta los dientes* („наоружати се до зуба“) итд. **Непотпуне** су оне које одликује подударање у значењу употребљених речи, али не и иста синтаксичка организација елемената фразеолошке јединице. Примери:

ШПАНСКИ	СРПСКИ
Las paredes oyen (зидови чују‘)	Зидови имају уши
Pisar huevos (газити јаја‘)	Ходати по јајима
Ser la gallina de los huevos de oro (бити кокошка са златим јајима‘)	Бити златна кока
Ver las estrellas (видети звезде‘)	Видети све звезде

Аналогне фразеолошке јединице карактерише апсолутна подударност у значењу али се разликују по склопу употребљених речи. У српском језику би се рекло *кад на врби роди жрожђе* када се сматра да је неки догађај невероватан. У шпанском језику би се у истој ситуацију рекло *Cuando las ranas críen pelo* („кад жабама израсте длака“) или *Cuando las vacas vuelen* („кад краве буду летеле“). Значење оба језика је никада, али ће за матерњег говорника то значење постојати само ако се употреби адекватна фразеолошка јединица у његовом језику.

Навешћемо још неке примере:

ШПАНСКИ	СРПСКИ
vender humo (,продавати дим‘)	Продавати маглу
tomar el pelo (,узимати косу‘)	Вући за нос
ser el perejil de todas las salsas (,бити першун у сваком сосу‘)	Бити мирођија у свакој чорби
matar dos pájaros de un tiro (,убити две птице једним пуцњем‘)	Убити две муве једним ударцем
faltarle a alguien un tornillo (,недостајати некоме шраф‘)	Фалити некоме даска у глави
ser pez gordo (,бити дебела риба‘)	Бити крупна зверка
caerse del nido (,пасти из гнезда‘)	Пасти с крушке

Фразеолошке јединице без одговарајућег еквивалента засноване су на културним особеностима земље, односно на начину живота, историјским догађајима, географским појмовима. У шпанском језику то могу бити фразеолошке јединице које се односе на кориду и бикове као што су *Coger el toro por los cuernos* (суочити се са неком непријатном обавезом), *Echar un capote* (помоћи некоме ко се налази у невољи) или *Ver los toros desde la barrera* (посматрање неке непријатне ситуације и одбијање да се учествује у њеном разрешењу).

Навешћемо још неке културно условљене фразеолошке јединице у шпанском језику и објаснити њихово порекло и савремено значење².

Irse por los cerros de Úbeda води порекло од историјског догађаја из времена Реконкисте када су се Шпанци борили против муслимана око града Убеде. Један од капетана је нестало пре борбе и вратио се када је град већ био заузет. На питање где је био одговорио је да се изгубио у брдима Убеде, што је наравно схваћено као изговор и кукавичлук. У савременој употреби овај израз се користи да означи особу која превише прича о небитним стварима или намерно избегава тему разговора.

Pasar la noche en blanco: Провести бесану ноћ. У појединим витешким редовима, нови чланови, пре него што би били проглашени витезовима, проводили су будни ноћ са својим оружјем. Били су обучени у беле тунике које су симболизовале чистоту.

Tirar la casa por la ventana: расипати се. Крајем XVIII и почетком XIX века у Шпанији се проширио обичај да особе које су добиле новчане награде на великој божићној лутрији, који је 1763. успоставио краљ Карлос III, бацају кроз прозор старе ствари и намештај да би све обавестили да од тог момента за њих почиње нов и луксузан живот.

Aquí hay gato encerrado: нешто сумњиво и прикривено. Води порекло из XVI и XVII века када се новац носио у врећама направљеним од мачије коже

² Објашњења су преузета из речника: AlbertoBuitrago (2008), *Diccionario de dichos y frases hechas*. Espasa: Madrid

(реч *gato* значи мачка) . Те вреће су се затварале и брижљиви чувале, па је отуда настао и сам израз. Чак су се у том периоду и лопови који су крали вреће са новцем од мачије коже називали *gatos*.

Quedarse para vestir santos: жена која је остала уседелица. Израз води порекло из времена када је било уобичајено да се сестре свештеника не удају, већ су остајале да живе са браћом и обављају за њих кућне послове. То исто су радиле, поготово у селима и девојке које нису нашле мужа.

Фразеолошке јединице овог типа се, дакле, морају учити кроз учење културе страног језика, чије познавање би ученику омогућило да схвати њихово порекло као и њихову савремену употребу. Одређен контекст у коме је неки израз настао би у великој мери олакшао памћење самог фразеолошког израза, односно оно што у буквалном преводу на наш језик не би имало никакво значење би уз одређена знања о шпанској култури постало интересантно и логично.

4. Емпиријско истраживање: истраживачка питања и хипотезе

У намери да утврдимо резултате наставе и проверимо колико студенти, матерњи говорници српског језика, познају фразеолошке јединице шпанског језика, преваходно фраземе и паремије, спровеле смо истраживање међу студентима шпанског као изборног језика на Филолошком факултету у Београду. Циљ нашег рада, поред утврђивања важности фразеологије у настави и адекватног методичког приступа за њену обраду, биће и покушај да одговоримо на следаћа питања: На којим нивоима учења би требало увести фразеолошке јединице? Да ли студенти могу да претпоставе значење фразеолошке јединице која нема еквивалента у српском језику? Који су извори знања студената?

У истраживању које ћемо представити у даљем раду пошле смо од претпоставке да ће студенти како прве, тако и друге године учења успети да препознају правилно значење фразеолошких израза који су слични или идентични онима који постоје у српском језику, иако их нису раније учили током наставе, а да ће имати потешкоћа са препознавањем оних израза који се по склопу употребљених речи разликују од оних у српском језику и културно су условљени, иако су представљени у ширем контексту њихове употребе у комуникацији. Такође верујемо да ће студенти друге године показати већа знања о фразеолошким јединицама од студената прве године, имајући у виду дужи период учења и самим тим боље познавање језика.

4.1 Испитивање и опис испитивања

У истраживању је учествовало укупно 76 студената. Тестиране су две групе студената шпанског као изборног језика: 44 студената прве године (просечни узраст 20 година) и 32 студента друге године (просечни узраст 21 година). Студенти су започели учење шпанског језика на факултету и њихов програм подразумева ниво знања, према *Европском референтном оквиру*, А1/А2 за прву годину, и А2/Б1 за другу годину. Наставу са студентима реализовали су професори, матерњи говорници српског језика, током три сата недељно, односно четири часа од по четрдесет пет минута. Будући да се ради часовима шпанског као изборног предмета, већина студената већ поседује виши средњи ниво енглеског, немачког, руског, француског, грчког, арапског или кинеског језика.

Испитивање се реализовало у току тридест минута на часовима шпанског као изборног језика на Филолошком факултету у Београду. Студенти су прет-

ходно били обавештени да се резултати теста неће користити у сврху оцењивања њиховог знања, већ да ће чинити део нашег истраживања о дидактици фразеолошких јединица.

Корпус који чини основу нашег истраживања заснива се на писаном језику и сачињен је у форми теста путем кога настојимо да утврдимо колико студенти шпанског као изборног језика познају фразеолошке јединице. Тест је анониман и представља комбинацију одговора отвореног и затвореног типа. Подељен је у два дела, а сваки део састоји се од по десет питања – примера у којима су одређене фразеолошке јединице на шпанском језику представљене у одговарајућем контексту. Од студената се очекује да на празном пољу упишу значење подвучених израза или заокруже опцију *не знам*. Први део теста чине питања – примери који илуструју фразеолошке јединице еквивалентне (апсолутне и непотпуне) онима у српском језику, док су у другом делу теста наведени изрази карактеристични за шпанску културу без еквивалента у српском језику.

Студенти се поред одређивања значења фразеолошких јединица такође изјашњавају након сваког питања и о извору на основу кога су дошли до тачног одговора, и то заокруживањем једног од четири понуђена одговора: уџбеник, професор, логично закључивање из контекста и повезивање са српским језиком или додатно самостално истраживање ван наставе.

Намеравале смо да поред независне варијабле узраста и нивоа знања шпанског језика укључимо и пол, али како је већина тестираних студената (95%) била женског пола, ту варијаблу смо морале да одбацимо.

4.2 Обрада података

Методологија примењена у овом раду састојала се из следећих корака:

1. Прикупљање корпуса,
2. Рашчлањивање тачних и нетачних одговора према одговорима у првом и другом делу теста код студената прве, а затим и друге године,
3. Описивање узрока тачних и нетачних одговора у првом и другом делу теста код студената прве, а затим и друге године,
4. Анализирање разлика и поређење учесталости јављања нетачних одговора код студената прве и друге године у првом делу теста,
5. Анализирање разлика и поређење учесталости јављања нетачних одговора код студената прве и друге године у другом делу теста,
6. Анализа података о изворима знања студената,
7. Поређење резултата са хипотезом постављеном у уводном делу рада и извођење крајњих закључака.

У циљу јасног и концизног приказивања резултата добијених анализом корпуса урађени су статистички графикони и табеле.

5. Анализа корпуса

Као што смо већ истакле, путем овом истраживања настојимо да анализом тачних и нетачних одговора студената утврдимо њихово познавање фразеолошких јединица у циљу потврђивања почетне хипотезе да студенти како прве, тако и друге године неће имати потешкоћа приликом одређивања значења израза који имају одговарајући еквивалент на српском језику, док ће показати слабије познавање оних коју су карактеристични за шпански језик и културу. Од

студената друге године очекујемо да покажу боље резултате на делу теста који проверава разумевање значења израза који немају еквивалент у српском језику, имајући у виду њихову дужу изложеност настави, боље познавање језика и самим тим већу способност разумевања контекста. Такође, у циљу побољшања наставе и мотивације студената представићемо и анализирати изворе знања студената како бисмо сагледали у којој мери се познавање фразеологије заснива на настави и уџбенику и колико је значајно усавршавање језика ван учионице.

Анализу корпуса започињемо поређењем тачних и нетачних одговора студената прве и друге године на првом делу теста.

5.1 Први део теста: еквивалентне и аналогне фразеолошке јединице

Фразеолошки изрази на шпанском језику који сачињавају први део теста имају у потпуности исту или готово сличну конструкцију и заснивају се на истим асоцијацијама као и изрази који постоје у српском језику.

Фразеолошки изрази из те групе који су наведени у тесту су следећи: *andar como una tortuga* (“ићи као пуж”), *tener memoria de elefante* (“имати памћење као слон”), *poner la mano en el fuego por alguien* (“ставити руку у ватру за некога”), *las paredes oyen* (“и зидови имају уши”), *en un abrir y cerrar los ojos* (“за трен ока”), *estar en el séptimo cielo* (“бити на седмом небу”), *estar entre dos fuegos* (“налазити се између две ватре”), *no tener pelos en la lengua* (“немати длаке на језику”), *acostarse con las gallinas* (“ићи на спавање као кокошка/са кокошкама”) и *estar en las nubes* (“бити у облацима”).

У овај део теста укључили смо и поједине аналогне фразеолошке изразе, као на пример *Andar como una tortuga*, који у буквалном преводу значи “ходати као корњача” (на српском пуж). Овај израз смо одабрали имајући у виду да се заснива на истим асоцијацијама које постоје и у српском језику (и корњача и пуж се схватају као јако споре животиње), те самим тим представља као и у осталим примерима транспарентну метафору чије значење студенти могу лако открити.

Студенти како прве тако и друге године су, као што је и очекивано, веома успешно одредили значење израза из ове групе. Студенти друге године били су незнатно успешнији, што се може објаснити њиховим бољим познавањем језика. Наиме, студенти који нису дали тачне одговоре су највероватније они који нису добро разумели примере, односно нису познавали значење свих речи које сачињавају фразеолошки израз.

Табела 1. Анализа одговора студената прве и друге године на првом делу теста

ПРВА ГОДИНА		ДРУГА ГОДИНА	
Укупан број анализираних примера: 440		Укупан број анализираних примера: 320	
Тачни одговори	Нетачни одговори	Тачни одговори	Нетачни одговори
366	74	275	45
83,18%	16,82%	85,93%	14,06%

5.2 Друџи део шестиа: Фразеолошке јединице без одговарајућег еквивалента у српском језику

Фразеолошки изрази који сачињавају **други део теста** заснивају се на културно условљеним асоцијацијама и њихово значење се не може одредити на основу превода речи које их сачињавају. Управо из тих разлога студенти, како прве, тако и друге године показали су видно лошије резултате у односу на питања из првог дела теста.

У овом делу теста наведени су следећи изрази³: *Pasar la noche en blanco* (“провести бесану ноћ”), *Tirar la casa por la ventana* (“расипати се”), *No hay moros en la costa* (“нема опасности на видику”), *Aquí hay gato encerrado* (“овде је нешто сумњиво”), *Quedarse para vestir santos* (“остати уседелица”), *Irse por los cerros de Úbeda* (“избегавати тему разговора”), *Ver los toros desde la barrera* (“посматрати проблемску ситуацију и не учествовати у њеном разрешењу”), *Es (algo) Jauja* (“нешто што је на први поглед примамљиво и раскошно, али уствари је само илузија”), *Poner la pica en Flandes* (“остварити нешто што је веома тешко за реализацију”), *Ser la carabina de Ambrosio* (“бити нешто бескорисно”).

Велики број студената (73%) је тачно одговорио једино на питање о значењу израза *Ver los toros desde la barrera*, изјашњавајући се да су до тачног одговора дошли логичким закључивањем из контекста. Иако у српском језику не постоји одговарајући еквивалент, метафоричко значење израза је транспарентно и није га тешко открити, поготово ако је представљен у адекватном контексту.

Почетна претпоставка је била да ће студенти друге године показати веће знање о фразеолошким изразима од студената прве године. Међутим истраживање је показало да су њихова знања готово идентична. То се може објаснити чињеницом да се фразеолошки изрази морају циљно представљати у настави и учити и да већа изложеност језику неће сама по себи довести до њиховог бољег познавања. Овај податак управо указује на потребу за систематичним и постепеним укључивањем фразеолошких јединица у наставне програме и наставу, већ од почетног нивоа учења језика.

Табела 2. Анализа одговора студената прве и друге године на другом делу теста

ПРВА ГОДИНА		ДРУГА ГОДИНА	
Укупан број анализираних примера: 440		Укупан број анализираних примера: 320	
Тачни одговори	Нетачни одговори	Тачни одговори	Нетачни одговори
139	301	98	222
31,59%	68,18%	30,62%	69,38%

3 Порекло појединих израза објашњено је на страни бр.2 овог рада у поглављу *Фразеолошке јединице у настави шпанског језика: дидактички приступи*.

5.3 Извори знања студената

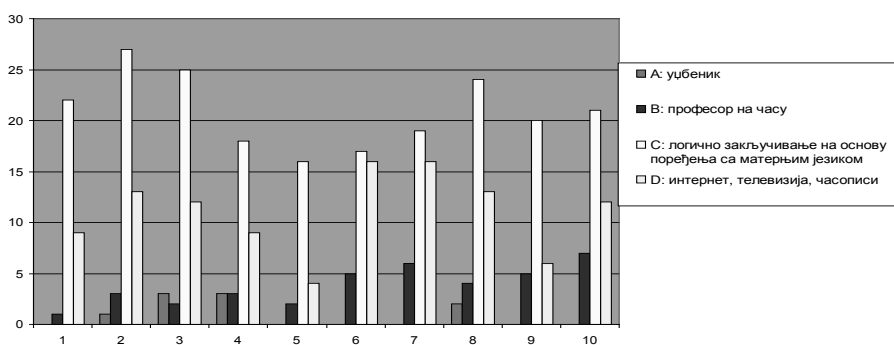
Будући да у шпанском језику постоји јако велики број фразеолошких израза, не може се очекивати да их студенти науче у задовољавајућем обиму једино у оквиру наставе и из уџбеника. У савременој литератури, све више се инсистира на учењу језика изван учионице, па смо из тог разлога одлучиле да проверимо и у којој мери се у настави користе могућности ванинституционализованог учења и усавршавања шпанског језика. Добијени резултати након обраде података о изворима знања студената, показују да је самостални рад на усавршавању језика ван наставе у виду коришћења интернета, штампе и телевизије на шпанском језику довео до тачног одговора 30% студената прве и 28% друге године, док су им уџбеник (2% прва, 7% друга) и професор (10% прва и 9% друга) на часу помогли у знатно мањој мери.

Уколико професори не подстичу аутономију студената, путем индивидуалних и тимских истраживачких пројеката и задатака, то се може негативно одразити на њихова постигнућа, превасходно у области познавања фразема и паремија са којима се не могу сусрести у довољној мери на часовима. Професори би током организације наставе требало да користе и додатне материјале у виду фразеолошких речника или приручника искључиво намењеним за увежбавање фразеолошких јединица. На крају рада навешћемо листу материјала који се могу користити у настави шпанског језика.

Приликом утврђивања значења израза из прве групе питања најзначајнији је био позитивни трансфер из матерњег језика што потврђују и сами одговори студената испитаника. Наиме, 57% студената прве године и 56% студената друге године изјаснило се да је до тачног одговора дошло на основу логичног закључивања и поређења са матерњим језиком.

Резултати испитивања студената о изворима знања фразеолошких јединица, чије значење на тасту су тачно одредили, приказани су на следећем графикону.

Графикон 1. Извори знања студената прве и друге године

6. Закључак

Скромно истраживање које смо овом приликом спровеле доказало је оно што смо и очекивале. Студенти почетних нивоа учења језика, као прве, тако и друге године, успели су веома успешно да одреде значење апсолутних и непотпу-

них фразеолошких јединица еквивалентним онима у српском језику, док су показали знатно слабије резултате у другом делу теста, сачињеног од јединица које у српском језику немају одговарајући еквивалент. Студенти и прве и друге године показали су приближно исте резултате на тесту што указује да дужа изложеност језику и већи ниво знања не воде нужно и бољем познавању фразеолошких јединица.

Ако се сложимо са групом аутора који сматрају да се фразеолошке јединице морају у програме предмета и наставу укључивати постепено, још од почетних нивоа, морамо имати у виду да се посебна пажња приликом њиховог адекватног одабира треба посветити преваходно аналогним фразеолошким јединицама и онима које у српском језику немају еквивалент. Управо те фразеолошке јединице представљају главне узроке неспоразума у комуникацији, будући да су њихова структура и тип употребљене метафоре културно условљени, те се значење не може докучити превођењем речи које их сачињавају. Поређењем и размишљањем о комуникативном процесу који се остварује и у матерњем и у шпанском језику, ученици би поред усавршавања комуникативне, такође развијали и своју интеркултурну компетенцију. Приликом одабира одговарајућих аналогних и нееквивалентних фразеолошких јединица за сваки ниво знања треба узимати у обзир критеријуме као што су учесталост њихове употребе, синтаксичка структура и семантичка и прагматичка вредност.

Овим радом настојале смо да одговоримо на постојећу потребу у нашој земљи за проучавањем фразеологије у настави шпанског језика и отворимо врата будућим контрастивним истраживањима која би за циљ имала проучавање појединих врста фразеолошких јединица (паремије, устаљене фразе, фраземе или колокације) или би се базирала на њиховом когнитивном, морфосинтаксичком и прагматичком поређењу.

Библиографија

- Буитраго 2008: A. Buitrago, *Diccionario de dichos y frases hechas*. Espasa: Madrid
- Фернандес Прието 2004: M. J. Fernández Prieto, *La enseñanza de fraseología. Evaluación de recursos y propuestas didácticas*, Actas del XV Congreso Internacional de ASELE, Centro Virtual Cervantes, 349–356.
- Формент Фернандес 1998: M. Forment Fernández, *La didáctica de la fraseología ayer y hoy: del aprendizaje memorístico al agrupamiento en los repertorios de funciones comunicativas*, Actas del VIII Congreso Internacional de ASELE, Madrid: Universidad de Alcalá, 339–348
- Гарсија Муруаис 1997: M. T. García Muruais, *Propuestas para la enseñanza de unidades fraseológicas en la clase de E/LE*, Actas del VIII Congreso Internacional de ASELE, Madrid: Universidad de Alcalá, 363–369.
- Гомес Молина 2000: J. R. Gómez Molina, Las unidades fraseológicas del español: una propuesta metodológica para la enseñanza de las locuciones en la clase de ELE, en: (ed.) M. J. Coperías, J. Redondo, J. Sanmartín, *Aprendizaje y enseñanza de una segunda lengua*. Quaderns de Filologia, V, Universitat de València, 111–134.
- Корпас Пастор 2001: G. Corpas Pastor, *Corrientes actuales de la investigación fraseológica en Europa*, Liburukia 46, No 1, 21–49.
- Наваро 2003: C. Navarro, Didáctica de las unidades fraseológicas en: (coord.) San Vicente, F, Calvi, M. V, *Didáctica del léxico y nuevas tecnologías*, Viareggio-Lucca, Mauro Baroni, 99–115

- Пенадес Маргинес 1999: I.Penadés Martínez, *La enseñanza de unidades fraseológicas*, Cuadernos de didáctica del español/LE, Madrid: Edinumen.
- Пејовић 2009: A. Pejović, De la idea a la locución: Hacia la propuesta de un nuevo diccionario fraseológico basado en los ejemplos procedentes de corpus textuales en (eds.) Cantos Gómez, P, Sánchez Pérez, A, *Panorama de investigaciones basadas en corpus*, Asociación Española de Lingüística del Corpus, 413–442.
- < <http://www.um.es/lacell/aelinco/contenido/autores.html> > 25. 3. 2012.
- Суарес Куадрос 2006: S.J. Suárez Cuadros, *Análisis comparativo de las unidades fraseológicas que incluyen algún zoomorfismo en los idiomas Ucraniano y Español* (tesis doctoral). Granada: Editorial de la Universidad de Granada.

Дидактика фразеолошких јединица: материјали за коришћење у настави

- Beltrán, M. J, Yáñez Tortosa, E. (1996). *Modismos en su salsa*. Madrid: Arco/Libros.
- Domínguez González, P, Morera Pérez, M, Ortega Ojeda, G. (1988). *El español idiomático. Frases y modismos del español*. Barcelona: Ariel.
- Ruiz Gurillo, L. (2002). *Ejercicios de fraseología*. Madrid: Arco/Libros.
- Taberero Sala, C. (1997). *Pocas palabras no bastan*. Pamplona: EUNSA.
- Vranić, G. (2004). *Hablar por los codos. Frases para un español cotidiano*. Madrid: Edelsa.

Summary

Phraseological units are necessary when developing communicative competence in a foreign language, making foundation for many of communicative functions, whereas absence of knowing them might cause misunderstanding in communication. Quite often, they represent reflection of cultural distinctiveness of a country whose language is being taught, and therefore adoption of these units contributes to development of intercultural competence among students. Alongside establishing the importance of phraseology in teaching process and adequate access to its elaboration, in this paper we will attempt to answer the following questions: On which level of knowledge should phraseological units be introduced? How familiar with phraseological units are the students minoring in Spanish? Are the students capable of guessing the meaning of a phraseological unit which has no equivalent in Serbian? What is the source of students' knowledge? With this objective, we have conducted a research which involves students minoring in Spanish at the Faculty of Philology in Belgrade, and the results will be herein presented. Taking into consideration that this is the first paper with general purpose which attempts to establish teaching problems and reveal adequate approach of covering phraseological units in class, we hope that it will serve as basis for future comparative researches regarding phraseology in teaching Spanish in our country.

Key words: Phraseological units, Spanish, teaching methods, contrastive analysis

Катарина Аксић¹ Наталија Живковић

ОДНОС ЛЕКСЕМА И МЕНТАЛНИХ КОНЦЕПАТА ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ ТЕОРИЈЕ РЕЛЕВАНЦИЈЕ

У овом раду анализирају се концепти, као и типови информација унутар самих концепата, а затим се пажња аутора усмерава на *пресликавање* (mapping), тј. везу између менталних концепата и лексема. Наглашава се постојање већег броја концепата у односу на број лексема, с обзиром на то да се захваљујући њима кодира бесконачан број концепата. Након излагања основних теза о томе какво је пресликавање између лексема и концепата, тј. који је квантитативни однос речи и концепата, дефинише се појам про-концепта, што је поткрепљено примерима, уз кратак осврт на инференцијални модел комуникације. У раду се закључује да постоји парцијална веза између лексема и концепата, односно указује се на неопходност увођења про-концепата. Закључује се и да се све лексеме понашају као да су про-концепти с обзиром на то да концептуални садржај који кодирају мора бити контекстуално спецификован, као и да је број концепата већи од броја лексема у језику.

Кључне речи: концепт, лексема, про-концепт, пресликавање, инференција

1. Увод

У раду се врши анализа менталних концепата као релативно стабилних и јасних структура које се стварају у нашем уму, а њихово стварање може се упоредити са стварањем одредница у енциклопедији. Затим се испитује веза између менталних концепата и лексема као и степен подударња међу њима. Лексеме које су употребљене у примерима преузете су из српског и енглеског језика. Утврђивање квантитативног односа лексема и концепата заснива се на разматрању постојећих становишта о односу броја лексема и концепата. Дефинисањем про-концепата и њиховом егземплификацијом, у раду настојимо да покажемо да лексеме могу да кодирају велики број концепата, а која ће се одредница концепта активирати зависи од контекста у коме је концепт саопштен. Због тога се у раду позивамо и на инференцијални модел комуникације, зато што успешност комуникације зависи од способности примаоца поруке да изведе закључке и препозна намере пошиљаоца. Задатак примаоца поруке јесте да правилно про тумачи саопштени концепт. Овакво тумачење изискује стварање нових концепата у процесу комуникације.

2. Концепти

Концепти, попут логичких форми које их садрже, јесу психолошки објекти који се разматрају на једном прилично апстрактном нивоу (Sperber, Wilson 1995: 86). Постоји претпоставка да се сваки концепт састоји од ознаке или адресе у нашем памћењу, односно наслова под којим могу бити смештене различите врсте

1 kaja.aksic@gmail.com

информација које, потом, можемо извући у случају потребе, као и да је кодирани концепт конституент логичке форме. Када се у логичкој форми појави адреса на којој се налази одређени концепт, тада је омогућен приступ информацијама које су смештене на тој адреси у нашем памћењу. Те информације могу бити: логичке, енциклопедијске и лексичке (Sperber, Wilson 1995: 86–93).

Логичка одредница концепта састоји се од скупа дедуктивних правила која важе за логичке форме чији је конституент заправо концепт. Та дедуктивна правила описују скуп премиса и закључака.

Енциклопедијска одредница садржи информације о екстензији и/или денотацији самог концепта, односно о предметима, догађајима и/или својствима који се наводе у оквиру тог концепта. Узимајући ово у обзир, енциклопедијска одредница која упућује на концепт неке историјске личности требало би да садржи скуп претпоставки о тој личности. Да би се објаснили односи међу овим претпоставкама, као и односи међу самим одредницама, узимају се одређени модели који инкорпорирају овакве појмове. Ово значи да сва људска бића развијају сличне претпоставке о догађајима и предметима на које свакодневно наилазе. На пример, људи имају приближно исту представу о врстама апарата који се користе у домаћинству. Та идеја обухвата фрижидер, шпорет и вешмашину, али не и филтер за пречишћавање ваздуха. Дакле, овакве претпоставке засноване на стереотипима налазе се смештене у нашем памћењу, приступа им се веома брзо, и користе се у случају када нема неких одређенијих информација које се тичу таквих предмета или догађаја. На пример, када чујемо да је наш пријатељ купио телевизор, донећемо претпоставку да је реч о уобичајеном моделу телевизора, а не о моделу са равним екраном који се поставља на зид, осим уколико не добијемо другачију информацију. За разлику од логичких одредница које су мање, коначне и релативно константне у времену, енциклопедијске одреднице варирају у времену и у зависности од говорника. Дакле, немамо сви исте претпоставке о одређеној историјској личности или кућним апаратима. Ове претпоставке се мењају кроз време и стално се додају нове. На пример, упоредо са технолошким развојем потребно је стварати нове енциклопедијске одреднице већ кодираних концепата. Истовремено неке информације о денотацији самог концепта престају да важе, јер се говорник, на пример, за десетак година неће сећати старијег модела телевизора, с обзиром на то да се такав више неће производити. Према томе, енциклопедијска одредница у случају лексеме *телевизор* неће више садржати информацију која говори о томе да је телевизор направљен у облику кутије, већ да се производи у облику плоче са равним екраном већих димензија.

Лексичка одредница садржи речи или фразе из природног језика којима се изражавају информације које се налазе у оквиру концепта. Различите речи могу имати значења различитог формата, али постоје и речи које немају значења као што су властита имена. На пример: Борислава Пекића не можемо дефинисати као аутора *Беснила*, нити можемо само рећи да је он Србин, зато што је то неопорно, а опет недоследно и непотпуно.

Крипке (1972) и Путнам (1975) износе своје становиште које се противи овом класичном становишту да су властита имена све само не јединствена, износећи значај њихових појединачних употреба, што се односи и на термине као што су: „со” и „жирафа”. Наиме, значење речи „со” учи се показивањем на одређене врсте соли и упућивањем на то да се називају „со”. Дакле, све појединачне употребе „соли” везане су за неки почетни чин „крштења” саме речи. Да бисмо правилно користили овај термин, није нам потребно познавање хемијске дефи-

ниције. Та дефиниција спада у енциклопедијску одредницу концепта „соли”, и даје информације о хемијском саставу соли (односно, из чега се састоји) а не шта „со” значи. Ово је „каузална теорија референције” којом се значење термина даје у оквиру концепата који немају логичке, већ само одговарајуће енциклопедијске одреднице.

Са друге стране, „теорија прототипа” заснива се на томе да значење речи није одређено скупом логичких својстава, већ да то значење одређује ментални модел за који користимо реч која се односи на ствари које личе на тај модел. На пример: ако имамо одређени модел о томе како изгледа прототип слона, коришћемо лексему *слон* за све животиње или ствари које личе на тај модел. Ипак, обе ове теорије нису довољне, и чини се да је неопходно допунити дефиницију речи увођењем њених логичких својстава. Наиме, Фодор (1975) заузима становиште да се значење већине речи не може дефинисати коришћењем једноставнијих концепата. На пример: уколико желимо да дамо дефиницију нечега што је „зелено”, и уколико узмемо једноставнији концепт да бисмо то описали, један од концепата би био „боја”, али зато наилазимо на препреку код следећег концепта. Најбоље би било „зелено” дефинисати као: зелена боја, али ово није права дефиниција, зато што се она користи самим концептом кога би требало да дефинише. Дакле, логичка својства нису довољна за дефинисање концепта.

2.1. Пресликавање – веза између менталних концепата и лексема

Поставља се питање који тип пресликавања, тј. везе, постоји између менталних концепата и лексема. Постоје три различита становишта (уп. Sperber, Wilson 1998: 184–200). Једно од екстремних је да су природни језици једино средство за изражавање мисли, а њему супротно је да индивидуални ментални концепти не постоје. Дакле, по првом становишту, између лексема и менталних концепата постоји подударње један-на-један. Њему супротни став заговара тезу да лексема немају себи одговарајуће менталне концепте.

У овом раду полазимо од става да ментални концепти постоје и покушавамо да утврдимо која врста и колики степен подударња постоји између лексема и концепата, и настојаћемо да докажемо да је пресликавање парцијално зато што постоје концепти за чије изражавање не постоји одговарајућа лексема, а са друге стране, постоје лексема које не изражавају менталне концепте. Идеју да постоји подударње један-на-један сматрамо неприхватљивом.

Анализа везе између менталних концепата и лексема у овом раду заснована је на разматрању следећих теза о томе какво је пресликавање између лексема и концепата, тј. који је квантитативни однос речи и концепата.

1. Према првој тези готово сви концепти могу да се изразе лексички, али велики број речи кодира комплексне концептуалне структуре уместо појединачних концепата. Дакле, број концепата је мањи од броја речи.

2. Према другој тези пресликавање је приближно један-на-један зато што је број синонима, хомонима, и концепата који нису лексикализовани релативно мали.

3. Трећа теза је супротна првој и према њој је број концепата много већи од броја лексема. Објашњење се налази у томе што је само део концепата могуће изразити речима. Трећа теза указује на то да постоји велики број концепата, нпр. опажајних стимулуса, који се не могу именовати. Људи разликују око милион нијанси боја, а именују их помоћу пар десетина лексема. Разликовање опажених

нијанси боја не води нужно ка стварању стабилних концепата тих боја. Човек запажа нову нијансу (за коју не употребљава нову лексему), али он такође не мора да формира нову, јасну и стабилну менталну структуру те нијансе. Ипак, људи често формирају стабилне менталне концепте на основу свог искуства, нпр. можемо имати јасан концепт одређене врсте бола, одређеног мириса и сл., а не бити у могућности да то поделимо са другима јер такве концепте не можемо лексикализовати.

Цери Фодор, као присталица друге тезе критикује прву тезу (уп. Fodor 1975) тврдећи да већина речи нема одговарајуће дефиниције и да се њима изражавају једноставни ментални концепти. Он сматра да је боље реч *bachelor* „нежења” схватити као лексему која кодира један концепт, иако она има сложена дефиницију *unmarried man* „неожењен човек”. Треба је посматрати као скраћеницу комплексног менталног израза. Структура менталне поруке, према Фодоровом традиционалном виђењу, веома је слична структури реченице којом се та порука изражава у комуникацији, а за њега је говорник неко ко има за циљ првенствено да кроз комуникацију изрази менталну поруку. Према инференцијалном моделу, комуникација се остварује тако што онај који започиње комуникацију пружа доказе о својим намерама, а онај коме се он обраћа – изводи закључке о његовим намерама. Ове намере често се препознају захваљујући здравом разуму. Дакле, теорија инференције указује на то да говорник треба својим слушаоцима да пружи доказ о својој намери да пренесе одређену поруку.

Поједине речи кодирају тзв. про-концепте који имају концептуални садржај, али се њихово значење мора контекстуално спецификовати да би се реченици приписала истинитосна вредност. Контекст посматрамо као психолошки конструкт, дакле, као скуп ментално репрезентованих претпоставки које, заједно са новом информацијом, омогућавају извођење позитивних когнитивних ефеката. Контекст није унапред дат, већ га саговорник одабира на основу исказа и интерпретације која је конзистентна с комуникативним принципом релеванције². На пример, истинитост реченице „кућа је близу школе” зависи од критеријума, скале која је такође контекстуално спецификована. Размотримо следећи пример: „Отвори кола.“ У комуникацији пошиљалац поруке производи остензивни стимулус којим покушава да пружи доказ о својим намерама (Sperber, Wilson 1995: 163-171). Прва намера је информативног карактера, односно да примаоцу поруке учини видљивим одређени скуп претпоставки. Друга намера је комуникативног типа, односно да и пошиљалац и прималац поруке постану свесни његове информативне намере. Успешност комуникације зависи од способности примаоца поруке да изведе закључке и препозна намере пошиљача. Дакле, задатак примаоца поруке јесте да конструише одређене хипотезе и да изабере ону праву. Прималац поруке тумачи поруку која му је упућена у складу са принципом релеванције, односно његово тумачење је у складу са највишим степеном релеванције како би испунило очекивања и самог пошиљача поруке. На основу наведеног, прималац поруке изводи закључак, односно ствара концептуалну структуру о томе да говорник вероватно тражи од њега да отвори врата на колима како би у њих ушао, или да отвори гепек како би у њега спустио свој кофер. Међутим, уко-

2 1) Когнитивни принцип релеванције: Људска когнитивност тежи да буде у складу са највишим степеном релеванције.

2) Комуникативни принцип релеванције: Сваки чин остензивне комуникације даје претпоставку која је сама по себи релевантна (Sperber, Wilson 1995: 118-142).

лико је прималац поруке аутомеханичар, онда говорник тражи да се подигне хауба, те да се испита евентуални квар, како би се извршила поправка. Или, уколико се говорник налази у позицији сувозача, можда се овим речима обраћа возачу како би возач подигао кров на аутомобилу. У реченици „Отвори флашу” глагол „отворити” највероватније се односи на вађење чепа или скидање поклопца са флаше. Али, флаша се може „отворити” и када јој изрежемо данце. Затим, саопштени концепт реченице: „Пробај!” зависи од тога на који начин је контекстуално спецификована. Може имати различита тумачења: појести палачинке, видети да ли вам одговара одређена величина хаљине, нанети кармин на усне да би се видело да ли је нијанса одговарајућа, полагати пријемни испит ради уписа на факултет, покушати да се стекне одређена вештина, усудити се на неки чин, итд. У овим примерима се види да лексема *отворити* и *пробајти* могу да саопште велики број концепата и немогуће је сваки од тих концепата изразити посебном лексемом, тј. контекст упућује на одреднице концепта које је потребно активирати при тумачењу датог исказа.

Постоје речи попут *it (y it rains, it snows), there is, there are (There are two books on the desk)* које не изражавају менталне концепте. Са друге стране, неке концепте је немогуће изразити речју већ се они морају изразити путем фразе. У енглеском језику речи *aunt* и *uncle* кодирају се путем фразе зато што се оне односе на више различитих концепата (означавају рођену сестру или брата родитеља или њихове супружнике). У српском језику постоји више лексема којима се преводе *aunt* (*тешка, ујна, сирина*) и *uncle* (*тетка, ујак, сирин*). У српском језику реч *сирин* односи се на један концепт, а то је „очев брат”, *сирина* је „супруга очевог брата”; *ујак* је „мајчин брат”, *ујна* је „супруга мајчиног брата” итд. У енглеском језику постоји лексема *sibling* која означава концепт „дете истих родитеља”, овај концепт постоји и код говорника других језика (рецимо српског), који немају лексему подударну овом концепту. У енглеском такође постоји лексема *grandparent* која се у српском може изразити само путем фразе „отац или мајка родитеља”. Затим, лексема *penthouse* у српском језику изражава се као „луксузни стан на врху зграде”. Још један пример је глагол *marry* који у српском језику има преводне еквиваленте „удати се” и „оженити се”, док се у енглеском језику односе на различите концепте у зависности од пола говорника. Дакле, исти ментални концепт се у појединим језицима изражава путем једне лексеме, док се у другим мора изразити помоћу фразе.

Спербер и Вилсонова тврде да се све речи (и оне које кодирају пуне концепте) понашају као да су про-концепти зато што се концепт који оне изражавају у датом исказу мора посматрати кроз контекст. Узимајући ово у обзир, закључује се о постојању већег броја концепата у односу на број лексема у језику. У прилогу томе да је број концепата много већи од броја лексема говори и то што је стабилизација неке нове речи у језику спор и релативно редак процес. Процењује се да се годишње у једној хомогеној говорној заједници стабилизује десетак нових речи, док је број нових концепата које особа усвоји практично неограничен.

3. Закључак

Веза између лексема и концепата је парцијална на основу чега се долази до закључка да се све речи заправо понашају као про-концепти, зато што концепти које изражавају у одређеном исказу морају бити контекстуализовани. Узимајући у обзир теорију релеванције која тежи томе да објасни како се у било каквом ко-

муникативном чину успоставља однос који је неопходан за стварање лексема у језику, закључује се да захваљујући овом односу, говорник и слушалац стварају одређене менталне концепте који се могу разликовати, али комуникација може бити успешна упркос могућим семантичким неслагањима. Све док се лексема успешно користи у комуникацији, и све док слушалац схвата намеру говорника комуникација може бити успешна, али се не може рећи да иста лексема кодира исти концепт и за говорника и за слушаоца. Притом, треба имати на уму да слушалац треба да на основу исказа говорника који представљају доказе његових намера изабере праву хипотезу, којом ће тумачење поруке пошиљаоца бити у складу са највишим степеном релеванције. Имајући на уму инференцијалну природу процеса разумевања, у раду се истиче постојање већег броја менталних концепата од броја лексема у самом језику, с обзиром на то да лексема не преносе само концепте које кодирају, већ и бесконачан број њима повезаних концепата на које могу да укажу у датом контексту. Чак ни често коришћена својства неког предмета, догађаја или стања не могу бити концептуализована. Иако су представљена у одговарајућем контексту – заборављају се. Свакодневно примајући велики број информација, ми неоспорно отварамо старе или стварамо нове адресе у нашем памћењу, формирајући овако нове концепте. Међутим, формирање нових концепата не повлачи нужно са собом и стварање нових лексема, пошто је стабилизација нових речи у језику спор и релативно редак процес. Из овога проистиче закључак да је број концепата неминовно већи у односу на број лексема у језику.

Литература:

- Fodor 1975: J. Fodor, *The Language of Thought*, Harvard: Harvard University Press.
- Kripke 1972: S. Kripke, *Naming and Necessity*, in Davidson and Harman 1972, reprinted as *Naming and Necessity*, Oxford: Blackwell, 253–355.
- Putnam 1975: H. Putnam, *Mind, Language and Reality: Philosophical Papers, II*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sperber, Wilson 1995: D. Sperber, D. Wilson, *Relevance Communication and Cognition*, 2nd edition, Oxford: Blackwell Publishing.
- Sperber, Wilson 1998: D. Sperber, D. Wilson, *The Mapping between the Mental and the Public Lexicon*, Cambridge: in P. Carruthers & J. Boucher (eds) *Thought and language*, 184–200.

THE RELATION OF LEXEMES AND MENTAL CONCEPTS FROM THE PERSPECTIVE OF THE THEORY OF RELEVANCE

Summary

Concepts complete with the types of information provided within concepts are being analyzed throughout the work itself, and afterwards the authors focus their attention on the relations between mental concepts or „words of mentalese” and lexemes. The emphasis is placed upon the existence of a larger number of concepts as opposed to lexemes. After presenting the basic theses of mapping between lexemes and concepts, that is the quantitative relation between words and concepts, the notion of pro-concept is defined, which is exemplified, with a brief view of the inferential communication model. What is being concluded at the end of this paper is the existence of a partial relation between lexemes and concepts, that is, there is a reference to the necessity of introducing of pro-concepts. The conclusion leads to saying that all lexemes act like pro-concepts regarding the fact that the conceptual content they encode has to be contextually specified, and we also conclude that the number of concepts is greater than the number of lexemes in a language.

Key words: concept, lexeme, pro-concept, mapping, inference

Јасмина Бучевац Нерић
Београд

ФРАЗЕОЛОШКЕ ЈЕДИНИЦЕ У КОМУНИКАТИВНОЈ НАСТАВИ ШПАНСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА

Из фразеологије и лексикологије једног народа може се боље упознати његова историја, култура, традиција, општи ставови, моралне вредности, друштвени и породични живот, као и бројне особине људи. Оним што говори, човек исказује оно што мисли, жели, сугерише и критикује као појединац, али и као припадник одређене друштвене заједнице. Целокупна свакодневна комуникација прожета је бројним изрекама, пословицама, фразама и другим фразеолошким јединицама. У складу са принципима савремене методолошке праксе, циљ наставног процеса огледа се у развоју комуникативне компетенције код ученика, односно формирању и усвајању склопа граматичких, лингвистичких и социокултурних аспеката језика неопходних за његову употребу у различитим контекстима и говорним ситуацијама. У овом раду посебна пажња се посвећује фразеолошким јединицама које на првом месту олакшавају комуникацију и интеракцију међу саговорницима. Представљају се различити примери активности и вежбања која олакшавају процес увођења, обраде и понављања фразеолошких јединица у шпанском као страном језику. Помоћу представљених стратегија, предлога и контекстуализованих примера базираних на експлицитној настави настоји се код ученика развити семантичка креативност и комуникативна компетенција како би се адекватно могли изразити у различитим друштвеним ситуацијама.

Кључне речи: шпански, фразеолошке јединице, предлози за увођење, обраду и понављање фразеолошких јединица

1. Увод

У протеклом периоду, на пољу фразеологије шпанског језика спроведена су истраживања која су имала за циљ да прикупе и организују оне изразе који су претходно окарактерисани као укореењени у шпанском језику.

У овом раду биће коришћен термин „фразеолошке јединице“, будући да између дефиниције појединих врста израза, изрека, максима није постављена јасна разлика, нарочито када је реч о конструкцијама чије су се дефиниције мењале, модификовале, па чак и подударале током времена. У лингвистици и литератури се наводи да се начела за препознавање и класификацију фразеолошких јединица често разликују, као и да многи ставови аутора нису усаглашени, тако да постоје разлике у тумачењу онога што се карактерише као фразем, фразеолошка конструкција, идиом, идиоматска фраза, устаљена фраза, устаљени обрт (конструкција), фразем (Мршевић Радовић 1987: 11), у шпанском језику *frases hechas, unidades fraseológicas, expresiones institucionalizadas, fórmulas rutinarias, expresiones fijas...*

2. Фразеолошке јединице – Дефиниција термина

Постоје различите дефиниције термина „фразеолошке јединице“. Једна од њих је дефиниција коју нуди Корпас Пастор (*Corpas Pastor*): „Фразеолош-

ка јединице представља комбинацију речи коју карактерише висок ниво сталности и идиоматичност, односно ради се о комбинацији речи чије се значење не закључује искључиво из значења издвојених речи и као таква има ограничен степен модификовања, замене речи, могућности додавања елемената или било које друге измене структуре“ (Корпас Пастор 1996: 50). Ова ауторка класификује фразеолошке јединице у три групе. У прву групу се убрајају колокације (*colocaciones*), односно фразеолошке јединице које карактерише сталност у норми и које не представљају комплетан исказ. Другој групи припадају фразеологизми (*locuciones*), постојани у систему, али немају карактер исказа. Трећу групу сачињавају фразеолошке конструкције: паремије и устаљене фразе (*enunciados fraseológicos: paremias y fórmulas rutinarias*), односно фразеолошке јединице које поседују карактер исказа и сталност у говору (Корпас Пастор 1996: 52).

У српском језику најпрецизније Драгана Мршевић Радовић разграничава термине. „Термин фразеологизам употребљава се двојак: 1. као синоним фразеолошкој јединици, дакле као општи назив за јединицу фразеолошког система независно од њених структурно семантичких и функционалних особености и 2. као назив само за експресивне фразеолошке јединице, и то у радовима оних лингвиста који у фразеолошке јединице убрајају поред експресивних и неекспресивнеустаљене синтагме с номинационом функцијом у језику» (Мршевић Радовић 1987: 11).

„Термин идиом именује јединицу с искључиво конотативним значењем. Термин идиоматска фраза односи се на идиом с реченичном структуром као основним фразеолошким обликом; на исти начин, као синоним за идиоматску фразу, употребљава се и устаљена фраза, али и као општи назив за реченичну структуру коју карактерише «репродуковање» као већ готове језичке јединице. На основу ове особине многи лингвисти убрајају у фразеолошке јединице и много шири језички материјал, као што су пословице, сентенце, афоризми и сл.» (Мршевић Радовић 1987:12).

3. Важност увођења фразеолошких јединица у наставу шпанског језика као Л2

Упркос чињеници да не постоји потпуна сагласност истраживача и проучавалаца фразеолошких јединица око њихове јасне поделе и дефиниције, методичари наставе деле исто мишљење да је њихово увођење неопходно у процесу наставе страног језика.

На плану методике и дидактике страних језика дошло је до значајних промена услед развоја лингвистичких дисциплина: прагматике, примењене лингвистике, социолингвистике, психолингвистике, когнитивне лингвистике и анализе дискурса. Циљ наставног процеса огледа се у развоју комуникативне компетенције код ученика, односно формирању склопа граматичких и лингвистичких правила неопходних за реалну употребу језика у различитим комуникативним контекстима и говорним ситуацијама. У току усвајања страног језика, ученик ће се сусретати са различитим фразеолошким јединицама, како у говорним ситуацијама тако и у писаним текстовима, и у одређеном тренутку у свом наставном процесу, осетиће потребу да исте употреби у језику који учи, као што би их употребио у комуникативној ситуацији у матерњем језику. Из тог разлога сматра се веома корисним увођење фразеолошких јединица у наставу, нарочито

оних које са прагматичке тачке гледишта олакшавају друштвену интеракцију и побољшавају комуникацију међу говорницима (Наваро 2004: одељак 3).

Познавање фразеолошких јединица подразумева способност да се избебре адекватна конструкција у зависности од комуникативног контекста и лингвистичке ситуације. Наваро (*Navarro*) сматра да би фразеолошке јединице требало да буду уврштене у целокупан програм усвајања шпанског као страног језика и посматране као аспект више у развоју ученикове комуникативне компетенције. Да би постао комуникативно компетентан говорник, ученик треба да научи да усклади лингвистичке исказе са комуникативним контекстом и културолошким аспектима циљног језика (Наваро 2004: одељак 3).

Може се дакле закључити да фразеолошке јединице имају велику важност у усвајању и обogaћивању језика и културе једног друштва јер оне представљају јединствену реалност и стога их треба усвајати, проучавати и примењивати.

4. Ниво на коме се фразеолошке јединице уводе у наставу

У наставном процесу усвајања страног језика није лако одредити које лексичке елементе би требало ученик да усвоји и у којој мери их треба уводити у наставу, нарочито када је реч о фразеолошким јединицама. Критеријуми избора у највећој су мери повезани са комуникативним способностима ученика, али и са комуникативним функцијама, темама и ситуацијама које су предмет обраде.

Marco común europeo de referencias para las lenguas – Заједнички европски референтни оквир за живе језике предлаже да се анализа, обрада и усвајање различитих подврста фразеолошких јединица реализује у зависности од нивоа знања који ученик поседује из циљног језика, што би табеларно могло да се представи на следећи начин:

Колокације	Од почетних нивоа А1, А2
Фраземи (нарочито колоквијални)	Б1, Б2, Ц1, Ц2
Устаљене фразе	Од почетног нивоа А1
Паремије (пословице, изреке...)	Б1, Б2, Ц1, Ц2

Дакле, ускладу са препорукама Савета Европе представљеног у оквиру Заједничког европског референтног оквира за живе језике (Консехо де Еуропа 2002: 5.2.2.3) предлаже се увођење, обрада и анализа различитих подврста фразеолошких јединица већ од почетног нивоа. На нивоу А1 се уводе одређене колокације: *centro comercial* („тржни центар“), *dibujo animado* („цртани филм“), *solicitar un trabajo* („конкурсати за посао“), *golpe de estado* („државни удар“), *cajero automático* („банкомат“)... устаљени изрази ¡Buenos días! („Добар дан“), ¿Qué tal? („Како си?“), Hasta luego („до виђења“)... фраземи од којих су само неки од њих: *un poco* („помало“), *poco a poco* („мало-помало“), *a menudo* („често“), *a veces* („понекад“), *a la derecha* („са десне стране“), *a la izquierda* („са леве стране“).

На почетим нивоима важно је усмерити пажњу ученика ка комбинацијама речи које се обично појављују заједно, а не према изолованим речима. На овај начин се олакшава њихово памћење и умањује се могућност појављивања грешака у даљој продукцији. Увођењим скупа тих речи у наставу, такође се избегава

погрешна трансференција лексичких колокација из матерњег у циљни језик. Поред тога, приликом усвајања „блока речи“ ученик побољшава владање језиком који учи, стиче говорну и писану флуидност и избегава да комбинује реч по реч како би створио свој дискурс, чиме остварује већу брзину у процесуирању језика (Монтеро Мартинес 2002: одељак 3.2).

Са друге стране, Заједнички европски референтни оквир за живе језике (Консехо де Еуропа 2002: 5.2.2.3) предлаже да се пословице и изреке уводе на ниивоима Ц1 и Ц2, мада је могућно њихово увођење на Б1 и Б2 ниивоу, нарочито уколико је реч о паремијама које садрже колоквијални карактер или су у широј употреби у свакодневном говору.

5. Фразеолошки речници и приручници шпанског језика адекватни за наставу шпанског као Л2

Коришћење фразеолошких речника у процесу усвајања шпанског језика као Л2 у знатној мери може олакшати исправно усвајање фразеолошких јединица. Речници фразеолошких израза погодни су за употребу већ од почетних ниивоа знања. Један од речника фразеолошких јединица шпанског језика је *Hablar por los codos – Frases para un español cotidiano* ауторке Гордане Вранић из 2004. године у издању шпанске издавачке куће Еделса (*Edelsa*). Овај речник је намењен усвајању, обради и понављању фразеолошких јединица које су веома честе у свакодневној употреби и може се користити код ученика већ на почетном ниивоу знања. Поред овог речника, за усвајање фразеолошких јединица шпанског језика користе се речници *Diccionario de argot*, Хулије Санмартин Саес (*Julia Sanmartín Sáez*) у издању издавачке куће Еспаса Калпе (*Espasa Calpe*), као и речник Алберта Бујтраго Хименеса (*Alberto Buitrago Jiménez*) *Diccionario de dichos y frases hechas*, који су намењени професорима и ученицима на вишим ниивоима знања. Познати су речници Инмакуладе Пенадес Мартинес (*Inmaculada Penadés Martínez*) у издању издавачке куће Арко Либрос (*Arco Libros*), који се користе на свим ниивоима, а посебно су погодни на Б и Ц ниивоу: *Diccionario de locuciones adverbiales para la enseñanza del español* (2005), *Diccionario de locuciones verbales para la enseñanza del español* (2002) и *Diccionario de locuciones nominales, adjetivas y prenominales para la enseñanza del español* (2008).

6. Предлози за увођење и обраду фразеолошких јединица у настави шпанског језика као Л2

Матерњи говорници једног језика поседују у свом менталном лексикону бројне фразе, изразе, изреке, пословице које им омогућавају да на брз и ефикасан начин формулишу различите идеје и концепте који су заједнички, а самим тим и разумљиви другим матерњим говорницима и саговорницима у комуникацији. Међутим, код ученика страног језика овакав склоп језичких формула и израза не подразумева ниједну предодређену конструкцију, и у многим случајевима ученици не могу да препознају да се налазе пред једном таквом структуром у тексту или усменом исказу, па чак ни механизам превођења сваке речи на матерњи језик коме ученици прибегавају не омогућава им да разумеју садржај који преноси једна таква структура. Из тог разлога, у настави страног језика битно је развити механизме који би олакшали ученицима процес усвајања фразеолошких јединица и представили га на мотивишући и пријемчив начин. Сматра се

важним увођење ових конструкција од почетних фаза учења страног језика када ученик почиње да ствара свој властити ментални лексикон, прихватајући их као структуре јединственог значења. Са друге стране, увођење фразеолошких јединица би требало да се одвија у складу са нивоом знања ученика и његовом комуникативном способношћу како би могао да разуме значењску поруку коју она преноси, али и да је адекватно и граматички исправно употреби у одређеној комуникативној ситуацији.

У наставку следе предлози за увођење и обраду фразеолошких јединица, у наставном процесу са ученицима који се, на основу класификације предложене од стране Заједничког европског референтног оквира, налазе на нивоу знања А1 и А2 (*usuario básico*) и Б1 и Б2 (*usuario independiente*). Међутим, уколико би се изменила вежбања и прилагодила ученицима, уз употребу различитог наставног материјала, ови предлози би могли да се користе и код ученика који поседују виши ниво знања, Ц ниво, односно код ученика који су ранжирани као *usuario competente*. Циљ вежбања је разумевање фразеолошких јединица представљених у оквиру контекстуализованих примера, њихова употреба у различитим контекстима и примерима који садрже уско повезане социокултурне и лингвистичке елементе језика, као и њихова каснија употреба у говорној продукцији. На овај начин настоји се развити комуникативна компетенција и семантичка креативност код ученика како би се адекватно могао изразити у различитим друштвеним ситуацијама

6.1. Предлози

1. Као једна од могућих активности приликом увођења фразеолошких јединица у наставу шпанског језика као Л2 може да се спроведе следећа вежба: Ученик својим речима треба да објасни значење одређене фразеолошке јединице. Затим, своје виђење упоређује са реалним значењем одређене конструкције. Ова вежба може да делује мотивишућа за ученике уколико се на првом месту уведе фразеолошке јединице састављене од речи које ученик познаје и чије значење може да закључи на основу лексичког скупа.

Примери:

Poner la mano en el fuego. („Ставити руку у ватру“)
Ser sano como una manzana. („Бити здрав као јабука“)

2. Увођење фразеолошких јединица може да се реализује помоћу цртежа, вињета и флеш картица. Употреба додатног наставног материјала овог типа може да заинтересује ученике и да делује стимулативно како за усвајање тако и за даљу употребу фразеолошких јединица у продукцији. У следећим активностима познавајући значење одређене фразеолошке јединице, ученик може да је нацрта како би остали ученици погодили о којој конструкцији је реч.

Примери:

Dar la lata. („Досађивати, сметати некоме“)

Con el corazón en la mano. („Искрено, отворено“)

3. У овом типу активности ученицима се кроз текст представљен у додатном наставном материјалу уводе фразеолошке јединице које могу бити подвучене или искошене како би знали да се налазе пред таквим језичким конструкцијама. Што је јаснији контекст у коме се појављују фразеолошке јединице то ученици имају већу могућност да закључе њихово значење. Затим, ослањајући се на поређење између шпанског и матерњег српског језика, на основу контекста и превода, ученици имају задатак да одреде да ли постоји потпуна, делимична или привидна еквиваленција или не постоји никаква еквивалентност у значењу.

Професор може сам да осмисли текст или да пронађе адекватан додатни наставни материјал кроз који би се јасно увеле фразеолошке јединице.

У примеру који следи аутор рада је осмислио текст.

No es que no te entienda lo que me estás contando, sino que he perdido el hilo por un momento y ahora no te sigo. Sé que tu hermano es muy impulsivo y cuando pierde la cabeza no hay nadie quien pueda con él y que eso te saca de tus casillas sobre todo porque en la mayoría de las situaciones no tiene razón y que en estos momentos no puedes verle ni en pintura. Y por eso, te sugiero que dejes de llorar la lágrima viva y que aceptes la situación con más tranquilidad. („Није да не разумем то што ми причаш, већ сам изгубила нит на тренутак и сада те не пратим. Знам да је твој брат веома импулсиван и када изгуби главу не постоји нико ко би могао са њим и да те то изводи из такта нарочито, јер у већини ситуација није у праву, и да у тим тренуцима не можеш ни на слици да га видиш. Због тога ти саветујем да престанеш да горко плачеш и да прихватиш ситуацију са више смирености.“)

У случају потпуне или делимичне еквиваленције у преводу и контексту употребе фразеолошке јединице ученици треба да пронађу еквивалент у матерњем језику, док у случају привидне еквиваленције или њеног одсуства ученици на основу контекста покушавају да схвате њено значење. Професор им може понудити додатне примере како би дошли до прецизнијег значења, као и комуникативне ситуације у којој се одређена фразеолошка јединица користи.

4. Приликом обраде једне тематске целине, могу се увести пословице (*refranes*) које би се односиле на дату област. Задатак ученика био би да на првом месту повежу пословице са њиховим значењем а затим да осмисле ситуацију у којој би се оне могле адекватно употребити. Овај метод груписања фразеолошких јединица може се применити на различите тематске целине: делове тела, бројеве, храну, боје, животиње, родбинске односе.

-Decir pan por pan y vivo|por vino. —> -Hay que llamar las cosas por su nombre.

(„Рећи попу поп, а бобу боб.“

Треба назвати ствари својим именом)

-A falta de pan, buenas son tortas. —>

-Hay que conformarse con lo que se tiene si no se ha conseguido algo mejor.

(„Кад нема хлеба, добра је и погача.“

Треба се задовољити са оним што се има ако се не може постићи нешто више)

5. Слична активност може да се реализује помоћу картица као додатног наставног материјала. Овом вежбом се развијају усмено изражавање и писање и спроводи се код ученика који поседују Б1 и Б2 ниво знања. Активност је повезана за тематску целину, у овом случају делове тела (*partes del cuerpo*). Користе се три групе картица. У првој групи појединачно на свакој картици налази се написана реч која означава одређени део тела у облику у коме се појављује у фразеолошкој јединици. У другој групи картица налазе се непотпуне фразеолошке јединице које треба попунити да одговарајућим појмом из прве групе картица. У трећој групи налазе се значења фразеолошких јединица. Могу се користити картице различитих боја како би се олакшало ученицима повезивање појмова са фразеолошком јединицом и њеним значењем, односно да се иста боја нпр. плава користи за картице које садрже лексему *ojo* („око“) као и картице на којима су исписане фразеолошке јединице које садрже ову лексему и оне са објашњењем.

<i>Ojo</i> →	<i>No pegar</i> _____.	→	<i>No conseguir dormir.</i>
(„Око	Не склопити очи.		Не успети / моћи заспати“)
<i>Ojos</i> →	<i>No quitar</i> _____.	→	<i>Mirar constantemente.</i>
(„Очи	Не скидати поглед.		Стално гледати“)
<i>Mano</i> →	<i>Ser (mi/tu/su) _____ derecha.</i>	→	<i>Persona con la que se colabora y en la que se confía.</i>
(„Рука	Бити нечија десна рука.		Особа са којом се сарађује и у коју се има поверења“)
<i>Manos</i> →	<i>Pillar con las _____ en la masa.</i>	→	<i>Descubrir a alguien en el momento en el que va a realizar una acción que quiere o pretende ocultar.</i>
(„Руке	Ухватити некога на делу.		Ухатити некога на делу, док ради нешто што би желео да сакрије“)

(Вежба преузета са сајта <http://www.ispania.gr/arthra/ispanika/1518-las-unidades-fraseologicas-del-espanol-su-ensenanza-y-adquisicion-en-la-clase-dee>)

Иста активност може се примењивати и код појмова који означавају осећања као што су: изненађење (*sorpresa*), радост (*alegría*), туга (*tristeza*), задовољство (*satisfacción*), индиферентност (*indiferencia*), срамота (*vergüenza*) умор (*cansancio*), љутња (*enfado*), бес (*rabia*), страх (*miedo*), неповерење (*desconfianza*). Реализовањем ове активности ученици се оспособљавају да разликују метафоричку употребу различитих фразеолошких јединица са којима се често могу суслести у свакодневном говору.

6. За понављање усвојених фразеолошких јединица могу да се користе вежбе повезивања почетка и одговарајућег другог дела фразеолошке јединице. Ова вежба је погодна за обнављање свих подгрупа фразеолошких јединица.

Пример:

- *No tener* → *en el séptimo cielo.* („Бити на седмом небу“)
- *Ser* → *pelos en la lengua.* („Немати длаке на језику“)
- *Estar* → *el perjol de todas las salsas.* („Бити мирођија у свакој чорби“)

Такође за обнављање фразеолошких јединица могу се користити вежбе у којима ученици подвлаче одговарајућу реч како би адекватно формулисали попуњену конструкцију.

Пример:

- *A caballo regalado, no le mires el diente/ojo.* („Поклону се у зубе не гледа“)
- *Cuando el gato no está, los perros/ratones bailan.* („Кад мачке нема, мишеви коло воде“)

7. На вишим нивоима могу се спроводити активности у којима ученици у тексту замењују једну фразеолошку јединицу другом понуђеном која има исто или слично значење. Циљ ове активности односи се на обнављање претходно усвојених фразеолошких јединица и увођење нових, а самим тим ученици обогаћују свој вокабулар и стичу флуентност и прецизност у изражавању.

Пример:

- Lavarse las manos. Tener las manos limpias.
- („Прати руке“ „Имати чисте руке“ – Не презимати одговорност)
- Atar la lengua. Cerrar la boca.
- („Завезати језик“ „Затворити уста“ – Спречити некога да каже нешто)

8. Будући да су фразеолошке јединице саставни део културе народа оне често у себи садрже одређене географске појмове, историјске личности (*Fernando VII, Vargas, Lope, don Rodrigo, Job, El Espartero...*) и догађаје или осликавају традицију и веру. Увођењем фразеолошких јединица у наставу у исто време уводе се и културолошке карактеристике народа чији језик се усваја.

У шпанском језику заступљене су бројне фразеолошке јединице које у својој основи садрже религиозне елементе. Неке од њих су следеће: *quedarse para vestir santos* (‘остати да би облачио свеце’ – остати нежењен или неударен), *ser más papista que el Papa*, („бити већи верник од Папе“), *llegar y besar el santo* (‘доћи и пољубити свеца’ – урадити нешто добро веома брзо).

Значајно место заузимају и фразеолошке јединице које осликавају традиционалну представу – кориду. Оне се уводе у наставу како би се ученицима објаснила особеност света кориде, али и да би они сазнали њихово значење и употребу у свакодневном говору. Ученицима је потребно објаснити њихово значење, и када га схвате, неће имати потешкоће да дату фразеолошку јединицу употребе у свакодневној говорној ситуацији, одвојеној од свог првобитног значења, односно независној од света кориде. *Ver los torros desde la barrera* (‘гледати бикове иза ограде’ – посматрати неку тешку ситуацију а не учествовати у њеном решењу), *dar la puntilla* (‘зарити бодеж’ – дотући, уништити некога), *echar un carote* (‘пружити огртач’ – прискочити у помоћ) су само неке од њих.

Фразеолошке јединице могу садржати историјске и географске појмове. Да би разумели њихово значење и схватили у којим околностима се одређене фразеолошке јединице употребљавају потребно их је објаснити кроз приказ и појашњење историјске околности, догађаја, личности или важности географског појма. На овај начин ученици проширују своје знање у историји, географији, култури и традицији народа чији језик уче и пружа им се интердисциплинарност у наставном процесу. Кроз објашњење порекла, значења и актуелне употребе ученици ће бити способни да адекватно примене бројне фразеолошке јединице од којих су само неке: *estar entre Pinto y Valdemoro* (‘бити између Пинта и Валдемора’), *no se ganó Zamora en una hora* (‘није се освојила Замора за један сат’), *estar en Babia* (‘бити у Бабији’).

Приликом увођења и обраде ових фразеолошких јединица корисно је дати објашњење порекла, као и приказ њиховог савременог значења и употребе у комуникацији будући да се значење многих конструкција удаљило у савременом

говору од свог првобитног значења и уколико би се дословно превеле изгубиле би свој смисао.

Примери:

Quedarse para vestir santos- Ова фразеолошка јединица је настала у Шпанији у периоду када се сестре свештеника нису удавале како би им помагале у кућним пословима и у цркви где им је један од послова био облачење религиозних фигура које су украшавале унутрашњост цркве. У данашње време ова локација се користи за жене које се нису удале.

-Manoli tiene ya cuarenta años, y como van las cosas, me parece que se va a quedar para vestir santos. (Бујтраго Хименес 2000: 326)

-Hay moros en la costa- Овај израз се раније користио приликом упозоравања становништва са осматрачнице да се у близини градова и обале Средоземног мора налазе берберских пирати, који су се још називали и отомански гусари, чији је главни циљ било пљачкање бродова и заробљавање хришћанског становништва које су касније продавали као робове у северноафричким земљама и Блиском истоку. У савременом говору ова изрека се чешће користи у негативном облику *no hay moros en la costa* и њоме се обавештава и информише саговорник да не постоји опасност или проблем на неком месту.

-Vamos a hacer una fiesta en mi casa, porque, como todos los vecinos estan de vacaciones no hay moros en la costa y nadie puede protestar. (Бујтраго Хименес 2000: 209)

9. У настави се могу користити различити додатни наставни материјали, као што су песме, стрипови, исечци из новина и часописа, репортаже, снимљене радио емисије и краткометражни филмови усклађени са нивоом знања ученика. На овај начин ученицима се омогућава да кроз различите конкретне комуникативне ситуације, контекстуализоване примере и на њима интересантан начин прошире свој вокабулар и интегришу културу у процес усвајања језика.

7. Закључак

Представљени примери активности за увођење, обраду и понављање фразеолошких јединица могу се модификовати и прилагођавати практичним комуникативним потребама, интересовањима и нивоу знања ученика. Увођењем фразеолошких јединица у наставни процес усвајања шпанског као страног језика ученици се не упознају само са лингвистичким већ и са социокултурним аспектима језика и народа будући да се из фразеологије и лексикологије једног народа може боље упознати његова историја, култура, друштвени и породични живот, као и бројне особине људи. Усвајањем фразеолошких јединица ученици стичу већу комуникативну компетенцију, флуентност и прецизност у продукцији, побољшавају друштвену интеракцију и комуникацију са саговорницима и проширују своје знање о култури народа чији језик уче.

Библиографија

Речници

Бујтраго Хименес 2000: A. Buitrago Jiménez, *Diccionario de dichos y frases hechas*, Madrid: Espasa Calpe.

Вранић 2004: G. Vranić, *Hablar por los codos: frases para un español cotidiano*, Madrid: Edelsa. Литература

Драгићевић 2009: Р. Драгићевић, О проблемима идентификације фразеологизама, Бр 1 (Јануар 2009), 35–44, ISSN xxxx-xxxx, © Рајна Драгићевић 2009 <http://www.suedslavistik-online.de/01/dragicevic.pdf> 20. 10. 2012.

Консехо де Еуропа 2002: Consejo de Europa, *Marco común europeo de referencia para las lenguas: aprendizaje, enseñanza y evaluación*, Madrid: Instituto Cervantes. <<http://www.cervantes.es>> 10. 3. 2012.

Корпас Пастор 1996: G. Corpas Pastor, *Manual de fraseología española*, Madrid: Gredos.

Монтеро Мартинес 2003: S. Montero Martínez, *Estructuración conceptual y formalización terminográfica de frasetas en el subdominio de la oncología*, Universidad de Valladolid: Red Iris, Estudios de lingüística española, Vol. 19, <<http://elies.rediris.es/elies19/>> 10.3.2012.

Мршевић-Радовић 1987: Д. Мршевић Радовић, *Глаголско-именичке фразеолошке синџаџме*, Београд: Филолошки факултет

Наваро 2004: C. Navarro, *Didáctica de las unidades fraseológicas*, Universidad de Verona, <<http://www.ub.es/filhis/culturele/cnavarro.html#nota1>> 15. 3. 2012.

Пенадес Мартинес 1999: I. Penadés Martínez, *La enseñanza de las unidades fraseológicas*, Madrid: Arco Libros.

LAS UNIDADES FRASEOLÓGICAS EN LA ENSEÑANZA COMUNICATIVA DEL ESPAÑOL COMO LENGUA EXTRANJERA

Resumen

Desde la fraseología y la lexicología de un pueblo se puede llegar a conocer su historia, cultura, tradición, actitudes generales, valores morales, vida social y familiar, así como una serie de características de las personas. Con lo que dice, un hombre muestra lo que piensa, quiere, sugiere y critica, como individuo y como miembro de esa sociedad. La comunicación diaria está impregnada de muchas expresiones fijas, frases hechas, fórmulas rutinarias y otras unidades fraseológicas. De acuerdo con los principios de las modernas prácticas metodológicas, el objetivo del proceso de enseñanza se refleja en el desarrollo de la competencia comunicativa de los estudiantes, y la formación y la adquisición de complejos aspectos gramaticales, lingüísticos y socioculturales de la lengua necesarios para su uso en diferentes contextos y situaciones del habla. En este trabajo se presta especial atención a las unidades fraseológicas que, en el primer lugar, facilitan la comunicación y la interacción entre los interlocutores. Se presentan diferentes ejemplos de actividades y ejercicios que facilitan el proceso de introducción, procesamiento y repetición de unidades fraseológicas en español como lengua extranjera. Con las estrategias presentadas, propuestas y ejemplos contextualizados, basándose en la enseñanza explícita, se pretende desarrollar la creatividad semántica y la competencia comunicativa de los estudiantes para que sean capaces de expresarse adecuadamente en diferentes situaciones sociales.

Palabras claves: el español, las unidades fraseológicas, las propuestas para la introducción y repetición de las unidades fraseológicas

Оља Блажевић¹
(Нови Саг)

ЛАЖ У ЈЕЗИЧКОЈ СВЕСТИ ГОВОРНИКА РУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Овде посматрамо материјал асоцијативних речника као материјализовану језичку свест, што је основни постулат руских психолингвистичких школа, а користи се и у анализи језичких концепата. У раду се врши семантичко-когнитивна анализа асоцијативних поља *ложь* у руском и *лаж* у српском језику и реконструишу се значења речи на основу реакција на задате стимулусе.

Кључне речи: концепт, асоцијативно поље, лаж, руски језик, српски језик

Као основни приступи у осмишљавању концепта издвајају се лингвокогнитивни и лингвокултурални приступ. Термин *концепт* користи се у различитим научним дисциплинама, што доводи до његовог различитог поимања. Активно се користи у два правца савремене лингвистике, у когнитивној лингвистици и лингвокултурологији, и у сваком има своју интерпретацију. У когнитивном приступу у славистици, а посебно русистици, концепт се посматра у оквиру појмова знања и свести, као ментално образовање, својеврсни скуп знања о свету. Овакав поглед на концепт имају З. Д. Попова, И. А. Стерњин, А. П. Бабушкин, Н. Н. Болдирев, Е. С. Кубрјакова. У лингвокултуролошком приступу концепт се разматра у оквиру односа „језик-култура“, и он је карактеристичан за радове А. Вјезбицке, Н. Д. Арутјунове, Ј. С. Степанова, С. Г. Воркачова, В. И. Карасика, С. Е. Никитине, М. В. Пименове, Г. Г. Слишкина и других.²

И. А. Стерњин и З. Д. Попова (2007: 34) одређују концепт као основну јединицу мисаоног кода човека, која има уређену унутрашњу структуру и представља резултат спознајне/когнитивне активности личности и друштва, и уједно представља јединицу мишљења која омогућава процес мишљења, а има функцију чувања информација.

Исти аутори развијају идеју семантичко-когнитивне анализе у оквиру лингвокогнитивне концептологије, чији је задатак моделовање садржаја концепта, од семантике језичке јединице ка концептосфери.³

Како се лингвокогнитивна методика описа концепта гради на анализи семантике језичких средстава који га номинују, користе се и традиционални и експериментални методи описа значења. На тај начин се могу добити описи како значења језичких јединица (лексикографско и психолингвистичко), тако и опис концепта.

Основне етапе семантичко-когнитивне анализе су:

- грађење номинативног поља концепта који се испитује;

1 truckic@gmail.com

2 В., Попова, Стерњин (2007: 14–17)

3 Под концептосфером се подразумева искључиво мисаона сфера, која се састоји из концепата, а они постоје у виду мисаоних слика, схема, појмова, фрејмова, сценарија, гешталтова.

- анализа и опис семантике језичких средстава која улазе у номинативно поље концепта;
- когнитивна интерпретација резултата описа језичких средстава;
- верификација добијеног когнитивног описа код изворних говорника језика и
- опис садржаја концепта у виду пописа когнитивних обележја.

Даља анализа зависи од тога да ли истраживач жели да иде у сферу когнитивно-семасиолошку или лингвоконцептолошку. Пошто ћемо се овде бавити лингвоконцептолошком сфером, предузећемо следеће кораке:

- опис макроструктуре концепта,
- опис категоријалне структуре концепта,
- опис структуре асоцијативног поља, које сматрамо најприближнијом репрезентацијом језичке свести савремених говорника, а у њој су садржани најрелевантнији делови самог концепта.⁴

Номинативно поље концепта садржи језичка средства која објективизују концепт. Оно садржи директне номинације концепта (лексема, која је истовремено и речничка одредница, и њени синоними), које улазе у језгро номинативног поља, и номинације посебних когнитивних обележја концепта, који откривају садржај концепта и однос према њему у зависности од комуникативне ситуације, што формира периферију номинативног поља.

Лексикографско значење формира се на основу анализе многобројних контекста употребе речи путем логичке редукције семантичких обележја.

Дајемо речничке дефиниција лажи према речницима руског језика:

Большой толковый словарь русского языка:

ЛОЖЬ — лжи, Неправда, намеренное искажение истины, обман. Гнусная ложь. Всё что вы говорите, л. Уличать кого-л. во лжи. У лжи короткие ноги (далеко не уйдёт от правды — долго существовать не может.) // Выдумка, вымысел. Безвредная ложь ребёнка. *Сказка, ложь, да в ней намёк! Добрым молодцам урок. (Пушкин)

Словарь русского языка, С. И. Ожегов:

ЛОЖЬ, лжи, ж. Намеренное искажение истины, неправда. Уличить во лжи.

Нама у овом случају важније, психолингвистичко значење, добија се асоцијативним експериментом, који има за циљ грађење асоцијативног поља стимулуса, а оно даље служи као материјал за когнитивно-семантичку интерпретацију.

Асоцијативно поље добија се спровођењем асоцијативног експеримента, у виду анкете са речју која се испитује као стимулусом. Како сматрају представници московске психолингвистичке школе (Караулов 1993: 245), анкета задаје и моделује комуникативну ситуацију у којој стимулус представља „слаби импулс“ који изазива реакцију испитаника. Асоцијативно поље у себи групише појединачне одговоре, тј. реакције испитаника на дати стимулус. На тај начин брише се индивидуални карактер реакција, индивидуалност се претвара у „колективну“, или просечну, језичку личност, и почиње се говорити о „нормама“ својственим оној језичкој општости којој припада та личност. Утисак да је у питању норма појачава се захваљујући томе што се од анкете до стварања поља губи не само индивидуални карактер, већ и дијалогски карактер, односно стимулус престаје

4 В., Попова Стерњин (2007: 160, 161).

да се доживљава као питање, а рекација као одговор. Резултат тога је дефинисање асоцијативног поља као репрезентације језичке свести.

Валидним асоцијативним пољем, по Караулову (1999: 85), сматра се поље чији број реакција износи 500 или више. Ово значи да, без обзира колико испитаника више од овог броја учествује у анкети, нема утицај на садржај и редослед првих, најфреквентнијих, реакција.

Садржину концепта чине когнитивна обележја, која одражавају обележја предмета или појаве који се концептуализује, и описује се као скуп тих обележја. Садржај концепта је уређен по принципу поља: центар, те ближа, даља, и крајња периферија.

Што се тиче **структуре концепта**, говори се о три основне компоненте: слика, информациони садржај и интерпретационо поље (в. Попова, Стерњин 2007). Сliku у структури концепта чине перцептивне, когнитивне особине које се формирају у свести говорника језика уз помоћ чула, као резултат одражавања стварности, или су то особине слике која се формира метафоричким осмишљавањем одговарајућег предмета или појаве.

Информациони садржај подразумева минимум когнитивних особина које одређују основне, најважније разлике предмета који се концептуализује. Он је обично близак садржају речничке дефиниције, али обухвата само особине које диференцирају денотат концепта и искључује случајне, необавезне особине и оцене.

Интерпретационо поље концепта подразумева когнитивне особине којима говорници интерпретирају основни информативни садржај концепта, које прозилазе из њега и представљају неко закључно/коначно знање или оцењују концепт. У интерпретационом пољу издваја се неколико зона: зона оцене, енциклопедијска зона, утилитарна зона, регулативна зона, социјално-културна зона, паремиолошка зона (в. Стерњин, Попова 2007).

У раду ћемо покушати да представимо како лаж изгледа у језичкој свести савремених говорника руског и српског језика семантичко-когнитивно анализом асоцијативног поља *ложь* у руском, тј. *лаж* у српском језику, на основу реакција на дати стимулус.

У анализи поља је коришћен први том Руског асоцијативног речника⁵, од стимулуса ка реакцији и Асоцијативни речник српског језика.⁶ Реакције на стимулус *ложь* подељене су у семантичке групе на основу блискости значења и издвојене су следеће групе:

- **Антоними:** правда 96; и правда, истина 4; искренность, как правда, честность 1; (16,58%)
- **Синоними:** неправда 30; обман 19; враньё 17; врать 7; клевета 6; говорить, фальшь 3; сказать 2; брехня, брешет, враки, врет, и ложь, и обман, кривда, лгать, полуправда, противоположное истине, сказка, что говорят 1; (15,34%)⁷
- **Негативна оцена: плохо 20;** гнусная 12; наглая, страшная, черная 6; горькая 5; подлая 4; грубая, грязная, жестокая, злая, бесстыдная, гадкая 3; беспросветная, бессовестная, грязь, дрянь, вредна, глупая, коварная, ласковая, несусветная, порок, противна, противно, хитрая, хуже правды, чушь 2; безобразный, гадость, глупость, гнусно, горька, гряз-

5 *Русский ассоциативный словарь*, книга 1, М., 1994.

6 *Асоцијативни речник српског језика*, I део, Бгд., 2005.

7 У групу синонима су укључени глаголи говорења јер се лаж манифестује у говору.

но, дикая, жалка, жутка, зыбь, кривой, лъстивая, невзрачна, неверие, неверная, ненависть, ненавижу, не люблю, нехорошо, низкая, не верь, неприемлемая, отвратительная, отвратительно, отвратная, очень плохо, плоха, плохое настроение, поганая, позорно, постылая, проклятая, противная, рваный, свинство, сильная, скверная, страшный, торжествует, убивает, убийственная, упрямая, это гнусно, хуже беспощадной правды, ядовитая 1; (24,32%)

- **Реакције на лаж код човека:** обида, страх 3; боль, слезы 2; гнев, краснеть, мерзость, неприятная, неприятнейшее, неприятное чувство, непорядочность, приятная, подавленность, раздражение, ревность, скромность, слабость, стыд, трусость, усталость 1; (3,72%)
- **Позитивна оцена:** святая 50; сладкая 16; изворотливость, искусная, не в радость, не порок, не спасает, практичность, ради правды, ради спасения, свет, спасительная, средство, сладкое, умная 1; (12,09%)

а) Циљ: во спасение 12; корысть 2; во благо, спасение, благодатная, бывает святая, во имя добра, во имя жизни, во имя правды, во имя спасения, светлая 1; (3,56%)

б) Истинита: правдивая 6; праведная 3; верна, похожая на правду, правдивый 1; (1,86%)

в) Потреба: нужна 2; вынужденная, надо, необходима, нужная, ненужная, не поможет 1; (1,24%)

г) Лепа: красивая 3; красива, прекрасна 1; (0,62%)

- **Носилац (ко лаже):** моя 3; друга, его, подруги 2; брата, взаимно, господство, героя, доктора, жена, жены, лгун, Луки, мука, министра, правительства, ВЦСПС, мужа, нищета, ну ее, поп, речь, сеять, социализм в СССР, твоя, человеческая, чья, я 1; (5,11%)
- **Типови лажи:** явная 6, заведомая 5; откровенная 2; бездумная, безграничная, какая-то, чистая, неприкрытая, одна, откроется, очевидная, прикрыта, раскроется, раскрыта 1; (3,41%)
- **Присутност:** везде 3; в жизни, в правде, застой, и в малом, кино со Шварценеггером, никогда, повсюду, привычная, частая 1; (1,86%)
- **Има величину, боју:** большая 4; великая, желтый, коротка, маленькая 1; (1,24%)
- **Прецедентни текст:** намек 3; да в ней намек, да намек, на губах, на длинных ногах, чистой воды 1; (1,08%)
- **Кажњива:** кара, всегда наказуема, гонимая 1; (0,46%)
- **Издаја:** предавать, предательство, предателя 1; (0,46%)
- **Нормираност:** норма, по законам 1; (0,31%)
- **Лагати се може:** быстро, трудно 1; (0,31%)
- **Егзистенција:** был, быть 1; (0,31%)
- **Узрок:** лицемерие, подлость, 1; (0,31%)
- **Реакције по звучању:** вошь, нож 3; рожь, тож 1;
- **Немотивисане реакције:** вера, деготь, жаба, к людям, лошадь, лесная, ложа, паямть, преподносить, трепня.

У српском језику реакције на стимулус лаж су подељене у следеће групе, такође на основу блискости значења:

- **Антоними:** истина 192; искреност 2; (24,25%)

- **Синоними и покушаји дефинисања:** неистина 73; превара 46; обмана 15; неискреност 7; лагати 4; лагање 2; бег, бежи, глума, варка, измишљање, измишљотина, избегавање, избегавање истине, као истина, нетачно, прећуткивање истине, прикривен, прича, ствар гледишта, химба 1; (20,12%)
- **Негативна оцена:** глупост 10; лоше 9; зло 6; неправда 5; ружно, мана 4; неопростиво 3; грех, не ваља, неморал, никад, нормално, одвратност 2; апсурд, бесмисао, бесмислица, беспотребна, црно, глупо, гнусна, и превара, изопаченост, лош, лош човек, лоша особина, неумесна, најгоре, нечисто, неискрен, нешто најгоре, никада, никако, одбацивати, одвратан, одвратно, провидна, погрешно, ружан, ружна навика, све најгоре, то не, срање, зашто, фуј, гадост, грозно, 1; (10,75%)
- **Реакције на лаж код човека:** неповерење 13; бол, срамота 5, боли 4; црвенило, љутња, презир 3; мрзети, мржња, повреда, туга, тонуту, ужас 2; болест, цинизам, недоумица, несрећа, одбојност, огорчење, окрутност, повређивање, разочарење, клетва, срам, стид, сумња, унутрашња беда, увреда, 1; (7,85%)
- **Узрок:** лицемерје, страх 5, безобразлук 3, безобразност, невера, неверство, неспособност, савест, слабост, поквареност 2; дволичност, грешка, завист, инат, кајање, крађа, фолирати, кривица, лицемеран, лицемерство, немоћ, непоштеност, непоштење, непријатељ, непријатељство, несугласица, нетрпељивост, подлост, превртљивост, раскид, рат, себичлук, скрнављење, сплетка, спутаност, страст 1; (6,62%)
- **Носилац/извор:** лажов 4; човек 3; дете, другарица, људи, реч, живот 2; „другови“, Ана О., Циганин⁸, ђаво, ја, језик, клинка, колегинца, Крстић, кучка, лажљивац, лице, лудак, љигавац, мама и тата, Немци,⁹ преварант, рђав човек, сви лажу, Шиптар¹⁰, туђа, жена¹¹, варалица 1; (5%)
- **Веа са друштвом:** политика 7; ДОС, Ђинђић, полиција, политичари, пропаганда, пренети, светска, судије, владар, власт, телевизија, затвор, 1; (2,37%)
- **Пословице:** кратке ноге 12; ноге 10; у лажи су кратке ноге 1; (2,87%)
- **Присуство/одсуство:** често 3; данас, непрекидно, окружење, постоји, присутна, превише је има, сваки дан, свакодневица, свакодневни, свакодневно, све је лаж, учесталост 1; (2,5%)
- **Потреба:** потреба 5; драж, је неизбежна, корисна, љубав, морање, неизбежна, навика, неопходност, опклада, оправдана, побуна, понекад корисна, потреба понекад, погрешка, сналажење 1; (1,87%)
- **Типови лажи:** безначајна, бела¹², велики балон¹³, вечна, добар, докона, и ситна, једна, нека, чиста 1. (1,25%)
- **Боја и величина:** велика 5; зелено, мала, највећа, жуће 1; (1,12%)
- **Издаја:** издаја 8; (1%)

8 Може да се посматра и као стереотип.

9 Може да се посматра и као стереотип.

10 Може да се посматра и као стереотип.

11 Може да се посматра и као стереотип

12 Калк са енглеског, значи безначајна, у неку руку корисна лаж која не може повредити другог већ га штити.

13 Може да се открије, краткотрајна, илузија.

- **Прецедентни текст:** паралажа 2; и паралажа 1; (0,37%)
- **Кажњива:** казна 2; (0,25%)
- **Графичка реакција:** слово ж
- **Немотивисане реакције:** клупа, лакоћа, наочаре, реп, само, широког-рудост 1.

Макроструктура концепта

Како је наведено, синоними улазе у једру номинативног поља, а заједно са антонимима представљају очекиване реакције испитаника.

Ако упоредимо наведену речничку дефиницију лажи из речника руског језика и резултате асоцијативног експеримента, видимо да се реч *обман* среће у једном од два речничка чланка, док се реч *неправда* среће у оба речничка чланка, при чему обе речи представљају синониме. Разлика између њих је што обмана укључује свесно обмањивање саговорника, а неистина не мора да садржи намеру. У једној дефиницији срећемо оцену лажи (*џнусная*) и „типове/врсте“ лажи¹⁴ (*Безвредная ложь ребѣнка.*) и прецедентни текст *Сказка, ложь, да в ней намѣк! Добрым молодцам урок* (Пушкин), које такође имамо међу реакцијама, док дефиниција из Ожеговљевог речника даје само основно значење лексеме. Дакле, анализом АП добили смо подробније податке него што их дају речници, што је и очекивано.

У интерпретационом пољу концепта **лаж у оба посматрана језика** можемо издвојити зону оцене, утилитарну зону, регулативну, социјално-културну и паремиолошку зону.

Зона оцене обједињује когнитивне особине које изражавају општу, естетску, емоционалну, интелектуалну, моралну оцену. Уједно поређењем реакција у ова два поља можемо уочити **идентичност општесловенских лексема**, нпр: *џнусная* – *џнусна*, *подлостиџ* – *подлости*, *џлушая* – *џлуџо*. Зона оцене концепта *ложь* односно *лаж* укључује негативну општу оцену: *џнусная*, *џлохо*, *џодлая*, *џодлостиџ*, која у руском чини 20,15% од укупног броја реакција, а у српском 10,75%, а примери су: *џнусна*, *лош*, *одвратиџан*, *џодлости*. Затим у руском језику можемо издвојити позитивну општу оцену (12,09%): *святџая*, *сладкаџа*; док у српском језику таква група није уопште издвојена. Следећа би била емоционална оцена која је више заступљена међу реакцијама у српском (7,85%), него у руском (3,72%). Примери из српског су: *бол*, *издаџа*, *срамоџа*; а у руском су: *обида*, *сџрах*, *боль*, *слезы*. За интелектуалну зону као примери се могу навести у руском – *умная*, *џлуџая*, док је у српском – *џлуџости*, *бесмислиџа*, *џлуџо*; моралну оцену: у руском – *џџо џнусно*, *нехороџо*, *очень џлохо*, *џлоха*; у српском – *не ваља*, *неморал*, *добар*. За интелектуалну и моралну оцену, иако у пољу нису издвојене посебне групе, у оквру група оцене лажи издвојене су такве реакције које могу формирати те зоне.

Утилитарна зона обједињује когнитивне особине које изражавају утилитарни, прагматички однос људи према денотату, па тако из анализе видимо да *лаж* може бити корисна и потребна: *нужна*, *необходима*, *нужная*, *ненужная*; тј. у српском на то упућују реакције *џџџреба*, *корисна*, *сналажење*.

Регулативна зона обједињује когнитивне особине, које прописују шта треба, а шта не треба радити у сфери коју обухвата концепт, тако да за руски језик имамо: *надо*, *всегда наказуема*, *џо законам*; у српском: *џо не*, *честџо*, *свакодневно*.

Социјално-културна зона обједињује когнитивне особине које одражавају везу концепта са свакодневицом и културом народа, и ту су присутни традиција, обичаји, прецедентни текстови, то јест конкретни детаљи из књижевних и уметничких дела. И ову зону је могуће уочити у оба језика. Као пример у руском имамо *социализм в СССР*, док у српском имамо *политика, ДОС, Ђинђић*. Такође у оба језика имамо појаву прецедентних текстова. У руском језику је то од Пушкина *да в ней намек, да намек*, а у српском код Ј. С. Поповића *паралажа, и паралажа*.

Паремиолошка зона представља свеукупност когнитивних особина концепта, који се објективизују у пословицама, афоризмима, тј. свеукупност тврдњи и представа о појавама, које се одражавају у концепту, у националним паремијама. Овде као примере имамо у српском *крајике ноге, ноге, у лажи су крајике ноге*; а у руском *на губах, на длинных ногах, чистой воды*, при чему су у српском реакције овог типа знатно фреквентније и чине 2,87% од укупног броја реакција, док у руском то износи 0,46% укупног броја реакција.

Опис структуре поља

Поређењем асоцијативних поља *ложь* и *лаж* видимо да центар поља у руском језику и у српском језику има извесне сличности: и у руском и у српском когнитивна обележја *негајивна оцена лажи*, и *реакције на лаж код човека*, налазе се у центру. Осим тога код концепта *ложь* у руском језику имамо и обележје „лоше“ које у српском није могло бити издвојено као самостална група обележја.

У зони ближе периферије у руском и у српском нису уочене сличности. У руском на ближој периферији налазе се когнитивна обележја *позитивна оцена*, са подгрупама *лаж као леја, истиништа и оправдана*, тј. лаж као циљ, а у српском имамо *узрок, носилац, и веза са друштвом*.

На даљој периферији уочавамо сличности обележја, па и у српском и у руском се налазе обележја *присутства, шј. одсутства* лажи. Али даља периферија се у већој мери разликује по обележјима, па у руском имамо још обележја *носилаца и шийови лажи*, а у српском имамо *пословице и пошребу*.

У зони крајње периферије постоје сличности у групама да лаж има *боју и величину*, да је лаж *кажњива*, и она се региструје као појава у *прецедентним шекстовима*. На крајњој периферији у српском језику налазе *лаж као издаја, шийови лажи*, док се крајња периферија у руском карактерише обележјем *нормираности, издаје, егзистенције, узрока, како се може лагаши и пословицама*.

Према томе, можемо да закључимо да је у свести и руских и српских говорника концепт лаж вредносни, тј. дата је његова оцена, која је претежно негативна, што видимо из тога да се негативна обележја налазе у центру поља. На вредност концепта указује и његова позитивна оцена, која се јавља само у руском језику, и ово обележје се налази у ближој периферији поља. Поређење концепата нам је омогућило да видимо да лаж у свести говорника руског и српског језика није само неправда и превара, већ и потреба, да има свој циљ, да има узрок, носиоце¹⁵, па и последице, и да је присутна у свим слојевима друштва и свакодневно.

15 У оквиру групе носиоца лажи у српском језику приметно је да су у српском већином особе женског пола носиоци (*другарица, Ана О., клинка, колегинца, кучка, жена*), за разлику од руског где имамо свега две реакције тог типа (*подруги, жена, жени*), што може бити предмет даљег проучавања.

Цитирана литература и извори:

Караулов 1993: Ю. Н. Караулов. *Ассоциативная грамматика русского языка*. Москва.

Попова, Стернин 2007: З. Д. Попова, И. А. Стернин. *Когнитивная лингвистика*. Восток-Запад, Москва.

Асоцијативни речник српског језика. Пипер, Предраг, Драгићевић, Рајна, Стефановић, Марија. Београд, Београдска књига, Филолошки факултет, Службени лист СЦГ, 2005.

Русский ассоциативный словарь. Том 1. От стимула к реакции: около 7000 стимулов / Ю. Н. Караулов, Г. А. Черкасова, Н. В. Уфимцева, Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов. Москва, Издательство Астрель, 2002.

Большой толковый словарь русского языка. Гл. редактор С. А. Кузнецов. Санкт-Петербург, РАН, 2002.

Словарь русского языка. С. И. Ожегов. Москва, Издательство Мир и Образование, 2010.

**ЛОЖЬ В ЯЗЫКОВОМ СОЗНАНИИ НОСИТЕЛЕЙ РУССКОГО И СЕРБСКОГО
ЯЗЫКАХ**

Резюме

В настоящей работе мы провели анализ ассоциативного поля лжи в русском и в сербском языках. Метод семантического анализа привел к определению значения этих концептов в сознании носителей этих двух языков. Показаны сходства и различия в восприятии лжи у носителей рассматриваемых языков.

Ключевые слова: концепт, ассоциативное поле, ложь, русский и сербский языки

Оля Блажевич (Нови Сад)

Аница Радосављевић¹
Крађујевац

Тамара Јеврић
Београд

ПРИКАЗ КОЛОКАЦИЈСКЕ МЕТОДЕ ИЛУСТРОВАН ПРИДЕВОМ *EVIDENT*

Незнатан број семантичких истраживања данас бави се анализом колокацијске методе и њеном применом. Овом методом указује се на могућност комбиновања речи на синтагматском и парадигматском нивоу, чиме се открива садржај самих колоката. Утврђивањем садржаја заправо се долази до крајње дефиниције речи. Циљ овог истраживања био је да се дође до лексичке дефиниције енглеског придева *evident*. За ту сврху састављен је корпус од 62 реченице. Затим је реч *evident* анализирана применом колокацијске методе, чиме је уочен заједнички садржај колоката као и обрасци појављивања. Анализа корпуса указала је на вишеструка значења придева *evident*, али представила је и сам принцип функционисања колокацијске методе који може да послужи као параметар за будућа семантичка изучавања речи.

Кључне речи: колокацијска метода, *evident*, лексичка дефиниција

1. Увод

Колокацијска метода јесте лексичко-семантичка метода којом се утврђује значење лексема. Порекло ове методе упућује нас на ауторе као што су Вегенер, Гардинер, Ферт, Динин и други. Међутим, иако су они били зачетници идеје о ситуационом контексту као вези између парадигматског и синтагматског односа и имали опречна мишљења по овом питању (Хлебец 2008а: 66), тек касније се у радovima Дејвида Круза могу приметити назнаке колокацијског поступка. Оне се могу уочити и код аутора као што су Вјежбицка, Јесперсен, Лич и други,² који су у оквиру семантичке синтаксе инсистирали на предвиђању синтаксичких особина лексема на основу њиховог семантичког описа.

Под колокацијском техником подразумева се анализа речи, појединачно, најпре на синтагматском, а затим и парадигматском плану. Комбиновањем ова два сегмента добија се једна целовитост, односно финално значење речи. Наиме, употребом колокацијске технике настају дефиниције које су привремене, а проширивањем проучаваних колоката добија се коначна дефиниција. Због тога Хлебец говори о неопходној доради почетних дефиниција, као и неопходној интуицији и здравом разуму³ при обављању овако сложених задатака:

Дефиниције добијене колокацијском методом за сада често морају бити провизорне или непотпуне, али важно је да се тежи томе да не буду произвољне. Њих диктира

1 anicarad@yahoo.com

2 В. Хлебец (2008а: 66) за имена других аутора.

3 За исте идеје залагао се и Ферт (1957).

интуиција компетентног говорника у вези са заједничким значењем групе речи, као и у вези с редоследом сема у дефиницији, и оне ће бити дорађиване у зависности од проширења новим колокатима. Који ће подаци ући у лексичку дефиницију не може се увек установити лако. Потребно је много експериментисати и проширивати поље речи које улазе у истраживање како би се од привремених дефиниција добиле коначне (Хлебец 2008б: 545).

Хлебец сматра да је колокацијска метода једина семантичка метода која омогућава приступ лексичким колокацијама и даје подробан и детаљан увид у њихово функционисање уопште, и посебно, помаже нам да добијена значења лексема буду прецизна и исправна (Хлебец 2011: 121). Неки други аутори, као што је на пример Динин (Динин 1967, у Хлебец, 2008: 66), сматрали су ову методу прилично неконтролисано. Овакво схватање се, међутим, мора узети са задршком, јер метода коју развија Хлебец, разликује се од оне која су покушали да развију неки други аутори. Ова метода захтева поприличан напор јер треба наћи редослед елемената, односно семема. Колокацијска метода је приступ у повоју, и у досадашњим семантичким дискусијама до сада није било коментарисања, ни оспоравања ове методе.

У следећем сегменту овог рада видећемо који су основни постулати ове технике. Њиховом применом на одабрани корпус, покушаћемо да докажемо да је ова техника заиста делотворна и да није неконтролисана и произвољна.

2. Методологија

Примена колокацијске методе подразумева поступак који се састоји се из три корака. Први корак јесте сакупљање корпуса. У уводном делу истакнуто је да се проширивањем проучаваних колоката добијају дефиниције које су коначне. Самим тим корпус мора да се састоји од што више примера реченица које садрже одређену реч, и да су реченице узете из што више извора. За потребе овог рада коришћена су два штампана речника (Синклер 2003, Валтер 2008) и три *online* речника: *Merriam-Webster*, *Oxford Dictionaries* и *The Free Dictionary*. Такође, коришћен је и *British National Corpus*. У наведеним изворима тражен је, а затим и анализиран, енглески придев *evident*. Прикупљене су укупно 62 реченице са речју *evident*.

Други корак јесте утврђивање заједничког садржаја за све колорате. Овај процес није нимало једноставан. Потребно је утврдити шта је заједничко за све именице, глаголе, прилоге и предлоге који се јављају уз гореспоменути придев. Овим процесом установљују се вишеструка, полисемична значења лексема.

Трећи корак јесте извођење коначне дефиниције. Дефиниција се састоји из два дела, *директиве* и *анализе*. *Директива* се издваја тарабама (симбол #) и описује се као податак о именицама који проширује дефиницију глагола или придева, док се део дефиниције глагола или придева који не обухвата директиву назива *анализа*. *Анализа* је главни део дефиниције. Саставни део дефиниције јесу скраћенице за семеме *somebody* – *sb* и *something* – *sth*.

На пример, уколико на овај начин анализирамо придев *wild* (Хлебец 2011а), у првом кораку направимо листу колоката ове лексеме (нпр. *animal/flower/rabbit/dog/strawberry/rose/plants grow wild/ accusation/affair/applause/argument/cheer/child/claim /day/do /dream/excess /flower/fluctuation/fury/guess/happiness*, итд). У наредном кораку одредићемо полисемију ове лексеме. Постојање различитих

значења можемо проверити зеугмом. На пример, у примеру *His wild accusations and happiness astonished his friends* може се приметити да се значење семеме *wild* која стоји уз именицу *accusations*, разликује од семеме *wild* која стоји уз именицу *happiness*. Коначно, у трећем кораку изводимо дефиницију. Тако, једна од дефиниција придева *wild* јесте:

*wild*₁ (as in *wild animal/flower/rabbit/dog/strawberry/rose, plants grow wild*)
<#living thing other than man# that lives or grows in natural conditions, not raised by man> (Хлебец 2011а)

Директива подразумева део <#living thing other than man#, а анализа се односи на *that lives or grows in natural conditions, not raised by man*.

3. Анализа и разматрање

3.1. Утврђивање заједничког садржаја колокација

Након сакупљања корпуса треба установити шта је заједничко колокацијама придева *evident*. Анализом значења примера из корпуса, примећујемо да неке од ових именица односе се на неки догађај. Нпр. именице *demand, emphasis, limitation*, итд. означавају неки догађај, и то ментални догађај. Анализом долазимо и до именица које упућују на неко стање. Нпр. именице *truth, extent, nature, attitude*, итд. односе се на стање, а неке од њих прецизније на ментално стање.

Такође, анализом именичких колоката придева *evident*, долазимо и до групе именица које подразумевају неку ствар, која је физичке природе и може се опазити чулом вида. Овакве именице су: *damage, footprint, blue*.

Дакле, на основу значења, именице које стоје као колокати овог придева можемо поделити у две групе:

Evident₁ *extent, nature, simplicity, anguish, demand, injustice, extent, emphasis, love, limitation, attitude, truth, practice, relief, it is evident that..., it is evident how...*

Evident₂ *damage, footprint, blue*

У првој групи све именице, као што су *simplicity, nature, extent*, означавају неки догађај (*event*) или стање (*state*), а то је обично ментални догађај (*mental event*) или ментално стање (*mental state*). Овде имамо и реченице у оквиру којих стоји конструкција *It is evident (that...)*, а *it* се односи на апстрактно стање, односно на мисао. Стога, када се одређује заједничко значење ових колоката, додаје се као могућност „thought”.

(mental) event/state (that makes thought) за *extent, nature, simplicity, anguish, demand, injustice, extent, emphasis, love, limitation, attitude, truth, practice, relief, it is evident that..., it is evident how...*

У другој групи све именице, као што су *footprint, blue, damage*, означавају неку ствар (*thing*), а та ствар је обично таква да се може запазити чулом вида. Отуда „seen” стоји као део ове директиве:

sth seen за *damage, footprint, blue*

Дакле, одређивањем заједничког значења именица, које као колокати стоје уз придев *evident*, добија се један део дефиниције који се назива директива:

1 #{mental} event/state (that makes though)#**2 #sth seen#****3.2. Извођење дефиниција**

У претходним корацима, на основу прикупљеног корпуса и изведених заједничких значења колоката, добијене су *директиви*. Да би се добиле крајње дефиниције треба одредити и други део дефиниције, односно *анализу*. Може се приметити да се у неким реченицама из корпуса јавља конструкција *It is evident how little...* Јавља се, наиме, тзв. „wh- word” (*how, which, when* и сл.), која указује на сему „know” (Хлебец 2007: 39). Пошто се придев *evident* јавља у колокацији са „to somebody” (*evident to somebody*), може се извести и сема „is affected”. У такозваном „that-clauses” наилазимо на сему „thought” (Хлебец 2007: 104). Уз *evident* често може да се нађе предлог „from” који указује на „source” (Хлебец 2007: 149). Да бисмо ближе дефинисали придев *evident*, поредимо овај придев са његовим синонимом *obvious*, и тражимо сличности и разлике. Придев *obvious* налазимо са неким колокатима који се јављају и са придевом *evident*. Тако, наилазимо на колокације *obvious solution, obvious conclusion*, итд. Међутим, може се запазити да се придев *obvious* не јавља са предлогом *in*, док придев *evident* може да стоји уз овај предлог, а који притом утиче на значење овог придева. Предлог *in* упућује на сужавање простора на неку локацију. Овакво значење се преноси и на придев *evident* када предлог *in* стоји уз овај придев.

The growing interest in history is *evident in* the number of people who read history books.

Fear was *evident in* his eyes.

У овим примерима очигледно је да се значење придева *evident* локализује, тј. сужава на одређено место (*the number, his eyes*), због присуства предлога *in*. Због тога у коначну дефиницију укључићемо и ово „локализовано значење”. Коначно, може се извести следећа дефиниција:

1 <#{mental} event/state#that makes sb₁ experience thought that strongly influences sb_{1/2} to easily come to know sth₁ when sth₂ is the source and space in which sth₂ comes to be known#>

У *директиви* коју смо извели за другу дефиницију стоји да је то „ствар која се опажа чулом вида”. У *анализи* се додаје да се она може лако опазити чулом вида. Тако, изводи се и друга крајња дефиниција:

2 <#sth seen# that can be seen very easily>

Да би се проверило постојање одвојених семема *evident₁* и *evident₂*, може се користити зеугма, односно, може се проверити синтагматско слагање придева *evident* са неком од именица које би припадале првој групи и са неком од именица које би припадале другој групи.

*Her face showed *evident* wrinkles and relief.

*His hostility and footprints were *evident*.

*The meaning of his words and the change in his behaviour are indubitably *evident*.

Може се видети да у овим примерима постоји зеугма, односно, да су ове реченице неприхватљиве јер су у њима употребљене различите семеме лексеме *evident*. Овим смо показали да су значења и дефиниције добро обрађене, као и да се сама колокацијска техника показала као ефикасна и контролисана.

4. Закључак

Добијене дефиниције састављене су искључиво од дефиниција колоката. Дефиниције које се могу наћи у речницима су лексикографске, док се дефиниције добијене колокацијском методом могу одредити као лексиколошке. Иако се ове прве могу сматрати примамљивијим, лексиколошке дефиниције су развијеније и имају своје предности у науци. Оне помажу да се разуме суштина значења лексеме. Такође, полазећи од ових дефиниција лексикографи могу да испитају постојеће и изведу нове, прецизније дефиниције. На основу анализе прикупљеног корпуса и изведених дефиниција, у овом раду смо показали да је колокацијска метода погодна за изучавање значења лексема. Њеном применом на енглески придев *evident*, указали смо на његова многострука значења.

У оквиру семантике постоји посебна метода чија примена доводи до утврђивања значења речи. То је такозвана колокацијска метода, чији се први наговештаји могу наћи код Вегенера, Гардинера, Ферта и осталих аутора. Касније су се многи други аутори – Круз, Вјежбицка, Јасперсен – подробније позабавили спрегом синтагматских односа и откривањем семантичких особина лексема.

Радам Бориса Хлебеца, колокацијска метода добија свој крајњи облик и бива примењена на изучавање значења лексема. У многим радовима које је објавио на тему колокацијске технике, Хлебец је њу примењивао подједнако и на српске и на енглеске речи. Његов менторски рад помогао је да се ово истраживање обави ваљано и да не скрене са предвиђеног тока.

Колокацијска метода дефинише се као утврђивање значења лексема на основу анализе парадигматских и синтагматских односа датих лексема. Овакво темељно рашчлањивање неопходно је како би се утврдила вишеструка значења речи. Дефиниције које се овим процесом добију сматрају се привременим јер се, уз проширивање листе испитиваних колоката, дефиниције мењају и допуњују. Да би коначна дефиниција била правилна, потребно је испитати што више колоката из што више извора. Хлебец и Ферт говоре и о неопходној интуицији и здравом разуму које сваки језички зналац мора да поседује уколико жели да се посвети овој врсти семантичке анализе.

Анализом која је приказана у овом раду показали смо како изгледа поступак колокацијске анализе. Приказали смо да се у првом кораку прикупља корпус, у другом се налазе заједничка значења колоката, а у трећем се изводе коначне, прецизне дефиниције лексеме. На основу анализе прикупљеног корпуса и изведених дефиниција, у овом раду смо показали да је колокацијска метода погодна за изучавање значења лексема. Њеном применом на енглески придев *evident*, указали смо на његова многострука значења. Такође смо представили и сам принцип функционисања колокацијске технике, који може да послужи као параметар за будућа семантичка изучавања речи. Користећи овде представљену методу могуће је формирати тзв. „семантички досије“ сваке лексеме.

Appendix

Због ограничене дужине овог рада, у немогућности смо да прикажемо целокупни корпус. Зато ћемо у наредном делу из њега издвојити најрелевантније реченице са колокатима *evident*, односно, издвојићемо двадесет примера:

1. A comparative analysis of course documents made the extent and systematic nature of the changes quite *evident*.
2. The simplicity of wing chun is *evident* from the number of forms, or sets, the student has to master.
3. Putting aside these perhaps superfluous thoughts, it is nevertheless *evident* that from the beginning some students prefer to write 'differently' but lack the technical resources to do so competently.
4. It will be *evident* that sexual law is at its most convoluted, in relation to social work, in the areas of work with children and (perhaps especially in the residential field) the handicapped.
5. Despite the absence of Wagner's name, it must have been sufficiently *evident* that the real parallel offered was not with opera as much, but with Wagner alone; an insistence on traditional opera's inherent inferiority and a brief allusion at the end of the lecture to its new rival "music drama" were enough.
6. She spoke with *evident* anguish about the death of her son.
7. The choice of method for any particular system is a complex decision, in which the conflicting demands of high performance and low cost are *evident*.
8. ...the best-publicised cases of *evident* injustice.
9. The sunshaft on the wall was dimming and the sky thickening ever so slightly to an *evident* blue — 'how beautiful'.
10. It will be *evident* to the reader that it is the element of congestion that occurs in a local public good which determines that the size of the locality should be restricted.
11. His footprints were clearly *evident* in the heavy dust.
12. The full extent of the damage only became *evident* the following morning.
13. Although emphasis was initially upon recognition of the variety of landscape features, sediments and structures that could be developed under periglacial conditions, the potential subsequently arose of developing a greater knowledge of phases of periglacial landscape development, and in Poland and other countries in Europe this emphasis was clearly *evident* in research in the 1960s and much of the research was reflected in Periglacial Geomorphology (Embleton and King, 1975) which was one of two books to derive from the earlier Glacial and Periglacial Geomorphology (Embleton and King, 1968).
14. Her love for him was *evident* in all that she said.
15. However, the limitation of the sound guide is equally *evident*: only a small number of works can be given such exceptional treatment.
16. In the past, the Falkland sheep farmers looked on birds of prey as their enemies, but more enlightened attitudes are nowadays *evident* — at least in areas frequented by the few tourists visiting the islands.
17. What today separates us from Marx are *evident* historical truths, for example, that in developed capitalist societies there is no identifiable class, no clearly circumscribed social group which could be singled out as the representative of a general interest that has been violated....

18. In a previous study from our unit, we found that although patients with incomplete supraconal lesions retained the ability to contract their spincters, damage to the long sensory and motor pathways was *evident* in the weak squeeze pressures and blunted rectal sensation.
19. Again, this seems surprising, given the "official" designation of the schools as ones where *evident* good practice was being further nurtured.
20. When a car engine sounded in the distance she said with *evident* relief: 'That will be uncle, I expect.'
21. Evident, *British National Corpus*. <<http://bnc.bl.uk/saraWeb.php?qy=evident&mysubmit=Go>>.15. 1. 2012.
22. Evident, *Merriam-Webster*. <<http://www.merriam-webster.com/dictionary/evident>>.12. 1. 2012.
23. Evident, *Oxford Dictionaries*. <<http://oxforddictionaries.com/definition/evident?q=evident>>.10. 1. 2012
24. Evident, *The Free Dictionary*. <<http://www.thefreedictionary.com/evident>>. 20. 1. 2012.

Литература

- Валтер 2008: E. Walter (ed.), *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Синклер 2003: Sinclair, J. (ed.), 2003. *Collins COBUILD Advanced Learner's Dictionary*, HarperCollins Publishers.
- Ферт 1957: J. R. Firth, *Papers in Linguistics 1934–1954*, London: Oxford University Press.
- Хлебец 2007: В. Hlebec, *English Semantics*, Београд: Чигоја штампа.
- Хлебец 2008а: Б. Хлебец, Колокацијска метода семантичке анализе (на примеру именице *пажња*), Београд: *Семантичка проучавања српског језика*, 2, Београд, 65–79.
- Хлебец 2008б: Б. Хлебец, „Предикативни инструментал“ и светлу колокацијске анализе, Београд: Јужнословенски Филолог *LXIV*, Београд, 535-550.
- Хлебец 2011: В. Hlebec, *The Portrait of Wild (In the Collocational Technique)*, Бања Лука: *Филолоџ*, 3, Београд: 121–130.

PORTRAYAL OF THE COLLOCATIONAL METHOD EXEMPLIFIED WITH THE ADJECTIVE *EVIDENT*

Summary

A small segment of semantic research concerns the analysis of the collocational method. The latest examinations of the collocational method and its applicability to Serbian and English words are topical in Serbian semantics. This method enables the combination of words both on paradigmatic and syntagmatic levels, helping to reveal the content of the collocates. Establishing the content assists in concluding the final word definition. The aim of this research was to arrive at a lexical definition of the English adjective *evident*. For this purpose, a corpus of two hundred sentences was collected. The next step was to analyse the word *evident* by use of the collocational method, which helped to establish the common content of the collocates and their patterns of behaviour. The analysis of the corpus pointed to multiple meanings of the adjective *evident*, but it also presented the way in which the method itself works, which can serve as a parameter for future semantic analysis of words.

Key words: collocational method, *evident*, lexical definition

**СИНТАКСИЧКА И
СТИЛИСТИЧКА
ПРОУЧАВАЊА**

Драгана Вељковић¹

СВРШЕНИ ГЛАГОЛСКИ ВИД И РЕФЕРЕНЦИЈАЛНО ВРЕМЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се најпре даје теоријски осврт на појам референцијалног времена, почев од Рајхенбаха (Reichenbach), који уводи овај термин како би приказао анализу система времена у енглеском језику, па преко даљег развоја овог појма у лингвистичкој литератури. Посебно истичемо употребу референцијалног времена у временској интерпретацији делова сложених реченица, а касније и секвенци реченица, односно дискурса, а то је у литератури познато као феномен *кретања референцијалног времена* (Reference time movement). Сматрамо да се временска прогресија у наративном дискурсу, односно *кретање референцијалног времена*, увек остварује употребом свршеног глаголског вида, пре свега у оквиру прошлих времена у којима се појављује. На основу примера са свршеним глаголским видом из књижевних дела домаћих аутора показаћемо да управо овај глаголски вид производи секвенцијалну интерпретацију у тексту и да је то његова основна функција.

Кључне речи: свршени глаголски вид, референцијално време, кретање референцијалног времена, наративни дискурс, секвенцијална интерпретација

Увод

У раду се, у првом поглављу, најпре даје теоријски осврт на појам референцијалног времена, почев од Рајхенбаха (Reichenbach 1947), који уводи овај термин како би приказао анализу система времена у енглеском језику, па преко даљег развоја овог појма у лингвистичкој литератури. Посебно истичемо употребу референцијалног времена у временској интерпретацији делова сложених реченица, а касније и секвенци реченица, односно дискурса, а то је у литератури познато као феномен *кретања референцијалног времена* (reference time movement). Како је основно питање којим се бавимо питање односа свршеног глаголског вида и референцијалног времена у наративном дискурсу, у другом поглављу рада скрећемо пажњу на семантичку *теорију представљања дискурса* (Discourse Representation Theory), уз осврт на горе поменути појам *кретање референцијалног времена*. Сматрамо да се временска прогресија у наративном дискурсу, односно *кретање референцијалног времена*, увек остварује употребом свршеног глаголског вида, пре свега у оквиру прошлих времена у којима се појављује (напомињемо да се у овом раду нећемо бавити питањем историјског презента). Однос између референцијалног времена (reference time), времена говора (speech time) и времена догађаја (event time), а, пре свега, однос између референцијалног времена и времена говора (R-S однос) сматрамо значајним за функционисање глаголског вида у српском језику, а како теоријску базу за овај став нала-

1 gagoniana@yahoo.es

зимо у теорији о аспекту и референцијалном времену Олге Борик (Borik 2002),² у раду ће, у трећем поглављу, бити представљено њено схватање овога односа у руском језику. Затим ћемо у четвртном поглављу табеларно представити однос система глаголских времена и аспекатског система у савременом српском језику и дати краћи коментар овога односа. На основу изабраних примера са свршеним глаголским видом из неколико књижевних дела домаћих аутора, у петом поглављу покушаћемо да покажемо да управо овај глаголски вид и у српском језику производи секвенцијалну интерпретацију у тексту и да је то његова основна функција. Шесто поглавље резервисано је за закључне напомене.

1. Појам референцијалног времена

Као што је већ поменуто, појам *референцијалног времена* први пут се јавља код Х. Рајхенбаха (Reichenbach 1947) у књизи „Елементи симболичне логике“. У циљу анализе система глаголских времена енглеског језика, Рајхенбах уводи три појма: *тачку говора* (point of speech) – S, *тачку догађаја* (point of event) – E, и *референцијалну тачку* (point of reference) – R. Две временске релације могу се успоставити између ових појмова: претхођење (антериорност/постериорност) и истовременост. Комбинацијом ових тачака и путем кратких формула, Рајхенбах представља систем глаголских времена у енглеском језику. Тачка говора S је тачка у времену која представља актуелни акт говора, који реферише о предикацији која се налази у некој другој тачки у времену, у тачки догађаја E. Односи између ових двеју тачака представљају основне временске релације у природним језицима: садашњост (S, E)³, прошлост (E_S) и будућност (S_E).

Ове две тачке, међутим, нису биле довољне за представљање сложених прошлих глаголских времена у енглеском језику, тако да је то био разлог да Рајхенбах уведе и појам референцијалне тачке R. Тачка догађаја E је место на временској оси у које се емешта предикација, тачка говора S представља време када се упућује на дату предикацију, док је референцијална тачка место на временској оси у односу на које се одређује време предикације. Референцијална тачка може да се поклапа с тачком говора, или да буде од ње раздвојена. Он овако формулом представља енглески past perfect (нпр. „Peter had gone“ / Питер је био отишао): E_R_S⁴, а ваља додати да би се исто овако формулом представио и српски преводни еквивалент – плусквамперфекат. Тачка догађаја E представља време када је Питер отишао, док је референцијална тачка време између ове тачке и тачке говорења. На тај начин, референцијална тачка постаје оријентациона тачка, као и тачка говора.

2 2006. године појавила се штампана, донекле измењена верзија докторске дисертације Олге Борик (Olga Borik, *Aspect and Reference Time*. Oxford University Press 2006). На жалост, до овог издања нисмо успели да дођемо, па се у раду ослањамо на податке из докторске дисертације.

3 У наведеним примерима, у складу са Рајхенбаховим ознакама, зарез (,) означава истовременост, а доња црта (—) претхођење (антериорност/постериорност).

4 О томе којим комбинацијама временских тачака су код Рајхенбаха представљена енглеска глаголска времена, као и могућој примени Рајхенбахових формула на српска глаголска времена видети детаљније у: Новаков 2010.

2. Кретање референцијалног времена

Иако Рајхенбах уводи референцијално време у циљу представљања система енглеских глаголских времена, он такође напомиње да референцијално време може бити установљено и у деловима сложених реченица и употребљено приликом временске интерпретације тих делова. Каснија употреба референцијалног времена шири се са сложених реченица на реченичне секвенце, односно дискурсе, а то је у литератури познато као *кретање референцијалног времена*. О појму референцијалног времена у вези са временском интерпретацијом у наративном дискурсу писали су многи аутори, а неки од њих временску секвенцу објашњавају кроз појам кретања референцијалног времена. Свака реченица у наративној секвенци описује ситуацију или догађајност (eventuality)⁵ која је лоцирана, односно садржана у одговарајућем референцијалном времену. Истовремено, у структуру дискурса уводи се ново референцијално време, које садржи евентуалност описану следећом реченицом, итд. Значајно питање које се намеће, а које у значајној мери такође утиче на временску интерпретацију реченица у наративном дискурсу, јесте и питање аспекатског типа предиката, односно да ли је он стативан (state/atelic) или динамичан (event/telic). Важно је напоменути да, када се говори о аспекатском типу предиката, не мисли се на имперфективност/перфективност, односно на словенски тип глаголског аспекта, већ на унутрашња аспекатска својства предиката било ког живог језика, која се у литератури означавају појмовима унутрашњи аспект (inner aspect), предикатски аспект (predicational aspect) или теличност (telicity).⁶ Основна је идеја да једино динамичне реченице могу да изазову ефекат секвенце или кретање времена у наративном дискурсу, док стативне реченице изазивају ефекат временског преклапања. А када је реч о односу аспекатског типа предиката и референцијалног времена, динамични (телични) предикати су садржани у свом референцијалном времену, док стативни (ателични) предикати садрже референцијално време.

2.1. Теорија представљања дискурса – Камп & Рејле (1993)

У изузетно значајној и утицајној књизи *From Discourse to Logic. Introduction to Modeltheoretic Semantics of Natural Language, Formal Logic and Discourse Representation Theory*, Х. Камп и У. Рајле (Kamp & Reyle 1993) на стативности и динамичности базирају свој систем представљања глаголских времена у енглеском језику.⁷ Они такође сматрају да догађаји увек прате своје референцијалне та-

5 Термин „eventuality“ се у лингвистичкој литератури често употребљава за означавање и стативних (state/atelic) и динамичних (event/telic) предиката истовремено. У овом раду замењујемо га терминима ситуација или догађајност. Подробније о овом термину видети у: Arsenijević (2006: 1–12)

6 Прецизније о овим појмовима, као и о различитим тестовима који се употребљавају за утврђивање теличности односно ателичности предиката видети у: Borik 2002 и Arsenijević 2006.

7 „Why not see events and states as subcategories of one overarching category – of *eventualities*, to use the term that is now widely accepted. Both state-describing and event-describing sentences would then be analyzed as describing some eventuality, the temporal location of which is indicated by the tense of the verb as well as, perhaps, by other devices of temporal reference such as temporal adverbs... As it turns out, the difference between state-describing and event describing sentences does matter. The difference matters insofar as it correlates with distinct semantic behavior: state-describing sentences tend to connect with the discourse of which they are part in a way other than sentences which describe events. (For instance, a state-describing sentence typically situates the described state as surrounding the contextu-

чке, док их стања увек садрже. Још је у ранијој литератури било забележено да за секвенце реченица у наративном тексту, уколико се све појављују у форми прошлог времена, није довољно рећи да се ситуације описане овим реченицама дешавају пре времена говора, што је основно значење прошлог времена. У примерима попут: „Он је отишао у кухињу. Спремио је чај за своје госте“,⁸ не само да се може интерпретирати свака реченица понаособ, већ се може утврдити и временски редослед изражених ситуација у циљу исправног утврђивања њихове међусобне временске зависности. Један од модела креираног ради остваривања овог циља јесте и теорија представљања дискурса (Discourse Representation Theory) Кампа и Рајлеа. У овој теорији реченице се не оцењују само у односу на време говора, већ се смештају у претходни дискурс. Свака следећа реченица доноси неку нову информацију, која се укључује у структуру. Аутори развијају и специфичан начин представљања структуре одређеног дискурса (discourse representation structure).

За Кампа и Рајлеа веома је значајан и термин „временска анафора“. Још једно од средстава за изражавање временских односа, које није експлицитно изражено неким од средстава за изражавање временских односа у дискурсу, јесте оно које се најлакше уочава унутар контекста самог дискурса. Интерпретација глаголских времена, као и других временских средстава (попут прилога: *шата*, *након штога* или *прешходног дана*), увек укључује одређени тип анафоре. У примеру: „Бил је напустио кућу у пет и петнаест. Узео је такси до станице и ухватио први воз за Богнор“, Kamp&Reyle (1993:495), потпуно је јасно да догађаји описани у другој и трећој реченици директно прате онај из прве реченице. Овај феномен да друга реченица описује догађај који коинцидира или је у непосредној временској близини догађаја описаног у првој реченици, прожимајуће је обележје употребе глаголских времена у живим језицима. Није само експлицитна временска анафора та која знатно појачава експресиву снагу и флексибилност у природним језицима, то чине и глаголска времена, захваљујући њиховој анафоричној интеракцији са контекстима у којима се појављују.

3. Аспект и референцијално време у руском језику: Borik (2002)

Иако заслужује неупоредиво више пажње, овом приликом ћемо се само у назнакама осврнути на схватање односа између аспекта и референцијалног времена у руском језику изложеног у Borik (2002). Она, наиме, полази од чињенице да однос време говора S и време догађаја E, који одређује временску конфигурацију, односно релацију између глаголских времена у руском језику, не може у исто време да одређује и аспектску релацију, будући да се и перфективни и имперфективни аспект налазе и у глаголским облицима који означавају прошлост, и у глаголским облицима који означавају будућност. То оставља једину логичку могућност: да однос који одређује аспектске разлике у руском језику јесте однос време говора S – референцијално време R. Однос време догађаја E – референцијално време R је фиксиран, па се стога искључује као могући однос за тумачење аспекта. Формално би се перфективни аспект могао приказати овако: $S \cap R = \emptyset$, што значи да је пресек између интервала S и интервала R празан скуп, док је време

ally salient “reference time”; in contrast, there exists a strong tendency to interpret event- sentences as describing events that follow the reference point...). Kamp&Reyle (1993: 509–510).

8 Пример преузет из: Borik (2002: 100).

догађаја Е увек садржано у референцијалном времену R, тако да се S и Е никада не преклапају. Код имперфективног аспекта пак долази до преклапања S и R, односно $S \cap R \neq \emptyset$, док време догађаја Е није садржано у референцијалном времену R.

Однос S-R одређује *перспективу*, а будући да се „тачка гледишта“ (point of view) узима као једна од најизразитијих карактерних црта руског, односно словенског аспекта, између ових термина може се ставити знак једнакости. Полазећи од Комрија (Comrie 1976), који каже да перфективни аспект гледа на ситуацију од споља, док имперфективни гледа на ситуацију изнутра, Борик формализује појам тачке гледишта у терминима референцијалног времена. Она сматра да је Комријево тумачење „од споља/изнутра“ заправо тумачење перспективе, при чему је присуство говорног лица неопходно, јер је управо позиција говорног лица та која одређује перспективу, односно тачку гледишта. Тачка гледишта не може да постоји независно, она мора бити нечија тачка гледишта, а позиција говорног лица се везује за време говорења S, у коме се говорно лице лоцира. Перспектива даље може бити *спољашња* и *унутрашња*, али ови термини немају смисла уколико се не одреди у односу на шта је спољашња, односно унутрашња. Борик сматра да особине референцијалног времена одражавају тачку гледишта говорног лица у односу на ситуацију (евентуалност), док говорно лице може да стекне унутрашњу тачку гледишта у односу на одређену ситуацију (евентуалност) једино уколико постоји одређени домен који укључује и релевантну евентуалност и позицију говорног лица, односно време говора S. Перспектива изнутра, унутар домена референцијалног времена, омогућује унутрашњу тачку гледишта, односно унутрашњу перспективу ($S \cap R \neq \emptyset$). Због свега наведеног, Борик аспект у руском језику назива *аспектом референцијалног времена* (односно аспектом тачке гледишта или аспектом перспективе). Тачка гледишта или перспектива говорног лица одређује се у односу на интервал референцијалног времена R: уколико се време говора S, које се везује за позицију говорног лица, преклапа са интервалом референцијалног времена R, остварује се *унутрашња* перспектива временског интервала догађаја Е. Ако се, пак, интервали R и S не преклапају, перспектива говорног лица је *спољашња*.

Овакво тумачење аспекта у руском језику О. Борик чини нам се врло занимљивим и примењивим за српски језик, мада је о примењивости тешко говорити без претходног детаљног сагледавања и анализе свих релевантних фактора у нашем језику.

4. Временско-видски систем у савременом српском језику

Временско-видски систем у савременом српском језику табеларно би се могао представити овако:⁹

Табела 1	Имперфективни	Перфективни
Презент	<i>пишем</i>	<i>напишем</i>
Перфекат	<i>писао сам</i>	<i>написао сам</i>
Плусквамперфекат	<i>био сам писао</i> (ретко у употреби, али је могућ)	<i>био сам написао</i>

⁹ Однос глаголско време – глаголски вид у савременом српском језику скоро је у потпуности приказан према делу „Синтакса глагола“, који је написао С. Танасић у: Пипер, П. и др. (2005: 345–477).

Имперфекат	<i>писах</i>	—
Аорист	(ретко у употреби)	<i>написах</i>
Футур I	(ја) <i>ћу писаћу/писаћу</i>	(ја) <i>ћу написаћу/написаћу</i>
Футур II	<i>будем писао</i>	<i>будем написао</i>

Систем глаголских времена, пре свега претериталних, у савременом српском језику се у односу на шири, словенски контекст сврстава у прелазни, српскохрватски тип, који се налази између северног, или „безаористног“, који обухвата читаву област источнословенских и западнословенских језика (осим лужичког), а од јужнословенских – словеначки, и јужнобалканског, или „аористног“, који обухвата бугарску и македонску област.¹⁰ Док су се у северном типу имперфекат и аорист изгубили, а перфекат претворен у универзални претерит, у јужнобалканском типу, у коме долази до пресецања између опозиције перфективност–имперфективност и опозиције претериталних времена аориста и имперфекта, чувају се остала прошла времена. За српскохрватски тип, који представљају српски и хрватски језик (политички подељени), карактеристично је да се у дијалектима српске варијанте чува опозиција између аориста и перфекта, док је у хрватском језику перфекат већ добио улогу универзалног прошлог времена.¹¹ Овде једино ваља додати да је имперфекат у савременом српском језику увелико потиснут из употребе, док су остали претеритални глаголски облици стабилни. Треба истаћи и веома широку употребу перфекта, који, захваљујући чињеници да ни на који начин не спецификује прошлу радњу коју исказује, за разлику од других претериталних облика – пре свега аориста и плусквамперфекта, све их више потискује из употребе.

У погледу вид – време, из табеле 1 видимо да се у српском језику сва глаголска времена, осим имперфекта, који се образује искључиво од глагола несвршеног вида, могу јављати и у свршеном и у несвршеном облику, мада се аорист и плусквамперфекат несвршених глагола веома ретко срећу.

5. Свршени глаголски вид и наративни дискурс у српском језику

Већ смо поменули, у делу о кретању референцијалног времена, да свака реченица у наративној секвенци описује ситуацију или евентуалност која је лоцирана, односно садржана у одговарајућем референцијалном времену, а да се истовремено уводи ново референцијално време у структуру дискурса, које садржи ситуацију описану следећом реченицом, итд., што би се могло представити на следећи начин: [R1 E1] [R2 E2] [R3...]

Очигледно је да у означавању наративног дискурса нема времена говора S. Правила интерпретације дискурса сваку нову реченицу временски смештају у односу на претходно референцијално време R, креирајући на тај начин или секвенцијално тумачење или временско преклапање, у зависности, као што је раније већ наведено, од карактеристика предиката дате реченице. Као што се види,

¹⁰ О овоме детаљније у: Гвоздановић (1998).

¹¹ Потврду за овакво стање у савременом хрватском језику налазимо у „Граматичи хрватскога језика за гимназије и висока училишта“: „У савременом хрватском језику за означавање радњи које претходе времену говорења најчешће се раби перфект, који је посве потиснуо остале облике за прошлост: аорист, имперфект и плусквамперфект.“ Ј. Силић, И. Прањковић (2007: 192).

актуелно референцијално време у наративном дискурсу функционише на сличан начин као време говора S приликом креирања система глаголских времена.

Ослањајући се на литературу, а пре свега на чињенице које О. Борик износи за руски језик, смаграмо да се и у српском језику кретање референцијалног времена увек остварује перфективним аспектом,¹² односно употребом глагола свршеног вида, и да управо ови глаголи креирају секвенцијално тумачење времена у наративном тексту. Креирање временских секвенци, а самим тим и померање радње унапред, једна је од основних функција свршеног глаголског вида у српском језику. То ћемо илустровати уз помоћ неколико изабраних примера из домаће књижевности.

5.1. Примери

(1) Скочи¹ Марко као помаман, пригрте² ћурак изврнувши³ га наопако (био га скинуо⁴ због врућине), узјаше⁵ Шарца, узе⁶ у једну руку сабљу, у другу топузину, а дизгин од Шарца држи⁷ у зубима, па тако учини⁸ јуриш међу жандарме. Ови се препануше⁹, а Марко, онако срдит иза сна, узе једног по једног даривати¹⁰: ког сабљом, ког буздованом. (Р. Домановић, „Краљевић Марко по други пут међу Србима“)

1) скочи (СВ). Према типу глаголске ситуације,¹³ овај глагол припада ситуацији достигнућа. У тексту су скоро сви употребљени глаголи у прошлом времену, најчешће је то аорист, док су два глагола у историјском презенту. Будући да су обележени глаголи перфективни, очекујемо да је секвенцијално тумачење овога текста могуће.

2) пригрте (СВ). Још један глагол достигнућа употребљен у аористу. Иначе, аорист у српском језику је глаголско време којим се упућује на непосредну прошлост, на радње које су се извршиле непосредно пре момента говора, чак са реперкусијама на садашњост, мада и на радње које су се извршиле знатно пре момента говора,¹⁴ и врло је погодан глаголски облик за нарацију. Овај перфективни глагол ствара кретање референцијалног времена, па се остварује следећа секвенца:

[скочи СВ]<[пригрте СВ]

3) изврнувши (СВ). Глаголски прилог прошли се у српском језику по правилу гради од перфективних глагола, врло ретко од имперфективних, па стога и не чуди што и он креира секвенцу. Како означава радњу која се извршила пре радње означене предикатом „пригрте“, секвенца ће изгледати овако:

12 Значајну потврду налазимо нпр. у Антонић (2001).

13 Термин је преузет из Новаков (2009), а означава лексичку категорију која се односи на природу глаголске радње, која може представљати: *активност* (activity), *стање* (state), *остварење* (accomplishment) или *достигнуће* (achievement). Подела је начињена према чувеној класификацији глагола филозофа Зена Вендлера из чланка *Verbs and times* објављеног 1957. године, који је у проширеној верзији поново штампан у књизи *Linguistics in Philosophy* 1967. године. Ове четири глаголске ситуације диференцирају се на основу три релевантна семантичка обележја, а то су: *стаивност*, *трајање* и *циљ*. Будући да се у раду бавимо свршеним глаголским видом, за нас су релевантне ситуације *остварења* и *достигнућа*. *Остварења* су глаголске ситуације са следећим обележјима: стаивност (-), трајање (+), циљ (+), а у овој су групи глаголи типа нацртати, насликати, претрчати, скувати. *Достигнућа* су тренутне ситуације које теже циљу, а одликују их обележја: стаивност (-), трајање (-), циљ (+). Типични примери су глаголи типа: скочити, шутнути, изгубити, наћи.

14 Пипер, П. и др. (2005: 424).

[скочи СВ] < [изврнувши СВ] < [пригрте СВ]

4) био скинуо (СВ). Плусквамперфекат је глаголски облик који исказује прошле радње које су се извршиле или ретко само вршиле пре неке друге, такође прошле радње, која заправо представља референтну тачку у времену. У наведеном примеру, радња исказана плусквамперфектом извршена је пре радње исказане глаголом „пригрте“. Секвенца би се могла представити овако:

[скочи СВ] < [био скинуо СВ] < [изврнувши СВ] < [пригрте СВ]

5) узјаше (СВ). И облик овог историјског презента недвосмислено изазива прогресију у наравици, тако да је секвенца следећа:

[скочи СВ] < [био скинуо СВ] < [изврнувши СВ] < [пригрте СВ] < [узјаше СВ]

6) узе (СВ). Уз помоћ овог аориста секвенца се наставља:

[скочи СВ] < [био скинуо СВ] < [изврнувши СВ] < [пригрте СВ] < [узјаше СВ] < [узе СВ]

7) држи (НСВ). Очигледно је да овај презент не изазива померање наравице, већ се радња њиме исказана преклапа са радњом глагола „узе“.

8) учини (СВ). Прогресија у наравици остварује се овим аористом, па се секвенца може овако представити (низом тачака (...) представљамо симултаност, истовременост):

[скочи СВ] < [био скинуо СВ] < [изврнувши СВ] < [пригрте СВ] < [узјаше СВ] < [узе СВ]...држи НСВ... [учини СВ]

9) се препануше (СВ). Овај предикат односи се на други субјекат у реченици, али је узрочно уклопљен у секвенцу:

[скочи СВ] < [био скинуо СВ] < [изврнувши СВ] < [пригрте СВ] < [узјаше СВ] < [узе СВ]...држи НСВ... [учини СВ] < [се препануше СВ]

10) узе даривати (СВ). Семантички непотпуни, семикопулативни фазни глаголи попут овог могу се комбиновати искључиво са имперфективним глаголима, али се у погледу глаголског аспекта понашају према глаголском аспекту фазног глагола, који се морфолошки диференцира, док је имперфективност допунског глагола ирелевантна. Очигледно је да и овај семикопулативни предикат изазива секвенцијално тумачење, па се ова поједностављена временска интерпретација ситуација представљених у одломку може овако представити:

[скочи СВ] < [био скинуо СВ] < [изврнувши СВ] < [пригрте СВ] < [узјаше СВ] < [узе СВ]...држи НСВ... [учини СВ] < [се препануше СВ] < [узе даривати СВ].

Напомињемо на крају да би, уколико би се у наведеном примеру перфективни глаголи заменили имперфективним, изостало секвенцијално тумачење текста, а појавила би се представа о преклапању, односно симултаности, истовремености предикација, за шта је заправо и одговоран имперфективни глаголски аспект. Смаграто да би се у тој ситуацији имперфективним предикатима остварило хабитуално значење.

(2) И то рекавши¹, Сима приђе² Раки, извади³ му из џепа у гуњцу четири дуката у злату и два у ситнини, па завеза⁴ у пешкир и стрпа⁵ у недра. Затим му одреша⁶ руке, па узе⁷ један камен и поче му избијати⁸ клин испод врата. Рака само сркне од муке а светлаци му сину пред очима; али трпи, шта ће. Кад му скиде⁹ рогу с врата, рече¹⁰: - Болан, газда-Рако, није већа ни у мог сивоње – добро си је могао носити! (М. Глишић, „Рога“)

1) рекавши (СВ). Овим глаголским прилогом прошлим започиње секвенца у овом тексту.

2) приђе (СВ). Секвенца се наставља аористом глагола остварења „прићи“:

[рекавши СВ]<[приђе СВ]

Будући да су у тексту употребљени искључиво перфективни глаголи у облику аориста, и један семикопулативни фазни глагол, о којима је у претходном примеру већ било речи, мислимо да нема потребе за понављањем и додатним објашњењима. Напомињемо само да је у реченици: „Рака само сркне од муке а светлаци му сену пред очима; али трпи, шта ће“ изостављена анализа употребљених глаголских облика, јер је у њој дошло до промене субјекта. Секвенцијални ланац овог примера могао би се представити овако:

[рекавши СВ]<[приђе СВ]<[извади СВ]<[завеза СВ]<[стрпа СВ] < [одреши СВ] <[узе СВ] < [поче избијати СВ] < [скиде СВ] < [рече СВ]

(3) Одмах до мале склупчане прилике био је испружен човек, нешто испод средњег раста, али са густом косом која је штрчала у вис. Ситне, свињске очи севнуле су¹, а свинуте усне покренуле су се² у нешто што је личило на осмех само до јагодица. Тарасконском официру се учинило³ да му је упечатљива, коцкаста брада приметно задрхтала⁴, док му је шака посегла⁵ ка напуњеној кубури. (С. Радовановић, „Повест о спису Рајмонда Лила“)

1) севнуле су (СВ). Овим глаголом достигнућа у перфекту започиње наративна секвенца.

2) покренуле су се (СВ). Очигледно је да перфекат овог инкоативног глагола временски следи претходни, тако да се наставља секвенца:

[севнуле су СВ]<[покренуле су се СВ]

3) се учинило (СВ). Иако је у овој клаузи субјекат промењен, чини нам се да употребљени стативни глагол, иако у перфективном аспекту, изазива тумачење преклапања, истовремености.

4) је задрхтала (СВ). Још један перфекат који наставља секвенцијални низ:

[севнуле су СВ] < [покренуле су се СВ]...се учинило (СВ)... [је задрхтала СВ]

5) је посегла (СВ). Овај перфекат употребљен је у временској реченици са везником *док*, који у комбинацији са перфективном предикацијом има значење темпоралне квантификације.¹⁵ Коначна временска секвенца наведеног примера може се овако представити:

[севнуле су СВ] < [покренуле су се СВ]...се учинило (СВ)... [је задрхтала СВ] < [је посегла СВ]

(4) Тога дана ми се није ништа необично десило. Вечерао сам¹ добро и по вечери чачкао² зубе, пијуцкао³ вино, а затим, пошто сам тако куражно и савесно употребио⁴ сва своја грађанска права, легао⁵ у постељу и узео⁶ књигу да бих пре задремао. Убрзо ми је књига испала⁷ из руке, пошто је, наравно, испунила⁸ моју жељу, и ја сам заспао⁹ као јагње с мирном савешћу, јер сам потпуно извршио¹⁰ све своје дужности. (Р. Домановић, „Данга“)

15 Према: (Антонић 2001: 349).

1) вечерао сам (СВ). Глагол *вечераџи* је двовидски, али на основу контекста закључујемо да је овде употребљен као перфективни.

2) чачкао (НСВ). Очекујемо да ће употребом овог перфекта несвршеног вида бити остварена истовременост са предикатом „вечерао сам“, међутим, на основу употребљеног предлога *по* у значењу „после“, конкретно „после вечере“, закључујемо да се не ради о истовремености предиката, већ ситуација изражена предикатом „чачкао“ постериорна у односу на претходну „вечерао сам“, па се временска секвенца може овако представити:

[вечерао сам СВ]<[чачкао НСВ]

3) пијуцкао (НСВ). Овај перфекат несвршеног вида са семантичким обележјем деминутивности временски се преклапа са претходним предикатом „чачкао“.

4) сам употребио (СВ). На поновно успостављање временске секвенце у тексту указује не само овај глагол свршеног вида у перфекту, већ и темпорални везник *пошто*, који подразумева постериорност и који захтева перфективну предикацију.¹⁶ Секвенца сада овако изгледа:

[вечерао сам СВ]<[чачкао НСВ]...пијуцкао НСВ... [сам употребио СВ]

5) легао (СВ). Очигледно је да се овим перфектом наставља временска секвенца, као и следећим глаголима:

6) узео (СВ).

7) је испала (СВ).

8) је испунила (СВ). Иако и овај предикат јасно наставља временску секвенцу, употребљени узрочни везник *пошто*, чини нам се, указује на антериорност, па би се овај предикат нашао испред предиката „је испала“.

9) сам заспао (СВ). Овај перфективни глагол означава ситуацију кој временски следи за претходном.

10) сам извршио (СВ). И овде је употребљен узрочни везник, овог пута *јер*, који као и у претходном примеру указује на антериорност ситуације „сам извршио“ у односу на претходну ситуацију „сам заспао“. Поједностављена временска интерпретација, којом смо се послужили приликом анализе наведених примера, за овај конкретни пример могла би се представити овако:

[вечерао сам СВ]<[чачкао НСВ]...пијуцкао НСВ... [сам употребио СВ] <[легао СВ] <[узео СВ] <[је испунила СВ] <[је испала СВ]<[сам извршио СВ] <[сам заспао СВ]

6. Закључак

Намера нам је била да назначимо, пре свега, теоријски оквир питања глаголског вида и референцијалног времена, и да посматрањем и анализом стотинак примера из неколико књижевних дела домаћих аутора утврдимо да ли је тврдња, коју налазимо у литератури, да употреба свршеног глаголског вида изазива секвенцијално тумачење, односно прогресију, у наративном дискурсу примењива и на српски језик. Уз напомену да за потребе овог рада нисмо били у могућности да извршимо детаљну и исцрпну анализу примера, па то остављамо за неко будуће истраживање, сматрамо, ипак, да смо и овим, у великој мери неформалним и упрошћеним приказом у горе наведеним примерима, показали да је и

¹⁶ (Антонић 2001: 354).

у српском језику једна од основних функција свршеног вида у наравији управо та – да се уз помоћ њега остварује прогресија, кретање наравије ка напред. Покушали смо да утврдимо и како се понашају статични предикати у тексту, па смо потврдили да они, што се у једном од анализираних примера и види, изазивају, пре свега, временско преклапање, односно истовременост ситуација исказаних предикатима. Занимљиво би било видети да ли глаголи свршеног вида имају и специфичну синтаксичку функцију у наротивном дискурсу у односу на глаголе несвршеног вида¹⁷, сматрамо да имају, али све то треба издвојити и на примерима показати. Теме су се отвориле, или су само начете, па ће их, надам се, нека даља истраживања и расветлити.

Извори

1. Радоје Домановић, *Сатирице*.
http://www.rastko.rs/knjizevnost/umetnicka/rdomanovic_satire.html
2. Милован Глишић, *Пријоветице*.
<http://www.rastko.rs/knjizevnost/umetnicka/mglisic-price.html>
3. Милорад Павић, *Заувек и дан више. Позоришни јеловник*. Београд 1993.
http://www.rastko.rs/drama/savremena/mpavic_zauvek_1.html
4. Славен Радовановић, *Повести о сјису Рајмонда Лила*.
http://www.rastko.rs/knjizevnost/umetnicka/sradovanovic/sradovanovic-rajmond_c.html

Литература

- Altshuler, Daniel G. (2010). *Temporal Interpretation in Narrative Discourse and Event Internal Reference*. PhD Thesis, Graduate School-New Brunswick Rutgers, The State University of New Jersey.
- Antonić, Ивана (2001). *Vremenska rečenica*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Антонић, Ивана (2006). *О књици и поводом књиже: Предраж Новаков. Глаголски вид и њиј глаголске ситуације у енглеском и српском језику. Нови Сад: Фуџура публикације, 2005, 148. О књици и поводом ње*. Јужнословенски филолог LXII, 376–390. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ.
- Arsenijević, Boban (2006). *Inner aspect and telicity*. PhD thesis, Universiteit Leiden.
- Borik, Olga (2002). *Aspect and reference time*. PhD dissertation, Universiteit Utrecht.
- Гвозданович, Ј. (1998). *Видовые параметри и взаимоотношение между типологиями вида и времени в славянских языках*. Типология вида (проблемы, поиски, решения): 115–125. Москва: Школа „Языки русской культуры“.
- Dickey, Stephen M. (1995). *Aspect and Verbal Nouns in Slavic*. Zbornik Matice srpske

17 Инспиративан је у овом смислу рад Д. Кликовац (1996), која истиче да перфективни глаголи захтевају одређене, спецификоване директне објекте, док се уз имперфективне глаголе употребљавају у референцијалном или квантитативном смислу неодређени, неспецификовани објекти. Уз перфективне глаголе иду и квантитативно спецификовани субјекти, за разлику од имперфективних глагола. Употреба индиректних допуна такође може бити условљена глаголским аспектом: док одговарајући перфективни глагол захтева такву допуну, имперфективни се може употребити и без ње.

za filologiju i lingvistiku (Novi Sad), XXXVIII/2, 19–41.

Kamp, Hans & Reyle, Uwe (1993). *From Discourse to Logic; Introduction of Model-theoretic Semantics of Natural Language, Formal Logic and Discourse Representation Theory*. Dordrecht, Boston and London: Kluwer Academic Publishers.

Кликовац, Душка (1996). *О глаголском виду у српскохрватском језику из групог угла*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику (Нови Сад), XXXIX/1, 135–139.

Lascarides, Alex & Asher, Nicholas (1993). *Temporal Interpretation, Discourse Relations and Commonsense Entailment*, Linguistics and Philosophy 16, 437–493.

Марјановић, Слободан (1999). *Глаголски облици у временским и погодноним реченицама*. Ниш: Филозофски факултет.

Новаков, Предраг (2009). *Вендлерова класификација глагола у енглеском и српском језику*. Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, XXXIV–1, 43–51.

Новаков, Предраг (2010). *Референцијална стања у енглеским и српским глаголским временима*. Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, XXXV–2, 271–279.

Rejović, Andjelka & Ivana Nikolić (2011). *La expresión del aspecto perfectivo en los idiomas español y serbio*. En Carsten Sinner, Elia Hernández Socas y Christian Bahr (eds.): *La expresión de tiempo y espacio y las relaciones espacio-temporales. Nuevas aportaciones de los estudios contrastivos*, Frankfurt am Main: Peter Lang (Colección »Studien zur romanischen Sprachwissenschaft und interkulturellen Kommunikation«, Editor de la colección Gerd Wotjak, núm. 75, 131–144.

Пипер, П., Антонић, И., Ружић, В., Танасић, С., Поповић, Људ., Тошовић, Б. (2005). *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.

Рајић, Јелена (1996). *Рајхенбахово тумачење временског глаголског система – поређење са традиционалним грамаћичким приступом на примерима из шпанског језика*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику (Нови Сад), XXXIX/2, 105–111.

Reichenbach, Hans (1947). *Elements of Symbolic Logic*. New York : The Macmillan company.

Силић, Ј. и Прањковић, И. (2007). *Грамаћика хрватског језика за гимназије и висока училишта*. Загреб: Школска књига.

Станојчић, Живојин, Поповић Љубомир, Мицић, Стеван (1989). *Савремени српскохрватски језик и култура изражавања. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Нови Сад: Завод за издавање уџбеника.

Стевановић, Михаило (1989). *Савремени српскохрватски језик II*. Београд: Научна књига.

Тимберлејк, А. (1998). *Замешки о конференцији. Инваријантност, типологија, дијахрония и прагматика*. Типологија вида (проблеми, појски, решенија): 11–28. Москва: Школа „Језици руској културе“.

Тимберлејк, А. (1998). *Вид глагола как историја*. Типологија вида (проблеми, појски, решенија): 443–454. Москва: Школа „Језици руској културе“.

Comrie, Bernard (1976). *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.

Comrie, Bernard (1985). *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.

EL ASPECTO PERFECTIVO Y LA REFERENCIA TEMPORAL EN LA LENGUA SERBIA

En el presente trabajo se da la base teórica sobre la referencia temporal, desde Reichenbach que introdujo el término para presentar el análisis del sistema temporal en la lengua inglesa, siguiendo el desarrollo posterior de esta noción en la literatura lingüística. Subrayamos especialmente el uso de la referencia temporal en la interpretación temporal de las partes de la oración compuesta, y posteriormente de las secuencias de oraciones, es decir de los discursos, el fenómeno conocido como *el movimiento de la referencia temporal* (Reference time movement). Consideramos que la progresión temporal en el discurso narrativo, es decir *el movimiento de la referencia temporal* se realiza siempre con el uso del aspecto perfectivo de los verbos, sobre todo dentro del marco de los tiempos pasados en los que aparece. A base de los ejemplos con aspecto perfectivo de los textos literarios de autores serbios vamos a demostrar que este aspecto verbal produce la interpretación secuencial en el texto y que eso es su función básica.

Palabras clave: aspecto perfectivo de los verbos, referencia temporal, movimiento de la referencia temporal, discurso narrativo, interpretación secuencial.

Тијана Божовић¹
Крађујевац

ИМПЕРСОНАЛНОСТ И ПЕРСОНАЛНОСТ У РОМАНУ *КАД СУ ЦВЕТАЛЕ ТИКВЕ* ДРАГОСЛАВА МИХАИЛОВИЋА

Предмет овог рада је опис синтаксичко-семантичких разлика између имперсоналних и персоналних реченица у српском језику. Најпре ћемо примере имперсоналних реченица, ексцерпираних из романа Драгослава Михаиловића *Кад су цветале тикве*, разврстати према структури и значењу у различите типове и подтипове, а затим их трансформисати у одговарајуће персоналне реченице. Вршићемо анализу на синтаксичко-семантичком нивоу и покушати да опишемо структурне и значењске разлике између безличних и субјекатско-предикатских реченица. Посебну пажњу посветићемо хомоформним облицима обезличених реченица, реченица са рефлексивним пасивом и персоналним реченицама са повратним глаголом у предикату. Анализирани примери афирмисаће тврдњу постојећих граматика српског језика да се персоналним реченицама исказују ситуације, које се приписују њеном носиоцу, тј. субјекатском појму, да се имперсоналним реченицама исказује психолошко или физиолошко стање појма у субјекту, атмосферске појаве или се њима потврђује или одриче постојање неког појма, док се пасивним реченицама износе информације о пацијенсу.

Кључне речи: имперсоналне и персоналне реченице, логички субјекат, прави објекат, деагентизација, агенс и пацијенс

1. У србистици се опозиција персоналност/имперсоналност остварује валентношћу управног самосталног глагола у предикату. У нашем случају, валентност управног глагола у предикату подразумева његову способност да на себе привуче допуну у номинативу, којом би се именовао носилац ситуације означене глаголом у предикату. Оваква допуна у реченици има функцију граматичког субјекта. Сходно овоме, реченице чији предикати имају субјекатску допуну су персоналне реченице, а оне чији предикати немају субјекатску допуну су имперсоналне реченице.

Граматику српског језика углавном наводе два основна модела простих реченица: двочлане и једночлане реченице. Двочлане реченице у својој структури имају предикат и субјекат, који може бити експлициран или неексплициран, а једночлана реченица има само један елемент, субјекат или предикат. Граматичари су много више пажње посветили и детаљније описали двочлане конструкције (Танасић 2005: 189), док су једночлане конструкције занемариване и навођени су само њихови основни типови.

Дефинисањем појма једночлане реченице и критеријума за разграничавање двочланих од једночланих конструкција бавили су се М. Ивић (1963, 1983), Стевановић (1969), Пипер (2005), Станојчић, Поповић (2008) и Мразовић, Вукадиновић (1990)².

1 tjanissima@live.com

2 П. Мразовић, З. Вукадиновић у својој *Граматици српскохрватског језика за странце* најпотпуније дају обрасце једночланих реченица

Милка Ивић истиче два разлога због којих граматички субјекат не може да се уведе у структуру једночлане реченице, а то су: 1) семантика глагола у предикату, која искључује такву позицију у реченици; и 2) предикат који у споју са неком другом синтаксичком јединицом не дозвољава увођење синтаксичког субјекта у реченицу, али, када се та синтаксичка јединица изостави, отвара се синтаксичка позиција субјекта (Ивић 1963: 22). И Стевановић тврди да је могућност постојања субјекта у облику номинатива мерило према коме се одређује да ли је реченица безлична или није (Стевановић 1969: 93).

Такође и Станојчић, Поповић у *Граматици српског језика за средње школе* тврде да је двочлана, субјекатско-предикатска реченица основни тип реченице српског језика. Они указују на то да се персоналним реченицама исказују ситуације које се приписују њеном носиоцу (појму у субјекту), а да се безличним реченицама исказују нека психолошка или физиолошка стања, као и атмосферске појаве (Станојчић, Поповић 2008: 258).

Пипер сматра да су, поред валентности предиката, „важна и семантичка ограничења, тј. правила на основу којих се указује на значење појединих допуна уз одређени глагол”, нпр. уз глагол *певати* јављају се две допуне: у номинативу – субјекат и у акузативу – објекат, али је исто тако важно знати да певати може само неко биће, као и то да се као допуна у акузативу може јавити именица, која означава оно што се може певати, тј. *песму*, *арију* и сл. (Пипер 2005: 539). Полазећи од ове семантичке категорије, аутор даље разликује: 1) одређено-личне реченице (*Ја седим*); 2) неодређено-личне реченице (*Тебе штраже*); 3) уопштено-личне (*Идеш шако од куће или се враћаш с посла, а све мислиш да ли си све урадио што си био дужан*) и 4) безличне реченице³. У *Синтакси савременог српског језика: Простја реченица* он наводи 45 реченичних образаца, од којих трећину чине они који немају граматички субјекат (Пипер 2005: 541).

У овом раду бавићемо се категоријом персоналности. Из наведеног корпуса издвојићемо једночлане реченице и њиховом трансформацијом у двочлане реченице покушаћемо да укажемо на структурно-семантичку разлику између њих.

2. Два су основна типа безличних реченица у српском језику: слободни и везани. Слободни тип репрезентује сам предикатски облик. Глагол овог предиката увек је у облику трећег лица једине средњег рода. Овим типом безличних реченица означавају се неки природни феномени. Међутим, у Михаиловићевом роману примери овог типа не указују на временске феномене.

Истирошило се (66) *Доћерало цара до дувара* (66) *И шако је почело* (55)

2.1. Везивни тип генерисан је предикатом и неком од његових допуна, с тим да ван тог споја предикат губи карактер безличности. Ове реченице класификују се према типу обавезне граматичке допуне.

2.1.1. У српском језику се реченицама које у свом предикату имају неки од глагола *имати*, *бити*, *постојати* и *нестати* у облику 3. лица једине ука-

3 Пипер издваја осам подтипова безличних реченица: 1) са безличним глаголом у предикату (*Српкава се*); 2) са ограниченим глаголом у предикату (*Свиће*); 3) са безлично употребљеним глаголом у предикату (*Нема је на послу*); 4) са повратним личним глаголом у предикату (*Шта се ради?*); 5) са предикатом у облику помоћног глагола и инфинитива (*Да ти је само остати, па гледај ти*); 6) са предикатом у облику помоћног глагола и конструкције *да + презент* (*Да ми је да видим и што чудо*); 7) са партиципом пасива у именском делу предиката (*О томе је много писано*) и 8) са прилошким или именичким предикативом у предикату (*Овде је шопло*). (Пипер 2005: 593).

зује на постојање неке конкретне реалије. Та реалија, о чијој је егзистенцији реч, стоји у облику генитива. Дакле, овде је реч о двочланим реченицама са предикатним глаголом у 3. лицу јединице и именованом реалијом у облику генитива. Постојећа литература српског језика бележи различита мишљења о синтаксичкој функцији именице у генитиву имперсоналних егзистенцијалних реченица.⁴

Из нашег корпуса издвајамо следеће имперсоналне егзистенцијалне реченице:

Душе у њему нема. (42) И увек се нађе нешто посла (7) Биће овде ноћас крви до колена (32) Ојетџ ја нешто почињем и ојетџ нема много вајде (33) Било је бар десетџ боксера у Југославији који су некако са њим могли да изађу на крај (56) А што значи да у што време на Душановцу зоштово није било клинца који није знао да се макља (19) Лаж је што да има боксера који немају слабу тачку (23) Некада је било јако много штовова, а врло мало цура (28) Мало ми је лакше ош како овде има наших (11) Апаи је што, шакође, радио; а после њега, већ, зоштово да није било клинца са Душановца који што није покушао (18)

Из наведених примера можемо приметити да се имперсоналне егзистенцијалне реченице могу јавити у сва три времена, прошлом, садашњем и будућем, било да је реч о афирмативном или негативном облику. Егзистенцијалне реченице код којих се радња означена глаголом у предикату дешава у прошлости, односно будућности, као прдикативни глагол имају помоћни глагол *бишџи/не бишџи* у перфекту, односно, футуру I (нпр. *Било је бар десетџ боксера...; ... зоштово није било клинца са Душановца...; Биће овде ноћас крви до колена*), док се код егзистенцијалних реченица у чијем се предикату налази глагол који означава радњу која се дешава у садашњости, јавља помоћни глагол *имашџи/немашџи* (нр. *Душе у њему нема; ...и ојетџ нема много вајде; Лаж је што да има боксера...; Мало ми је лакше ош како овде има наших*). Оваква употреба помоћних глагола *имашџи* и *бишџи* у егзистенцијалним реченицама у складу је са нормом српског језика. Примери имперсоналних реченица у којима се одступа од норме српског књижевног језика нису забележени.

У имперсоналним егзистенцијалним реченицама из нашег корпуса именица у генитиву може имати улогу или логичког субјекта или правог објекта. Прво ћемо навести примере у којима појам у генитиву има улогу логичког субјекта и трансформисати га у семантички еквивалентну персоналну реченицу, а затим то исто учинити и за примере у којима појам у генитиву има улогу правог објекта.

Примери са логичким субјектом:

1. *Било је бар десетџ боксера* у Југославији који су некако са њим могли да изађу на крај => Бар десет боксера је постојало у Југославији који су некако се њим могли да изађу на крај.
2. *Лаж је то да има боксера* који немају слабу тачку => Лаж је то да постоје боксери који немају слабу тачку.

⁴ Станојчић, Поповић у својој граматици за средње школе истичу да „логички субјекат, који именује појам о чијој је егзистенцији реч, стоји у облику генитива”. Супротног је мишљења Н. Арсенијевић, која сматра да појам у генитиву има функцију правог објекта имперсоналних реченица (Арсенијевић 1993: 65), док Е. Корин тврди да именица у генитиву има „улогу и субјекта и објекта имперсоналне егзистенцијалне реченице” (Удовичић 2005: 579).

3. Мало ми је лакше откако овде *има наших* => Осећам се пријатније откако су овде наши дошли.
4. ... у то време на Душановцу готово *није било клинца* који није знао да се макља => ... у то време на Душановцу готово *није постојао клинац* који није знао да се макља

Примери са правим објектом:

1. *Душе у њему нема* => Он нема душу/душе.
2. *Опет ја нешто почињем и опет нема много вајде* => Опет ја нешто почињем и опет немам много вајде (користи)

У првом примеру, као што смо видели, именица у генитиву има улогу правог објекта и може се јавити у форми деоног генитива без предлога или у форми акузатива без предлога. Улогу граматичког субјекта добија реч у локативу са предлогом *у (у њему => он)*.

Специфичан је пример *И увек се нађе нешто посла*. Наиме, већ је речено да Пипер у својој подели безличних реченица издваја и оне које у предикату имају обезличени глагол. Такав је и глагол *наћи* у предикату нашег примера. Међутим, овде је глагол *наћи* употребљен у конструкцији безличне реченице са рефлексивном партикулом *се*. Како је именичка допуна предикату у облику деоног генитива, можемо приметити да глагол *наћи* није употребљен у свом основном значењу, већ је употребљен у значењу 'имати, постојати'. Глагол *наћи* у овој реченици је, заправо, синониман глаголу *имати*. Имајући то у виду, реченицу *И увек се нађе нешто посла* можемо заменити реченицом *Увек има (нешто) посла*, а да, притом, не променимо њено значење. Дакле, својом структуром ова реченица не припада егзистенцијалним имперсоналним реченицама, али семантички припада.

2.1.2. Конструкцијом *cop + дајив + do + џенитив* твори се још један тип имперсоналних реченица. Овај тип бесубјектске реченице именује ситуације које се односе на одређена човекова стања и расположења. Именска реч у генитиву, уз коју стоји предлог *do*, јавља се уз копулу као именски предикат. У генитиву се могу јавити два типа именица: девербативне и оне које то нису. Именским појмом у дативу увек се наводи људско биће, носилац стања и расположења, које се наводи предикатом. Безличном конструкцијом *cop + дајив + do + џенитив* исказује се одређени став лица означеног појмом у облику датива.

2.1.3. Овом типу имперсоналних реченица јако су сличне реченице са допуном предиката у дативу. Њихов предикат може бити глаголски или копулативно-лексички и њиме се исказује неко психолошко или физиолошко стање, које се тиче лица означеног речју у предикату (Ивић 1963: 23). Конструкције овог типа су: *cop + дајив, cop + Adv + дајив и VFitr + се + дајив*.

Незгодно ми је о томе да говорим (60) *Мени је овде лепо* (7) *А мало ми страшно* (41) *Није ми се ишло у предузеће, није ми се излазило на улицу, још мање ми се ишло у клуб, није ми се чак ни код куће седело* (102), *Замути ми се пред очима* (97) *Мени поче да се бистри* (97) *Само ми се става* (60) *Њој се што, чини ми се, допало* (61) *Ништа ми се не ради* (73) *Мени за одједанпут дође жао* (74) *Просио ми дође непријатно* (60) *У публици, чини ми се, шајац* (21) *Био је и доста низак, и, у оделу, чинило ми се, ништа нарочито* (26) *Некако баш стада, чини ми се, отпоче екивно првенство* (42) *И раније је био сед, али сада, чини ми се, бео као овца* (42)

Можемо приметити да нема примера у којима се у предикатској допуни у дативу јавља властито име. У свим примерима јављају се дативски облици личних заменица. Трансформацијом овог типа безличних реченица, именска реч у дативу била би агенс двочлане реченице:

Није ми се ишло у предузеће => Не осећам иошребу да идем у предузеће
Само ми се спава => Осећам иошребу за спавањем

3. Посебан тип имперсоналних реченица и, вероватно, најраспрострањенији у употреби представљају безличне реченице са уопштеним агенсом.⁵ Јављају се у форми $VF_{imp} + се$. Овде је морфема *се* партикула, чијом се употребом добија конструкција са анонимним, уопштеним агенсом. Такви су следећи примери:

Понели би и паре, разуме се (7) Није нишита стирашно, али – примећује се (8) Саг се више нема куд (15) Не зна се ко коџа држи (16) Силоле, разуме се, баи међу њима и скуиља своје друштво (19) А бокс ии је шакав: може ше научити добрим стварима – да осеиши да се не умире од сваког удараца (19) А Раднички – зна се чији је био клуб (19) ...посио сам боксер с којим се убудуће мора рачунати (20) Они за чију се [слабу тачку] није сазнало, били су, свакако, и веома добри (23) Пружао сам паршије о којима би се месецима причало (24) Манџуи, ово има да се сврши, нема да се иде кући док не буде зовово (25) Није се, у ствари, тачно ни знало где ради (27) Гледао би шпа се ради и зрицао би шибицу (27) Ајд саг на совање, сутира иреба да се шљака. (28) ...Душановац ипак није тако далеко, чује се шпа се шпамо ради (29) Чује се: дршили овога, дршили онога... (37) И још се уз шо, друже, зовори (48) И некад се још и знало коџа ће да иошкаче (49) Нишита се више не зна (49) И знало се, неке [цуре] неће да дирају (49) Саг се ни шо више не ферма (49) Чује се: Суџа ноћас на месечини ухватио шога и шога (50) Још се нешито зуцка шо Душановицу (55) Не зна се тачно шпа је (55) Не иде ми се, каже, нишита ми се не ради (73) Саг се свачему иреба напати (75) чему онај ударац у срце када знаш да се од њега може умрети (78)

И код ових безличних реченица предикат је обавезно у трећем лицу једнине средњег рода. Подједнако су заступљени и прелазни и непрелазни глаголи у предикату (*примећује се, није се знало, не може се рећи, не умире се, мора се рачунати, не иде ми се*). Може се још приметити да радња исказана предикатом ових реченица имплицира постојање агенса.⁶ Ако би се агенс исказао, био би уопштен (човек, људи и сл.), морфема *се* би испала из реченичне структуре и реченица би постала персонална.

Пружао сам паршије о којима би се месецима причало => Пружао сам партије о којима би људи месецима причали.

⁵ Ове реченице се још називају и обезличене реченице (Станојчић, Поповић 2008: 263)

⁶ С. Танасић напомиње да је ова особина безличних реченица са уопштеним агенсом, поред морфеме *се*, најважнија заједничка особина са пасивним рефлексивним реченицама (Танасић 2005: 198–199).

Једна од карактеристика двочланих реченица је да се субјекат често изоставља. То доводи до појаве хомонимних реченица са елементом *се*. Овде се, пре свега, мисли на безличне реченице са уопштим агенсом и реченице са рефлексивним пасивом и то када је предикат пасивне реченице у форми која одговара форми предиката безличне реченице са уопштем агенсом, а то је облик трећег лица једнине средњег рода (Танасић 2005: 199). Када се у предикату безличне реченице нађе непрелазни глагол, безлична реченица се лако препознаје:

1. Сад *се* свачему *ш*реба *нада*тии.
2. *Не* *умире се* од сваког ударца.
3. Постао сам боксер с којим *се* *убудуће* *мора* *рачуна*тии

Непрелазним глаголом у предикату укида се његова хомонимија са предикатом у пасивној реченици, па је могућно слагање ових двају реченица у оквиру сложене реченице:

Мангупи, *ово* *има да се сврши*, *нема да се иде* кући док не буде готово.

Међутим, ако се у предикату нађе транзитивни глагол, хомонимија са предикатом пасивне реченице отклања се на два начина: 1) субјекатском изричном клаузом, која се јавља уз безличну реченицу и 2) неутрализацијом транзитивности глагола у предикату.

Субјекатска изрична клауза онемогућава увођење правог објекта у реченицу. У предикату овакве реченице могу се наћи глаголи мишљења, говорења и осећања:

1. *Не* *зна се* ко кога држи.
2. А Раднички – *зна се* чији је био клуб.
3. *Није се* тачно ни *знало* где ради.
4. Некад *се* *јиш* и *знало* кога ће да поткаче.
5. Душановац ипак није тако далеко, *чује се* шта се тамо ради.

Прелазност глагола неутралише се и присуством реченице која припада директном говору:

1. *Чује се*: Суља ноћас на месечини ухватио тога и тога
2. *Чује се*: дрпили овога, дрпили онога
3. *И знало се*, неке (цуре) неће да дирају

Има и таквих глагола који, поред правих, имају и неправне објекте. Они се у безличним реченицама често јављају са даљим објектом и неутралисаном валенцом за ближи објекат (Танасић 2005: 204).

1. Пружао сам партије *о којима би се месецима* *причали* => Пружао бих партије *о којима би људи месецима* *причали*.

Зависна клауза двочлане реченице има даљи објекат *о којима*, што искључује могућност стварања пасивне конструкције.

4. Анализа имперсоналности и персоналности у Михаиловићевом роману *Кад су цветале тикве* потврдила је структурно-семантичку разлику између субјекатских и бесубјекатских реченица, која се наводи у досадашњој литератури. Наиме, док се уз предикат персоналне реченице као субјекатска допуна нуж-

но јавља именска реч у номинативу, у структури безличне реченице имамо логички субјекат. У роману *Кад су цветшале шикве* логички субјекат јавља се у безличним реченицама са конструкцијом сор+датив, сор+Adv+датив. Посебан случај представљају речнице са глаголима имати, немати, постојати и нестати у облику трећег лица једнине средњег рода уз које се јавља именица у генитиву без предлога. Код ових реченица именица у генитивном облику не мора нужно имати улогу логичког субјекта, већ се она може јавити и у функцији ближег објекта. Најзад, именским појмом у субјекту персоналне реченице означава се носилац ситуације означене предикатом, док се логичким субјектом имперсоналне реченице именује особа, носилац психолошких или физиолошких стања исказаних предикатом, или се потврђује, односно негира њено постојање у ванјезичкој стварности. Специфична је и безлична конструкција $VF_{imp} + SE$, која се, уколико у предикату има транзитивни глагол, структурно поклапа са реченицом са рефлексивним пасивом. Заједничко овим двома реченицама је хомоформни предикат и изостављање агенса. Пасив као врсту дијетезе карактерише то да се у позицији реченичног субјекта јавља именица у номинативу, која би у активној дијетези заузимала позицију правог објекта. Да би се избегла хомонимија предикатских облика ових реченица, тежи се неутрализацији прелазности глагола у предикату безличне реченице са уопштеним агенсом.

Извор

- Михаиловић 1987: Д. Михаиловић, *Кад су цветшале шикве*, Београд: БИГЗ
Литература
- Арсенијевић 1993: Н. Арсенијевић, О посесивним и егзистенцијалним реченицама с глаголом ИМАТИ и њиховим мађарским еквивалентима, у: *Зборник за филологију и лингвистику*, XXXVI, Нови Сад, 61–70
- Грковић-Мејдор 2004: Ј. Грковић-Мејдор, Имперсоналне реченице у старосрпском језику, у: *Научни састајник слависта у Вукове дане*, књ. XXXI/1, МСЦ, Београд, 249–261
- Ивић 1963: М. Ивић, Основне типолошке карактеристике српскохрватске имперсоналне реченице, у: *Књижевност и језик*, књ. X/1, Београд, 18–24
- Ивић 1983: М. Ивић, О структури српскохрватске прости реченице с глаголским предикатом, у: *Лингвистички огледи*, Београд: Просвета, 59–85
- Мразовић, Вукадиновић 1990: П. Мразовић, З. Вукадиновић, *Граматишка српскохрватског језика за стране*, Сремски Карловци: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Нови Сад: Добра вест
- Пипер и др. 2005: П. Пипер и др, *Синтакса савременог српског језика: Проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Нови Сад: Магица српска
- Радовановић 1990: М. Радовановић, О ”безличној конструкцији”, у: *Синтакса из синтаксе и семантике*, 209–219
- Станојчић, Поповић 2008: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Граматишка српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 257–267
- Стевановић 1969: М. Стевановић, *Савремени српски језик II. Синтакса*, Београд: Научна књига
- Танасић 2005: С. Танасић, *Синтаксичке теме*, Београд: Београдска књига, 189–210
- Удовичић 2005: С. Удовичић, О имперсоналним реченицама са логичким субјектом у Коцићевим приповијеткама, у: *Српски језик*, књ. X/1-2, Београд, 577–586

**PERSONALITY AND IMPERSONALITY IN NOVEL *KAD SU CVETALE TIKVE* BY
DRAGOSLAV MIHAILOVIĆ**

Summary

The subject of this paper is a description of the syntactic-semantic distinctions between personal and impersonal sentences in Serbian language. First of all, we are going to classify the examples of impersonal sentences excerpted from the novel written by Dragoslav Mihailović *Kad su cvetale tikve* according to their structure and meaning into different types and subtypes, and then we are going to transform them into the appropriate personal sentences. We will complete the analysis of the syntactic-semantic level and try to describe the structural and semantic differences between the impersonal and subject and predicate sentences. We will pay special attention to the homophorm structure of impersonal sentences, sentences containing reflexive passive and personal sentences containing reflexive verb in the predicate. The analyzed examples will affirm the claim that personal sentences express the situations attributed to their carrier, i.e. the subject notion, while impersonal sentences express the psychological or physiological state of the notion in the subject, atmospheric phenomenon or the existence of some notion is confirmed or denied by them, and the passive sentences express the information of the patients, the claim already existing in Serbian grammars.

Јелена Љ. Спасић¹
*Универзитет у Крагујевцу
Педагошки факултет у Јагодини
Катедра за филолошке науке*

ФИГУРЕ ПОНАВЉАЊА У ПЕСМИ СА СВЕТЛИМ ПОЉУПЦЕМ НА УСНАМА

У раду се већ афирмисане поетске вредности антологијске песме Растка Петровића „Са светлим пољупцем на уснама“ осветљавају из лингвостилистичког угла. Предмет проучавања су фигуре понављања и њихова улога у одржавању синтаксичке и семантичке кохезије текста али и у надомешћивању риме у стиховима у којима није доследно спроведена. Применом дескриптивне научно-истраживачке методе долази се до закључка да су понављања у тесној вези како са тематско-мотивским планом песме тако и са структуром стиха, структуром строфе, као и структуром песничког језика уопште.

Кључне речи: стилистика, лингвостилистика, фигуре понављања, Растко Петровић, поезија

1. Уводне напомене

1.1. У раду² се бавимо већ афирмисаним поетским вредностима антологијске песме Растка Петровића „Са светлим пољупцем на уснама“, осветљеним из лингвостилистичког угла. На тематско-мотивском плану песме „Са светлим пољупцем на уснама“ издвајају се две групе мотива. Прву чине мотиви окупљени око мотива смрти, а другу мотиви окупљени око мотива живота. Мотив смрти се јавља већ у првом стиху и као „један од основних мотива песме, он око себе окупља мотиве заборављања, тајне рођења, заборављања Великог Друга, пут у бескрај, из кога, да би се досегла вечност и светао пољубац на уснама, следи утонуће у смрт“ (Петровић 2011: 258). Мотив живота обједињује у себи мотив љубави, мотив вечности, мотив Жудње, мотив Часа. Мотив „Великог друга“ повезује ову песму са поемом „Велики друг“ из циклуса „Откровење“, као и са Растковом есејстиком. Стихом „Заборава тајну рођења, заборава Великог друга“ песник ствара интертекстуалну везу са другим својим делима, па се овај мотив може тумачити тек у оквиру целокупне поетике Растка Петровића. Мотив тајне рођења привлачи се кроз његову целокупну поезију и у њему су сливени метафизички бол рађања и патња живљења. У поетици Растка Петровића рођење се схвата двојачко: као биолошки чин али и као долазак из других времена и светова, из времена у којима је владало блаженство. Тајна рођења је и тајна билошког рођења, али и тајна уметничког стварања и стварања свеколиког живота уопште, преласка материје из једног облика у други, нестајања читавих светова и настанка нових цивилизација и култура из пепела пређашњих светова, те у тајни рођења лежи

1 elentsche@yahoo.com

2 Рад је настао у оквиру пројекта 178014 *Динамика стурктура савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

и клица смрти. Мотив љубави је у тесној вези са мотивом вечности, па се *светли пољубац на уснама* тумачи као ослобађање од телесног и трансцендентално искуство сједињења с вечношћу, а љубав о којој говори јесте апсолутна љубав коју тражи „овде, у овом времену“ (Батуран 1993: 126). Мотив *Часа* Батуран тумачи као „кондензованост среће у сећању на вечност ненадмашног тренутка пред којим смо морали *одједном очи отворити*“ (Батуран 1993: 127).

1.2. У погледу метричке организације стиха ова песма сврстана је међу најбоље песме циклуса „После откровења“, а испевана је у мирнијем ритму него песме из „Откровења“, које су испеване слободним стихом и у готово „традиционално регулисаним стиховима и строфама“ (Батуран 1993: 125). Уопште, поезију овог циљуса одликује шестоакцентски тонски стих, што значи да „у овим песмама Растко тежи традиционалном стиху, регулисанијем строфичношћу, римовањем па и метричком структуром“, иако је то још увек „у ритму непредвидљива, оригинална „поезија откровења“ Растка Петровића“ (Батуран 1993: 125). Истраживањем Растковог слободног стиха, „у односу на слободни стих, као и према фазама стварања“ бавио се Жарко Ружић (Ружић 1989: 5). Ружић истиче да је кретање од тонског ка слободном стиху најочигледније у песмама које су на граници слободног стиха, међу којима је и песма „Са светлим пољупцем на уснама“, те говори о макрополиметрији, тј. великим метричким разликама у првом и другом делу песме ове песме³.

1.3. Предмет проучавања у овом раду јесу фигуре понављања и њихова улога у стварању композиције песме. Фигуре понављања у песми „Са светлим пољупцем на уснама“ јављају се на фонолошком, морфолошком, семантичком и синтаксичком плану. Понављања на фонолошком нивоу у овој песми су углавном последица понављања на вишим нивоима и њима ћемо се бавити само упутно. У лингвостилистичкој анализи фигура понављања полазимо од плана стилематичности и описа структурних карактеристика фигура и крећемо се ка плану стилогености и њихове функционалне вредности у песми „Са светлим пољупцем на уснама“. Најзаступљенија су понављања на синтаксичком плану, па ћемо се њима прво позабавити. Налазимо и велики број примера за понављања на морфолошком плану, док су понављања на семантичком плану слабије заступљена.

2. Синтаксичка понављања у песми „Са светлим пољупцем на уснама“

У синтаксичке фигуре понављања, узимајући за основни критеријум граматичке категорије које проучава синтакса, а то су категорија реда речи и категорија конструкција речи (Ковачевић 1998: 28), убраја се читав низ фигура. Нужан услов за добијање статуса фигуре је и критеријум *онеобичајености*, те стога у синтаксичке фигуре у овом раду убрајамо „све фигуре код којих онеобичење захвата израз и садржај синтагме или реченице у цјелини“ (Ковачевић 1998: 28). Издвојене фигуре понављања на синтаксичком нивоу класификовали смо

3 „Тако у песми „Са светлим пољупцем на уснама“, из 1927. године, испеваној претежно у октавама (са два катрена и једном квинтом на крају), од укупно 57 стихова 24 имају по шест акценатских целина. Остало чине углавном стихови са седам и пет акцената, као и девет других (са 8,9,4 и 3 акцената). Ипак у неким строфама мање-више регулисано алтернирају разноиктусни облици, или се узастопно нижу истоиктусни стихови. Елементи слободног највише долазе до изражаја у првих двадесетак стихова, тако да би се могло говорити и о макрополиметрији: са слободним стихом у првом делу, а тонским у другом делу песме.“ (Ружић 1989: 5).

сагласно класификацији синтаксичких фигура коју у тексту „Синтаксичке фигуре понављања у поезији Саве Мркаља“ даје Милош Ковачевић (Ковачевић 1998: 27–48).

Од синтаксичких фигура понављања у песми „Са светлим пољупцем на уснама“ уочавамо лирски паралелизам, у коме се комбиновањем поступка трансмутације и адјункције онеобичава структура стиха (Ковачевић 1998: 33). Пошто се понавља синтаксичка структура и уједно у поновљеној конструкцији додаје нова информација, паралелизам спада у прелазне фигуре и припада како фигурама пермутације тако и фигурама додавања. Стихови у којима изостаје рима обично садрже разноврсна понављања, међу којима је и лирски паралелизам, као што видимо у примеру:

*Заборава све, све, боје јуштра и воћа, болне усне док
јечи,
Заборава Тајну рођења, заборава Великог друга;*

Овде налазимо анафорско понављање императива „заборава“ на почетку паралелних синтаксичких целина након чега се понављају хомофункционални реченични чланови, тј. речи и синтагме у синтаксичкој позицији директног објекта. У првом од наведених стихова јавља се и дистрибуција, о којој ће бити речи.

Паралелне синтаксичке целине налазимо и у стиховима:

- a) Гледај, *гледај овај друкчији Ускрс, гледај ове
друкчије Цвети!*;
- b) *Под небом прејуним ишница, под шаласима младим
свећлостии;*
- v) *Прећи и ова расветљења, прећи и ово горење...*

У првом од наведених стихова поновљени елемент је императив глагола „гледати“, након ког у обе синтаксичке целине следи конгруентна именичка синтагма у синтаксичкој позицији директног објекта. Центар синтагме је у оба случаја именица која представља назив верског празника, а у синтаксичкој позицији конгруентног атрибута налазе се показна придевска заменица „овај“ и описни придев „друкчији“. У последњем од наведених примера само су лексеме на крају паралелних синтаксичких целина носиоци *различитио*г на семантичком плану, а и оне имају заједничку сему. Глаголске именице *расветљење* и *горење* означавају процесе стварања светлости, те је њихова заједничка сема *свећлост*. У овом примеру најбоље се очитује поигравање с понављањем истог и минималним варијацијама смисла којима се поновљеној синтаксичкој целини додаје семантичка нијанса различитог.

У свим наведеним примерима употребе лирског паралелизма подударање делова исказа представља онеобичење на синтаксичком плану, прати га гласовно понављање, а уједно представља и понављање на ритмичком, а делимично и на семантичком плану. Делови у којима постоје понављања могу да се узму као еквивалентни (Лотман 1976: 155), па су тако у првом примеру пред вечним забораваом једнаке све животне радости и сви преломни тренуци, тајне и трауме.

Морфосинтаксичке фигуре понављања у песми „Са светлим пољупцем на уснама“. За неке од фигура понављања које су предмет наше анализе примере-

није је рећи да спадају у морфосинтаксичке фигуре, јер „почивају на понављању хомолексичких и хомоформних јединица у различитим позицијама стиха или строфе“, док у чисто синтаксичке фигуре спадају оне у којима „се понавља одређени синтаксички члан“ (Ковачевић 1998: 35). Морфосинтаксичким фигурама понављања, тј. позиционо условљеним фигурама понављања, било да су прости (анафора, епифора, симплока) или изведене (анадиплоза, анаепифора, мезоанафора, анамезофора, епимезофора и мезоепифора), успоставља се „ланчана веза реченица као кохезиони принцип текста“ (Ковачевић 2000: 287–304).

Лексичка понављања у анализираној песми често су везана за одређене позиције. Анафора као лексичко понављање исте речи или групе речи на почетку неколико стихова или реченица јавља се у првом и трећем стиху друге строфе:

*Гледај, ево сунца! Јаднице, шта зовеш ти дисање;
Зар и зато умрети и нигде више не живети!
Гледај, гледај овај друкчији Ускрс, гледај ове
друкчије Цвети!*

Епифорско лексичко понављање јавља се у другом и петом стиху треће строфе:

*Не живети опет, већ само своје очи *ошворити*и:
Под небом препуним птица, под таласима младим
светлости;
Од општег узбуђења, одједном очи *ошворити*и:*

Поред анафоре и епифоре, налазимо и морфосинтаксичке фигуре добијене њиховим комбиновањем. Анамезофора, анаепифора и мезоепифору се јављају на у стиховима друге строфе:

*Заборава све, све, боје јутра и воћа, болне усне док
јечи,
Заборава Тајне рођења, заборава Великог друга;
Иди, иди, јецај, срце моје! *Заборава!* *Заборава!**

У наведеним стиховима анафором, епифором, анамезофором, анаепифором и мезоепифором усложњава се и истиче паралелни тип везе реченица у тексту, вишеструко се истиче мотив заборава и повећава се ентропија текста песме.

Епианафора (анадиплоза) јавља се на крају и почетку другог и трећег стиха у другој строфи:

*Срце, паметно срце моје, заборава!
Заборава све, све, боје јутра и воћа, болне усне док
јечи,*

Улога анадиплозе нешто је другачија од претходно наведених морфосинтаксичких фигура понављања. Њоме се твори ланчана, линеарна веза међу стихови-

ма, па трећи стих друге строфе произилази из претходног, јер је повезан заједничким елементом *заборави*.

До сада анализиране фигуре понављања темеље се на дистантној редупликацији лексичких јединица, док контактено редуплицирање исте јединице налазимо у виду чисте епизеуксе, односно узастопног понављања хомоформне јединице у истом стиху (Ковачевић 1998: 35).

Епизеукса подразумева контактено редуплицирање језичких јединица, а у анализираној песми јавља се најчешће у виду епизеуксичке редупликацију узвика:

- а) *То, што!* Умрети; никада више не живети! Никада!;
- б) *Вече, вече!* Срце, болно срце моје, умири се.
- в) *Сањашти! Сањашти!* Слушати да се из самог дна смрти
пење.;
- г) *То, што!* Одједном очи отворити!...;
- д) *Иди, иди,* јецај, срце моје! *Заборави! Заборави!*

У последњем примеру епизеукса се јавља на почетку и на крају истог стиха, с тим што се на почетку понавља императив а на крају узвик. Епизеукса се далеко чешће јавља на почетку стиха. Лирски субјект нас већ у првом стиху директно уводи у психичко стање предосећања смрти редупликацијом узвика, чиме се наглашава његово трајање али и интензитет бола. Ексклазивним тоном нису исказани узвици који би представљали праве интерјекције⁴, већ је реч о катафорски употребљеној показној заменици „тај“, која је у два стиха наглашена епизеуком, именици „вече“ и глаголима „сањати“ и „заборавити“. Иако није реч о узвизима бола, контактним редуплицирањем ових лексема у елиптичним узвичним реченицама читаоцу је дочаран интензитет и трајност бола који лирски субјект осећа у тренутку предосећања смрти у коме жели да заспи вечним сном и заборави. На тај начин су наглашени централни мотиви сна и заорава, као и мотив вечери, као смираја дана али и тренутка смираја живота, његовог постепеног гашења и умирења болног срца. Катафорски употребљена заменица упућује на глагол „умирати“ и на екскламацију *Одједном очи отворишши!*, дакле на мотив смрти и мотив заорава и то на јаким, стилски маркираним позицијама, на самом почетку песме и у једином стиху у песми који је графостилистички истакнут белинама између четврте и пете строфе, као и употребом три тачке на крају стиха иза узвичника. Катафора је у реторици сматрана посебном стилском фигуром, којом се обележава регресивна проминација и спада у фигуре понављања у којима је понављање остварено употребом супститутивних речи (Ковачевић 2000: 308-309).

У само три примера епизеукса се јавља ван почетне позиције, два пута на крају стиха и једном у средини стиха:

- а) *Иди, иди,* јецај, срце моје! *Заборави! Заборави!*;
- б) Да не живиш више *никада, никада*;
- в) *Заборави све, све,* боје јутра и воћа.

⁴ „Интерјекције представљају узвик (genus vocis) усклика (exclamatio) бола: оне су непосредан израз личног психичког стања.“ (Ковачевић 1998: 41).

Епизеукса је у четвртном и петом стиху друге строфе појачана мезоепифором, анаепифором и лирским паралелизмом:

Заборави Тајне рођења, заборави Великог друга;
Иди, иди, јецај, срце моје! Заборави! Заборави!

У четвртном стиху такође изостаје рима, па се он повезује се наредним стихом мезоепифором и анаепифором, а уједно се додатно појачава изражајност императива *заборави*.

Епаналепса се јавља у последњем стиху прве строфе и у другом стиху друге строфе, у коме је поновљена јединица структурно сложенија од претходне:

- а) Вече, вече! *Срце, болно срце моје*, умири се.;
б) *Срце, паметино срце моје*, заборави!

У оба стиха лексема срце је редуплицирана на тај начин што се други пут јавља као центар именичке синтагме са два конгруентна атрибута, од којих је један, изражен присвојном заменицом првог лица „мој“, у постпозицији, па имамо двоструко синтаксичко онеобичење. Поред епаналептичког понављања јавља се и анастрофа, као синтаксичка фигура реда речи. Поновљањем епаналепсе с краја прве строфе у другој строфи уз једну семантичку измену, остварену заменом конгруентног атрибута у антепозицији (први пут је употребљен описни придев „болан“ а други пут описни придев „паметан“) акценат је стављен управо на ове лексеме.

Поред интерјекцијске епизеуксе, на почетку стихова налазимо и примере епаналептичког понављања, код ког је поновљена јединица структурно сложенија од претходне, тако да није реч само о контактном редуплицирању него о спецификацији значења претходно наведене јединице:

- а) *Заборављаји; заборављаји све што ишло животи би*
иза мене.;
б) *Гледај, гледај овај друкчији Ускрс, гледај ове*
друкчије Цвети!

Као последица епизеуксичког понављања исте лексеме јављају се фонолошка понављања. Фонема „с“ нема никакво значење, али у последњем од наведених стихова добија статус знака, постаје „празна реч“, за коју Лотман каже да је непоретива посебност уметничког текста и резерва „за семантичко доуређивање текста“ (Лотман 1976: 158). Присуство анафорског фонетског елемента „с“ у пет речи истог стиха успоставља допунске везе међу лексемама „сањати“, „слушати“, „сам“ и „смрт“. Према „свом посебном структурном плану“ (Лотман 1976: 157) песник успоставља однос понављања на фонолошком нивоу, као најнижем структурном нивоу поетског текста, према садржинској структури текста. Асонанцом и алитерацијом успостављају се додатне семантичке везе међу речима, а на читаоцу је да на основу те особене фонолошке уређености доврши „организовање текста у сагласности са својим представама“ (Лотман 1976: 157).

Честа понављања условљена овом катарзичном емоцијом, допуна су укрштеној рими која понегде изостаје. У првим двама строфама ритмичност је делимично остварена римама а делимично понављањима, с тим што се у првој строфи један завршетак не римује (у последњем стиху), док се у другој не римују два завршетка (у четвртој и седмом стиху). У последњем стиху прве строфе одсуство риме надокнађују епизеука („Вече, вече!“) и епаналепса („Срце, болно срце моје,“).

Чисто синтаксичке фигуре понављања у песми „Са светлим пољупцем на уснама“ јесу оне које се темеље на понављању одређеног синтаксичког члана. Све врсте понављања спадају у допунска уређења текста, заснована на еквивалентности (Лотман 1976: 154), а код чисто синтаксичких фигура понављања додатно уређење и усложњавање структуре стиха врши се искључиво синтаксичким средствима, на пример понављањем везника код полисиндета.

Полисиндет је структурно онеобичење настало поступком адјункције, а у анализираној песми јавља се у првој, четвртој и последњој строфи:

- а) Зар и зато *умреџи* и нигде више *не живеџи*;
- б) Пређи *и* ова расветљења, пређи *и* ово горење...
У онај час у ком се чује *и* крв *и* лишће како пада.
- в) Кад *и* даљина буде сама, што је вечито била сама,
Када *и* радошћу *и* сазнањем све буде натопљено:

Вишеструком употребом саставног везника *и* истиче се сваки члан низа и наглашава да сваки од њих има подједнаки значај. У последњем примеру час смрти је представљен и као час самоће, и као час радости и као час сазнања. Употребом полисиндета реципијенту је дочарано како се сва три осећања сливају у један трен, при чему су сва та осећања подједнако снажна.

Од чисто синтаксичких фигура код којих се онеобичење заснива на редуктовању исказа, овде нас занима једино асиндет, будући да је он фигура одузимања у којој се поступак додавања комбинује са поступком одузимања. Асиндет се јавља у другом стиху прве строфе и првом стиху друге строфе:

- а) Ову љубав са очију скинути, *почеџак ове мисли, ово*
дисање;
- б) Чудне речи девојке, добре невезане речи,
Срце, паметно срце моје, заборави!

Стилогеност асиндетског нагомилавања почива на мењању структуре реченице тако да се убрза темпо и интонација а стих учини динамичнијим.

У синтаксичко-семантичке фигуре спада читав низ фигура, од којих се у анализираној песми јављају кумулација, дистрибуција и полиптон. Кумулацијом се синтаксичка структура усложњава нагомилавањем хомофункционалних реченичних чланова са „ЈЕДНАЧИТОШЋУ референата (денотата)“ (Ковачевић 2000: 151). У анализираној песми налазимо велики број примера за двојну семантичку редупликацију, у којој опетовани референти нису истоветни по смислу, али у датом контексту означавају „једначит“ референт:

- а) О, како *чудно* и *дивно* то дође!...;
 б) *Задихан* и *пробуђен* за час јединством у дрвећу, –;
 Да ли смрти оставих жеђ за дно идућег дана? –
 в) *Пронеси*те и *сједини*те кроз мене неба вечито путујућа;
 г) Заборави све, све, боје *јушра* и *воћа*, болне усне док
 јечи,
 д) *Узбуђен*, незнаног часа, *широких зеница* у *бескрају*;
 њ) У онај час у ком се чује и *крв* и *лишће* како пада.

Наведени примери илуструју кумулацију различитих реченичних чланова: а) прилошких одредби; б) актуелних квалификатива објекта; в) предиката; г) падежних атрибута; д) атрибутива; њ) граматичких субјеката. Кумулацију најчешће творе јединице лексичког нивоа, али се јавља и комбинација једница различитих нивоа, на пример лексеме и синтагме, као у примеру под д). Овим се не исцрпљују сви примери кумулације која постоји у тексту песме, јер је она у њој веома заступљена. Читава последња строфа представља пример за кумулативни низ прилошких одредби времена, исказаних најпре трима временским реченицама а потом прилошком синтагмом *тада тек*:

Па *небо* кад *буде* *расветљено*, што већ би *расветљено*,
 Кад *и даљина* *буде* *сама*, што је *вечито* била *сама*,
 Када *и радошћу* и *сазнањем* *све* *буде* *напољено*:
 О *тада тек*, ко у сан, *тонути* у *смрт* из *бескраја*,
 Тонути, *тонути* за *вечност* са *светлим* *пољупцем*
 на уснама.

Наведени пример уједно представља и пример за климактичну експресивно-квалитативну градицију, чији климакс чини тренутак просветљења у ком се све натапа радошћу и сазнањем. У свим наведеним примерима налазимо јединство синтаксичке и семантичке редупликације. У последњем примеру се нагомилавају временске реченице са значењем симултаности да би се означио исти референт, тренутак просветљења у часу смрти, али се истом референту сваки пут додаје нова нијанса значења. Прилошка синтагма *тада тек* је супституент сва три члана кумулативног низа и овде има анафорску улогу. У овом примеру реч није о дистрибуцији, која представља подврсту кумулације у којој се понављање врши на тај начин што се након навођења општег појма тај појам разлаже на делове и објашњава део по део (Симеон 1969: под „дистрибуција“), јер је њен нужан услов да супституент буде антепониран осталим елементима (Ковачевић 2000: 149).

Дистрибуција је синтаксичко-семантичка фигура, у којој се основни исказ проширује додавањем координацијом (Катнић Бакаршић 1999: 112), а у анализираној песми јавља се и у трећем и четвртом стиху друге строфе:

Заборави *све, све*, боје *јушра* и *воћа*, болне усне док
 јечи,
 Заборави *Тајне рођења*, заборави *Великог друга*;

Поред лексеме *час* понавља се још неколико лексема. Лексема *срце* понавља се седам пута, јер већи део песме представља апострофирање срца, а управо стога она је сваки пут употребљена у облику вокатива. Лексема *смрт* јавља се четири пута у различитим падежним облицима (у Г. *из самог дна смртии*, у Д. *поћеш смртии*, у А. *смртии оставих жеђ, ѿонутии у смртии*). Разлог полиптотонског типа интензивирања значења ове лексеме јесте стварање допунског смисаоног капацитета, истицање у први план мотива смрти као централног мотива песме. У различитим облицима поновљене су лексеме *љубав* (три пута), *вечности* (два пута) и *пољубац* (два пута). Глаголи захваћене полиптотоном јесу *заборављатии*, који се јавља у облику императива и инфинитива и *живетии*, који се јавља као одрични облик презента и инфинитива.

Полиптотоном захваћене лексеме носиоци су мотива окупљених око централних мотива живота и смрти. Мотива живота окупља све оне мотиве за које се везују полиптотоном захваћене именице *Час*, *љубав*, *вечности* и *пољубац*, док су глаголи *заборављатии*, *не живетии* и именица *смртии* окупљени око мотива смрти.

У анализираној песми се јављају и фигуре пермутације, а будући да је у овом раду наша пажња првенствено усмерена на фигуре понављања позабавићемо се само фигурама пермутације које се остварују у комбинацији са поступком адјункције.

Хипербатон се у анализираној песми остварује разбијањем низа хомофункционалних чланова. У другом стиху прве строфе остварен је разбијањем кумулативног низа директних објеката компонентом којој у уобичајеном реду речи ту није место:

*Ову љубав са очију скинути, почетиак ове мисли, ово
дисање; [→ скинути са очију ову
љубав, почетак ове мисли, ово дисање]*

У првом стиху четврте строфе хипербатон је остварен разбијањем кумулативног низа апозитива:

*Узбуђен, незнаног часа, широких зеница у бескрају;
Још један једини пут тада у величанственом сјају.
Заборављати; заборављати све то што живот би
иза мене.*

У анализираној песми хипербатоном се остварује структурно онеобичење, које задржава пажњу реципијента на стиху у ком се истовремено примењују два стилска поступка, трансмутација и адјункција, што доводи до отежане перцепције.

Комбинација инверзије и кумулације директних објеката јавља се у стиху:

*Чудне речи девојке, добре невезане речи,
Срце, паметно срце моје, заборави!*

Од синтаксичких фигура пермутације у којима се поред поступка трансмутације јавља и поступак адјункције у песми „Са светлим пољупцем на уснама“

трајања глаголских радњи у песми, инфинитност као тежња лирског субјекта ка вечности.

Хомокаталетон се у анализираној песми најчешће јавља као последица подударана падежног наставка центра синтагме и конгруентног атрибута (*сенком њином; [и]јешко крило; [с]рце, болно срце моје; болне усне; љубичасте зраке, ова расветљења*), кумулације конгруентних атрибута (*ове друкчије Цвети; добре невезане речи; њина ојојна младост; усне њине румене*), али и као последица дистрибуције и кумулације других хомофункционалних јединица, нпр. падежних атрибута (*све, све, боје јушра и воћа*) и прилошких одредби (*чудно и дивно*). Хомокаталетон је тако често последица понављања на вишим нивоима и као и хомооптогон узрокује гласовно понављање на крају речи.

У песми „Са светлим пољупцем на уснама“ морфолошки паралелизми нису понављање римованих завршетака речи. Они се претежно јављају унутар стиха, готово никада на његовом крају. Подударане граматема јавља се као последица понављања на синтаксичком плану, кумулације и дистрибуције, епизеуксе и сл. Морфолошким понављањима остварује се ефекат сазвучности унутар самог стиха, који надомешћује одсуство риме.

4. Семантичка понављања у песми „Са светлим пољупцем на уснама“

У песми „Са светлим пољупцем на уснама“ налазимо и мањи број примера делимичне семантичке редупликације. У првом стиху треће строфе и другом стиху четврте строфе налазимо пример семантичке редупликације, која је уједно и фонолошко понављање:

- а) „Један се једини пут ипак пробудити у вечности,“;
- б) Још један једини пут тада у величанственом сјају.

Реч је о *ајсолуијном сујерлаииву*, којим се означава да је „придевом именовано својство *засиуиљено у највећем могућем сипејену*: *пун* → *пун пунцаи*, *џо* → *џо џоцаи* и сл.“ (Ивић 1995: 319). Час смрти је *један једини* трен буђења у вечности, а експресивни придевски израз компонован редупликацијом разбијен је у примеру под а) уметањем повратне заменице сваког лица *себе/се*, па уз семантичку редупликацију у овом стиху имамо и тмезу. Експресија прилошког израза *један једини пун* почива на онеобичењу оствареном семантичким редуплицирањем. Једно од значења лексема *један* јесте *једини*, *сам*⁵, а лексема *једини*⁶ понавља ту сему, појачавајући је.

Семантичку редупликацију другог типа налазимо у петом стиху прве строфе, у оквиру кумулативног нагомилавања:

Зар и зато *умреји* и нигде више *не живеји*!

5 2. *једини*, *сам*. — Свак се нада новцу и добитку, један Адел о новцу не мисли. *Бошић*. А нас једне само сунце грије. *Њег*. (РМС, под „један“).

6 *једини*, -а, -о *који је један*, *сам у својој врсти* (*честито као појачање уз један*). — Она је била једино дете у оца, па јој је отац у свему по вољи чинио. *Вес*. Али губавац му не узврати ни једном једином ријечи. *Креш*. (РМС, под „једини“).

Умреџи и *не живеџи* су глаголске јединице које припадају заједничком семантичком пољу смрти, подударне у основној семантичкој компоненти, али нису међусобно замењиве у свим контекстима, па је реч о непотпуној семантичкој супституцији. Опетовани референт се осветљава из другог угла, чиме се референцијалном синонимијом појачава доживљај централног мотива смрти. Није реч о пуком преименовању референта, већ о поновном исказивању истог референта негацијом антонима, уз пружање додатне информације о исказаној ситуацији употребом прилошке одредбе за место *нигде више*.

У наведеним примерима семантичког понављања поред додавања остварено је и допуњавање, јер се поред понављања заједничке семе додаје једна нова нијанса значења.

5. Закључне напомене

Мрежа разноврсних понављања присутна је у целој песми, а њихова дистрибуција је условљена макрополиметријом, тј. смењивањем традиционално грађених стихова и рима са слободним стихом, у којима понављања надомешћују риму.

Анализом свих фигура које стварају допунско уређење текста песме „Са светлим пољупцем на уснама“ које почива на еквивалентности издвојена су синтаксичка, морфолошка и семантичка понављања.

Најбројнија су понављања на синтаксичком плану, која су класификована на морфосинтаксичка понављања, чисто синтаксичка понављања, синтаксичко-семантичка понављања и фигуре реда речи у којима се пермутација комбинује са ајдункцијом. Поред тога што представљају важан фактор ритмичности и благозвучности, нека понављања, дистрибуција на пример, представљају принцип грађења стиха јер се тако језички уобличавају специфични типови смисаоних односа реченица, па је ту реч о понављањима као фактору кохезивности Растковог стиха. Позиционо условљеним фигурама понављања остварује се линеарна, ланчана веза реченица у тексту песме. Одређене семе се интензивирају употребом полиптотона, тј. понављањем лексема које се везују за централне мотиве, чиме се они додатно истичу, а уједно се остварује семантичка кохезија унутар песме. Морфолошки паралелизми реализују се као понављање граматема на крају речи, али се не подударују са римованим завршецима речи већ се јављају унутар стиха и тако доприносе привлачењу читаоачеве пажње и стварању ефекта сазвучности унутар самог стиха, који надомешћује одсуство риме. Семантичка понављања су слабије заступљена, а омогућавају приказивање опетованог референта у новом руху.

Литература

- Батуран 1993: Радомир Батуран, *Ошкровоње Растка Петровића*, Београд: Научна књига.
- Катнић Бакаршић 1999: Марина Катнић Бакаршић, *Лингвистичка стилистика*, Будимпешта: Open Society Institute.
- Ковачевић 1998: Синтаксичке фигуре у поезији Саве Мркаља, *Стилске фигуре и књижевни текстови*, Београд: Требник, 27–48.
- Ковачевић 1998а: Милош Ковачевић, Хомографијске и хомонимијске фигуре у афоризму, *Стилске фигуре и књижевни текстови*, Београд: Требник, 137–156.
- Ковачевић 2000: Милош Ковачевић, Кумулација, *Стилистика и граматишка текстови*, Крагујевац: Кантакузин.
- Ковачевић 2000а: Милош Ковачевић, Стилске фигуре и лингвостилистика, *Стилистика и граматишка текстови*, Крагујевац: Кантакузин.
- Ковачевић 2000б: Стилске фигуре понављања и лингвистика текста, *Стилистика и граматишка текстови*, Крагујевац: Кантакузин.
- Лотман 1976: Јуриј Михајлович Лотман, *Структура уметничког текста*, Београд: Нолит.
- Петровић 2011: Александра Петровић, Птице Растка Петровића, *Птице: књижевност, култура*, Крагујевац: ФИЛУМ.
- Ружић 1989: Жарко Ружић, „Стих Растка Петровића“, *Књижевно дело Растка Петровића*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 5–59.
- Симеон 1969: Рикард Симеон, *Енциклопедијски речник лингвистичких назива*, Загреб: Матица хрватска.

FIGURES OF REPETITION IN POEM „WITH BRIGHT KISS ON THE LIPS“

Summary

The paper studies already recognised poetic values of Rastko Petrović's antological poem „With bright kiss on the lips“, seen from the linguostylistic point of view. The topic of the paper are figures of repetition in the analysed poem. The aim of the paper is to show different patterns of repetition at the morphologic, semantic and syntactic levels and their role in the art of literary composition of this poem. The analysis shows that different patterns of syntactic repetition are much more numerous than repetitions on the other levels. They are associated with theme and the central motifs of the poem, the structure of the stanza and the structure of poetic language itself.

Key words: stylistics, linguostylistics, figures of repetition, Rastko Petrović, poetry

Jelena Lj. Spasić

Вера Ђеврић Нишић¹
Источно Сарајево

КУМУЛАЦИЈА СИНТАКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА СА АНАФОРСКОМ КОМПОНЕНТОМ

У раду се анализирају анафорски структурисане кумулиране јединице. Корпус који је одабран за анализу чине примјери ексцерпирани из романа *Тврђава* Меше Селимовића. Циљ рада је да се опишу како структурно-семантичке тако и стилистичке посебности хомофункционалних јединица код којих је конститутивни елемент нека анафорска ријеч. Анализа показује да се увођењем анафорског елемента код јединица у координацији ослужњава структурно-семантичка вриједност, која уједно и чини основу њихове стилематичности.

Кључне ријечи: координација, анафора, синтагматска супституција, експресивност

Под кумулацијом синтаксичких јединица са форичком компонентом овдје подразумевамо нагомилавање хомофункционалних реченичних чланова од којих један има и функцију катафорско-анафорског конституента. Корпус који је одабран за анализу чине примјери ексцерпирани из романа *Тврђава* Меше Селимовића (2009). Циљ овдашње анализе јесте да укаже на то у чему се огледају структурно-стилске особености хомофункционалних јединица код којих је конститутивни елемент нека анафорска ријеч². Дакле, нас ће овдје интересовати улога анафоричких односа у структурисању низа синтаксички хомофункционалних јединица.

Као што је познато, прво и основно својство повезивања елемената у тексту, како семантички тако и синтаксички, врло је једноставно – елементи односно конституенти текста повезују се или с елементима који им претходе или с елементима који стоје иза њих. Ти се односи називају форичким односима (Glovacki Bernardi: 2004), а с обзиром на смјер повезивања разликују се анафорички и катафорички односи. Једна од основних особина сваке језичке јединице, јесте међусобна повезаност њених саставних дијелова. Та је међусобна повезаност резултат установљавања одређених односа или употребе појединих елемената.

Повезивањем синтаксичких јединица у координирани хомофункционални низ могу се успоставити и одређени односи између конституената самога низа, и то тако што се један од чланова низа реализује и као супституент осталих координираних јединица. Тако настаје анафорички, односно катафорички маркирана кумулација координираних хомофункционалних јединица, која, осим редупликације синтаксичке позиције, подразумева дакле и поступак супституције³. Преко појма супституције, као анафора, „орченито [se] може označiti sintagmatska supstitucija pri kojoj supstituendum (ona jedinica kojom se supstituiše) prethodi

1 veracevriz@yahoo.com

2 Катафорски структурисане кумулиране јединице остају изван предмета овог рада.

3 Граматичка анафора подразумева супституцију као ново именоване антецедента (Ковачевић 2007: 50), односно, она може бити одређена као „супституцијско понављање антецедентног а језички неистоврног денотата” (Исто: 50).

supstituensu (supstituisana jedinica), dok za kataforu vrijedi obrnuti redosljed” (Glovacki Bernardi 2004: 61). „Budući da je posrijedi opetovano imenovanje istog designata, supstituciju bi, zapravo trebalo odrediti kao podvrstu ponavljanja” (Исто: 52). То за синтаксички низ настао кумулацијом хомофункционалних јединица значи да један члан низа бива и средство успостављања односа анафорског или катафорског типа.

Кумулативне конструкције са анафорском компонентом, по структурно-семантичким особинама блиске су структурама које реторика назива дистрибуцијом (в. Ковачевић 2000: 149, Zima: 97–99). Када је ријеч о улози форичких односа у структурисању форми који потпадају под фигуру дистрибуцију, у литератури је чешће указивано на катафорски структурисан координирани низ, гдје се први члан тог низа реализује као регресивни супституент свих осталих јединица у координацији (в. Ковачевић 2000: 148; Katnić-Bakaršić (1996: 48). О кумулативним конструкцијама које потпадају под дистрибуцију која се одликује анафорички структурисаним координираним низом досада је писано, колико нам је познато, једино у раду о кумулацијама у дјелима Стевана Сремаца, ауторке Золице Радуловић (2002: 162)⁴.

У роману *Тврђава* забиљежили смо примјере анафорски структурисаног кумулативног низа. Најчесталији тип понављања остварује се преко лексеме *све* у улози анафорске компоненте редуплицираног низа. Примјери који слиједу, то илуструју:

(1) Знам већ, и љубав, и мржња, и животи, *све* је предзнак куге. М. Селимовић, 94; У поподневним часовима изгледало је да ће планути *и небо и земља*, и да ће се *све* претворити у огромну ватрену пустињу. М. Селимовић, 103; Испричао сам о Рамизовој *породици, о дјевојци, о жељи за правим пријатељима, о свему* ономе што је за Авдагу невиђена глупост. М. Селимовић, 153; *И џаметино је и глупо, и шужно и весело, све* некако истовремено. М. Селимовић, 165.

На структурном плану, све наведене реченице (1) карактерише редупликација неке синтаксичке позиције, тако да се у саставу сваке од њих реализује координирана конструкција коју образује низ синтаксички хомофункционалних јединица. Структура датих координираних јединица одликује се присуством анафорске компоненте, изражене замјеничком лексемом *све*. Сви елементи координираног низа у наведеним реченицама немају исти синтаксичко-семантички статус: посљедњи члан низа, исказан замјеницом, семантички је уопштен, и има статус прогресивног супституента осталих чланова у координацији. Посљедњи члан хомофункционалног низа, анафоричка замјеница, своју семантичку пуноћу остварује захваљујући упућувињу на претходне координиране јединице. Наиме, замјеница *све* као конституент редуплициране јединице коју садрже наведени примјери нема генерализирајуће значење, односно, нема значење правога потврдног универзалног квантификатора, већ има тзв. „сумирајуће збирно значење” (Ковачевић 2004: 58) претходно поменутих појмова. Тако у првом примјеру: Знам већ, *и љубав, и мржња, и животи, све* је предзнак куге, замјеничко *све*, долази као посљедњи члан низа, постпониран је осталим јединицама у координацији, са којима успоставља однос денотативне идентичности, вр-

4 Подвргнувши стилској анализи неке кумулације у дјелима Стевана Сремаца, З. Радуловић (2002) констатује да катафорски елемент може бити ”антепониран, али и постпониран” (Исто: 163), наводећи и сједећи примјер: Они тепелуци и прстење, они сагови и ланчеви, оне бунде и либадета, зимски капут и иберцигери – све је то по једна интересантна и пикантна историја” (Исто: 163).

шећи анафорску функцију. Захваљујући тој анафорској улози замјенице *све*, остале јединице у координираном низу понављају се референтно истоветним изразом јер *све* покрива само опсег претходно наведених појмова, у конкретном примјеру, именичких појмова - љубав, мржња и живот. Дакле, *све*, као средство „супститутивног реименовања” (Ковачевић 2007: 50), упућује само на садржај именичких антецедената с којима гради координирану структуру. Друкције речено, захваљујући семантичком суодносу супституције преко које се реализује анафоричка функција замјеничког *све* у датим координираним конструкцијама, посриједи је опетовано именовање истог десигната, односно, именовање истог десигната на различите начине. Тако успостављени семантички суоднос анафорског супституента *све* са осталим јединицама низа, истовремено појачава узајамну повезаност координираних елемената. Осим тога, анафорска компонента указује и на бинарну организацију датих координираних јединица: она је, иако улази у координирани низ, супротстављена свим осталим. Међутим, сама чињеница да изостављање анафорске компоненте не би нашкодило комуникативној, већ структурној вриједности исказа, указује на већу кохезионост датих структура. Највише по томе ови примјери дистрибуције са анафорском јединицом могу се сматрати стилски изражајнијим од оних гдје се она не јавља, односно гдје остаје поступак супституције при редупликацији исте синтаксичке позиције. А као што и наведени примјер показује, интерпретација анафорског елемента који улази у низ нужно зависи од осталих јединица, а када год интерпретација једног елемента у тексту, односно, у низу, зависи о неком другом елементу, ријеч је и о кохезији⁵. Стилској маркираности редуплициране компоненте у датом примјеру доприноси и редупликација лексеме *и* испред сваке од координираних јединица које супституише анафорско *све*. Интензификацијом координираних чланова што претходе анафорском *све*, наглашава се важност њиховог садржаја и на емоционалном плану, и уједно редуплицирана јединица у датом примјеру задобија стилематичнију форму.

У другом примјеру: Испричао сам о Рамизовој породици, о дјевојци, о жељи за правим пријатељима, о свему ономе што је за Авдагу невиђена глупост, статус координиране анафорске компоненте *све*, специфичнији је у односу на претходни примјер. Анафорски супституент *све* и у наведеном примјеру има „збирно сумирајуће“ значење, које покрива само обим појмова који му претходе. Ријеч је о једном номиналном и два синтагматска антецедета: Рамизова породица, дјевојка и жеља за правим пријатељима. Међутим, анафорски супституент, у односу на претходни примјер, има друкцију граматичку структуру, односно, исказан је другим типом синтаксичке јединице. Док се у првом примјеру замјеничко *све* јавља самостално, овдје се појављује као дио синтагматског споја *све оно*, дакле, у комбинацији са демонстративном замјеницом (деиксом) *оно*. С тим у вези, анафорско *све* у датом примјеру има и сложенији синтаксичко-семантички статус. Наиме, замјеничко *све*, у комбинацији са демонстративном замјеницом *оно*, представља пилон релативној *што* клаузи, која има неку врсту сумирајућег значења, односно којом се додатно редуплицира значење збира претходно изречених појмова у координацији. Будући да значење замјенице *све* понавља релатив-

5 Кохезивност као једно, односно прво од конститутивних начела *текста* или *стандарда текста* препознаје се у односима међу исказима унутар једног текста; „to su veze među elementima teksta: gramatičke ili leksičke sponse koje rečenice/iskaze ujedinjuju u tekst...” (в.: Badurina 2008: 58).

на *што* клауза, оно је овдје комуникативно редунадно, док је на структурном плану, као кохезивни елемент јединица у координацији, неиступљиво. У датом је примјеру такође постигнуто наглашавање сваког од елемента са којим анафорско *све* улази у координирани низ. У питању је интензификација епаналептичким понављање приједлога *о* испред сваке координиране јединице, при чему кумулативна конструкција са анафорском компонентом бива додатно стилски маркирана.

Да закључимо. Анализа синтаксичких конструкција, оформљених редупликацијом исте синтаксичке позиције са анафорским супституентом означеног лексемом *све*, на примјерима из романа *Тврђава* М. Селимовића, показала је да се увођењем анафорског елемента код јединица у координацији нужно осложњава структурно-семантичка вриједности координиране конструкције у цјелини, што уједно и чини основ стилске маркираности код синтаксичких форми овог типа. Лексема *све* у анализираним примјерима има тзв. „сумирајуће збирно значење” и притом има статус прогресивног супституента осталих чланова у координацији.

Извори

Селимовић 2009: М. Селимовић, *Тврђава*, Београд: Марсо.

Литература

Badurina 2008: L. Badurina, *Između redaka. Studije o tekstu i diskursu*, Zagreb–Rijeka: Hrvatska sveučilišna naknada, Izdavački centar Rijeka.

Glovacki–Bernardi 2004: Z. Glovacki–Bernardi, *O tekstu*, Zagreb: Školska knjiga.

Zima 1980: L. Zima, *Figure u našem narodnom pjesništvu s njihovom teorijom*, Zagreb: Globus.

Katnić–Bakaršić 1996: M. Katnić–Bakaršić, *Gradacija (Od figure do jezičke kategorije)*, Sarajevo: Međunarodni centar za mir.

Ковачевић 2000: М. Ковачевић, *Стилистика и граматишка стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.

Ковачевић 2004: М. Ковачевић, *Огледи о синтаксичкој негацији*, Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Ковачевић 2007: М. Ковачевић, *Србистичке теме*, Крагујевац: ФИЛУМ.

Радуловић 2002: З. Радуловић, *Алхемија ријечи*, Подгорица: Унирекс.

ANSAMMLUNG SYNTAKTISCHER EINHEITEN MIT ANAPHORISCHER KOMPONENTE

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit werden die anaphorisch strukturierten und angesammelten Einheiten analysiert. Der ausgesuchte Textkorpus enthält Beispiele aus dem Roman *“Die Festung”* von Mesa Selimovic. Das Ziel der vorliegenden Arbeit ist die Beschreibung strukturell-semantischer und stilistischer Besonderheiten bei homofunktionellen Einheiten, bei denen ein anaphorisches Wort ein konstitutives Element ist. Die Analyse zeigt, dass die Einführung eines anaphorischen Elements bei koordinativen Einheiten den strukturell-semantischer Wert erschwert, der gleichzeitig grundlegend den stilistischen Wert prägt.

Vera Čevriz Nišić

Саша М. Ђукић¹

Бијељина

СИНТАКСИЧКИ ОБЛИЦИ ЛИДА (УВОДНЕ РЕЧЕНИЦЕ) У АГЕНЦИЈСКОЈ ВИЈЕСТИ

Апстракт: Циљ овог рада је да утврди структуру, односно моделе, уводне реченице (лида) која се јавља у агенцијској вијести, а поштом статистичким праћењем у одабраном корпусу да одреди учесталости (фреквенцијности) уочених модела и да понуди тумачење разлога фреквенцијности употребе појединих модела. Анализа показује да су варирања у појави лида у неком од структурно-синтаксичких облика знајна, што јасно указује на закључак да су новинари склонили појединим начинима и формама његовог обликовања. Разлике су значајне не само у позицији сложености (просто проширена – сложена реченица), већ и у заступљености појединих врста клауза, њиховог присуства и њихових међусобних односа.

Кључне ријечи: лид, агенцијска вијест, реченични модел(и), аутоматизам

Увод

Предмет овог рада јесте анализа уводне реченице у агенцијској вијести. Наиме, сама анализа биће вршена на три аналитичка нивоа: први се односи на издвајање и описивање типичних структура уводне реченице; други, статистичким праћењем биће утврђена фреквенција појединих модела; и трећи, нуди се тумачење оправданости у фаворизацији употребе одређеног модела, односно, објашњење настанка аутоматизма². Погрешан би био закључак да је рад, пратећи аналитичке нивое, издјељен на три самостална дијела, већ је примјењен метод да се уочавањем одређеног модела, што је први ниво анализе, одмах приступи анализи његове фреквенције и разлога (не)честе употребе, што је, у суштини, други и трећи ниво анализе.

Избор грађе на којем је вршена анализа прикупљен је по принципу случајног избора, а не систематски. Издвојено је 500 вијести (узорака) које је објавила Новинска агенција Републике Српске (СРНА) у периоду од 2007. до 2009. године.

Уводна реченица или, употребљавајући новинарску терминологију, лид је прва реченица агенцијске вијести. Може се посматрати двоаспектно: из новинарског угла – лид је глава вијести и у себи садржи најбитније факте о којима вијест треба да информисе, а у принципу настаје тако што се дају одговори на

1 (djukic55@gmail.com)

2 Под термином аутоматизма у раду се подразумевају врло често употребљаване језичке јединице и(ли) њихове форме или конструкције које олакшавају процес стварања (кодирања) и разумијевања (декодирања) вијести. Аутоматизме не треба поистовјећивати са фраземима или клишеима, јер конституенти аутоматизма задржавају своје значење. На основу њихове учесталости (статистичким праћењем), аутоматизме је могуће подијелити на: апсолутне, високофреквентне, фреквентне и нискофреквентне аутоматизме.

основна новинарска питања ("5 W's + H")³. Он је уједно и „водиља“ информације, јер предодређује и омогућава да се остатак (тијело) вијести развија по информативној важности. Некада се деси да се агенцијска вијест и састоји само од лида, док остатак вијести настаје касније, у наредним вијестима и, наравно, обавезно са новим лидом који може бити варијанта претходног.

Из лингвостилистичког угла лид одликују структурна и самисаона потпуност, што значи да је, у начелу, аутосемантична реченица која има „отварачки“ карактер, јер је носилац опште теме која се сваком наредном интертекстном реченицом на одређени начин развија. С обзиром да је рад у домену лингвостилистике, онда је разумљиво што ће у његовом наставку лид бити посматран из лингвостилистичког аспекта.

Структуру лида у агенцијској вијести обавезно чине два дијела – први дио садржи мјесто (истакнуто великим словима), датум и извор (назив агенције), нпр. **БЕОГРАД, 15. ЈУНА (СРНА)**, а дио који слиједи је реченица којом се преноси основна информација грађена од одговора по принципу главе вијести и обрнуте пирамиде постављајући тематски оквир тијела вијести. Анализа првог дијела лида биће занемарена, јер је стереотипна и устаљена за сваку агенцијску вијест, док ће други дио бити предмет испитивања. У таквом приступу одмах је уочљиво да се уводна реченица у агенцијској вијести, неовисно о њеној вези са другим реченицама у тексту, јавља у облицима:

- просте проширене реченице – структуре са једним финитним глаголским обликом, и
- сложене реченице – структуре од двије или више простих реченица једнострукосложеног или вишеструкосложеног међусобног односа.

Лид у облику просте реченице

Лид исказан простом реченицом јавља се у 13,2% (66) вијести. Граматичко језгро лида у овом моделу је глагол у финитном облику (предикат), а осим предиката у реченици су исказани субјекат и неки од секундарних реченичних чланова: атрибут, апозиција и(ли) нека од адвербијалних одредби.

Анализирајући лид изражен простом реченицом и њених конституената, могу се извући поуздане законитости:

- у узорку су пронађени примјери за све реченичне функције;
- у конкретним, појединачно разматраним, примјерима разноликост реченичних конституената није велика, односно, осим субјекта, предиката и објекта присутни су још два до три конституента, и то, углавном, атрибут, адвербијалне одредбе времена, мјеста или начина;
- конституенти су у већини примјера исказани синтагматски, док се синтаксемска форма, у већини случајева, јавља у адвербијалној одредби времена (данас, јутрос и сл.);

3 Правило "пет дуплих ве" даје одговоре на најважнија питања која треба да се налазе у првом параграфу, а то су: ко (who), шта (what), гдје (where), када (when), зашто (why) и, алтернативно, како (how).

- уочена је интензивна појава субординираних сложених именичких синтагми;
- реченице су са експлицираним граматичким субјектом;
- основ за подврсте модела може се наћи једино у дијатези, односно да ли је глагол предиката активан или пасиван.

Лиг са предикатом у активној дијатези

Просте реченице са активном дијатезом јављају се у 71,2% случајева, а грађене су са прелазним глаголом у предикату по моделу: $R=S(N_1-A)+V_f+O(N_4-A)^4$. **Проширење овог модела изведено је факултативним члановима којима се само спецификује основна информација.**

Нпр.: САРАЈЕВО, 25. АПРИЛА (СРНА) – Представници Венецијанске комисије данас **ће** у Сарајеву представницима институција БиХ **пренијети** ставове о проблематици примјене Закона о сукобу интереса у институцијама власти БиХ.; РОГАТИЦА, 7. ЈУЛА (СРНА) – Црква Светог Јована крститеља у изградњи на Црквинама код Рогатице данас **прославља** славу храма.; ДОЊИ ЖАБАР, 7. ЈУЛА (СРНА) – Рибар Милош Благојевић из Доњег Жабара **упецао је** капитални примјерак амура тежак 14,2 килограма на језеру у Човић пољу.; БЕОГРАД, 15. ЈУНА (СРНА) – Министарство културе Србије **честитало је** 50 година од излажења листа "Братство" намијењеног информисању бугарске националне мањине.; КАН, 24. МАЈА (СРНА-АФП) – Филм "Бијела трака" аустријског редитеља Михаела Ханека **освојио је** Златну пламу на 62. филмском фестивалу у Кану.; БИЈЕЉИНА, 25. АПРИЛА (СРНА) – Његово преосвештенство епископ зворничко-тузлански Василије јутрос **је обавио** богослужење са изношењем Плаштанице у храму Светог великомученика Георгија у Бијељини.; ДОБОЈ, 14. МАЈА (СРНА) – Организација породица заробљених, погинулих бораца и несталих цивила у Добоју **организовала је** данас у центру града потписивање петиције због незадовољства досадашњим процесом тражења несталих лица и процесуирањем ратних злочина у БиХ.; АТИНА, 15. ЈУНА /СРНА/ – Велика ватра, ношена јаким ветром, неконтролисано **се шири** шумским предјелом дуж падина планине Имитос у предграђу Атине Ано Глифада.

Као варијанта овом моделу јављају се реченице са истим граматичким својствима, али у којима је распоред конституената инверзан, јер адвербијална одреба заузима иницијалну позицију реченице: $R=A_{dv}+V_f+S$. Нпр.: ИСТОЧНО САРАЈЕВО, 14. МАЈА (СРНА) – Представом "Црвенкапа" пољског дјечијег позоришта из Ломжа **почео је** четврти такмичарски дан Међународног фестивала луткарског позоришта за дјецу "Лут фест"; ЧАЈНИЧЕ, 15. ЈУНА (СРНА) – У Средњошколском центру "Петар Петровић Његош" у Чајничу у **току је** упис

4 Скраћенице и симболи у раду означавају: N – именица, N_{Deadj} – деадјективна именица, N_{Dev} – девербативна именица, V – глагол, R – реченица, IR – уводна реченица, FR – финитна реченица, K_n – клауза надређена (управна), K_p – клауза подређена (субординирана), RK – релативна субординирана клауза, VF – предикат, S – субјекат, O – објекат, A – атрибут, AO – адвербијална одреба, GP_i – глаголски придјев радни, GP_f – глаголски придјев трпни, Сор – глаголска копула, Le – лексичко језгро копулативног предиката, Nom – номинатив, Gen – генитив, Dat – датив, Acc – акузатив, Instr – инструментал, Loc – локатив, [←...] – изводи се од, [→...] – даје..., [...>...] – прелази, транспонује, || – раздвојено, ФС – функционални стил, ПФС – публицистички функционални стил.

у први разред.; **БАЊАЛУКА, 25. АПРИЛА (СРНА)** – За 92 дјеце свих узраста смјештених у Дому за незбринуту дјецу "Рада Врањешевих" у Бањалуци васкршњи ручак **обезбиједили су** чланови Градског одбора Савеза независних социјалдемократа /СНСД/ Бањалука и Актива жена овог одбора.

Лид са предикатом у пасивној дијатези

Просте реченице са пасивном дијатезом $R=S(N_j-A)+V_{F-pas}$ јављају се у 28,8% случајева. Пасивна дијатеза у српском језику може бити творена на два начина⁵; или са партиципским пасивом (у конструкцији глаголског придјева трпног и облика помоћног глагола) или са рефлексивним пасивом (активни облик глагола + повратна ријечца *се*). Занимљива је констатација да у иницијалном дијелу просте реченице са пасивном дијатезом у знатно већем броју примјера се налазе адвербијалне одредбе мјеста и времена [2.2.1], док је одступање од овог модела – да је у иницијалној позицији адвербијална одредба друге врсте – незнатно [2.2.2]. Нпр.:

[2.2.1] $R=A_{dv}+A_{dv}+V_f(je+GP_f)+S$: **РИМ, 24. МАЈА (СРНА-АФ)** – У Риму **је** данас **отворен** храм Свете Катарине Александријске Руске православне цркве.; **ПОДГОРИЦА, 15. ЈУНА (СРНА)** – У Подгорици **ће** од 16. и 17. јуна **бити одржан** други субрегионални састанак "Прекогранична сарадња у заштићеним планинским подручјим у југоисточној Европи: у сусрет успостављању Мреже заштићених планинских подручја Динарског лука и Балкана"; **СОФИЈА, 7. ЈУЛА (СРНА)** – У Благоевграду у Бугарској данас **је** у међународној полицијској акцији **заплијењено** 111 килограма хероина.; **СОКОЛАЦ, 30. НОВЕМБАР (СРНА)** – У општини Соколац за пријевремене изборе за предсједника Републике Српске (РС) **регистровано је** 9.545 бирача.; **ТРЕБИЊЕ, 25. АПРИЛА (СРНА)** – У Саборном храму Светог преображења господњег у Требињу јутросу, на Велики петак, **служени** Царски часови.; **КАКАЊ, 1. АПРИЛА /СРНА/** – Из масовне гробнице на површинском копу Вртлиште у Какњу данас **су ексхумирани** посмртни остаци најмање пет лица.; **НИШ, 29. ФЕБРУАРА /СРНА/** – На пружи у атару села Горњи Љубеш, општина Алексинац, данас прије подне **пронађено је** тијело за сада непознате женске особе.;

[2.2.2] **ЛОЗНИЦА, 24. МАЈА (СРНА)** – Републичким такмичењем ученика средњих школа у познавању српског језика у Вуковој спомен школи у Тршићу данас **је завршен** 38. ђачки сабор, посвећен Вуку Караџићу.; **БАЊАЛУКА, 31. ЈАНУАРА (СРНА)** – Након усвајања Нацрта уставног закона о измјени Уставног закона о застави, грбу и химни Републике Српске /РС/ данас **је прекинута** 17. редовна сједница Народне скупштине РС.; **ЦЕТИЊЕ, 30. НОВЕМБРА (СРНА)** – Кенијској Православној духовној богословији **додијељена је** награда Међународног фонда јединства православних народа.

[2.2.3] Једини забиљежени примјер да је пасивна дијатеза исказна са рефлексивним пасивом (употријебљен је имперфективни активни глаголски облик и ријечца *се*) је: **БЕОГРАД, 1. МАЈА /СРНА/** – У Србији, као и у свијету, Празник рада, 1. мај, **прославља се** уз одмор на неком од излетишта, али без синдикалних протеста, осим протестне шетње Индустијског синдиката Србије централним улицама Београда.

5 О пасивној дијатези детаљније погледати у Ж. Станојчић, Љ. Поповић (1992: 245–247), С. Таназић (1986), Б. Белај (2004).

Разлог за овакву употребу могао би се правдати истовременошћу дешавања и извјештавања, односно, на временском плану – извјештава се о радњи која је још у току, тј. још траје, што "потврђује" и несвршени глагол у предикату. Доминирајући облик глагола у предикату осталих модела лида–просте реченице је перфективни облик, што је сасвим логично јер у већини случајева извјештавање је постериорно у односу на дешавање.

Поредећи са укупном продуктивношћу дневног сервиса агенције, употреба лида у облику просте реченице је спорадична, чак и изузетна. Узрок ове појаве најбоље ће илустровати примјери који нису нимало ријетки: [а] **ЗАГРЕБ, 7. ЈУЛА (СРНА)** – У Хрватској су од поноћи **снижене** цијене горива на бензинским пумпама ИНА, и то од 1,3 до 3,2 одсто, **преносе** хрватски медији.; [б] **ТРЕБИЊЕ, 7. ЈУЛА (СРНА)** – Начелник општине Требиње Доброслав Ђук и директор Пројекта управне одговорности (ГАП) Гејна Фреј данас **су потписали** уговор о изради пројекта управљања и надзора над системом водоснабдијевања ове општине, који **подразумијева** потпуну реконструкцију пумпног постројења на извору "Врело око". **ПРИЈЕДОР, 7. ЈУЛА (СРНА)** – На Петровданском падобранском купу, који **ће се одржати** 11. и 12. јула на спортском аеродрому "Урије" у Приједору, **очекује се** долазак око 60 врхунских спортиста из Словеније, Хрватске, Мађарске, Србије, Црне Горе, Републике Српске /РС/ и Федерације БиХ.

У њима се јасно уочава да су модели просто проширене реченице „надограђени“: надређеном клаузом у којој се наводи извор информације да би се истакло њено посредовање [а]; подређеним релативним клаузама које информативно допуњавају лид и које са њим имају исту комуникативну важност [б].

Лид у облику сложене реченице

Лид у облику сложене реченице јавља се у 86,8% (434) узорака. Као основ за издвајање и класификовање могућих подврста у оквиру овога модела послужила је опозиција координације и субординације. Анализирајући структуре појединачно узетих клауза и њихових конституената унутар сложене реченице, као што се и очекивало, дошло се до идентичних закључака о реченичним конституентима који вриједе и за лид у облику просто проширене реченице.

Лид са клаузама у координираном односу

Уводне реченице са клаузама у координативном односу су врло ријетке, а појављују се у свега 2,07% (9) случајева. Према М. Ковачевићу (1998б: 11–79), све независносложене реченице могу се класификовати у пет врста⁶: саставне (копулативне), супротне (адверзативне), раставне (дисјунктивне), градационе и објаснидбене (експланативне) реченице.

У ексцерпираним узорку уочено је да се међу независним клаузама у лиду скоро увијек остварује копулативни однос у којем клаузе исказују смисаоно паралелне или узастопне садржаје, али са немогућношћу њихове пермутације. Иако су клаузе најчешће повезане везником *и* који не прави запреку пермутацији, смисаони односи међу клаузама у анализираним примјерима су разновремени или узрочно–последично условљени, што онемогућује промјену њихове позиције. То потврђује и констатација да се поменути односи „не изражавају

6 О критерију класификације координираних реченица детаљније погледати у М. Ковачевић (1998б: 11–35).

само везником *и* него и везницима *иа* и *ше*, који су специјализовани за изражавање тих типова смисаоних односа у независносној саставној реченици“ (Ковачевић 1998б:14).

Нпр.: **ШАМАЦ, 7. ЈУЛА (СРНА)** – Владика зворничко–тузлански Василије данас **је** са шамачким свештеницима **служио** Свету архијерејску литургију поводом Ивањдана у цркви Рођења пресвете Богородице у Обудовцу и **уручио** највише признање Српске православне цркве – Орден Светог Саве Српском просвјетно–културном друштву (СПКД) "Просвјета" из овог мјеста. **БАЊАЛУКА, 30. НОВЕМБРА (СРНА)** – Након успјешних активности на поравнању између Федерације БиХ, Брчко дистрикта и РС, данас **ће бити уплаћена** посљедња рата од 895.994 КМ на рачун РС и тиме **измирена** дуговања према Српској по основу индиректних пореза из 2005. године у укупном износу од 26,9 милиона КМ.; **СКОПЉЕ, 29. ФЕБРУАРА (СРНА)** Македонски предсједник Бранко Црвенковски **потписао је** данас указ о именовану шест нових амбасадора, а за амбасадора Републике Македоније у Београду **именован је** Александар Василевски, а у Подгорици Стефан Николовски. **САРАЈЕВО/БРИСЕЛ, 29. ФЕБРУАРА /СРНА/** – Замјеник генералног секретара НАТО–а Клаудио Бисоњеро **је** током сусрета са министрима иностраних послова БиХ Свеном Алкалајем и одбране Селмом Цикотићем у Бриселу **поздравио** напредак БиХ ка Алијанси и **истакао** значај данашњег састанка Вишег политичког комитета НАТО–а и излагања Презентационог документа Индивидуалног партнерског акционог плана (ИПАП). **БЕОГРАД, 31. ЈАНУАРА (СРНА)** – Влада Србије данас **је усвојила** Стратегију подстицања рађања и **утврдила** приједлоге закона о заштити података личности и о потврђивању Споразума о економској сарадњи са Владом Бугарске. **НОВИ ПАЗАР 1. МАЈА (СРНА)** – У Новом Пазару и сусједним градовима првомајски уранака **није било** због лошег времена, те **су се** тек по престанку кише многи грађани **упутили** на позната излетишта "Језеро" у Рибарићу и у долини ријеке Рашке.

Једини примјер да однос међу клаузама у лиду није копоулативни, већ адверзативни чији су садржаји контрастни или неподударни је: **САРАЈЕВО, 31. ЈАНУАРА (СРНА)** – Дом народа Парламентарне скупштине БиХ **обавио је** расправу у првом читању Приједлога закона о денационализацији, али **је изјашњавање** одгођено за сљедећу сједницу.

Лид са клаузама у субординативном односу

Уводна реченица са клаузама у субординираном односу јавља се у највећем броју узорака, тј. у 84,9% (425). Разноликост у броју (не)зависних клауза, те једнострукосложени или вишеструкосложени односи међу њима отежавају типологију и класификацију лида, али учесталост појединих модела, управо, омогућава да се издвоје најтипичнији облици.

Најучесталију структуру лида са једнострукосложеним односом чине надређена реченица иза које слиједи зависна односна или изрична клауза, тј. $IR=K_n+K_p$. Диференцијацију унутар овог модела чини само распоред клауза, тј. њихов нормални, као што је већ приказано, или инверзни распоред: $IR=K_p+K_n$.

• $IR=K_n+K_p$: у нормалном (ненаглашеном), редослиједу клауза надређена долази прва, а иза ње долази зависна клауза. У овом моделу углавном (у 50% случајева) се јавља објекатска на позицији подређене клаузе (K_p) у функцији директног објекта као допуна прелазним глаголима говорења, мишљења и опажања из предиката надређене клаузе. Иако се објекатске клаузе „уз наведене глаголе уво-

де везницима *да* и *како*, који су међусобно замјенљиви“ (Ковачевић 1991: 67) у посматраном узорку забиљежен је искључиво везник *да*, док није евидентиран ниједан примјер са синонимичним везником *како*. Нпр: **ВАТИКАН, 7. ЈУЛА (СРНА)** – Папа Бенедикт Шеснаести **поручио је** данас **да похлепа и себичност стоје** иза глобалне финансијске кризе.; **БЕОГРАД, 7. ЈУЛА /СРНА/** – Министар Србије за Косово и Метохију Горан Богдановић **оцијенио је да је** Влада Србије у **протеклих годину дана, без обзира на све проблеме, остала досљедна својој политици** залагања за европске интеграције, као и за суверенитет и територијални интегритет кроз политичку и дипломатску борбу за очување Космета у саставу Србије.; **САРАЈЕВО, 7. ЈУЛА (СРНА)** – Политички, културни и јавни радници из реда хрватског народа у БиХ данас су у Сарајеву **изразили** јединствен став **да је право** на РТВ канал на хрватском језику **суверено право припадника овог народа**.; **САРАЈЕВО, 12. МАРТА /СРНА/** – Министар здравља и социјалне заштите РС Ранко Шкрбић **изјавио је** данас у Сарајеву **да ће** Споразум о сарадњи БиХ и Регионалне канцеларије Свјетске здравствене организације за Европу **омогућити** јачање здравствених капацитета у БиХ.; **ПРИШТИНА, 29. ФЕБРУАРА /СРНА/** – Шеф Мисије Еулекс Питер Фејт **изјавио је** вечерас **да ће** Еулекс **функционисати** на цијелој територији Косова и Метохије.

Образац наведеног модела погодан је рјешење и за уметање неауторског дијела текста који се не цитира, већ парафразира – што најбоље илуструје посљедњи примјер. Новинар туђи говор синтаксички уводи у свој текст преко модела: везник *да* – глагол казивања. У обрасцу везник *да* има двофункцијски однос: наиме, одваја „уметнути“ дио који је синтаксички укључен у текст, а друга функција се огледа у његовој везничкој улози, јер уз себе удружује глагол говорења. Ова техника извјештачу омогућава да у свој текст укључује дијелове туђег говора на идентичан начин, као да су директни цитати управног говора, иако они то нису (Полер Ковачич, Лабан 2006: 60).

Исто устројство клауза ($K_n + K_p$) имају и наредни примјери, само што позицију K_p сада не заузима изрична, већ односна, релативна, клауза. Нпр.: **БАЊАЛУКА, 31. ЈАНУАРА (СРНА)** – Посланици Народне скупштине Републике Српске (РС) **почели су** данас расправу о Нацрту уставног закона о измени Уставног закона о застави, грбу и химни РС, **у којем је предложено пет рјешења** за грб Српске. **САРАЈЕВО, 7. ЈУЛА /СРНА/** – Директор сектора за емитовање Регулаторне агенције за комуникације БиХ Дуња Мијатовић **промовисала је** данас приручник "Смјернице о уређивачкој етици", намијењен медијима и новинарима, **који је резултат** заједничког рада медијских професионалаца, учесника прошлогодишњег едукативног програма "Етика у он лајн медијима", одржаног у Сарајеву.; **БАЊАЛУКА, 31. ЈАНУАРА /СРНА/** – Влада Републике Српске / РС/ **одборила је** на вечерашњој сједници 936.177 КМ за социјално збрињавање 836 радника у седам предузећа, **који су остали без посла** усљед стечаја.; **СРБАЦ, 31. ЈАНУАРА (СРНА)** – Близу хиљаду мјештана Српца и свих 600 ученика и професора Средњошколског центра "Петар Кочић" из Српца данас **је** на вјечни починак **испратило** Борислава Ковачевића Чикија, матуранта Економске школе, **који је себи одузео живот 29. јануара, пуцајући из пиштоља у главу.**

Ријетки су случајеви да K_p није објекатска или релативна клауза, већ неког другог односа (нпр. каузалног), као што је то у примјеру: **НИШ, 14. МАЈА (СРНА/** – Бициклиста Славко Костић (79) из Малошишта код Ниша **погинуо је** у саобраћајној несрећи **пошто га је оборило** путничко возило.

• $IR=K_p+K_n$ – употреба инверзног (наглашеног) реда клауза није резултат стварања стилског ефеката и експресивности израза, већ могућност да се истакну одређени факти који су комуникативно битнији од надређене реченице. Нпр.: САРАЈЕВО, 1. АПРИЛА (СРНА) – Без напретка у процесу европских интеграција, БиХ не може очекивати даље визне олакшице или укидање визног режима за земље ЕУ, навео је високи представник у БиХ Мирослав Лајчак у видео поруци на Интернет страници www.rec1.ba. ПОДГОРИЦА, 31. ЈАНУАРА (СРНА) – Оставка премијера Црне Горе Жељка Штурановића уједно значи и пад црногорске Владе, оцијенио је професор Факултета за државне и европске студије у Подгорици Ђорђевић Блажић. ЗАГРЕБ, 7. ЈУЛА (СРНА) – У Хрватској су од поноћи **снижене** цијене горива на бензинским пумпама ИНА, и то од 1,3 до 3,2 одсто, **преносе** хрватски медији.; САРАЈЕВО, 7. ЈУЛА /СРНА/ – У БиХ су 2008. године **идентификоване** 33 жртве трговине људима, од којих 31 држављанка БиХ, **рекао је** данас у Сарајеву координатор за борбу против трговине људима и илегалну имиграцију БиХ Самир Ризво.; БЕОГРАД, 24. МАЈА (СРНА) – Припадници полиције и царине Србије **открили су** на граничном прелазу Градина више од 11 килограма дроге у аутомобилу "ауди А3" холандских регистарских ознака, **саопштено је** из полиције.

Овом пермутацијом – инверзијом зависне и главне клаузе – формирао се и усталио лид који аутоматизује кодирање вијести. Односно, формиран је аутоматизам⁷ који је врло често у употреби, јер омогућава наглашавање и брзо читање важних информација, као и лакше навођење извора информације. У структури оваквог лида зависна клауза информативно је битнија од надређене реченице у којој је експлицитан извор или поријекло информације, а то потврђује и њен наглашени, инверзни, положај. Дакле, поменути аутоматизам чине: надређена клауза, коју одликује предикат са глаголом говорења, мишљења или схватања у перфективном облику 3.л. једине или множине, ако је експлицитан субјекат, или у неутралном облику (3.л.ј.с.р), ако субјекат није граматички, као у примјерима: **оцијенио је** професор Факултета за државне и европске студије у Подгорици Ђорђевић Блажић; ... **саопштено је** из полиције; и подређена клауза у функцији директног објекта, која је информативно далеко значајнија од надређене.

Уочени аутоматизам не функционише само у лиду са једноструктурним односом међу клаузама. Он је потпуно афирмативан и у осталим, вишеструко сложеним, уводним реченицама када се има исти циљ: брзо и лако (де)кодирање извора информације којем се приписује одређени садржај.

У примјерима: ЗАГРЕБ, 25. АПРИЛА (СРНА) – Британске јединице САС-а **имале су** задатак у БиХ да **пронађу и убију** Ратка Младића, Радована Караџића и остале вође Срба, **рекао је** за загребачки "Јутарњи лист" бивши британски војни специјалац Енди Мекнаб. ЛОНДОН, 25. АПРИЛА (СРНА) – Велика Британија позитивно **је одговорила** на захтјев НАТО-а да на Косово **пошаље** пјешадијски батаљон од 600 војника, са задатком да **одржава** јавни ред, **пише** данас британски дневник "Гардијан". НОВИ САД, 25. АПРИЛА (СРНА) – Радници и послодавци Србије **договорили су се** да у уторак, 29. априла, у Београду **потпишу** општи колективни уговор, **пише** новосадски "Дневник". – прије аутоматизма (надређене клаузе са глаголом говорења, мишљења или схватања у перфективном облику) налази се неколико клауза са различитим координираним и(ли) субординираним односима. Овом обрасцу структурно је сличан аутоматизам

7 Види напомену 7.

у облику ауторске дидаскалије⁸ од које се одваја само лексичком вриједношћу глагола, односно, у ауторској дидаскалији предикат је изражен глаголима *verba dicendi*. Истовјетност оба модела је у улози предиката – употребљен је да би се синтаксички могао експлицирати субјекат, док је комуникативно инфериоран.

Наведени примјери илуструју још једну битну особину овог обрасца – Наиме, у аутоматизам се лако „интегрише“ и податак да је нешто посредовано из другог медија, нпр.: *...ишише новосадски "Дневник" и сл.*, или да је нешто ексклузивно саопшено за новинску агенцију, као у примјеру: **САРАЈЕВО, 1. АПРИЛА (СРНА)** – Заједничка комисија за административне послове парламента БиХ **прихватила је** данас Приједлог закона о дужностима и правима чланова Парламентарне скупштине у првом читању, **потврдила је** Срни други замјеник председavajuћег ове комисије Душанка Мајкић. гдје је наведено да информацију СРНА не посредује, већ да је њен извор.

Лид са вишеструкосложеним клаузама

Раније је речено да је интензивна употреба лида са вишеструкосложеним односом клауза. Њихова разнолика структура, и по броју клауза и по њиховом међусобном односу, отежава типологију и класификацију овог типа лида. Из тих разлога биће наведене најчешће форме, али без статистичких анализа које бројчано исказане не би биле потпуно валидне, а да би се избјегла понављања у раду (о појединим елементима је већ детаљно говорено), кроз примјере ће бити само указано на оно што је већ уочено.

По својим синтаксичким особинама уводне реченице са вишеструкосложеним клаузама углавном представљају „комбинације“ већ уочених карактеристика за моделе клауза у координираном односу (најчешће у копулативном), које су допуњене објекатским или релативним субординираним клаузама. За разликовање подврста унутар овога типа лида узима се (не)постојање координираних односа, тј. да ли у лиду постоје двије или више независних реченица. Примјењујући овај принцип, могу се издвојити два типична модела.

Први – лид са координираним односом: вишеструкосложени однос заснива се на двије надређене реченице које преко својих предиката омогућују увођење субординираних клауза, и то углавном изричне објекатске и(ли) релативе. Субординиране реченице у таквој структури лида информативно су важније од надређених, чија се функција огледа у експлицирању субјекта. Нпр.: **БЕОГРАД, 14. МАЈА (СРНА)** – Министар одбране БиХ Селмо Цикотић **рекао је** (1) да је врхунски национални **интерес** сва три народа у БиХ улазак ове земље у пуноправно чланство НАТО–а (2) и **додаје** (3) да је демилитаризација БиХ **могућа** (4) само ако то **ураде** прво њени сусједи (5). У наведеном примјеру, који је уз мала одступања репрезентативан за већину уводних реченица овога типа, надређене реченице (1) и (3) су у координираном (копулативном или адверзативном) односу, а њима су подређене изричне објекатске (2) и (4), које су одвојене дворела-

8 Новинске агенције често су посредници вијести, тј. преузимају вијести из других извора, а у доста случајева и од друге агенције. Да би се „оградиле“ у истинитости и повјерљивости саме информације или да би испоштовали њену аутентичност, новинари често морају да разграниче „говор другог“ од свога садржаја. Том приликом настају аутоматизми бинарне синтаксичке структуре у којима се појављују: а) говор неаутора као смисаони центар и б) говор аутора као компонента преко које се „неауторов“ говор уводи у текст (в. Ковачевић 2000: 245).

цијском везником *ga*⁹, док је (5) клауза подређена (4)–тој износиће потенцијални услов за њену реализацију. Сличан је примјер и: **БИЈЕЉИНА, 12. МАРТА (СРНА)** – Извршни секретар СНСД–а Рајко Васић **рекао је да ће** састанак шест политичких лидера из БиХ о реформи полиције, који **је** већ два пута **одгађан**, сигурно **бити одржан**, али да **је битно** да два понуђена закона из полицијске области претходно **прођу** парламентарну процедуру.

Други – лид без координираног односа: карактеристика овог модела је једна надређена реченица која увезује двије или више субординираних реченица међу којима се могу развијати напоредни односи. Нпр.: **БЕОГРАД, 14. МАЈА (СРНА)** – Државни секретар у Министарству Србије за Косово и Метохију Оливер Ивановић **сматра** (1) да са америчким потпредседником Џозефом Бајденом, који ускоро **долази** у посјету Београду (3), **не треба** превише **причати** о Косову(2), с обзиром да **се** ставови САД и Србије о томе **разликују** (4). – гдје је прва клауза надређена објекатској изричној (2) клаузи, по аутоматизму одвојеној дворелацијском везником *ga*, у коју је инкорпорирана односна релативна клауза (3) и којој је подређена узрочна клауза (4); или у: **ИСТОЧНО САРАЈЕВО, 7. ЈУЛА (СРНА)** – За рурални развој Републике Српске /РС/ у периоду 2009 – 2015. године, према Нацрту стратешког плана који **је усвојила** Народна скупштина РС, **потребно је обезбиједити** 1,7 милијарди КМ, **речено је** данас на јавној расправи о овом нацрту у Источном Сарајеву.

Оба модела лида са вишеструкосложеним односима интензивно се употребљавају тако да њихове форме прелазе у високофреквентне аутоматизме.

Закључне напомене

Лид, као прва уводна реченица вијести, у себи садржи најбитније факте о којима вијест треба да информише. Јавља се у облику просто проширене реченице, са једним глаголом у финитном облику, или сложене, са двије или више клауза међу којима може да буде изражен једноструко или вишеструкосложени однос.

Варирања у појави лида у неком од структурно–синтаксичких облика су знатна, што јасно упућује на закључак да су новинари склонили појединим начинима и формама његовог обликовања. Разлике су значајне не само у опозицији сложености (просто проширена – сложена реченица), већ и у заступљености појединих врста клауза, њиховог присуства и њихових међусобних односа.

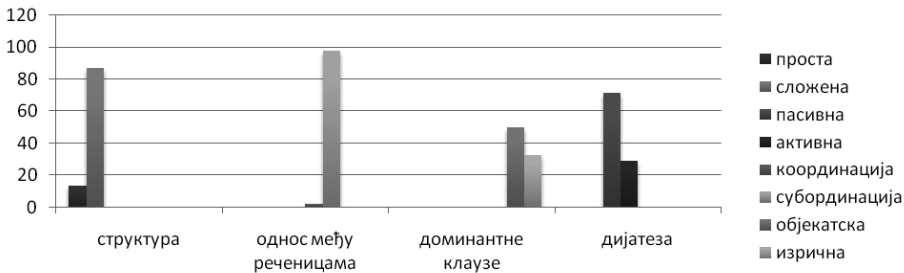
Лид у облику прости реченице је фреквантан, јер се јавља у 13,2%, али требало би нагласити да се у активној дијатези по моделу $R=S(N_1-A)+V_F+N_4$ јавља у 71,2% случајева, док са пасивном дијатезом по обрасцу $R=S(N_1-A)+V_{F-pas}$ јављају се у 28,8%, и то у конструкцији глаголског придјева трпног и облика помоћног глагола, а само у једном примјеру у облику рефлексивног пасива.

У облику сложене реченице лид је много заступљенији. Појављује се чак у 86,8% (434) узорака, што говори о високофреквентности овог модела. Али, овај висок проценат заступљености намају сви обрасци сложене реченице, јер лид са координираним односом међу реченицама је врло ријетка појава – са свега 2,07% (9) случајева.

9 Претходно су наведене „двофункцијске“ особине везника да: одваја неауторски дио текста од ауторског, а уједно врши и везничку фнкцију.

Лид у облику субординиране реченице је толико шаролик, и по броју клауза и по њиховом међусобном односу, да је тешко извршити типологију и класификацију. Ипак, разноврсност је „подређена“ изузетно фреквентној појави два основна модела који се разликују по (не)постојању координираних односа међу надређеним реченицама које преко својих предиката уводе субординиране клаузе, углавном објекатске изричне клауза (као допуне глагола говорења, мишљења, запажања). Од субординираних клауза честа је појава и односних релативних реченица, које додуше нису фреквентне као објекатске, али су знатно учестале (32,4%). Фреквентност појединих образаца најбоље ће илустровати наредни дијаграм:

Фреквентност модела лида

Разлог за честу употребу лида у облику вишеструкосложене реченице коју одликује већи број субординираних реченица требало би правдати његовим екстралингвистичким факторима, а прије свега његовом функцијом – дајући одговоре на основна новинарска питања ("5 W's + H") ствара се информативна комплетост и zasiћеност, а овом захтјеву може одговорити једино богата и разграната реченична структура.

Анализиране структуре, посебно оне које се често јављају, настају као резултат аутоматизације у (де)кодирању информација. Ове структуре кроз вишекратна понављања прелазе у аутоматизме, јер новинару олакшавају настанак вијести, а реципијенту њен пријем.

Литература:

Белај (2004) – В. Belaj, *Pasivna rečenica*, Filozofski fakultet, Osijek

Велчић (1987) – М. Velčić, *Uvod u lingvistiku teksta*, Školska knjiga, Zagreb

Гловацки, Ковачец (2001) – Гловацки, З., Ковачец, А., и др., *Увод у лингвистику*, Школска књига, Загреб

Жибрег (1987) – И. Жибрег, „Деконпоновани предикат у језику средстава јавног информисања“, *Прилози проучавању језика*, 23, Институт за јужнословенске језике у Новом Саду, Нови Сад, 63–72.

Јовановић, Лазаревић (2005) – Јовановић, Н., Лазаревић, Д., *Агенцијско новинарство (минимум речи – максимум чињеница)*, Факултет политичких наука, Београд

Катнић Бакаршић (2001) – М. Katnić Bakaršić, *Stilistika*, Naučna i univerzitetska knjiga, Sarajevo

Ковачевић (1998а) – М. Ковачевић, *Стилске фигууре и књижевни текстови*, Требник, Београд

Ковачевић (1998б) – М. Ковачевић, *Синтакса сложене реченице у српском језику*, Друштво „Рашка школа“

Ковачевић (2000) – М. Ковачевић, *Стилистика и граматишка стилских фигура*, Кантакунин, Крагујевац, 2000, 3 допуњено и измењено издање

Ковачевић (2003) – М. Ковачевић, *Граматишке и стилистичке теме*, Књижевна задруга, Бања Лука

Ковачевић (2006) – М. Ковачевић, *Сисци о стилу и језику*, Књижевна задруга, Бања Лука

Лазић Коњик (2006) – И. Лазић Коњик, „Структура, функција и лексикографска обрада перифрастички предиката“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, вол. 49, бр.1, Матица српска, Нови Сад, 219–304.

Кристал (1999) – D. Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Nolit, Beograd, 1999.

Милановић (2000) – А. Милановић, „Стереотипности и креативности у структури новинске вести при генези српског новинарског подстила“, *Српски језик V/1–2*, Београд, 623–638.

Младенов (1980) – М. Mladenov, *Novinarska stilistika*, Naučna knjiga, Beograd

Петровић (1989) – В. Петровић, *Новинска фразеологија*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад

Полер–Ковачич, Лабан (2006) – М. Poler–Kovačić, V. Laban, „Lingvističke metode navođenja izvora vijesti: Primjer Slovenska novinska agencija“, *Medijska istraživanja*, god.12, sv. 1, Zagreb, 45–66.

Симеон (1969) – R. Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, I/II*, Matica hrvatska, Zagreb

Симић (2000а) – Р. Симић, *Стилистика српског језика*, Филолошки факултет, Београд

Симић (2000б) – Р. Симић, *Основи синтаксе српског језика*, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Јасен, Београд–Никшић

Танасић (1986) – S. Tanasić, „Pasivne konstrukcije za iskazivanje referencijalne i nerefencijalne prošlosti“, *Književni jezik* 15/3–4, Sarajevo, 321–326.

Тодоровић (1998) – Н. Тодоровић, *Савремено новинарство*, Факултет политичких наука, Београд

Тошовић (2002) – Б. Тошовић, *Функционални стилови*, Београдска књига, Београд, 2002.

Худецек, Михаљевић (2009) – L. Hudeček, M. Mihaljević, *Jezik medija – publicistički funkcionalni stil*, Hrvatska sveučilišna naklada

Чаркић (2002) – М. Ж. Чаркић, *Увод у стилистику*, Научна књига, Београд

Стефан Тодоровић¹
Крађујевац

МЕЂУОДНОС ПЕРИФРАЗЕ И АНТОНОМАЗИЈЕ У СПОРТСКИМ РУБРИКАМА ДНЕВНЕ ШТАМPE (НА ПРИМЕРУ ИМЕНОВАЊА ПОЈЕДИНАЦА СПОРТИСТА)

У раду се анализирају именована појединачна спортиста настала деловањем перифразе и антономазије, а потом и суоднос ових језичко-стилских процеса у структурисању именована. Истраживање је спроведено на ексцерпцираном корпусу публицистичког стила. Циљ рада је да се на одабраном репрезентативном корпусу опишу перифрастички модели, као и антономазијске реализације личних именована, како би се показало у какав однос ступају ова два процеса. Посебна пажња усмерена је на фреквенцију употребе одређених модела и превагу перифрастичког модела над антономазијом, и обрнуто. Истраживање је показало да постоји велики број семантичких компоненти које улазе у састав перифрастичких јединица, због чега је њихов опсег шири и подлежу усложњавању, па су оне фреквентније у спортским рубрикама у односу на антономазијска именована.

Кључне речи: перифраза, антономазија, спорт, публицистички стил, семантика

0. Уводне напомене

0.1. Предмет рада представља структурна анализа личних именована у спортским рубрикама дневне штампе, потом дескрипција перифразе и антономазије, и коначно њихов суоднос у структурисању именована. Истраживање је спроведено на корпусу од десетак наслова публицистичког стила са неколико издања спорадично сакупљаних у периоду од 2009. до 2012. године². Циљ рада је да се на одабраном репрезентативном корпусу опишу перифрастички модели, као и антономазијске реализације личних именована како би се показало у какав однос ступају перифраза и антономазија (и њима сличне појаве) на нивоу одабраног корпуса и тиме се унеколико указало на још један од њихових функционалних аспеката. Као посебан циљ током истраживања, наметнула се потреба да се сагледа фреквентност употребе одређеног модела у односу на други, што је проистекло из чињенице да се ова два процеса у самој примени додирују, прожимају и допуњују, али у појединим контекстима у потпуности одвајају, што највише зависи од семантике јединица које су настале овим језичко-стилским процесима. С тим у вези, треба посебну пажњу скренути на то да је у овом раду нужан критеријум био семантички како би се показало који то модели опстају и формирају се као готови шаблони.

Приликом анализе коришћени су дескриптивни и статистички метод. Дескриптивни метод је приоритетно подразумевао опис структурних карактери-

1 stodorovic@rocketmail.com

2 Примери који се у раду наводе добијени су ексцерпцијом следећих новина, уместо чијих је пуних наслова при навођењу у тексту рада употребљено у загради дато скраћење: *Политика* (П), *Blic* (В), *Вечерње новости* (ВН), *Press* (Р), *Alo* (А), *Kurir* (К), *Danas* (Д), *Правда* (ПР), *Спорт* (С), *Спортски журнал* (СЖ).

стика перифразе и антономазије (укључујући и семантички критеријум) при одређивању оних мотивација које се предодредиле перифрастичку, антономазијску или основну форму. Статистички метод увођен је онда када се јавила потреба за осматрањем употребе конкурентних форми. Добијени резултати разматрани су и у контексту актуелних друштвених дешавања, а посебно је у одређеним ситуацијама истакнута културолошка условљеност неких семантичких диференцијација унутар анализираних форми, с обзиром на то да реалије на које се спортске рубрике најчешће односе имају упливе различитих друштвених институција (политичких превасходно), а скоро је очекивано да се у одређеним случајевима тичу и колективних (националних), или личних усмерења/ уверења.

0.2. У најширем смислу, антономазијом се сматра свака употреба заједничког имена или перифразе уместо личног, или личног у значењу заједничког (Ковачевић 2000: 77). То претпоставља да антономазија има два битна модела: **лично име > заједничко име** и **заједничко име > лично име** (Ковачевић 2000: 80). Међутим, кад се говори о спортским рубрикама дневне штампе, први модел лично име/заједничко име фреквентнији је и готово једини појавни облик антономазије у оваквом типу текстова. Узрок томе јесте чињеница да се у спортском новинарству аутори баве истакнутим личностима спорта, што само по себи подразумева да се модел лично име/заједничко име и не јавља, као што се примећује његова употреба у књижевноуметничком стилу. Са друге стране, перифраза је вишечлани опис (конструкција) којим се из стилских разлога замењује проста или мање сложена језичка јединица којом се може изразити исти појам (Ковачевић 2000: 160). Стављајући по страни то што је перифраза моделски веома разноврсна када се у обзир узме њена интерференција са другим стилским фигурама³, перифраза и антономазија ступају у однос када је у питању замена неког личног имена заједничким именом или описном конструкцијом, и то преко **антономазијске перифразе**.

Ако се претпостави да је нужан услов да једно од имена у замени буде лично име, у оквирима које је ексцерпирани корпус омогућио, под личним именом подразумеваће се име и презиме одређеног спортисте или спортског радника.⁴

1. Антономазија

1.1. Када се осматрају лична имена спортских радника, први заједнички антономазијски модел свима јесте: **ејноним или ејник > лично име**.

1.1.1 Најфреквентнији међу етнонимима свакако су они који именују држављанина највећих светских сила с обзиром на то да се спортска дешавања која се одржавају у овим државама и резултати који се постижу у њима сматрају врхунским дометом спорта, па се већина спортиста или спортских радника који потичу из ових држава именују антономазијском употребом

3 О односу перифразе са другим језичко-стилским средствима (нпр. метафора, метонимија и сл.) погледајте Ковачевић 2000: 159–174. О овим процесима као језичко-стилским средствима у публицистичком стилу и фразеологији говори се и у: Јовановић 2010, Младенов 1980, Мршевић Радовић 1987, Петровић 1989.

4 Овде се прави диференцијација између спортских радник и спортиста зато што поједине семантичке категорије уносе разлику у структуру модела и усложњавају систем. Приоритетно истраживање обухватало је и именовања која су се тицала назива клубова/репрезентација, при чему је због њихових структурно-семантичких карактеристика анализа захтевала засебна тумачења. Сам ток истраживања показао је сложеност система, па се она у овај рад не уносе, што не значи да неће бити предмет будућег истраживања.

етнонима. Ти спортисти и спортски радници далеко су познатији од осталих, па је некада довољно дати само етноним. У корпусу је пронађено највише следећих етнонима: *Американац*, *Италијан*, *Француз*, *Шпанац*, *Немац* итд.⁵ Од осталих етнонима, већина се јавља једном или највише три пута и најчешће се односе на истакнуте играче који играју у српским клубовима, или се односе на истакнуте спортисте у индивидуалним спортовима који су општепознати: *Amerikanac* је prošle sezone s velikim uspehom igrao (...) (К, 15. 12. 2011, 47); *Italijan* је, иначе, pobedio (...) (Р, 19. 5. 2012, 39); *Španac* је od srpskih igrača izdvojio (...) (Р, 8. 9. 2009, 35); *Finac* је dobio kaznu (...) (Р, 24. 3. 2012, 44); Био је то стоти погодак *Сенеѓалица*. (П, 21. 5. 2012, 40). Етикета *Србин* јавља се само у оним одељцима у којима се говори о иностраним клубовима, па она настаје из односа страни клуб – домаћи појединац спортиста: *Gazda negro-azura Srbina* hoće već u januaru (...) (К, 2. 11. 2011, 36); (...) да је за *Србина* сезона завршена (...) (С, 11. 4. 2012, 18), (...) што показује следећи пример, у којем се конфронтирају домаћи и страни спортиста: *Amerikanac*, koji је osvojio osam zlatnih olimpijskih medalja, tvrdi da је rivalstvo sa *Srbinom* (...) (Р, 21. 6. 2011, 40).

1.1.2. Број етника у ексцерпираној грађи није велики као када је реч о етнонимима, мада се примећује да је употреба етника чешћа уз одређену етикету: *Лозничанин* се зимус већ преселио у Јавор (...) (СЖ, 31. 1. 2012, 6); *Пријејољац* се добро удомио. (СЖ, 31. 1. 2012, 7); *Бачкојаланчанин* данас напушта болницу (...) (СЖ, 31. 1. 2012, 19).

1.2. Други модел тиче се надимака спортских радника који у спорту могу бити мотивисани вишеструко. Модел **надимак > лично име** мотивисан је на основу:

а) физичких карактеристика: *Plavi* је oteran (...) (А, 11. 4. 2012, 9);

б) способности и успеха, где су поједини добијени метафоризацијом: *Posebni* (Р, 27. 4. 2012, 43); *Crni Isus* (К, 15. 12. 2011, 47); *Црна Мамба* (СЖ, 24. 4. 2012, 18);⁶

в) прераде или скраћивања имена на три начина: домаћег личног имена или презимена, потом страног или прерадом домаћег изговором одређеног страног језика:

Stojke [Стојковић] (А, 11. 4. 2012, 7); *Зека* [Зечевић]. (С, 11. 4. 2012, 24); *Ljubo* [Љубомир] (Р, 8. 9. 2009, 37); *Тийса* [Типсаревевић] (П, 21. 5. 2012, 39); *Никац* [Никчевић] (С, 27. 4. 2012, 19); *Ibra* [Ibrahimović] (Р, 8. 9. 2009, 39); Тео [Теодосић] (К, 15. 12. 2011, 46); *Švajni* [Švajnštajger] (Р, 27. 4. 2012, 43); *Шуми* [Шумахер] (СЖ, 31. 1. 2012, 27); *Robi* [Роберт] (А, 11. 4. 2012, 8); *Рафа* [Рафаел] (С, 11. 4. 2012, 23); *Бекса* [Бекам] (СЖ, 14-15.4.2012, 29); *Џеј Џеј* [Јелена Јанковић] (СЖ, 24. 4. 2012, 28); *Vodi Bond* [Бодирога] (Р, 8. 9. 2009, 37); *Peta* [Петровић] (Р, 8. 9. 2009, 36);

г) метафоричних/метонимијских надимака: *Ћица* (К, 27. 10. 2011, 36); *Vambi* (К, 15. 12. 2011, 46); „*Zuba*“ (D, 3. 2. 2012, 23); *Ћика Crni* (Р, 19. 5. 2012, 36);

5 У раду ће због ограничености текста бити навођено свега по неколико примера.

6 Уз надимак је карактеристична и етикета *популарни* како би новинар експлицитно указао на то да одређени надимак није његова конструкција, већ име које су други (најчешће навијачи или клупске колеге) наменили одређеном спортисти или спортском раднику, па се и у извесном смислу оградно уколико је надимак погрдног карактера: *популарни „Аца Трица“* (С, 27. 4. 2012, 18); *популарни „Цвећ“* (СЖ, 14-15. 4. 2012, 20).

д) поистовећивања са општепознатим спортским именом па се преузима име одређеног спортисте или спортског радника: *Srpski Murinjo* је рогућио (...) (P, 8. 9. 2009, 50).

1.3. Трећи тип антономазије јесте стилистички сврсисходна употреба титуле играча, којом се избегава понављање у самом тексту чинећи га стилистички унеколико дотеранијим: (...) а *kapiten* ispravio njegovu nepreciznost. (B, 22. 4. 2012, 43); (...) да игра против *краља*. (П, 21. 5. 2012, 39); (...) када ће *напаѓач* моћи да тренира. (П, 17. 2. 2012, 27).

2. Перифраза

2.0. Стилистички продуктивнији модел јесте перифраза. У најширем смислу, лична имена спортиста и спортских радника добијена перифразом деле се на: лична имена спецификована значењем 'позиција у тиму, припадност одређеној репрезентацији' или мотивисана субјективном оценом, способностима играча и сл.

2.1. Тип перифразе који подразумева позицију или функцију у одређеном клубу или репрезентацији могу семантички носити некадашњу позицију спортског радника и његово чланство у тиму, али у највећем броју случајева садашњу позицију.

2.1.1. Први тип обично се наводи онда када се уз тренутну позицију појединца наводи и његова каријера, како би се показало његово радно искуство, што значи да је најчешће ограничена категорија јер се не јавља самостално без интерференције са значењем 'садашња функција'. Осим што се јавља несамостално, није необично да стоји као апозитив или апозиција уз лично име. Карактерише их и то што се уз њих јављају различити квалификатори, па се с тим у вези може пронаћи неколико подтипова.

2.1.1.а. Уз већину оваквих перифрастичких јединица стоји квалификатор *некадашњи* како би се обележило и назначило коју је функцију или позицију у одређеном клубу вршио спортиста или спортски радник пре извесног времена: (...) а *nekadašnjem strategu reprezentacije Srbije do 19 i 21 godine, šefu stručnog štaba OFK Beograda, kiparskih Apolona i Anortozisa* понуђена је улога такозваног тим menadžera. (D, 3. 2. 2012, 23).

2.1.1.б. Поред овог квалификатора, јавља се и квалификатор *бивши*, којим се такође означава функција и позиција у неком тиму, али с том разликом да се њиме просто констатује да је одређено лице било члан неког клуба, а сада није. Оваква конструкција такође је фреквентна: *Bivši fudbaler Reala* izjavio је (...) (P, 8. 9. 2009, 35).

2.1.1.в. Квалификатори *доскорашњи* и *дојучерашњи* означавају позицију/функцију у одређеном клубу, али с том нијансом да је трајала дужи период и да се релативно скоро окончала: *Dоскорашњи десни бек Висле Плок* (...) биће промовисан (...) (СЖ, 24. 4. 2012, 21); *Дојучерашњи капитен репрезентације Србије* био је први поентер мећа (...) (P, 27. 4. 2012, 46).

2.1.1.г. Коначно, квалификатор *некада* најчешће се користи када се указује да је одређени спортиста у прошлости постизао резултате који су били бољи у односу на тренутак говорења о томе. Овакве перифрастичке јединице употребљене баш у овом значењу понекад имају и дозу критичког сагледавања каријере спортисте, па могу представљати и имплицитну суму критичког пера од-

ређеног новинара: Некада *најбољи голфер света* и даље је магнет за спонзоруше (...) (СЖ, 14–15. 4. 2012, 29).

2.1.2. Други тип перифразе са ознаком садашње позиције/ функције није стилистички ограничена категорија, јер се може јавити самостално без интерференције са значењем 'некадашња функција'. Начелно, постоји пет типова, који се усложњавају.

2.1.2.1. Први тип је антономазијска перифраза према *позицији и тиму за који игра*. Њу може (необавезно) пратити и додатна спецификација, поготово када новинар жели да истакне да одређени клуб потиче из одређене земље, или када се у оквиру једног клуба наглашава његов одсек (нпр. кошаркашки, фудбалски, одбојкашки клуб Партизан и сл.): (...) *везистии Партизана* показао (...) (П, 21. 5. 2012, 40); *Trener Zvezde* објаснио је (...) (Р, 24. 3. 2012, 40); *Страшеџ Борца* неће моћи да рачуна (...) (С, 11. 4. 2012, 5); (...) *голман Милана* био је на нивоу. (СЖ, 8. 4. 2012, 14); *Бек немачког Кила* истиче (...) (СЖ, 31. 1. 2012, 19). Овај основни модел веома је фреквентан у спортским рубрикама, међутим, стилистички далеко занимљивији јесу они његови подтипови који представљају његову усложњену структуру.

2.1.2.1.а. У састав перифрастичке антономазије овог типа такође може ући антономазијски употребљена лексема за назив клуба у којем појединац врши одређену функцију. Такве 'подређене' антономазије у перифрастичком синтагматском споју могу бити различитог порекла и то на основу:

(а) етника: *Везистии Субошичана* бриљирао је (...) (СЖ, 24. 4. 2012, 6);

(б) надимка становника: (...) *страшеџ чарайана* не жели (...) (С, 11. 4. 2012, 8);

(в) придева полусложеница насталих од боја заставе, грба или дреса клуба: *Centarfor crveno-belih* priznaје (...) (В, 7. 12. 2009, 29); *Bek crno-belih* меџ је завршио (...) (Р, 27. 4. 2012, 47);

(г) ознаке на дресу или застави: *Страшеџ 'орлића'*⁷ подвлачи (...) (С, 11. 4. 2012, 8);

(д) титуле клуба (најчешће *шампион*): (...) *каже капитен шампиона* (...) (Р, 27. 4. 2012, 40);

(ђ) етикета *госи* и *домаћин* у зависности ко дочекује противника на свом терену, а ко противнику 'иде у госте' (спортским жаргоном речено 'врућ терен' или 'на ноге'): (...) да угрози *госијућеџ голмана* (СЖ, 8. 4. 2012, 4).

2.1.2.1.б. Други подтип јавља се онда када се тим ословљава заменом основног назива перифрастичком конструкцијом, која такође има антономазијску функцију. И ова 'подређена' антономазија, али сада перифрастички структурирана, има неколико принципа грађења са неколико семантичких категорија.

(а) Уместо назива наводи се град, улица, насеље или неки објекат карактеристичан за одређени клуб (нпр. за Црвену звезду стадион „Маракана“), одакле потиче: *Капитен тима из Хумске* (...) месец дана је био (...) (Р, 27. 4. 2012, 47); *Челник клуба са Маракане* био је (...) (СЖ, 31. 1. 2012, 4); (...) рекао је *портпарол клуба са Stamford Bridža* (К, 15. 12. 2011, 41).

(б) Назив се може заменити и позицијом коју клуб заузима, титулом коју поседује, па за разлику од сличне антономазијске семантичке употребе, где се једино јавља лексема *шампион*, овде се најчешће јавља лексема *лигаш* или њена изведеница (*суперлигаш*, *прволигаш*, *друголигаш* и сл.), у зависности од тога која је

⁷ У питању је фудбалски клуб „Синђелић“ из Ниша, а не кадетска или јуниорска репрезентација Србије.

лига. Осим ове лексеме, користи се и лексема *лидер*: *Пошћпредседник новосадског сујерлигаша* потом је објаснио (...) (СЖ, 24. 4. 2012, 5); (...) рекао је *trener lidera na tabeli Jelen Superlige* (...) (Р, 8. 9. 2009, 50).

(в) Неке од перифраза изведене су од општих лексема *клуб* и *тим*. Ако је домаћи клуб у питању, или страни а општепознат, користи се придев изведен од назива града (нпр. лондонски клуб = Челзи), а ако је страни клуб а недовољно познат, придев изведен од назива државе: (...) *шеф стручног тима новосадског тима* (...) (СЖ, 14–15. 4. 2012, 8).

(г) Такође, назив се мења и одређеним преведеницама или специфичним називима. У примеру: (...) *крило шоринске стипаре даме* је послао сигнал (...) (С, 11. 4. 2012, 7), спој *стипара дама* мења назив фудбалског клуба „Јувентус“, а представља превод италијанског назива за истоимени клуб (*La Vecchia Signora*).⁸

2.1.2.1.в. И сама позиција (функција) појединца у клубу може се изразити перифрастичком конструкцијом, па постоји доста занимљивих решења⁹:

чувар мреже (= голман), *први човек* (= председник), *шеф штаба/струке* (= тренер) итд.: *Сивар треже црвено-белих* не стрепи од нападача (...) (А, 11. 4. 2012, 8); *Шеф штаба Новосадана* упозорава играче (...) (В, 11. 4. 2012, 45); *Шеф струке Капиталонаца* ће значајно променити састав екипе (...) (СЖ, 24. 4. 2012, 14); (...) распририо *први човек Суботичана* (СЖ, 8. 4. 2012, 2).

2.1.2.1.1. Основни тип перифразе не користи се само када је позиција већ и функција у тиму, што практично значи да се спортисти не посматрају као одређена ’позиција’ (везиста, крило, бек и сл.), већ и као припадник тима, у смислу ’играч, фудбалер, возач’ и сл., чиме се конфронтирају са директорима, председницима, менаџерима, који су, такође, део спортске ’елите’, а тиме и спортски радници. То се нарочито види онда када се у обзир узме да се одређени спортисти који тренирају неки од индивидуалних спортова (тенис, бокс и сл.) морају етикетирати управо као ’тенисер, боксер, пливач’ и сл.

(...) *боксер Црвене звезде* најозбиљније је схватио (...) (С, 2. 2. 2012, 17); (...) *predsednik Zvezde* i njegovi bliži saradnici redovno primaju platu... (D, 9. 5. 2012, 24); *Igrač Makabija* (...) trebalo bi da posluži kao primer (...) (D, 20. 4. 2012, 22); (...) због неопрезног старта *играча Сиона* (...) (П, 16. 11. 2009, 23); *Возач Еускалпела* (...) био је успешнији од дотадашњег вође (...) (СЖ, 8. 4. 2012, 20).

2.1.2.1.2. Овај тип може се усложњавати, па се тако могу јавити лексеме метафоричког или страног порекла, у већини контекста употребљених окационално, у зависности од става новинара. То су лексеме *ведета*, *голгешер*, *легенда*, *ас*, *тик*, *графит*, *стрелац*, *вођа*, *лидер* и сл., или конструкције типа *најбољи стрелац*, *играч*, *голгешер* итд.

(...) у знак сећања и поштовања на *легенду Црвене звезде* (...) (СЖ, 14–15. 4. 2012, 27); (...) uglavnom će ispisati *vedeta LA Lejkera*. (D, 3. 2. 2012, 24); (...) држи на оку *Partizanovog*

8 У корпусу има велики број примера именована-преведеница.

9 Порекло перифраза које означавају позицију (функцију) спортисте/спортског радника није предмет овог рада, али ће у будућим истраживањима свакако бити речи о њима.

golgetera (...) (P, 8. 9. 2009, 37); *Вођа Хиџа* постигао је 35, *лидер Булса* само поен мање. (СЖ, 31. 1. 2012, 27); (...) док је *ас Тангера* започео серију (...) (СЖ, 24. 4. 2012, 18).

2.1.2.1.3. Такав је случај и са перифразом у којој је антономазијски употребљен назив клуба, где општа лексема нема значење 'позиција', већ 'функција у клубу': *Gazda nero-azura Srbina* hoće već u januaru (...) (K, 2. 11. 2011, 36); (...) *тренер Скопљана* је одлучио (...) (C, 27. 4. 2012, 19); (...) *uticao na novog menadžera „plavaca“* (...) (K, 19. 5. 2012, 42).

2.1.2.2. Један од фреквентнијих модела јесте и **позиција и националности којој припада**. Ова категорија има велику стилистичку вредност јер омогућава аутору да на најједноставнији начин стилизује текст. Зато и не чуди што је овај тип један од најприсутнијих у спортским редовима. Такође, често су сврхисходне и економичне, јер се најчешће односе на познатија имена из света спорта, о којима се доста зна, али исто тако и на мање позната спортска лица, о којима пружају и додатну информацију, порекло. Најкарактеристичнија је њихова примена када се ради о оним лицима која се баве индивидуалним спортовима.

2.1.2.2.1. Најчешће лексема којима се оперише јесу *возач*, *пливач*, *велемајстор* итд., али и оне које се тичу позиције у тиму. Честа лексема јесте свакако *тенисер* (*тенисерка*), што проистиче из чињенице да тенис све више добија на значају у односу на друге индивидуалне, али и групне спортове¹⁰, а с обзиром на то да Србија последњих неколико година 'израђа' таленте светских размера у овом спорту, тенис добија изузетно национално обележје, па и не чуди та чињеница како се ова лексема све више употребљава у овакве сврхе. Сличног карактера је и лексема страног порекла *ас*, која све чешће стоји уз етикету *српски* или *наш*, најчешће именујући неког од српских тенисера, или истакнутих спортиста (нпр. Немања Видић, Милош Теодосић и сл.) који овај епитет стичу на основу резултата које постижу у иностранству, где играју за одређени клуб.

(...) *бразилски везиста* ће добити 'зелено светло'. (СЖ, 31. 1. 2012, 4); (...) *realna je srpska teniserka*. (D, 20. 4. 2012, 24); (...) *jer srpska teniserka* каже. (ПР, 25. 4. 2012, 24); *Немачки возач* је напао (...) (C, 2. 2. 2012, 17); *Српски велемајстор* је у шестом колу (...) (СЖ, 8. 4. 2012, 24); (...) али *српска стониотенисерка* још ставља облоге. (C, 11. 4. 2012, 22); (...) *objasnio je srpski plivač*. (P, 21. 6. 2011, 40); (...) у *дугогодишњој богатој каријери našeg asa* на Апенинима. (P, 24. 3. 2012, 41).

2.1.2.2.2. С друге стране, лексема *интернационалац*, која опет најчешће стоји уз епитете *наш* или *српски*, на индиректан начин показује заслуге и успехе одређеног спортисте у свету тиме што се њоме јасно истиче да одређени спортиста игра за неки клуб у иностранству: *Наш интернационалац* је био (...) (C, 27. 4. 2012, 20).

2.1.2.2.3. Осим овако карактеристичних назива за спортисте, у вези са спортским радницима не мањка шаролики спектар перифраза. Ту је најфреквентнија лексема којом се означава 'тренер екипе'. Осим основне лексеме *тренер*, далеко чешће у грађи могу се пронаћи перифразе са лексемом *стручњак*, која доноси специфично значење – да је одређени тренер заиста врхунски радник у својој послу, често познат и изван граница свога клуба и земље у којој ради (нпр. тре-

¹⁰ Примећује се да одбојка, ватерполо и рукомет нису праћени као некада, о чему се често пише на спортским странама, као и бокс који је пре двадесетак година био један од најгледанијих спортова.

нери великих европских клубова Ди Матео, Манџини, Фергусон, Мурињо итд.): (...) *portugalski стручњак* juče je govorio o reprezentaciji Srbije (...) (P, 8. 9. 2009, 34); *Italijanski стручњак* se nameće (...) (D, 20. 4. 2012, 22).

2.1.2.3. Међу моделима треба издвојити и онај који подразумева **припадности одређеној репрезентацији**. Ове перифразе истовремено указују и на националну припадност, с обзиром на то да се ретко дешава да је одређени спортиста пореклом из једне земље, а репрезентативац друге (нпр. Ибрахимовић, који живи и ради у Шведској, па за ту репрезентацију и наступа), што је за оне који нису упознати са материјом спортских рубрика обично непознаница и изазива забуну. Такође, оне су важне и онда, што је неретка појава, када одређени спортиста, иако веома квалитетан, не игра за репрезентацију своје земље, па се и то мора некако нагласити. У осталим случајевима, циљ је пружање додатне информације о непознатом играчу (обично из даљих земаља) или стилистичко варирање и непонављање, с тим да у одређеној ситуацији новинар жели да нагласи и то да успешни спортиста, који је и у самом врху по резултатима, учествује и као члан репрезентације.¹¹

(...) *reprezentativac Španije* je od dolaska u Bundensligu odigrao (...) (D, 20. 4. 2012, 22); (...) *zaključila je Fed kup reprezentativka Srbije*. (D, 20. 4. 2012, 24); *Reprezentativac Gane* je u 75. minutu bez razmišljanja stavio rukavice (...) (K, 27. 10. 2011, 40); *Холандски репрезентативац* (...) добио је највише гласова (...) (PP, 25. 4. 2012, 26).

2.1.2.4. Четврти модел конструише се према **позицији и репрезентацији за коју игра**. Све што је претходно речено за модел типа 'позиција и тим у којем игра', односи се и на овакве перифрастичке антономазије. Јавља се, пре свега, општа лексема са значењем праве позиције, потом функције, али и лексема окационалне природе (најчешће страног порекла). Када је реч о усложњавању модела, у значењу позиције/функције може се јавити перифраза, а у именовању клуба или антономазија, или перифраза, што зависи од стилске погодности и сврхосходности датих израза: (...) коју *капитан Обале Слоноваче* неће моћи да одбије. (СЖ, 24. 4. 2012, 15); (...) још једном је нагласио *кормилар НИС Фед кул тима Србије*. (СЖ, 24. 4. 2012, 28); *Средњи бек Краљевића* пропустио је (...) (СЖ, 31. 1. 2012, 18).

2.1.2.5. Крајњи модел овог типа доноси значење **припадности и клубу и репрезентацији**, што практично представља две координиране синтагме или више њих у саставном односу, а врло лако може се открити да је то комбинација претходна четири модела: *Fudbaler Los Angeles Galaksije i bivši reprezentativac Engleske* prošetao je novu frizuru (...) (K, 19. 5. 2012, 43); *Standardni srpski reprezentativac i bitan šraf tima iz Londona* propustiće (...) (A, 11. 4. 2012, 10).

2.2. Други основни тип перифразе, мотивисан субјективном оценом, способностима играча и сл., такође је френквентан и готово окационалне природе, јер потиче из става аутора текста о карактеристикама одређеног лица, или о његовим успесима, мада може имати порекло у описима који потичу из реалних чињеница.

11 Ово је најчешћи случај код тенисера, који, иако имају запажен успех у свету, наступају и за репрезентацију, па перифразе типа *Фед кул репрезентативка Србије* није ретка, а сасвим пожељна у сталном величању личности спортиста овог веома 'исплативог', спортским жаргоном речено, 'белог спорта'.

2.2.1. Модел околиналне природе доноси неколико семантичких категорија.

2.2.1.1. Ове перифразе често подразумевају истицање физичких карактеристика¹²: Сматрају да *момак изражених обрва* мора да набаци (...) (СЖ, 14–15.4.2012, 29); (...) планира ангажман *Партизановог ишинејцера*. (СЖ, 24. 4. 2012, 4); *Глобради клинац из Еддинбургџа*, брзо је увео револуцију (...) (СЖ, 3. 5. 2012, 26).

2.2.1.2. Модел са оценама *искусан*, *шалантован*, на основу спортских достигнућа, али и етикетама типа *млад*, *сшар*, *висок* и сл. на основу физичких предиспозиција. Порекло овог модела може се на први поглед објаснити тиме да аутор жели дати додатну информацију о лицу о коме пише. Међутим, могао би проистаћи из два битна модела, а сваки од ова два механизма поистовећивања има стилистичку потпору. Пре свега, овај модел може настати из антономазијске употребе позиције/функције у одређеном тиму. С обзиром на то да у одређеним стилистичким околностима једног текста, неретко обимнијег, новинар (а говори се о оним новинарима који донекле и испрате стилизацију текста) мора антономазијски употребити лексему која упућује на одређено лице онда када се више не нађе перифраза за то. Једном употребљена антономазија може стилски нарушити јединство текста (а спортски чланак изискује оригиналност и живост у изразу), па се она усложњава тако што се основној лексеми додаје одређена етикета која на специфичан начин квалификује именовано лице. Са друге стране, модел позиција и тим за који наступа такође је могао бити полазни узор (шаблон) на основу којег је овај модел могао бити изграђен, тако што је након употребљене перифразе нпр. *бек Партизана*, аутор морао ставити *искусни/сјајни/снажни бек*. Ексерцирани корпус показује другу констатацију као валиднију, јер се и сâм антономазијски модел користи тек након употребе перифразе, али и у ситуацијама када се жели, међу многобројним играчима, истаћи један од најбитнијих у тиму, а то је нпр. капитен тима.

Центарфор Партизана Марко Шћепановић јуче је успешно оперисан у Берлину (...) а потом након првих прегледа биће познато када ће *нападач* моћи да тренира. (П, 17. 2. 2012, 27); (...) ученици Аврама Гранта су уверени да имају састав способан за подвиг. Сенегалс је постао љубимас „гробара“ (...) каже *искусни нападач*. (В, 11. 4. 2012, 42)

– У првом случају, модел позиција и тим стоји атрибутивно уз име и презиме играча, док се на крају чланка јавља само његова позиција, што значи да је антономазија условљена употребом перифразе. У другом примеру, цео чланак посвећен је ситуацији у фудбалском клубу Партизан, што не изискује потребу да се за одређеног спортисту искористи модел позиција и тим, већ се користе други модели, у овом случају антономазијски употребљен етник, али може и припадност одређеној репрезентацији (јер је то додатна информација у односу на то да он игра за клуб Партизан). Непотребна употреба модела позиција и тим у одређеном контексту овде показује да је неопходан модел околиналне природе, који новинар, сам, на своју руку, конструише изводећи га из перифрастичког. Бројни су примери овог типа са разноврсним етикетама, а овде ће бити наведени примери са најфреквентнијим.

¹² Ове перифразе делимично треба сматрати околиналним јер није нужно истицати физички изглед спортисте, осим ако је по нечему препознатљив – у спорту су много битнији резултати, физичка спремност, таленат и сл.

Iskusni vezista је свестан (...) (А, 11. 4. 2012, 9); *Снажни бек* постигао је седам голова (...) (СЖ, 24. 4. 2012, 21); (...) *легендарни крикетшаи* основао је странку (...) (СЖ, 14-15.4.); (...) *хиџри десни бек* је центаршутем (...) (СЖ, 8. 4. 2012, 3); (...) *zagrizao za visokog centarfora*. (Р, 24. 3. 2012, 42); (...) *стамени кружни нападач* постигао је (...) (СЖ, 24. 4. 2012, 21).

2.2.1.3. Као и када је било речи о позицији и националности, у вези са спортским радницима опет се издваја лексема *сџручњак*. Ако је у питању тренер који је на почетку каријере и полако постиже запажене резултате, уобичајено је именовање *млади сџручњак*, док тренер богате каријере обично бива именован са *искусни*, а најпознатији и најприхваћенији тренери, светског ранга, који су са тимовима освајали медаље на клупским или репрезентативним такмичењима именују се перифразама *џрофејни сџручњак*, где придев *џрофејни* означава управо њихова достигнућа и освојене медаље (трофеје): (...) истакао је *џрофејни сџручњак* (...) (СЖ, 8. 4. 2012, 16); *Mladi stričnjak* каже (...) (К, 14. 3. 2012, 35); (...) показали интересовање за *искусног сџручњака*. (СЖ, 24. 4. 2012, 18).

2.2.1.4. Оцене *нада*, *вођа*, *лидер*, *љубимац*, *јунак*, *адуџи* и сл., обично метафоричког и метонимијског карактера, спадају у најоказионалнији тип, а порекло имају у називима које публика (навијачи) додељује истакнутим појединцима.

(...) који govori о убедљивим играма *наше mlade teniserske nade* (...) (К, 15. 12. 2011, 39); *љубимас навijaча crno-belih* odbio је (...) (D, 3. 2. 2012, 23); *Majstor crno-belih* не сумња (...) (А, 11. 4. 2012, 9); (...) коментарише *српски јунак викенда на европским џеренима*. (СЖ, 31. 1. 2012, 9); (...) данас се сећа тог *вaџерjоло мађа* (...) (С, 2. 2. 2012, 19); (...) *хе-рој свих Шкоџа* је форсирао (...) (СЖ, 3. 5. 2012, 26).

2.2.1.5. Оцене *најбољи*, *џлејмејкер*, *голџејтер*, *ас* и сл., оказионалног су типа и засновне су на основу субјективне оцене, али могу бити и објективне, на основу чињеница: *Таленџовани џлејмејкер* се вратио у Београд (...) (С, 11. 4. 2012, 16); (...) и да лиценцира *џлејмејкера*. (С, 2. 2. 2012, 14); *Истjакнуџи ас* помно прати (...) (С, 11. 4. 2012, 24); *Голџејтер за сва времена* опет на великој сцени. (СЖ, 31. 1. 2012, 9).

2.2.1.6. Оцене које укључују именовања *краљ*, *краљица*, *џиџан*, *легенда*, *министjар*, најчешће су добијене метафором. Неке настају оног тренутка када се укрсте родољубље и порекло играча, па добијају форму специфичних панегричких именовања.¹³

Нејрикосновени џениски краљ је прошле године освојио (...) (СЖ, 14-15. 4. 2012, 31); (...) да поздраве „*Министjар одбране*“ (СЖ, 31. 1. 2012, 17); *Новак величанстjвени* није и овог пута био (...) (СЖ, 31. 1. 2012, 16); *Рукомешни „министjар одбране*“ неће моћи (...) (С, 11. 4. 2012, 13); *Тиџан из Србије* је опет доказао (...). (П, 30. 1. 2012, 35); *Најбођа српска сирена* је била (...) (СЖ, 24. 4. 2012, 24); (...) (...) у правцу „*џеђовоџ краљевскоџ-фудбалскоџ величанстjва*“ (СЖ, 14-15.4.2012, 13).

2.2.1.7. Модел који садржи најоказионалније значење претпоставља оне конструкције у којима се, некада и редом, наводи неколико функција истог лица (успеси, награде и сл.) у раширеним синтагмама, које се могу усложњавати па за подређени члан имати и зависну реченицу. Уобичајено је да овакве конструкције

13 в. 2.2.2.2.

започињу елементом *једини, један од, момак који* и сл. Свакако, ове конструкције додатно информишу, али су ипак окасионалног типа и нису предвидиви модели: (...) објаснио је статус *момак који је још зимус најавио да ће у јуну променивши средину*. (СЖ, 3. 5. 2012, 3); (...) *један од најбољих бициклиста данашњице* би могао (...) (СЖ, 31. 1. 2012, 25); (...) оставила трага на *нашем једином представнику на Изграма у Лондону*. (СЖ, 3. 5. 2012, 23);

2.2.2. Објективно засноване перифразе почивају на чињеници да је одређени спортиста заиста званично проглашен најбољим играчем у својој категорији, клуба, репрезентације, турнира или сл. Варијације постоје и у овом моделу.

2.2.2.1. Поједине перифразе настају на основу постигнутих голова, поена, бодова и сл. Заједничко свима јесте то да потичу од званичних проглашења, верификованих од стране одређене спортске институције: *Prvi pik na draftu 2007. је роломіо* (...) (В, 7. 12. 2009, 33); *Национални рекордер на 50, 100 и 200 њрсно прву трку имаће сутра* (...) (СЖ, 3. 5. 2012, 25); *Водећи стирелац Јелен Сујпер лиге* током шампионата водио је (...) (СЖ, 24. 4. 2012, 6).

2.2.2.2. Спортисти се именују и позицијом коју заузимају на одређеној табели, такмичењу, купу или титулом коју су освојили. Овакве перифразе најчешће се односе на тенисере, али и друге спортисте који се истичу у индивидуалним спортовима.

(...) започео *duel protiv 15. tenisera na ATP listi*(...) (D, 20. 4. 2012, 24); (...) *22. sa WTA liste* није имала ређења. (В, 22. 4. 2012, 37); (...) рекао је *званично најбољи фудбалер Републике Српске за 2011. годину*. (СЖ, 31. 1. 2012, 2); *Власница светске бронзе из Берлина 2009.* (СЖ, 24. 4. 2012, 26); *Шампионку Ролан Гароса је изнервирао* (...) (С, 11. 4. 2012, 23); *Освајач мастерса из 1992.* демонстрирао је (...) (СЖ, 8. 4. 2012, 23); *Šampion Formule 1* могући председник (...) (К, 15. 12. 2011, 44); *Највећи шампион и играч у историји снукера* (...) одлучио је (...) (СЖ, 3. 5. 2012, 26).

Овакве перифразе најчешће означавају звучна тениска имена, па тако, на пример, с обзиром на то да је Новак Ђоковић већ готово годину дана први тенисер на АТП листи (тениска листа за мушкарце) а још и Србин, национална свест народа оправдава новинарску употребу перифраза типа *најбољи тенисер света (на свету)*, али и са друге стране, истицање нпр. Рафаела Надала као *другог тенисера света*. Међутим, новинари не стају само на томе, па се тако наилази на велики број конструкција „скованих“ специјално у ове сврхе: *свешки број 1 (један), први рекет свет*а и сл.¹⁴ Креативност новинарског језика не престаје овде, па осим ’тепалица’ антономазијског типа (*Ноле, Србин*), настају метафоре *шешан, краљ* и сл. Ову чињеницу потврђује велики број издања који су чинили грађу: *Није баš све кренуло како треба за најбољег tenisera sveta*(...) (В, 22. 4. 2012, 35); (...) *prvi reket sveta* изгледао је *samouvereno* (...) (К, 19. 5. 2012, 41); *Najbolji srpski teniser svih vremena* данас роџиње (...) (Р, 21. 6. 2011, 34); (...) *број 1 светског тениса* није искористио (...) (П, 30. 1. 2012, 35).

2.2.2.3. Имена се могу заменити и перифразама у којима се јавља тачан број година неког лица: (...) *да ће 27-godišnji vezni igrač* напустити (...) (В, 22. 4. 2012, 35);

14 Ове конструкције имају пандам у перифразама обрађеним у тези 2.2.1.6. Нпр.: *Први рекет свет*а играће 14. јула хуманитарни меч (...) *Бивши „број 1“* је организацију меча најавио... биће главом и брадом *24-годишњи владар планете*. (Спорт, 11. 4. 2012, 23).

Za usluge 30-godišnjeg napadača najveće interesovanje pokazuje (...) (K, 15. 12. 2011, 43).

2.2.2.4. Могу се јавити и именована на основу броја дреса који спортиста носи, а који се специфично везује за њега: *Чувени број 22*, ипак, уверава (...) (СЖ, 14–15.4.2012, 5).

2.2.2.5. Присутне су и перифразе настале на основу породично-родбинске сродности одређених играча: (...) похвалила је *Серена стјарију сестру* (...) (С, 2. 2. 2012, 22); *Ќерка Predraga Danilovića*, predsednika KK Partizan MTS, trijumfovala је (...) (K, 15. 12. 2011, 39).

2.2.2.6. Перифрастичко именовање спецификовано припадношћу истакнутој спортској школи или тренеру такође је често: *Ученик Дејана Удовичића* у финалу је штоперицу зауставио (...) (СЖ, 3. 5. 2012, 25); *Звездин ђак* је обукао дрес Јавора. (СЖ, 24. 4. 2012, 2)

2.2.2.7. Етници и етними учествују и у перифрастичким образовањима, с тим да овде уз себе добијају одређену етикету која може бити што оказионалног, што неоказионалног типа, а могуће је и да се сами етници и етними разложе перифразом.

Rodena Zagrepčanka izjavila је (...) (K, 2. 11. 2011, 34); *Талентовани Лесковчанин* постигао је (...) (СЖ, 24. 4. 2012, 9); *Овај млади Љижанин* верује (...) (СЖ, 8. 4. 2012, 19); (...) *žilavi Francuz* ропово успео (...) (P, 19. 5. 2012, 38); *Кад болид Енглеза узавреле крви* заварнички (...) пратили су *неустрашивој Енглеза*. (...) филозофија је паклено брзој *Енглеза*. (СЖ, 14–15.4.2012, 25); (...) *момак из предграђа Барселоне* (...) проводио на боловању. (СЖ, 8. 4. 2012, 27); (...) *делегаат из Горњег Милановца* нашао се у сали (...) (С, 11. 4. 2012, 15); да уручи дрес *топки из Гане* (...) (P, 8. 9. 2009, 35).

2.2.2.8. За оне играче који су различитог порекла и држављанства, обично се наведе етнимим који га представља као држављанина, а посебно придевом у споју са именицом порекло: *Немац шурског порекла* је одмах проследио слободном Роналду (...) (С, 27. 4. 2012, 10); *Канађанин хрватског порекла* све брже крчи пут ка врху (...) (СЖ, 3. 5. 2012, 17).

2.3. И опет, као и код антономазије, и перифрастичке конструкције могу донети самостално функцију/позицију. Разлика код перифразе је у томе што она може бити израз основне функције која се званично тако и назива (нпр. *леви* и *десни бек*), али је, у суштини, права перифраза она која означава праву разградњу лексеме која је основни назив (нпр. *огранизаџор игре* = *везиста*, *шеф стручног тима/струке* = *тренер*, *први човек клуба* = *председник*, *чувар мреже* = *голман*): *Лево крило* договорило сарадњу. (С, 27. 4. 2012, 19); (...) објаснио је *први човек клуба*. *Левокрилни нападач* савладао је... (СЖ, 24. 4. 2012, 2); (...) почевши од *шефа стручног тима* (...) (С, 27. 4. 2012, 7).

2.4. Коначно, може се приметити и *перифраза катехрестичког тима*, када се не зна о ком спортисти се ради. Обично је то *бољи из меча* или *победник меча* (победник је наредни ривал), потом конструкције са *неки*, *један* и сл. или *непознати извор*, која карактерише не само спортске, већ и остале рубрике и користи се онда када особа која је пружила информацију, а ближе је упозната са одређеним дешавањима или је блиска са личношћу о којој је реч, жели да остане анонимна.

Protivnik u finalu biće mu *bolji iz duela Rodžera Federera i Andrea Sepija*. (K, 19. 5. 2012, 41); Doković će odmeriti snage sa *pobednikom duela između „broja dva“ Švajcarca Rodžera Federera i Italijana Andreasa Sepija*. (P, 19. 5. 2012, 38); *Izvor Press blizak dešavanjima na „Marakani“ nije mogao da garantuje*. (P, 8. 9. 2009, 50); (...) rekao nam je *jedan od fudbalera Crvene zvezde koji je, za razliku od Vladimira Stojkovića, želeo da ostane anonimn*. (A,11. 4. 2012, 7).

3. Закључне напомене

3.1. У овоме раду извршена је детаљна семантичка анализа перифрастичких и антономазијских именована појединаца спортиста у спортским рубрикама дневне штампе. Осим основних модела које је ексцерпирани корпус предодредило, семантички критеријум је показао и присуство великог броја околиналних форми, које показују тежњу ка груписању у одређене семантичке скупине, а потом и приближавању већ формираним моделима. Чини се, што је у раду показано, да одређене формулације представљају узор, па се по угледу на њих околиналне форме све чешће стварају, о чему сведочи велики број примера.

3.2. Антономазија се као језичко-стилски процес у функцији именована појединаца спортиста јавља у неколико семантичких категорија. Ту су етноними и етници антономазијски употребљени у функцији именована, лични надимци, који најчешће представљају резултате метафоричких и метонимијских процеса и, коначно, антономазијска употреба позиција (функција) на којима је у једном тиму (репрезентацији) одређено лице. Овима се антономазијски модели исцрпљују.

3.3. Стилистички много продуктивнији процес јесте перифраза. Разноликост овог језичко-стилског механизма лежи у томе што је вишечлана конструкција којом се може изразити више семантичких категорија. Конкретно, њен подтип антономазијска перифраза, у овој функцији има два основна модела: лична имена спецификована значењем 'позиција у тиму, припадност одређеној репрезентацији' или мотивисана субјективном оценом, способностима играча и сл. Први модел изражава значење 'бивша и садашња позиција (функција) појединца', где је други подтип усложњен (позиција и тим, позиција и националност, репрезентација, позиција и репрезентација, клуб и репрезентација). Други модел мотивисан субјективном оценом, способностима играча и сл., готово је околиналне природе, јер потиче из става аутора текста о карактеристикама одређеног лица, или о његовим успесима, мада може потицати од реалних чињеница. Ови основни модели са свим својим подтипovima даље се разлажу на велики број семантичких категорија, које су у раду детаљно анализирани (разне етикете: *вођа, лидер, краљ, шаленџовани, искусни, стручњак*, физичке карактеристике, етници и етноними и сл.). Трећи и четврти модел јесу именована са самосталном функцијом (позицијом) уз неку етикету, као и перифразе катехрестичког типа, и нису моделски комплексни. Треба напоменути да су овим, као и код антономазије, на основу испитиваног корпуса, исцрпљени главни модели перифразе са већином својих подтипова.

3.4. Истраживање је показало да постоји велики број семантичких компоненти које творе перифразу, због чега је њихов опсег шири и подлежу усложњавању, па су оне фреквентније у спортским рубрикама у односу на антономазијска именована. Највећи разлог лежи у чињеници да је антономазија механи-

зам веома ограничених могућности због својих структурних карактеристика – једночлана је, а пошто некада није довољно само једном лексемом изразити одређену семантику, перифраза као вишечлана конструкција унеколико помаже спортским новинарима. И не само тада, већ и у случајевима када новинар жели да постигне разиграност и гипкост, чак и убедљивост и пријемчивост израза, да варира у стилизацији текста, показује се да је перифраза, поготово она оказионалне природе испреплетена са различитим метафоричким средствима, врло повољно језичко-стилско средство у превазилажењу таквих проблема. Конкретно, некада, из чисто националних побуда, није довољно одржати пажњу просечном читаоцу антономазијским именованима *Србин* и *Ноле*, већ правити изразе *свейски број 1*, *Тишан из Србије*, *српски ас* и сл.

Литература

- Јовановић 2010: Ј. Јовановић, *Лингвистика и стилистика новинског умећа*, Београд: Јасен.
- Ковачевић 2000: М. Ковачевић, *Стилистика и грамадика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.
- Младенов 1980: М. Mladenov, *Novinarska stilistika*, Београд: Београдска књига,
- Мршевић Радовић 1987: Д. Мршевић Радовић, *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, Београд: Филолошки факултет.
- Петровић 1989: В. Петровић, *Новинска фразеологија*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- Тошовић 2002: Б. Тошовић, *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига.

DAS GEGENSETIGE VERHÄLTNIS DER PERIPHRASE UND ANTONOMASIE IN DEN RUBRIKEN DER TAGESZEITUNGEN (AM BESPIEL DER BENNENUNG DER SPORTLER)

Zusammenfassung

In der Arbeit wurden die Benennungen von den Sportlern und Sportsleuten analysiert, die durch Antonomasie und Periphrase entstanden sind. Die Erforschungen wurden am Korpus des publizistischen Stils durchgeführt. Das Ziel der Arbeit liegt darin, die periphrastischen und antonomastischen Modelle, welche die Eigennamen schaffen, zu beschreiben und festzustellen, welcher von zwei sprachlich-stilistischen Prozessen das Übergewicht hat. Es wurde gezeigt, dass die Periphrase weitgehend frequenter ist, weil damit mehrere semantische Typen ausgedrückt werden können.

Томислав Матић¹
 Филолошки факултет, Београд

ПРИМЕР ПРАГМАТСКЕ АНАЛИЗЕ ПОЛИТИЧКИХ СЛОГАНА

Предмет истраживања у овом раду биће језик политичких слогана као специфичан и препознатљив вид реализације политичког језика. У раду ће бити анализиран језик политичких слогана из изборне кампање за парламентарне и локалне изборе из маја 2008. године. Корпус чине слогани Демократске странке прикупљени за време саме кампање.

Конкретни циљеви овог рада тичу се утврђивања језичких и стилских механизма којима се служе аутори слогана, али и идентификовања жељених модела перцепције поруке датих слогана. Утврђивање разлика између с једне стране површинског, очигледног а с друге декодираног, скривеног значења представља примарни циљ рада. Управо та разлика показате нам колика је манипулативна моћ овог вида политичког језика.

Кључне речи: политички језик, политички слоган, анализа, метафора, Демократска странка.

1. Језик политичких слогана и језик политике

Језик политике или политички језик (језик политичара и политичких аналитичара) јесте језички варијетет који у себи носи препознатљиве особине и принципе бирократског језика. У литератури се понекад политички језик поистовећује са бирократским; М. Шипка каже да је политички дискурс какав ми данас имамо претежно идиом наше политичке бирократије (Шипка 1987). Овакво везивање политичког и бирократског језика последњих година престаје да буде ексклузивна појава. Истовремено са упливом бирократизације у друге варијетете, језик медицине и економије највише, дешава се да се политички језик развија и модернизује, по потреби излази из оквира бирократског, постаје једноставнији и ближи разговорном језику.

Развој језика политике код нас пратио је развој саме политичке сцене, односно појаву вишестраначја и првих вишестраначких избора деведесетих година. Иако је језик изборних кампања убрзо замењен језиком ратних и антиратних парола, можемо рећи да је ера савременог политичког језика код нас тада отпочела. Карактеристике тог новог политичког језика јесу већа разумљивост, извесна блискост разговорном, обичном језику, језику народа. То што се власт мора заслужити на изборима, од народа, приморала је политичаре да се поново приближе народу, а промена језика била је основна и прва карика у томе. Не само да престаје потреба да се политички језик обавезно разликује од језика народа и да се његови носиоци својим (квази)интелектуализмом издвајају од народа, већ се политичари труде да прикажу себе као (аутентичне?!) људе из народа, а свој језик, сходно изборној прагматици, додатно приближе народском.

Модеран политички исказ своје „понародњавање“ дугује појави демократских избора, чињеници да народ директно бира власт на изборима, појави из-

1 t.matic@yahoo.com

борних кампања као начину да се политички програм странке предочи и приближи будућим гласачима. Током изборних кампања политичке странке, њихови лидери и функционери, имају задатак да своје програме, начела и ставове, често превише опште и апстрактне², конкретизују, а језик тих програма замене језиком приступачним и разумљивим онима који их бирају. Међутим, једина улога оваквог политичког исказа није да буде разумљив; служећи се њиме политичари настоје да своје (поједностављене) ставове и начела прикажу бољим од ставова политичких супарника. Говори на предизборним митинзима, на телевизији у изнајмљеним терминима, интервјуи у новинама имају управо задатак да убеду реципијента у ексклузивну исправност баш тих ставова.

Најефектнији, али и најфикаснији начин да се политички ставови приближе грађанима и да се политичка партија прикаже као једина вредна власти јесу слогани, кратке форме које представљају суштину изборне стратегије партије важеће у датој изборној кампањи. Језик политичких слогана може се посматрати као намеран и прорачунат спој језика политике и језика рекламе. Ако се узме у обзир да је једна од улога модерног политичког исказа да убеђује и наговара, да на неки начин рекламира свој производ (у овом случају тај производ је модел решавања актуелних друштвено-политичких проблема), језик политичких слогана као продукт ова два језичка кода логична је и очекивана појава.

2. Увод

2.1. Предмет истраживања у овом раду јесте језик политичких слогана као специфичан и препознатљив вид реализације политичког језика. Заступљеност политичких слогана у језику политике у Србији везује се за период првих модерних избора с почетка последње деценије XX века.

Радови који се у нашој литератури могу пронаћи а баве се разматрањем феномена политичког језика углавном су писани пре 1990. године, пре успостављања вишестраначког система, а тиме и стварања једног новог, модернијег политичког исказа. Професор Р. Бугарски пише о језику тог периода, али се његова истраживања базирају на оном што се дешавало са језиком пре, за време и после грађанског рата на овим просторима (Бугарски 1995). Међутим, о језику изборних кампања као типичној реализацији тог новог политичког исказа мало је било речи. Тај језик се реализује кроз говоре на митинзима, изборна обећања преко штампаних и електронских медија, а најбоље и најјефектније преко слогана – кратких форми које су сублимација и печат изборне стратегије сваке странке. Језиком политичких слогана као продуктом језика политике и језика пропаганде (реклама) и његовим присуством у јавном и медијском животу Србије бавили су се више социолози (Баћевић 1994; Новак 1990; Славујевић 1994, 2005, 2006). Лингвистички приступ таквом политичком језику новог доба доста је ређи, а и тематика радова није директно везана за слогане (Поповић 2007, Силашки 2009, Шкиљан 1998). Радови који се баве стилистичком и социолингвистичком анализом самих политичких слогана сасвим су ретки (Мишић-Илић – Благојевић 2007).

У овом раду биће анализиран језик политичких слогана из изборне кампање за парламентарне и локалне изборе из маја 2008. године. Корпус чине сло-

2 У језику званичних страначких програма (манифеста) особине бирократског језика су и даље свеprisутне; може се рећи да на њега није утицао тренд „понародњавања“ политичког језика и приближавања разговорном стилу.

гани прикупљани директним путем за време саме кампање (најчешће са летака дељених на улицама), преписивани са билборда и из штампе. Леци (флајери) најчешће представљају својеврсне књижице од пет до десет страна и осим слогана нуде нам и делове програма странака, изабране делове говора њихових лидера, фотографије које најчешће треба да потврде њихов изборни оптимизам. Дељени су и леци са појединачним слоганима, а такви слогани били су свеprisутни на билбордима, на закупљеним страницама новина, као делови кратких спотова на телевизији. Коначан избор грађе сачињен је упоређивањем прикупљеног материјала са подацима доступним на званичној интернет страници странке (www.ds.org.rs). Треба напоменути да је реалан број слогана ДС већи, будући да у оквиру пакета слогана ове странке постоји слоган који представља устаљену конструкцију са променљивом допуном; та допуна је топоним који следи устаљеном *За европск**. У оквиру пакета слогана праве се мање групе слогана које обједињује нека језичка или социолингвистичка карактеристика: групе слогана са непроменљивом основном конструкцијом, а различитим допунама; групе слогана са заједничким семантичким центром (најчешће је то топоним или сама употреба топонима).

Сама класификација слогана у мање подгрупе представља почетак структурно-семантичке анализе. Евидентирају се, а затим и анализирају слогани са сличном конструкцијом, са сличним или истим семантичким центром. Идентификовањем језичко-стилских механизма којима прибегава аутор слогана како би пренео жељену поруку, отпочиње стилистичка анализа. Забележене стилске фигуре (и остале стилски маркиране појаве) анализирају се и коментаришу, декодира се порука коју конкретни слоган или група слогана носи. Под социолингвистичком анализом подразумева се стављање слогана (са евидентираним језичко-стилским поступцима) у актуелни друштвено-политички контекст, али и упоређивање и анализирање слике која се ствара њиховом употребом са постојећим, или бар подразумеваним, имицом конкретне политичке партије.

2.2. Чињеница је да је о језику политике у Србији након увођења вишестраначког система мало писано, а да о језику политичких слогана као његовој специфичној реализацији скоро и да нема радова (са лингвистичком тематиком). Из тога нужно произилази да један од циљева рада постаје и сама дескрипција датога језика. Дескрипција и класификација политичких слогана на корпусу једне изборне кампање (мај 2008) омогућавају стварање модела за анализе језика наредних изборних кампања, али и грађе за евентуално свеобухватно разматрање модерног политичког исказа у Србији.

Конкретни циљеви овог рада тичу се утврђивања језичких и стилских механизма којима се служе аутори слогана, али и идентификовања жељених модела перцепције поруке датих слогана. Структурно-семантичка, стилистичка и социолингвистичка анализа поруке слогана омогућава ишчитавање његове огољене верзије, декодиране форме и значења. Примарни циљ рада представља утврђивање разлика између с једне стране површинског, очигледног а с друге декодираног скривеног значења. Та разлика нам говори колика је манипулативна моћ овог вида политичког језика, показује нам да језик политичких слогана у приличној мери преузима особине језика рекламе. Управо тај отклон ка језику рекламе одговориће нам на питање колико се језик слогана разликује од програмског језика конкретне странке, односно колико су политичари спремни да промене свој имиџ и „принципијелне ставове“ како би „продали производ“, односно задобили поверење гласача.

3. Анализа слогана листе ДС, За европску Србију

Прикупљени слогани листе ДС у кампањи за локалне и парламентарне изборе маја 2008. године: *За европску Србију; За европски Београд; За европск** (име града, покрајине, области...); *Европа значи нова радна места; Посао не може да чека; Европа значи сигурнију будућности; Будућности не може да чека; Европа значи савременије образовање.*

Како смо већ рекли, број слогана ове странке се увећава простим повећањем броја топонима који представљају допуну устаљене конструкције *За европск**. Слогани су подељени у две структурно-семантичке групе, где прва представља групу слогана са поменутом устаљеном формулом, а друга групу слогана који спочитавају жељене експликације имена *Европа*.

3.1. Тип *За европску Србију; За европски Београд; За европск** (име града, покрајине, области...)

У самом називу коалиције странака окупљених око ДС као основ симболичке фигурира придев *европски; За европску Србију*. Исти модел примењен је и са називима већине градова или ширих области у Србији; *За европски Београд, За европску Лозницу, За европску Војводину, За европску Шумадију*. Ова се ППК може посматрати са политиколошког (што јој је и област рађања) и социолошког становишта; међутим, и стилистички она ни у ком случају није празна. Кључна реч, придев *европски*, представља јасну метонимију помоћу које се Европа може схватити на више начина, а где би сваки ипак сачувао метонимичност конструкције; Европа као симбол вишег стандарда, правилнијег и правичнијег живота, као место где живе срећни људи. Огољеније, као место где се возе бољи аутомобили, где се игра бољи фудбал, где је богатији културни живот... Збирно, као место избављења, спаса. Наравно, стварање оваквих представа управо је и циљ аутора конструкције, односно слогана, а за последицу би требало да има, наравно и увек, још један глас на изборима.

Испразно политички делује опаска: „Зар Србија (Београд, ...) већ није у Европи, европска?“ Наравно да јесте и наравно да је тога свестан аутор ове конструкције. Управо на контрасту између, с једне стране, географске, и с друге – економске, културне (и сваке друге, чини се) повезаности Србије и Европе аутор жели да појача вишезначност конструкције и ову метонимију учини вишеслојном.

У зависности од тога који топоним допуњује устаљену конструкцију *За европск** овај контраст је израженији, конструкција вишезначнија, а утисак који се при том оставља на потенцијалног гласача далеко јачи. Свакако да на различите начине читамо, доживљавамо конструкцију *За европски Београд и За европски Владичин Хан*. Београд је свакако ближи пројектованом снопу значења придева *европски* од већине градова у Србији, нарочито од оних из најсиромашнијих крајева. Ту се, опет, можемо позвати на богатство могућих представа које ова ППК изазива. Тако би за гласаче из сиромашнијих крајева пожељне, односно очекиване биле асоцијације на материјални бољтак (бољи аутомобили и сл.), док би се у урбаним срединама то везивало за богатији културни живот, боље образовање... Успешност слогана, односно његова ефектност и ефикасност, управо се и огледа у броју асоцијација и менталних слика које изазива код реципијента.

Различита је и ментална реакција на ову ППК у зависности од нивоа образовања. Она се једним делом и преклапа са резултатима пара сиромашни, рурални : богати, урбани крајеви; али не у потпуности и не по правилу. Сходно нивоу

образовања, асоцијација на ову конструкцију мање је везана за материјално, а више за нематеријално, културно. Образованији део популације би под тим подразумевао могућности стручног усавршавања, богатства културне понуде и сл., док би се за слој мање образованог становништва везивале асоцијације на плаћеније, а лакше послове, приступачнију, а не тако скупу технику, аутомобиле и сл. Створивши својеврстан калуп слогана, који се захваљујући томе врло често понавља, аутор постиже то да слоган буде препознатљив и лак за памћење, а са друге стране и изузетно флексибилан и, сходно допуни (топониму) прихватљив великом броју рецепијената.

3.2. Експликација симболике појма Европа: *Европа значи нова радна места : Посао не може да чека; Европа значи сигурнију будућности : Будућности не може да чека; Европа значи савременије образовање*

У другом пакету слогана ДС наилазимо на набрајање значења, експликацију симболике појма Европа (европски) из централне крилатице.

Први део ових конструкција исказан је комуникативним реченицама са функцијом обавештења, где су при том субјекат и предикат заједнички за сва три обавештења, *Европа значи**. Кад се боље размотри механизам преношења поруке овог дела слогана, може се пре говорити о функцији уверавања и убеђивања, а не обавештења. Ове конструкције, заправо, представљају покушај да се нешто што је свакако подлежно провери и испитивању представи као факат, као чињеница, нешто што се само по себи разуме, што је правило, дефиниција. Њима паралелне, смислено, конструкције биле би:

Тмурно небо значи скори почетак кише.

Знак STOP значи обавезно заустављање.

F значи сила у конкретном систему вредности (Si), а јасно је дефинисан као производ масе и убрзања.

Наравно да ови примери представљају нешто што је опште познато и у чију се истинитост не сумња. Уз то, они уз себе носе и етикете мудрости, обавезности и научности. Из свега овога произилази закључак да аутор жели да поруке ових слогана представи као нешто што се некритички посматра и прихвата, као мудрост или научни исказ. Истина је да се пре ради о квазинаучности и квазимудрости. Циљ је, наравно, да се схватање Европе и европског, које представља суштину (или бар жариште) сукоба међу странкама у Србији, уздигне на ниво недоступног за преиспитивање. Тим потезом би све сумње у оправданост европског пута (како се популарно (само)назива политичка оријентисаност странака окупљених око ДС) требало да буду одагнате, па би потенцијални гласач брже-боље пожурио у Европу и гласао за ову листу.

Оба ова модела могу се посматрати и као уређени парови са два јасно дефинисана сегмента. Први део ових модела представља уверавање, обавештење изнето у форми чињенице, а други позив на акцију, упозорење, па и претња. Наравно, овај тип претње би се морао окарактерисати као добронамерна претња, којом се позива на заједничку акцију, тиме дајући на значају рецепијенту поруке (уп. Долази овамо! Не можемо их победити без тебе.). Позив на заједничку акцију подразумева успостављање приснијег односа између аутора и рецепијената, односно странке (и њених лидера) и будућних гласача. Преноси се порука да је потреба за тим заједништвом обострана; и ДС тражи помоћ гласача баш у

оној мери у којој то они очекују од ње. Позивом на акцију преноси се и порука о озбиљности ситуације, о потреби да сваки појединац буде активиран, ангажован у трасирању европског пута. Тиме се подстиче колективни дух, осећај припадности и, изнад свега, корисности и смислености функционисања у том имагинарном колективу. Осећај политичке одговорности намеће се сваком појединцу, његова улога аутоматски постаје много битнија, ствара му се осећај да од његовог гласа зависи много више од његове судбине. То је ефикасан механизам да се, кроз осећај заједништва и заједничке моћи, обезбеди посвећеност, учврсти веза и, као први и последњи циљ, обезбеди глас.

Ако на крају обратимо пажњу на све слогане ове листе заједно, видећемо да они као целина представљају покушај да се, бар на индиректан начин, измире две грубо издвојене, али ипак постојеће струје унутар гласачког тела; прва, за коју европске интеграције немају цену, и друга, егоцентрично-национална а врло често противна приласку Европској унији. Износећи елементарне животне појмове (посао, будућност, образовање) и везујући њихово успешно функционисање за Европу, и то у форми чињенице, сервира се утисак о неопходности европског избора. Не говори се о условима и условљавању да би се до њих дошло, већ о сигурности у те елементарне ствари која нам овде недостаје. Циљ овог специфичног измирења далеко је прагматичнији и приземнији; програми странака чланица ове коалиције јасно су опредељени за оно што представља прва струја, али на овај начин може се придобити извештајан број гласова и припадника оне друге струје. Адекватан, свакодневни, а и политички израз за циљну групу оваквог механизма био би *колебљиви гласачи*.

4. Закључак

Изборна кампања из које смо узели слогане за корпус јесте наставак тренда примећеног на изборима годину дана раније: кампање делују „чистије“ од оних из деведесетих, нема отвореног врећања и блаћења, странке се баве собом, својим достигнућима и својим обећањима. Позиција ДС је промењена па би се могло рећи да је то условило овакав модел слогана. Међутим, ако се узму у обзир и слогани опозиционих странака са истих избора, видеће се да је то општи тренд, одлика модернијег политичког маркетинга.

Непошћени избори, лојовска власћ! (ДЕПОС, 1997)

Европа значи савременије образовање! (ДС, 2008)

Анализом језика политичких слогана на овом одабраном корпусу утврдили смо који су то језички и стилски механизми којима се служе аутори слогана како би пренели жељену поруку. Употреба метафора, а посебно метонимије, свеприсутна је. Износе се општи појмови, најчешће топоними, да би се метонимијским развијањем дошло до жељених асоцијација које се преклапају са ставовима конкретне странке (*За европск**). Такав модел привлачења пажње ефикасан је и присутан на политичкој сцени у Србији од првих избора 1990. године. Дакле, може се констатовати континуитет изборне стратегије која је до тада давала резултате.

Слогани у којима се програмска начела ДС структурно-семантичком формом покушавају приказати као циљеви који су подразумевајући, опште добри и прихватљиви представљају готово половину ударних слогана ове странке. *Европа значи сигурнију будућност* је слоган чију поруку не треба критички разматра-

ти, већ беспоговорно прихватити као истину; прихватајући тиме и програмска начела ДС као критици неподложну истину.

Наша политичка сцена, иако годинама окамењена и готово правилно подељена на два блока, почела је да се мења. Мање странке постижу запажене резултате, а да при том експлицитно не припадају ни једном од та два блока, националном или демократском. Тај успех дугују сазревању политичке климе у Србији и окружењу, али у доброј мери и квалитетном маркетингу, односно квалитетним, ефектним и ефикасним политичким слоганима. У овом раду се даје један од модела анализе политичких слогана; даје се и подстрек за свеобухватну анализу политичких слогана од 1990. године до данас која би дала потпуну слику развоја политичке сцене и појединачних странака, али и политичког језика и језика политичког маркетинга у Србији.

5. Извори и литература

- Баћевић 1994: Љиљана Баћевић, „Медији и избори“, *Гледишта* 35, 1–6, 95–110.
- Бугарски 1995: Ранко Бугарски, *Језик од мира до рата*, Београд: XX век.
- Бугарски 2002: Ранко Бугарски, *Лица језика*, Београд: XX век.
- Бугарски 2003: Ранко Бугарски, *Жаргон*, Београд: XX век.
- Бугарски 2009: Ранко Бугарски, *Нова лица језика*, Београд: XX век.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Илић 1982: Слободан Илић, „Ријечи политике“, у: *Актуелна питања наше језичке политике*, Београд: Просветни преглед, 119–124.
- Кликовац 2004: Душка Кликовац, *Метафоре у мишљењу и језику*, Београд: XX век.
- Кликовац 2008: Душка Кликовац, *Језик и моћ*, Београд: XX век.
- Ковачевић 2000: Милош Ковачевић, *Стилистика и грамашка стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.
- Мишић-Илић – Благојевић 2007: Биљана Мишић-Илић, Савка Благојевић, „Заводљиви језик изборних кампања“, у: *Језик, књижевност, политика*, Ниш: Филозофски факултет, 53–65.
- Новак 1990: Божидар Новак, „Изборна кампања као средство политичког маркетинга“, у: *Политички маркетинг*, Београд: НИП Радничка штампа, 95–105.
- Поповић 2007: Мирјана Поповић, *Политичка терминологија*, Мостар: Факултет хуманистичких наука.
- Пуповац 1990: Милорад Пуповац, *Политичка комуникација*, Загреб: ИП Аугуст Цесарец.
- Радовановић 2003: Милорад Радовановић, *Социolingвистика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зоран Стојановић.
- Радић-Бојанић 2008: Биљана Радић-Бојанић, Надежда Силашки, „Спортизација политичког дискурса“, *Зборник Машице српске за филологију и лингвистику*, 51/1–2, 139–155.
- Силашки 2009: Надежда Силашки, Татјана Ђуровић, Биљана Радић-Бојанић, *Јавни дискурс Србије*, Београд: Центар за издавачку делатност Економског факултета.
- Симић 1996: Радоје Симић, *Политички дискурс*, Земун: МК Актел.
- Синовец 1990: Матјаж Синовец, „Како победити на изборима“, у: *Политички маркетинг*, Београд: НИП Радничка штампа, 106–112.
- Славујевић 1994: Зоран Славујевић, „Изборне кампање“, *Гледишта*, 35, 1–6, 82–94.

Славујевић 2005: Зоран Славујевић, „О слоганима политичких странака и кандидата“, *Социолошки преглед*, 38, 47–80.

Славујевић 2006: Зоран Славујевић, *Библија и пропаганда*, Београд: Службени гласник.

Станојчић, Поповић 2008: *Граматишка српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.

Стефановски 1995: Ана Стефановски, „Англицизми у рекламном простору српског језика“, *НССУВД*, 23/2, 127–131.

Шипка 1987: Милан Шипка, „Политички дискурс – идиом политократије или политичке бирократије“, у *Језик и политике*, Загреб, Центар за идејно-теоријски рад ГК СКХ, 181–185.

Шкиљан 1998: Дубравко Шкиљан, *Јавни језик*, Београд: XX век.

Summary:

This paper deals with language of political slogans like one of the most transparent types of political language. We analyzed language from parliamentary and local elections, May 2008.

Our focus was to uncover intentions of slogans creators and we tried to identify all possible models of slogans perceptions. By identification of differences between two levels of slogans meaning, surface and hidden, we tried to disclose manipulative power of political language.

Key words: Political language, political slogan, analysis, metaphor, Democratic party

Татјана Ловре
Нови Сад

НАЗИВИ ГЕОГРАФСКИХ ПОЈМОВА У МЕТОНИМИЈСКОМ АГЕНСУ У МЕДИЈСКОМ ДИСКУРСУ¹

Циљ истраживања је спровођење семантичке анализе употребе метонимијске идентификације агенса у језику писаних гласила, као и уочавање параметара који условљавају и ограничавају употребу овог језичког средства. Истраживање је спроведено на материјалу писаних гласила, штампаних и електронских, а резултати истраживања показују да је његова употреба уграничена типом гласила, жанром вести, позицијом у тексту, али и информативношћу садржаја приликом употребе овог типа идентификације

кључне речи: метонимија, агенс, идентификација, географски појам

1. Увод

1.1. О метонимијском агенсу

Идентификација агенса у процесу комуникације јесте први корак у процесу примања (а самим тим и разумевања) поруке од стране примаоца. Информација о вршиоцу радње стога се углавном и наводи на почетку реченице како би се примаоцу омогућила лакша интерпретација садржаја који се жели саопштити (Васић 2007: 149–151). Међутим, у појединим типовима дискурса у савременом језику јавља се доминација тзв. бирократизованог језика (Кликовац 2008: 51), у ком идентификација актера често потпуно изостаје или се јављају типови идентификације неодређене семантике, који чине садржај недовољно информативним. Један од тих типова идентификације је метонимијска идентификација агенса.

Под термином метонимијски агенс подразумева се вршилац радње са семантичким обележјем људско (+) који је исказан преко другог појма са којим је у логичкој вези, односно врши се замена појмова унутар истог домена, што значи да је механизам на ком је заснована веза између појмова метонимија, док сам појам врши агетивну семантичку функцију, те се најчешће јавља у позицији драматичког субјекта, али то није нужно.

Кад је реч о заступљености концепата на којима се темељи метонимијска веза овог типа идентификације актера, на основу стране и домаће литературе везане за метонимију (Гортан Премк 2004; Драгићевић 2007; Кевчеш 2002; Ковачевић 2000; Лејкоф 1980), закључујемо да су доминантни следећи концепти:

1. ПРОСТОР УМЕСТО ЉУДИ КОЈИ СЕ ВЕЗУЈУ ЗА ДАТИ ПРОСТОР:

Читав град је на ногама.

Трећи спрат се противи увођењу видео-надзора.

1 tanjalovre@yahoo.com

2. ИНСТИТУЦИЈА УМЕСТО ЉУДИ КОЈИ СЕ ВЕЗУЈУ ЗА ДАТУ ИНСТИТУЦИЈУ:

Влада је расписала изборе.

Полиција штрајкује.

3. ПРОИЗВОДИ/ДЕЛА УМЕСТО ПРОИЗВОЂАЧА/ТВОРЦА

Роман говори о забрањеној љубави.

4. ПРЕДМЕТ УМЕСТО ОСОБЕ ЗА КОЈУ СЕ ВЕЗУЈЕ

Први рекет светског тениса остварио је нову победу.

Први сто тражи још киселе воде.

Прва два наведена типа слична су по томе што се преко институција или простора најчешће именује мноштво, односно реч је о колективном агенсу. Такав тип идентификације актера веома је заступљен у језику медија, који је један од главних представника бирократизованог језика, а најчешће се јавља у вестима везаним за унутрашњу политику у којима се избегава персонална идентификација.

1.2. Предмет, корпус и циљ истраживања

Ово истраживање ограничено је на први претходно наведени тип, односно на метонимијску идентификацију актера преко простора, или – прецизније – преко географских појмова. Као корпус узет је велики број писаних гласила, штампаних и електронских, у које спадају дневне новине (Блиц, Политика, Данас итд.), таблоиди (Scandal), локалне новине (Пазовачко огледало), електронска гласила (rts.rs, B92Serbian.com итд.), спортске новине (Спортски журнал) итд. Корпус броји преко 200 примера, али пошто није могуће навести све, у раду ће бити представљено 47 најрепрезентативнијих примера.

Као што је речено, предмет рада је метонимијска идентификација преко назива простора, односно географских појмова. Географски појмови у улози метонимијског агенса чест су тип метонимијске идентификације у језику медија, не само метонимијске идентификације, већ и идентификације актера уопште. Географски појмови који се налазе у метонимијској улози су они који означавају насељен простор, односно места, градове, области у државама, државе, регионе, континенте или чак целу планету. Преко њих се именују људи који се налазе на том простору, али, како то често није сасвим прецизно одређење, неопходно је одговорити на поједина питања.

Дакле, да бисмо прецизније идентификовали вршиоца радње у овом случају, морамо поћи од контекста којим је идентификација, пре свега, условљена. Условљеност контекстом можемо јасно уочити на примеру употребе назива државе у агентивној позицији. Ако се назив државе употреби у метонимијском значењу, под њим се могу подразумевати: грађани те државе (нпр. По броју оболелих и компликацијама, коју ова болест изазива, Србија се налази на високом месту у свету.²); њени државници (нпр. Естонија хоће место председника Уније); представници одређене државе на спортском или каквом другом такмичењу (нпр.

2 Преузето са www.tk-info.net

Шпанија првак света³). Исто важи и за остале географске појмове који се могу наћи у улози метонимијског агенса.

Након што се одговори на питање ко стоји иза овог типа метонимијске идентификације, потребно је одговорити на питање зашто се овај тип идентификације јавља. Наиме, једна од главних одлика метонимије јесте њена лака логичка појмљивост, због чега је оа често и присутна у свакодневном језику (Лејкоф 1980). Дакле, она нам служи попут пречице која омогућава информацији да лакше сигне до нашег мозга.

Шта нам употреба метонимије у овом случају омогућава? Пре свега, актери који су нам непознати именују се појмом који нам је познат, те се као главни разлог појаве метонимијског агенса јавља утицај познатости/непознатости актера на идентификацију актера. Дешава се да се назив државе често помиње уместо персоналне идентификације неког државника чије име и презиме није познато читаоцима у земљи. Такође, уместо имена државника одређене земље може се користити име главног града, али то зависи од важности државе било за свет, било за државу из које је гласило које извештава о тој држави. Тако да је нормално да се у српским новинама пише о ставу Загреба по одређеном питању, али не и да се пише о ставу Бишкека, који је главни град Киргистана, пошто већи део становника у Србији не зна ни који је главни град Киргистана, а, при том, Киргистан није ни географски близак, а ни политички битан за Србију. Чест разлог је и тај да персонална идентификација није релевантна за саму вест, дакле, персонална идентификација актера примаоцу поруке није значајна са становишта информативности (Алановић, Васић 2007: 163).

Такође, лична одговорност вршиоца радње може бити разлог због ког се тај агенс именује преко географског појма или институције. У вестима везаним за унутрашњу политику често се јављају именеце *Србија* и *Београд* уместо персоналних идентификација, што читаоцима отежава препознавање агенса, што је потпуно супротно од претходно наведених случајева у којима се метонимија користи како би информација лакше стигла до читалаца (Васић 1980).

2. Анализа

На корпусу су забележена 4 доминантна концепта на којима се заснива метонимијска веза која се истражује у раду:

1. НАСЕЉЕНО МЕСТО УМЕСТО ЉУДИ КОЈИ СЕ ВЕЗУЈУ ЗА ТО МЕСТО;
2. ДРЖАВА УМЕСТО ЉУДИ КОЈИ СЕ ВЕЗУЈУ ЗА ТУ ДРЖАВУ;
3. КОНТИНЕНТ УМЕСТО ЉУДИ КОЈИ СЕ ВЕЗУЈУ ЗА ТАЈ КОНТИНЕНТ;
4. ПЛАНЕТА УМЕСТО СТАНОВНИКА ПЛАНЕТЕ.

Пре свега, на примерима је спроведена семантичка анализа, којом се покушава одредити значење употребљених назива географских појмова, а онда се покушава одговорити на питање који то параметри везани за сам медијски дискурс одређују употребу оваквог типа идентификације агенса.

Као примери, могу се наћи сви делови текста, али они су и посебно означени у тексту (Н – наслов, ПН – поднаслов, НН – наднаслов), а поред тих ин-

3 Преузето са www.mondo.rs

формација, поред примера могу се наћи информације о гласилу из ког је пример ексцерпиран, као и о датуму и рубрици којој припада.

2. 1. НАСЕЉЕНО МЕСТО УМЕСТО ЉУДИ КОЈИ СЕ ВЕЗУЈУ ЗА ТО МЕСТО

Називи насељених места и држава на месту агенса најчешће се јављају у новинским рубрикама које се тичу унутрашње и спољашње политике, привреде, економије и сл. Најчешће је реч о главним градовима, али се могу наћи и други градови, мања места, па чак и називи села у појединим локалним новинама.

Међу забележеним примерима уочена је хијерархија у употреби главних градова у агентивној улози у језику дневне штампе, а она се заснива на фреквенци појединих подтипова. Као уџбенички пример овог типа метонимијског преноса значења најчешће се узима пример: „Цело село спава.“ У том примеру одређење агенса је веома широко због чега се и користи метонимија. Међутим, у медијском дискурсу хијерархија је потпуно другачија, те се овај тип примера јавља најређе.

2.1.1 На првом месту у хијерархији употребе назива градова у улози метонимијске идентификације у медијском дискурсу јесте **назив главног града уместо водећих државника из земље у којој се град налази**. Ту долази до двоструке метонимије. Прво, именом престонице замењује се назив државе, а онда и имена и презимена људи који су на високим позицијама у тој држави, односно председника и чланова владе. Ефекат овакве идентификације агенса је неутрализовање улоге појединаца у вршењу радњи и везивање тих радњи за колектив који је дефинисан преко географског појма, чиме називи географског појмова добијају шире значење, веома често и апстрактно.

Према очекивању у српској дневној штампи именица *Београд* веома често се налази у агентивној функцији.

Холандска владајућа Хришћанско-демократска партија (ЦДА) види напредак у сарадњи Србије с Хашким трибуналом и жели да се на конструктиван начин приступи даљем напретку Београда у процесу европских интеграција. (Данас, 13. 11. 2009, Политика); Пријатељство Москве и Београда плаши и Литванију. (Блиц, 28. фебруар 2012, Политика); Вашингтон уз Београд Н (Данас, 4. јануар 2012, Политика).

Иако је употребљен назив главног града у свим наведеним примерима, уместо њега могао је бити употребљен и назив државе, чиме би се значење донекле проширило, али не би дошло до значајније промене у интерпретацији. Међутим, постоје примери у којима се готово по правилу јављају називи градова:

Он је такође рекао да је срећан што је постигнут договор у дијалогу Београда и Приштинe јер он омогућава боље услове живота за обичне људе. (Блиц, 27. фебруар 2012, Политика); Приштина и Београд постигли су у Бриселу договор о регионалном представљању Косова и о спровођењу споразума о интегрисаном управљању прелазима. (Блиц, 25. фебруар 2012, Тема дана); Лидер СНС-а Томислав Николић изјавио је да се као грађанин радује што Србија напредује на путу ка чланству у ЕУ, али да сматра да је договором у дијалогу Београда и Приштинe власт успоставила границу према Косову. (Press 29. фебруар 2012, Вести дана)

У текстовима у којима се извештава о односима и преговорима између српских званичника и званичника које се везују за простор Косова, чији статус није

потпуно разјашњен, углавном се користе имице *Београд* (као главни град Србије) и *Приштина* (највећи град на простору Косова и Метохије), пошто би употреба именица *Србија* и *Косово* имплицирала постојање двеју држава на простору на ком границе још увек нису јасно одређене.

Осим назива српског главног града, у позицији метонимијског агенса јављају се и називи других светских престоница:

Ни Колумбији, главном регионалном савезнику Вашингтона није по вољи савез Венецуеле и Ирана, нарочито његова нуклеарна димензија. (Данас, 13. 11. 2009, Свет); Амерички лидер такође је нагласио да Вашингтон и Токио морају да „пронађу начин да обнове савез у 21. веку“. (Данас, 13. 11. 2009, Свет); Москва верује да би покушаји да се донесе демократија кроз војну интервенцију у арапском свету компромитовали постојећи систем међународне безбедности и «имали катастрофалне последице за цели свет». (Блиц, 28. фебруар 2012, Свет); Позиција Вашингтона о плановима Саудијске Арабије и Катара **Н** (Данас, 29. 2. 2012, Глобус); Токио дели пацке за Авганистан **Н** (Данас, 13. 11. 2009, рубрика Свет)

У наведеним примерима уочавају се различити типови идентификације. Кад је реч о водећим светским силама (САД, Јапан, Русија) њихови званичници често се представљају преко имена престоница, док се званичници других земаља (Иран, Венецуела, Колумбија, Саудијска Арабија, Катар) представљају преко назива држава, пошто називи њихових престоница нису подједнако препознатљиви као називи престоница водећих држава у свету.

Поред назива великих светских престоница, у агентивној улози могу се наћи и називи других престоница које су препознатљиве читаоцима у Србији, а то се често јавља у вестима из региона:

Пушијева: Загреб и Београд ће радити кад се заврше избори **Н** (Блиц, 4. април 2012, Политика); Љубљана подржава Хрватску у ЕУ **Н** (BBCSerbian.com, 11. септембар 2009); Подгорица ће подржати Јеремића за председника Генералне скупштине УН, Хрватска се противи **Н** (Блиц, 30. јануар 2012, Политика)

2.1.2. Назив главног града или неког већег града из одређене државе не мора се у агентивној позицији увек јављати уместо државника из искључиво те земље, некад може представљати институцију или неку већу заједницу, што је онда шире у односу на концепт у ком град представља земљу, односно државнике из одређене земље. У тој употреби јављају се називи градова Брисел и Хаг, преко којих се у језику медија најчешће не именују нити државници или уопште људи из Белгије, нити грађани Хага или представници градске управе тог града.

Дакле, назив града Хаг у штампи стоји пре свега уместо Међународног суда правде у Хагу као институције на међународном нивоу, а затим се преко институције идентификују они који су запослени на одговорним местима.

Српски званичници тврде да Србија у потпуности сарађује с Хагом упркос томе што Ратко Младић није ухапшен и да политика у погледу овог питања није оправдана. (Данас, 13. 11. 2009, Политика); Према његовим речима, „непотпуност сарадње с Хагом до сада се манифестовала кроз неизручење Ратка Младића и недовољан рад на стварању атмосфере за суочавање с прошлoшћу“. (Данас, 13. 11. 2009, Политика)

Затим, као што је већ истакнуто, преко именице Брисел углавном се не именују нити државници Белгије, нити грађани Брисела, већ назив овог града у медијима најчешће стоји уместо званичника Европске уније, пошто је Брисел не-званично престоница Европске уније

Конзервативна влада премијера Маријана Рахоја је одмах по ступању на власт у децембру 2011. објавила да ће буџетски дефицит за 2011. бити око осам одсто, што је далеко изнад циља од шест одсто који је са Бриселом договорила претходна социјалистичка влада. (Блиц, 27. фебруар 2012, Свет); Брисел озбиљно забринут због реформе правосуђа Симон Морду и Пјер Мирел, најближи сарадници европског комесара, на састанцима у Бриселу упутили низ оштрих критика на реформу правосуђа и саопштили прецизне захтеве (Данас, 29. фебруар. 2012, Политика); Такође, Брисел захтева да власти Србије представницима ЕК обезбеде присуство на свим наредним седницама ВСС на којима ће се разматрати реизбори судија и тужилаца у поступку ревизије. (Данас, 29. фебруар 2012, Политика);

2.1.3. Преко назива насељених места често се именује и колектив људи који управљају тим местом. Ту спадају градоначелници, председници општина, као и други представници локалне власти у одређеном насељеном месту.

Младеновац је добио 125.000 евра за пројекат социјалне инклузије избеглих и интерно расељених лица. (Данас, 29. фебруар 2012, Београд); Зашто Митровици треба преокрет **Н** (Данас, 23. фебруар 2012, Војводина); Стара Пазова међу успешнима **Н** (Сремске Новине, 14. фебруар 2012) Свакако, иако се у примерима налазе називи мањих места, називи главних градова такође могу бити употребљени у овом значењу. Међутим, и сами већи градови су подељени на управне јединице, чији се називи могу појавити у улози метонимијског агенса. Такав је следећи пример:

У својеним ребалансом буџета града Нови Београд остао без скоро 100 милиона... (Press, 13. новембар 2009, Београд)

Кад је реч о водећим лицима у управним јединицама, персонална идентификација се јавља у текстовима, али тек након што се агенс идентификује преко географског појма, пошто су имена и презимена често непозната читаоцима, осим ако је реч о градоначелницима највећих градова или посебно успешних општина.

2.1.4. Иако се у већини примера преко назива насељеног места у новинама именују државници неке земље или политичари који су на власти у конкретно том месту или општини, постоје и примери у којима се преко назива града именују грађани или неки други колектив везан за тај град.

И Нови Сад воли “деведесете”: “Моделсице” стижу у Спенс **Н** (Scandal, 15. 11. 2011); Илинци још увек без воде **Н** (Сремске Новине, 31. октобар 2011); Чињеница да је Стара Пазова место са највећем бројем Словака у Србији, као и да велики број Старопазовчана живи Словачкој, посебно у Братислави, доприне-ла је стварању изузетно чврстих веза, како две земље, тако посебно Старе Пазове и Братиславе (Пазовачко огледало, фебруар 2012)

Примери овог типа именују неодређени колектив који се везује за простор, али не може се рећи да се у сваком примеру мисли на све који се везују за тај простор. Када се каже да су Илинци без воде, тада су вероватно обухваћени сви грађани Илинача или макар највећи део њих. Али, када се каже да и Нови Сад воли музику из деведесетих, тад реченицом нису обухваћени сви Новосађани, већ неодређени колектив, а како је реченица стављена у наслов, њоме се врши језичка манипулација, појачава се експресивност и привлачи пажња, што је и циљ таблоидним вестима из којих је и ексцерпиран пример.

2.2. ДРЖАВА УМЕСТО ЉУДИ КОЈИ СЕ ВЕЗУЈУ ЗА ТУ ДРЖАВУ

Следећи подтип је метонимијски агенс базиран на концепту **назив државе уместо људи који се везују за њу**. Називом државе могу се именовти владајући политичари из одређене државе, грађани одређене државе или, рецимо, такмичарске селекције које представљају своју државу на спортском или каквом другом надметању. Хијерархија у употреби овог подтипа метонимјског агенса слична је оној која је већ представљена у претходном одељку.

2.2.1. Према анализираном корпусу, највише је примера у којима се под називом државе мисли на државнике из земље чије је име у метонимијском називу, а именица *Србија* је, према очекивању, најчешћи назив земље у агентивој улози.

Тадић је, подсећајући на дуг пут који је *Србија* прешла од 2000. до данас, на изазове и проблеме које је на том путу савладала, рекао да такође очекује позитивну одлуку министарског савета. Захваливши се на признању које му је Ештонова исказала, Тадић је рекао да се не ради о њему лично, већ о добробити грађана Србије. (Блиц, 27. фебруар 2012, Политика); Према његовим речима, *Србија* је објективно испунила све услове, не само за кандидатуру већ и за добијање датума преговора о придруживању. (Press, 29. фебруар 2012, Вести дана); *Србија* напредује, али сачекајмо Брамерца **Н** (Данас, 13. 11. 2009, Политика); Холандска владајућа Хришћанско-демократска партија (ЦДА) види напредак у сарадњи *Србије* с Хашким трибуналом и жели да се на конструктиван начин приступи даљем напретку Београда у процесу европских интеграција. (Данас, 13. 11. 2009, Политика); *Италија* и *Србија* отвориле су јучерашњим самитом влада две државе прву страницу стратешког партнерства, у оквиру којег ће званични Рим *Србији* пружати пре свега снажну подршку на путу ка Европској унији. (Данас, 13. 11. 2009, Политика)

Овде су наведени неки од бројних примера у којима се именица *Србија* користи на позицији вршиоца радње, али чак се и на тим малобројним примерима може уочити колико је њено значење у медијском дискурсу апстрактно. У вестима се често говори о напретку Србије, о њеном кретању у неком од понуђених смерова. Наведени примери су из периода од средине 2009. до половине 2012. године, али на основу самих примера не може се закључити ком периоду вести припадају. У истраживањима објављеним у књизи „Јавни дискурс Србије“ наводе се примери који су и неколико година старији од примера из овог корпуса. И у тим примерима, као и у овим, користи се иста метафора – **Србија је путник** (Силашки 2009: 139–153; Слијепчевић 2012). Али, поставља се питање ко се заправо креће и докле је тај путник стигао, пошто се често дају метафоре путовања, али ретко и информације о етапама пута. Кретање о ком се говори тиче се свакако грађана Србије (што се види из првог примера у ком се преноси део изјаве бившег председника Србије)⁴, али грађани Србије су том радњом обухваћени, тако да и нису у улози агенса иако учествују у кретању, они су више у улози пацијенса, док је активна улога на онима који је воде у одређеном правцу. У првом примеру се преко информације о временском периоду кретања агенс ближе одређује, као и у порукама током изборних кампања у којима се грађани често подсећају на тај пут и на важност несретања с њега. Дакле, под именицом *Србија* подразумевају се председник и владајућа коалиција, а под *путовањем* подразумевају се акције

4 Захваливши се на признању које му је Ештонова исказала, Тадић је рекао да се не ради о њему лично, већ о добробити грађана Србије.

које је неопходно предузети. Међутим, читаоци из изјава и вести у којима се говори да *Србија напредује* не могу закључити ништа о томе о којој фази пута је реч, нити о томе ко је та *Србија* и ко је носилац одговорности.

2.2.2. У другој групи примера јавља се један такође чест тип идентификације, на месту агенса су стране земље, чији се називи јављају, такође, уместо њихових државника:

Саудијска Арабија је у петак поручила да ће подржати идеју о наоружавању побуњеника. (Блиц, 27. фебруар 2012, Свет); *Шпанији* ће, неостваривање циљног дефицита за 2011, отежати испуњавање циља буџетског дефицита од 4,4 одсто БДП за 2012. (Блиц, 27. фебруар, Економија) *Русија* је унапредила два радара у Сирији и Либану који би могли да представљају претњу могућностима *Израела* да изведе напад изненађења на Сирију и Иран, објављено је јуче на израелском порталу «ДЕБКАфајл». (Блиц, 28. фебруар 2012, Свет)

Примери се тичу догађаја ван Србије, стога је идентификација преко географског појма најједноставнија, постиже се економичност у изразу, а кад је реч о извештавању о општим приликама у свету, услов информативности је задовољен.

2.2.3. Забележени су и примери у којима назив државе или индиректно именовање више држава замењује имена људи који представљају своју државу на неком међународном такмичењу:

Док су из првог пута успешне репрезентације, међу којима је и *Србија*, већ преко реда чекирале карте за Светско првенство у Јужној Африци следеће године, *осам европских земаља* још тражи пут до Рта добре наде. (Данас, 13. 11. 2009, рубрика Спорт); *Србија* је после три „везана“ пораза од Словеније (0:1) у квалификацијама за Првенство Европе и у пријатељским мечевима од *Мексика* (0:2) и *Хондураса* (0:2) забележила победу на коју чека још од септембра: Србија – Јерменија 2:0. (Спортски журнал, 29. фебруар 2012)

На међународним спортским такмичењима посебно се истиче тимски дух, патриотизам, игра за своју земљу. Тада је доношење медаље својој држави спортистима, углавном, изнад самоистицања, тако да су и персоналне идентификације тада ређе. Чак и када су у питању индивидуални спортови, спортисти на спортској опреми носе имена своје државе и преко ње су идентификовани, а не преко својих имена.

2.2.4. Последњи подтип заснован је на концепту **држава уместо грађана одређене државе**. И у претходним примерима под називом земље подразумевали су се њени држављани, али није било у питању овако широко одређење, пошто се у њима ипак знало за коју се делатност у земљи везују. Овде је агенс *било који грађанин земље*.

Србија будна у ноћи музеја. (rts.rs, 15. мај 2011, Вести)

2.2.5. Треба нагласити и то да се у новинским текстовима вршилац радње може идентификовати и преко назива региона на одређеном континенту. Иако у корпусу нису забележени такви примери, као вршилац радње би се могле наћи именице као што су *Балкан*, *Мала Азија*, *Медиџеран* и сл. У анализираном корпусу забележени су примери у којима се региони најчешће одређују преко страна света, а у свим забележеним примерима контекст је политички.

Источна Европа против тајног процеса избора кандидата за највише функције (Данас, 13. 11. 2009, Свет) **НН**; Важност Латинске Америке за иранске стратешке интересе подвукао је Ахмадинеџад још пре јунског спорног реизбора: „Чим западне земље покушају да изолују Иран, ми ускачемо у америчко дворниште“.

(Данас, 13. 11. 2009, Свет); Земље Источне Европе једногласно су устале против „тајног процеса“ којим се обављају номинације кандидата за нове највише функције ЕУ предвиђене Лисабонским уговором, будући да се председник Естоније Тумас Хендрик Илвес званично нашао на листи кандидата. (Данас, 13. 11. 2009, Свет); Док је Запад одбацио могућност да се НАТО ангажује у Сирији на начин као у Либији прошле године, арапске земље Персијског залива су заузеле много «борбенији» став, сматра британска агенција. (Блиц, 27. фебруар 2012, Свет); ТАДИЋ: Регион да помогне еврозони **Н** Сарајево - Државе региона у условима светске економске кризе морају да искористе све унутрашње економске ресурсе - рекао је јуче председник Србије Борис Тадић после трилатералног састанка на Јахорини којем су присуствовали и председник Хрватске Иво Јосиповић, председавајући Председништва БиХ Жељко Комшић и чланови Председништва БиХ Бакир Изетбеговић и Небојша Радмановић. (Данас, 3. фебруар. 2012, Регион); Источна Европа против тајног процеса избора кандидата за највише функције (Данас, 13. 11. 2009, Свет) **НН**

Иако припадност одређеној страни света не мора по себи да одређује и политику земље, у Европи (а и ван ње) постоји политичка подела на исток и запад, те се под одредницом *Источна Европа* подразумевају земље које су биле део Совјетског Савеза, али и земље које су потпадале под сферу утицаја те државе. Стога се под одредницама *Источна Европа* или *Запад* не одређује само географски положај, напротив, одређује се пре свега политички положај.

2.3. КОНТИНЕНТ УМЕСТО ЉУДИ КОЈИ СЕ ВЕЗУЈУ ЗА ТАЈ КОНТИНЕНТ

Кад је у питању назив континента као метонимија, није забележен велики број примера са разноврсним значењем. Забележена су три подтипа, који су уједно и основни подтипови.

2.3.1. Најчешће се користи назив континента *Европа*, углавном су у питању вести из политике, те се под тим називом мисли на челнике Европске Уније:

Европа тражи чисте приватизације **Н** (Политика, 10. март 2012, Економија); Ђелић: Европа захтева реституцију **Н** (Политика, 26. децембар 2012)

Дакле, у том моделу појављује се двострука метонимија, преко именице Европа именује се Европска Унија, а потом, преко Европске Уније именују се чланице Уније.

2.3.2. Преко назива континента може се именовати и други тип колектива, што се види из следећег примера:

Плесаће Европа **Н** (Спортски журнал, 29. фебруар 2012)

Сам наслов је изузетно експресиван, а такви наслови се често осликују слабом информативношћу (Васић 1980), тек након читања текстова сазнаје се да је у питању вест о одржавању европског првенства у модерним плесовима.

2.3.3. Наравно, као најмање одређен тип истиче се концепт *континенталне уместо сјановника континентала*, а он се, као и у многим претходним примерима сличног типа, (*град уместо грађана* или *држава уместо грађана*) често јавља у насловима због своје уопштености и ради експресивности.

Африка умире од глади **Н** (Press, 13. јул 2011, Глобус)

2.4. ПЛАНЕТА УМЕСТО СТАНОВНИКА ПЛАНЕТЕ

Именице *планети*а и *свети* забележене су само у неодређеном значењу *ста-*
*новници планети*е:

Планета се диви чуду Дулета силног **Н** (www.sportal.rs); Ана Поповић: Нашу
блузерку воли цео свет **Н** (http://zena2.blic.rs/PULS_poznatih)

Као што се види, под метонимијом *планети*а се не мисли на све становнике
планете. Први пример се тиче вести о неочекиваним успесима кошаркашког
клуба Партизан, те се под метонимијом *планети*а се у том примеру мисли на људе
који прате кошарку широм света. У другом примеру се под метонимијом *цео*
свети мисли на оне који воле одређену врсту музике – блуз. Међутим, кад би се
употребиле одреднице *љубиштели кошарке* или *љубиштели блуза* наслов би био
неекономичан и неефектан.

3. Закључак

Спроведена анализа довела је до неколико главних закључака:

3.1. Метонимијска идентификација агенса преко назива географских пој-
мова јавља се углавном у вестима везаним за унутрашњу политику. У тим вестима
извештава се о акцијама које носе висок степен одговорности, те се персон-
ална идентификација избегава, а лична одговорност неутрализује употребом
појма чије је значење готово апстрактно, што је нетипично за механизам прено-
шења значења попут метонимије, пошто би, по правилу, неодређен појам треба-
ло да се именује преко одређеног, ближег појма.

3.2. Метонимијска идентификација често се врши како би се ближе одреди-
ли вршиоци радње чија је персонална идентификација неинформативна за вест,
рецимо кад је реч о државницима из земаља које су или географски удаљене и
политички ирелевантне за Србију или генерално мале и недовољано утицајне у
свету. У том случају, није реч о неутрализацији одговорности, већ о идентифи-
ковању непознатог преко познатог, што је основа употребе метонимије, што ре-
зултира економичношћу језичког израза, као и лакшом појмљивошћу. (Лејкоф
1980)

3.3. Типични примери метонијске идентификације преко простора који се
могу срести у уџбеницима, а најчешће указују на неодређеност агенса (нпр. Цело
село спава) нису чести у новинским вестима. Кад се употребљавају, употребља-
вају се најчешће у новинским насловима, пошто се њиховом употребом постиже
експресивност потребна за новинске наслове. (Васић 1980: 1–2)

3.4. Називи мањих насељених места ретко се јављају у агентивној позицији,
ако се и јављају, јављају се са значењем неодређеног агенса, односно у значењу
сваки/било који мештанин (нпр. Илинци без воде).

3.5. Када се у агентивној улози нађу називи региона, они су често политички
одређени, колико и географски (исток и запад). Такође, када се у политичким ве-
стима говори о *ставу Европје*, ту се не мисли на све државе у Европи, већ на оне
које су у Европској Унији, и то оне најутицајније.

3.6. У спортским вестима велича се дух колектива, назив земље ставља се
изнад појединца, због тога се предност даје метонимијској идентификацији.

3.7. У корпусу је забележен веома мали број примера из таблоидних вести.
Природа тих вести је таква да би изостанком персоналне идентификације оне
изгубиле сврху.

Дакле, највећи број примера ексцерпиран је из дневних гласила, посебно из рубрика везаних за унутрашњу и спољну политику, а ређе из спортских вести. Употребом овог типа идентификације, значење се некада сужава, некада шири, њоме се понекад чини вест информативном, али често и мање информативном. Али, с обзиром на фреквентност овог типа идентификације, закључује се да је писање вести без употребе метонимијског агенса незамисливо, што чини ову појаву једном од главних одлика језика медија.

Литература

- Алановић, Васић 2007: Миливој Алановић и Вера Васић, Граматика новинског текста: Одговори на прво од 5WH+Н питања, *Лингвистичке свеске* 6, Нови Сад, 149–168.
- Алановић 2007: Миливој Алановић, Функционално-граматички оквири падежне идентификације агенса, *Лингвистичке свеске* 6, Нови Сад, 84–102.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Васић 1980: Вера Васић, Лингвостилистичка обележја наслова, *Прилози проучавању језика*, Нови Сад, 1–16.
- Гортан-Премк 2004: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Завод за уџбенике.
- Кликовац 2008: Душка Кликовац, *Језик и моћ*, Београд: XX век.
- Ковачевић 2000: Милош Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин
- Лејкоф и Џонсон 1980: George Lakoff and Mark Johnson, *Metaphors we live by*, Chicago: The University of Chicago Press
- Силашки 2009: Надежда Силашки, Татјана Ђуровић и Биљана Радић-Бојанић, *Јавни дискурс Србије*, Београд: Центар за издавачку делатност Економског факултета
- Силић 2006: Јосип Силић, *Функционални стилови хрватског језика*, Загреб: Диспут
- Слијепчевић 2012: Светлана Слијепчевић, О апстрактној лексици у политичком дискурсу (на примеру концептуализације Србије), *Савремена проучавања језика и књижевности*, књ. 1, Крагујевац.
- Кевчеш 2002: Zoltán Kövecses, *Metaphor. A practical introduction*, New York: Oxford University press.

THE GEOGRAPHIC NAMES USED AS METONYMIC AGENT IN MEDIA DISCOURSE

Summary

The aim of this research is to implement semantic analysis of metonymic agents identified through geographic names in written media (both printed and electronic), as well as identifying the parameters which determine and limit the use of this phenomenon. The results of the research show that its use is limited by the type of media, genre of news, position in the text, but also its informativeness.

Tatjana Lovre

Барбара Јовановић¹,
Београд

ЈЕЗИК РЕКЛАМА – КАРАКТЕРИСТИЧНЕ СТРАТЕГИЈЕ И ТЕХНИКЕ УПОТРЕБЕ ЈЕЗИКА У РЕКЛАМАМА

Пропорционално количини рекламног материјала расте и број истраживања везаних за употребу језика у реклама. Данас језик реклама није само прагматична и наметљива творевина, већ је његова комплексност неоспорна. У овом раду описано основне стратегије и технике употребе језика у реклама, које аутори користе како би постигли позитиван план поруке. Да бисмо разумели језик реклама, важно је да рекламу посматрамо као примерак мултимедијалног дискурса, који се заснива на стварању парајезика. Реклама свесно манипулише језиком како би могла манипулисати психолошким профилот потенцијалног купца. Сваки језички елемент рекламног текста бира се на темељу познавања психолингвистичког модела људског процесуирања језика. Рекламе наведене у овом раду сакупљене су у периоду од новембра 2009. године до децембра 2011. године. На овом корпусу обављена је детаљна анализа свих језичких елемената који су у наведеним рекламама коришћени, а потом су ти језички елементи класификовани у различите технике и стратегије писања реклама. Анализа је показала да стручњаци који учествују у писању реклама, прибегавају употреби истих придева, истих стилских фигура, истих императива и истих формулација и жаргонских израза, како би привукли пажњу потрошача. Колико год да су рекламни слогани наизглед једноставни, процес њиховог настајања је веома сложен, и у њиховом настајању учествују стручњаци различитих научних области међу којима посебно место заузимају лингвисти.

Кључне речи: реклама, језик, мултимедијалност, комуникација

1. Увод

С обзиром на чињеницу да је рекламни корпус огroman и да се свакодневно увећава невероватном брзином, о његовом језику је тешко говорити уопштено. Ипак у овом раду покушаћемо да опишемо неке од његових основних карактеристика, као и стратегије и технике које аутори реклама користе како би постигли позитиван план поруке и привукли пажњу потенцијалних потрошача. Рекламе су у XX и XXI веку постале масовна појава. Оне се појављују у најразличитијим медијима и до нас долазе на различите начине. У складу са њиховом распрострањеношћу, јавила се и потреба унапређивања стратегија њиховог настанка. Данас се многе компаније баве стварањем реклама и у ту сврху ангажују стручњаке из различитих области. Језик реклама није више само наметљива и банална творевина, већ је његова комплексност данас неоспорна.

2. Улога реклама

Својим одличним дизајном и занимљивим натписима, рекламе нам свесно или несвесно привлаче пажњу, али оно што нас, као купце, наводи да запамтимо одређени производ или његово име јесте управо употреба језика. Из тржишне функције језика рекламе, произилазе сва остала његова својства. Због стално променљивог тржишта и захтева потенцијалних купаца, природа језика реклама је променљива и нестабилна (Удиер: 2005). У њему налазимо пуно знакова

1 barbara.milanovic@filoloski.rs

приклањања владајућим трендовима и доминантним идеологијама (Ковачевић, Бадурина: 2000.). Рекламе наведене у оном раду сакупљене су у периоду од новембра 2009. године до децембра 2011. године. Језик рекламе је модификован и стилизован у складу са рекламираним производом и циљном групом потрошача (Датамаџумдар: 2006): „Лудница се наставља! Зезамо кризу Вол.7. Улаз девојке 300 дин. Мушкарци 500 дин. Неограничена конзумација БЕСПЛАТНОГ алкохолног и безалкохолног пића...“. У рекламама је допуштено мешање различитих језика у оквиру исте реченице: „Spektakularni doček 2010. Party tim & novagod.com presents MAXIMUM discotheque; Glamour night; početak u 21h, Najveća diskoteka u Beogradu sa dva stage-a tri DJ-a i trubačima u ponoć. Cena 35 € ALL INCLUSIVE“. У складу са тренутним трендовима честа је употреба страних речи у рекламама. Највећи је свакако продор англицизама, усвојених у оригиналу или делимично прилагођених српском језику, поготово у рекламама намењеним млађим потрошачима („Belgrade BLACK & WHITE fantasy; New Year 2011.- Expo Centar Ovak event gledamo samo kroz dve boje CRNU i BELU. Sedam DJ-eva, vodiće vas kroz čarobnu noć (topless performance DJ MALIKA (Russia) trajaće do 1h, nakon toga sledi performans TOP FM DJ Team-a... Karte u preprodaji 28€ ALL INCLUSIVE, VIP sektor 50 €, DRESS CODE je zasnovan na CRNOJ i BELOJ boji...“). Као што смо споменули творци реклама се труде да прате трендове и имитирају језик циљне групе.

3. Мултимедијалност

Да бисмо разумели језик рекламе, јако је важно да рекламу посматрамо као примерак мултимедијалног дискурса. Мултимедијални дискурс се заснива на прожимању вербалног и сликовног (усклађеност језика са сликама, њихово допуњавање и компатибилност), односно на стварању парајезика (Удиер: 2005). Парајезик је посебан склоп који почива на комбинацији знакова из различитих медија, њиховој преради и уклапању у нову целину (Удиер: 2005). Визуелни део рекламе ту је да допуни језик, представи производ или његове „ефекте“ и својим изгледом привуче пажњу потрошача. У већини случајева први утисак који нас и наводи да обратимо пажњу на рекламу јесте њен визуелни садржај и дизајн, али да би се потрошачи подстакли да препознају производ запамте његово име, рекламе се готово у потпуности ослањају на употребу језика (Кристал: 1996). За језик реклама карактеристичан је и такозвани летризам – разбијање језика на слова и слободне комбинације, акустичне, визуалне и декоративне нарави (Ковачевић, Бадурина: 2000). Најтипичнији летристички поступци: комбинације малих и великих слова, као и „обичних“ и „болд“ (масних) слова: „Café & Club **People` s**, neograničena konzumacija **BESPLATNOG** pića“; различити облици и типови графема (такозвани фонтови), њихово варирање у боји, величини и употреба различитих интерпункцијских знакова: „Велика хуманитарна журка у склопу турнира *Буди здрав и бави се спортом!!!*, клуб **БАЛТАЗАР** Карађорђева 9, организатор Sportkard“. Рекламни слогани обично заузимају највећи простор (било на екрану, билборду, или некој другој врсти штампане рекламе) неретко се поред слогана или рекламног наслова налази звездица која даје додатно обавештење, обично на дну екрана, или неком другом неупадљивом месту: „Авионске карта до Париза, Беча и Лондона већ од 70 евра*... (*цена се односи на путовање у једном смеру, аеродромске таксе и ПДВ нису урачунати.“).

4. Психолошки утицај реклама

Рекламе имају за циљ да повежу производ са нечим привлачним и створе за њега позитиван контекст који би стимулисао његову потрошњу (Брасовијану: 2006). Реклама представља производ у његовом најбољем светлу а да би то постигла, користи се свим расположивим средствима. Ако производ нема одлике којима се може похвалити и које га могу препоручити, рекламни стручњак их мора „створити” или скренути пажњу на неке позитивне карактеристике које одређени производ поседује (Удиер: 2005). Реклама свесно манипулише језиком, како би могла манипулисати психолошким профилем потенцијалног купца. Сваки језички елемент рекламног текста бира се на темељу познавања психоллингвистичког модела људског процесуирања језика (Даттамајумдар: 2006). Познавање психолошког профила циљне групе потрошача једна је од кључних ставки везаних за успех рекламе, зато можемо рећи да су рекламе намењене женама сконцентрисане око универзалних страхова жена, који се могу свести на једно питање: „Колико се моје тело уклапа у идеал лепоте створен од стране светске модне елите?”. Реклама нам скреће пажњу на одређени проблем, кога вероватно нисмо ни били свесни, и баш у тренутку када се запитамо да ли тај проблем постоји и код нас, она нам понуди идеално решење у облику одређеног производа: „Да ли сте знали да сте изложени утицају веома опасних токсина из загађеног ваздуха који удишете? Сада можете повратити енергију, виталност, здравље и линију захваљујући Пјур Меџик Спа, револуционарном систему за детоксикацију тела, по први пут направљеном за кућну употребу. Пјур Меџик Спа јонизирајући систем за детоксикацију путем стопала је невероватно лак и безбедан начин да на природан начин ослободите Ваше тело опасних токсина од којих се осећате и изгледате нездраво. „Позовите и наручите одмах“². Рекламе такође желе да се њихов потенцијални купац осећа сигурно и заштићено: „Гарниер, јер ви то заслужујете“; „Афла банка мисли на вас“; „Дав, брине о вашој кожи“; „Цењени потрошачи, само за вас...“. Иако многи људи мисле да рекламе на њих немају утицај, истраживања (Шранк: 1994) су показала да се купци увек пре одлуче за неки производ који им делује познато и за који су чули, него за неки који виде први пут. Узимајући у обзир претходну изјаву, логично је закључити да рекламе на нас делују подсвесно и да много пута нисмо ни свесни утицаја које оне имају. У свету реклама и медија, публицитет, без обзира на то какав утисак оставља, бољи је од непримећености.

5. Језик рекламе као вид комуникације

Рекламе су пре свега вид комуникације, а при свакој комуникацији постоје две укључене стране чија би права требало да буду заштићена (Корпас Пастор: 2002). Иако су права и једне и друге стране заштићена законом, као и многа друга и она се често нарушавају. У анализи рекламе са комуникацијске стране, можемо поћи од четири Грејсова правила (Брасовеану: 2006). Прво правило се односи на квантитет и поручује да комуникацијски допринос треба учинити управо онолико информативним колико се то тражи. Друго правило каже да се не смеју давати погрешне, недоказане и непроверене информације. Треће, да информације које се шире морају бити релевантне, и четврто да информације тре-

² Текст рекламе преузет са: <http://videoglasi.net/Pure-Magic-Spa-118-1460-listing.htm>

ба представити јасно и разумљиво. Иако би свака реклама требало да поштује ове постулате, они се често мењају и прилагођавају ситуацији и потребама.

У основи језика рекламе је преношење одређене информације. Реклама информације пласира тако што оне пожељне и прихватљиве ставља у први план, а оне непожељне и мање прихватљиве се труди да сакрије. Она не даје све информације о производу, често не даје ни оне важне, већ само оне које производ могу учинити привлачним за купца.

У својем настојању да створи позитиван контекст за одређени производ језик рекламе је креативан, изненађујућ, а понекад и апелативан и агресиван (Селс, Гонсалес: 2008). Апелативност се постиже императивима: „Позовите одмах“; „Пробајте...“; „Наручите“; и узвицима: „Стоп бактеријама и вирусима!“. Агресивност и апелативност умекшавају се све већом софистицираношћу и вишеслојношћу. Као што смо већ споменули, рекламе су вид комуникације, па у складу са тим често и директно ословљавају потрошаче: „Поштовани корисници...“; „Уважени потрошачи...“; „Цењени корисници, овом приликом вам представљамо...“. Релевантност поруке се често поткрепљује дефиницијама: „Омега-3 масне киселине вишеструко су незасићене, а главни представник је есенцијална алфа-линоленска киселина, коју организам не може произвести“; и цитатима: „Према извештају Европског друштва за хипертензију из 2002. године од 23 испитана уређаја само је 5 испуњавало критеријуме и добило препоруку за употребу...“.

6. Карактеристичне стратегије и технике употребе језика у реклама

У наставку ћемо навести неке од основних стратегија, техника и поступака који се користе при писању реклама. Слоган је текст рекламе, сачињен од кратких реченица, лакших за памћење (Венг: 2002). Можемо рећи да постоји одређена група придева која се константно понавља у најразличитијим рекламама, као што су: *нов, добар, (бољи, најбољи) бесиплашан, ексклузиван, луксузан, свеж, посебан, чист, велики, лак, укусан, сјајан, блистави, богати, врхунски...* Исто тако можемо издвојити и најфреквентније глаголе: *дати, имати, кувати, свиђати се, волети, требати, знати, чувати, пробати, користити, гледати, бринути, набавити, изабрати, почети*; именице: *квалитет, бренд, успех, услуга, чаролија, технологија, иновација, ужитак, формула, акција, улагање, еластичност, лејпта, брига*; и заменице: *Ви, ми, наш, ваш, њихов, они*. Све горе поменуто тежи једном циљу, стварању што краћег и што разумљивијег и пријемчивијег слогана који ће потрошачи упамтити и који ће им одређени производ учинити блиским. У ту сврху користе се разне технике писања рекламних слогана:

6.1. Често је коришћење риме („Астра класична, цена фантастична“, „Можда је рођена с тим. А можда је то Мејбилин!“).

6.2. Антитеза („Јак против масноће, а нежан за вашу кожу“, „Једноставан и удобан за коришћење у крајње компликованим и незгодним ситуацијама“)

6.3. Понављање („Супер постојан, супер сјајан, супер цена“)

6.4. Метафоре („Сунце на вашем таџиру“, „Нови безоловни дизел само на ОМВ пумпама. Пали срце мотора у вашим аутомобилима“)

6.5. Илузија се ствара уз помоћ семантички празних речи, које не преносе информације или преносе занемарљиво мало информација (Удиер: 2005). Рекламне тврдње носе речи и синтагме које на први поглед делују значењски богато а у суштини су испразне: *освежавајући, изгледајући, биии сличан, ојачавајући, биии бољи, ублажијући...* („Помаже својим потрошачима чинећи им живот ле-

пшим, лакшим и бољим“, „Хемородин садржи високу дозу активних супстанци за брже и квалитетније деловање“)

6.6. Рекламе износе субјективна мишљења која је немогуће проверити („... је јединствена шумећа таблета која због свог облика и својих састојака ублажава симптоме грипа“). Често износе неодређене а понекад чак и нетачне информације конструкцијама (већи од; већ од; бољи од...): „Наградни фонд ове недеље је већи од 3 000 000 динара“; „Попуст до 50%“ (иако је само један производ у тој радњи снижен на 50% или можда ниједан).

6.7. Једна од често коришћених стратегија при писању реклама је настојање да се потенцијални потрошач укључи у саму рекламу (Удиер: 2005). Она покушава да потенцијалног потрошача учини активним и ствара илузију да не намеће идеје, већ потенцијални потрошач сам до њих долази. Реклама увлачи читаоце у комуникацију на неколико начина:

- Износи недовршену тврдњу и оставља читаоцу да је доврши („Мислили сте да нико не мисли на вас? Размислите поново...“)
- Износи питање са сугерисаним одговором („Како донети праву одлуку? Наша банка је само за вас креирала нови систем...“)
- Износи питање и недовршену тврдњу („Знате ли шта Ваши најближи заиста желе? Пут око света, факултет, нови аутомобил...“)
- Поставља питање и дају одговор („Зашто одабрати NEX фот? Зато што је NEX фот ултракомпактни дигитални фотоапарати компаније Sony чине фотографије професионалног квалитета доступне свима.“)

6.8. Често се текст рекламе састоји од постављања и добијања одређене тезе: „Ако сте мислили сте успешност вашег пословања довели до врхунца, варате се!“. Можемо издвојити четири етапе у реклами при обраћању купцима постављање проблема, питање које из њега произилази, одговор који објашњава и уверава и императив који упућује на куповину одређеног производа: „Да ли сте знали да сте изложени утицају веома опасних токсина из загађеног ваздуха који удишете? Сада можете повратити енергију, виталност, здравље и линију захваљујући Пјур Меџик Спа, револуционарном систему за детоксикацију тела, по први пут направљеном за кућну употребу. Пјур Меџик Спа јонизирајући систем за детоксикацију путем стопала је невероватно лак и безбедан начин да на природан начин ослободите Ваше тело опасних токсина од којих се осећате и изгледате нездраво. Позовите и наручите одмах“)

6.9. Рекламне поруке некада доносе садржаје из којих ће потенцијални купац закључити да је рекламирани производ другачији и посебан и да не постоји ништа слично у поређењу са њим (Ченлер: 1996): „Јер је једини апсолутно природан, без хидрогенизујућих масти, без додатих арома и садржи чак 75% процената воде...“.

6.10. Честа је рекламна стратегија позивање на сведочење искусне особе, познате личности или признатог ауторитета. У ову категорију спада и позивање на познате партнере, набрајање награда, стандарда, сертификата. На тај начин се јавност и јавно мњење укључују у рекламу (Удиер: 2005) („Одлуком међународног жирија, Ауди А6 проглашен је за најбоље возило...осим ове награде Ауди А6 носилац је награде „Ауто 1“ часописа „Auto Bild“ и награде „Auto Trophy“ коју додељује немачки часопис „Auto Zeintug“...“; „Шта су изјавили задовољни корисници нашег производа? Од када смо пробали Проспан сируп он је постао

обавезни део наше кућне апотеке...“; „ИАСЦ је потврдио 1994. године да већина козметичких препарата који декларишу да садрже биљку алоја вера, не садрже више од 2% алоја вере. Већина стручњака се слаже да је неопходно да козметички производ садржи најмање 25-40% алоја вере, да би препарат имао у том смислу жељено дејство...“) Или се једноставно познате личности појављују у реклами као заштитна лица одређених фирми и гледаоцима препоручују одређени производ.

6.11. Употреба (псеудо)научног дискурса једна још једна од стратегија писања реклама. У рекламама се појављују и научне или статистичке тврдње које износе стручне аргументе, научне доказе или тестове, конкретне бројеве, или технолошке поступке: „Године 1985, др Бил Мек Анели издвојио је нову врсту полисахарида који садржи молекулу ацетаминана антивиралног дејства. Овај полисахарид ојачава имунитет, а протеински омотач вируса СИДЕ трајно уништава, тако да не може да нападне Т4 ћелије. ФДА је дозволио Карингтон лабораторији да у ту сврху може испитивати дејство алоје на људе. Алое Вера садржи...“. Али много пута у рекламама се не дају довољно конкретни подаци које би се могли проверити: „У савремено опремљеној лабораторији, на светски познатој клиници, тим светски познатих стручњака...“.

6.12. Две опречне стратегије су доминантне у обраћању потенцијалним купцима. Прва је врло формално обраћање. Потенцијалном купцу обраћа се с поштовањем, а заменица „Ви“ пише се великим почетним словом. Одабир овог начина сигнализира пристојност и покушај да се придобије наклоност потенцијалног купца: „Стручњаци наше компаније креирали су само за Вас нову крему која ће вашу кожу учинити млађом“; „Гарниер, јер Ви то заслужујете“.

6.13. Друга стратегија је неформално обраћање. Бити „на ти“ са потенцијалним купцем сугерише присност (Ченлер: 1996): „Искористи јединствену СЕАТ понуду и узми и новац и ауто. Ако се одлучиш за куповину новог СЕАТ возила, СЕАТ ти поклања полису обавезног осигурања“.

6.14. Уз употребу неформалног говора често долази и изражавање колоквијалном лексиком: „Чоко смоки, хепи енд на крају то је, све ти боље прија када је у двоје“, „...позови ортаке, четуј и сурфуј до миле воље...“.

6.15. У рекламама постоји још једна врста супротности. То је употреба паралелизма и антитезе. Иако се наизглед ове две стилске фигуре побијају, оне имају сличности и надопуњују се (Удиер: 2005). Паралелизам се читује у настојању да се производ повеже са нечим добрим, пожељним и прихватљивим, или се наглашава сличност између та два производа. Паралелизам се огледа у виду поређења („Кеутон- Ролс Ројс међу фотељама!“) или понављања („Супер постојан, супер сјајан, супер цена“). Антитегичност се огледа у спајању опречних значења и наизглед неспојивих појава и особина. Управо то спајање опречног и неспојивог рекламира се као предност производа („Савршен спој здравог и укусног“, „Тако снажан а тако нежан за ваше руке“). Поређења често имају за циљ да покажу разлику између одређеног производа и других производа те врсте („Фери може да опере три пута више тањира од обичног детерџента“, „Нова формула даје дупло бржи ефекат од крема на које сте навикли...“)

6.16. Један од најзаступљенијих глаголских облика у рекламама је императив: „Олакшајте себи живот. Позовите и наручите одмах.“; „Буди корак испред свих“; „Отвори и покрени забаву“; „За више информација позовите Vip call центар“.

6.17. У циљу привлачења пажње честа је употреба прилога попут: *само, још, већ...* („Авионске карте до европских градова већ од 30 €“; „Камата од 12% на оро-

чену штедњу смо у јуну...“). Сличну улогу обављају и прилози и предлози (*одмах, сада, ускоро, илус, увек*) (Удиер: 2005): „Купите одмах, платите за три месеца“; „Наш продајни објекат ускоро и у вашем граду“. Прилог *заједно* има посебну функцију наглашавања солидарности, поверења и сигурности.

6.18. Иако смо већ споменули најфреквентније придеве, међу њима се по фреквентности посебно истичу, компаратив и суперлатив придева *добар* (*бољи и најбољи*). *Најбољи* често нема уобичајено значење „најбољи од свих“ већ „једнако добар као и остали производи исте категорије“ (Шранк, 1994). У тежњи да производ представе у најбољем светлу, рекламе обилују суперлативима: „најсавременија технологија...“; „Картица за најповољнију куповину...“; „...пружа вам најквалитетнију и најбољу услугу“. Компаратив *бољи* користи се када је производ бољи него неки други производ исте врсте, мада се често не помиње тај производ са којим се врши поређење („...бољи од свих на које сте навикли.“)

6.19. Некада рекламе стварају неологизме: „Остани Бамбућа“.

6.20. Често рекламе користе народне изреке и пословице у оригиналу или делимично измењене: „Боље сад него никад“.

6.21. Колико год да језик реклама настоји да буде оригиналан и иновативан, ипак је пун окамењених конструкција (Удиер: 2005): „дефиниција квалитета“; „гаранција сигурности“; „висока доза“; „брзо деловање“ „делотворна заштита“; „изузетна постојаност“; „супер повољан“; „максимална удобност“; „пажљиво одабран“; „трајне вредности“; „повољне цене“; „јединствена понуда“; „врхунски квалитет“.

7. Закључак

За језик рекламе најважнија је његова условљеност тржишном и промотивном функцијом. Из ових функција произилазе све његове одлике. Језик рекламе мора удовољити динамичним тржишним захтевима па му је због тога природа променљива и нестабилна. Мултимедијалност је такође једна од битних карактеристика рекламе, која утиче и на њен језик. Визуелни и вербални део рекламе су међусобно условљени а често се и значењски допуњују. Рекламе су такође вид комуникације и преношења одређених вести. У складу са тим рекламни стручњаци се често у слоганима својих реклама директно обраћају потрошачима, користећи разне облике формалности и различите стратегије стварања рекламних слогана. Различите технике које се користе при писању реклама сваког дана су све бројније и све различитије што је у складу са све већим бујањем рекламног корпуса. У стварање реклама укључен је и велики број психолога и психоаналитичара који проучавају подсвесни утицај рекламе, не би ли унапредили процес стварања реклама. Поред визуелног ефекта, језик је најважнија компонента процеса настајања реклама, па се стратегије и технике писања рекламних слогана свакодневно унапређују. Ипак анализа рекламног корпуса приказаног у овом раду, показала је да у већини реклама преовлађују исте технике па чак и исти придеви, императиви и стилске фигуре, јер се показало да оне остварују најбоље резултате. Иако већина потрошача не сматра да рекламе на њих имају утицај, истраживања су показала да ће се потрошачи увек пре одлучити да купе производ о коме су нешто чули, од оног који виде први пут.

Литература:

- Advertising Language. Readership Domains.* University of Illinois <[http://halloween.ncsa.uiuc.edu/Publish/advertisinglanguage word.pdf](http://halloween.ncsa.uiuc.edu/Publish/advertisinglanguage%20word.pdf)> 25.01.2011.
- Брасовијану 2006: Brasoveanu, A. *Conversational Implicatures: Advertisement & Legalese.* <http://www.people.ucsc.edu/~abrsvn/implicature_advert_legalese_9up.pdf> 25.01.2012.
- Венг 2002: Wang, E. *Classified Advertisement language;* Network Center of USTC <http://www.vuk.vus.ck.hr/.../LiCuS_Vol.01_No.01_1> 19.02.2011.
- Датамаџумдар 2006: Dattamajumdar, S. *Language of Advertisement and Gender Stylistics.* Kolkata, India: Indian Statistical Institute.
- Едукар Чиле: Educar Chile, Portal de la educación. *El lenguaje de la publicidad, Lengua catellana y comunicación, medios masivos de comunicación.* <<http://lupus.worldonline.es/glez-ser/apuntes/publicidad.htm>> 20.02.2012.
- Кечо 1990: Е. Кеџо. *Комуникација и идеологија,* Сарајево: Veselin Masleša
- Ковачевић и Бандуринa 2000: М. Ковачевић, Л. Бадуринa, *Raslojavanje jezične stvarnosti.* Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Корпас Пастор и др. 2002: G. Corpas Pastor, G. Adela Martínez y M. C. Amaya Galván. *En torno a la traducción-adaptación del mensaje publicitario;* Málaga: Universidad de Málaga. <http://www.cs.wisc.edu/condor/classadattamajumdar_Language.pdf> 20.01.2011.
- Кристал 1996: D. Kristal, *Jezik reklame,* u: D. Kristal, *Kembrička enciklopedija jezika;* Beograd: Nolit. 390-391.
- Селс и Гонзалес 2008: P. Sells, & S. Gonzales. *The Language of Advertising,* <<http://www.stanford.edu/class/linguist34/index.htm>> 19.02.2011.
- Томић 2003: З. Томић, *Комуниколоџија.* Друго издање. Београд: Чигоја штампа.
- Удир 2005: Udier, S. L. *O jeziku reklame.* Zagrebačka slavistička škola <http://www.hrvatskiplus.org/index.php?option=com_content&view=article&id=521%3Ao-jeziku-reklame&ca_tid=38%3Ajeziklingvi_stika&Itemid=72&limitstart=3> 20.02.2011.
- Ченлер 1996: Chanler, D. *Analisis of advertisement.* <<http://www.aber.ac.uk/media/Modules/MAinTV/analad.html>> 10.02..2011.
- Шренк 1994: Schrank, J. *The Language of Advertising Claims.* New Youk: St. Martin's Press. <<http://sunset.backbone.olemiss.edu/~egjbp/comp/ad-claims.html>> 20.01.2012.

**THE LANGUAGE OF ADVERTISEMENT
TYPICAL STRATEGIES AND TECHNIQUES OF LANGUAGE USE IN
ADVERTISEMENT**

Summary

This paper investigates main strategies and techniques of language use in advertisements. The language of advertisement is defined by its market and promotional functions. These two functions influence all aspects of one advertisement. Analysis of different advertisements shows that prevalent advertisement strategies and techniques are the same in most of the advertisements presented in this paper. Given the fact that in addition to visual effect, language is the most important component of the process of creation of advertisement, strategies and techniques of language use in advertisement are improved on a daily bases.

Соња Миловановић¹

Београд

СТРУКТУРНЕ И СЕМАНТИЧКЕ ОДЛИКЕ И ОСОБЕНОСТИ ПЕСМЕ ОКЦЕ, ОКЦЕ ЗЛО НОВИЦЕ ТАДИЋА (Лингвостилистичка анализа)

У раду се бавимо лингвостилистичком анализом песме „Окце, окце зло“ Новице Тадића (збирка „Ждрело“, 1981. године), с намером да истражимо најважније језичко-стилске маркираности и композиционе механизме наизглед једноставне и пријемчиве песме, те да на основу њих покушамо да проникнемо у њену идејну раван, или макар осветлимо њен мисаони потенцијал. Дакле, на основу стилематичности исказа (микроструктура) говорићемо и о њиховој стилогености, као и стилогености текста (макроструктура).

Кључне речи: лингвостилистика, структурни/семантички план, понављање, амбивалентност

Увод

1. Тумачити идејну раван поетике Новице Тадића, данас једне од најчитанијих и високо вреднованих не само у књижевним већ и лингвистичким оквирима, представља изазован подухват када се има у виду херметичност и висока асоцијативност његове поезије, те формално и стилски разубуђен песников опус. Ипак, бројна стручна тумачења сагласна су у томе да је Новица Тадић изградио препознатљиву песничку атмосферу, чије би кључне речи биле: гротеска, дубок апсурд, изразита амбивалентност, демонско, бизарно, урбано². У својих седамнаест књига поезије колико их је објавио за живота, Тадић је певао о апсурдности положаја лирског субјекта у модерном времену и урбаном простору, или пак о његовом разноликом трансформирању у демонско, најчешће крилато, птицолико, биће савремене цивилизације³. Тај лирски субјект било да се тражи у таквом, „непријатељском“, свету, или да од тог света бежи, било да куне, нариче, проповеда, посматра или се моли, увек је усамљен, издвојен, сам. И он и свет гротескни су у разним покушајима да се један другом приближе, прилагоде или разумеју. Такав песнички свет Новица Тадић одувек је градио са мало речи, сведеним изразима, препознатљивим структурним поступцима (повнављањем и паралелизмима као доминантама), често на фону народне језичке баштине, прилагођавајући их модерном песничком осећању. Оно што призива читалачку и интерпретативну пажњу јесте, између осталог, стилски учинак који настаје, с једне

1 sonja.kovljanic@gmail.com

2 О томе пишу многи књижевни критичари и теоретичари, нпр. Р. Микић, Ј. Делић, М. Пантић, Г. Божовић, и др; в. Зборнике радова 2009. и 2011. (пуне библиографске јединице наведене су у литератури на крају рада).

3 Најчешћа су Тадићевска бића крилате и пернате животиње, али има и киклопа и других, за које је посебно важна употреба деминутива, иначе стилске доминанте у Тадићевој поезици, а која је овде истакнута и наглашена већ и у наслову.

стране, структурном уређеношћу текста, а с друге, селекцијом и комбинацијом лексема. Креативност у структурном компоновању и семантичком нијансирању песник је постигао и у песми „Окце, окце зло“, која тематско-мотивском и језичком обрадом представља парадигму тадићевске слике света: неименованог То, и естетике ружног⁴.

1.1. Структурном уређеношћу песма „Окце, окце зло“ пример је честог композиционог модела којим је песник остварио низ језичко-стилских особености, односно, онеобичавањем, низ стилских маркираности. Већина тих маркираности заснива на поступцима понављања и паралелизмима, од хијерарксијски најмањих до највећих језичких јединица: фоностилема, морфостилема, семантостилема и синтаксостилема. С обзиром на примарни циљ нашег истраживања – лингвостилистичке анализе песме (књижевноуметничког текста), где је свака врста маркираности важна, и где „ниједно понављање није случајно у односу на структуру“, због чега „класификација понављања постаје једна од конститутивних карактеристика структуре текста“ (Лотман 1976: 156), ми ћемо класификацију стилема вршити према типу језичке јединице, и то првенствено на речи, синтагме и реченице, а потом, тамо где је тај поступак доминантан, и на друге јединице језичког нивоа – фонеме и морфеме. Такође, у сврху што систематичнијег прегледа и пресека кохезивних чинилаца, комбиноваћемо принцип стиховног и надстиховног понављања, као показатеља међустиховних и међустрофних нити, како бисмо уочили најважније структурне и семантичке одлике песме, њено поетско ткиво.

2. Ево песме:

Окце, окце зло
У скровито своје ткиво
У пазухо родно
Пресадио сам окце зло, окце зла
Пресадио сам

Да сам се изменио сасвим
Да више нисам онај
Говоре ми пријатељи и они
Који ми пријатељи нису били

И заиста ја их гледам
Мало необично мало страшно
Гледам и ћутим и одлазим
У мрачан отвор тамо

У окрвављене раље разума
У лични круг огња
У окно кртичњака бога-кртице
У заселак Лудо, у Славу

4 Док је естетика ружног препозната као Тадићева доминантна поетичка особеност, о чему пишу и многи тумачи (в.нпр. Зборник радова, Новица Тадић, песник), препознатљиву синтагму Неименовано То сковала је Бојана Стојановић Пантовић за разговор књиге „Ждрело“ (1981).

2.1. Песму чине четири катренске строфе, слободног стиха, без класичних рима и метричких образаца. Свака строфа, осим последње, граматичка је и семантичка целина за себе. Четврта, завршна, строфа опкорачењем је повезана са претходном, трећом. Такође, свака строфа има једно или више семантичких тежишта. А једно од најважнијих налази се већ у самом наслову песме – „Окце, окце зло“.

2.2. Наслов је, иначе, врло важна семантичка компонента текста. Он је врста иницијације у свет песме. То је „својеврсни текст о тексту, сажетак текста, његов граничник, место увртања текста“, „смисаоно и стилистичко чвориште“ које је „и по својој позицији у тексту и по својој форми изузетно значајно за разумевање тог текста“ (Катнић Бакаршић 1999: 97–98). Његова је функција, између осталог, да „усмерава и изазива читаочеву пажњу“ (Половина 1999: 255). „Наслов је нарочито одабрана реч или реченица, вазда са јасно подвученом намером: 1. да дотична реч, односно синтагма, у неком (или у сваком) виду оличава било читаво дело (садржај, циљ, сврху, врсту и подврсту дела, општу његову боју...) или да, обратно, хотимично недореченошћу подстиче радозналост примаоца, циљног или случајног, 2. да одабрана реч пажњу усмерава на целину дела – својом нарочитошћу (необична реч, кратка реч, опширна синтагма, страна реч...), смисаоном или звуковном (...“ (Милићевић 1999: 741–742). Насловна синтагма песме „Окце, окце зло“, индикативна и структурно – понављањем лексема, и семантички – неуобичајеним лексичким спојем, оличава и садржај и циљ и сврху дела, општу његову боју, али и хотимичном недореченошћу подстиче радозналост примаоца, и то својом необичношћу – и смисаоном и звуковном. Њоме се отвара песничка атмосфера, која је као што и наслов сугерише, сва заснована на парадоксалности и гротескности.

2.3. А парадоксалност и гротескност остварене су довођењем у најужу везу значењски антиподних лексема: једна је конкретна (именица *окце*, „деминутив и хипокористик од *око*“, РМС 1971: 119), друга апстрактна (придев: *зло*). Тако се већ „статичком значењском атмосфером“, дакле на синтагматском плану, као плану на коме долази до „узајамног огледања значења која се међусобно сударају“, и где „значењски аспект речи није дат само облашћу речника из које реч потиче, већ и конфротацијом са другим речима поред којих се у тексту налази“ (Мукаржовски 1986: 80-81), отвара основно значење и основно осећање у овој песми. А то је осећање амбивалентно, односно значење је антиподно, засновано на релацијама конкретно: апстрактно, и даље, материјално : нематеријално, физичко : духовно, физичко : ментално, затим мало : велико, итд. Насловна синтагма је, дакле, изразито стилски маркирана, она је семантички и експресивно троструко активна: деминуцијом лексеме *око*, понављањем те тако и истицањем дате лексеме, семантичком конфротацијом лексема унутар синтагме на основу којих се стварају бинарне релације и низ асоцијативних веза.

2.4. Као „први међаш (...) и главни индикатор о значењу дела“ (Половина 1999: 255) наслов наше песме „Окце, оце зло“ даљу разраду добија у првој строфи, која се на структурном плану истиче понављањима и синтаксичким паралелизмима. Паралелизам је, иначе, остварен и на нивоу стихова (микроструктура) и на нивоу строфа, односно читаве песме (макроструктура).

У скровито своје ткиво
У пазуху родно

Пресадио сам окце зло, окце зла
Пресадио сам

2.5. Инверзијом адвербијалних одредби за место (*у скровишо своје шкиво, у пазухо родно*) у односу на глагол (*пресадио сам*), у први план поставља се место радње, и то се место анафором предлога у посебно наглашава. Ипак, даљим понављањима и њиховом формалном уређеношћу – анафором глагола *пресадиши* на почетку трећег и четвртог стиха прве строфе – ствара се извесна противтежа почетном, инверзном члану и пажња усмерава на њих: *Пресадио сам окце зло, окце зла/ Пресадио сам*.

2.6. Инверзним реченичним редоследом – одредба места, предикат, објекат – те репетицијом одређених лексема, синтагми односно реченица на нивоу макроструктуре (строфе), (а познато је да инверзија и репетиција утичу на ритмичност стиха, као и да ритам често може бити и семантички носилац/семантичко тежиште стиха, в. нпр. Лотман 1976: 164–171, Лешић 1987: 268–277), и синтаксичким хијазмом на нивоу микроструктура (стихова), истиче се и шта је лирски субјекат урадио и на шта се радња односи. Комуникационо, акценат је дакле и на радњи (*пресадио сам*) и на објекту радње (*окце зло/окце зла*), док се семантички план усложњава хијастичним решењем којим се сугерише на обрнуту слику из огледала, на визулено удвајање лика, што ће се показати и даљим структурно-семантичким везама. Дакле, структурни и семантички план тесно се преплићу и међусобно допуњују ширећи мрежу асоцијација.

2.7. Семантички план прве строфе или песничке слике усложњава се и избором и комбинацијом лексема, и то тако што зачудност расте од прве до последње лексеме, па можемо говорити и о семантичкој градацији.

2.7.1. У синтаagmaма *скровишо своје шкиво* и *пазухо родно*, део тела лирског субјекта (ткиво/пазухо) атрибуцки се одређује као *скровишо, своје, родно*. То су махом уобичајене лексеме, које, међутим, у датом контексту постају онеобичене. А када је нешто онеобичено, оно носи информацију више од основног плана значења. Прво, већ квалификтив *скровишо* буди позорност, јер се њиме жели указати на необиченост места, на његово тајанство, те и на посебно расположење лирског субјекта („1.а.с(а)кривен, склоњен, сигуран, б.унутрашњи, интиман, в. тајан, тајанствен, 2. забачен, забит, усамљен, тих“ РМС 1973: 822). Поред тога, и придев *родно* посебно је стилски наглашен. Он имплицира да је реч о месту (рођења), земљи, крају или тлу („родни, -а, -о, 1. који се односи на рођење (место, крај и сл.), порекло (кога, чега)“, РМС 1973: 554), али његово се семантичко поље у датом контексту шири анафором предлога *у*, односно предлошко-падежне конструкције *у+акуз.* уз наведене именичке синтагме. Квалификатив *родно*, уз остале: *своје* и *скровишо*, од основног одређења: „првобитно, завичајно“, добија и конотације: „интимно, емотивно“. Дакле, овим се придевима експресивно нијансирају синтагме, односно искази, сугеришући шта за лирског субјекта одређени догађај, односно место радње значи. Зато нам се чини да се анафором предлога *у*, односно местом збивања, заправо истиче одлазак, тачније бег лирског субјекта ка унутрашњости, ограђености, скровитости простора као дела јунакове једине или праве интимности. Да су нам оба ова значења отворена, односно да се преко основног остварује и метафоризовано упућује и глагол *пресадиши*. У Речнику Матице српске проналазимо два за нас релевантна значења овог глагола – и денотативно: „1. пресадити – ископавши посадити биљку на друго место“, што одговара првом, информативном, комуникативном плану песме – и конотативно: „2. фиг. а)

преместити, поставити у другу средину, у нов положај, у ново звање (о људима), б) пренети, увести (о идејама, установама“), (РМС 1971: 984), што одговара фигуративности синтагме, односно синтагми *окце зло, окце зла*, семантичком и стилистичком плану.

2.7.2. Међутим, оно што највише привлачи пажњу, јер највише зачуђује, јесте епизеустичко (контактно) понављање синтагми *окце зло, окце зла*. Структурно еквивалентне, ове су синтагме су семантички различите. Обема је први елемент исти (*окце*), а други елемент семантички варира (*зло/зла*) и носи семантичко-стилски потенцијал читаве песме. Док су им реченични чланови (објекти), и управне речи синтагми (именица *окце*) једнаке, основ њиховог поређења, односно са-против-постављања јесте диференцијација падежног атрибута *зло: зла* (о термину са-потив-постављања в. Лотман 1976: 123). Једном је у улози падежног атрибута придев, други пут именица. Једном је његово значење квалитативно (дакле, какво је *окце*), други пут је квантитативно (партитивни генитив). У првој од две координиране синтагме надградња већ самог зачудног споја лексема *окце* и *зло*, у којем је „парадоксалном формулацијом окарактерисано огледање супротстављених речи као стварање *новог* значења које није садржано ни у једној од њих посебно“ (Мукаржовски 1986: 80-81), постигнута је инверзијом, постпонираним придевом у односу на именицу, па уместо конгруентног (позицијски неутралног) имамо падежни (стилски маркиран) атрибут; друго, инверзним решењем стварају се ритмички блокови што осим визуелног доприноси и акустичном плану строфе. Ритмизација је постигнута и морфемским паралелизмом *зл* на невеликој међусобној удаљености (*зло: зла*), чиме се добија стилска фигура параномасија, а дистинктивним фонемама о: а (*зло: зла*), творе се различите лексеме чија је архисемска копонента иста: „рђаво, лоше, мучно стање, РМС 1967: 313). Оваквом лексичком комбинацијом добијена је врло ефектна коплетизација у исказу.⁵

Дакле, поново је структурно понављање основ семантичког супротстављања, заправо варирања значења чиме оно постаје онеобичено, допуњено и обогаћено. Тим додатним и усложњеним значењем и насловна синтага добија на ефицијентности: сада није само реч о *злом окци*, већ и о *окци зла*. А та надградња могла би се дефинисати овако: физички умањено око, *окце*, не умањује последице његовог дејства, *зла*, јер оно не само да је мало, па може и нарастати, већ је и делимично (партитивно), па се може умножити. Зато су деминутив и граматичко диференцирање овде у функцији семантичког поигравања, варирања, надомештања и усложњавања значења, чиме су добијене бројне стилске фигуре: епитет, метафора, параномасија, еуфонија, игра речима, гротеска, парадокс.

2.8. На стилогеном плану, наведено је понављање, као што смо могли видети, сврсисходно, јер је његова улога у томе да формом подстакне унутарњи динамизам песме. А то значи да представи и пренесе доживљај лирског субјекта, односно да пољуља хоризонт читаочевог очекивања – повређену интимност и бег од људи и непосредног окружења, и /или, управо супротно – замаскиравање сопствене личности, представљање лажног карактера, и/или последице тога

5 „Под овим неоричним термином подразумевамо тежњу ка обиљу знакових средстава, и то таквом обиљу које продубљује комуникацијску ефицијентност структуре. Више је операција којима се ово постиже“, а овде је у питању понављање, и то „повнављање у контакту, или на блиском одстојању – подсећа на одјек, а представља вишеструку номинацију истог садржаја, што ће рећи – у поновљеним околностима семантички продубљује исказ, уз истовремено појачавање еуфоничности“. Исп. Р. Симић, Општа стилистика, Јасен, Београд Никшић 2001: 259–260.

на физичко-менталном плану. Тако лирског јунака схватамо двојако: у једном случају као позитивног, у другом као негативног јунака, антијунака. У првом случају ми се с њим идентификујемо, у другом се питамо: ко је он? Да ли се овај јунак поиграва с нама? А с обзиром на демонско, утварно, изокренуто, изобличено у основи Тадићеве поезије, двогубост лика лирског јунака можда је и једино могућа његова природа. Шта више, таквом језичком игром песник нам је заправо отворио песму понудивши двоструку доживљаја и тумачења текста. Јер када је о семантичкој поливалентности или отворености исказа реч несумњиво је да је оваквом комбинацијом лексема, односно материјалних и релационих речи у Јакобсоновом одређењу (Јакобсон 1966: 72–81), песник постигао не само оно што је бит његове поезије него мислимо и врхунског песништва уопште: отворена затвореност или затворена отвореност⁶.

2.9. На ову дубоку противречност затворености и отворености, чини се, упућује и месно прилошко значење именичких синтагми реализовано предлошко-падежном конструкцијом *у + акуз.* Ова конструкција истакнута анафорским *у* на самом почетку песме, *у* њена прва два стиха, како смо видели, упућује на њено примарно, конкретно, односно просторно одређење: *акаузативом с предлогом у* (а што важи и за предлоге *на, о, њо*) „исказује се, пре свега, заузимање одређеног места после извесног кретања које се означава управним глаголом“, односно [да] „акузатив с предлогом *у* означава завршетак кретања, односно усмереност појма с именом *у* акузативу, у границама, односно међу деловима, или на ограниченем простору онога што појам значи“ (Стевановић 1986: 414–415). Та анафорска употреба предлога *у* с почетка песме има улогу увода у радњу, неку врсту експликације онога шта лирски субјект чини, односно наглашава место радње, и тако истиче важност тог места, и догађаја. Међутим, анафорско *у* амплификативно ниже се од последњег стиха треће и целом четвртог, завршном строфом, а оваквим полисидетским низом добијају се надстиховна понављања истог конструктивног принципа (*у+акуз.*) која „обелодањујући истоветно у супротноме и различито у сличноме, међусобно образују извесну семантичку парадигму и улазак *у* њу открива *у* сваком одечку текста смисао који се посве разликује од оног који се *у* њему открива при изолованоме посматрању. Нпр. две теме, два типа лексике, два семантичка поља...“ (Лотман 1976: 253). Не само да је смисао посве различит при изолованом посматрању већ је различита функција конструкције *у+акуз.* почетном и завршном позицијом у тексту, а што ћемо видети у наставку анализе.

3. У другој строфи понављање је такође једно од начелних механизама: понављање синтаксичко – зависних клауза *Да сам се изменио сасвим и Да више ни сам онај* и понављање лексичко – именице *пријатељи*, које се графичким решењем налази у средишту трећег и четвртог стиха, те тако чини стилску фигуру мезофору. Графичко обликовање строфе, које је свакако овде од важности, као да сугерише вишесмисленост:

6 Говорећи о принципу негације на којој израста поетска форма, Новица Петковић констатује да „момент негације остаје у форми као могућност непрекидног трансцендирања. Сама трансценденција је унутарња динамика песме. Та унутарња динамика увек отвара иначе смислено затворену структуру песме. Парадокс песме звучи као каламбур: затворена отвореност“ (Н. Петковић, Атрикулација песме, Београд 1972. стр.12).

Говоре ми *пријатељи*

И они који ми *пријатељи* нису били

3.1. Не носи ли и та графичка уређеност одређену поруку, није ли на њој одређени смисаони акценат? Имајући у виду кључне речи Тадићеве поетике, рекли бисмо да је опет посредни двоструко одговора, односно значења, на које нас упућује сама структура текста: лирски субјект пријатеља нема и/или чезне за пријатељем/пријатељима. Лексема „пријатељи“ има улогу да а) лирског субјекта постави у однос према њима, чиме се добија релација: ја (лирски субјект): они (пријатељи/свет), дакле, јединка (граматичка једнина) наспрам мноштва (граматичка множина), а такође се и 2) понављањем дате лексеме активира и њено конотативно значење, тачније њиме се сугерише на ооинирано, супротност значење оном конвенционалном, устаљеном. Семантичка се диференцијација не остварује различитом радњом (предикат је исти: *говоре ми*) или временом радње (презент), већ субјектима радње (*пријатељи* и *они који ми пријатељи нису били*). Трећи и четврти стих друге строфе синтаксички су једна целина чији субјекти стоје у односу синтаксичке напоредности (везник *и*) а сеамнтичке контрарности. Међутим, не бисмо могли рећи да су у питању антоними пријатељи: непријатељи, а ево и зашто. Други исказ: *И они који ми пријатељи нису били* можда подразумева, али не експлицира да су то били непријатељи, због чега је синтаксички и реализован као литотизирана парафраза (чиме је стилематичност строфе већа), што на семантичком плану отвара низ питања (чиме стилогеност строфе расте): да ли је лирски субјекат мислио да су му и ти други били пријатељи а оно то заправо нису били (што не значи да су они нужно морали бити непријатељи), јесу ли ипак били непријатељи, шта су ти (не)пријатељи лирском субјекту сада, како се они односе према њему, на крају, ко су ти што нису били пријатељи, а нису експлицирани као непријатељи или некако другачије. Штавише, први исказ *Говоре ми пријатељи* уз наредни, сам по себи недокучив исказ *И они који ми пријатељи нису били* и сам постаје ироничан, изврнувши своје основно, позитивно, значење. Зато бисмо у овој песми нарочито у вези са лексемом *пријатељи* могли да говоримо о динамичкој значењској атмосфери, како је одређује Мукаржовски. Наиме, Мукаржовски, поред статичке разликује и динамичку значењску атмосферу: “Смисао” језичке манифестације, иако такође постоји (наравно, само потенцијално) већ у тренутку у којем је језичка манифестација започета, тек се током времена постепено остварује. То значи да је језичка манифестација значењска струја која повлачи поједине речи у свој повезан ток, одузимајући им знатан део самосталности предметног односа и значења: свака реч у језичкој манифестацији остаје значењски “отворена” све до тренутка у којем се манифестација завршава – док манифестација тече свака од њених речи је изолована накнадним померањима свог предметног односа и променама значења под утицајем следеће повезаности – нпр. може се десити да *почећна емоционална обојеност речи буде промењена под овим утицајем у праву супротност, да се тако значење речи накнадно сузи или прошири итд* (С.М). Динамичка значењска јединица се, значи, разликује од статичке зато што је дата као постепено оствариван *контекст* (Мукаржовски 1986: 86–87).

3.2. При томе, читава друга строфа као структурна целина, стилски маркирана инверзијом зависних клауза у односу на управну реченицу, као и субјектима у односу на предикат, семантички је такође онеобичена. Први исказ *Да сам се изменио сасвим*, семантички се интензивира наредним *Да више нисам онај*, где се-

мантичко-стилски ефекат носе егзофора *онај* и елиптиран лексички садржај, рецимо, (*онај*) *стири, некадашњи, који сам некад био, каквоџ су ме познавали, истии од пре*, чиме се неизговарањем, прећиткивањем, (поново) неексплицирањем отвара читав један дубински свет песме, а тиме се проширује и продубљује њена загонетност. Зато и клаузе *Да сам се изменио сасвим, Да више нисам онај* имају двоструко значење: промена је физичка, али зашто не и духовна, морална.

3.3. С обзиром на неодгонетљивост ко је био лирски субјекат раније, тачније, какав је био, недокучиво је и ко су ти његови пријатељи и они који то нису били. Зато ми не знамо да ли је он од својих пријатеља побегао или се пред њима претвара, навлачи маску, скривајући *океце зло, океце зла*. Дакле, структурном уређењошћу и извесним структурно-синтаксичким доминантима (понављањима, паралелизмима, инверзијом, али и мезофором, елиспом и литотом), као и смисаоном несводљивошћу, ове две строфе показују кохерентност.

4. Семантичка загонетност или отвореност значења наставља се и у трећој строфи. Она такође има неколико својих фокуса. Први стих: *И заиста ја их гледам* употребом модалне речце *заиста*, која експлицира да се лирски субјекат чуђи, да је зачуђен (\rightarrow *заиста, кад мало боље размислим*), семантички продубљује већ постојећу амбивалентност, заштрава је иронијом: не знамо да ли је лирски јунак озбиљан или шаљив овим коментаром, да ли се он преиспитује под утицајем реакција пријатеља, па их због тога гледа *мало необично мало стирашно*, или је због таквог погледа он узрок њихове реакције (па му зато говоре да се променио сасвим, да више није онај). Поново је посреди двоструког смисла: он пријатеље гледа физички необично и страшно, јер има/нема ока, или их изругава својим двојним, *мало необичним, мало стирашним погледом*, које је таково не (само) због физичког изгледа, већ (и због) духовног, моралног, етичког лика. Питање се опет усложњава: ко је овде необичан и страхан, ко се у коме огледа, јесте ли лирски субјекат огледало друштва или је друштво због другачијег *погледа* изопштило лирског субјекта (а то питање кореспондира са принципом огледала из прве строфе, или двогубим ликом лирског јунака). Одакле је онда *океце зло, океце зла* пресаддио у скровито своје ткиво? Да ли га је преместио са сопственог тела или га је поунутрио из спољашњег окружења? Суочењавањем, односно подвајањем естетике и етике лирског субјекта и света, амбивалентност добија назнаке апокалиптичног.

4.1. Одговор о природи погледа делимично је назначен у наредном стиху треће строфе, анатиплозом глагола *гледајти*, односно његовим семантичким нијансирањем. Првим *гледам* („1. имати поглед, очи управљене на некога или на нешто, посматрати“ РМС 1967: 497) истиче се овај глагол чула вида, чиме нам је непрестано у фокусу океце лирског субјекта, односно његов физички поглед и изглед. Значење је дакле конкретно, денотативно. Али друго *гледам* упућује на разум, рацио, на ментални поглед. Ако је „гледајући“ схватио, ако је то вид резигнације лирског субјекта, онда је и његов идентитет, његово океце не само физичко, или није уопште физичко, већ је ментално, духовно. И семантика глагола „гледати“ варира од конкретизације до апстракције – од физичког до мисаоног, односно менталног погледа.⁷

7 Потврду за денотативност и конотативност глагола *гледајти* пружа нам и именица око под чијим је првим значењем у Речнику Матице српске наведено: „1.а. орган чула вида у човека или животиње, б.вид, способност гледања, в) поглед, г) фиг. запажање, одећање, способност, смисао за нешто, б) надзор, пажња (1971: 96–97)

4.2. Таква нам могућност „читања“, односно интерпретације, дозвољава и поменута двострукост значења лексеме *пријатељи*. Последица по лирског субјекта таква је да је он можда симболично пресадио *окце зло, окце зла*, поунутрио га у своје биће да би тако сачувао себе од свеопште равнодушности. Други пут употребљено *гледам* поново нас враћа пређашњој недоумици о идентитету лирског субјекта? Какво је и чије је то окце зла? Јесте ли оно појединачно или постаје свеопште?

4.3. Наредним исказом оствареним полисидетским низом (редупликација везника *и*) и паратаксичким конструкцијама: *гледам и ћућим и одлазим* – успорава се ритам, истиче сваки појединачни члан низа, упућује на трајност радњи и њихов ток, што нам даје нов доживљај лирског субјекта: сугерише да је реч о његовом повлачењу, извесној резигнацији, чак и тузи. Ново питање је: повлачи ли се због себе или због других, због свог наказног лика или због наказних приказа „пријатеља“ и оних који то нису.

4.4. Назначена дистанца између лирског ја и света као да се у наредном стиху експлицира ендофором *шамо: у мрачан отвор шамо*, а питање које се наставља на пређашња односи се на то у односу на кога се поставља дистанца – у односу на свет (пријатеље) или у односу на себе, односно на своју позицију? Ендофора *шамо* осим што показује структурно-семантичку кохезивност текста са почетним двостихом песме, увод је у идентификацију „унутрашњег“ света лирског субјекта.

5. Свет лирског субјекта се, међутим, не конкретизује, већ стихом по стих завршне строфе постаје све апстрактнији: од пазуха родног и скровитог сопственог ткива, дакле од света и простора интимности, кроз мрачан отвор прераста у гротескно карикатурално место:

у окрвављене раље разума,
у лични круг огња
у окно кртичњака бога-кртице
у заселак Лудо, у Славу

5.1. Ова строфа очигледан је пример звуковног и семантичког сагласја, односно потврда да у доброј и успелој поезији звуковни слој такође има семантичку улогу. Наиме, у четвртој су строфи доминантни фоностилими. Фонијска структура почива на доследној смени одређених самогласника и сугласника, чиме се добијају асонанца (понављање самогласника), алитерација (понављање сугласника), чак и стилска фигура параномазија (повезивање речи исте основе: *крџи*). Као да се и овим стилским фигурама, односно сменом наглашених и стилски маркираних фонема, дочарава амбивалентност простора. На пример, самогласници *у* и *о*, као дубоки вокали, овде су тешки, мукли, заумни, *а* и *е* отворени, лаки (о природи самогласника в. нпр. Лешић 1987: 91–95). Звучни сугласници: *к*, *с*, вибрант *р* сонант *л*, а посебно одређене сугласничке групе (*крџи*), *ра*, *с(е)л*, *сл(а)*, *лу*), које се понављају на невеликој међусобној удаљености акустичким паралелизмом доприносе еуфоничности, унутарстиховној ритмичности али и ритмичност читаве строфе, као и извесном гласовном симболизму који одговара семантичком плану песме: амбивалентности између затвореног и отвореног,

тешког и лаког, тамног и светлог, разарајућег и милозвучног, погубног и спасоносног, меланхоличног и ироничног⁸.

5.2. На дубоку амбивалентност упућује и избор и комбинација лексема: *раље* (чељуст), *разум*, *окрвављен*, *огањ*, *окно*, *крџичњак*, *бог-крџица*, *заселак*, *Лудо*, *Слава*, од чега су неке стилски маркиране јер су веома ретке у употреби (*раље*, *крџичњак*, *заселак*, па и *окно*), друге су индивидуализми (*бог-крџица*), а неке постају поетизми у контексту како због окружења других лексема тако и графичким онеобичавањем писањем великог почетног слова (*Лудо*, *Слава*).

5.3. Поред семантичког онеобичавања оствареног преко фонетског и лексичког, оно је у четвртој строфи остварено и синтаксичким паралелизмом. Предлошко-падежна конструкција *у+акуза*, као формални индикатор „места завршетка кретања“ у последња два стиха, а посебно у завршном, избором лексема добија ново значење, и нову функцију: „Апстрактни појмови немају, наравно, нити могу имати димензија, па ни било какве површине нити горњег краја који захвата предлог [на] у (С.М.) у одредби, али ипак имена таквих појмова који су циљ кретања, у служби глаголске одредбе такође стоје у акузативу с предлогом [на] у (С.М.)⁹. Међутим, постоје „неке врсте усмерености у правцу појма с именом у облику акузатива уз који стоји предлог у, а у ствари [значе – С.М.] промену једног положаја, стања или расположења у друго (*прећворио се у леишира*)“ (Стевановић 1986: 415) Овде је индикативна промена једног положаја, стања и расположења у друго, где је сваком променом или проображењем степен зачудности већи, јер смисао бива апстрактнији.

5.4. Наиме, примарно значење које се овом конструкцијом успоставља: место завршетка кретања, у финалном делу песме варира се и усложњава, онемогућавајући конкретизацију простора, што је још један доказ у прилог затворености/отворености и амбивалентног доживљаја песме. Варијација одређења на граници просторно/физички омеђено: неомеђено, и даље: конкретно: апстрактно постаје сада додатна семантичка игра значења, са метафоричним градијским низом: *раље* разума = унутрашњост главе, односно *окрвављене раље* разума = повређена, обогалена глава, лични круг огња = (лични) пакао, ок(н)о кртичњака бога-кртице = гроб, *заселак Лудо*, *Слава* = смрт. Амбивалентност, апстрактност, парадокланост и гротескност заострене су и реферисањем на просторну оградањеност: *окно крџичњака*, *заселак*, и довођењем у корелацију са метафоризованим лексемама *Лудо*, *Слава*, које, иако великим почетним словом сугеришу да је реч о топонимима, својим семантичким садржајем потпуно опонирају такво одређење. Уз то, хифенска метафора *бог-крџица* одговора дубокој, коренитој семантичкој антиподности: горе: доле, узвишено: уземено, телесно: бестелесно, заправо гротеско-карикатуралној визији божанског, спасоносног, рајског. Слика бога и његове улоге (ствароца света и свих створења) иронично је представље-

8 „Својим здруживањем или понављањем гласови повезују речи у чвршће целине него што би их могла повезати обична средстава граматичког и синтаксичког везивања, али их на тај начин истовремено и семантички интензивирају, доводећи у њихов смисао и истакнутије семантичке односе и упадљивију емоционалну ситуацију. Остварени звуковни склад пјесме изазива у нама музичке резонанце и омогућује да се она емотивна тензија која постоји у пјесми пренесе тим музичким валом у наш доживљај песме“. Лешић 1987: 256–257“

9 Разлика између ове предлошко-падежне везе и оне о којој је било речи у непосредно претходним тачкама у томе је што, према основном значењу прве, акузатив с предлогом у означава завршетак кретања, односно усмереност појма с именом у акузативу, у границама, односно међу деловима, или на ограниченом простору онога што појам значи“.

на, изврнувши своје конвенционално значење узвишености и недодирљивости претварањем тог истог у мало, телесно, коначно створење које бесомучно рије земљу. Оне не само да одводе од било какве конкретизације положаја, стања и расположење лирског субјекта већ сада кључне синтагме с почетка песме: *окце зло, окце зла* добијају и ново значење: лирски субјект и бог-кртица идентификују се по месту радње: пазуха родног, скривеног ткива, односно окна кртичњака, засеока, и саркастично – лудости и славе, односно *луде славе*. Понављање предлога у кроз читаву строфу, а у последњем стиху додатно наглашено двоструким понављањем, добија функцију екскламације и емоционализације. „Емотивни ефекти у Тадићевој поезији постају, с једне стране противтежа гротескним елементима, а, опет, с друге стране, њихова полазна основа“ (Антић 1995: 108) Функција анафоре, дакле, јесте да иронично и меланхолично, гротескно и карикатурално, прикаже позицију и стање лирског субјекта и његовог окружења.

5.5. Међутим, ако последња лексема треба да на неки начин стави тачку на песму, или је смисаоно заокружи, јер је речју *Слава* песник формално и семантички заокружио текст и учинио га кохерентним, ипак га је, с друге стране, поново семантички отворио, с обзиром на то да само одређење лексеме *слава* сугерише на васкрсење, трајно сећање и осведочење о некоме/нечему¹⁰. Семантичка се дубина проширује несводивошћу и еластичношћу значења: чини се да лирски субјект свесно бежи у смрт, уз болни вапај, али и уз извесно олакшање, растећење, као да тражи спас у васкрсењу. Макар и у васкрсењу песме!

Закључак:

6. Лингвостилистичком анализом песме „Окце, окце зло“ Новице Тадића покушали смо да на основу структурних принципа проникнемо у мисаони свет песме, у његову идејну раван. Анализом стиха по стих установили смо међустиховне али и међустрофне везе како на формалном тако и на семантичком плану и показали да су они тесно повезани и условљени један другим, да се прожимајући допуњују. Поред понављања и паралелизама као структурно-стислских доминаната, важан синтаксички механизам је и инверзија; којом прве две строфе постају структурно кохерентне. Друга и трећа строфа семантички кореспондирају антонимним глаголима *говоре ми: ћућим*, који су основа и за остале антиподности: свет/ пријатељи: лирски субјект, а четврта и прва структурно су и семантички повезане граматички истородним конструкцијама: понављањем предлошко-падежне конструкције *у+акуз*, која на структурном плану чини песму заокруженом и затвореном, а на семантичком мења улогу простора/места од конкретизације до апстракције.

6.1. Формална симетричност појединих различитих језичких јединица (лексема, синтагма, клауза или исказа) отвара, у ствари, семантичку пуноћу, тачније поливалентност значења/текста, чиме се показује и то да одређени песнички поступци бивају свесно промишљени. А наведени поступци текстуалне ор-

10 У свом одређењима, а за нас релевантним, лексема *слава* дефинисана је 1) глас, углед, надалеко познат, сведочанство општег признања за заслуге, за јунаштво, успех у чему и сл., 2) јавно мишљење о нечијим врлинама или недостацима, глас (добар или лош), познато име, реноме, 3) рад, поступак који заслужује поштовање, заслуга, 4) хвала, захвалност, или у значењу изреке овенчати се славом, прославити се, слава му! Последњи поздрав покојнику и опроштај с њим, са жељом да сећање на њега буде трајно, и најзад у славу кога, чега, свечано славећи кога. (РМС 1973: 835).

ганизације у песми „Окце, окце зло“ имају двоструку улогу: структурну и стилистичку (естетску). Структурно уређење указује на формалну прецизност и кохерентност, а идејни слој као да жели да се тој прецизности и уређености „отргне“. У том вештом балансу између структурне затворености и семантичке отворености, открива се креативни песнички чин.

Литература:

1. Антић 1995: Г. Антић, *Лирска епистола са фикс-идејам (поешика Новице Тадића)*, Српски књижевни гласник, Год 4, књ. 1, бр. 5/7 (1995), стр. 92–108.
2. Зборник радова 2009: *Новица Тадић, песник*, Народна библиотека Стефан првовенчанин, Краљево
3. Зборник радова 2012: *Кај помислим на себе, кришом се прекрстим*, Орфеус, Нови Сад - Центар за културу, Плужине
4. Катнић Баканчић 1999: Marina Katnić Bakaršić *Lingvistička stilistika*, Budapest: Open Societs Institute Budapest
5. Ковачевић 2000: М. Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура*, Крагујевац, Кантакузин
6. Лешић 1987: З. Лешић, *Језик и књижевно дело*, „Свјетлост“, ООУР Завод за уџбенике и наставна средства, Сарајево
7. Лотман 1976: Ј. М. Лотман, *Структура уметничкох текста*, Нолит, Београд.
8. Микић 2010: Р. Микић, *Песник шамних сивари*, Службени гласник, Београд
9. Милићевић 1999: В. Милићевић, *Зов исказа: наслов*, Српски језик, бр4/1–2, год.IV, стр.741–747.
10. Мукаржовски 1986: Ј. Мукаржовски, *Структура песничког језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
11. Симић 2001: Р. Симић, *Општа стилистика*, Унирекс, Београд-Никшић
12. Стојановић 1986: М. Стојановић, *Савремени српски језик II*, Научна књига, Београд
13. Петковић 1972: Н.Петковић, *Артикулација песме*, Београд
14. Половина 1999: V. Polovina, *Semantika i tekstlingvistika*, Čigoja štampa, Beograd
15. Речник српскохрватскога књижевног језика 1967–1976, Матица српска - Матица хрватска, Нови Сад–Загреб

STRUCTURAL AND SEMANTICS CHARACTERISTICS AND PARTICULARS OF POEM OKCE, OKCE ZLO BY NOVICA TADIĆ (LINGVOSTILISTIC ANALYSIS)

Summary

Abstract: In this paper we will use linguo-stylistic analysis of the poem *Okce, okce zlo* (collection „Ždrelo“, year 1981.) to present the most important linguo-stylistic markers and compositional mechanisms of a seemingly simple and accessible poem, and through use of such instruments see into its ideational plane or at very least to shine some light on its ideosyncratic potential. Therefore, on the basis of a formal estrangement of the expression (microstructure), we shall speak about its semanoitic estrangement of the expression, as well as the semantic estrangement of the text (macrostructure).

Key words: linguostylistics, structural/semantic plan, repetition, ambivalence

Соња Миловановић

Тина Поштић, Слађана Павловић
Београд

ИНТЕРАКЦИЈА ЈЕЗИКА И ДРУШТВА У ЈЕЗИКУ РЕКЛАМА

Циљ истраживања овог рада је идентификовање језичких стратегија у језику реклама код нас, које су уједно средство и културе и манипулације. Ова тема није испитана у једнакој мери и представља тек назнаке могућих даљих праваца а тако и развоја у области српске лингвистике. Основна идеја овог рада је идентификовање језичких стратегија које се користе у рекламном дискурсу, које омогућавају успостављање симболичких односа између друштва и појединца, и на основу којих бисмо могли разоткрити технике манипулације којима се аутори реклама служе. Корпусну грађу чине билборди, као специфичан облик и вид рекламирања. У раду су коришћени различити методи израде: ексерпирење грађе, класификација и систематизација грађе, аналитички метод и дескрипција. Резултати до којих се дошло у проучавању језика реклама потврђују да се интеракција друштва и реклама обавља двосмерно – рекламе врше утицај на друштво, али и друштво утиче на изглед и појавни облик рекламе.

Кључне речи: језик, реклама, друштво, стратегије, манипулација

Увод

С обзиром на то да рекламе, као специфичан облик медијске комуникације и посебна врста текста, утичу на осећај вредности појединца, на његове ставове и схватања, као и на поимање припадности одређеној друштвеној групацији, основна идеја овог рада је идентификовање језичких стратегија које се користе у рекламном дискурсу које омогућавају успостављање симболичких односа између друштва и појединца на основу којих бисмо могли разоткрити технике манипулације којима се аутори реклама служе.

У истраживачком делу рада корпусну грађу чине билборди, као специфичан облик рекламирања врло популаран у урбаним срединама, различитих маркетиншких кампања у протеклих седам година, различитих производа и услуга свих привредних грана, чија је сврха искључиво комерцијална. Језичке стратегије које се најчешће користе на билбордима, говоре у прилог чињеници да се интеракција друштва и реклама обавља двосмерно – рекламе врше утицај на друштво, али и друштво утиче на изглед и појавни облик рекламе. Наиме, реклама данас је све мање део маркетинга, она је мултидисциплинарна и мулти-медијална представа која своје конзументе нагони на разне активности и понашања.

Разлог за обраду ове теме лежи у чињеници да досадашња проучавања савременог српског језика нису подразумевала проучавање језика реклама као засебног језичког феномена.

Прегледом релевантне литературе дошло се до закључка да се мали број истраживача бавио овом проблематиком са аспекта лингвистике.

ПОЈАМ РЕКЛАМЕ

Појам рекламе није лако дефинисати јер је реклама све мање део маркетинга, она је постала мултидисциплинарна и мултимедијална представа која своје конзументе нагони на разне активности и понашања и поље је интересовања не само маркетинга већ и психологије, лингвистике и многих других области.

„Дефинисање рекламног огласа односно рекламе вишеструк је проблем, и то не само зато што је у појединим случајевима тешко раздвојити информативну функцију, иманентну свим врстама огласа, од експресивне функције усмерене на рекламирање, него и зато што је поимање функција, а самим тим и дефинисање рекламе условљено друштвено-културним контекстом, што неминовно утиче на то да се реклама прилагођава и у погледу својих функција и форми друштвено-културним заједницама у којима настаје и којима је намењена.“ (Васић 1995: 17).

Рекламе се најчешће сматрају творевином новог доба, али примере рекламних текстова налазимо још у далекој прошлости и стратегија рекламног дискурса је била готово идентична савременим. Сама реч *реклама* изведена је од француског *réclamer* „dozivati“ i латинског *clamare* „звати, узвикивати“, *reclamare* „викати против нечега“.

Рекламе се убрајају у ширу категорију огласа (у вези је са огласом у значењу „вест, обавештење“), чије прве трагове проналазимо још око 3200 година пре н.е. у Египту и касније код феничанских и вавилонских трговаца, те у старој Грчкој и Риму – пре свега на зидовима, таблама, натписима, као и у сликарству (Васић 1995). Првобитни појавни облик реклама је усмени, али је врло брзо након развоја писма био допуњен сликом. У почетку су штампани медији садржали готово само вести, а рекламе у данашњем (комерцијалном) облику налазимо крајем 19. и почетком 20. века. На убрзан развој рекламе утицао је интензиван развој индустријске производње, ширење масовних медија и преоријентација на проблеме тржишта.

ОДНОС РЕКЛАМЕ И ДРУШТВА

У данашње време криза идентитета појединца је појава која се одвија много брже него раније, а традиција која је имала улогу очувања тог идентитета сада губи ту моћ. Стручњаци који се баве осмишљавањем реклама проницљиво користе управо те исте традиционалне вредности како би створиле алтернативни модел и како би, заправо, куповином или коришћењем одређеног производа реципијент јачао свој осећај вредности, створио одређену слику о себи и друштву у којем живи. Производ, на тај начин, потрошачу нуди и самопоуздање, систем вредности, начин размишљања, припадност одређеној друштвеној групи.

Рекламе стварају и подржавају колективно осећање сигурности. Према В. Пакарду (Пакард 1958), рекламе уз помоћ психолошких и језичких средстава „продају“ примарне људске потребе, као што су потврђивање сопствене вредности, емоционална сигурност, моћ и сл.

Рекламе функционишу по принципу пројекције или по принципу идентификације. У оба случаја ради се о процесима компензације: осећај мање вредности и неиспуњена жеља за самопотврђивањем на симболички начин компензују се пројекцијом на дати производ или идентификацијом са сликом која је створена о производу или његовом кориснику. То се, наравно, одвија симболички – путем набавке неког од типичних атрибута датог производа, јер на тај начин реци-

пијент добија и опипљив доказ за своју идентификацију са замишљеном сликом (Половина 2010).

Чоловић и Вуковић (1979: 452) наводе да рекламе функционишу тако што нас прво убеди у важност начина живота који водимо, да би нас затим убедиле да је конкретан производ потврда тога и на тај начин успостављају асоцијативни однос између производа и начина живота. „Прави предмет комуникације јесте понуђени начин живота и субјективне вредности, а сам производ ту постаје подршка, симбол и рационално оправдање” (Катела и Каде 1979: 554).

Са једне стране, рекламе нам ласкају као интелигентном потрошачу који је препознао праве вредности и подстичу нас да у сваком погледу напредујемо, док, са друге стране, специфичан начин обраћања потцењује интелектуалне способности потрошача.

Комуникација са реципијентом „заснива се на настојању да се потајно оствари реалан утицај на начин размишљања или понашања корисника, тако да у понуђеном садржају доминира наизглед другачија функција, на пример: естетска, сазнајна, емоционална и сл.“ (Лебда 1997: 153). Прикривени циљ постиже већу ефикасност.

Због своје повезаности са друштвеним приликама и стилем живота појединаца и друштва, рекламе представљају одличну подлогу за истраживање симболичких модификација кроз историју. „Реклама као чинилац културне еволуције има двоструку новаторскоконзервативну улогу, а као чинилац друштвеног живота, она је, такође, двозначна: делује у смеру друштвене интеграције и подстиче разорне нагоне“ (Чоловић и Вуковић 1979: 452).

Дакле, рекламе су по свом односу према друштву амбивалентне. Прогресивне су, јер су показатељ друштвеног напретка и приказују потенцијалну слику будућности, а конзервативне, јер подупиру одређене друштвене стереотипе и на тај начин отежавају њихово разграђивање. Могу се посматрати, са једне стране, као огледало друштва, а, са друге стране, као (интер)активни чинилац који учествује у обликовању колективног осећаја и менталитета друштва. Оне су истовремено одраз једне средине и њен узор (Половина 2010).

Језичке стратегије у рекламама

„Семантика проучава план садржаја у језику, посебно значење речи и реченица. Језичко значење није целовита и стална категорија која би се дала лако утврдити, него динамично обележје динамике језика у говорним ситуацијама. Семантичке промене су део нормалне еволуције језика.“ (Бугарски 1995: 137)

Према мишљењу Венса Пакарда постоји осам начина, односно, скривених убеђивача којима се остварује успешна продаја. То су:

- 1. продавање емоционалне сигурности,
- 2. продаја уверености у сопствену вредност,
- 3. продаја задовољења сопственог ега,
- 4. продаја могућности за креативно изражавање,
- 5. продаја објеката љубави,
- 6. продаја осећања моћи,
- 7. продаја осећања укорењености и
- 8. продаја бесмртности. (Пакард 2001: 67)

„У прегледу основних емоционалних тема које садрже рекламни огласи разликујемо: апел на штедљивост, профит, лепоту, амбијенталну лепоту, романтичну љубав, породичну љубав, здравље, сигурност, позитивно опонашање, негативно опонашање, издвајање, удобност, чулно задовољство, ментално или духовно задовољство и знагижељу, који делују на следећем принципу: апел на штедљивост, на пример, односи се на жељу да се уштеди новац кроз могућност да се обави добар посао. Ј. Судар разликује тринаест најчешћих апела: апел на секс, на штедњу, понос, страх, новост, жељу за путовањем, имитирање, радозналост, жељу за добитком, меморију и рационализацију.“ (Васић 1995: 120)

Полазећи од представљених емоционалних тема и скривених убеђивача, а првенствено на основу анализе језичких елемената у раду, следећи корак овог истраживања јесу језичке стратегије језика реклама на билбордима.

На основу семантичког плана и маркетиншке функције, стратегије у језику реклама могле би се поделити на:

1. препоруке
2. тврдње
3. побуђивање емоционалних стања и потреба
4. императив
5. укључивање реципијента у вредносни систем брэнда
6. ласцивност – сексуална конотација као примарни нагон.

ПРЕПОРУКЕ

Препорука је начин да се рекламирани брэнд представи као искуствено проверен и потврђен производ. Тиме се постиже поверење између емитера поруке и реципијента поруке. Реклама се често позива на сведочење искусне особе, познате личности или признатог ауторитета. Производ се смешта у општи јавни систем вредности, актуелан у тренутку пласирања производа. Тиме се и вредност производа смешта на високо место у актуелном систему вредности друштва. Најчешћи „докази“ квалитета, вредности и успеха су признања, награде, ангажовање јавних личности на презентацијама, афирмативни статистички подаци, позивање на освојене награде, испуњене стандарде, добијене сертификате, као и на познате сараднике. Исто тако, сврсисходна је употреба статистичких података, најчешће представљених процентима. Најчешће нису цео број, чиме се ствара утисак професионалне прецизности и „истинитости“ навода.

*Vrhunska oprema i bezbednost već od 9.950 €
Najprodavaniji auto svih vremena u najboljoj ponudi svih vremena od 16.400 €
Today, Tomorrow, Toyota.*

Речи јаког значења, понављања звучних синтагми, атрактивност бројки, акроним градацијских вредности – као симбол свевремености и квалитета брэнда Тојота.

Naizgled sasvim obična.

Једнозначна синтагма која детерминисана прилогом добија супротно значење, чини понуду другачијом, представља је као посебну, јединствену. Препоручује је младић у улози супермена, као ново средство моћи.

Ukus jubileja.

Лексичка двозначност, да је укус јубилеја и укус победе и трајања, а и укус понуђеног прехранбеног производа чије дуго трајање мера је квалитета.

Toplo preporučijemo C tea.

Пошићалац брижно првим лицем множине презента *шопло* препоручује *шопло* чај. Игра речима могућа због вишезначности лексеме *шопло*, јер је то имплицитно и особина производа који се нуди.

Za svaki džep.

Основна порука је доступност понуде, јер постоји семантичка једнакост - сваки једнако свачији, да свако може приуштити понуђено, као еквивалент ниским ценама производа. Атрактивност визуелног постигнута је алузијом на познати бренд *Levi's*.

On radi kod nas – Deda Mraz.

Емотивна конотација празника и породичних окупљања где појам „Деда Мраз“ конотира да произвођач зна сеновогодишње жеље деце и може да их испуни.

Sačuvajte malo vremena za sebe.

Глагол штедети овде означава брзину и ефикасност пословања, затим штедњу новца, а онда алудира на вредност слободног времена који се тиме обезбеђује. Искоришћена је метафора да је време новац. Препорука је изречена личним ставом. Од бројних добрих производа, овај је најбољи, овај побеђује.

Čisti sudovi, duga ljubav.

Прилагођена народна пословица значи лакши и једноставнији живот, живот са што мање кућних обавеза. Решење вам је понуђено, ваше је само да одлучите.

ТВРДЊА

Тврдња је говорни чин који износи непобитну истину и најчешће је у функцији убеђивања. „За разлику од општег модела говорног чина тврђења, који по мишљењу енглеског филозофа Серла није у вези са покушајем убеђивања, у рекламном огласном дискурсу тврђење је увек у функцији убеђивања, јер је основ-

на сврха оглашавања да подстакне и убеди потенцијалне купце да им је рекламни производ потребан.“ (Васић 1995: 76).

Тврдња садржи стручну, научну или статистичку тврдњу, износи стручне аргументе, научне доказе или експерименте, конкретне бројеве, статистичке чињенице, технолошке поступке, стандарде или рангирање. Наводи стручне речи и већини у циљној групи неразумљиве речи и појмове.

Рекламне поруке доносе садржај из ког потенцијални купац закључују да је рекламирани производ другачији и посебан, јединствен, да не постоји ништа слично и упоредиво.

За рекламне поруке типично је и прерађивање фразема и пословица чиме се добија интересантна комбинација пренесеног значења и дословног значења који слика сугерише.

Najbolja poslovna limuzina na svetu.

Реченица представља говорни чин тврдње чиме се пројектује самопоуздање, престиж, моћ, луксуз и технолошка супериорност.

Nema zime! McBacon

Порука се преноси фразеологизмом и значи сигурност. Слика производа алудира на калоричност која даје енергију и топлоту, чиме употпуњује исказану тврдњу.

Dobar za testo, odličan za fil, zamena za maslac.

Градацијом особине се истиче квалитет производа, а уместо суперлатива имамо поређење са производом више категорије, чиме додатно увећава вредност понуђеног.

Dovoljan je pogled.

Захваљујући вишезначности речи поглед, у спрези са визуелним решењем, спој само три речи тумачи се кроз три различита значења. Поглед на билборд, поглед на хаскија, поглед на производ.

Vrh slasti.

Фонемска сличност речи *сīрасī* и *сласī*. Такође, реч *врх*, јаког значења, могла би се протумачити као актуелни жаргонски израз *врх*, за нешто најбоље. Као и метафора да су ледени брегови, врхови, у ствари, слатки врхунци.

ПОБУЂИВАЊЕ ЕМОЦИОНАЛНИХ СТАЊА ИЛИ ПОТРЕБА

Изазивање емотивних реакција код реципијента представља једну од основних маркетиншких стратегија. Поигравање са људским потребама и изазивање

специфичних емотивних стања представља моћно оружје у рукама аутора реклама.

Вербалним и визуелним решењима билборд настоји да код реципијента изазове тачно одређене реакције које би упутиле на импулсивну куповину рекламираног производа или услуге. Да би се то остварило користе се: јасне мирне боје које евоцирају стабилност *плаво небо као слобода могућности и неограничена перспектива*; зелена као симбол *дуговечности, здравља, здравог живота*, слике породице које побуђују осећај сигурности и поверења, топлих боја, насмејаних лица, скоро увек у удобној дневној соби или за трпезаријским столом.

Осећање и ставови се могу побудити асоцирањем производа са срећном породицом, луксузом, сновима и фантазијом, успешном романсом и љубављу, значајним особама, слављеницима и стручњацима, славним местима, успехом у послу, уметношћу, културом, историјом, природом, лепим женама, сујетом и поносом, комедијом и хумором, и детињством, и то помоћу неколико техника убеђивања, најчешће изазивањем осећаја кривице, забринутости, страха од самоће, старости и др.

Dobrodošli kući!

Компанија чини да се потрошач у сваком тренутку са њима осећа као код своје куће. Док са друге стране, остварена намена производа потрошачу обезбеђују брз повратак кући.

Novi Avensis. Snaga karaktera.

Производ се представља персонификовано, тј. поистовећује се са циљном групом. Порука буди у потрошачу потребу за самоактуелизацијом кроз идентификацију са вредностима производа.

Vaša sigurna perspektiva.

Реклама самог брэнда (Raiffeisen Banka), где су могућности и снаге илустроване сунчаним небом као симболом успеха и наде.

Stambeni kredit.

Додатно значење речи, стамбени кредити, добија се сликом младе, срећне породице која решава стамбено питање, бирајући понуђену услугу.

A šta ćete vi raditi 2022?

Потрошач се питањем подстиче да размишљајући о сигурној будућности искористи услуге рекламиране банке.

Fabrika radosti je otvorena Uživaj u ukusu radosti

*Svaki sat je razlog za radost
Radost je kad imam sve*

Радост као реч јаког, позитивног, значења алудира на осећај среће, који се директно повезује са конзумирањем производа. Тиме се производ у кампањи представља као сигуран разлог за сјајно расположење (извор радости, радост без престанка, поседовање је радост, уживање). Глагол *имати* представља парадигму савременог потрошачког друштва у коме је поседовање и конзумирање мисао живота.

McRoyal trpeza.

Реч „трпеза“, славска, свечана, алудира на старину, традицију, богатство, чиме се само представља нова, комплетнија понуда.

Look into the future

Поглед у будућност је природна потреба за продужењем врсте, стварањем потомка, односно, за компанију, новог производа. А сама сврха производа пружа сигуран доказ те емотивне спреге кроз време.

Brzo, sigurno, s ljubavlju.

Боја, слика и форма текста конотирају једноставност и квалитет понуђене услуге (Western Union) која спаја раздвојене чланове породице.

Do poslednjeg pomfrita.

Искоришћена је фраза *До последњеџ даха* са значењем увек и највише, до краја, и смештена у контекст примамљиве слике понуђеног производа, да би привукла потрошача.

ИМПЕРАТИВ

Императив као глаголски облик представља можда и најмоћнију језичку стратегију. Као што је већ речено, императивом се реципијенту садржај намеће као нешто важно, обавезно, потребно или актуелно. Свако реагује на императив. Реципијент може прихватити тај понуђени систем вредности, чиме потреба за тим производом продира директно у свест и подсвест потрошача. Насупрот томе, ако је систем вредности потрошача супротан и порука иритантна, функција рекламе је извршена јер је бити примећен суштина маркетинга и савременог доба. *Važno je biti primećen! Europlakat*

Императивним обраћањем сугестија је директна, чак агресивна, чиме једнозначно наводи конзумента на акцију *Isplanirajmo! – Family tourist, Dopustite sebi zadovoljstvo- Jacobs.*

Прво лице множине презента алудира на заједништво, емоционално је обојено и наводи посматрача на мисао да у савремено доба отуђености није сам,

да је безбедан, сигуран и пожељан у свету компаније која нуди сва решења и потребе *Proizvodi koje volimo – Pionir*. Нови приступ потрошачу има облик презенте првог лица.

Велики, престижни тржни центар анонимно најављује свој долазак у друштво одговором на све рекламне императиве – „Хоћу“. Реакције на императив рекламе до сада су имале само два могућа, већ наведена, одговора али од стране потрошача. Моћ нове поруке у реклами, која додатно збуњује и манипулише, произилази из тога да сугерише безусловни пристанак. Белим словима на црној позадини, без интерпункције, императив српског потрошачког друштва је латинични презент „Хоћу“. Затим, следећи корак рекламне кампање, портрети лепих, пословних, младих, модерних, успешних људи са јасним ставом афирмише само систем вредности брэнда, тј. „вредности“ новог друштва.

Proverite svoje šoping mogućnosti

Реч шопинг се у нашем језику веома често користи, чак није синоним за куповину, него подразумева много више од тога: велики број купљених производа, забаву, потребу, па и начин живота савременог потрошача. Рекламирања услуга поручује да пружа могућност потрошачу да оствари све своје жеље.

Cherry up. Garancija uloženog kapitala. Dobit do 17%.

Страна лексика привлачи додатно пажњу рецепијената, нарочито ако је идејно решење сведено у једноставан, а атрактиван спој слике и речи. Идеално задовољена потреба описује се често изразом – као шлаг на тарту, тј. модификовано за потребе рекламе, вишња на врху успеха. Атрактивност понуде није само сликовна, остварује се фонемска, семантичка и звуковна подударност употребљеног израза, кроз креативну кованицу *cherry up*, тј. потрошачу шаље поруку да треба да пожури, *hurry up* и да се орасположи *cheer up*.

Iskuliraj!

Англицизам *cool* (хладан) овде је употребљен са оба значења, основним и пренесеним, жаргонским значењем одморити, направити паузу, не реаговати и сл. или са значењем *бити индиферентан*, које је веома често у говорном језику, па одатле и потреба да се значење речи овако искористи.

Feel the beauty

Фокус значења поруке носи глагол *осетити*, јер видети лепоту не значи и осетити је. Порука се преноси сликом лепе, елегантне жене загладане у даљину, која лепоту света *осећа* кроз објектив новог производа брэнда *Olimpus*.

Daj griz!
Dođi, jedi, uštedi
Gimme 5

Жаргонска употреба језика, јасност поруке, атрактиван дизајн јасно истичу да су овом рекламном кампањом таргетирани млади људи, деца школског узраста, тинејдери.

УЉУЧИВАЊЕ РЕЦИПИЈЕНАТА У ВРЕДНОСНИ СИСТЕМ ПРОИЗВОДА И КОМПАНИЈЕ

Ова језичка стратегија темељи се на задовољавању људске потребе припадности и заједништва. Подразумева активности које се обављају заједно, у групи и готово ритуалног су карактера. Реклама се поставља као персонификовано средство које када позива, нуди себе за друштво. Зато ову стратегију најчешће користе произвођачи хране и пића. Они знају шта волимо, разумеју нас и нуде нам најбоље. Могло би се претпоставити да реакција једног потрошача на овакву понуду јесте сигурно позив пријатељу, односно даља препорука, тј. у свету маркетинга, првенствено свету продаје, увек производи жељени „домино ефекат“. Ова стратегија има конотацију добронамерне препоруке пријатеља, па су и језичка средства која је чине једноставна (прво лице множине презента, императив, али првог лица множине, узвичник који значи радост и новину, а не запознест). Ова стратегија би могла представљати пресек две поменуто – препоруке и побуђивање осећања потрошача.

Vaše nove komšije.

Представљањем банке на овај начин, реципијенти се срдечно позивају да посете нове пословнице, јер се понуђач представља као комшија, градећи нов однос са потрошачем који подразумева комшијски топао, срдачан однос.

Dovoljno povoljno?!

Спрег звучности и значења је истакнут дистинкцијом у једној фонему, који има ефекат понављања и тиме наглашавања погодности које понуда нуди. Оваквим избором интерпункције, чин питања се претвара у агресивни приступ потрошачу.

Stigla je!

Перфекат глагола *стићи* исказује претенциозни став компаније која овако пласира производ као нешто дуго ишчекивано, што је напokon на тржишту. Можда је савремено потрошачко друштво и имало потребу за новим производом ове светски познате компаније. Али пре ће бити да не испуњава потребе потрошачког друштва, него их ствара.

Златно звоно. Српска кафа. Време је за кафу!

У свету англицизама и жаргона, ћирилична порука са узвичником значи топао позив на српску кафу златним звоном, и тиме конотира националну тради-

цију. Произвођач жели са потрошачем да гради фамилијарни, породични, комшијски однос.

Proizvodi koje volimo!

Прво лице множине презента означава познавање потреба и жеља потрошача, које и испуњава, јер истиче године трајања брэнда, тј. да су заједно веома дуг временски период.

Uključi se...

Директна порука конзументу, речена императивом чије значење има тон препоруке: прикључи се и ти. Порука је незавршена, остаје на читатељу-конзументу да је доврши и то на начин како се сугерише у реклами, на тај начин је читатељ укључен у комуникацију.

McChicken je stigao!

Једноставна информација која се пласира као важна, као новост, и којом се једнозначно реципијенти позивају на конзумирање.

ЛАСЦИВНОСТ

Ласцивност је стратегија која понуду представља кроз сексуалну, искуствену раван, где се сексуални нагон евоцира углавном визуелним контекстом билборда, а сексуални искуствени моменат перципира као престиж, и реализован је најчешће текстом. Могло би се рећи да мушка перцепција подразумева сексуално као примарно, из чега произилази да производ који се нуди мушкарцу бива често асоциран сексом. Секс се повезује са осећањем задовољства, уживања, моћи, па се жена у свету рекламе перципира као објекат.

Постоје примери где је жена представљена као субјекат, али су доста ређи. Питање секса у реклами не подразумева продају секса, већ је секс у функцији продаје. Он скреће пажњу циљне публике задовољавајући примарне нагоне у машти потрошача, када процес продаје производа почиње.

Everything should be xx. Mexx

Ознака *xx* је ознака еротског садржаја на електронским медијима. Веома експлицитно се шаље порука да одевни предмети овог брэнда чине да особа која их бира у њима буде посебно сексуално привлачна.

Nepristojna ponuda.

Посебно значење речи понуда, толико јефтино да је свима на располагању, али на месту продаје. Сексуална конотација понуде је експлицитно приказана положајем понуђеног производа између женских потпетица, где задовољење нагонских жеља води куповини производа.

Закључак

Анализом вербалног и визуелног садржаја билборда идентификовали смо шест језичких стратегија које се користе ради постизања најбољег ефекта рекламе. То су препорука, тврдња, побуђивање емоционалних стања или потреба, императив, укључивање реципијента, ласцивност.

Према анализираној грађи велики број билборда припада групи препорука. Иако не баш богата у средствима, ова језичка стратегија због своје релативне дискретности, ненаметљивости и позивања на нечије потрошачко искуство, представља моћно сугестивно средство. Аутори реклама преко ове стратегије настоје да на посредан начин допру до реципијента и претворе га у купца. Коришћењем леденог језика статистике настоји се да се производ прода под окриљем објективности, иако је сам чин куповине дубоко субјективан. Такође, комбинујући и користећи се опште познатим симболима и језичким флоскулама настоји се презентовати општа друштвена прихватљивост производа или услуге.

Тврдње због своје агресивности нису тако бројне као препоруке. Тврдња је говорни чин који носи несумњиву истину, и као таква је саставни део маркетинга. Она је у функцији директног убеђивања реципијента, тврдећи да вам је рекламирани производ неопходан. И она често наводи научне доказе, конкретне бројеве, статистичке чињенице и речи и појмове који су неразумљиви циљној групи. Самоувереним тоном тврдње код реципијента буде веру у квалитет и поузданост производа, односно услуге. Билборди нам са висине поручују која је најбоља пословна лимузина, која камата расте брже од других и шта је врх сласти, односно шта је највеће уживање.

Побуђивање емоционалних стања или потреба потрошача представља једну од снажних и основних стратегија рекламног језика. Играјући се са људским потребама, али и страховима аутори реклама располажу моћним психолошким оружјем.

Родитељски инстинкт, сигурност, самоактуелизација, нада и радост само су неке од емоција које се призивају путем билборда. Често се у визуелној компоненти билборда ове врсте јављају фотографије беба или породице како би се побудио родитељски инстинкт и урођена човекова потреба за продужењем врсте. Неки билборди нам говоре да је то сасвим изводљиво ако се купи стамбени кредит одређене банке. Некада куповином услуге оглашивачи спајају географски растављене породице, а неки производи обећавају реципијенту снагу карактера, односно самоактуелизацију.

Могло би се рећи да је ова стратегија заправо срж рекламе и маркетинга. Она настоји да прода наду, веру, идеал и све духовне вредности које се не могу материјално остварити. Не продаје се аутомобил, продаје се карактер, тј. формирана и самосвесна личност, не продаје се безалкохолно пиће, већ се купује животна радост. Управо из ових разлога ова стратегија је најспорнија са етичког становишта. Људима се свесно манипулише поигравајући се њиховим најинтимнијим осећањима, а све само и једино у интересу повећања продаје. *Имајти* постаје парадигма радости, а самим тим куповина постаје парадигма радости. То је идеал потрошачког друштва.

Императив је најмоћнија стратегија језика продаје. Императивним говором реципијент се покреће на директну акцију, издаје му се наредба. Увек постоји нека врста реакције на наредбу чиме је основна сврха рекламе, бити примећен, испуњена. Императивом у првом лицу јединине ствара се снажан утисак заједни-

штва који испуњава основну потребу људског бића као друштвеног бића. Билборди нас позивају да пожуримо, „искулирамо“, осетимо лепоту и да на друге начине усмеримо акције ка куповини производа који нам је презентован.

Укључивање као језичка стратегија чини специфичан приступ јер окупља све конзументе производа или услуге у једну групу. То је најпогоднија стратегија за стварање стабилне и поуздане базе потрошача јер се група окупља око активности које се обављају заједно тако да чине готово једну врсту ритуала. Оглашивачи се представљају као комшије, друштво за кафу или промовишу нов производ који смо сви заједно ишчекивали.

Ласцивност је језичка стратегија која на јасан начин повезује секс и продају. Није у питању продаја секса, већ секс у функцији продаје. Она се поиграва људским сексуалним нагоном и на тај начин жели да оствари продају производа или услуге. Секс се повезује са уживањем, моћи и задовољством тако да се побуђивањем маште желе иницирати слични осећаји. Аутоиндустрија нам нуди аутомобиле по непристојној понуди између женских ногу, једна гардеробна марка нам говори да све треба да буде секс, а произвођачи телевизора продају дигитално узбуђење.

Језик рекламе је условљен тржишном и промотивном сврхом, као и мултимедијални и парајезички карактер изражавања. Будући да настоји да изазове психолошки утицај на потенцијалног купца, језик рекламе сваким даном постаје све више комплексна, софистицирана, захтевна и духовита креација.

Све већа брзина комуникације у потрошачком друштву условљава да се оглашавање као вид комуникације све брже одиграва. Нема се времена за текст јер је време новац.

Проучавање савременог језика мора подразумевати и проучавање језика рекламе. Сажетост, експресивност, вишезначност и манипулативност јесу неке од карактеристика језика рекламе, а тиме и савременог стандардног језика. Реклама је саставни и неодвојиви део савременог друштва. Актуелни друштвени феномени пресликавају се на маркетиншку раван, која их између осталог и промовише. Дух савременог друштва пројектује се кроз рекламе и њихов језик.

Литература:

Чоловић и Вуковић 1979: Чоловић, И. и Ђ. Вуковић, *Правици истраживања рекламе*. Трећи програм бр. 41. Радио Београд, 447–453.

Катела и Каде 1979: Катела, Б. и А. Каде, *Друштвена одговорност рекламе*. Трећи програм бр. 41. Радио Београд, 551–559.

Лебда 1997: Лебда, Р., *Семантичко-прагматичка анализа и интерпретација изабраних реклама на српском и пољском језику*. *Slavia 2, Časopis pro slovanskou filologii*, 153–15.

Васић 1995: Вера Васић, *Новински рекламни огласи. Студија из контекстуалне лингвистике*, LDI, Нови Сад

Пакард 2001: Ванс Пакард, *Скривени убеђивачи*, Београд: Грмеч.

Серл 1991: Џон Серл, *Говорни чиновни. Оглед из филозофије језика*, Београд: Нолит.

Томић 2003: Томић, Зорица, *Комуникологија*, Београд: Чикоја штампа.

Остин 1994: Џон Л. Остин, *Како деловати речима*, Нови Сад: Матица српска.

Бугарски 2003: Ранко Бугарски, *Увод у општи лингвистику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Половина 2010: Нина Половина, *Дуализам реклама у (друштвеној) комуникацији*, Београд: *Philologia*, 8, Београд, стр. 47–54.

INTERACTION BETWEEN LANGUAGE AND SOCIETY IN THE LANGUAGE OF ADVERTISING

Summary

The aim of this study is to identify the linguistic strategies in the language of advertising, which also means the culture and manipulation. This topic has not been explored in equal measure and is the only indication of a possible future directions and developments in the field of linguistics. The basic idea of this paper is to identify the linguistic strategies used in advertising discourse, which allow the establishment of symbolic relations between society and individuals, and upon which we can uncover manipulation techniques which the authors use in advertisements. Corps in this papers was extracted billboards, as a specific shape and form of advertising. In the paper, different methods of preparation: excerpt, classification and systematization of materials, analytical methods and descriptions. The results reached in the study of language advertisements confirm that the interaction of society and perform two-way advertising - advertising exert influence on society, and society influence the appearance and manifestation of the advertisements.

Keywords: language, advertisement, company, strategy, manipulation

Милана Додиг¹
Универзитет у Крагујевцу,
Филолошко-уметнички факултет

СИСТЕМИ ПРОШЛИХ ГЛАГОЛСКИХ ВРЕМЕНА У СРПСКОМ И ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ

У овом раду бавимо се компаративном анализом прошлих глаголских времена у српском и француском језику. Користећи један модеран приступ и водећи се теоријским оквирима попут Рајхенбахове таксономије глаголских времена, темпоралног, аспектуалног и дискурзивног параметра, покушаћемо да представимо детаљан семантизам прошлих глаголских времена у оба језика и на тај начин представимо и њихове сличности и разлике.

Главна смерница нам је суштинска разлика између система глаголских времена у српском и француском језику – аспект. Такође, покушаћемо и да одговоримо на питање који је и да ли је систем прошлих глаголских времена богатији у једном језику у односу на други, позивајући се на теорију оптималитета.

Кључне речи: аспект, Рајхенбахова таксономија глаголских времена, темпорални, аспектуални и дискурзивни параметри, теорија оптималитета.

Аспект

Суштинска разлика између система глаголских времена у француском и српском јесте аспект. У српском језику аспект је морфолошки тако да је аспектуална информација у глаголском облику јасно раздвојена од темпоралне путем одговарајућих творбених афикса (нпр. *Читѐао сам књиџу/ Прочитѐао сам књиџу; Куџио сам књиџу / Куџовао сам књиџу*), док у француском говоримо о граматичком аспекту, односно аспектуална информација је изражена путем глаголских времена. На основу чињенице да је у српском језику заступљен морфолошки аспект, једно исто глаголско време онда може имати сасвим различите вредности у зависности од тога да ли је глагол свршен или несвршен. Захваљујући томе је систем глаголских времена у српском ослобођен одређених времена (имперфекта, а донекле и аориста и плусквамперфекта), која и даље постоје у француском језику. (Станојевић & Ашић 2006:186)

1) Читала сам књигу/Прочитах књигу/Прочитала сам књигу.

1a) Je lisais un livre/Je lus un livre.

Рајхенбахова таксономија глаголских времена

Свако глаголско време у француском језику представља се комбинацијом три рајхенбаховске темпоралне координате С, Е и Р, где је С моменат говора, Е моменат догађања, а Р референцијална тачка, односно моменат из којег се сагледава предикатом описана евентуалност.

1 dödigmilana@yahoo.com

passé composé (перфект)	Е-Р,С
passé simple, imparfait (аорист, имперфект)	Е,Р-С
plus-que-parfait (плусквамперфект)	С-Р-Е

Рајхенбахова теорија неопходна је за тумачење глаголских времена и њоме ћемо представити и систем прошлих глаголских времена у српском језику и откривати разлике и сличности са системом ових времена у француском.

Темпорални, аспектуални и дискурзивни параметри

Ови параметри су релевантни за комплетан опис семантике, тј. значења неког глаголског времена и неопходни су за правилну употребу и разумевање глаголских времена.

Темпорални параметар се односи на инструкцију коју даје дато глаголско време у погледу локализације глаголског процеса на временској оси.

Аспектуални параметар подразумева начин на који глаголско време представља процес који уводи: као комплетно завршен или у току одвијања, односно у почетној, средишњој или финалној фази своје реализације.

Дискурзивни параметар је информација коју глаголско време даје о редоследу евентуалности које уводи низ реченица у дискурс.

У следећим поглављима даћемо табеларан приказ сличности и разлика прошлих глаголских времена у српском и француском језику управо ослањајући се на поменуте параметре и представљајући глаголска времена у оба језика комбинацијом рајхенбаховских темпоралних координата.

Перфект

Параметри	Француски перфект	Српски перфект
темпорални	Е-Р,С ефекти: резултативност наративност ?	Е-Р,С и Е,Р-С ефекти: резултативност наративност
аспектуални	глобалност	глобалност прогресивност
дискурзивни	ОТ°	ОТ°

На основу табеларног приказа можемо закључити о следећим сличностима и разликама француског и српског перфекта:

а) Оба перфекта имају исту темпоралну дефиницију (Е-Р,С), односно изражавају резултативност што ће рећи да се прошли догађај Е посматра из момента говора С и последица тог догађаја је актуелна у моменту говора.

1. Je vois que cette déclaration vous a étonné. (Albert Camus, *La chute*, p.35)

1a) Видим да вас је ова изјава изненадила. (Албер Ками, *Паг*, стр.39)

б) Оба перфекта могу бити и наративно употребљени. Тада је акценат на догађајима, а не и на стању које би догађаји могли да произведу (с≠С). Изражавају, дакле, свршене догађаје, одсечене од момента говора. У питању је наративни перфект, који може да замени аорист.

2. L'asile est à deux kilomètres du village. J'ai fait le chemin à pied. J'ai voulu voir maman tout de suite. Mais le concierge m'a dit qu'il fallait que je rencontre le directeur. Comme il était occupé, j'ai attendu un peu. Pendant tout ce temps, le concierge a parlé et ensuite, j'ai vu le directeur : il m'a reçu dans son bureau. C'était un petit vieux, avec la Légion d'honneur. Il m'a regardé de ses yeux clairs. Puis il m'a serré la main qu'il a gardée si longtemps que je ne savais trop comment la retirer. Il a consulté un dossier et m'a dit : « Mme Meursault est en-trée ici il y a trois ans. Vous étiez son seul soutien. » (Albert Camus, *Etranger*, p.10)

2a) Дом стараца налази се два километра од села. Тај пут прешао сам пешице. Хтео сам одмах да видим мајку. Али вратар ми рече да треба да се видим с управником. Пошто је био заузет, мало сам причекао. За све то време вратар је говорио, а потом сам видео управника: примио ме је у својој канцеларији. Био је то старчић с Легијом части. Погледа ме својим светлим очима. Потом ми стиже руку и задржа је тако дуго да управо нисам знао како да је повучем. Погледа у досије и рече: "Госпођа Мерсо дошла је овамо пре три године. Били сте јој једини ослонац." (Албер Ками, *Странац*, стр.2)

* Подвучени наративни перфекти представљају преводне еквиваленте, односно француски перфект је преведен српским перфектом, док су примери у *италику* преведени аористом у српском језику, што потврђује чињеницу да наративни перфект може заменити аорист.

в) Српски перфект има двојни семантизам Е-Р,С и Е,Р-С и потпуно је заменио плусквамперфект антериорности у српском, који подразумева да су Р и Е раздвојени (Станојевић & Ашић 2006:43), док француски ипак има јединствен семантизам, односно он увек задржава неку везу са моментом говора С; чак ни у својим наративним употребама не губи везу са садашњошћу.

г) Аспектуална информација се у српском изражава глаголским видом, тј. свршеним / несвршеним глаголима. Српски перфект се може јавити са глаголима оба вида, тј. и са глаголима који представљају радњу као комплетно завршен процес (глобалност) и са онима који је представљају као процес у току (прогресивност), док француски перфект радње јасно представља глобално.

3. Зебра је понови ухвати.

- Шта си радила овде?

- Тражила сам један прстен...

- А... јеси ли га пронашла? (Александар Жарден, *Зебра*, стр.54)

3a) ...mais le Zèbre, bien que refroidi, la rattrapa.

- Que faisais-tu là?

- Je cherchais une bague...

- Ah...tu l'as retrouvée? (Alexandre Jardin, *Le Zèbre*, p.45)

У примеру 3) представљен је српски перфект у комбинацији са несвршеним глаголима **радити**, **тражити** којима је изражена прогресивност и у комбинацији са свршеним глаголом **пронаћи** којим је изражена глобалност. У примеру 3а) прогресивност је у француском језику изражена имперфектом (*faisais, cherchais*), док је глобалност изражена перфектом (*as retrouvée*).

д) Оба перфекта су дискурзивно неутрални (ОТ°), што значи да су могући сви типови временских релација: симултаност (5, 5а), антериорност (6, 6а), постериорност (7, 7а).

5. Elle s'est tue un moment et elle m`a regardé en silence. (Albert Camus, *Etranger*, p.52)

5а) Ђутала је један тренутак и посматрала ме у тишини. (Албер Ками, *Странац*, стр.56)

6. J'ai eu un moment l'impression ridicule car je me suis aperçu qu'ils étaient tous assis en face de moi à dodeliner de la tête. (Albert Camus, *Etranger*, p.14)

6а) За часак сам имао чудно осећање јер сам приметио да су сви сели према мени и тресли главама. (Албер Ками, *Странац*, стр.5)

7. Pendant tout ce temps, le concierge a parlé et ensuite, j'ai vu le directeur : il m`a reçu dans son bureau. (Albert Camus, *Etranger*, p.10)

7а) За све то време вратар је говорио, а потом сам видео управника: примио ме је у својој канцеларији. (Албер Ками, *Странац*, стр.2)

Аористи

Параметри	Француски аорист	Српски аорист
темпорални	Е,Р-С	Е-Р,С и Е-Р,С*
аспектуални	глобалност ефекат инкоативности	/
дискурзивни	+ОТ	+ОТ
дискурзивни ефекти	/	доживљеност, емотивност

Из приложеног можемо закључити да се француски и српски аорист подударају само у погледу дискурзивне семантике, односно редоследа догађаја које уводе у наравији (+ОТ), док су разлике на темпоралном и аспектуалном плану велике:

а) француски аорист уводи догађаје који су потпуно одсечени од момента говора, док аорист у српском уводи догађаје који непосредно претходе С или С*

1. Je posai la tasse sur le bureau de monsieur Saito et me retournai. Une fille haute et longue comme un arc marcha vers moi. (Amélie Nothomb, *Stupeur et Tremblement*, p.7)
 1а) **Одложи**х шољицу кафе на сто господина Саита и **окрену**х се. **Прилазила ми** је висока и витка девојка налик луку. (Амели Нотомб, *Страх и шрећети*, стр.9)

У овим примерима догађаји се нижу један за другим на временској оси, односно испољена је временска прогресија (+ОТ). Француски аорист увек уводи нову референцијалну тачку Р и не производи ефекат резултативности, Е≠С, односно догађаји су одсечени од момента говора. Међутим, пример 1а) са српским аористом осликава неку врсту везе са садашњошћу, односно догађаји **одложити**, **окренути се**, непосредно претходе моменту говора (**Управо се окрену**х. **Саг одложих шољицу кафе**.)

б) аорист у српском не изражава аспектуалну инструкцију, нити производи аспекатске ефекте (разлог – морфолошки аспект), за разлику од француског аориста који даје ефекте инкоативности (2.) и глобалности (3.)

2. Paul marcha à dix-huit mois. ²

2а) Пол прохода / је проходао са 18 месеци.

3. Marianne lut un roman amoureux.

3а) Маријана прочита / је прочитала љубавни роман.

в) српски аорист је још увек жива глаголска категорија у нарацији, али и у разговорном језику (*Јао, поломих чашу! Ух, исекох се!*), захваљујући специфичним дискурзивним ефектима које производи – ефекте доживљености и емотивности, а ти ефекти не карактеришу аорист у француском језику.

4. Ходала је полагао. Пријатно јој је ударао хлад шуме у лице. Осетила је како је напушта нека напетост и празнина. Али, испред, учини јој се одједном да стоји неко. Она се лако трже, јер у њему препозна Јаблана, свог несуђеног заручника. Момак, за кога је требало оне јесени да се уда. Великом снагом прибра се, саже главу и хтеде да прође. Али, он остаде на истом месту на стази и ослови је именом:

- Зар ни Бога више да не назовемо...!

- Нисам ја више твоје друштво...- једва изрече. (Славица Гароња, *Под месечевим луком*, стр.32)

У овом примеру аорист се јавља као инструмент тзв. унутрашње фокализације, односно улажења у свест јунака (Genette 1972:42). У њој се представља унутрашњи свет актера романа, и акценат је на њиховој интерпретацији стварности, а не на реалним догађајима које описује приповедач. Тако у овом примеру прагмично емоционално стање и реакције јунакиње Стамене приликом сусрета са својим несуђеним заручником Јабланом.

2 Овај ефекат настаје под утицајем механизма аспектуалне коерције – решавање аспектуалног конфликта између предикатом описане ситуације (лексичког аспекта који носи глагол) и аспектуалног захтева датог времена (граматичког аспекта).

Имперфект

Параметри	Француски имперфект	Српски имперфект
темпорални	Е,Р-С	Замењује се перфектом имперфективних глагола
аспектуални	прогресивност глобалност	
дискурзивни	ОГ°	

Имперфект је просто прошло време у француском језику врло широког спектра употребе. Често се користи у наравицији и у разговорном језику, док српски имперфект представља просто прошло време, које је практично незаступљено у говорном језику, изгубио се у употреби, а у великој мери и у писаној речи. Изворни говорници савременог српског језика су изгубили веродостојан језички осећај у вези са овим временом.

Данас се замењује перфектом несвршених глагола:

1. *Како певаше оним дивним гласом!* => *Како је певала оним дивним гласом!*

Разлог његовог нестајања смо већ спомињали; у питању је морфолошки аспект заступљен у српском језику. У прошлости се у српском језику аспект изражавао и граматички, управо употребом аориста и имперфекта, сада застарелих.

У литератури се имперфект још користи због свог стилског ефекта доживљености (Танасић, 2005: 430), али није још ништа прецизније и дубље речено у вези са тим ефектом.

Из табеларног приказа можемо приметити да француски имперфект има исту комбинацију рајхенбаховских координата као и аорист (Е,Р-С) и имплицира се да процес уведен имперфектом (Е) не може бити на снази и у моменту говора (С), што није случај:

2. *Quand je suis entré il y a deux minutes, Marie téléphonait.*

2а) Кад сам ушао пре два минута, Марија је телефонираола.

Активност “*téléphoner*” је на снази и у моменту говора.

Процес уведен имперфектом може и следити моменту говора:

3. *Qu`est-ce qu`elle a dit qu`on mangeait demain?*

3а) Шта је рекла да ћемо јести сутра?

Француски имперфект (на основу својих интринсичних својстава имперфективности и глобалности) може представљати евентуалности у току (4, 4а), а и глобално тј. као комплетно завршене целине (5, 5а):

4. Paul sortait quand tout à coup, il entendit un bruit bizarre.

4a) Пол је излазио кад је изненада чуо чудну buku.

5. Le lendemain, Jean donnait sa démission et partait pour Paris.

5a) Сутрадан је Жан дао оставку и отишао у Париз.

Француски имперфект је дискурзивно неутралан (ОТ') и могуће су све темпоралне релације између реченица уведене имперфектом: симултаност, преклапање (6, 6a), постериорност (7, 7a), антериорност (8, 8a):

6. Elle avait [e1] les cheveux dans les yeux et elle riait [e2]. (Albert Camus, *Etranger*, p.41)

6a) Кроз косу која јој је падала на очи она ми се смешила. (Албер Ками, *Странац*, стр.32)

Догађаји e1 и e2 стоје у односу симултаности.

7. Les jeunes filles du quartier, en cheveux, se tenaient [e1] par le bras. Les jeunes gens s'étaient arrangés pour les croiser et ils lançaient [e2] des plaisanteries dont elles riaient [e3] en détournant la tête. (Albert Camus, *Etranger*, p.23)

7a) Гологлаве девојке из ове градске четврти држале су се за руке. Младићи су се постројили у редове да им препрече пут и добацивали им шале на које су се оне смејале окрећући главу. (Албер Ками, *Странац*, стр.17)

Догађаји e2 и e3 следе e1, па је заступљена временска прогресија, +ОТ.

8. Il lui donnait [e1] juste de quoi vivre. Il payait [e2] lui-même le loyer de sa chambre et il lui donnait [e3] vingt francs par jour pour la nourriture. Et madame ne travaillait pas[e4]. (Albert Camus, *Etranger*, p.28)

8a) Давао јој је довољно да може живети. Сам је плаћао кирију за њену собу и давао јој двадесет франака дневно за храну. А госпођа није радила. (Албер Ками, *Странац*, стр.18)

Догађај e4 стоји у односу антериорности према догађајима e1, e2 и e3.

Плусквамперфект

Параметри	Француски плусквамперфект	Српски плусквамперфект
темпорални	Е-Р-С ефекти: резултативност антериорност	Е-Р-С ефекти: резултативност

аспектуални	перфективност	перфективност
дискурзивни	-ОТ и ОТ°	-ОТ

Плусквамперфект у француском језику јесте сложено прошло време, широке употребе и комбинује се без проблема са другим прошлим временима. Поседује две вредности – резултативност и антериорност. У српском језику ово време је све ређе у употреби, посебно ретко се користи облик са имперфектом помоћног глагола бити (*бејаш говорио*, *бејаше говорио*) који – када се употреби – даје тексту архаични тон. (Станојчић & Поповић 1994: 386)) Карактеристика српског плусквамперфекта је да изражава искључиво резултативност у прошлости, а то значи да су последице догађаја датог у плусквамперфекту актуелне у одређеном моменту у прошлости који је уведен неким другим прошлим временом.

У следећим примерима оба плусквамперфекта производе ефекат резултативности:

1. Quand je me suis réveillé, Marie était partie. (Albert Camus, *Etranger*, p.21)

1а) Кад сам се пробудио, Марија је већ била отишла. (Албер Ками, *Странац*, стр.16)

2. J'avais déjà fini qu'elle cohabitait encore avec la même application. (Albert Camus, *Etranger*, p.68)

2а) Ја сам већ био руцао, а она је и даље подвлачила с истом марљивошћу. (Албер Ками, *Странац*, стр.59)

Следећи примери изражавају ефекат антериорности. У српском језику за антериорност у прошлости користи се искључиво перфект:

3. J'avais laissé ma fenêtre ouverte et c'était bon de sentir la nuit d'été couler sur nos corps bruns. (Albert Camus, *Etranger*, p.55)

3а) Оставио сам отворен прозор и пријатно смо се осећали што летња ноћ клизи преко наших поцрнелих тела. (Албер Ками, *Странац*, стр.47)

4. La fille s'est précipitée à la porte et a déclaré à l'agent que Raymond l'avait frappée. (Albert Camus, *Etranger*, p.58)

4а) Девојка јурну ка вратима и рече полицајцу да ју је Ремон тукао. (Албер Ками, *Странац*, стр.49)

Из табеларног приказа примећујемо да су оба плусквамперфекта исте темпоралне инструкције: Е-Р-С, аспектуалне: перфективност и дискурзивне: -ОТ. Међутим, у погледу дискурзивне инструкције француски плусквамперфект антериорности допушта све типове временских релација, односно дискурзивно је неутралан:

5. Il m'a alors raconté qu'il avait trouvé [e1] un billet de loterie dans son sac et qu'elle n'avait pas pu [e2] lui expliquer comment elle l'avait acheté [e3]. (Albert Camus, *Etranger*, p.48)

5a) Затим ми је испричао како је нашао у њеној торби срећку и да му није могла објаснити како ју је купила. (Албер Ками, *Странац*, стр.39)

Догађај e3 стоји у односу anteriорности према догађајима e1 и e2, односно прво се он одиграо. Потом следи догађај e1, а догађај e2 стоји у односу постериорности према догађају e1.

6. Un peu plus tard, il avait trouvé [e1] chez elle « une indication » du mont-de-piété qui prouvait qu'elle avait engagé [e2] deux bracelets. (Albert Camus, *Etranger*, p.48)

6a) Нешто касније нашао је код ње потврду «залагаонице» из које се видело да је заложила две наруквице. (Албер Ками, *Странац*, стр.40)

Догађај e2 стоји у односу anteriорности према догађају e1.

7. Paul avait passé [e1] 2h chez le directeur. Il lui avait exposé [e2] le problème. Le directeur lui avait proposé [e3] d'aller à Paris pour régler cette affaire.

7a) Пол је провео два сата код директора. Објаснио му је проблем. Директор му је предложио да оде у Париз и заврши тај посао.

Догађаји e2 и e3 стоје у односу симултаности према догађају e1.

Антиериорни перфекти

Параметри	Антиериорни перфект
темпорални	Е,Р-С + с ефекат резултативности
аспектуални	перфективност
дискурзивни	+ОТ

Антиериорни перфект је сложено прошло време у француском језику, последње прошло време које постоји у систему глаголских времена у француском, а које не постоји у српском језику. Због тога ћемо га укратко представити:

Да ли антиериорни перфект има сличности са перфектом, пошто је део његовог имена?

Антиериорни перфект има сличности са аористом, јер даје дискурзивну инструкцију +ОТ, односно постиже ефекат темпоралне прогресије као и аорист.

1. *Paul rentra à la maison.* [e1] *Il eut terminé son travail.* [e2]

Догађај е1 претходи догађају е2 на основу инструкције anteriornog перфекта, +ОТ.

Међутим, за разлику од аориста не уводи само догађај већ и стање које је резултат тог догађаја. Зато се за anteriorni перфект каже да је резултативна варијанта аориста. (Станојевић & Ашић 2006: 111)

Антиериорности ?

На основу назива anteriornog перфекта, закључује се да је време антиериорности, али заправо није. Не изражава антиериорност у односу на свој темпорални антецеденс, као ни аорист (за разлику од плусквамперфекта):

1. *Paul rentra à la maison.* [e1] *Il avait terminé son travail.* [e2]

2. *Paul rentra à la maison.* [e1] *Il eut terminé son travail.* [e2]

У првом примеру догађај е2 је антиериоран у односу на догађај е1, с обзиром на интрукцију плусквамперфекта –ОТ, док је у другом примеру на снази временска прогресија и е2 следи е1.

Антиериорни перфект се у српском преводи или перфектом:

1. *Quand il eut terminé son travail il sortit*

1а) Кад је завршио посао, изашао је.

или плусквамперфектом:

2. *A peine eut-il commencé à lire qu'il s'endormit*

2а) Тек што је био почео да чита, заспао је.

Француски систем прошлих времена је богатији у односу на систем прошлих времена у српском ?

Систем прошлих времена у француском језику	Систем прошлих времена у српском језику
Граматички аспект	Морфолошки аспект
5 прошлих времена	4 прошла времена

На основу табеларног приказа намеће се питање да ли је систем прошлих глаголских времена у француском језику богатији у односу на систем прошлих глаголских времена у српском језику, јер због чињенице да је у српском језику заступљен морфолошки аспект, једно исто глаголско време онда може имати са-

свим различите вредности у зависности од тога да ли је глагол свршен или не-свршен, и самим тим је систем глаголских времена у српском ослобођен одређених времена (имперфекта, а донекле и аориста и плусквамперфекта). На ово питање ћемо одговорити позивајући се на теорију оптималитета. Према овој теорији, у сваком језику постоје две силе у константном сукобу, Сила Маркирања која захтева да у језику има што мање маркираних форми и она у српском језику побеђује, и Сила Верности која захтева што више контраста и она доминира у француском језику. У погледу аспектуалности, у српском доминира Сила Верности, односно префикси и афикси праве различита лексичка значења и чак различите аспектуалности. На тај начин се у српском изражава оно што се постиже временским опозицијама у француском, тј. постоји начин на који се средствима једног језика може изражавати нека појава изречена средствима другог језика и због тога је излишно постављати питање који је систем прошлих глаголских времена богатији односно сиромашнији. (Станојевић & Ашић 2006: 123)

Закључак

Служећи се једним модерним приступом и водећи се теоријским оквирима попут Рајхенбахове теорије и темпоралних, аспектуалних и дискурзивних параметара описали смо уз помоћ табеларних приказа сличности и разлике у систему прошлих глаголских времена у српском и француском језику. Табеларне приказе сличности и разлика прошлих времена у оба језика додатно смо поткрепили примерима и можемо закључити следеће:

а) суштинска разлика између система прошлих глаголских времена у српском и француском језику јесте аспект, која има за последицу постојање пет прошлих времена у француском систему: перфект, аорист, имперфект, плусквамперфект и антериорни перфект, а четири у српском, с тим што су наведена три прошла времена у нестајању у српском језику

б) **перфект** у оба језика, према темпоралној инструкцији, изражава резултативност и користи се у нарави, мада француски перфект увек задржава везу са садашњошћу (јединствен семантизам, док српски перфект има двојни); према аспектуалној информацији српски перфект представља радње глобално, тј. као завршене целине и као процесе у току, док француски јасно представља радње глобално; дискурзивна информација за оба перфекта гласи – неутралност

в) **аористи** у оба језика једино имају исту дискурзивну информацију +ОТ, с тим што српски аорист производи и специфичне дискурзивне ефекте, које француски аорист не производи; на темпоралном и аспектуалном плану разлике су велике: француски аорист уводи догађаје који су потпуно одсечени од момента говора, док аорист у српском уводи догађаје који непосредно претходе С или С*; аорист у српском не изражава аспектуалну инструкцију, нити производи аспекатске ефекте, за разлику од француског аориста који даје ефекте инкоативности и глобалности

г) у поглављу о француском и српском **имперфекту** видели смо да је у питању велика разлика између њих, односно нестајање српског имперфекта насупрот богатој употреби француског имперфекта

д) **плусквамперфект** у српском језику је у мањој употреби у односу на француски плусквамперфект; исте су темпоралне, аспектуалне и дискурзивне инструкције; разлика је у вредностима плусквамперфекта, тј. српски плусквамперфект искључиво производи ефекат резултативности, док француски плусквамперфект поседује и вредност антериорности у којој има и дискурзивну информацију: OT'

ђ) **антериорни перфект** постоји само у француском језику

Литература

Женет 1972: G. Genette, *Figures III*, Paris: Seuil.

Станојевић & Ашић 2006: V. Stanojević & T. Ašić, *Semantika i pragmatika glagolskih vremena u francuskom jeziku*, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.

Станојчић & Поповић 1997: Ž. Stanojčić & Lj. Popović, *Gramatika srpskog jezika*, Beograd: ZUNS.

Танасић 2005: S. Tanasić, "Sintaksa glagola", u *Sintaksa savremenog srpskog jezika*, ed: Predrag Pi saradnici, Beograd: SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska.

Џејмс 1980: C. James, *Contrastive Analysis*, London and New York: Longman.

Извори

Гароња 2009: Славица Гароња, *Под месечевим луком*, Београд: Књижевно друштво `Свети Сава`

Жарден 2002: Александар Жарден, *Зебра*, превод: Владимир Павловић, Београд: Сигнатура

Jardin 1994: Alexandre Jardin, *Le Zébre*, Paris : Gallimard.

Ками 1999: Албер Ками, *Паг*, превод: Мира Вуковић, Београд: Паидеа.

Camus 1956: Albert Camus, *Chute*, Paris: Gallimard.

Ками 2010: Албер Ками, *Странац*, превод: Мирјана Лалић, Београд: Српска књижевна за- друга.

Camus 1942: Albert Camus, *Etranger*, Paris: Gallimard.

Нотомб 2000: Амели Нотомб, *Страх и трепети*, превод: Ивана Шојат, Београд: Паидеа.

Nothomb 1999: Amélie Nothomb, *Stupeur et Tremblement*, Paris: ed.Albin Michel.

LES SYSTÈMES DES TEMPS VERBAUX DU PASSÉ EN SERBE ET EN FRANÇAIS

Dans cet article, nous abordons l'analyse comparative des temps verbaux du passé en serbe et en français. En utilisant une approche moderne et les cadres théoriques tels que la taxonomie de Reichenbach, les paramètres temporels, aspectuels et discursifs, nous essaierons de présenter le sémantisme détaillé des temps verbaux du passé dans les deux langues et donc d'introduire leurs similitudes et les différences.

Notre principale ligne directrice est la différence essentielle entre les temps verbaux du passé en serbe et en français et c'est l'aspect. Aussi, essaierons-nous de répondre à la question si le système des temps verbaux du passé est plus riche dans une langue plutôt qu'une autre, en se référant à la théorie de l'optimalité.

Mots-clés: aspect, la taxonomie de Reichenbach, les paramètres temporels, aspectuels et discursifs, la théorie de l'optimalité.

Milana Dodig

Марија Глишић¹, Милица Милашиновић
Крађујевац

СИСТЕМ ПРОШЛИХ ВРЕМЕНА У СРПСКОМ И ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ²

Овај рад се бави анализом значења прошлих времена у француском и српском језику. Предмет рада је да се кроз тумачење семантике прошлих времена у француском и српском језику укаже на идентичности, али и на разлике које постоје измеђи ова два система. Наиме, веома је важно да се уоче проблеми који се јављају приликом семантичке интерпретације реченица у којима та времена фигурирају. Циљ је да се на одговарајућим примерима покаже важност и неопходност третирања темпоралне, аспектуалне и дискурзивне информације које карактеришу свако прошло време како би се прецизно дефинисала темпорална референца и дискурзивни односи међу реченицама у овим језицима. Осим тога, потребно је да се укаже и на значај прагматичких фактора у анализи прошлих времена ова два језика.

Кључне речи: семантика, аорист, перфекат, имперфекат, плусквамперфекат

Увод

У овом раду бавићемо се значењем прошлих времена у француском и српском језику. Многи аутори су већ тумачили и објашњавали семантику француских прошлих времена (Мешлер и др. 1998, Вет 1999, Петровић 2002, Станојевић, Ашић 2008), док су значење претериталних времена српског језика изучавале многе граматике српског језика (Стевановић 1979, Станојчић, Поповић 2000, Танасић 2005). Међутим, још увек не постоји објављено дело које директно пореди прошла времена француског и српског језика. Из тог разлога, служећи се неким данас актуелним параметрима за описивање глаголских времена у природним језицима, у овом раду ћемо суочити прошла времена ова два језика. Испитивањем њихових основних темпоралних, аспектуалних и дискурзивних својстава, анализираћемо значење ових прошлих времена. Показаћемо зашто је опозиција аорист/имперфекат стабилна у француском, односно нестабилна у српском језику. Поред тога, указаћемо на то да семантички опис неког глаголског времена мора бити допуњен прагматичким параметрима како би се прецизно дефинисало његово значење што доводи до смањења грешака приликом превођења са француског на српски језик, али и обрнуто. На тај начин, могуће је установити не само идентичности већ и разлике које постоје између ова два система прошлих времена.

1 bglisic85@gmail.com

2 Рад је урађен у оквиру пројекта 178014: Динамика структура савременог српског језика, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије

Основни параметри за опис семантике глаголских времена у природним језицима³

Пре него што представимо француска и српска прошла времена дефинисаћемо параметре неопходне за описивање глаголских времена уопште. Комплетан опис семантизма неког глаголског времена подразумева разматрање најмање два параметра: темпорални и аспектуални параметар. Под темпоралним параметром подразумевамо инструкцију коју даје дато глаголско време у погледу локализације глаголског процеса на временској оси. Незабављив теоријски оквир за таква темпорална разматрања је Рајхенбахова логичка анализа значења глаголских времена у природним језицима (Рајхенбах 1947), која омогућава да се свако глаголско време дефинише као комбинација три координате на временској оси (*S*-моменат говора, *E*-моменат догађаја и *R*-моменат референције, који одређује перспективу из које се посматра дати догађај). Аспектуални параметар подразумева начин на који глаголско време представља процес који уводи: као комплетно завршен или у току одвијања, односно у почетној, средишњој или у завршној фази своје реализације. Треба поменути да природни језици имају на располагању више стратегија за изражавање аспектуалне информације, тако да се може говорити о морфолошком, лексичком и граматичком аспекту. У српском језику, аспектуална опозиција перфективно/имперфективно се изражава морфолошки тј. путем деривационих наставака се процесима префиксације и инфиксације добијају аспектуални парови глагола: свршени/несвршени облик процеса (прочитати/читати, написати/писати)⁴. Међутим, у француском језику се поменута аспектуална информација изражава и лексички⁵ и граматички⁶. Темпоралном и аспектуалном параметру је касније прикључен и дискурзивни параметар тј. информација коју глаголско време даје о редоследу евентуалности које уводи низ речеица у дискурс.

Систем прошлих времена у француском језику

Када говоримо о систему прошлих глаголских времена, француски језик познаје пет глаголских времена за изражавање прошлих радњи, али говорићемо само о четири, будићи да та времена налазимо у систему глаголских времена у српском језику: перфекат, аорист, имперфекат и плусквамперфекат. Указаћемо на основне темпоралне, аспектуалне и евентуално дискурзивне информације за свако наведено време.

3.1. Перфекат (*passé composé*) је основно прошло време у француском језику, које је најприсутније у говорном француском језику. Његова темпорална структура је *E-R,S*. Дакле, перфекат уводи догађај који је антериоран моменту говора *S*, комплетно завршен, али пошто оставља последицу на моменат говора тј. производи стање које је актуелно у *S*, то значи да се догађај посматра из момента говора. Због тога се оваква употреба перфекта назива резултативном:

3 Ове параметре представио је у свом раду В. Станојевић (в. Станојевић 2009)

4 То значи да је у српском језику аспектуална информација јасно раздвојена од темпоралне путем одговарајућих творбених афикса (нпр. Учио сам хемију/Научио сам хемију).

5 Лексички аспект подразумева да је информација о ограничениости/неограничениости глаголске радње садржана већ у лексичком значењу глагола.

6 Граматички начин енкодиранија глаголског вида подразумева обележавање опозиције свршено/несвршено путем глаголске флексије тј. употребом одговарајућих глаголских времена (имперфекат означава несвршену визију процеса а аорист свршену визију процеса).

- (1) Paul *a bien mangé*, il a mal au ventre.
- (2) Marie *a beaucoup chanté*, elle a la voix enrouée.

Његову темпоралну структуру чини и информација да перфекат у наративији може да замени француски аорист:

- (3) Il *s'est caché/se cache* au bord de la rivière.
- (4) Elle *a commencé/commença* à hurler et le voleur nous *est échappé/échappa*.

Овакав перфекат је наративни јер изражава свршене догађаје који су потпуно одсечени од момента говора, при чему се референцијална тачка поклапа са догађајем у перфекту. На тај начин стање није актуелно у моменту говора, што значи да је акценат на самом догађају, те отуда перфекат може заменити аорист.

Рајхенбахова дефиниција француског перфекта E-R,S, која се узима за основни тј. базични семантизам, не показује аспектуалну информацију која карактерише неке употребе перфекта, тачније резултативне употребе перфекта. Из шеме E-R,S, може се закључити да перфекат уводи прошли догађај (E<S) и пошто је (R=S) тај догађај се посматра из садашњости. За објашњење резултативних употреба перфекта, потребно је најпре упознати се са чињеницом да перфекат не уводи само догађај, већ и стање, које је резултат тј. последица која произилази из тог догађаја. Међутим, да би то стање произилазило из датог догађаја, потребно је да он буде потпуно завршен. Због тога, перфекат треба посматрати као перфективно време тј. као оно време које означава да је дата евентуалност ограничена односно завршена у прошлости, што значи да је његова аспектуална информација свршеност (Станојевић, Ашић 2008: 52).

Перфекат је прошло време у француском језику које нам не даје информацију о следу одвијања догађаја, те је стога дискурзивно неутралан па допушта све врсте темпоралних односа:

А) Постериорност:

- (5) Alors, un gros nuage noir *est arrivé* et il *a annoncé* l'orage.
- (6) La mère *a essuyé* la vaisselle et elle l'*a rangée* dans le placard.

Б) Симултаност :

- (7) Mes parents *ont regardé* un match et *mangé* des pop-corns.
- (8) J'*ai fait* la vaisselle et j'*ai écouté* la musique.

В) Антериорност:

- (9) Marie *a réussi* tous ses examens. Elle *a beaucoup travaillé* tout l'été.
- (10) Hélène *a préparé* à manger. Elle *est allée* au supermarché acheter de la viande.

Темпорални редослед у овим претходним примерима условљен је управо нашим знањима о свету. Нпр. када анализирамо пример (6), можемо закључити да је реч о постериорности управо зато што знамо да процес *essuyer* природно

претходи процесу *ranger*. Можемо установити да је перфекат пример оних времена, код којих је присуство контекстуалних параметара од пресудног значаја за исправно интерпретирање значењских односа било симултаности, било антериорности или постериорности између догађаја изражених датим временом, што се и види у наведеним примерима.

3.2. Аорист (*passé simple*) се у француском језику употребљава само у писаној наративи. Практично је нестао из говорне употребе, јер је наративну функцију у говору преузео француски перфекат. Када је у питању темпорална структура овог времена, аорист смешта собом уведени догађај у прошлост, антериорно од момента говора тј. у моменат који функционише као референцијална тачка, па отуда његов семантизам E,R-S. То значи да је догађај у аористу потпуно одсечен од S ($E \neq S$), што нам говори да ниједним својим делом не може бити актуелан у садашњости, па самим тим не оставља никакве последице на њу (в. Станојевић, Ашић 2008: 65). Дакле, аорист не може да изрази резултативност у садашњости, за разлику од француског перфекта, али акценат ставља на сам догађај:

(11) Paul *sortit* de chez lui et *se dirigea* vers la gare.

(12) Quand Jean *tourna* le robinet, l'eau *jaillit* de tuyau.

Аспектуална инструкција аориста је као и код перфекта свршеност: аорист представља догађај глобално, као комплетно завршену целину. Иако се обично јавља са свршеним догађајима, може се комбиновати и са лексички имперфективним глаголима, али тада долази до аспектуалне коерције тј. до перфективизације имперфективног глагола и тада се постижу два аспектска ефекта:

А) Инкоативност тј. почетак вршења процеса:

(13) Soudain, Jeanne *vit* son frère Jean et *courut* vers lui.

(14) En 1903, Petar I Karadorđević *fut* roi.

Б) Глобалност:

(15) Iréne *travailla* dans le jardin pendant deux heures.

(16) Petar I Karadorđević *fut* roi de 1903 à 1921.

На дискурзивном плану аорист у француском изражава темпоралну прогресију, тј. даје информацију да два догађаја E_1 и E_2 уведена реченицама P_1 и P_2 одговарају редоследу реченица које их уводе:

(17) Le réveil sonna. Pierre *se réveilla* et *sursauta* de son lit.

(18) Sophie *prit* ses ciseaux, *coupa* les cordons, *enleva* les papiers, et alors elle *put* prendre la plus jolie poupée qu'elle eût jamais vue.

Дакле, француски аорист изражава постериорност⁷ и карактерише га по Н. Петровићевој (в.Петровић 2002: 70–74) линеарна (секвенцијална) интерпретација. Линеарност, која се огледа у сукцесији догађаја представља најчешћи значењски ефекат аориста. Његова линеарна природа проистиче из чињенице да се свака нова R уочава у низу узастопних догађаја који одговара низу реченица које их уводе. Свака нова R постериорна је претходној што су подробно разматрали Камп и Рорер (Камп, Рорер 1983), дефинишући правило о аористу.

3.3. Имперфекат (*imparfait*) је време које се у француском језику обично доводи у везу са аористом, с обзиром на то да имају исту темпоралну структуру односно и имперфекат смешта дати глаголски процес у прошлост, антериорно у односу на S, па отуда његов семантизам гласи: E, R-S. Имперфекат је прогресивно време које изражава несвршеност, односно, представља дату евентуалност у току одвијања, без ограничења, тј. без сагледавања њеног почетка и њеног краја, што значи да имперфектом описана евентуалност укључује моменат референције R из претходог контекста ($R \subseteq E$). Дакле, са имперфектом је глаголски процес на снази током целог временског интервала који функционише као R, без обзира да ли је тај интервал кратак (пример (19)) или дуг (пример (20)) (Станојевић, Ашић 2008: 81). Ово представља својство глобалне симултаности по којем је имперфекат препознатљив:

(19) Il entra (E) dans son appartement. Dehors, la pluie tombait (e) á verse.
R e, ($R \subseteq e$)

(20) Irène dormait dans sa chambre depuis trois heures déjà. Dehors, ses enfants jouaient avec ses amis. R

Кад је у питању дискурзивна семантика, са имперфектом немамо темпоралну прогресију, већ време мирује, што значи да је однос између две радње у имперфекту увек однос симултаности:

(21) Alors que Marie écrivait son article, son fils jouait á côté.

(22) Lorsque Jacques entraît, Jean pleurait.

3.4. Плусквамперфекат (*plus-que-parfait*) или давно прошло време служи да означи радњу која се десила пре неке друге прошле радње. По Рајхенбаху, темпорална структура плусквамперфекта је E-R-S (Станојевић, Ашић 2008: 105). Наиме, плусквамперфекат уводи догађај који претходи моменту говора ($E \neq S$) и смешта га антериорно у односу на неки моменат у прошлости, тачније у односу на други прошли догађај, који функционише као R. Притом, тај прошли догађај је антериоран моменту говора ($R \neq S$):

(23) Max tomba dans l'escalier. Marco l'avait poussé.
R

(24) Pierre l'a cherchée (R). Elle s'était perdue dans la forêt.

⁷ Поред тога што по дискурзивној инструкцији изражава постериорност, аорист може да изрази и остале временске релације (антериорност и симултаност) захваљујући увођењу појма темпоралног антецеденса (в.Мешлер и др. 1998, Станојевић, Ашић 2008: 71–73).

Поред догађаја, плусквамперфекат уводи и резултативно стање које је на снази у моменту одвијања прошлог догађаја који функционише као R, а које предходи моменту говора. Поред резултативности, плусквамперфекат може да изрази и антериорност:

(25) Marie m'a dit que Marianne *était arrivée* à Dijon.

(26) Elle m'a confié que sa sœur *avait quitté* son mari pour son infidélité.

У аспектуалном погледу, плусквамперфекат је свршен: догађај који он уводи је комплетно завршен и потпуно одсечен од садашњости. На дискурзивном плану, плусквамперфекат остварује темпоралну регресију односно догађај који уводи смешта антериорно у односу на моменат референције. Стога, значењски однос плусквамперфекта је увек антериорност⁸:

(27) Marie sortit de son appartement. Elle *avait terminé* son travail.

(28) Le juge a proclamé Marco coupable. Marco *avait tué* un homme.

Управо код оваквих примера плусквамперфекта, као и код примера у перфекту, наилазимо на примену прагматике у тумачењу исказа, што олакшава њихову семантичку интерпретацију.

Систем прошлих времена у српском језику

Кад се говори о систему прошлих времена српског језика, најпре треба поменути перфекат због широког домена његове употребе⁹.

4.1. Наша граматичка литература (Танасић 2005, Стевановић 1979 и др.) наводи да је синтаксичка функција перфекта исказивање радњи које су се вршиле или извршиле у прошлости пре момента говора. Овако схваћен перфекат је индикативно употребљен, јер исказује радњу која је прошла у односу на моменат говора¹⁰:

(29) Јуче је Марко *купио* ауто.

(30) То вече *сам ујознала* Ивана.

Кад је реч о темпоралној структури, В. Станојевић и Т. Ашић (2008: 176) претпостављају два семантизма за перфекат: Поред E-R,S тј. радња се одређује

8 Типичне употребе плусквамперфекта антериорности су оне у којима се ово време користи у индиректном или слободном индиректном говору.

9 Перфекат је једино време које, у зависности од глаголског вида, служи за изражавање: а) антериорности (нпр. Тог дана, Иван је *дипломирао*), б) резултативности (нпр. *Прејела сам се*, не могу да зинем), в) трајања (нпр. У то време Јована је *имала* дугу плаву косу), као и г) спецификованог (нпр. Три пута ме је *лопта ударила* у главу) и д) неспецификованог понављања у прошлости (нпр. У то време често је *ишла* на часове плеса).

10 Овакве радње се означавају као референцијалне и оне представљају радње које су се догодиле у одређеном тренутку у прошлости.

увек из момента говора, где је перфекат индикативно употребљен, предвиђа се и E,R-S тј. перфекат у том случају служи да изрази прошлу радњу чији резултат није актуелан у моменту говора и такав перфекат је релативно употребљен. Важно је напоменути да је перфекат у потпуности заменио плусквамперфекат anteriornosti, који подразумева да су тачке E и R раздвојене:

(31) Марија је рекла да *се* Јована *удала* пре месец дана/* да се била удала пре месец дана.

(32) Јован нам је испричао како *се* *повредио* на фудбалској утакмици пре недељу дана/* како се био повредио на фудбалској утакмици пре недељу дана.

Перфекат се твори подједнако од свршених и несвршених глагола, што значи да не може прецизно да изрази аспектуалну вредност. Наиме, перфекат може изразити и свршене радње (пример (33)), али и несвршене (пример (34)):

(33) Данас *сам* *прочитао* Ану Карењину.

(34) Данас *сам* *читао* Ану Карењину.

Попут француског, српски перфекат је дискурзивно неутралан, те допушта све врсте темпоралних односа у којима је неопходно укључити и наша знања о свету, односно семантичку интерпретацију треба обогатити прагматичким факторима, како би се прецизно инферирали значењски односи: постериорност (35), anteriornost (36) и симултаност (37):

(35) *Узела сам* новчаник и кључеве и *изашла* из стана.

(36) *Отишла сам* на прославу. Јелена је *дипломирала*.

(37) *Сунчала сам се* на тераси и *слушала сам* музику на радију.

4.2. Граматике српског језика указују на две основне функције аориста: исказивање радњи које су се завршиле непосредно пре момента говора и исказивање радњи које су се извршиле знатно пре тог момента. Ова својства, уз чињеницу да аорист увек исказује доживљену радњу или је представља као такву (в. Стевановић 1979, Танасић 2005, Ковачевић 2005), спецификују аорист у односу на перфекат који исказује прошлу радњу без икаквих података о временском размаку између њеног вршења и момента говора. Аорист у српском језику има два семантизма зависно од типа употребе (в. Станојевић, Ашић 2008). Основни семантизам који карактерише индикативни аорист јесте E-R,S где се догађај у аористу посматра из момента говора:

(38) Управо *прочитах* врло смешан чланак у новинама.

(39) *Рекох* ли ти да сам положила последњи испит?

Међутим, релативно употребљен аорист означава догађај који непосредно претходи туђем моменту садашњости S^* (јунаков или нараторов моменат садашњости) из кога се дати догађај у аористу посматра, а који је смештен у прошлост и тада је семантизам аориста E-R, S^{*11} (Станојевић, Ашић 2008):

(40) У том тренутку *обузе* га онај добро знани грохотан смех.

(41) Одједном *се отворилише* врата. Бучно *уйаде* Марица, сва мокра и блатњава.

Аорист у српском језику не изражава аспектуалну инструкцију с обзиром на то да је аспект морфолошки представљен у нашем језику, јер је ту функцију у српском језику преузео перфективни перфекат. У погледу дискурзивности, аорист у српском, као и француски аорист, изражава темпоралну прогресију:

(42) Тада она мало *застаде* и *скиде* рукавицу са леве руке.

(43) *Уведоше* га у трпезарију, па га *послужише* као неког великог господина.

За разлику од француског аориста, српском аористу се приписује својство доживљености, које спада у специфичне дискурзивне ефекте, које ово време производи у датом исказу. Као последица доживљености, на снази је увек неко емотивно стање говорника или његова реакција на догађај:

(44) Не могу да верујем! *Пуче* ми носач од кофера, а нисмо ни кренули на пут.

4.3. Имперфекат у својој основној релативној употреби изражава радњу која се вршила у одређеном времену у прошлости (в.Танасић 2005). Изгубио се потпуно из употребе не само у говору, већ и у писаном језику, тако да га данас замењује перфекат несвршених глагола:

(45) Милена *читаше* књигу у својој соби./Милена **је читала** књигу у својој соби.

С обзиром на то да имперфекат излази из употребе, његова темпорална структура није прецизно дефинисана. У нашој литератури влада мишљење да се имперфектом исказују увек релативне радње. Ј. Вуковић (1967) сматра да је релативност последица значења доживљености и да је доказ релативности могућност замене имперфекта обликом приповедачког презента у свим случајевима. М. Стевановић (1979) одређује имперфекат синтаксичким релативом јер исказује радње паралелне с другим прошлим радњама.

Будући да исказује радњу у току, аспектуална вредност имперекта је несвршеност, мада је данас ту вредност потпуно преузео несвршени перфекат. Када је дискурзивна семантика у питању, попут француског имперфекта, изражава радњу која је симултана некој другој прошлој радњи. Као и аористу, граматич-

11 Оваква употреба аориста је интерпретативна, а о опозицији дескриптивна/интерпретативна употреба разматрао је Стијул (1998: 197-220).

ке му приписују стилски ефекат доживљености „јер говорно лице користећи се овим временом не само што исказује да је радња у току, већ и сугерише да је аутентичан сведок дешавања о којем саопштава“ (Станојевић, Ашић 2008: 178). С обзиром да је архаично време у српском језику и да је изашао из употребе, данас се његова семантика не анализира.

4.4. Плусквамперфекат у својој основној функцији изражава радњу која се извршила пре неке друге прошле радње. У српском језику јавља се искључиво плусквамперфекат свршених глагола односно плусквамперфекат резултативности. Наиме В. Станојевић и Т. Ашић (2008: 179) наводе да „радња изражена плусквамперфектом производи стање које је актуелно у моменту који функционише као темпорални антецеденс¹² плусквамперфекта, а који је једнак моменту догађања евентуалности дате перфекту“. Тај радња, а и њен резултат претходе моменту говора, али док радња претходи моменту референције, резултативно стање укључује у себе овај моменат. Из тог разлога, његову темпоралну структуру можемо изједначити са структуром француског плусквамперфекта E-R-S:

(46) Када сам ушла у стан, Марко је већ био *оџишао*.

(47) Када сам се вратила кући, мајка је већ била *спремилa* ручак.

Због ефекта резултативности, аспектуална вредност плусквамперфекта је увек свршеност. Тако у примеру (46) стање *није био шу* које проистиче из догађаја *је био оџишао* актуелно је за време одигравања догађаја *ући у стан*. Исти случај је и са примером (47).

Дискурзивна семантика плусквамперфекта означена је темпоралном регресијом, односно догађај у плусквамперфекту смешта се антериорно у односу на претходно уведени прошли догађај, што илуструју претходни примери, а да је у питању антериорност потврђује употреба адверба *већ* у реченици са догађајем у плусквамперфекту. Овај адверб је обавезан када је темпорални антецеденс означен временском реченицом са везником *када*.

Контрастивна анализа

Када је у питању употреба ових прошлих времена у књижевном језику, потребно је објаснити како се одређена прошла времена преводе с једног језика на други. На основу репрезентативних примера из корпуса указаћемо на основне чињенице које треба узети у обзир приликом превођења, а које би елиминисале и најмање грешке.

При превођењу наведених француских прошлих времена на српски језик неопходно је узети у обзир чињеницу да је аспект морфологизован. То заправо значи да ће се француски аорист у већем броју случаја преводити перфектом свршених глагола (пример (48)), док ће се француски имперфекат преводити перфектом несвршених глагола (пример (49)). Будући да је српски аорист још увек жива глаголска категорија у језику, да га његове наративне специфичности

12 Темпорални антецеденс је појам који први пут уводе Молендијк и де Свартова (1999), при чему је знатно шири од појма референцијалне тачке, јер у себе укључује не само језичка, већ и наша ванјезичка знања, тако да при његовом утврђивању у реченици није довољно узети у обзир само редослед реченица.

одвајају од српског перфекта и да су његова својства блиска француском аористу (само када је у питању наративни аорист), самим тим се француски аорист може превести српским (пример (50)). Када је у питању француски плусквамперфекат, он се може превести српским плусквамперфектом само када има значење резултативности (пример (51)), а у случају да је у француском преводу употребљен плусквамперфекат антериорности он се може искључиво превести српским перфектом (пример (52)), на шта су указали у својим радовима наши лингвисти М. Ивић (1980) и Н. Петровић (1989).

(48) Elle *sui*vit la grande allée, *traversa* le bousquet, *franchit* le fossé et *partit* à travers la lande. (Maupassant, 116)

Отрчала је великом стазом, па **је прошла** кроз шумицу и **прескочила** јарак, а затим **је појурила** преко пустаре. (Мопасан, 116)

(49) Elle *avait*, sur l'aile gauche de la narine, un petit grain de beauté, un autre à droite, sur le menton, où *frisaient* quelques poils si semblables à sa peau (...). Elle *était* grande, (...). Souvent, d'un geste familier, elle *portait* ses deux mains à ses temps (...). (Maupassant, 32)

Имала је један младеж на левој ноздрви, а други на десној страни, на бради, где **се коврцало** неколико длака толико сличних њеној кожи (...). **Била је** висока, (...). Често је, уобичајеним покретом, **приносила** обе руке слепоочницама, (...). (Мопасан, 10-11)

(50) Les Martin *levèrent* les bras, et la maîtresse *l'embrassa* sur les joues; puis, on la *contraignit* à boire un petit verre de noyau. Et elle *se rendit* à l'autre ferme. (Maupassant, 96)

Мартенови **подигоше** руке, а домаћица је **пољуби** у оба образа, па је **нашера** да попије чашицу ракије. Потом **оде** на други мајур. (Мопасан, 90)

(51) Lorsqu'elle releva la tête, le décor superbe du jour naissant *avait déjà disparu*. (Maupassant, 42)

Кад подиже главу, све дивоте које су красиле дан што се рађа **беху** већ **ишчезле**. (Мопасан, 22)

(52) L'averse, toute la nuit, *avait sonné* contre les carreaux et les toits. (Maupassant, 31)

Киша **је пљуштала** целе ноћи, добујући по окнима и крововима. (Мопасан, 9)

Када је у питању превод са српског језика на француски, перфекат несвршених глагола даће француски имперфекат¹³ (пример (53)), док ће плусквамперфекат такође дати француски плусквамперфекат резултативности (пример (54)).

13 Ретки су случајеви где је српски имперфекат дао француски имперфекат: Земља, коју је избацивао из дубине **беше** влажна и **заудараше** на коњску мокраћу. (Киш, 88) → La terre qu'il extrayait du fond *était* humide et *sentait* l'urine de cheval. (Kiš, 95)

Аорист ће у највећем броју случају бити преведен француском аористом (пример (55)). Међу свим прошлим времена у српском језику, српски перфекат може бити преведен француским перфектом (пример (56))¹⁴, али и многим другим француским прошлим временима, као што су аорист (пример (57)), имперфекат (пример (53)), плусквамперфекат антериорности (пример (58)). Наиме, позната је чињеница да француски језик обилује прошлим временима, па је из тог разлога уобичајена употреба наведених прошлих времена у француском преводу, која представљају наративна времена у француском језику, а која притом могу бити преводни еквивалентни српског перфекта.

(53) Док је *говорио* псу, *гледао* му је право у очи и пас га је *разумео*. „Ако не нађемо Наранцу ускоро, нећемо се враћати господину Молнару“, настави дечак да разговара са псом, који је *ишао* испред њега цвилећи. (Киш, 75)

Pendant qu'il *parlait* au chien, il le *regardait* droit dans les yeux et le chien *comprenait*. „Si on ne retrouve pas bientôt Mandarin, on ne rentrera pas chez monsieur Molnár“, continua l'enfant pour le chien qui *courait* devant lui en gémissant. (Kiš, 13)

(54) Сада је већ Вираг сигурно отерао краве господина Молнара и већ му прича, онако како му падне напамет, јер још *нису били успели* да се договоре. (Киш, 57)

Maintenant, Virág avait sûrement rentré les vaches de monsieur Molnár et il lui avait probablement raconté ce qui lui était passé par la tête, car ils *n'avaient pas eu* le temps de se mettre d'accord. (Kiš, 16)

(55) Она му *истрже* јастук из руке и *баци* га на кревет. Затим *крену* вратима, но ту *засијаде* прикована човековим погледом. (Киш, 27)

Elle lui *arracha* l'oreiller des mains et le *jeta* sur le lit. Puis, elle *se dirigea* vers la porte et là *s'arrêta* clouée par le regard de l'homme. (Kiš, 32)

(56) *Нашли смо* ти Наранцу, рече Вираг. *Довели су* је чобани из Бакше. *Препознали су* је. (Киш, 81)

On *a retrouvé* ta Mandarin, dit Virág. Ce sont les bergers de Baksa qui l'*ont ramenée*. Ils l'*ont reconnue*. (Kiš, 19)

(57) Смирен мајчиним гласом, ја *сам* поново *ушинуо* у сан као у шуму мириса, као у зелену ливаду. (Киш, 37)

Apaissé par la voix de ma mère, je *m'enfonçai* de nouveau dans le sommeil, comme dans une forêt de parfums, comme dans une prairie verte. (Kiš, 46)

¹⁴ Српски перфекат се слабије преводи француским перфектом, зато што је то време припада дискурзивном плану исказивања у француском језику (в. Бенвенист 1966: 239).

(58) Као што га је издао и прошле године, када је он, Анди, јахао на Земички, па је господин Молнар то дознао и зајрешио му да ће га отпустити. (Киш, 57)

Comme il l'**avait trahi** l'année passée, lorsque lui, Andi, **avait monté** Chocolatine. Monsieur Molnár l'**avait su** et il l'**avait menacé** de le renvoyer. (Kiš, 16)

Закључак

Пошто смо објасниле основне семантичке одлике прошлих глаголских времена у француском и српском језику, можемо изнети запажања до којих смо дошли, описујући ова два система.

Није нам циљ да вршимо детаљна појединачна поређења, већ само да укажемо на основне разлике које постоје између система прошлих времена француског и српског језика. Те разлике су од пресудног значаја када је у питању превођење са једног језика на други. С обзиром на то да француски плусквамперфекат резултативности одговара нашем плусквамперфекту, самим тим могуће га је превести српским плусквамперфектом. Међутим, француски плусквамперфекат антериорности не сме се никада превести српским плусквамперфектом, већ искључиво перфектом. Могли бисмо рећи да је суштинска разлика између ова два система прошлих времена аспектуалне природе. Она почива на чињеници да је аспект у српском језику морфолошке природе. Захваљујући морфологизацији аспекта, а самим тим и постојању свршених и несвршених глагола, нека прошла времена у српском језику губе своју употребу и место у систему глаголских времена, што није случај у француском језику. Из тог разлога је у српском језику из употребе ишчезао имперфекат, а делимично аорист и плусквамперфекат. Ово увек треба имати на уму како би се избегли и најмањи проблеми и неспоразуми при превођењу са француског на српски језик. Будући да перфекат може заменити аорист, самим тим је опозиција аорист/имперфекат нестабилна у српском језику. Због свега тога, аспектуалност прошлих времена српског система у знатној мери губи своју вредност, што није случај за француски језик у коме је опозиција перфективно/имперфективно незаобилазна при разграничавању глаголских времена исте темпоралне структуре (француски аорист и имерфекат).

Најзад, треба подвући значај прагматичких параметара (контекст у којем се изговара реченица, став говорног лица према догађају и сл.) при интерпретацији исказа и превођењу значења глаголских времена. Ови параметри могу објаснити неке специфичне ефекте које исказ производи и помоћи да разумемо разлог употребе неког прошлог глаголског времена.

Литература

- Бенвенист 1966: E. Benveniste, *Problèmes de la linguistique générale*, Tome I, Paris: Gallimard
 Вет 1999: C. Vet, Le passé simple, le passé composé et les règles d'interprétation discursive, in: M. Plénat et al, *L'emprise du sens. Structures linguistiques et interprétations. Mélanges de syntaxe et de sémantique offerts à André Borillo*, Amsterdam: Rodopi, 323-336
 Вуковић 1967: Ј. Вуковић, *Синтакса глагола*, Сарајево: Завод за издавање уџбеника
 Ивић 1980: М. Ивић, О значењу српскохрватског плусквамперфекта, у: *Зборник за филозофију и лингвистику*, XXIII/1, Нови Сад: Матица Српска, 93-99

- Камп, Рорер 1983: Н. Камп, С. Rohrer, Tense in texts in: R. Bauerle, C. Schwarze et A. Von Stechow (eds.), *Meaning, use and interpretation of language*, Berlin: de Gruyter, 250-269
- Ковачевић 2005: М. Ковачевић, Стилске доминанте у Божовићевој причи „Први пут у Новом Пазару“, *Зборник радова са научног скупа „Језик и стил Глигорја Божовића“*, Косовска Митровица: Филозофски факултет
- Мешлер и др. 1998: J. Moeschler et al, *Le temps des événements*, Paris: Kimé
- Молендијк, де Сварт 1999: А. Molendijk, H. de Swart, L'ordre discursif inverse en français, *Travaux de linguistique*, 39, 77-96
- Петровић 1989: N. Petrović, *Francuska glagolska vremena I: Komparativna analiza francuskog i srpskohrvatskog pluskvamperfekta*, Beograd: Naučna knjiga
- Петровић 2002: N. Petrović, *Francuska glagolska vremena II: Imperfekat, aorist, perfekat*, Beograd: Naučna knjiga
- Рајхенбах 1947: Н. Reichenbach, *Elements of Symbolic Logic*, New York: Free Press
- Станојевић 2007: V. Stanojević, Aorist u srpskom i u francuskom jeziku: semantičke i pragmatičke razlike, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 36, MSC, Beograd, 123-136
- Станојевић 2009: V. Stanojević, Pour un modèle de description des temps verbaux du français intégrant trois paramètres, *Filološki pregled*, XXXVI /2, Beograd, 199-209
- Станојевић, Ашић 2008: V. Stanojević, T. Ašić, *Semantika i pragmatika glagolskih vremena u francuskom jeziku*, Крагујевац: FILUM
- Станојчић, Поповић 2000: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Грамаџика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
- Стевановић 1979: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II: синтакса*, Београд: Научна књига
- Стијул 1998: В. Stihoul, Temps verbaux et point de vue, in : J. Moeschler et al, *Le temps des événements*, Paris: Kimé, 197-220
- Танасић 2005: С. Танасић, Синтакса глагола у: П. Пипер и др., *Синтакса савременог српског језика: прости реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска, 345-476

Извори

- Киш 1998: Д. Киш, *Рани јади*, Београд: Књига-комерц
- Киш 2003: D. Kiš, *Chagrins précoces*, Paris: Mille et une nuit (traduit par Pascale Delpech)
- Ги де Мопасан 1883: Guy de Maupassant, *Une vie*, Paris: Garnier-Flammarion
- Ги де Мопасан 1957: Gi de Mopasan, *Jedan zivot*, Beograd: Rad

LE SYSTÈME DES TEMPS VERBAUX DU PASSÉ EN SERBE ET EN FRANÇAIS

Résumé

Ce travail vise à analyser la sémantique des temps verbaux passés en serbe et en français. Notre analyse consiste à montrer les similitudes et les différences entre ces deux systèmes en utilisant la sémantique. Plus précisément, il est important de reconnaître les problèmes qui proviennent lors de l'interprétation sémantique des phrases dans lesquelles ces temps figurent. Notre but est de montrer, à travers des exemples, l'importance et la nécessité du traitement des informations temporelle, aspectuelle et discursive caractérisant chaque temps passé afin de définir précisément la référence temporelle et les relations discursives entre les phrases dans ces langues. En outre, il est indispensable de tenir compte des facteurs pragmatiques dans l'analyse de ces deux systèmes des temps passés.

Јована Томић¹
Крађујевац

ПОРЕЂЕЊЕ ПРОШЛИХ ВРЕМЕНА У МОРИЈАКОВОМ РОМАНУ *ТЕРЕЗА ДЕСКЕЈРУ*

У овом раду анализирају се прошла времена у француском и српском језику у роману Франсоа Моријака „Тереза Дескејру“ и његовом преводу на српски језик. Времена која се проучавају су имперфекат и аорист у француском језику и перфекат и аорист у српском. У семантичкој анализи аутор користи савремене теорије. Посебна пажња посвећена је значењу које одређене аспектуалности глагола дају семантизму времена. У раду ће бити анализиран превод и дате могућности евентуалних превода појединих глаголских времена. Циљ рада је упоређивање и налажење сличности и разлика у системима прошлих глаголских времена ова два језика. Овим радом се показује зашто се различита француска прошла времена преводе нашим перфектом.

Кључне речи: Семантизам, аспектуалност, имперфективност, инкоативност, симултаност.

1. Увод

У овом раду покушаћемо да упоредимо имперфекат и аорист у француском језику у роману François Morias – a *Thérèse Desqueyroux* са аористом и перфектом у његовом преводу на српски језик. Имперфекат (*l'imparfait*) и аорист (*le passé simple*) у оригиналној верзији на француском језику биће упоређени са аористом и перфектом у преводу на српски језик. Разлог упоређивања ових времена је утврђивање специфичности темпоралног изражавања и питање да ли постоји одређено прошло време у српском језику којим треба превести дато време у француском језику или за то постоји више могућности које одређује контекст.

1.1. Аспектуалности

Аспектуалност се у српском и француском језику у основи другачије изражава. Аспект или вид означава начин на који се може представити унутрашња темпорална структура једног времена. Аспект служи да би се евентуалност представила као завршена или у току. Опозиција која одређује категорију аспекта је свршеност/несвршеност. Свршени (перфективни) аспект служи да се догађај представи као целина, док несвршени (имперфективни) аспект акценат ставља на унутрашњу структуру догађаја. Ово је врло важно за разликовање имперфекта и аориста у француском језику, јер ова два времена имају исти семантизам по Рајхембаху, али је кључна разлика управо у аспекту. Основни семантизам оба ова времена по Рајхембаху је Е = Р, С. То значи да су оба времена одсечена од момента говора. (Ашић 2006:22) За разлику од имперфекта, који процес представља у току – без сагледавања почетка и краја, аорист процес представља глобал-

1 Kontakt adresa: toma_kg@hotmail.com

но, као завршену целину. Дакле, у питању је разлика на нивоу граматичког аспекта. За аорист је карактеристично својство глобалности – комплетне реализације процеса у прошлом времену. Реченица у имперфекту представља процес у току, а реченица у аористу као завршен процес.

Сада ћемо обратити пажњу на начине на које аспект може бити изражен. Сама природа глагола говори о њиховом аспекту: *aimer*– *волећи* је по својој природи несвршен глагол а *tomber* – *пасти* свршени. И у француском и у српском језику семантичке одлике глагола утичу на њихову аспектуалну интерпретацију и то се назива „лексичко изражавање аспекта“. (Ашић, Станојевић 2006:24)

Поред лексичког, у српском језику најчешћи је случај морфолошког изражавања аспекта. То значи да се морфолошким процесима префиксације и инфиксације добијају аспектуални парови глагола, па тако имамо свршени и несвршени облик истог процеса. Као пример можемо узети глаголе *читати*/*прочитати*, где први представља процес у току, а други завршен процес. Француски језик не изражава аспект морфолошки и отуда толика разноликост и могућност избора приликом превођења текста са француског на српски језик. Аспект који француски језик користи је граматички.

Грамаатичко изражавање аспекта је изражавање употребом аспектуалних глагола и граматичких времена. Аспектуални глаголи праћени су инфинитивом и одређују аспектуалну интерпретацију глагола који је у инфинитиву. На пример, *commencer à lire* означава да је у питању почетак вршења неке радње, дакле, инкоативни процес. За поређење времена много је битнија аспектална информација коју носе сама времена. Тако имперфекат у француском језику означава процес у току, тј. неограничен процес, а аорист – *le passé simple* означава целину, тј. завршен процес.

У француском језику аспект се изражава граматички. У српком језику, на против, због бројности префикса, аспект се данас изражава, углавном, морфолошки. С тога је прошло време које се најчешће користи перфекат, док остала прошла времена застаревају. У прошлости у српском језику аспект се изражавао и граматички, употребом аориста и имперфекта, али је касније граматички аспект коезистирао са морфолошким, да би морфолошки преовладао, а имперфекат и аорист се све мање користе чак и у писаном језику (Ашић 2006: 174).

Аспектуалну разлику између имперфекта и аориста у француском јасно можемо видети на примеру из Моријаковог романа Тереза Дескејру:

1) *Elle descendit*(e1) *des marches mouillées*. *Oui*, *la petite place semblait*(e2) *déserte*. *Son père ne l'embrassa pas*(e3), *ne lui donna pas*(e4) *même pas un regard; il interrogeait*(e5) *l'avocat Duros qui répondait*(e6) *à mi-voix, comme s'ils eussent été épiés*. *Elle entendait*(e7) *confusément leurs propos*. (F. Mauriac, *Thérèse Desqueyroux*, 10)

1) Она сиђе низ мокре степенице. Јесте, мали трг је изгледао пуст. Отац је не загледао, чак је и не погледао, поштивао је ишћања адвокату Дироу, који је тихо одговарао као да неко вреба његове речи. Она нејасно чу њихов разговор. (Ф. Моријак, Тереза Дескејру)

Догађај e1 *elle descendit* је завршен и као такав преведен је нашим аористом сиђе .У овом случају *passé simple* је преведен аористом иако је било могуће упо-

требити и перфекат. Разлог овоме може бити то што је аорист стилски маркиран. Употребљен у нарацији, аорист се посматра као резултативан у моменту туђе садашњости, а отуда управо и ефекти доживљености и емотивности које многи лингвисти (Ковачевић 2005, Ивић 1996) приписују аористу.

Догађај е2 представља стање *semblait déserte* – је изгледао пуст, а као што смо рекли, семантичка природа глагола одређује његов вид. Перфекат, којим је овај догађај преведен на српски језик, описује неко стање ствари у прошлости и назива се квалификативним перфектом. У овом случају и глагол са собом носи имперфективност, а овај имперфекат по Ашић/Станојевић представља опис, ситуациони фон на који ће се калемити догађаји. Догађаји е3 и е4 су јасно заокружене целине *ne l'embrassa pas* и *ne lui donna pas un regard*. Преведени су аористом: *не заљри, не погледа*, што одговара семантозму глагола. Међутим, могли су бити преведени и перфективним перфектом (није заљрио, није погледао), али овакав превод стилски потпуно прати оригинал.

Процеси е5 и е6 *il interrogeait, qui répondait* дати су као трајни, јер су у имперфекту и зато превод учесталим глаголима *постављао је, одговарао је* потпуно одговара граматичком семантизму имперфекта.

Оно што у овом примеру може изгледати чудно је догађај е7 *entendait*, који је у имперфекту, а који је преведен нашим аористом *Она чу*. Процес е7 представља радњу која је такође симултана са е5 и е6, тако да је могла бити преведена нашим перфектом. Разлог да се она преведе аористом можда је у томе што се овде процес посматра глобално, као завршена целина, а акценат је овим стављен на резултативност, а не на сам ток радње. Сем тога глагола *entendre*– чути је тренутно свршени, по Вендлеровој онтологији спада у *achevements* (тренутно свршене глаголе, Ашић), па би, да се инсистирало на учесталости, овде били у сукобу семантизам глагола и време.

2. Глаголска времена у француском језику

2.1. *L'imparfait*

Имперфекат је у француском језику време које има много различитих употреба. Неке од његових карактеристика наводе Ашић и Станојевић:

имперфективност – евентуалност није завршена;

глобална симултаност – радња је на снази током трајања читаве референцијалне тачке.

У овом примеру радња се не посматра као завршена и као заокружен процес:

2) *La déposition de M. Desqueyroux était excelente, oui. Mais il y avait cette ordonnance: en somme il s'agissait d'un faux... Et c'était le docteur Pédemay qui avait porté plainte...*

2) Исказ господина Дескејруа био је изванредан, јесте. Али је *постављао* онај рецепт: у ствари у питању је био фалсификат... И баш доктор Педме да поднесе тужбу...

Исказ је био изванредан, *постојао* је онај рецепт, тиме што имамо имперфекат у француском, радњу не посматрамо као завршену.

Као време које има неутралну темпоралну информацију, имперфекат дозвољава све темпоралне односе укључујући и симултаност. У овом примеру имамо тоталну симултаност, јер су догађаји на снази истовремено:

3) Thérèse *marchait* entre les deux hommes qu'elle *dominait* du front et qui de nouveau *discutaient* comme si elle n'eût pas été présente ; mais , gênés par ce corps de femme qui les *séparait* ils le *poussaient* du coude.

3) Тереза је ишла између ова два човека, које је *надвишавала* челом и који су се сад поново *расправљали* тако као да она није присутна, али како им је сметало ово женско тело које их је *раздвајало*, они су *џа* *џурали* лактовима.

Сви овде наведени догађаји су у односу тоталне симултаности, па су тако и преведени. Превод учесталим глаголима ни мало не одскаче од семантизма имперфекта у француском језику, који радњу представља у току, стављајући акценат на трајање, а не на ограниченост радње.

Још једна од карактеристика имперфекта коју наводе Ашић и Станојевић је и анафоричност – не носи сам референцијалну тачку већ је тражи у претходном контексту:

4) Thérèse se souvient qu'elle avait fermé les yeux, tandis que deux grandes mains *enserraient* sa petite tête, et qu'une voix *disait* contre son oreille...

4) Тереза се сећа како је затворила очи док су две велике шаке *обухваћале* њену малу главу и док је један глас *шапућашао* уз њено уво...

У овом случају референцијалну тачку носи плусквамперфекат *elle avait fermé* les yeux, док су две рање у имперфекту *enserraient* и *disait* симултане и преведене учесталим глаголима. Овде је семантизам имперфекта преведен најпрецизније могуће, јер, као што смо већ рекли, ово време акценат ставља на радњу и њено трајање и не представља је као завршену, па захваљујући оваквом преводу, и имамо управо такав утисак док читамо.

Једна од честих употреба имперфекта је и прогресивност (Ашић 2006 : 83), која даје информацију да је процес у имперфекту на снази у моменту који функционише као референцијална тачка за неки процес уведен другим временом., што видимо илустровано примером (e2).

5) Alors l'avocat, perfidement peut – être – ou pour que Thérèse ne s'éloignât pas, sans qu'il lui eût adressé une parole,(e1) *demand*a si elle *rejoignait* dès ce soir M . Bernard Desqueyroux.(e2) *Comme elle repondait**elle se représenta* pour la première fois, depuis qu'elle avait quitté le juge, que il faudrait vivre tout contre cet homme.

5) Тада адвокат, подлачки можда – или да се Тереза не би удаљила пре него што јој се обрати којом речи – (e1) *упиташа да ли ће она већ вечерас бити* код

господина Бернара Дескејруа.(e2) Док је договарала ... она помисли по први пут откако је изашла од судије да... ће морати да живи сасвим уз тог човека.

У овом примеру имперфекат *comme elle repondait* – док је договарала функционише као референцијална тачка за *passé simple*, односно аорист – *elle se représenta* она помисли.

Примером (e1) илустрована је још једна употреба имперфекта, у којој у нашем језику неће бити преведен прошлим временом, *demandà si elle rejoignait*. Овакав имперфекат се назива имперфекат постериорности (Ашић) и сагледава неку будућу ситуацију из прошлости. Такав имперфекат најчешће се преводи потенцијалом, али овде имамо случај да је преведен футуром: *уишиа га ли ће она већ вечерас биши*. Преведен је у складу са нашом употребом футура, јер да је употребљен потенцијал, био би измењен смисао реченице.

2.2. *Le passé simple*

У наставку ћемо видети како су пунктуелни догађаји представљени аористом.

6) Alors elle *demeura* un peu en arrière, *déganta* sa main gauche pour arracher de la mousse aux vieilles pierres qu'elle *longeait*. Parfois un ouvrier à bicyclette le *dépassait*, ou une carriole ; la boue jaillie l'*obligeait* à se tapir contre le mur.

6) Тада она мало *застаје* и *скиде* рукавицу са леве руке да би чупкала маховину са старог камења дуж кога је *ишла*. Понекад *би прошао* поред ње неки радник на бициклу, или какве двоколице, блато је прскало и *морала је* да се прибије уза зид.

Оба предиката *demeura* и *déganta* су тренутно–свршени догађај – *achèvements* по Вендлеру, и преведени су аористом – *застаје* и *скиде*. Превод перфективним перфектом : застала је и скинула је такође не би био погрешан, али је у овом случају испоштован и семантизам и стилска маркираност, и превод је овако вернији оригиналу. У имперфекту *longeait* – дуж кога је ишла – је процес који је у току и за време процеса у аористу .

У другој реченици темпорални адверб *parfois* понекад функционише као темпорални антецеденс за процесе у имперфекту *dépassait* и *obligeait*. Он даје информацију да процесе треба превести учесталим глаголима, а када имперфекат има вредност хабитуалности, може се превести потенцијалом (Ашић), па је овде тако и преведено: *dépassait* – би прошао.

Погледајмо сада какве темпоралне релације између предиката дозвољава аорист и какву још вредност ово време може да има:

7) Elle *traversa* à tâtons le jardin du chef de gare, *sentit* des chrysanthèmes sans les voir.

7) Пипајући, она *прође* кроз врт шефа станице, *осети* хризантеме, али их не виде.

Однос између ова два предиката није дефинисан, није искључива симултаност, јер из нашег знања о свету изводимо закључак да не можемо да прођемо кроз неки простор, па да тек после осетимо мирис, али да је такође потребно да прође неколико тренутака да бисмо овај симултани однос могли да посматрамо и као однос инклузије.

Једна од вредности коју аорист може да има у француском језику је инкоативност (почетак вршења неке радње). Ту вредност аорист добија код глагола активности или стања због сукоба у семантизму глагола и имперфективности коју носи време (Ашић 2006: 68) Као резултат добија се ефекат инкоативности:

8) *Le jour étouffant des noces, dans étroite église de Saint–Claire où le caquetage des dames couvrait l’harmonium à bout de souffle et où leur odeurs triomphaient de l’encens, ce fut ce jour–là que Thérèse se sentit perdue.*

8) Загушљиви дан венчања, у тесној цркви у Сен Клеру, где је жагор госпођа *надјачавао* хармонијум који је једва имао даха и где су њихови мириси *побеђивали* тамјан, тај дан је био онај када је Тереза *осетила* да је изгубљена.

На почетку текста имамо ненаративни имперфекат стања *couvrait* – надјачавао, и *triumphaient* – побеђивали преведен перфектом несвршених глагола. Он је у глобалној симултаности са процесом у аористу, а аористом је дата информација да је то дан када је Тереза почела да се осећа изгубљено. То се више осећа у оригиналу, где несвршени глагол *sentir* дат у *passé simple*–у неоспорно указује на инкоативност. Због тога је и у преводу могло да буде речено – почела да се осећа изгубљено. Међутим, овај глагол ипак је преведен перфектом – осетила да је изгубљена, чиме се не губи много од оригинала.

Сличан пример даје нам следећа реченица:

9) *Jamais Thérèse ne connut une telle paix – ce qu’elle croyait être la paix et qui n’était que le demi – sommeil, l’engourdissement de ce reptile dans son sein.*

9) Никад Тереза *није знала* за такав мир – она је веровала да је то мир, а то је био само полусан, зимски сан оне рептилије у њеним грудима.

Глагол *connaître* је несвршен и овде је у сукобу са семантизмом *passé simple*–а, који даје информацију да је процес завршен. Можда је превише слободно да кажемо да је, уместо превода *није знала*, предикат *ne connut* могао да буде преведен *није сазнала*, јер права информација, коју тај превод носи, је да до тог тренутка Тереза никад није сазнала шта је то мир. Ипак, превод *није знала* такође је довољно добар и њиме се не губи ништа од смисла ове реченице.

3. Закључак

Поновићемо још једном оно што је неопходно да би се разумела разлика између прошлих времена у француском и у српском, а то је чињеница да је аспект у српском морфологизован. Захваљујући томе, једно време може имати различите вредности у зависности од тога да ли је глагол свршен или несвршен, па се изгубила потреба да се аспект изражава и граматички. Услед тога систем глаголских времена у српском ослобођен је неких времена, као што су имперфекат и доне-

кле аорист, који у француском и даље постоје. Због тога је у роману Тереза Дескејру имперфекат у највећем броју случајева преведен перфектом, и то имперфективним.

На основу упоређивања оригинала и превода на српски језик романа Тереза Дескејру, закључујемо, такође, да француски аорист преводимо нашим аористом или перфектом свршених глагола. Перфекат је, дакле, време којим преводимо и имперфекат, а понекад и аорист. Разлог томе лежи у семенатизму перфекта српског језика. Перфекат у нашим граматицама (Стевановић 1991, Станојчић и Поповић 1989) означава радњу која се десила пре момента говора, али је не спецификује, не одређује да ли се десила непосредно пре момента говора или у прошлости. Такође, перфекат може да означава и радњу која је актуелна и у моменту говора, па је и то један од разлога што перфектом можемо превести више прошлих времена са француског. Закључак је дакле да имперфекат и аорист преводимо перфектом због тога што перфекат има много различитих употреба.

Круцијална разлика, дакле, између система глаголских времена у француском и српском језику лежи у изражавању аспекта. У француском језику аспект се изражава граматички, док у српском захваљујући морфологизацији аспекта постоје аспектуални парови глагола: свршени / несвршени и због тога се изгубила потреба да се аспект изражава граматички. Приликом превода овог романа доста је вођено рачуна о аспект, а разлика у аспект у српском језику изражена је управо дистинкцијом свршени / несвршени глагол.

Литература

- Ашић, Станојевић 2006: Т. Ашић В. Станојевић Семантика и прагматика глаголских времена у француском језику, Крагујевац Филолошко–уметнички факултет
 Моријак 1964: Ф. Моријак, Тереза Дескејру, Београд, Рад
 Моријак 1981: F. Moriac, *Thérèse Desqueyroux*, Paris, Grasset
 Петровић 2002: Н. Петровић, Француска глаголска времена II: имерфекат, аорист, перфекат, Београд, Народна књига
 Станијчић, Поповић 2000: З. Станојчић, Љ. Поповић, Граматика српског језика, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства
 Стевановић 1979: М. Stevanović, , *Savremeni srpskohrvatski jezik II*, Beograd, naučna knjiga,

COMPARISON OF PAST TENSES IN FRENCH AND SERBIAN LANGUAGE IN THE NOVEL OF FRANCOIS MORIAC *THERESE DESKEUYROUX*

Summary

In this work we will try to analyze past tenses in French and Serbian language and to compare their meaning and their use. Past tenses that will be examined are l'imparfait and le passé simple in French and their equivalents in Serbian. For this research we used novel of French writer Francois Moriac *Therese Desqueyroux* and the translation of this novel in Serbian. This tenses are examined using Vendler's ontology, Reichembach's study, and informations of their own aspect. We will give special attention to the aspects of tences and verbs, and we will pay attention to the meaning which is given by the aspects of the verbs. In this work we will also analyse translation and give other possibilities for the translation of some past tenses. The aim of this work is to compare and find similarities and differences in the systems of pas tences of this two languages.

Key words: aspects, meaning, incoativity, simultaneity, incompleteness

Ања Шарих¹
Нови Саг

FLOATING QUANTIFIERS IN CONTROL CLAUSES²

У раду се говори о појави лутајућих квантификатора у клаузама са референцијалним управљањем у енглеском и српском језику. Након критичког представљања анализа оваквих конструкција на које се може наићи у литератури, понуђен је нови приступ у оквиру минималистичког програма. Према приказаној анализи, квантификатори у клаузама се референцијалним управљањем третирају се као експлицитно изражени субјекти, а тип клаузе као ТП. Редукцијом ЦП нивоа ствара се могућност доделе падежа квантификатору од стране глагола из независне реченице. Овакав механизам доделе падежа сличан је оном код ЕЦМ конструкција, с тим што се предлаже да је у случајевима квантификатора овај систем инхерентан, а не структуралан. У раду се разматрају и проблеми који се јављају при оваквој анализи.

Кључне речи: лутајући квантификатори, клаузе са референцијалним управљањем, ПРО, падеж, ЕЦМ

1. Introduction

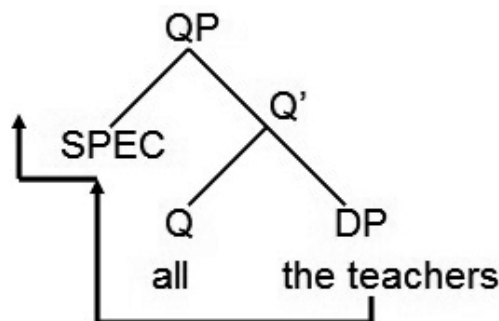
Ever since Sportiche's (1988) stranding analysis, the phenomenon of floating quantifiers (henceforth FQs) has received much attention in the literature. Sportiche proposes that FQs are determiner quantifiers within a nominal phrase. According to his analysis in terms of NP chains, FQs constitute a single unit with the NPs that they modify. Essentially, when the NP moves to SpecTP, an FQ is stranded in situ and quantifies over the trace of the raised NP. Additionally, Sportiche reasons that, as opposed to lexical subjects, quantifiers do not require Case, and are, therefore, allowed to stay in situ. The issue of Case assignment to the floated units is addressed in section 2.

Cardinaletti and Giusti (1989), who do not deal with the issue of the quantifier float, coin the term *Quantifier Phrase*, proposing that a quantifier is a phrasal head. Shlonsky (1991) further modifies Sportiche's Stranding Analysis by suggesting that there is a functional projection QP that has a functional head Q, which selects a DP complement. Namely, a phrase such as *all the teachers* has the structure $[_{QP}[_{all}[_{DP}the\ teachers]]]$, and the representation as in (1). Under this approach, Q can be stranded by the DP complement when the complement moves to the specifier position of the QP, and possibly higher.

1 anja.saric@yahoo.com

2 I thank my teacher and colleagues from Theoretical Grammar for their very helpful comments and lively discussions during the creation of this paper.

(1)

According to Shlonsky's (1991) analysis, the sentences (2) and (3) are derived from the same base-structure.

2. All the teachers saw the movie.
3. The teachers all saw the movie.

This line of reasoning is legitimate, taking into account that the numeration of both sentences consists of the same elements. According to Sportiche (1988), they also have the same interpretation.³ That is, the quantifier in both sentences takes scope over the same DP [the teachers], since we assume that they both emerged from the same base-structure. Namely, in sentence (3) *all* quantifies over the trace of the moved DP [the teachers] which raised to satisfy the EPP feature on T.

Nevertheless, it should be mentioned that Sportiche's stranding analysis is not the only one in the literature. Kayne (1975), Dowty and Brodie (1984), Bobaljik (2003) and Bošković (2004), among others, approach the phenomenon of quantifier float in a different way, proposing an adverbial analysis. These authors view FQs as adverb-like elements, since they apparently occupy the same positions as certain adverbs, suggesting that they are base-generated as adjuncts to verbal phrases. Cirillo (2009) briefly discusses the weaknesses of the adverbial analysis. First, he states how under the adverbial analysis, non-floating quantifiers are treated as adjuncts to nominal phrases, as opposed to floating quantifiers, which are treated as adjuncts to verbal phrases. Under the adverbial approach, the relation between (2) and (3) is missed, as they cannot be derived from the same base-structure.

I do not find the adverbial approach felicitous, mainly because of Case assignment.⁴ If FQs are adverb-like elements, they would not be expected to necessarily be indistinct in Case and Φ -features with their related DPs. Although the proponents of the adverbial analysis address the issue of Case assignment, they cannot reach unanimous

3 Spector (2008) (after Dowty and Brodie 1984) argues that the interpretation of the sentence in which QP forms a constituent with a DP, and the one with a floating quantifier, do not have the same interpretation:

1. All the contestants can win.
2. The contestants can all win.

For (1) two readings are available: on one reading *all* takes scope over *can*, with the meaning that it is true that all the contestants have the chance to win. On the other reading, the quantifier takes a more narrow scope (under the scope of the modal), meaning that all the contestants can be winners at the same time. However, in (2), *all* can only take a narrow scope under *can*, thus only one reading (in which it is possible that all the contestants win) is acceptable.

4 Cirillo (2009) addresses the issue of Case assignment, as well.

agreement, and properly account for this phenomenon. As the assignment of Case represents the central point of this paper, the adverbial analysis will not be further elaborated on.

On the examples of control clauses in Serbian, in section 2, I illustrate that Case agreement between an FQ and the associated DP is of utmost importance. Section 3 is devoted to the existing analysis found in the literature. In section 4, I further elaborate on my view of Case assignment to FQs, suggesting that it might be inherent in nature.

2. FQs in control clauses

In control constructions, the subject is not assumed to have originated in the embedded, non-finite clause, but in the matrix clause. Control sentences like (4a) have structures like (4b).

4.
 a. Tina expects to win.
 b. Tina_i expects [PRO_i to win].

Chomsky and Lasnik (1993) propose that the subject of a control clause is a syntactically covert element – PRO. They account for the distribution of PRO in terms of Case. As opposed to finite T, which is, in addition to an EPP feature specified with a Case feature, non-finite T does not possess the latter. The subject of the non-finite clause then gets Case elsewhere. Chomsky and Lasnik (1993) suggest that PRO can only have null Case, and that no other syntactic form, but PRO, can bear null Case.

Taking this into account, so far the stranding analysis falsely predicts that FQs should not be expected to appear in control clauses, since the subjects that they take scope over do not originate in them. The examples (5) and (6) from English and Serbian show that FQs do appear in control constructions.

5. The students tried to all pass the exam
 6. *Studenti su pokušali svi položiti ispit.*⁵
 students aux tried all pass exam
 ‘The students tried to all pass the exam.’

In order to explain this phenomenon, Sportiche (1988) assumes that a quantifier can, in fact, be adjacent to PRO, and that the structure in (5) and (6) is [_{QP}all[_{DP}PRO]]. However, there still is a question how and from where the quantifier gets Case. Consider the following examples from Serbian, which demonstrate that Case agreement (as well as φ feature agreement) between the quantifiers and their associated DPs is crucial for the grammaticality of (7a)-(7d).

7.
 a. *Svi studenti su kupili knjige.*
 all_{NOM} students_{NOM} aux bought books
 ‘All the students bought the books.’

5 Not all native speakers of Serbian find sentence (6) acceptable. A better version of the sentence would be one in which the embedded clause is finite (*Studenti su pokušali (svi) da (svi) polože ispit.*). However, the non-finite version of the sentence is provided to better illustrate the parallel between the Serbian and the English example.

- b. Svim studentima su kupljene knjige.
 all_{DAT} students_{DAT} aux bought books
 'All the students were bought the books.'
- c. Sve studente su nagradili knjigama.
 all_{ACC} students_{ACC} aux awarded books
 'All the students were awarded with books.'
- d. *Svi studente su nagradili knjigama.
 all_{NOM} students_{ACC} aux awarded books

However, in non-finite control clauses, the situation gets somewhat complicated. Namely, the quantifier seems to agree in Case features with the matrix subject, and not with the embedded subject that it modifies; yet the sentence is perfectly well-formed.

8. Studenti su želeli svi pročitati knjigu.
 students_{NOM} aux wanted all_{NOM} PRO_{NULL} read book
 'The students wanted to all read the book.'

In examples (5) and (6) we will suppose that the quantifier is assigned Case by the same source that assigns it to PRO. If that were to happen, then Q would, together with PRO, get null Case from the null complementizer C. As examples (7a) to (7d) show, the quantifier and the phrase that it modifies must bear the same Case. However, in the example (8) we see that Q, which modifies a syntactically covert subject PRO, does not agree with it in Case. If the quantifier received null Case, together with PRO, then at the point of Spell-Out, the quantifier would be spelled out as a null element (in other words, it would not be spelled out at all, just like PRO), which is not the case. On the other hand, if it did not get Case, the interfaces - Phonological Form (henceforth PF) and Logical Form (henceforth LF) - could not decode the information, and the derivation would crash.

In this section, I have presented the issue regarding the distribution of floating quantifiers in control clauses. I have shown that the question of Case is essential to the well-formedness and grammaticality of control constructions involving FQs. The next issue I address is Case assignment to FQs.

3. Approaches to FQ analysis in control clauses

As shown in the previous section, the assignment of Case to a floating quantifier in a non-finite control clause is rather perplexing. In this section, I present some of the approaches that can be encountered in the literature. After reviewing the shortcomings of the existing analyses, I suggest a novel approach to this phenomenon within the Minimalist framework. I address the movement analysis of Boeckx, Hornstein and Nuñez (2007), and the interpretive chain analysis of Milner (1987) and Torrego (1996). Finally, following Cirillo (2009), I argue that non-finite control clauses which contain an overt quantifier do not have PRO subjects. I suggest that the distribution of floating quantifiers in control clauses, and their Case assignment is similar to Exceptional Case Marking (ECM) constructions.

3.1. Movement approach

Boeckx, Hornstein and Nuñez (2007) argue that the matrix subject in control constructions originates in the embedded clause, and then moves to the higher one, as it does in subject-raising constructions. To go into details and try to explain the motivation behind their approach is beyond the scope of this work. For the purpose of the present discussion, it will be assumed that this is the case, and that in control constructions the subject does originate in the embedded clause. Cirillo (2009) notices that under this approach the FQ in (9) would have to be the result of stranding.

9. The girls wanted to all buy a pair of shoes.

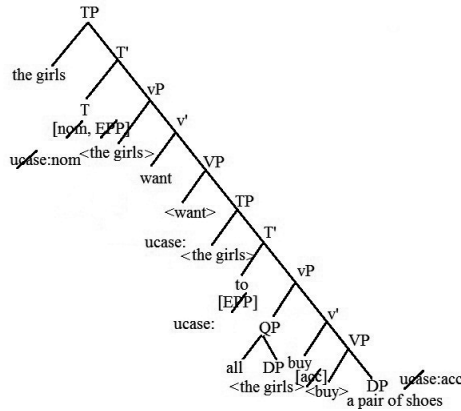

Figure 1
Syntactic representation of sentence (9)

Let us now examine how the derivation of (9) proceeds. It may be assumed that $[_{QP}all[_{DP}the\ girls]]$ started out in the SpecvP of the embedded clause and raised first to the SpecTP, and from there, through SpecvP of the matrix clause, finally to matrix TP, leaving the quantifier behind. Note that $[_{DP}the\ girls]$ remains caseless until the matrix T is introduced in the structure (at which point the DP is in SpecvP of the matrix clause), and only then does the subject get Case. According to this analysis, in (10) all the features are valued and checked, including Case on *all*.

10. The girls all wanted to buy a pair of shoes.

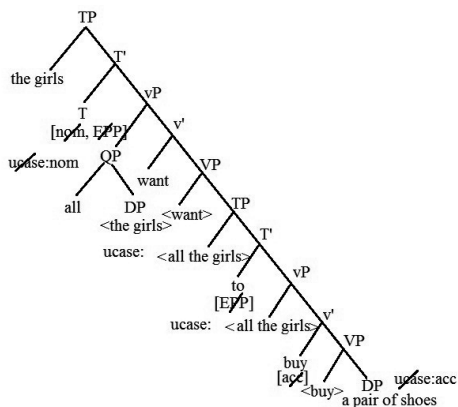

Figure 2
Syntactic representation of sentence (10)

However, the question of how the quantifier left behind in (9) gets Case is left unanswered.

3.2. *Interpretive chain analysis*

Milner (1987) argues that the phenomenon of floating quantifiers should not be associated with quantification, but instead, with interpretive chains. This line of reasoning is in opposition with Sportiche’s (1988) NP chain approach to FQs. Sportiche proposes the analysis under which the FQ forms a single constituent with the NP that it modifies, and is essentially left behind when the subject raising takes place. Nevertheless, an FQ does not have to move together with the NP because it does not require Case. Torrego (1996) notices that under the NP chain approach there should be the same distribution of FQs in both finite and control clauses.⁶ Next, she observes how Spanish, unlike English and French, allows a vast range of floating units to appear in control constructions: plural NPs introduced by a definite article (11) and pronouns (12). Bear in mind, however, that Sportiche bases his analysis on English and French, and not Spanish.

- 11. No sabemos si firmar [los linguistas] la carta.
 pro do not know(1PL) whether to sign [the linguists] the letter
 ‘We do not know whether the linguists among us should sign the letter.’
- 12. No sabemos si firmar [algunos] la carta.
 pro do not know(1PL) whether to sign [some] the letter
 ‘We do not know whether some of us should sign the letter.’

6 The distribution of FQs in non-finite control clauses is somewhat restricted. Namely, the grammaticality of (2) is marked as dubious, if not unacceptable by the native speakers of English.
 The boys tried to all pass the exam.
 ?/*The boys tried all to pass the exam.
 However, as pointed out by anonymous reviewers, sentence (2) is acceptable if *all* is treated as a VP adjunct.

The plural DP in (11) *los linguistas* is understood as being a part of the group of individuals included in the reference of a first person plural pronoun. In (12) the floating unit in the embedded clause has a partitive interpretation. It is interpreted as “we do not know whether of all the individuals denoted by a first person plural pronoun, some should sign the letter” (Torrego 1996: 115). The fact that in (11) and (12) the infinitival verb precedes the floating unit, Torrego attributes to the assumption that in Spanish both finite and infinitival verbs must raise out of VP prior to LF.

The question she raises next is “whether the syntactic licensing of PRO-Case or whatever else - must be invoked in order for a floating XP to be part of a control clause, as Sportiche’s NP-chain-type analysis requires” (Torrego 1996: 112). From the Spanish data that she examines, Torrego suggests that what ultimately matters is the establishment of an interpretive chain between a floating unit (not necessarily Q) and its associate at LF. She shows that floating, in fact, is not inevitably associated with quantification, and that positions of floating units are not necessarily the base positions of the raised subjects. Torrego concludes that the difference in distribution of FQs cross-linguistically, might be the consequence of a floating unit entering into “an agreement relation with its licensing NP prior to LF or at LF” (Torrego 1996: 125).

The issue of Case assignment, however, under this approach remains unaddressed. In my opinion, the problem with this approach is that although an FQ gets connected to its associate and ultimately encoded at LF, the problem arises at PF. In other words, if we associate an FQ with a certain unit at LF, they will automatically be assigned the same Case, but at the point of Spell-Out, the FQ will still be caseless and the derivation would crash. Namely, the operation Move can be applied both before and after the point of Spell-Out. Because it involves checking of the strong features, overt movement is assumed to happen prior to Spell-Out, after which the information is sent to PF. Covert movement, on the other hand, is possible after the Spell-Out when the derivation continues to LF. Case, being a morphological feature “that seems to be uninterpretable to the Interfaces needs to be checked in the overt syntax” (San Martin 2004: 8). According to Chomsky (1995) “it is reasonable to suppose that overt operations do not delete phonological features” and “that covert operations cannot do so either; if any phonological features enter the covert component (after Spell-Out), the derivation will crash at LF” (Chomsky 1995: 229).

3.3. A universal quantifier instead of PRO

Cirillo proposes a rather radical analysis of control structures involving FQs. He points out the possibility of an FQ replacing PRO. He hypothesizes that the quantifier *all* in (5), repeated here as (13), is the subject of the non-finite control clause *to pass the exam*, thus substituting for PRO. Namely, being definite makes universal quantifiers suitable for playing the roles of arguments and makes it possible for them to “be semantically linked to an argument already introduced in the discourse” (Cirillo 2009: 68). He illustrates this with the example in (14).

13. The students tried to all pass the exam
14. The leaders began to discuss the war. **All** agreed that the situation had become worse.

Thus, suggesting that *all* in (13) can not only be semantically bound by the matrix subject *the students*, but that it can also stand alone as an argument. Yet, Cirillo leaves

the question of Case assignment open. He, nonetheless, states how there are “numerous examples in which Case assignment is a mystery”, adding that, for instance, in Italian and Spanish infinitives can assign nominative Case (Cirillo 2009: 69). But clearly, this is not the case in English.

Following Cirillo (2009), in the next section I argue that FQs are overt subjects of control constructions. I suggest an ECM approach to FQs, I point out what has to be accounted for, and I state the issues that arise under this approach.

4. ECM approach to FQ

ECM constructions are non-finite clauses, which unlike control clauses, allow overt subjects. A certain class of verbs, such as *expect*, have the capacity to govern the embedded subject position of their infinitival complement and to assign Case to it. The Case-marking of the subject *her* by *expect* in (15) is an instance of ECM. The fact that the complement clause is transparent for government is exceptional, and has been accounted for in terms of CP-reduction. As a result, the complement does not constitute a barrier to government (Chomsky 1981).

15. The lecturers expected her to arrive on time.

I suggest that control clauses, which contain an overt subject element, have similarities with ECM constructions. I adopt Cirillo’s (2009) proposal and treat FQs in control constructions as overtly expressed subjects. I also propose that when there is an overt element that can play the role of the subject in control clauses (in this case a universal quantifier) the clause is of the type TP and not CP. This treatment does not only rule out the null Case assignment to the floated unit, but it also allows it to be Case marked by some Case-assigner from the matrix clause. Consider the syntactic representation of (10), repeated here as (16) under the ECM analysis.

16. The girls wanted to all buy a pair of shoes.

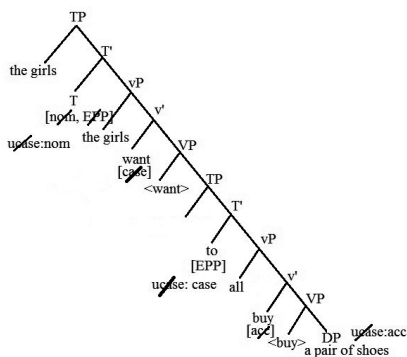

Figure 3
Syntactic representation of sentence (16)

By reducing the CP layer we create a possibility for *all* to be Case-marked by the matrix vP. In English, v assigns structural Case (in a certain structural configuration) depending on government. In other words, the verb assigns accusative Case to its NP

complement (Chomsky 1981). The issue here is that *all* cannot get structural Case from the matrix verb, since they are not in a proper structural relation. I suggest that the assignment of Case to the floated unit in (16) might not be structural in nature, but rather inherent. Before going deeper into the analysis, let us first review general properties of structural and inherent Case assignment.

4.1. Structural vs. inherent case

Chomsky (1981) defines structural Case as an entirely structural relation between the assigner and the assignee. On the other hand, he describes inherent Case as a thematic relation between the two. In other words, no thematic relations are required for structural Case assignment, and no structural relations for inherent Case assignment. He formalizes his claims by formulating the Uniformity Condition on Case-Marking. By definition, if α is an inherent Case assigner, it can Case-mark an NP, only if it theta-marks the chain headed by that NP. Chomsky (1986) defines inherent Case assigners as [+N] categories (NPs and APs), thus implying that VPs and PPs (which are [-N] categories) cannot perform this function. Additionally, he identifies structural Case assigners as heads of [-N] categories – V, P, and finite T. It seems as if it is categorial features that play the main role in differentiating between structural and inherent Case assigners. Under Chomsky's approach, V is excluded from the class of inherent Case assigners. Belletti (1988), however, notices that the view of Case in terms of categorial features of the assigner is problematic. She argues that inherent Case assignment should depend on the categorial features of the assignees, rather than the assigners. She shows how V, in fact, can assign inherent Case. Consider the examples (17a) and (17b) from Belletti (1988).

17.

- a. The police attacked no fewer than three robbers.
- b. There were attacked no fewer than three robbers.

Belletti (1988) argues that in (17b) *no fewer than three robbers* cannot be assigned accusative by the verb, since when passivized, verbs can no longer assign accusative. Additionally, she suggests that in (17b) *no fewer than three robbers* is assigned inherent Case by the passivized verb.

As we have seen, in some instances, a verb can be an inherent Case assigner. The burden is now on the explanation of the theta-role requirement. Inherent Case is thought to be dependent on theta-marking. This generalization is captured under the Uniformity Condition on Case-Marking. Consider sentences (18a) and (18b).

18.

- a. Susan gave the pink dress to Libby.
- b. Susan gave Libby the pink dress.

In (18a), *the pink dress* is assigned structural Case (accusative) by the verb *give*. Additionally, the second object (*Libby*) is assigned Case by the preposition *to*. In (18b), the first object *Libby* is assigned accusative by the verb. As the verb no longer has the ability to assign Case to other elements, Chomsky (1981) proposes that the other object is assigned inherent Case by the verb. More specifically, *the pink dress* is assigned both the Case and theta-role by *give*. Consider next the examples of control clauses involving FQs.

19.

- a. All the boys want to be NBA stars.
- b. The boys want to all be NBA stars.

Want in both sentences assigns an agentive and a propositional theta-role to its arguments. In (19b), however, we encounter a seemingly caseless element *all*. What I propose here is that *all* in (19b) is marked by inherent Case from *want*. Namely, as we have seen, verbs can, in some cases, be assigners of the inherent Case. As far as the theta condition is concerned, by being a part of the theta-marked clause, it is not unnatural to treat *all* as being in a theta-relation with the verb *want*. Recall that the condition on inherent Case assignment requires the assignee to be a part of the chain theta-marked by the verb. *All*, by being a part of the chain, qualifies as the potential assignee. In particular, the verb from the matrix clause has a Case feature to spare and *all* is still caseless at the point when the matrix verb is added into the structure. As soon as the verb gets introduced in the derivation, it values uninterpretable Case features on *all*, checking itself in the process.

4.2. Issues under the ECM approach

A serious problem to the ECM approach is caused by the unacceptability of (20b). If *all* raises from SpecvP to SpecTP of the embedded clause to satisfy the EPP feature on T, and ultimately plays the role of the subject as in (20b), the sentence is not grammatical.

20.

- a. The guests tried to all see the fireworks.
- ?/* b. The guests tried all to see the fireworks.

I would like to suggest that subject raising does not take place in sentences like (20b). It is not unreasonable to assume that *all* in (20b) does not move to SpecTP, but that it rather stays in its canonical position. Ultimately, (20b) should serve as a hint that something exceptional and atypical takes place in such constructions. Nevertheless, the EPP feature has to be satisfied in some other way.

Let us go back to the analysis of Boeckx, Hornstein and Nuñez (2007), and see whether the ungrammaticality of (20b) can be accounted for under the movement approach. Recall that they argue that control constructions involve movement parallel to that of the subject-raising constructions. If that were the case, [_{QP} *all* [_{DP} the guests]] would go through every Spec position until it lands in the subject place of the matrix clause. Moreover, the raised unit would leave copies (traces) in every Spec through which it has moved. By assumption, the EPP feature of T in the embedded clause could be checked by the copy of the raised unit. Although this solves one problem, it causes another. Namely, the question that arises under this treatment is what blocks the floating of the quantifier in the SpecTP, as illustrated in (20b). In other words, if the whole unit raised, why is it that the quantifier cannot be stranded in SpecTP.

In Serbian, we can only hypothesize that the subject raising does not take place, as in Serbian non-finite constructions there is no element parallel to English *to*. Hence, we cannot see whether FQ actually moves to SpecTP, or stays in its base position. On the

other hand, finite constructions involving quantification, such as (21) have a parallel element to English *to*, and can be particularly interesting for research.

21.

- a. Organizatori su želeli svi da čuju govor.
organizers aux want all to hear speech
'The organizers wanted all to hear the speech.'
- b. Organizatori su želeli da svi čuju govor.
organizers aux want to all hear speech
'The organizers wanted to all hear the speech.'

In different contexts the quantifier can be interpreted as being coreferential with the matrix subject (*all* takes scope over *the organizers*), or as referring to another extralinguistic entity. Consequently, the possible readings for (21) are: (i) all the organizers had a desire to hear the speech; and (ii) the organizers wanted everybody present (the audience) to hear the speech. The obtained reading depends not only on the context in which the sentence is given, but on the position of the quantifier as well.

Finally, it should be mentioned that control constructions like (22), which contain FQs in matrix clauses, do not undergo the ECM analysis.

22. The guests all tried to see the fireworks.

FQ gets nominative from T, together with *the guests*, while they are both in SpecvP. As the assignment of Case to FQ is not at issue here, (22) can be treated as those control constructions which do not contain a floated unit.

5. Concluding remarks

In this paper I have argued that non-finite control constructions, which have a quantifier as a part of the control, clause have structures similar to ECM. Nonetheless, the present approach should be distinguished from the analysis of classical ECM constructions in a couple of aspects. First, in classical ECM constructions the verb assigns structural Case to the subject of the embedded clause. Contrastively, following Belletti (1988) I have argued that the verb assigns inherent Case to the FQ of the embedded clause. Recall that Belletti (1988) formulates her conclusions on the evidence from passive constructions. Secondly, the position of the assignee (the floated unit) differs from that of the classical ECM, as it stays in situ. Note that in classical ECMs, the NP Case-marked by the verb is the head of the chain, whereas in instances involving FQs it is only a part of the chain. Additionally, I have demonstrated and exemplified the importance of the Case assignment to the quantifier. Issues and problems that arise under the ECM approach have been addressed and discussed as well.

References

- Белети 1988: A. Belletti, "The case of unaccusatives" in *Linguistic Inquiry*, 19, 1-34.
- Бобаљик 2003: J. D. Bobaljik, "Floating Quantifiers: Handle with Care" in Lisa Cheng and Rint Sybesma (eds.). *The Second Glot International State-of-the-Article Book*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Букс и др. 2007: C. Boeckx, N. Hornstein and J. Nuñez, "Overt Copies in Reflexive and Control Structures: A Movement Analysis" in Anastasia Conroy, Chunyuan Jing, Chizuru Nakao and Eri Takahashi (eds.). *University of Maryland Working Papers in Linguistics 15*, 1-46. College Park, Maryland: University of Maryland Working Papers in Linguistics.
- Бошковић 2004: Ž. Bošković, "Be careful where you float your quantifiers" in *Natural Language & Linguistic Theory* 22, 681-742.
- Доти и Броди 1984: D. Dowty and B. Brodie, "A Semantic Analysis of Floated Quantifiers in Transformationless Grammar" in *Proceedings of the West Coast Conference on Formal Linguistics 3*. Stanford: Stanford Linguistics Association, Stanford University.
- Кардиналетти и Ђусти 1989: A. Cardinaletti and G. Giusti, *Partitive ne and the QP-Hypothesis. A Case Study*. Ms., University of Venice. Distributed by Centro Linguistico Interfacoltà as *University of Venice Working papers in Linguistics 4*, 1991.
- Кејн 1975: R. Kayne, *French Syntax*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Милнер 1987: J. Milner, Interpretive chains, floating quantifiers and exhaustive interpretation. In: Carol Neidle and Rafael Nunez (eds.), *Studies in Romance languages*, 181-202. Dordrecht: Foris.
- Сан Мартин 2004: I. San Martin, On subordination and the distribution of PRO (Doctoral thesis). Retrieved from <http://drum.lib.umd.edu/bitstream/1903/1403/1/umi-umd-1410.pdf>. 19.12.2011.
- Сирило 2009: R. Cirillo, *The syntax of floating quantifiers: Stranding revisited*. Utrecht: LOT.
- Спектор 2008: I. Spector, Hebrew floating quantifiers: A non-derivational approach (Masters thesis). Retrieved from http://pluto.huji.ac.il/~msyfalk/Spector_MA.pdf. 22.12.2011.
- Спортиш 1988: D. Sportiche, "A theory of floating quantifiers and its corollaries for constituent structure" in *Linguistic Inquiry*, 19, 425-449.
- Торего 1996: E. Torrego, "On quantifier float in Control clauses" in *Linguistic Inquiry* 27, 111-126.
- Чомски 1981: N. Chomsky, *Lectures on Government and binding*. Dordrecht: Foris.
- Чомски 1986: N. Chomsky, *Knowledge of Language: Its Nature, Origin, and Use*. New York: Praeger.
- Чомски 1995: N. Chomsky, *The Minimalist Program*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Чомски и Ласник 1993: N. Chomsky and H. Lasnik, "The theory of principles and parameters" in Joachim Jacobs, Arnim von Stechow, Wolfgang Sternefeld and Theo Vennemann (eds.). *Syntax: An International Handbook of Contemporary Research, Vol. 1*, 506-569. Berlin: Walter de Gruyter. (Reprinted in Noam Chomsky, 1995, *The Minimalist Program*. MIT Press.)
- Шлонски 1991: U. Shlonsky, "Quantifiers as functional heads: a study of quantifier float in Hebrew" in *Lingua*, 84, 159-180.

LES QUANTIFICATEURS FLOTTANTS DANS LES PROPOSITIONS AVEC UNE CLAUSE DE CONTROLEUR DE SUJET

Résumé

Cet article parle du phénomène des quantificateurs flottants dans les propositions avec une clause de contrôleur de sujet dans les langues serbe et anglaise. Après la présentation critique de ces constructions qu'on peut trouver dans la littérature, on s'offre une nouvelle approche au programme minimaliste. Après cette analyse-là, les quantificateurs dans les contrôleurs de sujet s'y prête comme les sujets présentés d'une manière explicite et le type de la clause est présenté comme TP. Avec la réduction de niveau CP, cela permet aux les verbes de la phrase matrice de l'appliquer aux quantificateurs. Ce type de mécanisme est similaire à celui des constructions ECM, étant donné qu'avec les quantificateurs ce mécanisme est inhérent et n'est pas structural. Dans cet article on peut aussi prendre en considération les problèmes de cette analyse.

Mots-clés: quantificateur flottant, clause du contrôleur de sujet, PRO, déclinaisons, ECM

Наталија Стојковић¹
Филолошко-уметнички факултет
Крагујевац

УПОТРЕБА МЕТАФОРА У КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈИ СМРТИ У СРПСКОМ И ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

Рад се бави проблемом концептуализације смрти код говорника српског и енглеског језика, односно интеракцијом језика и културе оличених у метафорама везаним за смрт. Ослањајући се на теоријске поставке когнитивне семантике, методом упоредне анализе испитане су метафоре које се користе у свакодневном говору, у савременом енглеском и српском језику. Пронађене су и приказане паралеле између ова два језика када је реч о метафорама на тему смрти, које се базирају на истим коренским метафорама и сликовним схемама, а затим су метафорични изрази из оба језика класификовани у три групе на основу базичних концептуалних метафора на којима се заснивају. Показано је да енглески и српски језик не само да садрже исте или врло сличне метафоричне изразе у вези са смрћу, већ такође деле и заједничко концептуално разумевање апстрактног појма смрти, које сеже дубље од говорног језика и културе.

Кључне речи: метафоре, концептуализација смрти, когнитивна семантика.

1. Увод

Кроз целокупну историју развоја људске мисли, људски род не престаје да тежи да себи објасни феномен смрти, једине извесности у животу сваког појединца. Не само што је, током еволуције западне цивилизације, питање смрти одувек било једна од централних тема религије, уметности, па и природних наука, већ мисао о њеној неминовности, природности, али и мистериозности, вуче корене из много давнијих периода. Ово се може најједноставније објаснити природном људском потребом да спозна разлоге сопствене пролазности, и да на неки начин оправда своју егзистенцију уз помоћ митова, углавном бежећи од прихватања смрти као простог нестајања човека и поимајући је најчешће као неку врсту прелазне тачке свог животног циклуса, у физичком и духовном смислу.

Појам смрти најчешће се сагледава у различитим, историјски и културолошки условљеним, религијским оквирима (о чему ће бити више речи у трећем поглављу рада). Разуме се, кроз духовне, научне и уметничке тековине цивилизације, концепт смрти, неизбежно везан за концепт живота, развијао се и кроз језик остављајући у њему траг у виду обиља фраза везаних за смрт и умирање. Предмет овог рада јесу управо изрази који се користе када се говори о разним аспектима смрти, односно упоредна анализа оваквих израза на подручју два језика који припадају породици индоевропских језика – енглеског и српског. Реч је о томе да, иако ова два језика припадају двома културама које су се током историје развијале углавном независно једна од друге, и један и други поседују мноштво израза у вези са смрћу и умирањем, од којих највећи број чине по значењу врло слични, или чак идентични изрази.

1 stojkovic_natalija@yahoo.com

Јасно је да сличност овако великог броја речи и фраза устаљених у свакодневном говору никако не може бити случајност. Развој когнитивне семантике у другој половини XX века поставио је теоријску основу за испитивање оваквих појава, које се врло често јављају у великом броју светских језика, а које когнитивисти типично објашњавају преко своје изузетно развијене и веома применљиве теорије концептуалних метафора. Уз помоћ теоријског упоришта у делима савремених лингвиста као што су Лејкоф, Џонсон, Тарнер, Саид и Ковечеш, и њихових дела која се баве проблемом концептуалних метафора, у овом раду анализирају се паралеле и аналогije у метафоричким изразима везаним за смрт, а које, по когнитивистичком моделу, пружају увид у начин на који говорници српског и енглеског језика изграђују концепт смрти.

Примери метафора из српског и енглеског језика коришћени су у приближно подједнаком броју (означени *Italic* фонтом ради боље прегледности), и преузети су из свакодневног говора оба језика. Полазећи од израза на савременом енглеском језику преузетих из извора који репрезентују савремени говор (филмски медиј и интернет), нађени су еквиваленти у српском језику, са истим значењем и/или метафоричким смислом. Уз ослањање на савремене теорије когнитивних лингвиста, првенствено на теорије мапирања и сликовних схема (*mappings/image schemas*) Марка Џонсона и Џорџа Лејкофа, овај рад полази од наведених примера метафора у српском и енглеском језику и, анализирајући домене извора и домене циља концептуалних метафора на којима се они заснивају, класификује их у три оснивне подврсте на основу упрошћених схема на којима се оне базирају. На овај начин, ствара се јаснија, рашчлањена слика о начинима на које људски ум путем језика представља смрт.

Циљ овог рада је да, путем упоредне анализе метафоричких израза који говоре о смрти, из енглеског и српског језика, објасни и класификује когнитивне метафоре које чине основу концептуализације смрти у оквиру ова два језика, и тиме пружи увид у јединствен, умногоме сличан начин на који говорници ова два језика концептуализују смрт.

2. Шта је концептуална метафора?

Као језичко средство које се користи у свакодневном говору, појам метафоре је опште познат као стилска фигура упрошћеног поређења, која се употребљава тако што се особине једног појма приписују другом, по нечему сличном. Она се најчешће схвата као литерарно, поетско средство, као нешто што припада искључиво домену језика (говора, односно писања), а њена употреба се чак сагледава и као знак високих интелектуалних и вербалних способности. Типичан пример оваквог упрошћеног схватања метафоре може се илустровати дефиницијама из речника, а нарочито из популарних веб-енциклопедија, на пример: „Метафора (од латинског *metaphoria*) је језичко средство које директно повезује наизглед неповезане субјекте. То је стилска фигура која повезује две или више ствари. Генерално, метафора описује прву од две ствари као једнаку или као да на неки начин јесте друга ствар. Ово средство је познато по својој употреби у књижевности, поготово у поезији, где се уз помоћ само неколико речи емоције и асоцијације из једног контекста повезују са објектима и ентитетима из

другог контекста. Метафора упоређује два субјекта без употребе речи као што су „као“ и „попут“.²

Овакав популарни приступ налик је на оно што зовемо класичним приступом појму метафоре, који вуче корене још из Аристотелових списа, и дефинише метафору као: а) својство речи, феномен који је чисто лингвистички; б) стилску фигуру која се употребљава у уметничке или реторичке сврхе; в) засновану на сличности између ентитета који се упоређују; г) средство које се користи свесно, и изискује интелектуални напор („знак генија“ по Аристотелу); д) језички украс који ни у ком случају није неопходан у свакодневном говору, а камоли у људској мисли (Ковечеш 2002: 7–8). Преко појма метафоре, још у антици је успостављена веза између реторике и поетике, тако да метафора "готово да је предодредила у посткласичном периоду па све до данас прелаз елокуције из реторике у поетику, односно "превођење" (најчешће сведено само на преименовање) реторичких у стилске фигуре" (Ковачевић 2000: 19).

Насупрот класицистичком погледу, јавља се још један традиционални приступ метафори, а то је романтичарски приступ, широко примењиван од стране уметника романтизма у XVIII и XIX веку, који су метафору видели као неодвојив део људског језика и мисли. Судаћи по овом приступу, језик је по природи метафоричан, фигуративно и дословно заправо су једно исто, а метафора је најочигледнији показатељ улоге маште у процесу мишљења.

Рајна Драгићевић феномен метафоре разлаже на следећа три нивоа: појмовна метафора (механизам мишљења), лексичка метафора (језички механизам), и поетска метафора (стилска фигура) (Драгићевић 2010: 147). У основи разлике између метафоре као стилске фигуре и метафоре као механизма језика односно мишљења лежи чињеница да се поетска метафора може разумети једино у датом контексту, док су лексичка и појмовна опште прихваћене. С друге стране, појмовна метафора се разликује од лексичке по томе што појмовна функционише на већем нивоу дубине и апстракције. Спорови између компоненцијалиста и концептуалиста стога су умногме, заправо, ствар метода анализе (Драгићевић 2010: 150).

Осамдесетих година двадесетог века, Лејкоф и Џонсон интензивно су се бавили теоријом метафоре, понудивши нови приступ који би се могао објаснити као нека врста надградње романтичарског приступа, а који је довео у питање традиционалне лингвистичке теорије засноване на класичном приступу. Њихова теорија, позната као когнитивна семантика, заснива се на идеји да метафоре, насупрот увреженом мишљењу да су заправо пуки језички орнаменти, заправо представљају концептуалне структуре својствене специфичном начину на који функционише људски ум. По њима, метафора је: а) својство појмова (концепата), а не речи; б) средство неопходно за разумевање концепата, а не смо естетско средство; в) не нужно заснована на сличности; г) нешто што се користи несвесно у свакодневним мисаоним процесима свих људи; д) неопходан процес својствен начину на који човек размишља и поима свет. (Лејкоф и Џонсон 2002: 245–246)

По когнитивистичком схватању, метафора није само упрошћено поређење, већ представља начин на који људски ум један концепт сагледава у домену другог, а такво поистовећивање, које је базирано на директном, физичком људском искуству, повезује два појма тако да се слике о њима преклапају. Ковечеш најјас-

2 Преузето са: *Metaphor*, Wikipedia, The Free Encyclopedia, <http://en.wikipedia.org/wiki/Metaphor>, (29. 1. 2012.) превод са енглеског: Наталија Стојковић.

није сумира когнитивистичку тачку гледишта, истичући да, осим што су засноване на некој врсти односа „објективне сличности“, концептуалне метафоре се заправо базирају на разноврсности људског искуства, као и на корелацијама искуства, и, што је најважније, на разним врстама „необјективних сличности“, укључујући и извесне „биолошки и културолошки базирани основне“ које повезују два концепта која улазе у метафоричке односе (Ковечеш 2002: 69). Термини који се користе за означавање два концептуална домена који сачињавају метафору су домен циља (target domain) и домен извора (source domain), где је домен циља заправо описани концепт од кога полази метафора, а домен извора је домен из кога се извлаче изрази који се користе да опишу домен циља.

Тренутно доминантни когнитивни приступ истраживању метафоре најчешће се, када је у питању корпус, ослања како на прикупљање података од говорника испитиваног језика, тако и на анализу поетских метафора (в. Лејкоф и Тарнер 1989). Како истиче Ковачевић, "премда се у готово свим истраживањима полази од реторичко-поетичког исходишта, оно се, по правилу, у даљем току разматрања напушта зарад новијих и општијих или (дисциплинарно) специфичнијих приступа. Тако у највећем броју радова метафора као стилска фигура уступа мјесто метафори као "глобалној" језичкој и надјезичкој појави" (Ковачевић 2000: 20). Ово би се могло узети као својеврстан парадокс когнитивистичког приступа; но, закључци когнитивиста јаснији су када се има у виду већ наведена вишеслојност коју је сам појам метафоре до данас попримио.

С обзиром на то да метафора игра кључну улогу у концептуализацији, из тога следи да све концептуалне метафоре деле извесне заједничке особине, као делови дубоке структуре не само језика, већ и когнитивних процеса. Ове кључне особине когнитивне метафоре најконцизније је приказао Саид, сумирајући теорије Лејкофа и његових сарадника. Прва од ових карактеристика, конвенционалност метафоре, односи се на чињеницу да су чак и такозване "мртве метафоре", које су свакодневном употребом постале познате до те мере да се више и не сматрају за метафоре, подложне томе да добију сасвим нова значења када се употребе у новим контекстима. Друга карактеристика метафоре је систематичност; наиме, постоји скуп кореспонденција, систематских "мапирања" (mappings) између домена извора и домена циља, и ови односи су схематизовани на такав начин да се метафора може проширити, пратећи логику ове своје унутрашње схеме. Асиметрија је трећа особина, и односи се на усмереност метафоре, односно на чињеницу да се, у већини случајева, метафора не "креће" у оба смера. Наиме, у поимању домена циља преко домена извора (нпр. поимање СМРТИ КАО ОДЛАСКА: „Он нас је напустио“ у смислу „Он је умро“), метафора најчешће не може да функционише и у супротном смеру (ОДЛАЗАК = СМРТ: „Он је умро пре 5 минута“ у смислу „Он је отишао пре 5 минута“). Коначно, особина која следи из асиметрије је апстракција; метафора најчешће користи конкретнији домен извора у описивању апстрактнијег циљног домена (Саид 2003: 348-351). Ова особина је кључна у разради централне теме овог рада.

Полазећи од овако структурисаних базичних схема чији је корен у физичком доживљају света, људски ум упошљава капацитете своје имагинације који прожимају све инстанце његове интеракције са околином и његовог доживљаја себе, изграђујући сложен систем метафоричких израза. Као што Лејкоф сагледава метафору, на основу овако структуриране бинарне, асиметричне подлоге на којој су засноване базичне метафоре као директне знаковне структуре, људски

когнитивни капацитети су у стању да изграде симболичке структуре са индиректним значењем, као што су метафоре и метонимија (Лејкоф 1987: 372).

3. Концептуализација смрти кроз метафоре у српском и енглеском језику

Иако се на први поглед у огромној мери разликују, енглеска и српска култура имају запањујуће много тога заједничког када су у питању начини поимања света. Ове сличности се, у великој мери, могу приписати заједничкој припадности и српског и енглеског језика широј породици индоевропских језика. Ако за полазну тачку узмемо став да језик утиче на културу (јер директно утиче на саму људску мисао), и то најмање у истој мери у којој култура утиче на језик, те да се заправо култура догађа у самом језику, постаје много јасније зашто различити народи чији су језици сродни у великој мери деле сличан начин концептуализације, од једноставних физичких појмова, па све до оних апстрактних, комплексних и мистериозних – као што је појам смрти.

Да би људски ум уопште био у стању да разуме појам до те мере апстрактан као што је смрт, а потреба за објашњењем је огромна управо зато што је то једна од ретких категорија која је апсолутно неизбежна и поред тога што је само биолошки објашњива (што, за човека, никада није довољно), нужно је постојање неког једноставнијег, простијег нивоа когнитивне структуре, на коме се заснива људско искуство смрти. Пошто су наша чула једини прозори у свет који нас окружује, когнитивна лингвистика сматра да људски ум формира извесне сликовне схеме (*image schemas*), које чине основни ниво когнитивне структуре, и представљају везу између физичког искуства и виших нивоа когниције. Основа когнитивне семантике, како је приказује Саид, утемељена је на идеји да, управо због нашег првенствено физичког доживљаја бивствовања у свету – опажања околног простора, кретања наших тела, итд. – човек ствара основне когнитивне структуре које људски ум даље користи да би организовао и класификовао сложеније и апстрактније појмове на основу простијих структура (Саид 2003: 353). Условљени нашим телесним искуством света, када говоримо о смрти, ми не само да говоримо већ истовремено перципирамо у свом уму једну предјезичку, архетипску слику живота и смрти као физичких ентитета.

У културама које се везују за српски и енглески језик, живот и смрт типично се сагледавају као део једног ширег континуума, па је стога сасвим логично да су метафоре које се користе у концептуализацији смрти нераздвојиво повезане са начином на који ове културе концептуализују време. На пример, у вези са схватањем живота као драгоценог власништва, постоји читав низ метафора заснованих на основној метафори: СМРТ ЈЕ ОДУЗИМАЊЕ ДРАГОЦЕНОГ ВЛАСНИШТВА. Тако, када неко умре, он може: *бити лишен живота* (енг.: *bereft of life*), *изгубити животи* (енг.: *to lose one's life*), *положити животи* (енг.: *to lay down one's life*) – што такође има везе са поимањем смрти као нечега што је ДОЛЕ или ВЕРТИКАЛНО; живот такође може бити силом одузет, као у примерима: *Болест му је одузела животи* (енг.: *The illness took his life*), а може се и, како год то у суштини необично звучало, живот одузети себи самом - *Одузео је себи животи* (енг.: *He took his own life*).

Ипак, најтипичнија концептуализација смрти у односу на живот је виђење смрти као неке врсте краја пута (засновано на основној метафори ЖИВОТ ЈЕ ПУТ), за којим следи полазак на нови пут до коначне дестинације. Овакав сет сликовних схема које чине костур овог типа метафоричке концептуализације

смрти својствен је и српском и енглеском језику, што ће бити показано даљом елаборацијом кроз низ примера концептуалних метафора у оба језика.

3. 1. *Смрт* као крај *пути*

Када је неко на самрти у некој земљи енглеског говорног подручја, за њега се може рећи да је *at the end of the line, end of the rope*, или *at one's journey's end*, а када је већ мртав, може се употребити и израз *he turned his face to the wall*. Мада је српски језик, генерално, у односу на енглески за нијансу мање богат метафорама које се односе на смрт, могло би се рећи да је један просечан Србин на самрти *doшао до краја пута* (енг.: *to reach the end of the journey*), или се *суочио са својим крајем* (енг. – у мало измењеној верзији: *to face the wall*, где зид директно асоцира на неку врсту препреке, ограничења на том путу).

Када реферирамо на смрт као на крај пута, ми не само да изговарамо да је смрт коначна тачка животног пута просто зато што то звучи лепо и поетично: напротив, у нашем уму садржана је дословна слика смрти као тачке у којој се ограничена линија живота пресеца. У том смислу, када кажемо да је нечији *живот окончан/(земаљски) дани окончани* (енг.: *to end one's days/end one's earthly career*), употреба ових израза нужно подразумева поимање у виду сликовне схеме која представља живот као линију дуж које људско биће остварује своје путовање, а чији је почетак означен рођењем и крај смрћу (Лејкоф и Тарнер 1989: 7–8).

Концептуализација смрти нераздвојива је од уобичајене људске концептуализације времена као простора и живота као путовања, као кретања дуж пута који, неизбежно, има свој крај. Оваква концептуализација могла би да се категоризује као оно што когнитивисти зову “схемом пута” (*path schema*), што Саид образлаже позивајући се на когнитивистичко објашњење схеме пута које гласи да она она заправо одражава свакодневно људско искуство кретања у свету и доживљаја кретања других бића и ствари у околини (Саид 2003: 354).

Како истиче Р. Драгићевић, “нивои метафоре показују колико је људска спознаја, тј. идентификација и обрада података о свету око нас, метафоричка и колико је метафора, на свим когнитивним пољима, незаобилазан механизам” (Драгићевић 2010: 150). Из свега наведеног може се закључити да се оваква концептуализација јавља као резултат постојања јединственог нивоа поимања живота и смрти карактеристичног за оба говорна подручја и културе. Међутим, као последица једног сложенијег виђења смрти које доминира у обе културе, јавља се поимање смрти као нечега што не само да представља крај једног пута, већ и почетак новог.

3.2. *Смрт* као одлазак

Није тешко схватити зашто смрт поимамо као крај пута, имајући у виду да од самог почетка, на нивоу ближег базичним, сликовним схемама, живот представљамо себи као неку врсту акције, док је смрт ултимативна и апсолутна пасивност. Али како онда објаснити групу метафоричких концепција у којима, у супротности са претходно наведеним, поимање смрти има основу у базичној метафори СМРТ ЈЕ ОДЛАЗАК? Како то неко ко је мртав може игде да оде? Ово звучи као сасвим логично питање, а ипак су и српски и енглески језик богати оваквим примерима “путујућих мртава”. На пример, веома устаљени изрази у српском језику су: *Отишао је* (енг.: *to have departed, to be gone*), *Напустио нас је* (енг.: *He has left us*), *Боџ га је узео* (енг.: *He's been taken away*) – што се такође може по-

везати и са претходно наведеним схватањем живота као драгоцене имовине – и коначно, најустаљенија фраза и у српском и у енглеском језику: *преминути* (енг.: *to pass away*).

У објашњењу ове контрадикторности, може се кренути од чињенице да су, посматрано са религијског аспекта, и српска култура, као и култура енглеског говорног подручја, вековима уназад доминантно биле засноване на хришћанским нормама. Како мит и религија имају снажан утицај на развој културе једног народа, а самим тим и на језик, а како се у хришћанском културном моделу огромна количина пажње посвећује смрти, обредима везаним за њу, веровању у васкрснуће итд., јасно је да је и концептуализација смрти коју појединац развија у овом културном оквиру у нераскидивој спрези са вековима доминантним духовним веровањима у овом окружењу. Хришћанство види смрт као одвајање душе од тела, а како су у хришћанству душа и тело потпуно засебни ентитети, при чему је душа, насупрот “грешном” телу, схваћена као сама суштина добра и људскости, смрт у овом контексту значи тренутак “изласка” те духовне суштине човека из тела и њен буквалан одлазак даље (у једном од два смера могућа у хришћанству).

Овакво објашњење овог вида концептуалних метафора постаје јасније кроз примере који би се могли окарактерисати као подврста овог типа метафора, а који говоре о буквалном одласку и суочавању са врховним духовним ентитетом. Неке од ових метафора су: *Оишишао богу на исишину* (енг.: *He's gone to meet his maker*), *Оишишао да положи рачуне* (енг.: *Gone to his last/final account*), или чак и врло поетичне фразе, додуше чешће у енглеском него у српском језику, нпр. – *Придружио се анђелском хору* (енг.: *He has run down the curtains and joined the choir invisible*).

Па ипак, не би требало напречац закључити да је баш хришћанско поимање смрти заслужно за овакав облик метафора, у којима појам одласка представља домен извора. Заправо, корени оваквог поимања смрти сежу много даље у историју, с обзиром на то да је у већини доминантних старих култура и религија, смрт кроз историју углавном представљана управо као неки вид одласка, трансценденције, преласка на “другу страну”, при чему се новонастале религије по правилу умногоме ослањају на оне старије. На основу те чињенице, могло би се чак закључити да је основа коренске метафоре СМРТ ЈЕ ОДЛАЗАК води порекло још од самих почетака настанка људских култура, када су праисторијска племена смрт схватала као део незауостављивог циклуса живота и смрти, у коме смрт представља одлазак, односно повратак природи/мајци земљи, и поновно рађање у некој другој форми у оквиру природе.

Без обзира на религиозно уверење (или одсуство истог), појединац који припада енглеском, односно српском, говорном подручју кроз језик доживљава смрт као кретање, одлазак са једног места на неко друго место. Оваква концептуализација подразумева употребу схеме пута (*path schema*), као и схеме садржавања (*containment schema*), јер смрт је концептуализована не просто као пут, већ као пут са или из извесног места, при чему је та полазна локација заправо живот, односно, по хришћанском поимању, тело. Лејкоф и Тарнер истичу још једну димензију оваквог виђења смрти, а то је њена повезаност са базичном метафором – СТАЊА СУ МЕСТА. Смрт је, дакле, коначно стање у које човек доспева на крају живота, а самим тим се концептуализује као метафоричка коначна локација на коју се неизбежно и неповратно доспева (Лејкоф и Тарнер 1989: 10).

Концептуализација смрти кроз појам одласка, дакле, није последица одрастања и учења језика у доминантно хришћанском окружењу, већ је везана за спиритуалну представу смрти која је, у различитим облицима које повезује исти базични метафорички концепт, присутна у миту и религији од самих зачетака цивилизације. Говорници српског и енглеског језика условљени су оваквим дубоко усађеним, готово архетипским структурама које, током процеса усвајања матерњег језика, изграђују у уму појединца систем на коме се базира концептуализација појмова смрти и умирања.

3.3. Смрт као коначни одмор

Једном када покојник крене на свој метафорички последњи пут, логично је претпоставити да ово путовање мора имати неко крајње одредиште, с обзиром на то да, као што смо већ утврдили, људски (или бар енглески/српски) ум сматра да сваки пут мора имати свој крај. Овде се намеће једно проблематично питање: Одакле и зашто баш оваква концептуализација смрти као места починка, и умирања као коначног смирења и одмора? Ако већ човек има потребу да одагна страх од смрти представљајући је као нешто пријатно, зашто не гради појам о њој као о, рецимо, шетњи поред реке, или уживању у призору заласка сунца?

На ово питање могло би се одговорити путем увида у најупрошћенији, буквални, физички појам о смрти као о телу које непомично лежи у гробу. Стање апсолутног мировања и пасивности које карактерише смрт, као и стање ултимативне и непроменљиве “хоризонталности” отелотворено је у обиљу метафоричких израза и у српском и у енглеском језику, при чему је ниво њихове подударности изузетно висок, што говори у прилог овој теми.

Неки од примера ових паралела су следећи: *биџи њод земљом* (енг.: *down under*), *два метра испод земље* (енг.: *six feet under*), или много сликовитије – *помирицајџи корење љубичица* (енг.: *pushing up the daisies* – колоквијални израз који је заправо из енглеског језика путем масовних медија доспео у српски), *ошегнуџи џајке* (енг.: *kicking the bucket*) – што јасно асоцира на слику особе која пада мртва на земљу, опружених ногу – па све до мноштва изузетно маштовитих, иако прилично морбидних и баналних метафора као што су: *охладиџи се/биџи мршав љадан* (енг.: *to go cold/at room temperature*), *биџи храна за црве* (енг.: *food for the worms*), *ђубриџи џраву* (енг.: *becoming plant fertilizer/going into the fertilizer business*), или чак *сквикнуџи* (енг.: *to croak*) – израз који, у оба језика, ономотопејски асоцира на самртни ропац.

Не може се, ипак, концептуализација смрти упростити до пуке слике непомичног тела у рупи у земљи, јер претходна објашњења говоре управо супротно, то јест – у културама говорних подручја о којима је реч постоји потреба да смрт сагледа у другом смислу осим физичког. И поред тога, оваква поједностављена концептуализација могла би се протумачити као нека врста одбрамбеног механизма. Наиме, ако се пажљиво протумаче метафоре наведене у овом одељку, може се увидети да већина њих има шaljив, црнохуморни тон, и да се углавном не користе када се озбиљно говори о смрти. Из овога се може закључити да је овакво банализовање једног појма, за који је познато да је у поменутих културама изузетно мистификован, заправо покушај демистификације и рационализације страха од смрти кроз употребу шaljивих фраза и морбидног хумора.

Како истичу Лејкоф и Тарнер, имајући у виду да постоје преклапања између наше уобичајене представе о гробу и наше уобичајене представе о кући – при

чему земља која прекрива гроб представља кров, гробница представља ентеријер куће, а надгробна плоча асоцира на кровни венац – следи да овакво мапирање од једне конвенционалне представе до друге (са куће на гроб) омогућава конструисање читавог низа концептуалних метафора заснованих на овој једноставној схеми пута/садржавања (Лејкоф и Гарнер, 1989: 13). На овај начин, како одлазак кући најчешће представља стереотипну коначну дестинацију, тако се и смрт концептуализује у виду путовања до коначног одредишта – а у овом случају коначно одредиште је гробница – онда, као што је кућа одмориште за живе, тако и гроб представља место коначног одмора за мртве, јер се смрт поима као ултимативна пасивност и имобилност.

Метафоре које воде порекло од ове заокружене концептуализације смрти чине најбројнију групу међу метафорама везаним за смрт. Набројаћемо само неке најпознатије и најпрепознатљивије: *почивајти у миру* (енг.: *to rest in peace*), *бијти/почивајти под земљом* (енг.: *to be in one's earthly bed*), *оћићи у вечни дом/коначно ујочишће* (енг.: *to go to one's final refuge*), *уснићи вечни/последњи сан* (енг.: *to take the eternal/final sleep*), *земља вечно сна* (енг.: *the garden/city of eternal rest/sleep*), *заувек склојити очи* (енг.: *to close one's eyes forever*), итд.

Кроз векове током којих су се на српском и енглеском говорном подручју различита спиритуална веровања развијала произилазећи једна из других, истрајавала је и манифестовала се на различите начине и овде објашњена схема пута/садржавања, на којој се заснивају метафоре “повратка” и “коначног одморишта”. У различитим епохама ово се може приписати митовима и веровањима међу којима, иако су разноврсна, постоји снажна и блиска аналогија. У разним паганским културама, овај метафорички повратак односио се на повратак природи, утроби Велике Богиње, или пак духовима предака; слично томе, у хришћанству се смрт идентификује као повратак јединству са хришћанским богом, Створитељем. У оба случаја, смрт се представља као митски повратак јединству са животворним силама и, без обзира на то у каквој се форми ове силе јављају у различитим епохама и културама, она се увек концептуализује кроз коренску метафору СМРТ ЈЕ КОНАЧНИ ОДМОР.

4. Закључак

Овај рад настао је у тежњи да се целовито прикаже на који начин људски ум концептуализује смрт, као један од људским бићима најмистериознијих појмова, конструишући појам смрти кроз сложен систем састављен од једноставних, упрошћених, физичких концептуалних метафора. Приказан је велики број метафоричких израза који су преузети из српског и енглеског језика и употребљени како би се илустровао начин на који концептуализација продире у слојеве дубље од саме културе, као и да би се показало како језик утиче на мисли пружајући увид у начин на који говорници двају језика који припадају истој групи имају врло слично поимање света.

На основу коришћених базичних метафора СМРТ ЈЕ КРАЈ ПУТА, СМРТ ЈЕ ОДЛАЗАК и СМРТ ЈЕ КОНАЧНИ ОДМОР, поделивши примере метафора из српског и енглеског језика везаних за смрт у ове три главне категорије, дат је увид у комплексну структуру концептуализације смрти у ова два језика.

Сумирајући закључке из три дела другог поглавља, долази се до следећег: смрт се концептуализује као крај животног путовања, али истовремено и као полазак на једно ново путовање до финалне дестинације, а та дестинација је запре-

во коначно одмориште – долазак у вечни дом који се кроз векове митова и веровања тумачио као повратак утроби земље/ природи/ прецима/ хришћанском богу. Иако сложена, оваква концептуализација се понавља кроз идентичне (или готово идентичне) метафоре настале у ове две културе. Разлог за настанак ових паралела притом не лежи само у повезаности двеју култура преко сличности мита и религије, већ, што је много важније, има основу у сликовној схеми пута/ садржавања (path/containment), што говори о томе како људска мисао и језик поседују могућност да превазиђу границе историје и културе.

Може се закључити да је у раду, кроз низ примера и потпору литературе, доказано следеће:

Због тога што њихови говорници, као припадници људског рода, деле универзалне основне концептуалне структуре, што је додатно учвршћено чињеницом да припадају истој, индоевропској групи језика, енглески и српски језик не само да садрже исте или врло сличне метафоричне изразе у вези са смрћу, већ такође деле и заједничко концептуално разумевање комплексног, апстрактног појма смрти, које сеже дубље од говорног језика и културе.

Литература:

1. Драгићевић 2010: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд, Завод за уџбенике.
 2. Ковачевић 2000: М. Ковачевић, *Стилистика и граматишка стилистичка фигура*, Крагујевац: Кантакюзин.
 3. Ковечеш 2002: Z. Kövesces, *Metaphor: A practical Introduction*, New York: Oxford University Press.
 4. Лејкоф 1987: G. Lakoff, *Women, Fire, and Dangerous Things*, Chicago: The University of Chicago Press.
 5. Лејкоф и Тарнер 1989: G. Lakoff and M. Turner, *More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*, London: The University of Chicago Press.
 6. Лејкоф и Џонсон 2003: G. Lakeoff and M. Johnson, *Metaphors We Live By*, London: The University of Chicago Press.
 7. Саид 2003: Saeed, John I. (2003). *Semantics*, Malden: Blackwell Publishing.
- Корпус преузет са:
8. Death Slang: Death and Dying Euphemisms, <http://www.bored.com/deathslang/> (16. 1. 2012.)
 9. Jeff's Euphemisms for Death, <http://www.geocities.com/neocentromere/death2.html> (14. 1. 2012.)
 10. Metaphor, Wikipedia, The Free Encyclopedia, <http://en.wikipedia.org/wiki/Metaphor> (29. 1. 2012.)
 11. "Pushing Up Daisies" and Other Euphemisms for Death, <http://www.dailywritingtips.com/pushing-up-daisies-and-other-euphemisms-for-death/> (16. 1. 2012.)
 12. Monty Python's Flying Circus: The Dead Parrot Sketch, <http://www.youtube.com/watch?v=npjOSLr2hE> (9.1. 2012.)

THE USE OF METAPHORS IN THE CONCEPTUALIZATION OF DEATH IN SERBIAN AND ENGLISH

Summary

This paper deals with the problem of the conceptualization of death in the Serbian and English language, i.e. the interaction between language and culture embodied in death-related metaphors. Relying on the theories of cognitive semantics, death-related metaphors used in everyday contemporary Serbian and English were examined using the method of comparative analysis. Numerous analogies between the metaphores used in these two languages, which were found and displayed in the paper, are based on the same basic metaphors and image schemas. Metaphorical phrases from both languages were then classified into three groups according to the basic conceptual metaphors underlying them. Finally, it was shown that English and Serbian not only possess the same (or very similar) metaphorical expressions related to death and dying, but they also share a common conceptual understanding of the highly abstract concept of death, which goes deeper even than the spoken language or culture.

Keywords: metaphors, conceptualization of death, cognitive semantics.

Željka Janković¹
Kragujevac

LE RÔLE SÉMANTICO-STYLISTIQUE DE L'INFINITIF DANS LES FABLES DE LA FONTAINE

L'objectif de ce mémoire est de mettre en évidence les capacités de l'infinifitif en tant que moyen de l'expression poétique, en prêtant une attention particulière à la grande diversité des manières dont La Fontaine exprime l'infinifitif sujet et l'infinifitif attribut, à toutes les nuances émotives de l'infinifitif centre verbal d'une proposition interrogative ou exclamative, au rôle de l'infinifitif de narration, à la liberté au niveau de l'ordre des mots dans des phrases contenant un infinifitif, ainsi qu'aux combinaisons de l'infinifitif avec les autres modes.

Notre recherche quantitative a montré que La Fontaine préfère l'infinifitif au participe, au gérondif ou aux temps verbaux à valeur modale. L'explication à laquelle nous avons voulu aboutir est que l'infinifitif procure une immense liberté, la diversité des combinaisons et la concision; de surcroît, par sa valeur omnitemporelle, il assure une portée générale et éternelle des moralités. La Fontaine a sans nul doute exploité au maximum les capacités expressives de ce mode pour créer des images stylistiques qui nous restent gravées en mémoire.

Ključne reči: La Fontaine, stilistika, imenički i nezavisni infinifitiv

Introduction

Le monde des fables de La Fontaine, merveilleusement imagé, que l'auteur lui-même appelle à juste titre „*Une ample Comédie à cent Actes divers, et dont la Scène est l'Univers*“ (La Fontaine, 1991: 151), abonde en infinifitifs. Nombre de grammaires de la langue française ne manquent de citer les célèbres pensées de La Fontaine comme exemples de divers emplois de ce mode. Afin d'en examiner les capacités expressives, nous avons décidé de nous plonger dans la quête des infinifitifs dans les apologues. Notre corpus comporte les 240 fables de La Fontaine, ainsi que les épilogues (livres VI et XI), *Discours à Mme de La Sablière*, intégré dans le livre IX, et les deux dédicaces (*À Monsieur le Dauphin* et *À Madame de Montespan*) du début des livres I et VII. L'objectif de notre analyse est:

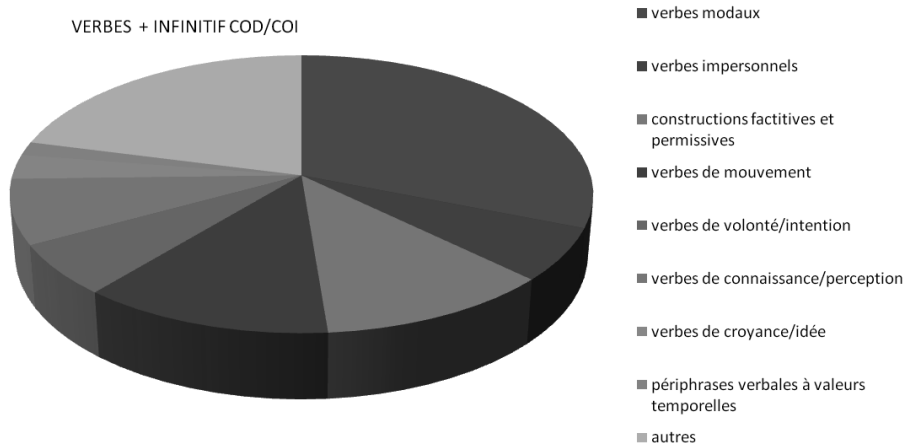
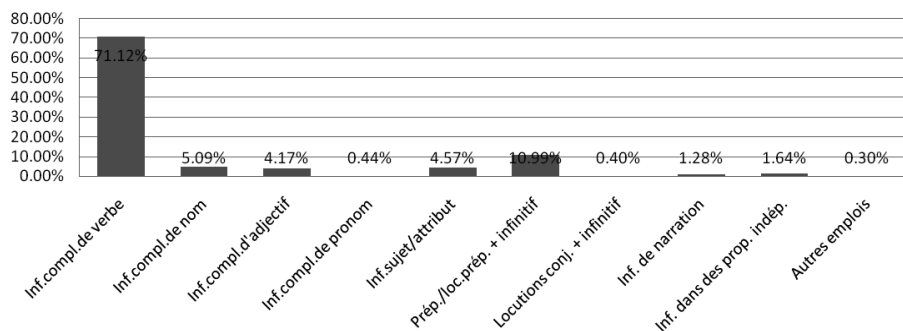
1. De présenter les observations statistiques que nous avons effectuées pour essayer de saisir les tendances propres à La Fontaine à propos de l'emploi de l'infinifitif
2. D'analyser l'interdépendance de la langue expressive littéraire et de la grammaire, autrement dit, de montrer le lien inséparable entre les deux, en prêtant une attention particulière au rôle de l'infinifitif dit de narration et de l'infinifitif comme centre verbal des propositions indépendantes
3. De remarquer certaines différences de l'emploi de l'infinifitif dans la langue moderne par rapport à son emploi au XVIIe siècle.

1 ¹ zhups_kg@hotmail.com

Observations statistiques

Dans les 10 716 vers que contiennent les Fables, nous avons relevé les 2 493 infinitifs (sans les 68 infinitifs substantivés qui ne font pas objet de notre analyse). Toutes les fables en abondent, les seules trois sans infinitif sont : I, 20, V, 14 et XII, 19. Les deux diagrammes ci-dessous nous aideront à en remarquer les emplois les plus fréquents :

Les emplois de l'infinitif dans les Fables de La Fontaine

L'infinitif et le style

Infinitif sujet et infinitif attribut

Il serait très intéressant de montrer la diversité des manières dont La Fontaine exprime l'infinitif sujet ou l'infinitif attribut. Nous en citons quelques exemples représentatifs et donnons le nombre d'occurrences pour chaque groupe :

1. **Inf. sujet sans attribut** (4): *Car le voir en cette prairie paître ainsi sans être lié témoignait quelque mal selon la Médecine.* (V, 8)
2. **Inf. sujet + verbe copulatif + attribut (adj./nom)** (16): *La donner lui semblait bien dur; La refuser n'était pas sûr.* (IV, 1); *Se croire un personnage est fort commun en France.* (VIII, 15)
3. **Inf. sujet, reprise de l'inf. (c'est) + attribut (adj./nom)** (14): *Alléguer l'impossible aux Rois, c'est un abus* (VIII,3) ; *Vouloir tromper le Ciel, c'est la folie à la Terre.*(IV, 19) ; *Plutôt souffrir que mourir, c'est la devise des hommes.* (I, XVI) : ainsi, en plaçant l'infinitif au début de la phrase, et en plus par son reprise, on insiste plutôt sur l'action qu'il exprime que sur son attribut.
4. **DE + inf. sujet/attribut + reprise de l'inf. + attribut/sujet** (6): *De la chanter sur la Musette, c'est mon talent.* (XII, 9)
5. **Inf. sujet des constructions et des verbes impersonnels** (28): *Il n'est pas malaisé de tromper un trompeur.*(X, 4)
6. **C'est + attribut (adj./nom) + DE + inf. sujet** (15): *C'est double plaisir de tromper le trompeur.*(II, 15)
7. **C'est +attribut (adj./nom) + QUE DE + inf.** (7): *C'est un dessein très dangereux que d'entreprendre de te plaire.*(II, 1)
8. **(adj./nom) + verbe copulatif+ DE + inf.** (9):*Mais ma peine était de voir les gens plus paresseux qu'ici.* (VII, 2)
9. **Inf. sujet + inf. attribut-** l'attribut est le plus souvent en extraposition- (5) : *Je voulais bien mourir/ Mais c'est mourir deux fois que souffrir de tes atteintes.* (III, 14) ; *C'est faire assez qu'aller de Temple en Temple rendre à chaque immortel les vœux qui lui sont dus.* (XII, 28) ; «*Etre bon aux méchants, c'est être sot.*» (X, 1)

2.2. L'infinitif comme centre verbal d'une proposition indépendante

Nous avons remarqué 41 occurrences de cet emploi de l'infinitif dont l'expressivité est très forte dans les propositions interrogatives (22) ou exclamatives (19). Les réactions émotives sont très variées, très nuancées - cet emploi sert à exprimer, entre autre :

1. Langoisse, l'incertitude, l'hésitation, la perplexité, le doute (l'infinitif délibératif):

Mais comment esquivier, et que faire ? (VIII, 10)

Puis comment pénétrer jusques à notre monde ?/Comment percer des airs la campagne profonde ?/ Percer Mars, le Soleil, et des vides sans fin ? (VIII, 16)

2. Les reproches, l'indignation :

Quel droit vous a rendus maîtres de l'Univers? Pourquoi venir troubler une innocente vie? (XI, 7)

3. L'étonnement, voire la stupéfaction :

Manger l'herbe d'autrui! Quel crime abominable! (VII, 2)

Un Pâtre ainsi parler! (X, 15)

Il mourra sous leurs coups. Hé quoi, charger ainsi cette pauvre Bourrique! (III, 1)

4. Le regret, le chagrin, l'affliction:

Les vieillards déploraient ces sévères destins. Les animaux périr! (XII, 25)

5. L'indignation, la colère, le mépris :

Un petit trafiquant / Traiter ainsi les filles de mon rang! (XII, 27)

Quoi ! Se jeter sur moi, sur moi le plus habile/ De tous les Hôtes des Forêts! (XII, 13)

Moi, l'emporter! Et que serait-ce / Si vous portiez une maison? (VI, 10)

L'agent est mis en relief et cette distance souligne l'expressivité. En plus, "l'absence de forme conjuguée permet de présenter l'idée du procès à l'état brut; sa seule évocation dans la situation suffit pour indiquer le sentiment éprouvé". (Riegel, 1994: 335)

Dans ce contexte, le subjonctif et le conditionnel peuvent exprimer les mêmes sentiments :

J'ouvrirais pour si peu le bec ! Aux dieux ne plaise !

Bien sûr, l'emploi de l'infinitif dans les propositions indépendantes elliptiques dépend largement du contexte- les conjonctions et les adverbes *commemais*, *car*, *comment*, *puis*, etc. sont très souvent employés au début de ces propositions :

Un Lièvre en son gîte songeait/ (Car que faire en un gîte, à moins que l'on ne songe ?) (II, 14)

On le lit; on tâche d'entendre/ La volonté du Testateur ; /Mais en vain ; car comment comprendre / Qu'aussitôt que chacune sœur / Ne possédera plus sa part héréditaire,/ Il lui faudra payer sa Mère ? (II, 20)

Ils [=les deux rats] allaient de leur œuf manger chacun sa part ; / Quand un Quidam parut. C'était maître Renard. / Rencontre incommode et fâcheuse. Car comment sauver l'œuf? (IX, Les deux Rats, le Renard et l'œuf)

L'infinitif de narration (historique)

Certains l'appellent *infinitif historique*, d'autres *infinitif de narration* dans les phrases dites *irruptives* (Wilmet 2007: 310), alors que M. Lombard, dans son livre *L'infinitif de narration dans les langues romanes* (Uppsala, 1936: 9) l'appelle *l'infinitif indicatif*, parce qu'il assume la valeur de l'indicatif avec une valeur narrative.

La forme de base de cette structure contient quatre éléments : une conjonction (habituellement *et*, parfois *mais*), un groupe nominal, la préposition *de* et un groupe verbal ayant pour centre un infinitif.

Ainsi dit le Renard, et flatteurs d'applaudir. (VII, 1)

Selon Brunot (1922: 478) „le premier exemple en est signalé dans le Roman des sept Sages, mais le tour ne se trouve réellement développé qu'au XVe siècle : tantost qu'elle fust partie, et bon mary **de monter** à cheval (Cent nouv., II, 84, H. L., I, 476 et II, 460). Au XVIe siècle les exemples en sont moins rares : lors flacons **d'aller**, iam-bons **de trotter**, goubeletz **de voler**, breusses **de tinter** (RAB., Garg., M-L., I, 21); – Et puis votre Alix **de crier** et Guillaume **de supplier** (JOD., Eug., III, 2, A. th. Fr., IV, 53). Il faut noter que le tour est encore considéré au XVIIe siècle comme familier. À la veille de la Révolution, Féraud signale l'infinitif de narration «dans le style plaisant ». De nos jours il est élégant. “

Les opinions des grammairiens du français sur l'infinitif historique pourraient se ramener plus ou moins à cette conclusion: l'infinitif de narration sert à donner plus de rapidité et de vivacité au style, et, partant, se rencontre le plus souvent dans des récits pleins de verve, où il indique des actions rapides, comme une réaction immédiate sur l'événement qui précède. Les contes et les fables étant les deux formes les plus favorables à cet infinitif grâce à leur brièveté et leur vivacité (d'ailleurs, on trouve également d'innombrables exemples de l'infinitif narratif dans les *Contes de La Fontaine*), il n'est pas étonnant d'en trouver tellement chez La Fontaine par rapport aux autres écrivains classiques, qui considéraient ce tour comme vieilli et familier². Cependant, ce qui nous intéresse le plus, c'est d'examiner si La Fontaine avait donné encore quelque valeur expressive à cette forme de l'infinitif (nous en avons remarqué 32 occurrences). Considérons les effets que produisent les infinitifs narratifs dans les *Fables* :

1. La conséquence d'une autre action : *Ainsi dit le Renard, et flatteurs d'applaudir.* (VII, 1)

2. La nuance de la rapidité d'action, très souvent soulignée par le contexte (*aussitôt, voilà* etc.):

Le Lion sort et vient d'un pas fragile/ Le Fanfaron aussitôt d'esquiver. (VI, 2)

Aussitôt l'Eléphant de croire/ Qu'en qualité d'ambassadeur/Il venait retrouver sa Grandeur (XII, 21)

Grenouilles aussitôt de sauter dans les ondes, / Grenouilles de rentrer en leurs grottes profondes. (II, 14)

L'infinitif narratif „remplace“, dirait-on, le présent narratif ou le passé simple. La Fontaine d'ailleurs varie l'usage de ces trois formes, mais considérons les deux exemples suivants (au présent et au passé simple) pour nous apercevoir avec plus d'évidence de la grande puissance stylistique qu'à l'infinitif narratif :

- [la fourmi en danger] : *La Colombe aussitôt usa de charité.* (II, 12)

Aussitôt un Autour planant sur les sillons/ Descend des airs, fond, et se jette...(VI, 15)⁴

C'est parce que l'infinitif narratif „représente en effet, par rapport au présent de narration, une sorte de superlatif stylistique de la vivacité temporelle, le processus verbal étant présenté dans toute sa nudité. “ (IMBS, 1960: 156)

2 Pour en savoir plus, v. FUKUMOTO : 53–54.

3. 1) et 2) à la fois : *L'Histoire en est aussitôt dispersée/ Et Bouquillons de perdre leur outil/ Et de crier pour se le faire rendre.* (V, 1)

4. le cas particulier chez La Fontaine : deux infinitifs de narration avec le sujet différent sont juxtaposés et marquent ainsi la nuance de l'opposition de ses deux actions (FUKUMOTO, 61-62) :

Il y tombe, en danger de mourir ; / Et mon Chat de crier, et le Rat d'accourir. (VIII, 22)

Quand l'Animal porte-sonnette, / Sauvage encore et tout grossier/ Avec ses ongles tout d'acier/ Prend le nez du Chasseur, happe le pauvre sire/ Lui de crier, chacun de rire. (XII, 12)

Aussitôt la Femme est sur pieds: / Elle manqua son aventure/ Souris de revenir, Femme d'être en posture. (II, 18)

2.4. D'autres effets stylistiques remarquables

La Fontaine semble avoir une immense prédilection pour l'infinitif, avons-nous remarqué en comparant le nombre d'occurrences des infinitifs dans ses fables avec le nombre de participes, de gérondifs, de temps verbaux à valeur modale etc. Pourquoi? Notre réponse serait: parce que l'infinitif lui assure une immense liberté, la diversité des combinaisons, la concision et la brièveté (n'oublions pas qu'il affirme *brevitas* comme un des principes essentiels de sa poétique) ; de surcroît, par sa valeur omnitemporelle, l'infinitif assure une portée générale et éternelle des moralités des fables. La grande liberté dont La Fontaine use l'a aidé à créer des exemples stylistiques inoubliables, de véritables images qui nous restent gravées en mémoire, telles que :

1. parallélismes des infinitifs et utilisation de *s'en aller + inf.* au lieu d'*aller+ inf.* (on en a relevé 29 occurrences, et 8 occurrences de *se venir* au lieu de *venir*) pour renforcer l'intrigue au début de l'apologue, comme :

Un mort s'en allait tristement/ S'emparer de son dernier gîte ;

Un Curé s'en allait gaiement /Enterrer ce mort au plus vite. (VII, 10)

2. grande liberté au niveau de l'ordre des mots, courante dans l'ancienne langue, encore une fois pour renforcer l'action qu'exprime l'infinitif en le mettant en tête du vers:

... D'en faire au Prince un don cet homme se propose... (XII, 12)

... De modérer ces feux il pria l'Immortelle... (XII, 28)

... Tandis qu'à le tuer mon Villageois s'apprête... (II, 12)

... Pendant qu'à la plumer l'Autour est occupé... (VI, 15)

... Detravailler pour lui les membres se lassant, / Chacun d'eux résolut de vivre en Gentilhomme. (III, 2)

Ou bien l'image inoubliable du Loup admirant et enviant l'embonpoint du Chien :

L'attaquer, le mettre en quartiers/ Sire Loup l'eut fait volontiers. (I, 5)

3. renforcement de la vivacité par la combinaison de l'infinitif avec le participe présent :

Il passait les nuits et les jours

À compter, calculer, supputer sans relâche,

Calculant, supputant, comptant comme à la tâche. (XII, 3)

Remarques sur la langue classique

Nous voudrions encore faire voir quelques petites oscillations et différences entre la syntaxe du français du XVIIe siècle et celle de nos jours que nous avons relevées dans les *Fables*:

1. On peut s'apercevoir que La Fontaine oscille à propos de l'utilisation de l'indice DE après le *que* comparatif- tantôt il en use, tantôt pas :

Plutôt que d'emporter de moi / Seulement le quart d'une obole, / Tu te romprais toutes les dents: Je ne crains que celles du temps. (V, 16)

Ah, finissent mes jours plutôt que de le voir ! (XII, 28)

Plutôt souffrir que mourir, / C'est la devise des hommes. (I, XVI) ³

2. L'utilisation de la préposition *par* + infinitif au sens instrumental (3 occurrences), qui ne s'emploie aujourd'hui qu'avec *commencer/débuter, finir, entendre*.

Mais ne confondons point, par trop approfondir, / Leurs affaires avec les vôtres. (III, 17)

Nous la saurons dompter/moi par écrire, et vous par réciter. (XII, 27)

3. Grande liberté et indécision au niveau de l'ordre des mots :
- Verbe + pronom complément + inf. : 106 occurrences
 - Pronom complément + verbe + inf. : 116 occurrences
- Ex : *L'un voulait le garder; l'autre le voulait vendre.* (I, 13)

Conclusion

L'œuvre du „papillon du Parnasse“ demeure une source inépuisable des analyses grammaticales et stylistiques. „*Diversité, c'est ma devise*“, avait déclaré La Fontaine, et nous ajoutons: *Diversité, c'est la devise des emplois l'infinitif*. Nous avons montré que l'infinitif possède une puissance stylistique et une souplesse énormes en tant que forme non personnelle et non temporelle qui représente l'idée verbale dans l'état brut. Cette contradiction entre la forme et le contenu de l'énoncé fournit à la langue

³ Pour plus d'exemples et d'avis des grammairiens du XVIIe siècle comme Richelet, Vaugelas etc. sur l'infinitif deuxième terme de comparaison à l'époque, v. HAASE, 1965: 203-204.

des possibilités stylistiques, permettant d'exprimer différentes nuances de pensée et d'émotion. N'oublions pas, bien sûr, qu'il ne saurait seul établir l'énonciation parce qu'il „présente l'idée verbale en soi et doit s'appuyer sur un contexte linguistique ou situationnel pour prendre sa valeur temporelle“ (Riegel, 1994: 335). Par exemple, dans le cas de l'infinitif de narration, c'est „le lien étroit avec le passage qui précède crée un effet stylistique de soudaineté et de rapidité“ (Riegel, 1994: 335). Il en est de même pour l'infinitif pivot d'une phrase interrogative ou exclamative où le contexte sert à situer le procès dans le temps et à lui trouver son agent, à suppléer à l'infinitif les marques de personne et de temps.

Références bibliographiques

- Brunot 1922 : F. Brunot, *La Pensée et la Langue*, Paris : Masson.
- Englebert 1998 : A. Englebert, *L'infinitif dit de narration*, Paris & Louvain-la-Neuve: Duculot.
- Fukumoto, Nayouki , *Observations sur l'infinitif de narration chez La Fontaine*, Université de Kyoto, <<http://ci.nii.ac.jp/Detail/detail.do?LOCALID=ART0001625465&lang=en>> 25.3.2010.
- Gaiffe et al. 1936: F. Gaiffe, *Grammaire Larousse du XXe siècle*, Librairie Larousse, Paris.
- Grevisse et Goosse 2007 : M. Grevisse et A. Goosse, *Le bon usage*, Bruxelles: De Boeck.
- Haase 1965: A. Hasse, *Syntaxe française du XVIIe siècle*, Paris: Librairie Delagrave.
- Imbs 1960 : P. Imbs, *L'emploi des temps verbaux en français moderne*, Paris: Librairie C. KLINCKSIECK.
- La Fontaine 1991 : Jean de La Fontaine, *Fables*, Paris: Gallimard.
- Le Bidois 1971:G. Le Bidois, *Syntaxe du français moderne*, Paris: A. et J. Picard.
- Le Goffic 1993: P. Le Goffic, *Grammaire de la phrase française*, Paris : Hachette.
- Ludo 2000: M. Ludo, L'infinitif de narration comme prédication seconde, in *Langue française*. vol. 127, N°1 : 36–48.
- Riegel et al 1994: M. Riegel, *Grammaire méthodique du français*, Paris: PUF.
- Sandfeld 1965: Kr. Sandfeld, *Syntaxe du français contemporain. L'infinitif*, Genève: Droz.
- Touratier 1994: C. Touratier, *Syntaxe latine*, Louvain-la-Neuve: Peeters.
- Tritter 1999: Jean-Louis Tritter, *Histoire de la langue française*, Paris: Ellipses.
- Wilmet 2007: M. Wilmet, *Grammaire critique du français*, Bruxelles: De Boeck.

SEMANTIČKO-STILSKA UPOTREBA INFINITIVA U LA FONTENOVIM BASNAMA

Rezime

Cilj ovog rada je da pokaže veliku moć infinitiva u poetskoj ekspresiji, te posebnu pažnju posvećuje raznovrsnosti kombinacija pri upotrebi infinitiva u funkciji subjekta ili imenskog dela predikata, emocionalnoj ekspresivnosti postignutoj upotrebom infinitiva kao jezgra upitne ili usklične nezavisne rečenice, narativnom infinitivu u deklarativnom modalitetu, velikoj slobodi reda reči u izvesnim stihovima koji sadrže infinitiv i kombinacijama infinitiva sa drugim načinima. Kvantitativna analiza pokazala je da La Fonten daje veliku prednost infinitivu u odnosu na particip, gerundiv ili izvesna glagolska vremena sa modalnim značenjem. Obrazloženje se nalazi u činjenici da infinitiv, u poređenju s drugim načinima, pruža autoru veliku slobodu, raznovrsnost kombinacija i poetsku konciznost. Osim toga, svojom omnitemporalnom vrednošću omogućava sveopšti domet naravoučenija *Basana*. La Fonten je, bez sumnje, vešto znao da iscrpe maksimum ekspresivnog kapaciteta ovog načina pri stvaranju pesničkih slika koje nam ostaju urezane u pamćenje.

Кристина Драговић¹
Нови Сад

КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА ПСЕУДОРЕЦИПРОЦИТЕТА У СРПСКОМ И У НЕМАЧКОМ ЈЕЗИКУ

У овом раду се разматра феномен псеудореципроцитета у језику. Будући да се наведена тема бави анализом и поређењем двају језика, немачког и српског, истраживање у раду ће се темељити на конфронтативној, и то контрастивној методи, те на синхронној равни која се због контрастивне методе подразумева. Анализа творбено-семантичко-синтаксичке равни налаже примену структуралне методе и заснива се на моделу функционалне граматике. Поред наведених метода примењиваће се и метод трансформације, супституције, парафразе и компонентне анализе. Циљ овога рада јесте да прикаже, дефинише и објасни псеудореципрочне конструкције у српском и немачком језику, као и да учини транспарентним по чему се овакве конструкције разликују од правих реципрочних конструкција.

Кључне речи: реципроцитет, псеудореципроцитет, псеудо/реципрочна конструкција, српски језик, немачки језик.

СКРАЋЕНИЦЕ

ADV	прилог
ADVPP	предлошко-падежна конструкција у функцији прилога
AUX	помоћни глагол
CONJ	конјункција
FEM	женски род
GPR	глаголски придев радни
IMPF	несвршено
INDIR	индиректан
INSTR	инструментал
LOC	локатив
MSC	мушки род
NOM	номинатив
OBJ	објекат
PF	свршено
PL	плурал
PERF	перфекат
PP	предлошка фраза (= предлошко-падежна конструкција)

1 nena10@verat.net & k.d.linguistics@gmail.com

PREP	предлог
PRES	презент
PSEUDORECIP	псеудореципрочно
RECIP	реципрочно
SG	сингулар
SUBJ	субјекат

1. УВОД

Феномен псеудореципроцитета², баш као и феномен реципроцитета, директно је повезан са одређеном синтаксичком структуром из које значење (у овом случају псеудореципрочно значење) произилази. Због овакве чврсте повезаности семантике и синтаксе, псеудореципроцитет као појам се може сматрати синтаксичко-семантичким обележјем.

Посебно је интересантно и од великог значаја што разматрани језици припадају двома различитим групама (словенској и германској) индоевропске језичке породице. Трагајући за кореспондентима када је у питању обележје псеудореципроцитета у оба језика, горе наведеним методама се утврђују системски односи између немачког и српског: подударности, сличности и разлике, на пре свега синтаксичко-семантичкој, али и прагматичкој равни.

2. О ОДНОСУ РЕЦИПРОЦИТЕТА И ПСЕУДОРЕЦИПРОЦИТЕТА

Учесници реципрочне ситуације или активно врше одређену радњу једни над другима (реципроцитет акције, који је увек привремен), или се пак (привремено или трајно) налазе у истоветном међусобном односу/стању.

„При анализи реципрочне конструкције [...] заправо се увек разматра њен семантички, тј. значењски опсег. Другим речима, реципрочна конструкција свакако указује на учеснике реципрочне радње или стања, као и на њихов међусобни однос, који мора бити истоветан (или скоро истоветан³), тј. реципрочан.“ (в. Драговић 2012: Увод). (Оваква ситуација приказана је примером бр. 1, који следи у даљем тексту.)

Када је реч о псеудореципрочним конструкцијама, тај међусобни однос није истоветан. (Оваква ситуација приказана је примером бр. 2, који такође следи у даљем тексту.)

Намеће се следеће питање: Уколико тај однос није истоветан, зашто те (псеудореципрочне) конструкције уопште доводимо у непосредну везу са феноменом реципроцитета?

Разлог свакако постоји. У псеудореципрочним конструкцијама бивају коришћени тзв. маркери реципроцитета, тј. тзв. реципрочни маркери, који у тим псеудореципрочним конструкцијама заправо нису реципрочни маркери, али имају њима истоветан облик.

Грчки префикс *псеудо-* може значити *лажан*, *погрешан*, *нећачан* или *привидан*. Зато је – када се говори о феномену псеудореципроцитета – заправо реч о лажном, тј. само привидном реципроцитету, тј. о само наизглед реципрочним конструкцијама.

2 У литератури се може наићи и на синонимни термин квазиреципроцитет.

3 Међутим, овде о тим случајевима неће бити речи, јер би тиме били превазиђени предвиђени оквири рада.

3. О ПОВЕЗАНОСТИ ВРСТЕ УПОТРЕБЉЕНОГ РЕЦИПРОЧНОГ МАРКЕРА И ФЕНОМЕНА ПСЕУДОРЕЦИПРОЦИТЕТА

Реципрочни маркер «један другог(а)» се састоји од бројева који имају функцију заменица, те је заправо у питању заменичка фраза која представља комплексан логички субјекат, а – пошто је у питању реципроцитет – истовремено и комплексан логички објекат.

Када се – у српском језику – примењује заменичка фраза «један другог(а)» без уметнутог предлога, тада та фраза нужно представља јак реципрочни маркер, тј. тада свакако настаје једна комплекснија реципрочна конструкција, а – због употребе управо тог маркера – обавезно континуирана⁴.

„Када се заменички израз «један другог(а)» употребљава без уметнутих предлога, тада је увек у питању прави реципроцитет. Када се заменички израз «један другог(а)» употребљава са уметнутим предлогом или предлозима⁵, тада може, али не мора бити у питању прави реципроцитет, већ се може радити и о феномену псеудореципроцитета, тј. о псеудореципрочним конструкцијама.“ (в. Драговић 2012: поглавље: Рефлексивно-реципрочна полисемија).

„Уметање предлога између основног броја «један» и редног броја «други» (у одговарајућем роду, броју и падежу⁶) мења значење јаког реципрочног маркера «један другог(а)», али – при настанку сложеније конструкције – реципрочно значење у највећем броју случајева опстаје (осим када је у питању горе споменути псеудореципроцитет).“ (в. Драговић 2012: поглавље: Реципрочне предлошко-падежне конструкције).

У немачком језику егзистира заменичка фраза, тј. заменица «einander», која је – семантички посматрано – у већини случајева еквивалентна српској заменичкој фрази «један другог(а)». Међутим, за разлику од српске заменичке фразе «један другог(а)», немачко «einander» може и без предлога учествовати у формирању псеудореципрочних конструкција. Иначе, када «einander» има улогу реципрочног маркера – што је његов најчешћи појавни облик, тј. најчесталије значење ове фразе – тада се понаша истоветно као и српско «један другог(а)».

Међутим, када се управо споменути маркери (српско, увек реципрочно «један другог(а)», као и немачко «einander»), које може, али не мора бити реципрочно⁷) примене са одређеним предлозима, тада могу, али не морају – у оба језика – настати реципрочне, већ могу настати и псеудореципрочне конструкције, које тада не представљају реципрочне односе, већ (међусобне) односе неке друге врсте, које ће у даљем тексту бити представљене и објашњене.

4 „У континуираним реципрочним конструкцијама исказани или неисказани субјекат обухвата све учеснике реципрочне акције или реципрочног стања, тј. субјекат мора бити у множини.“ (в. Драговић 2012: Закључак). Значи, субјекат у континуираним реципрочним конструкцијама мора обухватати минимум два члана реципрочне радње (=акције) или стања.

5 нпр. предлошко-падежна конструкција «од једног до другог»

6 При чему је број/заменица «један» увек у номинативу, док број/заменица «други» може бити у зависним падежима, али не и у номинативу, јер та конструкција (спој «један други») нема реципрочно значење.

7 Примери следе у даљем тексту (→ видети примере 5 и 6).

Пример бр. 1⁸: у питању је реципроцитет

Петар и Марија последњих десет година јуре једно за другим.
NOM.SG CONJ NOM.SG RECIP
 SUBJ.PL OBJ

= Peter und Maria laufen schon die letzten zehn Jahre einander hinterher.⁹

Објашњење: Петар и Марија у овом примеру заузимају синтаксичку позицију субјекта, док заменичка фраза, предлошко-падежна конструкција «једно за другим», заузима синтаксичку позицију објекта у реченици. Међутим, у овом случају Петар и Марија, који чине комплексан субјекат у реченици, стоје у истоветном међусобном односу, на шта управо указује заменичка фраза «једно за другим», која овде има улогу реципрочног маркера. Из наведених разлога, и Петар и Марија, посматрано из семантичке перспективе, имају истовремено по две улоге: како улогу субјекта, тако и улогу објекта у реченици, на шта – као што је већ речено – указује употребљена заменичка фраза, а управо у томе се и огледа њена заменичка функција. Заправо, ако се узме да је Петар субјекат у реченици, тада објекат свакако мора бити Марија, и обрнуто: уколико је Марија субјекат, следује да је објекат Петар. Баш у томе, у тој двосмерности, се и рефлектује суштина феномена реципроцитета. (У потпуности истоветно објашњење важи и за еквивалентне немачке примере, тј. преводе.) Заправо, горе наведени пример (тј. пример бр. 1) је настао „сажимањем“, тј. спајањем следећих двају исказа/реченица (→ примери 1a и 1b) у једну реченицу.

Пример бр. 1a:

Петар последњих десет година јури за Маријом.
NOM.SG INSTR.SG
 SUBJ INDIR.OBJ

= Peter läuft schon die letzten zehn Jahre (der) Maria hinterher.

Пример бр. 1b:

Марија последњих десет година јури за Петром.
NOM.SG INSTR.SG
 SUBJ INDIR.OBJ

= Maria läuft schon die letzten zehn Jahre (dem) Peter hinterher.

8 С обзиром да је овај текст написан на српском језику, те да је за већину колега који ће исти читати управо српски матерњи и/или полазни језик (L1), примери ће увек прво бити навођени на српском, а тек потом на немачком језику.

9 Примере у овом раду је осмислио аутор, а са циљем да на најједноставнији начин објасни у раду анализирани језички феномен.

Пример бр. 1с:

Петар последњих десет година јури за Маријом и Марија последњих десет година јури за Петром.

= Peter läuft schon die letzten zehn Jahre (der) Maria hinterher und Maria läuft schon die letzten zehn Jahre (dem) Peter hinterher.

Важи следеће: пр. 1а + пр. 1б = пр. 1с = пр. 1

Значи, пример 1а и пример 1б се своде на 1с, што је еквивалентно примеру бр. 1, од којег смо пошли.

Оно што такође доказују горе наведени примери јесте да се употребом српског јаког реципрочног маркера «један другог(а)» (у одговарајућем роду, броју и падежу), као и применом предлошко-падежних конструкција које настају када се одређени предлог том реципрочном маркеру дода, поштују принципи језичке економије. Исто важи и за немачки јак реципрочни маркер, заменичку фразу (заменицу) «einander», коју Енгел, Мразовић и њихови коаутори називају реципрочном партикулом¹⁰ (в. Енгел и Мразовић, 1986: 578) и за сложенице¹¹, тј. прилоге који настају када се том маркеру (→ «einander») дода неки предлог, који обавезно чини прву компоненту те сложенице, тј. насталог прилога.

Пример бр. 2: у питању је псеудореципроцитет

Манекенке	су	<u>једна за другом</u>	излазиле	на	писту.
<u>NOM.PL</u>		<u>PSEUDORECIP</u>			
SUBJ		ADVPP			

= Die Modells gingen nacheinander / hintereinander / eine nach/hinter der anderen auf die Bühne.

Објашњење: Именица «манекенке» у овом примеру заузима синтаксичку позицију субјекта, док заменичка фраза, предлошко-падежна конструкција «једна за другом», у овој реченици има прилошку функцију, тј. одређује начин. (→ Може се, заправо, рећи да је реч о прилошкој одредби за начин.). Иако је и у овој реченици – а због употребљеног облика множине наведене именице – такође у питању комплексни субјекат, манекенке о којима је реч не стоје у истоветном узајамном односу. Заменичка фраза «једна за другом» у примеру бр. 2 нема улогу реципрочног маркера. Међутим, ова заменичка фраза је скоро истоветна фрази из прве реченице: разлика је само у роду. Посматрана засебно, наведена заменичка фраза ће свакако бити сврстана у маркере реципрочности, јер је реципрочна семантика ове фразе фреквентнија, те је зато и реципрочно значење

10 нем.: die Reziproktopartikel einander

11 Дискутабилно је да ли одређене предлоге треба посматрати као самосталне речи, те би – у том случају – овде била реч о сложеницама, или их пак треба посматрати као префиксе/префиксоиде, те се – у том случају – ради о изведеницама. У тексту сам се – с обзиром да је у питању контрастивна анализа – определила за појам *сложеница*, јер у еквивалентним српским изразима предлози имају одређену самосталну вредност већ самим тим што стоје као посебне речи, а у оквиру ширих конструкција.

основно, али – с обзиром да у примеру бр. 2 нема реципрочну улогу (иако тако делује) – долази се до закључка да се ради о псеудореципрочној фрази. Манекенке излазе на бину једна за другом, те – поред тога што постоји временски распон између наведених излазака – нису ни „свака у односу на сваку“ у истоветном односу: овде се заправо ради о „ланчаним“ односима, тј. о односима низа, који ће бити обрађени у поглављу 4.1 овога рада, а графички се могу представити на следећи начин:

$$A \rightarrow B \rightarrow C \rightarrow D \rightarrow E \rightarrow F \rightarrow G \rightarrow H \rightarrow I \rightarrow J \rightarrow K \rightarrow A \rightarrow B \rightarrow C \rightarrow \dots$$

Може се закључити следеће: у непосредном међусобном односу су увек само две особе. У том случају би се могло рећи да је реч о вишеструким реципрочним односима. Међутим, ти међусобни односи нису еквивалентни. Прва манекенка која излази на модну писту је у наизглед реципрочном односу само са особом која јој следи, док је друга манекенка у наизглед реципрочном односу и са девојком која јој претходи и са оном која иде за њом. Такође, између свих тих излазака на бину постоје одређени временски размаци, који утичу на „слабљење“¹² чак и правих реципрочних односа. Трећа, а можда и најбитнија чињеница јесте да учесници (у овом случају манекенке) не врше никакву радњу једни над другима, нити се (ни привремено, ни трајно) налазе у заиста истоветном међусобном односу/стању. Нема двосмерности у којој се рефлектује суштина феномена реципроцитета!

За разлику од феномена реципроцитета, псеудореципроцитет ни у српском ни у немачком језику не стоји ни у каквој директној вези са применом слабог реципрочног маркера. Феномен псеудореципроцитета повезан је искључиво са употребом јаких реципрочних маркера, како у српском, тако и у немачком језику. Међутим, у псеудореципрочним конструкцијама не могу се јављати ни сви постојећи јаки маркери. Тако, на пример, прилози «међусобно» и «узајамно», као и њима еквивалентан немачки прилог «gegenseitig», никада не могу бити примењивани када је у питању феномен псеудореципроцитета.

У оба наведена језика псеудореципроцитет се може изразити на два различита начина:

- у српском:

- применом (у овом случају само наизглед¹³) јаког реципрочног маркера «један другог(а)» са уметнутим предлогом; као и
- применом одређених фразеологизама (нпр. фразеологизам «раме уз раме»);

- у немачком:

- применом (у овом случају само наизглед) јаког реципрочног маркера «einander», самостално или са додатим предлогом; као и
- применом одређених фразеологизама (нпр. фразеологизам «Schulter an Schulter»).

12 Фактор времена у оквиру реципрочних конструкција је опширна тема која изискује посебну пажњу, те ће бити обрађена у оквиру засебног рада.

13 Многи у даљем тексту наведени реципрочни маркери то заправо нису, јер не означавају реципроцитет, већ се појављују у само наизглед реципрочним, тј. у псеудореципрочним конструкцијама.

Наведени фразеологизми могу означавати реципрочне и псеудореципрочне односе, а да ли ће означавати једне или пак друге, зависи од ширег (лингвистичког и/или ситуационог) контекста. Следећи примери ће то најбоље илустровати:

Пример бр. 3: реципроцитет

Тако су се он и она, након неколико деценија, поново срели:
 RECIP NOM.SG CONJ NOM.SG RECIP
 SUBJ.PL

на тој аутобуској станици стајали су једно до другог, раме уз раме, али нису хтели

RECIP RECIP

ни да се погледају.

RECIP

Пример бр. 4: псеудореципроцитет

Њихов тренер је био строг: још пре него што би ушао у физкултурну салу,

очекивао је да сви спортисти стоје у врсти, раме уз раме, од најнижег до
NOM.PL PSEUDORECIP
 SUBJ

највишег.

4. ВРСТЕ ПСЕУДОРЕЦИПРОЧНИХ КОНСТРУКЦИЈА

Псеудореципроцитет се може односити на:

- ситуације низа
- или
- на ситуације неправилне распоређености.

сл. 1

4.1. СИТУАЦИЈЕ НИЗА

Ситуације низа могу да представљају следеће односе:

1. временске, тј. темпоралне;
2. просторне, тј. локационе;
3. истовремено временске и просторне.

Пример бр. 5: временски односи

Дани следе један за другим.
 NOM.PL 3PL.PRES PSEUDORECIP

= Die Tage folgen einer dem anderen / einander.

Пример бр. 6: просторни односи¹⁴

Патке су ишле једна за другом.
 NOM.PL.FEM AUX.3PL IMPF.GPR.PL.FEM PSEUDORECIP
 3PL.PERF

= Die Enten gingen eine hinter der anderen (her) / hintereinander (her) / einander hinterher.

Пример бр. 7: истовремено временски и просторни односи

Авиони су полетали један за другим.
 NOM.PL.MSC AUX.3PL PF.GPR.PL.MSC PSEUDORECIP
 3PL.PERF

= ?Die Flugzeuge flogen nacheinander ab.

4.2. СИТУАЦИЈЕ НЕПРАВИЛНЕ РАСПОРЕЂЕНОСТИ

Ситуације неправилне распоређености увек представљају просторне односе:

Пример бр. 8а: када су у питању тачно две слике

На зиду су слике висиле једна изнад друге.
 LOC.SG AUX.3PL NOM.PL IMPF.GPR.PL.FEM PSEUDORECIP
 ┌───3PL.PERF───┐

= An der Wand hingen die Bilder übereinander.

¹⁴ Када су у питању пре свега просторни односи као што их приказује овај случај, фактор времена, тј. пролазности времена, јесте у контексту ирелевантан, тј. занемарљив. Зато примери у којима су и временски и просторни односи (истовремено) битни представљају посебну категорију.

Пример бр. 8b: када је број слика већи од два

На зиду су слике висиле једне изнад других.
 LOC.SG AUX.3PL NOM.PL IMPF.GPR.PL.FEM PSEUDORECIP
 ┌──3PL.PERF──┐

= An der Wand hingen die Bilder übereinander.¹⁵

Пример бр. 9a: када су у питању тачно две кутије

Сећам се да су те (две) украшене кутијице, у којима је она брижно чувала
 NOM.PL
 SUBJ

своје старе фотографије, писма и разгледнице, стајале – једна изнад друге – на
 PSEUDORECIP

полице за књиге поред радног стола од пуног дрвета.
 LOC.SG

= Ich erinnere mich, dass die (zwei) geschmückten Schachteln, in denen sie sorgsam ihre alten Fotos, Briefe und Ansichtskarten aufbewahrt hat, auf dem Bücherregal, neben dem alten Schreibtisch aus vollem Holz – übereinander gestapelt – standen.

Пример бр. 9b: када је број кутија већи од два

Све те кутије су после селидбе још дуго стајале поређане једне изнад других,
 NOM.PL PSEUDORECIP
 SUBJ

у последњој соби која је одавала утисак неког заборављеног магацина.
 LOC.SG

= All die Kisten standen noch lange nach dem Umzug übereinander gestapelt, im letzten Zimmer, das den Eindruck einer vergessenen Abstellkammer hinterließ.

6. ЗАКЉУЧАК

Када је реч о псеудореципрочним конструкцијама, међусобни однос између партиципаната никада није заиста истоветан.

У псеудореципрочним конструкцијама бивају коришћени тзв. реципрочни маркери, који у тим – псеудореципрочним конструкцијама – то заправо нису, већ само имају њима истоветан облик.

15 У српском језику се употребом одговарајућег облика јаког маркера «један другог(а)» (са или без предлога) може указати на број учесника у псеудо/реципрочним конструкцијама, тј. да ли је тај број једнак броју два или је већи од њега (в. Драговић 2011). У немачком језику се та разлика не рефлектује при употреби јаког маркера «einander», нити када је употребљен самостално, нити када је употребљен са предлогом.

Када се заменичка фраза «један другог(а)» употребљава без уметнутих предлога, тада мора бити у питању прави реципроцитет. Када се заменичка фраза «један другог(а)» употребљава са уметнутим предлогом или чак предлозима, тада се може радити и о феномену псеудореципроцитета.

Немачка заменичка фраза (заменица) «einander», за разлику од српске заменичке фразе «један другог(а)», може управо у таквом облику, тј. без уметнутог предлога, учествовати у формирању псеудореципрочних конструкција.

Да ли је реч о правом реципроцитету или псеудореципроцитету не зависи нужно од употребљеног предлога унутар јаких реципрочних маркера, српске заменичке фразе «један другог(а)» или немачке заменице «einander», с обзиром да је у раду доказано да се једни те исти предлози могу примењивати како при формирању реципрочних, тако и при формирању псеудореципрочних конструкција. Међутим, одређени предлози, који се могу користити за конструкцију још сложенијих јаких реципрочних маркера (било да је у питању српски, било немачки језик), никада не могу учествовати у формирању псеудореципрочних конструкција. Такви су нпр. (увек реципрочни) маркери «један с(а) другим», тј. немачко «miteinander», «један због другог(а)», тј. немачко «wegeneinander», итд.

Псеудореципрочне конструкције су оне које само наизглед, тј. „на први поглед“, представљају реципрочне односе. Међутим, оне заправо представљају међусобне односе неке друге врсте. Ти односи увек морају бити временски и/или просторни.

Да је у питању псеудореципроцитет, а не прави реципроцитет, да се закључити на основу тога што учесници неке акције/ситуације не врше никакву радњу једни над другима, нити се сви партиципанти налазе у заиста истоветном међусобном односу/стању (в. Драговић 2011).

Када су у питању фразеологизми, да ли ће одређени означавати реципрочне или пак псеудореципрочне односе, зависи искључиво од лингвистичког и/или ситуационог контекста у којима се ти фразеологизми јављају.

Литература

- Беренс 2007: L. Behrens, Backgrounding and Suppression of Reciprocal Participants: A Cross-Linguistic Study, *Studies in Language*, 31(3), Амстердам / Филадельфија: John Benjamins.
- Бихаљи-Мерин 1959: О. Бихаљи-Мерин (ред.) и др. *Мала енциклопедија Просвета*. 2. том. Београд: Издавачко предузеће ПРОСВЕТА.
- Бусман 1990: Н. Bußmann, *Lexikon der Sprachwissenschaft*, Штутгарт: Kröner.
- Гаст и Хас 2008: V. Gast & F. Haas, On reflexive and reciprocal uses of anaphors in German and other European Languages, у: Е. König & V. Gast (ред.), *Reciprocals and Reflexives: Cross-linguistic and Theoretical Explorations. Current Trends in Linguistics*. Берлин: Mouton de Gruyter.
- Глик 2000: Н. Glück (ред.), *Metzler-Lexikon Sprache*, Штутгарт, Вајмар: Metzler.
- Дамљановић 1991: Д. Дамљановић, магистарски рад: «Исказивање реципроцности у руском и српскохрватском језику», Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду.
- Драговић 2008: К. Dragović, магистарски рад: «Reziprozität im Serbischen», Бохум: Рурски универзитет, Филолошки факултет.
- Драговић 2011: К. Драговић, Улога броја учесника у реципрочној акцији/ситуацији при тумачењу реципрочних конструкција српског језика, у: М. Ковачевић (ред.), *Радови Филозофског факултета*, бр. 13, књ. 1, Пале: Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 327–340.

- Драговић 2012а: К. Dragović, Fenomen reciprociteta u srpskom jeziku, у: А. Urkom (ред.), *Zbornik sa I konferencije mladih slavista u Budimpešti (Fiatal Szlavisták Budapesti Nemzetközi Konferenciája I.)*, Будимпешта: Eötvös Loránd University, 39–49.
- Драговић 2012б: К. Драговић, Континуиране и дисконтинуиране реципрочне конструкције у српском језику, у: М. Ковачевић (ур.), *Српски језик, књижевност, уметност*, књ. 1, *Стируктурне карактеристике српског језика*, Крагујевац: ФИЛУМ, 159–168.
- Ђукановић и Жилетић 1983: Ј. Ђукановић и З. Жилетић, *Граматишка немачког језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Енгел, Мразовић и др. 1986: U. Engel & P. Mrazović (ред.), *Kontrastive Grammatik deutsch-serbokroatisch*, Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду; Институт за стране језике и књижевности. Минхен: Band X der Reihe «Sagners Slavistische Sammlung»; Манхајм: Institut für deutsche Sprache.
- Ивић 1961-1962: М. Ивић, Један проблем словенске синтагматике осветљен трансформационом методом (граматичка улога морфеме 'се' у српскохрватском језику), *Јужнословенски филолог*, XXV, Београд: Институт за српскохрватски језик САНУ, 137–151.
- Ивић 1968: М. Ивић, О дубинском моделу словенске прости реченице са семантичким обележјем 'анонимност субјекта', *Књижевност и језик*, XV/2, Београд, 5–12.
- Ивић 1971: М. Ивић, Лексема 'један' и проблеми неодређеног члана, *Зборник за филологију и лингвистику*, XIV/1, Нови Сад: Матица српска, 103–120.
- Ивић 1995: М. Ивић, О речима које исказују људски створ у најнеодређенијем смислу (= On words denoting humans with maximal indefiniteness), *О зеленом коњу, Нови лингвистички огледи*, Београд: Словограф, Библиотека XX век.
- Ивић 2005: М. Ивић, *Синтакса савременог српског језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска.
- Ивић 2006: М. Ивић, О тзв. 'транзитивним именицама' које означавају људска бића, *Језик о нама*, Београд: Библиотека XX век.
- Кемер 1993: S. Kemmer, *The middle voice*, Амстердам / Филадельфија: John Benjamins.
- Клајн 2002: И. Клајн, *Речник језичких недоумица*, четврто, прерађено и допуњено издање, Београд: Чигоја штампа.
- Московљевић 1997: Ј. Московљевић, Лексичка детранзитивизација и анализа правих повратних глагола у српском језику (= Lexical Detransitivization and the Analysis of true reflexives in Serbian), *Јужнословенски филолог*, LIII, Београд: Институт за српски језик САНУ, 107–114.
- Петровић и Дудић 1989: В. Петровић и К. Дудић, *Речник глагола са граматишким и лексичким допунама*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Пипер 1984: П. Пипер, *Proposita reflexiva* у српскохрватском језику, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXVII-XXVIII, Нови Сад: Матица српска, 633–639.
- Пипер 1986: П. Пипер, Реципрочност и рефлексивност у словенским језицима, *Јужнословенски филолог*, XLII, Београд: Институт за српскохрватски језик САНУ, 10–20.
- Поповић, Станојчић 1992: Љ. Поповић и Ж. Станојчић, *Граматишка српског језика*, друго, прерађено издање, Београд, Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Радовановић 1990: М. Радовановић, О 'безличној реченици', *Сисиси из синтаксе и семантике*, Сремски Карловци: Издавачка књижевница Зорана Стојановића; Нови Сад: Добра вест.
- Риђановић 2003: М. Riđanović, *Totalni promašaj* (prikaz «Gramatike bosanskoga jezika» Dž. Jahića, S. Halilovića i I. Palića), друго издање, Сарајево: ТКД Шахинпашић.
- Симеон 1969: Р. Симеон, *Енциклопедијски речник лингвистичких назива (на 8 језика: хрватско-српски, латински, руски, њемачки, енглески, француски, италијански, шпанолски)*, Загреб: Матица Хрватска.

Стевановић 1989: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, четврто издање, Београд: Научна књига.

Стевановић 1989: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, четврто издање, Београд: Научна књига.

Флајшер и Барт 1995: W. Fleischer & I. Barz, *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*, друго, прерађено и допуњено издање, Тибинген: Max Niemeyer Verlag.

Хајм и др. 1991: I. Heim et al., Reciprocity and Plurality, *Linguistic Inquiry* 22(1): 63–101.

Чикоцки и Мразовић 1983: S. Czichocki & P. Mrazović, *Lexikologie der deutschen Sprache*, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Институт за стране језике и књижевности.

PSEUDOREZIZPROZITÄT: KONTRASTIV – AM BEISPIEL DER SERBISCHEN UND DER DEUTSCHEN SPRACHE –

Zusammenfassung

Wenn es sich um Pseudoreziprozität handelt, ist das gegenseitige Verhältnis zwischen den Partizipanten nie tatsächlich identisch.

In pseudoreziproken Konstruktionen werden sog. Reziprozitätsmarker verwendet, welche in diesen – pseudoreziproken Konstruktionen – eigentlich gar keine sind. Vielmehr haben sie nur eine – mit richtigen Reziprozitätsmarkern – identische Erscheinungsform.

Wenn man die Pronominalphrase «jedan drugog(a)» ohne Präpositionen anwendet, dann muss es sich um echte Reziprozität handeln. Wendet man die Pronominalphrase «jedan drugog(a)» mit einer Präposition oder mit zwei Präpositionen an, dann kann es sich auch um das Phänomen der Pseudoreziprozität handeln.

Die deutsche Pronominalphrase (→ das deutsche Pronomen) «einander» kann – im Unterschied zu der serbischen Pronominalphrase «jedan drugog(a)» – genau in der Form (also, ohne Präposition) in pseudoreziproken Konstruktionen erscheinen.

Ob es sich um echte Reziprozität oder Pseudoreziprozität handelt, hängt nicht unbedingt von der (verwendeten) Präposition innerhalb des starken Reziprozitätsmarkers (der serbischen Pronominalphrase «jedan drugog(a)» oder der deutschen Pronominalphrase / dem deutschen Pronomen «einander») ab. In der Arbeit wurde deutlich dargestellt, dass ein und dieselben Präpositionen für die Erstellung reziproker, sowie auch pseudoreziproker Konstruktionen angewandt werden können. Bestimmte Präpositionen, die man für die Konstruierung noch komplexerer starker Reziprozitätsmarker anwenden kann (das gilt für die serbische und für die deutsche Sprache), können jedoch keinesfalls für die Erstellung pseudoreziproker Konstruktionen angewandt werden (die folgenden „Präpositional+Kasus Konstruktionen“ sind z. B. immer reziprok, bzw. sind immer Reziprozitätsmarker: «jedan s(a) drugim» / «miteinander», «jedan zbog drugog(a)» / «wegeneinander» usw.).

Pseudoreziproke Konstruktionen stellen nur „auf den ersten Blick“ reziproke Beziehungen dar. In der Wirklichkeit bezeichnen sie jedoch immer Relationen zeitlicher und/oder örtlicher Zusammenhänge dar.

Dass es sich um Pseudoreziprozität und nicht um echte Reziprozität handelt, kann man aus folgenden Tatsachen erschließen:

- die Teilnehmer der reziproken Aktion bzw. Situation führen keine Handlung aneinander aus;
- die Partizipanten befinden sich nicht im gleichen (gegenseitigen) Zustand.

Ob die sog. „reziproken Phraseologismen“ echte reziproke oder pseudoreziproke Beziehungen darstellen, hängt ausschließlich von dem linguistischen oder situativen Kontext ab, in dem diese Phraseologismen auftreten.

Schlüsselwörter: Reziprozität, Pseudoreziprozität, pseudo/reziproke Konstruktion, serbische Sprache, deutsche Sprache.

Liljana Ivanova Tomova
 Master program – English Philology:
 Linguistics and Translation, University of Plovdiv, Bulgaria

ABOUT THE SYSTEM RELATIONS BETWEEN NOUNS IN ENGLISH SUBSTANTIVE SYNTAGMA IN ATTRIBUTIVE FUNCTION

The binary syntagma are established by a subordinating connection and consists of two components – the determining and the determined one. The first word is defined like a main and the second one – like a dependent word. In English as a language having an analytic structure, the parataxis plays a big role in the expression of a syntactic relationships.

Except by the terms collocation and syntagma, the investigated constructions in the English linguistic literature are defining with the terms: **Juxtaposed compound** – a compound made up of two elements which are placed next to each other, but written as separate words, e.g. *university student* (Hartmann).

The noun collocations with an attributive meaning we observe from the view point not only of the syntactic relationships between their separate components, but also from the point of their Semantics.

The connection between the components of the attribute construction in English is realised by a syntactic means – thanks to the word – order, the first noun is used like a definition and the second one – like a head: *night light : light night*. The function of such a noun in the sentence is defined by its place in front of the noun as a modifier: *export oil & oil export*. The noun, which has an attributive function here is in pre-position.

Key words: *substantive syntagma, attributive function, system relation.*

The subject of the present research in this work is the collocation “Noun + Noun” in English, because this is one of the most common way to show the attributive relationships in the language. They consist of two components, the both in common case. For English this is a dictionary form of a word.

These are the attributive syntagma, consisting of two nouns, between which there is a relative subordination connection. Except the attributive relationships, the non-predicative syntagma express objective and relative adverbial relationships.

All the examples we analyse are excerpted from the following lexicographic sources:

- АНГЛИЙСКО - БЪЛГАРСКИ РЕЧНИК, т. I – II, БАН, София, 1985 (1)
- АНГЛИЙСКО - БЪЛГАРСКИ РЕЧНИК - PONS (2)
- АНГЛИЙСКО-БЪЛГАРСКИ РЕЧНИК, София, 1992, ИК „Везни” (3)
- A S HORNBY . OXFORD ADVANCED LEANER'S DICTIONARY OF CURRENT ENGLISH. Oxford University Press, 1989. (4)

With Arabic numerals put after the name of the used dictionary we mark the source, from which the attributive collocation and the meaning of the interpretation of the word are taken out.

I. THE THEMATIC GROUP OF THE HEAD COMPONENTS OF THE SUBSTANTIVE SYNTAGMA.

1. *MAN. ETHICS AND TRAITS OF CHARACTER. PHYSIOLOGY.*

- age, baby, body, blood, boy, cancer, cell, cholera, fever, fatigue, foot, hand, heart, hip, kiddy, folk, kidney, lymph, medicine, rib, hospital, nerve, sense, twin, youth;
- beauty, booby, charity, disability ;
- caution, scare, danger, emergency, identity, secret, security;
- 2. THE FAMILY AND FAMILY LIFE.
 - bride, burial, childbed, death, family, household, labour, maiden, marriage, mother, pedigree, virgin, wedding;
- 3. CLOTHING. ACCESSORIES.
 - belt, brogue, cigarette, clothes, costume, denim, dress, jacket, lace, pocket;
- 4. RELIGION.
 - abbey, christian, Christmas, church, Easter, pagoda;
- 5. EDUCATION. SCIENCE.
 - class, college, computer, degree, disk, examination, exercise, faculty, grammar, history, language, lecture, report, research, school, sentence, student, university;
- 6. CULTURAL LIFE. ARTS.
 - Edition: book, news, newspaper, print;
 - Cinematography. Theatre. Photography. Television : cinema, drama, magic, photo; puppet; television;
 - Music: brass, drum, gramophone, music, opera, percussion, show, string, symphony, trumpet;
 - Representational Arts : colour, crayon, picture;
- 7. OCCUPATIONS.
 - detective, hostess, merchant, sailor, sentry, valet;
- 8. ORGANISATION OF SOCIETY.
 - assembly, caste, centre, chief, conciliation, control, convenience, council, crash, demonstration, discharge, election, employment, government, group, life, luxury, master, mission, policy, refuse, shock, state;
- 9. JUSTICE.
 - canon, court, crown, law, police, prison, prowl, regulation, safety;
- 10. NATIONAL DEFENCE.
 - alarm, ammunition, aviation, bomb, camp, battle, cannon, captive, combat, discharge, draft, field, front, pioneer, pontoon, rear, veteran, war;
- 11. ECONOMICS.
 - account, audit, bank, branch, brand, business, allowance, cash, coin, consumer, cost, credit, currency, customs, custom-house, deposit, dime, exchange, export, factor, finance, inspection, insurance, market, money, penny, pension, reserve, revenue, stock, tariff, tax, trade, wage, welfare;
- 12. TRANSPORT. TRAVEL. JOURNEY. TRIP.
 - ambulance, baggage, bus, bilge, car, chair, departure, excursion, flight, jet, passenger, rail, railway, return, seat, sheet, taxi, train, travel;
- 13. GOODS TRANSPORT.
 - cargo, carrier, depot, freight, goods, pack, parcel, transit;
- 14. POST. TELEPHONE.
 - carrier, mail, pillar, post, postage, telegraph;
 - call, phone, telephone;
- 15. SPORT.
 - ball, cabin, camp, paddle, pedal, race, shelter, sports;
- 16. HOLIDAY.
 - beach, hotel, promenade, tourist;

17. AGRICULTURE.

- dairy, farm, hothouse, irrigation, mill, pasture;

18. FOOD INDUSTRY.

- beef, beefsteak, buffet, candy, cocktail, cookery, dinner, egg, fish, food, grease, honey, kitchen, lunch, meat, milk, mutton, oatmeal, pork, porridge, pulp, salad, salt, soda, soup, sugar, tea, vanity, veal, vegetable, wine;

19. BOTANY.

- apple, bamboo, banana, barley, bay, box, bean, beet, cabbage, cacao, cane, cocoa, coconut, coffee, corn, cork, cotton, crab, flower, foliage, forest, fruit, garden, grass, leaf, lemon, log, linseed, maple, mint, moss, mushroom, mustard, olive, orange, palm, pea, peanut, pear, peppermint, pine, plant, potato, rice, soy / soya, root, rose, spruce, strawberry, sunflower, thorn, tomato, tree, wicker, wood;

20. ZOOLOGY.

- ANIMALS : angora, animal, brute, cat, dog, donkey, horse, lamb, mouse, pet, rabbit, tiger, whale, zebra;

- BIRDS : bird, canary, carrion, chicken, swan, turkey;

- INSECTS : bee, caterpillar, mosquito;

21. MATHEMATICS:

- altitude, contour, corner, cylinder, square;

22. CHEMISTRY :

- acetylene, bromide, camphor, carbon, gas, filter, litmus;

23. GEOGRAPHY.

- The Earth`s Surface : coast, coral, desert, depth, dirt, ground, ice, land, marsh, mountain, ocean, park, river, rock, sea, seaside;

- The four cardinal points : east, north, south, west;

- Time and space. Seasons: afternoon, calendar, day, evening, minute, morning, night, Sunday, time; air, blizzard, cloud, rain, storm, sun, water, wind; autumn, spring, summer, winter;

- Minerals : coal, coke, crystal, diamond, oil, petrol;

- Administrative Divisions. Kinds of settlements : city, county, country, district, town, village;

24. PHISICS.

- arc, dazzle, electron, laser, space, steam;

25. INDUSTRY. MANUFACTURE.

- Machine : catenary, cable, candle, cathode, chain, cog – weel, core, diesel, factory, hammer, junk, machine, magazine, motor, spring;

- Materials : *cardboard, chip, fur, glass, glue, gold, leather, marble, paper, pile, rubber, satin, scarp, silk, silver, tin, velvet, wax, wire, wool;*

26. KINDS OF DWELLING.

- *admission, apartment, bed, bedside, boiler, box, chamber, cabinet, chimney, china, deft, cottage, desk, entrance, exit, floor, home, house, housing, mirror, lavatory, nursery, pot, sofa, spoon, studio, table, tap, tenement, wall;*

27. DWELLINGS AND PUBLIC BUILDINGS.

- *abutment, bay, base, cantilever, cross, curbstone, drainpipe;*

- *street, kerb, parement, shanty, sewer, street;*

II. THE SEMANTICS OF UNDERLYING RELATIONSHIPS BETWEEN THE COMPONENTS OF THE SUBSTANTIVE SUNTAGMA IN AN ATTRIBUTIVE FUNCTION.

A) - **Place:** *Abbey – land; Alley cat; Battle field; Bedside lamp; Bedside table; City council; City father; City hall, City man; Coast defence; Coast – guard; Coral island; Coral reef; Corner house; Corner seat; Corner shop; County court; Country cottage; Country – court; Country estate; Country place; Country seat; Country town; Curbstone broker; Desert plant; Desert animal; Desk dictionary; Desk lamp; District attorney; District council; District court; East wind; East coast; Field – cricket; Field hospital; Floor lamp; Hip flask; Home market; Home team; Home town; Ice regions; Ice seas; Kerb marchand; North coast; North Pole; North wind; Pavement artist; Pocket calculator; Pocket camera; Pocket handkerchief; Sea bed; Sea board; Sea floor; Sea voyage; Seaside resort; South coast; South Pole; South wind; Street battle; Street lighting; Street lamp; Town clerk; Town council; Town hall; Town house; Village inn; West coast; West wind;*

B) – **Time:** *Afternoon tea; Autumn colours; Autumn range; Breakfast food; Calendar month; Calendar year; Day – nursery, Day – room; Day – shift; Day – ticket; Dinner dress; Dinner party; Evening class; Evening dress; Evening gown; Evening paper; Evening performance; Evening prayer; Holiday apartment; Holiday camp; Ice Age; Lunch break; Lunch hour; Lunch time; Morning dress; Morning paper; Morning prayer; Morning watch; Night blindness; Night clothes; Night flying; Night porter; Night school; Night shift; Night table; Summer camp; Summer holiday; Sunday school; Time zone; Winter cantonment; Winter garden; Winter sports; Winter tyre;*

C) – **The material, of which the following objects are produced:** *Bromide paper; Camphor ball; Cane chair; Carbon steel; Cardboard box; China cup; Chip basket; Cotton fabric; Cotton wool; Cristal ball; Damask steel; Deft ware; Denim jacket; Denim shirt; Fur coat; Glass case; Gold billion; Gold nugget; Gold medal; Lancaster cloth; Leather glove; Log cabin; Marsh gas; Paper bag; Paper chain; Paper cup; Paper tissue; Pine chair; Rice paper; Rose water; Rubber boots; Rubber gloves; Sheet metal; Silk dress; Silk hat; Silk paper; Silk scarf; Silk thread; Silver plate; Tin container; Tin foil; Tin soldier; Wicker basket; Wicker chair; Wood – coal; Wood – gas; Wool glove;*

D) – **Products, which are a product from food:** *Apple jack; Apple juice; Apple pie; Apple – sauce; Barley water; Candy bar; Cane sugar; Chicken broth; Cocoa butter; Coconut butter; Coconut oil; Coconut milk; Corn – bread; Corn – dodger; Corn pone; Dairy produce; Fish sauce; Fruit salad; Grape juice; Horse beef; Ice lolly; Jacket potato; Lamb shop; Lemon juice; Linseed oil; Maple sugar; Maple syrup; Meat products; Milk chocolate; Mint tea; Oatmeal biscuits; olive oil; Orange juice; Peanut butter; Peanut oil; Peppermint tea; Pile carpet; Pork chop; Pork meat; Porridge oats; Rock salt; Root beer; Soya sauce (Soy sauce); Sunflower oil; Tomato juice; Tomato sauce; Tomato soup; Vanilla sugar; Veal cutlet; Vegetable oil;*

E) – **Kind of plants:** *Apple tree; Bamboo tree; Banana tree; Beef tomato; Beefsteak tomato; Beet sugar; Bird grass; Box - tree; Box – wood; Brussels sprout; Cabbage rose; Coconut palm; Crab apple; Damask rose; Death cup; Horse chestnut; Hothouse plant; Hothouse strawberries; Kidney bean; Kidney potato; Maple leaf; Moss rose; Olive wood; Orange tree; Pagoda tree; Palm leaf; Paris green; Pear tree; Rock plant; Root vegetable; Rubber plant; Rubber plant; Spring onions; Spruce fir; String bean; Sugar beet; Sugar cane; Water lily; Water nymph;*

F) – **Kind of animals (birds, insects, fishes):** *Angora cat; Baggage animal; Bee beetle; Blood horse; Cabbage butterfly; Carrion crow; Dairy cattle; Hoise sparrow; Leaf – bud; Mountain goat; Pedigree dog; Pet dog; Police dog; Police dog; Potato beetle (bug); Rain worm; River fish; Sea lion; Sea urchin; Sewer rat; Silk moth; Tree frog; Water bird; Water fowl; Whale shark; Wood – grouse;*

G) - **Comparative relationships:** *Brute fidelity; Bumper crop; Bumper harvest; Cottage hospital; Cottage piano; Cylinder block; Diamond wedding; Donkey work; Drainpipe trousers; Egg timer; Fish story; Gold standart; Grid square; Horse power; Kerb market; Mission style; Mosquito boat; Mosquito craft; Pot hot; Puppet government; Puppet state; Sea dog; Silver wedding; Square bracket; Square (college) cap; Square root; Swan – song; Tiger suit; Toy army; Toy dog; Toy – railway; Toy – soldier; Toy trumpet; Zebra crossing;*

H) - **Parts of the body:** *Bay leaf; Bean spout; Bottom lip; Cacao bean; Canary seed; Chimney factory (mill); Coffee bean; Corn – cob; Corn – stalk; Front door; Maple leaf; Mill wheel; Olive branch; Palm leaf; Pea pod; Peppermint leaves; Picture window; Pine cone; Pine needle; Prison cell; Rear door; Rib cage; Rose leaf; Sea shell; Sence organ; Strawberry leaf; Sunflower seed; Vanilla pod;*

I) - **Purpose:** *Air bag; Air jacket; Ambulance airplane; Apartment building (house); Baby car; Baby food; Battle ship; Battle wagon; Beauty salon (shop); Bed linen; Boiler room; Bus lane; Bus stop; Camp bed; Camp chair; Camp stool; Cargo boat; Cargo plane; Cargo ship; Cargo vessel; Carrier pigeon; Chamber pot; Christmas card; Christmas pudding; Christmas tree; Christmas wreath; Cocktail dress; Combat aviation; Concert hall; Cork – jacket; Cork – vest; Crayon paper; Customs barrier; Customs declaration; Customs examination; Danger board; Demonstration car; Demonstration class; Demonstration farm; Demonstration flight; Demonstration forest; Demonstration lecture; Depot ship; Diesel oil; Easter egg; Easter holidays; Excursion train; Freight car; Freight train; Garbage truck; Goods car; Goods lorry; Goods train; Goods station; Horse car; Horse race; House dog; Irrigation ditch/ Irrigation cannel; Kiddy car; Kitchen cupboard; Kitchen knife; Kitchen range; Kitchen utensils; Kitchen sink; Language learning; Life jacket; Life preserver; Life raft; Mail cart; Meat cleaver; Medicine chest; Medicine glass; Merchant navy; Merchant service; Merchant ship; Money box; Music box; Oil tanker; Passenger aircraft; Passenger car; Passenger ship; Passenger train; Phone booth; Police car; Prowl car; Race meet / meeting; Revenue cutter; Safety belt; Safety pin; Safety valve; Salad dressing; Seat belt; School bus; Show flat; Show house; Wedding cake; Wedding ring;*

J) - **Characteristic:** *Abutment stone; Age group; Age limit; Air corridor; Air hole; Air line; Air mail; Air traffic; Animal kingdom; Baby talk; Ballroom dancing; Banana republic; Bank book; Bank rate; Belt line; Bird life; Blood picture (count); Blood pressure; Book club; Brass band; Brussels carpet; Business address; Business trip; Chamber – concert; Chamber music; Charity organization; Church service; Computer game; Computer graphics; Computer network; Concert pianist; Cottage cheese; Cottage loaf; Country party; Credit card; Credit union; Danger area; Factory hand; Factory worker; Farm worker; Heart disease; History book; Home help; Hospital nurse; Hotel staff; Hotel industry; House work; Household bread; Kiddy books; Labour contract; Labour dispute; Lace curtains; Low merchant; Life cycle; Log book; Lottery number; Love affair; Love letter; Love song; Love story; Luxory article; Magic lantern; Magic wand; Market day; Market price; Marriage vow; Meat diet; Milk bar; Milk tooth; Mother country; Mother tongue; Mustard plaster; Mutton chop; Mystery story; Nerve disease; Ocean liner; Oil painting; Olive grove; Opera glasses; Opera sandals; Passenger service; Penny blood; Penny dreadful; Pet name; Picture gallery ; Picture library; Pine grove; Pine wood; Plant kingdom; Plant life; Pocket money; Pulp novel; Rain cloud; Rain forest; Rose garden; Salt lake; Salt water; Thorn bush; Vegetable garden; Vegetable kingdom; Vegetable plot;*

K) - **Belongings:** *Church lands;*

L) – **Object relationships:** *Ammunition factory; Call box; Car factory; Cotton mill; Heart transplantation; Machine works; Shoe factory; Sugar – refinery;*

M) – **Subject relationships:** *Chief clerk; Chief editor; Chief guard; Chief justice;*

N) – **Sources:** *Kitchen refuse; Scrap iron; Waste water;*

O) – **Means of action:** *Acetylene lamp; Air brake; Air gun; Arc lamp (light); Bilge pump; Cable car; Cable way (railway); Chair lift; Cog – weel railway; Diamond cutter; Diesel engine; Drum brake; Emergency brake; Gas cooker; Gas fire; Gas lamp; Gas lighter; Gas pump; Gas ring; Gas stove; Grease gun; Hammer drill; Hand grinder; Hand mixer; Hand saw; Jet engine; Jet fighter; Laser beam; Laser printer; Magazine rifle (gun); Motor boat; Motor ship; Oil lamp; Paddle boat (steamer); Pedal boat; Petrol engine; Petrol pump; Pioneer tools; Pole vault; Steam engine; Steam iron; Sun lamp; Water filter; Water heater; Water pump;*

III. THE SYNONIM RELATIONSHIPS BETWEEN THE PARTS OF THE SUBSTANTIVE SYNTAGMA IN AN ATTRIBUTIVE FUNCTION.

In the synonym line down we write those examples which are translated in the same way in Bulgarian. Little differences in the semantic signs are not so important for us. The synonym relationships are observed on the similarity or closeness in meaning of one of their components.

Some definite components of the collocation are synonympus:

Air mail / Air post - < въздушна пошта > (1); Air hole / Air pocket - < въздушна яма > (1); Apartment building / Apartment house - < жилищен блок > (1,2); Bank account / Bank balance - < банкова сметка > (1); Battle ship / Battle wagon - < линиен кораб > (1); Blood count / Blood picture - < кръвна картина > (1); Bumper crop / Bumper harvest - < небивала, ошлична реколта > (1); Camp chair / Camp stool - < сџвџаем сџтол > (2); Cargo boat / Cargo ship / Cargo vessel [Merchant ship] - < шоварен кораб > (1, 2); City hall / City council - < жрагски сџвети > (2); Coast defence / Coast – guard - < брежова охрана > (1); Coconut butter / Coconut oil - < кокосово масло > (2); Cork – jacket / Cork vest; [Life jacket / Life preserver] - < сџасишелна жилетџка > (1); Council flat / Council house / Council housing - < общинско жилище > (2); Cross – bar / Cross / beam / Cross head / Cross piece - < наџречна жрега > (1); Evening dress / Evening gown - < вечерна рокџа > (2,1); Factory hand / Factory worker - < фабричен работџник > (2,1); Field hand / Field – land - < обрабџиваема земя > (1); Finance company / Finance house - < финансова кџџа > (2); Fire brigade / Fire department - < пожарна команда > (1,2); Gas cooker / Gas fire / Gas stove - < шазова џечџка > (2); Goods car / Goods lorry [Freight car] - < шоварен камион > (1,2); Insurance agent / Insurance broker - < засџраховашелен аџенти > (2,1); Irrigation ditch / Irrigation channel / Irrigation channel < наџпоишелен канал > (2); Life jacket / Life preserver [Cork – jacket / Cork vest] - < сџасишелна жилетџка > (2); Love affair / Love story - < любовна истџория > (2); Lunch hour / Lunch time - < обедно време > (2); Marriage counseling / Marriage guidance - < брачна консулџиџаџия > (2); Marriage settlement / Marriage union - < брачен сџџюз > (1); Merchant navy / Merchant service - < шџржџовсџа флотџа > (2); Mountain chain / Mountain range - < шланинсџа вериџа > (1); Penny blood / Penny dreadful - < булеварден роман > (1); Plant kingdom / Plant life - < расџишелно царсџтво > (2,1); Police department / Police precinct / Police station - < полицеџски учасџџџк > (2); Race meet / Race meeting - < конни наџбџџџвания > (2); Safety belt / Safety valve [Seat belt / Security harness] - < џредџџазен колан > (2,1); Seat belt [Safety belt / Safety valve], [Security harness] - < џредџџазен колан > (2,1); Security harness [Safety belt / Safety valve], [Seat belt] - < џредџџазен колан > (2,1); Telephone book / Telephone directory - < шелефонен указџџџел > (1, 2); Telephone call / Telephone conversation - <

телефонен разговор >(2); *Variety theatre / Variety show* - < *вариететен театър* > (1); *Vegetable garden / Vegetable plot* - < *зеленчукова градина* > (2); *Water lily / Water nymph* - < *водна лилия* > (2,1); *Wedding – trip / Wedding – tour* - < *сватбено пътешествие* > (1);

Some defined components of the collocation are coincide:

agency : *Tourist agency / Travel agency* - < *туристическа агенция* > (2); *booth* : *Phone booth / Telephone booth* - < *телефонна кабина* >(1); [*Call box / Telephone box*]; *box* : *Call box / Telephone box* - < *телефонна кабина* > (1); [*Phone booth / Telephone booth*]; *bureau* : *Tourist bureau / Travel bureau* - < *туристическа агенция* > (2); *cake* : *Bride – cake / Wedding cake* - < *сватбена торта* >(2); *car* : *Police car / Prowl car* - < *полицейска кола* > (2); *car* : *Freight car / Goods car* [*Goods lorry*] - < *товарен камион* > (2); *company* : *Oil company / Petrol company* - < *петролна компания* > (2); *council* : *City council / Town council* - < *градски съвет* > (1); *examination* : *Customs examination / Custom – house examination* - < *митническа проверка* > (1); *hall* : *City hall / Town hall* - < *градски съвет* > (2); *instrument* : *Brass instrument / Wind instrument* - < *духови инструменти* > (1); *lamp* : *Bedside lamp / Desk lamp / Table lamp* - < *настолна лампа* > (1); *lamp* : *Gas lamp / Oil lamp* - < *газена лампа* > (1); *road* : *Access road / Service road / Side road* - < *спраничен път* > (2); *ship* : *Cargo ship / Merchant ship* - < *товаровски кораб* > (1); [*Cargo boat / Cargo ship / Cargo vessel*]; *soldier* : *Tin soldier / Toy soldier* - < *оловен войник* > (1); *table* : *Bedside table / Night table* - < *нощна масичка* > (1); *tea* : *Mint tea / Peppermint tea* - < *меншов чай* > (2); *tomato* : *Beef tomato / Beefsteak tomato* - < *голям месен домати* > (2); *train* : *Freight train / Goods train* - < *товарен влак* > (2);

- In the synonym relationships we find both the headword and modifier components of the collocation: *Battle – dress / Combat suit* - < *бойна униформа* > (1); *Entrance examination / Entry test* - < *приемен изпит* > (1); *Freight car / Goods lorry* - < *товарен камион* > (2); *Freight depot / Goods station* - < *спрична гара* > (1); *Travel cot / Camp bed* - < *походно легло* > (1); *Town councilor / City father* - < *градски съветник* > (1); *Wine bar / Coffee shop* - < *малък ресторант* > (2);

IV. THE PLACE OF THE SUBSTANTIVE SYNTAGMA IN AN ATTRIBUTIVE FUNCTION IN THE SYSTEM OF THE LANGUAGE.

The examination of the substantive syntagma takes an intermediate place between the free word – combinations and the phraseological collocations. They find their place in the dictionary articles of the nouns and their creation is not difficult for people, whose mother tongue is English.

The collocations “Noun + Noun” in English can be (the first noun has an attributive function):

A) fixed word – combination – they are translated by idioms. Their count is so reduced. Some examples from the excerpted material: *Brute fidelity; Cannon fodder; Cottage cheese; Cottage loaf; Day – dream; Donkey work; Fish story; Grass widow; Grass widower; Soup kitchen;*

B) binary names – they function as terms, for example: *Air bag, Air brake, Air chamber, Air gun, Air hammer, Air hole (Air pocket), Air mail (Air post), Ball park, Chair lift, Chamber music, Disk brake, Drum brake, Emergency brake, Home affairs, Home market, Horse chestnut, Pole vault, Potato beetle, Rock salt, Sea lion, Wall bars, Bee beetle, Egg timer, Night blindness, Paris doll;*

B) free word – combinations – they consist of two nouns, the first one has the function of an attribute not in concord, because of the morphological system in English and the lack of paradigms, and the second one is a dependent number. They are the

biggest part of examples. In the appendix we use only those examples which we have come across in the dictionary articles of the dictionaries we have used. Just a little part of them are translated: *Alley cat, Apple tree (Bamboo tree, Banana tree, Orange tree, Pagoda tree, Pear tree, Rubber tree, Box – tree), Autumn colours, Baby food, Coconut oil (Mother oil, Olive oil), Concert tour, Grape juice (Lemon juice, Orange juice), Lamb chop* etc.

The first and the second components can be replaced by other lexemes. Their list can be continued with an illustrative material from original literary texts in English. But this is not the object of this work.

V. THE ENGLISH MATERIAL NOUNS AND THE RELATIVE ADJECTIVES IN ATTRIBUTIVE FUNCTION.

Most of the already mentioned examples of nouns can be added to the material substantives. They were used to name the material, of which an object is made. Together with other nouns, when they are the first element of the substantive syntagma, they have an attributive function. Some of them can make relative adjectives with the help of the - Y , - EN (gold – goldy – golden; lead – leady – leaden; silk – silky – silken; wood – woody – wooden; wool – wooly - woolen); To make it clearer we show a few examples from Английско-български речник, т. I – II. As there are no examples for each dictionary articles, we put here examples from other sources.

- GOLD - I. п. 1. злато (и прен.); 2. златни предмети, златни монети; 3. позлата; 4. златен (златист) цвят; II. а. златен, златист; # gold coast – богаташки квартал; (1)

- GOLDEN - а. 1. ост. златен (направен от злато); 2. прен. Златен отличен; много ценен, прекрасен; # golden age – златен век; # golden balls – златни топки – емблема на заложна къща; заложна къща; # golden opinions – високо уважение; 3. златист; (1) FOR EXAMPLE : # golden hair (4); a golden opportunity (4); golden wedding (4); the golden rule (4); golden mean (4)

- GOLDY - ост. диал. златист; (1)

- LEAD – I. 1. п. олово; 2. графит; боя за печка; 3. мор. пот; 4. тежест (на рибарска мрежа, въдица); отвес ; 5. pl. оловна ламарина за покриване на покрив; (плосък) покрив; 6. печ. дурхшус, разредка; 7. attr. оловен; II. v. 1. покривам (пълня) с олово; 2. поставям тежести (на мрежа, въдица); 3. правя оловна рамка (на джамове); 4. печ. разреждам линии, давам въздух; (1)

- LEADEN а. – 1. оловен; 2. оловносив; 3. прен. тежък, непробуден (за сън); натежал, тежък като олово (за крайници); 4. бавен, мудар; 5. ам. унил, мрачен;(1) FOR EXAMPLE : # a leaden coffin (4); # leaden clouds (4); # leaden sleep (4); # leaden heart (4); # leaden roofs – оловни покриви; # leaden skies ;

- LEADY а. – с (съдържащ, като) олово; (1)

- SILK - I. п. 1. коприна (нишка и плат); 2. копринена рокля (дреха, мантия); копринена мантия, носена от старши адвокат; 3. разг. старши адвокат; 4. ам. копринка (на царевица); 5. особен блясък в дефектни рубини и сапфири; II. а. копринен; (1)

- SILKEN - а. 1. ост. копринен, свилен, от коприна; 2. поет. копринен, като коприна (за коса); 3. мек, мазен, подмилкващ се; (1) FOR EXAMPLE : # a silken voice (4); # silken hair (4); # silken dresses (4);

- SILKY - а. 1. мек, лъскав, копринен, като коприна; 2. прен. кадифен (за глас); мек, мазен; подмазващ се; сладникав; (1) FOR EXAMPLE : # a silky (= suave) manner (4); a silky voice (4);

- WOOD - п. 1. гора; 2. дърво (материал); 3. муз. = wood - wind ; 4. дървена пръчка за голф, дървена топка за кегли; 5. attr. горски; (1)

- WOODED - а. горист, залесен; (1) FOR EXAMPLE : # wooded hillside ;
- WOODEN - а. 1. дървен, от дърво; дъсчен; wooden walls - (военни) кораби; wooden head - тъпак ; 2. прен. вдървен, замръзнал (за усмивка и пр.); 3. прен. дървен, тромав (за държане); 4. мъчноприспособим, неотстъпчив (за характер); (1) FOR EXAMPLE : # wooden chairs: # a wooden leg (4); # wooden walls (4); # a wooden – head (4); # wooden spoon - последно място в състезание ; # wooden horse - троянски кон ;
- WOODY - 1. като дърво; от дърво, дървен, от дървесина; 2. = wooded; 3. ряд. горски; (1) FOR EXAMPLE : # a woody hillside (4); # the woody stems of a plant (4); # woody countryside;
- WOOL - I. п. 1. вълна, руно; 2. вълнена прежда; вълнен плат; вълнено трико; вълнени дрехи; вълнено; 3. негърска къдрава коса; 4.sl. коса; 5. attr. вълнен, на вълна; II. v. скубя вълна от овца (напр. за куче); (1)
- WOOLLEN - I.a. вълнен; II. п. (обикн. pl. вълнен плат, вълнена дреха (бельо); FOR EXAMPLE : # woollen cloth (4); # woollen blankets (4); # woollen manufacturers (4); # woollen merchants; # woolen fabrics; # woolen flannel (4); # woolen goods - вълнени изделия ; # woolen hat ;
- WOOLLY - 1. като вълна; вълнен; покрит с вълна; вълнест; власат; 2. неясен, замазан (за очертания, рисунка); дрезгав, пресипнал (за глас); объркан (за ум); II. п. вълнена дреха, вълнена жилетка; pl. вълнени долни дрехи; (1) FOR EXAMPLE : # woolly hair (4); # woolly coat (4); # wooly jumper; # wooly rug;

We should mention that there is a difference between the meaning of the material adjectives and the relative adjectives made of them. Some of the adjectives have been used too, in their transferred meaning.

On the Semantic plan the investigated substantive collocations (NOUN + NOUN) can be compared to the attributive collocations (ADJECTIVE + NOUN), in which the relative derived adjective plays the role of an attribute, just like in Bulgarian.

An attributive syntagma (NOUN + NOUN), consisting of two nouns, placed one after the other, express one notion, nevertheless they were rendered in Bulgarian with a collocation of an adjective and noun (ADJECTIVE + NOUN), or even with one word.

The results of our research can be applied in the practical mastering of English, as it is very difficult to use nouns in the role of definition, when in Bulgarian there is an adjective of coordinated by gender and number.

Bibliography

- ADAMS 1973 : Adams V. Introduction to Modern English Word – formation. Ldn,
 АКХМАНОВА 1969 : Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов . Москва, 1969;
 АРАКИН 1989 : Аракин В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков, Москва, Просвещение, 1989;
 ARNOLD 1986 : Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. Москва, 1986;
 BANKEVITCH 1961 : Batkevitch L. English word – building. Leningrad, 1961;
 CHOMSKY 1972 : Chomsky N., Language and Mind, Enlarged Edition Harcourt, Brace, Jovanovich Inc., USA, 1972;
 GINZBURG 1979 : Ginzburg, Khidekel, Knyazeva, Sankin. A course in Modern English Lexicology.-M., 1979;
 GRANCHAROV 2009 : Grancharov M. English syntax, Plovdiv, 2009

- HANANU 2007 : Ханаху Д.Р. Атрибутивниве словосочетанија в руском и англиском јазыках. Автореферат, Майкоп, 2007;
- HARTMANN : R. R. Hartmann and F.C. Stork. Dictionary of language and linguistics. APPLIED SCIENCE PUBLISHERS LTD. LONDON;
- HORNBY 1992 : Hornby A.S. A Guide to Patterns and Usage in English. 1954;
- KACAROVA, PAVLOVA 1990 : В. Кацарова, А. Павлова. Практическа англиска граматика. Софија, Народна просвета, 1990;
- KRAUZE , GRONKE 1986 : Krause H.P., Gronke E. Kurze Grammatik English, Leipzig, 1986;
- LEES : Lees , Robert B. The Grammar of English Nominalizations; LYONS 1977: Lyons J. Semantics. Vol. 2, Ldn, 1977;
- MARCHAND 1969 : H. Marchand The Categories and Types of Present – day English Word – Formation. Second edition, München, 1969;
- MESHKOV : Мешков О. Д. Словосложение в современном английском языке. „Высшая школа”, Москва; стр. 5)
- MOLHOVA 1990 : Molhova J.E. Outlines of English Lexicology. Sofia, 1990;
- MOLHOVA 1992 : Molhova J. The noun. A contrastive English – Bulgarian Study. Sofia, 1992;
- QUIRK, GREENBAUM, LEECH 1992 : Quirk R., Greenbaum S., Leech G.M. A University Grammar of English, 1992;
- RANKOVA , IVANOVA 2010 : Ранкова М., Иванова Цв. Англиска граматика, Софија, 2010;
- SMIRNICKI 1957 : А.И. Смирницкий. Синтаксис английского языка, Москва, 1957;
- SHADRIN 1977: Шадрин В.И. Семантико – синтаксическое исследование сложных существительных в современном английском языке. Канд. Дисс. Москва, 1977;

**ПРИМЕЊЕНОЛИНГВИСТИЧКА
ПРОУЧАВАЊА**

Данијел Живковић¹
Београд

АНАЛИЗА ЈЕЗИЧКИХ ПОТРЕБА СТУДЕНАТА И ЊИХОВА ПРИМЕНА У ДИДАКТИЦИ СТРАНИХ ЈЕЗИКА ЗА ПОСЕБНЕ НАМЕНЕ

Политика глобалне економије, европске интеграције и технолошки напредак довели су до тога да различити студенти имају и различите потребе за учењем страних језика. Анализа тих језичких потреба студената је једна од најособенијих етапа у процесу израде програма наставе језика за посебне намене. У овом раду покушавамо да укажемо на неке инструменте за прикупљање и анализу језичких потреба које би наставници страних језика могли да користе за израду програма језика за посебне намене, који играју једну од кључних улога у академском и професионалном животу студената. Резултати анкете су показали да је већи број студената изјавио да нису анализирани њихове језичке потребе или да су њихове језичке потребе другачије од онога што се ради на часу.

Кључне речи: анализа језичких потреба, језик за посебне намене, дидактика страних језика

1. Увод

Велики број студената под утицајем европских интеграција, глобализације економије и технолошким напретком, заинтересован је за функционално познавање језика, како би што успешније приступили светском тржишту и што лакше дошли до посла. Глобализација није само један економски, социјални или политички феномен, већ има и једну културну димензију. Економска политика развијених земаља и тенденција делокализације великих светских компанија, учиниле су да је познавање страних језика постала несумњиво једна од најнеопходнијих компетенција.

Донедавно, лингвистика се углавном бавила *језиком опште намене* (General language) и комуникацијом у свакодневном животу. Међутим, све већи значај технолошког напретка и глобализација довели су до потребе да се посвети све већа пажња језицима за посебне намене. За енглески језик то је *English for Specific Purposes* (ESP), за француски *Français sur objectifs spécifiques* (FOS), за италијански *Italiano per scopi specifici* итд. Студентима је потребно да буду способни да користе језик у одређеним специфичним доменима, као медицина, туризам, менаџмент или за академске студије. Неопходно је поставити студента у први план и прилагодити се различитим језичким потребама сваке струке. Главни циљ је прецизно дефинисати језичке потребе тих студената и у складу са тим припремити наставни план и програм. Један од најбитнијих корака у дефинисању ових метода је *анализа језичких потреба*.

Циљ овог рада је да укаже на неке инструменте за ефикасније прикупљање и анализирање језичких потреба, да покаже колико су оне битне у дидактици јези-

1 danijel.zivkovic@yahoo.com

ка за посебне намене и колико се пажње посвећује овој проблематици у Србији. За потребе овог рада направљена је анкета међу студентима прве и друге године Факултета за правне и пословне студије др Лазар Вркатић, како би се утврдило колико се пажње посвећује овој проблематици, као и колико је самим студентима битно да страни језик буде прилагођен њиховим потребама.

2. Дефиниција појмова

Према дефиницији Речника социјалног рада *потреба* је „стање физиолошког, психолошког или социјалног недостатка неопходног за функционисање организма, као и тежња да се незадовољавајуће стање превазиђе достизањем одговарајућег циља“ (Видановић 2006: 303). Кулић и Деспотовић класификују образовне потребе руководећи се са четири критеријума: 1) с обзиром на субјект потреба, 2) узимајући у обзир функцију, тј. подручје живота и рада у којима се човекова личност најпотпуније испољава и потврђује, 3) према „садржајном предзнаку“, тј. подручјима садржаја и 4) на основу нивоа образовања. (Кулић и Деспотовић 2010: 146) Образовне потребе су последњих година у центру интересовања и различитих научних дисциплина: филозофије, психологије, социологије, лингвистике и др.

Појам *анализа потреба* (needs analysis), први је употребио Мајкл Вест двадесетих година прошлог века, који је дуго времена радио као професор енглеског језика у Индији. Наредних година, нико се озбиљно није бавио овом проблематиком до седамдесетих година прошлог века, када Савет Европе почиње интензивно да се бави овом темом. Данас, анализа језичких потреба заузима једно од централних места дидактике страних језика. (Нунан 1988)

3. Анализа језичких потреба

Анализа потреба студената је, у ствари, нешто што би требало да претходи сваком образовном програму, и то пре него што се дефинишу циљеви наставе. Претраживањем разних изјава студената и младих на друштвеним мрежама и форумима, као и на самим часовима страног језика, утврђено је да студенти окривљују професоре или наставнике да им нису дали адекватно образовање, да су метода и настава досадни и да на крају уопште нису ни мотивисани за учење страног језика. Један од проблема може да буде управо то: несагледавање потреба студената. Главно питање је: Ко има потребе за чим и због чега?

Нунан језичке потребе дели на: 1) објективне и 2) субјективне. (Нунан 1988: 18)

1) Објективне потребе могу се мање-више генерализовати и дефинисати у зависности од анализе ситуација типичних за свакодневни живот. То су углавном и потребе друштва и институција.

2) Субјективне потребе не могу се генерализовати и зависе од случаја до случаја и од особе до особе. Оне су непредвидљиве, а самим тим и недефинисане.

Рихтерих прави разлику између различитих типова потреба (објективних, субјективних и образовних), различитих нивоа (општих, специфичних и посебних) и различитих типова анализе (анализа садржаја, емпиријска анализа и размена мишљења). (в. Рихтерих 1985)

Често, обавезе студената се не поклапају са њиховим жељама, а оно што би они хтели да уче није по наставном плану и програму. За Пелфрена, језичке потребе су део једног система. Оне се непрестано преплићу са пет других домена:

лингвистиком, психологијом, психолингвистиком, политиком и идеологијом (Пелфрен 1977: 40–50). Код Беса језичке потребе се односе на три појма: 1) *жељу*, оно што студент хоће да учи, што се и поклапа са субјективним потребама, 2) *обавезу*, оно што околина од њега захтева, што се поклапа са објективним потребама и потребама друштва и 3) *циљеве наставе*, оно што је неопходно да студент научи из страног језика, а што се поклапа са потребама институције. (Бес 1985).

4. Анализа језичких потреба језика за посебне намене

Анализа језичких потреба језика за посебне намене подразумева три фазе: 1) претпоставка језичких ситуација у којима би могао да се нађе студент, 2) анкетирање самог студента, 3) упознавање са пословним миљеом и документацијом дисциплине којом се бави студент. Затим, на основу тога могуће је идентификовати језичке (лексичке, морфосинтаксичке, фонолошке, итд.) и ванјезичке (социолингвистичке, интеркултурне, социокултурне, стратешке, итд.) компоненте са којима ће студенти најчешће бити у контакту, као и креирању наставног плана и програма. (Даглас 2000: 35; Карас и Толас 2007: 27-30)

4.1. Језичке ситуације

У овој фази предавач мора претпоставити ситуације у којима би се студент могао наћи у свом професионалном, али и приватном животу. То је фаза када предавач посматра запослене из тог домена у обављању њихових свакодневних професионалних обавеза. (Манжиант и Парпет 2004: 22; Мурлон Дали 2008: 193-203) Потребно је запазити следеће:

- какве су њихове главне професионалне обавезе;
- ко су потенцијални саговорници студената;
- какав ће контакт имати са пословним партнерима;
- какав ће контакт имати са колегама на послу;
- какав ће контакт имати са надређенима;
- на каквим ће потенцијалним положајима бити;
- на који начин се углавном одвија комуникација (телефоном, мејлом, лично...);
- о којим ће се темама разговарати;
- шта ће највише да се чита и пише.

4.2. Анкетирање студената

У другој фази, потребно је спровести анкету путем упитника са затвореним и отвореним питањима међу студентима о њиховим интересовањима, језичким компетенцијама и језичким потребама. (Рихтерих 1985: 136–137; Алдерсон и Клефам 1995: 13) Као прво, потребно је идентификовати самог студента, институцију и околности у којима се изводи настава:

А) Подаци о студенту

- Идентитет: старост, пол, националност, брачно стање, професија;
- Образовање: врста факултета, звање, дипломе;
- Ваннаставне активности: спорт, хоби, политичко опредељење;
- Личност: интровертан/екстравертан, оптимиста/песимиста, вредан/лењ;

- Познавање језика: матерњи језик, нематерњи језик, познавање страних језика и њихов ниво;
- Колико времена студент проводи ван факултета за учење страног језика;
- Који су његови професионални планови;
- Финансије : Да ли студент сам финансира своје студије ; Које су цене уџбеника и другог потребног материјала.

Б) Подаци о институцији

- Тип факултета : државни факултет, приватни факултет, виша школа;
- Место где се налази факултет: држава, већи град, мање место;
- Кабинет за стране језике: величина учионице, мултимедијална сала, техничка опремљеност (рачунар, видео бим, аудиовизуелна опремљеност итд.);
- Које је предвиђено време за учење страног језика током студија;
- Колико часова током семестра је предвиђено за учење језика;
- Колико часова седмично је предвиђено.

Ц) Методе

- Да ли је метода наметнута од стране институције;
- Да ли професор може бирати материјал, користити аутентичну документацију;
- Да ли професор може сам направити материјал (фотокопије, задатке, студије случаја, симулације, итд.);
- Да ли студент може предложити материјал, аутентичне документе, разне врсте текстова.

Ова фаза такође подразумева и детаљни интервју са неколико запослених како би се проверио упитник и евентуално унеле неке измене.

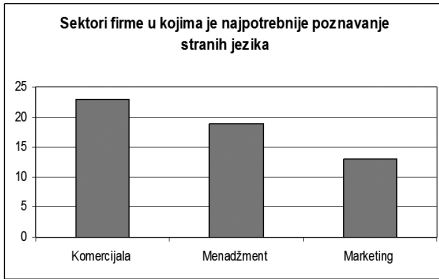
4.3. Упознавање са пословним миљеом

У трећој фази, предавач мора ступити у директан контакт са пословним миљеом и аутентичном документацијом професије студената. Потребно је да се упозна са клијентелом, добављачима и осталим сарадницима потенцијалне фирме. У овом конкретном случају можемо запазити које су језичке потребе студената најпотребније у економском и менаџерском контексту и у којим доменима је познавање страног језика битно.

У циљу побољшања академских језичких вештина студената сходно својим потребама, СМС_Е project² је направио једно истраживање међу неких 300 европских фирми о језичким потребама њихових запослених. Све анкетирани фирме верују да је познавање страних језика од круцијалног значаја. Изузетно је битно за њихово пословање, за привлачење нових клијената или за улазак на страно тржиште. На питање: Да ли је запосленима у њиховој фирми потребно да стекну или побољшају знање страних језика?, њих 69% је одговорило позитивно. Најчешће коришћени језици су енглески (39%), француски (13%), немачки (11%), шпански (10%). Сектори фирме у којима је најпотребније познавање

2 Ови резултати су предузети са линка: <http://www.cmcproject.it/portale/unitedkingdom/>. СМС_Е project је пројекат финансиран уз помоћ Европске комисије и омогућава студентима да побољшају квалитет свог језичког знања сходно захтевима тржишта. Овај пројекат се такође бави мобилношћу студената који желе да стекну искуство на неком универзитету у иностранству. Такође, нуди дидактичке материјале који могу да допринесу развоју језичких способности за посебне намене.

страних језика су: комерцијала (23%), менаџмент (19%), маркетинг (13%), (види графикон 1). На питање које језичке способности су најбитније за Ваше запослене да би приступили страном тржишту, на првом месту су слушање и говор (22%), затим телефонирање (19%), писање (13%), познавање стручне терминологије (10%) итд. Домени који највише испаштају због непознавања страних језика су: финансије и пословање (20%), маркетинг (15%), администрација (14%), технологије (11%), (види графикон 2).

Графикон 1

Графикон 2

Након детаљне анализе сакупљених података, дефинисање циљева и стратегије учења, може се приступити креирању наставног плана и програма, као и саме дидактике страног језика за посебне намене. Савет Европе је годинама уназад подстицао на коришћење оне методе која би у највећој мери одговорила на језичке потребе студената. Заједнички европски оквир за живе језике даје смернице и предлоге професорима како би одговорили на реалне потребе студената. (Савет Европе 2001: 9) Овде није циљ да се промовише једна одређена метода, већ насупрот томе, да се направи избор. Листа потреба треба увек да буде „отворена“, јер са напредовањем у учењу језика, еволуирају и језичке потребе студената, тако да је то процес који захтева непрестано обнављање. (Кук 2000: 35)

5. Истраживање

За потребе овог рада спроведена је анкета на Факултету за правне и пословне студије др Лазар Врратић у Нишу. Циљна група били су студенти прве и друге године менаџмента који имају енглески и француски језик као изборни предмет. У истраживању је учествовало 40 студената, а анкета се састојала од петнаесет питања на којима је требало да студенти зокруже одговор са *да* или *не*, у зависности од тога да ли се слажу са исказом или не.

Хипотеза је била да се настава страног језика не прилагођава довољно реалним језичким потребама студената, као и да су студенти много више заинтересовани за функционално познавање језика које би касније могли да користе у професионалном животу.

Циљ истраживања је био да се покаже да наставници страног језика морају много више пажње посвећивати реалним потребама студената и сходно томе прилагодити и своје дидактичке методе. У прилог томе иде и чињеница да је 39% студената одговорило да са наставником страних језика нису анализирали њихове реалне језичке потребе, а 32% изјавило је да су њихове језичке потребе другачије од онога што се ради на часу. Такође, 58% студената изјавило је да се не користи аутентична документација везана за специјалност студената приликом

учења страног језика, што показује да наставници морају стално правити селекцију дидактичког материјала у зависности од потреба студената и више фа обогатити аутентичним текстовима.

Скоро сви студенти, тј. 98% слаже се да је учење страних језика потребно. Огромна већина, 82% студената, сматра да је потребно учење пословног језика, док 79% сматра да ће користити стране језике у свом будућем послу. Такође, 75% студената мисли да је за успешно пословање недовољно познавање само неопходног минимума за споразумевање. На овим примерима види се да су студенти свесни важности познавања страних језика у њиховој пословној каријери и да су заинтересовани за једно прагматично познавање језика.

На питање да ли уче страни језик да би тражили посао у иностранству, 27% студената је одговорило потврдно, док само 18% планира да обавља стручну праксу у земљи чији језик уче, што показује да је већина студената заинтересована да своје знање примене у својој земљи.

Једно од питања односило се и на познавање културе чији се језик учи. Чак 91% студената сматра да познавање страних језика значи и културно богатство, а 72% сматра да је поред учења страног језика потребно сазнати и нешто о тој култури. Ово указује на чињеницу да је потребно много више пажње посвећивати култури на часовим страног језика.

6. Закључак

Иако анализа језичких потреба има и своју критику, као на пример да ни сами студенти нису увек свесни својих потреба или да се понекад користи само као изговор како би се студирало по неком програму или по некој методи, ипак смо мишљења да би овој проблематици требало посветити већу пажњу.

Међутим, сасвим је извесно да ће са развојем науке, демократизацијом друштва, као и глобализацијом тржишта бити све веће потребе за познавањем страних језика у пословном свету и да ће језичке потребе бити све различитије. У прилог овоме иде и чињеница да је велики број студената управо заинтересован за учење пословног језика. Самим тим, посвећиваће се и већа пажња језицима за посебне намене, а анализа језичких потреба изазваће веће занимање друштвених теоретичара. Лакић констатује да је анализа потреба допринела да се „већ постојеће знање постави на један виши научни ниво тиме што је језичку анализу довела у везу с разлозима због којих неко учи стручни страни језик.“ (Лакић 1999: 29)

У овом раду указали смо на неке инструменте за ефикасније прикупљање и анализирање језичких потреба. Резултати анкете показали су да је потребно много више пажње посвећивати реалним језичким потребама студената и да је потребно да наставници страног језика, а поготово наставници страног језика за посебне намене, прилагоде своје наставне планове и програме тим потребама. Такође, можемо закључити да су студенти много више заинтересованији за једно прагматично познавање језика које би касније лакше могли да искористе у професионалном животу.

Сматрамо да би у будућности требало програме дефинисати према реалним потребама и занимањима студената и да је у том смислу неопходно едуковати професоре и наставнике да посвећују већу пажњу језичким потребама студената пре почетка неког језичког курса. Сходно томе, потребно је да наставник направи већи избор дидактичког материјала из различитих извора и да покуша да у

што већој мери одговори потребама студената. Предмет неког другог истраживања би требало да испита како мотивисаност студента зависи управо од анализе њихових језичких потреба?

Прилог 1. Анкета

Поштоване колеге, замолили би смо Вас да узмете учешће у нашој анкети и помогнете нам да опишемо учење страног језика за посебне намене. За ову анкету неће Вам требати више од пет минута. Анкета је скроз анонимна и немате потребе да стављате Ваше име. Пред Вама се налази упитник са различитим типовима питања. Молимо Вас да пажљиво прочитате питања и искрено одговорите. Ваши одговори ће бити коришћени искључиво у научну сврху.

1	Да ли сматрате да је учење страног језика потребно?	да	не
2	Да ли сматрате да познавање страних језика значи и културно богатство?	да	не
3	Да ли сматрате да је поред учења страног језика потребно сазнати и нешто о тој култури?	да	не
4	Да ли сматрате да је учење језика за посебне намене битно за Вас?	да	не
5	Да ли сматрате да ће те користити страни језик у будућем послу?	да	не
6	Да ли метода по којој радите одговара Вашим потребама?	да	не
7	Да ли користите аутентичну документацију везану за вашу специјалност приликом учења страног језика?	да	не
8	Да ли планирате да обавите стручну праксу или специјализацију у иностранству после студија?	да	не
9	Да ли учите страни језик да бисте тражили посао у иностранству?	да	не
10	Да ли учите страни језик само да бисте положили испит?	да	не
11	Да ли сте са вашим наставником страног језика анализирали Ваше реалне језичке потребе?	да	не
12	Да ли се Ваше језичке потребе другачије од онога што радите на часу?	да	не
13	Да ли сматрате да се учење страног језика поклапа са Вашом пословном каријером?	да	не
14	Да ли сматрате да је за успешно пословање довољно познавање неопходног минимума за споразумевање?	да	не
15	Да ли имате прилике да разговарате са неким изворним говорником?	да	не

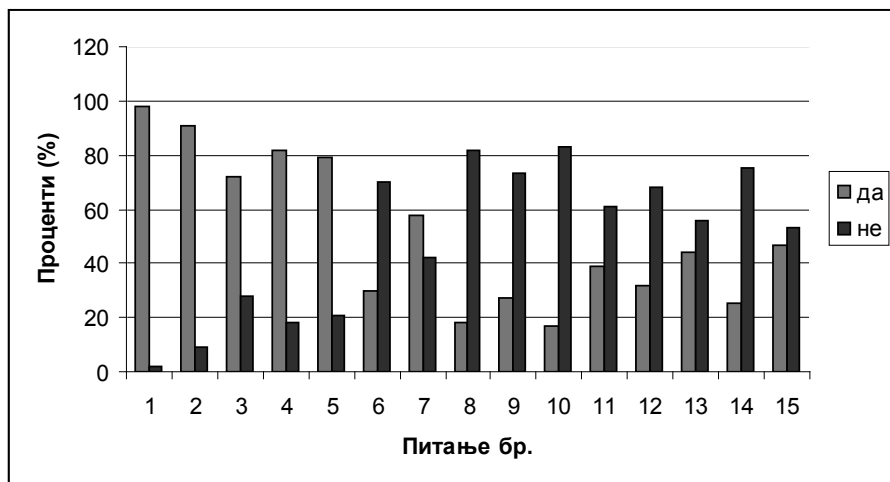
Пол: М. Ж.

Година студија:

Старост:

Хвала на сарадњи!

Прилог 2. Графикон који приказује резултате анкете

Литература

- Алдерсон и Клефам 1995: Ch. Alderson, C. Clapham at al, *Language Test Construction and Evaluation*, Cambridge: Cambridge University Press
- Бес 1985: Besse H. (1985): *Méthodes et pratiques des manuels de langue*, Paris: Éditions Didier
- Видић 2006: И. Видић, *Речник социјалног рада*, Београд: Асоцијација центара за социјални рад Србије
- Даглас 2000: D. Douglas, *Assessing Languages for Specific Purposes*, Cambridge: Cambridge University Press
- Карас и Толас 2007: C. Carras, J. Tolas et al., *Le français sur objectifs spécifiques et la classe de langue*. Paris : CLE international
- Кук 2000: J.P. Cуq, *Dictionnaire de didactique du français*, Paris: CLE International
- Кулић и Деспотовић 2010: Р. Кулић и М. Деспотовић, *Увод у Андрагогију*, Београд: Свет књиге
- Лакић 1999: И. Лакић, *Анализа жанра. Дискурс једне струке*, Подгорица: Универзитет Црне Горе
- Манџиант и Парпет 2004: J.-M. Mangiante & C. Parpette, *Le Français sur Objectifs Spécifiques, de l'analyse des besoins à l'élaboration d'un cours*, Paris: Hachette
- Мулрон-Дали 2008: F. Moulhrons-Dallies, *Enseigner le français à des fins professionnelles*, Paris: Didier
- Нунан 1998: D. Nunan, *The Learner-Centred Curriculum*, Cambridge: Cambridge University Press
- Пелфрен 1977: A. Pelfrène, *Analyse de besoins langagiers (préalable à une formation)*. In *Langue française*. N°36, 40–50
- Рихтерих 1985: R. Richterich, *Besoins langagiers et objectifs d'apprentissage*, Paris: Hachette
- Савет Европе 2001: Council of Europe, *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching and Assessment*. Cambridge: Cambridge University Press

ANALYSE DES BESOINS LANGAGIERS ET LEUR IMPLICATION À LA DIDACTIQUE DES LANGUES SUR OBJECTIFS SPÉCIFIQUES

Résumé

La politique de l'économie mondiale, l'intégration européenne et le progrès technologique ont fait que les différents étudiants ont les différents besoins d'apprentissage des langues étrangères. Analyse de ces besoins langagiers des étudiants est une des étapes le plus important dans le processus de création d'un programme d'enseignement des langues sur objectifs spécifique. Dans cet article, nous essayons de mettre l'accent sur quelques outils pour la collecte et l'analyse des besoins langagiers que les professeurs des langues étrangère peuvent utiliser pour création des programmes pour des langues sur objectifs spécifique, qui jouent un rôle clé dans la vie académique et professionnelle des étudiants. Les résultats de l'enquête ont montré que la majorité des étudiants ont déclaré que leurs besoins langagiers n'étaient pas analysés ou que leurs besoins langagiers sont différents de ce qu'ils font pendant les cours.

Данка Синадиновић¹

Београд

МЕЂУЈЕЗИК – ОД ТЕОРИЈЕ ДО ЈЕЗИЧКЕ УЧИОНИЦЕ

Будући веома важно питање у оквиру усвајања другог језика, теорија о међујезику је већ дуго заступљена у лингвистичким истраживањима, а овај рад се најпре бави другим теоријама које су допринеле њеном настанку и развоју. Потом се пажња посвећује самом међујезику, појединим доминантним појмовима у оквиру ове теорије и бројним отвореним питањима, уз навођење примера из праксе учења језика као страног и учења језика у посебне и академске сврхе, са посебним освртом на студенте медицине. У раду се такође дају предлози за примену свих сазнања о међујезику у оквиру језичке учионице, те њихово могуће комбиновање са неким другим приступима у оквиру усвајања L2, као што су стратегије за учење језика. Разматра се и улога наставника, као и важност постојања свести о евентуалним недостацима уџбеника и другог наставног материјала који наставнику стоје на располагању.

Кључне речи: међујезик, теорије, језичка учионица, језик за посебне сврхе, стратегије

1. Увод

У оквиру изучавања усвајања другог језика постоје бројна питања и теорије које деценијама привлаче пажњу лингвиста. Једно од таквих питања јесте питање међујезика, које је, иако истраживано много пута до сада, још увек отворено.

Велики је број имена у области примењене лингвистике која су допринела овој теорији, почев од Селинкера (Selinker 1974) који је заслужио за именовање појма, преко Дјулијевог и Бартове (Dulay and Burt 1974), Ричардса (Richards 1985) и Брауна (Brown 1987) током 70-их и 80-их, па све до Елиса (Ellis 1994) и других, који се овом облашћу и данас баве. Служећи се разним методолошким приступима, они су у различитој мери допринели досадашњим одговорима на питања шта је међујезик, зашто је важан и како се сазнања која о њему имамо могу користити у пракси.

Може се слободно рећи да је теорија о међујезику изазвала праву револуцију у схватањима о начину усвајања L2. Пре него што је Селинкер са новом теоријом изашао пред научну јавност почетком 70-их, постојали су и бројни други покушаји да се објасни процес усвајања језика. Најутицајнији међу њима били су заговорници хипотезе о контрастивној анализи, а потом и менталисти на челу са Чомским, као и Немзер, који је директна претеча Селинкерове теорије, те ће се овај рад најпре позабавити њиховим теоријама у најкраћим цртама. Потом ћемо пажњу посветити самом међујезику, ономе што он јесте и мишљењима која различити аутори имају о овој области, као и могућим проблемима. Такође биће речи и о методолошким поступцима који се примењују у изучавању међујезика, њиховим предностима и манама, да бисмо на крају покушали да дамо предлог за примену свих тих сазнања у настави језика.

1 dankas78@gmail.com

2. Пут до теорије о међујезику

Већ средином 20. века забележени су покушаји да се процес усвајања језика објасни и докаже. Стога не чуди постојање великог броја теорија у тој области, иако се може рећи да су само неке од њих имале већи одјек у научној јавности, па самим тим и већи утицај.

2.1 Хипотеза контрастивне анализе

Једна од теорија које су оставиле дубок траг у области примењене лингвистике јесте хипотеза контрастивне анализе чији је највећи заговорник био Ладо. Укоренења у бихејвиоризму, она је усвајање другог језика свела на проналажење сличности и разлика између L1 и L2, јер је заступала мишљење да једино *интерференција*, тј. мешање првог језика (L1) утиче на усвајање другог језика (L2) (Браун 1987: 153). Када не би било интерференције, не би било ни негативног трансфера, већ само позитивног, па би усвајање L2 текло глатко. Стога су заговорници контрастивне анализе били одлучни да интерференцију предвиде и сведу на најмању могућу меру, те су изнедрили процедуру за поређење два језика, која је уз помоћ одабира одређених облика за поређење и њиховог контрастирања требало да претпостави грешку или потешкоћу у процесу усвајања језика (Браун 1987: 155).

Дуго је овај поступак био неприкосновен и као такав утицао на креирање материјала за наставу страних језика, али будући субјективан и без научног описа (Браун 1987: 168), полако је почео да губи упориште. Већ сама подела хипотезе контрастивне анализе на јаку и слабу верзију, значила је прелазак научне јавности у другачије воде.

2.2 Теорија менталиста

Та другачија клима дошла је са менталистима, чији су истакнути представници Чомски² и Ленеберг³. Они су својом теоријом направили револуционаран преокрет у односу на контрастивну анализу, јер су се, насупрот идеји о интерференцији, залагали за постојање устаљеног, природног, редоследа у усвајању језика услед урођене предиспозиције. Дакле, није важно окружење нити мешање матерњег језика, већ постојање нечега што су назвали *универзална граматика* – специфични основни облик који би било који природан језик могао да има (Елис 1994: 43). Још један важан појам у оквиру универзалне граматике јесте LAD (language acquisition device), алатка коју наводно сви поседујемо од рођења, али која снагу губи са зрелошћу.

Менталисти су своју теорију првобитно засновали на усвајању L1, али су се њени одједи пренели и на усвајање L2. Оно што им је касније замерено јесте чињеница да су своје истраживање засновали на развоју синтаксе, док су семантику у потпуности занемарили (Елис 1994: 69).

У сваком случају, менталисти су значајни између осталог због тога што су направили простор за нов начин размишљања и тако утрли пут теорији о међујезику, као и ономе што јој је непосредно претходило.

2 Једно од његових дела која имају утицаја и на ову област је *Syntactic Structures* (1957), The Hague: Mouton.

3 Ленебергово дело релевантно за поменућу област јесте *Biological Foundations of Language* (1967), New York: Wiley and Sons.

2.3 Немзер и апроксимативни системи

Тај један корак до теорије о међујезику јесте Немзерова теорија из 1971. године, где се по први пут помиње постојање тог неког „трећег” језика, тј. нечега што се налази на пола пута између матерњег језика и језика циља. По Немзеровом мишљењу то је читав систем, који је назвао *апроксимативним системом* и који је сматрао девијантним системом којим се ученик служи у процесу учења језика (Немзер 1974: 55). Важно је истаћи да у овој теорији апроксимативних система има више од једног и да чине низ, као и да тај језик ученика поштује одређени редослед, али уз честе упаде нових елемената. Управо због тога је низ обележен бројевима од 1 до *n*. Немзер је такође тврдио да су апроксимативни системи ученика који се налазе на истом нивоу знања доста подударни, иако постоје и бројне варијације које он приписује (не)искуству.

Немзеров допринос теорији о међујезику је вишеструк. Пре свега, открио је постојање таквог језика, а затим се потрудио да докаже колико је важно његово проучавање, нарочито у педагошке сврхе. Наиме, сматрао је да наставници томе посвећују малу или никакву пажњу, док контрастивна анализа са друге стране није много помогла да се деси супротно, па је он то покушао да исправи својим истраживањима.

Такође је установио да су апроксимативни системи независни, тј. да се у њима јављају елементи који не припадају ни L1 ни L2, као и то да постоје различите фазе у развоју овог система. Ови закључци нас директно воде до саме теорије о међујезику.

3. Међујезик – теоријска питања и проблеми

3.1 Дефиниција појма

За оно што данас подразумевамо под термином међујезик заслужан је Селингер који је тај термин први пут употребио 1972. године (Елис 1994: 47). Заправо, Вајнрајх је био тај који је још 1953. године употребио веома сличан термин (Браун 1987: 168). Наиме, он је у контексту проучавања билингвала поменуо *интерлингвалну идентификацију* (Селингер 1994: 31), али по Селингеровом мишљењу (1974: 33) није довољно разрадио своју теорију по питању психолошких структура.

Многобројне дефиниције међујезика под овим појмом подразумевају одвојени систем који поседује ученик другог језика, а који се структурно налази „на пола пута” између L1 и L2 (Браун 1987: 169), односно структурисани систем који ученик конструише у било ком стадијуму развоја, али који се односи и на међусобно повезане системе који чине оно што Кордер назива *међујезичким континуумом* (Елис 1994: 47).

Сви ови погледи на међујезик слажу се по одређеним важним питањима: међујезик се у свако доба разликује од L1 и L2, стално се развија пролазећи кроз одређене стадијуме, а ученици на истом нивоу знања имају веома сличан међујезик, што је Немзер већ утврдио.

3.2 Ог латентне психолошке структуре до међујезика

Подстакнут Вајнрајховом теоријом, Селинкер је претпоставио да постоје тзв. *латентне психолошке структуре* у мозгу (Селинкер 1974: 33), које се активирају при покушају да се научи L2. Овај појам се ослања на Ленебергову *латентну језичку структуру*, за коју је тврдио да увек бива реализована при усвајању језика, у складу са нашим генетским склопом (Селинкер 1974: 34). За латентну психолошку структуру нема такве гаранције, јер Селинкер напомиње да се лако може десити да она никада не буде активирана и реализована у структуру било ког природног језика, јер не можемо знати да ли ће неки покушај учења језика успети. Селинкер је стога закључио да одрасли ученици који другим језиком овладају тако да се по компетенцији могу мерити са изворним говорницима тога језика, заправо некако успеју да поново активирају латентну језичку структуру коју Ленеберг описује у склопу усвајању L1. Међутим, како је доказано да постоји свега 5% људи (Селинкер 1974: 34) којима ће поћи за руком да тако усаврше L2, Селинкер тврди да преосталих 95% посеже за латентном психолошком структуром, тј. враћају се неком уопштенијем когнитивном механизму који се не користи само при усвајању језика, већ и при учењу других ствари (Елис 1994: 49). Сматрајући ову већинску групу много занимљивијом за проучавање, Селинкер је помоћу поређења реченица које изговарају ученици L2 са реченицама изворних говорника, дошао до закључка о постојању одвојеног лингвистичког система који је назвао *међујезик* (Селинкер 1974: 35). Ниједан каснији истраживач није оспорио његово мишљење да се релевантни подаци за проучавање међујезика могу добити искључиво из три врсте реченица – оних које ученик изговара на свом матерњем језику, оних које изговара на свом међујезику и оних које изворни говорници изговарају на циљном језику (Селинкер 1974: 35).

Нешто са чиме су се Селинкерови наследници такође сложили јесу основне одлике међујезика које је увидео. Наиме, сва истраживања у овој области заснивају се на претпоставци да је језик ученика *пропусљив*, тј. да правила која важе на било ком нивоу тога језика нису фиксна, да је *динамичан*, јер се стално мења и прилагођава, као и да је *систематичан*, јер је откривено да ниједан ученик никада насумично не бира правила којима се служи, већ увек по неком систему својственом своме међујезику (Елис 1994: 50–51).

Ипак, намеће се питање – зашто само тако мали број ученика успе у потпуности да савлада L2 и шта је са осталима?

3.3 Фосилизација или „окамењивање”

Селинкер је ову немогућност да се дође до краја језичког континуума и L2 усвоји у најсавршенијем облику објаснио утицајем *фосилизације* или „окамењивања”. Под овим појмом подразумева се релативно стална укореењеност нетачних лингвистичких облика у другом језику ученика (Браун 1987: 186), а сматра се да су сви лингвистички феномени подложни окамењивању и да је то процес који се не може исправити било каквом даљом инструкцијом (Селинкер 1974: 36). Другим речима, постоје правила и подсистеми које ће ученик једноставно задржати у свом међујезику на путу усвајања L2 и колико год ово звучало обесхрабрујуће и коначно, нико до сада није покушао да докаже супротно.

Зашто долази до фосилизације? Селинкер и Ламендела су у једној заједничкој студији дошли до закључка да и спољашњи и унутрашњи фактори утичу на појаву окамењивања (Елис 1994: 48). На пример, узрок може бити тај да је уче-

ник „задовољан” својим међујезиком и мисли да даље учење није неопходно, али кривац може бити и промена у структури његовог мозга услед процеса старења. Било да је реч о једном од ова два узрока или пак утицају неког другог фактора, последице су исте – окамењене структуре су веома отпорне, а могу поново да се јаве чак и када мислимо да су искорењене, нарочито у приликама када се боримо са неком тешком материјом или се налазимо у стању крајње анксиозности, па чак и опуштености. Занимљиво је да се у таквим случајевима ученик увек враћа структурама из свог међујезика, а никада онима из матерњег (Селинкер 1974: 51).

На ова опажања се надовезује студија Вицила и Олера (Браун 1987: 186) који су дошли до закључка да на процес окамењивања велики утицај такође има *feedback* или повратна информација коју ће ученик добити од изворног говорника са којим комуницира или пак од наставника који може преузети ту улогу.

Дакле, јасно је да је процес фосилизације присутан у међујезику, али шта је то што те окамењене облике гура на површину међујезика? Селинкер (1974: 37–41) је именовоа пет основних процеса који до тога доводе, са чиме су се сложили и други аутори, дајући свој допринос, махом по питању терминологије.

Са језичким *трансфером* имамо посла уколико окамењене структуре потичу из учениковог матерњег језика. Код Брауна се јавља као *инијерлингвални трансфер* (1987: 177), а уобичајени примери који се наводе обично се тичу преношења неке особености изговора у матерњем језику на језик циља, као када се, рецимо, српско *p* изговара уместо енглеског *r*, што је чест случај код говорника српског језика који уче енглески. Ово је само један од доказа за Елисов закључак да је утицај језичког трансфера нарочито велики у областима фонологије, дискурса и лексике. Код студената медицине који енглески језик медицине уче у академске сврхе, запажа се стално преношење изговора појединих речи са латинског на енглески језик. Наиме, они су са латинском терминологијом веома добро упознати и често је користе уместо српске терминологије, посебно у области анатомије, те енглеску реч, која је наизглед идентична оној латинској коју већ знају, увек изговарају као латинску (неки од карактеристичних примера јесу *fibula*, *ulna* и сл.).

О *трансферу из насртаве*, који Браун једноставно назива *контекстом* (Браун, 1987: 179), ради се када су у питању облици које је могуће идентификовати у наставном процесу. Дobar пример за ово наводи Селинкер (1974: 49), а везан је за ученике са ових простора – наиме, ови ученици имају очигледан проблем са родом у енглеском језику, а Селинкер је дошао до закључка да директну одговорност за то носе уџбеници где се у бројним вежбањима готово искључиво користе лична заменица трећег лица једине мушког рода (Селинкер 1974: 37).

Трећи процес јесу *страшегије за учење језика*, о којима можемо говорити уколико окамењене јединице настају као резултат приступа ученика ономе што треба да научи, тј. захваљујући начину на који се он носи са тренутном потешкоћом. На пример, опште је познато да су ученици склони томе да користе *страшегију поједностављивања* тешких облика (Браун 1987: 180). Када је реч о студентима медицине, овај процес долази до изражаја код неправилне множинне именица латинског и грчког порекла. Иако свесни да се ови облици множинне морају научити и користити према одговарајућим правилима, студенти обично прибегавају поједностављивању и множину ових именица једноставно граде додавањем наставка *-(e)s*, као што је то обично случај у енглеском језику (нпр. уместо да као множину од *locus* употребе *loci*, најчешће ће се одлучити за *locusses*).

Ако, пак, до окамењивања долази због приступа ученика комуникацији на језику циљу, реч је о *стиратијегијама* за комуникацију на L2, а добар пример за то представља *стиратијегија избегавања* тешких облика и њиховог игнорисања (Браун 1987: 180). Код студената који уче енглески језик за академске сврхе ово је, нажалост, готово увек случај када покушају да комуницирају на енглеском језику. Наиме, увек се труде да избегну употребу нове, медицинске, лексике, кондиционалних реченица или модалних глагола и покушавају да искажу жељено употребом садашњег времена и основне лексике.

Најзад, о *претераном уопшћавању лингвистичког материјала* говоримо када ученик превише уопштава правила језика циља која је научио, тј. користи их и када треба и када не треба. Добро познат пример јесте употреба наставка – *ed* за прошло време и код неправилних глагола код којих то правило не постоји или додавање наставка –(e)s на глагол у свим лицима уместо само у трећем лицу једине у Present Simple Tense-у. Слично се дешава и код употребе придева и прилога *fast, hard* и *late*, који обично добију наставак –*ly* по инерцији са осталим облицима.

Иако ова подела на процесе успешно покрива разлоге за настајање окамењивања, ипак се суочавамо са извесним проблемима (Селингер 1974: 41–47). Као прво, није увек лако одредити коме од ових процеса се неки податак може приписати. Даље, доста је тешко предвидети који елементи у међујезику ће бити окамењени, а још је теже објаснити феномен који се повремено дешава – како некоме ко тек почиње да учи L2 пође за руком да произведе реченицу на језику циља која је на површини потпуно тачна са становишта правила која важе у језику циља.

Ови проблеми који се односе на питање фосилизације, доводе нас до других отворених питања у области међујезика.

3.4 Отворена питања у теорији о међујезику

Једно од основних неодговорених питања јесте питање почетне тачке међујезика (Елис 1994: 70). Да ли језички систем ученика почиње од нуле, као када дете усваја L1, или пак од неке основне граматике, што се сматра вероватнијим? Елис се слаже са тиме да међујезик не почиње од нуле, али сматра да ученик креће од основног речника који у почетку користи у неграматичним реченицама, успевајући ипак да пренесе жељено значење. Дакле, све се више простора даје лексички насупрот граматички.

Такође би било занимљиво проверити тврдњу да ученик мора да буде на одговарајућем развојном степену да би уопште могло да дође до језичког трансфера и формирања међујезичког система или мишљење да је сваки стадијум у међујезику услов за наредни и да се не може прећи на виши ниво док се не овлада нижим (Скехан 2008: 417–418).

Најзад, морамо поменути проблем варијабилности међујезика, иако он по своме обиму превазилази границе овог текста и његовог циља. Укратко, саме речи *варијабилности* и *систем* никако се не слажу, јер би систем требало да функционише по устаљеним правилима. Зашто онда ученици користе час једно час друго правило, наизглед без реда? То је вероватно доказ да идеја о природном усвајању језика игнорише индивидуалне разлике међу ученицима, које неоспорно постоје. Овим питањем се, између осталих, позабавио Ричардс, обративши посебну пажњу на тип мотивације који ученик поседује, а истраживања која је

обављао у овој области представљају значајан допринос теорији о међујезику (Ричардс 1974: 64–91).

Могли бисмо рећи да су сви поменути проблеми отворени за даља истраживања, што нас доводи до следећег питања: на који начин се врше истраживања у области међујезика и које су мане тих поступака?

4. Методолошки поступци

Пошто се област међујезика већ деценијама истражује, примењују се различити поступци и технике у потрази за одговорима на бројна питања. Нарочито се истичу три типа истраживања: анализа грешака, морфолошке студије и лонгитудиналне студије.

4.1 Анализа грешака

Традиција анализе грешака доста дуга је, а популарност је само накратко изгубила захваљујући контрастивној анализи, да би је поново повратила 70-их година. Може се рећи да је Кордер најзаслужнији за њену ренесансу, а он је прописао и јасна упутства за спровођење анализе грешака (Браун 1987: 170). Након што се одабере корпус, приступа се идентификовању грешака у корпусу. Кордер је по овом питању инсистирао на разлици између *омашки* (mistakes) и *грешака* (errors). Наиме, док омашке, које сви повремено правимо, не значе недостатак језичке компетенције већ само неку тренутну несавршеност у говору, грешке су увек повезане са системом L2 и директна су манифестација међујезика ученика (Браун 1987: 171). Након што установимо да је реч о грешкама, даље можемо разликовати *ошворене* и *прикривене* грешке, при чему су само ове прве јасно видљиве на нивоу реченице, док је за откривање других потребно позабавити се дискурсом и датим контекстом. Након што се грешке идентификују, даје се опис сваке од њих, а потом и објашњење са становишта психолингвистике. Понекад се процењује и ниво озбиљности грешке, али је овај корак важан само у педагошке сврхе (Браун 1987: 172).

Анализа грешака је још увек веома заступљена, јер се сматра да пружа податке о процесу усвајања језика, пошто се, за разлику од контрастивне анализе, не усредсређује само на негативни трансфер из L1, већ на грешке из различитих извора.

Међутим, иако свакако има добрих страна, на рачун анализе грешака све чешће стижу критике. Као прво, неки аутори, попут Брауна (1987: 184), сматрају да се применом анализе грешака сувише велика пажња придаје језичким вештинама говору и писању, док су слушање и читање потпуно занемарени, иако су изузатно важни за само разумевање говора. Такође, озбиљна замерка тиче се чињенице да анализа грешака не може да предвиди стратегију избегавања грешака, па тако не можемо бити сигурни да ли је ученик заиста компетентан или само вешто избегава замке. Са друге стране, Елисова (1994: 52) замерка се односи на чињеницу да се анализа грешака бави само идиосинкратичним облицима, а он сматра да би требало проучити и остале облике које ученик користи, па онда вршити поређење. Поред тога, овај поступак нам даје само синхронијски опис грешака, па не можемо пратити развој ученикове компетенције (Елис 1994: 54).

4.2 Морфолошка истраживања

Један од покушаја да се установи редослед усвајања L2, па самим тим и прихода међујезика, биле су и тзв. морфолошке студије. За прве резултате на овом пољу заслужне су Дјулијева и Бартова (1973, 1974), које су користећи *Bilingual Syntax Measure* метод анализирале природан говор испитаника користећи се описима низа слика. Након што су установиле да је редослед усвајања морфема код деце у L1 увек исти, предложиле су хијерархију усвајања морфема (Елис 1994: 55). По тој хијерархији се, рецимо, ред речи усваја међу првима, док за усвајање наставка за треће лице јединине презента треба да прође знатно више времена. Оне су заправо посматрале ниво прецизности са којом се поједине јединице изговарају, сматрајући да што је јединица тачније изговорена то ће пре доћи до њеног потпуног усвајања (Елис 1994: 56).

Неки други истраживачи су нешто касније потврдили наводе Дјулијево и Бартове и када је реч о категорији одраслих ученика L2, али је једна каснија студија бацила сенку на све дотадашње резултате. Наиме, коришћењем сасвим другачије методе дошло се до закључка да резултати заправо директно зависе од одабраног метода, након чега се тврдило да је редослед усвајања L2 ипак другачији од усвајања L1 (Елис 1994: 56).

Иако се није све бриљантно завршило, морфолошке студије су ипак успеле да докажу нешто веома важно – неоспорно је постојање природног редоследа у развоју L2, а ученици, без обзира на међусобне разлике, кроз међујезички континуум путују на веома сличан начин (Елис 1994: 69). Међутим, многи критичари ове студије сматрају контроверзним, пре свега због тога што нема теоријских доказа за то да прецизност са којом ученици користе морфеме одговара редоследу којим се оне усвајају (Елис 1994: 69), док се други проблем тиче зависности добијених резултата од употребљеног метода.

4.3 Лонгитудиналне студије

Ове замерке су довеле до треће врсте истраживања – лонгитудиналних студија. За разлику од претходне две, ова врста студија располаже подацима из различитих временских периода, па би тако требало да добијемо поуздан приказ усвајања L2 код појединаца (Елис 1994: 58).

Ове студије изводе закључке на основу подсистема негације, упитног облика и релативних реченица (Елис 1994: 58–62), а општи закључак је да развојни пут у оквиру наведених подсистема може да траје дуго и да тече постепено, при чему се различите фазе често преклапају. У случају негације, установљено је да се увек прво јавља тзв. спољашња негација, да би се после појавила и унутрашња, а тек знатно касније би правило било усвојено. Када је реч о упитном облику, процес је још мукотрпнији, јер се практично креће ни од чега. Тачније, прва фаза је увек некомуникативна, што значи да су ученици једино у стању да постављају већ постављена питања. Потом се прелази на интонативно постављање питања, а затим на нешто што личи на „права” питања, иако без употребе инверзије. Највећи проблем претстављају тзв. индиректна питања, која се усвајају много касније. Што се пак релативних реченица тиче, занимање за њих је новијег датума, а до сада је откривено да их ученици доста дуго у потпуности прескачу, тј. избегавају.

Иако лонгитудиналне студије од све три наведене врсте дају најубедљивије доказе, ни оне нису без мане. Највећи проблем је немогућност израде профи-

ла развоја ученика L2, као што је то могуће учинити у случају усвајања L1 (Елис 1994: 69). Наиме, док се код деце користи дужина исказа као доказ напретка, код одраслих је то немогуће, јер они често користе напамет научене делове реченица. Све у свему, тешко је направити поуздано поређење међу ученицима, а осим тога испитује се компетенција на само малом делу граматике, што свакако није довољно за свеобухватне резултате (Елис 1994: 69). Зато су се сва истраживања у новије време проширила и на комуникативни аспект, па се пажња посвећује функционалној и друштвеној димензији употребе L2 (Ричардс 1991).

5. Примена сазнања о међујезику у настави језика

Када са теорије пређемо на дела, сусрећемо се са важним питањем – како да сва стечена знања о међујезику применимо на област наставе језика? Јер, тек уколико добијемо значајне резултате на том пољу, можемо рећи да је уложени труд уродио плодом.

Већ се одавно не сумња у претпоставку да се сазнања о међујезику могу применити у педагошке сврхе. На пример, на макроплану је уочено да различити матерњи језици којима говоре ученици L2 у одговарајућој мери утичу на брзину и квалитет усвајања L2 (Скехан 2008: 421). Због тога се сматра да би у мултинационалним заједницама требало размишљати о пласирању низа уџбеника који би локалном становништву расветлили проблеме везане за трансфер L1 на L2 (Скехан 2008: 421). Међутим, оно што је посебно занимљиво у оквиру педагошке димензије јесте микроплан, тј. сама језичка учионица. У том случају било би добро одвојено се позабавити наставом језика као другог и као страног, јер се многи елементи важни за усвајање језика у овим случајевима разликују.

На пример, у настави језика као другог, наставнику би сигурно умногоме помогло ако би знао да ли су одређене грешке које ученик прави везане за његов матерњи језик и у којој мери, јер би тада на прави начин могао да приступи откривању таквих грешака (Скехан 2008: 421). Осим тога, сваком ученику у тој шароликој мултиетничкој групи могао би да приђе на посебан начин, иако би то захтевало велику мотивисаност и посвећеност самог наставника.

Када је реч о настави језика као страног, што је у нашој средини много присутније, уочавају се бројне могућности, које су пре свега уско везане за тип личности ученика и ниво мотивације који поседује. Дакле, у овим околностима не постоје друштвена ограничења или препреке, већ само личне (Ричардс 1974: 64). Наставник и наставни материјал могу да одиграју веома значајну улогу у приближавању ученика жељеном стандарду, али исто тако могу и да одмогну. Утврђено је да су за многе потешкоће у усвајању језика „заслужни” управо уџбеници, нарочито они старијег типа⁴. Уколико се уџбеник, на пример, заснива на дриволању као техници за постизање језичке компетенције и занемарује постојање разлика у приступу усвајања језика, свакако ће се јавити фрустрираност као директна последица. Пошто је наставник, између осталог, посредник између ученика и уџбеника, он би на себе требало да преузме велико бреме и у педагошком и у психолошком смислу. Међутим, корист од тога би била вишеструка – ученици би, ослобођени анксиозности, били много отворенији за усвајање језика, док би сами наставници били награђени добрим резултатима.

4 Закључак је изведен након консултовања бројних приручника из области методике наставе, а и на основу личног искуства.

Како знања из области међујезика и усвајања L2 применити у пракси? Лично мишљење аутора ових редова јесте да би било занимљиво видети какве би резултате дали проучавање и примена тзв. стратегија за учење страног језика у комбинацији са теоријом о међујезику.

Као прво, уколико наставник поседује знање о међујезику, он је у стању и да одреди тип и порекло грешке коју ученик прави, што би му могло помоћи да на прави начин приђе проблему који ученик има и саветима му помогне да превазиђе ту препреку. Знамо да је акценат у учионицама одавно са аудиолингвалног понављања и опонашања пребачен на комуникативни приступ, па би наставнику и ученику у заједничком подухвату од велике користи могле бити стратегије за учење језика, које је Ребека Оксфорд (1990) популаризовала једноставним и прегледним приступом.

Наставник би прво требало да се потруди да уочи проблем који ученик има тако што ће посматрати грешке које прави, али, ако је икако могуће, не само при читању и писању, већ у оквиру све четири вештине. Уочени проблем би потом требало ставити у контекст међујезика и одлучити у којој мери L1 представља препреку, као и колико на њега утичу различите врсте трансфера о којима је било речи, или пак одређене фазе кроз које пролазимо у међујезичком континууму. На све то би требало додати и афективне чиниоце који неоспорно играју велику улогу у процесу учења и усвајања језика. Када постане релативно јасно шта је узрок проблема, наставник би могао ученику препоручити одређене стратегије које би му олакшале учење. На пример, уколико се установи да неко има потешкоће при читању и писању, њему би могле бити од помоћи тзв. компензационе стратегије (Оксфорд 1990: 19). Афективне и друштвене стратегије (Оксфорд 1990: 21) могле би помоћи несигурним особама, које се боре са блокадом. Веома често овакве особе добро владају језиком, али услед несигурности праве омашке које, услед недовољног знања из области о међујезику, можемо помешати са грешкама и покушајима да их исправимо довести до још веће фрустрираности.

Све наведено могло би се применити и у оквиру наставе језика за посебне и академске сврхе, с тим што би у случају универзитетске наставе требало имати на уму да су групе знатно веће од уобичајених. У таквим случајевима било би добро прво спровести истраживање међу студентима о евентуалној употреби стратегија за учење језика, уз помоћ упитника. Потом би свим студентима требало представити одабране стратегије за учење језика, а затим редовно подсећати студенте на ове могућности приликом извођења наставе. Евентуални резултати оваквог приступа могли би се проверити уз помоћ теста, где би били циљани управо они облици који су представљали тешкоће претходним генерацијама студентата, пре скретања пажње на постојање стратегија и њихову употребу.

Закључак

Које закључке можемо извести о међујезику? Као прво, ова теорија је направила револуционаран преокрет у посматрању процеса усвајања L2, побеђујући хипотезу контрастивне анализе, али такође се критички односећи према неким ставовима покрета менталиста... Наиме, иако се теорија о међујезику слаже са менталистима по питању природног усвајања L2, она такође покушава да докаже важност спољашњих и унутрашњих фактора у усвајању L2.

Свакако највећи допринос ове теорије јесте указивање на постојање тог посебног језика ученика који је могуће посматрати и његовим поређењем са L1 и L2 доћи до важних закључака на ширем плану усвајања језика. Поред тога, значајна су и открића везана за немогућност усавршавања L2 и стицања компетенције изворног говорника у највећем броју случајева, као и напори да се проучавањем феномена фосилизације евентуално превазиђу те препреке. Најзад, веома је важан и искорак који је теорија о међујезику направила одузевши граматичким јединицама неприкосновени примат када је реч о проучавању међујезика и грешака које се у оквиру њега праве, наглашавајући важност речника, али и подједнаке заступљености све четири језичке вештине.

Када је реч о методолошким поступцима, такође можемо рећи да се у овој области чине напори за усавршавањем теорије и долажењем до што прецизнијих података.

Најзад, када са теорије пређемо на праксу, отвара се читаво ново поље деловања међујезика – настава језика у учионици. Учећи језик, ученици стално греше и, не покушавајући да открију зашто, наставници их упорно исправљају, кажњавајући их црвеном оловком или ауторитативним тоном. Пошто су истраживања у оквиру међујезика доказала да стално исправљање не води никуда осим до још веће анксиозности, остаје нам да видимо како би се показао један модернији приступ примене стратегија за учење језика у комбинацији са научним доказима теорије о међујезику.

Литература

- Браун 1987: Brown, *Principles of Language Learning and Teaching*. New Jersey: Prentice Hall Inc.
- Елис 1994: Ellis, *Understanding Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- Немзер 1974: Nemser, Approximative systems of Foreign Language Learners, у: Richards, J.C. (ред.), *Error Analysis: Perspectives on Second Language Acquisition*. London: Longman Group Limited, 55–63.
- Оксфорд 1990: Oxford, *Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know*. Boston: Heinle & Heinle.
- Ричардс 1974: Richards, J.C., Social Factors, Interlanguage and Language Learning, у: Richards, J.C. (ред.), *Error Analysis: Perspectives on Second Language Acquisition*. London: Longman Group Limited, 64–91.
- Ричардс 1991: Richards, J.C., *The Context of Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Селинкер 1974: Selinker, Interlanguage, у: Richards, J.C. (ред.), *Error Analysis: Perspectives on Second Language Acquisition*. London: Longman Group Limited, 31–54.
- Скехан 2008: Skehan, Interlanguage and Language Transfer, у: Spolsky, B. and F.M. Hult (ред.), *The Handbook of Educational Linguistics*. Oxford: Blackwell Publishing, 411–423.

INTERLANGUAGE – FROM THEORY TO LANGUAGE CLASSROOM

Summary

Being a very important question in the field of second language acquisition, the theory of interlanguage has been investigated for a long time, so this paper first deals with some other theories that contributed to the development of the interlanguage theory. Then interlanguage itself is presented and discussed, together with some key features (e.g. *latent psychologic structure* and *fossilization*) and certain questions that are still open to discussion. Various examples from learning a foreign language and learning a language for specific purposes are given. The paper also gives suggestions for applying the interlanguage knowledge to classroom situations and discusses a possibility of combining this knowledge with some other approaches in the field of L2 acquisition, such as language learning strategies. The role of a teacher and possible problems with textbooks are also mentioned.

Key words: interlanguage, studies, practice, language learning strategies, classroom.

Данка Синадиновић

Јелена Јосијевић¹, Неда Видановић
Крађујевац

ЗАНЕМАРИВАЊЕ КОНТЕКСТУАЛНИХ ВАРИЈАБЛИ У СОЦИОЛИНГВИСТИЧКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА О ПРЕКИДАЊУ САГОВОРНИКА И РОДНОЈ ДОМИНАЦИЈИ²

У раду се анализира однос социолингвистичких истраживања о прекидању саговорника и родној доминацији према контекстуалним варијаблама које утичу на прекидање саговорника. Указује се на утицај контекстуалних варијабли као што су тип интеракције, теме разговора, разлике у статусу/моћи међу учесницима интеракције, различити фактори личности, културолошке разлике у говорним стиловима, као и друштвени контекст. У истраживањима обухваћеним овом анализом занемарен је утицај помнутих фактора, а једна од последица оваквог односа према контекстуалним варијаблама је изузетна недоследност у резултатима. У раду се указује и на потенцијалне начине превазилажења ових недостатака.

Кључне речи: прекидање саговорника, родна доминација, контекстуалне варијабле.

Увод

Након што је Робин Лејкоф 1973. године у свом раду *Language and the Women's Place* довела у везу употребу језика карактеристичну за припаднице женског рода са њиховим друштвеним статусом нагло расте интересовање научника за истраживање свих аспеката родног језика. Робин Лејкоф сматра се *зачетницом* студија о језику и роду у социолингвистици и теорији рода (Ецкерт и МекКонел Гинет 1993).

Из ове перспективе разговори и одражавају и одржавају друштвене неједнакости и разлике у употреби језика међу женама и мушкарцима посматрају се као одраз опште доминације мушкараца у друштву (Смит Ловин и Бруди 1989: 425).

Прекидања саговорника се често наводе као комуникативни чинови, чија је употреба одраз доминације мушкараца у друштву, али и средство за одржавање доминантног положаја над женама. У детаљном истраживању које је обухватило 54 студије спроведене у периоду од 1965–1991, Дебора Џејмс и Сандра Кларк (1993) доказале су да су резултати истраживања спроведених у овој области недоследни и, самим тим, непоуздани. У 62% студија није пронађена разлика у прекидањима међу мушкарцима и женама, док су у 14% студија жене прекидале саговорнике више од мушкараца. Један од узрока недоследности и непоузданости резултата јесте и занемаривање различитих контекстуалних варијабли, које, поред рода, имају утицај на прекидања саговорника.

Истовремен говор није „независан од контекста” (Бартоломе-јел 1993: 37). Фактори који утичу на прекидање саговорника се врло ретко систематски об-

1 jelenajosijevic@yahoo.com

2 Рад је урађен у оквиру пројекта 178014: *Динамика структура савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

рађују у литератури (Џејмс и Кларк 1993: 260). Ниједна студија није узела у обзир све наведене факторе који поред рода имају утицаје на прекидање саговорника као што су тип интеракције, теме разговора, разлике у статусу/моћи међу учесницима, разни фактори личности, културолошке разлике у говорним стилевима и друштвени контекст.

У овом раду, поред анализе утицаја поменутих контекстуалних варијабли на фреквенцију прекидања саговорника и последица њиховог занемаривања, биће предложени и могући начини да се ови пропусти превазиђу.

1. Типови интеракције

1.1. У различитим типовима интеракције може се очекивати различита заступљеност појединих типова прекидања саговорника. У опуштеном разговору међу пријатељима очекује се да ће већина прекидања бити кооперативне природе за разлику од ситуација где се од учесника у конверзацији очекује да без обзира на различите ставове и убеђења дођу до заједничког решења у формалним контекстима (Кенеди и Кемден 1983; Коетс 1989; Сајерс 1987; Тенен 1989).

1.2. Постоје докази да се разлике у статусу различито испољавају у различитим говорним ситуацијама. Говорне ситуације у том смислу можемо поделити у три категорије (Џејмс и Кларк 1993):

а) Када је **комуникација усмерена на решавање формалног задатка**, разлике у статусу/моћи између саговорника имају највећи утицај, па се очекује и највећи број прекидања саговорника повезаних са доминацијом.

б) Када је **комуникација усмерена на решавање неформалног задатка**, разлике у статусу/моћи се мање испољавају него у првом случају, па се може очекивати и мањи број прекидања саговорника.

ц) Када **комуникација није усмерена на решавање задатка**, разлике у статусу/моћи се најмање испољавају у односу на претходна два случаја, па се може очекивати и најмањи број прекидања саговорника усмерених ка постизању доминације.

1.3. Последице ових разлика релевантне су за исход социалингвистичких истраживања, па је евидентна тежња научника да се исти тип интеракције спроводи у свим групама/паровима испитаника. Међутим, ток конверзације је непредвидив и одређени сегменти у разговору најчешће припадају различитим типовима интеракције. На пример, у разговору који је усмерен на решавање формалног задатка, поједини сегменти не морају бити усмерени на решавање задатка (Еделски 1981). Разлике у дужини тих сегмената утичу на коначне резултате и код група које су временски најдуже биле усредсређене на решавање формалног задатка може се очекивати највиша фреквенција прекидања без обзира на родне разлике међу учесницима.

1.4. Овај недостатак може се превазићи елиминацијом оних сегмената за које се процени да не одговарају типу интеракције који се посматра. На тај начин, на пример, уколико се посматра интеракција усмерена на решавање формалних задатака, елиминисале би се све дигресије које су усмерене на решавање неформалних или нису усмерене на решавање задатка.

2. Теме разговора

2.1 Избор теме разговора може бити пресудан фактор доминације у разговору. Од суштинске је важности да теме разговора у истраживањима овог типа буду родно-неутралне јер се одређене области живота традиционално сматрају женским или мушким сферама експертизе и теме које се односе на ове области могу припадницима једног рода дати привилегован положај експерта у разговору.

2.2 Од 54 студије, колико су анализирале Џејмс и Кларк (1993: 263) у свега тринаест дате су информације о задатим темама. Теме су у већини случајева оцењене као родно-неутралне, али се у 3 студије ипак могу сматрати женском сфером експертизе. То су углавном теме које се тичу међуљудских односа у брачном и породичном животу³ и васпитања деце⁴. Студије су показале да припадници оба пола оцењују ове теме као области женске компетенције.

2.3 Сличан пропуст може се уочити и у студији коју је спровела Јунко Уено (2004) у којој се од учесника очекује да нагађају цене одевних предмета. Куповина и мода се традиционално сматрају женским сферама доминације.

2.4 Родно-неутралне теме могу се утврдити на основу резултата који се односе на ставове учесника у погледу неутралности теме до којих истраживач може доћи одговарајућим упитницима (Карли, 1990).

2.5 У литератури која се бави прекидањем саговорника и родном доминацијом занемарује се чињеница да учесници имају различита интересовања и искуства за одређене области независно од родне припадности. За учеснике разговора који гаје интересовање ка некој области или имају више искуства/знања о одређеној области карактеристично је активније учешће у разговору и доминација без обзира на родне разлике. На пример, Итакура (2001) као једну од тема нуди *мешовити брак*. Може се очекивати ће се учесник који је у мешовитом браку или дете родитеља из мешовитог брака као говорник који има више искуства и знања о тематици наметнути као доминантнији учесник конверзације без обзира на припадност роду. У овом контексту важно је напоменути да на интересовање за учешћем у конверзацији утиче значајно и афективни однос према одређеној сфери живота која може бити обухваћена задатом темом.

2.6 Хироко Итакура (2001) упитницима проверава интересовање учесника и утврђује које су теме неутралне у погледу интересовања за сваки од парова чија се интеракција посматра. У осталим истраживањима није забележен покушај испитивања неутралности понуђених тема у погледу интересовања, а ни искустава учесника интеракције.

3. Разлике у статусу/моћи међу учесницима

3.1. Бројне студије показале су да се свест учесника о њиховом релативном друштвеном положају у односу на саговорника константно рефлектује у разговору, између осталог, и у погледу прекидања саговорника. Свест о нижем статусу резултира повлачењем говорника, његовим свесним постављањем у улогу подређеног, па је за особе са нижим статусом карактеристично да мање прекидају од својих саговорника који су и сами свесни свог надређеног положаја. Раније студије су дошле до резултата да мушкарци прекидају жене, одрасли прекидају децу, доктори прекидају пацијенте (осим када је доктор заправо докторка), и

3 Студије Кортрајт и др., 1979 и Шо и Седлер, 1965.

4 Студија Лит-Пелегрини, 1980.

супружник чија је релативна моћ већа прекида супружника који има мању моћ и друштвени статус (Смит-Ловин и Бруди 1989; Лафранс 1992). Колок и др. (1985: 40) наводе у свом раду да је покушај да се прекине саговорник индикатор покушаја конверзационе контроле. *Моћ се одражава у свакодневној интеракцији; разговор је један од механизма којима се може остварити надмоћности* (Смит-Ловин и Бруди 1989: 425).

3.2. Уколико је циљ истраживања утврђивање фреквенције прекидања у зависности од рода учесника, од суштинске је важности да се разлике у статусима међу говорницима неутралишу, осим када истраживање има за циљ да посматра природну интеракцију у учioniци, на радном месту или другим типовима контекста где учесници имају различите статусе независно од рода.

3.3. У студијама о прекидању саговорника и родној доминацији бележе се пропусти који се тичу односа према овој контекстуалној варијабли. На пример, у студији коју су спровели Колок и др. (1985) учесници су бирани тако да је број мушкараца и жена који су представљали надмоћног саговорника у интеракцији био исти и моћ или тенденција ка доминацији су премашиле утицај рода. У ширем друштвеном контексту, мушкарци и жене немају подједнак удео у расподели моћи. Лефлер и др. (1982) су у својој студији додељивали учесницима улоге наставника и ученика. Свест о вишем статусу и педагошкој функцији која се повезује са улогом наставника, у овој студији, могле су да надмаше утицај рода на прекидање саговорника.

3.4. Пошто је доказано да се прекидања саговорника повезана са доминацијом чешће везују за говорнике са вишим статусом, који не мора нужно потицати само од рода и који у интеракцији најчешће има јачи ефекат него сам род, од изузетне је важности да се приликом спровођења истраживања у овој области неутралишу све разлике у статусу међу учесницима. У супротном, резултати истраживања неће бити поуздани јер се не може утврдити да ли су детектовани облици понашања последица родних разлика или разлика у релативном статусу.

4. Фактори личности

4.1. Поједине студије доказале су да изврстан број фактора личности утиче на прекидање саговорника (Бити 1981; Џејмс и Кларк 1993). Доказано је да коефицијент интелигенције, неуротичност, екстрвертност/интровертност, самопоуздање и степен друштвене и комуникативне анксиозности утичу на прекидања саговорника.⁵ Резултати су показали да је фреквенција прекидања сразмерна степену неуротичности, екстрвертности, и самопоуздања, а да је обрнуто сразмерна коефицијенту интелигенције и степену комуникативне и друштвене анксиозности.

4.2. Џејмс и Кларк (1993) истичу да је од неколицине студија које су узеле у обзир факторе личности само једна студија испитивала да ли су детектовани ефекти зависни од рода.

4.3. Ефекти фактора личности могу у истраживањима да премаше ефекте родних разлика. На пример, уколико је женска особа у полно-мешовитом пару екстрвертан тип личности, а њен саговорник интровертна особа, то што је она

5 Утицај коефицијента интелигенције, степен неуротичности, и екстрвертности на прекидање саговорника испитивао је Рим (1977). Утицај самопоуздања и друштвене и комуникативне анксиозности испитивали су Натал и др. (1979).

прекидала више од њега, а што су научници повезали по инерцији само са полом, може бити последица управо разлике у типу личности.

4.4. Да би се неутралисао ефекат фактора личности на прекидање саговорника, неопходно је психолошким тестовима утврдити ниво заступљености бар оних особина за које је потврђено да утичу на прекидање саговорника. Овакво тестирање омогућило би планско утврђивање композиције парова/група чија се интеракција посматра како би се избегле веће разлике у особинама личности које потврђено утичу на прекидање саговорника.

5. Културолошке разлике у говорним стиливима

5.1. Свака култура има своје норме по питању конверзације које утичу на изградњу препознатљивог говорног стила код припадника дате културолошке групације (Тенен 1994; Клајн 2001). Ове норме се између осталог односе и на прекидања саговорника и знатно утичу на фреквенцију и функције прекидања. Другим речима, у културама у којима се на прекидања гледа као на неучтив гест говорника очекује се мања фреквенција прекидања саговорника него у културама у којима је прекидање прихватљивије. Са друге стране, очекују се и значајне разлике у погледу оријентације самих прекидања имајући у виду да одређени говорни стилови могу бити више или мање оријентисани ка доминацији односно солидарности. Истраживања у овој области потврдила су наведене хипотезе. На пример, у једном од истраживања колективистички настројени Кинези мање су прекидали своје саговорнике од индивидуалистички настројених Канађана и док су прекидања код припадника кинеске националности била махом оцењена као кооперативна и оријентисана ка солидарности, већина прекидања учесника канадске националне припадности оцењена су као покушај успостављања доминације (Ли 2001). Важно је напоменути да се у контекстима интеркултуралне комуникације генерално очекује већа фреквенција прекидања јер се она јављају и као последица различитих навика по питању темпа и дужина пауза. Говорник који очекује краће паузе тежи да испуни тишину коју доживљава као nelaгодну (Тенен 1994). Када учествују у разговору са другим члановима, колективисти обично користе кооперативна прекидања да би показали своју лојалност групи и солидарност са осталим члановима заједнице. Прекидања су обично више оријентисана ка потребама других (нпр. ка пружању помоћи другима) него ка сопственој индивидуи (нпр. искоришћавању прилике да се преузме реч). Са друге стране, у индивидуалистичким културама особа може да буде настројена ка употреби прекидања која су повезана са доминацијом јер употребом ових прекидања може да искаже своју индивидуалност и различитост што се у индивидуалистичким културама изузетно цени (Ли 2001).

5.2. Пошто је доказано да говорни стилови утичу на фреквенцију прекидања саговорника, у социолингвистичким истраживањима овог типа неопходно је неутралисати културолошке разлике међу учесницима. Због тога се у студијама које се баве прекидањем саговорника у зависности од рода учесника, осим у случајевима када је циљ истраживања поређење фреквенције прекидања у различитим културама, истраживачи одлучују за учеснике исте етничке припадности.

5.3. Међутим, важно је напоменути да и у погледу прекидања саговорника можемо говорити о територијалном и друштвеном раслојавању у оквиру исте етничке групације. У анализираним студијама и истраживањима из ове области није детектован покушај уважавања дијалекатских разлика међу говорницима.

6. Друштвени контекст истраживања

6.1.1 Друштвени контекст као контекстуална варијабла која је потенцијални узрок недоследности и непоузданости резултата социolingвистичких истраживања о прекидању саговорника може се посматрати дијахронијски и синхронијски.

6.1.2. Анализирана истраживања спроведена су од 1965-2004 године и ова чињеница је релевантна јер се, дијахронијски посматрано, друштвени контекст у погледу положаја жена у друштву у овом периоду драстично мењао. Један од индикатора ове драстичне промене је и све већи удео женске популације у институцијама високог образовања, који је, на пример, у Енглеској и Велсу са 33% 1975. године достигао нешто мање од 50% 1999. године (МекНаб и др., 2002).

6.1.3. Уколико се друштвени контекст посматра синхронијски релевантна је чињеница да су скоро сва истраживања спроведена у Британији и Сједињеним Америчким Државама, глобалним у борби за бољи положај жена у друштву.

6.2. Анализа социolingвистичких истраживања о прекидању саговорника пружа још један податак који је релевантан у разматрању друштвеног контекста као контекстуалне варијабле чије занемаривање се директно одражава на резултате истраживања. Наиме, скоро све студије спроведене су на студентској популацији. Однос полова у укупном броју студентата последње деценије је изједначен (МекНаб и др., 2002)⁶, па у овом контексту не можемо говорити о квантитативној доминацији мушкараца. Девојке у просеку имају боље резултате у академским постигнућима од својих колега (Мекнаб и др., 2002), па нема основа ни за претпоставке о квалитативној доминацији мушкараца. У контекстима у којима не можемо говорити о мушкој или женској доминацији нема ни основа за претпоставке да припадници једног рода прекидају саговорнике више од другог. У ширем друштвеном контексту и даље се бележи доминација мушкараца јер, између осталог, девојке имају двоструко мање шансе да достигну високе академске титуле (Мекнаб и др., 2002). Због тога, резултате добијене на студентској популацији не можемо генерализовати на читаву популацију.

7. Закључна разматрања

7.1. Овим радом се указује на контекстуалне варијабле које поред рода учесника у конверзацији утичу на прекидања саговорника. Осим што се наглашава чињеница да однос ових фактора према фреквенцији прекидања није систематски обрађен у литератури и да су њихови ефекти занемарени да би се доказало да се резултати студија морају прихватати са резервом јер се са разлогом могу сматрати непоузданим, указује се и на потенцијалне начине да се исти превазиђу.

7.2. Занемаривање контекстуалних варијабли само је један од узрока недоследности резултата социolingвистичких истраживања о прекидању саговорника и родној доминацији. Недоследност резултата може се приписати и недоследностима у дефинисању појма прекидања саговорника, недоследностима у системима формалних и функционалних класификација, али и читавом низу теоријских, практичних и методолошких пропуста.

7.3. На самом крају, важно је напоменути да контекстуалне варијабле које су представљене у овом раду нису само релевантне за социolingвистичка истра-

⁶ Податак се односи на Енглеску и Велс

живања која се баве проблемом прекидања саговорника, већ и другим питањима која се тичу родне доминације у конверзацији.

Литература

- Бенгоећа Бартоломе 1993: M. Bengoechea Bartolome, Sex and Dominance: Two Independent Variables in the Analysis of Interruption, *Pragmalinguistica*, vol.1.
- Билоус и Краус 1988: Bilous and Krauss, Dominance and Accomodation in the Conversational Behaviours of Same- and Mixed- Gender Dyads, *Language and Communication*, vol. 8, no. 3/4.
- Бити 1981: G. Beattie, Interruption in conversational interaction, and its relation to the sex and status of the interactants*, *Linguistics*, 19.
- Голдбер 1990: J. Goldberg, Interrupting the Discourse on Interruptions, *Journal of Pragmatics*, 14.
- Дајер и др. 2000: K. Dyer, M. Hsu and M. Perez, Gender Differences in Interruptions and Dominance in Pre-School-Aged Children, *Perspectives in Psychology*, spring 2000.
- Еделски 1993: C. Edelsky, Who's Got the Floor?, in D. Tannen (ed.), *Gender and Conversational Interaction*, New York: Oxford University Press.
- Ецкерт и МекКонел-Гинет 1993: P. Eckert and S. McConnell-Ginet, *Language and Gender*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Зао и Ганц 2003: X. Zhao and W. Gantz, Disruptive and Cooperative Interruptions in Prime-Time Television Fiction: The Role of Gender, Status, and Topic, *Journal of Communication* 53/2.
- Итакура 2001: H. Itakura, *Conversational Dominance and Gender*. Amsterdam: John Benjamins.
- Карли 1990: L. Carli, Gender, Language and Influence, *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 59, no. 5.
- Кенеди и Кемден 1983: C. Kennedy and C. Camden, A new look at interruptions, *Western Journal of Speech Communication* 47.
- Клајн 2001: M. Clyne, Discourse in Cross-linguistic and Cross-cultural Contexts, in R. Mesthrie (ed.), *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*, Oxford: Elsevier Science Ltd.
- Коетс 1989: J. Coates, Gossip revisited: Language in all-female groups, in J. Coates and D. Cameron (eds.), *Women in their speech communities*, London and New York: Longman.
- Коетс 1990: J. Coates, *Women, Men and Language: A Sociolinguistic Account of Sex Differences in Language*, London: Longman.
- Колок и др. 1985: P. Kollock, P. Blumstein and P. Schwartz, Sex and Power in Interaction: Conversational Privileges and Duties, *American Sociological Review*, vol. 50.
- Крег и Питс 1990: D. Craig, and M. K. Pitts, The dynamics of dominance in tutorial discussions, *Linguistics* 28.
- Лефлер и др. 1982: A. Leffler, D. Gillespie and J. Conaty, The Effects of Status Differentiation on Nonverbal Behavior, *Social Psychology Quarterly*, vol. 45, no. 3.
- Ли 2001: H. Li, Cooperative and Intrusive Interruptions in Inter- and Intracultural Dyadic Discourse, *Journal of Language and Social Psychology*, vol.20. no.3.
- Ли и др. 2004: H. Li, M. Krysko, N. Desroches and G. Deagle, Reconceptualizing Interruptions in Physician-Patient interviews: Cooperative and Intrusive, *Communication and Medicine*, 1 (2).
- Лит-Пелегрини 1980: H.M. Leet-Pellegrini, Conversational dominance as a function of gender and expertise, in H. Giles, W.P. Robinson and P.M. Smith (eds.) *Language: Social- psychological perspectives*, New York: Pergamon Press.

Марч 1988: T.A. Marche, The developmental and gender related use of listener responsiveness and interruption behaviour. M.Sc. thesis, Department of Psychology, Memorial University of Newfoundland.

Марч 1993: T. Marche, and C. Peterson, The Development and Sex-Related Use of Interruption Behavior, *Human Communication Research*, vol. 19. no 3.

МекНаб и др. 2002: R. McNabb, S. Pal and P. Sloane, Gender Differences in Educational Attainment: The Case of University Students in England and Wales, *Economica*, 69.

Натал и др. 1979: M. Natale, E. Entin and J. Jaffe, Vocal interruptions in dyadic communication as a function of speech and social anxiety, *Journal of Personality and Social Psychology* 37.

Рим 1977: Y. Rim, Personality variables and interruptions in small discussions, *European Journal of Social Psychology* 7.

Роџер и Шумахер 1983: D.B. Roger and A. Schumacher (1983), Effects of individual differences on dyadic conversational strategies, *Journal of Personality and Social Psychology* 45.

Роџерс и Џоунс 1975: W. Rogers and S. Jones, Effects of Dominance Tendencies on Floor Holding and Interruption Behavior in Dyadic Interaction, *Human Communication Research*, 1.

Смит-Ловин и Бруди 1989: L. Smith- Lovin and C. Brody, Interruptions in Group Discussions: The Effect of Gender and Group Composition, *American Sociological Review*.

Тенен 1994: D. Tannen, Interpreting Interruption in Conversation, in D. Tannen (ed.), *Gender and Discourse*, Oxford: Oxford University Press.

Тенен 1996: D. Tannen, *Gender and Discourse*. Oxford: Oxford University Press.

Тарнер и др. 1995: Turner, Dindia, Pearson, An Investigation of Female/Male Verbal Behaviors in Same-Sex and Mixed-Sex Conversations, *Communication Reports*, vol. 8, no. 2.

Уено 2004: J. Ueno, Gender Differences in Japanese Conversation, *Journal of Intercultural Communication Studies*, vol. 18, no. 1.

Фишмен 1983: P. Fishman, Interaction: The work women do, in B.Thorne, C. Kramarae and N. Henley (eds.) *Language, Gender and Society*, Rowley, MA: Newbury House.

Џејмс и Кларк 1993: D. James and S. Clarke, Women, Men and Interruptions: A Critical review, in D. Tannen (ed.), *Gender and Conversational Interaction*, New York: Oxford University Press.

NEGLECT OF CONTEXTUAL VARIABLES IN SOCIOLINGUISTIC STUDIES OF INTERRUPTION AND GENDER DOMINANCE

Summary

This paper analyses sociolinguistic studies of interruption and gender dominance in terms of their attitude towards contextual variables which influence interruption in conversation. The emphasis is on the effect of the contextual variables including type of interruption, topics of conversation, differences in status/power between the participants, personality factors, cultural differences in conversational styles, and social context. In the studies analyzed in this paper, the effect of the mentioned factors is neglected, and one of the consequences of such treatment of contextual variables is extreme inconsistency and unreliability of the results. Finally, possible ways for incorporating these variables in research are suggested.

Key words: interruption, gender dominance, contextual variables

Јелена Јосијевић
Неда Видановић

Каталин Озер¹
Нови Саг

ФУНКЦИЈЕ ЈЕЗИКА И ОСЛОВЉАВАЊЕ: ЕМОТИВНА ФУНКЦИЈА ПРОМЕНЕ МОДУСА

У раду се описују функције ословљавања кроз призму функција језика, а посебна се пажња поклања емотивној функцији тзв. промене модуса. На основу различитих примера из српског, немачког и мађарског језика указује се на чињеницу да и промена модуса, тј. уобичајене, устаљене шеме ословљавања, може бити носилац функције, доминантно емотивне природе, а може изражавати како позитивне, тако и негативне емоције говорника.

Кључне речи: функције језика, емотивна функција, ословљавање, промена модуса

1. Увод

У лингвистичкој литератури се форме ословљавања претежно дефинишу као речи и изрази (у многим европским језицима личне заменице и различите номиналне форме) којима се упућује на саговорника или саговорнике (нпр. срп. *ћи/Ви, Милане/Сћанка, зосјогине Пејровићу/зосјођо Пејровић*; нем. *Du/Sie, Franz/Maria, Frau Müller/Herr Rauer*; мађ. *te/Maga/Ön, Gergő/Zsófi, uram/asszonyom* итд.). Када се дискутује о функцији, односно функцијама овог комплексног језичког феномена, такође се често истиче да се у овим формама огледа однос и став говорника према саговорнику. Међутим, уколико узмемо у обзир да до овог означавања, упућивања на адресата, долази из низа различитих разлога (успостављање контакта, обезбеђивање пажње саговорника, селекција једног одређеног саговорника из групе саговорника и др.) претходна дефиниција може деловати непотпуно. Зато је циљ овог рада опис функција директног вербалног ословљавања у контексту функција језика, а посебно емотивна функција једног од најзанимљивијих аспеката ословљавања, тзв. промене модуса (прелаз са Т-форми на V-форме – и обрнуто, нем. *Anredemodus*, уп. Ziffonun и др. 1997), на основу примера из српског, али и немачког, као и мађарског језика.²

2. Емотивна функција језика и промена модуса

У оквиру другог поглавља неопходно је пажњу најпре посветити појму ословљавања и промене модуса, а затим функцијама ословљавања у контексту функција језика уопште.

¹ ozer.kati@gmail.com

² Примери су издвојени делом из корпуса који је прикупљен за израду мастер рада у вези са ословљавањем у немачком и српском језику 2009. године, а делом из корпуса који је у припреми за израду дисертације у вези са ословљавањем у немачком, српском и мађарском језику.

2.1 О ословљавању и *ш*зв. *ѝ*ромени модуса

Као што је горе истакнуто, ословљавање се може једноставно одредити као упућивање на саговорника или саговорнике вербалним средствима. У ова средства се најчешће убрајају личне заменице и различити именички изрази (једно- или вишесложни изрази), и оваква подела се заиста показала корисном при изучавању овог језичког феномена у многим језицима широм Европе (не нужно индоевропским, као што је нпр. мађарски). Потребно је, међутим, истаћи да постоје језици у којима је систем ословљавања другачији, на неки начин комплекснији (нпр. јапански, у којем постоји читав систем суфикса са функцијом ословљавања, док заменички облици играју секундарну улогу (в. Besch1998²: 113–121). Одређене разлике постоје и у случају језика који припадају мање-више истом културном простору, као што су немачки, српски и мађарски језик.

Када се говори о прономиналним формама, често се цитира подела Роџера Брауна и Алберта Гилмена на Т- и V-заменеце (в. Brown/Gilman 1972), при чему се под Т-формама мисли на „обичну“, „фамилијарну“ заменицу 2. лица јединине (срп. *ти*, нем. *du*, мађ. *te*), чија је употреба (пре свега симетрична) везана за одређени степен осећања блискости, солидарности међу саговорницима, а које је условљено нпр. сродством, познатошћу или припадношћу истој друштвеној групи (старост, тј. генерацијска припадност, пријатељство, политичка уверења и сл.). Заменица резервисана за „учтиво“ ословљавање, V-заменица у српском јесте заменица 2. лица множине *Ви* (употребљена како у случају једног саговорника, тако и у случају више саговорника, као и латински облик *vos* – по којем је ова врста заменица и добила свој назив). Ову улогу у немачком језику преузима заменица 3. лица множине *Sie* (такође за једног или више саговорника).

У мађарском језику слика је комплекснија, упркос чињеници да се подела на две врсте, две димензије употребе прономиналних форми показује корисном при опису система језичких средстава у служби ословљавања, јер систем V-заменица чине два облика (односно четири, ако убрајам и одговарајуће множинске облике): мање формална заменица *Maga/Maguk* (V1) и формално, у неким деловима мађарског говорног подручја учтиввије *Őn/Őnök* (V2) – обе су заменице 3. лица (једине или множине).³ Ипак, имајући у виду поменуте разлике, ове немачке, српске и мађарске заменице можемо третирати као V-заменеце, а комуникативне ситуације у којима се (такође пре свега симетрично) употребљавају карактерише одређени степен дистанце, неретко емоционалне природе, а која је резултат непознатости, одсуства сродничких и других веза, формалности разговорне ситуације и сл.

При асиметричној употреби заменичких форми долази до изражаја нека врста хијерархијске разлике између саговорника (данас је то углавном старосна разлика, док су у претходним вековима то углавном биле разлике у друштвеном статусу), при чему се V-заменицом ословљава особа која на хијерархској лествици заузима виши, значајнији положај.⁴ У раду ће се показати да су одступања од ових правила могућа и да играју улогу управо у контексту емотивне

3 У вези са карактеристикама употребе *Maga* или *Őn* у Војводини (Суботици) и у Мађарској (Сегедин) в. Raffai 1998. Поред поменутих прономиналних облика у мађарском језику постоји још један начин учтивног, мање-више формалног индиректног ословљавања саговорника помоћу глагола *tetszik* ('свиђа се/допада се') и инфинитива неког другог глагола (нпр. *Sietni tetszik?* = 'Да ли журите (=Ви)?').

4 Детаљније о употреби две врсте заменица в. такође Radovanović 20033: 132–143.

функције језика и ословљавања. Термин *модус* или начин ословљавања (нем. *Angedemodus*) означава – као што је у уводном делу већ напоменуто – употребу Т-или V-заменице (*Du*-модус и *Sie*-модус). У овом раду користиће се и уопштени називи Т-модус и V-модус. После овако дефинисаних Т- и V-облика, промену модуса можемо одредити као замену једне форме другом, прелаз са једне форме на другу, а могућа је у оба смера.

Упркос чињеници да се модус ословљавања првенствено одређује на основу употребљене заменице, било би погрешно проучавати њихову употребу, односно проучавати овај феномен изоловано од паралелно употребљених, компатибилних именичких форми у датом разговору (нпр. персира се и комшији са првог спрата, али и свештенику, као и председнику државе, али комшију можемо ословити и личним именом, ако смо у добрим односима и дуго се познајемо: *Добар дан, Перо, како с'те (=Ви)?*). Именичке форме ословљавања се могу сврстати у различите категорије, а једну од најдетаљнијих подела објавила је Фридерике Браун (Braun 1988. године). Овде ћемо, примера ради, навести само неколико категорија: имена (лична имена, презимена, надимци итд.), речи које означавају сродство, речи типа *џосподине/џоспођо*, различите титуле/звања итд. (в. детаљније Braun 1988: 9-10). Именичке форме незаобилазне су у контексту промене модуса, јер нпр. прелаз са V-заменице на Т-заменицу (са *Ви* на *џи*, са *ду* на *Сие*, са *Мага* на *те* – која је далеко учесталија од обрнутог случаја) често подразумева и промену употребљеног именичког облика (нпр. *Ви + џосподине Пешировићу* → *џи + Перо*; *Sie + Frau Rehner* → *ду + Andrea*, *Maga + kolléganő* → *те + Анна*).

2.2 Функције језика и функције ословљавања

У оквиру овог потпоглавља пажњу ћемо посветити ословљавању у контексту различитих функција језика. Када се говори о функцијама језика, на првом месту се увек истиче његова улога у међуљудској интеракцији, тј. комуникативна функција, а из ње се може извести већина других функција (в. Бугарски 1995: 26). До данас су разрађени различити модели комуникацијског процеса и с тим у вези различите поделе функција језика. Овде ћемо се из практичних разлога позвати на поделу Романа Јакобсона – као на једну од детаљнијих и најприхваћенијих подела – и функције ословљавања тумачити кроз призму ове класификације.⁵

Када се расправља о ословљавању и његовим функцијама, на првом месту се свакако наводи (већ при дефинисању појма ословљавања) упућивање на саговорника. Овако одређеној примарној функцији у неким случајевима можемо доделити етикету референцијална – поготово у случају заменичких форми (нпр. *Tu si моја најбоља друзарица!//Du bist meine beste Freundin!//Te vagy a legjobb barátom!* = овде је саговорник уједно и предмет саопштавања), међутим, ако се узме у обзир шири контекст (језички или ванјезички) многих исказа, лако се може доћи до закључка да поменута функција често није у првом плану. Илустровању ове чињенице служе и следећи примери:

а) *Колеџинице, будиште љубазни, зашворитише прозор!* (сит.: у учионици на факултету, асистенткиња се обраћа студенткињи која седи близу прозора; слични, забележени примери: нем. *Frau Marx, könnten Sie bitte das Fenster zumachen?*, мађ. *Kolléganő, legyen olyan jó, csukja be az ablakot!*)

⁵ У овом поглављу се позивамо на Јакобсонова разматрања у тексту *Лингвистика и поезика* (в. у Jakobson 1966: 289–295), као и на тумачење Милорада Радовановића (уп. Radovanović 2003³: 73–77).

У првом плану је саговорник, односно однос поруке и саговорника – именица у вокативу има задатак да изазове реакцију саговорнице, тј. да она затвори прозор: ово јесте класичан пример за конативну (апелативну) функцију (тј. сврха, задатак поруке јесте да утиче на саговорника, да га подстакне на неку акцију) а могли бисмо са лакоћом наћи читав низ примера ове врсте у сва три језика.

б) *И молим те, само још ово да ти испричам! Пишам ја њега, сестро слајка, куда идеш по овој врућини, а он се, драга моја другарице, ни окренуо није!* (сит.: разговор другарица на улици, једна прича другој детаљно како се посвађала са мужем)

У овом примеру именички облици у вокативу имају задатак да, пре свега, (остваре и) одрже контакт, осигурају пажњу саговорнице = фатичка (контактна) функција.

Изрази *сестро слајка* и *драга моја другарице* могу уједно послужити и као примери за емотивну функцију. Да се кроз њих заиста изражава одређени однос, емоција говорника, је лако уочљиво, уколико дате изразе заменимо нпр. личним именом: (...) *а он се, Снежо, ни окренуо није!* (Конкретно у овом случају: блискост коју говорник осећа према саговорнику, при чему би се могли навести и неки слични немачки односно мађарски примери: *meine Süße* или *drága hugicám* и сл.⁶)

Метајезичка и поетска функција, две последње компоненте Јакобсонове поделе, на први поглед, нису од примарног значаја са аспекта ословљавања, међутим, под одређеним околностима се ипак могу идентификовати, чини се, у уској повезаности са неким другим функцијама:

в) *Децо, да ли разумеш шпана причам? Шпана значи, шпана је „Nebensatz“?* (сит.: наставница објашњава ђацима граматiku на страном језику и понекад проверава на матерњем језику да ли разумеју градиво; с обзиром да је у питању учестали, на неки начин универзални „педагошки“ поступак, лако би се могли наћи истоветни примери како на немачком, тако и на мађарском језику) = именица у вокативу као саставни део сегмента са метајезичком функцијом, при чему долази до изражаја и конативна, али и фатичка функција.

г) *Е, драга, драга, да је среће, била би са мном, али ти се неће (...)* (стих из песме Здравка Чолића, али могли бисмо навести било који слични пример, из било ког од поменутих језика у овом раду) = поетска (есетска) функција целокупног текста, као и понављања номиналног израза са функцијом ословљавања, а у текстуалној стварности емотивна, конативна, а могуће и фатичка функција.

На крају овог потпоглавља потребно је истаћи да и друге класификације могу на сличан начин бити корисне или чак комплементарне при опису функција ословљавања. У литератури, као што је у уводу истакнуто, поред поменуте упућивачке функције језичких средстава у служби ословљавања, најчешће се наводи указивање на врсту односа међу комуникаторима. Другим речима, ови изрази поред свог основног значења у датом контексту увек носе и одређено социјално/друштвено значење. Као што је приметила и Агнеш Домонкоши,

6 Са правом би се могло поставити питање да ли у немачком односно мађарском језику постоје прави еквиваленти нпр. за српски израз *сестро слајка*. Могу се наћи, наиме, примери и за на неки начин (са аспекта ословљавања) празну употребу овог српског израза. Да је то тако, потврђује и један недавно забележени пример употребе овог номиналног облика: *Сестро слајка, они нама још нису уилашили плаше!* = женска особа (од око 60 година) се обраћала мушкој особи (сличне старости)! Овакви, донекле „непримерени“ начини ословљавања, као и питање фреквентности оваквог начина изражавања блискости у поменутих језицима биће предмети посебних радова.

у овој чињеници лако можемо препознати Лајонсову (Lyons 1977) друштвено-експресивну функцију или интеракцијску функцију Браун и Јула (Brown/Yule 1983) (уп. Domonkosi 2002: 51).

2.3 Емотивна функција промене модуса

Поред описа функција ословљавања, циљ овог рада јесте да се укаже и на чињеницу да промена шеме ословљавања у одређеним случајевима такође може бити носилац функције – најчешће емотивне функције.

Емотивна (или емоционална, експресивна, афективна итд.) функција се своди, као што је горе делом истакнуто, на однос поруке и њеног пошиљаоца (уп. Radovanović 2003³: 73). Другим речима, у фокусу комуникацијског процеса је говорник, а исказ даје највише података о емоционалном стању истог (радост, бес, страх итд.) (уп. Бугарски 1995: 29). На који начин се емотивна функција остварује при промени модуса ословљавања?

Промену модуса одредили смо као „прелаз“ са одређене врсте заменичких облика на други – прелаз са Т-форме на V-форму – имајући у виду и значај компатибилних именичких израза при анализирању облика неке важеће шеме ословљавања у оквиру даог разговора. Да бисмо добили одговор на претходно постављено питање, морамо одговорити на једно друго: када и под којим околностима долази до такве промене?

Уопштено се може рећи да до промене долази у оном моменту када устаљене шеме, односно изрази, који су до тог тренутка употребљавани, нису примерени односу, тј. не описују више на адекватан начин однос саговорника, па говорник „склања“ облик који „смета“. У овом процесу, изгледа, највећу улогу играју емоције: како позитивне, тако и негативне.⁷ Због лакше прегледности, примере ћемо навести према врсти прелаз:

а) Прелаз са V-форме на Т-форме (у српском прелаз на *ши*, у немачком на *du*, а у мађарском на *te*, као и на компатибилне именичке облике у сва три наведена језика)

Прелаз на Т-форму, који је уједно евидентно и најфреквентнији (у српском, али и у немачком и мађарском) најчешће изражава позитивне емоције: пријатељство, љубав, припадност истој друштвеној групи (као израз кохезије у групи, али и идентитета, нпр. у неким партијама левичарске оријентације). Овим прелазима најчешће претходи нека врста договора међу саговорницима, а могу се установити и нека правила у вези са иницирањем, предлагањем оваквог прелаз (нпр. да прелаз иницира старији саговорник или саговорник који има значајнији положај у друштвеној хијерархији). Пример на српском језику из свакодневног живота:

А: *Јао, хајде да пређемо на ши, ња њијемо кафу већ сто година, нема смисла! Шиша кажеш?*

Б: *Добро, Тања, ши! Имаш ли још оног кекса?* (сит.: асистенткиња од око 30 год. пије кафу са библиотекарком која је око 10 година старија од ње, библиотекарка предаже прелаз)

Како се однос саговорника у претходном примеру развио у пријатељство, старија саговорница иницира прелаз. У супротном случају задржала би се (симетрична) шема ословљавања *Ви + колеџнице* или одсуство номиналног израза,

⁷ Уопштено о промени модуса у немачком и српском језику в. Ozer 2010.

која се донекле може сматрати адекватном за комуникацију одраслих запослених на факултету, међу којима постоји одређени степен дистанце.

Пример за прелаз на Т-форму, а која изражава негативне емоције (нпр. бес, мржњу, завист, нестрпљење и сл.), такође лако можемо наћи у свакодневном животу – нажалост све чешће. На класичне примере ове врсте наилазимо у градском саобраћају сваки дан, када на пример, примерена шема *Ви* + *žos̄jodine/žos̄jōđo* или одсуство именичке форме постаје *џи* + погрдни назив (у српском неретко назив неке животиње):

а)

А: *Куда возиш (= џи), мајмуне?!*

Б: *Коњу, зар не видиш (= џи) да је зелено?! (сит: у раскрсници, мушка особа А од око 45 год. скреће аутом удесно, а на пешачки прелаз излеће бициклиста, особа Б, сличне старости – коме је такође зелено)*

Ова шема није непозната ни говорницима немачког, као ни мађарског језика:

б) *Du blöde Kuh, da fährt man nicht!* (реакција мушке особе од око 65 година док је возио ауто када је угледао неправилно скретање мајке на бициклу са дечјом „приколицом“)

в) *Te hülye állat (= 'животињо'), így fordulnak jobbra?* (реакција млађе женске особе која вози ауто, а возач испред ње је пре скретања на десно прешао у леву траку да би скренуо у већем луку)

Упркос чињеници да су именички облици у датим примерима већ по природи емотивно обележене, при њиховом замењивању примереном, неутралном шемом ословљавања постаје јасна управо емотивна функција саме промене модуса.

Б) Прелаз са Т-форме на V-форме (у српском прелаз на *Ви*, на немачком на *Sie*, а у мађарском на *Maga/Ön*⁸, као и на компатибилне именичке облике у сва три наведена језика)

Иако се са овом врстом прелаза ређе срећемо у свакодневној комуникацији, она је и те како присутна.

Израз позитивне емоције, односно до одређене мере неутралности⁹, при прелазу на V-форму налазимо у следећем примеру на српском језику:

А: *Ђао, Владо! (џауза) Како с'те? Враџили с'те се (= Ви) из Канаде?*

Б: *Добар дан, шеџка Шшеџице, хвала, добро сам. Да, џу сам сада.* (сит.: комшиница од око 70 година среће сина својих комшија – од око 26 година – кога дуго није видела, у згради, испред лифта)

Овде прелаз на *Ви*, који уводи старија саговорница, мењајући тиме (асиметричну = он њој персира) шему *џи* + лично име у *Ви* + лично име не треба схватити као прелаз на форму која изражава емоционалну дистанцу, већ као израз уважавања и својеврсног укључивања у свет равноправних одраслих особе према којој се до недавно опходила као према детету и ословљаваља обликом *џи* +

8 Употреба ових мађарских заменичких облика варира у различитим деловима мађарског говорног подручја (нпр. облик *Maga* се у Мађарској у односу на *Ön* често доживљава као мање учтива форма, док у Војводини, изгледа, то није случај, у вези с овим в. дет. Raffai 1998). Овде ће питање фреквентнијег облика остати отворено.

9 Неутралност, јер би у овом случају – у случају одраслих саговорника међу којима постоји одређени степен дистанце – управо употреба V-заменице била примерена, немаркирана форма.

лично име.¹⁰ О емоционалној дистанци не може се говорити, уосталом, ни због непромењене употребе личног имена – у овом случају. Сличне примере знали су навести како немачки, тако и мађарски информанти, а чини се да се у сва три језика управо поменуто укључивање, прихватање појединца у свет одраслих, изражава (под условом да постоји одговарајући контекст: комшиluk, родитељи у разговору са пунолетним пријатељима своје деце и сл.) прелазом на V-заменицу.

Ипак, дистанцу, која је у овом контексту најчешће повезана са неком негативном емоцијом, изражава (посебно нагли) прелаз на *Ви* између саговорника који су већ у неком тренутку прешли на *џи*. Ова „рестаурација“ почетног односа може бити изазвана љутњом, увређеношћу или неком другом негативном емоцијом (у вези са овим уп. тумачење код Weinrich 2007: 106). Међутим, нису непознати ни случајеви када је овакав прелаз резултат одсуства било каквог контакта током неког дужег периода.

За крај, а у вези са прелазом на V-форму, треба навести и један пример у којем промена модуса нема изражену емотивну функцију: ословљавање у одређеним формалним ситуацијама (нпр. комуникација на суду – муж у улози адвоката ће се жени у улози судије обратити са *Ви* + *доспођо судија*, *Sie* + *Frau Vorsitzende* односно *Őn* + [*tisztelt*] *bíróñő*). Како је у оваквим ситуацијама ословљавање и промена модуса изражене контекстуалне природе, функцију оваквог прелаза можемо описати као контекстулану функцију¹¹ (уп. Domonkosi 2002: 50).

3. Закључак

На основу горе приказаних разматрања можемо закључити следеће:

При опису функција ословљавања могу се користити различите класификације функција језика, чиме се у извесној мери избегава неодређеност и непотпуност при опису ословљавања као веома сложеног језичког феномена.

Показало се, затим, да и промена модуса, промена шеме ословљавања, испољена и као намерно непоштовање правила употребе може бити и јесте носилац функције, доминантно емотивне природе.

Да се овај феномен може запазити у сва три језика на којима су у овоме раду наведени примери (од којих су два индоевропска, а један припада угрофинској породици језика) а пре свега могућност налажења сличних, а понекад и еквивалентних примера, указује на то да системи језичких средстава са могућом функцијом ословљавања саговорника – упркос мањим или већим разликама како у инвентару, тако и у правилима употребе – почивају на истом принципу, а највероватније су резултат и поновна потврда постојања једног заједничког, европског културног простора. Који је домет овог феномена, тј. које су границе овог принципа, треба проверити у случају осталих европских, али и неевропских језика (чији системи ословљавања не почивају на прономиналним, номиналним или вербалним формама, в. горе пример јапанског).

10 Компатибилност поздрава (тј. у овом случају компатибилност/некомпатибилност поздрава „ћао“) и модуса ословљавања, али и номиналних форми, биће приказана у оквиру посебног рада.

11 У вези са одређивањем, описом контекстуалне функције в. Hajmz 1980: 51–52, као и тумачење Милорада Радовановића у односу на Јакобсонову поделу (в. Radovanović 2003: 77.)

Литература

- Бугарски 1995:** Р. Бугарски, Увод у општу лингвистику, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Besch 1998²:** W. Besch, *Duzen, Siezen, Titulieren: Zur Anrede im Deutschen heute und gestern*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Braun 1988:** F. Braun, *Terms of Address: Problems of patterns and usages in various languages and cultures*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Brown/Gilman 1972:** R. Brown, A. Gilman, The Pronouns of Power and Solidarity, y: P.P. Giglioli (ред.), *Language and Social Context*, London: Penguin, 252-282.
- Domonkosi 2002: Á. Domonkosi, *Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban*, Debrecen: Magyar Nyelvtudományi Intézet.
- Hajmz 1980:** D. Hajmz, *Etnografija komunikacije*, Beograd: BIGZ.
- Jakobson 1966: R. Jakobson, *Lingvistika i poetika*, Beograd: Nolit.
- Ozer 2010:** K. Ozer, Pronominalne forme sa funkcijom oslovljavanja u nemačkom i srpskom jeziku: promena modusa, u: *Savremena proučavanja jezika i književnosti*. Godina II/ knjiga 1. Zbornik radova sa II naučnog skupa mladih filologa Srbije održanog 6. marta 2010. godine, Kragujevac : Filološko-umetnički fakultet, 403-411.
- Radovanović 2003³:** M. Radovanović, *Sociolingvistika*, Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Raffai 1998:** É. Raffai, A megszólítás változatai Szabadkán és Szegeden, y: K. Sándor (ред.): *Nyelvi változó - nyelvi változás*, Szeged: JGYF Kiadó, 179-188.
- Weinrich 2007:** H. Weinrich, *Textgrammatik der deutschen Sprache*, Hildesheim/Zürich/New York: Georg Olms.
- Zifonun и др. 1997:** G. Zifonun et. al, *Grammatik der deutschen Sprache*, Mannheim: Institut für deutsche Sprache.

SPRACHFUNKTIONEN UND ANREDE: DIE EMOTIVE FUNKTION DES MODUSWECHSELS

In der Arbeit wird gezeigt, dass sich die unterschiedlichen Funktionen der Anredeformen mithilfe der Sprachfunktionen leicht umschreiben lassen, wodurch unklare und mangelhafte Beschreibungen vermieden werden könnten. Besonders wird die emotive Funktion des sog. Moduswechsels anhand serbischer, deutscher und ungarischer Beispiele umschrieben und darauf hingewiesen, dass der Wechsel der üblichen Anredemuster an sich eine Funktion ausüben kann, die vorwiegend emotiver Natur ist.

Ана Петровић¹*Београд*

КИНЕСКО-ЕНГЛЕСКИ КОНТАКТИ: КИНЕСКИ ПИЦИН И СОЦИОЛИНГВИСТИЧКА СИТУАЦИЈА У ХОНГКОНГУ

Узимајући у обзир чињеницу да се данас у Србији развија трговина управо са досељеницима из једне од области где се употребљавао кинески пизин, као и то да код нас не постоје радови који се темом тог пизина баве, рад за циљ има да да преглед досадашњих резултата на пољу проучавања кинеског обалског пизина – на фонолошком, морфолошком, лексичком и синтаксичком нивоу – како би заинтересованима пружио полазну тачку за њихова будућа истраживања. Рад такође жели да прикаже савремену ситуацију у Хонгконгу, у светлу најновијих тежњи ка плурицентричности колонијалних језика у постколонијалним друштвима, и укаже на један од могућих приступа језичком планирању у вишејезичним областима.

Кључне речи: кинески пизин, енглески, Хонгконг, језичко планирање, језици у контакту

0.1. У доба великих открића центар Европе почео је да се помера са средњо-европских држава на оне на обалама океана. Технички пробоји на пољу наутике и картографије омогућили су Европљанима да се отисну у истраживање других континената у потрази за новим богатствима. Од 15. до 17. века они ће се упознати са свим осталим насељивим континентима.

Једна од земаља до којих су дошли је и Кина. „Средишње царство“ за своје поданике, она је и пре доба великих открића била у контакту са Европом. Пут свиле, који су током своје владавине осигуравали Монголи, вековима је служио за превоз робе, културних тековина, али и болести. Тим путем је у 13. веку до Кине дошао и Марко Поло. Распадом и слабљењем Џингис-кановог царства стара трговачка рута постаје несигурна и међусобни додири се проређују.

Монголска династија Јуен је владала Кином до 1368. године (Борстин 2001: 195), када престо преузима Хунг Ву, познат и као Џу Јуен-џанг², први владар династије Минг. Он је спровео многе реформе. Нагласак привреде је пребацио са трговине на земљорадњу, али и трговина се наставила развијати. Реорганизовао је војску, увео папирни новац, подржавао ислам. После Хунг Вуове смрти његов син, цар Јонг Ле, рођен као Џу Ди, дошао је на престо 1402. Он је преселио престоницу у Пекинг и обновио речне путеве како би нову престоницу снабдевао потребним намирницама. За Јонг Леове владавине успостављају се спољни односи са другим земаљама – он води одбрамбене и освајачке ратове, било против Тамерланових снага на северу или Вијетнамаца на југу; истовремено, он успоставља и дипломатске односе.

0.2. Развитак потоњих односа био је омогућен кинеским поморским открићима морепловца Џенг Хеа. Овог муслиманског евнуха Јонг Ле је унајмио

1 Ana5ra@hotmail.com

2 Кроз рад се користи приближна фонетска транскрипција на српски, а не, као у неким делима из литературе, Вејд-Џајлсова транскрипција.

за експедиције по „западном мору“, Индијском океану, како би проширио своју славу. Џенг Хеова флота је у периоду од 1405. до 1433. године кроз седам експедиција посетила земље од југоисточне Азије све до далеког Египта (Котерел 1995: 203). Тамо нису одлазили с циљем да заплаше – све што је требало да учине јесте било да признају Јонг Леа као цара. Џенг Хе је стигао све до Малиндија (у данашњој Кенији), а претпоставља се да је успео да оде и до југа Африке и севера Аустралије.

После Јонг Леове смрти 1424. године, наследници нису благонаклоно гледали на поморска истраживања. Напротив, забранили су их – 1525. године је било кажњиво саградити брод са два или више јарбола (Котерел 1995: 207). Када се Џенг Хе вратио са своје последње експедиције, то је означило и крај великих кинеских поморских открића. Кина се полако затварала у своје границе. Јапански гусари су такође били сметња. 1387. године изграђена је мрежа утврда уз обалу да би се Кина одбранила од њихових напада (Котерел 1995: 200). Из тих разлога су Кинези на оно што долази са мора гледали подозриво. Ситуација у Кини, када су Европљани до ње допловили, довела је до тога да први контакти задуго остану релативно ограничени.

0.3. Године 1514. португалски бродови упловљавају у Кантон (Гуанџоу). Лоше понашање морнара није се могло обуздати док им оближњи Макао није дат у закуп као трговачко седиште 1553. године. Што се трговине тиче, Португалци су пре посредници између Јапана и Кине него извозници за Европу. Ту је била добит јер је, због ужасавајућег понашања јапанских *wako* гусара, трговина са Јапаном у Кини била строго забрањена 1480. године (Арана Ворд 1978: 11). У следећих 150 година превласт над овом облашћу се преносила на Холанђане, па на Енглеze, али је понашање свих дошљака било насилно. Мада их није било много, постојали су и странци који су оставили добар утисак на Кинезе, као језуитски мисионар Матео Ричи. Европски мислиоци су се упознали са делићима кинеске цивилизације кроз његов дневник и описе његове сабраће.

0.4. Унутрашњи немири у Кини омогућили су да она лако падне под власт Манџура, који оснивају династију Ђинг, последњу династију у Кини, 1644. године. Средином 17. века на сцену ступају Енглези. Под династијом Ђинг, приступ странцима је прво био ограничен. Закони Ђинга су покушали да их задрже само у Макау, на доковима Хуангпуа и у фабричком кварту Кантона (Ансалдо и други 2011: 2). Званично, контакт је био дозвољен само са главним кинеским трговцима. Подучавање кинеском је било кажњиво смрћу. Представници енглеске Источноиндијске компаније су се држали строгих ограничења јер нису хтели да ризикују уносно тржиште свиле, порцелана и чаја.

1.1. Тада почиње да се развија кинески енглески пизин, познат и као кинески обалски пизин, ради споразумевања приликом трговачких договора. Са страних бродова само је бродски управник трговине смео да уђе. Посао је требало обавити брзо, уграбити прилику док су странци, накратко, ту. Трговци су хтели да своје послове задрже између себе, тако да преводиоци не само што им нису требали него су и били непожељни. Истовремено, Кинези, житељи „средњег царства“, нису желели да се спусте на ниво странаца и уче туђ језик, док су странци Кинезе сматрали неспособним за учење њиховог језика. Из свих ових разлога, у међусобном контакту настаје пизин.

То није био јединствен језик, иако би се то могло претпоставити из једног, обједињујућег назива, већ је тај језик временом пролазио кроз своје варијанте. Језик вероватно није био исти ни у свим местима доступним странцима, као ни

на свим сталешким нивоима. Најраније записе о овом језику су начинили управници трговине са бродова, тако да о контактима обичних морнара са праљама, берберима и борделима, као и са домаћим морнарима, немамо много података. Тих додиром је сигурно било јер реч *chowchow* „храна“ из овог пицина налазимо као *kaikai* у хавајском енглеском пицину, као и у ескимском жаргону – то су вероватно пренели китоловци који су ишли од Хаваја до Арктика. Постоје сведочанства о томе да су се и морнарске песме певале на кинеском пицину на обалама Кинеског мора (Хјугил 1961 и Ромејн 1988, цитирано у Ли 2011: 46).

1.2. Како би надокнадила губитак приликом трговине чајем, Источноиндијска компанија је почела да из Индије увози опијум у Кину. На почетку је Кина то толерисала јер је и сама зарађивала на томе, али када је за њих ситуација кренула нагоре, покушали су да је ограниче. То 1839. године доводи до Првог опијумског рата 1842. године, споразумом у Нанђингу Хонгконг је предат Британцима, а за странце је отворено још пет лука: Кантон, Сјамен, Фуџоу, Нингбо и Шангај. Кинески пицин се, пратећи трговце, шири и ван Кантона, и нова упоришта налази у Хонгконгу и Шангају. Други опијумски рат је донео још олакшица за европске трговце, а кинески пицин се још даље проширио. Имунитет од кинеских закона који су Британци добили створио је јаз између њих и домаћег становништва; у доба писања Котерелове књиге и даље је било оних који су се сећали натписа на улазу у један шангајски парк: „Псима и Кинезима забрањен улаз“ (Котерел 1995: 232).

1.3. Односи у којима се овај пицин користио су се развијали – од трговачких, код којих је важно било обавити посао, где није постојала даља жеља за учењем туђег језика и где су се учесници разговора ослањали на контекст приликом споразумевања, до односа господара и слуге, када је требало знати језик послодавца како би се добио посао и где се није могло ослонити на контекст, те је требало још развити пицин. Слуге су ван свог посла користиле и даље свој матерњи језик, те су на послу допуњавали пицин калкирањем. Утицај супстрата на суперстрат се тако повећао.

Као што је поменуто, први записи су описивали разговор између важних трговаца на велико. Касније, код Хола, примери приказују односе на линији господар – слуга или богата, дало би се претпоставити, муштерија – продавац (Хол 1944: 106–112). И међу послугом је постојала хијерархија: потрчко је могао да одбије посао који је био за кулија, припадника најнижег слоја слугу, коме су била намењена најтежа задужења.

1.4. Сада је већ могуће, чак и пожељно, и интересовати се за учење туђег језика. Књижица *Hongtao Tongyong Fanui*, „Општи речник ријечоских странаца“, била је популарна у 19. веку. Састојала се од 372 одреднице: прво је ишла кантонска реч, а затим низ идеограма који заједно не чине реч кинеског, али би њихов везани изговор звучао као страна реч. Одреднице су разврстане у 4 групе: а. посао и бројеви, б. титуле и описи, в. општи појмови свакодневног живота и г. храна и неразврстани појмови (Ши 1993: 460). Од приручника, постојао је и „Кинески и енглески инструктор“ Танг Ђинг-сјинга, једног од главних кинеских трговаца, написан око 1862. године.

1.5. Опште одлике пицина су: да нису никоме матерњи језик, да су плод контакта два или више језика, да нису разумљиви говорницима језика од којих су потекли, да већи део речи вуку из једног језика (лексификатора), да имају једноставнију граматику него језици од којих су потекли, упрошћен фонолошки систем, аналитичку или аглутинативну морфологију, семантички јасну везу из-

међу речи и значења, као и мање речнике, у којима речи покривају веће семантичко поље (Себа 1997: 69). Такав је у почетку био и кинески обалски пицин.

1.6. Што се одлика различитих језичких нивоа тиче, мишљења научника који су се бавили овим језиком размимоилазе се, у мањој или већој мери, на свим нивоима осим фонолошког. Нешто од тога следи из чињенице да нису сви од проучавалаца имали једнак обим и врсту извора. Хол је имао живе говорнике, али они су били представници последње и претпоследње генерације говорника кинеског пицина, а такође су и сви били британског или америчког порекла, што је могло утицати на количину енглеских црта у њиховој варијанти овог пицина. Други аутори су радили са писаним изворима, али ограниченог обима. Стога неки нагињу мишљењу да овај пицин показује доста црта кинеског; други нагињу мишљењу да је таквих црта мало, док енглеских и универзалија пидинизације има више. Ансалдо, Метјуз и Смит кажу да има црта и једног и другог језика, али да су заступљене у различитим жанровима: кинеске у приручницима кинеских аутора, а енглеске у англофоној литератури и можда у језику западњачких кружока (Ансалдо и други 2011: 4).

Поред теорије о настанку кинеског обалског пицина само из додира енглеског и кантонског кинеског, постоји и теорија да се он развио на основи неког претходног португалско-кинеског пицина, релексикализацијом. У примеру који наводи Хол користе се речи *grândi* и *pikinini*, што би одговарало португалским речима *grande* и *pequeno* (Хол 1944: 109). Више аутора наводи пример (код свих цитирано из Ноубл 1762) „Carei grandi hola, pickenini hola?“ – „Желите ли велику проститутку, малу проститутку?“

1.7.1. Лексика је претежно енглеска, уз неке португалске, малајске, хинди и кантонске упливе: *pidgin* < енг. *business*, *two muchy* < енг. *too much*, *Joss* < порт. *Deus*, *chop* < мал. *chapa* „сецкати“, кант. *fankuei* „западњак“, буквално: „страни ђаво“ (Мартино 2003, цитирано у Ансалдо и други 2011: 5). Појављују се и речи из данског, то јест шведског: *pipa* „дула“, *apelsin* „наранџа“, као и из јапанског *jinricksha* „риџша“ (Болтон 2003, цитирано у Ли 2011: 53, 54). Сам кантонски је пицину дао релативно мали број речи.

1.7.2. Страни гласови су, у случају кинеских говорника, прилагођени дијалекатском изговору одређеног говорника. Најприметнија одлика је замена /r/, којег није било у кантонском, са јединим постојећим неназалним сонантом /l/, те *rice* > *lice*. Приметне су биле и замене енглеских /ð/ и /θ/ са *d* или *t*: *dat* < *that*, *tinkee* < *think*; затим и замена /v/ са /w/ или /b/: *belly*, *welly* < *very*, односно са /b/ или /p/ као у случају *hab*, *hap* < *have*. Ли (2011: 55) скреће пажњу на Бејкерове налазе (2009) који указују на то да су постојале две варијанте скупа фонема овог пицина – варијанта коју су користили сами становници Кантона и она коју су користили Европљани. Највеће реструктуирање звучног облика речи видљиво је у губљењу финалних сугласника јер је у кантонском у финалној позицији могло да стоји свега неколико њих. Сугласничке групе се упрошћавају, а долази и до уметања вокала *chilo* < *child*. Слововна структура је такође мењана под кантонским утицајем, тако да је CCV(C) давало CVCV, *stop* > *sitop* (Бејкер, Милхојзлер 1990: 98).

1.7.3. Морфологија је упрошћена. Кинески пицин је нефлективан језик. Неке морфосинтаксичке конструкције вуку корене из кантонског кинеског, као на пример класификатор *-pisi*, од енглеског *piece(e)*. Код њега се истовремено види утицај кантонског, али и упрошћавање у односу на тај дијалекат – у кантонском постоји један класификатор за лишће, папир и прозорска окна (пљоснате ствари), други за оловке, цеви и штапове, и тако даље (Себа 1997: 67). У заменич-

ком систему временом се *ту* усталило као заменица 1. лица једине и у субјекатској, и у објекатској функцији. Као копуле јављају се *have* у облику *hap* или *hab*, и *belong*, али је врло честа и нулта копула. Творбу речи одликује слагање, што води ка већој семантичкој прозирности: *Joss pidgin* „религија“, *Joss house* „храм“; посебно су чести примери са *-man* у другом делу, за означавање вокације: *guk man* „кувар“, *josh man* „свештеник“, *doctor man* „доктор“ (Ансалдо и други 2011: 7).

1.7.4. Синтакса кинеског пицина је још једна од различито осветљених области. Њен облик неки аутори објашњавају као упрошћену, „лошу“ енглеску реченицу, али Ансалдо и његови сарадници пре су мишљења да је то још један од примера утицаја кантонског супстрата, посебно од средине 19. века и у текстовима кинеских аутора (Ансалдо и други 2011: 15–16). То би и одговарало Холовом трећем, експанзивном периоду.

1.8. Хол (1944: 95) и Ши (1993: 459) овом пицину почетке смештају у 1715. годину. Хол му развитак дели у четири периода:

1. настанак у Кантону и Макау (1715–1748),
2. „класични“ период, у употреби у Кантону (1748–1842),
3. период експанзије, када се користи у Хонгконгу, лукама добијеним после Првог опијумског рата и у долини Јангцекјанга (од 1842. до, отприлике, 1890. године),
4. опадање као резултат друштвене и политичке климе, као и успона стандардног енглеског (од 1890. године то тадашњег тренутка).

Погледи на његово трајање се размимоилазе. Једни сматрају да је средином 20. века, када је много Кинеза који нису говорили кантонским дијалектом имигрирало у Хонгконг, кинески пицин заживео још једном, овај пут као средство комуникације између Кинеза различитог дијалекатског порекла (Бејкер, Милхојзлер 1990: 96). Други сматрају да је тај талас имиграција један од главних утицаја на изумирање кинеског пицина (Ансалдо и други 2011: 3).

Изучаваоци се ипак слажу у томе да је овај језик изумро у 20. веку. Томе је допринело неколико фактора. Трговина око Кантона почела је да опада. На пицин је гледано као на „лош“ енглески, исмеван је и око њега су се градили расни стереотипи. С друге стране, основане су мисионарске школе у којима се учили на „правилном“ енглеском. Касније се јављају и кинеске школе: Универзитет у Хонгконгу је основан 1911. године, а још школа је основано током двадесетих и тридесетих година 20. века.

2.1. Утицај енглеског после тога опстаје и развија се у Хонгконгу, британској колонији од 1842. до 1997. године, али првих стотинак година су британска и кинеска заједница живеле одвојено због језичких и културних баријера, као и расних предрасуда. Између шездесетих и деведесетих година 20. века овај град се развија у предузетнички центар. У њега се улио велики број емиграната из Народне Републике Кине. Шездесетих година прошлог века углавном су само друштвено привилеговани могли да својој деци приуште и више образовање, а могли су и да их касније пошаљу на даље студије у иностранство, па је створен систем елитистичког билингвизма. Ово златно доба колонијалног енглеског посебно је везано уз име Едмунда Бландена, професора Универзитета у Хонгконгу од 1953. до 1964. године (Болтон, Лим 2000: 434) – његови привилеговани студенти су после школовања заузели висока места у пословном свету и цивилној служби. Реформе школског система после тог периода омогућиле су и сиромашнијима приступ свим нивоима образовања, што је довело до развоја масовног билингвизма (Болтон 2000: 269). Студенти претходног система су тада почели

скретати пажњу на важност „чистоте“ енглеског. Жалбе, упућене и на рачун власти, и на рачун Универзитета, и на рачун самих ученика, достигле су врхунац средином осамдесетих година. Конкретних истраживања која би се бавила нивоом знања било је мало, а и њихови резултати су били неодређени (Болтон, Лим 2000: 433).

2.2. Док се енглески ширио међу становништвом, влада је нагласак почела стављати на кинески, али не строго. Власти, растрзане између енглеске трговине, ширег кинеског окружења и националних кантонских тежњи, нису хтеле да одлучно стану ни на једну страну. 1974. године је донесена одлука да ће енглески и кинески уживати једнакост у употреби, а 1995. године је језичка политика одређена као тежња ка двострукој писмености, енглеској и кантонској, и тројезичности – користиће се енглески, кантонски и путонгхуа (мандарински кинески), званични језик Кине (Болтон 2000: 270). Тамошње лингвисте пре занимају могућа трвења између два кинеска дијалекта него између кантонског и енглеског. Иако се нагласак помера на кинески, са његовим разним варијантама, тешко да ће Хонгконг потпуно одустати од школовања на енглеском – родитељи не верују да ће им деца једнако успешно учити нешто што је проглашено „страним“ језиком. То су јасно показали протестима који су уследили за једном од последњих одлука колонијалних власти, када су ове изненада одлучиле да енглески остане у тек нешто више од петине средњих школа у којима се до тад настава одвијала на овом језику. Верује се да Хонгконг мора неговати „стандардни“ енглески и тиме одржати своје место међу новим економским ривалима – Шангајем и Сингапуром (Болтон 2000: 274).

2.3. Енглески се проширио и у лични живот Хонконжана. Болтон (2000: 276) цитира податке испитивања из 1993. године, према којем је 56% становника имало енглеско име, а за 30% то име се налазило и на њиховој личној карти. Енглески су користили и приликом попуњавања чекова, блиски рођаци су им живели у англофоном свету, а око себе су уочавали промене кода. Дадиље Филипинке, сада у све већем броју запослене код породица средњег слоја, стварају окружење у ком се деца од малих ногу могу служити енглеским језиком. Но, Болтон и Лим (2000: 433) наводе и да је, пред повратак Хонгконга под окриље Кине, приметан део елите почео да одбацује енглеска имена и да се враћа оним кинеским.

2.4. Релативно скоро су се јавиле студије хонгконшких социолингвиста које доводе у питање „једнојезичност“ и „једноетничност“ Хонгконга. Број становника који за себе тврде да познају енглески „прилично добро“, „добро“ или „врло добро“ је порастао са 6,6% 1983. године на 33,7% десет година касније, док је број оних који га уопште не говоре пао са 33,1% на 17,4% (Болтон 2000: 275). Према познатом Качруовом моделу светских енглеских језика из 1992. године (цитирано у Џенкинс 2006: 16), на енглески данас треба гледати као на плурицентричан језик – постоје земље „унутрашњег круга“, које дају норму (Британија, САД, Канада, Аустралија и Нови Зеланд), земље „спољашњег круга“, које развијају норму (као, на пример, Сингапур, Индија, Гана) и земље „круга који се шири“, чија је норма зависна од стандарда „унутрашњег круга“ (Кина, Израел, Јапан, Египат, Саудијска Арабија). Границе између ових кругова нису оштре, а Хонгконг се вероватно налази на граници између другог и трећег круга.

Полако се развија свест о хонгконшком енглеском као о још једном посебном варијетету енглеског језика. Чини се да се нешто од става према кинеском пицину пренело и на данашњи хонгконшки енглески – на њега се понекад гледа као на нешто што није „правилно“. Мада наставници енглеског кажу да се уг-

ледају на британски енглески, а не на домаће узоре (Џенкинс 2006: 136), Болтон (2000: 277-281) тврди да хонгконшки енглески испуњава услове да би био признат као један од светских варијетета енглеског језика: а. има свој изговор, б. има свој речник, в. има своју историју, г. своју књижевност, као и д. референтна дела – речнике и стилске приручнике.

3. Кинески пиџин се током своје двовековне историје развијао и служио је као међуетничка лингва франка. Иако је имао ограничен речник и једноставну граматику, ипак је до свог нестанка испуњавао своју сврху. Пошто је он нестао, сменио га је у Хонгконгу у тој улози, као и многим другим, енглески, чији развикак тек треба пратити.

Литература:

Ансалдо и други 2011: Umberto Ansaldo, Stephen Matthews и Geoff Smith, *The Cantonese substrate in China Coast Pidgin, Creoles, their Substrates, and Language Typology*, Amsterdam : University of Quebec at Montreal, John Benjamins, 289-301, {www0.hku.hk/linguist/sta/uansaldo/papers/Ansaldoetal2009-CCP.pdf}. 29.11.2011.

Арана Ворд 1978: Marie Arana-Ward, *A synchronic and diachronic investigation of Macanese : the Portuguese-based Creole of Macao*, Hong Kong : University of Hong Kong, {<http://hdl.handle.net/10722/28734>}. 28.11.2011.

Бејкер, Милхојзлер 1990: Philip Baker и Peter Mühlhäusler, *From Business to Pidgin*, *Journal of Asian Pacific Communication*, број 1, свеска 1, уредници: Howard Giles и Herbert D. Pierson, Avon – Bristol : Multilingual Matter Ltd, 87-116, {<http://books.google.rs/books?id=di7684-HkEkC>}. 28.11.2011.

Болтон 2000: Kingsley Bolton, *The sociolinguistics of Hong Kong and the space for Hong Kong English*, *World Englishes*, број 19, свеска 3, Oxford : Blackwell Publishers Ltd, 265-285, {<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-971X.00179/pdf>}. 30.11.2011.

Болтон, Лим 2000: Kingsley Bolton и Shirley Lim, *Futures for Hong Kong English*, *World Englishes*, број 19, свеска 3, Oxford : Blackwell Publishers Ltd, 429-443, { <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-971X.00191/pdf>}. 30.11.2011.

Борстин 2001: Danijel Dž. Borstin, *Svet otkrića*, Beograd : Geopoetika.

Ду Реј ван Бест Холе и други 1977а: *Gérard Du Ry van Beest Holle*, dr Hans H. Hofstätter, Hannes Pixa, dr Werner Cahn, Carel J. Du Ry, Helmut Ehrler, Behrend Finke, Günter Fluhrer, dr Horst Fritz, Hanno Hafner, Josef Häusler, dr Matthias Heinitz, Sigrid Hofstätter, Oskar Keller, dr Norbert Müller, dr Uwe Paschke, Reinhard Pflieger, dr Jürgen Sandweg, dr Heidrun Stratmann, Richard Stumpf, Walter Tausendpfund, Rainer Trübsbach, dr Arnulf Wieber и prof. dr Leopold Zahn, *Velika ilustrirana povijest svijeta, 1200–1454*, свеска 10, Rijeka : Otakar Keršovani.

Ду Реј ван Бест Холе и други 1977б: *Gérard Du Ry van Beest Holle*, dr Hans H. Hofstätter, Hannes Pixa, dr Werner Cahn, Carel J. Du Ry, Helmut Ehrler, Behrend Finke, Günter Fluhrer, dr Horst Fritz, Hanno Hafner, Josef Häusler, dr Matthias Heinitz, Sigrid Hofstätter, Oskar Keller, dr Norbert Müller, dr Uwe Paschke, Reinhard Pflieger, dr Jürgen Sandweg, dr Heidrun Stratmann, Richard Stumpf, Walter Tausendpfund, Rainer Trübsbach, dr Arnulf Wieber и prof. dr Leopold Zahn, *Velika ilustrirana povijest svijeta, 1454–1600*, свеска 11, Rijeka : Otakar Keršovani.

Котерел 1995: *Arthur Cotterell, China : A History*, London : Pimlico.

Ли 2011: Michelle Kin Ling Li, *Chinese pidgin English and the origins of pidgin grammar*, Hong Kong : University of Hong Kong, {<http://hub.hku.hk/handle/10722/133289>}. 28.11.2011.

Остлер 2008: Nikolas Ostler, *Carstva reči : Jezička istorija sveta*, Beograd : Geopoetika.

Себа 1997: Mark Sebba, *Contact languages: pidgins and creoles*, Basingstoke : Palgrave Macmillan, {http://books.google.rs/books?id=bRT_jZl39AMC&dq}. 4.12.2011.

Хол 1944: Robert A. Hall, Jr, *Chinese Pidgin English Grammar and Texts*, *Journal of the American Oriental Society*, број 64, свеска 3, Ann Arbor : American Oriental Society, University of Michigan, 95-113, {<http://www.jstor.org/pss/594237>}. 29.11.2011.

Џенкинс 2006: Jennifer Jenkins, *World Englishes : A resource book for students*, London – New York : Routledge.

Ши 1993: Dingxu Shi, *Learning pidgin English through Chinese characters*, *Atlantic Meets Pacific : A global view of pidginization and creolization*, уредници: Francis Byrne и John Holm, Amsterdam : Society for Pidgin and Creole Linguistics, John Benjamins, 459–465. {<http://books.google.rs/books?id=Su7xu4FXfEcC>}. 29.11.2011.

Summary

Given the fact that there has been an influx of Southern Chinese traders to Serbia and taking into consideration the unavailability of studies concerning the Chinese Coastal Pidgin, this paper aims to provide an overview of results of previous studies of this pidgin – on the phonological, morphological, lexical and syntactical level – and to serve as a starting point for future researchers. The paper also deals with the sociolinguistic situation in Hong Kong, under the colonial rule and afterwards.

Keywords: Chinese pidgin, English, Hong Kong, language planning, languages in contact

Маја Станојевић Гоцић¹

О ПРЕВОЂЕЊУ ПРАВНЕ ТЕРМИНОЛОГИЈЕ

Апстракт: Када је у питању правна терминологија преводиоци се суочавају са бројним изазовима. Захтева се тачност, јасност, прецизност, недвосмисленост и доследност, при чему преводилац треба да познаје значење термина у изворном тексту како би на најбољи могући начин изнео одговарајући превод. Превођење често подразумева примену контрастивне анализе, а првенствено лексичко контрастирање појединих термина. Поставља се питање је да ли се значење мења при преносу из једног језика у други. Преводиоци наилазе на бројне изазове који се тичу проналажења и систематизације преводних еквивалената, а њихов циљ је да избегну појаву вишеструких или нетачних преводних еквивалената.

Кључне речи: Енглески језик правне струке, превођење правних текстова, еквиваленција, преводни еквивалент

Увод

Превођење је преношење значења из једног језика у други, али оно не представља просто преношење језичких јединица и њихових структура, већ преношење поруке уобличене језичким средствима из једног језика у други. То је динамичан процес у коме преношење језичких образаца представља потрагу за одговарајућим преводним еквивалентима. Иако преводилац мора познавати структуру самих језика које преводи, суочава се са бројним изазовима јер лингвистичка компетенција често није довољна.

У овом раду предмет истраживања је стручни превод енглеског језика правне струке, а циљ рада је да укаже на потешкоће које се могу јавити приликом превођења правне терминологије на српски језик, што значи да ће анализа бити на лексичком нивоу. Полазећи од енглеског као изворног језика у процесу тражења преводних еквивалената у српском, који ће за нас представљати циљни језик, дотаћи ћемо се основних проблема везаних за превођење правне терминологије. С обзиром на разлике које постоје између два правна система, које се у лингвистичком погледу читавају као разлике у ванјезичкој стварности, тачније разлике у култури, уочава се следећа појава при превођењу језичких јединица. За поједине термине у енглеском језику правне струке карактеристично је одсуство њима одговарајућих облика у српском језику правне струке. Узрок томе је појава лексичких, али и концептуалних празнина, које се манифестују у виду одсуства одређене категорије у циљном језику.

Да би успешно и ефикасно решио поментуте проблеме, преводилац мора познавати не само значење јединице самих језика, већ, у појединим случајевима, структуру и концепте самих правних система. Због тога је потребно изврши-

1 majastanojevic30@gmail.com

ти не само анализу значења, већ и одабир и анализу преводних поступака којима се успоставља еквиваленција и самим тим долази до адекватног превода.

Превођење

Превођење може бити посматрано као вештина, када се тражи адекватност превода, и као егзактна дисциплина, када се превођењем жели постићи еквиваленција. У том смислу модели проучавања превођења усресређени су или на превод као производ, при чему се води рачуна о еквиваленцији, односно успостављању корелације између два текста, и на превод као процес, где је фокус на адекватности, односно функцији односа између средстава и циља (Гачић, 1995: 59).

Теорија превођења, као дисциплина која се бави проучавањем процеса превођења, тесно је повезана са контрастивном анализом као методом лингвистичких истраживања. Постоје мишљења да теорија превођења, као која објашњава процес превођења, не потпада под контрастивну лингвистику. Ако се посматра као део контрастивне лингвистике, у оквиру теорије превођења врши се поређење два или више језика и у њему се откривају преводни еквиваленти као категорије језика којима се откривају сличности и разлике међу језицима (Ђорђевић 2002: 3). Али за разлику од контрастивне анализе где је проналажење преводних еквивалената једна од техника којима се она служи, јер поред преводних еквивалената контрастивна анализа тежи и проналажењу формалних кореспондената, у пракси превођења крајњи циљ јесте налажење преводних еквивалената. Преводна еквиваленције као циљ превођења постиже се замењивањем текста, поруке или јединица једног језика текстом, поруком или јединицама другог језика (Ђорђевић 2002: 131).

Преводилац има у виду критеријуме који нису само лингвистички, јер се одвија процес декодирања и бележења (Баснет 2002: 25). Са лингвистичког становишта превођење се може објаснити путем кода као универзалног механизма преношења поруке. Преводилац прима и декодира поруку из изворног језика, коју је пошиљалац кодирао на свом језику и тражи изражајна средства у циљном језику имајући у виду контекст и друге вањезичке факторе. Он најпре анализира поруку, а затим одлучује између расположивих облика. Поред тога, он прилагођава поруку примаоцу и усклађује је са циљним језиком. Прималац преузима и декодира поруку у скаду са сопственим језичким знањем. Идеалан превод је онај који успешно преноси целокупну комуникативну вредност из једног језика у други.

Превођење обухвата различите жанрове и може бити постављено на замишљеном континууму на чијим се крајњим тачкама налазе дослован и слободан превод. Овај континуум зависи од важности дословног превода на једној страни, и стилистичког, односно конотативног значења које се преноси из једног језика у други, на другој страни. На референтним тачкама континуума налазе се научни и правни текстови или уџбеници који највише пажње посвећују прецизности дословног значења, а најмање естетским ефектима. Стилске нијансе у њима се занемарују пошто се сматра да би скретале пажњу са дословног значења на коме се инсистира (Херви и Хигинс 1992: 144).

Преводи, као крајњи производи процеса превођења, могу се разврсти према различитим категоријама. У класичном смислу могу се поделити на књижевне и стручне. Ова подела има за циљ да направи жанровску разлику која се

тиче материјала који се преводи (Булатовић 2006: 529). Најопштија класификација превода је подела на опште, књижевне и специјалистичке или техничке преводе (Кау 2007: 8). Њумарк (1988: 151) сматра да се специјализовани превод може поделити на технички и институционални. Он повлачи разлику између техничког превода из области природних наука, технике и технологије који је универзалног карактера и институционалног превода, који обухвата области попут политике, трговине или финансија и културолошког је карактера. Снел-Хорнби (206:156) прихвата као универзалну поделу превода на пет основних врста и то: интерлинеарни, граматички, школски или документарни превод (по Њумарку то је семантички превод), комуникативни (или инструментални) превод и модификујући (или адаптирајући) превод. Комуникативни превод представља врсту слободног превода који обухвата замену израза изворног текста њиховим контекстуално (ситуационо) одговарајућим културним еквивалентима у циљном језику. Тада корисници циљног текста користе погодне културне еквиваленте као замену за дословни превод (Херви и Хигинс 1992: 248). Стручни превод се може посматрати као специјализовани превод термина који припадају појединим регистрима, од којих је већина обилује уско стручним терминима.

Пошто у језику постоје унутарјезички елементи, али и ситуациони (вањезички) контексти, познавање структуре и правила датих језика није довољно да би превод био успешан и веродостојан, већ је неопходно познавање вањезичких садржаја и феномена. Наиме, језици се разликују по томе како описују вањезичке концепте, јер то чине према различитим обрасцима и категоријама по којима људи размишљају на својим језицима. Ванјезички садржај представља било који аспект ванјезичке стварности, односно животне стварности у свету који нас окружује, и он зависи од посредног или непосредног искуства пошљаоца и примаоца поруке, које, наравно, може бити различито. Комуникативни модел полази од тога да је вањезички садржај исти за све, а да се разлике очитују у култури и цивилизацији. Стога се преводе елементи културе и цивилизације. Комуникативни значај превођења елемента културе огледа се у решавању проблема некомплементарних елемената када у циљном језику не постоји преводни еквивалент за појам који потиче из културе изворног језика. Циљ превођења елемената културе јесте уклапање елемента у циљну културу чиме се постиже ширење културног утицаја.

Културно релевантна својства рефлектују се у циљном језику. Култура обухвата и језичко и вањезичко искуство пошљаоца и примаоца, односно крајњег корисника поруке. Постоје елементи културе које два језика не деле, јер им нису заједничка ни својствена услед разлике у друштвеном и културном контексту између изворног или полазног и циљног језика, а преводаца има на располагању преводне поступке којима треба да обухвати међукултурне односе двају језичких система.

Правни системи

Стручна терминологија неког правног система условљена је специфичним друштвено политичким развојем тог система (Шарчевић 1980: 305). Неподударност је одраз различитих култура, чија пак различитост произилази из различитих околности њиховог развоја. Данас у свету, уопштено говорећи, постоје два велика правна система, и то су правни систем европског континента (*civil law*) и англосаксонски или прецедентни (*common law*). Станојевић (2004: 14) објашњава

да према начину стварања права, тј. изворима права, постоје државе у којима су односи уређени законима које доносе посебни законодавни органи и оне у којима суд ствара право. За прву групу везују се следећи термини: земље цивилног права, римско-германска породица, континентално право, европско право. Други систем се заснива на судском прецеденту и он се назива англосаксонски, прецедентни или *common law*, а настао је на уверењу да једном донета судска одлука обавезује све судове да убудуће у истим споровима поступе на исти начин. Овај правни систем настао у Енглеској прихватила је већина некадашњих британских колонија, укључујући и Сједињене Америчке Државе, које су прихватиле и језик тог система.

Предмет нашег истраживања је енглески језик правне струке (*legal English*), који се изучава или у оквиру регистра, као правни регистар, или као део енглеског језика за посебне намене (*English for Specific Purposes*). Енглески језик правне струке, као језик професије, предмет је и анализе дискурса, с обзиром да значење правних термина зависи од контекста у којима се појављују. Иначе, осим чисто правних термина који представљају специјализоване правне институте (као нпр. *probation, manslaughter, mortgage*) као идиосинкратичних, постоје и полисемични термини који ван правних оквира имају другачија значења у свакодневном језику, било да су та значења препознатљива (као нпр. *provision, clause*) или, пак, непозната и тежа за разумевање (као нпр. *construction, redemption*) лицима ван правне струке.

Превођење правне терминологије

Термин *legal translation* може обухватати и превођење правних текстова и превођење правне терминологије. Превођење правних текстова може се посматрати као врста прагматичког превода који преноси садржаје исказа и треба да оствари семантичку еквивалентност, којом се бави лексика (Шарчевић 1980: 305). Циљ превођења је, дакле, успостављање семантичке еквивалентности, која понекад може бити знатно отежана, услед непознавања самих правних система. Полазећи од прагматичког становишта, (Вистрчилова 2000: 96) предочава класификацију фактора који могу утицати на превођење и то су, између осталих: тумачење или намера превода, ситуациони контекст, реторички контекст, комуникативна сврха, текстурална организација, анализа жанра.

Упркос напорима лексикографа који се, између осталог, баве и терминолошком неподударношћу, Шарчевић (1990: 339–440) наводи да су на пољу правне науке одговарајући темини два језичка система ретко кад идентични на концептуалном нивоу, те стога двојезични правни речници често бивају непоуздани. Ауторка говори о делимичној и приближној еквиваленцији. Постоје две врсте делимичне еквиваленције. Прва врста се јавља када између два концепта постоји заједнички пресека који одражава њихове заједничке карактеристике, а додатне карактеристике остају ван пресека. Такође, постоји случај када је један концепт садржан у другом. Он тада садржи све карактеристике првог уз једну или више додатних карактеристика. Приближна еквиваленција постоји код значајног концептуалног поклапања два термина или када додатне карактеристике нису од значаја. Шарчевић, дакле, користи концептуалну анализу као средство за постизање терминолошке прецизности у преводу. Када не успевају да пронађу идентични концепт у циљном језику лексикографи често прибегавају најближем аналогном концепту и то је функционална екви-

валенција тј. концепт или институција који има исту функцију као и изворни термин. Функционалну еквиваленцију осликава пар *mortgage*: хипотека. Међутим, оваква пракса доводи до непрецизности, јер су, по правилу, концептуалне карактеристике функционалних еквивалената неподударне, па у већини случајева функционални еквиваленти представљају само делимичне еквиваленте. Иако је приближна еквиваленција ретка код функционалних еквивалената различитих правних система, двојезични речници се могу сматрати поузданим ако гарантују приближну еквиваленцију.

Посебну пажњу преводилаца привлачи и право Европске уније (*Community law*). Наиме, Европа се под окриљем Европске уније појављује као један од водећих привредних ентитета са највећом преводилачком службом на свету и декларисаном политиком вишелезичности (Снел-Хорнби 2006: 143). Превођење правних аката Европске уније саставни је део процеса приближавања српског законодавства праву Европске уније. У том смислу, неопходно је усаглашавање не само закона, већ и терминологија.

Сматра се да преводилац најпре треба да узме у обзир јединствену намеру у правном докуменату, тј. намеру законодавца или преговарача, па тек онда верност превода (Шарчевић 2000: 112). Такође се сматра да превођење правних текстова треба да обухвата познавање правне теорије, компаративне правне теорије, језика и теорије превођење (Вистрчилова 2000: 94). Понекад је то одговорност државе и њених институција које су укључене у процес, као што је то случај у земљама које преводе законске и друге прописе Европске уније. Првенствени задатак преводиоца је да оствари највећу могућу прецизност, те да превод, поред унутарјезичких и ситуационих (вањезичких) контекста, обухвати и међујезичке и међукултурне аспекте.

Иако је у процесу превођења права Европске уније ослањање на хрватски превод најављено и очекивано нека врста стандардизације мора да постоји. Анализирајући преводилачке напоре који су учињени у погледу усклађивања нашег законодавства са правом Европске уније, које се још назива и комунитарно право, Чавошки и Кнежевић-Бојовић (2007: 298–300) резимирају да је превођењем досад обухваћен само превод оснивачких уговора), а да је преведено врло мало секундарних законских прописа. Оне наводе да је један такав покушај урађен 2004. године под прокровитељством Државне Заједнице Србије и Црне Горе, чији је крајњи производ Приручник за превођење правних аката Европске уније (у даљем тексту Приручник), али да су резултати дискутабилни, јер због временског ограничења нису лекторисани од стране стручњака за право Европске уније. То би значило да тај покушај, иако значајан, није довољан. Одговорност за превођење ових правних текстова треба да почива на влади и релевантним државним институцијама. За то је, по мишљењу поменутих ауторки, неопходно постојање одговарајуће службе која би била специјализована за превођење. Такође, потенцијални преводиоци би морали не само познавати основне концепте права Европске уније и националних правних система, већ и бити специјализовани за одређене области. У том послу би могли бити ангажовани и правници као консултанти или лектори, и то првенствено стручњаци за одређене гране права, али и експерти других струка, јер закони могу регулисати најразличитије сфере живота.

Превођење правне терминологије треба, дакле, поверити искусним лингвистима и правницима, како би оно било ефикасно, једнообразно и доследно. Поставља се и проблем стандардизације превода, односно устаљивање преведе-

них израза на основу препоручених превода. Предмет анализе у раду су именице и сложенице које су углавном апстрактне, јер се најчешће не односе на физичке објекте.

Лексичке празнине и преводни поступци

Превођење се заснива на успостављању еквиваленције, која се најчешће остварује проналажењем преводних еквивалената. Еквиваленција може постојати не само на нивоу речи, већ и код колокација, идиома и фиксних израза, а постоје и граматичка и текстуална еквиваленција (Бејкер, 2001). Преводни еквиваленти помажу да се изолују елементи структуре са заједничким значењем у два језика. Међутим, преводни еквиваленти често нису семантички еквивалентни, па семантичку еквиваленцију треба разликовати од преводне еквиваленције (Кример-Габоровић 2006: 511). Тако се, на пример, у Приручнику за термин «*directive*» предлаже «смерница» као њему одговарајући термин у српском језику, што у лингвистичком смислу представља тачан превод, али не одражава правно обавезујућу природу закона (Чавошки и Кнежевић-Бојовић 2007: 298–300). То би значило да то није његов семантички еквивалент.

Постоје ситуације када оба друштва имају одређени појам и називе за њега. Они се понекад могу изједначити, односно стајати у односу 1:1, али постоје и случајеви када појам постоји у једној култури, а у другој не. Лексичка празнина се јавља када за реч из полазног језика није лексикализована одговарајућа реч у циљном језику и она се најчешће појављује услед постојања појмовне празнине када у датој култури није познато или није одређено неко значење.

Станојевић (2004: 16) наглашава да „англосаксонско право има посебне термине, често су то латинске или старофранцуске речи, које континентално право нема /*trespass, impeachment* — додуше овај последњи постоји у правима неких скандинавских земаља, *remainder, reversion, trust* и многи други/. Па и када употребљавају исти појам, то често не значи исту ствар. *Civil law* не значи грађанско право, већ континентално право, чак и појам уговора *contract* није истоветан, јер по енглеском праву уговором се не могу сматрати споразуми који нису заштићени на посебан начин /путем тзв. *assumpsit*/ тако да ту не спада поклон или остава.” Поменути аутор (2004: 17) своје тврдње поткрепљује следећим примерима: „Израз *real property* не значи у суштини својину на непокретностима, већ ону која је заштићена реалном тужбом /*real action*/, за разлику од *personal property*, која је заштићена са *personal action*. Код персоналне тужбе досуђује се износ у новцу, углавном нека накнада, али кад је спор о својини на земљи, онда се одлучује чија је ствар и коме ће припасти.”

Прћић (2005:171) наводи да еквиваленти у циљном језику могу постојати у виду простих, изведених, сложених или фразних речи, као и синтагми и реченица, јер се изводе помоћу различитих преводних поступака или, уколико то није могуће, помоћу дефиниционог превода.

Најчешће један термин у енглеском језику има више преводних еквивалената у српском језику правне струке (*record*= податак, евиденција, запис, спис, документација, протокол, документ, картотека, регистар, пријава, стање). Али има и обрнутих случајева (*defamation, slander, libel* = «клевета», јер англосаксонско право познаје писану клевету (*libel*) и усмену клевету (*slander*)).

Неки од начина преношења неподударних елемената су:

- Дословно или директно превођење. (То је преводни поступак резервисан за јасне појмове.)
- Позајмљенице (Позајмљенице дословно преносе израз из изворног језика и њима се прибегава када се не може пронаћи одговарајући израз или појам у циљном језику.)
- Замењивање (Појам се може заменити њему приближним еквивалентом из циљног језика).
- Неологизми (Они настају поступком творбе нових речи.)
- Калкирање (Калкови су стандардни културни еквиваленти изворног језика, пошто су језички и културни обрасци преузети из изворног језика и верно одражавају његову културу.)
- Дефинициони превод (Превод може представљати дефиницију којом се описује неки појам. То је не само гломазан, већ и прилично непрактичан поступак.)

Контрастивна анализа и превођење

Контрастивна анализа као метод лингвистичких истраживања може бити укључена у процес превођења, у смислу проналажења сличности и разлика између два језичка система. Два језика могу имати поклапања и сличности, када међу њима постоји кореспонденција као истоветност значења. Она представља налажење (формалних) коресподената (значењски и формално подударних елемената два језика), узимајући и у обзир, поред семантичких, и формалне (граматичке) критеријуме. Поклапање може бити апсолутно и делимично. У случајевима када се у контрастивној анализи јављају контрасти и разлике успоставља се еквиваленција, односно сличност, а не идентичност значења, и тада се прибегава тражењу одговарајућих еквивалената. Прћић (2005:172) објашњава да се кореспонденција може јавити у виду хиперсегментације (када за један облик изворног језика постоје два или више облика у циљном језику) или хипосегментације (кад облик изворног језика садржи више семантичких компонената од њему одговарајућег облика у циљном језику, па мора претрпети одређене модификације у виду допунског лексичког материјала).

Према томе, постоје термини за које не постоји одговарајући правни институт компарабилан у нашем законодавству (*tort*= деликт у грађанском праву) или поклапање није потпуно (*shoplifting*= крађа из продавнице, *felony*= тешко кривично дело). Због тога је често потребно познавање и самих правних система, јер сваки систем има њему својствене правне институте, као што је то случај са различитим врстама тужби, на пример, *real action*= реална тужба и *suit*= тужба у грађанском праву. Такође, придев *null* има преводне еквиваленте ништаван и неважећи, иако у нашем праву постоји битна разлика између ништавног и неважећег правног посла.

Међутим, пре него што се приступи контрастирању, односно превођењу именица неопходно је претходно разрешити проблеме вишезначности (полисемије) појединих лексема (*act*= закон, акт, чин; *action*= тужба, акција; *bill*= рачун, плакат, оглас, новчаница, нацрт закона, исправа; *citation*= цитат, навођење судског прецедента, позив на суд, судски позив; *construction*= конструкција, тумачење; *deed*= исправа, тапија, дело). Пошто се полисемија разрешава помоћу контекста, не представља велики проблем приликом превођења правних текстова.

Превођење синонима

Проблем који се јавља приликом превођења је и појава синонимије. Најопштији пример за то је да се у енглеском многе речи односе на 'закон' – law, statute, legislation, act, enactment, regulation, ordinance, rule, decree, али постоје нијансе у значењу по којима се ови термини разликују (Kay 2007: 70). Такође, ту су 'court' и 'tribunal' које преводимо термином 'суд', 'custody' и 'guardianship' који представљају синониме у аустралијском породичном праву, којима одговара термин 'старатељство', док се у кривичном праву 'manslaughter', 'murder', 'homicide', 'killing' преводe термином 'убиство' (Kay 2007: 70–71). Дакле, потребно је познавати концепте правних института да би превод био адекватан. Између осталог, синониминих термина има у изобиљу у енглеском језику правне струке услед латинског и француског језичког утицаја, као на пример: *kidnapping:abductuon*, оба «отмица»; *verdict*= «пресуда (пороте)», *judgement*= «пресуда (суда)». Код синонима који се исто преводe у циљном језику треба утврдити да ли су међузамењиви и у којим контекстима.

Хеј (2007:30) наводи синонимне термине који се користе за поједине правне концепте у уговорима, али сматра да треба користити једну реч за један концепт и бити доследан у њеној примени. Ту спадају, између осталих, следеће именице: *breach, vuolatuon*= кршење/повреда; *buyer, purchaser*= купац; *contract, agreement*= споразум; *default, faulure*= изостанак/непојављивање; *lessee, tenant*= закупац; *lessor, landlord*= закуподавац; *obligatuon, luabuluty*= обавеза; *promuse, assurance, undertakung*= обећање; *seller, vendor*= продавац.

Пошто је став о непостојању апсолутних синонима општеприхваћен, нужно је испитати да ли се ради о когнитивним синонимима као терминима који имају истоветно дескриптивно, тј. концептуално значење и међузамењиви су у појединим контекстима, или приближним синонимима као терминима чије је значење слично (Станојевић 2009: 193–196). Примери прибржних синонима били били би *joint tenancy* и *tenancy in common* чији се концепти битно разликују (Kay, 2007: 72).

Адаптација

Адаптација представља прилагођавање стране речи или израза циљном језику и њено усклађивање плана садржаја са културом и искуством говорника циљног језика. Она потпомаже попуњавање лексичких празнина у систему циљног језика под притиском елемената изворног језика. Нужно је да реч или израз прође кроз процес адаптације пре но што буде употребљена у циљном језику. Она може бити фонетска (када се прилагођава изговор), графичка (када се прилагођава писање) и морфолошка (код прилагођававања промене облика).

Адаптација може бити и формална и семантичка. Док формална адаптација обухвата фонолошку и графолошку модификацију, као и морфосинтаксичку адаптацију, семантичка адаптација обезбеђује најприродније преводне еквиваленте (Кример-Габоровић, 2006: 511). Адаптацији могу бити подвргнуте речи, фразе и реченице. Прћић (2005: 177–178) објашњава да се адаптација речи превођењем изводи творбеним (морфосинтактичким) и семантичким поступцима у циљном језику. Код семантичких поступака, ради се о метафоричном и метонимијском преношењу значења, када настају неологизми на нивоу садржине. Такође, сматра он, уколико предложено решење залази у домен синтаксе, захватајући синтагме и реченице у склопу дефиниционог прево-

да, производи незграпни превод, па законитости језичке економије почињу да делују у правцу преузимања с преобликовањем, и то ортографским, фонолошким и морфолошким преобликовањем. Према томе, према Прћићу (2005:174), распон адаптације креће се од нивоа форме, која подразумева преобликовање, када се неологизам уводи, до нивоа садржине, који подразумева превођење, када се неологизам ствара, а између њих се постији мешовита адаптација која обухвата и ниво форме и ниво садржине.

За адаптацију израза превођењем издвајају се три основна поступка: директно превођење, структурно превођење и функцијска апроксимација. Прва два поступка производе кореспонденте, а трећи еквиваленте, при чему су еквиваленти функцијско-комуникативни (Прћић 2005: 178–179).

Директно превођење

Директно превођење као дословно превођење значења илуструју примери: *abduction*=отмица, *adoption*= усвајање, *duress*= принуда, *unfriendly act*= пергијателјски чин, *diplomatic immunity*= дипломатски имунитет. Када именица мора претрпети одређене модификације у виду допунског лексичког материјала у циљном језику је присутна хипосегментација кореспондентата: *affidavit*= изјава под заклетвом; *battery*= физички напад; *burglary*= провална крађа; *capacity*= правна способност; *manslaughter*= убиство из нехата; *robbery*= оружана пљачка, разбојничка крађа. Слична томе је и појава еквивалентата у виду фразних лексема: *acquittal*= ослобађајућа пресуда; *arson*= подметање пожара; *charity*= добротворно друштво; *chattel*= покретна имовина; *dependant*= издржавано лице; *parole*= условни отпуст.

Структурно превођење (или калкирање)

Калкови представљају преводне позајмљенице. То су речи или изрази који настају као резултат дословног превода уз могуће незнатне модификације, а копирају и структуру израза из изворног језика (*high commissioner*= високи комесар, *exchange of notes*= размена нота, *feasibility study*= студија изводљивости, *High Court of Justice*= Високи суд правде, *pressure groups*= групе за притисак).

Булатовић (2006: 535) наводи примере сложенице које се преводе калком. Код првог типа сложеница њихово значење се не може одредити на основу значења речи које их сачињавају, већ значење преузима из изворног језика. Оне представљају целе концепте или програме међународних организација (*capacity building*= изградња капацитета; *human development*= хумани развој; *sustainable development*= одрживи развој). Код другог типа сложеница значење се може одредити на основу значења њихових саставних делова (*burden of proof*= терет доказивања; *case study*= студија случаја; *domestic violence*= насиље у породици; *legislative framework*= законодавни оквир; *money laundering*= прање новца; *rule of law*= владавина права; *witness protection programme*= програм заштите сведока).

Функцијска апроксимација

Функцијска апроксимација представља поступак којим се функцијско-комуникативним еквивалентима изражава садржај из изворног језика уз очување аутентичне перспективе или се, пак, референт приказује из другачије перспективе (Кример-Габоровић 2006: 512). Такав је случај са следећим примерима:

amalgamation= спајање два предузећа у ново; *engrossment*= припрема коначног документа; *frustration*= немогућност извршавања уговора; *product liability*= одговорност произвођача за производ.

Позајмљенице

Позајмљенице као врста преводног поступка настају процесом преноса речи из једног језика у други (Њумарк 1988: 81). Међу њима су свакако најбројнији англицизми, као речи преузете из енглеског језика, које у том поступку пролазе кроз процес транслитерације (*ауџоризован, илегалан, официјелан, имплементација, еџил, џендер, борд, Трибунал*). Изазови који се јављају приликом превођења тичу се не само појаве англицизама, већ и њихове стандардизације, односно замене у оним случајевима где је могуће употребити домаћу реч.

Понекад је употреба англицизама толико устаљена да је веома тешко одбацити их (*empeachment*= импичмент), али не прибегавати непотребним англицизмима тамо где је могуће употребити домаћу реч. С обзиром да овакво позајмљивање не захтева интелектуални напор, постоје покушаји да се англицизми замене домаћим фразама помоћу неког од преводних поступака, па се тако за *empeachment* предлаже фраза «опозив председника». Слично је и са термином *ombudsman*, који се код нас преводи и као омбудсман и као «заштитник права грађана».

Треба водити рачуна и о тзв. лажним паровима, па се тако термин *evidence* не може превести терминима «евиденција/евиденције», али може терминима «евиденција/евиденције», а ни термин *speaker* се не може превести термином «спикер», већ су њему одговарајући еквиваленти «говорник» и «председник парламента». Такође, *instrument* у праву не представља «инструмент» већ (правни) документ.

Булатовић (2006: 532) наводи да се термини *facilitator, moderator* и *panelist* не могу заменити домаћим речима, већ се користе англицизми «фасилитатор», «модератор» и «панелист», јер симболизују нове концепте које је тешко изразити на једноставан начин у српском језику, а за остале англицизме даје алтернативне преводне еквиваленте: *agenda*= агенда/план; *allocation*= алокација/расподела, додација; *checklist*= чеклиста/подсетник; *implementation*= имплементација/спровођење; *informant*= информант /доушник.

Дефинициони превод

Када лексички поступци за тражење преводних еквивалената у циљном језику не дају резултате, првенствено услед постојања појмовних празнина, прибегава се дефиницијама или парафразама. Пошто је циљ превођења економичност, дефинициони превод се јавља онда када преводилац не може пронаћи одговарајуће фразе које би биле комуникацијски прихватљиве. Услед тога имамо: *deponent*= особа (сведок или вештак) која даје изјаву под заклетвом; *discovery*= узајамна обавеза странака да се обавештавају о резултатима својих доказних поступака; *interrogatories*= писана питања које стране међусобно размене, писана питања супротној страни (на која се одговара под заклетвом; *case stated*= писмени сажетак чињеница о спроведеном судском поступку пред нижим судом (*magistrates' court*); *probation officer*= службеник за надзор осуденика условно пуштених на слободу; *bail hostel*= дом за особе условно пуштене на слободу; *life*

tenant= особа која има доживотно право уживања; *renouncing probate*= одбијање извршиоца тестаментa да преузме своју дужност).

Стандардизација

Чињеница да поједини термини захтевају додатна објашњења видљива је у специјализованим речницима из ове области. Због тога не само одабир одговарајућих облика, већ и њихова доследна примена, односно успостављање стандарда и једнообразно усаглашавања одабраних преводних еквивалената. Стандардизација помаже да се устале одређени преводни еквиваленти. Стандардизација је неопходна и како би се избегле критике од стране академске заједнице или стручне јавности у погледу избора неких термина. Тако, примера ради, Приручник наводи да је термину «*community law*» одговара термин «право Заједнице», остављајући при том термин «комунитарно право» ван званичне терминологије (Чавошки и Кнежевић-Бојовић 2007: 298-299).

Пошто је консолидација и стандардизација појединих адаптација неопходна, путем лексикографске кодификације би, сматра Прћић (2005: 168), било ублажено, ако не и спречено, настајање и устаљивање вишеструких превода, од којих су неки или непрецизни (*sexual harassment*= сексуално узнемиравање/злостављање/малтретирање уместо сексуално напастовање), или погрешни (*duty-free shop*= слободна царниска продавница уместо бесцаринска продавница).

Закључак

Крајњи циљ превођења је успостављање тачне, доследне и потпуне употребе термина у одређеним контекстима водећи рачуна о вањезичким и културним обрасцима, као и граматички, стилу и регистру. У раду смо видели да је преводилац правних текстова и правне терминологије суочен са бројним изазовима које пред њега поставља природа самих правних система чија се дивергентност рефлектује у виду културних разлика, односно неподударности културних елемената.

Од значаја је и постојање одговарајућих речника као основних језичких помагала, а поред језичких могу се користити и стручна помагала у виду уџбеника, енциклопедија, лексикона и превода. Преводилац мора познавати језик струке и предмет.

Како разлике у култури могу довести до појаве грешака у превођењу, да би се то предупредило неопходно је да поједине речи и изрази, а посебно они који су ушли у српски језик посредством комуникације са међународном заједницом, буду стандардизовани. Такође, избор одређених преводних еквивалената проблем је не само језичке културе преводилаца, већ и државне и језичке политике једне земље.

Проналажење и усаглашавање преводних еквивалената има за циљ избегавање нетачних, али и прихватање или одбацивање вишеструких превода појединих термина, попут *arson*= подметање пожара или (намерна) паљевина, у циљу њихове унификације.

Литература

- Бејкер 2001: M. Baker, *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Taylor & Francis e-Library.
- Баснет 2002: S. Bassnett, *Translation Studies*, London: Routledge Taylor & FrancisGroup.
- Булатовић 2006: В. Булатовић, *The Approximation of Laws, Languages, and the Like*, У: International Conference to Mark the 75th Anniversary of the English Department, Faculty of Philology, University of Belgrade, ELLSII75, Београд : Чигоја штампа, 529-536.
- Кау 2007: D. Cao, *Translating Law*, Clevedon/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters Ltd.
- Чавошки, Кнежевић-Бојовић 2007: Чавошки, А. и Кнежевић-Бојовић, А. *European Union Law: Multilingualism and legal translation*, У: Педесет година Европске уније: тематски зборник радова, Београд: Институт за упоредно право, Канцеларија за придруживање Европској унији, 298-301.
- Ђорђевић 2002: Р. Ђорђевић *Увод у контрастирање језика*, Београд: Филолошки факултет.
- Гачић 1995: М. Гачић, *Екзактна истраживања језика и превођење*, У: Превођење: Сувремена струјања и тенденције. Загреб: Хрватско друштво за примијењену лингвистику, 59-73.
- Гачић 2004: М. Гачић, *Енглеско-хрватски рјечник права, међународних односа, криминалистике и форензичних знаносџи, криминологије и сиђурносџи*. Загреб: Наклада Љевак.
- Гарнер 1986: В.А. Garner, *A Dictionary of Modern Legal Usage*, Oxford: OUP.
- Хеј 2007: R. Haigh, *Legal English*, London: Ashford Colour Press Ltd.
- Херви, Хигинс, 1992: S. G. J.; Hervey, I. Higgins, *Thinking Translation: A Course in Translation Method*, French-English, New York: Taylor & Francis Routledge.
- Јовановић, Тодоровић 1990: Ј. Јовановић, С. Тодоровић, *Речник правних термина*, Београд: Савремена администрација.
- Кример-Габоровић 2006: С. Кример-Габоровић, *English Endocentric Nominal Compounds and Their Serbian Translation Equivalents*, У: International Conference to Mark the 75th Anniversary of the English Department, Faculty of Philology, University of Belgrade, ELLSII75, Београд : Чигоја штампа., 505-515.
- Њумарк 1988: Р. Newmark, *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall.
- Прћић, Т. (2005) *Енглески у српском*, Нови Сад: Змај.
- Приручник за превођење правних аката Европке уније*, (2004), Београд: Канцеларија Србије и Горе за придруживање Европској унији.
- Снел-Хорнби 2006: М. Snell-Hornby, *The Turns of Translation Studies: New paradigms or shifting viewpoints?*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Станојевић 2009: М. Станојевић, *Cognitive synonymy: a general overview*, Ниш: Facta Universitatis, Series Linguistics and literature 7(2), 193-200.
- Станојевић 2004: О. Станојевић, *Велики правни системи (Common Law, Civil Law)*, Нови Сад: Привредна академија.
- Стјуарт 2001: W. J. Stewart, *Collins Dictionary of Law*, Glasgow: HarperCollins Publishers.
- Шарчевић 1980: С. Шарчевић, Неки лексички проблем при превођењу правних текстова с хрватског или српског на њемачки, *Годишњак СДПЈ*, 4-5, 1980/1981, 305-308.
- Шарчевић 1990: С. Шарчевић, *Terminological Incongruency in Legal Dictionaries for Translation*. У: BudaLEX'88 Proceedings, Budapest, 339-445.
- Шарчевић 2000: С. Шарчевић, *New Approach to Legal Translation*, The Hague: Kluwer Law International.
- Вистрчилова 2000: R. Vystrčilova, *Legal English*, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica.
- Вукичевић 2003: Б. Вукичевић, *Правни речник (енглеско-српски)*, Београд: Језикословац.

Summary

When it comes to legal terminology, translators are faced with numerous challenges. Accuracy, clarity, precision, unambiguity and consistency is required, whereby the translator is to comprehend the source text, as to deliver the best possible translation. Translation often implies the application of contrastive analysis, and lexical contrasting of legal terms in the first place. The problem is whether meaning changes in the process of transfer of meaning from one language into another. The translators encounter numerous problems regarding both finding and systematizations of translation equivalents, and their goal is to avoid the appearance of multiple or false translation equivalents.

Key words: Legal English, legal translation, equivalence, translation equivalent

Mirjana Matović
Filološki Fakultet u Beogradu

JEZIČKA IDEOLOGIJA I POPOULARNI NARODNI ZVUK -SLUČAJ SRBIJE DEVEDESETIH GODINA XX VEKA-

Rad predstavlja pokušaj rasvetljivanja veze između jezičke ideologije prisutne u tekstovima popularne narodne muzike u Srbiji devedesetih godina XX veka i dominantnih političkih ideja nakon raspada Jugoslavije. Jasno je uočljiva uloga dobro isplanirane jezičke ideologije koja je kroz popularnu narodnu muziku neposredno uticala na oblikovanje i jačanje nacionalne svesti.

Kako bi se približili najznačajniji aspekti moguće društvene manipulacije izabrane su pesme koje pripadaju sceni srpske popularne narodne muzike kojoj je pripisvana politička pozadina. Analizom tekstova pesama jedne od vodećih vokalnih interpretatorke, imenovane kao **model A**, kroz revitalizaciju tradicionalnih vrednosti, posebna pažnja usmerena je na promenu uloga u društvu i uspostavljanja veze između politički dominantnog, vrednosno poželjnog i nacionalno opravdanog.

Ključne reči: jezička ideologija, sistem vrednosti, nacionalni identitet, muzika i politika, mediji i popularna kultura.

Uvod

Kraj devedesetih godina XX veka na Balkanu obeležen je željom za revitalizacijom nacionalnog identiteta što je na prostoru bivše Jugoslavije rezultiralo velikim međuetničkim sukobima. Koncept potpune različitosti naroda na tom prostoru, koji je potekao iz ideje o jednakosti, ostvaren je upotrebom jake i dobro planirane ideologije na svim društvenim nivoima.

Ovaj rad se bavi tumačenjem jezičke ideologije kao refleksije subjektivnog u okviru objektivne koncepcije društva u popularnoj narodnoj muzici devedesetih godina u Srbiji. Posebna pažnja usmerena je ka dobro odabranim sredstvima manipulacije masom u cilju revitalizacije nacionalnog identitea.

Zahvaljujući mogućnostima koje nudi jezička ideologija, buđenje nacionalne svesti u Srbiji posmatrano je kroz analizu pesama tada najpopularnije vokalne predstavnice vodećeg narodnog zvuka, imenovane kao **model A**. Osnovni pristup ovim primerima je sociolingvistički, dok je muzički kontekst ostavljen po strani. Dobijeni rezultati ukazuju na dva značajna pravca novoformiranog sistema vrednosti u Srbiji. Prvi propagira tradicionalni, a drugi kosmopolitski nacionalizam. Osim po popularnosti kojom se ove pesme izdvajaju, celokupan je značaj i u afirmaciji novih ponuđenih društvenih vrednosti. Semantički plan, iako naizgled sasvim jednostavan, nudi bezbroj načina interpretacije.

Prihvatanje politizovane uloge jezika u kontekstu ostvarivanja nacionalnog identiteta potvrđuje njegovu moć u dostizanju visokih pojedinačnih i masovnih ideoloških ciljeva.

1. Ideologija - definicija

Prema definiciji *ideologija* (gr. *idéa* i *logía*) određuje nauku o pojmovima, idejama i osnovima saznanja (Vujaklija 1991: 313). Pored toga što u osnovi ima proučavanje ideja i rada na istim, *ideologija* se kao nauka o pojmovima odnosi na primenjeno mišljenje i ukupnost pojmova i konstrukcija u različitim oblicima društvene svesti.

Pojam se u praktičnoj upotrebi najčešće odnosi na ideologiju kao sistematski elaborirani i određeni sistem misli kao što su političke ili religijske doktrine. U makro sociologiji Marksa ideologija je često smatrana „stupnjem“ socijalne formacije ili društvenog podsistema. U tom slučaju, ona je suprotstavljena svim drugim nivoima ili podsistemima čime se definiše njen institucionalizovani okvir (Schmid 1981: 57).

S obzirom na širinu praktične upotrebe onoga što se može podvesti pod pojam *ideologija* mora se ukazati i na koncepciju istog kao specifične subjektivne dimenzije društvenog života ili kao posebnog aspekta društva čime se ono razlikuje od dobro organizovanih životinjskih zajednica (Schmid 1981: 57).

Neposrednu vezu *ideologije* sa *društvom* moguće je tumačiti kao jednu od relevantnih socioloških pojava ukoliko se *društvo* postavi kao normativna struktura koja određuje unutrašnji sistem predstava. Neophodno je pomenuti da je istovremeno aktivno i polje individualne svesti jer su „pojedinci nosioci kolektivnih pojava“ (Schmid 1981: 59). Prema Durkhajmu (Durkheim) ova činjenica ukazuje da je aktivni pojedinac primoran da se potčini društvenim uslovima i to potvrdi svojim delovanjem, ali naznačava i da individua kroz ovaj tip socijalizacije prirodno biva „ubeđena“ u smisao kolektivnih pojava. *Ideologija*, tako, može biti posmatrana kao **nadstruktura** i prema tom konceptu ona je izrazito ljudska, individualna akcija (Schmid 1981: 60).

Dosadašnje definicije pokazuju da u ljudskom biću leži začetak ideologije iz čega proizlazi da je čovek kreator ideologije kao ose jednog društvenog sistema. *Ideologija*, tako može biti dobro shvaćena samo ukoliko se prihvati kao rezultat subjektivnog koji je pravilno aktivan jedino ukoliko je posmatran kao deo objektivne strukture (Schmid 1981: 63).

1.2 Primarna i spontana ideologija

Vodeći se idejom da je ideologija unapred utvrđen i jasno određen sistem delovanja i misli, Herman Šmid prepoznaje relevantnost njene praktične upotrebe. Uvodeći termin **primarna ideologija** (primary ideology) objašnjava je kao „logiku prakse transformisanu u ideologiju“ (Schmid 1981: 64). Budući da je rezultat realne situacije, ona predstavlja i kognitivni okvir u kojem je nosilac značenja povezan sa svojom praksom.

U praksi su akcije koje se prepoznaju kao elementi primarne ideologije pomešane sa nasleđenom i ta pojava se prepoznaje pod terminom **spontana ideologija** (spontaneous ideology), koja se tumači kao rezultat fuzije **primarne ideologije** sa dodatnim nasleđenim navikama i značenjima koje one podrazumevaju.

Spontana ideologija predstavlja skup nasleđenih osobina koje su duboko ukorenjene u svakodnevnoj praksi. Kao društveno interaktivni proces, ona je rezultat kolektivne akumulacije iskustava koja se mogu prepoznati u kolektivnim navikama. Kroz potencijal spontane ideologije pospešuju se sekundarni fenomeni kao što je fetišizam i **nacionalizam**.

Razne diskurzivne prakse koriste *ideologiju* kao svoj osnovni materijal kako bi nametnuli sopstvene ideje i ostvarili sopstvene ciljeve. Tipična i najčešće spominjana jeste *politička ideologija* koja neposredno utiče na oblikovanje društva.

2. Ideologija, jezik i nacionalizam

Pojam *ideologija* neosporno ima široko značenje zahvaljujući čemu se njena uloga ne svodi samo na društveni aspekt. *Jezička ideologija*, čija definicija implicitno ili eksplicitno jeste i definicija ljudskog bića, prisutna je kao posrednik između društvenih struktura i oblika govora koji je podjednako važan za društvenu i za lingvističku analizu (Woolard/Schieffelin 2008: 56). Prilikom određivanja ideološke koncepcije jezika kao regulatora kolektivnog reda, trebalo bi imati na umu njegov kulturni značaj, važnost aktuelnih lingvističkih formi, ali i uticaj koji na njega imaju društvene institucije, odnosno države – nacije.

Ukoliko se posmatra kao sistem kategorija i pravila zasnovan na principima i uverenjima o svetu u kojem se nalazimo, jezik ima važnu ulogu u „konstrukciji društvene stvarnosti“ (Gunther/Kress 1993: 168). Podložan promenama koje se u jednoj sredini svesno ili nesvesno usvajaju, jezik postaje ideološka kategorija. Ukoliko se ona i prihvati kao usvojen sistem ideja koji funkcioniše kao organizovani oblik, tada bi *jezička ideologija* bila tumačena kao instrument kojim je moguće manipulirati društvenom zajednicom (Gunther/Kress 1993: 170). Budući da predstavlja sistematski organizovane slike stvarnosti, *ideologija* neposredno koristi jezička sredstva u ojačavanju sopstvenih predstava.

Prava dimenzija *ideološkog* u jeziku najjasnija je ukoliko se isti koristi kao politički instrument. U tom slučaju *jezička ideologija* može da bude opšteprihvaćena i tako iskorišćena u cilju manipulacije masom. Kao univerzalna pojava koja se u različitim oblicima pojavljuje u svim krajevima sveta, najjača je ukoliko funkcioniše po pravilima „dominantne jezičke ideologije“ (Blommaert 1999: 66). Kako je ona rezultat jezika, kulture i nacionalnog identiteta zajedno, odnosi se na zapadnoevropski „kulturni nacionalizam“ u kojem postojanje sopstvenog jezika jeste dokaz dominantne kulture koja, da bi bila legitimna, podrazumeva isključivo političku podršku (Blommaert 1999: 68).

Da li jedna jezička ideologija jeste ili nije dominantna, zavisi od konteksta u okviru koga je aktivna. Iako se uvek formiraju sa razlogom i predstavljaju „reprodukciju“ značenja varijeteta u svakodnevnoj upotrebi, nije sigurno da će uvek i svaka od njih postati dominantna. Da bi se došlo do trenutka kada jedna jezička ideologija ima toliku moć da postane vodeća, najuticajnija, neophodno je da pored političke podrške ona bude neizostavni deo medijskih kampanja, reprodukcije društvenog sistema u školama i inkorporirana u administrativni sistem. Ovakve „reprodukcije“ rezultiraju normalizacijom, odnosno pojavom opšteg hegemonijskog obrsaca u okviru kojeg osnovne ideološke postavke bivaju prihvaćene kao „normalan“ način mišljenja i delovanja (Blommaert 1999: 69). Za razvoj jezičke ideologije nije važno da li je jedno društvo na visokom ili niskom razvojnom stupnju, već podrška istoj i prihvatanje hegemonijskog obrasca koji ona nudi.

Veza jezičke ideologije i potrebom za revijalizacijom nacionalnog identiteta vidljiva je kroz etnografiju govora koja se tumači kao deo *jezičke ideologije* i bavi se kulturnom koncepcijom jezika (Woolard/Schieffelin 2008: 60).

Budući da je njena uloga u stvaranju i utvrđivanju moći velika, ukoliko se identifikuje sa ljudima i ljudskom percepcijom svesnog usvajanja jezičkih modela, sasvim je moguće prepoznati njen manipulativni značaj. Kako ima sve razloge da bude prihvaćena i kao ideja formiranja nacije, *jezička ideologija* postaje dominantan model formulisanja *nacionalnog* jačajući neposredno svoju vezu sa vodećim političkim idejama (Woolard/Schieffelin 2008: 62).

Svaka politička ideologija motivisana je pitanjem identiteta u okviru kojeg je veoma važna uloga jezika čije se ideologije usmeravaju na istraživanje stavova i pretpostavki o etnicitetu i moći, ali i na načine koji utiču na menjanje jezičkih i kulturnih konvencija jedne zajednice (Filipović 2009: 20).

Iako uska povezanost jezika, politike i moći nije novina u modernoj istoriji, naglasak na ideološkoj dimenziji jezika pokrenuo je analize o jezičkoj standardizaciji koja se smatra više kao *ideološki proces* nego kao deo lingvističke prakse. U tom kontekstu, neophodno je tumačiti *jezičke ideologije kao sveobuhvatne procese* čija se funkcija odnosi na oblikovanje i buđenje nacionalne svesti u okviru posebnog entiteta.

Zahvaljujući naglasku na proučavanju uloge *jezičkih ideologija* u bitnim aspektima društvene stvarnosti, definisao se novi pravac u budućoj analizi koji omogućava njihovo tumačenje kao dela novog **kulturnog obrasca** unutar jedne zajednice. Ukoliko se ideologije tumače kao rezultat društvene reakcije na svet oko sebe, onda je uloga formiranih obrazaca nezaobilazan aspekt u razumevanju ovih jezičkih pojava. Obrasci, koji su nametnuti ili svesno prihvaćeni od strane drugih, važni su radi razumevanja nasumičnih delova informacija koje, ukoliko ovi ne bi postojali, ne bi imali nikakvog smisla i značenja za pojedinca, pripadnika iste ili druge društvene zajednice (Filipović 2009: 20).

Takvi obrasci jesu deo diskursa kao društvene prakse ili takozvanih *ideoloških efekata*, odnosno hegemonijskih procesa i njihov dvosmerni uticaj je veoma izražen. Načini na koji jedan diskurs može biti predstavljen, prepričan ili ponovo napisan, daje značaj novim principima unutar diskursa koji narušavaju postojeća pravila usmeravajući kontrolu i otpor kako za, tako i protiv režima moći (Blommaert/Bulcaen 2000: 449).

3. Popularna muzička praksa i jezička ideologija u Srbiji

U datom istorijskom trenutku scena popularne narodne muzike izgubila je osnovne vrednosne parametre i postala lako sredstvo za društvenu manipulaciju. Zahtevi kulturne industrije pokrivali su isključivo potrebe motivisane tradicionalnim vrednostima i ponovnim buđenjem nacionalne svesti što je postepeno dovelo do identifikacije srpskog društva sa muzičkom scenom. Ratna kultura uticala je na formiranje novog sistema vrednosti i tako otvorila prostor za nove masovne ideološke manipulacije.

Na srpskoj muzičkoj i ujedno sociokulturološkoj sceni lako su uočljivi svi pomenuti ideološki nivoi. Počev od primarne i spontane ideologije koje ukazuju na razvoj nacionalne pripadnosti, ideologija se prepoznaje i kao dominantni regulator reda u funkcionisanju društvene stvarnosti. Ukoliko su pomenuti aspekti zadovoljeni nastaje hegemonistički kulturni obrazac koji, kako bi bio uspešno nametnut, mora biti ispravno interpretiran u medijima. Ovakav proces u potpunosti odgovara sociokulturološkoj slici Srbije aktuelnoj devedesetih godina XX veka.

Ovaj deo rada biće posvećen analizi jednog od četiri relevantna aspekta popularnog narodnog zvuka devedesetih i na osnovu dobijenih rezultata ukazaće se na vezu između dominantne političke misli, jezičke ideologije u njenoj službi i manipulacije masom kroz popularnu narodnu muziku u Srbiji.

Istraživački pristup ima za cilj da ukaže najpre, na ideološko jedinstvo dominantne političke misli u Srbiji i najpopularnijeg medija – scenu srpske popularne narodne muzike. Prepoznavanje političkog diskursa u muzici kao regulatora društvenih odnosa, ujedno i jasnog hegemonističkog obrasca govori o neposrednom uticaju vladajuće ideologije prilikom formiranja novih sociokulturoloških parametara u državi. Scena

popularne narodne muzike bila je izuzetno složen fenomen kulturne industrije i isključivo ju je moguće analizirati sa aspekta interdisciplinarnosti.

Izabrani su vokalni primeri jedne od najpopularnijih predstavnica srpskog aktuelnog narodnog zvuka devedesetih godina XX veka koja je u ovu svrhu imenovana kao **model A**, kako je u prethodnom delu rada pomenuto.

U načinu interpretacije i izabranim tekstovima pesama, uočljiva je otvorena podrška revitalizovanim patrijarhalnim vrednostima i novoformiranom aspektu nacionalne pripadnosti. Dominantna *jezička ideologija* nedvosmisleno vodi ka jačanju i propagiranju političkih ideja, ali ujedno i ka elementima globalnog bez napuštanja lokalnog nacionalnog okvira.

Prilikom pronalaženja i ukazivanja na moguće elemente dominantne politike kroz jezičke ideološke formule, nije moguće posmatrati samo lingvistički aspekt već je fokus neophodno pomeriti i na tumačenje nelingvističkih poruka koje predstavljaju važnu komunikacijsku vezu između primaoca - konzumenta i pošiljaoca - centra moći. Kako je jedan *jezik* složen sistem verbalne i neverbalne komunikacije može se zaključiti da je kao takav neizostavan u tumačenju popularnog teksta (Fisk 2001: 94). **Model A** svakako odgovara koncepciji popularnog teksta koji, da bi bio *popularan*, mora da nudi popularna *značenja* i *zadovoljstva* kao i brojne načine sepsstvene interpretacije. Upravo zbog mogućnosti da bude tumačen, popularan tekst postaje deo zasebne *ideologije*, dok način na koji se objašnjava pripada konceptu *jezika*. Rezultat koji se dobija pravilnom percepcijom i (re)interpretacijom popularnog teksta jeste deo *jezičke ideologije*.

Verbalno i neverbalno u ovom modelu se dopunjuju i postaju deo jednog značenjskog sistema. Nije moguće pristupiti analizi odabranih pesama bez istovremenog tumačenja imidža na kojem **model A** zasniva svoju profesionalnu karijeru. U skladu sa revitalizacijom nacionalnog identiteta, prevladaju pesme u kojima se govori o patnji žene zbog svog muškarca. Uticaj sve jače ideologije patrijarhata u srpskom društvu vidljiv je u obraćanju muškarcu, suprugu kojeg poštuje, kojem je ponizna i spremna da zauvek ostane samo njegova žena i majka njegove dece. Naglašavajući ove elemente u pesmama koje bira, pevačica (**model A**) kao vodeća figura popularne muzičke scene, podržava sistem patrijarhalne rodovske zajednice u kojoj je osnova dominacija muških pripadnika u odnosu na žene i decu.

Apsolutna popularnost ovog modela ponašanja dovela je do povratka patrijarhalnih vrednosti u srpskom društvu. Njihova afirmacija u potpunosti je ostvarena kroz **model A** jer je privatni život bio jednak profesionalnoj slici istog. Zahvaljujući takvim vrednostima ona postaje „društveno poželjna“ osoba i nastavlja da podržava ideje koje su političkim strukturama u tom trenutku najviše odgovarale.

Sledeći ovu ideologiju afirmiše se i ideja o imidžu idealne majke koja podređuje lični i profesionalni život svojoj deci. Poruke emitovane kroz prisustvo na sceni popularne narodne muzike koje su (ne)svesno podržavale tadašnji politički sistem, najavljivale su „zatvoreni duh“ koji se pojavio kao opravdanje za revitalizaciju osnovnih patrijarhalnih normi.

Važno je pomenuti da je rekonstrukcija određenih društvenih okolnosti, posebno kroz muziku, logična je i moguća jer je postojala direktna veza vladajućih struktura u Srbiji sa izvođačima.

3.1 Revitalizacija tradicionalnih vrednosti

U primeru u kojem je moguće analizirati **muško-ženski** odnos u očigledni su elementi koji neposredno ukazuju na prisutnost tradicije i revilizovanih normi kako u literarnom, tako i u muzičkom smislu.

Sa literarnog aspekta posmatrano, prvi analizirani primer izgrađen je na metafora i prenesenim značenjima. Tema je ukorenjena u tradiciji koja je postala neizostavni element savremenog srpskog društva i uočljiva je kroz odnos:

- roditelja i deteta

Nagovori otac sina

(...)

Nagovori majka, svog jedinca da se ženi

(...)

- muškarca i žene

Nagovori bela žena

ciganina (...)

Srce bogataša da sirotu dragu bira (...)

jačeg i slabijeg

Nagovori ljubav ratnika da frulu svira (...)

povratak ruralnom ambijentu:

Nagovori šuma vuka da prezimi s jaganjcima(...)

nagovori sunce grožđe da zri (...)

Pažljivom upotrebom reči, leksika dobija na značaju u jačanju već postojeće političke ideologije. Iako sakrivene iza paravana brojnih metafora i komparacija, konkretna upotreba pažljivo izabranih reči podržava jačanje nacionalističkog duha društva.

Pokretač emocija kod slušaoca, tačnije primaoca poruke, ne mora biti samo ljubav, već i poznata potčinjenost žene svom muškarcu što je u narednom primeru uočljivo kroz:

ženinu žrtvu i potčinjenost

Kroz vekove gorela zbog nas (...)

Dala sam ti svoja krila (...)

kroz komparaciju i poniznost

Pred vratima spavala k'o pas (...)

S jedne strane, žena se poredi sebe sa psom i na taj način želi da pokaže svoju poniznost i odanost muškarcu. Sa druge, pas koji spava pred vratima i čuva ukućane, u ovom primeru odnosi se na ženu koja je zaštitnički postavljena prema svom muškarcu. U ovom stihu sublimirana je patrijarhalna orijentacija društva, a s obzirom na to da je deo poznatog vokalnog primera u srpskoj popularnoj narodnoj muzici, nije teško dovesti u vezu namere uticajnijih slojeva društva da ideološki (pre)oblikuju isto.

Prateći tradicionalnu nit kroz literarni segment ovih pesama nije moguće, a da se istovremeno ne govori o potencijalnoj inkorporaciji vladajućih ideja u kulturni segment života iza čega se krije tendencija njihove apsolutne dominacije.

Još veća vladavina prethodno spomenutih normi vidljiva je u primeru u kojem se žena obraća muškarcu imenom, što se može tumačiti i dvojako:

1) **Dragan** je vlastito ime u vokativu;

2) **Dragan** takođe može biti neko ko je veoma drag osobi koja mu se obraća i tako se pretvara u nadimak. Poznato je u srpskoj tradiciji da žena svog muža oslovljava raznim nadimcima kako bi ga zaštitila od uticaja loših sila.

*Dragane moj,
(...)
kada zagrme trube
(...)*

Zvuk "srpske" **trube** poznat je ženi jer najavljuje da će njen voljeni da se vrati, dok je veza sa atmosferom rata u funkciji instrumenta koja je bila u tome da najavi sukob i povede ratnike u borbu.

U ovom kontekstu takođe, važan je i naredni primer u kojem tradicionalni elementi predstavljeni kroz patrijarhalni sistem vrednosti zauzimaju vodeće mesto u literarnom segmentu pesme. Muzički aspekt bezuslovno podržava literarni, pa tako dominacija duvačkih instrumenata među kojima prednjači truba, utiče na pojačavanje utiska o prisustvu tradicionalnog zvuka u popularnoj narodnoj muzici.

Tekst pojačava patrijarhalnu ulogu žene koja se zaštitnički postavlja prema svom muškarcu iako mu je u isto vreme potčinjena. Isto kao i u prethodnom primeru, ona se obraća njemu ne spominjući njegovo pravo ime, već ga oslovljava nadimkom kao i u prethodnom primeru:

*Sećaš li se, lepi grome moj,
(...)*

Nazivajući ga njenim **gromom** priznaje mu natprirodne moći, čime potvrđuje i svoju poniznost.

Dosadašnjom analizom pokazano je da je uloga dominantne političke misli u oblikovanju nacionalne svesti odgovarajućom *jezičkom ideologijom* kroz popularnu narodnu muziku u Srbiji krajem XX veka bila neposredna i nedvosmislena. Osim podržavanja terminologije koja direktno asocira na ratno stanje i društvenu dezorijentisanost, smisao koji se provlači kroz pesme odgovara principima patrijarhalnog uređenja kao osnovi dominantne političke ideologije u tom periodu. Potčinjenost žene muškarcu, izražena uloga majke i mučenice, prenaplašeno vrednovanje ruralnih životnih okolnosti, revitalizacija tradicionalnih vrednosti, jesu pokretačke ideje iz struktura tadašnje vlasti. Slika "zatvorenog društva" koju nudi pojava analizirane predstavnice srpske popularne narodne muzike (**model A**) govori o snažnom razvoju društvene nacionalne svesti. Veoma jak uticaj *jezičke ideologije* kroz muziku očigledan je i kroz njenu vizuelnu predstavu koja pojačava moć smelo upotrebljenih reči koje sa ciljem ohrabrenja „ratničkog“ duha naroda i pojačavajući tako osećaj nacionalnog identiteta.

Moć ideologije jezika kao najjačeg sredstva u cilju sugestivne afirmacije političkih ideja je neosporna, a njeno delovanje kroz muziku samo govori o tome koliko muzika, shvaćena kao jedan od važnih komunikacijskih nivoa svesti, ima važnu ulogu u povezivanju misleno istih i različitih društvenih grupa.

Kao rezultat dobijen iz analiziranih primera može se reći da je dominantna politička ideologija u Srbiji kroz formu „lake zabave“ bila (i jeste) deo svakodnevnih aktivnosti. Iako su se socio-političke okolnosti do danas promenile, ovaj rad je i sugestija da

još uvek postoje uslovi za praćenje vladajuće ideološke niti kroz popularnu scenu srpske, a sada već ne samo popularne narodne muzike.

Zaključak

Jezičke ideologije karakteristične su za sva društva, bilo da su ona na višem ili nižem stepenu razvoja. Njihovu pojavu može izazvati želja za revitalizacijom jezika, u isti mah i identiteta, kao i potreba za osamostaljivanjem uz jačanje osećaja nacionalne pripadnosti. Najveći uticaj svakako, ima ukoliko je korišćena kao politički instrument, bilo da podržava ideologiju vladajuće strukture, bilo da se ova naknadno služi sredstvima jezičke ideologije kako bi ostvarila sopstvene ciljeve. Uloga jezičke ideologije jeste legitiman proces i kao takav neosporno utiče na formiranje i jačanje nacionalnog identiteta.

Ideološka slika u Srbiji zaslužuje poseban fokus istraživanja u kojem je očigledna povezanost različitih društveno funkcionalnih aspekata u jedan i prepoznaje se kao dominantna politička misao. Bezuslovnim prihvatanjem informacija koje dolaze iz centra moći pokreće pitanje koje se odnosi na to da li je usvajanje *jezičke ideologije* svestan ili nesvestan proces, kao i da li je pomenuti proces voljni ili spontani momenat?

Rezultat ovog istraživanja pokazuje da, nezavisno od trenutka voljnog ili spontanog, svesnog ili nesvesnog, *jezička ideologija* u Srbiji devedesetih godina XX veka uspešla je u potpunosti ostvari zadatak koji joj je bio nametnut. Politika kroz muziku i muzika u politici opravdavaju njenu ulogu posrednika, vezivnog tkiva, između ova dva polja koja su učinila da se funkcija *jezičke ideologije* realizuje kroz afirmaciju i prihvatanje novih socioloških vrednosti kao osnove za promenu kulturološke panorame novostvorene srpske države.

Bibliografija

i KNJIGE

FISK J. *Popularna kultura*. CLIO. Beograd. 2001.

FILIPOVIĆ J. *Moć reči*. Zadužbina Andrejević. Beograd. 2009

HODGE R.I. Vere and KRESS R. Gunther. *Language as ideology*. Routledge. New York. 1993.

II NAUČNI RADovi

EISENLOHR P. *Language revitalization and new technologies: cultures of electronic mediation and the refiguring of communities*. Annual review of Anthropology, Vol. 33 (2004), pp. 21-45. Published by: Annual Reviews

FILIPOVIĆ J. *Ideologija jezika i standardizacija: istorija i budućnost srpskog standardnog varijeteta*. Primenjena lingvistika 8. Beograd: Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu i Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu (2007), str. 22-31

LATIN D. David, RODRIGUEZ G. Guadalupe. *Language, ideology and the press in Catalonia*. American Anthropologist, New Series. Vol. 94. No 1 (1992), pp 9-30. Published by: Blackwell publishing on behalf of the American Anthropological Association

SCHMID, H. *On the origin of ideology*. Acta sociologica, Vol. 24, No. ½, Work and ideology (1981), pp. 57-73. Published by: SAGE Publications, Ltd.

WOOLARD, K.A. in press 2008. "Language and Identity Choice in Catalonia: The Interplay of Contrasting Ideologies of Linguistic Authority." Kirsten Süsselbeck, Ulrike Mühlischlegel, Peter Masson, eds. *Lengua, nación e identidad. La regulación del plurilingüismo en España y América Latina*. Berlin: Ibero-Amerikanisches

WOOLARD A. Kathryn, SCHIEFFELIN B.Bambi, *Language ideology*, Annual Review of Anthropology. Vol. 23, pp. 55-82. Published by: Annual Reviews.

Resumen

Ese trabajo es un intento de revelar la relación entre la ideología de la lengua en los textos de las canciones urbanas populares en Serbia a fines del siglo XX y las ideas políticas dominantes después de la desintegración del antiguo Estado Yugoslavo. Es muy claro el papel de buena planeada ideología de la lengua que, utilizando los elementos de la música popular urbana, directamente influía la nueva formación de la conciencia nacional.

Para acercarse a los aspectos esenciales de la manipulación social, habían elegidas canciones del estreno de la música popular urbana que, sin duda, tenía directo apoyo político. Gracias a los análisis de las canciones de la intérprete más famosa en el momento dado, nombrada **modelo A**, y su intento de revitalizar los elementos tradicionales, la especial atención está prestada a cambio de los papeles dentro de la sociedad tanto como a la relación entre lo político y dominante, deseado y nacionalmente justificado.

Palabras claves: la ideología de la lengua, el sistema de valores, la identidad nacional, la música y la política, los medios de comunicación y la cultura popular.

Александра Б. Шуваковић¹
Београд

ШКОЛСКЕ ГРАМАТИКЕ ИТАЛИЈАНСКОГ ЈЕЗИКА

Циљ предстојећег рада састоји се у томе да хронолошким редом, методом компаративне анализе садржаја представимо четири школске граматике италијанског језика, објављене у периоду од 1973. до 2006. и намењене ученицима сви средњих школа у Републици Италији. Настојаћемо да пронађемо њихове заједничке именице и видети да ли се своде само на циљну групу којој су намењени, тј. ученике узраста од петнаест-шеснаест година или су пак и концептуално уједначене и ако јесу у којој мери. Посебан осврт начинићемо у утврђивању њихове комплементарности и примењивости у настави и учењу граматике на академском нивоу у другим земљама код неизворних говорника.

Кључне речи: школске граматике, италијански језик, ученици, наставници, вежбања

ШКОЛСКЕ ГРАМАТИКЕ ИТАЛИЈАНСКОГ ЈЕЗИКА 1973-2006

ГраMATИКА је систем правила која дефинишу језички израз људског рода и помоћу којих се конструише говор. У модерној лингвистици, граMATИКА се састоји од фонологије, семантике и синтаксе. Традиционално гледано, граMATИКА која се учила у школама састојала се од изабраних форми и примера језичког израза, укључујући и све оне форме које треба избегавати. Савремена граMATИКА, као шира теорија, покушава да опише и објасни зашто је природни говор такав какав јесте.

Прва велика подела граMATИКА своди се на дијахронијске и синхронијске. Ове прве се баве еволуцијом језика кроз време, а друге описују стање језика у једном одређеном временском периоду. Даља подела синхронијски граMATИКА је на нормативне чији је циљ да представе и донесу модел језика и лингвистичко “понашање” које треба следити и дескриптивне, тј. оне које описују структуре и карактеристике одређеног језика, не исказујући суд о њиховој исправности. Данас је уобичајено да једна граMATИКА садржи како нормативни тако и дескриптивни карактер.

Прва италијанска граMATИКА је настала у XV веку са тежњом да покаже како и народски језик “лингуа вулгаре” има своје норме и правила као и латински, у односу на који је био често омаловажаван и критикован. Заједничка особина граMATИКА које су се рађале све до XVIII века на простору Италије јесте да су све имале претежно нормативни карактера и да су све биле намењене ученим људима, а тек нешто касније постају доступне и ученицима који су већ имали нека сазнања о језику. Од XVIII века видно је постепено приближавање граMATИКА школској употреби и ширим слојевима друштва што је при њиховом сачињавању подразумевало и помак када је реч о дидактици. Уједињење Италије 1861. још више је ојачало потребу за спровођењем јединствене језичке политике па је самим тим је и веза између граMATИКА и школе постајала јача као и потреба

1 aleksandra-s@eunet.rs

за дидактичким усавршавањем. Пролиферација писања граматика почиње је у другој половини XX века.

У наредних неколико страница направићемо скраћени приказ четири школске граматике италијанског језика. Све су намењена ученицима од петнаест односно шеснаест година који похађају прве две године средње школе. У италијанском образовном систему средње школе трају од три до пет година. Будући да су прве две године тог секундарног нивоа образовања заједничке за све, поменуте граматике намењене су равноправно свима. Све су настале у периоду од почетка седамдесетих година XX века па до првих година XX века. Међутим, иако су намењене истој узрсној категорији ученика, и настале у релативно кратком временском раздобљу сваку карактеришу одређене специфичности којима ћемо се даље у раду бавити.

Марија Луиза Алтијери Бијађи и Луиђи Хаилман, *Италијански језик*

Школска граматика „Италијански језик“, аутора Марије Луизе Алтијери Бијађи и Луиђија Хаилмана, објављена у Милану 1973. године, настала је као резултат незадовољства аутора граматичким подучавањима у средњој школи и намењена је ученицима прва два разреда средње школе (Altieri Biagi, Neilmann 1977: 6). Захваљујући свом дугогодишњем искуству и сарадњи са колегама из средњих школа, аутори одлучују да оживе неке делове *традиционалне граматике* која се сасвим извесно, у неким периодима школства, показала као добра, и коју ће прилагодити тадашњој лингвистичкој стварности и њеној брзој трансформацији. Управо због тога и одлучују да задрже одређене делове *нових граматика*, које се како они наводе, често скривају иза етикета *структурална или функционална*. Ова граматика би по речима њених аутора требало да понесе само један епитет, а то је *пошћена*, и покушаће да да што једноставнија објашњења, која ће ученицима бити лако разумљива, уз наравно неизоставну помоћ наставника. (Алтиери Биаги, Хеилман 1977: 6).

Грамматика је сачињена од пет делова:

Први део: Опште премисе (три поглавља у којима се говори о језику уопште, италијанском језику и његовој граматизици). Иза сваког поглавља целокупне граматике, па тако и иза овог дела, дат је шематски приказ теоријског дела о коме је претходно било речи, као и вежбе намењене ученицима.

Други део: Језичке јединице, такође се састоји од три поглавља, која се баве исказом, његовим деловима и монемима у језику.

Трећи део: Служба речи (бави се субјектом, именичком синтагмом, предикатом и предикатском групом, прилошким одредбама).

Четврти део: Класификација и дескрипција знакова (говори о именицама, члану, придевима, заменицама, глаголским временима и начинима, глаголском виду, везницима, итд).

Пети део: Стилистика, састоји се од пет поглавља у којима се говори о различитим функцијама језика, о стилистици и односу појединца и лингвистичког система, реторици и реторичким вештинама, али и о поезији двадесетог века и оправданости коришћења појединих термина. Аутори се супротстављају изразу, *песнички језик*, објашњавајући да је сваки песник индивидуа за себе која сама ствара и осмишљава свој поетски израз, а самим тим и језик, и да је због тога неоправдано и неосновано све песничке изразе подвести под један термин „*Песнички језик*“ (Altieri Biagi, Neilmann 1977: 406–407). У овом поглављу учени-

цима се приближава песнички језик кроз одломке различитих књижевних дела. Сам приказ штива садржи разнолике одломке из опуса писаца и песника који су живели и стварали на преласку из деветнаестог у двадесети век. образлажући то разумљивим језичким изразом који користе ствараоци попут Кардучија, Пасколија и Данунција. Аутори потом дају кратак приказ поезије крепускуларизма (Морети, Палацески); футуриста и рондиста (Кардарели) и најпосле херметизма (Унгарети, Монтале), (Altieri Biagi, Neilmann 1977: 410–425).

Посебно поглавље говори о послератним песницима и писцима, тј о нео-авангарди.

Важно је уочити да аутори не само што су се дотакли теме књижевности већ дају и дефиницију стиха, наводећи пример из Манцонијеве поезије, на основу које надаље дају објашњења различитих врста риме и строфе. Начинили су избор многобројних лирских композиција чији су ужи облик балада, канцона и сонет који су детаљно описани, са графички обележеном римом (Altieri Biagi, Neilmann 1977: 443–445).

У претходних неколико реченица начинили само кратки приказ ове граматике. Као што се на први поглед види, она у себи садржи и нормативну и дескриптивну категорију. Дескриптивна категорија осликава се у теоријским деловима поглавља, која описују структуре и карактеристике италијанског језика у датом тренутку, а то јесте књижевни језик са почетка осамдесетих година. Теоријски део је изложен у традиционалном духу, полазећи од говора као врсте понашања, преко службе речи у реченици до врста речи односно морфологије, синтаксе, метрике, фонологије, стилистике. Новина граматике представља обим вежбања која се дају ученику, пре свега контролних вежбања у циљу вредновања онога што је ученик усвојио и разумео у односу на оно што је претходно теоријски разматрано.

Што се типологије вежбања тиче навешћемо по један пример за сваки тип из појединих подглавља.

Најприсутнији тип вежбања јесу вежбе препознавања и класификације, а састоје се од задатка да ученик путем анализе покаже ниво стечене лексичке и семантичке компетенције у односу на градиво датог поглавља:

Пр. Bancario → banca, banchiere.

Присутне су и вежбе које се односе на вештину синтезе наученог као што су вежбе трансформације где се од њих тражи да глагол у инфинитиву дат у загради замене одговарајућим обликом (Altieri Biagi, Neilmann 1977: 295). Вежбања која се односе на преписивање, теоријско разматрање, допуну, лингвистичку игру, препознавање, комбинацију, нису присутна у понуђеним вежбањима.

Ова граматика представља комбинацију традиционално изложеног теоријског дела са вежбањима која квантитетом али и квалитетом у датом моменту нуде ученицима широк и обиман репертоар вежби у циљу утврђивања, надокнаде, али и синтезе стечених сазнања.

Оно што је по мом скромном мишљењу замерка теоријском делу ове граматике јесте то што ученике прво упознаје са службом речи у реченици у односу на врсту речи, што донекле може да изазове забуну код оних који из основне школе долазе са нижим нивоом познавања граматике матерњег језика. Када је реч о делу који садржи вежбања једна од замјерки је понављање истог типа вежбе, односно сужен дијапазон функционалних вежбања, које би код ученика осим надокнаде и утврђивања развијали и друге продуктивне вештине.

Франческо Сабатини , Комуникација и употреба језика, 1984 - 1990.

Аутор у предговору каже да се и сувише дуго чекало на одлуке надлежног Министарства кад је реч о *Новим Програмама*. Из тог разлога су саме средње школе путем разних експеримената и иницијатива, барем када је реч о појединим дисциплинама, успеле да се запуте сопственим снагама у другом, новом смеру, сходно потребама савременог друштва (Sabatini 1990: XIII).

Иако споро, дошло се до закључка колико је непродуктивно било осмишљење учење италијанског језика и граматике у претходном периоду. Оно се сводило, по речима аутора ове граматике, на пуко учење књижевне историје и зато ће ова граматика ученицима од петнаест и шеснаест година понудити могућност стицања добре лингвистичке компетенције али и доброг познавање језичког система (Sabatini 1990: XIV).

Грамматика је сачињена од три дела:

- Први део: Комуникација и текст
- Други део: Структура језика (морфосинтакса и лексика)
- Трећи део: Језик кроз историју

У првом делу граматике говори се о комуникацији као апсолутној потреби зарад опстанка сваког живог бића. Аутор посматра и животиње и њихов вид невербалне комуникације (Sabatini 1990: 4) чиме надаље врши и класификацију невербалног говора, за који иначе тврди да је једнако важан за људски род као и вербални начин изражавања, и то на невербални говор заснован на чулу слуха; вида; додира и мириса².

У првом поглављу првог дела говори се о комуникацији, која полази од емитента, тј. онога ко поруку шаље до онога коме је она намењена, или примаоца. Поруку чине знаци (покрети, звуци итд). Свака порука иде преко канала³ и одређена је кодом⁴. Код јој даје значење, а систем свих кодова представља говор. Вербални говор, као најекономичније, најбогатији, и најприлагодљивији израз са највећом могућношћу да се прецизно и ефикасно исказа мисао, а пре свих нове и оригиналне идеје (Sabatini 1990: 42).

Друго поглавље говори о чињеници да језик зависи од ситуације, на коју пак утичу бројни фактори: од међусобног односа саговорника до расположења, намере и теме о којој се разговара. У зависности од тих елемената језик се дели на формални и неформални. Други фактори који могу битно да утичу на сам језик јесу узраст, школска спрема, пол и одређени предео из кога неко потиче и чији начин говора има своје особености. У истом поглављу говори се о пет функција језика, која махом зависе од наших намера и расположења, а то су: 1. информативна, 2. експресивна, 3. персуазива, 4. поетична, 5. металингвистичка. Неке реторички поступци као што су иронија, литота, или еуфемизам само повећавају ефикасност поруке. Занимљив је трећи параграф у оквиру овог поглавља, у ком се аутор у првом делу бави директним и индиректним захтевима. Први су сами по себи препознатљиви док индиректне форме само наизглед не садрже у себи форму захтева (Sabatini 1990: 63-87), нпр: директан захтев: "Non darmi questo dispiacere", индиректан захтев: "Vuoi proprio darmi questo dispiacere".

2 Класификација се врши у зависности од канала који се користи при перцепцији

3 Орган гласа, звучни таласи, ваздух И слушни канал чине заједно целину која преноси звук

4 Договор на основу кога се одређују значења неких сигнала назива се кодом (црвено светло на semaфору, значи да је прелазак забрањен)-тако је утврђено договором или конвенцијом у ближој историји.

У трећем поглављу реч је о говорном, писаном и пренесеном језику где аутор наводи једанаест битних разлика између говорног и писаног језика. Насупрот говорној форми, писана форма пред собом има много веће задатке. У писаној форми речи морају бити јасано исказане, уз знаке интерпункције. Док говорни језик у многоме може да се ослони на, интонацију, покрете, оптичку видљивост неких предмета или особа, што битно олакшава комуникацију, писани нема ту могућност. Међутим, није ни сваки писани израз исти у свакој ситуацији. Некада је он више или мање формалан, а некада онај ко пише намерно покушава да га што више приближи разговорном језику, чест случај таквог изражавања имамо у романима (Sabatini 1990: 95).

У другом делу књиге, анализом прости реченице, уводи се појам субјекта, објекта и предиката у првом поглављу, да би се већ у следећем надовезала категорија прелазности глагола, пасива и безличних облика (Sabatini 1990: 301-349).

Трећи део граматике посвећен историји италијанског језика и његовом ображавању од латинског ка италијанском данас и односу који је италијански имао са другим језицима и културама кроз време (Sabatini 1990: 562-587).

Посебност ове граматике није само у првом делу који се бави језиком већ и у седам додатака која садрже граматичка вежбања али и још по неко теоријско објашњење намењено и наставницима и ученицима, а односе се на сва три дела граматике.

Први додаток садржи вежбе које се односе на слушање и оралну продукцију.

У објашњењима комуникацијске форме *Лицем у лице*, дате си три могуће форме: дијалог, излагање и монолог.

На основу анализе текста, режисера Nanni Loy, *Specchio segreto* (Laterza, 1981), који у суштини представља разговор глумца са путницима у возу, а за које се наравно не зна да су глумци. Да ли ови дијалози садрже и у којој мери све четири компоненте: јединство, целовитост, кохеренцију и кохезију, и да ли те четири категорије морају да буду у потпуности или само у одређеној мери испуњене како би дијалог био разумљив и занимљив, на ученицима је да оцене. На маргинама поред текста је празан простор где ученици могу да прибележе коментаре и запажања (Sabatini 1990: 594-604). Постоји напомена да су неки интерпункцијски знаци накнадно додати ради бољег разумевања ученика. По типу вежбања овај пример припада вежбама теоријског размишљања, а његова функција је синтеза претходно наученог градива.

У другом додатку сва вежбања се односе на различите сврхе читања, услед чега зависи и начин читања, али и прозилази закључак да се не читају сви текстови на исти начин. Овде се даље говори о типовима и техникама читања које се дела на: извиђачко читање, истраживачко, информативно, и интензивно читање. Често се говори и о читању из задовољства, разоноде, и подстрека (Sabatini 1993: 627-628). После ових објашњења наставник има задатак да у одељење донесе књиге од 150 до 200 страна, које би требало да буду непознате ученицима. За сваки случај треба да прекрије корицу и насловну страну. Ученици на располагању имају 5 минута, после којих им наставник поставља питања следећег типа: где се налази садржај, да ли на почетку или на крају, о чему се ради, ком жанру књига припада, како је подељена да ли на делове, или поглавља итд. (Sabatini 1990: 629). Вежба се односи на пример извиђачког читања.

Иста радња се понавља и код истраживачког читања, с тим што наставник одабере двадесетак страна, са именима места и лица, и каже ученицима коју информацију жели да сазна. Код четвртог могућег начина читања, интензивног,

ученицима се даје књига, задатак је да кажу шта је тема и евентуална теза самог аутора. (Sabatini 1990: 630). По функцији сама вежба припада контролном типу са циљем синтезе способности и умећа.

Као што смо из приказа могли видети Сабатинијева граматика настала десет година после граматике Алтиери Бијађи и Хаилмана уводи не само структурални већ и дидактички помак. Исто као и претходна и она у себи садржи како дескриптивну тако и нормативну категорију и заиста води рачуна о потребама петнаестогодишњих и шеснаестогодишњих ученика. У методици се показало да учинак на само учење има и визуелни ефекат који уџбеник оставља на ученика, а такав случај је управо са овом граматиком. Штампана је на квалитетнијој хартији са мноштвом илустрација и шематских приказа у боји инкорпорираних у сам текст. Граматика је јасно подељена на теоријски део и део који садржи релевантна вежбања намењена како ученицима тако и наставницима од којих се очекује да проведу ученике кроз њих. Аутор им врло пажљиво скреће пажњу на који начин би то требало да учине. Самим тим чином јаз између наставника и ученика се смањује што такође има реперкусије на њихово даље напредовање и учење. Ученик, као појединац има прилику да види шта може да очекује од предметног наставника и на тај начин током савладавања градива никако није препуштен сам себи, већ своје учење заснива на интерактивном односу са својим наставником.

Већа пажња поклоњена је врстама говора, појму језика и језичке компетенције, комуникацији, усменој и писаној продукцији и лексици, пре преласка на већ традиционални део о морфологији, синтакси, фонологији и ортографији. Препостављамо да је један од циљева аутора био да занимљивијим садржајима на самом почетку уведе ученике у саму вековну срж граматике, коју, будући да се ради о изворним говорницима и о неким средњим школама⁵ у којима ученици претензије ка учењу граматике језика којим владају од малих ногу.

И ова граматика садржи бројне књижевне одломке Итала Калвина, Алберта Моравије, Луиђија Малербе, али и одељке из Устава Републике Италије, новинских чланака, техничких студија.

Што се другог дела граматике тиче присутна је широка лепеза функционалних вежбања (од препознавања, допуне, трансформације, преписивања, теоријског разматрања и синтезе способности и умећа) која развијају све продуктивне вештине ученика, које у овом случају нису само вештине писања већ и вештине оралне продукције. Готово да нема додатка са вежбањима у којима се од ученика не тражи да орално уобличи неку целину на основу слушања или сликовитог приказа.

Марџа Луиса Алтиери Бијађи, *Граматишка шекста*, 1987-1993

И ова граматика као и претходне две намењена је изворним говорницима италијанског језика, ученицима прва два разреда средње школе. Као што и сам наслов говори, реч је о граматички која језичке чињенице и појмове посматра и описује на основу самих текстова и кроз текстове. Ти текстови сачињени су од стварних и функционалних језичких целина. Потреба за оваквом врстом граматике која се заснива на обради задатог текста није нова, већ произлази из потребе да се граматика не раздваја од говорног језика. Механичко решење које ова

5 Нпр. Ученици трогодишњих – занатских, средњих школа

граматика нуди је да се преокрене говор на начин што ће се пример подредити правилу (Altieri Biagi 1993: III).

Грамматика је сачињена од пет делова. Први део односи се на сам језик у односу на друге системе који одражавају мисао или могућност комуникације; други део на лексикку; док је трећи у потпуности посвећен текстуалној анализи; четврти синтакси; а пети се односи на морфологију; шести на историју италијанског језика.

Први део који се односи на језик састоји се од четири поглавља у којима се он представља као начин размишљања, успостављања комуникације, деловања и његових карактеристика. Свака граматичка целина завршава се бројним вежбањима.

Будући да је ова грамматика значајна управо због бројности вежбања на самом тексту и кроз текст, у даљем представљању зарад што сликовитијег приказа издвојићемо нека од вежбања из сваког поглавља.

У првом поглављу вежбе полазе од најједноставнијих, а то је да ученици пронађу и обележе непознате речи у неком од претходних параграфа у којима се образлаже грамматика, па до сложенијих, нпр: именицу *segno* треба заменити одговарајућом именицом у зависности од контекста реченице, а могућност замене представљају именице *traccia, simbolo, impronta*, итд. Већ у првом поглављу налазимо на зачетке лексикологије, тачније речено деривације речи, нпр. један од задатака је написати речи од којих су изведене: *mondiale, facilitare, scolare*, итд. Реч је о вежби обраде у циљу побољшања лексичке компетенције. Аутор води рачуна и о значају лудичких активности у оквру целине па тако, у оквиру вежбе контролне функције, препознавања и класификације, један од задатака је одредити да ли је нека реченица је анахронизам или не, нпр:

Dante Alighieri era un gran evitore di caffè? SI o NO- (Altieri Biagi 1993: 8-11)

Један од задатака ученика на крају овог поглавља био је да сами измере валентност, односно, фреквентност одређених речи на задати текст, али им се у исто време указује на то да су неке речи у зависности од самог текста некад више или мање фреквентне, а некада потпуно одсутне. Као пример аутор наводи реч *infrazione*, веома честа у административно правном језику, али не и у свакодневном, говорном језику (Altieri Biagi 1993: 169). По типу, ову не тако честу вежбу које граматике могу да понуде, сврставамо у вежбе чији је циљ синтеза способности и умећа. Међутим, због њене комплексности и слојевитости не можемо а да не поменемо да се од ученика очекује и примена теоријског разматрања, како би резултат вежбе био валидан.

Детаљном анализом садржаја ове граматике можемо закључити да је реч о врло специфичној врсти граматике, чија су сва вежбања углавном заснована на обради одломака разних књижевних дела из различитих епоха. У односу на прво представљену граматикку у којој је Марија Луиза Алтијери Бијађи у коауторству, у овој, после једанаест година, као једини аутор, уводи бројне дидактичке иновације превасходно у погледу ширења лепезе активних и пасивних вежбања на самом тексту. Теоријски делови и вежбе нису физички одвојени већ чине целину једног поглавља, поткрепљену бројним илустрацијама, али исто као и у свом претходном делу и у овом вежбе односе примат у односу на теоријску поставку. На основу којих критеријума је ауторка бирала књижевне одломке није јасно, али се они јављају у импресивном обиму и на тај начин и обавезују ученике да читају књижевно штиво макар фрагментарно. Уједно са афирмацијом методике наставе као дисциплине, развијају се нове методе које аутори као што је и овде

случај примењују у поставци теоријских објашњења и важбања. И ова граматика у себи садржи као дескриптивну тако и нормативну категорију, а да ли је њена примена могућа у свим средњим школама или само у гимназијама, управо због њене опширности и бујице књижевних одломака, остаће као питање и тема неког следећег рада.

Марчело Сенсини, *Италијански језик*, Милано, 1998-2006

Сврха настанка ове граматике, намењене такође, за прве две године средње школе, јесте да ученицима пружи сазнања, и спознаје која нису само теоријска већ и практична, с једне стране, а са друге, да им омогући да новостечене лингвистичке способности искористе на најбољи могући начин у сфери производње оралног или писаног језичког израза (Sensini 1998: III).

Аутор је тежио да сачини граматiku у истој мери намењену и наставницима и ученицима, у потпуности научно и дидактички засновану. Са друге стране тежи да се она не распине на плану информација и знања које нуди, већ да остане сходно основној замисли „суштинска“, и оперативна у смислу пуна материјала за утврђивање, продубљивање, проверу, потврду или надокнађивање теоријских сазнања.

Први део: *Разматрања о језику* има седам модула. Они садрже дескрипцију и анализу граматике - фонологије, морфологије, синтаксе, лексике, семантике, лингвистичких варијетета. Сви ови елементи заједно образују оно што је неопходно и на чему се заснива познавање и продукција како говорног тако и писаног текста.

Други део: *Текстуална пракса*, сачињен од пет модула и представља практични водич у освајању комуникативних способности (слушати, говорити, читати, писати). По речима аутора то је једина и права граматика заснована на текстуалној анализи која учи оне којима је намењена како да освоје најкорисније технике учења оралног и писаног изражавања.

Будући да смо већ напоменули да граматика стреми да од првог сусрета са ученицима остане суштинска и изражајна она мора да понуди одређени број вежбања, која квантитетом и квалитетом доприносе да она остане на истој линији са циљем који се намеће. Услед тога имамо богат апарат вежби различитог типа и функције. Функционална вежбања нуде:

- контролне образовне вежбе
- вежбе синтезе, као припрема за збирне контролне вежбе
- вежбе утврђивања и надокнађивања
- Што се типа вежбања тиче ту су:
- вежбе препознавања и класификације
- допуне, трансформације и преписивања
- теоријског разматрања
- синтезе способности и умећа

Приступни тестови и збирне провере као и вежбе утврђивања и надокнађивања налазе се у одвојеној свесци.

Како бисмо сликовитије приказали зашто аутор сматра да је тек ова граматика прва и права граматика текста издвојићемо неке од вежби које следе иза сваког теоријског дела одређеног модула.

Пример вежбања класификацијског типа:

У првом модулу који се бави лингвистичком комуникацијом, један од задатака ученика је да саобраћајни знак „*клизав коловоз*,” дакле реч је о невербалној комуникацији, изразе кроз писани облик.

У вежби бр. 8 од задатих речи ⁶одузимањем неког графема образовати барем још једну нову реч (Sensini 1993: 11-12).

Пример синтезе способности и умећа

У другом модулу *Речи и њихови облици*, налази се велики број вежбања која се односе на допуњавања, и која полазе од најједноставнијих:

а) „*Gatt-o,a,i,e*“ па до сложенијих изазова нпр:

б) заменити део исказа у курзиву другом речју извену суфиксацијом нпр.: “*Questa aula e’ un porco*” *ha detto l’ insegnante di inglese entrando...*(Sensini 1993: 26).

У трећем модулу наилазимо на фонолошке вежбе, и четвртом модулу трансформацијска вежбања, издвајамо вежбу 73, где сложеницу треба пребацити у множину, нпр: *il caposcala* (Sensini 1993: 134).

Ово је једини пример граматике намењене како ученицима свих средњих школа тако и странцима. Сама поставка граматике је тако конципирана, али то не случајно, већ на основу дугогодишњег искуства њеног аутора управо у приређивању и осмишљавању граматика за странце. Сва вежбања су врло разнолика и занимљива, искоришћене су све иновације у састављању уџбеника која су у том тренутку на располагању, што је свакако издваја од свих осталих. Ученике не оптерећује књижевним садржајима, нити рогобатним теоријским објашњењима, већ се базира на саму срж језика и његових норми у датом тренутку.

Закључна разматрања

Будући да смо у претходних неколико страна направили краћи приказ школских граматика италијанског језика, намењених ученицима истог узраста, односно средњошколцима, било да они похађају гимназију, разне трогодишње, четворогодишње или чак петогодишње средње школе. Све овдеприказане граматике намењене свима њима будући да су прве две године школовања за све исте.⁷ Оне се, ипак, концептуално битно разликују, како по обиму, тако и по детаљним анализама којим прилазе неком језичком односно граматичком питању.

ГраMATика: **Марјиа Луиса Алтијери Биађи и Луиђи Хаилман, *Италијански језик - Милано, 1973-1977***. прва и уједно “најстарија” граматика у овом тридесетогодишњем прегледу садржи како елементе традиционалне тако и елементе нових граматика. Аутори су јој наденули епитет „*пошћена*“ који се односи на њихову добру намеру да пронађу праву меру онога што је од суштинске важности за ученике. Садржи и вежбања која се раде на књижевним текстовима али и цело поглавље посвећено послератним књижевним ствараоцима. Репертоар вежби које аутори дају ученицима је прилично истобразан, и са истим циљем.

Једанаест година касније на граматичкој сцени се појављује граматика: **Франческо Сабатини, *Комуникација и уиошреба језика, 1984 - 1990***. Аутор већ у предговору напомиње да се дуго чекало на објављивање таквог типа граматике која ће ученицима понудити добру језичку компетенцију, пошто су претходне „непродуктивне“ граматике у свом фокусу имале књижевност и историјску граматику. То се вероватно односи на граматику А.Бијађи и Л.Хаилман: *Ла лингуа*

6 Sfratto, morto, complimento,risma...

7 У Италији постоје средње школе у трајању од три, четири и пет година.

италиана, 1973, управо због садржине књижевних одломака и традиционалних карактеристика. Посебност ове граматике није само у првом делу који се бави језиком и говором, више него што то чине друге приказане граматике већ и у седам додатака која садрже граматичка вежбања али и још по неко теоријско објашњење намењено и наставницима и ученицима, а односе се на сва три дела граматике. У другом додатку Сабатини први детаљно говори о врстама читања. То је један од детаља који нисмо имали прилике да сретнемо у остале три граматике.

Три године након првог издања Сабатинијеве граматике, ауторка Марија Луиза Алтијери Бијађи самостално креира нову граматику: **Грамајшка ше-кста – Милано, 1987-1993**. По обиму скоро дупло дужа у односу на претходну граматику у којој је коаутор, ова граматика као што јој и име каже обилује вежбањима која односе примат у односу на сама теоријска објашњења. Али не само то, она је и озбиљан извор књижевних одломака која служе као потка у рекапитулацији, тако да ученицима не нуди само граматичке садржаје, већ их кроз вежбања на неки начин мотивише и приморава да читају широку лепезу књижевног опуса различитих писаца, и то је уједно њена најважнија карактеристика, поред дидактичког помака када је реч о лепези активних и пасивних вежби различите типологије..

Последња у овом хронолошком низу је граматика: **Марчело Сенсини, Италијански језика, Милано, 1998-2006**. Како нормативна тако и дескриптивна, Сенсинијева граматика своје светло дана угледала је 1998, и својом сведеношћу, нуди ученицима могућност да на прави начин овладају лингвистичким потенцијалима италијанског језика. Знања које пружа нису само теоријска већ и практична, тако да ученик у пуној мери развија како свој усмени тако и писани израз. Једина међу ове четири граматике, Сенсинијева граматика је у целости намењена како ученицима тако и њиховим наставницима, што ју потпуности у складу са савременим токовима и тенденцијама у настави језика, а вежбе које прате граматичка објашњења су врло доминантна и занимљива. Један од разлога њене успешности је широка применљивост како у средњим школама Италије тако и при учењу италијанског као страног језика у иностранству.

Литература

Алтијери Бијађи, Хаилман 1977: M L. Altieri Biagi, L. Heilmann, *La lingua italiana*, A.P.E.-Milano: Mursia.

Алтијери Бијађи 1993: M L. Altieri Biagi, *La lingua italiana*, A.P.E.- Milano Mursia

Бономи 1998: I. Bonomi *La grammaticografia italiana attraverso i secoli*, Milano: Cuem

Форнара 2005: S. Fornara, *Breve storia della grammatica italiana*, Roma: Carocci editore.

Сабатини 1990: S. Francesco, *La comunicazione e gli usi della lingua*, Torino: Loescher.

Марчело 1998: S. Marcello, *La lingua italiana*, Milano: Arnoldo Mondadori Scuola.

Riassunto

L'obiettivo del presente lavoro consiste nel presentare cronologicamente usando il metodo di analisi comparativa quattro grammatiche della lingua italiana pubblicate nel periodo 1973-2006. Tutte e quattro sono dedicate agli studenti delle scuole superiori, nella Repubblica Italia. Cercheremo di trovare i contenuti comuni in tutte esse e vediamo se forse l'unica cosa in comune è l'età degli studenti a cui sono dedicate, studenti di quindici, sedici anni, oppure anche il concetto sopra cui sono formate. Dato che tutte le grammatiche menzionate in presente lavoro venivano usate o si usano anche oggi anche all'estero vogliamo evidenziare tutti gli esercizi, metodi e approcci che sono utili per l'apprendimento di Ls (la lingua italiana) degli stranieri ma anche tutti quelli che la glottodidattica di oggi non riconosce più.

Parole chiave: grammatica, lingua italiana, studentii, insegnanti, esercizi.

Александра Б. Шуваковић

Снежана Зечевић¹
Крађујевац

КРЕАТИВНО ПИСАЊЕ ЗА ПОЧЕТНИКЕ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА (УЗРАСТ 9-10 ГОДИНА)

У раду је представљена употреба креативне технике писања у настави енглеског језика на узрасту 9-10 година узимајући у обзир један од циљева савременог образовања који је усмерен на развој ученика као личности и њихових интелектуалних и креативних способности. Такође су истакнути улога наставника и његових методичких квалитета у стицању наведених способности ученика које доприносе развоју њиховог интересовања и усавршавању наставе. Истраживање које је спроведено за потребе овог рада се бави испитивањем ефикасности употребе нових креативних техника писања у процесу учења енглеског као страног језика у основној школи. Употреба експерименталне, компаративне, аналитичке и дескриптивне методе је показала позитивне резултате и доприноси савременог приступа у подучавању енглеског језика који подиже ниво креативности, мотивације и утиче не само на развој вештине писања већ и на уопштен развој комуникативних способности у енглеском језику.

Кључне речи: писање, креативност, почетници узраста 9-10 година, когнитивни развој, дијалози

Увод

Промена начина живота у савременом друштву је много утицала на развој свих области људских делатности. Примарно подручје од којег почиње реформација других јесте образовање, зато што од квалитета његових резултата зависи и оспособљеност људи да примењују стечена знања и развијају вештине које доприносе њиховом усавршавању. Потребно је пре свега узети у обзир улогу наставника, његове методичке квалитете и спремност да својом преданошћу и савременим приступом учењу допринесе побољшању наставе. Једна од новина јесте и усмереност рада на развој ученика као личности, обухватајући његове интелектуалне и креативне способности, за разлику од традиционалног приступа где је наставник заузимао централну позицију у наставном раду.

Настава енглеског језика је подручје које обилује великим бројем могућности примене иновативних и креативних облика рада при чему се првенствено узимају у обзир интересовања и потребе ученика да би се повећао ниво њихове мотивације и неговала љубав према усвајању страног језика.

У овом раду ће бити представљени неки нови начини креативног писања у настави енглеског језика код почетника узраста 9-10 година.

Когнитивне карактеристике ученика узраста 9-10 година

Да би се уопште примениле било које активности у настави са ученицима узраста 9-10 година, неопходно је познавати њихове когнитивне карактеристи-

¹ snezzanaz@yahoo.com

ке. Постоји много дискусија о начину на који деца усвајају језик. Виготски при- даје значај већем утицају одраслих на децу у наведеном процесу, али не занема- рујући индивидуу нити индивидуални когнитивни развој при чему дете посма- тра као социјалну јединку, а одрасле као посреднике између спољашњег света и деце где долази до неке врсте прелаза од ослањања на друге до независног дело- вања и мишљења (Cameron 2001: 6). Одрасли имају важну улогу у процесу учења деце тако што посредују између њих и света у коме живе чинећи га доступним, а такав начин учења путем давања инструкција и посредовања је једна од одлика људске интелигенције. Уз помоћ одраслих деца много боље схватају и обављају неке активности него када би се тражило да то ураде сами. За разлику од Вигот- ског Пијаже заступа теорију у којој дете активно учи без ичије помоћи, окруже- но објектима око себе. Предмет његовог интересовања је био начин на који деца функционишу у свету који их окружује и како то утиче на њихов ментални раз- вој. Пијаже је тврдио да постоји непрестана интеракција између детета и света у коме се суочава са постојећим проблемима и самостално их решава, а на тај на- чин заправо и учи. Процес развоја мишљења се одвија тако што мисао настаје на основу активности које се интернализују или извршавају менталним путем у машти. Пијаже придаје мањи значај улози језика у когнитивном развоју него што то чини Виготски, тврдећи да је самостално извођење неких активности значајно за когнитивни развој, а не развој језика (Cameron 2001: 5-7). Брунер истиче значај језика као средства за когнитивни развој и као и Виготски улогу одраслих у пружању подршке деци приликом усвајања језика. За њега је врло битан начин на који одрасли употребљавају језик у посредовању између деце и света пружајући им помоћ приликом решавања проблема као и неизоставну родитељску подршку која представља врло битан фактор у когнитивном развоју деце (Cameron 2001: 7-8).

Ученици узраста 9 до 10 година имају како особине одраслих тако и особине детета. Њихови погледи на свет су већ формиран и поседују способност разликовања стварног и имагинарног света. Имају потребу да траже објашњење за ствари које им нису јасне, а спремни су и за сарадњу са другим ученицима. Пош- то им је позната структура њиховог матерњег језика, могу лако да усвоје и син- таксу других при чему треба узети у обзир и утицај њиховог окружења, а исто тако и њихову емоционалну подлогу (Scott, Ytreberg 1997: 3-5). Због претходно наведених особености деце узраста 9-10 година није довољан само усмени на- чин преношења знања, већ рад са таквом децом захтева изузетну посвећеност наставника, примену разноврсног материјала попут цртежа, предмета, музике, говора тела, мимике да би се активирала сва чула деце, а сам процес учења ен- глеског језика био што је могуће атрактивнији. За учење страних језика је по- требно створити природну атмосферу у учионици да би у овом случају учење енглеског текло спонтано попут усвајања матерњег. Узимајући у обзир чињеницу да деца имају кратку моћ концентрације, часови морају бити добро осмишљени и пажљиво организовани како би се одржала пажња деце и повећала њихова мо- тивисаност за учешћем у настави. То се може постићи применом разноврсних наставних техника, активности попут занимљивих песмица, прича, игара, раз- личитих облика рада (рад у групи, рад у пару итд.) како би се развио осећај зајед- ништва и међусобне сарадње ученика, а резултати били што бољи.

Развој вештине писања

Процес писања је тако организован да је сам акт, како каже Триша Хед, ускраћен мноштвом изражајних средстава који су саставни део говора. Писац не користи гестикулацију, говор тела, мимику лица, глас, акценат нити било какве знаке колебања приликом говора, док говорник може да повуче реч или да нешто мало боље разјасни или понови уколико саговорници то захтевају или нису сагласни са изнесеним мишљењем. (Hedge 1997: 5)

Вештина писања се учи на часовима енглеског као део процеса учења страног језика како би се усавршило писање нових структура или речи и олакшало њихово усвајање. Посматрано са овог аспекта писањем на часовима се пружа константан увид ученицима у њихов напредак и добијање повратне информације од стране наставника који прате развој вештине писања код ученика и указују на могуће проблеме. Успешност у писању се потврђује способношћу ученика за прозвођење јасних и тачних реченица.

Процес писања укључује процес састављања реченица, успостављања комуникације и процес исправљања. Потребно је да писац пре свега има неки план и да смисли шта жели да пренесе и за какву врсту читалаца заправо пише. Затим следи организовање мисли у параграфе које више пута читају, проверавају и допуњују.

Од самог почетка учења страног језика неопходно је развити писменост у свим њеним облицима, а да би се то остварило треба усвојити све четири језичке вештине: писање, читање, говор и разумевање. Ствари које ученици морају да знају да би развили способност читања и писања су препознавање слова, начин комбиновања слогова у грађењу речи и разумевање информација из текста и самог контекста. Ове две вештине се заснивају на самом разумевању тако што ће читаоци разумети текст конструишући значење, док ће се писци потрудити да њихови читаоци схвате оно што они напишу. Сам процес писања захтева мајсторство моторних способности за формирање писаних знакова и ортографског знања о начину комбиновања писаних симбола у речи поштујући правописна правила. Виготски је рекао да се говорни језик користи за представљање идеја и значења док се писани језик развио да би се представио говор (Cameron 2001: 126). Приликом писања деца се могу ослањати само на њихово претходно знање за разлику од реализације говора где добијају много више помоћи од стране одраслих који познају дете и комуницирају са њим. Деци раног узраста је потребно много више времена за писање реченица, јер имају кратку моћ концентрације и немају још увек развијену способност за писање дужих реченица због ограничене њихове меморије, али деца са десет година су већ развила моторне вештине и уочавају разлике између језика што је један од битних предуслова за писање у овом стадијуму. Лин Кемерон предлаже неколико корака за савладавање вештине писања наводећи да наставници треба да користе контекст са одређеним значењима и усмере пажњу ученика на оно што се учи, да им представе примере и правила, омогуће вежбање њихове примене као и да пруже прилику ученицима да употребе знања и вештине у различитим смисаоним контекстима (Cameron 2001: 127).

Да би ученици изразили креативност и слободно се изражавали у писању Скривенер наводи као предуслов потребу усвајања четири обавезна ступња писања путем којих се може усавршити ова вештина: (Scrivener 1994: 157)

1	2	3	4
Преписивање	Вежбе попуњавања	Писање на задату тему	Самостално писање

Такође истиче и значај две карактеристике писања – прецизност и течност, представљајући степен њихове заступљености од првог до последњег ступња за усавршавање писања. Скривенер показује да је прецизност много заступљенија на почетном, а мање при завршним ступњевима док за течност у писању важи супротна ситуација (Scrivener 1994: 157).

Пратећи наведене кораке и користећи понуђене начине писања Венди Скот и Лизбет Итреберг, уз помоћ којих почетници енглеског језика усавршавају вештину да би на крају испојили креативност и стварали њихова мала “уметничка дела”, ученици се постепено могу оспособити за самостално писање. Као што и Скривенер предлаже, а исто тако и Венди Скот и Лизбет Итреберг први корак у писању јесте преписивање речи, реченица, кратких дијалога (Scott, Ytreberg 1997: 70). У оквиру преписивања се налази и диктат који би требало да буде кратак, састављен од реченица тако да се могу изговорити у једном даху, а његова садржина треба да буде позната деци са претходних часова.

Други и трећи корак, вежбе попуњавања и писање на задату тему, обухватају вежбања која су врло приступачна, а посебно за млађе почетнике енглеског језика, где при првом кораку ученици имају на располагању понуђене речи којима треба да попуне празнине у смисаоним текстовима, а други начин је још једна врста диктата где ученици допуњавају делове реченица које изговара наставник. Писање на задату тему подразумева писање писама, честитки, позивница поводом одређених догађаја. Поред наведених препоручује се употреба вежбања са повезивањем слика и реченица, затим “организовано” преписивање при чему се води рачуна о структури самог текста, потом преписивање са брисањем појединих делова текста да би се увежбала способност памћења избрисаних делова.

На последњем ступњу самосталног писања ученици су оспособљени да пишу сопствене текстове при чему би наставник требало да их додатно мотивише, пружи помоћ уколико је потребно, предложи неке нове идеје и укаже на потенцијалне грешке да би коначна верзија била што боља (Scott, Ytreberg 1997: 72-74).

Рад са ученицима

Претходно наведене активности, које су саставни део прва три ступња, коришћене су на редовним часовима енглеског језика код два одељења почетника узраста 9-10 година, док је последњи ступањ писања више био заступљен на часовима једног од та два одељења. Ученици експерименталног одељења су на часовима имали више активности у којима су њихова слобода и креативност у писању могле доћи до изражаја. Били су додатно мотивисани за рад тако што су имали слободу у креирању сопствених ликова, учесника комуникације, као и у писању дијалога са различитим темама блиским њиховим интересовањима и потребама. Након примене таквих активности, експериментална група ученика је показала веће интересовање за додатним активностима и жељу за проширењем знања из енглеског језика при чему су међусобном сарадњом у групама постизали одличне резултате.

Пружање помоћи ученицима приликом прављења планова пре писања је само део активности наставника, јер поред тога наставник треба да изнесе и

своје мишљење о написаном што је веома битно из неколико разлога које наводи Триша Хеџ, истичући да писање захтева много свесног напора ученика који сходно томе очекују повратну информацију од стране наставника и могу бити обесхрабрани уколико је не добију. Поред тога ученици много више проверавају оно што напишу него оно што говоре, јер је писање свеснија активност и указује на степен напредовања у развоју језика тако да наставник може да оцени и дијагностикује могуће проблеме. Много је лакше прегледати писани материјал, јер је трајан и доступан, а целокупан утисак о написаном може имати много утицаја на подизање самопоуздања ученика у процесу писања (Hedge 1997: 10).

Пре сваког самосталног писања била је извршена припрема у виду разговора на одговарајућу тему, слушања музике, описивања слика, гледања неког кратког филма, цртаног филма, реклама, заједничког доласка до неких изненадних бриљантних идеја итд. да би се на крају дошло до реализације планираних активности. Ученици експерименталне групе, који су имали овакве припремне активности за писање, су описивали разне ситуације, ликове, предмете, догађаје, правили колаже, писали писма, песмице које су обично биле везане за одређене групе речи, затим кратке приче, дијалоге и све са циљем да њихови радови буду оцењени, читани и доступни и другим заинтересованим ученицима, јер су на тај начин мотивисанији за даљи рад, за усавршавање њихових вештина и самог језика. Овде ће више пажње бити посвећено разматрању писања дијалога, јер је експериментална група ученика показала веће интересовање за тај облик писања.

Циљеви и хипотезе

Циљ рада је да се наставници енглеског језика упознају са неким новим начинима развоја и усавршавања вештине писања који доводе до повећања интересовања ученика за учењем енглеског језика и до њихове веће интеракције на часу чиме се уједно доприноси и унапређењу наставе енглеског језика.

Хипотезе

1. Примена нових облика технике писања у настави енглеског језика доприноси бољим резултатима постигнућа ученика.
2. Примена нових облика технике писања у настави енглеског језика доприноси усавршавању вештине писања код ученика.
3. Примена нових облика технике писања у настави енглеског језика резултира побољшањем комуникативних способности ученика (комуникативних способности писања и усменог изражавања).
4. Примена нових облика технике писања у настави енглеског језика доприноси развоју креативности код ученика.

Методе и план истраживања

У овом раду су примењивани квалитативни и лонгитудинални истраживачки метод којима су праћене две групе ученика током два месеца како би се добили резултати развоја њихове вештине писања на енглеском језику. Коришћени су експериментални, компаративни, дескриптивни и аналитички метод који су реализовани уз примену дневника рада наставника где су бележене све промене, коментари у вези радова ученика насталих као резултат њиховог групног рада као

и резултати упитника за ученике пре и после примене нових техника. Под експерименталним методом се обично подразумева систематски процес стицања искуственог сведочанства које показује ефекте неке променљиве на другу при чему истраживач плански манипулише најмање једном независно променљивом, надзира значајне услове и опажа, мери и бележи промене зависно променљиве – одговоре објеката експериментисања (Ристић 1995: 317). По завршетку експеримента и након бележења свих запажања о промени нивоа знања језика, а посебно о развоју вештине писања, компаративним методом су вршена и поређења успеха односно коначних резултата, да би се утврдиле разлике/сличности, на основу чега се на крају дошло до одређених закључака. Дескриптивни метод је коришћен, јер се њиме добијају описи дистрибуција проучаваних појава, док се аналитичким следи донекле логика експерименталних истраживања у настојању да се одреде односи између појава и провере неке посебне хипотезе (Ристић 1995: 357, 358).

Да би се обавио процес истраживања, прво је примењена експериментална метода код ученика два одељења четвртог разреда основне школе „Сутјеска” у Рашки. Пре почетка експеримента било је неопходно изједначити изабране ученике према нивоу знања, њихових језичких способности што је учињено применом тестова којима су проверене њихове језичке вештине (писање, читање, говор и разумевање) и граматика. Овим тестовима је такође стечен увид и у њихово тренутно стање – пре извођења експеримента. Резултати су показали који су ученици адекватни за праћење након чега је у једном одељењу уведен експериментални фактор, примењиване су нове технике писања, а у другом нису. Посматрања и бележења промена нивоа развијености вештине писања су трајала два месеца.

Ток истраживања

Браун је у својој књизи *Принципи учења и њодучавања* рекао да је сваки ученик јединствен исто као и наставник, а самим тим и њихов међусобни однос тако да је задатак наставника да разуме особености тих односа (Brown 1987). Анализирајући жеље и карактеристике деце узраста 9-10 година, осмишљена је припремна активност за предстојеће писање. Првенствени план је био да гледањем цртаних филмова у којима нема говорника ученици на основу радњи саставе дијалоге или да сами осмисле завршетке неких епизода, у којима су постојали дијалози, што су они и учинили, али су исто тако изразили жељу да сами креирају ликове и дијалоге односно неку врсту кратких стрипова. Скривенер је нагласио да су ученици интелигентна, делотворна бића, а не само примаоци пренесеног знања и да учење не представља само једнодимензионалну активност већ укључује целу особу што значи да они нису пасивни слушаоци него и бића која са собом у учioniцу доносе своје личности, жеље, проблеме, искуства, потребе итд. (Scrivener 1994: 4). Џин Витроу сматра да најбољи приступ рада са ученицима јесте када они сами нешто ураде и наводи неколико разлога за наведену тврдњу. Први разлог је чињеница да ученици више воле када су активни учесници него када су пасивни посматрачи. Други разлог је ауторкино мишљење да ако ученици схвате начин употребе неких средстава за решавање проблема путем учења, њихово разумевање ће бити потпуније и задржаће оно што су научили. Као трећи разлог се наводи примена стеченог знања којим постају видљиве грешке и несавршеност учења како ученицима, а тако и самим

наставницима (Withrow 1987: 2). Најважније од свега изложеног је ауторкина намера да покаже како су активно учешће и самосталан рад приликом учења веома интересантни, ефикасни, а надасве доприносе постизању успеха.

Да би часови били успешно реализовани, а ученици изразили задовољство након активног учешћа у настави, неопходно је испоштовати њихове потребе, уважити предлоге и неке нове идеје, јер је конкретно у овом случају, на узрасту 9-10 година, креативност и развијеност маште деце на највишем нивоу. Наставник треба само да их правилно усмери и додатно мотивише, јер и Скривенер каже да је мотивација попут одређене врсте унутрашњег нагона који омогућава извршење неке радње (Scrivener 1994: 5). Уважавајући потребе мојих ученика и њихове предлоге, омогућено им је да сами осмисле дијалоге и одговарајуће ликове и тако постану аутори “мини” стрипова. Ученици експерименталног одељења су учествовали у овим активностима. Узимајући у обзир социјални и психолошки развој деце као и њихов дотадашњи успех у учењу страног језика, ученици поменутог одељења у чији рад је био укључен овај експериментални фактор, су подељени у мешовите групе зато што је сарадња међу њима један од главних чинилаца који доприноси процесу учења језика.

Групни рад је добар пример активности у којој учионица постаје нека врста радионице где ученици раде заједно у малим групама. Заједничка сарадња за време писања доприноси осмишљавању теме при чему настаје много идеја од којих ученици треба да направе одговарајући избор. Вештине организације и међусобна интеракција чланова групе омогућавају ученицима да уче једни од других при чему бољи ученици помажу слабијима. Овакав начин рада отвара многобројне дискусије и разноврсне активности које подстичу развој процеса писања (Hedge 1997: 11).

Ученици су прво осмислили ситуације на основу којих су касније писали дијалоге, а на располагању су имали сва могућа доступна средства уз помоћ којих су илустровали ликове. Пошто су цртежи, слике, постери нека од визуелних средстава без којих се не може замислити рад са децом, било је неопходно анимирати их илустрацијама које им могу послужити као нека врста подстрека за активирање њихове креативности и доласка до нових идеја. Прво су упознати са различитим начинима цртања емотикона као потенцијалних учесника дијалога које су они дорађивали по сопственој жељи, а потом су цртали животиње, различите цветиће, небеска тела, слова, знаке интерпункције, виолинске кључеве, поврће којима су давали особине живих бића. Представили су поменуте појмове на врло интересантан начин, уз помоћ мноштва боја, детаља што је и својствено њиховом узрасту. Такође су добили и примере неких кратких дијалога и предлога за теме о којима њихови измишљени ликови могу да дискутују. То их је подстакло да активирају машту и употребе претходно стечена знања како би написали разговоре између актера њихових замишљених ситуација. Теме дијалога које су писали ученици експерименталне групе на часовима су биле свакодневни разговори о пријатељству, жељеним занимањима у будућности, временским прогнозама, играма (нпр. жмурке), животињама итд. Уз присуство наставника, пружање помоћи и разних сугестија када је било потребно, заједничким радом су уживали у креирању њихових малих уметничких дела, у којима су се могли видети ниво употребе граматичких структура, познавање вокабулара, неких специфичних говорних израза, изражавање креативности, вештина писања дијалога која такође осликава и вештину њихових комуникативних способности. На основу дечјих радова се може проверити колико су биле делотворне све

активности које су ученици извршавали у прва три ступња развијања вештине писања, преписивања, попуњавања вежбања и писања на задату тему, да би се оспособили за самостално писање, наравно прилагођено њиховом нивоу познавања језика. Поређењем нивоа развијености вештине писања код ученика који су били на часовима експерименталног одељења и оних који су имали редовне часове енглеског језика, али без увођења експерименталног фактора, може се показати колико су напредовала деца првог одељења. То је утврђено провером њиховог знања енглеског језика након експеримента путем тестова у којима су се вредновали вештина састављања реченица, начин давања одговора на постављена питања, описивање слика, а касније је провера вршена и путем говорне комуникације са ученицима, препривања кратких дијалога и текстова као и писања кратких једноставнијих облика есеја примереним узрасту ученика 9-10 година. Они нису усавршили само ступањ самосталног писања већ и комуникативне способности при чему је групни рад допринео размени постојећих знања код ученика, развијању осећаја тимског рада, константној интеракцији на часу, повећању мотивације и интересовања ученика, пружања слободе и могућности да изразе сопствене потребе и истовремено их задовоље, јер је ефекат учења деце највећи када самостално извршавају задатке.

Резултати истраживања и закључак

На основу резултата првог упитника за проверавање мишљења ученика у вези са писањем, који су ученици и експерименталне и контролне групе попуњавали пре почетка експеримента, већина њих из обе групе је пре почетка активности сматрала да је много теже писати него говорити на енглеском док резултати другог упитника, који је спроведен по завршетку експеримента, показују како 80 % ученика експерименталне групе сматра супротно, а проценат ученика контролне групе је остао приближно исти. Око 50% ученика је сматрало да немају проблема са писањем, и отприлике око 70% њих из обе групе је признало да не пишу много код куће. Проверавањем њиховог мишљења после спроведеног експеримента се показало да око 80 % ученика експерименталне групе сматра да више нема проблема са писањем док је број оних из друге групе остао приближно непромењен. Процент ученика обе групе који су изјавили да им је главна мотивација за учењем енглеског оцена је висок и пре и после експеримента, а око 60 % њих се изјаснило пре примене нових техника писања да уче енглески како би боље комуницирали са странцима док се касније ситуација променила што указује на чињеницу да је нов начин усавршавања вештине писања повећао ниво мотивације за учењем енглеског. Пре почетка експеримента приближно 70 % ученика је изјавило да би волело да има помоћ наставника приликом писања, а по завршетку да им је око 90 % била пружена помоћ када је за то било потребе. Рад ученика је углавном био самосталан, јер је већ раније речено да се много бољи ефекат учења постиже уколико ученици сами одрађују задатке, а наставник је увек ту да их надгледа и помогне кад год је ученицима потребно. Једна изузетно добра ствар на коју су указали резултати оба упитника јесте да већина ученика воли да добије повратну информацију о њиховим радовима без обзира на то да ли су коментари наставника добри или лоши. Ово запажање охрабрује сваког наставника, јер се тиме стиче утисак да ученици заиста желе да уче из грешака које направе и поред већ присутног резултата који показује да скоро сви они имају добру оцену као главни мотивациони фактор за учење.

Када је реч о питањима другог упитника који се односи на примену нових техника писања, групног рада, слободе изражавања мисли и идеја – креативности и њихове жеље за настављањем таквог начина рада, резултати су позитивни, јер су ученици изјавили да им је све наведено пријало, радили су са уживањем, играли се, али истовремено и учили и напредовали у развоју вештине писања.

Резултати упитника бр.1 и бр.2

Упитник бр.1					Упитник бр.2				
Експериментална група			Контролна група		Експериментална група			Контролна група	
✓		-	✓	-	✓		-	✓	-
1.	65 %	35 %	55 %	45 %	1.	80 %	20 %	40 %	60 %
2.	60 %	40 %	50 %	50 %	2.	20 %	80 %	45 %	55 %
3.	70 %	30 %	60 %	40 %	3.	75 %	25 %	90 %	10 %
4.	90 %	10 %	85 %	15 %	4.	90 %	10 %	55 %	45 %
5.	60 %	40 %	50 %	50 %	5.	85 %	15 %	60 %	40 %
6.	75 %	25 %	50 %	50 %	6.	100 %	0 %	95 %	5 %
7.	65 %	35 %	60 %	40 %	7.	100 %	0 %	95 %	5 %
8.	70 %	30 %	60 %	40 %	8.	90 %	10 %	75 %	25 %
9.	65 %	35 %	60 %	40 %	9.	100 %	0 %	65 %	35 %
10.	85 %	15 %	65 %	35 %	10.	5 %	95 %	55 %	45 %
11.	80 %	20 %	90 %	10 %	11.	0 %	100 %	30 %	70 %
12.	80 %	20 %	85 %	15 %	12.	0 %	100 %	35 %	65 %
13.	75 %	25 %	85 %	15 %	13.	90 %	10 %	65 %	35 %
14.	75 %	25 %	80 %	20 %	14.	90 %	10 %	60 %	40 %
15.	85 %	15 %	75 %	25 %	15.	100 %	0 %	60 %	40 %

Након анализе личних ставова ученика следи и анализа резултата њиховог рада који су бележени у дневнику наставника. Било је неких потешкоћа приликом сумирања резултата рада ученика, јер је прилично тешко објективно оценити различите нијансе у писању. У табели су прво представљени резултати карактеристика општег развоја вештине писања који су показали да су веће интересовање за писање, развој мисли и идеја и осећај за стил имали ученици експерименталне групе чиме се потврђује претходно наведена претпоставка о доприносу нових техника писања усавршавању вештине писања код ученика. Такође и средње вредности оцена посебних компоненти писања су више код ученика експерименталне групе него код контролне, а оне се односе на организацију садржине, граматичке вештине, сложеност реченичних структура, избор вокабулара, правопис, примену знакова интерпункције, тачност у писању, и на крају комплетан изглед рада. Поред ових обележја писања може се увидети да је и степен креативности ученика већи код прве групе него код друге чиме се потврђује још један допринос иновација у настави енглеског језика. На основу изложеног се може закључити да је примена нових облика технике писања допринела бољим резултатима постигнућа ученика, усавршавању вештине писања, а изнад свега побољшању комуникативних способности ученика (комуникативних способно-

сти писања и усменог изражавања) што и јесте заправо циљ учења било ког језика и језика уопште.

Резултати дневника наставника²

	одлично		добро		задовољавајуће		Мање задовољавајуће		слабо	
	Екс.	Кон.	Екс.	Кон.	Екс.	Кон.	Екс.	Кон.	Екс.	Кон.
Општи развој писања										
Интересовање за писање	50 %	35 %	25 %	30 %	25 %	20 %	0 %	5 %	0 %	10 %
Развој мисли	60 %	30 %	25 %	20 %	15 %	15 %	15 %	25 %	0 %	10 %
Осећај за публику и стил	50 %	30 %	30 %	25 %	15 %	20 %	15 %	15 %	0 %	10 %
Посебне компоненте у писању (средња оцена)	5/4/3/2/1									
	Експериментална група					Контролна група				
Организација садржине (јасноћа, кохерентност, развој параграфа)	4,2					3,5				
Грамматичке вештине	3,75					3,15				
Сложеност реченичних структура	3,5					3,0				
Употреба вокабулара	4,15					3,55				
Правопис	4,35					3,65				
Интерпункција	4,45					4,15				
Изглед рада (уредност, рукопис итд.)	4,5					3,95				
Тачност у писању	4,1					3,15				
Креативност у писању	4,4					4,05				

Познавање когнитивних карактеристика ученика узраста 9-10 година је основа од које је започето планирање активности које воде ка достизању последњег ступња језичке вештине писања. Захваљујући прилагођавању потребама и склоностима ученика, створени су интересанти дијалози у комбинацији са цртежима што је допринело напредовању ученика и развоју додатне мотивације за даљим усавршавањем писања на енглеском и у наредном циклусу основног образовања. Постоје многи сајтови чији корисници могу на њима правити стрипове или неке врсте анимираних филмова што само показује да се данашњим ученицима и њиховим наставницима нуди безброј могућности за испољавање њихове креатив-

2 Ово је табела са скалом за оцењивање општег развоја и развоја посебних компоненти у писању ученика коришћена од стране наставника као део евиденције дневника рада да би се стекао увид у делотворност нових техника писања у настави енглеског језика и њихов утицај на степен напретка развоја вештине писања, као и да би се потврдиле или порекле постављене хипотезе.

ности и маште из чега следи и неограничено поље за истраживање многих савремених проблема значајних за методiku наставе енглеског језика.

Прилог 1 – Упитник бр.1

Шта мислите о писању на енглеском језику?

Ставишите ✓ поред тврдње за коју мислите да је тачна.

1. Сматрам да је писање на енглеском теже од усменог говора. ___
2. Сматрам да немам много проблема са писањем на енглеском језику. ___
3. Не пишем пуно на матерњем језику. ___
4. Писање ми је важно да бих добио/ла добру оцену из енглеског. ___
5. Писање ми је важно, јер желим да научим да комуницирам са странцима писменим путем. ___
6. Очекујем да ћемо много писати на часовима. ___
7. Надам се да ћу пуно писати и код куће. ___
8. Волео/ла бих да ми наставник проверава писане радове и да ми пружи помоћ за време писања на часу. ___
9. Волео/ла бих да наставник понекад разговара са мном о мојим радовима. ___
10. Обично проверавам рад пре него што га предам наставнику. ___
11. Очекујем да наставник означи све грешке у раду. ___
12. Очекујем да наставник означи најважније грешке у мом раду. ___
13. Желим да наставник напише коментаре о добрим и лошим странама мог рада. ___
14. Обично читам коментаре и погледам оцену, али не проучавам детаљно исправке. ___
15. Волео/ла бих да понекад погледам и радове других ученика. ___

Прилог 2 – Упитник бр.2

Шта мислите о писању на енглеском језику?

Ставишите ✓ поред тврдње за коју мислите да је тачна.

1. Сматрам да писање на енглеском није теже од усменог говора. ___
2. Сматрам да имам много проблема са писањем на енглеском језику. ___
3. Писање ми је важно да бих добио/ла добру оцену из енглеског. ___
4. Писање ми је важно, јер желим да научим да комуницирам са странцима писменим путем. ___
5. Надам се да ћу после оваквих часова више писати и код куће. ___
6. Наставник је проверавао писане радове и пружао помоћ за време писања на часу када је то било потребно. ___
7. Наставник је разговарао са мном о мојим радовима. ___
8. Наставник је означио све грешке у раду. ___
9. Уживао/ла сам у часовима енглеског језика са оваквим приступом рада. ___
10. Свиђа ми се више индивидуални него групни начин рада. ___
11. Не свиђа ми се могућност слободе избора тема за писање. ___
12. Не свиђа ми се могућност изражавања креативности у писању. ___
13. Сматрам да сам напредовао/ла у развоју вештине писања. ___
14. Сматрам да сам унапредио/ла и способности (усмене и писмене) комуникације. ___
15. Волео/ла бих да и у будуће имамо сличне активности на часовима енглеског језика. ___

Литература

- Браун 1987: Н. Douglas Brown, *Principles of Language Learning and Teaching*, New York: Prentice Hall
- Хармер 1991: Jeremy Harmer, *The Practice of English Language Teaching*, London and New York: Longman
- Хед 1997: Tricia Hedge, *Writing*, Oxford: Oxford University Press
- Кемрон 2001: Lynne Cameron, *Teaching Languages to Young Learners*, Cambridge: Cambridge University Press
- Клет 2010: *Универзални енглеско-српски речник*, Београд: Klett
- Макмилан 2002: *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*, London: Macmillan Publisher Ltd.
- Ристић 1995: Живан Ристић, *О истраживању, методу и знању*, Београд: Институт за педагошка истраживања
- Скот, Итреберг 1997: Wendy A. Scott and Lisbeth H. Ytreberg, *Teaching English to Children*, New York: Longman
- Скривенер 1994: Jim Scrivener, *Learning Teaching*, London: Macmillan Heinemann
- Вилкокс Питерсон 1995: P. Wilcox Peterson, *Developing Writing*, Washington, D.C.: English Language Programs Division
- Витроу 1987: Jean Withrow, *Effective Writing*, Cambridge: Cambridge University Press

Литература која је коришћена у редовној настави са ученицима

- Хитон 1994: Brian Heaton, *English Study Dictionary*, London: Macmillan Press Ltd.
- Мејдмент, Робертс 2007: Stella Maidment and Lorena Roberts, *Happy Street Activity Book 2*, Oxford: Oxford University Press
- Мејдмент, Робертс 2007: Stella Maidment and Lorena Roberts, *Happy Street Class Book 2*, Oxford: Oxford University Press
- Робертс 2007: Lorena Roberts, *Happy Street Photocopy Master's Book 1*, Oxford: Oxford University Press
- Робертс 2007: Lorena Roberts, *Happy Street Teacher's Book 2*, Oxford: Oxford University Press

CREATIVE WRITING WITH EFL YOUNG LEARNERS (AGE 9-10)

Summary

This paper presents the use of creative writing technique with EFL learners (age 9-10) regarding one of the aims of modern education which is focused on the students' personal development and their intellectual and creative abilities. The role of a teacher and his/her teaching qualities, in the development of the previously mentioned abilities, are emphasized too, and that benefits the development of students' interests and the advancement of learning. Research conducted for the requirements of this work investigates the effectiveness of applying this new creative writing techniques on the process of learning English as a foreign language in elementary school. The use of an experimental, comparative, analytical, descriptive method showed positive results and the benefits of modern approach to teaching English which increases students' level of creativity, motivation and influences on the development not only of their writing skill but their general communicative abilities in English as well.

Snežana Zečević

Миљана К. Стојковић¹

ЗНАЧАЈ И МОГУЋНОСТ УВОЂЕЊА ДРУШТВЕНИХ МРЕЖА У УЧЕЊУ СТРАНОГ ЈЕЗИКА

У скорије време друштвене мреже, попут *skype-a*, *facebook-a* и *twitter-a* окупирале пажњу како тинејџера тако и све више одраслих. Иако постоји велики број радова на тему употребе рачунара и језичких програма у усвајању страног језика, мали је број радова који испитује могућност увођења друштвених мрежа као „језичког алата“ у наставу страног језика. Овај рад има за циљ да укаже на значај и могућност употребе оваквих мрежа у настави страног језика као и да испита ставове студената о употреби истих на основу њиховог досадашњег искуства. Истраживање је спроведено на 150 студената Високе пословне школе струковних студија у Лесковцу старости (20±1). Од техника је коришћено анкетање где је главни инструмент била анкета. Након утврђивања фреквенности одговора истраживање је показало да студенти у великој мери комуницирају на страном језику преко друштвених мрежа па самим тим нам указују на то да се ипак треба размотрити употреба оваквог „језичког алата“ јер би то помогло у увежбавању комуникације и постизању комуникативне компетенције студената, развијању флуентности односно довело би до аутоматизације и самосталне употребе језика од стране студената.

Кључне речи: друштвена мрежа, настава, страни језик

Увод

У данашњем учењу страног језика, због све већег броја уписаних студената и великих група на Високо пословним школама све је мање и мање прилике за студенте да користе језик. Мотивација студената за комуницирање на енглеском језику у таквој групи је све мања и професор се сусреће са једном тешком ситуацијом а то је како да мотивише студенте. Он почиње да примењује ефекат клатна или тзв „pendulum effect“ који помиње Nunnan (1991) и почиње да се њише попут клатна са једне методе на другу у нади да ће пронаћи одговарајућу која ће дати резултате у једној таквој групи. Најновији тренд у настави страног језика и учењу страног језика представља употреба рачунара (Computer assisted language learning). Данас све више и више времена студенти проводе на друштвеним мрежама. Управо вођени овим сазнањем професори страног језика у Америци, Јапану и Кини су почели да уводе друштвене мреже у наставу страног језика. Тако да се данас скоро две трећине наставе страног језика одвија преко друштвених мрежа. Циљ им је био да се учioniца повеже са светом и да се студентима обезбеди остваривање језичког искуства у самој учioniци (Tsukamoto et al, 2009).

Ипак, свесни смо да су студенти у великој мери одговорни за своје учење. Данашњи план и програм на високошколским установама нуди студентима могућност учења и увежбавања страног језика само два пута недељно у трајању

¹ stojkovic.miljana@vpsle.edu.rs

од по два сата, што даје ограничено време професорима да ангажују студенте поготово уколико је реч о великим групама (већим од 30 па чак и до 200). Професор је тај који има главну улогу у креирању језичких активности и у обезбеђивању ситуација у којима би студенти увежбавали језик и постигли самосталност у владању језиком. Међутим, пошто велики број студената слободно време проводи на друштвеним мрежама или је и сваки други студент члан одређеног форума отуда се јавила и идеја и потреба за увођење истих у наставу страног језика. Lin (2004) сматра и залаже се за то да професори морају да одреде шта је то што је „актуелно“ код студената и да покушају да пронађу најбољи начин да нешто од тог „актуелног“ и искористе у својој настави.

Hanson – Smith (2000) и Pinkman (2005) сматрају да увођење технологије у учењу тј. учење уз помоћ рачунара омогућава студентима једну мотивациону средину за учење у којој ће се самостално служити језиком и увежбавати основне језичке вештине. Paulsen (2001) сматра да се значај увођења технологије и друштвених мрежа не доводи у питање већ да се мора посветити пажња контроли истих и охрабривању студената за овакав начин учења. Многи едукатори и професори енглеског језика сматрају да увођење технологије и друштвених мрежа пружа студентима могућност да наставе са учењем и увежбавањем, они им омогућавају да раде на миру као и да имају могућност да сами одаберу материјал који ће радити што им даје самосталност у учењу (Pinkman 2005). Поред тога им даје могућност да уче, вежбају и комуницирају на циљаном језику (Hanson – Smith, 2000).

У настави страног језика би било од изузетног значаја да постоји “pen pal”, односно особа која је природни говорник циљаног језика са којим би се студенти дописивали и на тај начин увежбавали страни језик. Ипак, у учењу страног језика уз помоћ рачунара уместо “pen pal” постоји “keypal” који је један од важних фактора за развијање интеркултуралне комуникације. Robb (1996) и Von Kolln (1998) су сматрали да овакав начин учења започиње размењивањем мејлова са студентима из иностранства. Nozowa (2002) сматра да у иницијалној фази овог процеса студенти могу да се сусретну са извесним потешкоћама, због недостатка искуства. Развој технологије нам је омогућио спајање различитих канала комуникације, нудећи нам један медијум који поседује могућност комбиновања аудио, визуелне и графичке подршке.

По Халидеју, комуникација и писање су главне вештине које су давале различито значење у различитим контекстима. Иако комуникација није била примарна, тај тренд се полако изменио и сада комуникација узима примат над писањем, читањем и слушањем. Kress (2003) продубљује Халидејево запажање и он посматра језик као један комплексан односно сложен систем који је састављен од писменог, изговореног и видљивог извора како би се употпунило значење. Иако се већина аутора слаже око значаја мултимедије у настави, Cook (2003) сматра да се овакав вид комуникације и технологије не сме називати и третирати као мулти-модалан већ као тро-модалан или би-модалан.

У Јапану је још од 2005. године у школски образовни систем са посебним освртом на наставу страног језика уведен *Skype* како би се школе повезале са школама из Америке а самим тим ученици добили шансу да комуницирају са говорницима циљаног језика. Разлог за ово се може пронаћи у глобализацији и стварању једног светског глобалног тржишта и слободне трговине, па су самим тим сматрали да студенти на универзитетима који имају за циљ усвајање пословног језика требало да постигну флуентност и комуникативну способ-

ност како би касније били спремни да обављају свој посао на страном језику. Истраживачи су открили да су се ученици страног језика знатно више користили истим, као и да су преузели активну улогу у учењу. Министарство просвете у Јапану је у свим школама почело да уводи комуникативни приступ у наставу страног језика. Проблеми са којима су се суочавали њихови професори јесу ти да је комуникација била минимална због увежбавања вокабулара, граматике због добијања поена за пролаз на испиту, тако да је и даље настава била углавном заснована на релацији професор-ученик. Други проблем је био тај што је велики део часа одузимао говор професора због давања одређених објашњења и није остајало довољно времена за увежбавање комуникације иако је већина студената очекивала да проговори на страном језику.

Република Србија се управо сусреће са истим проблемом. Идеја је свуда иста а то је оспособљавање ученика за успешну усмену и писмену комуникацију на енглеском језику и стварање добре лингвистичке основе за даље изучавање језика. Тако да у основној школи се најпре посвети пажња изговору, читању, писању и основној комуникацији као и да се ученици упознају са граматичким правилима, а тек онда да се у средњој школи започиње са озбиљнијом комуникацијом и да се кроз комуникацију различитим методама изврши корекција граматичких грешака те да се на крају на високошколским установама увежбава комуникација и вокабулар потребан за сваку струку појединачно.

Young (2003) је увео употребу друштвених мрежа, форума и чета у наставу енглеског језика. Он је открио да су студент били мотивисани за учење страног језика, да су се ослободили у комуникацији али да се њихово писање и граматика нису побољшали. Ипак, не сме се једноставно скочити и посегнути за овим. Наравно да овакав вид учења не треба и не сме да замени у потпуности традиционално учење већ да се јавља потреба за обуком наставника и едукатора И да се овакав вид учења мора комбиновати са традиционалним.

Xio & Yang (2005) су због недостатка говорника језика циља извели експеримент у коме су посматрали десет парова њихових ученика и америчких како комуницирају преко ових друштвених мрежа и решавају различите задатке. Њихово истраживање је показало да су ученици постигли флуентност и сигурност у комуникацији као и да се број грешака свео на минимум. Zang & Chang (2008) нису дошли до истих резултата али су акценат ставили на то да се комуникација преко друштвених мрежа не сме обављати између самих студената истог језика пошто неће водити рачуна о грешкама. Претходна истраживања су нам указала да се комуникација у учионици и самосталност у комуницирању могу остварити уколико студенти комуницирају директно са говорницима циљаног језика а не истог језика па се самим тим и рад у паровима као и групни рад у комуникативном приступу у учионици доводи у питање, што се мора узети у разматрање. У свим истраживањима је забележено да су се студенти служили много више језиком него уобичајно као и то да су долазили спремнији на час на тај начин што су проблематичне делове из претходног разговора покушали да исправе и стекну сигурност у комуникацији. Конференцијски позиви у потпуности пружају стварну ситуацију и омогућавају студентима да увежбавају комуникацију и како се дешавају уживо студенти немају довољно времена да посегну за неким од преводилачких програма како би стекли сигурност и проверили своје знање, већ морају да пружају одговор истог тренутка. Уколико прогреше, професор би све то имао забележено и прорадио са студентима. Студенти су усвојили нови вокабулар као и стекли искуство како да успеју

у комуницирању на страном језику у аутентичној средини. Сви испитаници су употребљавали језик много више него ли током уобичајног часа, и трудили се да буду све бољи и бољи у учењу страног језика како би могли да у потпуности савладају комуникацију на циљаном језику.

Сва претходно наведена истраживања навела су нас да испитамо каква је ситуација у Србији и на тај начин утврдимо основу за могућност употребе друштвених мрежа у настави страног језика.

Методологија, резултати и дискусија

Истраживање је спроведено са 150 студената Високе пословне школе струковних студија у Лесковцу старости (20±1), новембра 2011 год. Од техника је коришћено анкета где је главни инструмент била анкета. Након утврђивања фреквентности одговора истраживање је показало да 98 % испитаника користи друштвене мреже. Интересантно је напоменути да и они студенти који не поседују рачунар користе друштвене мреже преко мобилних телефона. Од тога њих 56% их користи свакодневно, њих 16.67% на два дана, док 27.33% користи једном у недељу дана.

Од друштвених мрежа студенти највише користе *Skype* 80%, затим *Facebook* 66,67% а са по 5.33% су *Twitter* и форуми. Што се тиче времена проведеног на мрежи, дневно проводе око 2 до 5 сати на мрежи. Њих 62.67% се користи конференцијским позивом а чак 73.34% се дописује са пријатељем из циљане културе односно језика. Ипак још увек је велики број испитаника који минимално користи страни језик у комуникацији преко друштвених мрежа (око 46.67%), делимично га користи 38.67%, у великој мери 11.33% а само 3.33% искључиво комуницира на страном језику. Приликом комуникације са говорницима циљаног језика и пријатељима који живе у иностранству али нису изворни говорници њих 52.67% се користи неким преводилачким програмом, најчешће је то *google translate*, док њих 47.33% не користи. Најчешћи разлог због кога се користе оваквим програмима је због провере знања (80%), као и незнања (20%). Што се тиче коментара које остављају, њих 62% оставља коментаре на енглеском језику а 38% на српском.

Овако високи проценат указује на то да су друштвене мреже и те како заступљене у животима студената као и на то да све своје слободно време проводе на мрежи, што нам указује на могућност самосталног увежбавања језика као и трајног учења истог. Ипак још увек се мора посветити пажња аутоматизацији и постизању комуникативне компетенције на шта указује велики проценат студената који због несигурности посежу за неким од преводилачких програма. Испитаници сматрају да су постигли флуентност у комуникацији али да су још увек несигурни у граматички и да велике паузе у комуникацији, аутокорекција, као и ало-понављања представљају управо њихову несигурност. Управо ово је разлог за прелазак са граматичко преводилачке методе на комуникативну методу у настави страног језика, где професор мора да мотивише студенте као и да их ослободи у комуникацији не инсистирајући на граматичким правилима све време, већ напротив на флуентности и генерално на употреби језика и ван школе.

Закључак

Уколико бисмо желели да упоредимо учење уз помоћ рачунара и учење без рачунара можемо закључити да оно што им је заједничко представља интеракција са другом особом било да су то наставници, тутори, студенти, лектори или чак и говорници језика циља. Увежбава се писање, читање, слушање и конверзација, али ипак не сме се у потпуности занемарити и учење у учионици. Наиме, током самосталног дописивања студената, он може манипулисати текстом, може сачувати текст из претходних докумената и постепено га убацивати или понављати, затим уколико је несигуран око превода може посегнути за неким од преводилачких програма како би стекао сигурност током писања, што значи да на тај начин постоји мала вероватноћа да ће студенти сами увежбавати писање. Као чланови одређених форума, поред дописивања постоји проблем недостатка емотикона. Ипак они се могу надокнадити одређеним графичким приказима или убацивањем тзв “смајлија”. Затим ту је аудио конференцијски позив и употреба видео камере и интегрисаног микрофона. Тако да у учењу страног језика један део часова се може одвојити за увођење друштвених мрежа као једног вида активности у којима ће се студенти индивидуално укључивати и уз помоћ којих ће увежбавати језик. Ипак, уколико би се један део наставе одвојио за увежбавање језика путем друштвених мрежа омогућило би се следеће:

1. Рад са страним лекторима и едукаторима без икаквих трошкова;
2. Могућност увежбавања језичких вештина и код куће уколико студенти поседују рачунар;
3. Прилику за увежбавање језика са говорницима циљаног језика где ће на основу уочавања грешака које праве проценити ниво свог знања и уочити недостатке које ће касније покушати да отклоне.
4. Упознавање са одређеним културолошким садржајима. Уколико студенти због недостатка новца не могу да обиђу земље чији језик изучавају преко оваквих мрежа могу прошетати кроз те земље потпуно бесплатно.
5. Омогућавају инклузију, не само укључивање студената са посебним потребама у наставни процес већ и укључивање студената који из оправданих разлога не могу да похађају наставу а овако могу учествовати у активностима за време часова из својих домова;
6. Повезивање више језичких учионица. Наиме, преко конференцијског позива професор може да повеже друге професоре и да прате и упоређују начин рада у различитим земљама и на тај начин размене своја искуства и помогну једни другима.

На основу свега реченог можемо закључити да је ово истраживање поставило основу за разматрање питања о увођењу друштвених мрежа као једног вида активности у наставу страног језика. Ипак, потребно је спровести још низ емпијских истраживања и на тај начин утврдити њихов прави значај и на тај начин утврдити да ли се комуникативни приступ са посебним освртом на рад у паровима и групни рад између говорника истог језика може довести у питање.

Литература

- Коноле 2008: G. Conole, Listening to the learner voice: The ever changing landscape of technology use for language students. *ReCALL*, 20(2), pp. 124–140.
- Кук 2003: G. Cook, *Applied Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Хампел и Хок 2006: Hampel, R and M. Hauck, Computer-mediated language learning: Making meaning in multimodal virtual learning spaces. *JALT-CALL Journal*, 2(2), pp. 3–18.
- Хансон-Смит, 2000: E. Hanson-Smith, Hands-on teacher training: presentation software. In E. Hanson-Smith (Ed.), *Technology-enhanced learning environments* (pp. 137-148). Alexandria, VA: TESOL.
- Хансон-Смит 2000: E. Hanson-Smith, The role of technological environments in language education. In E. Hanson-Smith (Ed.), *Technology-enhanced learning environments* (pp. 1-6). Alexandria, VA: TESOL.
- Хансон-Смит 2001: E. Hanson-Smith, Computer-assisted language learning. In R. Carter & D. Nunan (Eds.), *The Cambridge guide to teaching English to speakers of other languages* (pp. 107-113). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ши-Жин (Stella) 2005: H., Shih-Yin (Stella), *Building Language-Learning Environments to Help Technological University Students Develop English Independent Learning*. The JALT CALL Journal, Vol. 1, No. 2, pp. 51-66
- Нозава 2002: K. Nozawa, *Keypal exchanges for writing fluency and intercultural understanding*," In Graham Davies and Carol Chapelle (eds.) *Language Learning and Language Technology series, The changing face of CALL: A Japanese perspective*, edited by Paul Lewis, Swetz & Zeitlinger, 187-201.
- Ливеј 2009: M. Livey, *Technologies in Use for Second Language Learning*, The Modern Language Journal, 93(1), 769–782.
- Нунан D. Nunan, *Language Teaching Methodology*. New York: Prentice Hall.
- Полсен 2002: M. F. Paulsen, *Online Education Systems in Scandinavian and Australian Universities: A Comparative Study. The International Review of Research in Open and Distance Learning*. 3, 2.
- Пинкмен 2005: K. Pinkman, Using blogs in the foreign classroom: Encouraging learner independence. *JALT CALL Journal*, 1(1), 12-24.
- Роб 1996: T. Robb, "Email keypals for language fluency" <http://www.kyoto-su.ac.jp/~trobbs/keypals.html>
- Годвин-Џонс 2009: R. Godwin-Jones, *Emerging Technologies - Personal Learning Environments*, Virginia Commonwealth University, Language Learning & Technology, 13 (2), 3-9.
- Цукамото, Нусплигер, Сензаки 2009: Tsukamoto M., Nuspliger B., Y. Senzaki, *Using Skype to connect a classroom to the world: Providing students an authentic language experience within the classroom*, CamTESOL Conference on English Language Teaching: Selected Papers, 5, 162-168.
- Ксиао и Јанг 2005: Xiao, M. & X. Yang, The effects of internet-based desktop videoconference on EFL students' oral skills in terms of linguistic accuracy, fluency, and complexity. In P. Kommers & G. Richards (Eds.), *Proceedings of world conference on educational multimedia, hypermedia and telecommunications*, 882-885.
- Јанг 2003: S. S. C. Young, *Integrating ICT into second language education in a vocational high school*, Journal of Computer Assisted Learning 19, 447-461.

Summary

More recently, social networks like Skype, face book and twitter are occupying the attention of both teenagers and adults all over the globe. Although there are too many papers that examine the usage of computers and language programs in foreign language acquisition, a limited number of studies examine the possibility of introducing a social network as a "linguistic tools" in teaching foreign languages. This paper aims to highlight the importance and the possibility of using such networks in a foreign language teaching as well as to investigate students' attitudes toward their use based on their previous experience. The study was conducted with 150 students of Business School of Leskovac age (20 ± 1). In the research we used the survey technique and as the main instrument we used the questionnaire. After determining the frequency response the study has showed that the majority of the students communicate in a foreign language through social networks and therefore we suggest that the usage of such "linguistic tools" should be taken into consideration because it would help largely in practicing communication and the achievement of communicative competence of students, developing fluency that would lead to the independent use of language by students.

Keywords: social network, education, foreign language

Тина Поштић¹¹
Београд

СТАВОВИ И ПРЕФЕРЕНЦИЈЕ УЧЕНИКА И УЧЕНИЦА СРЕДЊЕ ШКОЛЕ ПРЕМА ГРАМАТИЧКОМ РОДУ И РОДНОЈ НЕЈЕДНАКОСТИ

Циљ овог рада је да се испитавањем ставова и преференција ученика и ученица средње школе према граматичком роду и родној неједнакости да увид у то да ли и у којој мери ванјезички фактори утичу на језичке изборе који се тичу назива за занимања и титуле онда када их обављају особе женског пола. Подаци су прикупљени помоћу посебно конструисаног анонимног упитника који се састојао из два дела. Први део се односио на испитивање ставова ученика и ученица о граматичком роду, а други део упитника се односио на испитивње преференција ученика и ученица о родној неједнакости у нашем друштву. Резултати истраживања упућују на то да су језички избори које праве средњошколци и средњошколке под утицајем ванјезичких фактора и да су улоге које мушкарци и жене имају у друштву неједнаке и под утицајем стереотипа и предрасуда.

Кључне речи: ставови, граматички род, језички избори, родна неједнакост

Родна неједнакост је данас врло актуелна друштвена тема која представља изазов различитим научним дисциплинама, једна од њих је свакако и лингвистика. Истраживачки задатак лингвистике је, у том смислу, да разоткрије неједнакости полова које се осликавају у језику, а последица су сложене интеракције језика и друштва.

Основна идеја рада је да се укаже на постојање родне неједнакости у језику, с обзиром на то да се језик огледа у друштву, а друштво у језику и то непрестано, у интеракцији, неодвојиво, и да је родна неједнакост као друштвена чињеница, пресликана и на језик.

У раду се приказују резултати истраживања ставова према родној равноправности ученика и ученица средње школе. На основу посебно конструисаног упитника, према циљевима истраживања, испитивани су ставови ученичке популације оба пола према граматичком роду и родној неједнакости у нашем друштву. Резултати анализе упућују на то да су код средњошколаца и средњошколки још увек присутни утицаји ванјезичких фактора у изборима назива титула и професија којима се баве жене као и, у одређеној мери, стереотипи и предрасуде у погледу родних улога.

Епистемолошка претпоставка од које се у раду полази јесте да се језик не може проучавати и анализирати одвојено од друштва, као независан систем, у коме су структура језика и језичка економија полазни критеријуми, без обраћања пажње на друштвене аспекте његове употребе.

Доношењем *Закона о равноправности полова* у Србији 2006/2007. год. повело се и питање доследног именовања занимања, звања и титула за особе женског пола коришћењем творбених могућности језика. Промене до којих се дошло у 21. веку, а тичу се полагања жена и њихове све видљивије улоге у друштву,

1 tinapostic6@gmail.com

врло су очигледне и постали смо их сви свесни, али се поставља питање колико наш језик структурално може исправити све те велике друштвене промене. Неоспорно је да српски језик поседује творбене могућности за прављење именичких форми граматичког женског рода, али на путу употребе таквих форми стоје одређене препреке, одређена ограничења, нека од њих јесу док друга нису језичке природе.

Именицама за занимања које су уобичајене у облику мушког граматичког рода могу се додати посебни наставци за обележавање природног рода. Уобичајена је појава употребе именица мушког рода када се говори о особама женског пола што се може објаснити доскорашњим друштвеним положајем жене. Увођење облика за означавање природног рода уводи се после промене социјалног положаја жене, после њеног изједначавања са мушкарцем (Стевановић 1964).

Међу језичким стручњацима постоје различита уверења и ставови када се говори о родној неједнакости у језику. С једне стране, за поједине стручњаке, проблем практично не постоји будући да системска лингвистика казује следеће: називи типа *доцент*, *стичручњак*, *граматичар*, *уредник*, *сикер* итд. нису маркирани, неутрални су у погледу пола и не могу, као такви, бити потврда језичке дискриминације, тј. ти називи имају *генеричку функцију* (имплицирају и мушко и женско у исто време). С друге стране, противаргумент је да су управо мушкарци писали правописна правила и да су се могла увести и таква *нормативна правила* „која би афирмисала равноправност полова и видљивост жене у различитим доменима друштвене хијерархије, поготову у онима у којима жене све више добијају значај и моћ“ (Савић 2004).

Због природе и проблематике теме којом се овај рад бави, овај рад нема (нити може имати) претензије да овај проблем реши, али њиме се жели пре свега целовитије и свестраније сагледати тежина овог проблема.

Истраживањем је обухваћен узорак од 129 испитаника. Испитаници су ученици средње медицинске школе, економске школе и гимназије, од 15-18 година. Испитано је 64 девојчице и 65 дечака. Због неједнаке заступљености мушког (50,39%) и женског пола (49,61%), у узорку, статистички подаци су уврштени у појединачне, али и у збирне табеле ако би се резултати могли међусобно упоређивати. Истраживање је спроведено током јануара 2012. год.

Подаци су прикупљени помоћу посебно конструисаног анонимног упитника који се састојао из два дела. Први део се односио на испитивање ставова ученика и ученица о граматичком роду, састојао се из 4 питања отвореног и затвореног типа. Други део упитника се односио на испитивње преференција ученика и ученица о родној неједнакости у нашем друштву. Други део упитника је био у форми скале процене који се састојао од 21 тврдње које су се тичале најчешће истицаних полних разлика. Тврдње су имале Ликертов формат и за сваку од наведених тврдњи анкетирана особа је на петостепеној скали (од 1 = Уопште се не слажем до 5 = у потпуности се слажем) одређивала у којој се мери са одређеном тврдњом слаже. У раду су приказани само резултати оних питања у упитнику који су релевантни за тему овог рада и у складу су са циљевима истраживања и потребама овог рада.

Статистичка обрада података рађена је у SPSS-17 програму.

РЕЗУЛТАТИ

1. ИСПИТИВАЊЕ СТАВОВА УЧЕНИКА И УЧЕНИЦА О ГРАМАТИЧКОМ РОДУ

1.1. Именованье занимања, звања и титиула особа женског пола коришћењем њворбених могућности језика

У упитнику се од ученика и ученица захтевало да се определе који би од два понуђена назива за одређену титулу или професују користили да би њим у јавном говору означили занимање или професију којом се бави жена (женска особа). Сваки лексички пар има своју генеричку формацију и маркирану форму (феминум), нпр. *директор/директорка*.

У Табели 1. су приказани резултати испитивања, за сваки лексички пар је наведено колико је дечака (**М**) а колико је девојчица (**Ж**) заокружило ту лексему и колико се укупно дечака и девојчица (**У**) определило за такав избор. Резултати који су приказани у табели дати су бројчано.

Табела 1. Испитивање ученика и ученица о могућности доследног именовања занимања, звања и титиула за особе женског пола коришћењем њворбених могућности језика.

Назив	Укупно испитиваника			Назив	Укупно испитиваника		
	М	Ж	У		М	Ж	У
Директор	19	10	29	Директорка	46	54	100
Шеф	11	19	26	Шефица	54	45	79
Управник	25	14	39	Управница	40	50	90
Начелник	25	10	34	Начелница	40	54	94
Секретар	48	44	92	Секретарка	17	20	37
Секретар	8	7	15	Секретарица	57	57	114
Председник	35	22	57	Председница	30	42	72
Министар	21	11	32	Министарка	44	53	97
Амбасадор	28	20	48	Амбасадарка	37	44	81
Премијер	42	36	78	Премијерка	23	28	51
Судија	62	59	121	Суткиња	3	5	8
Тужилац	47	42	89	Тужитељка	18	22	40
Менаџер	48	24	72	Менаџерка	17	40	57
Полицајац	32	31	63	Полицајка	33	33	66
Шоумен	59	50	109	Шоуменка	6	14	20
Водитељ	4	3	7	Видитељка	61	61	122
Саветник	24	16	40	Саветница	41	48	89
Инжењер	49	41	90	Инжењерка	16	23	39
Архитекта	64	59	123	Архитектица	1	5	6
Психолог	62	62	124	Психолошкиња	3	2	5
Ректор	47	42	89	Ректорка	18	22	40
Декан	56	57	113	Деканка	9	7	16
Професор	8	6	14	Професорка	57	58	115
Доцент	57	46	82	Доценткиња	8	18	26
Асистент	17	13	30	Асистенкиња	48	51	99
Наставник	7	3	10	Наставница	58	61	119
Учитељ	3	3	6	Учитељица	62	61	123
Писац	35	26	61	Списатељица	30	38	68
Писац	48	42	90	Жена писац	17	22	39
Победник	18	6	24	Победница	47	58	105
Доктор	12	8	20	Докторка	53	56	109
Ватрогасац	60	49	109	Жена ватрогасац	5	15	20
Градоначелник	22	15	37	Градоначелница	43	49	92

*М – укупно дечака; *Ж – укупно девојчица; *У – укупно дечака и девојчица

Већина испитаника и испитаница се одлучило да би жену која се бави управљачким послом у некој фирми назвало *директорка*, *шефица*, *управница*, *начелница*. У лексичком пару *секретар/секретарка* већина испитаника и испитаница се одлучило да би жену која се бави административним пословима назвали *секретар*, док се у лексичком пару *секретар/секретарица* већина испитаника и испитаница одлучило за лексему *секретарица*. *Председница*, *министарка* и *амбасадорка* су такође лексеме које су биле већински избор, док су се за лексеме *премијер*, *судија*, *шужилац*, *менаџер*, *полицајац*, *шоумен* испитаници и испитанице радије опредељивали иако је у питању особа женског пола. *Водитељка* и *савештница* су уобичајније лексеме за именовање особа женског пола које се баве овим занимањем, али *инжењер*, *архитекта*, *психолог*, *реktor* и *декан* су избори и онда кад се ове титуле и занимања тичу и особа женског пола. *Професорка*, *асистенткиња*, *наставница*, *учитељица*, чак и *писаћелица*, али и *жена писаца*, *победница*, *докторка*, *градоначелница*, мада једино и само *доцент* и *вишрођасац* било да је у питању особа мушког или женског рода.

Испитаници и испитанице су одабирали оне морфолошке форме за женски род које су се тицале назива занимања у коме су жене присутне већ дуго време, док називи професија и титула у којима постоји веома мали број жена нису били избори испитаника и испитаница и за жене које се баве таквим занимањима испитаници и испитанице су се одлучивале за морфолошки облик мушког граматичког рода. Такође, занимљиво је да су се испитаници и испитанице у великом броју радије одлучили/ле за лексеме *председница*, *министарка* и *амбасадорка* док су занимања типа *инжењер*, *архитекта*, *психолог*, *реktor* и *декан* радије прихватљива у форми мушког рода, што се може објаснити чињеницом да су жене односно жене супруге дуго у патриархалној заједници називане по служби и занимању мужа, што је највероватније и био латентан разлог да се овакви избори направе. Дакле, избор генеричне или маркиране форме је под великим утицајем друштвене стварности и улоге коју жене имају у њој. Приказаним резултатима долазимо да закључка да су приказани избори резултат родне неједнакости која постоји у друштву, наиме неједнак положај и однос мушкараца и жена који постоји у друштву пресликан је и на језик. За неке титуле и називе занимања, по резултатима истраживања, неопходно је употребити именицу која носи лексичко-семантички податак о полу, док за друга допунски чиниоци идентитета нису неопходно па је генеричка форма једино могућа.

Свакако један од разлога оваквим изборима може се тицати и стилске маркираности² речи. Када су у питању изведенице којима се означавају именице женског граматичког рода понекад није јасно да ли на њено значење и стилску маркираност утиче значење основне, мотивне речи или је суфикс, којим је одређена мотивна реч изведена, узрочник стилске маркираност или, пак, значење одређене речи проистиче из узајамног односа деривационе основе и деривационог форманта (суфикса). Треба напоменути и то да на узрочнике стилске маркираност могу утицати и ванконтекстуални узрочници, „будући да је контекст ионако универзални регулатор функционално-стилске и лексичко-семантичке особености сваке речи, па тако и изведене“ (Ђорић 2008: 179). Понеке лексеме које се користе за обележавање граматичког женског рода нашем језичком осећању не одговарају „парају нам уши“ и „лоше звуче“.

2 Када кажемо за неку лексему да је стилски маркирана сматрамо да она има неко додатно значење којим се разликује од стилски неутралних лексема.

Ученици и ученице су замољени/не да прокоментаришу своје изборе у претходном питању. Своје изборе испитаници и испитанице су правдале чињеницама да су тако чули/ле, тако су учили/ле, звучи им логичније, на те лексеме су навикли/ле и као такве их знају, поједини избори би им ружно звучали и не одговарају њиховом језичком осећању.

1.2. Укључивање оба морфолошка облика за род у обраћању или говору када је реч о родно мешовитим групама

Ученици и ученице су одговарали/ле на питање да ли је потребно укључити оба морфолошка облика за род у обраћању или говору о родно мешовитим групама, на пример: *ученик/ученица; пацијент/пацијенткиња; студент/студенткиња*.

Табела 2. Испитивање ученика и ученица о укључивању оба морфолошка облика за род у обраћању или говору када је реч о родно мешовитим групама

Треба инсистирати			Не треба инсистирати		
М	Ж	У	М	Ж	У
34	49	83 (64,3%)	31	15	46 (35,6%)

*М – укупно дечака; *Ж – укупно девојчица; *У – укупно дечака и девојчица

У Табели 2. приказани су резултати о испитивању ученика и ученица о укључивању оба морфолошка облика за род у обраћању или говору о родно мешовитим групама. Резултати показују да 64,3% од укупног броја испитаних дечака и девојчица сматра да треба укључити оба морфолошка облика за род када су у питању родно мешовите групе, од тога је 34 дечака и 49 девојчица.

1.3. Употреба грамаџичког женског рода и његовог утицаја на наш језик

Ученицима и ученицама је постављено и питање да уколико бисмо у јавном језику инсистирали на писању оба облика именица и мушког и женског рода (пр. *ученик/ученица; пацијент/пацијенткиња; студент/студенткиња* и сл.) наш стандардни језик би био: *мање економичан*, морали бисмо користити више речи и израза да бисмо јасно одвојили мушки и женски род, а то би језик учинило компликованијим, *структурално компликованији*, дошло би до нагомилавања синтагми и морфолошких форми у језику, што би отежало структуру и форму самог језика, *лексички богатији*, стандардни српски језик би имао много више речи и израза, *социјално равноправнији*, јер би употребом нпр. назива професија у женском роду жене добиле свој професионални идентитет и биле равноправне у јавном и друштвеном животу са мушкарцима.

Табела 3. Испитивање ставова ученика и ученица о односу грамаћичког и социјалног рода и његовог утицаја на наш језик.

Мање економичан			Структурално компликованији			Лексички богатији			Социјално равноправнији		
М	Ж	У	М	Ж	У	М	Ж	У	М	Ж	У
17	8	25 (19,4%)	21	12	33 (25,6%)	21	24	45 (34,9%)	37	48	85 (65,9%)

*М – укупно дечака; *Ж – укупно девојчица; *У – укупно дечака и девојчица

У Табели 3. су приказани резултати о ставовима ученика и ученица о односу грамаћичког и социјалног рода и његовог утицаја на наш језик. Од укупног броја испитаника и испитаница 69,9% сматра да би у случају да уколико бисмо у јавном језику инсистирали на писању оба облика именица и мушког и женског рода наш језик био социјално равноправнији, јер би употребом нпр. назива професија у женском роду жене добиле свој професионални идентитет и биле равноправне у јавном и друштвеном животу са мушкарцима.

2. ИСПИТИВАЊЕ ПРЕФЕРЕНЦИЈА УЧЕНИКА И УЧЕНИЦА О РОДНОЈ НЕЈЕДНАКОСТИ У НАШЕМ ДРУШТВУ

Главни циљеви овог истраживања који се односи на други део упитника били су да се идентификују ставови и мишљења младих о положају мушкараца и жена у данашњем друштву и ставови о разликама међу половима. Различите предрасуде и стереотипи условљени патријархалном културом, обичајима и традицијом, још увек одређују положај и улогу жене и мушкараца у нашем друштву. У нашем друштву и култури постоје различита очекивања од жена и мушкараца у погледу особина које треба да поседују, дужности, обавеза, права, осећања, ставова, вредности и реакција које треба да предузму. С обзиром на то да су се многе регулативе промениле и да је интеграција жена у друштвену заједницу потпомогнута многим програмима који баве оснаживањем жена, питање је да ли даље постоје предрасуде и стереотипи о положају жене у нашем друштву и у којој мери. Упитник се састоји од 21 тврдње које се тичу најчешће истицаних родних разлика, тврдње су устаљене у контексту у коме се ово истраживање спроводи. Тврдње су имале Ликертов формат и за сваку од наведених тврдњи анкетирана особа је на петостепеној скали (од 1 = Уопште се не слажем до 5 = у потпуности се слажем) одређивала у коликој се мери са одређеном тврдњом слаже.

Табела 4. Преференције ученика и ученица према родним улогама у друштву.

Тврђење *	Уопште се не слажем			Углавном се не слажем			Нити се слажем, нити се не слажем			Углавном се слажем			У потпуности се слажем		
	М	Ж	У	М	Ж	У	М	Ж	У	М	Ж	У	М	Ж	У
1.	4	4	8	3	2	5	9	14	23	19	27	46	30	17	47
2.	12	0	12	9	1	10	9	8	17	19	14	33	16	41	57
3.	16	53	69	8	6	14	26	4	30	7	1	8	8	0	8
4.	12	20	32	7	7	14	12	11	23	26	22	48	8	4	10
5.	8	15	23	8	13	21	14	17	31	22	15	37	13	4	17
6.	3	0	3	9	0	9	13	2	15	14	6	20	26	56	82
7.	10	33	43	14	11	25	16	11	27	16	5	21	9	4	13
8.	3	2	5	1	4	5	4	13	17	26	22	48	31	23	54
9.	30	53	83	8	2	10	16	5	21	7	1	8	4	3	7
10.	3	0	3	8	1	9	19	3	22	17	3	20	18	57	75
11.	30	5	35	21	9	30	8	25	33	4	14	18	2	11	13
12.	6	19	25	2	9	11	6	15	21	15	11	26	36	10	46
13.	22	42	64	11	10	21	25	9	34	2	2	4	5	1	6
14.	24	12	36	5	12	17	8	15	23	16	14	30	12	11	23
15.	4	15	19	2	6	8	4	20	24	17	14	31	38	9	47
16.	19	13	32	8	12	20	16	24	40	9	9	18	13	6	19
17.	5	23	28	0	14	14	10	12	22	15	13	28	35	2	37
18.	7	12	19	8	5	13	25	21	46	16	14	30	9	12	21
19.	14	7	21	13	10	23	21	30	51	12	11	23	5	6	11
20.	6	27	33	12	13	25	16	16	32	15	6	21	16	2	18
21.	15	13	28	5	8	13	19	22	41	13	13	26	13	8	21

*М – укупно дечака; *Ж – укупно девојчица; *У – укупно дечака и девојчица

* Тврђење:

1. 1. Горе је видети пијану жену него пијаног мушкарца.
2. 2. Жене су способне да се школују за капетана брода или авиона.
3. 3. Интелигентан мушкарац биће успјешнији у својој каријери од интелигентне жене.
4. 4. Мушкарци имају већу слободу кретања од жена.
5. 5. Курсеви за шивење и плетење примерени су само женама.
6. 6. Жене би требало бирати за руководећа радна места подједнако као и мушкарце.
7. 7. Радној организацији се више исплати запослити мушкарца него жену.
8. 8. Према женама треба бити пажљивији него према мушкарцима.
9. 9. Професори математике требало би очекивати веће знање од мушких ученика.
10. 10. Жене су на послу једнако поуздане као и мушкарци.
11. 11. Жене су једнако способне као и мушкарци да буду аутомеханичари.
12. 12. Жене више воле да оговарају своје познанике него мушкарци.
13. 13. Избор студија није толико важан за жене као за мушкарце.

14. 14. Девојчице боље пишу писмене задатке из српског језика од дечака.
15. 15. Мушкарац би требало бити глава породице.
16. 16. Жене боље кувају од мушкараца.
17. 17. Мушкарци су бољи возачи од жена.
18. 18. Жене лакше склапају познанства.
19. 19. Мушкарци имају више слободног времена.
20. 20. Кућне послове треба да обављају жене.
21. 21. Мушкарци имају увек више сексуалног искуства од жена.

У Табели 4. приказани су резултати испитивње преференција ученика и ученица о родној неједнакости у нашем друштву, приказани су бројчано, посебно за дечаке, посебно за девојчице и дат је укупан резултат.

Са тврдњом да је *горе видети пијану жену него пијаног мушкараца* 47 испитаника и испитаница (од укупних 129) се углавном слаже, с тим што се 30 (од 65) дечака у потпуности слаже с том тврдњом. Да су *жене способне да се школују за капетана брода или авиона* мисли и у потпуности се слаже 57 (од 129) испитаника и испитаница. *Интелигентан мушкарац биће усјешнији у својој каријери од интелигентне жене* је тврдња са којом се 69 (од 129) испитаника и испитаница уопште не слаже. И једни и други се углавном слажу да *мушкарци имају већу слободу кретања од жена* 48 (од 129), као и са тврдњом да су *курсеви за шивење и плећење примерени само женама* 37 (од 129). У потпуности се слажу с тврдњом, 82 (од 129), да *би жене требало бирајући за руководећа радна места подједнако као и мушкараце*. 43 (од 129) испитаника и испитаница уопште се не слаже да се *радној организацији више исплаћу запослени мушкараца него жену*. У потпуности се слажу, и дечаки и девојчице, њих 54 (од 129), да *према женама треба бити пажљивији него према мушкарцима*. Уопште се не слажу, њих 83 (129), са тврдњом да *би професори математике требало очекивати веће знање од мушких ученика*. Да су *жене на послу једнако поуздане као и мушкарци* мисли 75 (од 129) испитаника и испитаница и у потпуности се слажу с том тврдњом. Према тврдњи да су *жене једнако способне као и мушкараци да буду аутомеханичари* 35 (од 129) испитаника и испитаница се са том тврдњом уопште не слажу, од тога је 30 (од 65) дечака, а 5 (од 64) девојчица, док већина девојчица, њих 25 (од 64) нема свој став и с тврдњом се нити слажу, нити се не слажу. У потпуности се слажу, њих 46 (од 129) са тврдњом да *жене више воле да одговарају своје познанике него мушкарци*. 64 (од 129) испитаника и испитаница не мисли да *избор судија није толико важан за жене као за мушкараце*. Да *девојчице боље пишу писмене задатке из српског језика од дечака* уопште се не слаже 36 (од 129) испитаника и испитаница. У потпуности се, 47 (од 129) испитаника и испитаница, слаже да *мушкарац би требало бити глава породице*, с тим што се 20 (од 64) девојчица с том тврдњом нити слажу нити не слажу. Да *жене боље кувају од мушкараца* нити се слаже, нити се не слаже 40 (од 129) испитаника и испитаница. Да *су мушкарци су бољи возачи од жена* у потпуности се слаже 35 (од 65) дечака, док се 23 (од 64) девојчице с том тврдњом уопште не слаже. Нити се слажу, нити се не слажу, 46 (од 129) испитаника и испитаница са тврдњом да *жене лакше склапају познанства*, као и са тврдњом, њих 51 (од 129) са тврдњом да *мушкарци имају више слободног времена*. 33 (од 129) испитаника испитаница уопште са не слаже да *кућне послове треба да обављају жене*, али 16 (од 65) дечака се са овом тврдњом у потпуности слаже и 16 (од 65) дечака се са овом тврдњом нити слаже, нити не слаже. Са твр-

дњом да мушкарци имају увек више сексуалног искуства од жена 41 (од 129) испитаника и испитаница се нити слаже, нити се не слаже.

Према приказаним резултатима можемо закључити да су предрасуде и стереотипи о улогама у друштву које имају мушкарци и жене још увек присутне, иако не толико изражене, али присутније су код дечака него код девојчица. Резултати анализе упућују на то да су у нашој средини још увек присутни стереотипи у погледу родних улога, да их подржавају и девојчице и дечаки.

ЗАКЉУЧАК

Питање граматичког рода и родне неједнакости у језику уско је повезано и условљено предрасудама, стереотипима, патријархалном културом, обичајима и традицијом који још увек у великој мери одређују положај и улогу жене и мушкараца у нашем друштву.

Анализирајући добијене резултате у овом раду закључујемо да ученици и ученице граматички род схватају и доживљавају под утицајем ванјезичких фактора. На изборе титула и занимања којима се жене баве утиче присутност жена у тим професијама и занимањима, тамо где жене не обављају одређена занимања или их има јако мало испитаници и испитанице нису бирали/ле маркирану лексему. Понеке лексеме које се користе за обележавање граматичког женског рода нашем језиком осећају не одговарају ”парају нам уши” и ”лоше звуче”.

Резултати анкете указују на могућност примене неколико критеријума на основу којих се праве језички избори који се тичу занимања и титула када их носе или обављају жене:

1. Када су у питању занимања у којима су жене већ дуго присутне избор ће бити и морфолошка форма за женски род;
2. Уколико жене нису раније биле виђене у одређеној професији или су у мањини, избор ће бити именица која не садржи лексичко-семантички податак о полу, односно биће именица која ће имати генеричку форму односно мушки род;
3. Ако се ради о називима типа *председница*, *министарка* или *амбасадорка*, како су некад називане и жене супруге мужева који су обављали те функције, избор ће бити пре мовирани феминум, радије него генеричка форма;
4. Неки језички избори једноставно подлежу критеријуму да „нешто добро или лоше звучи”.

Занимљиво је и врло значајно да су испитаници и испитанице показали да имају развијену свест о томе да појам рода не доживљавају као искључиво структурну, већ и као социјалну категорију која је врло значајна при изградњи професионалног идентитета жена. На питања о томе да ли је потребно укључити оба морфолошка облика за род у обраћању или говору о родно мешовитим групама, на пример, *ученик/ученица*; *пацијент/пацијенткиња*; *студент/студенткиња*, одговорили су да треба, а када им је постављено питање о односу граматичког и социјалног рода и његовог утицаја на наш језик сматрали су да би језик када бисмо водили рачуна и инсистирали на писању оба облика именица и мушког и женског рода свакако био социјално равноправнији.

У другом делу упитника испитивани су ставови и преференције ученика и ученица о родним улогама у нашем друштву. Према резултатима упитника у 21. веку жена је још увек нежнији пол и мора се понашати по утврђеним правилима, конзумирање алкохола је део непожељног обрасца понашања кад су жене у питању. Већина испитаника се слаже да је жена одговорна на послу и једнаких

интелектуалних капацитета колико и мушкарац, али и даље су неки послови типично женски и типично мушки, тешко је замислити жену аутомеханичара или мушкараца који иде на курс шивења. Некада је школовање било резервисано само за мушкараце, а данас девојчице подједнако успешно решавају тешке математичке задатке, а и дечасти једнако успешно пишу писмене задатке из српског језика и књижевности. Да своје слободно време више жене него мушкарци проводе у оговарању и даље се тврди, али мушкарци имају већу слободу кретања. У кућним пословима подједнако треба да учествују и мушкарци и жене, више са сигурношћу се не може тврдити ни да је сналажење у кухињи резервисано за један пол, али ласкаву улогу хранитеља и главе породице има и даље мушкарац.

Можемо закључити да су предрасуде и стереотипи о улогама у друштву и даље присутне међу ученичком популацијом, присутније су код дечака него код девојчица, али су и ученици и ученице свесни да род у језику не представља само структурну већ и социолошку категорију, што оставља простора да се надамо да стандардизација родноспецифичних термина није остварива само теоријски већ и практично.

Литература:

Стевановић 1964: Стевановић, М., *Савремени српскохрватски језик I*, Београд: Научна књига.

Филиповић 2009: Филиповић, Ј., *Моћ речи – огледи из критичке социолингвистике*, Београд: Задужбина Андрејевић.

Ђорић 2008: Ђорић, Б., *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.

Савић 2004: Савић, С., *Жена сакривена језиком медија – кодекс несексистичке употребе језика*, Нови Сад: Футура публикације.

ATTITUDES AND PREFERENCES OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS ABOUT GRAMMATICAL GENDER AND GENDER INEQUALITY

Summary

The aim of this study is to examine the attitudes of secondary schools students about the grammatical gender and gender inequality, and so determine whether non-linguistic factors affect linguistic choices of titles and names of professions when they are performed by women. Data were collected using a specially constructed anonymous questionnaire which comprised two parts. The first part was concerned with the attitudes of pupils and students on grammatical gender, and the second part of the questionnaire related to test the preferences of school boys and girls on gender inequality in our society. Research results indicate that the linguistic choices of boys and girls depend on non-linguistic factors and the roles that men and women are unequal in society and under the influence of stereotypes and prejudice.

Key words: attitudes, grammatical gender, language choices, gender inequality.

Марија Копривица Лелићанин¹

Београд

ПРОБЛЕМ РАСЛОЈАВАЊА ИТАЛИЈАНСКОГ ЈЕЗИКА У ГРАМАТИЦИ ЛУКЕ СЕРИЈАНИЈА

Циљ рада је да се издвоје најважнији примери раслојавања у граматици Луке Серијанија. У анализи смо настојали да сваки пример раслојавања што прецизније сместимо у Берутов систем „архитектуре“ италијанског језика. Идентификовали смо промене изазване дијатопијом, дијастратијом, дијафазијом или дијамезијом у свим поглављима граматике, од фонологије, морфологије до синтаксе.

Кључне речи: дијатопија, дијастратија, дијафазија, дијамезија

1. Увод: теоријски оквир и циљ

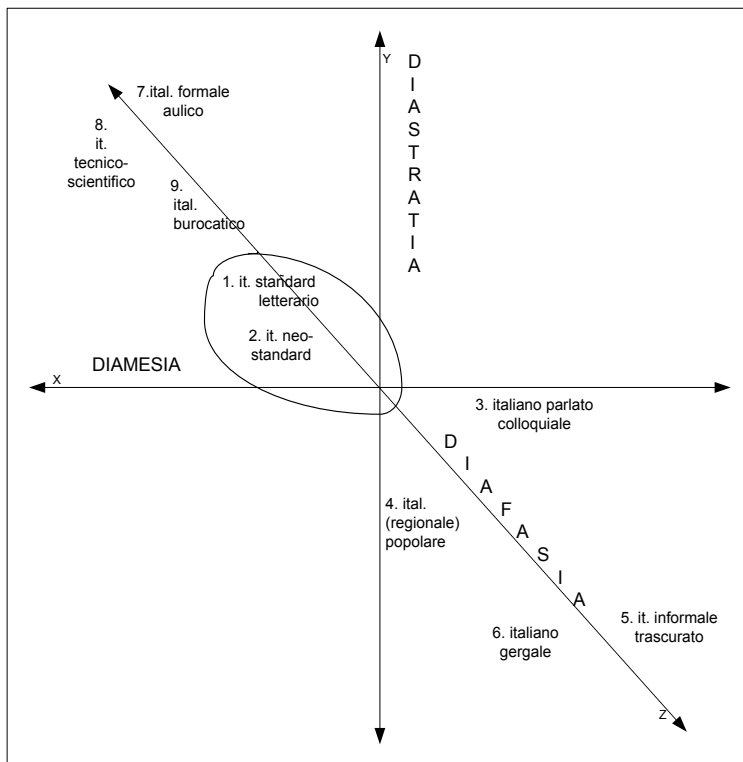
Италијански језик раслојава се (Berruto у Sobrero 2000: 9) према географском подручју (дијатопија), друштвеном слоју (дијастратија) и комуникативној ситуацији (дијафазија). Такође, може се узети у обзир и физичко средство или канал помоћу којег се језик остварује (Sobrero 2000: 9) тј. писани или усмени језик (дијамезија).

Наведене параметре Беруто (Berruto у Sobrero 2000: 12) приказује помоћу система оса. Дијамезија је приказана дуж хоризонталне, дијастратија вертикалне, а дијафазија дијагоналне осе. Берутов систем оса не бележи дијатопију, али се народни варијетети неучених говорника и дијалекти налазе између дијастратије и дијафазије (Berruto 2008: 92). Свака оса је *continuum* на чијим крајевима су две супростављене вредности. Тако су дуж дијатопске осе регионални варијетети, а крајње тачке су италијански „стандардни“ језик и дијалекти. Оса дијастратије креће од ученог италијанског језика до народног говора, оса дијафазије од формалног ка неформалном, а крајеви осе дијамезије су италијански писани и италијански говорни језик. У центру овог система, у неутралном пресеку трију оса (али у случају италијанског језика реч је ипак о центру који је померен ка половима учени, формални и писани језик) је италијански „стандардни“ језик (Berruto 2008: 93).

Берутов систем омогућује преглед италијанских варијетета у најмање две димензије. Учени формални италијански и научно-технички италијански су на највишој тачки дијастратије (варијетети учених Италијана, специјалиста одређене струке), али и на полу дијамезије (првенствено у писаној форми). Формални „узвишени“ стил (писани и говорно – писани) користи се у јавним и свечаним ситуацијама, техничко – научни (писани и говорни) у техничким и научним контекстима, бирократски језик (претежно писани, али и говорни) у административним и званичним круговима, италијански књижевни језик је писани језик књижевне традиције, колоквијални говорни језик (типично говорни) је каракте-

¹ mkoprivica@strategicpoint.rs

ристичан за свакодневну комуникацију, италијански народни (регионални) (говорни, али и писани) неких друштвено – културних слојева, неформални италијански (говорни) за поверљиве, спонтане и неконтролисане ситуације, жаргон се развија између говорника који деле исте активности, искуства, идеје и начин живота како би истакли своју припадност некој друштвеној групи (Berruto y Sobrero 2000: 15).²

Слика 1: „Архитектура“ италијанског језика (Berruto y Sobrero, 2000: 12)

Наш циљ је најпре да идентификујемо примере раслојавања језика у савременом италијанском језику у граматици Луке Серијанија (Serianni 2000), а потом и да их што прецизније позиционирамо у Берутов модел о дијатопији, дијастрастији, дијафазии и дијамезии.

2. Структура граматике Луке Серијанија

Грамматика Луке Серијанија је школска граматика и садржи следеће главе: фонологија и графематика, логичка и граматичка анализа, именица, члан,

2 Ова подела није коначна ни исцрпна. Код Собрера (Sobrero 1981: 31) налазимо на свега три варијетета (стандардни, регионални и дијалекат), али се сваки даље грана на две подваријанте (*alto* и *basso*). Де Мауро (De Mauro 1980: 107-112) разликује италијански научни, стандардни, народни, регионално-колоквијални, регионални и дијалекат. Санга (Sanga 1981) проширује ову листу на англицизовани италијански, књижевно-стандардни, регионални, колоквијални, бирократски, народни, дијалектални и дијалекат итд. (Sobrero 2000: 26) итд.

придев, бројеви, заменице, предлог, везници, узвик, глагол, прилог, синтакса предлога, синтакса реченице, творба речи.

Традиционална организација садржаја олакшава претраживање, а на крају готово сваке главе додатно су маркиране граматичке недоумице, као и број параграфа у којем су детаљније обрађене.

Језичке промене објашњавају се историјским разлозима на примерима из књижевних дела најчувенијих латинских и италијанских писаца прошлих векова. Стога је ова граматика погодна и за дијахронијска проучавања.

3. Проблем раслојавања језика у граматици Луке Серијанија

Проблему раслојавања језика није посвећена пажња у оквиру неког посебног поглавља, али бројни примери одступања од норме доказују намеру аутора да без осуде забележе ове појаве.

За разлику од граматичара прошлих времена, циљ савремених граматичара и лингвиста је да опишу језик какав јесте, не изостављајући грешке, него објашњавајући их (Fornara 2008: 15). Тако и Серијани анализира различите могућности и алтернативе неформалних и колоквијалних језичких регистара (Fornara 2008: 15).

3.1. Фонологија: дијатопија, дијаситратија и дијафазиа

Традиционално се најисправнијим изговором сматра пречишћени и учени фирентински изговор (Galli de' Paratesi 1985 у Serianni 2005: 15). У свакодневном животу овај „чисти“ италијански учи се у школама глуме, те се може чути у синхронизацији филмова (Serianni 2005: 14).³

У табели 1 смо разврстали неке од својстава регионалног изговора, а мере означеног нормираног изговора (где је било могуће) преузели смо из италијанског једнојезичног речника Зингарели 1999 (Zingarelli 1998) и прилагодили фонетској транскрипцији.

	Изговор вокала		Изговор консонаната и полуконсонаната	
	Одступање	Норма	Одступање	Норма
Пијемонте			Звучни сибилант нпр. <i>cercasi</i> [ʃʎercasi]	<i>cercasi</i> [ʃercasi]
Милано, Долина реке По	Наглашено [e] изговара се као затворено у слободном слогу, нпр. <i>telefono</i> [te'elefono], а као отворено у затвореном слогу <i>freddo</i> [ʃreddo], осим ако не следи назал <i>venti</i> [venti]	<i>telefono</i> [te'elefono], <i>freddo</i> [ʃreddo], <i>venti</i> [venti]		

3 Многи лингвисти, међутим, одбијају норму у изговору и тврде да је сваки регионални и локални изговор прихватљив (Serianni 2005:15). Занимљиво је још напоменути да је социolingвистичко истраживање римског, фирентинског и миланског варијетета показало да је у Милану изговор најближи стандарду и норми (Serianni 2005:15).

	Изговор вокала		Изговор консонаната и полуконсонаната	
	Одступање	Норма	Одступање	Норма
Венето, Емилија Ромања			Напреднија артикулација алвеопалаталних африката [tʃ] и [dʒ] приближно изговору алвеоларних африката [ts] и [dz]: <i>cena</i> [ˌtsena], <i>giallo</i> [ˌdzallo]	<i>céna</i> [ˈtʃena], <i>giàllo</i> [ˌdʒallo]
Емилија Ромања			Љуби се оклузивни елемент у алвеоларним африкатама [ts] и [dz]: <i>alzare</i> [alˈsare], <i>zero</i> [ˌzero]	<i>alzàre</i> [alˈtsare], <i>zèro</i> [ˌdzɛro]
Тоскана			Тосканска аспирација/ грлени изговор: <i>la casa</i> [laˈχasa], <i>andato</i> [anˈdavo], <i>capo</i> [ˌkafɔ]	<i>la càsa</i> [laˈkaza], <i>andato</i> [anˈdato], <i>càpo</i> [ˌkapo]
Тоскана, Умбрија, Марке, (Рим – [tʃ] као [ʃ])			Љубитак оклузивног елемента у интервокалним алвеопалаталним африкатама [tʃ] [dʒ]: <i>la cena</i> [laˈʃena], <i>agile</i> [ˌazile].	<i>la céna</i> [laˈʃena], <i>àgile</i> [ˈadʒile]
Тоскана, Умбрија, Марке, Лацио, Сицилија,			Асимилација сугласничких група: <i>atmosfera</i> [ammoˈsfɛra]	<i>atmosfèra</i> [atmoˈsfɛra]
Рим	Отворено и затворено <i>e</i> и <i>o</i> , [e], [ɛ], [ɔ], [o], не подударају се с фирентинским изговором.	<i>atroce</i> [aˈtrotʃe], <i>colonna</i> [koˈlonna], <i>dopo</i> [ˌdopo], <i>Giorgio</i> [ˌdʒordʒo], <i>lettera</i> [ˌlɛttɛra], <i>posto</i> [ˌposto], <i>Stefano</i> [ˌstɛfano], <i>trenta</i> [ˌtrenta].		
Рим, Лацио, Умбрија, Марке, Абруцо			Латерални палатал [ʎʎ] чује се као [ʝ]: <i>figlio</i> [ˌfijjo].	<i>figlio</i> [ˌfiʎʎo]
Рим, делови Тоскане, Јужна Италија			Епентеза гласа [t] у сугласничким групама назала или ликвиде и сибиланта: <i>penso</i> [ˌpɛntso], <i>borsa</i> [ˌbɔrtsa]	<i>penso</i> [ˈpɛnso], <i>bòrsa</i> [ˌbɔrsa]
Рим, Јужна Италија	Прилози на – <i>mente</i> и именице на – <i>mento</i> имају отворено <i>e</i> [ɛ]	<i>praticamente</i> [ˌpratikaˈmente], <i>risorgimento</i> [ˌrisordʒiˈmento]	Појачан изговор [b] и [dʒ] у интервокалном положају: <i>roba</i> [ˌrɔbba], <i>la gente</i> [la dˈdʒɛnte]	<i>ròba</i> [ˈrɔba], <i>la gènte</i> [la ˌdʒɛnte]
			Силабичка апокопа у инфинитиву (<i>anda</i> ‘ <i>andare</i> , <i>mette</i> ‘ <i>mettere</i> ’) и у алокутивној употреби (<i>Salvatò!</i>)	

	Изговор вокала		Изговор консонаната и полуконсонаната	
	Одступање	Норма	Одступање	Норма
Јужна Италија	Изговор гласа [i] где има само дијакритичку или етимолошку вредност: <i>speciale</i> [spetʃiˈale], <i>cielo</i> [tʃiˈelo], <i>scienza</i> [ʃiˈentsa].	<i>speciale</i> [speˈtʃale] <i>cielo</i> [tʃiˈelo], <i>scienza</i> [ʃiˈentsa].	Соноризација безвучног консонанта иза назала: <i>ampio</i> [ˌambjo], <i>conchetto</i> [konˈdʒetto]. Алвеоларна африката се соноризује не само после назала и ликвиде: <i>alzare</i> [alˈdzare] него и између вокала: <i>nazione</i> [naˈdzjone] или [nadziˈone]. Избегавање сугласничких група помоћу епентезе вокала сличном немом е и е у француском [ə]: <i>atmosfera</i> [atəmɔˈsfɛra].	<i>ampio</i> [ˈampjo], <i>conchetto</i> [konˈʃetto] <i>alzàre</i> [alˈtsare], <i>nazione</i> [naˈtsjone], <i>atmosfera</i> [atmoˈsfɛra]
Сицилија, Калабрија	Вокални систем је редукован на пет вокала, недостају затворено е [e] и о [o]. нпр. <i>amore</i> [aˈmɔre], <i>neve</i> [ˌneve]	<i>amore</i> [aˈmore], <i>neve</i> [ˌneve]		
Сицилија			Иницијални и интервокални вибрант постају ретрофлексни [ɟ]: <i>la rana</i> [la ɟˈrana], <i>carro</i> [ˌkaɾɟo]	<i>la ràna</i> [la ˈrana], <i>càrro</i> [ˌkarro]
Кампанија			Палатализација преконсонантног сибиланта испред лабијала или велара: <i>scala</i> [ʃkala]	<i>scàla</i> [ˌskala]
Сардинија			Удвајање консонаната: <i>luci</i> [ˌluttʃi] као да је множина од <i>luccio</i> . Недостатак фоносинтактичког удвајања: <i>ha detto</i> [aˈdetto].	<i>lùce</i> [ˌluffe]

Табела 1: Дијатопија у изговору вокала и консонаната

Слободна и индивидуална варијанта италијанског изговора вибранта *p* као увуларног [P] карактеристика је традиционалног аристократског говора, те издвајамо ову одлику изговора као елемент дијастратије (Serianni 2005: 5). Исто тако, будући да увуларно [P] може да осликава и снобизам (Serianni 2005: 5), може да спада у квадрант између дијастратије и дијафазиије.

3.2. Именице: дијафазиија, дијамезиија и дијастратијија

У савременом књижевном италијанском називи градова су женског рода (осим нпр. *il Cairo*, *il Pireo*). У говорном језику (дијамезиија) се може чути *il mio Torino*; *Milano è sempre più bello*.

Навешћемо још неколико примера дијастратије и дијафазиије. Називи вина су мушког рода. Недоумице се јављају у појединим називима као што су *Marsala*

и *Barbera*, али је *la Marsala* (уместо *il Marsala*) орграничено на говорни народни језик (Serianni 2005:109).

У оквиру именица са завшетком *-e* у народном језику се уместо *il diabete* употребљава *la diabete*, вероватно под утицајем именица *la malattia* (Serianni 2005:111).

3.3. Члан: дијафазизија, дијастратизија и дијатопизија

Испред именица на полуконсонант [j], на *s* иза којег следи неки други консонант, палатално *n* [ɲ], испред *x* и *ps*, поред нормираних облика одређеног члана, аутор наводи и низ примера из књижевности 19. и 20. века којима оправдава облик члана *il*. Ови примери сведоче о релативно скороријој норми.

У бирократском језику (дијафазизија) у датумима задржао се архаични облик множине одређеног члана *li* (*Napoli, li 6 maggio 1987*). Облик *li* (с акцентом), који се често среће у бирократским текстовима, је погрешан. Аутори саветују да је уместо овог акцентованог архаичног облика множине (*li*) боље или изоставити члан или употребити облик за једину мушког рода *il* (Serianni 2005: 167).

На северу Италије (дијастратизија и дијафазизија, дијатопизија) одређени члан се употребљава и уз властита имена мушког рода. Члан уз властита имена женског рода одражава посебну присност, нарочито у Тоскани и на северу Италије, али се слични примери могу наћи и код писаца из других крајева Италије, као што су Верга или Кроче (Serianni 2005:169-170). Насупрот традиционалној норми, у савременом свакодневном говорном језику (дијамезизија), као и у језику новина (дијафазизија) одређени члан се све ређе користи уз женска презимена. У новинском језику тежи се сажетости, нарочито у насловима, али и родној равноправности (Serianni 2005: 170). Уз мушка презимена члан се може јавити у шаљивом тону у говорном колоквијалном италијанском (али не и у Тоскани или у формалним ситуацијама), нпр. *Ma sentilo un po', il Guidetti!* (Serianni 2005: 171). Члан се изоставља испред презимена уколико претходе именице *casa* или *famiglia*. Међутим, у народном језику у Тоскани се може чути синтагма *in casa i Frescobaldi* (Pasquali у Serianni 2005: 172). Презиме мужа иза девојачког презимена уводи се предлогом *in*, али у Тоскани честа је употреба предлога са чланом: *Adele Morelli in Celani* (норма)/*Adele Morelli nei Celani* (Тоскана) (Serianni 2005: 172).

Члан се употребљава уз именице *tatna*, *rapà* и *babbo* уколико им претходи присвојни придев. У Тоскани, међутим, у свакодневном колоквијалном језику уобичајени су и облици *mia tatna*, *mio rapà* (Serianni 2005: 178).

Члан се изоставља у малим новинским огласима, телеграмима, болничким картонима (Serianni 2005: 184-185). Разлоге за изостављање члана у овим специфичним дијафазичним случајевима треба тражити у тежњи за сажетошћу и економији језика.

3.4. Глаголи: дијатопизија

У дијалектима јужне Италије (дијатопизија, дијафазизија и дијастратизија) често се употребљава помоћни глагол *avere* и са прономиналним повратним глаголима (Serianni 2005: 392) нпр. *non ce li abbiamo mangiati* (Serianni 2005: 392). У неким дијалектима централне и јужне Италије помоћни глагол *essere* користи се са прелазним глаголима нпр. *Sono mangiato* (Serianni 2005: 421).

У регионалним дијалектима Сицилије и Сардиније честа је инверзија помоћног глагола и партиципа нпр. *Inteso hai?* (Serianni 2005: 395).

Тоскански дијалекат и данас осликава многе језичке појаве из прошлости. У 1. и 2. лицу имперфекта множине се и данас у Тоскани каже *èramo, èrate*. Латински глагол *IRE* (презент: *giamo, ite, gite* итд.) преживео је управо и Тоскани и централно-јужној Италији (Serianni 2005: 428). И данас у Тоскани постоје и варијанте неконтрахованог футура и кондиционала нпр. *anderò* и *anderei* (Serianni 2005: 434), као и облик *fo* за 1. лице глагола *fare* (Serianni 2005: 435). У говорном језику северне Италије прости перфекат (*passato remoto*) готово да је ишчезао из употребе и ограничио се на писану реч (новине и књижевност), док је у јужној Италији веома присутан и у свакодневном говору (Serianni 2005: 472).

3.5. Синтакса сложене реченице: дијафазија, дијастраија, дијамезија и дијагопија

Сложене реченице са великим бројем независних, а нарочито зависних реченица карактеристичне су за италијански писани језик, а нарочито дуж осе дијафазије тј. у књижевној, уметничкој, историјској, филозофској и правној прози (Serianni 2000: 532). Поред најчешћих карактеристичних реченичних везника, аутори издвајају везнике који се употребљавају у посебним регистрима. У Табели 2 навели смо разврстали везнике према независним реченицама и навели у којем регистру је прикладна њихова употреба.

Независне реченице	Везник	Регистар	Пример
Саставне (copulative)	<i>Altresi</i>	Писани језик, правни или бирократски (дијамезија и дијафазија)	<i>Agli effetti della recidiva ... [...]si tiene conto altresì delle condanne per le quali è intervenuta una causa di estinzione del reato e della pena</i> (Codice Penale, art 106 y Serianni 2000: 537).
Супротне (avversative)	<i>Tuttavia</i>	Писани језик (дијамезија)	<i>Lo vidi due volte [...]Non so tuttavia ricordare una sola parola che disse quel giorno, nel suo salotto</i> (Ginzburg, <i>Lessico familiare</i> , 36 y Serianni 2000: 538)
	<i>Peraltro (per altro)</i>	Књижевни и новински текстови (дијафазија и дијамезија)	<i>Alle concessioni del Cremlino, limitate peraltro al terreno economico</i> (часопис из културе, цит. у Fabi 1954: 61 u Serianni 2000: 538)
	<i>Epperò, nonpertanto</i>	Књижевни текстови (дијафазија и дијамезија), ограничена и архаична употреба	<i>Lo sposo [...]era giovine assai ragguardevole, epperò molto serio per la età sua</i> (Cantoni u Serianni 2000: 539); <i>giunto nonpertanto a Granata, trovarono che vi si era fatto un pronunciamento contro il pronunciamento</i> (Nievo y Serianni 2000: 539).
Закључне (conclusive)	<i>Pertanto</i>	Формални регистар (дијафазија)	<i>Pertanto l'intelligenza è inadatta a comprendere la vita, che è continuità, mobilità, compenetrazione reciproca</i> (Lamanna, <i>Filosofia</i> , III 199 y Serianni 2000: 541)
	<i>Sicché</i>	Књижевна традиција (дијафазија и дијамезија); честа употреба у Тоскани (дијагопија)	<i>- Lo so dov'è andata tua mandre. A spigolare [...]. E' andata a spigolare - ripeté - Sicché rima di buio non torna</i> (Cassola, <i>La ragazza di Bube</i> , 10 y Serianni 2000: 541).

Табела 2: Примери везника и одговарајућих регистара у независним реченицама.

Исто смо урадили и за систем зависних реченица, в. Табелу 3.

Зависне реченице	Везник / граматичка форма	Регистар	Пример
Узрочне (<i>causali</i>)	<i>Poiché</i>	Чешће се употребљава у писаном језику (дијамезија).	<i>Imponente è anche l'azione costruttiva delle piante, poiché permette la formazione di depositi che con il tempo possono accrescersi</i> (Cuscano Politi, <i>Geografia generale</i> , 305 y Serianni, 2000: 576).
	<i>In quanto che</i>	Ретко се употребљава, претежно у књижевности (дијафазија и дијамезија)	<i>Il testamento olografo costituisce la forma più semplice e segreta di testamento, in quanto che il testatore può tenere nascosto non soltanto il contenuto della disposizione, ma perfino il fatto che egli abbia testato</i> (<i>Novissimo Digesto Italiano</i> , XVIII 823 y Serianni 2000: 577).
	<i>Nel senso che</i>	Језик новина и политике (дијафазија и дијастратија)	<i>Il chiarimento c'è già stato ed è in termini di principio, nel senso che si tratta di questioni che vanno tenute distinte</i> (Stampa 25.3.1987, 1; = in quanto si tratta...; Serianni 2000: 578).
Намерне (<i>finali</i>)	<i>Affinché</i>	Претежно писани језик (дијамезија)	<i>Ermanno Tedeschi, a nome del gruppo liberale, sollecita l'amministrazione ad adoperarsi affinché si realizzi al più presto un incontro tra gli amministratori comunali e il dissidente russo</i> (Serianni 2000: 582)
	<i>Accioché</i>	Књишка форма (дијамезија)	<i>Sto poco bene! – disse lui, e accioché ella più facilmente glielo credesse, ripeté la frase più volte</i> (Svevo y Serianni 2000: 582)
	<i>Onde</i>	Писани и формални језик (дијамезија и дијафазија)	<i>Per spezzare la opposizione, si lanciò in una campagna di discorsi nell'Ovest, onde fare appello al popolo contro i suoi avversari</i> (Serianni 2000: 584)
Последичне (<i>consecutive</i>)	<i>Così tanto</i>	Колоквијални говор (дијафазија и дијамезија)	<i>Gli aveva dato appuntamento al pomeriggio per vendergli del metallo, così tanto metallo, diceva, che ne avrei potuto comperare anch'io un carico</i> (Serianni 2000: 586)
Условне (<i>condizionali</i>)	<i>Ove, dove, laddove</i>	Писани и формални језик (дијамезија и дијафазија)	<i>Dove poi non fosse vero il presupposto sul quale abbiamo ragionato fin ora [...], ben si vede il tutt'altro discorrerne che ci bisogna.</i> (Serianni 2000: 595)
	<i>Qualora</i>	Писани и формални језик, претежно правни регистар (дијамезија и дијафазија)	<i>Se il colpevole volontariamente desiste dall'azione, soggiace soltanto alla pena per gli atti compiuti qualora questi costituiscono per sé un reato diverso</i> (Serianni 2000: 595)
	Употреба коњунктива имперфекта или кондиционала и у прогази и у аподози	Јужна Италија, Сицилија - коњунктив имперфекта; Јужна Италија, Тоскана - кондиционал (дијатопија)	<i>Se potessi facessi.</i> <i>Se potrei farei.</i> (Serianni 2000: 597)

Табела 3: Примери везника, граматичких форми и одговарајућих регистара у зависним реченицама

3.6. Творба речи: дијафазиа, дијастратија и дијатопија

Поред одређених суфикса и префикса аутори наводе и регистар у којем се употребљавају. Суфикс – аrio (нпр. ferrovia → ferroviario) среће се често у бирократском или правном језику (дијастратија и дијафазиа) и означава носиоца права, онај који прима насупрот ономе који даје, нпр. locatario-locatore. Суфикси –oso и –ico и др. употребљавају се у хемији нпр. cloroso-clorico; суфикси –ite, -osi, -oma у медицини нпр. nevrite, epatite, nevrosi, epatosi, sarcoma итд. (Serianni 2000: 641-642). Поред „ученог“ суфикса –izia, постоји и народна варијанта – ezza нпр. giustizia и giustezza (Serianni 2000: 642). Суфикс –oso веома је продуктиван у језику реклама нпр. auto sciccosa, comodosa, scattosa, viaggiosa (Serianni 2000: 648). У Тоскани аугментативни суфикс –accio, уместо погрдног, може да има фамилијарно и шаљиво значење. Комичар Роберто Бенињи је тако 1980. назвао Папу именом Wojtylaccio и морао је јавно да објасни ову типично тосканску употребу (Serianni 2000: 655). Префикси entro-, intra- и endo- употребљавају се у језику науке нпр. intramuscolare, intracerebrale, entroterra, endoscopia. Језик рекламе и новина (дијастратија и дијафазиа) богат је и акронимима нпр. Confcommercio (= Confederazione del commercio), cantautore (= cantante + autore), elopardo (= elefante + leopardo) итд. (Serianni 2000: 669).

4. Закључак

Граматику Луке Серијанија је школска грамика, намењена првенствено академским студентима италијанистике. Подела на традиционална поглавља (фонологија, морфологија и синтакса) омогућује јасан преглед граматичких правила, а издвојене недоумице на крају сваког поглавља додатно истичу евентуалне потешкоће у усвајању овог страног језика.

Новина у односу на некадашње граматике огледа се у настојању да се забележе сви језички облици и појаве присутни и италијанском народном, архаичном или језику неке струке и сл., а не само „стандардне и препоручљиве“ форме. У овој граматици можемо наићи на примере како дијакхронијског тако и синхронијског раслојавања језика.

Наш циљ је био да идентификујемо проблем регистара и синхронијског раслојавања. Настојали смо да примере уврстимо у Берутов модел „архитектуре“ језика. Наишли смо на велики број примера италијанских регистара присутних у свим обрађеним граматичким партијама, од фонологије до морфо-синтаксе и творбе речи. Намера нам је била да за сваки пример утврдимо одговарајући регистар као и што прецизније место у Берутовом систему осе. У већини случајева било је готово немогуће одвојити варијетете дијастратије од дијафазиа нпр. примери из језика струке којима се служе одређене друштвене групе, али и у одређеним комуникативним ситуацијама. Исто тако, италијанске регионалне варијанте у најширем смислу су резултати дијатопије, али и дијастратије, а могу да буду и дијафазиа. Колико је то било могуће, опредељивали смо се за што ужу и прецизнију позицију. Питамо се да ли би Берутов модел са три осе могао да се схвати и просторно, као координатни систем са три осе (апсциса да буде дијамезиа, ордината дијастратија, а дијафазиа апликата). У том случају би Берутов график захтевао извесне измене, али би се прецизно могле одредити вредности (позитивних и негативних) координата сваког примера језичког раслојавања дуж све три осе, ($\pm x$ / дијамезиа, $\pm y$ / дијастратија и $\pm z$ / апликата).

Литература

- Беруто 2008: G. Berruto, *Prima lezione di sociolinguistica*, Roma-Bari: Gius. Laterza & Figli Spa.
- Форнара 2008: S. Fornara, *Breve storia della grammatica italiana*, Roma: Carocci editore.
- Гали де' Паратези 1985: N. Galli de' Paratesi, *Lingua toscana in bocca ambrosiana. Tendenze verso l'italiano standard: un'inchiesta sociolinguistica*, Bologna: il Mulino.
- Де Мауро 1980: T. De Mauro, *Guida all'uso delle parole*. Roma: Editori Riuniti.
- Радовановић 2003: M. Radovanović, *Sociolingvistika* (treće izdanje), Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Санга 1981: G. Sanga, Les dynamiques linguistiques de la société italienne (1961–1980): de la naissance de l'italien populaire à la diffusion des ethnicismes linguistiques: *Langages*, 61, 93-115.
- Серијани 2000: L. Serianni, *Grammatica italiana. Italiano comune e lingua letteraria. Suoni forme costrutti*, con A. Castelvechi, Torino: Utet.
- Собреро 2000: A.A. Sobrero, *Introduzione all'italiano contemporaneo. La variazione e gli usi*, Roma-Bari: Laterza & Figli Spa.
- Зингарели 1998: N. Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana 1999*, Zanichelli.

IL PROBLEMA DEI REGISTRI NELLA GRAMMATICA DI LUCA SERIANNI

L'obiettivo del presente lavoro è identificare ed analizzare gli esempi più importanti delle varietà dell'italiano nella grammatica di Luca Serianni secondo il modello di architettura della lingua italiana di Berruto. Abbiamo individuato i cambiamenti causati dalla diatopia, dalla diastratia, dalla diafasia e dalla diamesia in tutti i capitoli della grammatica, dall'ambito fonologico fino a quello morfologico e alla sintassi. Abbiamo cercato di stabilire, per gli esempi individuati, la posizione più precisa lungo gli assi del sistema di Berruto.

Parole chiave: registri, diatopia, diastratia, diafasia, diamesia

Слађана Луковић¹
Београд

СТАВОВИ СТУДЕНТКИЊА И СТУДЕНАТА ПРЕМА ПРИМЕНИ РОДНО ОСЕТЉИВОГ ЈЕЗИКА

С обзиром на актуалност питања родне равноправности у Србији и њене манифестације у језику, ауторка је за циљ истраживања поставила откривање ставова студенткиња и студената филологије према примени родно осетљивог језика. Почетна хипотеза је да колегинице и колеге поседују свест о родно осетљивом језику, а који би, као припаднице и припадници академске заједнице, требало да шире и подржавају. Циљ овог истраживања управо је откривање у којој мери је код студенткиња и студената развијена горепоменута свест која директно утиче и на свакодневну примену родно осетљивог језика. Истраживање се заснива на интерпретацији података сакупљених квалитативним и квантитативним путем (интервјуи и анкете). Анализом прикупљених информација показало се да студенткиње и студенти поседују позитиван став према примени родно осетљивог језика, али да у одређеној, мада недовољној мери имају свест о његовој важности.

Као једну од могућности која би тренутно стање променила, ауторка предлаже да се на факултетима укаже на употребу родно осетљивог језика тако што ће се професорке и професори током својих предавања користити родно осетљивим језиком. Оваква пракса представљала би корак ка освешћењу студенткиња и студената као важних чинилаца како академске, тако и друштвене заједнице.

Кључне речи: родно осетљиви језик, језик и пол/род, родна равноправност, сексистичка употреба језика.

Увод

Расправа о родно осетљивом језику не да се започети без јасног дефинисања одређених термина потребних за његово схватање. Наиме, резултати истраживања који ће касније бити предочени показали су да постоји потреба за истицањем његове важности и ширењем његове употребе. С обзиром на то, ближе ћу појаснити релевантне термине, као и сам појам родно осетљивог језика.

Једна од дистинкција коју је, за почетак, потребно успоставити, јесте она између *рода* и *пола*. Ова два термина представљају супротности у смислу да се пол „као биолошка, унапред задата разлика између мушкараца и жена односи на чињеницу да је неко рођен/а као мушка, односно женска особа“, а род се „као социолошка категорија односи на чињеницу да, рођени као мушкарци или жене, у својим културама и друштвима одрастамо сходно обрасцима друштва који су подложни променама“ (Савић *et al.* 2009: 8). Род се може дефинисати и као комплексни, социјални конструкт који укључује активан однос према сопственом идентитету (Филиповић 2009а: 127). Савремена истраживања односа језика и рода полазе управо од овако дефинисаног појма *род*, а у циљу проучавања и идентификације „образаца интеракције као рефлексе идеологија и расподеле друштвене моћи који корелирају са поимањем говорника, чланова одређене друштвене заједнице“ (Филиповић 2009а: 127).

Језик, између многобројних других функција, користимо и како бисмо представили себе као одређену особу, како бисмо изнели сопствене ставове и

1 sladjalu@gmail.com

размишљања или да утичемо на ток разговора и идеја (Eckert & McConnell Ginet 2003:60). У овом смислу, род, схваћен као што је горе наведено, неизоставно мора имати удела у свакодневной језичкој употреби.

„Другим речима, језик је једно од кључних средстава у процесу формирања културних образаца који утичу на устројство друштвених и говорних заједница, на формирање међуљудских односа на приватном и јавном плану, на концепт друштвене моћи, друштвене раслојености и хегемоније. У том смислу, употреба језика (кроз теоријско-методолошке постулате критичке социolingвистике и критичке анализе дискурса) нуди нам значајне информације о суштини тог односа моћи и немоћи, равноправности или хегемоније на којима почивају наша друштва.“ (Филиповић 2009б: 110)

Савић (1995) наводи да новија проучавања језика и рода настоје да искажу важност друштвене моћи у комуникационим ситуацијама, а представници оваквог става верују „да се може показати како друштвене институције – банке, болнице, администрација, суд и сл. – чувају доминацију мушке моћи у разговору.“ Претходно наведено уводи нас у један од битних сегмената за проучавање односа језика и рода – друштвена моћ и њена расподела која се да видети у језику.

У наредним поглављима биће представљено како се ова појава манифестује у језику. Пре тога, даћу кратку дефиницију родно осетљивог језика преузету из књиге *Род и језик* (Савић *et al.* 2009: 31):

„Родно осетљиви језик – понашање у писаној и говорној пракси тако да се помоћу језика сигнализира схватање о равноправности полова у друштву.“

Савић у истој књизи (2009: 7), а у вези са претходно уведеном дистинкцијом између пола и рода каже да се „термин (*родно осетљиви језик*) односи на чињеницу да се захтеви за обележје социолошке категорије – рода, у овом случају жена, виде и у језичкој форми“.

Видљивост и невидљивост жена у језику

Сексизам се дефинише као полна дискриминација у некој друштвеној заједници која може бити вербална и невербална (Савић 1998: 1). Облици сексизма најчешће су видљиви у језику. Један од начина манифестовања сексизма јесте употреба мушког рода као генеричког што значи да је мушки род немаркиран, а женски се представља као маркиран. Из наведеног закључујемо да се мушки род појављује као норма у многим језицима, укључујући и српски. Последице овакве праксе укратко објашњава Паулс (Pauwels) (2006: 553):

„Пракса посматрања мушкарца/мушког рода као прототипа људске презентације своди жену/женски род на статус *пошчињене, невидљиве или маркиране: жене су невидљиве у језику генеричком употребом облика мушког рода*“ (италик: ауторка)²

Штавише, емпиријски подаци показали су да су људи склони да употребу облика у мушком роду интерпретирају као да само подразумевају мушкарце, не и мешовите групе (Eckert&McConnellGinet 2003:245).

2 „The practice of considering the man/the male as the prototype for human representation reduces the woman/female to the status of the "subsumed," the "invisible," or the "marked" one: women are invisible in language when they are subsumed in generic expressions using masculine forms". (превод: ауторка)

Уколико се усредсредимо на српски језик, увидећемо да је ова пракса веома устаљена и да се мушки род традиционално сматра јединим обликом који се користи како за именице које означавају професије, тако и за оне које означавају титуле. Мушки род се сматра неутралним обликом, немаркираним, генеричким и употребљава се и за родно мешовите групе (Филиповић 2011: 114). Схватање мушког рода као неутралног омогућује невидљивост жена у одређеним професијама, јавним и друштвеним функцијама у којима постају све присутније и доминантније у односу на мушкарце. Ова појава је реална, стварна и као таква мора се одразити у језику. У овом смислу, употреба родно осетљивог језика мора се схватити као један од начина постизања родне равноправности јер наведена невидљивост утиче на одржавање како стереотипа о женама, тако и на патријархално схватање њене улоге у друштву. Један од примера који потврђују ову тезу налазимо у истраживању које је обухватило образовни материјал који се користи у нашим високошколским установама, а резултати њихове анализе показали су да је поменути материјал „у највећем броју случајева родно неосетљив“ и да нема равномерне заступљености примера мушких и женских родних улога (Бачевић *et al.* 2010: 18).

С обзиром на то да „српски језик има доследно уткану категорију граматичког рода у неким врстама речи (именице, придеви, заменице, неки бројеви, неки глаголски облици), није могуће употребити неку именицу без ознаке граматичког рода (мушког, женског или средњег)“ (Савић 2009: 11). Ова чињеница даје нам право да српски језик окарактеришемо као језички систем у чијој је природи и граматичким правилима изражавање мушког и женског рода, било да је реч о именицама или глаголима, а не треба заборавити и слагање субјекта и предиката по роду и броју на нивоу реченице. Захваљујући оваквом систему, српски језик налази се у предности у односу на друге језике, као што је, на пример, енглески језик, који не поседује овакву дистинкцију. Све наведено омогућава употребу родно осетљивог језика која, пак, мора постати део језичке праксе јер се годинама мушки род сматрао генеричким, на шта је већ претходно указано.

У даљем тексту представићу истраживање засновано на наведеним теоријским постулатима о роду, сексизму и видљивости жена у језику и ставовима студенткиња и студената према овим питањима.

Истраживање

Истраживање које сам спровела на тему ставова студенткиња и студената према примени родно осетљивог језика потекло је од идеје да управо студенткиње и студенти, као академски грађанке и грађани, чланови исте делатне заједнице морају поседовати свест о родно осетљивом језику. Задатак је био открити у којој мери је та свест развијена и да ли су ставови позитивни. Намера је била утврдити да ли и из којих разлога постоји отпор према употреби родно осетљивог језика.

Истраживање је спроведено квалитативним и квантитативним путем. Наиме, путем интервјуа настојала сам да откријем ставове студенткиња и студената Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу, док сам на Филолошком факултету у Београду спровела анонимну анкету отвореног типа. Битно је напоменути да циљ овакве поделе није био утврђивање разлика у мишљењу и ставовима студенткиња и студената различитих факултета, већ су све/сви посматране/и

као студенткиње и студенти филологије. У прилог овоме иде и чињеница да су учествовале/и испитанице и испитаници различитих катедри оба факултета.

Такође, истраживање је обухватило мањи број особа (до 30 студенткиња и студената оба пола) тако да је незахвално вршити генерализацију с обзиром на стваран број студената филологије (у истраживање нису укључени факултети у Новом Саду и Нишу). Резултати истраживања могу се сматрати индикативним до одређене границе или док се не спроведе веће истраживање на ову тему (попут, на пример, Џамоњић Игњатовић *et al.*, 2010., истраживање ставова према родној равноправности).

Анкета

Анкета се састоји од осам питања у којима је углавном било потребно обрзо-ложити одговор:

1. Какав је Ваш став према примени родно осетљивог језика?
2. Који од наведених облика за именице женског рода сматрате „прихватљивим“? Објасните.
Психијатар – психијатреса
Конзул – конзулка
Ученик – ученица
Студент – студенткиња
Пилот – пилотикиња
Судија – судијкиња
Полицајац – полицајка
Авијатичар – авијатичарка
Да ли сматрате да је критеријум „ово не звучи добро“ научни критеријум? Образложите.
3. Да ли сматрате да је употреба родно осетљивог језика оправдана и смислена у свим доменима употребе језика (приватни, јавни, професионални и образовни) или само у појединим?
4. Да ли се на предавањима која похађате професорке и професори користе родно осетљивим језиком?
5. Да ли сматрате да би употреба именица женског рода за исказивање професија и титула (које су иначе оштрије прихваћене у мушком роду) оштријала Ваш језички исказ? Објасните.
6. Да ли мислите да као студенткиња/студент Филошког факултета треба да се користите родно осетљивим језиком схваћеним као једномодна стратегија превазилажења родне дискриминације?
7. Да ли сматрате да би употреба родно осетљивог језика допринела већој видљивости жена у језику, а самим тим и у оним професијама које су, традиционално, сматране као искључиво мушке?

Питања под редним бројем 2,6 и 8 преузета су делимично из књиге Моћ речи: огледи из критичке социолингвистике професорке Јелене Филиповић, док је критеријум „ово не звучи добро“ из 3. питања преузет из рада Родна перспектива језика: предлог за стандардизацију, професорке Свенке Савић (2006). У питању број 2 са намером сам употребила реч *прихватљиво* желећи да утврдим да ли је и у којој мери испитаницама и испитаницима развијена свест о језичкој промени која се догађа свакодневно, као што је, на пример, употреба страних речи по-

пут *лајковати*, *хејшовати*, *шеровати*, које се, нарочито код младих, сматрају веома прихватљивим у свакодневном говору, иако постоје многе негативне критике за употребу оваквих речи. Аналогно претходно наведеном, намера је била да се речју *прихватљиво* контрастира однос према новим речима у српском језику и покаже став студенткиња и студената у односу на њих јер су многи одговори на питање број 2 садржавали описе попут *роџобатино*, *боде уши*, *није у духу српског језика* и сл., а исто се може применити и за наведене речи. Питање број 5 постављено је како би се открило да ли се на предавањима професорке и професори служе родно осетљивим језиком што делимично може указати и на њихово језичко понашање и ставове које доносе на студенткиње и студенте.

Анализа података добијених путем интервјуа и анкете

Анализа података довела је до издвајања једног општег става према примени родно осетљивог језика који је позитиван, а заснива се на томе да испитанице и испитаници већим делом сматрају да се треба користити родно осетљивим језиком у свим доменима употребе језика и да би његова употреба допринела већој видљивости жена у језику. Међутим, у, назовимо их *подстилавима*, дају се издвојити многи проблеми који код испитаница и испитаника стварају отпор према употреби родно осетљивог језика. У даљем тексту анализираће се управо ти проблеми, али у ширем контексту који укључује различите чиниоце као што су језичка политика и планирање и стандардизација родно осетљивог језика, као и поимање родне равноправности код нас.

Употреба именица женског рода за професије и титуле, али не по сваку цену - проблем стандардизације

Овакав став приметан је код већине испитаних особа, а заснива се на томе да је у реду користити оне именице женског рода које су устаљене у српском језику, док исто не важи за оне именице које су, према речима испитаница и испитаника, *роџобатине*, *смешне*, *направљене на силу*, *неприродне* итд. У овом случају, отпор према именицама женског рода за исказивање професија и титула образлаже се следећом тврдњом коју је једна од испитаница појаснила:

Сматрам да га треба примењивати (родно осетљиви језик), али да се морају одредити јасна правила о њиховој примени, као и да наставници морају бити у духу језика.

Уколико се задржимо на именицама датим у анкети у питању број 2, испитанице и испитаници су на следећи начин образлагале/и свој избор:

На пример, психијатар – психијатреса, конзул – конзулка, пилот – пилоткиња, судија – судијкиња су примери који заиста боду уши, што се каже, док за остале примере женски род је уобичајен и прихватљив. Психијатар – психијатреса – психијатар јер психијатреса није у духу наше граматице и језика.

Прихватљивим сматрам све именице женског рода изузев психијатреса. Лично сматрам да овај облик није природан, као и то да није у духу језика (ја га лично тешико изговарам).

Прихватљивим сматрам само оне именице које су се усталиле у језику, док су нове, вештачке кованице потпуно неприхватљиве.

Сваку од именица сматрам прихватљивом уколико су у складу са стандардизованим српским језиком

Лична претпоставка је да инсистирање на стандардизованом језику потиче од тога што су испитанице и испитаници студенткиње и студенти филологије. Уколико прихватимо овакво објашњење, потребно је сагледати напоре који се последњих неколико година улажу како би се родно осетљиви језик стандардизовао. Наиме, један од радова од којих треба почети свакако је рад професорке Свенке Савић *Родна перспектива у језику: предлог за стандардизацију* (2006) у коме се, између осталог, каже следеће:

„Око овог питања треба да се окупи интердисциплинарни тим стручњака који се баве језиком, родним студијама, законодавном проблематиком, како би будући предлог за нормирање имао вишеслојна решења за праксу у свим облицима јавне употребе: медији, образовање, администрација, институције. Док се ова проблематика не нормира, сваки је индивидуалан допринос установљавању правила добродошао. Питања ће се постепено решавати у зависности од језичке праксе, односно употреба језика у свим доменима и стиливима“.

Наиме, потребно је уложити напоре како би се ова проблематика нормирала и путем стандардизације превазићи многе негативне критике које се јављају у вези са родно осетљивим језиком. До тренутка стандардизације родно осетљивог језика може се индивидуално допринети његовој чешћој употреби, као што професорка Свенка Савић и предлаже.

Када говоримо о нормирању родно осетљивог језика, неопходно је поменути и рад професорке Јелене Филиповић – *Родно осетљиве језичке политике: теоријске поставке и методолошки приступи* (2009б) у коме се као један од корака ка стандардизацији предлаже употреба родно осетљивог језика у заинтересованим делатним заједницама и даје се пример Катедре за иберијске студије Филолошког факултета у Београду на чијем се сајту уочава употреба родно осетљивог језика. Као студенткиња на овој катедри, сведок сам да се поједине професорке и на предавањима служе родно диференцираним језиком. Из личног искуства могу потврдити да је оваква пракса утицала и довела до тога да и мој став према родно осетљивом језику буде одређенији, а моје језичко понашање по овом питању природније и смисленије.

Да ли употреба родно осетљивог језика оштетљује језички исказ и да ли се може сматрати оруђем за постизање језичке економије?

У оквиру овог подстава дотаћи ћемо се питања о оптерећивању језичког исказа проузрокованим употребом именица оба рода. Издвојило се неколико негативних одговора на ово питање, образложених на следеће начине:

Нисам сигурна да је оштетити права реч, али свакако ми не би било драго да морам да употребљавам такве именице по сваку цену.

Свакако би оштеретила ако настају иако да не звуче добро и сматрам да би већина људи избежавала такву врсту родно осетљивоџ изражавања.

Међутим са друге стране, већи је број оних који су давали следеће одговоре:

*Не би оштеретило мој језички исказ. Треба најредовати у сваком смислу. Не би оштеретила језички исказ, само је потребно да правила у нашој граматици буду јасна.
Не сматрам да би оштеретила, ипак, сматрам да треба практиковати женски род за исказивање професија и ишла код жена како би се постигла равнотежа са мушкарцима на том пољу.*

Наведени негативни ставови враћају нас на питање стандардизације и тога иако је у духу језика, а иако не и они уједно осликавају потребу за номирањем родно осетљивог језика.

Што се тиче позитивних ставова по овом питању, један се издваја по својој разложности и логици (односи се на питање - *Да ли сматрате да би употреба именица женског рода за исказивање професија и ишла (које су иначе оштере прихваћене у мушком роду) оштеретила Ваш језички исказ?Објасните.*):

Не. Сматрам да би га чак и олакшала стога што говорник не би морао да се служи синтагмом како би објаснио појам који би могао да се исказе једном речју.

У вези са оваквим мишљењем, навешћу став још једне испитанице на питање о примени родно осетљивог језика:

Истина је чињеница да је саговорнику знатно олакшано разумевање. Слушалац на тај начин брже и без употребе додатних речи, као што су жена или женски уз именице мушког рода, долази до одговарајуће информације.

Овакво размишљање доводи нас до појма *језичка економија* која омогућава брже и лакше споразумевање, а која се, како је испитаница и приметила, може постићи и употребом родно осетљивог језика. Као потврду ове тезе, наводим следећи цитат:

„(...) употреба родно осетљивог језика важна је и са становишта економичности. На пример, речју *психолошкиња*, која је неким људима смешна, ви сте рекли не само чиме се особа бави, већ и да је та особа женско. Дакле, једном речју изrekli сте две чињенице..(...)“ (Станојевић 2010: 99)

Родно осетљиви језик и родна дискриминација

Ставови о повезаности родно осетљивог језика и родне равноправности варирају код испитаница и испитаника. Поред већине која сматра да је путем употребе родно осетљивог језика могуће превазићи родну дискриминацију, постоје и оне/они које/који сматрају да ове две појаве нису у директној вези. Представићу неке од таквих одговора, а затим указати на које се начине може допринети превазилажењу оваквих ставова. Неки од негативних ставова су следећи:

Не, мислим да употреба родно осетљивог језика нема никакав значај нићи допринос у борби против родне дискриминације и не видим некоришћење истога као некакву врсту родне дискриминације.

Не сматрам да се родна дискриминација базира на родно осетљивим именицама па самим тим тамо где постоји именица за женски род која је у употреби, служићу се њом, а тамо где је измишљена и неприродна, свакако да нећу. Иако сматрам да родна дискриминација има најмање везе са језиком, а многа више са ошвореном и најпагом нешрећеливошћу припадника мушког пола према покушају припадница женског пола да усеју у пословица који су сматрани искључиво мушким, али не ошоравам ни такав став који је такође шачан и основан, користила бих родно осетљиви језик уколико би то био начин превазилажења родне дискриминације.

Свакако да се родна дискриминација базира једино на родно осетљивом језику, он чини само један део ње. Међутим, у наведеним ставовима уочава се да студенткиње и студенти немају јасно дефинисан став према овом питању. У трећем одговору даје се назнака о томе шта родна дискриминација, између осталог, подразумева, али нема довољно развијене свести да се и путем језика може променити поменута дискриминација. Уколико се наведено протумачи у следећем контексту:

„Ако си видљива у језику видљива си и у свести саговорника. Нема ничег у језику чега нема у мислима и обратно. Родно осетљива употреба српског језика помаже спознаји да је равноправност у друштву потребна, али наравно, потребно је и много тога другог променити.“ (Sufiksomdomoći...2009), могуће је схватити повезаност родно осетљивог језика и његове улоге у превазилажењу родне дискриминације. Остаје да се студенткиње и студенти ближе упознају са овим проблемом како би га и боље схватиле/и. У даљем тексту дају предлоге којима би се могло утицати на развијање критичке свести студенткиња и студената по овом питању.

Закључни коментари о истраживању и смернице за утицање на развијање свести о родно осетљивом језику код студенткиња и студената

Спроведено истраживање дало је индикативне резултате у смислу да и поред позитивних ставова, постоје и они негативни на које је могуће утицати како би сепроменили. Како је језик питање конвенције, договора и навике (Филиповић 2009б: 120), постоје разни начини да се родно осетљиви језик устали у свим доменима језичке употребе – приватни, јавни, професионални и образовни (за детаљнија објашњења о доменима употребе језика в. Савет Европе, 2003). Како би дошло до остварења ове замисли, потребно је да се ради на развијању свести о родно осетљивом језику код студенткиња и студената филологије, али никако путем наметања и условљавања. Као што је већ поменуто у раду, у одређеним академским срединама, као што је факултет, може се утицати и говорити о родно диференцираном језику јер што су студенткиње и студенти више упознати са проблемом и изложени родно осетљивом језику, већа је вероватноћа да се код њих развије критичко мишљење о том проблему. Овим путем настоји се да „(...)

се покаже алтернативни пут за употребу родно осетљивог језика, без наметања решења онима који за њих из било којих разлога нису спремни“ (Филиповић 2009б: 120).

У овом смислу, пожељно би било да се заинтересоване/и професорке и професори факултета филологије активно укључе у процес ширења примене родно осетљивог језика како би се спровела језичка политика *одозго на горе* (в. Филиповић 2009б: 114) која би представљала један од корака ка стандардизацији родно диференцираног језика.

Уколико би се радило на развијању свести о родно осетљивом језику код суденткиња и студената, дошло би до његовог прихватања самим тим што би га оне/и ширили у свим доменима употребе језика.

Литература

- Бачевић *et al.*. 2010: Ј. Бачевић *et al.*, *Анализа родне димензије у високошколском образовном материјалу*, Београд: Програм Уједињених нација за развој (UNDP), Сектор за инклузивни развој.
- Екерт и МекКонели – Гинет 1992: P. Eckert, S. McConnell-Ginet, Think practically and look locally: Language and gender as community-based practices, *Annual Review of Anthropology*, Vol. 21. 461-490.
- Паулс 2003: A. Pauwels, Linguistic sexism and feminist linguistic activism, у J. Holmes and M. Meyerhoff (eds) *The Handbook of Language and Gender*. Blackwell Publishing, 550–570
- Savić, Svenka. Jezik i pol (II). <[www.zenskestudije.org.rs/01_o_nama/svenka.../jezik i pol 2.doc](http://www.zenskestudije.org.rs/01_o_nama/svenka.../jezik_i_pol.2.doc)>22.12.2011.
- Savić, Svenka. *Žena sakrivena jezikom medija: kodeks neseksističke upotrebe jezika*. <http://www.e-jednakost.org.rs/download/Kodeks_Svenka.pdf>22.12.2011.
- Савић *et al.*. 2009: S. Savić *et al.*, *Rod i jezik*, Novi Sad: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije
- Савет Европе 2003: *Zajednički referentni okvir za žive jezike*, Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke.
- Савић 2006: S. Savić, Rodna perspektiva jezika – predlog za standardizaciju у N. Drobњak, *On je rekla: upotreba rodno senzitivnog jezika*, Podgorica: Kancelarija za ravnopravnost polova Vlade Republike Crne Gore, 72-78.
- Станојевић 2010: B. Stanojević, Rodno osetljivi jezik: ekonomičnost, informativnost i živost у J. Filipović *et al.*, *Okrugli sto na temu rodno osetljivih jezičkih politika*, Beograd: Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), Sektor za inkluzivni razvoj
- Sufiksom do moći u društvu. *Wave magazine*. <http://www.wavemagazine.net/0_srb/arhiva/29/drustvo/rodno-senzitivni-jezik.htm>22. 12. 2011.
- Филиповић 2009а: Ј. Филиповић, *Моћ речи: огледи из критичке социолингвистике*, Београд: Задужбина Андрејевић.
- Filipović, Jelena. 2009b. Rodno osetljive jezičke politike: teorijske postavke i metodološki postupci. <www.fil.bg.ac.rs/anali/6.%20jelena%20filipovic.pdf>22.12.2011.
- Филиповић 2011: J. Filipović, Gender and power in language standardization of Serbian, *Gender and language*, vol. 5, 111–133.
- Цамоња Игњаговић *et al.*, 2010: T. Džamonja Iгњатовић *et al.*, *Rodna osetljivost u akademskom prostoru: istraživanje stavova prema rodnoj ravnopravnosti na Univerzitetu u Beogradu*. <<http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2011/01/24-Tamara-D%20C5%BEamonja-Ignjatovi%20C4%87Dragana-Popovi%20C4%87Gordana-Da%20C5%A1a-Duha%20C4%8Dek>>

Rodna-osetljivost-u-akademskom-prostoru-istra%C5%BEivanje-stavova-prema-rodnoj-ravnopravnosti.pdf 4.2.2012.

LAS ACTITUDES DE LAS/LOS ESTUDIANTES ANTE EL USO DEL LENGUAJE SENSIBLE AL GÉNERO

Resumen

Teniendo en cuenta la actualidad del tema de la relación entre el lenguaje y el género y el tema del sexismo (los dos especialmente polemizados en Serbia), la autora se ha empeñado en descubrir las opiniones de las/los estudiantes sobre el uso del lenguaje sensible al género. La hipótesis que he tenido que aprobar es que las/los estudiantes están conscientes de la importancia del uso del lenguaje sensible al género. El propósito de esta investigación es determinar precisamente en que medida han adoptado las actitudes positivas ante este problema. Se ha mostrado que las/los estudiantes se niegan a usar las formas en femenino que no son *común* y que *suenan mal*. Lo último mencionado es un problema de la estandarización del lenguaje sensible al género en Serbia que sigue sin resolverse.

La autora propone que las profesoras y los profesores usen el lenguaje sensible al género en las clases, como una de las opciones que puede cambiar la situación y, posiblemente, las actitudes de las/los estudiantes.

Palabras claves: lengua y el sexo/género, el lenguaje sensible al género, sexismo, las/los estudiantes.

Sladana Luković

Миле Сајчић¹
Београд

СТРАТЕГИЈЕ УЧЕЊА СТРАНОГ ЈЕЗИКА

Овај рад представља резултат испитивања стратегија учења другог страног језика међу ученицима VIII разреда основне школе. Са теоријске стране приказана су досадашња истраживања на пољу стратегија учења страног језика, док се са методолошке стране приказује експеримент за који је употребљен прилагођени упитник Ребеке Оксфорд у виду Ликертове скале са ступњевитим одговорима. У експерименту је учествовало 105 ученика осмог разреда (55 ученика који уче шпански и 50 ученика који уче руски). Циљ експеримента је био да се испита које стратегије најчешће примењују испитаници у процесу учења шпанског/руског језика, као и повезаност различитих стратегија и оцена код дечака и девојчица. Резултати приказују фреквенције у коришћењу различитих стратегија и значајну корелацију између пола и успеха са сваком групом стратегија. Ово испитивање би требало да подстакне на даља истраживања стратегија (без обзира што се ради о језицима из две различите језичке породице) и њихово сагледавање како би се успешно примениле у настави шпанског/руског језика.

Кључне речи: стратегије учења, страни језик, учење, настава

1 ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Стратегије учења су поступци којима се ученик служи како би себи помогао приликом усвајања, чувања, присећања и употребе информације. Реч је о активностима које би требало да учење учине лакшим и бржим, да омогуће да ученик ужива у учењу, да усмери учење ка себи и да научено примени у новим ситуацијама. Веома је важно да се ученици упознају и са оним стратегијама које им нису познате, а показало се да се њима служе бољи ученици. (Mihaljević Djigupović 2002: 123) Оне представљају свесне процесе које је ученик одабрао у циљу побољшања учења или употребе страног језика који укључују *препознавање градива* које треба да се учи, његово *разликовање* од осталог градива, *груписање градива* како би се лакше научило (нпр. вокабулар се групише по врстама речи), *обнављање градива* (путем активности за време часа или путем израде домаћих задатака) и *повезивање градива* са памћењем уколико се не може усвојити природно (путем понављања, употребе мнемо-техника и осталих техника памћења). (Gass, Selikner 2008: 439)

Стратегије учења страног језика доприносе главном циљу - комуникативној компетенцији. Оне омогућавају ученицима да постану самосталнији, шире улогу наставника, усмеравају се ка проблему, представљају посебне поступке које користе ученици, укључују многе, не само когнитивне аспекте, подупиру директно и индиректно учење, могу се научити и мењати, на њих могу деловати разни фактори. (Oxford 1990: 9)

Најчешћи фактори који утичу на одабир стратегија јесу: године, пол, стил учења, мотивација, захтеви наставника, сврха учења језика, и сл. (Oxford 1990:

1 Електронска пошта: msajchich@gmail.com

13) Старији ученици бирају другачије стратегије него млађи, по неким студијама, девојчице имају већи одабир стратегија него дечаџи, а мотивација, која је један од битних фактора успешне наставе и учења, тесно је повезана са сврхом учења страног језика. (Oxford 1990: 13)

Иако постоји више подела стратегија учења страног језика, овде ће се споменути само поделе Рода Елиса (Rod Ellis) који дели стратегије на *бихевиоралне* (нпр. понављање нових речи помаже да се оне боље запамте) и *менталне* (употреба лингвистичког и ситуационог контекста како би се дошло до значења нове речи) (Ellis 2003: 77) и Ребеке Оксфорд (Rebecca Oxford) која дели стратегије на *директне* (стратегије памћења, когнитивне и компензацијске) и *индиректне* (метакогнитивне, афективне и друштвене). (Oxford 1990: 17)

Стратегије памћења су поступци које ученик користи приликом памћења језичког материјала који ће касније користити приликом присећања оног што је научио. Поступци који се могу применити су: **стварање менталне повезаности** (груписање, асоцијације нових речи у зависности од контекста), **примена слика и звукова** (кључне речи, шеме, машта), **разоткривање, предузимање акције** (употреба геста или неког другог физичког одговора). (Oxford 1990: 38–40)

Когнитивне стратегије се користе да ученику помогну у остварењу неког циља. Поступци који се могу применити су: **вежбање** (повнављање, памћење, понављање), **анализирање и промишљање** (дедуктивно промишљање, преношење информација, превод), **писање резимеа, подвлачење, бележење**. (Oxford 1990: 43–45)

Компензацијске стратегије су поступци које ученик користи како би попунио тзв. „рупе у знању“. Поступак који се може применити је **превазилажење ограничења у писању и говору** (превод на матерњи језик, мимика, гест, синоними). (Oxford 1990: 47–49)

Метакогнитивне стратегије, за разлику од когнитивних, употребљавају се у надгледању процеса и контроле остварености тог циља (нпр. испитивање у себи у циљу разумевања текста). (Канкараш, 2004: 153) Метакогниција укључује надгледање да ли је когнитивни циљ остварен. Она се обично појављује онда када когниција погрешни. Ученици морају знати како да надгледају и контролишу сопствени процес учења како би били у могућности да изаберу најбоље стратегије и методе које ће унапредити и значајно побољшати квалитет и ниво њиховог постигнућа. (Oxford 1990: 154–155) Поступци који се могу применити јесу **фокусирање на учење** (прегледање испредаваног градива), **организовање и планирање учења** (проналажење циљева и задатака учења, планирање задатака), **евалуација учења** (сопствено надгледање и евалуација). (Oxford 1990: 136–138)

Циљ **афективних стратегија** је да ученик стекне контролу над својим осећањима, ставовима и мотивацијом. Поступци који се могу применити су: **смањење страха од језика** (физичка релаксација, дубоко дисање, слушање опуштајуће музике), **самоохрабрење** (развијање позитивних мисли о себи, самонаграђивање), тзв. „**мерење емоционалне температуре**“ (реаговања на напетост, бригу, страх, љутњу, вођење дневника у који се бележе догађаји и осећања током процеса учења). (Oxford 1990: 140–143)

Под **друштвеним стратегијама** се схватају поступци који омогућавају интеракцију са другима у циљу бољег савладавања језика. Поступци који се могу применити су: **постављање питања, сарадња са осталима** (наставник, вршњаџи), **саосећање са осталима** (развијање свести о мислима и осећањима других). (Oxford 1990: 144–146)

2 МЕТОДОЛОГИЈА

Циљ експеримента је био да се испита које стратегије најчешће примењују испитаници у процесу учења шпанског/руског језика, као и повезаност различитих стратегија и оцена код дечака и девојчица.

Експеримент: *Субјекти:* У експерименту је учествовало 105 ученика. Било је 46 дечака и 59 девојчица. Шпански је учило 55 ученика (21 дечак и 34 девојчице), док је руски учило 50 ученика (25 дечака и 25 девојчица).

Стимулуси (описи и мерне карактеристике инструмента): У експерименту је употребљен прилагођени упитник Ребеке Оксфорд о стратегијама учења страног језика (*Strategy Inventory for Language Learning-SILL*). Било је 50 тврдњи и испитивале су се *сврашежије памћења* (од 1–9. тврдње), *когнитивне сврашежије* (од 10–20. тврдње), *компензацијске сврашежије* (од 21–28. тврдње), *метакогнитивне сврашежије* (од 29–38. тврдње), *афективне сврашежије* (од 39–44. тврдње) и *груштивне сврашежије* (од 45–50. тврдње). Оцене за тврдње су представљене преко Ликертове скале са ступњевитим одговорима: 1 (никад), 2 (ретко), 3 (понекад), 4 (често) и 5 (скоро увек). Израчунат је Кронбахов α -кофицијенат, чија добијена вредност од ,95 говори да се ради о веома високој унутрашњој конзистентности.

Поступак: Анкетирање је извршено у ОШ „Змај Јова Јовановић” у Београду у трајању од једног школског часа под надзором предметног наставника шпанског, односно руског језика. Експеримент је обављен у октобру месецу 2010. године.

Обрада података: Подаци из упитника статистички су обрађени путем шпанске верзије информатичког статистичког програма SPSS 15 (Paquete Estadístico para las Ciencias Sociales) (SPSS Inc, 2006). Кајзер-Мејеровим поступком утврђено је да су добијени подаци у експерименту погодни за факторску анализу, а затим, Бартлетовим тестом сферичности утврђена је значајност. Потом су израчунати Кронбахов α -кофицијенат поузданости инструмента, дескриптивне мере (фреквенције) које су представљене у виду графика, а како би се са сигурношћу испитале вредности тврдњи, урађена је анализа варијансе и непараметарска анализа χ^2 -теста. Такође, израчунати су Пирсонови коефицијенти корелације између појединих тврдњи. Нормалност дистрибуције варијабли урађена је Колмогоров-Смирнов анализом.

Резултати:

Кајзер-Мејеров тест процене	,812	Бартлетов тест сферичности	,000
-----------------------------	------	----------------------------	------

Успех ученика:

Успех	Шпански језик				Руски језик			
	Дечаки		Девојчице		Дечаки		Девојчице	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Одлични	7	33	20	59	6	24	7	28
Врло добри	6	29	10	29	7	28	4	16
Добри	3	14	4	12	3	12	8	32
Довољни	5	24	0	0	9	36	6	24
Недовољни	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	21	100	34	100	25	100	25	100

А)

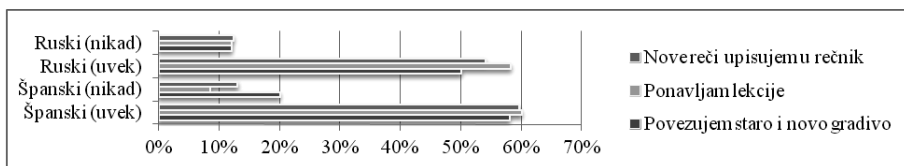

График 1: Фреквенције одговора испитаника о стратегијама памћења које ујчешребавају приликом учења страног језика

На основу резултата анкете, скоро 60% ученика који уче шпански и око 50% ученика који уче руски изјавило је да на часовима страног језика покушава да повеже ново научено градиво и већ испредавано градиво. Приближно исти проценат испитаника (око 60%) изјавио је да често понавља већ испредаване лекције. Анализом варијансе такође се потврђује статистичка значајност на тврдњи 1 ($F_{(4, 100)}=4,91, p<,001$) и тврдњи 2 ($F_{(4, 100)}=5,44, p<,001$). Анализом χ^2 -теста може се закључити да девојчице оба језика које су одлични или врло добри ученици више него дечаки користе повезивење новог и старог градива ($\chi^2_{(4)}=37,19, p=,000$) и да су доследније у понављању градива из страног језика него дечаки ($\chi^2_{(4)}=45,15, p=,000$). Као стратегије које ретко или никад не користе, око 70% ученика који уче шпански и скоро 90% ученика који уче руски при учењу нових речи прави свој речник или пише речи на посебне картице, што нам сугерише и велико одступање у асиметрији (1,80) и спљоштености (3,19).

Тврдња	М	Колмогоров-Смирнов	
		Асиметричност	Сплљоштеност
Повезујем старо и ново градиво	4,05	,674	,837
Понављам лекције	1,86	,670	,703
Нове речи уписујем у речник	1,58	1,803	3,192

Б)

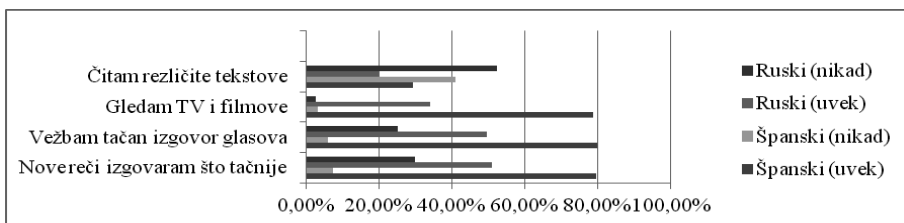

График 2: Фреквенције одговора испитаника о когнитивним стратегијама које ујчешребавају приликом учења страног језика

Резултати показују како ученици који уче шпански, тако и ученици који уче руски придају пуно пажње правилном изговору страног језика ($F_{(4, 100)}=17,27, p<,001$) и вежбама у којима се контролише правилан изговор гласова (фонетске вежбе, вежбе читања наглас) ($F_{(4, 100)}=19,69, p<,001$). Битна стратегија коју поготово примењују ученици шпанског језика је гледање ТВ филмова и емисија на циљном језику ($F_{(4, 100)}=4,33, p=,005$). Варијанса показује да су и дечаки и девојчице веома активни у коришћењу когнитивних стратегија ($F_{(1, 103)}=9,34, p=,003$).

Како би се утврдила повезаност успеха и поменутих тврдњи, урађена је корелација која је показала изразиту значајност (Пирсонов коефицијент за тврдњу 1 износи $r=,630$, $p<,001$, за тврдњу 2 износи $r=,647$, $p<,001$, за тврдњу 3 износи $r=,356$, $p<,001$ и за тврдњу 4 износи $r=,274$, $p<,005$). Са друге стране скоро 30% ученика који уче шпански и 20% ученика који уче руски ретко читају различите текстове на страном језику.

Тврдња	М	Колмогоров-Смирнов	
		Асиметричност	Спљоштеност
Трудим се да нове речи изговарам што тачније	3,32	,675	,973
Вежбама тачан изговор гласова	4,07	,799	1,132
Гледам ТВ емисије и филмове на циљном језику	3,37	,846	,965
Читам различите текстове на циљном језику	3,83	,900	,613

В)

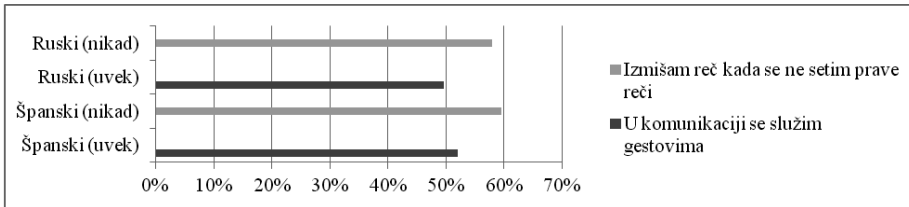

График 3: Фреквенције одговора испитаника о компензацијским стратегијама које употребљавају приликом учења страног језика

Резултат показује да ученици често (скоро увек) користе гестове, уколико у разговору на страном језику не могу да се сете одговарајуће речи. На то нам указују и фреквенције (изнад 50% ученика који уче шпански и скоро 50% ученика који уче руски). Иако анализом варијансе није добијен изразито значајан резултат у овом тумачењу ($F_{(1,103)}=7,68$, $p=,005$), корелација између успеха ученика и ове тврдње указује на значајност $r=,263$, $p=,007$ на нивоу ,005. Ученици ретко измишљају речи уколико им у разговору на страном језику зафали адекватна реч (скоро 60% ученика који уче шпански и руски). Анализа варијансе није била статистички значајна у циљу испитивања који пол више користи одређене компензацијске стратегије $F_{(4,104)}=1,88$, $p=,121$).

Тврдња	М	Колмогоров-Смирнов	
		Асиметричност	Спљоштеност
Служим се гестовима када не знам праву реч	2,95	,499	1,011
Ако се не сетим праве речи, измислим је	3,08	,307	1,042

Г)

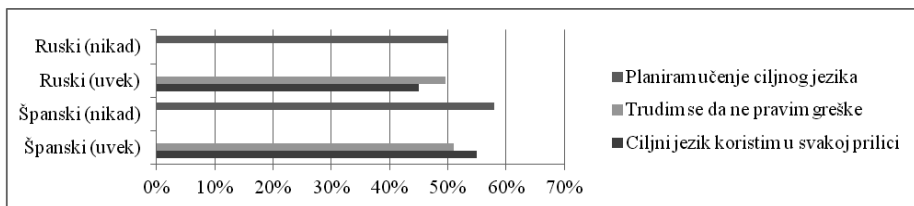

График 4: Фреквенције одговора испитаника о метакогнитивним стратегијама које уопште користе приликом учења страног језика

На основу фреквенција може се закључити да ученици кад год имају прилику, желе да употребе страни језик који уче (изнад 55% ученика шпанског и око 45% ученика руског) као и да прате своје напредовање током комуникације на страном језику уочавајући грешке које чине (изнад 60% ученика шпанског и скоро 50% ученика руског). На то нам указује и значајност у анализи варијансе у односу на успех ученика у страном језику ($F_{(4,100)}=7,79, p=,000$ и $F_{(4,100)}=6,04, p=,000$). Лоша страна је та што ученици не планирају правилно време како би учили страни језик (скоро 60% ученика шпанског и 50% ученика руског). Анализом χ^2 -теста може се закључити да девојчице, које су бољи ученици, користе циљни језик у свакој прилици ($\chi^2_{(4)}=15,83, p=,003$) и пажљивије су током комуникације на циљном језику ($\chi^2_{(4)}=32,10, p=,000$) него дечаџи.

Тврдња	М	Колмогоров-Смирнов	
		Асиметричност	Спљоштеност
Користим сваку прилику да употребим знање језика	3,37	,374	1,255
Трудим се да не правим грешке	3,73	,410	,915
Планирам време у циљу вежбања циљног језика	3,68	,575	,892

Д)

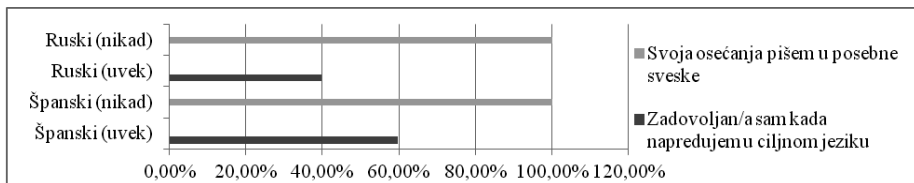

График 5: Фреквенције одговора испитаника о афективним стратегијама које уопште користе приликом учења страног језика

На основу анализе фреквенција може се закључити да нешто испод 60% ученика који уче шпански и око 40% ученика који уче руски осећа задовољство када приметите напредак у процесу учења страног језика. На то нам указује и анализа варијансе $F_{(4,100)}=22,60, p=,000$. Успех из страног језика има важан утицај на одабир ове стратегије од стране ученика $F_{(4,100)}=4,08, p=,004$. И дечаџи и девојчице осећају задовољство у језичком напретку из страног језика ($r=,203, p<,005$). Ученици оба језика са фреквенцијом од 100% никада не бележе своја осећања у посебне свеске или дневнике, уколико наиђу на неку препреку приликом учења

страног језика као што су страх због контролног задатка, усмено испитивање, јавни наступ у одељењу. Девојчице више него дечаки настоје да се опусте током комуникације на циљном језику ($\chi^2_{(4)}=18,54$, $p=,001$), оне осећају више задовољства када напредују у учењу циљног језика ($\chi^2_{(4)}=18,20$ $p=,001$) него дечаки. Девојчице које су бољи ученици више воде рачуна о свом емотивном стању (смањење страха, смањење напетости, евентуални разговори са другима уколико имају неки проблем).

Тврдња	М	Колмогоров-Смирнов	
		Асиметричност	Спљоштеност
Осећања бележим у посебне свеске	3,19	1,58	1,284
Задовољан сам када напредујем у циљном језику	3,46	,543	,851

Б)

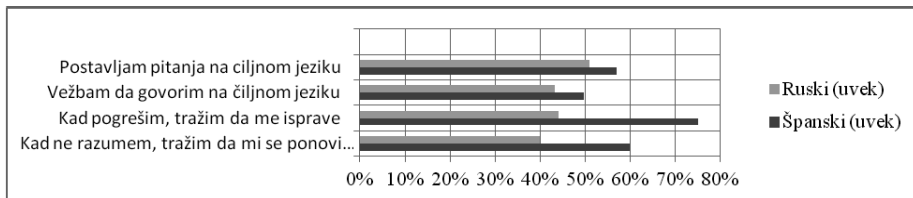

График 6: Фреквенције одговора испитаника о друштвеним стратегијама које више употребљавају приликом учења страног језика

Резултати показују да ученици оба језика користе све стратегије из ове групе. Око 60% ученика шпанског и једва 40% ученика руског тражи од саговорника да понови поруку уколико не разумеју нешто. Анализа варијансе указује на значајност резултата ($F_{(4,100)}=9,41$, $p=,000$). Девојчице су захтевније од дечака током комуникације на циљном језику (траже да се говори спорије, да се понови реч или реченица) ($\chi^2_{(4)}=19,39$, $p=,001$), оне траже од саговорника да их исправи уколико направе грешку ($\chi^2_{(4)}=17,18$, $p=,002$), више вежбају комуникацију на циљном језику ($\chi^2_{(4)}=15,83$, $p=,003$) и током часа или у било којој другој ситуацији су иницијатори комуникације ($\chi^2_{(4)}=21,93$, $p=,000$). Исто тако, на основу значајности χ^2 -теста може се закључити да поменуте стратегије више користе девојчице које имају одличан или врло добар успех ($\chi^2_{(4)}=29,61$, $p=,000$).

Тврдња	М	Колмогоров-Смирнов	
		Асиметричност	Спљоштеност
Постављам питања на циљном језику	3,34	,411	1,191
Вежбавам да говорим на циљном језику	3,54	,477	1,154
Када погрешим, тражим да ме исправе	3,05	,015	1,264
Кад не разумем, тражим да ми се понови	3,36	,480	1,459

Дискусија:

Анализом добијених резултата може се указати на следеће: А) Најчешће стратегије памћења које ученици оба језика примењују јесу повезивање старог и новог градива и понављање лекција, док се приликом учења вокабулара ученици ретко окрећу прављењу свог речника. Ове стратегије су знатно присутније

код девојчица него код дечака. **Б)** Међу когнитивним стратегијама које ученици оба језика користе налази се правилан изговор циљног језика, док је стратегија која се ретко користи читање различитих текстова на циљном језику. Претпоставка је да читалачка навика на циљном језику ниска, јер се ради о ученицима који уче страни језик четврту годину, па им лексички фонд није довољно богат. Осим тога, иако постоји лектира за нивое учења А1-А2/Б1, ретко која библиотека располаже тим књигама, па и то треба навести као разлог негативне заступљености. Треба истаћи да поготово девојчице које уче шпански користе као стратегију гледање филмова и ТВ емисија на циљном језику. **В)** Ученици оба језика као најчешћу компензацијску стратегију користе гест уколико се при комуникацији на циљном језику не сете одговарајуће речи, док ретко када користе измишљање речи. **Г)** Најчешћа метакогнитивна стратегија је употреба циљног језика, како у школској, тако и у ваншколској активности, и то више код девојчица него код дечака. **Д)** Девојчице оба језика су опуштеније и задовољније од дечака и више воде рачуна о свом емоционалном стању него дечаци. Осим тога, код оба пола је изражена стратегија да се осећају задовољно при остварењу успеха у процесу учења. **Ђ)** Такође, девојчице, више него дечаци, имају бољи одабир друштвених стратегија, попут израженије комуникације на циљном језику или инсистирања на исправљању грешке. Све ово поткрепљују ранија истраживања, по којима девојчице имају већи одабир стратегија него дечаци. (Dörnyei 2005: 171–172) Разлике у успеху између дечака и девојчица нису велике, али ипак постоје. Неки аутори наводе да су у основној и средњој школи управо девојчице боље од дечака у матерњем и страним језицима. (Вучић 2007: 105) У настави страних језика урађено је испитивање на основу кога је установљено да се језичке способности код девојчица формирају раније него код дечака, па би требало, са њима раније почети наставу страних језика. (Димитријевић 1966: 38–39) Ипак, ове разлике нису последица у интелектуалним способностима, већ су последица различитих мотивационих фактора и интереса. (Вучић 2007: 105–106)

Наставници треба да инсистирају на сталном и истовременом увежбавању све четири језичке вештине (читање, писање, говор и слушање). Једино на тај начин би ученици могли стећи одређене језичке способности које су у складу са наставним циљевима и задацима. Наставницима се сугерише да у настави читања користе оријентационо читање (користећи брзо читање по поглављима или препознавање кључних речи током читања), фокусирано читање (читање како би се разумела тема и садржај текста), претраживање текста (уколико треба да се пронађе одређена информација), читање да би се научило прочитано (аналитичко усвајање са честим враћањима на претходно прочитано), подвлачење, обележавање текста, читање из задовољства, и сл. За наставу писања би се могло применити препознавање везе између групе слова и гласова и њихово повезивање, замењивање речи цртежом, попуњавање формулара, писање честитки, разгледница, писама, писање краћих текстова, проналажење недостајуће речи, и сл. Као говорне стратегије сугеришу се јасно и разветно изражавање, адекватно бирање речи, правилна дикција, држање тела, израз лица, и сл. Као најчешће активности за стратегије слушања сугеришу се реаговања ученика на наставникове команде или на команде са аудио-материјала.

Савремена настава страних језика ставља ученика у средиште образовно-васпитног процеса како би уз помоћ наставника сам дошао до одређених закључака. У страном језику од велике важности је континуитет у редовном учењу и обнављању испредаваног градива и у коришћењу других извора усвајања речи

или контакта са језиком који се учи (музика, телевизија, интернет), редовност на часовима, правилне радне навике, и др. Стратегије учења као основни лични фактор, имају за циљ да олакшају учење. Многи психолози у својим истраживањима дају наставницима страних језика нове улоге у образовно-васпитном процесу. (Oxford 1990: 10) Они не би требало да више буду хијерархијски ауторитет, већ треба да олакшају ученицима усвајање језика, да им помажу у одабиру стратегија, да координишу наставу и да укажу ученику на који начин брже и лакше да запамти градиво и примени научено.

Литература:

- Димитријевић 1966: Н. Димитријевић, *Метод у почетној настави страних језика- директни и комбиновани метод (приручник за наставнике)*, Београд: Завод за издавање уџбеника СР Србије
- Dörnyei 2005: Z. Dörnyei, *The Psychology of Language Learner (Individual Differences in Second Language Acquisition)*, New Jersey-London: Lawrence Erlbaum Associates
- Ellis 2003: R. Ellis, *Second Language Acquisition*, Oxford-New York: Oxford University Press
- Gass, Selinker 2008: S. Gass, L. Selinker. *Second Language Acquisition*, New York-London: Routledge
- Канкараш 2004: М. Канкараш, Метакогниција-нова когнитивна парадигма, Београд: *Психологија*, XXXVII/2, 149–161
- Мihaljević Djigunović 2002: J. Mihaljević Djigunović, *Strah od stranoga jezika*, Zagreb: Lijevak
- Oxford 1990: R. Oxford, *Language Learning Strategies-What Every Teacher Should Know*, Boston: Heinle & Heinle Publishers
- Вучић 2007: Л. Вучић, *Педагошка психологија*, Београд: Центар за примењену психологију Друштва психолога Србије

STRATEGIEN ZUM ERLERNEN EINER FREMDSPRACHE

Zusammenfassung

Diese Arbeit stellt das Forschungsergebnis von Lernstrategien einer zweiten Fremdsprache bei Schülern der achten Klasse dar. Auf theoretischer Seite werden die bisherigen Forschungen im Bereich der Strategien zum Erlernen einer Fremdsprache beschrieben, während auf der methodologischen Seite das Experiment gezeigt wird, für das der angepasste Fragebogen nach Rebecca Oxford in Form der Likertskala mit abgestuften Antworten benutzt wurde. Die Skala weist sehr hohe innere Konsistenz (Cronbach α - Koeffizient liegt bei ,95) auf. An diesem Experiment haben 105 Schüler teilgenommen (55 Schüler, die Spanisch und 50 Schüler, die Russisch lernen). Das Ziel des Experiments war es zu prüfen, von welchen Strategien die Schüler im Lernprozess der spanischen bzw. Russischen Sprache am meisten Gebrauch gemacht haben sowie die Verbindung der verschiedenen Strategien in Bezug auf die Noten der Jungen und Mädchen. Die Ergebnisse zeigen die Frequenzen im Gebrauch der verschiedenen Strategien und eine bedeutende Korrelation zwischen Geschlecht und Erfolg bei jeder Strategieguppe. Dieses Experiment soll zu weiteren Strategieforschungen anregen (unabhängig davon, dass es um Sprache aus zwei unterschiedlichen Sprachfamilien) und seine Erkenntnis dazu führen, dass sie erfolgreich in Spanisch- bzw. Russischunterricht angewandt wird.

Schlüsselwörter: *Lernenstrategien, Fremdsprache, Lernen, Unterricht*

Mile Sajčić

Маша Петровић¹

Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

УПОТРЕБА РОДНО СЕНЗИТИВНОГ ЈЕЗИКА У МЕДИЈИМА

Језик једне заједнице одраз је културе те заједнице, њене прошлости и садашњости. Промене у језичкој употреби могуће су како из чисто лингвистичких, тако и из социолингвистичких и политичких разлога. Питање равноправности полова у језику се веома често посматра као политичко питање. Особа не би требало да буде дискриминисана језиком само зато што припада мушкој или женској популацији. Присуство жена најчешће, ипак, остаје невидљиво на висококвалификованим и престижним позицијама за које се у језичкој пракси употребљавају имицие мушког рода, чак и када се њима означавају позиције на којима раде жене. Уколико се те имицие и употребе у женском роду, то је онда најчешће у негативном контексту. Позиција жена у друштву се полако мења, тако да би било пожељно да се промени и језичка пракса. Овде, пре свега, медији имају велику улогу, јер од њих у великој мери зависи које ће се форме усталити у нашем језику. Међутим, приметно је да медији у многоме доприносе да присуство жена остане невидљиво, уместо да буду у функцији афирмације жена и родне равноправности уопште.

Кључне речи: родна равноправност, родно сензитиван језик, медији, мушки род, женски род

1. Увод

Језик једне заједнице одраз је културе те заједнице, њене прошлости и садашњости. Промене у језичкој употреби су могуће како из чисто лингвистичких тако и из социолингвистичких и политичких разлога. Питање равноправности полова у језику се неретко посматра као политичка димензија. Особа не би требало да буде дискриминисана језиком само зато што припада мушкој или женској популацији. Упркос томе, присуство жена најчешће остаје невидљиво на висококвалификованим и престижним позицијама за које се у језичкој пракси употребљавају имицие мушког рода, чак и када такве функције обављају жене. Ако се имицие и употребе у женском роду, то је онда најчешће у негативном контексту. Поставља се питање зашто се људи нерадо одлучују да говоре о *полицајкама, лекаркама, адвокаткињама, социолошкињама*, док са друге стране не осећају нелагоду када говоре о *домаћицама, васпитачицама, медицинским сестрама, фризеркама*? (Данас, 14.03.2009.)

Мишљења на ову тему су опречна и варирају од оног које заступа Свенка Савић која сматра да увек треба користити женски род при деноминацији полова које обављају жене, па до оног које заступају Иван Клајн и Предраг Пипер који сматрају да такво инсистирање на употреби женског рода за жене заправо представља „силовање језика”. Један од циљева овог рада, између осталог, је управо покушај да се направи синтеза и преглед свих оних аргумената који проширују видике у овој области, а које заступају неки од наших најеминентнијих лингвиста и теоретичара језика.

1 masa.petrovic@yahoo.com

2. Родна сензитивност

У речнику *100 термина о равноправности: Речник термина о равноправности жена и мушкараца*, родна осетљивост се дефинише као бављење и узимање у обзир родне димензије (*100 термина о равноправности: Речник термина о равноправности жена и мушкараца*, 2004: 33).

Родно осетљив језик је термин који означава правилну употребу женског граматичког рода када се реченица или текст односе на жене, тј. када треба означити називе професија, звања и функција у женском роду, али и у ситуацијама када треба нагласити да је жена субјекат радње. Процес стандардизације родно осетљивог језика је део глобалног плана развоја српског језика у службеној употреби: у медијима, администрацији, образовању итд. (БЛИН магазин, 06.12.2010.)

Још увек је сасвим уобичајено да се именицом мушког рода ословљава и жена, јер многи лингвисти и филолози сматрају да је реч о коректној језичкој форми. Позиција жена у друштву се полако мења што би истовремено требало да подстиче промену на нивоу језичке праксе. То се може постићи само новом језичком политиком не само у медијима глобалне комуникације већ и у академским круговима, у друштвеним актима као и на свим социolingвистичким плановима. Као што наводе Јарић и Радовић, свест о важности родно осетљивог језика ће постати део уобичајене језичке праксе када именице женског и мушког рода буду равноправно стајале једне уз друге (Јарић, Радовић 2010: 143).

3. Медији

Медији представљају један од најважнијих чинилаца савременог друштва. Због својих незаобилазних информативних, комуникативних и симболичких функција и димензија, они су кључни посредници у преношењу вредносних система у друштву. Медији су инструмент који се користи за формирање система друштвених вредности, као и главно средство утицаја на стварање јавног мњења. Захваљујући томе, медији се често сматрају једним од најпотентнијих фактора у државном апарату и све ређе представљају средство комуникације и едукације, а све чешће постају средство манипулације.

4. Женски род за жене

Свенка Савић, професорка Филозофског факултета у Новом Саду, годинама уназад бави се употребом родно осетљивог језика у српском језику. У једном од својих истраживања, она је анализирао 500 текстова који говоре о женским особама, а објављени су у дневним листовима *Политика*, *Дневник* и *Наша борба* у периоду од 1990. до 1996. године. Како сама наводи, текстови су одабрани случајним узорком и углавном су из области политике и културе (Савић 2004).

У низу закључака које изводи, поменута професорка каже да, уколико се у наслову појави форма женског рода за титулу и занимање, аутори текстова најчешће изражавају негативан став према женској особи о којој пишу и тиме већ скрећу пажњу читаоцима да прочитају текст о „негативки“. Ова појава је још чешћа и наглашенија уколико се ради о женама које су у хијерархији власти на вишем положају (*председнице, министарке, директорке*). Овакве наводе она поткрепљује примерима: *Председница неће са функције, Директорка прозива,*

Муж пацијенткиње наиао докторку (јер није хтела да прегледа његову жену) и сл. (Савић 2004).

Савић додаје да аутори користе форме женског рода за титуле и занимања онда када се женска особа огрешила о очекивање аутора и шире заједнице. Помоћу женске форме се омаловажава женска особа која је на високој управној, партијској или политичкој функцији у актуелној власти или опозицији. Разлог овоме може бити традиционално схватање жене у нашем друштву, којој се може наругати онда када прелази из приватног, за њу резервисаног животног окружења, у јавни (Савић 2004).

Она такође примећује да се за неке жене на високим позицијама усталила употреба женског рода, али углавном тек онда када оне више нису биле на тој позицији (*Бивша премијерка Тансу Чилел*) (Савић 2004).

Међутим, примећујемо да се готово увек и без двоумљења женски род за жене употребљава онда када се односи на занимања која су на нижим нивоима друштвене лествице (*сиремачица, куварица*). Потешкоће при именовању занимања се јављају чешће код занимања која претпостављају завршене студије седмог степена.

Чланице ИНДОК центра (непрофитна организација која се бави остварењем равноправности жена у јавној сфери, фокусирајући се пре свега на медије) 2008. године спровеле су анализу медија на локалном нивоу у седам градова Србије са циљем утврђивања степена имплементације родне равноправности. Дошле су до закључка да постоји незнатан број прилога који говоре о женама на свим нивоима. Родно сензитиван језик је у потпуности присутан када се говори о *певачицама, глумицама* и женама које се баве спортом (*тенисерка, каратисткиња*), али недоумица је присутна када се говори о *докторима/докторкама* и *директорима/директоркама*, док се занимања као што су *министарка* или *председница* углавном наводе у мушком роду. Рубрике које су везане за политичке догађаје, образовање и економију констатују најмањи број вести које се тичу жена и њихових професија (<http://www.youtube.com/watch?v=Wzx8wgcZFqk>).

У промотивној реклами која је крајем 2009. године снимљена у општини Житиште у функцији промоције родне равноправности, јасно се ставља до знања како би требало користити родно осетљив језик. Наиме, уз име сваке од жена које су појављују у овој реклами, јасно се наводи њихово занимање или функција, увек у женском роду. Ово је највидљивије на самом почетку, када се појављује једна од одборница ове општине која говори о томе да у Житишту постоји 146 улица, од којих само једна носи назив жене, упркос томе што је наша историја препуна знаменитих жена (*књижевница, научница, песникиња, боркиња* за људска и женска права). За рекламу као што је ова, чији је циљ, како смо раније навели, управо промоција родне равноправности, сасвим је логично да се називи женских занимања употребљавају управо у женском роду. Све друго би било парадокс (<http://www.youtube.com/watch?v=x2DZk0sYv7w>).

Још један од видео записа у коме је јасно видљива правилна употреба родно осетљивог језика је онај из 2009. године у коме председница Савета за родну равноправност општине Врачар, Нина Живановић говори о важности једне од трибина које се баве овом темом. Пре свега се захваљује *уводничаркама*, а потом жели да са публиком подели један цитат *антрополошкиње* Маргарет Мид (Margaret Mead) који гласи *Никад немој да сумњаш да и мала зрџа зраћана[...]*, на шта она додаје *и зраћанки*. Као и у претходном примеру, и овде је употре-

ба родно осетљивог језика у потпуности у складу са темом. (<http://www.youtube.com/watch?v=8mMxpSfwCUo>)

5. Мушки род за жене

Захваљујући серији анализа и студија које је спровела већ поменута Свенка Савић, у могућности смо да уочимо одређену врсту механизма који се употребљавају при навођењу функција које обављају особе женског пола. Један од најчешћих примера за то је када кроз форму мушког рода за неку женску особу аутор најчешће изражава поштовање и позитиван став према женској особи о којој пише (*Умрла доктор Зора Григолова, Ширли Темил, амбасадор у Прању*). Када се жена на високом положају у хијерархији моћи понаша прихватљиво, резервисана је форма мушког рода за њену титулу у наслову како би била што невидљивија у оном делу текста који је најочљивији и најчитанији. Међутим, као што је већ речено, ако би се она огрешила о очекивања друштва и већ предређеног система вредности, тада би се јасно указало на женску особу извлачењем њене полности на видело и то у највидљивијем делу текста, самом наслову.

Када су у питању нова занимања, она се у почетку појављују у мушком роду, чиме се оставља утисак да новинари не знају како да сачине облике у женском роду, или им се таква занимања чине превише неуобичајеним да би се везала за женски род (*боди-гард, шелохранитељ, вајрогасац*). Савић сматра да, иако су ова занимања већ позната у свету, у домаћој свакодневици то још увек није случај (Савић 2004).

Како не би морали да наводе титуле у женском роду, новинари често прибегавају употреби скраћеница као једној од техника при писању. Ове скраћенице су уобичајене у новинском тексту, као и у научном, али Свенка Савић сматра да консеквенце праксе скраћивања титула или занимања нису једнаке за оба пола. Наиме, она наводи да је то за женске особе још један вид невидљивости (*Разговор са проф. др Милком Ивић*). Скраћенице за титуле и занимања имају убеђивачку снагу да читаоцима пренесу да се ради о особи која у друштвеној или научној сфери игра важну улогу, али се таква женска особа, затим, склања иза скраћенице којом се не казује ништа о њеној полности (Савић 2004).

6. Шта изабрати, мушки или женски род?

У свом ставу да би називе занимања и титуле жена доследно требало користити у женском роду (како у писаној тако и у усменој форми) свакако је најгласнија теоретичарка језика Свенка Савић. Она је свесна тога да је понекад тешко одлучити се који би суфикс требало додати на професију у мушком роду, јер их има чак тринаест, али предлаже да се ту водимо сопственом језичком интуицијом, јер многе форме још увек нису нормиране и могу се појавити у више облика (*асистенткиња/асистенткица, професорка/професорица, деканица/деканка*). Она се такође залаже за то да се ови облици нормирају, како се њима не би могло манипулисати или користити их зарад умањивања значаја или доприноса жена. Саветује нам да не чекамо решење језиколоваца, већ да се креативно односимо према сопственом језику, јер је он својина свих нас. Супротставља се онима који не деле њено мишљење, и на следећи начин одговара на њихове приредбе:

- **Не постоји облик** (као пример за ово се често узима именица *боркиња*, мада се ова форма употребљавала још у XIX веку и односила се на сестре Нинковић које су се залагале за идеје Светозара Марковића);
- **Не звучи добро** (пример може бити именица *филозофкиња*, а на ову примедбу Свенка Савић одговара на тај начин што каже да критеријум да нешто *не звучи лепо или добро* није научни критеријум);
- **Форма је таква у хрватском, а не у српском језику** (пример је именица *асистенткиња*, а одговор на ово је да постоје и многе друге речи које су заједничке српском и хрватском језику, па се оне ипак не доводе у питање);
- **Несигурност у одабиру суфикса** (ако још увек ниједна форма није проглашена исправном, предлаже да употребимо форму према сопственој језичкој интуицији);
- **Именица означава и мушки и женски род**, нао нпр. *судија* (саветује да за сада облици остану овакви, док се не пронађе неко друго решење);
- **Облици у женском роду су „резервисани“** (наиме, некада се именица *министарка* користила како би означила супругу министра, јер тада нису постојале жене на министарским функцијама, али данас постоје и зато за њих треба употребити форму женског рода за њихову титулу и заборавити на историјску перспективу језика) (Савић 2006).

У књизи *Род и језик*, Свенка Савић је уз помоћ својих сарадница прикупила 2386 именица које означавају женска занимања, а налазе се у речницима САНУ (Српска академија наука и умености) и Матице српске. Она сматра да су речи у овом зборнику само предлог за дискусију која ће нам помоћи да дођемо до закључка да ли да користимо неку реч или не. Око неких од речи се подигла велика прашина. Нпр. због речи *јеванђелисткиња* ауторке зборника су оптужене за измишљање нових речи. Свенка Савић то овако објашњава: *Реч јеванђелисткиња се појављује у шекспировима Милана Вукомановића, социолога религије, иако да је ми нисмо измислиле* (Време, 30.07.2009.).

Структура српског језика је таква да би најправилније било користити форму женског рода увек када се односи на жене. Ово правило се темељи на другом правилу о формирању реченице српског језика према коме се субјекат и предикат морају слагати у роду и броју. Јасно је да је неправилан облик реченице *Он је рекла*, као што је неправилно и *Председник је рекла*. Употребом форми мушког рода за занимања и титуле жена у српском језику разара се реченична структура (Политика, 09.09.2006.).

Др Стана Ристић, сарадница Института за српски језик при САНУ, сматра да је српски језик довољно родно сензитиван и да располаже свим граматичким и творбеним средствима да жену учини видљивом у таквим случајевима. Такође сматра да не би требало бити превише агресиван при таквим променама јер треба имати у виду природу и дух језика који прихвата све што је у складу са тим (ТВ Панчево, 23.06.2010.).

Др Вера Васић, професорка Катедре за српски језик новосадског Филозофског факултета, каже да је једноставно применити родно осетљив језик, јер као што смо имали *чобанице* и *чобане*, нема разлога да немамо и *посланике* и *посланице*. Чак и када не постоји већ изведена именица која означава женски род, увек се може пронаћи одговарајућа синонимна именица (Вести, 20.11.2008.).

Професорка Филолошког факултета у Београду, др Јелена Филиповић, говори о друштвеној моћи језика која је у директној вези са његовом свакодневном употребом. Сматра да се род као комплексна друштвена категорија не може свести на дихотомију мушких и женских светова. Такође наводи да употреба родно осетљивог језика зависи од особина особе и од тренутка у коме се одвија комуникација. Међутим, наглашава и то да се равноправност мушкараца и жена сигурно неће постићи тако што ће се жене утопити у мушкарце (Е-нови-не, 18.07.2009.).

Насупрот онима који се залажу за употребу родно осетљивог језика, стоје они који сматрају да је непотребно форсирати то питање. Међу њима се налази и професор Предраг Пипер, лингвиста, који сматра да захтеви да се измисли и у граматичку норму уведе именица женског рода за сваку именицу мушког граматичког рода која значи занимање, јавну функцију и друштвени статус, заправо представља покушај насиља над језиком. Наводи и то да смо се некада чудили покушајима неких острашћених, политички добро позиционираних хрватских лингвиста, да уведу речи као што су *војвошкиња* и *сушкиња*, а да смо данас у ситуацији да видимо да се нешто врло слично покушава и са српским језиком. Тврди да све то има политичку позадину, јер жене чине већину бирачког тела које је „јефтинеје” придобијати политичко-граматичком демагогијом (понудити им неколико стотина именица женског рода да би се осећале мање „угрожено”). Наводи и то да у словенским језицима именице имају облике који се називају облицима мушког, женског или средњег рода, али да у већини случајева облици за мушки род не значе мушки пол, нити облици за женски род обавезно значе женски пол. Сматра да када би онима који говоре српски језик биле потребне речи као што су *хирургиња*, *стиручњакиња* или *преводилица*, они би их спонтано створили, као што су створили речи *учишћељица*, *професорка*, *докторка* итд. Касније наводи да се језик стално мења и да треба пратити те промене, описивати их и објашњавати, а не треба их измишљати. Када су неке речи потребне језику, он их створи, а када му више нису потребне, оне нестану. Не би се смело тврдити да су именице женског рода за занимања и звања непотребне, али се не би смело ићи ни у другу крајност и измишљати нове речи како би свака именица мушког рода имала свој женски пар. Ако би наспрам сваке именице мушког рода морала постојати именица женског рода, онда би то значило да се у српски језик уводи нова граматичка категорија пола. Ако би се наставило са започетим покушајем увођења политичког рода у граматичку српских именица, питање је где би се машта *специјалистичкица* за родну проблематику зауставила (могло би се отворити питање да ли ће се у тексту прво писати именице мушког или именице женског рода или зашто именица мушког рода *стио* значи нешто крупније, а именица женског рода *стиолица* нешто ситније итд.) (НИН, 13.08.2009.).

Лингвиста и председник Одбора за стандардизацију српског језика Иван Клајн захтеве за називе занимања у женском роду приписује искључиво *феминистичкињама* из *Новога Сада* и наводи то да су оне изгубиле из вида да је језик по својој природи сексистички. Каже да је мушки род основни не зато што мушкарци поричу права жена, већ зато што је језик настао у патријархална времена када је мушки род био најважнији. Такође наглашава да би, тамо где је то могуће, требало употребити женски облик, али да ипак постоји мноштво речи од којих је тешко или немогуће направити женски облик, и то пре свега оних са суфиксом -ац (*кућац*, *ловац*, *борац*). Додаје да ћемо се можда временом навићи на *психо-*

лошкиње, социолошкиње и друге изведенице од назива научника на -лог, мада оне нису најправилније изведене.

Према мишљењу професора Клајна, медији су управо ти који највише утичу на општу писменост, па је спровео анкету међу новинарима и питао их за однос својих медијских кућа према овом питању. Новинарка недељника *Време*, Марија Видић, сматра да је употреба родно сензитивног језика стварна потреба, али да то код нас већ прелази у другу крајност и претвара се у насиље над језиком, јер родно сензитивни термини често немају никакво значење. Наводи да код њих у редакцији не постоји конкретно правило, већ аутори сами бирају шта ће да користе. Она сматра да не би требало инсистирати на проналажењу женских титула уколико оне нису у духу језика.

За разлику од ње, новинар и уредник емисије *Око*, на РТС-у, Зоран Станојевић, сматра да не постоје речи које нису у духу језика, већ само оне на које се нисмо навикли. Не мисли да ће се употребом титула у женском роду допринети родној равноправности, али ће то помоћи да препознамо да ли је особа која се бави неким послом мушког или женског пола. У његовој редакцији се један број новинара залаже за употребу родно осетљивог језика, други део не, али је већини свеједно.

Са овом констатацијом се слаже и лекторка телевизије *Б92*, Слађана Мијајловић. Сматра да је управо на медијима задатак да подстакну ову врсту толеранције. На овој телевизији је донета одлука да се поштује родна равноправност и у овом домену, и то се прилично доследно спроводи. Професор Клајн на крају истиче да његовим колегиницама на Филолошком факултету нису битне етикете, под условом да су равноправне са мушкарцима у стварном животу (*Wave* магазин, 15.03.2009.).

7. Закључак

Овај рад је био покушај да се прикаже тренутна ситуација у вези са употребом родно осетљивог језика код нас, пре свега у медијима. Као што постоје они који заговарају стандардизацију родно осетљивог језика, што смо видели у речима професорке Свенке Савић, тако постоје и они који сматрају да је то непотребно форсирати, јер ће језик сам створити нове речи и облике када се за њима јави потреба. За сада је најбоље водити се сопственом језичком интуицијом јер је језик својина свих нас. Уколико нам нека реч звучи неприродно, можда је ипак боље да то занимање наведемо у мушком роду, јер се он не односи нужно и на мушки пол. За сада велику улогу у овом процесу имају медији, и у великој мери ће управо од њих зависити које ће се форме усталити у нашем језику. Оно што је до нас је да сами изаберемо да ли ћемо и у којој мери користити родно сензитиван језик и да се придржавамо своје одлуке, ма каква она била.

Библиографија

БЛИН магазин: Станковић, Д. “Употреба родно осетљивог језика у медијима: јавни сервиси постаљају стандарде и промовишу вриједности”. *БЛИН магазин* на Интернету, 06.12.2010. <<http://www.banjalukain.com/mediji/javni-servisi-postavljaju-standarde-i-promovisu-vrijednosti>>

Вести: Дунђеров, Хана. “У формуларима и занимања у женском роду”. *Вести* на Интернету, 20.11.2008. <<http://www.vesti.rs/Novi-Sad/U-formularima-i-zanimanja-u-zenskom-rodu.html>>

Време: Стошић, Владан. “Муке са женским језиком: ауторке против супруга”. *Време* на Интернету, 30.07.2009. <<http://www.vreme.com/cms/view.php?id=878870>>

Данас: Јарић, Весна. “Родно осетљив језик”. *Данас* на Интернету, 13.03.2009. <http://www.danas.rs/vesti/hronika/rodno_osetljiv_jezik.3.html?news_id=155917>

Е-новине: “Језичка дискриминација жена”. *Е-новине*, 18.07.2009. <<http://www.e-novine.com/drustvo/28103-Jezika-diskriminacija-ena.html>>

Јарић, Радовић: Јарић, Весна. Радовић, Надежда. *Речник родне равноправности*. Доступно на: <http://www.rs.boell.org/downloads/Recnik_Rodne_Ravnopravnosti.pdf>

НИН: Пипер, Предраг. “Родна равноправност и језик”. *НИН* на Интернету, 13.08.2009. <<http://www.nspm.rs/kulturna-politika/rodna-ravnopravnost-i-jezik.html?alphabet=l>>

Политика: Савић, Свенка. “Женски род за жене”. *Политика* на Интернету, 09.09.2006. <<http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/t6147.lt.html>>

Савић 2004: Савић, Свенка. *Жена сакривена језиком медија: кодекс несексистиичке употребе језика*. Нови Сад: Футура публикације, 2004 <http://www.filg.uj.edu.pl/~wwip/postjugo/files/379/Svenka%20Savic%20_%20Kodeks%20neseksisticke%20upotrebe%20jezika.pdf>

Савић 2006: Савић, Свенка. “Родна перспектива језика: предлог за стандардизацију”. Дробњак, Нада (координатор). *Он је рекла: употреба родно-сензитивног језика*. Подгорица: Канцеларија за равноправност полова Владе Републике Црне Горе, 2006. пп. 72-87. <www.gov.me/files/1194261799.pdf>

ТВ Панчево: Ђурчић, Иван. “Родна једнакост у језику”. *ТВ Панчево* на Интернету, 23.06.2010. <<http://www.rtvpancevo.rs/Vesti/Razno/rodna-jednakost-i-u-jeziku.html>>

Wave магазин: Андрејић, Марко. “Суфиксом до моћи у друштву”. *Wave магазин* на Интернету, 15.03.2009. <http://www.wavemagazine.net/0_srb/arhiva/29/drustvo/rodno-senzitivni-jezik.htm>

100 речи о равноправности: Речник термина о равноправности жена и мушкараца, Office for Official Publications of the European Communities, European Communities, 1998; превод на српски: Покрајински секретаријат за рад, запошљавање и равноправност полова, 2004 <http://www.brand-co.net/zzrp/pdf/3_publikacije/publikacije_drugih/100_reci_o_ravnopravnosti.pdf>

Подаци са интернета:

<http://www.youtube.com/watch?v=Wzx8wgcZFqk>, 29.03.2011.

<http://www.youtube.com/watch?v=x2DZk0sYv7w>, 29.03.2011.

<http://www.youtube.com/watch?v=8mMxpSfwCUo>, 29.03. 2011.

EL USO DE LA LENGUA SENSIBLE AL GÉNERO EN LOS MEDIOS DE LA COMUNICACIÓN

La lengua de una comunidad es el puro reflejo de la cultura de la misma, de su pasado y de su presente. Los cambios en el uso de la lengua son posibles no sólo por razones lingüísticas, sino por los aspectos sociolingüísticos y ciertos aspectos políticos. La cuestión de la igualdad de género en el lenguaje a veces es una cuestión política. Una persona no puede ser discriminada lingüísticamente sólo por el hecho de pertenecer al colectivo masculino o femenino. La presencia de la mujer muchas veces es invisible en posiciones prestigiosas y altamente calificadas, para las cuales se usan los nombres masculinos, incluso cuando las ocupan mujeres. Y si los sustantivos se utilizan en el género femenino, siempre tendrá un contexto negativo. La posición de la mujer en la sociedad está cambiando poco a poco, así que sería conveniente que el lenguaje cambiara también. Los que pueden influir mucho en las formas discursivas y tienen a su vez un gran papel en el proceso de adquisición de dichas formas en la lengua son los medios de comunicación. Sin embargo, podemos ver que los medios contribuyen de muchas maneras a que las mujeres contemporáneas sean menos visibles en vez de contribuir a la afirmación y la visibilidad de las mujeres y de la igualdad de género en general.

Palabras claves: igualdad de género, lenguaje sensible al género, medios de comunicación, género masculino, género femenino

Tijana Dabić¹
Univerzitet Sinergija, Bijeljina
 Radmila Suzić
Univerzitet Bijeljina, Bijeljina
 Ivana Ćirković Miladinović
Pedagoški fakultet, Jagodina

AKULTURACIJA I INTEGRISANI RAD SA ODREĐENOM DISCIPLINOM U ENGLESKOM JEZIKU ZA POSEBNE NAMENE

Autori rada imaju za cilj da upute na dva aktuelna trenda u metodologiji Engleskog jezika za posebne namene: akulturaciju i integrisani rad sa određenom disciplinom. Akulturacija je proces koji studentima omogućava da se socijalno integrišu sa svojom ciljnom diskursnom zajednicom iz razloga što im je takav vid integracije omogućava uspješnije usvajanje stručnog jezika. Integrisani rad sa određenom disciplinom predstavlja saradnju između profesora engleskog jezika i profesora stručnog predmeta iz određene discipline koji je u radu predstavljen kroz tri nivoa: kooperacija, kolaboracija i timsko podučavanje.

Cljučne reči: Engleski jezik za posebne namene, akulturacija, integracija, disciplina;

Uvod

Kreiranje kvalitetne i efikasne nastave engleskog jezika u visokoobrazovanim institucijama je izuzetno značajno za stvaranje stručnog kadra koji će biti u mogućnosti da na odgovarajući način odgovori na zahteve današnjice. Long (2005) upućuje na sve jaču i jaču potrebu za engleskim jezikom u javnom životu, te stoga i na značaj i odgovornosti da se obezbedi adekvatna nastava kako za učenike u školama, studente na fakultetima tako i za poslovne ljude kojima je potreban u raznim oblastima kojima se bave. Malo je pažnje posvećeno organizovanju nastave engleskog jezika na fakultetima, formiranju grupa na osnovu nivoa znanja, razrađivanju strategija učenja stručnog engleskog jezika, adekvatnosti izabranog udžbenika, kao i željama i motivaciji studenata u vezi sa ovim predmetom. Evidentno je da studenti u velikoj meri zanemaruju engleski jezik kao predmet na fakultetu, a tek kasnije po završetku fakulteta uvide njegov značaj. Autori rada stoga žele da ukažu na dva trenda koja su prisutna na mnogim fakultetima širom sveta u domenu Engleskog jezika za posebne namene², tačnije u domenu Engleskog jezika za akademske namene³: akulturaciju i integrisani rad sa određenom disciplinom.

Akulturacija

Akulturacija je zasnovana na društvenoj uslovljenosti, tačnije na stavu da je učenicima Engleskog jezika za posebne namene potrebno da budu u bliskom kontaktu sa zajednicom koja upotrebljava stručni engleski jezik, koji je učenicima

1 tjanadabic@yahoo.com

2 eng. English for Specific Purposes

3 eng. English for Academic Purposes

trenutno potreban ili će im biti potreban u bliskoj ili daljoj budućnosti (Basturkman, 2006:85). Pojedini kursevi Engleskog jezika za posebne namene se trude da obezbede svojim učenicima pristup ciljnoj radnoj, akademskoj i profesionalnoj sredini, što će u daljem tekstu biti navedeno pod terminom *ciljne diskursne zajednice*. Na ovaj način učenici imaju mogućnost da postanu društveno i psihološki integrisani u svoje ciljne diskursne zajednice što je zapravo neophodno za učenje engleskog jezika za posebne namene. Šuman je bio prvi koji je pomenuo vezu između uspešnog učenja stranog jezika i akulturacije (Šuman, 1986). Šuman je proučavao učenje stranog jezika bez instrukcija i pokušao da odgovor na pitanje zašto neki učenici ne uspeavaju da podignu nivo svog znanja više od početnog nivoa. Tvrdio je da su uspeh i neuspeh u učenju stranog jezika u vezi sa različitim nivoom društvene i psihološke interakcije učenika sa ciljnom jezičkom grupom, tačnije „Nivo usvojenog stranog jezika će zavistiti od nivoa akulturacije učenika sa ciljnom grupom“ (Šuman, 1986: 384).

Primer primene akulturacije u praksi

Kirkgozu svom istraživanju koje je izvršio na jednom univerzitetu u Turskoj ukazao na povezanost između akulturacije i uspešnosti u učenju stranog jezika (Kirkgoz, 1999). Tačnije, u pitanju je kurs Engleskog jezika za akademske namene na univerzitetu u Turskoj na kojem se nastava odvija na engleskom jeziku. Kurs je intenzivan i traje godinu dana i namenjen je za buduće studente prethodno pomenutog univerziteta sa ciljem da ih pripremi za nastavu na engleskom jeziku koja ih očekuje kada započnu studije. Nastava Engleskog jezika za akademske namene je organizovana za mešovita odeljenja, što znači za buduće studente sa različitih departmana univerziteta. Bitno je naglasiti i da se pomenuti kurs engleskog jezika ne bazira ni na jednom stručnom engleskom jeziku već se bavi opštim akademskim jezikom i veštinama. Učesnici u istraživanju su bili samo budući studenti sa departmana za Ekonomiju. Svoje studije je trebalo da započnu tek za godinu dana tokom kojih su pohađali intenzivan kurs Engleskog jezika za akademske namene koji je imao za cilj da ih osposobi za nastavu na engleskom jeziku koja ih je očekivala kada započnu svoje studije. Učesnici u istraživanju su bili podeljeni u dve grupe: kontrolnu i eksperimentalnu. Kontrolna grupa je pratila uobičajenu nastavu jednogodišnjeg intenzivnog kursa Engleskog jezika za akademske namene dok je eksperimentalna grupa bila „akulturisana“ u svoju ciljnu diskursnu zajednicu na sledeće načine (Basturkman, 2006: 87):

- po uzoru na ciljnu diskursnu zajednicu od eksperimentalne grupe je formirana replika diskursne zajednice (RDZ) sa namerom da se budućim studentima omogući da se osećaju kao da su već deo svoje ciljne diskursne zajednice. Replici diskursne zajednice pripadali su učesnici u istraživanju koji su trebalo da se za godinu dana upišu na studije departmana Ekonomije.
- članovima RDZ grupe dat je program aktivnosti u kojem se od njih očekivalo da periodično posećuju predavanja na departmanu Ekonomije. Svrha dodeljenih aktivnosti je bila da budući studenti podele određena zaduženja sa već postojećim članovima ciljne diskursne zajednice da bi povećali mogućnost ostvarivanja kontakta sa članovima ciljne diskursne zajednice.
- Uputstva koja su budući studenti dobijali u okviru kursa Engleskog jezika za akademske namene uključivale su odabrane sadržaje u vidu uvodnog stručnog vokabulara i pojmova sa departmana za Ekonomiju.

Rezultati istraživanja na završnom ispitu nakon završene prve godine studija na departmanu Ekonomije su pokazala da su članovi eksperimentalne grupe po svom znanju nadmašili kontrolnu grupu što se pripisuje uticaju akulturacije koji se ostvario pri kontaktima sa ciljnom diskursnom zajednicom (Basturkman, 2006).

2.2. Tri modela akulturacije

Kada govorimo o pojmu akulturacije bitno je spomenuti i Vartonova tri modela akulturacije bazirana na pristupu podučavanja na osnovu žanra: (1) induktivni, (2) dopunski i (3) mentorski model (Varton, 1999). Induktivni model akulturacije primenjen na kursu Engleskog jezika za posebne namene se održava pre nego što se učenici uključe u svoju ciljnu diskursnu zajednicu i pre nego što se upoznaju sa njenim kulturnim vrednostima. Učenici imaju priliku da vežbaju žanr u učionici. Dopunski model omogućava polaznicima kursa Engleskog jezika za posebne namene da u isto vreme pohađaju kurs engleskog jezika i učestvuju u ciljnoj diskursnoj zajednici. Mentorski model omogućava da se žanr savlada primarno kroz direktan kontakt i iskustvo u ciljnoj diskursnoj zajednici dok uputstva u okviru kursa Engleskog jezika za posebne pružaju obično lingvističku podršku.

Induktivni model predstavlja najslabiji oblik teorije akulturacije jer se učenici nalaze na rubu ciljne diskursne zajednice kao posmatrači diskursa i kulturnih vrednosti članova zajednice. Dopunski model predstavlja snažniju verziju teorije akulturacije. Instrukcije pružene u okviru kursa Engleskog jezika za posebne namene grade vezu između učenika i njihove ciljne diskursne zajednice. Mentorski model predstavlja najjaču verziju teorije akulturacije. Učenici uče kako da komuniciraju u ciljnoj diskursnoj zajednici tako što su članovi te zajednice. Profesor engleskog jezika se u ovoj situaciji ponaša kao jezički savetnik (Basturkman, 2006).

Integrisani rad s određenom disciplinom

Kada je u pitanju integrisani rad engleskog jezika i stručnog predmeta Dadli-Evans i Džon predlažu sledeća tri nivoa saradnje (Dadli-Evans & Džon, 1998:42):

- a. kooperacija
- b. kolaboracija
- c. timsko podučavanje

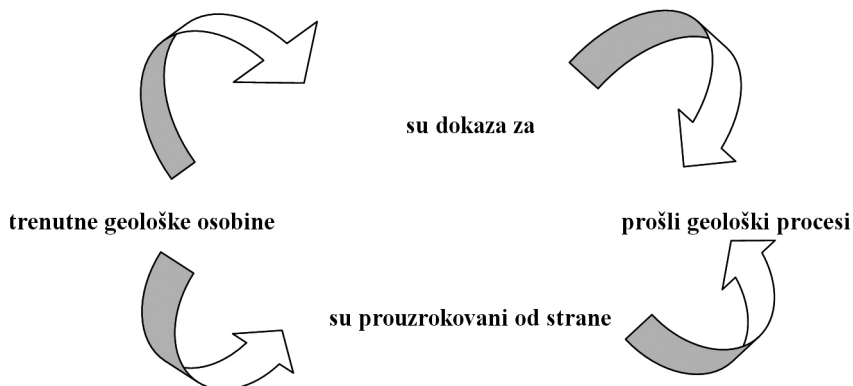
Kooperacija

Kooperacija je prva faza i uključuje preuzimanje inicijative profesora jezika u postavljanju pitanja i prikupljanja informacija u vezi s stručnim predmetom koji studenti pohađaju, koji su prioriteta za departman i studente i kako se engleski jezik tu uklapa. Prvi kontakt uključuje Analizu ciljne situacije koja je deo Analize potreba o čemu Hačinson i Voters detaljno govore (Hačinson & Voters, 1987). Veoma je važno ispoštovati proceduru analize potreba jer ukoliko profesor jezika samoinicijativno, bez konsultovanja sa departmanom sa kojim želi sarađivati, započne rad na osmišljavanju kursa engleskog jezika to može dovesti do kursa koji neće na odgovarajući način odgovoriti na potrebe studenata (Dadli-Evans & Džon, 1998).

Ipak, kooperacija je mnogo više od prethodno pomenutog jer podrazumeva konceptualni i diskursni okvir predmeta koje studenti pohađaju i povremeno uvođenje materijala iz stručne oblasti kojom se studenti bave. Na primer, Kroft je u svom radu sa studentima došao do zaključka da je studentima jednolično da obrađuju isti stručni

sadržaj u okviru stručnog predmeta i na časovima engleskog jezika, već da im prija uvođenje tekstova na engleskom jeziku sa čijom se tematikom nisu ranije susretali, a u vezi je sa njihovim studijama, tačnije teme koje bi mogle biti uključene u stručni predmet koji pohađaju, a nisu (Kroft, 1997).

Kooperacija nailazi na podstrek ukoliko se profesor jezika interesuje za sadržaj stručnih predmeta koji su deo nastavnog plana i programa. Ne sugerise se da profesor jezika mora to da radi, već da je rad sa studentima mnogo lakši ukoliko profesor jezika ima uvid u tematiku koju izučavaju studenti. Kada profesor engleskog jezika pokazuje zainteresovanost i entuzijazam to može takođe dovesti do pokušaja da se spozna kako funkcioniše određena disciplina kroz analizu ključnih tekstova u disciplini (Lav, 1993). Lavova (1991) je kroz diskusiju sa kolegama sa departmana za Geologiju i kroz istraživanje diskursa udžbenika za prvu godinu koji se koristio na departmanu Geologije (Introduction to Geology, 1968) otkrila da postoji „diskursni krug“ koji obuhvata osnovne principe discipline koja se podučava na prvoj godini dodiplomskih studija. Ti principi predstavljaju ključnu vezu u geologiji između geološkog proizvoda (trenutnih osobina) i geološkog procesa (prošlih procesa). Diskursni krug je šematski prikazan (Lav, 1991:92)

Kolaboracija

Dok kooperacija u velikoj meri uključuje inicijativu profesora jezika da sazna šta se dešava na departmanu gde će se predavati engleski jezik, kolaboracija podrazumeva direktniji zajednički rad obe strane, profesora jezika i profesora stručnog predmeta da bi se studenti na odgovarajući način pripremili za zadatke koje uključuje kurs engleskog jezika.

Kolaboracija ima jasne ciljeve, ali i definisana ograničenja. Postoje tri mogućnosti za zajednički rad (Dadli-Evans & Džon, 1998:44):

- a. Planiranje serije časova jezika koji pripremaju studente za stručni predmet koji će se predavati na engleskom.
- b. Održavanje časova koji imaju fokus na određenoj veštini ili su u vezi sa određenim zadatkom gde predmetni departman ima određeni udeo u kreiranju materijala koji će se koristiti na časovima engleskog.

- c. Severnoamerički dopunski model koji se ponaša kao predmetni čas podrške, pomažući studentima da prevaziđu poteškoćama sa kojima se susreću.

Primer prve opcije kolaborativnog rada je primer kursa koji je održan za iranske studente na Univerzitetu Finansija u Birmigamu tokom 1970-tih godina (Henderson & Skean, 1980). Nivo znanja studenata je bio nizak te je stoga glavni cilj kursa bio prelazak sa zavisnosti učenja bazičnog jezika na razvijanje kritičkog mišljenja i ispitivanje pristupa učenju. Predavanja iz ekonomije su bila bazirana na dvadesetminutnom zvučnom snimku koji je bio praćen setom od petnaest do dvadeset slajdova. Iako su sadržaj i organizacija kursa bili prilagođeni za studente, jezik je bio pretežak. Iz tog razloga, obezbeđena je pojednostavljena skripta koju je napisao profesor jezika u saradnji sa profesorom stručnog predmeta. Skripta je podrazumevala i pisani i audio materijal. Kompletan materijal za učenje jezika je osmišljen tako da bi pripremio studente za prezentaciju snimka i slajdove. Časove je vodio profesor ekonomije i stoga su ciljevi osmišljenog materijala bili podređeni ciljevima časova ekonomije. Ostali časovi engleskog jezika koji su se odvijali paralelno s ovim časovima su bili predstavljeni u vidu sistematičnijeg pristupa predavanju relevantnih veština jezika. Henderson i Skean su zaključili da je kurs bio uspešan zahvaljujući saradnji koja je rezultirala materijalom koji je bio na odgovarajućem lingvističkom nivou za studente, dok je u isto vreme imao i validnost sadržaja što je bilo bitno za stručni predmet (Henderson i Skean, 1980:47-48).

Primer druge opcije kolaborativnog rada je program čitanja koji je bio osmišljen za studente prve godine fakulteta Biologije u Kolumbiji tokom 1980-tih godina. Stručni predmeti su se održavali na španskom jeziku dok je kurs čitanja bio na engleskom jeziku i bio je obavezan. Materijal za kurs čitanja je odobrio profesor sa katedre za Biologiju u saradnji sa profesorom jezika. Pažljivo odabrani materijal je mogao da se koristi paralelno sa sadržajima koji su se izučavali na stručnim predmetima. Bitno je spomenuti da je materijal sadržao elemente koji nisu bili uključeni u plan i program stručnog predmeta da bi se izbeglo ponavljanje istog i na taj način kurs učinio zanimljivijim. Ključni aspekt ove integracije je bio ispit na kraju godine iz stručnog predmeta. Pisao se na španskom, samo što bi studenti dobili dodatne poene ukoliko bi spomenuli neke od primera koji su bili spomenuti u materijalu koji se koristio na kursu čitanja (Dudli-Evans & Džon, 1998:45).

Treća opciju predstavlja jedan znatno drugačiji model integracije predmeta engleskog jezika i stručnog predmeta, razvijen je u Severnoj Americi (Snou & Brinton, 1988), (Ših, 1986). Dopunski časovi su vođeni paralelno s časovima stručnih predmeta i registracija za ove časove je bila u isto vreme kada i za stručne predmete. Fokus dopunskih časova je bio na poteškoćama s kojima su se studenti suočavali prilikom praćenja predavanja, čitanja tekstova i rešavanja datih zadataka. Polaznici kursa su uglavnom bili neizvorni govornici engleskog jezika. Profesor stručnog predmeta ne pohađa dopunske časove ali samo treba da se složi da se studenti mogu registrovati za dopunske časove koji su u vezi s njegovim stručnim predmetom.

Timsko podučavanje

Poslednji nivo integracije predmeta engleski jezika i stručnog predmeta na univerzitetском nivou je timsko podučavanje koje zapravo predstavlja stvarni zajednički rad dva profesora u učionici (Džon & Dudli-Evans, 1980) (Henderson & Skehan, 1980).

Kao primer timskog podučavanja možemo uzeti univerzitet u Birmigamuna kojem se ovaj vid zajedničkog podučavanja odigrao na dva odseka: Saobraćajnom inženjerstvu

i Biologije biljaka. Fokus kursa je bio na razvijanju i usavršavanju dve veštine: slušanja sa razumevanjem i akademskog pisanja. Rad na prvoj veštini je uključivao predavanja stručnog predmeta na engleskom nakon koga bi usledile konsultacije od strane oba profesora (Dadli-Evans & Džon, 1981).

Procedura je sledeća:

Faza I: Profesor jezika snima predavanje stručnog predmeta: Na početku semestra ustanovljen je raspored snimanja predavanja tako da svi predavači znaju kada će biti obavljeno.

Faza II: Profesor jezika preslušava snimke i priprema hendaute sa pitanjima o razumevanju ključnih tačkama predavanja i test koji proverava jezik upotrebljen na predavanju. Cilj je da se proverí da li studenti tokom predavanja hvataju beleške koje im kasnije mogu koristiti i da li mogu da razumeju tehnički i politehnički vokabular.

Faza III: Profesor jezika proverava pitanja s profesorom stručnog predmeta. U ranim fazama timskog podučavanja bitno je ostvariti dobar odnos između profesora da bi njihov zajednički rad bio što produktivniji i efektivniji.

Faza IV: Samo predavanje

Predavanja se obično organizuju za grupe od 8-12 studenata za koje se smatra da im je potrebna posebna pomoć u savladavanju engleskog jezika. Hendaute koji je osmišljen u drugoj fazi predstavlja osnovu časa. Profesor jezika vodi glavnu ulogu u postavljanju pitanja dok profesor stručnog predmeta komentariše odgovore nalazeći se u ulozi savetnika. Studenti donose svoje beleške sa predavanja i koriste ih da bi odgovarali na pitanja. Na taj način profesor i studenti mogu da provere da li su bili uspešni u hvatanju glavnih tački predavanja. Časovi sadrže detaljan prateći materijal predavanja koje je snimljeno. Glavni cilj je motivisati studente da se potrude koliko god mogu da što bolje razumeju predavanja i da hvataju beleške na svim časovima. Videvši u kojim segmentima predavanja njihove beleške nisu bile dobro vođene oni postaju svesni koje su ključne tačke bile za očekivati da se zabeleže i zahvaljujući tome prilagođavaju se slušanju sledećeg snimka i uvežbavaju hvatanja beležaka.

Časovi timskog podučavanja koji su se bavili razvijanjem veština akademskog pisanja su bili usmereni na veštinu pisanja odgovora na ispitu. Profesor stručnog predmeta postavlja pitanje dok profesor jezika komentariše značenje pitanja i planiranje odgovora. I u ovom slučaju je profesor stručnog predmeta više u ulozi savetnika koji komentariše odgovore studenata. Časovi se obično završavaju tako što studenti pišu odgovore koje oba profesora komentarišu.

Rani radovi na temu timskog podučavanja koncentrisali su se većinom na predavanja i na odgovore na testovima i ispitima. (Džon & Dudli-Evans, 1980). Radovi koji su usledili su proširili svoj dijapazon tako što su uključili rad studenata na istraživanjima, kreiranje projekata, pisanje naslova (Dudley-Evans, 1984) i pisanje disertacija i eseja (Dudli-Evans, 1995).

Verujemo da postoje tri razloga koja opravdaju uspešnost ovog rada koji traje više od 10 godina (Dudli-Evans & Džon, 1998:47):

- I. Uloge oba profesora su jasno definisane koliko god je to moguće.
- II. Program ne zahteva previše vremena od profesora stručnog predmeta.

III. Postoji obostrano poštovanje od strane oba profesora kao i prihvatanje uzajamnog profesionalizma u svojoj oblasti specijalizacije.

Ipak, ne dešava se retko da profesor jezika i profesor stručnog predmeta budu ponekad izuzetno kritični jedan prema drugom. Jasno je da gde postoji sumnja ili neprijateljstvo teško je očekivati uspešnu saradnju i timsko podučavanje. Na primer, može se desiti da profesor jezika uvidi da znanje profesora stručnog predmeta nije na zadovoljavajućem nivou da bi uspešno reprodukovao predavanje koje bi trebalo biti snimljeno. Ukoliko se to desi, svakako je teško uspostaviti neophodan odnos između dva profesora. S druge strane, ukoliko profesor stručnog predmeta smatra da profesor jezika ne bi trebalo da se „petlja“ u sadržaj predmeta toliko i da zapravo ne razume na koji način se odvija komunikacija u toj disciplini, on ili ona će se teško pokazati otvorenost i fleksibilnost koje su potrebne za saradnju.

Zaključak

Integrirani rad profesora jezika i stručnog predmeta i akulturacija, kao što možemo videti, mogu velikoj meri motivisati studente i doprineti višem stepenu znanja Engleskog jezika za posebne namene nego što je to moguće ostvariti putem klasične nastave. Stoga, autori rada ovom prilikom žele da ponudi neka idejna rešenja koja bi mogla zaživeti i u našem visokoškolskom obrazovanju. Opisani vidovi zajedničkog rada su izuzetno značajni i korisni jer studenti mogu imati dvostruku korist obezbeđenu ovim vidom saradnje.

Literatura

- Basturkman 2003: H. Basturkman, Specificity and ESP course design. *Regional English Language Council Journal*, 34, 672-694.
- Basturkman 2006: H. Basturkman, *Ideas and Options in English for Specific Purposes*. London and New York: Routledge.
- Kroft 1997: J. Croft, Subjects and objects in ESP teaching materials. *The Second Regional ESP Conference*, (str. 67). Isfahan.
- Dadli-Evans & Džouns 1981: A. Dudley-Evans & T. Johns, A team-teaching approach to lecture comprehension. *The Teaching of Listening Comprehension. ELT Documents Specials*.
- Dudli-Evans & Džon 1998: T. Dudley-Evans & J. M. John, *Developments in English for Specific Purposes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Henderson & Skean 1980: W. Henderson & P. Skehan, The team-teaching of introductory economics to overseas students. *Team teaching in ESP, ELT Document 106*.
- Hačinson & Voters 1987: T. Hutchinson & A. Waters, *English for Specific Purposes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Džouns & Dadli-Evans 1980: Johns & Dudley-Evans, An experiment in team-teaching of overseas postgraduate students of transportation and plant biology. *Team Teaching in ESP, ELT Documents 106*.
- Kirgoz 1999: Y. Kirgoz, Knowledge acquisition from L2 specialist texts. *Unpublished doctoral dissertation*. Birmingham: Aston University.
- Long 2005: M. Long, A rationale for needs analysis research. *Second Language Needs Analysis*, str. 1-18.
- Lav 1991: A. Love, Process and Product in Geology: an investigation of some discourse features of two introductory textbooks. *English for Specific Purposes*, 10, 89-109.

Šuman 1986: J. Schumman, The acculturation model for second language acquisition. U R. Gingas, *Second language acquisition and foreign language learning* (str. 27–50). Arlington: VA: Centre for Applied Linguistics.

Selinker 1979: L. Selinker, On the use of informants in discourse analysis and language for specialized purposes. *IRAL*, 17, 37–50.

Ših 1986: M. Shih, Content-based approach to teaching academic writing. *TESOL Quaterly*, 20, 617–48.

Snou 1997: M. Snow, Teaching academic literacy skill: Discipline faculty take responsibility. U M. Snow, & D. Brinton, *The content-based classroom* (str. 290–304). New York: Longman.

Snou & Brinton 1988: M. Snow & D. Brinton, Content-based language instructions: investigating the effectiveness of the adjunct model. *TESOL Quaterly*, 22., 553–74.

Tarner 1996: J. Turner, Between the discourse of language and the language of discourse: the contested space of EAP. *Knowledge and Discourse Conference*. Hong Kong.

Varton 1999: S. Wharton, From postgraduate student to published writer: discourse variation and development in TESOL. *Unpublished doctoral dissertation*. Birmingham: Aston University.

Summary

The paper has the aim to present two popular trends in ESP methodology: acculturation and integrated work with a specific discipline. Acculturation is a process that gives students the opportunity to be socially integrated with their target discourse community and in that way raise their second language knowledge to a higher level. Integrated work with a specific discipline is a kind of cooperation between an English teacher and a professor from some other department. Their work is presented through three levels: cooperation, collaboration and team teaching

Key words: English for Specific Purposes, acculturation, integration, discipline

Мартин Хенцелман¹
Пловдив/Дрезден

РАЗВОЈ РУСИНСКОГ ЈЕЗИКА ОД 1945. ГОДИНЕ ДО ДАНАС

Русински језик у Србији се карактерише типичним микролингвистичким обележјима. Овај чланак указује на њих, упоређује лингвистичку ситуацију и разматра могуће перспективе микројезика после 1945. године.

У микролингвистици је важно да једна језичка варијанта има сопствену писмену форму, своју граматику и речник. У поређењу са другим микројезицима, може се рећи да се русински језик до сада успешније развијао и да има бољу перспективу.

За разлику од других земаља, Русини су у бившој Југославији имали прилику да се рашире и да сачувају своју језичку варијанту. Овде се, у периоду после другог светског рата развијало русинско стваралаштво, које је помогло да се унапреде норме и стабилизује језички статус. Данас може да се прошири језички простор захваљујући новим масовним медијима као што је интернет.

Кључне речи: теоријска основа микролингвистике, русински језик

1. Теоријска основа микролингвистике

Русински језик јесте говорни *микројезик*, што значи, као прво, да је реч о сасвим малом језику. У овом контексту, *мало* се примењује на број, простор и погодност језика за значајан део видови комуникације. Поједностављен преглед даје Куце (2009: 45): Микројезик се карактерише овим одликама да

- јесте он језик, на коме говори сасвим мала група (бројни аспект)
- као резултат: микројезик је језик етничких мањина (у самој држави или у поређењу са народима у окружењу)
- ограничена погодност за комуникацију (функционални аспект)
- као резултат у савремености: вишејезичност и знање више језика

У другом делу овог текста можемо видети да су ови критеријуми много важни при класификацији и русинског језика. Међутим, треба штавише споменути радове Дуличенка, код кога налазимо многобројне аспекте у овој тематици и који класификује микројезик следећима речима:

Что понимается нами под термином *литературный микроязык*? Сразу же хотелось бы обратить внимание на то, что появление на том или ином говоре или диалекте, не ставших базой того или иного литературного языка, отдельных сборников поэзии или прозы или же текстов других жанров еще не говорит о начале литературного языка. Контуры ЛМЯа вырисовываются лишь тогда, когда единичные акты рассматриваемого характера постепенно превращаются в процесс, который мы называем *литературно-языковым*, т.е. это *организованный*

¹ mhenzelmann@daad-alumni.de. Посебно се захваљујем немачкој академској служби за размену (DAAD) на њеној подршци.

процес, в конечном счете приводящий к созданию литературного языка (Дуличенко 2006: 26-27).

Поштаје јасно да се аутор ограничава само на језичке аргументе. Сами текстови, написани у неком дијалекту, нису погодни да служе као прича да се ради о микројезицима. Много је важније да се препозна *организован процес* (*организованный процесс*) у развоју писмености, од кога може да се рашире функционална могућност и комуникативни видови језика.

Следећа одлика у микролингвистици јесте да су многобројни микројезици често слични са великим народним језицима (н.пр. кашупски > пољски, русински > украјински и т.д.) и одликују се одређенима посебностима. Такође лингвистичка блискост развијених стандардних језика је типичан критеријум многобројних микројезика.

Ако су микројезици језици етничких мањина, значи да нема државе са одређеним микројезиком као службеним језиком, што објашњава да су њихови представници вишејезични. Даље, треба указати и на други одлике, којима се микројезици карактеришу:

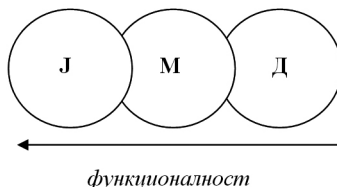
- постоји писменост и књижевност, али функционално су ограничени
- у школама се предаје овај језик
- постоје новине, граматика, речници, натписи и др. и постоји жеља да се употребљава језик у писменој форми

Ове карактеристике налазимо и у великим језицима као што је српски, али нема доста других особина, као н.пр.:

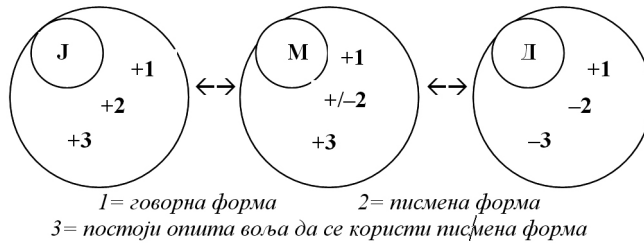
- велика количина страних речника и уџбеника за стране језике
- недостаје превод светске књижевности
- нема међурегионалних или међународних новина
- сложен и апстрактан вокабулар, н.пр. за микробиологију, савремену технику и др.

Сви ови критеријуми недостају или их има само у сасвим малој количини. Зато можемо да сврстамо микројезик *између* језика и дијалекта, што може да се представи овом шемом:

а) језик (Ј) микројезик (М) дијалекат (Д)

б)

Велики државни језици имају поред говорне, такође и писмену варијанту. Њихови представници свакако и уобичајено користе ову писмену форму, која служи за комуникацију од елементарног до сложеног научног нивоа. У дијалекту, са друге стране, недостаје одређена писмена форма или жеља да се она развија.

По мени је веома важно да се микројезик карактерише одликом да је могуће наћи писмену форму (са слабостима) или његов организован развој. Сматрам да је од велике важности *ојшћиа воља* да се користи писмена форма у самој групи одређене народности. Предмет овог рада је да се покаже да су ови критеријуми много важни при класификацији русинског језика.

2. Перспективе русинског микројезика и његовог развоја у савремености

Русини су грко-католички православци, који воде порекло из Закарпатја, а прво су се доселили у Бачку у 40-им годинама XVIII века (Орос-Манић 2007: 17). Њихов језик и култура су источнословенски. Веома је тешко да се одреди тачан број насељења:

Бачко-сремски Руснаци/Русини представљају једну од најмалобројнијих етничких-националних заједница у Србији, са признатим статусом националне мањине без матичне земље и одговарајућим правима регулисаним уставним и законским одредбама. Настањени су претежно на територији Аутономне Покрајине Војводине, у саставу Републике Србије. Према попису становништва из 1991. године, било их је 17.795, а према попису из 2002. године – 15.905; у једном и у другом случају чине око 0,2 % становништва Србије, односно око 0,9 % становништва Војводине (Хорњак 2007: 30).

Они живе не само у Војводини, него и у другим земљама (у Мађарској, Пољској, Словачкој, Хрватској и другим). Данас налазимо такође њихове имигранте у САД и Канади. Најсличнији језик је украјински, због чега се дуго времена говорило о томе да су Русини део украјинског народа који говори западни украјински дијалекат.

Аутономна Покрајина Војводина се карактерише вишеетничким и вишејезичним насељењем. До данас, Русини су развијали важну традицију у писмености. Већ у 18-ом веку налазимо први русински текст (*Керестурска хроника* из 1746. године; Дуличенко 1998: 132). То значи да је сопствена писменост имала значај од самог почетка русинског живљења у данашњој Србији. Са друге стране, у овом времену не можемо да видимо једнолику писмену варијанту, него су текстови под утицајом старословенске, српскоћириличне, латинске и мађарске писмености (Штегхер 2002: 400). У 19-ом веку, квалитет у медијима и комуникацији је побољшан (Милев 2001: 23), али то није било довољно да се појави тачан и ефективни русински правопис. Ситуација се значајно мења на почетку 20-ог века

када долази до процвета русинске културе, који је истовремено много допринео успешном језичком развоју. 1923. године Гавриїл Костельник пише граматику у којој уједињује различите варијанте и уводи русинску ћирилицу. Данас се користе следећа слова (Дуличенко 1998: 127):

Аа	Ґґ	Жж	Їй	Нн	Сс	Хх	Щщ
Бб	Дд	Зз	Кк	Оо	Тт	Цц	Юю
Вв	Ее	Ии	Лл	Пп	Уу	Чч	Јя
Гг	Єє	Її	Мм	Рр	Фф	Шш	Ъ

За разлику од других држава, Русини у бившој Југославији су имали могућност да развијају своју језичку варијанту. Са једне стране, била је уведена нова лексика за ширење функционалних језичких могућности, и то великом делом из српског, али неки примери су адаптирани из руског језика:

У перших повойнових рокох наш литературни јазик, як и у медзивойновим чаше, предлужел ше стихийно розвивац. Кажди писатељ и тераз мал *свој* јазик. Повойново авторе превжали з медзивойновогo литературногo јазика највекшу часц восточнославјанизмох. Тих рокох у јазуку находзиме тиж, як и у медзивойнових авторох, вельо сербизми и вельо дублети. То були и роки одушевія зоз Советским Союзом, та до јазика уношени и ридки русизми. Наш литературни јазик у повойнових рокох илуструе и тот виривок:

Було їто недалекo од Београду, на малей железничкей (са) сїанїци (с), їо ошлебогзєню (ркс) Югославії. Тагзи сциґол зос Советскогo Сојуза (рсі) їерши железнички (са) їрансїорїї (с) жиїа. Селяне (в) Босней умерали од глaду. Жиїто ше мушело зруцац на час. Предсидатїель (в) одбора (с) варошу, коїри Немци їоловку розваляли, їоволат жиїтельох (в) на їомоц ... жени, хлаїци и дїдове зверили ше додня на сїанїци (са).

Исїей ноци сциґол на сїанїцу (са), їо двох днїох и двох ноцох заморногo (с) маршу (с), советски (рсі) їанковски (рсі) одряд (рсі). Висїаїти їанкїстїи (рсі) сїали на самим оклоїе (с) їанка (рсі). Предсидатїель (с) вароскогo одбору (с) рїшел (в) їребудзиц їанкїстїох (рсі) и їоволац их на одїочивок до варошу. Командир (с) одряду (рсі), їонеже (в) їрял їоволанку, заїнїтересовал ше (с), чом їелї людзе вишли на сїанїцу (са). Предсидатїель (в) му розїолковал. Командир їошол гу їанкїстїом (рсі), їобешедовал з їїма, и, їонеже (в) ше врацел, гварел: „Танкїстїи (рсі) сцу сами винєсц жиїто з вагонох (с).“ (РНК 1946, 64)

У наведзеним виривку ест 10 сербизми, 5 русизми (три з нїх виведзени з истогo корєня *їанк*, та можеме раховац лем три русизми: *Советски Союз, їанк и одряд*), 5 други восточнославјанизми (Рамач 2007: 205).

Као што видимо, значајним делом то јесте лексика позајмљена из словенских језика. За даљи језички развој важну улогу имају различити друштвени и државни институти који су били основани после другог светског рата. Од 1945. године издате су новине „Руске слово“, а у истој године била је основана русинска гимназија. У следећима годинама видимо многобројне примере за развој језика и културе: 1946. године био је основан дом културе у Руском Крстуру који је касније постао један од највећих места русинске културе у Војводини. Од 1951. године ради издавачка кућа „Руске слово“, а из 1981. године – катедра за русински језик и књижевност на филозофском факултету у Новом Саду (Дуличенко

1998: 132; Штегхер 2002: 399–). Оснивањем Катедре обезбеђено је образовање на русинском језику од основног до универзитетског нивоа (Орос-Манић 2007: 19).

Писање првог русинског романа „*Жеми моя*“ (1967. година, аутор Владимир Костельник) дало је русинском језику нове контуре. Посебно треба указати на значај културног и књижевног процвета у 1970-им годинама: биле су написане многобројне књиге јачајући на тај начин језичке норме. У Руском Крстуру била је отворена школа где се сви разреди и настава воде на русинском језику, а такође био је основан савез „*Дружтво за руски јазик и лиџераџуру*“ („*Союз за русинский јазик и лиџераџуру*“; Дуличенко 1998: 133).

Јасно је да су сви ови високо стваралачки показатељи помогли да се развију књижевне норме и да се стабилизује језички статус русинског језика (Дуличенко 1998: 133). Тај „феномен“ можемо да зовемо изузетним примером, такве мере се не јављају код Русина у другим државама, и са временом ова појава доводи до формирања више функционалног микројезика. Асимилација Русина, на пример у Украјини, била је толико јака да није била издата до 1991. године ни једна књига или друге публикације на русинском језику. Ситуација у Пољској и Чехословачој била је знатно боља, где се при крају 1950-их година русински језик употребљава у штампаним средствима масовног информисања (Штегхер 2002: 406). Ипак тамо развој културе Русина и језика постаје могућ после распада комунизма на почетку 1990-их година, а не као у бившој Југославији одмах после другог светског рата.

Знатну штету на успешан развој језика нанео је рат у Југославији у 1990-им годинама. Упркос томе, Рамач је издао средином 1990-их година српско-русински речник (Дуличенко 1998: 133) и граматику. Његов аутор каже да ће највероватније књижевно стваралаштво бити веома важно за даљи развоја језика:

Наш народни јазик ише вше ма нукашні моци же би ше зопар цудзим уплївом. У дальшим розвою нашого литературного јазика значну улогу могу одбавиц нашо писателе зоз своїм креативним одношењом гу јазику (Рамач 2007: 223).

Граматику је била доста похваљена, посебно због њене тачности и научности, на пример при описању морфологије:

Рамач на високим фаховим уровню, почитуюци најсучаснейши науково постулата теј часди лингвистичней дисциплини, приказал структуру шицких файтох словох, їх способности виражованя граматичного значеня, формох и категорийох и можлівосци їх твореня. Приступ гу теј матерії му подполно ускладзени з новшу традицију составяня граматиох, та *Грамаџика руского јазика*, окрем обсяжнейшосци и фундаменталнейшосци, практичнейша за хасноване, а вельке число прикладох з литературного и бешедного јазика за кажди обрабјани сегмент будзе помоц хаснователюм теј граматики легчайше обачиц и звладац понукнуту матерію од матерії у Граматики бачваньско-рускеј бешеди [...] (Медеші 2007: 157).

Поред тога, треба подсетити да модерна средства комуникације, као што је интернет, играју важну улогу при ширењу могућности било ког језика. Чини се да је то згодна корист, посебно за микројезике. Скуп штампан материјал може да се не купује, а прелазак на нове масовни медије није само лакши, него и јефтинији. И тако, новине „*Руске слово*“ су већ доступне на сајту <http://nove.ruskeslovo.com/>, истичући амбицију да се одржи и рашири језички обим русинског језика.

Дефицит у количини научне литературе се такође смањује. На пример, у 2006. године био је издат речник „Сербско-латинско-руски словник медицинскеј терминологиј” („Српско-латинско-руски речник у медицинској терминологији”).

Русински језик служи као средство идентификације русинске културе. Русини себе сматрају да су одвојена народност, чак су многи од њих већ интерграсани у српском друштву. Они и даље осећају да имају свој посебан језик и етничке заједнице. Аргументи у вези са украјинским пореклом постали су мање важни (Штегхер 2002: 404).

Закључак

Јасно је да су предузете многе мере да се русински језик успешно развија. У данашње време чини се да русински не умире, захваљујући медијима, као на пример интернет, језик може да се стабилизује у великој мери. Са друге стране, посматрамо и другу тенденцију, типичну и за остале микројезике: српски као велики језик пружа више могућности, н.пр. при тражању посла, т.ј. економски разлози су важни при избору језика. Прелазак у велике градове такође значи побољшање перспективе за будуће могућности, које не постоје у сеоским областима. Због тога је важно да се образовање спроведе не само на регионалним језицима, него и на српском. Развој русинског језика био је релативно успешан до данас, али у поређењу са развојем раслојавања стандардне новоштокавштине, откривају се и многобројне сложености за савремени русински језик:

1. друштвено-(х)историјске специфичности формирања нација и националног развитка на централном јужнославенском простору;
2. различити културно-цивилизацијски утицаји, укључујући и вјерске разлике, које иначе имају и шири цивилизацијски значај;
3. различити међујезички контакти;
4. различита дијалекатска ситуација;
5. фолклорно стваралаштво и разлике у односу према њему;
6. различито књижевнојезичко наслеђе;
7. полицентричност језичке стандардизације;
8. филолошка традиција, односно разлике у критеријима и поступцима при избору, култивацији, евалуацији и реконструкцији стандарднојезичке норме;
9. дјеловање центрифугалних сила у међунационалним односима;
10. државотворне идеје и формирање националних држава (Шипка 2006: 79).

Данас, русински језик може само да одговори на део ових критеријума, н.пр. на фолклорно стваралаштво и разлике у односу према њему. Различито књижевнојезичко наслеђе има само у сасвим малој количини, а не постоји, уопште, државотворна идеја и формирање националних држава. Јасно је да савремена лингвистичка ситуација русинског језика даје тачан одговор на критеријуме микролингвистике, где налазимо делимично подударности са кодификованим језицима, али истовремено се констатује недостатак количине других критеријума. Најважније је да су Русини *сами* иницијатори овог вишепоменутог развоја, што, као друго, објашњава: 1) да постоји воља да се рашире комуникативне могућности сопственог језика, 2) да етничка група не изражава аверзије против овог развоја и 3) да је цео процес аутентичан. По мом мишљењу, овај аспект је

од највишег значаја при формирању и класификацији словенских микројезика у савремености.

Литература

Дуличенко 1998: А. Д. Дуличенко, Das Russinische, у: Р. Rehder (ред.), *Einführung in die slavischen Sprachen*. (Mit einer Einführung in die Balkanphilologie). 3., verbesserte und erweiterte Auflage. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 126-140.

Дуличенко 2006: А. Д. Дуличенко, Современное славянское языкознание и славянские литературные микроязыки, у: А. Дуличенко, С. Густавссона, при участии Д. Данна (ред.), *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты*. Материалы международной конференции, организованной в рамках Комиссии по языковым контактам при Международном Комитете славистов. Тарту, 15-17 сентября 2005 г. *Slavica Tartuensia VII*. Тарту: Tartu Ulikooli Kirjastus, 22-46.

Куце 2009: Н. Kuße, Kleinsprachenlinguistik: Zur Typologie von Kleinsprachen und den Aufgaben ihrer linguistischen Beschreibung am Beispiel slavischer Kleinsprachen, у: С. Prunitsch (ред.), *Konzeptualisierung und Status kleiner Kulturen*. Beiträge zur gleichnamigen Konferenz in Dresden vom 3. bis 6. März 2008. *Specimina Philologiae Slavicae 155*. München/Berlin: Verlag Otto Sagner, 41-60.

Медеша 2007: Г. Медеша, Од бачванско-рускей бешеди по руски литературни язык, у: М. Фејса (ред.), *Русини = Руснаци = Ruthenians: (1745-2005)*. 1. Поводом 260-годишњице досељења Русина у Бачку. Нови Сад: Прометеј, 154-163.

Орос-Манић 2007: Ј. Орос, Д. Манић, Информација о русинској националној мањини у Војводини, у: М. Фејса (ред.), *Русини = Руснаци = Ruthenians: (1745-2005)*. 1. Поводом 260-годишњице досељења Русина у Бачку. Нови Сад: Прометеј, 17-22.

Рамач 2007: Ју. Рамач, Наш народни и литературни язык, у: М. Фејса (ред.), *Русини = Руснаци = Ruthenians: (1745-2005)*. 1. Поводом 260-годишњице досељења Русина у Бачку. Нови Сад: Прометеј, 164-224.

Хорњак 2007: М. Хорњак, Бачко-сремски русини, у: М. Фејса (ред.), *Русини = Руснаци = Ruthenians: (1745-2005)*. 1. Поводом 260-годишњице досељења Русина у Бачку. Нови Сад: Прометеј, 23-73.

Шипка 2006: М. Шипка, *Језик и полијтика*. Социолингвистичке анализе. Пут у речи, књига 12. Београд: Београдска књига.

Штергер 2002: М. Stegherr, Rusinisch, у: М. Okuka (ред.) 2002: *Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens*. Wieser Enzyklopädie des europäischen Ostens 10. Klagenfurt: Wieser Verlag, 399-408.

DIE ENTWICKLUNG DES RUSINISCHEN VON 1945 BIS HEUTE²

Zusammenfassung

Bei der Klassifikation von slavischen Kleinschriftsprachen ist es besonders wichtig, allgemeine Charakteristika in einen theoretischen Kontext einzuordnen. Dieser soll als Grundlage dafür gelten, Mikrosprachen zwischen Standardsprachen und Dialekten einzuordnen. Dabei geht es darum, dass eine sprachliche Variante über bestimmte eine Form von Schriftlichkeit und Lehrwerken verfügt, allerdings Schwächen in Wortschatz, Struktur und Anwendbarkeit aufzeigt.

Der vorliegende Text fasst zunächst die wichtigsten Aspekte der Mikrolinguistik zusammen, um dann die Entwicklung des Rusinischen in der Vojvodina zu skizzieren. In erster Linie werden dabei die zum erfolgreichen Sprachausbau unternommenen Schritte von 1945 bis in die Gegenwart kurz vorgestellt.

Schlüsselwörter: Grundlagen der Mikrolinguistik, rusinische Sprache

2 Meinen besonderen Dank spreche ich dem DAAD aus, der mir durch seine Unterstützung die Teilnahme an dieser Konferenz ermöglicht hat.

Катарина Радојковић Илић¹
Београд

АУТЕНТИЧНИ ДИДАКТИЧКИ МАТЕРИЈАЛ У НАСТАВИ СТРАНОГ ЈЕЗИКА: ЗАДОВОЉСТВО ИЛИ ПОТРЕБА?

Иако је неспорно је да се употребом аутентичног дидактичког материјала знатно обогаћује настава страног језика, постоје бројне недоумице када је реч о нивоу знања на коме се може користити, односу аутентичног материјала и текстова из уџбеника, као и по питању његове стварне улоге у усвајању страног језика и језичких и комуникацијских компетенција које се његовом применом могу унапредити. Циљ рада је да допринесе разјашњењу ових и других недоумица.

Кључне речи: аутентични наставни материјал, усвајање страног језика

Увод

Ако се аутентични материјал посматра у ширем смислу као сваки материјал на страном језику који није створен у наставне сврхе, може се рећи да се поједине врсте аутентичног материјала користе од када постоји учење страног језика, као и да су се неке врсте користиле већ у оквиру директне и аудиовизуелне методе (фотографије, цртежи, предмети итд). Међутим аутентични наставни материјал у правом смислу речи добија на значају тек са увођењем комуникативног приступа. У тексту Заједничког европског оквира за језике на више места се истиче значај коришћења аутентичног материјала, као и „читања немодификованог, неадаптираног, аутентичног писаног текста (новина, часописа, прича, романа, јавних знакова и обавештења)“ (Conseil de l'Europe, 2011:111). Најновији, акциони приступ иде још корак даље и препоручује не само да наставник проналази и креира аутентични материјал него и да ученици на часу сами креирају наставни материјал, траже текстове на Интернету или прикупљају друге аутентичне документе. Међутим, све учесталија примена у настави и увођење аутентичних текстова у уџбенике страних језика отварају многа питања везана за минимални ниво знања на коме може користити и језичке компетенције које се могу унапређивати његовом применом. У научној литератури и у наставној пракси актуелна су и друга питања: да ли је сваки аутентични документ погодан за педагошку експлоатацију или његова употреба може бити контрапродуктивна, каква је његова лингвистичка структура у односу на лингвистичку структуру уџбеничких текстова, да ли га треба користити у аутентичном облику или се може прилагођавати и поједностављивати, постоји ли истински аутентични наставни материјал или је он самим премештањем из изворног контекста у учионицу изгубио аутентичност, коначно, да ли наставници користе аутентични дидактички материјал зато да би причинили задовољство себи и ученицима или је његова употреба у модерној настави неопходна?

¹ catherine@sbb.rs

1. Потребни ниво знања

Када је реч о минималном нивоу знања на коме се аутентични материјал може користити, мишљења аутора су супротстављена. Данијел Кост, на пример, који је међу првима почео да проучава ову тему и заједно са Робером Галисоном дао дефиницију аутентичног документа (Coste et Galisson, 1976 :21), сматра да његова употреба треба да представља „завршетак и круну једне лекције“ (Coste, 1970, citirano u Puren, 1988: 368).

Насупрот томе, Анри Олек (Holec, 1990), творац концепта о учениковој аутономији залаже се за примену аутентичног материјала већ на почетном нивоу и тврди да је суочавање са аутентичним контекстима неопходно јер је то једини начин да се ученици оспособе за сналажење у будућим реалним ситуацијама. При томе треба имати у виду да у погледу утицаја аутентичног материјала на усвајање страног језика постоје разлике између два процеса из којих се оно састоји: учења и стицања. Под учењем (*apprentissage*) аутор подразумева свесне и намерне активности које ученик предузима да би овладао неком вештином у страном језику, док се стицање (*acquisition*), односи на усвајање језичких знања и вештина путем директног излагања језику (Holec, 1990:66).

Када је реч о стицању језичких знања, Олек сматра да је аутентични материјал значајан због тога што пружа могућност да ученик, изложен страном језику, анализира и меморише граматичке облике, лексичке елементе, елементе фонолошког система, писање и правила дискурса и на тај начин стекне знања која су му потребна да би функционисао у реалној ситуацији. Улога аутентичног материјала у стицању језичких вештина је још значајнија, јер ако се ученик у току наставе не буде суочавао са дискурсом који је исти или веома сличан оном са којим ће се срести ван учионице, он неће моћи да се снађе у реалној ситуацији. Вежбе разумевања вештачког дијалога неће припремити ученика да у будућности разуме емисију на радију или саговорника.

Насупрот томе, када су у питању вештине усменог или писменог изражавања, по мишљењу аутора, аутентични документ нема никаквих предности у односу на материјал из уџбеника, јер су за стицање вештине изражавања потребне друге менталне способности, на чије развијање наставни материјал не може да утиче.

Када је реч о процесу учења, аутор разликује учење усмерено на знање (*apprentissage des savoirs*) и учење усмерено на вештине (*apprentissage des savoir-faire*). У том погледу, аутентични материјал пружа могућност да ученик открива како функционише језик, уочава морфолошке облике, открива смисао речи у датом контексту и другим контекстима као и функционисање говорних чинова и изводи закључке у којој ситуацији је нешто примерено рећи, на пример које изразе изворни говорници користе да би се представили, поздравили некога, обратили хијерархијски надређеној особи итд. С друге стране, да би употреба аутентичног материјала позитивно утицала на учење вештина, треба имати у виду два правила. Најпре, вежбања морају бити тако конципирана да задатак који се тражи од ученика буде што сличнији стварном задатку ван учионице. На пример, слушање метеоролошког извештаја има смисла само ако је задатак ученика да одговори на практично питање као што је: „да ли ће вам сутра ујутру бити потребан кишобран ако станујете у Велсу?“. Друго правило налаже да се вежбе намењене овладавању једном истом вештином понављају више пута, користећи

различити материјал, пошто је за усвајање вештина потребно много више времена него за усвајање знања.

У прилог тврдњи да аутентични материјал треба користити на свим нивоима, чак и на почетном, аутор наводи да текстови или звучни записи нису тешки за ученике због језичког садржаја него због тога што вежбања и задаци које треба да изврше нису адекватно формулисани или нису прилагођени нивоу знања као и зато што наставници некад инсистирају на обради целог текста уместо да се фокусирају на одређене елементе. Он закључује да само контакт са правим контекстом омогућује да ученик постављањем и провером хипотеза активира оно што је уочио од језичких садржаја којима је изложен и да на тај начин напредује у изучавању језика као и да излагање ученика поједностављеним или вештачким текстовима неће довести до задовољавајућих резултата као што никада нећемо научити да пливамо ако будемо само вежбали покрете руку и ногу лежећи на травњаку поред базена.

Значај избора одговарајућих вежбања прилагођених нивоу и циљевима наставе истичу и други аутори (Lemeunier-Quérel, 2005; Milanović, 2009; Kamper&Skurpien, 2002). Ален Кампер и Карин Скипијен (Kamper&Skurpien, 2002) су на Институту за француски језик и цивилизацију на Универзитету у Појшату спровели истраживање са циљем да утврде субјективну перцепцију тежине аутентичних докумената, односно због чега је неки усмени документ за ученике лак или тежак и да утврде који типови вежбања одговарају документима снимљеним у радио емисијама. Након спроведеног истраживања у коме је учествовало 52 ученика нивоа Б1-Ц2, закључили су да перцепција тежине докумената за наставника и ученика није иста, односно да су неки документи које су наставници сматрали тешким, ученици означили као лаке и обратно. Закључак је потврдио хипотезу да је правилан избор вежбања важнији од тога да ли аутентични документ садржи више или мање језичких тешкоћа. Док су вежбе површног разумевања (ученици заокружују речи које су чули) и вежбе глобалног разумевања (тачно-нетачно) погодне за рад на документима у којима је снимљен спонтани усмени говор, документи коју су се показали као тежи а који представљају усмено изговорен писани текст могу послужити као корпус за сложенија вежбања површног разумевања (вежбе допуне) или вежбања детаљног разумевања (питања са вишеструким одговорима).

2. Аутентични материјал и комуникативне компетенције

Док Анри Олек сматра да је примена аутентичног наставног материјала значајна само за развијање вештина разумевања, док за вештине изражавања, аутентични документ нема никаквих предности у односу на материјал из уџбеника, јер су за стицање вештине изражавања потребне друге менталне способности, на чије развијање наставни материјал не може да утиче (Holec, 1990: 69), Жан-Мари Дебезј (Debaisieux, 2009) сматра да је аутентични материјал изузетно важан управо за развијање компетенције усменог изражавања. Ауторка тврди да ће ученик на произведеном дидактичком материјалу моћи да уочи и меморише граматичке или лексичке елементе извучене из контекста али не и везу између тих облика и њихове комуникативне функције, тако да ће са тешкоћама моћи да их репродукује, док ће ученик који на аутентичном материјалу посматра и открива језичке аспекте који су му потребни за изражавања моћи да их успешно реактивира и практично примени.

Ауторка је спровела истраживање аутентичног корпуса који се састојао од великог броја усмених докумената, и издвојила четири најважније предности коришћења аутентичног аудитивног материјала за побољшање усменог изражавања: уочавање везе између лексике и граматике, уочавање најфреквентнијег значења неке речи, уочавање одлика различитих дискурса и суочавање са варијацијама у изражавању изворних говорника.

Прву предност истакла су и ранија проучавања која су показала да језик није организован према бесконачном избору граматичких и лексичких елемената, по принципу отвореног избора (*the open choice principle*) него да постоји одређен број конструкција које су делимично унапред конструисане (*the idiom principle*). На вештачком материјалу, односно оном произведеном у дидактичке сврхе, ученици не могу да уоче везу између лексичких и граматичких елемената, као на пример да је у француском језику глагол *dire* најчешћи глагол са којим се конструише заменица *dont* (42%) док су најфреквентније именице у овој конструкцији *façon* и *manière* (63%). Аутентични материјал такође пружа ученику могућност да уочи најфреквентније значење речи, које најчешће није оно које се прво наводи у речнику или уџбенику (на пример, реч *back* у енглеском језику нећемо најчешће срести у значењу *леђа*). Трећу предност представља могућност да ученици уоче одлике дискурса. Позивајући се на Бахтинову тезу да научити неки језик значи научити да се структурирају искази, јер се ми не изражавамо путем изолованих исказа или речи него путем дискурса, ауторка указује да само рад на аутентичном материјалу пружа ученику увид у карактеристичне одлике одређених дискурса. Коначно, анализа аутентичног материјала омогућује ученику да закључи колико су продукције изворних говорника различите што с једне стране демистификује појам изворног говорника и мотивише ученика а са друге стране подстиче богатство и различитост ученикове продукције, за разлику од осиромашених модела представљених у уџбеницима, који ученика наводе на имитирање.

Свон Передис и Гаел Верколије (Paradis & Vercollier, 2010) такође сматрају да аутентични материјал може да се користи за развијање свих језичких компетенција и да модерне франкофоне песме могу да буду оптимални аутентични материјал због тога што омогућују наставнику да кроз разноврсне задатке као што су вежбе разумевања, транскрипција или реконструисање текста песме, интерпретација, записивање делова текста, додавање строфа или разговор о садржају песме, код ученика упоредо развија све четири језичке вештине. Поред тога песма се као истински аутентични материјал не ограничава само на језичке компоненте (вокабулар, морфологија, синтакса) него пружа многе паралингвистичке и екстралингвистичке елементе. Пре свега, песма утиче на мотивацију ученика, спојем визуелних аудитивних и текстуралних елемената, задржава његову пажњу и омогућује наставнику да и лошије ученике укључи у разноврсне активности. Поред тога, она је одличан активатор процеса усвајања језика јер истовремено активира неколико делова мозга док ритам и рима поспешују памћење. Понављањем текста песме праћеним ритмом, на сличан начин као што деца памте песмице и бројалице, ученик усваја језичке структуре страног језика које ће касније моћи да репродукује.

3. Адаптирање аутентичног материјала за наставне сврхе

Веома су подељена мишљења о овом аспекту, поготово од када су аутентични текстови почели да се увршћују у уџбенике страног језика. Мишљења варирају од екстремног става да се на аутентичном материјалу не смеју вршити никакве интервенције, преко ставова да се смеју избацити делови текста који садрже језичке облике који би збуњивале ученике, или да се на аудитивним материјалима могу вршити корекције успоравањем говора помоћу компјутера или додавањем титлова на неразговетним местима. Ако се осврнемо на дефиницију аутентичног материјала према Косту и Галисону према којој је то "(...) сваки звучни или писани документ, који није сачињен за употребу у учионици или за проучавање језика, већ да би одговорио потреби комуникације, информисања или стварне језичке експресије" (Coste et Galisson, 1976 :21), можемо се запитати и да ли постоји истински аутентични наставни материјал будући да је он самим тим што је избачен из изворног контекста и постао намењен настави изгубио једну од својих кључних особина - да буде намењен комуникацији и да подразумева постојање одређеног контекста.

Чини се, међутим да основно питање не треба да буде прилагођавање форме документа него да се треба фокусирати на прилагођавање активности, задатака и педагошког приступа. Другим речима, избор документа од стране наставника треба да буде прилагођен интересовањима и потребама публике, циљу наставе и прогресији. Још је значајније да избор активности буде прилагођен нивоу знања ученика и што сличнији стварном задатку изван учионице.

Валери Леменије (Lemeunier, 2005) наводи четири главне етапе из којих се састоји рад на аутентичном документу: **експозиција**, односно излагање ученика садржају документа, **елaborација**, односно обрађивање различитих језичких и нејезичких садржаја документа, којој следе етапа **утврђивања или усвајања језичких елемената** и етапа **продукције**. Прва етапа обухвата фазу сензибилизације или упознавање ученика са аутентичним документом, са циљем да га заинтересује за тему о којој је реч. Затим следи фаза разумевања у којој је аутентични материјал изузетно значајан јер је његова улога да поред језичких способности подстакне све друге способности и чула које користимо у стварним ситуацијама да бисмо разумели текст или саговорника. Она се састоји из три фазе: антиципације, глобалног разумевања и детаљног разумевања. Антиципација подразумева уочавање паратекстуалних елемената писаног документа (фотографије, илустрације, графикони) или екстралингвистичких елемената аудитивног документа који олакшавају разумевање. Следи фаза глобалног разумевања током које ученици проверавају хипотезе које су поставили током фазе антиципације. Треба напоменути да последња фаза, детаљно разумевање не значи да ученици морају да разумеју све лексичке елементе него да ће се обратити детаљнија пажња на оне елементе и информације које су значајне за реализацију задате активности или задатка. Следећа етапа је обрађивање документа а састоји се из фазе уочавања, када ученици сами траже информације садржане у документу и фазе концептуализације приликом које они на основу информација уочених на корпусу формулишу правила. Следи етапа усвајања садржаја која се одвија кроз систематизацију и увежбавање издвојених језичких елемената, како би касније могли да се репродукују у току последње етапе, етапе усмене или писмене продукције.

Пример примене аутентичног видео материјала, који ће овде бити презентован, коришћен је у настави француског језика за правнике нивоа Б1. Реч је о

документарном филму Рејмона Депардона „10e chambre: instants d'audience“² који приказује аутентичне секвенце снимљене приликом суђења у једном француском суду. Свака секвенца траје око 15 минута и приказује саслушање окривљеног, његов исказ, исказ тужиоца, питања која окривљеном поставља судија и изрицање пресуде. Поред прегледа наведених етапа, у табели бр 1. предложене су неке од наставних активности, али њихова листа није коначна будући да се овакав аутентични документ може користити и на другим нивоима уз прилагођавање активности и фокусирање на друге језичке елементе.

ЕТАПА	ЦИЉ	АКТИВНОСТ
I ЕКСПОЗИЦИЈА	Усмеравање пажње на смисао	
1. сензибилизација	Подстицање интересовања ученика за тему	Упознавање са темом, резимирање претходних знања о теми (н.пр. обнављање вокабулара из кривичног права)
2. разумевање	Подстицање свих језичких и нејезичких способности и знања ученика да би разумео документ	
а) антиципација	Уочавање вањезичких елемената који помажу разумевање	Ученици постављају претпоставке о садржају видео записа пре него што су га чули
б) глобално разумевање	Уочавање елемената који потврђују или негирају постављене хипотезе	Слушање-гледање: Ученици гледају документ и проверавају постављене хипотезе (н.пр. ко је окривљени, које је дело учинио, када, на који начин итд)
ц) детаљно разумевање	Прецизније уочавање релевантних језичких и других елемената	Поновна гледања уз различита вежбања разумевања
II ОБРАДА	Усмеравање пажње на функционисање језика	
1. уочавање	Уочавање лексичких и дискурзивних елемената	Ученици проналазе одговоре на питања: Шта каже судија-тужилац-окривљени, на који начин се обраћа, које изразе (глаголско време) користи итд

2 10e chambre: instants d'audience, Raymond Depardon, 2003

2. концептуализација	Формулисање правила	Ученици сами формулишу правила везана за употребу језика (говорни чинови, начини обраћања) или за граматичке елементе (н.пр.употреба прошлих времена, кондиционала итд).
III УТВРЂИВАЊЕ-УСВАЈАЊЕ	Усмеравање пажње на форму-утврђивање језичких структура	Граматичка вежбања (усмена или писмена)
IV ПРОДУКЦИЈА	Симулација реалне комуникативне ситуације	Усмена продукција (н.пр.игра по улогама у судници), писмена продукција (н.пр.састављање записника, израда пресуде)

Табела бр. 1 – Практична употреба аутентичног видео материјала у настави француског језика за правнике

Закључак

Из наведених научних истраживања произилази да је употреба аутентичног наставног материјала постала изузетно значајна компонента наставе страног језика. Такође се може закључити да се коришћењем аутентичног наставног материјала могу у мањој или већој мери унапређивати и рецептивне и продуктивне компетенције, као и да се може користити на свим нивоима учења под условом да његов избор буде прилагођен учениковом интересовању, нивоу знања, циљевима наставе и прогресији. Будући да је главни мотив коришћења аутентичног материјала да ученика доведе у ситуацију што сличнију оној у којој ће се наћи у реалном животу, неопходно је такође да задаци који се постављају пред учеником буду што сличнији онима са којима ће се сретати у будућности. Из наведеног примера се може видети и да аутентични наставни материјал садржи неопходне социолингвистичке, културолошке и друге вањезичке елементе без којих је немогуће замислити успешну комуникацију. Чињеница да правилна примена аутентичног документа подстиче ученикову мотивацију, као и да повољно утиче на развој ученикове аутономије, што је такође један од циљева модерне дидактике, наводи нас на закључак да је употреба аутентичног документа постала истинска потреба у модерној настави страног језика.

Литература

Conseil de l'Europe 2001: Conseil de l'Europe, *Cadre européen commun de références pour les langues- Apprendre, enseigner, évaluer*, Conseil de l'Europe/Didier, Paris.

Дебезј 2002: J-M. Debaisieux, Des documents authentiques oraux aux corpus : un défi pour la didactique du FLE , *Mélanges CRAPEL* n°31, 35-56.

Галисон, Кост 1976 : R. Galisson, D. Coste, *Dictionnaire de didactique des langues*, Hachette, Paris

Олек 1990 : Н. Holec, Des documents authentiques, pour quoi faire ? *Mélanges pédagogiques* 1990, 65-74.

Кампер, Скипијен 2002: A. Kamper, C. Skupien, Les documents radiophoniques dans l'enseignement de la compréhension orale. *Mélanges CRAPEL* n° 31,173-189.

Леменије-Кере 2005: M. Lemeunier-Quéré, Créer du matériel didactique : un enjeu et un contrat. *Franc parler*. http://www.francparler.org/dossiers/lemeunier_quere2006.htm. 07.01.2012.

Леменије 2005: V.Lemeunier, Élaborer une unité didactique à partir d'un document authentique, *Franc Parler*. <http://www.francparler.org/dossiers/lemeunier2006.htm>. 10.01.2012.

Милановић 2009: M.Milanović, Blog u nastavi stranog jezika. *Jezik struke - teorija i praksa*, Univerzitet u Beogradu, 388-394.

Паради, Верколије 2010: S. Paradis, G.Vercollier, La chanson contemporaine en classe de FLE/FLS: un document authentique optimal? *Synergies Canada* no 2/2010, Gerflint.

Пирен 1988: Ch.Puren, *Histoire des méthodologies de l'enseignement des langues*, CLE International, Paris.

UTILISATION DU DOCUMENT AUTHENTIQUE: PLAISIR OU NÉCESSITÉ?

Résumé

L'objectif de cet article est d'éclaircir, sinon de répondre à de nombreuses questions qui se posent autour de l'emploi des documents authentiques dans l'enseignement des langues étrangères: à quel niveau est-il possible d'utiliser un document authentique ? Quelles sont les compétences qui peuvent être favorisées par son utilisation? Faut-il aménager un document authentique en vue de l'apprentissage ? Est-il nécessairement adapté du seul fait qu'il est decontextualisé pour être employé dans un cours de langue ?

Mots clés: document authentique, enseignement des langues étrangères

Јулијана Вулеџић¹
Крађујевац

ФЕНОМЕНИ ЈЕЗИЧКОГ КОНТАКТА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ БИЛИНГВАЛНИХ СТУДЕНАТА ГЕРМАНИСТИКЕ

У раду се анализирају уџицаји немачког језика у писаној продукцији српског језика билингвалних студената германистике. Непосредни међујезички контакти српског и немачког се истражује у контексту двојезичности са лингвистичког и социолингвистичког аспекта. Анализа социолингвистичког уџишника је показала да је један мањи број иџишника у приватном домену и у примарним друштвеним мрежама у Србији задржао уџишребу немачког језика. Већина иџишника је пак овај домен у Србији изгубила, док је посредни контакт са немачким језиком делом очувала у јавном домену, а непосредни у професионалном домену и секундарним друштвеним мрежама. Лингвистичка анализа прикућеног језичког материјала дозвољава нам да закључимо да је трансференција немачког језичког елемената највише заступљена у морфосинтакси, затим у лексци, а најмање у правопису.

Кључне речи: контактна лингвистика, билингвизам, феномени језичког контакта, трансференција

*„Постоји, чега моје, болести која најда језик као зараза
тело. Памтиш ја ипакве заразе и морије језика. Бива то најчешће са се
додирима једног народа са другим, тамо где се језик ипак о језик другог
народа. [...] Кад дод се два језика сусрећу и измешају, они су као двије
војске у бици на живој и смрт. [...]”²*

Увод

0.1 У мудрим речима Стефана Немање назире се управо оно што је предмет истраживања контактне лингвистике, тачније контакт међу језицима са системсколингвистичким и социолингвистичким феноменима који из тог контакта произилазе. У овом раду покушаћемо да прикажемо тек један аспект те „битке“ међу језицима.

02. Предмет истраживања Како међујезички контакт за собом оставља трагове у језицима који у том контакту учествују (уп. Bechert/Wildgen 1991: 57), ми смо у овом раду трагали за траговима немачког језика у преводима и саставима на српском језику билингвалних студената германистике и њиховим последицама у подсистемима српског језика (правопис, лексика, морфосинтакса).

03. Циљ и методе рада Овим радом желимо да укажемо на чињеницу да стварност језика представља језик у употреби, *energia*, продуцирајућа активност, како ју је пре стотину година назвао В. Хумболт, те само посматрање појединачног живог говора „може дати праву слику живог језика“ (уп. Wandruschka

1 julijanavuletic@yahoo.de

2 Речи Стефана Немање – оца Симеона (1166-1196) изговорене на самртничкој постељи, које је записао његов најмањи син Растко, Свети Сава. Извор: www.nemanja.de/stefan-nemanja/zavestanje-stef.. приступ страници: 25.02.2012.

1984: 70). Инструменти које смо користили у истраживању са циљем да откријемо тај „живи“ српски језик билингвалних студената германистике били су а) социолингвистички упитник, б) писани састави на српском језику и ц) преводи са немачког на српски језик. Наше истраживање се одвијало у пет корака: 1) састављање упитника, 2) спровођење анкете, 3) одабир текстова за превод и тема за саставе 4) превођење и писање састава и 5) обрада и интерпретација упитника и добијеног језичког материјала. Дакле, наш приступ је дводимензионалан: проблем осветљавамо са социолингвистичког и лингвистичког аспекта. Тако смо на основу података добијених социолингвистичким упитником, заједно са анализом друштвених мрежа³, могли да устврдимо степен употребе немачког језика и оне социолингвистичке чиниоце који су узрок појавама феномена међујезичког контакта; лингвистичка анализа нам, са друге стране, даје одговор на питање који се то елементи немачког језичког материјала преносе у српски језик, те на који начин и у којој мери изазивају структуралне промене у српском језику билингвалних студената германистике.

04. **Корпус** У истраживању учествовало је укупно једанаест билингвалних студената немачког језика од прве до треће године германистике на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Двојезичност студената је увећани случајева мигрантски условљена (9), а код двоје испитаника је двојезичност резултат одрастања у вишејезичној средини. Корпус рада чине анкета спроведене са студентима и писани дискурс на српском језику.

Ипак, пре него ли се посветимо представљању резултата истраживања посветићемо се накратко предмету и развоју контактне лингвистике и проблему прилично конфузне терминологије, са посебним освртом на појам билингвизма.

2. Контактна лингвистика, феномени језичког конатка и терминологија која их прати

Познато је да људи од свог постања ступају у контакт једни са другима увек и свуда. Разнородност и сплет тих контаката доводи до културолошких и језичких додира. Узроци ових контаката могу бити вољни и невољни, а контакт посредан или непосредан⁴. Као средство социјалне комуникације, језик није могуће посматрати без припадника друштвених заједница које говоре одређеним језиком (уп. Давидовић 1999: 83), те се научно занимање за језик и бављење језиком не сме ограничити на посматрање језика као затвореног апстрактног система (уп. Слупе 1975 :1). Језички контакт претпоставља контакт између различитих индивидуа и различитих зеједница, дакле, не сусрећу се језици сами по себи, већ у бити припадници дотичних језичких заједница (уп. *Földes* 2005: 22).

Међујезички контакт као лингвистички феномен свакако није нов предмет изучавања, али су главна питања језика у контакту дужну пажњу лингвиста привукла прилично касно. Тако се тек 50тих година 20. века са првим систематским студијама, међу којима су најугицајније биле монографије Вајнрајха (*Weinreich*)

3 Више о концепту друштвених мрежа видети код *Milroy* (1987).

4 О миграцијским токовима са простора бивше СФРЈ и новијим миграцијама са простора Србије у Немачку говори *Павлица* (2005). Ове миграције су биле један од узрока како посредних тако и првенствено непосредних контаката српског и немачког језика.

*Languages in Contact*⁵ 1953. и Хаугена (Haugen) *The Norwegian Language in America* 1953. и *Bilingualism in the Americas* 1956, постављају теоријски фундаменти и методолошки оквири истраживањима међујезичког контакта (уп. Слупе 1975: 2; Goldbach 2005: 13; Бугарски 2009: 38; Филиповић 1986: 33; Ајдуковић 2004: 9).

У 18. веку се лексикографи сусрећу са проблемом *посуђеница* (*loanwords, Lehnwörter*), те се у том периоду јавља термин *језичко мешање* – *Sprachmischung, Language Mixture* (уп. Филиповић 1986: 19).⁶ Лингвисти 19. века говоре о *мешаним језицима*. Појаву „мешања“ језика, тачније међусобног утицаја језика, уочио је Шухарт (Schuchardt) већ 1884. године (уп. *Földes* 2005: 7; Weinreich 1976: 49; Филиповић 1986: 19; Weinrich 1984: 76). За њега ова појава није изузетак, већ правило. Не слаже се са Расковом (Rask), Шлајхеровом (Schleicher) и Милеровом (Müller) тврдњом⁷ да нема мешаних језика, већ истиче да нема језика који је „посве немешан“⁸ и полази од становишта да се свако језично мешање темељи на више или мање развијеној двојезичности (уп. Filipović 1986: 20, 21).

У другом периоду развоја контактне лингвистике (друга половина 20. века) преовладава употреба новог термина „*језичко или лингвистичко посуђивање*“ наместо старог „*мешање језика*“, који ће бити у употреби све до појаве новог⁹ термина „*језици у контакту*“. (уп. Филиповић 1986: 25, Ајдуковић 2004: 15). Тако је, да се на тренутак поново запутимо у 19. век, Шухарт, давно пре Вајнрајха (Weinreich), Хаугена (Haugen), затим Фишмана (Fishman), Мајерс-Скотон (Mayers-Skotton), Поплак (Poplack), Клајна (Слупе) и других, наговестио проблем¹⁰ који ће потоњи лингвисти уобличити у нову лингвистичку дисциплину. *Од краја 19. века до данас, од Шухарта преко Вајнрајха до М. Скојтон и осталих, настајала је, развијала се и редефинисала једна нова научна дисциплина, чији се почетиак везује ујраво за Вајнрајха*¹¹.

У овој лингвистичкој дисциплини, која се од 1979. године назива *контактним лингвистиком*¹² (уп. Scharlaj 2007: 16–17), врше се многобројна истраживања у вези са различитим контактним ситуацијама, али су истраживања и даље усмерена на раван лескике, док су студије о синтакси и морфологији релативно ретке (уп. Goldbach 2005: 13). Такође настају различите теорије и приступи који

5 Утемељује се једна нова дисциплина језичких истраживања, а термин *језици у контакту* (енгл: *Languages in Contact*) постаје је уобичајен од појаве монографија Јуријела Вајнрајха 1953.

6 Резултат њихових истраживања је углавном био попис посуђеница, а ретко су се разматрале гласовне промене и синтаксичке појаве (уп. Слупе 1975: 2).

7 Милер је у свом спису објављеном 1861. године говорио да језици, додуше, у свом вокабулару могу бити помешани, али граматике се никад не могу мешати“ (уп. *Földes* 2005: 149).

8 „Selbst dichte Zusammenschlüsse, wie die Flexionsendungen, sind gegen Einbruch von Fremdem nicht gesichert“ (уп. Weinreich 1976:49). (Чак и тешко пропусне свезе, као што су оне са флексионим морфемама, нису безбедне од упада страног језичког материјала. – превод аутора чланка).

9 Хауген истиче да је термин много старији и да га је већ 1836. године употребио В. фон Хумболт (W.v. Humboldt), уп. Filipović 1986: 17.

10 „Ich habe behauptet, dass unter allen Fragen mit welchen die heutige Sprachwissenschaft zu thun hat, keine von grösserer Wichtigkeit ist als die Sprachmischung“, уп. Schuchardt 1884: 3, цит. према *Földes* 2005: 7. (*Тврдио сам да од свих питања којима се бави данашња лингвистика нема важнијег до мешања језика. – превод аутора чланка*)

11 Детаљнији преглед историје проучавања језичких контакта, хронолошке и појмовне периодизације, дају Филиповић (1986: 19–35) и Ајдуковић (2004: 7–47).

12 У немачкој контактнелингвистичкој литератури су напоре до употреби два термина за контактну лингвистику: *Sprachkontaktforschung* (уп. Riehl 2004; Bechert/Weldgen 1991) и *Kontaktlinguistik*, који Нелде (Nelde) 1980. године уводи у употребу у немачку контактнелингвистичку литературу, уп. Schöntag 2009: 34.

описују језички контакт (уп. Winford 2003: 6-9), тако да контактна лингвистика, израсла из других лингвистичких дисциплина, доживљава надалеко и нашироко велики напредак и остварује ближе односе не само са науком о језику, већ и са друштвеним и социјалним наукама (уп. Scharlaj, 2007: 17; Achterberg 2005: 35).

Иако је термилошко-појмовни апарат контактне лингвистике поприлично неједначен (а томе према нашем мишљењу има више разлога, о чему ћемо говорити касније), углавном се сви истраживачи у овој дисциплини слажу у једном: контактна лингвистика представља вишедимензионално поље истраживања које укључује скоро све хуманистичке науке, тачније науке о човеку (уп. Oksaar 1980: 43), односно према Винфорду (Winford) једно широко интердисциплинарно поље, тако да у задатак контактне лингвистике спада откривање различитих лингвистичких и социокултурних чинилаца у језичком контакту чији се утицаји одражавају у језику (уп. Westergaard 2008: 81). Из којих разлога (нпр. миграције), на који начин (посредно или непосредно) и у ком обиму и интензитету у каквим контактним ситуацијама (доминантност домена, јачина друштвених мрежа и сл.) се такви контакти остварују, зависи од сплета најразличитијих околности и услова. Најважнији феномени језичког контакта су интерференција, тачније трансференција¹³, и прекључивање кода. Они се сматрају централним предметом изучавања језика у контакту и заједно са истраживањима вишејезичности чине језгро контактне лингвистике (уп. Ros 2009: 71).

У контактнولينгвистичкој литератури постоји једно својеврсно термилошко „мноштво“ и „сударање“ термина¹⁴ у разматрању појава, процеса и исхода језичког контакта¹⁵. Док су језички контакти унутар историјско-упоредне лингвистике били изучавани пре свега са аспекта промена у језику и арелане лингвистике (уп. Westergaard 2008: 78), данас је контакт међу језицима постао предмет интересовања и истраживања психолога, социолога, етнолога, антрополога итд. Управо један од узрока нејединствености терминологије контактне лингвистике јесте могућност интердисциплинарног изучавања предмета. Други разлог је „креативност“ индивидуалних превода из енглеске контактнولينгвистичке литературе¹⁶, а трећи би био тај што термини сустижу и престижу једни друге, али се не кристалишу, стари се не замењују новим, већ постоје упоредо и попримају полисемна и синонимна значења¹⁷.

Термин *интерференција* је од Вајнрајхове дефиниције (уп. Weinreich, 1976:15) претрпео многа сужавања и уопштавања (уп. Sinner 2001: 8) и не примењује се једнообразно (уп. Scharlaj 2007: 33). Вајнрајх поврх тога под општим

13 У нашем раду се одлучујемо за употребу појма *трансференције* као једног од феномена језичких контаката, при чему из употребе у потпуности избацујемо исувише рабљени термин *интерференција*.

14 Ова несрећна околност отежава поред осталог и претраживање потребне литературе. Тако су нас у много пута наслови одређених радова доводили у заблуду.

15 Многи аутори користе различите критеријуме за разликовање појединачних појава у међујезичком контакту (о овоме исцрпније уп. Földes 2005: 70 и даље).

16 У немачкој литератури смо, на пример, пронашли: *Sprachwechsel* за прекључивање кода (*code switching*), али и за замену језика (*langague shift*), а за замену језика још и *Sprachverlagerung*, *Sprachumstellung*, *Sprachverschiebung*, *Sprachaufschiebung*, *Sprachverlust* (уп. Földes 2005) итд. У српској литератури смо наишли на два термина: замена језика (Симовић/ Филиповић 2010) и смена језика (Филиповић-Савић 1999).

17 Интерференција као појам за лексичко позајмљивање, затим повреду језичке норме, али и за појаву мешања језика уопште, за прекључивање кода (енгл. *code switching*) или пак замену језика (енгл. *language shift*), уп. Földes 2005: 63 и даље.

појмом *интерференције* своди све појавне облике језичког утицаја (уп. Clyne 1975:1; Weinreich, 1976: 51-67). Многи водећи лингвисти су чинили напор да се терминологија усагласи, а многи пак стварају своје термине, тако да проблем једне уједначене терминологије конактне лингвистике и даље остаје (уп. Bechert/Wildgen 1991: 35) и опстаје. У разликовању и именовању појава, процеса које те појаве изазивају као и исхода тих процеса у језичком контакту морају се узети у обзир три дистинкције и према њима, тачније у складу са њима, „поспремити“ постојећу терминологију.¹⁸ Ми ћемо као општи појам за све манифестације језичког контакта користити израз *феномени језичког контакта*. Под тим појмом подразумевамо на једној страни *двојезичности*, односно *вишејезичности* као *последницу* међујезичког контакта (пицини и креоли), и *двојезичности* или *вишејезичности* као *узрок* међујезичког контакта и утицаја, а на другој појаву *трансференције* која означава преношење елемената, обележја и правила из једног у неки други језик¹⁹, са својим последицама у *parole* и *langue*, у синхронији и дијахронији са аспекта посредног и непосредног контакта²⁰, и *прекључивање кода* са својим подврстама (Хауген, Мајерс-Скотон, Поплак и други, уп. Földes 2005).

Уколико ближе и боље осмотримо констелацију постојећих језика, онда се може закључити да је билингвизам све друго само не изузетак (уп. Frantzen 2004: 9; Wandruschka 1984: 67). Сви аспекти двојезичности и вишејезичности, све једно које се реалности означавају овим појмом (индивидуална или пак друштвена, уп. Bechert/Wildgen 1991: 51; Riehl 2004: 11) могу бити предмет истраживања конактне лингвистике. Овербеке (Overbeke) је 1972. године у свом разматрању билингвалности пронашао ни мање ни више него 21 дефиницију двојезичности (уп. Földes 2005: 8). За Леонарда Блумфилда (Leonard Bloomfield) је двојезичност „native –like control of two languages“ (уп. Bloomfield 1935: 56, цит. према Clyne, 1975: 66), док Џон Макнамара (John Macnamara) сматра да билингвизам постоји ако један говорник уз свој матерњи језик поседује знање из другог језика у једној од четири вештине (уп. Frantzen 2004:12). Други екстрем чине минималистичке дефиниције билингвизма, па тако Хауген предлаже да „minimalni zahtjev bude da se netko smatra bilingvalnim govornikom već od časa kada može na drugom jeziku upotrijebiti nekoliko potpunih izričaja sa punim značenjem, a Diebold (1961)“ се о овоме изјашњава још радикалније, те „ је чак dopustio da ih samo razumije“ (уп. Filipović 1984-1985: 861). Једну другу, веома уопштену, дефиницију билингвизма даје Вајнрајх: Билингвизам је наизменична употреба два језика, тачније „the practice of alternatively using two languages“ (уп. Clyne 1975:66)²¹. Основи разлог

18 1) врста језичког контакта: посредни/непосредни контакт, 2) *parole/langue* 3) синхронија и дијахронија. У даље образлагање се не упуштамо, будући да би то превазишло оквире овога рада.

19 Клајн уместо термина *интерференција* користи термин *трансференција*, а уводи и термин *трансверзија* у циљу прецизнијег разлучивања трансференције од прекључивања кода (уп. Clyne 1975: 17; Clyne 2003: 159–192).

20 Трансференција је појава која је окидач за многе процесе у међујезичком контакту. Неке од последица трансференције су, на пример, *позајмљивање* (Бецова (Betz) подела из 1974, уп. Westergaard 2008:83; Ros 2009: 71), које је према нашем мишљењу резултат пре свега посредног контакта, а исход трансференције су позајмљенице у стандарду једног језика под посредним утицајем другог на синхроној и дијахроној равни, или *конвергенција*, која је резултат интензивног и непосредног међујезичког контакта, где услед трансференције долази до структуралног изједначавања „слабијег“ језика по узору на доминантни језик, уп. Földes, 2002: 16; Clyne 2003: 79.

21 Критика ових дефиниција се састоји у томе да се с једне стране одбацује критеријум перфектности, јер билингвалне особе ретко могу да добро говоре у оба језика у свим темама/доменама, а са друге стране би према минималистичким дефиницијама све индивидуе биле билингвалне (уп. Lippert 2010: 21; Clyne 1975: 66; Bechert/Wildgen 1991: 30).

непостојања јединствене дефиниције билингвизма јесте што билингвизам поседује многе појавне облике (уп. Frantzen 2004: 11) и што се може изучавати са више аспеката. Будући да билингвизам није апсолутна, већ релативна способност (уп. Földes, 2005: 11), ми ћемо се у циљу нашег истраживања приклонити функционалном посматрању двојезичности и билингвалима сматрати оне особе које два или више језика користе као средство изражавања и комуникације и које су у стању да се пребацују са једног на други језик када то ситуација захтева (уп. Oksaar 1992: 24, 2001: 24, 2003: 31, цит. према Földes, 2005: 11). Такође се у зависности од перспективе посматрања билингвизма у научној литератури говори и о различитим типовима двојезичности, чиме се прихвата чињеница да двојезичност односно вишејезичност није јединствен (уп. Савић 1989: 11), већ више-димензионалан феномен (уп. Pabst 2007: 17)²².

Али, како усвајање и употреба језика није стање, већ је стално променљив процес (уп. Стојановић 2010: 18), тако се у овом контексту јавља и не тако једоставно питање дефиниције *мајтерњег језика* (уп. Савић 1989: 15). Многи истраживачи контактне лингвистике се слажу у томе да је овде понекад и бесмислено говорити о матерњем језику²³, те многи користе дистинкције као што су: *први језик* наспрам *другог језика*, *примарни језик* наспрам *секундарног* (уп. Стојановић 2010: 19)²⁴. У нашем раду ћемо, у зависности од контекста, користити термине матерњи језик, страни језик, први и други језик.²⁵

3. Анализа корпуса

И Хауген и Вајнрајх су наглашавали да се појаве језичког контакта могу објаснити како структурално тако и неструктурално (уп. Clyne 1975: 2; Weinreich 1976: 17), тачније језичким и ванјезичким чиниоцима. Са системсколингвистичког становишта се језички систем српског језика у билингвалних студената германистике анализира у погледу структуралних промена које настају услед трансференције елемената немачког језичког система (правопис, лексика, морфосинтакса), док социолингвистички аспект истраживања омогућава увид у језичко понашање испитаника као и утицаје интензитета контакта са српским и немачким језиком, који се одражавају у различитим подсистемима српског језика са

22 Тако се у зависности од одвојености језичких система код билингвала разликује између координиране, сложене, субординиране вишејезичности (уп. Clyne 1975: 86; Савић 1989: 40), у зависности од начина и тренутка усвајања другог језика се разликује симултана наспрам сукцесивне двојезичности (уп. Pabst 2007: 17), ране и касне двојезичности (уп. Савић 1989: 40), природне наспрам културолошке двојезичности (уп. Pabst 2007: 18), а према степену владања језицима прави се разлика између еквилингвизма, семилнгвизма, билингвизма са доминацијом матерњег (првог) језика, билингвизма са доминацијом другог језика, односно балансиране, доминантне двојезичности и полујезичности (уп. Stölting, 1980: 199; Савић 1989: 40; Pabst 2007: 18, 21; Петровић 2009: 68).

23 Најцеловитија обрада питања матерњег језика (деца миграната) се налази у радовима Т.С. Кангас (1989) према којој таква деца могу имати два и више матерња језика, а за одређење матерњег језика ваља узети у обзир неколико, а не само један критеријум (уп. Савић 1989: 15).

24 Чак је било и покушаја да се и на есперанту пронађу прецизније ознаке као *гешаиро лингво* (родитељски језик) или *денаска лингво* (језик у коме се нека особа рађа) (уп. Савић 1989: 14).

25 За разликовање другог од страног језика користимо Дитрихову (уп. Dietrich 2004: 312) дефиницију да се другим језиком назива онај који се, као и први, учи у непосредном окружењу и у свакодневној комуникацији без специфичних наставних мера. Страним језиком се назива онај језик који се учи помоћу наставних мера и у једнојезичном окружењу.

већим или мањим степеном трансферирања елемената и обележја немачког језика материјала.

3.1 Анализа упитника

Упитник за ово истраживање смо саставили комбиновањем два већ постојећа упитника коришћена у сличним истраживањима (уп. Auburger, 1979: 100–120 и Achterberg, 2005: 290–308). Наш упитник се састоји од шест комплекса питања којима су обухваћени: 1. социодемографски подаци (старост, пол, порекло, дужина боравка на немачком говорном подручју и сл.), 2. усвајање језика и језичка компетенција (примарна и секундарна социјализација, самопроцењивање језичке компетенције), 3. употреба немачког језика у Србији (у приватном, јавном и професионалном домену)²⁶, 4. идентитет, 5. учесталост контакта са немачким језиком и 6. употреба језика у друштвеним мрежама испитаника.

Упитник је био двојезичан и студентима је било препуштено да бирају језик на коме ће давати одговоре.²⁷ Што се тиче социодемографског статуса испитаника у истраживању је учествовало четири младића и шест девојака, старосне доби од 19 до 24 године. Од 11 испитаника двоје је одрасло у вишејезичној средини и никада није боравило на немачком говорном подручју, петоро их је рођено у Швајцарској/Немачкој²⁸, а у Швајцарску/Немачку је одведено четворо њих²⁹.

Посматрамо ли на ком се језику одвијала примарна социјализација испитиваних студената можемо издвојити три формације. У прву спадају студенти (8)³⁰ који су језике учили истовремено, другу чине студенти (2) који су најпре учили српски језик, док је један студент, као усамљени примерак треће, прво учио немачки језик. Ток секундарне социјализације чини испитивану групу још хетерогенијом, тако да се са овог аспекта издваја чак осам формација, које су и данас од битног значаја за степен трансференције³¹. У сваком случају, већина студената

26 Једна коначна класификација која би обухватила све теоријски могуће изворе и домене језичке варијабилности не постоји, будући да број домена зависи од специфичности говорних заједница у стварности; *Шмиц-Рор је дефинисао девет језичких домена* (уп. Симовић/Филиповић 2009: 28), док се *Фишман ограничава на пет* (уп. Bechert/Wildgen 1991: 35). У основној грубој подели домени се деле на *приватни* (деца, супружници, родитељи, рођаци, пријатељи), *јавни* (администрација, службе, трговина/саобраћај, медији) и *професионални* домен (радно место, образовање), уп. Bechert/Wildgen 1991: 35–36.

27 У вези са овим смо запазили две интересантне појаве. Седморо испитаника је давало одговоре само на српском језику, један више на српском, један само на немачком језику. Оно што нам је било посебно занимљиво јесте да је један студент на сва питања одговарао двојезично и то истим редоследом језика на коме су питања постављана, а један је одговоре давао на српском тамо где је питање било прво постављено на српском, и обрнуто, на немачком тамо где је питање било прво постављено на немачком.

28 У Швајцарској су рођени и одрасли: студент БГ до пете године; ММ до седме године; АП до 14 године, а у Немачкој: СН до четврте године и ТН до шесте године.

29 У Швајцарску су одведени студенти: ТО у старосној доби од 4 месеца, живео тамо до своје девете године; НЛ у старосној доби од годину дана, живео до своје четрнаесте године. У Немачку су одведени студенти: НЈ у старосној доби од 9 година, где је живео до четрнаесте године; СП „као беба“, где је живео до своје осме године.

30 Један од ових осам студената је истовремено учио српски и влашки као матерње језике, а немачки као страни језик. Његове секундарне друштвене мреже чине рођаци и пријатељи који говоре немачки и влашки, те је у контакту са њима неформално усвајао немачки језик.

31 1) двоје студената је ишло у обданиште у Немачкој/Швајцарској, док су основну и средњу школу завршили у Србији; 2) један студент је ишао у обданиште где су се говорила два језика (српски и швебиш), а основну и средњу школу је похађао на српском језику; 3) један студент је део основне школе (прва три разреда) завршио у Србији, а остатак основне и средњу школу у Немачкој; 4)

је са немачког језика као језика већине била приморана да пређе на српски језик као језик већине.

Анализом домена употребе немачког и српског језика у Србији дошли смо до закључка да је само мали број испитаника у приватном домену као и у примарним друштвеним мрежама у Србији задржао употребу немачког језика. Лингвистичка анализа нам је, са друге стране, потврдила претпоставку да је код ових студената степен трансференције веома висок. У примарним друштвеним мрежама (породица) испитаници употребљавају искључиво српски језик, углавном српски или више немачки.³² У секундарним мрежама (пријатељи, родбина, колеге и сл.) четворо студената користи углавном српски, један влашки, српски и немачки, док шест студената користи и српски и немачки³³.

Дакле, анализа социолингвистичког упитника нам је показала да су се код већине испитаника домени употребе немачког језика готово сасвим сузили и изгубили, да већина посредни контакт са немачким језиком у Србији остварује у јавном домену (интернет, телевизија, видео-филмови, књиге, новине и часописи), а у приватном домену непосредни контакт путем рођака и пријатеља у Швајцарској/Немачкој и слабих друштвених мрежа. Анализа језичког материјала потврдила је нашу претпоставку да слабе везе друштвених мрежа и посредни контакти, иако се домени употребе језика губе, ипак представљају чиниоце који битно утичу на очување немачког језика, те се самим тим одражавају и на присутност трансференције са последицама по структуралне промене у српском језику испитиваних билингвала о чему ћемо говорити у наредном поглављу рада.

3.2 Анализа језичког материјала

Испитаници су у упитнику имали понегде и прилику да поред заокруживања одговора дају и своје коментаре, тако да ћемо анализу почети са трансференцијом коју смо запазили у упитнику:

1. Нисам имао *дневни* додир са немачким језиком... (одабир лексеме)
2. Нико није рођен у иностранству, осим *браћ*. (именичка промена)

Трансференција у свим истраживаним подсистемима српског језика у писаној продукцији (правопис, лексика и морфосинтакса) најмање је присутна у области правописа (писање именица великим словом и употреба зареза за одвајање зависних реченица према правилима правописа немачког језика). Такође смо уочили да је у саставима трансференција мање заступљена него у преводима³⁴. У преводима је писање именица великим словом присутна у занемарљивом

један је ишао у обданиште и похађао основну школу са допунском наставом на српском језику у Швајцарској; 5) један студент је ишао у обданиште у Немачкој, део основне (прва два разреда) је похађао у Немачкој, док је остатак основне и средњу школу завршио у Србији; 6) један студент је основну и средњу школу похађао у Србији, а немачки је учио као страни језик, али и неформално у контакту са рођацима и пријатељима из Немачке; 7) двоје их је ишло у обданиште, основну и средњу школу у Србији и 8) један је ишао и у обданиште и у основну и средњу школу у Швајцарској.

32 Троје студента употребљава искључиво српски језик, док и немачки и српски користи седам студента, од тога шест више српски а један више немачки, а један поред влашког (више) и српског користи (ретко) и немачки

33 Из ове групе студената један употребљава више немачки, један подједнако и српски и немачки, а четворо њих више српски.

34 Код два испитаника је у *саставима* приметно писање именица великим словом и употреба зареза, код четири испитаника трансференција не постоји, док је употреба зареза према немачком обрасцу заступљена код четири испитаника. У преводима трансференције нема код два испита-

броју, док је највећи степен трансференције заступљен код употребе зареза. Ево неколико примера³⁵ којима илуструјемо ове појаве:

2. Зато очекујем₂ да се више (превод)
3. Сматрамо₂ да је музика прикладна..... (превод)
4. Због тога би моја жеља била₂ да се (превод)
5. ... јер Музика превазилази (превод)
6. ... налазила се стара пијаца₂ на којој је пазарила ... (састав)
7. ... знање Немачког... (састав)

Код једног испитаника смо – и то ваља овде истаћи, иако је усамљен случај у овом истраживању – како у преводима тако и у саставима пронашли примере употребе страних графема.³⁶ Појава трансференције наведених правописних правила је највише заступљена у преводима испитаника ЛК, НЛ и ДС, а у саставима код испитаника СП и НЛ, што се може објаснити социолингвистичким чиниоцима. Код билингвала, тачније мултилингвала ЛК и ДС нестабилност правописа, а и лексике код ДС, има узроке у снажнијим доменима и друштвеним мрежама вишејезичне средине. Иако су се код испитаника НЛ сузили домени употребе немачког језика и ослабиле друштвене мреже, високи степен трансференције у овом, али и другим истраживаним подсистемима српског језика, се овде може објаснити утицајем дужине боравка и интензитета контаката у примарној и секундарној социјализацији³⁷. Испитаник СП је и у упитнику и навео да је да је након доласка из Немачке у наставку секундарне социјализације имао потешкоћа управо овакве природе, а оне су, по свему судећи, и даље присутне.

У лексички као наредном анализираном подсистему српског језика највећи степен трансференције је присутан, и то више у преводима, управо код оних испитаника код којих су се мање или више задржали готово сви домени употребе немачког језика и код којих постоје стални непосредни контакти са немачким језиком у друштвеним мрежама. Овде је трансференција заступљена у виду презимања лексема и калкирања устаљених лексичких спојева из немачког језика, пресликавања творбеног обрасца и погрешног одабира лексема у српском језику. Најфреквентнији примери су:

ника, код три је заступљено писање именица великим словом и употреба зареза, а код осталих употреба зареза. Претпостављамо да узрок непостојања или слабе трансференције у овом, али и у другим подсистемима код неких испитаника могу бити или губитак домена или пак балансирање билингвизам.

- 35 Испитаници су у својим радовима користили и латинично и ћирилично писмо (осам само латиницу, троје и ћирилицу и латиницу). Ми ћемо у навођењу примера користити писмо на којем пишемо овај рад, а тамо где буде било потребно примере ћемо наводити изворним писмом испитаника.
- 36 И то: *swega, dwa, prisustwuje, woleo, xiljade, shto, zadrxtao, xrabrost, nowo*. Овде претпостављамо да је ова појава индукована енглеским, а не немачким језиком. Само код једног испитаника смо у преводу наишли на пример трансференције немачке графеме: ... *muzičku szenu...*, али у истом том раду се ова лексема јавља и правилно написана: ... *muzička scena...*
- 37 На пример, испитаник ТО има готово идентичну констелацију домена и друштвених мрежа у Србији као и испитаник НЛ, али је код ТО ипак знатно слабија трансференција како у правопису, тако и у лексички и у морфосинтакси. Оно што разликује ова два испитаника јесу ранији домени и друштвене мреже: код НЛ се и примарна и секундарна социјализација одвијала на немачком језику (обданиште, средња и основна школа); живео је у окружењу где се у потпуности говорио језик већине (није било Срба), док се код испитаника ТО примарна социјализација одвијала на немачком, а део секундарне и на немачком и на српском (основна школа на немачком и допунска настава на српском) и остатак секундарне социјализације (део основне и средња школа) само на српском

8. Свакако налазим да је ситуација на улицама ... (превод)
9. куване виршле; кувано поврће (састав)
10. ... дела немачких и кинеских компониста (превод)
11. ... ЕУ-дипломата... (превод)
12. Тенденца у политици... (превод)
19. Желим да останем здрав... (превод)
20. ... под кућном казном; под кућним притвором (превод)
21. Мајка је остајала љута и намрштена (састав)

и:

22. ... jer bi inače dobio Hausarest... (састав)
23. ... да почну марендати... (састав)
24. ... он није хтео јест... (састав)
25. ... не триба учит језик ... (превод)³⁸

У оном подсистему свакога језика, морфосинтакси, за који су многи лингвисти тврдили да је најотпорнији на међујезичке утицаје, ми смо у испитиваном језичком материјалу пронашли највише примера трансференције.³⁹ Морфосинтаксичка трансференција је заступљена незнатно више у преводима и код готово свих испитаника, за разлику од лексичке трансференције. Ево најилустративнијих примера:

26. Ја ћу напунити у новом миленијуму 80 година. (превод)
27. ... често путујем са аутом... (превод)
28. ... би одмах дао један одговор (превод)
29. ... у привреди има тренд успона... (превод)
30. ...ништа што се радом, ... и жељом може научити и савладати. (састав)
31. ... тек када сам почео са студијама сам схватио ... (састав)
32. ...као један битан (проблем) се невоспитање деце истиче (састав)
33. На овој слици видимо једну породицу при ручку. (састав)
34. Немачки сам почела да волим... (састав)
35. Нашта једна мајка треба водити рачуна. (састав)
36. ... обратити више пажње према старијима..
37. ... програм је недавно био представљен од стране кинеске владе..

4. Закључак

У светлости анализе социолингвистичког упитника констатовали смо да су се код већине испитаника домени употребе немачког језика готово сасвим сузи-

38 Потоња четири примера су идентификована код испитаника ДС код кога, као што се види, на структуралне промене имају утицаја не само немачки језик и дијалектална лексика и структуре, већ и остали језици и језичке варијанте нехомогене језичке средине. Код овог испитаника је српски језик најнестабилнији и најпропуснији за утицаје језичког материјала из других језика.

39 Она се огледа у преузимању образаца и преношењу структуре по узору на немачки језик: употреба пасива уместо актива, учестала употреба инфинитива уместо да-конструкције, безлични глагол *има* јавља се у синтаксичким склоповима у којима је нерпихватљив у стандардном српском језику, употреба глаголских времена и глаголског вида (првенствено у саставима), финитна позиција глагола у зависној реченици. Надаље се уместо префигираних глагола употребљава се глагол+глагол, копула се налази на погрешном месту, употребљава се једнострука негација по узору на немачки образац, комбинују се конструкције српског и немачког језика у погледу рекције глагола, истиче се заменице као субјекат на површинском нивоу реченице, на месту где у немачком стоји неодређени детерминатив појављује се број један, номинализују се вербалне фразе итд.

ли и изгубили, да већина посредни контакт са немачким језиком у Србији остварује у јавном домену (интернет, телевизија, видео-филмови, књиге, новине и часописи), а у приватном домену непосредни контакт путем рођака и пријатеља у Швајцарској/Немачкој и слабих друштвених мрежа. Анализа језичког материјала потврдила је нашу претпоставку да слабе везе друштвених мрежа и посредни контакти, иако се домени употребе језика губе, ипак представљају чиниоце који битно утичу на очување немачког језика, те се самим тим одражавају и на присутност трансференције са последицама по структуралне промене у српском језику испитиваних билингвала. Анализа правописа, лексике и морфосинтаксе писаног српског језика у билингвала дозвољава нам да потврдимо те узрочно-последичне везе и да констатујемо да је *трансференција немачког језичког елемената највише засиђуљена у морфосинтакси, зајим у лексици, а најмање у правопису.*

Литература:

- Ајдуковић 2004: Ј. Ајдуковић, *Увод у лексичку контактологију: теорија адапације руси-зама*, Београд
- Ахтерберг 2005: J. Achterberg, *Zur Vitalität slavischer Idiome in Deutschland: eine empirische Studie zum Sprachverhalten slavophoner Immigranten*, München : O. Sagner,
- Бехерт/Вилдген 1991: J. Bechert/ W. Wildgen, *Einführung in die Sprachkontaktforschung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft
- Бугарски 2009: Р. Бугарски, Европска повеља о регионалним или мањинским језицима, у: *Вишејезични свет Меланије Микеš*, Нови Сад: Филозофски факултет: Друштво за применјену лингвистику Србије, 69-79.
- Клајн 2003: C. Michael, *Dynamics of language contact : English and immigrant languages*, Cambridge, New York : Cambridge University Press
- Клајн 1975: C. Michael, *Forschungsbericht Sprachkontakt. Untersuchungsergebnisse und praktische Probleme*, Kronberg/Taunus: Scriptor Verlag.
- Давидовић 1999: М. Давидовић, *Деца страних радника: друга генерација југословенских економских емиграната у земљама Западне Европе: социолошка анализа* Београд: Институт друштвених наука, Центар за социолошка истраживања
- Филиповић 1986: R. Filipović, *Теорија језика у контакту : увод у лингвистику језичних додирова*, Загреб : Југословенска академија зnanosti и умјетности : Школска књига
- Филиповић 1984-1985: R. Filipović, *Однос посредног и непосредног посудивања у теорији контактне лингвистике*, у: *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XXVII-XXVIII, 861-867.
- Фишман 1978: J. Fishman, *Sociologija jezika: interdisciplinarni društvenonaučni pristup jeziku u društvu*, Sarajevo: Svjetlost,
- Фелдес 2005: C. Földes, *Kontaktdeutsch. Zur Theorie eines Varietätentyps unter transkulturellen Bedingungen von Mehrsprachigkeit*, Tübingen: Verlag Gunter Narr
- Францен 2004: P. Frantzen, *Die strategische Sprachwahl. Sprachwechsel unter bilingualen Puertoricanern in Denver/Colorado*, gottfried egert verlag
- Филиповић-Савић 1999: J. Filipović-Savić, *Varijacije unutar padežnih sistema u različitim tipovima srpskih varijeteta: U prilog jedinstvenoj teoriji jezičkih promena* scindeks.nb.rs/article.aspx?artid=0352..., 21.10.2011.
- Рос 2009: G. Ros, *Die Bezeichnungen ‚Fremdwort‘ und ‚Lehnwort‘ im Kontext der Sprachkontaktforschung*, In: *Lipczuk, Ryszard/Jackowski, Przemysław (Hgg.): Sprachkontakte – Sprachstruktur. Entlehnungen – Phraseologismen*, (Stettiner Beiträge zur Sprachwissenschaft. Bd. 2), Hamburg, 71-78.

- Голдбах 2005: A. Goldbach, *Deutsch-russischer Sprachkontakt: deutsche Transferenzen und Code-switching in der Rede Russischsprachiger in Berlin*, Peter Lang Frankfurt; Auflage: 1., Aufl.
- Липерт 2010: S. Lippert, *Sprachumstellung in bilingualen Familien zur Dynamik sprachlicher Assimilation bei italienisch-deutschen Familien in Italien*, Waxmann, Waxmann Münster/New York/München/Berlin
- Милрој 1987: L. Milroy, *Language and social networks*, Blackwell Publishers Ltd.
- Оксаар 1980: E. Oksaar, Mehrsprachigkeit, Sprachkontakt, Sprachkonflikt, In: *Nelde, Peter H. (Hg.), Sprachkontakt und Sprachkonflikt*, Wiesbaden: Steiner. 43-52.
- Пабст 2007: B. Pabst, *Russisch-deutsche Zweisprachigkeit als Phänomen der multikulturellen Gesellschaft in Deutschland*, Peter Lang, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, Berliner Slavistische Arbeiten. Bd. 30
- Павлица 2005: P. Branko, Migracije iz jugoslavije u Nemačku – migranti, emigranti, izbeglice, azilanti, *Međunarodni problemi*; 57, www.doiserbia.nb.rs/ft.aspx?id=0025, 1.10.2011.
- Петровић 2009: T. Petrović, *Srbi u Beloj Krajini: Jezička ideologija i proces zamene jezika Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti*, Balkanološki institut; Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Založba ZRC
- Рил 2009: C. M. Riehl, *Sprachkontaktforschung : eine Einführung*, Tübingen: G. Narr
- Симовић/ Филиповић 2009: J.В. Симовић / J. Филиповић, *Ејнички идентитет и замена језика у сепардској заједници у Београду*, Београд
- Зинер 2001: C. Sinner, Zur Terminologie in der Sprachkontaktforschung: Bilinguismus und Diglossie, Interferenz und Integration sowie tertiärer Dialekt, in: *Sprachkontakt und Sprachvergleich*. www.carstensinner.de/Lehre/spanisch/sinner.pdf, 21.10.2011.
- Штелтинг 1980: W. Stölting, *Die Zweisprachigkeit jugoslawischer Schüler in der Bundesrepublik Deutschland*, Wiesbaden : O. Harrasowitz
- Шентаг 2009: R. Schöntag, *Sprachkontakt: Grammatische Interferenz im Französischen? Der Einfluß des Englischen auf das Stellungsverhalten des attributiven Adjektivs*, www.utzverlag.de/buecher/40851dbl.pdf, 21.10.2011.
- Савић 1989: S. Savić, Dokle smo došli? y: *Interkulturalizam kao oblik obrazovanja dece migranata*, ur. S. Savić, Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Novi Sad, 1989, 8-42.
- Стојановић 2010: N. Stojanović, *Serbisch: Muttersprache als Zweitsprache als Fremdsprache*. othes.univie.ac.at/10230/1/2010-05-25_9903337.pdf, 21.10.2011.
- Шарлај 2007: M. Scharlaj, *Das Weißrussische zwischen Sprachkontakt und Sprachverdrängung*, Dresden (Magisterarbeit).
- Вандрушка 1984: M. Wandruschka, „Sprechkontakte“ bedeutet Sprachmischung, In: *Spracherwerb-Sprachkontakt-Sprachkonflikt*. Hrsg. von E. Oksaar. Berlin/New York, 65-76.
- Вајнрајх 1976: U. Weinreich, *Sprachen in Kontakt: Ergebnisse und Probleme der Zweisprachigkeitsforschung*, München: Beck
- Вајнрих 1984: H. Weinrich, Sprachmischung: billigal, literarisch und fremdsprachdidaktisch. In: *Spracherwerb-Sprachkontakt-Sprachkonflikt*. Hrsg. von E. Oksaar. Berlin/New York, 76-92.
- Вестергард 2008: A. Westergaard, *Strukturelle und pragmatische Verwendungsmuster im bilingualen Sprachgebrauch bei Jugendlichen*, Verlag Dr. Kováč, Hamburg
- Винфорд 2003: D. Winford, *An introduction to contact linguistics*, Blackwell Publishing

Zusammenfassung:

Im vorliegenden Beitrag werden Transferenzen aus dem Deutschen in die geschriebene serbische Sprache bilingualer Germanistikstudenten analysiert, und zwar unter systemlinguistischen und soziolinguistischen Gesichtspunkten. Die vorgenommene Analyse zeigt auf, dass die Transferenzercheinungen trotz Verlustes einiger Sprachdomänen (privater Bereich und Beruf) wie auch primärer Netzwerke in Serbien, aber dank den teilweise erhaltenen öffentlichen Domänen und sekundären Netzwerken immerhin vorhanden sind, insbesondere auf der morphosyntaktischen Ebene der serbischen Sprache.

Schlüsselwörter: *Kontaktlinguistik, Bilinguismus, Sprachkontaktphänomene, Transferenz*

АУТОРИ

Данка Урошевић дипломирала 2008. године на студијској групи Српски језик и књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду, где је 2009. године завршила и мастерске студије Српске филологије и уписала докторске студије Језика и књижевности. На истом факултету ради као асистент за ужу научну област Српски језик и лингвистика. Области научног интересовања: дијалектологија и историја језика.

Ивана Чанчар дипломирала 2008. године на студијској групи Српски језик и књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду. На истом факултету 2010. године завршила је мастер студије Српске филологије и уписала докторске студије Језик и књижевности. Као истраживач приправник ради у Институту за српски језик САНУ у Београду на пројекту *Обрада старог српског писаног наслеђа и израда Речника црквенословенског језика српске редакције*. Област научног интересовања: историја језика.

Драгана Радовановић рођена је 1973. године у Сенти. На Филозофском факултету у Новом Саду завршила је две студијске групе: студијску групу Српски језик и књижевност у одељењима за националне мањине и студијску групу Српски језик о књижевност. На истом факултету завршила је и постдипломске студије, одбранивши магистарски рад под насловом *Морфолошке особености говора средње Колубаре*. Докторирала је јуна 2012. године такође на Филозофском факултету у Новом Саду, одбранивши докторску дисертацију под насловом *Говор Ваљевске Подгорине*. Од октобра 2003. године ради у Институту за српски језик САНУ у Београду, најпре на *Речнику српскохрватског народног и књижевног језика* као основни обрађивач у истраживачком звању истраживач-приправник, односно као истраживач-сарадник, да би потом прешла од јануара 2006. године на пројекат *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* на којем и сада ради. Научна интересовања Драгане Радовановић везују се углавном за дијалекатски корпус, за истраживања појединих нивоа језичке структуре са различитих терена српског језичког простора, али и за домене ономастичких и етнолингвистичких истраживања.

Ана Савић Грујић рођена је 1981. године у Нишу. Студије српског језика и књижевности на Филозофском факултету у Нишу уписала је 2000. године, а дипломирала 2006. Од 2006. године ради на Институту за српски језик САНУ. Налази се на дужности истраживача-сарадника на пројекту *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*. У Центру за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу на Одсеку за српски језик, активно учествује на пројектима *Лексиколошка проучавања југоисточне Србије* и *Писци и језик*. У мају 2009. године на Филозофском факултету у Београду уписала докторске студије (смер Наука о језику).

Тања Милосављевић рођена је у Нишу 1977. године. Дипломирала је на Студијској групи за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Нишу и магистрала на истом факултету на Департману за српски језик 2009. године

(*Говор села Присјана (Ѕорњеџ и Доњеџ*)). Докторску тезу *Лексика призренског говора* пријавила је 2011. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Од фебруара 2011. радник је Института за српски језик САНУ, на пројекту *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*. Области научног интересовања: дијалектологија, дијалекатска лексикологија и лексикографија, етнолингвистика, лингвистичка географија.

Жељко Степановић рођен 1985. године у Београду. Дипломирао на Филолошком факултету у Београду 2008. године на Групи за пољски језик и књижевност. Уписао докторске студије школске 2008/2009. године на истом факултету, смер Наука о језику. Ради у Институту за српски језик САНУ на Пројекту израде *Етимолошког речника српског језика*, у звању истраживач-приправник. Области научног интересовања: словенска филологија, етимологија, лексикографија, лексикологија, дијалектологија.

Ана Теших рођена 1984. године у Београду. Дипломирала на Филолошком факултету у Београду 2008. године на Групи за италијански језик и књижевност. Уписала докторске студије школске 2008/2009. године на истом факултету, смер Наука о језику. Ради у Институту за српски језик САНУ на пројекту израде *Етимолошког речника српског језика*, у звању истраживач-приправник. Области научног интересовања: романска филологија, етимологија, лексикологија и лексикографија, семантика, етнолингвистика.

Владимир Вукомановић рођен 1986. године у Краљеву. Дипломирао на Филолошком факултету у Београду 2010. године, на Групи за српски језик и књижевност. Исте године уписао докторске студије на модулу српски језик. Од 2012. године сарадник на предметима Методика развоја говора и Методика наставе српског језика и књижевности на Учитељском факултету у Београду. Области научног интересовања: методика језика, стилистика, историја језика, филозофија језика.

Данило Алексић рођен је 1987. у Сомбору, где је и матурирао. На Филолошком факултету у Београду завршио је основне и мастер студије српског језика и књижевности, а у време писања овог радистудент је прве године докторских студија (Модул српски језик). Лингвистичке дисциплине којима се тренутно бави јесу морфологија, творба речи и семантика. Сем њих интересује га и филозофија језика.

Даница Јеротијевић рођена је 1985. године у Јагодини. 2009. године дипломирала је на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, где је исте године уписала докторске студије на смеру Наука о језику. До сада је објавила неколико радова из области примењене лингвистике, транслатологије и фонетике. Тренутно ради на матичном факултету као асистент и припрема докторску дисертацију из области фонетике и фонологије енглеског језика.

Сања Радић рођена 1985. године. Дипломирала на Филолошком факултету Универзитета у Београду на Групи за српски језик и књижевност 2011. године. Исте године уписала докторске студије на матичном факултету. Стипендиста је Министарства просвете и науке Републике Србије од 2012. године. Области научног

интересовања: историја са дијалектологијом, творба речи, морфологија, лексикографија са лексикологијом

Тијана Биберџић рођена је 1986. године у Крагујевцу. Дипломирала 2010. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, смер енглески језик и књижевност. Од исте године је студент докторских студија, смер Наука о језику, на истом факултету. Области научног интересовања: семантика, методика наставе енглеског језика и транслатологија.

Кимета Хрњак Хамидовић студент друге године докторских студија из језика на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, где је и завршила основне студије, смер енглески језик и књижевност. Запослена на Државном универзитету у Новом Пазару од 2009. године на месту лектора за енглески језик на студијској групи Енглески језик и књижевност. Области научног интересовања: морфологија, превођење, примењена лингвистика.

Ивана Смаилагић рођена 1984. године у Београду. Године 2009. дипломирала на Групи за скандинавске језике и књижевности Филолошког факултета у Београду са шведским језиком као главним језиком на студијама. Од јесени 2009. године носи звање дипломираног филолога за скандинавске језике и књижевности – мастер, одбранивши рад из области лингвистике под називом *Семантичка анализа назива за боје у шведском и српском језику*. У јесен 2011. године уписала докторске студије на Филолошком факултету, модул Култура. Од септембра 2009. године ради као библиотекар на Групи за скандинавистику. Област интересовања: когнитивна лингвистика, проучавања савремене културе.

Јелена Јанковић рођена 1980. године у Варшави (Пољска). Дипломирала на Филолошком Факултету 2003. године у Београду, на Групи за пољски језик и књижевност. Уписала докторске студије школске 2008/2009. године на истом факултету, смер Наука о језику. Ради у Институту за српски језик САНУ на Пројекту израде *Етимолошког речника српског језика*, у звању истраживач-сарадник. Области научних интересовања: лексикологија и лексикографија, етимологија и семантика.

Јелена Чанчар дипломирала 2011.године на студијској групи Српски језик и књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду. Исте године уписала је и мастер студије Српске филологије. Области научног интересовања: синтакса савременог српског језика и творба речи.

Јованка Милошевић рођена 1981. године у Карловцу. Дипломирала на Филолошком факултету Универзитета у Београду, Група за српски језик и књижевност. Након завршених дипломских академских студија – мастер, уписала постдипломске докторске студије на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Ради у Институту за српски језик САНУ на пројекту *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника САНУ*, као технички уредник Речника САНУ, истраживач сарадник. Области интересовања: лексикологија, лексикографија, семантика и синтакса.

Катарина Крстић рођена је 1980. године у Смедеревској Паланци. Дипломирала је шпански језик и хиспанске књижевности на Филолошком факултету у Београду (2005). Завршила је мастер студије на Филолошком факултету из области примењене лингвистике (2009). Тренутно је студент докторских студија на Филолошком факултету у Београду, смер наука о језику. Од 2005. године ради као професор шпанског језика у *Седмој београдској гимназији*, а од октобра 2010. и као сарадница у настави на *Филолошком факултету* у Београду на Катедри за иберијске студије. Учествовала је на домаћим и међународним конференцијама и објављиваларадове у зборницима и часописима. Преводи књижевна дела и стручне текстове са шпанског на српски језик. Стипендиста је Министарства културе Шпаније за превод романа (2011). Области истраживања и интересовања: лексикологија, фразеологија, социолингвистика, примењена лингвистика, методе у настави.

Соња Хорњак рођена је 1986. године у Зрењанину. Дипломирала је шпански језик и хиспанске књижевности на Филолошком факултету у Београду (2009). Током школовања била је стипендиста Министарства омладине и спорта Републике Србије, Фонда за младе таленте Републике Србије-1000 најбољих студената Србије, Фонда за младе таленте града Зрењанина и Владе Сједињених Америчких Држава. Тренутно је студент докторских студија на Филолошком факултету у Београду, смер Наука о језику. Од 2009. године сарадница је у настави на помунутом факултету на Катедри за иберијске студије. Учествује на конференцијама и објављује радове. Бави се стручним и књижевним превођењем. Поседује звање сталног судског тумача за шпански језик. Учесница је Темпус пројекта *Reforming Foreign Language Studies in Serbia*. Интересује је методика наставе шпанског језика, социолингвистика, теорија превођења и шпанска кинематографија.

Катарина Аксић рођена 1984. године у Крагујевцу. Дипломирала 2007. на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, смер енглески језик и књижевност. Од 2009. студент је докторских студија на истом факултету, смер Наука о језику. Од октобра 2010. ради као асистент на студијској групи енглески језик и књижевност Државног универзитета у Новом Пазару. Области научног интересовања: семантика и прагматика енглеског језика.

Наталија Живковић рођена 1982. године у Крагујевцу. Дипломирала 2006. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, студије у Крагујевцу. Од 2009. студент је докторских студија, смер Наука о језику, на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Бави се и преводилачким радом. Области научног интересовања: морфологија, синтакса, лексикологија. Превела је књигу *Аршашастра* о политичком и друштвеном уређењу Индије.

Јасмина Бучевац Нерић рођена 1980. године у Ужицу. Дипломирала шпански језик и хиспанске књижевности на Филолошком факултету у Београду (2004). Положила DELE superior испит на Институту Сервантес у Београду (2006). Завршила мастер студије на Филолошком факултету из области методике наставе страних језика (2008). Студент је докторских студија на Филолошком факултету у Београду. Од 2006. године запослена као професор шпанског језика. Бави се стручним превођењем. Области научног интересовања обухватају методичку наставу страних језика, социолингвистику, примењену лингвистику

Оља Блажевић рођена је 1986. године у Сарајеву. Основне студије завршила 2011. године на Филозофском факултету у Новом Саду, на Одсеку за славистику, Катедра за руски језик и књижевност. По завршетку основних студија, у октобру 2011. године, уписује дипломске академске студије – мастер на истој катедри, где је студент прве године. Области научних интересовања: савремени руски језик, когнитивна лингвистика.

Аница Радосављевић рођена је 1984. године у Крагујевцу. Дипломирала је 2007. године на Катедри за англистику, на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Од 2008. године студент је докторских студија на истом факултету, смер Наука о књижевности. Од 2009. године студент је докторских студија на Филолошком факултету у Београду, смер Наука о језику. Ради као асистент у настави на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Области њеног научног интересовања су: методика наставе енглеског језика, примењена лингвистика, социалингвистика и постколонијална књижевност.

Тамара Јеврић рођена је 1983. године у Приштини. Основне и мастер студије завршила је на Филолошком факултету у Београду, на Катедри за англистику. Од 2010. године запослена је на Факултету за стране језике у Београду, као асистент за Савремени енглески језик. Тренутно је студент друге године докторских студија на Филолошком факултету у Београду, модул Језик. Њена интересовања обухватају семантику, примењену лингвистику, социалингвистику и родне студије.

Драгана Вељковић студент је друге године Докторских студија из филологије на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Асистент је на Департману за новинарство Филозофског факултета у Нишу на групи предмета: Језик и стил у медијима. Бави се савременим српским језиком.

Тијана Божовић рођена је 1986. године у Крагујевцу. Основне студије завршила је на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, одсек Српски језик и књижевност. Студент је друге године докторских студија на истом факултету, модул Наука о језику. Област интересовања: морфологија, синтакса и стилистика српског језика.

Стефан Тодоровић рођен је 1988. у Јагодини. Основне студије српског језика и књижевности завршио је 2011. на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, где је тренутно студент мастер студија (модул Српски језик). Пише мастер рад на тему *Типови перифразе у публицистичком стилу српског језика*. Области научног интересовања: синтакса српског језика, стилистика српског језика, урбана етнолингвистика.

Барбара Јовановић докторанд друге године на Филолошком факултету Универзитета у Београду и сарадник у настави на Катедри за иберијске студије. Основне и мастер студије завршила на Филолошком факултету у Београду на смеру Шпански језик и хиспанске књижевности. Одбранила мастер рад под називом *Лингвистичка и културна досијегнућа у корелацији са академским постигнућима ромске деце која похађају предшколско образовање на српском језику*. Учесник интернационалног пројекта QUALIROM (Квалитетно образовање на ромском

језику) који има за циљ израду материјала за учење ромског језика. Област интересовања и истраживања социolingвистика, процес замене, очувања и смрти мањинских језика, језик и идентитет.

Соња Миловановић рођена 1979. године у Београду. Основне и мастер студије завршила на Филолошком факултету у Београду, на групи за српски језик и књижевност. Од 2011. студент је постдипломских студија на Филолошком факултету у Београду, смер Наука о језику. Ради као новинар Радио Београда 2. Области научних интересовања: семантика, семиотика, лингвостилистика, социolingвистика, примењена лингвистика.

Тина Пошгић рођена 1978. године у Земуну. Завршила Пожаревачку гимназију, потом и Филолошки факултет у Београду, смер Српски језик и књижевност. Дипломске академске - мастер студије завршила на Факултету организационих наука у Београду. Докторске академске студије уписала 2010. на Филолошком факултету у Београду, на студијском програму Језик. Поља интересовања су: примењена лингвистика, когнитивна лингвистика, анализа дискурса и критичка анализа дискурса, однос рода и језика, лингвокултурологија, корпусна лингвистика, језик и маркетинг, комуникације и односи с јавношћу. Тренутно запослена као наставник у Медицинској школи у Пожаревцу.

Слађана Павловић рођена је 1980. године у Требињу. Завршила гимназију у Шапцу, па Филолошки факултет у Београду, смер Српски језик и књижевност, а затим Дипломске академске мастер студије такође на Филолошком факултету у Београду. Области интересовања: психolingвистика, примењена лингвистика, језик реклама, маркетинг и ПР комуникације, савремени трендови у култури и комуникацији. Као лингвиста и професор бави се јавним говором, затим, лектуром и коректуром маркетиншких порука, слогана, као и књига и часописа из различитих области. Тренутно запослена као ПР у агенцији за страна улагања и промоцију извоза SIEPA (Serbia Investment and Export Promotion Agency).

Милана Додиг студент друге године докторских студија на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, модул Наука о језику. Поља интересовања: семантика и прагматика, социolingвистика.

Марија Глишић рођена је 1987. године у Крагујевцу. Студент је прве године докторских студија, на смеру Наука о језику на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Добитник је стипендије Министарства науке и просвете и ангажована на пројекту *Динамика стуркџура савремено српског језика*. Области научног интересовања: синтакса и семантика.

Милица Милашиновић рођена је 1987. године у Крагујевцу. Студент је прве године докторских студија, на смеру Наука о језику на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Добитник је стипендије Министарства науке и просвете и ангажована на пројекту *Динамика стуркџура савремено српског језика*. Области научног интересовања: синтакса и семантика.

Јована Томић рођена 1984. године у Крагујевцу. Завршила је Основну школу Светозар Марковић као носилац дипломе Вук Караџић, а затим друштвено-је-

зички смер Прве крагујевачке гимназије. На Филолошко-уметнички факултет, смер француски језик и књижевност, уписала се школске 2003/2004, где је и дипломирала септембра 2007. Од 2007. ради у Основној школи Светозар Марковић као професор француског као другог страног језика. Радила је као преводилац за БСЦ (Businesscenter) Крагујеваци као евалуатор за издавачку кућу Клетт школске 2011/12. године, у којој ради на евалуацији уџбеника из француског као другог страног језика за основне школе. На докторске студије на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, смер Наука о језику уписала се школске 2010/11. године. Поља научног интересовања: лингвистика, социolingвистика, компаративна лингвистика, језици у контакту и традуктологија.

Ања Шарић дипломирала је 2012. године енглески језик и књижевност на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду. Исте године уписује мастер студије лингвистике у Холандији, на Универзитету у Утрехту. Као поља научног интересовања издваја синтаксу и прагматику, али и области из домена примењене лингвистике, као што су психологија двојезичности и теорије усвајања језика.

Наталија Стојковић рођена је 1986. године у Нишу, где је и дипломирала енглески језик и књижевност јула 2010. године. Студент је прве године докторских академских студија књижевности на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу од јесени 2011. Главно подручје научног интересовања тиче се постмодернизма и савремених књижевних теорија, посебно питања културолошког и идеолошког аспекта, нарочито у англоамеричкој књижевности.

Жељка Јанковић рођена 1989. у Крагујевцу. Након завршеног друштвено-језичког смера у Првој крагујевачкој гимназији, где је била ђак генерације и носилац многобројних првих места на републичким такмичењима из српског, француског, латинског и енглеског језика, уписује француски језик и књижевност на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Велико интересовање за језике, културу и уметност, те прва места на разним такмичењима, донела су јој учешћа на међународним камповима, семинарима и летњим школама у Паризу, Сирену, Вишију, Прагу, Шангају... Завршава мастер студије на Филолошком факултету у Београду на тему наративног имперфекта. Области интересовања: критичка анализа дискурса, стилистика, примењена лингвистика, семантика глаголских времена, безлични глаголски облици, предлози.

Данка Синадиновић рођена 1978. године у Београду. Дипломирала 2001. године на Филолошком факултету у Београду, на Групи за англистику. Од 2001. до 2011. године запослена у Институту за стране језике као професор енглеског језика у центру за одрасле. Од новембра 2011. године ради као асистент за енглески језик на Медицинском факултету у Београду, где изводи наставу са студентима прве и друге године који уче енглески језик за медицинске академске сврхе. Такође је студент завршне године докторских студија на Филолошком факултету у Београду и у процесу израде докторске дисертације. Њена интересовања обухватају методику наставе страног језика, усвајање другог језика, језик за посебне сврхе, социolingвистику и родне студије.

Јелена Јосијевић рођена је 1987. године у Крагујевцу. Завршила је основне студије на Групи за енглески језик и књижевност на Филолошко-уметничком факул-

тету у Крагујевцу. Мастер рад *Поузданост социолингвистичких истраживања о прекидању саговорника и родној доминацији* одбранила је у септембру 2011. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Сада је студент прве године Докторских студија на истом факултету. Области интересовања су прагматика и социолингвистика.

Неда Видановић рођена 1987. године у Крагујевцу. Завршила основне студије на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу на Групи за енглески језик и књижевност. Дипломирала на мастер студијама 2011. године на истој катедри. Школске 2011/2012. уписује докторске студије на Филолошко-уметничком факултету, модул Наука о језику. Област интересовања: примењена лингвистика.

Каталин Озер дипломирани филолог-германиста, асистенти докторант на Одсеку за германистику Филозофског факултета у Новом Саду. Области интересовања: контрастивна анализа немачког, српског и мађарског језика, социолингвистика, превођење.

Ана Петровић рођена 1986. године у Београду. Студент је мастер студија на групи за Српски језик и књижевност Филолошког факултета у Београду, а на истом факултету завршила је и студије на групи Српски језик и књижевност са општом лингвистиком. Занимају је лингвистичка дијакронија, посебно фонетика, синхронијска фонетика и акцентологија, синтакса, како општа, тако и синтакса српског језика, с посебним нагласком на синтаксу која може помоћи у развоју нових технологија (вештачка интелигенција), семантика, психолингвистика, социолингвистика.

Маја Станојевић Гоцић рођена је 1979. године. Дипломирала је на Катедри за енглески језик и књижевност. Студент је докторских студија на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Поља њеног интересовања су: когнитивна семантика и енглески језик за посебне намене.

Александра Шуваковић рођена је 1977. године у Косовској Митровици. На Катедри за италијански језик и књижевност Филолошког факултета Универзитета у Београду дипломирала (2001), мастерирала (2008) и уписала и докторске студије (2008). Од тада је сарадник у настави на овој Катедри, а тренутно ради на изради докторске тезе под називом *Настава и усвајање италијанског као другог страног језика код србофона у раном узрасту*. Запослена је у Заводу за унапређивање образовања и васпитања као саветник у Центру за професионални развој запослених у образовању. Од школске 2011/2012. ради и као лектор на предмету Италијански језик и култура на ФИЛУМ-у у Крагујевцу. Област њеног научноистраживачког интересовања јесте методика наставе страних језика (италијанског) и социолингвистика.

Снежана Зечевећ рођена је 1985. године у Новом Пазару. Дипломирала је 2008. године на Филозофском факултету у Косовској Митровици на Катедри за енглески језик и књижевност. Мастер рад *Креативност у писању код почетника енглеског језика 9-10 година* одбранила је на Филозофском факултету у Новом Саду 2010. године. Од 2008. до 2010. године је радила у ОШ Сутјеска у Рашки као наставник енглеског језика, а од 2011. године запослена је на месту сарадника у

настави на Филозофском факултету у Косовској Митровици. Тренутно је студент друге године докторских студија на групи Наука о језику на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Области њеног научног интересовања су примењена лингвистика и социолингвистика

Миљана Стојковић студент је докторских студија на смеру Наука о језику, на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Превасходно је интересује методика наставе енглеског језика, компјутеристичка лингвистика, али и примењена лингвистика уопште. До сада је објавила неколико самосталних и коауторских радова у области методике наставе. Тренутно ради на Високој пословној школи у Лесковцу као наставник страног језика.

Марија Копривица Лелићанин дипломирала је на катедри за италијанистику Филолошког факултета у Београду 2002. године. Мастер студије (МВА) завршава 2005. у Трсту. Предаје италијански језик у Италијанском институту за културу, као и језик струке у Удружењу стручних и научних преводилаца у Београду. Као стипендиста Италијанске владе школовала се у Перуђи, Торину и Сијени. С истакнутим успехом стекла јемеђународни сертификат за наставника италијанског језика (CEDILS) Универзитета Ка' Фоскари из Венеције. Пише докторску дисертацију у области анализе дискурса у новинским и академским чланцима. Објавила је неколико научних радова у часописима од националног значаја и зборницима са међународних и домаћих научних скупова.

Слађана Луковић рођена 1988. године у Краљеву. Дипломирала је 2011. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (Шпански језик и хиспанске књижевности), након чега уписује мастер студије на Филолошком факултету у Београду. Учествовала у пројекту *Шпански језик у основним школама у Србији* иницираном на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, као и у пројекту *Портфолио за филолошке студије* у оквиру предмета *Примењена лингвистика* на мастер студијама. Тренутно се бави истраживањем за мастер рад. Области истраживања: социолингвистика, примењена лингвистика, критичка анализа дискурса.

Миле Сајчић родом из Земуна. Основне студије (Шпански језик и хиспанске књижевности) уписао 1999. године на Филолошком факултету у Београду на тадашњој катедри за Романистику (данас: Катедри за иберијске студије). На истом факултету дипломирао и уписао мастер студије (смер Методика наставе шпанског језика). Био професор шпанског језика у Првој београдској гимназији, а тренутно ради као професор шпанског језика у Основној школи Змај Јова Јовановић у Београду. Члан је Друштва за стране језике и књижевности Србије (координатор за наставу и аутор тестова за такмичења из шпанског језика ученика основних и средњих школа) и Удружења *Philologia*. Области интересовања: методика наставе шпанског језика, општа педагогија и дидактика, педагошка и примењена психологија, психометрија.

Маша Петровић рођена је 1987. године у Ужицу. Основне студије је завршила на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, студијска група: Шпански језик и хиспанске књижевности. Мастер студије је завршила на Филолошком факултету у Београду, студијска група: Шпански језик, хиспанске књижевности и

културе. Студент је друге године докторских студија на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, где од октобра 2012. године ради као асистент. Поља научног истраживања: савремена проучавања језика, примењена лингвистика, настава шпанског језика као страног језика, традиктологија.

Тијана Дабих рођена је у Зрењанину 1982. године. 2001 уписује се на Филозофски факултет у Новом Саду, смер Енглески језик и књижевност. Основне студије завршава 2006. године и 2007. се уписује на мастер и након годину дана стиже звање дипломирани филолог – мастер. 2009. године се уписује на докторске студије на Филозофском факултету у Новом Саду, одсек Педагогија, смер Методика наставе. Лично жели да се усаврши у области Енглеског језика за академске намене са посебним нагласком на наставу енглеског језика која је заступљена на техничким факултетима. Ради на Универзитету Синергија од 2008. године као предавач на предметима Енглески језик 3 и 4. Од 2010. ради и на департману Англистике као асистент.

Радмила Сузић дипломирала је 2006. године на Филозофском факултету у Новом Саду на одсеку за енглески језик и књижевност. Потом завршила дипломске академске студије- мастер, књижевни смер, на одсеку за англистику 2008. године. Тренутно похађа докторске студије на одсеку за Методику наставе као студент треће године. Запослена као наставник енглеског језика на Универзитету „Бијељина“ у Бијељини.

Ивана Ђирковић Миладиновић завршила је мастер студије на факултету Сцхоол оф Едуцатион, Университу оф Ноттингхам, УК где је стекла диплому ранга мастер у области методика наставе енглеског језика (МА Енглисх Лангуаге Теацхер Девелопмент). Докторске студије је уписала 2008. на Филозофском факултету у Новом Саду. Тренутно, ради као наставник енглеског језика на Педагошком факултету у Јагодини где подучава општи, стручни енглески језик и изборни предметни модул - интегрисане језичке вештине. Поље научног интересовања јој је методика наставе енглеског језика у оквиру које се посебно бави стратегијама учења енглеског језика, наставом страног језика на универзитетском нивоу и наставом енглеског језика на млађем узрасту.

Мартин Хенцелман рођен је 1983. године у Лајнефелду (Немачка). Студирао је славистику и романистику на Техничком универзитету у Дрездену, где је 2010. године дипломирао. У магистарском раду бавио правним језиком у савремености у Чешкој Републици. Од октобра 2010. ради као сарадник у настави на Филолошком факултету, где је истовремено и студент друге године докторских студија. Његово научно интересовање обухвата, пре свега, област микролингвистике и језика етничких мањина.

Катарина Радојковић Илић дипломирала је на Филолошком факултету у Београду на Групи за француски језик и књижевност. Одбранила је мастер рад са темом *Методика наставе француског језика за публику са специфичним професионалним усмерењима* и уписала докторске студије школске 2010/2011. године на истом факултету. Предаје француски језик за посебне намене у Француском институту у Београду. Превела је више књига из области права, између осталог

Устав Републике Србије, на француски језик. Области интересовања: методика наставе, језик струке, језик права.

Јулијана Вулегић: рођена 1962. године у Крагујевцу, Дипломирала 1986. године на Хумболтовом универзитету у Берлину на одсеку за германистику. Од 2000. године ради као лектор за немачки језик на Катедри за немачки језик и књижевност на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Докторанд је на трећој години докторских студија на истом факултету, смер Наука о језику. Учествовала је на међународним конференцијама у земљи и иностранству. Поља научног интересовања: језици у контакту, превођење, примењена лингвистика.

